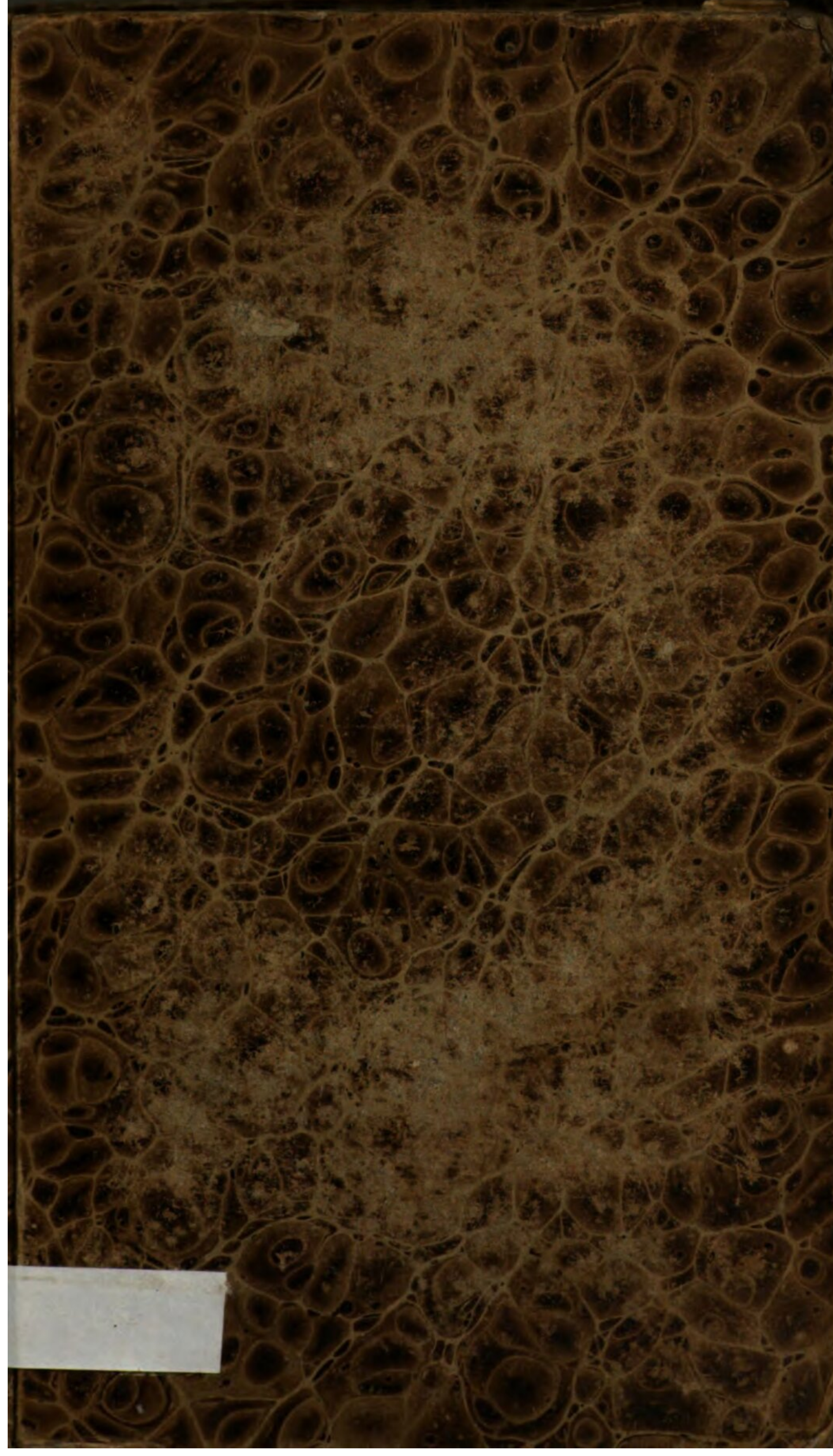

Te(b) 142

3

Tf
28

III
7256

A. d

17

33

141/2

K

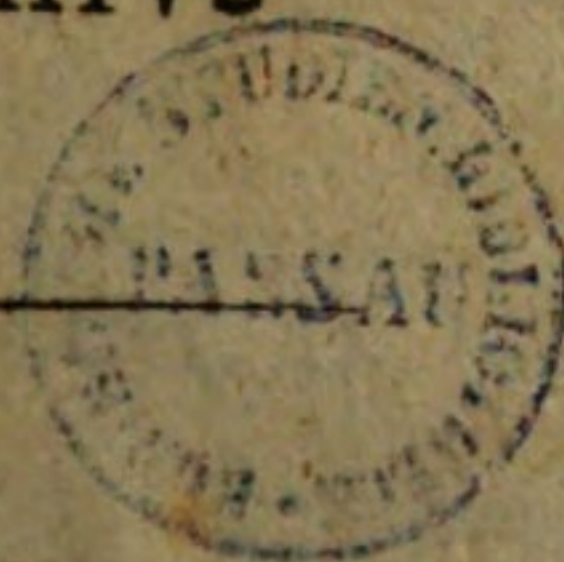
✓
CHRIST. HENR. ECKHARDI

HERMENEVTICA IVRIS

RECENSUIT

PERPETVISQUE NOTIS ILLUSTRAVIT

CAR. FRID. WALCHIVS

EDITIO NOVA

AVCTIOR ET EMENDATIO R

CURANTE

CAROLO WILHELMO WALCH, D.

CURIAE PROVINC. SAXON. ADVOCATO

LIPSIÆ

IN LIBRARIA WEIDMANNIANA

CIDIDCCCH

1802

16.18

K

CHRIST. HENR. ECKHARDT

HERMENEUTICA IURIS

LIBRARY

PERPETVITATE NOTIS ILLUSTRATIS

CAR. FRID. WALCHII

Ad. Bibl.
Rob. Hanf

EDITIO NOVA

AVCTIO ET EMENDATIO

AVCTIO

CAROLO WILHELMO WALCH, D.

CAUSAS PROBANS. BARON. ADVOCATO

LIBRARI

IN LIBRARIIS WEDMANIANIS

LIBRARI

LECTORI

S. P. D.

CAROLVS WILHELMVS WALCH, D.

Etsi forsan, quod tertium in lucem emit-
tenda est ECKHARDI *Hermeneutica iuris*, studii
huius artis inculti magis ac paene deserti,
quam prospere succedentis, sit signum, om-
nino tamen cultorum solidioris iurispruden-
tiae gratiam mereri videtur libraria Weidman-
niana, quique ei praest, Vir honestissimus,
quod distractis secundae editionis exemplari-
bus, nouam parari curauit.

Etenim hoc opus thesaurus est obserua-
tionum rerumque ad explicandas leges maxi-
me vtilium, in quo non solum quidquid in-

terpreti lumen adferre possit bene reconditum inuenitur, verum etiam loca fere innumera iuris romani, pontificii, germanici, priuati aequae ac publici, egregie illustrata, aliaque antiquitatis monumenta praeclare exposita conspiciuntur.

Neque vero hic locus est, multis verbis commemorandi praestantes huius libri dotes, quas vnicuique satis esse notas, iure ponere queo, sed potius de noua eius, quam curavi, editione lectori rationes reddere debeo.

Non ex omni quidem parte hoc opus absolutiori quasi formae artis hermeneuticae respondet multasque complectitur notiones ac definitiones nequaquam satis accurate circumscriptas, resque complures perperam adductas, ita vt omnino magna eius pars ab editore limari ac retractari debuisse videri possit; attamen perspiciens, perfectiorem artis hermeneuticae formam, magnopere sane exoptandam, neque limando hoc opere neque retractando produci, sed id ipsum tunc demum

demum effici posse, si de integro plane artis principia perquirerentur, ac inde totius ambitus et singulae partes accuratius circumscriberentur, praeterea simul persuasus, gratius fore plerisque, si ECKHARDI liber primaria ac natiua forma prodiret, ne penitus hac ab anteriori editione differente, promiscuus utriusque usus difficilior redderetur, quidquam huic operi detrahere, vel mutare, vel in alium redigere ordinem, nec operae pretium, nec par esse putavi.

Itaque omnia, quae ad ipsa utriusque eius quasi conditoris, Eckhardi videlicet, et beati mei patris, principia et opiniones spectarent, intacta relinquere constitui.

Id vero inprimis summae mihi erat curae, ut immensam mendorum multitudinem, quibus typographi illam editionem, quam pater meus eruditissimo instruxerat commentario, pessime inquinauerant, expellerem, allegationes tam legum, quam auctorum, omissas supplerem, falsas expungerem, veras-

que earum loco ponerem, verba ipsa ex legibus vel scriptoribus adducta secundum meliores editiones recognoscerem, emendarem et, si rei ratio postulare videretur, diuersas lectiones adnotarem.

Deinde potissimum ea, quae ad rem literariam spectarent, emendanda et augenda arbitratus sum.

Non itaque solum allegatis scriptoribus recentiores pluribus in locis addidi, verum etiam pleniores illorum librorum exhibui titulos aut descriptiones, qui vel subsidium interpreti praebere solent, vel ipsarum legum textum repraesentant, ut inde, quomodo inter se diuersae eorum editiones sese distinguant, qualemque quaelibet usum praestet, facilius cognosci posset; eoque magis id necessarium duxi, quod parum accurate, uti satis constat, in Bibliotheca iuris Lipeniana, ac eius supplementis aliisque huius generis libris tales editiones, praesertim principes et antiquitus impressae enumerantur ac recensentur.

Multa

Multa quidem praeterea in hoc opere inveniuntur, quae adnotationibus vel magis illustrari, vel suppleri vel refutari debuissent, sed quum praecipue curandum esset, ne in maiorem molem hoc opus decresceret, plerumque lectores ad eos scriptores ablegare me oportebat, quos meliori modo iam in hoc negotio versatos esse scirem; ipse perpaucis tantum in locis talem laborem suscipere conatus sum.

Additiones meas qualescunque infimae parti cuiusvis paginae, ad quam spectant, subiungi numerisque distinguere curavi, ne cum illis notis, quae vel ECKHARDO vel patri meo debentur, confundantur.

Attamen, quum non meis sub oculis liber typis describeretur, factum est incuria typographi, ut in quatuor primis plagulis additiones non ipsi paginae, ad quam pertinent, adpositae, sed in finem paragraphorum et notarum reiectae, praeterea quoque passim illis ipsis insertae appareant, sunt

tamen vncis inclusae, ideoque facillime discerni possunt.

Etiam indices multo locupletiores reddidi.

Ceterum quid in curanda hac editione praestiterim, alii benigniter iudicent; quodcunque erit, me saltem iuuabit pro virium facultate vtilitati huius libri consuluisse.

lenae die x. Maii. ciccicccii.

PRAEFATIO

CAROLI FRIDERICI WALCHII

LECTORI BENEVOLO

S.

Quum primarium iurisconsulti est officium, legem interpretari ac per id, quid imperare in illa voluerit princeps quidue prohibere, clarius exponere: omni tempore in formandis regulis occupati fuerunt litterati homines, ad quas dirigenda sit iuris explicatio. Etsi iam inter antiquiores iurisconsultos exstiterint, qui legum sensum eruerent, partim illarum ex verbis, partim earumdem ex ratione, atque leges duodecim tabularum, edictum perpetuum, leges Iuliam, Papiam ac Poppaeam pluraque senatusconsulta studiose illustrarent prudentes, quorum memoriam nulla profecto delebit obliuio, nemo tamen inter illos surrexit, qui scientiam leges exponendi in artem reducere auderet eiusue traderet praecepta. Sequens aetas tanto plura tulit ingenia, quae hunc susciperent laborem. Quantum scio, CONSTANTIVS ROGERIVS, Gallus, primus fuit, qui hoc de disputandi argumento quidquam scripsit, quum tractatum de *iuris interpretatione*, Lugduni ann. ciccioxxxix. in lucem emitteret

ret *). Secundum locum tenet MATTHAEVS MATTHESYLLANVS, cuius libellus de *interpretatione legis extensua*, Venetiis MDCLVII. adparuit. Quum tempus, in quod eius incideret aetas, horridum esset ac incultum, nihil fere de illo expectandum est, quod attentionem nostram mereatur. Idem fere existimandum est de BARTHOL. CAEPOLLA, qui eodem anno idem argumentum de *interpretatione legis extensua*, commentatione, Venetiis MDCLVII. iuris publici facta, est persecutus; haud tamen multo post vir elegantis doctrinae, FRANCISC. nimirum HOTOMANNVS *iureconsultum* edidit, siue librum *de optimo genere iuris interpretandi*, qui Basileae MDCLIX. 8. Lugduni MDCLXVI. MDCLXIX. ac Geneuae MDCLXXXVIII. prodiit: postea autem in NIC. REVSNERI, *cynofura iuris*, part. II. p. 106. ac illius operibus, tom. I. locum occupauit. Sequutus eum est STEPHANVS DE FEDERICIS, siue, vti FORSTERVS eum scribit, PHEDERICIS. Commentatio eius de *interpretatione legum*, quae Coloniae MDCLXXVII. 12. Francofurti MDCCXV. ac Lugduni MDCCXXXVI. lucem adspexit, nostris temporibus sine dubio plane incognita fuisset; nisi locus ei esset adsignatus in tom. I. *tractatus tractatum*; neque versari solet in manibus eruditorum IO. PAPYRII MASSONI *philocalia*, siue de pulchra rectaque iuris interpretandi ratione liber, Lutetiae Parisiorum MDCCCV. Omnibus his palmam praeripuit VAL. GVIL. FORSTERVS, cuius *interpres*; siue de *interpretatione iuris libri*

*) Exstat in tom. I. *Tractat. tractat.*

libri duo, Vitembergae **CIOIOCXIII.** adparuerunt et postea ab **EVERARD. OTTONE**, in *tom. II. thesauri iuris civilis*, p. 945. sqq. sunt translati. Ei proxime successit **HENR. HAHNIUS**, cuius *diff. de interpretatione legum*, Helmstadii **CIOIOCL.** prodiit: **IAC. autem ZINCKIUS** *de interpretatione legum*, Vitembergae **CIOIOCLXIX.** disputavit. Iungo iis **HERMAN. CONRINGIUM**, quum eius sub nomine *diff. de interpretatione legum*, Helmstadii **CIOIOCLXXIV.** est vulgata ac **VINC. PLACCIVM**, cuius tractatus *de iureconsulto perfecto; siue interpretatione legum*, Hamburgi **CIOIOCLXXXIII.** in lucem est emissus; iis autem accesserunt **IO. HENR. HOEPNERI** *diff. de interpretatione iuris*, Gieslæ **CIOIOCXCVIII.** atque **ERN. GVIL. DE GESSELER** *de interpretatione legum*, Harde-rouici **CIOIOCXCVIII ***). Quum omnes hi laudati viri superioribus seculis artem hermeneuticam iuris

mon-

*) Quibus adhuc subiungi possunt: **ALEX. TYRAMINI** *tr. de interpretatione iuris*, Venetiis 1644. 4. — **HELFR. VLR. HVNNIVS** *de autoritate et interpretatione iuris*, Gieslæ 1615. — **IO. STEINBERG** *diff. de interpretatione et fictione iuris*, Groen. 1641. — **IO. REBHAHN** *diff. de interpretatione iuris obscuri*, Argentor. 1671. — **PAVL. FRANC. ROMANI** *diff. de interpretatione legis restrictiua*, Lipsi. 1672. — **CHR. ERN. REICHENBACH** *diff. de interpretatione Legum*, Heidelberg, 1676. — **ERN. FR. SCHROETER** *diff. de interpretatione iuris*, Ienae 1673. — **IO. A FELDE** *tr. de scientia interpretandi, cum in genere omnes alias orationes, tum in specie leges Romanas*, Helmstad. 1689. 4. — **IO. HENR. BERGERI**

monstrare studuerint: nostro quoque scripta quaedam adparuerunt, quibus praecepta eius sunt exposita, videlicet CASP. HENR. HORNII *praelectiones iuridicae de interpretatione iuridica*, Vitembergae MDCCCVII. et MDCCXXVIII. IO. CORNEL. EBERWEIN, *diff. de arte interpretandi leges*, Erfordiae MDCCXVII. IO. ZACH. HARTMANN, *programm. de recta ac genuina legum interpretatione*, Kilonii MDCCXXX. DAN. FRID. HOHEISEL, *primae de interpretatione iuris lineae*, Halae MDCCXXXI. IO. LAVR. HOLDERRIEDER, *de principiis interpretationis legum adaequatis*, Lipsiae MDCCXXXVI. PETR. AMSINK, *disp. de legum in corpore iuris Iustiniani interpretatione*. Traiecti ad Rhenum MDCCXLIII. AVGVSTIN. A LEYSER, *de necessaria in legibus interpretandis circumspeditione*, Vitembergae MDCCXLIX *). IOS. DIETER. MELLMANN, *diff. de interpretatione legum Romanarum*, Kilonii MDCCCLXX. ac CHRIST. GOTTL. EINERT, *disp. de legum rationibus earumque inuestigandi regula*, Lips. MDCCCLXXI **).

Si quis considerat, omnia haec scripta, praeter duo illa ultimo loco a me nominata in manibus lit-

BERGERI oratio *de vera interpretatione legum*, quae adiecta est Eiusdem *Comm. ad Lancelloti Inst. iur. canon.*

— NIC. HARRES *Idea bonae interpretationis iuris*, 1691.

*) Inferta est haec *diff.* Vol. XII. Eiusdem *meditat. ad Pand.* n. I.

**) Praeter laudatos, quos decimum octauum seculum tulit de interpretatione iuris scriptores, non minus,

litteratorum fuisse, antequam ECKHARDVS librum suum scriberet, ac perpendit, inter illa non a me numerata fuisse praecepta artis hermeneuticae, quae dederunt IVST. HENNING. BOEHMERVS in praefatione *de interpretationis grammaticae fatis et usu vario in iure Romano*, quam BARNABAE BRISSONII, [*de verborum, quae ad ius civile pertinent, significatione, operis, editioni recentiori*, Halae ann. c1o1occcxxxiii. in lucem emissae, praeposuit, quamue filius eius dignissimus, eximius ille Gottingensium iurisconsultus in

nus adhuc nominandi sunt: GOTTFR. LANGE, *de eo quod observandum est circa interpretationem legum*, Erford. 1702. 10. BACKER, *de interpretatione legum*, Lugd. Batau. 1710. 10. PAUL. SCHROETER, *de vera interpretatione legum*, Viteberg. 1713. — ALB. FERD. SCHOELER, *de interpretatione legum*. Duisburg, 1738. — IO. IAC. OPPENRITTER, *diff. de concinna legum interpretatione*, Viennae 1745. Hi fere sunt, qui ante secundam *Hermeneuticae Eckhardianae* editionem huius doctrinae campum coluere. Post eam quoque aliqui exstiterunt eundem laborem suscipientes, videlicet: auctor *Prodromi, conspectum hermeneuticae iuris nouo systemate tradendae exhibentis*, Osnabr. 1781. 8. — HENR. GEORG. WITTICH, *principia et subsidia hermeneuticae iuris*, Gotting. 1799. 8. — IO. GOTTFR. SAMMET, *Hermeneutik des Rechts. Herausgegeben von Fr. Gottl. Born*, Lips. 1801. 8. — sed eorum inter manus campus iste nihil nisi spinas herbasque malas producebat, ita vt exeunte iam praeterito nunc seculo pro sterili plane derelinquendus videretur, nisi A. F. I. THIBAVT libello elegantissimo: *Theorie der logischen Auslegung des roemischen Rechts*, Alton. 1799. 8. spem laetioris segetis denuo suscitauisset.

in tom. I. *exercitationum ad pandectas*, p. 22. trans-
tulit, ac IO. GOTTL. HEINECCIUS, in duabus prae-
fationibus, quarum altera tom. II. *iurisprudentiae*
Romanae atque Atticae atque altera CORNEL. VAN
BYNKERSHOEK, *observat. iuris Romani* editionem Ha-
lensem ornat, is negare nequit, multos profecto
litteratorum hominum iam ante ECKHARDVM ope-
ram in id contulisse, vt artem leges interpretandi
scite atque eleganter ostenderent magnumque libel-
lorum, quos hunc in finem ederent, fuisse cumu-
lum. Libenti quoque animo id concedo: tantum
tamen abfuit, vt ECKHARDVS laborem susciperet in-
utilem ac superuacaneum, quum ingenii hunc foe-
tum in lucem emitteret, vt optime potius hoc
nomine de iurisprudentia sit meritus atque elemen-
ta artis hermeneuticae ab ipso edita magno plau-
su sint excepta. Quum multi eorum, qui eodem
labore ante ipsum fungerentur, viribus suis haud
eum sustinere possent; aliis autem solum vix ru-
dimenta huius doctrinae tangere liceret, ob arctos
illos limites, quibus disputationes academicae, prae-
fationes atque aliae illorum commentationes essent
circumscriptae, nemini profecto litteratissimorum
horum virorum, quos supra nominaui, iniuriam
facio, vbi ex illis vnicum FORSTERVM dignum esse
adfirmem, cuius liber attentionem quandam me-
reatur; amplissimum tamen illum campum, quem
ECKHARDVS ingressus est, haud penitus percurrit.
Perstitit solum in iure ciuili et licet multa protule-
rit, quae ad interpretandas eius leges faciunt ac
mirum

mirum in modum ingenii ipsius vim atque acumen ostendunt; plura tamen omisit, quae scitu quoque sunt necessaria atque ECKHARDVS in praefatione sua iustam de eo tulit sententiam.

Haec quum ita sese haberent, ante ECKHARDVM solum quaedam partes artis hermeneuticae iuris civilis dignae sunt tractatae liberaliterque. Factum est, ut exemplo saltem rem illustrem, a GVIL. BESTIO, aureo *de ratione emendandi leges* libro: CAR. ANDR. DVCKERO *libello de latinitate veterum iurisconsultorum*, atque a HENR. BRENCMANNO ac BERN. HENR. REINOLDO *de legum inscriptionibus*; reliqua vero capita artis ius civile interpretandi plane intacta reliquerunt iurisconsulti et licet multa tradiderit, quae inserviunt iurisperito, ius canonicum interpretaturo, ANTON. AVGVSTINVS, satis eleganti illo *de emendatione Gratiani* libello: nondum tamen per id omnia protulit, quae iurisperitus hoc nomine nosse debet. Multo minus ECKHARDI nostri aetate iurisprudentia Germanica ita fuit exculta, ut modus genuinus leges patrias explicandi sit demonstratus. Idem adfirmandum de iure publico eandemque ob causam iure meritoque omni laude cumulatus est ECKHARDI libellus penes externos aequae ac nostra in Germania, eoque perlecto multi iuris patrii aequae ac Romani doctorum perspexerunt, quam iacturam fecerit iurisprudentia, quum ECKHARDVS in florentissima aetate vitam cum morte commutaret.

Trado tibi L. B. iam nouam elegantissimi huius libelli editionem, plane tamen nouo habitu. Quoniam ea, quae tradit, ita sunt comparata, vt opportunam occasionem mihi, illa recensenti, praeberent, latius progrediendi multaque adhuc dicendi, quae artem iura interpretandi illustrant eique maius accendunt lumen: illam haud praeterlabi passus sum. Ita potius libellum hunc locupletavi accessionibus, vt, quicquid omisisse mihi visus sit auctor, quod ad dicendi pertineret argumentum, sedulo adiicerem atque ea, quae leuiter saltem tetigit, copiosius exponerem. Factum est id singulis capitibus; inprimis autem praecepta, quae de interpretatione iuris Germanici dedit, legibus innumeris aequae ac aliis litterarum monumentis illustrare potui, quae recentiori demum tempore eruta sunt ex tenebris ideoque auctori nostro plane fuerunt incognita. Non quidem per id impedire potui, quin noua haec editio a prima inprimis quoque magnitudine sese distinguat; certissime tamen persuasus sum, me nihil adiecisse, quod sit superfluum iureque praetermitti potuisset eademque ob causam locupletissimos quoque indices adiiciendos curavi. Ceterum nihil magis opto, quam vt hic quoque labor commodis iurisprudentiae nostrae inferuiat meque lectorum humanitati commendando. Ienae, d. xxii. Febr. anno post reparatam salutem MDCCCLXXIX.

PRAEFATIO

CHRIST. HENR. ECKHARDI

BENEVOLO LECTORI

S. P.

Sapientia ut in veri versatur inquisitione, quae eruditum hominem ab indocto maxime discernit: ita nihil esse, quod eam se quisquam adsequutum esse credat, nisi suis, non alienis, oculis verum cernat, nemo est rerum adeo imperitus, quin intelligat. Ex hoc ipso enim tirones in aliqua disciplina putantur, quod elementa quidem eius animo sunt complexi, sed omne id verum esse sibi persuadent, quod magistris suis ita visum est, neque aliam cognitae veritatis rationem reddere possunt: quo fit, ut, si qua res, vel quaestio in dubium ab aliis vocetur, ad eorum auctoritatem confugiant. Hoc si uniuerse verum est, ut ratio ipsa vincit, et sapientissimorum hominum sententia confirmat: turpe esse, et in iurisprudentia erudito homine indignum, de legum, quascunque in foro sequimur, sententia, non sibi, sed aliis credere, facile nobis, opinor, concedent, quicunque saeculi nostri bona intelligunt, nec compendiorum ambitu uniuersam eruditionem iuridicam circumscribendam existimant. Illud certe planum manifestumque est, omnem iuris scientiam ex

legibus proficisci, nec recte adeo illam doceri, nisi quae traduntur eius principia, ex legibus, tamquam ex fonte petantur. Neque vero principia ex illis erui possunt, nisi intelligentur, nec leges intelligi, nisi verbis, quibus scriptae sunt, easdem notiones iungamus, quas auctores illarum iis subiecerunt. Sensus igitur legum prius inuestigari et demonstrari debet, quam praecepta iuris ex illis deriuemus, quid ex quoque consequatur, ostendamus, aut ad causas, quae inciderunt, illa adplicemus. Itaque non est mirandum, magno semper in honore iuris fuisse interpretationem, non solum apud veteres Romanos, qui maximam iurisconsulti laudem in legum interpretandarum facultate ponebant, sed posterioribus etiam temporibus, quibus, renatis quasi liberalium artium studiis, pulsa est barbaries, et ad iuris romani studium viri praestantissimi se conferre coeperunt. Horum enim omnis cura et industria in legibus interpretandis versabatur, ut e fontibus iuris haurirent scientiam: qua in re quum tanto euigilarent studio, ut omnes in ea ingenii nervos contenderent: illud consequuti sunt, ut et iurisprudentiam, a sordibus repurgatam, in eum, unde sordida superiorum interpretum deiecta erat, locum restituerent, et exquisitae iuris scientiae laude omnes antecellerent. Quo difficilius vero errores inueterati ex animis hominum euelli, aut e fori disciplina profligari possunt: eo melius cum iurisprudentia actum esse, viri docti obseruant, si Cuiaciana iurisconsultorum schola Accursianam aeta-

ta-

tate praecessisset. Quam pulcrum vero est, sibi, non aliis, de legum sententia credere, et quam necessaria ad id leges interpretandi facultas: tam difficilis illa consentiente sapientissimorum hominum iudicio habetur, ut sine incredibili studio, sine multarum litterarum cognitione, sine diuturno usu et exercitatione comparari nequeat. Ex quo facile intelligi potest, cur tam pauci nostra aetate reperiantur, qui in exquirendae legum sententiae scientia excellant, licet ea potissimum iurisconsultum, non memoria legum, non formularum notitia, censeferi nemo ignoret, idque ex ipsa eius definitione satis constet. Vehementer autem errant, si qui Diuinae dialecticae praeceptis omnia in legum interpretatione se conficere posse existimant, aut boni interpretis laudem aliquem tueri posse, aliis persuadent, si, quae vulgo traduntur interpretandi regulas memoria comprehenderit, quorum sententiam nemo est rei paullo intelligentior, quin valde ieiunam existimet, maximeque perniciosam. Quamquam enim minime illas spernendas, aut negligendas esse volo, quippe quae in omnibus libris et disciplinis obtinent: earum tamen usum et cognitionem ad leges dextre feliciterque explicandas non sufficere, facile unusquisque experiundo intelliget. Qui enim fieri dicamus, ut multi illis quidem, et legitimae doctrinae, in compendiis conclusae, praeceptis satis instructi, si ad interpretationem legis cuiusdam se conferant, adeo turpiter sedent, et infelicis perspicientiae exemplum prodant, nisi difficile sit, et maius

quoddam opus, quam vulgus opinatur, leges recte scienterque interpretari? Multis nimirum doctrinae praefidiis opus est, ut in illo negotio recte aliquis versari possit: neque grammaticae solum rationes cognoscendae sunt, sed natura etiam cuiusque iuris, in ordinem et volumen redacti, explorari debet, ut propria inde interpretandi principia eruantur. Ut quisque igitur rem suis momentis maxime ponderare didicit, ita nobis dabit lubentissime, tanto praestantiorum esse iurisconsultum, quanto magis legum interpretandarum peritia excellit.

Quae quum ita sint, non male me operam collocaturum putavi, si rationem leges, quibus in Germania utimur, interpretandi exponerem, viamque cupidae legum iuventuti ad illam facultatem, et exquisitam iuris scientiam monstrarem. Ex quo enim ad iurisprudentiam docendam animum adplicui, et in ea aliquid videre coepi, si quidem e fontibus haurienda sit cognitio iuris, quod suadere omnibus solent, qui veram amant eruditionem: legum interpretandarum scientiam in primis diligenter excolendam esse, intellexi, et ex ea veram perfectamque iureconsulti laudem manare. Hac vero in re quum ita elaborarint, qui ex ALCIATI et CVIACII schola profecti, nitori pristino iurisprudentiam rom. restituerunt, ut omnem in ea aetatem diligentiamque consumserint, cultissimaque eorum in iure interpretando ingenia hodiernum omnes admirentur: diurna nocturnaue manu limatissima illorum scripta mihi versanda putavi, ut quibus-

nam

nam rationibus, quibusue praeceptis exquirendae legum sententiae facultas comparetur, cognoscerem. Cogitanti igitur mihi, quam potissimum via eorum commodis consulere, qui ad masculae iuris scientiae laudem adspirant, nulla melior occurrebat, quam si ex eorum praeceptis leges interpretandi artem instituerem, qui sine controversia hoc in doctrinae genere principes habentur. Quis vero est, qui non videat, eorum, qui iuri operam navant, rationem cum sacrarum litterarum studiosis communem esse, et ut hi diu multumque in hermeneutica sacra exercentur, ita illos quoque in hac legum interpretandarum scientia diligenter prius versari necesse esse, si in arte iusti et aequi operae pretium facere velint? Nam utrique interpretes vocantur, ideoque ut huius nominis mensuram impleant, interpretandi facultate multum debent praestare. Magnum sane momentum in illa ad interiorum iuris scientiam positum esse, iam olim vidit GODEFRIDVS GVILIELMVS LEIBNITIVS, iuuenis quidem, sed singulari ingenii acumine iam tum praeditus, et proinde artem iuris hermeneuticam inter ea retulit, quae ad iurisprudentiam tum exornandam, tum perficiendam, desideravit. * Quamquam vero haud pauci sunt, qui de ratione interpretandi leges exposuerunt, ex quibus prae ceteris nominandi sunt VALENTINVS GVILIELMVS FOERSTERVS et CASPAR HENRICVS HOR-
b 3 NIVS,

* *Nov. method. discendae docendaeque iurisprud. p. m. 143.*

NIVS, antecessores in academia Vitembergenſi, optime olim de iurisprudentia meriti: eos tamen ita in hoc argumento verſatos eſſe conſtat, vt veram et legitimam interpretandi rationem non ſemper perſpexiſſe videantur, dum vulgaria et ſaepe falſa praecepta decantant, et forenſes etiam quaestiones exponunt. Haud paullo elegantiora ſunt, quae de interpretatione iuris praeceperunt duumviri eximii, IO. GOTTLIEB HEINECCIUS * et IVSTVS HENNINGIVS BOEHMERVS, ** verum ita comparata, vt primas ſaltim lineas *artis iuris rom. hermeneuticae* duxiſſe videantur. Quo magis vero illa viris harum rerum peritiſſimis probata ſunt: eo maiorem forte gratiam me a melioris iurisprudentiae ſtudioſis inire poſſe exiſtimaui, ſi, quae carptim ſtriſtimque viri illi exquisita iuris ſcientia inſignes perſequuti ſunt, plenius explicarem, et quaecunque ad artem interpretandi referri poſſunt praecepta, et in praeſtantiſſimorum iuris interpretum ſcriptis occurrunt, via quadam et ordine digeſta, vno quaſi in conſpectu ponerem.

Quo de labore vt eo rectius iudicium facere poſſis, HUMANIſſIME LECTOR, non abs re erit, ſi inſtituti mei rationem paucis nunc exponam. Adgredienti enim mihi artem iuris hermeneuticam ſcribere, id potiſſimum negotii datum eſſe viſum eſt,

* in praef. Tom. II. iurisprud. Rom. et Atticae praemiſſa p. IX. et in praef. Bynkershoekii obſervat. iuris rom. Lib. IV. praemiſſa.

** in exercitat. III. ad Pandect.

est, vt, quae ex ipsa interpretationis notione fluunt, et ex dialecticorum fontibus cum maxime ducuntur, praecepta primo explicarem, deinde specialia ex illis et domestica legum interpretandarum principia colligerem. Quodcunque vero interpretandi praeceptum philosophi commendant, illud singulari capite tractavi, aliis inde regulis erutis, quas exemplis illustrare studui, non quidem novis, aut ex reconditis iuris disputationibus petitis, idoneis tamen et perspicuis, vt a tironibus, quorum utilitati consulere volui, maxime intelligi possent. Hanc quum argumenti tractandi viam ingressus sim, nullum facile caput a me praetermissum esse spero, quod ad artem iuris hermeneuticam pertineat, nullasque interpretandi rationes omissas, quas scire eius intersit, qui civilis sapientiae arcana ex ipsis fontibus indagare cupit. Qua in sententia, vel spe illud me maxime confirmat, quod simili fere ratione sanctioris disciplinae doctores vt video, qui sacram hermeneuticam exponunt. Quamquam vero aequis rerum aestimatoribus facile meam bene de iuris scientia merendi voluntatem me probaturum confido: erunt tamen fortassis, qui totum illud, quantumcunque est, ridebunt, et in aliis rebus operam a me rectius collocari potuisse censebunt. Quae enim, inquierent, fatuitas est, nonnullos omnem ingenii vim in rebus inutilibus, et nullius ad solidam iuris scientiam momenti consumere, viam nos ad interpretandi facultatem per grammaticas disciplinas inire iubere, et ad elegantioris, non solidae mas-

culae, et perfectae iuris scientiae laudem omni cogitatione et studio incumbere? Annon homines illi vident, ita porro clamant, non scholae, sed vitae discendum esse, iurisque prudentiam legum esse ad causas in foro obuenientes transferendarum scientiam, adeoque quae usum, non quae ornatum habent, diligenter confectanda? Est vero in promptu, quod iis respondeam. Primum si grammaticae, aut criticae, artis praesidia in hac de interpretatione iuris institutione repudianda existimant: fatis illo iudicio ostendunt, se, quid iureconsultus profiteatur, nescire, nec intelligere communem illum cum grammatico personam ita sustinere, ut propriae personae munere rite fungi, hoc est, leges ad causas adplicare, et de iure respondere nequeat, nisi eam, quam cum grammaticis communem habeat, recte gerat. Nec est, quod illa oratione, qua de grammaticae aut criticae artis in iurisprudencia utilitate tam inuidiose detrahunt, multum moueamur, si quod verissime a QVINCTILIANO dictum est, * in animum reuocemus, *non ob stare illas disciplinas, grammaticas scilicet, de quibus loquitur, per illas euntibus, sed circa illas haerentibus.* Quod si vero elegantio rem, ut aiunt, iurisprudentiam masculae, solidiori, et perfectae opponunt, faciunt imperite et perquam inepte, et ne inter hanc et illam tam grande discrimen statuatur, quam maxime deprecantur humanitatis et melioris iurispruden-

* L. I. Instit. erat. cap. VII. extr.

prudentiae studiosi. Vt enim elegans idem est ac selectum, exquisitum, cultum, et PLATONE auctore * *illud demum elegans est, quod est utile*: ita elegantior iurisprudentia vocatur, quae felici connubio politiorum litterarum scientiae iuncta, earum veluti instrumento de fontibus iuris hausta, id, quod verum est, exquirat, et rationum, quae reddantur, cognitione suum decus tuetur. Haec a iuris scientia vulgari, proletaria, et ex impuris glossatorum lacunis hausta, quae ab interioris litteraturae cultu abhorret, sola formularum notitia absoluitur, et vanis incertarum opinionum commentis superstructa est, merito discernitur. Scientiam quidem iuris ad vitae usum transferri debere, praeclare sapienterque praecipiunt: sed quis neget talem iuris scientiam, qualem modo descripsimus, ad actum vitae, a quoquam, si hoc, data occasione, agat, neque natura hebes sit, et usus disciplina aliquantum subactus, cum fructu posse adcommodari? Praeclare autem CICERO ** omnes artes aliter ab iis tractari iudicat, qui eas ad usum transferunt, aliter ab iis, qui ipsarum artium tractatu delectati, nihil in vita aliud sunt acturi: quod in eos conuenit, qui in investigandae legum sententiae studio aetatem fere contriuerunt. Superfunt, et diu superfint, precor, quos aetas nostra in principibus legitimae scientiae numerat, qui summa prouinciarum tribunalia summa cum laude moderantur, vel in iisdem iudiciis adseffo-

b 5

* In dial. qui inscribitur *Hippias maior*. p. m. 1254.

** L. III. de orat. cap. 23.

adsefforum munere funguntur: vt de iis taceam, qui academias insigni nominis et doctrinae gloria ornant: hi omnibus auctores et suafores sunt, vt in caste colenda iuris rom. scientia magna Cuiacii et Belgarum iurisconsultorum nomina aemulentur. Horum ergo, quos nominarem, nisi verendum mihi esset, ne adsentari illis velle viderer, a quo mea menatura et verecundia longissime remouet, aucto-ritatem potius nos sequi, aequo patiantur animo quam eorum, qui in doctrinae spatio non vltius, quam tinnientis nummi sonum exaudiamus, pro- grediendum esse, existimant. Sed vt magna vis nominum est, prout notiones illorum vel ignoran- tur, vel falsae animis informantur, ad errores ani- mis ingenerandos, ita libens illis adsentior, qui mas- culam, vel meliorem potius, quam elegantio-rem iuris scientiam adpellandam esse arbitrantur.

Primus igitur liber, vt ad institutum reuertamur, iuris romani, quod pandectis et codice maxi- mam partem continetur, interpretandi praecepta complectitur. Quo plus operae ad illud tractandum et ornandum ab ingeniis omnis aetatis egregiis col- latum est: eo plura eius interpretatio praecepta de- siderat, quae a viris summis singulari studio exco- gitata et perpolita, sex capitibus exponuntur. Quem- admodum vero in iuris rom. interpretandi scientia facile primas tenent ALCIATI, CUIACII, BALDVINI, DVARENI, HOTOMANNI, GIPHANII, CONNANI, ME- RILLII, GOTHOFREDI, BRVMMERI, NOODTII, SCHVL- TINGII, BYNKERSHOEKII, OTTONES, GVNDLINGII, BOEH-

BOEHMERI, HEINECCII, RVECKERI, WYBONES, alii-
que: ita, quam explicavi, iuris canonici interpre-
tandi viam AVGVSTINI, CONTII, CIRONII, AL-
TESERRAE, IANI A COSTA, FLORENTES, ESPENII,
STRAVCHII et ceteri, illis doctrina ingenioque fimi-
les, sequuntur. Non ingrata, opinor, aut molesta
erudito lectori erunt, quae de originibus errorum,
qui ex epistolis Pontificum Rom. decretalibus in
fori disciplinam fluxerunt, et de reliquiis iuris ger-
manici in iure canonico disputavi. Animus primo
erat, iuris tantum romani et canonici interpretan-
di rationem exponere, quod in his tantum iuribus
cognoscendis plerique omnes ingenii vires exer-
cent: sed postquam iustam aliorum reprehensionem
me vix effugere posse intellexi, si, quam iuri pere-
grino in Germ. operam nauassem, eam iuri patrio
tribuere negligerem, mutavi consilium, nouumque,
et eum paullo difficiliorem laborem suscepi, vt li-
bro secundo rationem Statuta tum prouincialia,
tum ciuitatum, et leges I. S. R. G. publicas interpre-
tandi ostenderem. Neque enim is sum, qui solum
ius Iustinianicum, tamquam carmen necessarium,
ediscendum, et iuris germanici studium spernen-
dum esse putet, (quid enim hominis essem, si Ger-
manus Germanorum, hoc est, maiorum meorum
instituta moresque contemnerem?) sed tanto maiori
illud diligentia colendum esse arbitror, quanto ma-
iorem eius vsum quotidie experiuntur, qui in iu-
diciis et controuersiis, quae incidunt, diiudicandis
versantur. Ex confusione autem iuris romani et
ger-

germanici quum illa fundi calamitas orta sit, de qua viri cordatiores tantopere queruntur: nulla sane ratione malis illis, quae iurisprudentiam inuaserunt, nos mederi posse adparet, nisi rectam Statuta interpretandi rationem teneamus, et, vt ostendimus, quamuis sanctionem, et quodlibet ius ex suis et propriis principiis explicemus. In vltimo denique capite de ratione leges I. R. G. publicas interpretandi eam mihi ipse legem praescripsi, vt omni, qua par est, modestia et circumspectione leges interpretandi statuerem, ne quid de iuribus summorum principum detraherem, aut plus, quam par est, meo priuati hominis iudicio de illis arrogarem. Quod si vero mihi imprudenti et inuito aliquid exciderit, quod dici non sit aequum, veteri, eaque sollemni Romanorum formula vti mihi liceat, SI QUID EST QVOD IVS NON SIT ROGARI EIVS HAC LEGE NIHIL ROGATVR. Haec sunt, BENEVOLE LECTOR, quae te scire volui. Tu vero, sicubi me hallucinatum esse, aut operas aberrasse deprehendes, id pro tua humanitate tum imbellicitati communi, tum nostro bene de studiosa inuentute merendi studio facile condonabis. Vale, nostrisque conatibus faue.

Ienae ipsis Nonis Octobr. c1810cccl.

ELENCHVS CAPITVM.

LIBRI PRIMI.

De interpretatione iuris romani et canonici.

Cap. I.

De interpretatione legum generatim.

Cap. II.

De vera legis lectione indaganda.

Cap. III.

De latinitate et stilo veterum iurisconsultorum,

Cap. IV.

De institutis philosophiae Stoicae, et sectarum placitis, quae veteres iurisconsulti sequuntur.

Cap. V.

De inscriptionibus et subscriptionibus legum, earumque recto vsu in interpretatione.

Cap. VI.

De interpolationibus legum, easque cognoscendi principiiis.

Cap.

Cap. VII.

De versionibus iuris graecis, earumque recto usu in interpretatione legum.

Cap. VIII.

De ratione interpretandi canones et decretales.

HERMENEVTICAE IVRIS
LIBER SECVNDVS.

De interpretatione iuris germanici.

Cap. I.

De interpretatione legum Germ. prouincialium et Statutorum.

Cap. II.

De ratione interpretandi leges I. R. G. publicas.

HERMENEVTICAE IVRIS

LIBER PRIMVS

DE

INTERPRETATIONE IVRIS ROM.
ET CANONICI.

Ad. Bibl.
Rob. Hanf

HERBERT HARRIS

LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

1911

LIBRARY

HERMENEVTICAE IVRIS

LIBER PRIMVS

DE

INTERPRETATIONE IVRIS RO- MANI ET CANONICI.

CAPVT PRIMVM

DE

INTERPRETATIONE LEGVM GENERATIM.

§. I.

In omni interpretatione, qua verborum sensus inuestigatur, summum illud est, vt eas alterius verbis notiones attribuamus, quas ipse sub illis intelligi voluit. Verba enim, siue ore prolata, siue scripta, signa esse constat cogitationum, vel auribus percipienda, vel oculis haurienda.* Ex quo sequitur, vt cuius verbo certa quaedam vis et potestas subiecta esse debeat, siue notio respondere.

Summum
in inter-
pretatio-
ne quid?

* Vidit hoc iam olim TYBERO in L. 7. §. 2. D. de
supellest. legata, vbi quorsum, inquit, nomina,

nisi ut demonstrent voluntatem dicentis. Recte quoque docet CLEMENS ALEXANDRINVS L. VI. Stromat. p. 818. duas esse veritatis ideas, nomina nempe et res; nomina autem nihil aliud esse, quam signa rerum eum in finem eis indita, ut nobis res ipsas significant et declarent, ideoque sicut ignoratis signis ignorantur res, ita ignoratis verbis necesse esse ipsas quoque res ignorari.

Etli saepius in digestis iurisconsulti de *nominibus* loquantur, quam de *verbis*, sexcentisque locis ipsis sint *nomina*, quae aliis scriptoribus sunt *verba*; neque tamen ipsis ignota fuit notio, quae auctor vocabulo *verbum* subiicit. Vnicum hoc loco monendum est. Quilibet scit differentiam, quae alioquin esse solet inter formulam ac verbum; ea tamen nonnumquam prudentes superfedebant. Si HERENNIVS MODESTINVS libellum suum de *eurematicis* latine conscripsit, ut non sine similitudine veri coniicit HENR. BRENCMANNVS, de *eurematicis*, cap. 1. §. 10. istum huius rei testem producere licet L. 4. §. 2. D. de *vulg. et pupillari substitut.* Coniungit cum illo BARN. BRISSON de *verbor. significat. libr. XVIII. voc. verbum*, locum MARTIANI, in L. 33. D. de *pignorat. actione*; probabile tamen saltem est, sub verbo *hypothecariam actionem*, siue *formulam* intelligi, quum de eo paullo ante disputauit. W.

§. II.

Intelligere
aliquem,
quid sit?

Intelligere aliquis loquentem, vel scriptorem dicitur, si eadem ipsi notiones obuersentur, quae loquenti, vel auctori scribenti obuersatae sunt.

PAVLLVS itaque L. 228. D. de *V. S. municipes intelligendos* tradit esse eos, qui in eodem municipio sunt nati. W.

§. III.

Oratio
quid?

Oratio nobis vocatur comprehensio cogitationum inter se cohaerentium verbis et loquendi modis expressa. Verba autem inter se coniuncta

iuncta aliam saepe vim et significationem accipiunt, quia paucorum verborum ita certa atque definita vis est, vt omnibus in locis idem significant, quae ex vicinia et tota orationis rerumque serie aestimari debent. Nemo igitur in intelligendis scriptis dextre feliciterque versari potest et ea, quae auctores scribentes, cogitare, nisi quae sententia verbis tum singulis, tum inter se iunctis tribuenda sit, cognitum habeat ac perspectum.

Non figura, inquit PAVLLVS, litterarum; sed *§. 2. 7. c. f. 33-10.*
 ORATIONE, quam exprimunt litterae, obligamur, quatenus placuit, non minus valere, quod scriptura, quam quod vocibus, lingua figuratis, significaretur.
 L. 38. D. de O. et A. W.

§. IV.

Significationes verborum sunt notiones rerum verbis subiectae. *Sensus* autem orationis dicitur id, quod verbis, eorumque connexionne auctor exprimere, hoc est, adfirmare, vel negare voluit.* Vix igitur auctoris sensum aliquis adsequatur, nisi verborum significationes rite cognouerit, seu cogitationes, quas auctor verbis iunxit.

Significatio verborum et sensus orationis quid?

* Sensem auctoris a sensu orationis nonnulli, nec inepte forsan, distinguunt: at in hermeneuticis sensus auctoris a sensu orationis non discrepat, sed pro eodem habetur.

Neque hac in re aliter loquutos esse iurisconsultos veteres, constat ex verbis MARCELLI, L. 69. D. de leg. 3. *non aliter*, inquit, a SIGNIFICATIONE verborum recedi oportet, quam cum manifestum est, aliud sensisse testatorem. W.

§. V.

Forma orationis consistit in structura orationis, verborumque compositione, quae pro in-

Forma orationis

in quo
consistat?

genii diuersitate et materiae, in qua versatur, indole varia ac diuersa est. Erutis igitur verborum significationibus, danda quoque opera est, vt nexum eorum, cogitationumque inter se relationem intelligamus. Quum enim oratio ex pluribus inter se iunctis verbis constet, et notiones verborum per coniunctionem cum aliis mutantur: (§. III.) consequens est, vt frustra de eruendo auctoris sensu laboret, qui ad nexum et structuram verborum non respicit, etiamsi vim et potestatem singulorum verborum perspiciat.*

* Sic intelligi debet DEMETR. PHALER. *περὶ ἑρμηνείας*, vel quisquis huius libelli auctor est, quando scribit *ἑρμηνεία ἐν δυσὶ τούτοις θεωρεῖται, ἐν ἐκλογῇ ὀνομάτων καὶ συνθέσει* interpretatio in his duobus conspicitur, in separatione vocabulorum et compositione.

§. VI.

Stilus est
varius et
multiplex.

Quumque structura orationis *stili* nomine veniat, eaque pro materiae, et eorum, qui scribunt, diuersitate varia sit et multiplex: interpretem stili rationem, variaque eius genera et varios characteres nosse oportet.

Quantum scio, vocabulum *stilus* ignotum fuit iuris consultis veteribus: iure tamen codicis occurrit, videlicet L. 1. C. de sacros. ecclesiis ac L. 2. C. de exhibendis vel transmittend. reis. BARN. BRISSON, de verbor. significat. p. 1292. W.

§. VII.

Immo et
notiones
verborum
multiplices.

Quemadmodum vero verba arbitraria sunt rerum signa: ita facile intelligitur, difficile admodum et plenum opus aleae esse, auctores intelligere, eosque scienter interpretari. Satis enim constat, identidem mutari, et per se incerta

certa fluctuare lege, quae in vfu arbitrioque hominum posita sunt: idque vocabulis potissimum accidit, quae varias res variis temporibus significarunt. Rebus enim varie crebroque mutatis, fieri non potuit, quin ipsa quoque nomina, quae rebus significandis adhibentur, mutatam haberent significationem. Sic pleraeque mutatae verborum significationis causae vel consuetudini adsignantur, vel arbitrio hominum, quippe qui ad alias sensim res vocabula transferunt, aut, rebus adcuratius cognitis, notiones illarum emendant, vel augment, vel imminuunt. AVL. GELLIVS *L. XIV. Noct. Attic. cap. XXIX.* Ex quo conficitur, plures ac multiplices esse verborum notiones.

Quum Stoici animaduerterent nullum adesse verbum, quod non ambiguum esse posset, observantibus QVINCTILIANO *libr. VII. institut. orat. cap. 9.* et GELLIO, *libr. XI. noct. Atticar. cap. 2.* eorumque aemuli essent iurisconsulti, vti infra monstrabitur: non mirum est, quod ambiguitates locum habere posse statuerent in testamentis, pactionibus aequae ac intentionibus, siue quod idem est, actionibus. Iam PAPINIANVS animaduertit, *L. 39. D. de pact. veteres in tollendis illis occupatos fuisse: iis autem iungas L. 66. D. de iudiciis. L. 21. D. de contrahend. emptione L. 25. D. de legat. 3. ac L. 96. D. de reg. iuris; EDMUND. MERILLIVS, libr. 1. observat. cap. XIX. p. 20. W.*

§ VIII.

Quum plures sint verborum significationes: Hinc omnes res in interpretatione ad coniecturas redit, quibus, quas verbis notiones auctor subiecerit, explorandum est. Neque enim verus auctoris sensus reperiri potest, si eius verbis eam, quam nos solemus subiicere potestatem, tribuamus, aut eam, quae antiquissimo tempo-

Hinc omnes res in interpretatione ad coniecturas redit.

re illi subiecta fuit. Vnde nullam aliorum ver-
bis sententiam subiiciendam esse philosophi
praecipiunt, nisi quam certis, minimeque du-
biis indiciis recte illis minimeque repugnantibus
tribui posse constat.*

* Praeclare hac de re iudicat IO. CLERICVS in *arte critica* P. II. cap. II. §. XI. *cauendum est, inquit, ne notiones nostras mutuo veteribus demus, deinde ex notionibus illis de eorum sermone iudicemus. Oportet veluti nostrarum opinionum obliuisci, et quaerere, quod veteres illi magistri senserint, non quod sentire nobis debuisset videntur, ut saperent.*

Regulae hae optime conueniunt praeceptis, quae
hac de re exhibuerunt veteres iurisconsulti. Se-
quebantur hac in re Zenonem eiusque adseclas.
Quum DIODORVS apud GELLIVM notum *Atticar.*
libr. XI. cap. 12. doceret, *nec aliud dici videri debe-*
re, quam quod se dicere sentit is, qui dicit: etiam
prudentes in omnis orationis interpretatione ad sen-
sum verborum respiciebant, quem iis tribuerat is,
qui illis esset vsus. PROCVLVS L. 125. D. *de V. S.*
sequentia verba, memoratu digna profert: *existimo,*
ad id, quod actum est, interpretationem redigendam
esse: nam qui ambigue loquitur, id loquitur, quod
ex his, quae significantur, sensit. Cum his iunga-
mus L. 7. §. 2. D. *de supellectili legata.* CELSVS
ibi in sententiam SERVII, qui sententiam eius, qui
legauerit, adspici oportere tradit, discedit, hocque
nomine Tuberonem reprehendit atque addit, men-
tem dicentis *priorem ac potentiorum esse; quam vo-*
cem. Idem statuunt VLPIANVS. L. 66. D. *de iudi-*
ciis MARCELLVS L. 69. D. *de leg. 3.* et L. 3. D. *de*
rebus dubiis ac PAVLLVS, L. 25. D. *de legatis 3.*
neque ab his abhorrent PAPINIANVS, L. 39. D.
de pact. ac PAVLLVS L. 172. D. *de R. I.* vbi pa-
ctum contra eum, qui clarius loqui debuisset, inter-
pretandum esse censent. IVST. HENNING. BOEH-
MER, *exercitt. ad pandectas, tom. II. exerc. XXX.*
p. 370. W.

§. IX.

Illud quoque perspicuum est, orationem, cui nulla subiecta est sententia, nec intelligi, nec explicari interpretatione posse. Oratio enim, quae verbis constat, quibus nullae res significatae respondent, nullum habere potest sensum, ideoque vano, nilque profuturo labore sese maceraret, si quis interpretationem eius suscipere-^{Oratio sensum exprimere debet,} ret.* Sed quum ideo quisque scribat, ut intelligatur, et nemo, nisi emotae fuerit mentis, sine mente aliquid dixisse existimetur: facile patet, orationem sensum exprimere debere.

* Magna vero cautione hic opus est, ut praeclare observat vir eruditissimus IO. AVGVSTVS ERNESTI in *initiis solidior. doctrinae Part. II. cap. II. §. 26.*, ne, quod multis accidit, quibus verbis nos nullam subiicimus ipsi potestatem, aut, quae subiecta sit, ignoramus, inter inanes sonos referamus statim, quoniam, etsi nos vim verbi alicuius ignoramus, aliis tamen ea cognita esse potest. Verbum igitur tum demum inter inanes terminos iure referri docet vir laudatissimus, si, quae ei subiecta notio dicitur, ostendi potest, eam non esse a repugnantia liberam.

Sine dubio vocat hoc MARCELLVS, L. 24. D. *de rebus dubiis: perperam scriptum*; sententiam vero hanc iterum placuisse prudentibus, constat ex L. 188. D. *de R. I. ubi pugnancia inter se in testamento haberentur, neutrum ratum est.* W.

§. X.

At si vel maxime verborum, tum singulorum et iudicium inter se iunctorum sententia cognita sit et perspecta: nullum tamen sensum ex illis erues, nisi iudicium comprehendant. Iudicium autem verbis expressum *propositio* adpellatur, qua duae notiones inter se comparantur. Quum igitur nemo animi sui sensa explicare possit, nisi

notiones duas vel componat, vel diuellat, seu iudicium exprimat: patet, non sufficere ad interpretationem, verborum vim potestatemque scire, sed de propositionum etiam sensu maxime dispiciendum esse.

§. XI.

Ex quo
sensus pro-
positionis
compre-
hendatur?

Quemadmodum propositio ex verbis inter se iunctis, et oratio ex pluribus propositionibus constat: ita sensus propositionis non ex vno verbo, nec ex vna propositione sensus orationis comprehendi potest. Vt igitur, quid quisque scriptor senserit, intelligamus, non seorsum propositiones ex terminorum coniunctione ortae spectandae sunt, sed omnes inter se diligenter conferendae.

§. XII.

et quid ad
huius in-
uestigatio-
nem re-
quiratur?

Vt autem iudicium, seu propositionis sensus inuestigari possit, qua duae inter se notiones comparantur: requiritur, vt quae antecedunt, quaeque sequuntur in oratione, probe confiderentur. Sic subiecti notio saepe ex antecedentibus petenda est, et praedicati notio in posterioribus explicatur, quae nisi eruantur, sensus orationis non potest percipi.

§. XIII.

Scripta ab
auctore ad
quod re-
ferri debe-
ant?

Quaecunque vero ab auctore scripta sunt, ea omnia ad id, quod sibi propositum habuit, ad statum eius, ad doctrinas et sententias, quibus imbutus fuit, referri debent. Itaque aetas scriptoris primo exploranda est, deinde qua gente ortus sit, quibus muneribus perfunctus, quibus doctrinis innutritus, a quibus partibus aut philosophiae, aut alius cuiuscunque disciplinae

plinae steterit,* quaerendum. Alia enim philosophorum vel iurisconsultorum schola alias rerum verborumque notiones informat, ut eadem verba alium atque alium sensum pro diversa secta scribentis habeant. Quo maiori igitur notitia earum rerum, quae ad vitam scriptoris pertinent, aliquis instructus est: eo felicius illum certum est in interpretandis eius scriptis versaturum.

* Inprimis in componendis *ἐναυτιοῦ* *Παυλαῖς* in iure multum interest scire, cui sectae quis fuerit additus, uti recte observat IACOBVS GOTHOFREDVS *Histor. iur. civ. cap. VII.*

Optime hoc comprobat Q. AELIVS TVBERO in lite, quam habuit cum SERVIO de natura legati supellectilis, quum escarium argentum, penulas et togas, licet testator supellectili res has adscribere solitus sit, sub supellectili legato contineri negat, propterea quod *nomina non ex opinionibus singulorum, sed communi ex usu exaudiri deberent*, AELIVS autem TVBERO hoc improbat. Id parum sibi liquere ait et quorsum nomina, addit, *nisi ut demonstrarent voluntatem dicentis?* L. 7. §. 2. D. de supellectili legata.

§. XIV.

Omnis quoque scriptor sibi constare velle existimandus est, ne ea protulisse videatur, quae inter se non cohaerent, et placitis suis, aut consuetudini suae repugnant. Quidquid igitur a placitis auctoris, alio in loco propositis, alienum est, aut statui eius et consuetudini repugnat, illud menti eius non convenire videtur, nec temere adeo in interpretatione est admittendum.

Contradixisse sibi auctorem non temere suspicandum,

§. XV.

Quod si igitur quis rem vel sententiam paulo obscurius exposuit, videndum est, an alio in loco obscuriora

Hinc obscuriora

in lo-

ex clario. in loco paullo dilucidius de eadem re dixerit, ribus explicanda et parallelismus attendendus. vt obscuriora ex clarioribus explicentur. Loca porro similia, seu *parallela*,* quae *coniuncta origine et loco* vocat HVGGO GROTIVS L. II. de iure belli et pacis cap. XVI. §. VII. diligenter conferenda sunt, et deinde quae antecedunt, quaeque consequuntur, probe perpendenda,** in quibus potissimum interpretationis momentum positum esse inter omnes constat.

*) Similitudo autem locorum vel in *verbis*, vel in *sensu* adparet, et proinde duplex est parallelismus, *verbalis* nempe, si loca in verbis et dicendi ratione inter se conuenientia conferantur, et *realis*, si loca sensus et rerum intuitu similia inter se contendantur. Atque hic parallelismus, quem alii *analogiae* nomine designant, magni est in interpretatione momenti, ideoque ab interprete ad detegendam auctoris sententiam minime negligendus. Illa inprimis loca conferri iuvat, in quibus plenius et ex instituto auctor argumentum persequitur. Sed quum in verbis loca inter se conuenire possint, licet in sensu et rebus nulla adpareat similitudo: non potest ex altero loco pro sententia alterius argumentum duci, nisi argumenti in utroque loco aliqua sit similitudo.

**) Recte CICERO L. II. de inuentione cap. XL. ex superiore et ex inferiore scriptura docendum, id, quod quaeratur, fieri perspicuum. Similiter AVGVSTINVS contra Adimantium c. IV. particulas, inquit, quasdam de scripturis eligant, quibus decipiant imperitos, non connectentes quae supra et infra scripta sunt, ex quibus voluntas et intentio scriptoris possit intelligi.

§. XVI.

Quod sit interpretari? Ex iis, quae haecenus exposita sunt, intelligitur, interpretari nihil aliud esse, quam *sensum auctoris ex eius verbis et ratione declarare*.*

* Notes autem ambiguum esse vocabulum *interpretari*, quippe quod non de eo solum olim dictum est, qui

qui verborum sensum explanat, sed de illo etiam, qui quamcunque rem aliis quocunque modo tradit. Ex qua verbi ambiguitate ille error natus est, ut rerum magis, quam verborum scientia multi crederent interpretationem contineri scriptorum et librorum iuris civilis, et tum demum se boni interpretis officio fungi putarent, si neglectis praesidiis grammaticis e rebus dictorum sensum quaererent.

§. XVII.

Habet igitur omnis de interpretatione praeceptio partes duas, quarum altera a Grammaticorum disciplina reperitur, altera vero de Dialecticorum fontibus ducitur. *Illa* sensum verborum ex usu loquendi declarat; *haec* ex scripto id, quod non est scriptum, per ratiocinationem inducit. Vtriusque vero ea est inter se colligatio, ut neutra possit sine altera perfecte absoluteque tractari.

§. XVIII.

Omnis igitur interpretatio legitima a verborum sensu ordienda est, qui ex loquendi usu cognoscitur. Hunc autem quum grammatica exponit, ut inter omnes constat: facile patet, solam hanc disciplinam viam ad boni interpretis laudem munire. De qua tametsi exiliter et contemtum nonnulli sentiunt, et quod verbis adhaeret, et syllabis ac singulis paene litteris, minutisque praeceptis et observatiunculis constat: frustra tamen sunt, qui neglectis grammaticorum rationibus ad interpretationem librorum accedunt, et operam perdunt, qui verba ex rebus, non res ex verbis intelligere iubent.*

* Veterum sane, et sapientissimorum omnis aetatis hominum alia fuit sententia, quippe qui omnem intel-

intelligentiam rerum per verborum intellectum, non horum a disciplinis et rebus venire iudicarunt. Apud PLATONEM enim in Gorgia SOCRATES ita pronunciat, ὅσις ἂν εἰδῇ τὰ ῥήματα εἴσεται τὰ πράγματα, rem norit, qui verba norit. PLUTARCHVS quoque eos, qui verba non didicerint, res ipsas recte tractare posse negat, τὰς μὴ μανθάνοντας ὁρθῶς ἀκρίβειν ὀνομάτων, κακῶς χρῆσθαι καὶ τοῖς πράγμασι.

A iuris consultis artem grammaticam magni semper habitam fuisse, nemo negare potest. Memoratu profecto dignum est, quod de Labeone aequae ac Capitone, qui iurisconsultorum suo tempore sine dubio duces essent atque antesignani, veteres scriptores tradant, eos in arte hac excelluisse. Capitonem inter grammaticos rhetorem atque inter rhetores grammaticum fuisse, observat SVETONIUS, *de illustr. grammat.* cap. 10. ac idem testatur, illum esse ab ASINIO POLLIONE *nobilem grammaticum latinum et philologum* dictum, *loc. cit.* cap. 20. GELLIVS autem idem profert de Labeone *libr. XIII. noct. Atticar. cap. 10.* Quum quaelibet secta ducem suum sequeretur: non potuit fieri, quin Proculeiani aequae ac Sabiniani disciplinam hanc excolerent; neque illam negligerent iurisconsulti, pace inter illos restituta. Elegantes observationes grammaticae, quas in *titulo* digestorum *de verborum significatione* reperimus, hanc rem, uti iam animaduertit BOEHMERVS, *exercitatt. ad pandectas, tom. I. exerc. III. p. 52.* inprimis testatam faciunt, neque silentio praetereundum est, quod de Papiniano EVERARD. OTTO, *vit. Papiniani, cap. V. p. 68.* de Ael. Martiano GERH. OELRICHS, *vit. Ael. Martiani, cap. III. p. 15.* de Vlpio Marcello MEINARD. TYDEMANN in *Vlpio Marcello, cap. III. vol. I. tom. I. thes. noui dissertat. iuridicar. p. 18.* ac de aliis alii tradunt. Non mirum itaque est, quid sit, quod grammaticis priuilegia haud contemnenda tribuerent L. 2. §. 8. D. *de vacat. et excusat. muner.* W.

§. XVIII.

Quamquam vero notionum cum verbis coniunctio natura sua arbitraria est et libera: tamen,

Certa et eiusdem est.

men, quum usu et consuetudine adstricta est, necessaria est, eamque necessitatem tamdiu obtinet, quam usus manet. Usus igitur loquendi sic intelligi necesse est, ut, quo sensu quodque verbum, quoque tempore, a quocunque hominum genere, in certo quodam contextu aliorum verborum, dictum sit, quaeratur. Ex quo adparet, grammaticam interpretationem satis certam esse et euidentem, multo certe magis, quam quae a dogmaticis rationibus ducatur, quod copiose eleganterque celeb. 10. AVGVSTVS ERNESTI in prolusione *pro grammatica interpretatione*, Lipsiae anno cdo 10 CCXLVIII. edita demonstravit.

§ XX.

Alterum grammaticae interpretationis officium est, orationis integritatem a corruptelis librariorum et criticorum, aliisque vitiis vindicare, et spuria a genuinis discernere. ^{Vindicat orationem a corruptelis.} Sensus enim auctoris qui inuestigari potest, si oratio eius deprauata, aut glossematis vitiata sit? Oratio igitur corrupta, quae sensu caret, non potest nec debet explanari (§. IX.), sed a vitiis, quibus adfecta est, prius expurgari. Itaque hoc officium ipsam interpretationem antecedit necesse est, quod tamen si critici potius esse videtur, quam grammatici: satis tamen constat, nobilissimam grammaticae artis partem esse *criticam*,* et olim vtriusque artis scientiam fuisse coniunctam. SEXTVS EMPIRICVS L. I. *aduers. grammat. cap. IV.* QVINCTILIANVS L. II. *institut. orator. cap. I.* 10. WOWERIVS *de polymath. veter. cap. VIII. cap. XVI.* et HENRICVS VALESIVS *de critic. L. I. cap. I. p. 144.*

* In regundis harum disciplinarum finibus non consentiunt veteres, luculento sane argumento, magnam esse vtriusque artis coniunctionem. Sane vtraque alterius eget auxilio, et quemadmodum veram verborum sententiam nemo inuestigabit, nisi germanas lectiones a falsis separare sciat, et criticae adeo materiae adparatum habeat: sic critica ars officio suo sine verborum intelligentia et explicatione rite fungi, hoc est, deprauata corrigere, vera a falsis, germana ab adfictis fecernere haud poterit. Hinc *criticos* nouimus apud veteres *grammaticos* dictos esse, horumque munia gessisse, quae erudite eleganterque exponit V. A. IO. ERNESTVS IMM. WALCHIVS diatribe *de arte critica veter. Rom. §. VIII. seq.*

Quantum ego quidem scio, digesta specimina artis criticae, a iurisconsultis excultae, haud exhibent; mihi tamen admodum verisimile est, illos quoque ea esse vsos et vel minimum notas, inter illos vsitatas, aequae ac siglas, ipsis necessitatem, ad illam confugiendi, imposuisse. W.

§. XXI.

Quae
praecepta
et in iuris
civilis in-
terpreta-
tione lo-
cum ha-
bent.

Haec, quae breuiter strictimque haecenus explicata sunt praecepta interpretandi vti communia sunt omnibus libris, in quocunque argumento occupatis, ita libris quoque iuris civilis, et cuiuscunque generis legibus, quibus in Germania vtimur, interpretandis recte adhiberi vnusquisque intelligit. Sunt praeter ea alia praecepta, quae ex natura et indole cuiusque iuris, itemque ex modi, quo quodque in ordinem redactum, vel in volumen collectum est, diligenti consideratione colliguntur. Haec *specialia propria et domestica* legum interpretandarum *principia*, illa vero *generalia et communia* vocantur.

§. XXII.

§. XXII.

Hermeneutica ars vocatur, quae regulas interpretandi tradit, ad verum ex oratione sensum eruendum comparatas. Itaque *Hermeneutica iuris* regulas interpretandarum legum complectitur, quae tum ex communibus, tum ex propriis interpretandi principiis eruuntur.

Hermeneutica in genere, et hermeneutica iuris quid?

§. XXIII.

Quum *Hermeneutica iuris* regulas ex communibus interpretandi principiis ductas exponit: consequens est, ut interpretatio quoque legis vel *grammatica* sit, vel *dialectica*. (§. XVII.) Haec in eruenda ratione legis, illa vero in verborum sensu inuestigando versatur.* Quamquam vero posterius interpretationis genus iurisconsulti officio maxime inseruit in legibus ad causas adplicandis: parum tamen feliciter illud sine grammatica interpretatione procedit, quin plane institui nequit. Qui enim ratio legis cognosci potest, si verba legis non intelligantur? IVSTVS HENNING. BOEHMER *Exercit. III. ad Pandect. §. II. seq.*

Interpretatio legis vel grammatica vel dialectica. Vtriusque colligatio.

* Vtramque paucis verbis complexus est QVINCTILIANS L. XII. *Institut. orator. cap. II. quaestio iuris omnis aut verborum proprietate, aut aequi disputatione, aut voluntatis coniectura continetur.* Neque opus est inepta diuisione interpretationis in *rhetoricam, historicam, poeticam, physicam, arithmeticam, geometricam, medicam*, quam operose exponit VALENTIN. GVIL. FOERSTER *de interpretatione iuris L. I. cap. IV. et cap. VIII.* Nam uti falsum est, rerum diuersitate interpretandi rationem variari: ita grammatica interpretatio memoratas species omnes sub se comprehendit.

Distinctionem inter interpretationem grammaticam atque logicam legum, imprimis clavis verbis

B

adpro-

adprobant VLPPIANVS ac PAVLLVS. Quum hic L. 29. D. de legibus, scripsit, *contra legem facit, qui id facit, quod lex prohibet, in fraudem vero, qui salvis verbis legis sententiam eius circumuenit*: VLPPIANVS L. 6. §. I. D. de V. S. verbum; *ex legibus, accipiendum esse, tam ex legum sententia, quam ex verbis* tradit. Neque minus ad illam respicit IULIANVS, vti optime monstrat BOEHMERVS, *exerc. ad pand. lib. I. tit. I. tom. I. p. 29. L. 20. D. de rebus creditis*; nemo tamen arbitrari debet, sub libera republica grammaticam solum interpretationem locum habuisse ac logicam sensim demum sub imperatoribus introductam fuisse. Docet hoc imprimis Q. MUCIVS SCAEVOLA, quum L. 3. D. de R. I. ex lege decemuirali de tutela agnatorum argumentaretur, eum, qui proximus heres pupilli sit, onus tutelae in se suscipere debere, vti copiosius a me monstratum est in diss. de tutela extraneorum legitima, sect. I. §. VII. p. 21. Eadem ratione logicam interpretationem adprobavit M. TVLLIVS CICERO orat. pro Caecina, in eius orationibus tom. II. part. I. p. 465. ed. GRAEVII. Factum quoque esse imprimis a praetoribus docuit BOEHMERVS, loc. laud. sub prioribus autem Augustis Proculeiani a Sabinianis in eo discrepabant, quod illi grammaticae, hi autem logicae interpretationi magis sese consecrarent, vt EDMUNDVS MERILLVS, *libr. I. observat. cap. 3.* copiosius monstrat. W.

§. XXIV.

Ratio et
mens legis
quid?

Ratio legis dicitur id, ex quo, cur lex lata sit, intelligitur: quod vero ex verbis legis recte acceptis colligitur, *mens legis* vocatur. Quoniam vero ratio legis ex mente legislatoris cognosci debet, et mens legislatoris ex verbis legis recte acceptis innotescit: interpretationem grammaticam dialecticae substernendam esse nemo non animaduertit.

Priscis *mens legum* fuit earum verus sensus, siue ille ex verborum notionibus, alioquin vsitatis, siue earum ex ratione eruatur, vti constat ex L. 47. D. de

de solut. L. 24. §. ult. D. ad leg. Iul. de adult. L. 90. D. de verb. signif. ac L. 32. §. 16. D. de donat. inter vir. et uxorem; neque ECKHARDVS aliam huic vocabulo subiicit rationem, quam mutuatus est a HVG. GROTIUS, lib. II. de iure belli ac pacis, cap. 16. §. 8. eiusque interprete, GRONOVIO. FRID. GOTTFR. HOVCKIUS, de rat. veterum iurisconsultorum falso suspectis cap. 1. §. 5. in GERH. OELRICHS, thes. diff. iuridicar. vol. I. tom. I. p. 326. W.

§. XXV.

In grammatica autem legis interpretatione ^{Legem} quisquis rite versari cupit, illi opera danda est, ^{grammaticae interpretationis officium.} ut I. verborum, quae in lege occurrunt, integritatem restituat, et genuina ab adulterinis et falso adpersis seiungat; II. veram verborum vim et potestatem declaret,* ac totius orationis structuram diiudicet, et denique III. obscuritati et ambiguitati orationis lucem adfundat.

* Verborum enim scientia, quae grammaticae interpretationi, veluti materia, in qua versatur, subiecta est, iurisconsulto tam necessaria est, ut in ea plurimum operae collocauerint, qui prae ceteris iuris scientia olim floruerunt. Antistius sane Labeo illa praecipue *ad enodandos iuris laqueos usus est, et in grammaticam atque dialecticam altius penetravit* teste GELLIO *Noct. Attic. XIII. 10.* Ateium vero Capitonem, alterum illud saeculi Augustei inter iureconsultos decus, principem locum inter grammaticos adsequutum esse SVETONIUS auctor est *de illustrib. grammat. cap. X. et XX.* Lumen hac in re omnibus, qui iuri olim operam daturi erant, praetulit Servius Sulpicius, quippe qui primus eam artem ad iurisprudentiam quasi lucem attulit, quae docet rem vniuersam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obscuram explicare interpretando, ambiguam primum videre, deinde distinguere, postremo habere regulam, qua vera et falsa iudicantur, et quae, quibus politis essent, quaeque

non essent consequentia, vt ait CICERO in Bruto cap. XLI. Recte proinde iuriconsultus apud GELLIVM N. A. XVI. cap. X. de se pronuntiat, *studium scientiamque ego praestare debeo iuris et legum, vocumque earum, quibus utimur.*

Glossmata saepenumero effecisse, vt textus iuris corumperetur, non est negandum; verum tamen aliis quoque ex fontibus eius vitia esse derivanda: eaque non minus deducenda ex permutatione litterarum atque verborum, immo eius ex omissione, infra copiosius monstrabitur. W.

§. XXVI.

Iuris volumina variis mendis et glossematis vitiata.

Cum iuris nostri volumina, vt omnia veterum auctorum monimenta, vel temporum, vel hominum culpa deprauata sunt: tum varia in describendo in illa irreperunt, quae in primis exemplaribus, seu autographis non legebantur.* Quidquid vero ab aliena manu orationi accessit, siue explicationis gratia adiectum sit, quod *glossema* vocatur, siue aliam ob causam adfutum, illud spurium est et adulterinum.** Simul atque autem quis vel vnam aut alteram litteram vocemque in alterius oratione aut deleuerit, aut addiderit; sensum eius aut plane obscurat, aut illud certe efficit, vt vera auctoris sententia haud reperiri queat.

* Neque vero hoc de libris tantum manu exaratis, sed typis etiam excusis valet. Nam in librariorum locum successerunt typographi, et vtroque eadem est ratio. Hinc in legibus imperii et statutorum libris, typis excusis, eadem artis criticae subsidia ad genuina a falsis secernenda, et veram legis lectionem restituendam requiruntur.

** Variis modis iam antiquissimis temporibus scripta interpolata esse ostendit IO. CLERICVS in *arte critica Part. III. Sect. II. cap. II. sequ.* Saepe enim, quae in ora libri adscripta erant, a librariis temere in ipsum orationis contextum recepta sunt:

sunt: saepe vero alii data opera de suo aliquid aliorum scriptis adiecerunt. Varias glossematum causas, eorumque *κρίτηρια* exponit celeb. CHRISTOPH. AUG. HEVMANNVS comment. *de arte critica* §. XXV. et XXX. Veteres proinde critici signis quibusdam utebantur, quibus tum glossemata, tum alia verba, et loca spuria ac supposititia adnotabant, de quibus ex instituto commentatus est ANDREAS CHRISTOPH. ESCHENBACH *diff. de veterum criticorum σημειώσεις*, quae in eius *dissertat. academ.* p. 215. exstat. Conf. V. C. CHRISTIANVM HENR. TROTZIVM in *not. ad Hugonem de prima srib. orig.* p. 276. *sequ.* et Celeb. IO. NIC. FVNCCIVM *de scriptura veterum* p. 333.

Falleretur quidem ille, qui exstimaret, corruptum ac falsum id esse, quod sit a Triboniano interpolatum, quum iussu Iustiniani sit factum et ab ipso quoque adprobatum; nihilo tamen minus scire debet interpres, siue grammaticae, siue logice legem interpretetur, quid in lege eius auctori quidue Triboniano sittribuendum.

W.

§. XXVII.

Nihil ergo, vel parui refert, scire verborum omnium vim et potestatem, omnesque interpretandi regulas tenere, nisi quae falso ab aliis oratione admixta sunt, a genuinis seiungantur. Quum vero ius, quod Tribonianus Iustiniani auspiciis compilauit, et in nouam quasi formam redegit, variis in locis interpolatum sit, de quo suo loco copiosius differetur: planum est manifestumque, iuris interpretem inquirere debere, vtrum interpolata sint iurisconsultorum veterum fragmenta, aut imperatorum rescripta, regulamque habere, qua interpolationes cognoscantur.

§. XXVIII.

Praeditus
sit linguae
latinae no-
titia exa-
cta.

Ex altero grammaticae interpretationis officio recte colligere mihi videor, non ieiuna, aut superficiali linguae latinae notitia praeditum esse debere iuris ciu. interpretem, vt varia dicendi genera perspecta habeat et cognita, quia non vno eodemque stili genere vsi sunt, ex quorum scriptis leges sunt decerptae. Vti vero propria cuique saeculo est loquendi ratio, et alia notio alio saeculo verbo subiecta est: ita, explorata auctoris aetate, illi scriptores confundendi sunt, qui eodem tempore vixerunt.* Sic enim rectius de stili habitu iudicare licebit, et facilius eruere potestatem verbis a legis auctore subiectam, quoniam in tribuenda verbis sententia communem quisque loquendi vsum sequitur IO. MERCERIVS in *conciliatore*, p. m. 85. IVSTVS HENNING BOEHMERVS *Exercitat. III. ad Pandect. §. IX. p. 57.*

* Vere non minus, quam scite hac de re pronuntiat vir limati sane iudicii, doctrinaeque selectioris, IO. BARBEVRAC in *orat. de studio iuris recte instituendo*, p. 8. quae in *select. opusculis de ratione et methodo studior. iuris* a viro illustri CHRISTIANO GOTTLIEB BUDERO editis extat. Certe, inquit, plurima sunt iuris Romani capita, quorum explicatio ex vi proprietatis, aut etymologia vocum quarundam vnice pendet. Neque fragmenta, ex quibus libri illi constant, vnius aevi sunt, aut pauca tantum vocabula et dicendi genera complectuntur: sed vt iura omnium temporum, ab ipsa vrbe condita, in eam collectionem aliquatenus transfusa sunt: ita etiam singularum aetatum linguae latinae, quae praecesserunt, color aliquis hic vel illic haesit; et vix vlla est vox, aut locutio, siue vulgaris, siue paullo abstrusior et reconditior, quae non alicubi reperiatur. Tantum abest igitur, vt vnum aut alterum oris Romani scriptorem leuiter degustasse sufficiat, vt potius nul-

lus sit ex veteribus illis, in quouis genere scriptio-
nis et argumenti, cuius attenta et sedula lectio
huc non aliquid suo modo conferat.

§. XXIX.

Obscuritas orationis oritur I. ex verbis obso-
letis, nouis, abruptis, perplexis, peregrinis, Obscuritas
orationis
vnde oria-
tur?
II. ex perturbato verborum ordine, seu iunctu-
ra verborum grammaticorum regulis contra-
ria; III. ex scripturae forma deformi; IV. ex
librariorum, seu scribarum mendis; V. ex ne-
glecta, vel perperam adhibita interpungendi ra-
tione, et denique VI. ex compendiis scripturae
minus notis.* QVINCTILIANVS institut. orator.
VIII. 2. CHRISTIANVS THOMASIVS in praxi logi-
ca cap. III. §. 36. seq.

* Omnis sane obscuritas, si rem recte aestimes, non
est ab auctore libri, sed a lectore, qui ad legen-
dum librum non satis instructus accedit. Ora-
tio enim prorsus obscura, id est, inepta, non
pertinet ad hermeneuticam. Ex quo intelligi
potest, locum obscurum proprie illum dici, ad
quem intelligendum notiones, quibus lector ca-
ret, requiruntur.

§. XXX.

Ambigua fit oratio, I. si plures verba signi-
ficationes admittant; II. si verba ad plures eius-
dem propositionis partes referri possunt, seu
diuersa ratione inter se coniungi; IO. CLERICVS
in arte critica P. II. Sect. I. cap. XII. et III. si
oratio minus recte, aut plane non sit inter-
puncta.* Vnde am-
biguitas?

* Amphiboliam ita definiunt Stoici, quod sit λέξις
δύω ἢ καὶ πλείονα πράγματα σημαίνουσα λεκτι-
κῶς ἢ κυρίως, καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔθνος, dictio
plures res significans per orationem et proprie, et

in eadem natione. DIOGEN. LAERTIVS VII. 62. QVINCTILIANVS *Inst. orat.* VII. 9. et IX. 4. In enodandis ambiguitatibus multum elaborabant Stoici, horumque exemplo veteres iureconsulti verborum ambiguum, quae non modo in legibus, sed etiam in pactis, stipulationibus, et praesertim in ultimis voluntatibus occurrebant, interpretationem sunt professi. Ita Saluii Iuliani liber singularis *de ambiguitatibus* exstat, ex quo tria fragmenta in digestis supersunt. L. 31. D. *de vulgar. et pupill. substit.* L. 62. D. *de legat.* 3. et L. 13. D. *de rebus dubiis.* In postrema lege disquirat Iulianus, quomodo intelligenda sit formula: *Seio cum ducentis, quae apud eum deposui, trecenta lego.* In ambiguo igitur sermone non vtrumque dicimus, sed id tantum, quod volumus: quid tamen accipiendum sit, non adparet. Si quis centum legauit drachmas, quarum duplex est genus, Attica et communis, liquet centum esse drachmas legatas, sed non adparet quales. Talia ambigua saepe imprudentibus excidunt, quorum exempla haud pauca in iure occurrunt. Sic Imperatores in L. 17. C. *de inoffic. testam.* inconcinna verborum collocatione in ambiguo reliquerunt, vtrum Florae filius sororem suam, an contra soror Florae filium heredem instituerit. Alia eius generis exempla adnotarunt GUIDO PANCIROLLVS *Thesaur. variar. lection.* L. II. cap. CI. [Tom. II. *Iurispr. Rom. et Att.* p. 1208.] et RADVLPH. FORNERIVS L. IV. *rer. quotid.* cap. XVII. [Tom. II. *Thes. Otton.* p. 242.] Praeque vero ambiguitates paullo adcuratius considerato tractatae a iurisconsulto quaestionis argumento facile explicantur.

Exhibet tria haec fragmenta Iuliani CAROLVS FERDINAND. HOMMELIVS, *palingenesia librorum iuris veterum*, tom. I. p. 223. Quantum ex iis coniecere licet, ambiguitatum iuris rationem haud habuit; sed ad eas solum respexit, quae in testamentis occurrebant: interim libens largior IO. GOTTL. HEINECCIO, *historia edictorum et edicti perpetui*, libr. II. cap. 3. quod integer hicce libellus Stoam saperet Iulianusque, quum illum componeret, Chleantem

antem ac Chrysippum imitaretur, quorum vtrumque de ambiguitatibus scripsisse, testis est DIOGENES LAERTIVS, *lib. VII. cap. 175.* W.

§. XXXI.

Quemadmodum inter omnes conuenit, nul-
la alia ratione, quam grammaticae artis sub-
sidio, hasce posse expediri difficultates, et nemo
tam vaecors est, qui iuris nostri volumina eius-
modi, de quibus diximus, vitiis adfecta esse
neget: ita, quod ad verborum attinet explana-
tionem, vsum egregium praestant grammatici
veteres, glossaria nomica,* commentarii ad di-
gestorum titulum de verborum significatione,
et dictionaria iuridica, in quibus instar om-
nium est opus BARNABAE BRISSONII incompa-
rabile, de verborum, quae ad ius ciuile perti-
nent, significatione, quam plurimis accessio-
nibus obseruationibusque viri immortalis, IO.
GOTTLIEB HEINECCII locupletatum, quod Ha-
lae anno MDCCXLIII fol. prodiit. 1)?

Subsidia
in verbo-
rum expli-
catione
adhiben-

* *Glossae* olim dicebantur omnia vocabula pere-
grina, obscura et minus vsitata, quorum inter-
pretandorum negotium sibi grammatici sumebant.
Vnde postea illorum interpretationes vocabulo-
rum, quae nihil aliud, nisi breuia scholia erant,
glossarum nomine insignitae sunt, de quarum ori-
gine pluribus exponunt PHIL. IAC. MAVSSACVS
diff. crit. in Harpocrat. lexicon. p. 390. CAROLVS
DV FRESNE *praef. ad Glossar. latin. §. 38. sequ.*
Alii certi generis scriptorum verba, alii gentis
cuiusdam propria, alii disciplinarum et artium
propria vocabula illustrabant. Ex his iuridicas
glossas scripserunt CYRILLVS, PHILOXENVS,
alii, quorum nomina ignorantur, quorum glos-
saria latino graeca obseruationibus et emendatio-
nibus in Synopsin Basilicā subiuncta CAROLVS
LABBAEVS *Parisiis 1679. f. edidit.*

Hoc loco nominandi sunt partim scriptores, qui titulum de *verborum significatione* exposuerunt; partim illi, qui *lexica iuris* in lucem ediderunt. Quam inter illos solum antiquiores eminent, videlicet ANDR. ALCIATVS, BARTHOL. CAEPOLLA, IAC. CUIACIVS, GVIL. FORNERIVS, FRANC. HOTO-MANNVS, GOEDDEVS, MATTH. STEPHANI, HEN-NING. WEGNER atque alii, quos recenset ANDR. HOMBORGIVS, progr. de *praecipuis in nouellas et tit. de regulis iuris et verbor significatione commentato-ribus*, Helmstadii CIOIOCCII. horum in censum scribendi sunt IO. OLDENDORPIVS, *lexico iuris ex pandectis per Fr. I. Textorem concinnato*, Gryphiswald. CIOIOXLVI. ac Francofurti CIOIOLIII. IO. CALVINVS, *lexico iuridico*, quod Francofurti CIOIOCC. CIOIOCCX. CIOIOCLXIX. CIOIOCLXXXIII. ac Geneuae CIOIOCCXLV. CIOIOCLIII. CIOIOCLXIV. CIOIOCLXV. CIOIOCLXVII. CIOIOCCXXX. ac CIOIOCCXXXIV. prodiit, ac modo memoratus BARNAB. BRISSON. Lucem primam immortale eius opus adspexit Francofurti, ann. MDLVII. sequutae sunt aliae editiones ann. MDLVIII. MDLXXXIII. MDLXXXVII. Paris. MDLXXXVI. ac Lipsiae CIOIOCCXXI. ac certa ratione iungendum his est IO. STRAVCHII *lexicon particularum iuris*, Ienae CIOIOCLXXI. CIOIOCLXXXIV. CIOIOCCXVIII. ²⁾).

W.

1)? Quamquam HEINECCIUS e vita decederet priusquam noua haec editio penitus esset typis descripta, ipsius tamen in hoc opus impensus labor iam feliciter erat finitus. Apparuit itaque post eius mortem, instructum praefatione IVSTI HEN. BOEHMERI de *interpretationis grammaticae in iure civil. vario usu*. Quum vero campus, in quo BRISSONIVS ac HEINECCIUS messem peregerant, tantus esset, vt semper aliquod spicilegium locum haberet, haud mirum est, quod IOHANNES WVNDERLICHIVS *Addita-mentor ad Barnab. Brissonii opus de verborum, quae ad ius pertinent, significatione*, volumen Hamburgi 1778 iuris publici facere potuit.

2) Add. R. PHIL. VICAT *vocabularium iuris utriusque* Tom. III. Lausannae 1759. fol.

§. XXXII.

§. XXXII.

Versiones quoque scriptorum, quae inter-^{inter quae}pretanda sunt, permultum ad verum verborum^{et versio-}sensum inueniendum facere, recte praecipiunt,^{nes.} qui de ratione interpretandi disputarunt. Quare si iuris nostri volumina antiquis temporibus, quum integra adhuc et incorrupta essent, in aliam linguam translata sunt: versiones eiusmodi a iuris interprete haud negligendas esse facile vnusquisque intelligit. * Sed quum triplex sit vertendi modus: scire primum interest, quale sit versionis genus adhibitum, et quantum illi tribuendum, quae omnia ex grammaticae artis praeceptis definiri debent.

* Notum est, quo loco apud sacrarum litterarum interpretes versiones graeca, syriaca, chaldaica, samaritana, aliaeque habeantur, et quam praeclare ex illis multa sacri codicis loca explicata sint, et in clarissima luce collocata. Quidni igitur iuris interpret hoc quoque interpretandi adiumento vtatur, et versiones iuris in consilium adhibeat, si reliqua desint interpretationis subsidia?

Plures in manibus iurisconsultorum esse versiones librorum iuris atque imprimis eius institutionum, cuilibet notum est: a reliquis tamen hoc loco merito distinguere debemus graecam, quum quidem ista omnino interpreti inseruit; reliquas autem consulere haud potest. W.

§. XXXIII.

Haecenus de interpretatione grammatica, * Dialecti-
iam de dialectica interpretatione exponamus, ^{cae inter-} quae in eruenda *legis ratione* versatur. ** Vti ^{pretatio-} vero ratio ex principiis certis cognoscitur: ita ^{nis offi-} primum dialecticae interpretationis officium est, ^{cium,} vt ex positis principiis legitima conclusione col-
ligat,

ligat, quid auctori, vel legislatori fuerit propositum. IVSTVS HENNING. BOEHMER *Exercit. III. ad Pand. §. III. §. VII.*

* Quantum momenti illa ad solidam iuris scientiam habeat, vel ex eo intelligi potest, quod iurisprudentia, quam diu illa neglecta fuit, ex incertis, inter se pugnantibus, et a legum sententia alienissimis decisionibus constans, infinitis erroribus inquinata fuerit. Ex quo vero, restitutis antiquarum linguarum studiis, ad grammaticae interpretationis studium se conferre coeperunt iurisconsulti, pulsa est barbaries, et caligine, in qua superiora saecula iacuerant, discussa, serenior et cultior esse coepit facies iurisprudentiae, pristino quippe nitori restitutae. Itaque grammatica interpretatio cum dialectica coniungenda est, ut exquisita iuris scientia efflorescat, ex qua verus et rectus vsus legum proficiscitur, ut egregie demonstrauit magni nominis iureconsultus, IVSTVS HENNING. BOEHMERVS *diff. de iniusta theor. et praxeos oppositione §. XVIII.*

** Quod *rationem legis* vel *pacti* recentiores vocant, id aliis nominibus veteres designant. Vocatur illa *legis sententia* in L. 6 §. 1. D. de V. S. L. 29. D. de legib. mens dicentis in L. 7. §. 2. D. de suppellect. leg. prior et potentior est, quam vox, mens dicentis. Saepe quoque per voluntatem intelligitur. CICERO pro Caecinna cap. XVIII. annon. quum voluntas et consilium, et sententia interdicti intelligatur, impudentiam summam aut stultitiam singularem putabimus, in verborum errore versari? IDEM de clar. orator. cap. LII. negat verba plus, quam voluntatem valere oportere. L. 5. C. de legib. Recte quoque DEMOSTHENES aduersus Timocrat. quaerendum esse monet, ἐν οἷς κείτου ὁ νόμος ἔστω, cur lex haec lata sit?

Ante omnia inquirere debet interpretes, num sit ratio legis adiecta, nec ne? Etsi legumlatores plerumque, ne auctoritati ipsorum quidquam detrahatur, omittere soleant rationem et ad id quoque NERATIUS, L. 21. D. de legibus ac IULIANVS L. 20. D. eiusd. tit. respiciant: eam tamen saepenumero legi-

legibus, quas corpus iuris ciuilis exhibet, adiectas videmus. Accidit praesertim in legibus digesterum, quum e scriptis iurisconsultorum sunt delibatae hique, vbi illa componerent, legumlatoris locum haud tenerent, necesse tamen est, vt rationes, quas proferunt, antequam ex iis argumentari quid velimus, trutina quadam examinemus. Saepenumero immerito reprehenduntur et omnino cura FRID. GOTTFR. HOVCKII laudanda est, quam *diff. de rationibus iurisconsultorum veterum falso suspectis*, quam Traiecti ad Rhenum anno MDCCXXXIV. in lucem emisit et GERH. OELRICHS in *vol. 1. thesauri dissertationum*, tom. 1. p. 315. transtulit, rationes in *L. 14. D. de rebus dubiis*, *L. 20. D. de tutor. et curatoribus datis*: *L. 4. §. ult. D. de tutel. et rationibus distrahendis* *L. 24. §. 1. D. de pignor. actione* *L. 12. D. de testibus*, *L. 10. D. de iure codicillorum* *L. 41. D. de condit. indebiti* aliisque adlatas, a criminationibus multorum criticorum strenue defendit: nonnumquam tamen argumenta, quibus ea, quae proferunt, corroborare student, haud sunt solida ac potius falsa. Ita fallitur CALLISTRATVS ac delictum committit, quod philosophi *petitionem* nominant *principii*, vbi *L. 3. prooem. D. de officio procuratoris Caesaris* scribit, *curatores Caesaris ius deportandi non habent, quia huius poenae constituendae ius non habent*, ac non minus idem statuendum est de PAPINIANO, vbi scribit *L. 20. D. de compensat. ob negotium copiarum expeditionis tempore mandatum, curatorem condemnatum pecuniam iure compensationis retinere non placuit, quoniam ea non compensantur*. Vtrique quidem legi emendatione quadam mederi studuerunt nonnulli eruditi, videlicet IO. GVIL. HOFMANNVS *mel. tematibus ad pandectas* *L. xv. §. 7. cum aliis*: sed frustraneum susceperunt laborem, vt inprimis IO. ERN. PUTTMANNVS *libro singulari interpret. et obseruat. iuris Romani, cap. XVII.* docuit. Eadem ratione facili negotio alias leges nominare possumus, quae memorato laborant vitio; sed breuitatis causa lectores ablego ad HERRMANN. ERNEST. RUMPELIUM, *diff. de legum rationibus, quae in ipsis legibus minus accurate exhibentur*, Erfordiae MDCCCLXV. ac solum moneo,

rebus

rebus ita comparatis non semper cessare rationem, ubi cessat lex, quemadmodum obseruat IAC. VOORDA, interpretat. et emendat. iuris Romani cap. I. W.

§. XXXIV.

Principia,
ex quibus
legum ra-
tiones du-
cuntur.

Sunt autem principia, ex quibus legum rationes ducuntur, I. occasiones legum latarum, II. reipublicae status, III. mores ciuitatis, et denique IV. rationum ciuiliū momenta. Ex quo non difficile est intelligere, quibus scientiarum praesidiis dialectica interpretatio instruatur.

§. XXXV.

In primis
historia et
antiquita-
tes.

Res circa ortum et progressum legum gestas, seu occasiones, item reipublicae formam, et rationum momenta, quae principem, vel populum ad legem ferendam impulerunt, *historia* exponit. * Enarrationes vero morum et institutorum ciuitatis vocantur *antiquitates*. Atqui id, quod rationem veritatis cognoscendae continet, *principium* adpellatur, et proinde exploratum est, *historiam* et *antiquitates* ** iuris cuiusque principia suppeditare. Sententia igitur, siue ratio legis quum sine historiae et antiquitatis cognitione indagari nequeat: consequens est, vt frustra se quis ad dialecticam accingat interpretationem, nisi illis doctrinae praesidiis satis sit instructus. ***

* Verissime POLYCARP. LEYSERVS in obseruat. historico - diplomat. de iis, quae Iustiniano Imp. in proem. Institut. perperam tribuuntur p. I. iudicat, quando scribit: nullius legis rationes tenebis solide, nisi cognitis et LLatoris genio, et legis ferendae occasione, et reipublicae, cui obseruanda data est, constitutione, quae singula non ex ingenio fingun-

finguntur, nec a iudicio demonstrantur, sed veterum demum nominentis excussis, rerumque gestarum serie accuratius perspecta sciuntur. Ex instituto hoc argumentis tam firmis ad persuadendum demonstrarunt FRANCISCUS BALDVINUS *de institut. historiae*, eiusque cum iurisprudentia coniunctione, ANTONIVS SCHULTINGIVS *de iurisprudentia historica*, IO. BARBEYAC *orat. de coniungendis iurisprudent. et histor. studiis*, aliique, ut nihil sapiat, qui aliter sentiat.

Referimus huc partim *historiam civilem*: partim *historiam iuris*. Quum nimium diuagarer, si scriptores tam antiquiores, quam recentiores, qui res à Romanis gestas recensuerunt, memorare vellem, hi-que cuilibet sunt noti: iis nominandis supersedeo ac solum moneo, interpreti in hoc negotio plus adiumenti adferre scripta, quibus *historia traditur iuris*. Iam notitia *historiae iuris Romanorum publici* perutilis ipsi est, quum in mutationibus, quibus ipse status publicus erat subiectus, saepenumero rationes quaerendae sunt harum vel illarum legum ideoque inprimis commendanda commentatio *de iure publico populi Romani*, quam auspiciis IO. FRID. EISENHART CAR. ANT. KEVFFELIVS, Helmstadii ann. MDCCCLXIV. defendit, cui IO. GVIL. HOFMANNI *singularia capita ex historia triumviratus, ad illustrandum ius Romanorum publicum et priuatum petita*, Francof. ad Viadr. MDCCCXXXIII. et in tom. II. *iurisprud. antiquae* DAN. FELLENERGII, p. 271. translata, accedunt: neque verò minus confugere debet ad *historiam iuris priuati*. Scriptores, qui in illa enarranda occupati fuerunt, sunt vel generales, vel speciales. Quum inter illos primum locum POMPONIVS cum omnibus suis interpretibus occupat, ac in his solummodo GVIL. VAN DER MVELEN, *exercitat. in tit. digestorum de iustitia et iure et historiam Pomponii de origine iuris*, Traiecti ad Rhen. MDCCCXXXIII. SIM. LEEWIVM *de origine et progressu iuris civilis Romani*, auctores et fragmenta veterum iurisconsultor. Lugd. Batav. MDCCCLXXI. IO. LVD. VHLIVM *in opusculis ad historiam iuris et maxime ad Pomponii enchiridion illustrandum pertinentibus*, Halae MDCCCXXXV.

ac CORN. VAN BYNCKERSHOECK *praetermissis* ad *Pomponium* ¹⁾ quae tom. III. eius operum reperiuntur, ²⁾ nominamus: ³⁾ ei merito iunguntur recentiores. Inter illos, qui compendiaria saltem via historiam iuris Romani tradiderunt, eminent VALENT. FORSTER, in *historia iuris ciuilis*, Moguntiae MDCCVII. et MDCCXIV. ac Helmstädtii MDCCIX. GEORG. SCHVBARTVS, *de fatis iurisprudentiae Romanae exercitationes academicae*, Ienae MDCCXCVI. RVD. FRID. TELGMANNVS, in *der Einleitung zu der roemischen Rechtsgelehrsamkeit*, Goettingae MDCCCXXXVI ⁴⁾ IO. SALOMO BRUNNQVELLVS, *historia iuris Romano - Germanici*, Ienae MDCCCXXVI. ⁵⁾ IO. GOTTL. HEINECCIUS, *historia iuris ciuilis Romani et Germanici*. Halae MDCCCXXXIII. ⁶⁾ ac IO. AVG. BACHIVS, *historia iurisprud. Romanae*, Lipsiae MDCCCLIV. ⁷⁾ latius autem progressi sunt IAN. VINCENT. GRAVINA, *orig. iuris ciuilis*, quae Neapoli MDCCII. Lipsiae MDCCVII. Neapoli MDCCXIV. ac Lipsiae MDCCXVI. separatim ac in eius operibus, a GOTTFR. MASCOVIO, Lipsiae MDCCXVIII. editis, denuo prodierunt: BVRC. GOTTH. STRVVIVS, in *historia iuris Romani, Graeci, Germanici*, cet. Ienae MDCCXVIII. CHR. GOTTFR. HOFMANNVS, *historia iuris Romano - Iustinianei*, volumina duo, Lipsiae MDCCXVIII. et MDCCCXXXVI. ac ANTON. TERRASON, in *histoire de la jurisprudence Romaine*, Lutetiae MDCCCL. ⁸⁾ Ab his merito distinguimus scriptores speciales, quorum iterum duo sunt genera. Quum vnum eorum illos complectitur, qui historiam duodecim tabularum: huius vel illius legis, sub republica, vel imperatore conditae, vel constitutionum, ab hoc vel illo Augusto promulgatarum exponunt: alterum omnes eos comprehendit, qui oculos ad certum ius speciale solum coniecerunt eique studia sua consecrarunt. Haud fere credendum est, quantum lumen interpreti accendant, et licet pauca iurium illorum iam iam existant, quorum fata curate eruta sunt; quibusdam tamen id contigit in libellis, qui omni profecto digni sunt attentione. Nominabo solum ex iis NICOLAI KLOECKHOF, *historia iuris Roma-*
ni

ni de bonis damnatorum, Lugd. Batauorum MDCCXLIV. CHRIST. RAV *historia iuris civilis de peculiis*, Lipsiae MDCCLXX. GEORG. AVG. MARCHE *historia iuris civilis de diuortiis*, Lips. CIOIOCCCLXV. IO. THEOPH. SEGERI *historia iuris Romani liberae reipublicae de tutelis et curationibus*, Lips. CIOIOCCCLX. quibus meam *historiam iuris civilis de vindicta priuata*, Ienae CIOIOCCCLXVIII. addas. W.

** Antiquitatum vsum in iure Rom. interpretando egregie ostendit CHRISTIANVS THOMASIVS *diff. de usu vario studii antiquitatum* CAROLI SIGONII *de antiquo Pop. Rom. iure* libris praemissa §. XVII. sequ. cl. IO. ANDREAE BIRNBAVM *comment. de natura ac usu studii antiquitat.* §. XLIV. p. 100.

Librorum, quibus antiquitates Romanae exponuntur, duplex est genus. Quum vna classis eos comprehendit, qui illas generatim explicant: altera eos complectitur, qui antiquitates iuris, siue iurisprudentiae inseruientes, illustrent, videlicet BARN. BRISSONII *selectae ex iure civili antiquitates*, quae primum Paris. CIOIOCLVI. CIOIOCVI Heidelb. CIOIOCLXXXV. CIOIOCLXIV. in lucem prodierunt, postea autem cura HENR. HAHNII, Helmstadii CIOIOCLXIII. et ALBERT. DIETER. TREGKELII, Lipsiae CIOIOCCXLI. denuo iuris publici factae sunt: IO. GOTTL. HEINECCII *antiquitatum Romanorum, iurisprudentiam illustrantium syntagma*, Hal. CIOIOCCXIX. et Argent. CIOIOCCXXIV. CIOIOCCXXX. CIOIOCCXXXIV. CIOIOCCXLI. CIOIOCCCLV. et Francof. CIOIOCCCLXXI. ac IO. HENR. CHRIST. DE SELCHOV, *element. antiquitatum iuris Romani*, Goett. CIOIOCCCLVII. 9) W.

*** Vnde facile intelligi potest, cur iurisconsultorum princeps, IACOBVS CUIACIVS dixerit, *se historia, tamquam aureo hamo in iure civili piscari abditaeque scrutari, et e tenebris in apertam lucem trahere*. Vid. FRID. IAC. LEICKHERI *vitas clarissimor. Ictorum* p. 272.

1) De praetermissis Bynckershoeckii conf. CHRISTFR. WAECHTLERI litteras in *Actis eruditor.* a. 1720.

Mense Mart. pl. 112. exstantes, quas *Christ. Henr. TROTZ* *Opusculis* eius *Ultraiekti* 1733. editis inseruit.

- 2) Inueniuntur quoque in opusculis, quae laudatus *VHLIVS* coniunctim edidit p. 217 - 296.
- 3) His adnumerandi sunt: *GERH. COCCEIVS* *ad tit. pandectar. de origine iuris et omnium magistratuum et successionem prudentium*. Groeningae 1660. *Ge. Eberlinus* in *tit. Dig. de orig. iur.* Vit. 1672.

Sunt vero quidam, qui ignorantiae Pomponium accusant fidemque eius suspectam reddere student, inprimis autem acriter in eum inuehit *HENRICVS BROKES*, in dissertationibus binis *de Pomponio historiae Romanae et literariae ignaro*, *Viztemberg.* 1733 et 1736. Neque minus *IOH. DAN. RITTER* in *not. ad Heineccii histor. iur. Lib. I. cap. II. §. XVII.* p. 32 censet, Pomponii fragmentum, nisi consentiat cum scriptoribus, qui res romanas accurate et summa cum fide posteritati tradiderint, prorsus attendendum non esse. Nequaquam tamen Pomponius ipse, sed Epitomator, qui sub Iustiniano eius librum de origine iuris excerptit, ab eo culpatur; ast hunc quoque *Christ. Frid. GLVCK* in *libro sing. de iur. civ. Papiriano* sect. II. §. XIII. et XIV. copiose defendit.

- 4) *Rec. Salzwedel.* 1740. Nouam editionem procurauit *HENR. GOTTFR. SCHEIDEMANTEL* II. Vol. *Lipsiae* 1780.
- 5) Prodiit *Amstelodam.* 1730. 1738. 1740. *Francofurti* 1742.
- 6) *Lugduni Bat.* 1740. cum obseruat. *Ioh. Dan. Ritteri* *ibid.* 1748. Tandem cum notis *Ritteri* et *Ioh. Martini Silberradii* prodiit *Argentinae* 1751. et 1765.
- 7) *Ibid.* 1775. 1778. 1782. Editio quinta prioribus emendatior obseruationibusque *Aug. Corn. Stockmanni* aucta, apprauit *Lipsiae* 1796.

His adde: *CAR. FR. WALCH* *Geschichte der in Deutschland geltenden Rechte.* *lenae* 1780. — *CHR. GOTTL. HAVBOLD* *Historia iuris Romani tabulis synopticis secundum Bachium concinnatis illustrata*; *Lipsiae* 1790. *CHPH. CHRIST. DABELOW.*
Geschick-

Geschichte saemtlicher Quellen des gemeinen deutschen positiven Rechts, Halae 1797. — CHRIST. AVG. GÜNTHERI *Historia iuris Romani*, Helmstadii 1798.

- 8) Add. THOM. BEVER *History of the legal policy of the Roman state and of the rise, progress and extent of the Roman Laws*. London 1780. (vers. germ. cum notis edidit L. VOELKEL Lips. 1787.) — ALEX. C. SCHOMBERG *historical and chronological view of Roman Laws*, Oxon. 1785, T. I. gallice vertit cum notis BOVLARD. *Precis historique et chronologique sur le droit Romain*, à Paris 1793. MELCHIOR DELFICO *Ricerche sul carattere della iurisprudenza romana*, Neapol. 1793. — Huc quoque pertinet caput 44. in ED. GIBBONIS *history of the fall and decline of roman Empire*, quod caput in germ. linguam transtulit, notisque illustravit GVST. HVGO, sub. tit. *Historische Uebersicht des Römischen Rechts*, Goettingae 1789. — Praeter laudatos scriptores illi quoque hic merito sunt nominandi, qui in primis historiam, vt vocant, internam iuris Romani nostris temporibus exposuerunt; nimirum: IOH. FR. REITEMEIER *Encyclopaedie und Geschichte der Rechte in Deutschland*, Goettingae 1785. — WILH. GOTTFR. TAFINGER *Encyclopaedie und Geschichte der Rechte in Deutschland*, Erlang. 1789. — GVSTAV HVGO *Lehrbuch der Rechtsgeschichte bis auf unsere Zeiten* Berol. 1790. — GOTTL. HVFELAND *Lehrbuch der Geschichte der in Deutschland geltenden Rechte* T. I. *Einleitung und Geschichte des Roemischen Rechts*. Iena 1796. — HENR. CHR. ERNST. KOELLE *Lehrbuch der Geschichte der in Deutschland geltenden Rechte*, T. I. *Gesch. des Roem. R.* Erlang. 1797.

- 9) Add. nouam huius libri editionem sub titulo *Elementa iuris publici et priuati Ante - Iustiniani*, Goetting. 1778. 1779. — C. G. HEYNE *Antiquitas Romana*, in primis iuris Romani in usum lection. academ. adumbrata, Goetting. 1779. CHR. GOTTL. HAVBOLD *antiquitates iuris Romani publici et priuati*. Lips. 1790.

§. XXXVI.

Dialectica
interpre-
tatio vel
extensua
vel restri-
ctua. Quid
utraque?

Quandoquidem dialectica interpretatio in eruenda legis ratione versatur: nemo non videt, ad eam pertinere diuisionem interpretationis in *extensiuam* et *restrictiuam*. Illa opus est, si ratio legis verbis latius pateat: *semper* enim, ut ait TERTVLLIANVS in L. 27. D. de legibus, *quasi hoc legibus inesse credi oportet, ut ad eas quoque personas, et ad eas res pertineant, quae quandoque similes erunt.* *Restrictiua* autem interpretatio locum habet, si verba latius ratione legis patent.¹⁾ Utraque aequitatem respicit, et ex scripto, quod non est scriptum, per ratiocinationem inducit, (§. XVII.). Legitimis enim ex ratione legis conclusionibus eductis, veram legis mentem demonstrat, verborumque asperitatem emollit, dum casus quosdam, qui verbis legis comprehenduntur, excipit, alios vero ad legis dispositionem referri docet, licet verbis legis non designentur.

- 1) Tertiam speciem, quam *declaratiuam* vocant, silentio praeteriit Eckhardus. Nuperrime quoque triplicem hanc logicae interpretationis diuisionem, inter iurisconsultos haecenus vsitatam, impugnavit auctor commentationis: *Ueber doctrinelle Gesetzauslegung; in der Bibliothek für die peinliche Rechtswissenschaft und Gesetzkunde. I. Th. I. St. p. 51.* Eum vero refutare tetendit HENRICVS GEORG. WITTICH, progr. *Ueber einige Einwürfe gegen die bisherige Eintheilung der logischen Interpretation* Goetting. 1798. Hunc autem excepit A. F. I. THIBAVT in der *Theorie der logischen Auslegung des Römischen Rechts*, ibique aspere eum perstrinxit, alioqui vsitatam probans diuisionem. Surrexit tunc denuo HENR. G. WITTICH ediditque *Einige Eroörterungen der logischen Interpretation* Goett. 1800. quibus se contra aduersariorum tela defendere studuit.

§. XXXVII.

§. XXXVII.

Interpretatio, qua secundum regulas herme-
neuticas verus legis sensus inuestigatur, *doctri-*
nalis vocatur. Haec interpretationem tum
grammaticam, tum dialecticam, huiusque spe-
cies, extensiuam nempe, et restrictiuam, sub
se comprehendit. *Authentica* vocatur interpre-
tatio, quae ipsa legislatoris explicatione nititur,
et *vsualis*, quando ex consuetudine legis dubiae
sententia explicatur. Neutra vero interpreta-
tionis nomen meretur, si regulis artis et her-
meneuticis rationibus non conueniat, sed vel
legem nouam, vel nouam *consuetudinem* consti-
tuit. GEORG. BEYER *ad Institut. position. p. 3.*

Doctrina.
lis authen-
tica, et vsu-
alis quid?

De vsuali interpretatione memoratu sunt digna
verba CALLISTRATI, L. 38. D. de legibus: nam
imperator noster Seuerus rescripsit, in ambiguitati-
bus, quae ex legibus proficiuntur, consuetudinem,
aut rerum perpetuo similiter iudicatarum auctorita-
tem, vim legis habere debere. W.

§. XXXVIII.

Quamquam vero neque authentica, neque
vsualis interpretatio recte ad species interpreta-
tionis referri potest: saepenumero tamen mul-
tae rationes suadent, vt interpretatio legis, vel
ab ipso legislatore, vel e consuetudine seu ob-
seruantia petatur, nimirum, si lex ita dubia aut
obscura sit, vt regulae interpretandi verae eius
sententiae reperiendae non sufficiant. Vt enim
suam quisque mentem optime callet: ita nemo
dubitatur, quin ex factis eorum, de quorum vo-
luntate quaeritur, coniectura duci queat, ad
mentem illorum eruendam.

Authenti-
ca et vsua-
lis non
quidem
species in-
terpret.in-
terdum ta-
men in
subsidiu
vocandae.

Sic CALLISTRATVS in L. 37. D. de legibus:
si de interpretatione legis quaeratur, imprimis in-
spicien-

*spiciendum est, quo iure ciuitas retro in eiusmodi casibus vsa fuisset: optima enim est legum interpretatio consuetudo, et in L. 38. D. eod. Nam imperator noster Seuerus rescripsit, in ambiguitatibus, quae ex legibus proficiuntur, consuetudinem, aut rerum perpetuo similiter iudicatarum auctoritatem, vim legis habere debere. Hinc privilegia, statuta et leges per vsum et observationem subsequutam quotidie declarationem admittunt. Quin facta, quatenus mentem legislatoris, aut paciscentium clarius explicant, quam verba, non solum verba legum, aut pactorum ambigua declarant, sed et generalia saepius restringunt, et specialia extendunt. CHRISTIAN. THOMASIVS *diff. de iure consuetud. et obseruat.* §. XII. DIETER. HERMAN. KEMMERICH *de probat. consuet. et obseruant.* Sect. I. §. XVI.*

§. XXXIX.

Interpretatio saepe ex legum analogia petenda.

Saepe quoque interpretatio legis dubiae aut obscurae ex *analogia legum* petenda est. Haec quatenus est comparatio sensus, qui in locis difficilioribus reperitur, cum locis perspicuis, seu *parallelismum* denotat (§. XV.), ad grammaticam pertinet interpretationem. Rectius autem analogia iuris a parallelismo iuris distinguitur, quippe quae ex ratione iuris, vel ex nexu doctrinae iuris, vel ex principio quodam generali, quae nondum expresse constituta, vel satis clare definita sunt, determinat. Ex qua enim ratione de nonnullis sanxit legislator, ex ea de reliquis, quae lege non definita sunt, statuere licet. Itaque recte ab ea argumentum duci pro sententia legis, de cuius interpretatione quaeritur, multumque ad interpretandum analogiam legis valere, vnusquisque intelligit. Caeterum de illa infra paullo distinctius differendi locus erit, de qua pluribus agunt IO. GEORGIUS

KVLPISIUS

KVLPISIUS *de analogia iuris opusc. p. 1017.* IO. PHILIPPVS SLEVOGT *diff. de argumentis legum caute formandis*, CHRISTIANVS HENR. FREISLEBEN, *progr. de ratiocinatione ex argumento legis*, Altorff. 1730. IO. IAC. HOEFLER *disp. de iurisprudent. analogicae fundamentis.*

§. XL.

Ius civile Iustiniani auspiciis in corpus certum collectum, ita comparatum esse neminem fugit, ut ex iuribus tum antiquis, tum novis constet, hoc est, legibus, Senatusconsultis, magistratuum edictis, et principum constitutionibus. Ex quo adparet, temporum discrimen ubique adhiberi, necesse est, ut quid prius, quidue posterius constitutum sit, eo facilius intelligatur. Nam si quis iurisprudentiam tamquam imbrem de coelo eodem delapsam impetu intueatur, aut tanquam fungum e terra natum proxima nocte: tantum abest, ut feliciter in illustrando quodam iuris argumento versari possit, ut potius fieri nequeat, quin quadrata misceat rotundis, et vel ieiuna et puerilia, vel aliena a scopo exponat.

In iure civili interpretando quid observandum?

§. XLI.

Magnam quoque utilitatem habet, naturam et indolem cuiusque libri, qui in vasto iuris corpore continetur, prius exploratam habere, quam ad interpretationem legis, ex eo depromtae, accedas. Hac enim cognita, facilius via quaedam reperiri potest, verum legis sensum inuestigandi. Sic multum interpreti proderit, si sciat leges digestis comprehensas, proprie et natura sua non esse leges, sed commentationes

Praesertim natura et indoles libri cognoscenda.

iurisconsultorum, ad certam iuris ciuilis partem directas, quae postea demum vim iuris acceperunt. Quanto melius interpretandi officio fungetur, qui pandectas *αποσπασμάτια*, siue fragmenta continere edoctus est, quae ex veterum prudentum scriptis decerpta, et sub variis titulis collocata sunt? * Sic expeditior illi codicis sine dubio erit interpretatio, qui perspectum habet, illum ex constitutionibus principum, iisque saepe decurtatis, constare, et leges proinde in eo exstantes vel rescripta, vel edicta, vel decreta, vel interloquutiones esse. **

* Vnde eleganter IANVS VINCENTIVS GRAVINA in *orig. iuris ciu. ramos* illa vocat *abscisso stipite relictos*.

** In rescriptis et decretis interpretationem extensiuam locum non habere tralatitium est, *L. 68. L. 196. D. de R. I.* quia in causis singularibus prolata sunt, quod secus est in edictis. Vide GERARDI NOODTII *Diocletianum et Maximum cap. II.*

§. XLII.

Et licet Iustinianus omnia fecerit sua,

Quae libera republica Romae, aut sub Imperatoribus constituta sunt iura, et ex veterum iurisconsultorum scriptis in pandectas relata, ea omnia, vti in corpore iuris continentur, Iustinianus, Imp. *sua fecit*, tamquam si a diuino ore suo, vt loquitur, profusa fuissent, *L. 1. §. 6. C. de veteri iure enucleando*. Aequalem ergo omnibus veterum prudentum dictis auctoritatem tribuit, quum ea quasi leges a se conditas et promulgatas haberi voluit. Ex quo nonnulli colligunt, frustra inquire in aetatem iurisconsultorum, aut temporis rationem in iure inter-

interpretando adhiberi, eo quod quaeri iam non debeat, quid veteres illi scripserint, sed quae Triboniani sententia fuerit, veterum dicta in pandectas referentis. WOLFGANG. ADAM. LAVTERBACH in *colleg. Pandectar. pract. prolegom. §. IV. n. 5.*

§. XLIII.

Quamquam vero Iustinianus omnia, quae in^{temporis} pandectis continentur, sua fecit: tamen aucto-^{tamen ra-}ritate sua efficere non potuit, ut duae constitu-^{tio in legis}tiones contrariae eodem tempore vim legis ob-^{interpre-}tineant, quippe quod cum ipsa rei natura pu-^{tatione}gnat. Quod si verum est, et constare tamen non potest, utra lex sit prior,* aut posterior, nisi temporis habeatur ratio: unusquisque facile intelligit, non vetare eo dicto potuisse Iustinianum, ut in aetatem et doctrinam iureconsultorum diligenter inquiramus, quin, si id vetuisset, tamen non esse propterea tam luculentam viam, huius notationis ope, adparentes legum pugnas conciliandi, a nobis negligendam.')

* Operae pretium fuerit, rem exemplo clariorem reddere. Dissentiunt inter se PAVLLVS et MODESTINVS in quaestione, utrum pignus, si debitor rem alienam, ignorante domino, pignori obligauerit, dominus vero rei illius debitoris postea heres extiterit, conualescat, quod ab initio, quia rei alienae erat, non valuit. MODESTINVS adfirmat in *L. 22. D. de pignor. et hypothec.* PAVLLVS negat in *L. 41. D. de pignoratit. actione.* An igitur, quia Iustinianus omnia sua fecit, utrumque sequemur? hoc autem fieri nequit! Quidni vero dicamus, PAVLLI aetate non admissum fuisse, ut pignus in ista specie conualesceret, MODESTINI vero, qui posterior PAVLLO fuit, tempore usum contra obseruasse?

Hac sane nulla commodior potest conciliationis ratio reperiri. Vid. IAC. CUIACIUS *L. XIX. obseruat. cap. XXVI.* BERNARDVS HENR. REINOLD *varior. iur. cap. XXIV.* LAVRENTIVS ANDREAS HAMBERGER *de. utilitat. ex humanior. litteris in iurisprudent. studio capienda §. IX.* inter opuscula eius a viro magnifico IO. GEORGIO ESTORE edita p. 302. Aliam quidem conciliationis rationem iniit V. C. ABRAMVS WIELING *in iurisprudent. restituta* p. 240. proposita nimirum distinctione inter pignus confirmatum et non confirmatum. Sed nullum huius distinctionis praesidium in vtraque me lege reperire fateor.

Quam hoc loco tradit coniecturam ECKHARDVS de conciliatione *L. 41. D. de pignoratit. actione* ac *L. 22. D. de pignoribus*, illam iam fouit FRANC. DVARENVS, *libr. II. disputat anniuers. cap. 4.* atque incertum est, vtrum illam ex CUIACIO, vti coniecit IDSINGA, *varior. iuris civil. cap. XVII.* an CUIACIUS eam hauserit a DVARENO; non tamen negari potest, illam iam displicuisse IO. ROBERTO, *lib. II. receptar. lectionum, cap. 2.* neque postea plures fautores nactam esse. Quum HERENNIVS MODESTINVS atque VLPIANVS aetate inter se haud multum differrent et ne syllaba quidem in digestis deprehenditur, ex qua concludendum esset, tempore MODESTINI, aliam de quaestione, ab ipso in medium prolata, locum habuisse sententiam atque aliam tempore VLPIANI: immo necesse est, vt si hanc adoptamus opinionem, concedamus, inter vtramque legem esse veram antinomiam: in illam haud discedo. Neque cum ANDR. ALCIATO, *lib. VII. parerg. cap. 4.* quadam emendatione opus esse in *L. 41. D. de pignor. act.* ac loco non num esse ponendum, existimo; sed cum LVD. CHARONDA, *libr. I. verisimil. cap. 20. tom. I. thes. Ottoniani* p. 731. statuo, MODESTINVM ad eum casum respicere, quo debitoris heres, postquam hereditatem adiit, factum defuncti certa ratione, vel conuentione adprobauit, hancque ob rem non sine causa, ne docere quidquam videatur, quod displiceret VLPIANO, verba *ex post facto* adiecisse. Alias
senten-

fententias de conciliatione duarum harum legum adoptarunt PETR. MARTRESIVS, *notis in iurisconsultorum responsa*, cap. 25. tom. VI. thesauri iuris civilis ac canonici Meermanniani, p. 731. GERHARD NOODTIVS, *de forma emendandi doli mali*, libr. I. cap. 12. tom. I. operum. p. 375. FRANC. BALDVINVS, *de pignor. cap. 12.* p. 57. MARC. LYCKLAMA a NIEHOLT *membranar libr. VI. eclog. 6.* et I. H. VAN IDSINGA *varior. iuris civil. cap. XVII.* p. 143.

In primis interpres maximam vtilitatem ex notitia auctoris legis ac eius praeceptorum capit, si in legem incidit, quae vestigia altercationum, inter sectas quondam institutarum, habet. Plane illam ipsi esse obscuram, nisi sciat, ex cuius iurisconsulti scriptis sit desumpta, cui sectae ille fuerit addictus et quae eius sint principia, ex innumeris fere exemplis constat. Quum VLPIANVS, L. 3. D. *de usufructu ear. rer.* vt rem vnico exemplo demonstrarem, quaestionem proponit, vtrum nominum usufructus legari possit; nec ne? atque addit, NERVAM hoc negasse; sed adfirmasse CASSIVM et PROCVLVM, hocque verius esse: interpres officio suo rite fungi nequit; nisi in rationem inquiret, cur dubius hac in re visus sit VLPIANVS atque diffidium fuerit inter reliquos prudentes, ab ipso nominatos. Lumen hac in re solum ipsi accendit doctrina de sectis veterum iurisconsultorum, vt monstravi in *controuersia de usufructu nominis inter veteres iurisconsultos agitata*, Ienae MDCCCLVIII, [tom. I. opusculor. p. 48.]

W.

- 1) Conf. I. L. E. PÜTTMANNVM *de ratione aetatis, qua quisque Ictorum veterum, quorum fragmenta Pandectis continentur, vixit, in iis interpretandis habenda.* in EIVS *Miscellaneis* n. 23.

§. XLIV.

Illud quoque sponte intelligitur, 'qui ad legem aliquam interpretandam accedit, eius rei habere intelligentiam debere, in qua explicanda

Interpres
rem, in qua
explican-
da

da lex ver-
fatur, in-
telligat,

da tradendaque versatur. Quamuis enim sermonis non sit ignarus: tamen, nisi rei, de qua agitur, scientia instructus sit, neque intelligere, neque explicare legem potest. Ab interpretandis ergo legibus merito abstinere debent tirones, qui idoneam iuris scientiam nondum adsequuti sunt; grauissimaque saepe ludibria excitari videmus, si qui ex subitaneis illis iurisconsultis, tenui admodum iuris naturalis praeceptorum scientia imbuti, nulla vero, vel exili iuris ciuilis cognitione tincti, nec idoneo in illa disciplina magistro vfi, (gloriantur enim se in iure magistrum habuisse nullum, quod et non praedicantibus facile quis crederet, sicut mali aedificii domino glorianti, se architectum non habuisse) diis hominibusque inuitis legum interpretandarum prouinciam inuadunt.

§. XLV.

et a cauillandi pruritu alienus sit. Cauillari quid?

In omni denique legis interpretatione quam maxime cauendum est, ne saluis legis verbis sententiam eius circumueniamus, seu cauillamur. *Cauillari* autem is dicitur, qui sententiam legislatori, vel auctori legis adfingit, et conclusiones inde elicit a mente legislatoris manifeste alienas, ratione sententiae suae ab ambiguitate legis ficta, aut dubio verborum significatu, aut constructione praepostera repetita. Quo magis autem cauillationes effugiat, et quo felicius officio suo perfungatur, animum necesse est ad interpretationem legis adferat partium studio vacuum, et a praeiudicatis opinionibus liberum alienumque.

In malam partem accipit verbum *cauillari* VLPIANVS, L. 2. §. 44. D. ad SC. Tertull. neque minus IULIANVS, L. 65. D. de R. I. Num CAIVS iure potue-

potuerit vocabulum hoc deriuare a *caluor*, quod in legibus duodecim tabularum occurrit, eruere studet AEG. MENAGIVS, *amoenitt. iuris civil. cap. 39.* W.

CAP. II.

DE

VERA LEGIS LECTIONE INDAGANDA.

§. XLVI.

QVVM omnis oratio intellectum habere Interpre-
debeat (§. IX.), et verus auctoris sensus in- tationem
dagari nequeat, si verba eius deprauata sint, legis prae-
aut se aliter habeant, quam ab eo scripta sunt: cedit
primo omnium iuris interpreti dispiciendum emendatio
est, an integra et incorrupta sint verba legis lectionis.
explicandae. Quae quum ita sint, id nobis ne-
gotii dari existimamus,* vt quo modo vera
legis lectio eruenda sit, et quae hic ex criticae
artis praesidiis, quatenus ad leges rectius ex-
plicandas valent, adferri debeant, paucis ex-
ponamus.

* Ante cuiusuis auctoris interpretationem vulgatae
lectionis emendationem fieri debere QVINCTI-
LIANVS docet, dum de Grammatici munere agens
L. I. institut. orator. cap. IV. praecipit, vt *enar-*
rationem, h. e. interpretationem *praecedat emen-*
data lectio.

§. XLVII.

Quod veterum scriptis omnibus, quorum Iuris libri
fragmenta, tanquam fractae e naufragio tabu- variis in-
lae, ad nostram aetatem delata sunt, contigit, quinati
vt variis modis vitata, et mendis inquinata mendis,
sint,* id iuris nostri libris etiam accidisse, ne-
mo

mo facile negauerit. Inter omnes quoque constat, eos manu esse per aliquot saecula scriptos, atque ita ad nostram aetatem propagatos. Nisi igitur mera prodigia somniare velis, dubitare non poteris, quin multa in iuris nostri libris corrupta sint, quod variis ex causis factum esse ostendemus.

* Iam priscae memoriae scriptoribus deprauatae scripturae vitium, et animaduersum, et notatum est. Mirumne, quaeso, videri potest, de corruptis CICERONIS libris eruditos queri, si CICERO ipse *L. III. ad Quintum fratrem ep. V.* de mendose scriptis conqueritur? *De latinis, inquit, libris, quo me vertam, nescio, ita mendose et scribuntur, et veneunt.* Alia veterum de corruptis exemplaribus testimonia cumulare nihil attinet. AVL. GELLIVS *L. VII. N. A. c. XX.* SENECA *L. I. controuers. cap. VII.* MARTIALIS *L. II. epigr. VIII. 10.* CLERICVS *de arte critica Part. III. Sect. I. cap. II. [et sect. II. cap. I.]*

§. XLVIII.

per libra-
rios,

Qui libris describendis operam dabant, *librarii* dicebantur. Hi rerum omnium imperiti, res, quas scribendas excipiebant, non magis saepe intelligebant, quam doctae auiculae, quod canunt, et praeterea mercede conducti erant. * Vnde larga mendorum seges, quae vel imperitia, vel oscitantia, vel esuritione descriptorum in iuris libros irreperunt, dum vel minus recte perciperent verba, vel aliquid omitterent, vel nimis festinarent, aut compendiis litterarum, notis et figlis vterentur, ut operae suae pretio cito potirentur. Hinc perperam scripta scientes non emendabant, ne ob deformitatem operis pretio quid decederet. CORNEL. BYNKERSHOECK in *praef. L. IV. obseruat. iur. rom.*
prae-

praemissa, IO. GOTTL. HEINECCIUS in *opuscul. minor. p. 27.* THOMAS. BARTHOLINVS de *legendis libris diff. VII. p. m. 189. sq.*

* Etenim serui et impuberes librorum describendorum et conglutinandorum officio fungebantur, ut patet ex *L. 7. §. 5. D. de operis libertor.* Quin ancillas etiam huic operae adhiberi consueuisse testatur inscriptio apud THOMAM REINESIVM *Cl. XI. inscription. CXIII.* ubi laudatur METTIA IVNIA LIBRARIA. Add. RAPH. FABRETTVM *inscript. p. 214.* et IAN. GRVTERVM *p. DXCIV. inscript. 3.*

Quum de iis nobis est sermo, qui codices librorum iuris Iustiniani tam Iustiniani aetate, quam post illam et sequentibus seculis scripserunt: non possumus tuto ad ea adplicare, quae ECKHARDVS de librariis veterum Romanorum tradidit, quaeue copiosius exponunt LAVR. PIGNORIUS, *de seruis p. 228.* ANDR. CHRIST. ESCHENBACHIVS, *dissert. academicis, p. 257.* et C. H. TROTZIUS *not. ad Hugonem de prima scribendi origine, p. 468.* Nullo itaque modo hisce de scribis statuendum est, eos quoque fuisse seruos: illud tamen extra dubium est positum, quod obseruante ISIDORO *libr. VI. cap. 14.* vel *antiquarii*, vel *librarii* fuerint atque isti solum vetera, hi autem quoque noua conscripserint: utrique tamen media aetate, id est horrida ac barbara vixerint ideoque stupidissimi homines essent rerumque fere omnium ignari. Quilibet facili negotio id perspiciet, si perpendit, ista aetate litterarum statum fuisse omnino deplorandum, ut eum nobis describunt IAC. BURCKHARDVS, *de linguae latinae in Germania fatis, part. II. cap. 3. p. 115.* IO. NIC. FVNCCIUS, *de inertis ac decrepita latinae linguae senectute, cap. I.* ac frater suauissimus CHRISTIAN. GVIL. FRANC. WALCHIVS, *de eruditione laicorum medii aevi*, Ienae MDCCCCL. eandemque ob rem non mirum est, quid sit, quod ipsi ii librarii, qui codicem Florentinum describerent, haud doctiores exstiterint et profecto id, quod scriberent, non intellexerint. Specimina ignorantiae ipsorum stupendae collegit HENR. BRENCMANNVS, *histor. pan-*

pandectarum, libr. II. cap. v. nec infimum locum inter ea tenent inscriptiones ac subscriptiones ab ipsis digestorum libris singulis datae: Explicit libro tertius: Explicit ex ordine digestorum libro nonus: de iudiciis libro quintus incipit: ex ordine libro decimus.

Diuerfa ratione accidit, vt vitia in horum librariorum scripturas irreperent. Quum I) codices, quos describerent, notulis quibusdam, ad marginem positis, essent illustrati, credebant, illas esse partes textus eumque in finem istas textui inserere haud dubitabant. Statuit hoc IO. VAN DE WATER, *libr. I. obseruat. cap. 15. de verbis: de iure fideicommissi, in L. 31. §. 4. D. de negotiis gestis, libr. II. cap. 9. de verbis: siue in ius vocetur, in L. vlt. D. si ingen. esse dicatur, libr. II. cap. 20. de vocabulo: filiofamilias in L. 8. D. si quid in fraud. patr. libr. III. cap. IV. de verbis: vt omnia haec contineantur, in L. 2. §. 12. D. de vi bonor. raptor. ac libr. III. cap. 15. de verbis hoc est dotem, in L. 5. §. vlt. D. de impens. in res dotal. fact.* Sententiam, quam de L. 31. §. 4. D. de negot. gestis hoc nomine amplectitur, probat GEORG. d'ARNAVD, *lib. II. var. coniecturar. cap. 7. p. 263. et libr. I. cap. 8. hoc modo verbum patremfamilias irrepsisse putat in L. 195. §. 2. D. de V. S. HERM. autem CANNEGIETER. libr. III. obseruat. iur. Rom. cap. 10. idem censet de verbis: et quum in familia nupserit, quae leguntur in L. 21. D. de optione legata.* Corruptas porro II) constat plures leges a librariis, quod, quum ad siglas, notas aliaque scribendi compendia peruenirent, haud recte diuinarent, quatenus verba sub iis sint intelligenda et falsa pro veris ponerent. Ita compendium scribendi, INS, iudice VAN DE WATER, *libr. II. obseruat. cap. 2. quum illud denotaret, institutorum L. 43. §. 3. D. de vulgari et pupillari substitut. obscuram reddidit, quumque idem humanissimus iurisconsultus (libr. I. cap. VI. p. 37.) L. 52. §. 3. D. pro socio in vno codice EM pro etiam scriptum esse coniicit, is, qui istam describeret, illud syllabam sequentis voculae putabat et etiam prudentibus in imprudentibus mutabat. ¹⁾ Quoniam vna sigla voculas: quam et quod denotaret, ex sententia*

H. G. VAN VRYHOF, *obseruat. iuris civil. cap. XI.* factum est, vt in L. 5. D. *de administrat. rerum ad ciuit. quam* conuerteretur in *quod*,²⁾ ac eodem momento, *cap. 12. p. 54. loco mala fide* poneretur *bona fide* in L. 3. D. *de leg. Fabia de plagiaris.* Si librariis porro notum fuisset, QVI significare *quia* aequae ac *quamdiu*, profecto haud corrupta fuisset L. 2. §. 1. D. *de tutel. et rat. distrahendis*, feliciter restituta a PETR. DVIRSEMA, *coniecturar. libr. II. cap. 3.* Quoniam ignotum esset librario, compendium: DON. significare *dominum* in L. 12. §. 2. D. *de furtis*, illud mutabat, vti arbitratur HERM. CANNEGIETER, *libr. I. obseru. cap. 20. p. 128. in non;* quumque TM. tam *testium*, quam *testimoniorum* denotaret, vti scite tradit ROEVERVS, *ad fragmenta vet. iurisconsulti*, p. 10. in L. 21. §. 3. D. *testibus* loco *sinceram testium fidem*, scribebatur: *sinceram testimoniorum fidem*, secundum opinionem GISBERTI KOEN, *diss. ad loca quaedam iuris et alia deprauata loca*, cap. I. in GERH. OELRICHS, *thes. diss. iurid. vol. I. tom. III. p. 4.* neque minus illustre huius rei exemplum exhibet HERM. NOORDKERK, *obseruat. decad. obs. 1. p. 10.* Quot quaeso III) sunt leges, quae ideo deprauatae sint, quod ex errore librarius vnum verbum in aliud, ei simile mutauerit? Quum eas si nominare vellem, pagina haud sufficeret: obseruo saltim, non solum id accidisse in nominibus propriis, sed aliis quoque verbis, atque inprimis saepissime confundi *qui* et *quia*, *sed* et *nec*, *non* et *mox*, *num* et *non*, *aliquis* et *aliquid*, *certum* et *seruum*, *viduae* et *ideo*, *si* et *ni*, *sinum* et *signum*, *alium* et *album*, *mille* et *millies*, *ei* et *eius*, *meretur* et *moratur*, *dicendum* et *videndum*, *Aquilius* et *M. Tullius*, *Proculus* et *Prolutus*, *Verus* et *Seuerus*, si sequi volumus coniecturas, quas hoc nomine protulerunt: IO. VAN DE WATER, *lib. I. cap. 8.* GEORG. D'ARNAVD *coniecturar. libr. I. cap. 9. libr. II. cap. 6. 9. 13. 17.* HERM. CANNEGIETER, (*libr. I. cap. 17.*) *libr. II. cap. 16. libr. III. cap. I. 3. 4. 8. 10. 18. libr. IV. cap. 7.* IAC. VOORDA *interpretat. et emendat. iuris Romani*, cap. 8. p. 23. H. G. VAN VRYHOF, *obseru. iuris civil. cap. XXX.* atque alii. Deinde IV) eos integra verba ac inprimis

mis illa, quae cum antecedentibus cognata fuere, omisſiſſe, diſcimus. Facile videmus ex iis, quae tradidit GEORG. D'ARNAVD *rer. coniecturar. libr. I. cap. 12. In L. 13. §. 13. D. de re milit.* verbis *ignominioſa cauſſa* inferendam eſſe voculam *ignominiae* hancque eſſe omiſſam. Eadem ratione HERM. CANNEGIETER, *libr. III. obſeruat. iuris Romani, cap. 6.* deſiderat *L. 32. §. 1. D. de leg. 1.* poſt verba: *quem elegerit legatarius*, ac in *L. 1. D. de publicanis libr. III. cap. 6.* poſt verba: *quod publicanus aliusue*; neque vero minus V) librarii alio modo peccarunt, vbi integris verbis alia loca adſignarent, vti monſtrarunt H. G. DE VRYHOF, *obſeruat. iuris Romani, cap. 28. p. 142.* et GEORG. D'ARNAVD, *libr. II. coniecturar. cap. 6.* vel falſas interpunctiones infererent, vti monent VRYHOF, *loc. memor. p. 148.* et IO. VAN DE WATER, *obſeruat. iuris Romani, libr. III. cap. v. p. 272.* Vbi tandem VI) librarii ad nomina propria peruenerunt, in iis ſcribendis inprimis peccarunt, vt monet AEG. MENAGIUS, *amoenit. iuris, cap. 31.* Inter libros manu exaratos HENR. BRENCMANNI, qui benigniore fortuna peruenerunt ad CHR. GOTTL. GEBAVERVM, fuit quoque *volumen de fontibus errorum in pandectis Florentinis*, vti ipſe teſtatur, in *narratione de Henr. Brenckmanno*, p. 81. verumtamen haud credendum eſt, illud vnquam eſſe proditurum. W.

1) Vbi cum AVERANIO *Interpretat. iur. civ. Lib. II. cap. 26.* perpendimus, damna fatalia ea eſſe, quae nihil tale cogitantibus accidunt, quae accidunt praeſter opinionem atque expectationem, quia prouideri ac praecaueri nequeunt, clara erit huiusce legis mens; ideoque nihil opus erit, fingere compendium quoddam ſcribendi, ex quo male intellecto, vocabulum: *imprudentibus* hoc loco ortum fit, neque cum BYNKERSHOEKIO *Obſerv. L. II. cap. 10. damna, quae in prudentibus accidunt*, legere nos oportet. AVERANII vero explicationem variis ex optimis Romanorum ſcriptoribus ſumptis exemplis confirmavit IOH. BERNH. KOEHLER *interpret. et emend. Iur. Rom. Libr. I. cap. V. p. 50.*

2) Ita in Codice Florentino legitur; hancque lectionem contra illum defendit ANDREAS GVIL. Cramer

MER *Lectionibus membranae Florentinae Slesvici*
1785.

§. XLIX.

Aucta deinde menda sunt in iuris nostri li-
bris glossatorum inertia, qui nullis linguarum
litterarumque praesidiis instructi, codices de-
prauatos nec scite interpungebant, nec adcu-
rate emendabant. Ex quo fieri non potuit,
quin multa etiam mendose a typographis in iu-
ris exemplaribus sint descripta, quae vel cru-
cem lectori figunt, vel sensum legis obscurant.

et glossa-
tores.

§. L.

Quid vero leges valeant, a librariis turpiter
corruptae? quas nullum praestare usum ex eo
facile intelligi potest, quod res verbis signifi-
cantur, adeoque res ignorari necesse est, si
verba corrupta sunt.* Et si leges ob scriptu-
rae vitia vel interpungendi incuriam intelligi
nequeunt, quo modo illae recte ad facta ad-
plicari possunt? quomodo ius secundum eas
dici, et ciuitas gubernari?

Corruptae
vero leges
nullum
praestant
usum.

- * Vnde merito ludibrium prudentioribus debent, qui
artem criticam ideo ex iurisconsultorum scholis
proscriptam volunt, quod *leges non verbis, sed*
rebus positaе sint, uti ait Iustinianus in *L. 28. C.*
de usuris, et *L. 2. C. commun. de legat.* Vid. PHIL.
IAC. MAVSSACVS *diff. critica ad Harpocrat. p. 399.*
V. C. PETRVS BURMANNVS in *notis ad HENR.*
VALESIVM *de critica L. I. p. 162.*

§. LI.

Vitia igitur scripturae ex librariorum vel in-
curia, vel inscitia orta, leges ita deprauarunt,
ut verba illarum I. vel nullum habeant sensum,
D 2

Quomodo
librarii de-
prauarint
leges?

vel II. *non idoneum sensum*, vel III. *sententiam quidem*, sed talem, quae manifeste a ratione iuris abhorret, aut reliquis iuris capitibus repugnat. Quum vero interpretis cesset officium, quamdiu de vera et adcurata lectione non constat, vel sensum non exprimit oratio: IVSTVS HENNING. BOEHMER in disp. de *scriptur. non legibil. cap. II. §. 9.* consequens est, vt de iis difficultatibus, quae sensum tollunt, vel minus idoneum reddunt, expediendis interpres cogitare debeat.

* Operae pretium erit hoc exemplis aliquot illustrare. Sensu carent verba *L. 1. §. 32. D. de positi*, vt leguntur in vulgata editione: *Si rem a seruo depositam Titio*, quem dominum eius puta Stichum cum non esset, *restituisses, depositi actione te non teneri*, Celsus ait. Obseruato autem mendo, quo verba, *quem dominum eius puta Stichum cum non esset*, laborant, plana ac perspicua erunt omnia. Illa enim sine dubio ita legenda sunt, *quem dominum eius putasti, cum non esset*. At nemo negauerit, sensum constare VLPIANI verbis in *L. 34. §. 4. D. de iureiur.* Hoc iusiurandum de calumnia neque patrono, neque parentibus remittitur. Sed manifeste obstant *L. 16. D. de iureiur.* vbi VLPIANVS ait *si patronus ipse deferat iusiurandum libertae suae de calumnia non debet iurare*, item Basilicis, vt testatur IAC. CUIACIUS *L. IX. obseruat. c. 37.* et aliis iuris capitibus. *L. 7. §. 3. D. de obseq. par. et patr. praest.* *L. 13. §. 14. D. de damn. infect.* Quis non priori in loco a librario peccatum esse credat, et ab VLPIANO scriptum, *aeque patrono atque parentibus*, vt docent FRANCISCVS DVRAENVS ad *tit. de iureiur. cap. IV.* HVG. DONELLVS *L. XXIV. comment. iur. ciu. cap. 21.* GVILIELM. FORNERIVS *L. II. Select. 4.* EV. OTTO in *praef. T. II. Thes. iur. ciu. p. 11.*

Eadem ratione nullum habet sensum *L. 5. D. de administrat. rer. ad ciuit. pertinent.* vbi PAVLLVS scribit: *decuriones pretio viliori frumentum*, QVOD

ANNO-

ANNONA TEMPORALIS est, patriae suae praestare non sunt cogendi, observante H. G. VAN VRYHOF observat. iuris civilis, cap. XI. p. 49. Sensem non idoneum habet effatum VLPiani L. 15. D. de in- iur. conuicium autem dicitur vel a concitatione, vel a conuentu, quemadmodum monet HERM. CANNE- GIETER, observat. iuris Romani libr. III. cap. 9. at- que id quod profert PAVLLVS, L. 44. §. 1. D. de religiosis: mihi autem videtur illum religiosum esse, ubi quod est principale conditum est, id est caput, cu- ius imago sit inde cognoscimur, vti idem celeberrimus vir tradit, libr. I. observat. cap. 14. Quid sibi velit VLPIANVS, L. 1. §. 4. D. depositi in verbis: publica utilitas coercenda est, vindicandae reipublicae causa, nisi illa emendetur, diuinare haud possumus, vti exponit IO. VAN DE WATER, libr. I. observat. iur. Romani, cap. III. p. 18. et ex eadem ratione lumen desiderat L. 10. §. 1. D. qui satisdar. cog. qui ex causa improbat ab arbitro probatos, alias impro- batos probat: multoque magis, si sua voluntate acce- pit fideiussores, contentus his esse debet.²⁾ Neque si- lentio praetereunda L. 15. D. de rebus cred. de qua videndi sunt: IAC. HERM. AB IDSINGA, var. iuris cap. 10. et HENR. KELLINGHUSEN, de leg. nonnul- lis Romanor. cap. 13. ac L. 95. §. 3. D. de solut. in cuius emendatione occupati fuerunt IAC. CUIACIUS, libr. XI. obs. cap. 34. EDM. MERILLIVS, variant. ex Cuiacio, libr. III. cap. 23. FR. MARSIVS GOR- DONIVS, praetermiss. iuris civil. cap. XIV. et inpri- mis IAC. VOORDA, interpret. et emend. iuris Rom. cap. 20. p. 67. Sententiam, quam auctor profert de satis nota lege, L. 34. §. 4. D. de iureiurando, fouet quoque VAL. GVIL. FORSTER, libr. I. de iu- ris interpretat. cap. II. tom. II. thes. iuris Romani. EV. OTTONIS, p. 962. GVIL. BARCLAVS ad tit. pand. de iureiurando, tom. III. thes. iuris Romani Ottoniani, p. 946. IO. LEVNCLAVIVS, libr. II. notator. tom. III. thesauri, p. 1513. ac potissimum ABR. WIELING, praetermissis ad Labitt. et Schmuc- cium, in iurisprud. restituta, tom. II. p. 211. frustra vero laborem suscipiunt, qui locum hunc medicina haud indigere, sed sanum esse, cum OBERTO GI- PHANIO, in comment. ad L. 2. C. de iureiurando ca-

lumniae. p. 130. et iurisconsultis ARGENTORATENSIBVS, *coll. tom. i. libr. XII. tit. II. §. 16. p. 753.* credunt. Existimat quoque GVIL. FORNERIVS, *libr. II. select. cap. 4.* quem ipse auctor adlegat, inter iudicium reale ac personale distinguendum esse hocque nomine legem hanc cum aliis conciliandam eumque sequutus RICCIVS, in *Coll. Arg. enucl. ad tit. D. de iure iurando, §. 9. et 10.* sed recte reprehenditur a WIELINGIO *loco citat.* Plerique ita legem hanc restituere student, vt negandi tollant particulam cum SIG. REICH. IAVCHIO *de negationibus*, p. 21. 188. et 297. aliam tamen viam ingreditur BERN. HENR. REINOLDVS, in *not. ad Mercerii conciliator.* p. 57. et 58. quum vltima legis verba prorsus delenda esse censet. W.

1) Aliter sentit de hac lege IO. BERNH. KOEHLER Lib. I. *Interpret. iur. ciu. cap. v.* qui eam nulla indigere emendatione ostendere studet. Nihilominus tamen levis illa correctio, quam CUIACIO in *Praelect. ad Paul. Tom. II. Postum.* p. 911. debemus, quamque laudatus IO. VAN DE WATER, GER. NOODT *Comment. ad tit. D. qui satisfacere cog.* atque ANTON. SCHVLTING. ad *πρωταει. tit. §. 3. p. 153.* adoptauerunt, clariorem dictam legem reddere videtur. Deleto nimirum Sphi signo, mutataque interpunctione, prooemium legis cum §. 1. ita connectunt, vt vocabulum: *qui* ad iudicem, de quo antea sermo est, referri debeat.

§. LII.

Interpres
non fingat
scriptu-
ram de-
prauatam.

Quum commode lex explicari possit, quae sensum non ineptum, aut a iuris ratione alienum habet, licet melius forte, vel elegantius eius verba potuissent coniungi: facile adparet, non debere tunc interpretem scripturam depravatam esse fingere, multo minus eam sollicitare, vel immutare. * A quo leges interpretandi genere vt quisque solidioris iurisprudentiae studiosissimus est, ita maxime abhorret. Quam ridicula enim est collectio, potuit auctor melius

lius loqui, ideoque etiam sic loquutus est? Nam licet quis probauerit, multo elegantius et accuratius potuisse scribi ab aliquo, quam scriptum deprehendit: tamen hoc non scripsisse, non euincet. VALENTIN. GVIL. FOERSTER de *interpretat. iur. cap. II. n. 9.* GVIL. BESTIVS de *ration. emendandi leges cap. I.*

* Mutare legem non est eam interpretari, nec iurisconsulto, sed principi mutandae legis facultas permittenda est. Vnde prima quasi genuinae ac sobriae criticae regula haec est: *nulla cogente necessitate, leges non sunt emendandae.* CORNEL. VAN BYNKERSHOEK, in *praef. ad libros IV. obseruatt. iur.* IO. GOTTLIEB HEINECCIUS in *opusc. minor. p. 33.* PETRVS FABER *L. II. Semestr. c. XIII. et XVI.* Nulla vero necessitas postulat, vt quaedam expungantur, vel adiiciantur, vel refingantur, si sanus ex lege sensus elici potest. Exemplo esse potest *L. 60. §. 5. D. locat.* cuius verba ita se habent, *messum, inspiciente colono, quum alienam esse non ignorares, sustulisti: condicere tibi frumentum dominum posse* Labeo ait, et vt id faciat, colonum cum domino acturum. Quae licet sana sint: tamen IO. VAN DE WATER *L. II. obseru. iur. ciu. cap. VII.* verba *inspiciente colono* sollicitat, legendumque esse monet *insciente colono.* Existimat enim, sententiam hanc analogiae iuris repugnare, quia furtum sciente et patiente colono, vel domino non committatur. Sed decisio in h. l. proposita ex iuris principiis facile sustineri potest, ideoque nulla opus est emendatione. Etenim furtum nec manifestum *vidente* etiam domino fieri posse satis manifeste ex *L. 7. §. 1. D. de furtis* adparet. Caeterum, inquit VLPIANVS, *si quum tibi furtum facerem de domo tua, abscondisti te, ne te occidam, etiamsi vidisti, furtum fieri, attamen non est manifestum.* IVSTVS HENNING. BOEHMER in *exercitat. ad ff. Tom. I. p. 75.* Aliud ergo ius nobis obtrudunt, vel incertam reddunt iurisprudentiam, qui pro arbitrio, et sine necessitate leges corrigunt.

Vt rem hanc quoque quibusdam illustrem exemplis, nobis non opus est, vt cum CORNEL. VAN ECK, ad L. 15. D. *de usufr.* et CORNEL. VAN BYNCKERSHOECK, *libr. I. obseruat. cap. V. p. 55.* in L. 15. D. *de seruit.* voculam *nequidem* in *equidem* mutemus; vel cum PHIL. IAC. HEISLERO, in *diff. de nuda proprietate pleno dominio vt et mutationis domino seruitutem imponente*, Halae MDCCCLVI. verbum *consentiente* in *consciente* conuertamus, vbi verba haec VLPIANI ita explicamus, vt statuamus, secundum mentem eius non necesse esse, vt proprietarius in impositionem seruitutis consentiat, quemadmodum tradit IO. WOLBERS, *obseruat. iuris Romani cap. 6.* Quum plures existere potuerunt ARISTONES ideoque etiam aetas vnus in tempora IULIANI incidere potuit, non opus est, vt cum BERTRANDO *legem 6. D. de legat. praestandis* emendandam esse putemus, vti recte tradit PETR. DE TOVLLIEV, *collectan. diff. IV. cap. 6.* ac simili ratione retineri posse verba L. 25. §. 1. D. *quando dies legat. nec locupletior factus esset*, contra IAC. CUIACIUM et GVIL. FORNERIVM monstrarunt EDMUND. MERILLIVS, *libr. VII. obseruat. cap. 5.* ac GEORG. D'ARNAVD, *libr. II. var. coniecturar. cap. XXII.* Cur quis porro non possit versari in vinea, vbi in ius sit vocandus, prorsus haud perspicio. Retineri itaque potest lectio in L. 20. D. *de in ius vocando*: neque necesse est, vt vel cum IAC. CUIACIO, *libr. XXI. obseruat. cap. 38.* vocabulum *vineam* in *ianuam*; vel cum CORNELIO VAN BYNCKERSHOECK *Lib. VII. obseruat. cap. 3.* in *lineam* mutemus, quemadmodum eleganter animaduertit I. H. VAN IDSINGA *varior. iuris ciuilis*, cap. VII. p. 58. Iure quoque defendit lectionem Florentinam legis illius PAPINIANI in L. 6. D. *de confirmando tutore*; vel *curat. si filio puberi pater tutorem aut impuberi curatorem dederit*, citra inquisitionem praetor eas confirmare debet contra emendationes plurium iurisconsultorum ARNOLD. ROTGERSIVS, *apodict. demonstrat. vol. I. libr. II. p. 692.* Satis notum est, POMPONIUM L. 20. D. *commun. diuidundo*, plerosque offendere interpretum; sed optime eam defendit STEPH. GVIL. BLANCARD, *de villa motu iudicis diruta*, cap. 1. vol. II. *thes. noui diff. iurid.* GERH.

OELRICHS, tom. II. p. 284. Etsi plerique iuris consultorum cum IO. VAN DE WATER, *libr. III. obs. cap. 14.* ac TYDEMANNO, *de Vlpio Marcello, sect. II. cap. IV. §. 3. sqq.* persuasum habent, vitio quodam laborare L. 19. D. *de iure codicillorum*; negavit tamen hoc ex argumentis satis speciosis HADRIAN. NICOL. MOLLERVS, *selectis quibusdam, cap. V. vol. II. thes. diff. iurid.* OELRICHS, tom. II. p. 138. eandemque ob causam summam merito cautionem in corrigendis legibus adhibet iurisconsultus et ab hoc labore, quantum fieri potest, abstinet. Quam quidem ob rem ea, quae proferunt IO. GVIL. HOFMANNVS in *meletematibus academicis*, Vitembergae MDCCCXXXV. et HERM. CANNEGIETER in *observationum iuris Romani libris IV.* Lugd. Batau. MDCCCLXXII. quum haud credibile fere est, quantum delectentur litteratissimi hi viri emendatione legum, quamlibetue legem, quae paullulum ipsis obscura videtur, corrigant, curate sunt ponderanda; neque satis praedicanda est opera iurisconsultorum illorum, qui honori potius duxerunt, lectiones codicum aduersus aliorum iniurias vindicare ac defendere. Nomino saltem praeter BYNCKERSHOECKIVM, IO. GVIL. MARCKARDVM, *probabilibus receptarum lectionum iuris civilis*, Trai. ad Rhen. MDCCCXXXVII. EDM. MERILLIVM, qui non solum *libr. IV. obs. cap. 8. 10. 17. 24. et 38. et libr. V. obs. cap. 29.* lectionem Florentinam defendit; sed eundem laborem suscepit *integro variantium ex Cuiacio libro III.* qui eius in *operibus tom. II. p. 306.* reperitur; huic autem iungo ABRAH. WIELINGIVM, in *lectionum iuris civilis libris duobus*, Amstelod. MDCCCXXXVI. HVB. GREG. VAN VRYHOF, *observationum iuris civilis, cap. 2. 3. 4. 5. 6. 8. 15. 22. et 37.* IO. GOTTFR. SAMMET *receptar. lection. ad Iauchium, in quo Florentina quorundam capitum scriptura contra recentiores defenditur*, Lipsiae MDCCCL. et IO. CONR. RVCKERVM *interpretationibus, quibus obscuriora quaedam iuris civilis capita illustrantur*, Lugd. Batau. MDCCCXXXI. IO. LVD. CONRADI, *reprehenforum in observationibus super iure civili diuersorum libro*, Lipsiae MDCCCXXXVIII. et I. L. E. PUTTMANNI *probabilium iuris civilis libro singulari, libr. I. et II.* Lipsiae

CICEROCLXXIII. qui omnes legum lectiones receptas optime defenderunt.¹⁾ W.

- 1) Add. IOACH. IOH. SCHWARTZII *specimen* (inaug.) *observationum ad varia iuris consultorum fragmenta, in quibus Archetypi Florentini scriptura passim defenditur et cum aliorum librorum lectione conciliatur.* Lugduni Batav. 1750. — ANDR. GVIL. CRAMERI *Lectiones membranae Florentinae*, quas — ad disputandum proposuit Slesvici (Kiloniae) 1785.

§. LIII.

Sed inquirat in veram legis lectionem.

Vera igitur et germana legis lectio in omni interpretatione utramque facit paginam, sine qua nemo ingenuinum legis sensum penetrabit. In eam igitur ante omnia interpres inquirat necesse est, hoc est, utrum ita se habeant legis explicandae verba, uti ab auctore scripta sunt, exquirere debet. Ex vitiosa enim et corrupta lectione non possunt non ridiculae et falsae conclusiones, interpretationes contortae, et errores proficisci.*

- * Tales sunt pleraeque glossographorum explanationes legum, quas si quis sine risu legat, Catone ipso seuerior sit oportet. Sic nonnulli iuris canonici interpretes *omnia poemata haeretica* esse tradiderunt, idque ex c. 3. D. 25. vers. item *venereabilis viri* probarunt. Mendosum locum esse res ipsa monebat, et pro *heroicis* olim scriptum erat *haeticis*, teste HENRICO LINCKIO *commentar. ad decretal. in prolegom. cap. I. §. 2.* Ex corrupta lectione *canonis redintegranda* 3. C. 3. qu. 1. remedium illud iuris canonici interpretes collegerunt, quo spoliatus aduersus quemcunque possessorem agit, uti observat vir eximius CASPAR ZIEGLERVS *comm. ad c. redintegranda cap. VI. §. 4.* Nam pro *violencia maiorum*, quam scripturam vulgata praefert, legendum esse *violencia maiore* acute conicit laudatus ZIEGLERVS. Vnde error hic in foro triumphat.

§. LIV.

§. LIV.

Quum grammatica interpretatio in eo posita sit, vt I. verborum restituatur integritas, et II. si qua ob scripturae vitium, et librariorum incuriam minus intelliguntur, ea plana fiant ac perspicua: (§. XXV. §. XXIX.) facile patet, non incognita esse debere interpreti scribendi compendia, aliaque scripturae vitia, vt verioris scripturae vestigia eo felicius indagare possit. Nam vti morbo mederi nequit medicus, si causas eius ignoret, ita veram et germanam lectionem, siue scripturam restituere non potest, si, quibus modis corrumpi potuerit, ignoret.

Ex scribendi compendiis, si haud recte sunt explicata, multa nata esse vitia lectionum eaque facile indagari posse, si quis ista scit et quid significant, eruere potest: memoratu tamen digna quoque sunt verba CORN. VAN BYNCKERSHOECK, *obseruat. iuris Romani, libr. I. cap. 23. agnosco sigla, compendia scribendi, quin notas iuris; sed legitimas et sollemnes, quales nobis dederunt Magno et Valerius Probus, non agnosco figmenta notarum, quibus luxuriantur otiosae mentes, vti nihil est legitimum nihil vsquam sollemne. Si ex prima littera cuiusque vocis in lapidibus marmoribus, quin et vulgari scriptura aliam vocem liceat fingere, nihil amplius tutum, aut certum erit, at cito omnia susque deque pervertentur, nam eccae deo facile quis ita effecerit diabolum.* Addas H. G. VAN VRYHOF, *obseruat. iur. civil. cap. II.* W.

§. LV.

Inter scripturae vitia, quae dubiam lectionem reddunt, vel genuinam deprauant, primum locum obtinent scribendi compendia, quae notae et sigla pertinent. Notae generatim sumtae, signa sunt, quae usu inualuerunt ad voces integras compendiarie ratione exprimendas. Sub notis

tis ergo figlae comprehenduntur teste FESTO, nota nunc significat signum, ut in pecoribus: nunc litteras singulas aut binas. Sensu vero strictiori figlae sunt litterae singulares, quae integras voces denotant: notae autem symbola ad voces significandas adhibita. * Vnde litterae a notis distinguuntur in L. 1. §. 6. D. de extraord. cognit. L. 6. ult. D. de bonor. poss.

* Ut exemplis hoc planum fiat, vocem mille per siglam M, per notam hoc modo ∞ exprimebant. Tales figlae erant S. P. Q. R. senatus populusque romanus, D. M. A. dolus malus abesto. V. D. P. R. I. L. P. unde de plano recte ita legi possit. Quibus vero notis hasce voces designauerint Romani vide apud IAC. CUIACIUM L. XII. Obs. c. 40.

§. LVI.

Notae
sunt vel
publicae,
vel priu-
atae.

Harum notarum aliae erant publicae siue sollemnes, quae communi consensu publice receptae erant, aliae priuatae, siue vulgares, quas unusquisque pro arbitrio sibi finxerat. VALER. PROBUS de notis Romanor. Apud veteres, quum usus notarum nullus esset, maxime in senatu qui aderant, scribendo ut celeriter comprehenderent quaedam verba atque nomina, ex communi consensu primis litteris notabant, et singulae quid notarent, in promptu erat. Ad quas notas publicas accessit et studiosorum voluntas, ut unusquisque familiares sibi notas pro voluntate signaret. Exempla notarum publice receptarum exstant apud CICERONEM L. II. de orat. cap. LXIX. Tales notas collegerunt et explicarunt VALER. PROBUS, MAGNO, PAVLVS DIACONVS, alique in corpore grammaticorum a DIONYS. GOTHOFREDO iunctim editi.

§. LVII.

§. LVII.

Vti celeritatis, vel obscuritatis causa * inuen-^{Cur inuen-}
tae sunt notae: ita quaecunque olim latino scri-^{tae sint?}
bebantur sermone, iis exprimebantur. Hinc
non mirandum est, leges, senatusconsulta,
edicta praetorum, actionum formulas, testa-
menta, aliaque monimenta siglis exarata esse.
BARN. BRISSONIVS *L. IV. selectar. antiquit. c. 21.*
Hinc scribae quoque et librarii earum compen-
dio in describendis veterum Ictorum libris vti
sunt, quarum ope dicentis celeritatem tam ve-
lociter adsequebantur, vt verba, vix pronun-
ciata, scripta tenerent, teste MARTIALI *L. XIV.*
epigr. CCII.

*Currant verba licet, manus est velocior illis,
Nondum lingua, suum dextra peregit opus.*

add. MANILIUS *L. IV. Astronom. v. 197. sq.* A
notis hisce notarii dicti, qui loquentium verba
iis celeriter excipiebant, de quibus *L. 40. D.*
de testam. milit. L. 1. §. 6. D. de extraord. cognit.

* Sane obscuritatis causa a iurisconsultis notas in-
ventas esse satis notum est ex cic. *orat. pro Mu-*
raena cap. XII. Alii ab Ennio, poeta, illas ex-
cogitatas esse aiunt, quas deinde auxerunt Cicero,
vel eius libertus Tiro, Maecenas, et Annaeus
Seneca, quae *corpori inscriptionum GRVTERI* sub-
iectae sunt. ISIDORVS *L. I. origin. cap. 24.*
Sed verius Ennius vulgarium notarum auctor di-
citur, quum legitimae et iuridicae a Ictis sint
compositae. vid. IO. BRODAEVS *L. IV. Miscellan.*
c. 9. HENRIC. SALMVTH ad *Pancirollii memora-*
bil. L. II. T. XIV. p. m. 263. HERMANNVS HV-
GO *de prima scribendi orig. c. XIX,* ANDREAS
CHRISTIANVS ESCHENBACH *de veterum criticor.*
σημειώσεις cap. II. §. 1.

Nondum ita est expeditum, notas a iurisconsultis
obscuritatis causa esse inventas, vti ECKHARDVS ar-
bitratur. Communis quidem est opinio, illas esse
ab

ab iis excogitatas, postquam actiones a Cn. Flauio essent iuris publici factae, ne quis vnquam nouas formulas in lucem publicam emittere posset. Pro-
 vocare solent ii, qui hanc fouent sententiam, ad
 effatum CICERONIS, *oratione pro Muraena, cap. 12. tom. II. part. II. orat. p. 38. Itaque irati illi, quod sunt veriti, ne dierum ratione promulgata et cognita, sine sua opera lege posset agi, notas quasdam composuerunt, ut omnibus in rebus ipsi interessent, et in his, qui istis ex verbis, quae tradit ECKHARDVS, colligi posse, sibi persuadent, quoque existunt, IO. GEORG. GRAEVIUS, not. ad Ciceronem loc. cit. p. 39. IO. SAL. BRUNNQUELLIVS, histor. iuris, part. I. cap. V. §. 10. et CHRIST. GOTTFR. HOFMANNVS, histor. iuris Romano Iustiniani, vol. I. part. prior cap. I. period. IV. p. 209. sed longe aliam amplectuntur sententiam IO. CAMERARIUS, ad Ciceron. loc. memoratum, p. 38. IO. AVG. ERNESTI, clau. Ciceron. ind. lat. voc. nota et IO. AVG. BACH, histor. iurisprud. Romanae libr. II. cap. II. §. 5. p. 223. et sub notis ipsas actionum formulas, quas composuerunt, intelligunt. Quum POMPONIVS L. 2. D. de orig. iuris nihil tradit de siglis, vel aliis scribendi formulis, quas iurisperiti formularum causa in-
 venerunt; neque negari potest, diuersas significa-
 tiones vocabulo huic subiectas fuisse, mihi quoque
 haud probabile est, CICERONEM de notis, tamquam
 verborum signis esse loquutum. W.*

§. LVIII.

II. Abbre-
 viaturas
 et mono-
 grammata

A notis et siglis abbreviaturae et monogram-
 mata discernuntur. Illae sunt, quae pluribus
 litteris, vocem significantibus, constant: haec sunt,
 characteres, singulas nominis litteras, vario ordine
 dispositas, exprimentes. IO. MABILLION de re di-
 plomatica L. II. cap. X. §. 10. *Introducť. nostra in
 rem diplomat. Sect. II. cap. II. §. 29.* In codice
 Pandectarum Florentino abbreviaturas et mo-
 nogrammata, sed parce, existare testis est αὐτό-
 πτης HENR. BRECKMANNVS in *historia Pandecta-
 rum, L. II, c. III.*

§. LIX.

§. LIX.

Non immerito inter scribendi compendia re-
 feruntur *geminations* litterarum et syllabarum. III. Gemi-
nationes
litterarum
et syllaba-
rum.
 Nimirum hoc quoque solemne librariis erat, ut
 si littera vna pluresue, aut etiam integrae vo-
 ces plane similes atque eadem sine ullo concur-
 rerent intervallo, semel tantum illas litteras vo-
 cesue exararent. Ex quo sequitur, ut iteran-
 dae, vel bis legendae sint, quae semel scriptae
 sunt, si sensus idoneus et verus debet erui.
 Atque hunc geminandi morem iam priscis vsti-
 tatum fuisse FESTVS v. *Aboles, Aulas, Torum,*
 ISIDORVS, aliique grammatici obseruant. THO-
 MAS BARTHOLINVS *de legendis libris diff. VII.*
p. 192.

Quum hoc loco reuera geminationis vocabulum
 compendium quoddam scribendi denotat: alio sensu
 illud sumitur, vbi sub geminatione repetitio legum
 intelligitur, quae etiam in digestis occurrit, uti
 GVIL. PAVW, *var. iuris civil. capitibus cap. 1.* osten-
 dit. W.

§. LX.

Neque vero litterae, syllabae, et voces ge-
 minandae sunt, si maiusculo charactere expres-
 sae sunt, verum etiam, si eodem exaratae. Quando
litterae,
syllabae, et
voces ge-
minandae?
 Neque enim geminationis indicia, uti falso
 multi sibi persuadent, in ipso archetypo Flo-
 rentino adparent. Sed LAELIVS TAVRELLVS
 in sui ipsius, et aliorum gratiam, quae semel
 posita, bis sibi videbantur legenda, maiuscu-
 lis litteris expressit, ut lectorem de re insolita
 admoneret. GVILIELMVS BESTIVS *de ratione*
emendandi leges c. I. §. IV, CORNEL. BYNKERS-
 HOEK *L. VII. obseruat. cap. VIII.*

§. LXI.

§. LXI.

Gemina-
tionum
specimina.

Operae igitur pretium erit, huius litterarum vel syllabarum geminationis aliqua proferre specimina. Sic MS. Symmachi *sa Temporis*, pro *sat Temporis*, *rogasseam* pro *rogasse eam*, in L. 22. §. 4. *D. ad SC. Trebell. autem minor*, pro *autem minor*, in L. 18. *D. de minor*. Sic *facere-cusauit* pro *facere recusauit*, in L. 24. *D. de minor. pretiosiorescent*, pro *pretiosiores essent*, in L. 37. §. 1. *de euiction. liberit*, pro *liber erit*, in L. 1. §. 3. *D. si is qui test. lib. eam petere* pro *eam a me petere*, in L. 11. §. 3. *D. de iureiur*. Integrae quoque voces nonnumquam per geminationem iterandae sunt, vti in L. 37. *D. de LL. pro casibusa recte TAVRELLVS edidit casibus usa*, et in L. 208. *D. de V. S. non singulares bene geminauit non singulares res*. Plura geminationis exempla dederunt ELBERTVS LEONINVS L. I. *emendat. cap. XV.* IOS. NERIVS *Analect. I. cap. I.* GVIL. FORNERIVS L. II. *Selection. c. 24.* RADVLPH. FORNERIVS L. I. *rerum quotid. c. 19. et L. II. c. 2.* GVIL. BESTIVS *de rat. emend. leges cap. I. p. 24.* CORNEL. BYNKERSHOEK *Obseruat. L. IV. c. VIII. c. X. c. XXV. L. VI. c. VI. c. XVIII. L. VII. c. VIII.*

Distinguendae sunt *geminationes vere tales* ab iis, quas saltim quodam in loco adesse iurisconsulti praesumunt. Quum illae, quas ECKHARDVS adlegat, ita sunt comparatae, vt statim in oculos cadant, ac haud negari possint, ab his differunt, quas iurispriti saltim suspicantur, quasue prius haud statuere debemus, nisi munitae sunt argumentis, quae eas verisimiles reddunt. Inter geminationes, quae hanc in classem sunt scribendae, referre debemus eam, quam CORNEL. VAN BYNCKERSHOECK in *praetermissis* ad L. 2. §. 2. *D. de O. I.* hac in lege adesse suspicatur. Meminit POMPONIVS Tarquinii illius, in
cuius

cuius tempora aetas inciderit PAPIRII, qui leges collegit regias atque tradit, eum fuisse *superbum Demarathi Corinthii filium*. Quum Tarquinius superbus, vltimus regum Romanorum, Demarathi illius nepos fuit, vti scite rem exponit GVIL. VANDER MVELEN, *exercit. in historiam Pomponii de orig. iuris*, p. 343. coniecit BYNCKERSHOECKIUS, geminationem latere in vocabulo: *filius* et sub illo legendum esse *filii filius*; verum tamen aliis interpretibus id haud placet, quum IAC. CUIACIUS, ad *hanc legem*, p. 4. ed. VHLII ac IAC. GOTHOFREDVS, ad *eamd. leg.* putant, etiam Tarquinio prisco nomen datum esse *superbi* eundemque ad finem ad LIVIVM, VICTOREM ac PLINIVM prouocant; alii vero sub filiis intelligendos quoque esse nepotes statuunt atque hoc nomine POMPONIVM cum VANDER MVELEN *loc. citat.* et CHRIST. AD. RYPERTO, *animaduersion. in Pomponii enchiridion, libr. 1. cap. 4. p. 61.* defendunt: immo M. ANTON. DEL RIO in *miscellaneis*, *Demarathi N.* in codice quodam IVD. CHARONDAM legisse, testatur, Eadem ratione recentiori tempore HERM. CANNEGIE-TER, *obseruat. iuris Rom. libr. 1. cap. 18. in L. 3. §. 6. D. ad exhibendum pro exhibit Is exhibit is iis*: in L. 1. D. de lege Pompeia de parricid. pro socrum socrum, socrum L. 1. D. de cond. et dem. pro dies incertus, dies incertus, certus legit; sed ineras esse coniecturas, quis non videt? Idem censere debemus de iis, quae de eiusmodi geminationibus profert FRANC. RYGERBOS, vbi *fasciculo observationum iuris Romani* putat, cap. 7. p. 61. voculam probat in L. 32. §. 16. D. de receptis et qui arbitr. recep. denotare probat at, ac cap. 8. in L. 30. §. 1. D. de S. P. V. verbum *tuorum* significare *tuorum*. W.

§. LXII.

Ex notis, siue siglis multa esse vitia prognata, multas obscuritates ortas, nemo facile negauerit, si, quam varie illae explicari possint, cogitet. Quum vero pleni earum essent iuris
E civilis

Ex notis
multa orta
sunt vitia,

ciuilis libri, in quibus excerptis Tribonianus cum fociis versatus est: fieri sane facile potuit, vt iis deceptus, aliud, quam notarent, poneret. Saepe vero hoc factum esse docti obseruant, quum vel male notas reddidit Tribonianus, aliamque, quam prae se ferunt sententiam, iis attribuit, vel notas pro non notis, vel non notas pro notis accepit. FRANCISCVS BALDVINVS in *not. ad prolegom. Pandectar. p. 78. Tom. I. Iurisprud. Rom. et Attic.* HENR. SALMVTH *ad Guid. Pancirolli memorabil. L. II. T. XIV. p. m. 264.* IVSTVS HENNING. BOEHMER *de scripturis non legibilib. cap. II. §. XVII. V.C.* CHRISTIANVS HENR. TROTZIVS *notis ad H. HVGONEM de prima scribendi orig. p. 208. sq.*

§. LXIII.

Tribonia-
ni lapsus
ob figla-
rum igno-
rationem.

Sic procul dubio Tribonianus ex figlarum ignoratione, vel peruersa interpretatione falsam nobis sententiam in *L. 8. D. qui et a quib. manum. liber non fiant* obtrufit. Vulgata eius scriptura haec est: *quum is, qui sub conditione debet, manumittat fideicommissi causa, Lex Aelia Sentia locum habet*, quae vix idoneum habet sensum. Error vero ex figlis F. C. ortus est, quas Tribonianus male interpretatus est, *fideicommissi causa*, quum legendum esset *fraudandorum creditorum causa*, quippe quae verba notis istis significari VALER. PROBVS testatur. Veram igitur lectionem eleganter IAC. CUIACIVS *L. IV. Obseruat. c. XXXI.* sic restituit: *quum is, qui sub conditione debet, manumittat fraudandorum creditorum causa, Lex Aelia Sentia locum habet.* Ad hanc enim causam L. Aeliam Sentiam pertinere inter omnes constat. Suadent quo-

quoque hanc lectionem *L. 16. §. 2. D. eod. L. 55. D. de hered. instit. L. 3. D. quae in fraud. creditor.* et Basilica a GOTHOFREDO in notis ad cit. *L. 8.* laudata. Sic aliis in locis hallucinatus est Tribonianus, ubi perperam notas explicauit. vid. IAC. CUIACIUS *L. I. Obs. c. 22. in not. ad Inst. L. I. T. IV.* RADVLPH. FORNERIVS *III. rer. quotid. c. 2. et 3.* GERARD. NOODT *L. II. Probab. c. V. L. III. c. III.*

Nondum certe constat, veram esse coniecturam, quam IAC. CUIACVS, *libr. IV. obs. cap. 31.* de efato AFRICANI *L. 8. D. qui et a quibus manumiss.* excogitauit. Consentiant quidem cum ipso IOSEPH. NERIVS, *libr. I. analestor. cap. 8.* et CORNEL. VAN BYNCKERSHOECK, *libr. VIII. obseruat. iuris Rom. cap. II.* in eo, quod emendatione quadam illud indigeat; verum enim vero vterque aliam ingreditur viam, quum NERIVS in locum *fideicommissi* ponit *fraudationis* et BYNCKERSHOECKIVS *fraudandi fideicommissi causa*: GVIL. VERO BESTIVS, *de rat. emendandi leges, cap. 7. p. 9.* sanum hunc locum esse statuit omnemque emendationem reii- cit. Vnicum argumentum pugnare mihi videtur pro opinione CUIACI, quod scilicet ex libris ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ est sumtum; in iis tamen quoque vitia irreplisse, negare non possumus ideoque haud dubito, in BESTII potius discedere sententiam, quum lex Aelia Sentia omnino locum habere possit, si quis in fraudem Titii, qui sub conditione seruum manumittere esset rogatus, eum manumittere posset. W.

§. LXIV.

Quum tantas difficultates notae et figlae le- Iustinia-
gentibus obiicerent, et multi varia earum in- nus in de-
terpretatione in fraudem inducerentur; recte scribendis
sapienterque IVSTINIANVS iis in describendis iuris libris
iuris civilis libris vti prohibuit in *L. II. §. rum pro-*
XXII. C. de veter. iur. enucleando. Eandem au- hibuit.

tem poenam falsitatis constituimus et aduersus eos, qui in posterum leges nostras per siglorum obscuritates ausi fuerint conscribere. Omnia enim, id est, nomina prudentum, et titulos, et librorum numeros, per consequentias litterarum volumus non per sigla manifestari, ita, vt qui talem librum sibi parauerit, in quo sigla posita sunt, in qualemcunque locum libri, vel voluminis, sciat inutilis se esse codicis dominum. Paulo ante §. XIII. siglas diserte compendiosa vocat *aenigmata*, quae multas per se, et suum vitium antinomias inducunt. Testamenta autem notis scribi, longe ante Iustinianum in paganorum causis improbatum erat, in militibus vero tunc tolerabatur, si temporis angustiae passae non erant, vt litteris eorum testamenta perscriberentur. *L. 40. D. de milit. testam.* BARN. BRISSONIVS *Selectar. antiqvit. L. IV. c. XXI.* CUIAC. *L. III. Obseru. c. III.* Sed Iustiniani mandato librarios haud obtemperasse, satis codices iuris manuscripti, et ipsae pandectae Florentinae testantur. HENR. BRECKMANNVS in *historia Pandect. L. II. c. III.*

Alios quoque imperatores notas has prohibuisse, testis est ISIDORVS *Hispalensis, libr. 1. orig. cap. 22.* W.

§. LXV.

Quid obseruandum in coniectura a siglis desumpta?

Quamquam vero figlarum ope locorum integritati egregie consuli, et vera ac germana lectio restitui potest: magnam tamen hic cautionem adhibendam esse, vnusquisque intelligit. Omnia enim figlarum obtentu immutari possunt, et nihil tutum erit, si initialibus solum litteris retentis, nouas plane voces effingere liceat. In omni igitur coniectura, quae
a no-

a notis siglisue defumitur, tria obseruanda sunt: I. solemnes esse debent siglae, non in cerebello eius natae, qui haec in rem suam vertit, * ideoque certo constare debet, eas in usu olim fuisse, nec II. ab initialibus receptae scripturae litteris nimis discrepare; ** III. vera significatio siglarum, quas perperam iuris architectos intellexisse statuimus, talis sit, quam sine piaculo ignorare potuerunt. Nam quum ipsis compileribus tribuantur, quaecunque e notis et siglis orta dicuntur vitia: inuerecundum profecto est existimare, nobis melius, quam iis, siglas, earumque significationes, cognitae esse. HERMANNVS NOORDKERK *Obseruat. cap. I. et II.* GVILIELM. BEST *de rat. emendand. leges cap. I. Sect. 12. n. 3.* ABRAH. WIELING *in praefat. Lection. iuris ciu. praemissa p. 7.*

* Recte hoc in *L. 7. D. de capit. minut. emendatione* desiderat FRANC. BALDVINVS *Iurisprud. Muc. p. m. 159.* Et quis credat solemnes fuisse notas A. I. T. et iis significatum a primis tabulis, quum TAB. scriberetur, vt auctor est MAGNO? Has tamen fingit GEORG. CONR. CRVSIVS in diatribe ad *L. 40. ff. de hered. instituend.* ex quibus vocem ita conflata esse in *L. 1. §. 1. D. de bon. possess. secund. tab.* existimat. Violentum *ἔστω* genus est notas fingere pro lubitu, vt ex eis deinde quidquid in mentem venit, refingere possis. Praeclare ergo more suo CORNEL. BYNKERSHOECKIVS *Obseru. VII. cap. 21.* non placent mihi illa signandi et notandi arcana, quae nec Tribonianus, nec quisquam hominum intellexerit. Quare et hic valeat cum signatoribus *auspex.*

** Sollemnis quidem formula est, *unde de plano recte legi possunt*, siglis olim expressa, (§. LV. not.) ex quibus male intellectis IAC. CUIACIVS nata putat verba *L. 2. §. 4. D. de orig. iur. vt possent leges apertius percipi.* Sed quum litterae initiales non conueniant: merito Cuiacii, *unde de plano*

recte legi possunt reponentis, emendationem explofit BYNCKERSHOECKIVS in praetermiss. ad L. II. §. 4. de O. I.

Quod ECKHARDVS contra CRVSIVM profert, sumsit ex CORNEL. VAN BYNCKERSHOECK, *libr. I. obseruat. iuris Rom. cap. 23.* ea vero, quae de emendatione L. 7. D. *de capite minutis* iudicat, digna sunt, quae paullo curatius persequar. Scribit hac lege IVLIVS PAVLLVS: *tutelas etiam non amittit capitis minutio, exceptis his, quae in iure alieno positae personis deferuntur*, quumque IACOB. CVIACIVS haud perspicere potuerit, quid sibi velit PAVLLVS, quum de personis in iure alieno positae loquatur, *libr. IX. obs. cap. XVII. et not. ad Vlpianum, tit. XI.* coniecit, veteres librariorum hoc in loco sequentibus vsos esse siglas: *Exceptis his, quae I. A. P. P. deferuntur* hasque siglas ita exponit: *quae iure agnationis proximis personis deferuntur.* Proxime iis accedit IAC. CONSTANTINAEVS *libr. I. subtil. enodat. cap. 7. tom. IV. thesaur. iuris civilis Ottoniani*, p. 494. IAC. VERO GOTHOFREDVS, *fontibus quatuor iuris civilis, libr. V. tom. III. thes. iuris civilis OTTONIANI*, p. 170. et FRANC. BALDVINVS, *in iurisprudentia Mutiana, tom. I. thes. iurisprud. Rom. et Atticae*, p. 507. reiiciunt siglas has et legendum esse putant: *in iure antiquo positae personis.* Nacta est coniectura haec etiam inter recentiores plures fautores, in quibus saltem ANT. SCHVLTING, *iurisprud. Anteiustinianea*, p. 397. GERH. NOODTIVM, *com. ad dig. libr. III. tit. V. tom. II. operum*, p. 122. et EVERARD. OTTONEM, *praef. tom. III. thesaur. iuris civilis*, p. 51. nominasse sufficiat; neque negandum est, graecam huius legis versionem, quae in iibris ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ reperitur, illam omnino tueri; nihilo tamen minus alii illam haud adprobare volunt ac tantum potius est diffidium inter litteratos homines hac in lege, vt multi eorum a CVIACIO pariter ac BALDVINO deflecterent et in diuersas abirent sententias. Referimus huc 1) eos, qui mutationem quamdam suscipiendam esse volunt et vel cum EMANVELE SOAREZ A RIBEIRA, *obs. iuris libr. cap. XXXVII. tom. VI. thesauri iuris civilis et canonici* GERH. MEERMANNI, p. 590.

590. *exceptis his* delent; vel cum HERM. NOORDKERK *obseru. decad. cap. III. p. 41.* in locum *amittit* substituunt *admittit*: 2) illos, qui ad negandi particulam confugiunt, eamque verbis PAVLLI inferendam esse censent cum GREG. HALOANDRO, in *sua edit. pandectar.* ANT. AVGVSTINO, *libr. I. emendat. cap. 2.* ANT. GOVEANO, *libr. II. var. lect. cap. 2.* ANT. FABRO in *rational. ad h. l.* VL. RIC. HYBERO *eunomia Rom. ad h. l.* verum tamen hoc nomine quoque ab aliis, ac in his quoque a SIEG. REICH. IAVCHIO, *de negat. pandectar. p. 66.* sunt notati. Tandem 3) haud omittendi sunt, qui sanum hunc locum esse eumque nulla egere medicina, arbitrantur. Quum ipse FRANCISC. ACCVR-SIVS illorum dux est atque antesignanus, PETR. FABER, *libr. III. semestrium, cap. XXIV.* M. LYCK-LAMA a NIEHOLT *libr. I. membranar. eclog. 24.* IO. VAN DE WATER, *libr. III. obseru. iuris Romani, cap. 13.* atque ABRAH. WIELING, *libr. I. lect. iuris ciuilis, cap. 9.* eandem sententiam tuentur. Illam quoque amplexus sum in *diff. de tutela legitima extraneorum secundum praecepta iuris Romani sect. I. §. ult.* [tom. I. opuscul. p. 33.] ac postea eam quoque acriter propugnat IO. LVD. CONRA-DI, *reprehensorum in obseruat. super iure ciuili diuersorum libro singulari, p. 65.* eumque in finem exclamat: *Paulle vales recte, medicorum iussa faces-sant.* IO. ALEX. ROELLII *diff. coniecturas ad hanc legem continens*, Ultraiecti CIOIOCCXII. Ceterum rationem, ex siglis legem emendandi docte exposuit HERM. NOORDKERK, *obseruat. decad. cap. I. p. II.* W.

§. LXVI.

Sine fraude est, vt laboranti legis sententiae Quid, si le-
per geminationem succurratur, quia nihil per ^{gis senten-}
eam innouatur, sed scriptura tantum incerta ^{tiae per}
melius explicatur. Vnde haec omnium tutissi- ^{gemina-}
ma ratio est veram legis lectionem inueniendi. * ^{tionem}
Sed huius quoque remedii, licet valde saluta- ^{succurri-}
ris, vt aliarum rerum, etiam optimarum, ab- ^{tur?}

usus datur. Ea enim geminandi ratio, qua littera, vel syllaba alicuius vocis prima, vel secunda in quintam forte et sextam retrahitur, siue ab his rursus attollitur in primam, vel secundam, merito improbatur. Sic enim ex quauis voce quamuis aliam liceret efficere, et summo iurisprudentiae incommodo, legibus intrudere. Exemplum eiusmodi *geminatiois retrogradae* adfert CORNEL. BYNKERSHOEKIUS *Obs. IV. 20. *** Ab hac diuersa est *quasi geminatio*, quam exponit GVIL. BEST de *rat. emend. leges cap. I. Sect. V.*

* Emendationis est adiciere, detrahere, mutare, uti QVINCTILIANVS ait *L. X. instit. orator. cap. IV.* Simplex igitur et pura geminatio re vera non est emendatio, quia nihil in codice Florentino tamquam corruptum et deprauatum corrigit aut mutat, nihil detrahit, aut addit, sed latentem genuinam eius scripturam tantum detegit, vicinisque litteris aut syllabis innexam explicat. Sane parum latina est, uti vulgo legitur, oratio VLPiani in *L. I. §. I. D. de calumniator.* et constructio haud parum laborat. *Hoc autem iudicium non solum in pecuniariis causis, sed et ad publica crimina pertinere Pomponius scribit.* At omnia recte cohaerent, si verbum praecedens COMPETIT maiusculis litteris scriptum, et propterea bis legendum putemus, hoc modo: *In eum, qui ut calumniae causa negotium faceret, vel non faceret, pecuniam accepisse dicetur, post annum simpli in factum actio competit §. I. Competit hoc autem iudicium non solum in pecuniariis causis; sed et ad publica crimina pertinere Pomponius scribit.* Sic innoxiae geminationis remedio adhibito, tum huic loco, tum aliis digestorum fragmentis integritatem eleganter feliciterque restituit celeberrimus Lugdunensium antecessor, IO. CONRADVS RVCKER *Observat. c. III. p. 99. et cap. IV.*

** Vnde

** Vnde non ferenda est nimis contorta geminatio, qua vir egregie doctus IO. GVIL. HOFFMANNVS *Meletem. Academ. diff. XXVII. §. 3.* coniecturam DION. GOTHOFREDI firmare studeuit, ita legendo in *L. 38. §. 2. D. de auro arg. leg. quaesitum est, quum in templo non nisi aut aerea aut argentea tantum sint dona, i. e. non nisi aut aerea, aurea, aut argentea sint dona.* Nam praeterquam quod retrograda est ista geminatio, carere prorsus possumus GOTHOFREDI emendatione, siquidem veram esse scripturam Florentinam, *non nisi aut aerea aut argentea* erudite ex ipsa totius loci sententia ostendit FRANCISCVS CAROLVS CONTRADI in dissertatione elegantissima *de modo servando in legator. pior. interpretat. §. III.*

Simili ratione nimis contorta est coniectura, quam de geminatione quadam profert FRANC. RYGERBOSIVS, *observat. Romanorum fasciculo, cap. 12. ex L. 24. D. de noxal. action.* qua sub vocabulo *noxalis* intelligit NON noxalis ac in *L. 156. §. 2. D. de R. I.* ubi sub NOCVIT eiusdem ex sententia latet *non nocuit* Retrogradam geminationem adprobavit ELBERT. LEONINVS, *libr. I. cap. 15. emendat.* quum sub vocabulo *hosticolo*, quod in Florentino codice, *L. 61. §. 8. D. de furtis* reperitur, *hostico loco* intelligendum esse statuit hocque etiam nomine notatus est a BYNCKERSHOECKIO *loco cit.* quasi autem geminationis tria genera esse, tradit BESTIVS *de rat. emendandi leges, cap. 1. sect. 5.* si scilicet non ea littera, vel syllaba, quae proxime praecessit; sed alia, haud procul remota, est repetenda: si haud *cae*, sed aliae litterae iis simillimae sunt iterandae, ac si illae tantum sunt repetendae, quae per similitudinem soni interceptae esse videntur. Plurima specimina geminationis profert PETR. DVIRSEMA, *libr. II. coniectur. cap. ult. p. 63.* W.

§. LXVII.

Quod lecturis cum fructu veteres quoscunque auctores commendari solet, ut emendatas ^{MSCta} ^{multum} ^{conferunt} eorum

ad veram
legis le-
ctionem
indagan-
dam.

eorum editiones sibi comparent: illud leges quoque interpretari volentibus adprime vtile esse, nemo non intelligit. Quo emendatior enim textus est, eo facilius auctor intelligitur, et praeclare viri docti obseruant, instar commentarii, quin omni commentario meliorem esse emendatam et bene interpunctam lectionem. Ex quo facile patet, multum praefidii ad veram lectionem legis constituendam in iuris libris manu exaratis positum esse. * CONSTANTIVS LANDVS *enarrat. ad ff. Tit. de Inst. et iur. cap. VII.* IVSTVS HENNING BOEHMER *exerc. III. ad ff. p. 77.*

* In ipsa scientiarum caligine hoc remedio vti sunt glossatores, quippe qui in desperatis locis, vel quoties de veritate lectionis dubitabant, codices manuscriptos consulebant. Sane Bartolus ad *l. si creditor. §. fin. ff. de distract. pignor.* et ad *l. nemo ff. de pactis* refert, se in controuersia cum Francisco Accursio de capitis cuiusdam scriptura Piñas misisse, vt Etruscae Pandectae spectatae fidei libri consulerentur. Saepe quoque Accursius in glossis Florentinam retulit lectionem, si mendosa aut inepta esset vulgata scriptura.

Qui vitium quoddam in lege deprehendit, ante omnia codices optimos consulere, neque prius suscipere debet grauissimum emendationis negotium; quam si ipsi codices, quos consuluit, haud satisfaciant. Mecum prorsus consentit GVIL. BESTIVS, *de ratione emendandi leges, cap. 1.* W.

§. LXVIII.

Antiquissi-
mum ex-
emplar est

Omniū vero pandectarum exemplarium manu scriptorum antiquissimum et emendatissimum esse *Florentinum*, adeo certum est, vt id numquam in controuersiam adductum sit. Quare de eius aetate, dotibus, cum externis, tum internis, auctoritate, vitiis, et denique usu

usu in vera legis lectione eruenda, paucis nobis agendum erit.

§. LXIX.

Manuscriptum Florentinum vocatur codex Florenti-
pandectarum manu exaratus, qui hodie Flo-^{num,}
rentiae in publico reipublicae palatio adserua-
tur. Ante vero quam Florentiam illud perue-
nit, Pisis adseruatum est, ideoque *Pisanum*, co-
dex *Pisanus*, *Pandectae Pisanae*, *littera Pisana*
olim vocari consuevit. ANDR. ALCIATVS L. II.
dispunct. c. XV. GVIL. BVDAEVS in *annotat. ad*
L. 3. ff. de LL. ACCVRSIVS ad *L. 9. D. de pe-*
cul. Constans est opinio, codicem illum
Amalphis a. MCXXXV. casu inuentum, Pisas
peruenisse, et subiecta a. MCCCCXVI. Flo-
rentinorum ditioni Pisanorum republica, Flo-
rentiam translatum esse, licet multis adhuc dif-
ficultatibus narratio haec obnoxia sit. Suspe-
ctam sane illam reddit coaeuorum scriptorum
silentium, siquidem decimi demum quarti sae-
culi scriptor, Raynerius de Grancis, primus
fuit, qui pandectas in depopulatione urbis
Amalphitanae repertas, et Pisas translatas esse
memorat, vti obseruat V. C. LVD. ANTON. MV-
RATORIVS *Scriptor. rer. Italic. Tom. XI.* vt V.
C. GVIDONIS GRANDI praetereamus argumen-
ta, ad quae respondet HENRIC. BRENCMANNVS
in ep. ad FRANC. HESSELIVM Traiecti ad Rhe-
num a. 1735. edita p. 29. et 38. sq. conf. Eiusd.
Historia Pandectar. cap. V. et VI. et diff. de
Amalphi a Pisanis direpta §. XXIV.

Tangit quidem ECKHARDVS litem, quae de in-
ventione codicis Florentini nostro seculo est agita-
ta; sed merito eam paullo curatius recensemus.
Quum extra omnem dubitationem est positum, li-
brum

brum hunc per longam annorum seriem Pisis fuisse; ante quam Florentiam sit translatus: quaestio, de qua disceptarunt plures litterati homines, haec est, unde egregius hic codex peruenerit Pisanam in ciuitatem? Quum HENR. BRENCMANNVS, *hisor. pandectarum*, libr. 1. cap. 4. et diff. de *Amalphi a Pisanis direpta*, quae modo memorato libro est adiecta, communem adprobaret sententiam, postquam eam semel adoptauerant CAR. SIGONIVS et cum ipso omnes fere, qui ante BRENCMANNVM floruerunt iurisconsulti, ac pandectas Amalphi fuisse, atque hac ex vrbe Pisas transportatas traderet: sese ipsi opposuit GUIDO GRANDI, in *epistola de pandectis ad virum clarissimum Ios. Aueranium*, Pisis MDCCCXXVI. Denuo haec commentatio lucem adspexit cum notis variis atque adpendice veterum monumentorum ab auctore locupletata, Florentiae MDCCCXXVII. verum enimvero illam impugnabat, qui antea cum ipso consentiret BERN. TANVCCIUS in *epistola, qua nonnulla refutantur ex Guid. Grandi epistola ad nobiles socios Cortonenses, qui academici Etrusci dicuntur*, Lucae MDCCCXXVIII. Defendebat sese paullo post GRANDIVS eumque in finem in lucem emisit *vindicias pro sua epistola de pandectis aduersus inanes querelas et oppugnationes Bern. Tanucci*; TANVCCIUS autem haud adquieuit, sed edidit potius *difesa seconda dell' uso antico delle pandette del ritrovamento del famoso manuscritto di esse in Amalphi, Firenze*, MDCCCXXIX. Per id contigit, vt BARTOL. LVCCABERTI etiam liti sese immisceret atque GRANDI causam susciperet contra TANVCCIUM integro libro, cuius inscriptio haec est: *Nuova disamina della Storia delle pandette Pisane, e di chi prima le rammentasse. Collo scioglimento delle difficoltà, opposte all' epistola de pandectis ed alle vindicie del Rmo P. Abbate Grandi, da Bernardo Tanucci, Dottore da Stia, opera di Bartolo Luccaberti, divisa in parti IV. In Faenza, nella Stampa dell' Archi impress.* MDCCCXXX. Cum neutro horum Italorum faciebat CHR. GOTTL. SCHWARZIVS diff. *an omnia pandectarum exempla, quae adhuc exstant, e Florentinis manauerunt*, Altorfii MDCCCXXXII. sed aliam potius fouebat sententiam: tandem finem

impo-

imposuit controuersiae huic HENR. BRENCMAN-
 NVS, *epistola ad V. C. Franciscum Hesselium, qua
 examinantur praecipua capita epistolae V. C. D. Gui-
 donis Grandi de pandectis nec non dissertationis simi-
 lis argumenti, auct. V. C. Chr. Gottl. Schwarzio,*
 Traiecti ad Rhen. c1010ccxxv. atque in illa om-
 nem operam in id contulit, vt sententiam suam,
 quam semel amplexus erat, pro virium ratione de-
 fenderet. IAC. PHIL. D' ORVILLE, iurisconsultus
 Batavus, sibi proposuerat, omnia haec opuscula con-
 iunctim edere, vt GOTTL. AVG. IENICHEN in *de-
 nen allerneuesten iuristischen Nachrichten*, part. IV.
 p. 373. indicauit. Perfecisse illud memoratum iu-
 risconsultum, adfirmare quidem videtur CHR. GOTTL.
 BVDERVS, in *bibliotheca iuris Struuiana*, p. 36. ego
 vero hanc collectionem nunquam vidi. Neque quid-
 quam de illa memorant *Lipenianae bibliothecae* edi-
 tores recentiores atque in his V. C. AVG. FRID.
 SCHOTTVS: immo ANT. FRANC. GORI, *praef.*
symbolar. litterar. decad. II. vol. IV. queritur, se
 omnia haec opuscula ad ORVILLVM misisse, vt in
 vnum colligerentur fasciculum; sed promissis, dum
 in viuis esset, haud stetit. Historiam huius litis
 inprimis recensent et quid de illa sentiant, adiiciunt
 HENR. CHRIST. SENCKENBERGIVS, in *praefatione,*
brachylogo iuris ciuilis praemissa, §. XXX. et
 CHRIST. GOTTL. STIVIVS, *diff. epistolari de contro-*
uersia inter Grandum et Tanuccium circa inuentionem
codicis pandectarum Pisani nunc Florentini, Lipsiae
 c1010ccxl. Si quoque mihi licitum est, quid hac
 de re existimem, breuiter exponere: merito qui-
 dem BRENCMANNO, quod *lib. I. cap. 3. et 4.* ex-
 posuit, largior ideoque, librum hunc Constantino-
 poli fuisse scriptum et ex Graecia transiisse in Ita-
 liam, libens concedo; alia vero est quaestio, vtrum
 primum Amalphin, vel aliam in ciuitatem Italiae,
 an recta via potius ex Graecia Pisas peruenerit.
 Etsi CAR. GOTTL. KNORRIVS solummodo in *denen*
rechtlichen Anmerkungen, p. 16. demonstraauerit,
 codicem haud esse a Lothario Pisanis ann. c10c
 xxxvii. occupata Amalphi, donatum; ipsam ta-
 men quoque inuentionem pandectarum, quam vul-
 go Amalphi factam esse ferunt, dubiam esse, haud
 obscure

obscure monet: immo id alia commentatione expo-
 siturum se esse promittit. Eadem ratione id in du-
 bium vocat SENCKENBERGIVS, *loc. memorat.* ego
 vero eo maiori iure cum illo consentio, quum tri-
 bus saltem argumentis vtantur, qui Amalphitanos
 primum codicem hunc possedisse, sibi persuadent;
 sed in nullo eorum roboris quidquam inest. Pri-
 mum petitur ex loco *chronici cuiusdam* Pisani. Exi-
 stit illud minime; sed LVDOVICVS BOLOGNINVS
 in *editione pandectarum* tradit, se illius fragmentum,
 quod ad hanc rem spectaret, *vidisse in aedibus Phi-*
lippi Comitis, filii quondam nobilis et insignis deau-
rati militis et comitis, Io. de Griffis; neque vero
 conuenit cum aliis chronicis Pisanis, a MVRATO-
 RIO atque VGHELLIO, in lucem emissis, quae ni-
 hil de Amalphi quidquam tradunt. Alterum sume-
 re solent ex diplomate caesareo, quo donauit Lo-
 tharius Pisanis codicem: verum enim vero nemo
 adfirmare potest certe, chartam hanc vnquam exti-
 tisse, quum Griffianis in aedibus particulam eius so-
 lum adseruatam esse ferunt. His accedit, iam du-
 dum a litteratissimis viris ac in primis a BRENCMAN-
 NO atque KNORRIO historiam de donatione inter
 fabulas esse relatam eandemque ob rem tertium sal-
 tem superest argumentum, videlicet testimonium
 FR. RAGNERII DE GRANCIS, quod MVRATORIVS
 in lucem protraxit; ei tamen hac in re fidem haud
 habendam esse, ex eius aetate, quod in seculum
 XIV. incidit, obseruante MVRATORIO, perspicere
 licet. Qui cum GRANDIO, a Constantinopoli Bo-
 noniam codicem nostrum migrasse, adfirmant, con-
 iecturam proferunt, quae omnino quidem verifimi-
 litudinem quamdam consequitur; sed nullis argu-
 mentis est munita. Rauennam eundem possedisse,
 solum coniiciunt SCHWARZIVS et BRENCMANNVS,
 ideoque mihi quidem opinio eorum, qui illum Con-
 stantinopoli aduectum esse Pisas, putant, reliquas
 verisimilitudine antecedere videtur. Corroboratur
 ex chronico quodam PISANO, ad quod sese refert
 LVCCABERTI ac memoratu profecto dignum est,
 IO. BVRGVNDIONEM, de iure Romano praeclare
 meritum, nomine reipublicae Pisanae saepius mis-
 sum esse Constantinopolin eumque illum primum ibi
 codi-

codicem forsan inuenisse atque Pisas transtulisse, vti quoque censet CHRIST. VLRIC. GRVPEN, *obseruat. rerum et antiquitat. Germanic.* p. 287. immo omnino sententia haec retinenda est, quamdiu nondum probauerint eruditi, aliam fuisse ciuitatem, in quam codex noster ex Graecia sit translatus, antequam eius participes facti sunt Pisani. W.

§. LXX.

Ex scripturae litterarumque forma, quae in codice hoc obseruatur, et romanae graecaeque veteri proxime accedit, recte colligitur, illum sub initium saeculi septimi, aut non multo post excessum Iustiniani in vrbe Constantinopoli a librariis graeculis scriptum esse. ANTON. AVGVSTINVS *L. I. emendat. cap. I.* IO. MABILLON *L. V. de re diplomat. tab. VI.* PETRVS LAMBEIVS in *commentar. de biblioth. Caesar. Vindobon. L. I. c. XIX.* Tantum igitur abest, vt ad Iustiniani aetatem eius natales referamus, aut eius, vel Triboniani ἀρχέτυπον fuisse statuamus, vt notae numerorum, vel verborum, quas eruditi in illo licet parce obseruarunt, et Iustinianus fieri prohibuit, satis POLITIANI, nimis codicis antiquitatem extollentis in *L. X. epist. 4. et Miscellan. c. 41.* sententiam refellant. HENR. BRENCMANNVS *hisor. pandect. L. I. c. II.*

HENR. BRENCMANNVS, *historia pandectar. libr. II. cap. 2. p. 106.* existimat, circa annum DLXXII. codicem Florentinum exaratum esse, propterea quod eius scriptura adcurate conueniat cum scriptura instrumenti emtionis venditionis, hoc anno exarata atque a PHIL. A TYRRE, *diff. apol. ad nummum Annae Faustinae, cap. 8.* iuris publici facta. ANGELVS POLITIANVS vsque eo *libr. X. epist. 4.* procedit, vt illum ἀρχέτυπον IUSTINIANI esse, persuasum habeat; verum tamen hoc nullo modo statuere possumus. ECKHARDVS prouocat, vt refellat

fellat POLITIANVM, ad notas, in codice Florentino obuias. Licet eae admodum rarae existant, ac solum obseruantibus BRENCMANNO, *libr. II. cap. 3.* et LEOP. ANDR. GVADAGNI, de *Florentino codice, omnium, quae exstant pandectarum parente. cap. 5. L. 13. D. de legibus* legatur libro *I. ad edmaedilium*; praeterea nonnunquam notae occurrant numerales et quaedam monogrammata; haud tamen credendum est, librarios, si ipse codex authenticus esset, constitutionis IVSTINIANI, qua penitus vsu notarum ac siglarum prohibuit, immemores fuisse. Iure itaque notas has tanquam testes producere potuit ECKHARDVS, quarum auctoritate munire potuit sententiam suam; multo tamen magis illa confirmari potest ex mendis pariter ac lacunis, quae profecto haud cogitari possint in authentico codice: immo quoque ex diuersitate atramenti. Quod ad menda pertinet, exempla illorum iam supra adduxi. Legitur verbi causa in libro hoc manuscripto: *Explicit libro tertius: explicit ex ordine digestorum libro nonus: de iudiciis libro quintus*: immo verba in *L. 1. §. 32. depositi: quem dominum eius putasti, cum non esset*, librarii ita deprauarunt: *quem dominum eius, puta Stichum, non esset*; illud autem profecto in authentico codice haud accidisset. Lacunae in maiores ac minores diuidere possumus. Quum illae nonnunquam solis in syllabis, quae deficiunt, locum habent, atque occurrunt in *L. 1. §. 2. D. de usufructu ad crescendo* ac *L. 3. D. de iustitia et iure*: maiores obtinent, vbi integrae leges desiderantur, in *tit. dig. de bonis damnatorum* ac *de interdictis ac relegatis*. Nemo arbitrari debet, periisse quaedam folia atque per id lacunas esse ortas. Quum in *tit. dig. de bonis damnat.* pars columnae et integra sequens pagina vacua est relicta ac in *tit. D. de interdictis et rel.* duae tertiae partes vnius columnae, quae nondum sit exarata, supersunt vna cum sequente columna altera et parte tertia primae columnae folii aduersi, teste BRENCMANNO, *loc. laud.* et GVADAGNI de *Florentino pandectarum codice, cap. VI.* non potuit fieri, quin omnes hae leges iam in libro, quem describerent, deficerent ideoque lacunam hanc relinquendi necessitate essent adstricti. Illud iterum

iterum haud cogitari potuit in codice nostro, si esset authenticus. Idem adfirmari debet de minoribus lacunis; diuersitas vero atramenti ostendit, a pluribus librariis eum esse descriptum, quumque illud quidem locum habere potuit in libro descripto, minime vero in authentico, hisce rationibus omnino penitus exploditur coniectura POLITIANI. W.

§. LXXI.

Quod ad dotes codicis Florentini, tum ex-
ternas, tum internas attinet, eas verbis ^{10.} Dotibus
externis et
internis, MABILLONII in *Museo Ital.* p. 184. describere
malumus. Pandectarum duo egregia volumina
cum Magliabeco examinauimus in palatio magni
ducis. Haec volumina formae prope quadratae,
ita, ut altitudo duobus tantum digitis latitudinem
superet. Operculum ex ligno villosum sericum rubei
coloris, atque emblemata ex argento in medio, et
in quatuor angulis ornant. Characteres sunt qua-
drati, et mediocris formae, vocabula sine abbrevia-
tione ubique et absque commatis simul colligata.*
Quaelibet pagella in duas diuiditur columnas, quae
singulae versus quadraginta quinque continent.
Prima singulorum versuum vocabula passim minio
descripta sunt. Littera S. plerumque in medio vo-
cabulo ceteris maior est. Primum volumen desinit
in libr. XXIX, atque ideo secundum incipit a libr.
XXX

* Specimina scripturae dedit idem MABILLON *L.*
IV. de re diplomat. tab. VI. et qui omnium lu-
culentissime fata et formam Florentini Pandecta-
rum exemplaris descripsit HENR. BRENCMAN-
NVS *L. II. c. I. II. et V. p. 153. sq.* Obseruat ta-
men vir hic eximius, scripturam nonnumquam Go-
thicis litteris inquinatam esse, et singulos versus,
siue lineas triginta circiter litteras continere.

Aliud exemplum integrae paginae codicis Floren-
tini aeri accuratissime incisae, quod beatus GEORG.

CHRIST. GEBAYERVS accepit, exhibet in *narratione de Henr. Brenemann*, p. 75. neque minus BYRC. GOTTH. STRVVIVS, *historia iuris*, cap. 5. p. 372. vnum adiecit, quod a MABILLONIO est mutuatus.

W.

§. LXXII.

Vitiis

Iam vitia librarii Florentini paullo adcuratius cognoscere iuuabit. Primo igitur tenendum est, in codice Florentino omnia more veteri continua serie perscripta esse, vt nullae fere adpareant verborum periodorumque distinctiones, nulla vocabulorum interualla. ANTON. AVGVSTINVS *L. I. emendat. c. 4. et c. 9.* LAELIVS TAVRELLIVS in *praef. edit. Pandectar. praemissa*. * Neque perperam solum voces distinxerunt librarii, coniungentes, quae coniungenda non erant, aut separentes, quae minime separanda: sed ordine etiam praepostero litteras, syllabas, et integras voces aliquando scripserunt. Denique permutationes litterarum ** in codice Florentino valde frequentes esse testatur AVGVSTINVS *L. I. emendat. cap. IX.* vt vel hoc solo argumento probari possit, librarios, quibus eum codicem debemus, non Latinos, sed Graeculos fuisse.

* Distinctiones ergo paragraphorum, aliaeque TAVRELLIO, et aliis pandectarum editoribus debentur, qui eas, prout sensus postulare videbatur, suo arbitrio, sed non raro imprudenter et alieno loco inseruerunt, eaque re clarissimis veterum verbis nonnumquam tenebras offuderunt.

Recte ECKHARDVS nullas fere verborum distinctiones in codice Florentino manuscripto reperiri tradit. ANTON. quidem AVGVSTINVS, *libr. I. emendat. cap. 9.* et ANTON. CONTIVS, *praefat. editioni pandectarum*, quam procuravit, praemissa, prorsus eas desiderasse videntur in illo; sed hoc non potest

potest dici, ut ex iis imprimis adparet, quae hoc nomine profert HENR. BRENCMANNVS, *historia pandectarum*, libr. II. cap. 4. p. 131. Reperiuntur non solum spatia inter verba eum in finem relicta, ut illa distinguant; sed etiam puncta: duplex tamen illorum est genus, quum nonnulla eorum proficiuntur ab ipsis librariis; alia vero a correctoribus. Quum ea, quae in fine legum sunt posita, illis tribuit BRENCMANNVS; his vero, quae in ipso legum contextu deprehenduntur: quilibet facile perspiciet, ea interpreti haud multum inferuire; neque eum esse reprehendendum, qui plerisque eorum supersedet. Ceterum animaduertit BRENCMANNVS, *L. ult. D. ad l. Rhod.* quae alioquin nitide est conscripta, frequentissimas esse interpunctiones; neque minus in primis illas inueniri in *tit. D. ad leg. Aquilianam*.

** QVINCTILIANVS *L. I. instit. orat. c. IV.* tradit, litteras O atque V iam olim inuicem permutatas esse, idque non in graecis tantum, sed etiam latinis nominibus. Vnde mirum non est, si posterior librariorum natio similes litteras saepe inter se confudit. In numis etiam, et lapidibus tales litterarum permutationes crebro occurrunt. Vid. EZ. SPANHEMIVS de *V. et P. Numism. Diff. II. p. 120* et IAN. GRVTERVS in *corpore inscription. indic. XIX.* THOMAS REINESIVS ad *inscript. p. 24.* et in *ep. ad Rupertum XXXV.*

Quoniam plerique exploratum habent atque expeditum, codicem Florentinum a graeco homine esse conscriptum, FRANC. BROEVS, ANT. PEREZIVS, MARQV. FREHERVS atque alii, obseruante BRENCMANNO, libr. I. *histor. pandectar. cap. 3.* putant, eum in Graecia quoque esse exaratum: immo ipsam ciuitatem, qua illud factum sit, nominant. Sola haec est coniectura, quae mihi quoque verisimilis videtur; extra tamen fere dubitationem est positum, a librariis graecis laborem hunc esse peractum pluresque fuisse, qui negotium hoc susciperent. Graecos homines esse, quibus illudtribuendum sit, docte iam monuerunt ANDR. ALCIATVS libr. III. *dispunct. cap. 12.* ANTON. AVGVSTINVS, libr. IV. *emendat. cap. 2. et 16.* LAEL. TAVRELLIVS, *dedicat. edit.*

digestorum praemissa ac PETR. FABER, *libr. I. semestrium, cap. 14.* neque iis adhaerere dubito. Docet hoc adfinitas graecarum litterarum cum latinis, quae omnino singularis est, quamue BRENCMANNVS inprimis *libr. II. histor. pandect. cap. 2.* descripsit. Constat quoque ex eo, quod graeca verba maiore cum cura atque elegantia sunt conscripta, quam latina; neque facile vitium deprehendatur iis in vocabulis, quae ex graeca lingua descendunt. Conspicimus porro id ex notis graecis, quae *tit. de ventre in poss. mittendo* ac *L. ult. D. de SC. Silaniano* sunt adiecta atque inprimis ex indice, pandectis Florentinis praemisso atque epigrammate graeco, quod in initio codicis legitur. Legitur hoc, vt id descripsit LAVR. THEOD. GRONOVIVS, in FRANC. CAR. CONRADI *historia pandectarum authentica*, p. 86. index vero omnino memoratu est dignus. Iam non inquiram, vtrum sit ille, qui iussu IVSTINIANI ab auctoribus digestorum erat conficiendus; an sit eius in locum substitutus recentiori tempore. Prius putat CONRADI, *praef. historiae authenticae praemissa*, p. 29. posterius autem HENR. BRENCMANNVS, in *historia pandect. libr. II. cap. 3.* nemo tamen eum in Graecia esse praemissum codici negabit, si perpendat, numeros librorum graece esse expressos, terminationesque graecas latinis verbis adiectas. Neque vero minus probabile est, a pluribus librariis codicem esse scriptum et licet ipse BRENCMANNVS concedere debeat, nullam diuersitatem deprehendi in ipso caractere, ea tamen, quae in atramento, in cura, qua leges sunt descriptae, magnitudine litterarum, immo quoque collectionibus chartarum, quae in quinternionibus pariter ac quaternionibus consisteret, deprehenditur, sententiam nostram mirum in modum comprobatur.

§. LXXIII.

et auctoritate.

Magna est exemplaris Florentini auctoritas, quod exquisita et splendida eius elogia, quae HENR. BRENCMANNVS collegit, satis superque declarant: sed longe maior sine dubio foret, si explo-

exploratum omnibus, fatisque ad liquidum perductum esset, omnia pandectarum exemplaria, quotquot vel manu descripta, vel typis expressa existant, ex eo dimanasse. Hoc enim si verum est, facile adparet, frustra reliquos codices manuscriptos comparari et consuli, quum Florentina tantum lectio pro vera et genuina habenda sit, vti recte obseruat vir celeberrimus CHRISTIANVS GOTTL. SCHWARZIVS in *diff. an omn. ff. exemplar. e Florentin. manau. p. 5. et iam ante eum BERN. HENR. REINOLD in notis ad IO. MERCERI conciliator. p. 41.*

§. LXXIV.

Quamquam vero haud contemnenda sunt argumenta, magnamque probabilitatis speciem prae se ferunt, quibus ANTON. AVGVSTINVS *L. I. emendat. c. I.* LAEL. TAVRELLIVS in *dedic. pandect. Florentin.* praemissa, HENR. BRENCMANNVS *histor. Pandect. L. III. c. II.* alique probare nituntur, omnium, quotquot supersunt, codicum parentem esse codicem Florentinum: * nihilo tamen grauiora sunt, quibus dubiam hanc sententiam reddunt aut infirmant viri doctissimi. IO. PETR. DE LVDEWIG in *vita Iustiniani M. p. 312. sq.* GUIDO GRANDVS in *ep. de Pandectis ad IOS. AVERANIVM*, et C. G. SCHWARZIVS in *diff. laudata.* Quare quum vtrunque rationibus probabilibus pugnetur, in medio iam quaestionem illam relinquimus, ampliusque de ea deliberandum censemus.

An sit
omnium
codicum
parens?

* Non est huius loci singula recensere argumenta: omnium tamen validissimum eorum est, quod a praepostero ordine vltimarum paginarum sub titulo de regulis iuris desumitur. Nullum enim digestorum volumen habetur, in quo error hic non

conspiciatur. Exstant vero in reliquis pandectarum exemplaribus MSC, et libris antiquitus impressis nonnulla, quae in Florentinis prorsus desiderantur, et ex ingenio a iurisconsultis vix potuerunt suppleri, vti ostendit SCHWARZIVS in *diff. cit.* §. XVI. p. 41. sq. add. ABRAH. WIELINGII *praef. lectio. iur. ciu. praemissa.*

Quoniam omnino interpreti, qui codice Florentino vti vult, interest, vt sciat, vtrum ex eo omnia, quot exstant, digestorum exempla manauerint, non solum argumenta, quibus ii vtuntur, qui id adfirmant; verum etiam ea, ad quae, qui id negant, prouocare solent, proponam. Primum argumentum eorum, qui omnino codicem Florentinum reliquorum parentem esse adfirmant, ex traiectione quinque vltimarum paginarum eius sumitur. Ita sunt compactae, vt earum prima, secunda ac quinta recte se habeant; secundam autem sequatur quarta et huius locum occupet tertia. Schema eorum, quae cum in principio, tum in fine tres illae chartae habent, nobis LEOP. ANDR. GVADAGNI, *disquisitione de Florentino Codice, omnium quae exstant exemplarium parente, cap. VII.* ita exhibet: Initium chartae, quae iam tertium occupat locum, sumit a l. *creditor*, definit in haec verba:

Idem libro sexto epistolarum. Non potest dolo carere, qui imperio magistratus non

Quarta incipit a l. *Qui in seruitute*

Definit in haec verba legis ad ea

hoc est

Quinta incipit ab hac voce

ruit, scilicet paruit

Idem libro septimo epistolarum. Quoties.

nihil cet.

Turpiter folia haec esse commutata ac transposita, statim videmus, si quodlibet eorum in locum, quem iure quondam tenuit, restituamus. Lumen statim accenditur legi primae, a me memoratae, vbi ita formatur: *Non potest dolo carere, qui imperio magistratus non paruit*; neque minus adparet, primam legem, quae in quinta pagina conspicitur, non essetribuendam VLPIANO, qui nullas nobis reliquit epistolas; sed potius IAVOLENO. Ii quoque, quibus

quibus contigit, ipsum hunc codicem inspicere, vestigia conglutinationis harum membranarum, qua vitium hoc ortum fit, deprehendunt: illud tamen irrepsit in omnibus codicibus ea ratione, ut ACCURSIVS ipse crederet, L. *non potest D. de R. I.* esse mendosam, ac LAEL. TAVRELLIVS, *epistola ad filium, praemissa commentario ad l. Velleiam*: (in Ev. Otton. *Thes. I. R. Tom. IV. p. 1602.*) ANT. AVGVSTINVS, *libr. I. emend. cap. 1.* ac LVD. MIRAEVS, *praefat. editioni corporis iuris praemissa* in eo conspirarent, quod nullum digestorum codicem euoluerint, in quo non ordo legum *tit. D. de R. I.* hoc modo esset perturbatus. Neque vero hoc in argumento persistunt, qui memoratam amplectuntur sententiam; sed prouocant porro ad ordinem titulorum, quos continet liber trigesimus septimus. Legitur in codice Florentino post titulum *de dotis collatione* titulus *de ventre in possessionem mittendo*, huncque sequitur *tit. de coniungendis cum emancipatis liberis*. Quemadmodum ANTON. AVGVSTINVS observat, *libr. I. emendat. cap. 1.* conueniunt hoc in ordine titulorum omnes, quot exstant libri; illum tamen ordinem haud eum esse, qui placuit Triboniano eiusue adiutoribus, et secundum eum titulum *de coniungendis cum emancipatis liberis* titulo *de ventre in possessionem mittendo* esse praemittendum, colligitur ex nota, quae ad marginem huius tituli est posita: *ἔτος ὁ τίτλος μετα τον ἐξης ἐστιν* atque ex ordine edicti perpetui, cuius vestigia reperiuntur in L. I. in *princ. D. de ventre in possess. mittendo*. Iam erroris huius auctores librarios esse, qui codicem Florentinum descripserunt, ex nota, quam modo recitavi, concludunt, quumque nihilominus etiam in reliquis codicibus commissus est, neque minus hac ex re colligunt, hos a Florentino proficisci libro. Tertium argumentum capit ANT. AVGVSTINVS, *libr. I. emendat. cap. 1.* ex quatuor ultimis capitibus *tit. D. de usurpat. et usucap.* quae in reliquis codicibus titulum *pro soluto* conficiunt, propterea quod in margine libri Florentini duo haec verba: *pro soluto*, legantur, haecque eo in loco, quem memoratae hae leges occupant, conspiciantur, licet soluti haud mentionem faciant: cum illo

autem coniungendum est quartum, priori omnino simile. Non recte sese habet ordo quinque priorum legum, quae continentur in *tit. de manumissis testament.* in codice Florentino. Errasse hac in re illius librarios, concludit ANT. AVGVSTINVS ex litteris graecis, quas hoc loco deprehendit, ac nihilominus eundem harum legum ordinem conseruare reliquos libros, obseruat. Idem vir prouocat quinto, ad verba L. i. *D. unde legit. non ad mortis testatoris tempus referuntur*, quae in codice Florentino adiecta sunt a glossatore ac nihilominus in reliquis deprehenduntur codicibus; inprimis autem ii, qui ex codice Florentino reliquos deriuandos esse putant, coniecturam suam VI. corroborari posse putant ex lacunis, quae *tit. de bonis damnator.* ac *tit. de interdictis, relegatis et deportatis* inueniuntur, quasue nullo alio ex codice, sed ex libris potius Graecis supplere potuit CONTIVS.

Neque vero minus aduersarii plures adferunt rationes, ex quibus concludere se posse arbitrantur, non omnia pandectarum exempla ex Florentino esse deducenda. Praecipua illarum est, quod ante quam in ciuitate Amalphitana pandectae ann. ciorcxxxv. inuentae fuerint, eruditi exstiterint, qui ius Romanum interpretarentur. Nominant inter eos inprimis LANFRANCVM atque eius discipulos, videlicet IVONEM, episcopum Carnotensem, THEOBALDVM, abbatem Beccensem, et ROGERIVM magistrum Warcarium, vt ex iis, quae ROBERTVS DE MONTE, in *auctuario*, GVIBERTI operibus adiecto, ORDERICVS VITALIS, *libr. iv.* IO. SARISBVRIENSIS, *policrat. libr. viii. cap. 22.* atque auctor *chronici Normannici, in scriptor. Normannicis*, p. 983. proferunt, colligitur. Quum huic rationi tantum roboris inesse putat CHR. VLRIC. GRVPEN, *obseruat. rerum et antiquitatum Romanarum ac Germanicar. obs. 16. p. 295.* qui, quantum scio, eorum, qui hanc fouent sententiam, vltimus est, vt nemo possit illam refellere, vel labefactare: prouocat quoque II. ad testimonium ACCVRSII, quo quidem restauratum esse ius Romanum tradit, minime vero codicem Florentinum descriptum: III. ad distinctionem inter litteram *Pisanam* aequae ac communem, notam

notam iam eo tempore, quo codicem Pisas translatum esse ferunt: neque minus IV. ad auctoritatem, a librariis codicis Florentini vulgatae tributam, quum teste BRENCMANNO illum ex vulgata supplerent atque multa ex illa ipsi adiicerent, lectiones variantes editionis vulgatae sedulo colligerent: immo leges, vel earum partes, quae in codice deerant, ex vulgata restituerent. Proferunt praeterea V. alii eiusdem sententiae patroni, vt ostendant, ex codice Florentino non omnia digestorum proficisci exempla, lectiones meliores, quae aliis in codicibus habentur, quumque non negandum est, nonnumquam lectionem allegatam antecedere Florentinae, illud potissimum ad probandam coniecturam suam inferuire, sibi persuadent. Neque minus VI. illam probari posse putant ex diuersitate nominum iuriconsultorum, quae inter Florentinum atque alios codices reperitur, et, vt simul VII. demonstrent, alium quoque eo tempore existisse codicem, ex quo libri pandectarum describi potuerint, illum, qui Rauennae fuit, teste ODOFREDO, ad *L. ius civile D. de iust. et iure* nominant; atque huic eum, qui teste ROBERTO MONTINENSI apud Bononiam fit inuentus, adiungunt cum GVID. GRANDI, *epistola de pandectis*, art. 18. p. 25.

Haud leuidensia haec argumenta esse, quae pandectarum Florentinarum patronis opponuntur, libens concedo; non possum tamen, quin ipsorum sententiae suffrager. Proferuntur quidem multa contra illud, quod ex transpositione quinque vltimarum paginarum capiunt, qui codicem Florentinum parentem esse reliquorum statuunt. GVID. GRANDI, *epistola de pandect.* solummodo negat, istam transpositionem vbique deprehendi, et vt dictis fidem faciat, ad CONTRI prouocat locum, quo *fere solum per omnia, quot exstant, exemplaria mendum hoc inueniri* testatur. CHRIST. GOTTL. SCHWARZIVS diss. *an omnia pandectarum exemplaria, quae adhuc exstant, e Florentinis manauerint*, art. VIII. rectum esse ordinem, quo iam folia vltima deprehenduntur, conicit ideoque nec conuenientiam codicis cum reliquis libris in illo indicium esse putat, hos ab illo originem suam duxisse. Quum

vestigia transpositionis haud negare potest, praepo-
 sere illa folia a librariis scripta esse ac postea illa in
 rectum ordinem redacta arbitratur; CHRIST. vero
 VLRIC. GRVPEN plures addit coniecturas *loco me-*
morato, quae tamen optime commonstrant, argu-
 mentum hoc, a transpositione ductum, virum bea-
 tum mirum in modum torquere. Opinatur, anti-
 quiores ordinem harum pagellarum olim fuisse, qui
 in Basilicis esset adprobatus; recentiores autem,
 a conglutinatore electum, eum exstitisse, qui in vul-
 gata deprehendatur. Credit itaque, haud fortuito
 accidisse, sed data potius opera, ut haec transposi-
 tio fieret; mox tamen ipse hac in re sibi contradi-
 cit atque satis habet, lectiones variantes tituli dig.
 de reg. iuris adlegasse ac lacunam, quae in cod. Flo-
 rentino, haud vero reliquis in *L. 19. D. de R. I.*
 exstat, ut monstret, vulgatam editionem titulum
 hunc a Florentino haud esse mutuatum. Sed fal-
 sum est, CONTIVM verba, quae ipsi tribuit GRAN-
 DI, protulisse, ac menda in *L. non potest D. de R.*
I. ac inscriptione *L. 100. D. eiusd. tit.* commodius
 reuera tolli haud possunt, quam si adsumamus, per-
 turbatum esse paginarum ordinem, eiusque illa po-
 tius sunt amplissime documenta, id quod contra
 SCHWARZIVM est notandum. Quum porro lectio-
 nes variantes in titulo de *regulis iuris* oriri potue-
 runt, inter codices, licet ex vno in alterum sit
 descriptus, ac coniectura GRVPENII, conglutinatio-
 nem esse ad normam vulgatae editionis factam,
 tanquam ea, quae non est probata, nullam meretur
 attentionem; merito statuo, firmum adhuc esse ac
 stabile argumentum, quod ista ex pagellarum trans-
 positione sumitur. Neque contemnendum est alte-
 rum argumentum, cui profecto haud satisfecit GRV-
 PEN, *loc. memorato*, si potissimum notae graecae,
 qua error in ordine titulorum est notatus, ratio-
 nem habemus. Ex qua quum merito colligendum
 est, illum omnino in codice Florentino esse natum
 eandemque obrem in reliquos digestorum transisse
 libros: praeter duo haec argumenta lacunae maio-
 res sententiam hanc omnino probabilem reddunt,
 quum praesertim ex codice Florentino clare constat,
 aliquid omnino deesse nec quisquam praeter SCHWAR-
 ZIVM

ZIVM extiterit, qui id in dubium vocaret. Contraria argumenta sine magno negotio refutari possunt. Si quoque concedam GRANDIO, SCHWARZIO aliisque, fuisse iurisconsultos, qui pandectas exponerent, antequam illae inuentae fuerint in civitate Amalphitana, supra iam monstratum est, inventionem hanc haud probari posse, ac si quoque illam obtinuisse concedamus, nemo negabit, longe ante illam codicem Florentinum esse conscriptum. Sine dubio itaque parens potuit esse illius codicis, quo etiam usus est LANFRANCVS, IVO ac ROGERIVS; vbi vero quisquam demonstrare posset, ab alio codice illud exemplum esse descriptum, tota haec argumentatio nostrae coniecturae prius haud obstat, quam si, istud exemplum adhuc extare, sit probatum. ACCVRSIVS nobis profecto non aduersatur, vbi ius Iustinianum solum restauratum esse tradit. Distinctio inter litteram Pisanam ac communem ab eo momento obtinere potuit, quo eius notitia ad iurisconsultos peruenit. Haud constat, quis supplere ausus sit Florentinum codicem ex vulgata, et ex ea illi quidquam addere; vel lectiones eius colligere variantes et quando illud sit factum; vbi vero concedamus, ipsos librarios id fecisse, qui codicem conscriberent, isti per id testimonium haud ediderunt, vulgatam editionem haud proficisci a Florentina, vbi potissimum perpendamus, rudes hos homines fuisse harumque rerum penitus imperitos. Diuersitas nominum aliarumque lectionum in se spectata, nullo modo sententiam aduersariorum sustinet; nec illis fauet ODOFREDVS, qui libros legales ad ciuitatem Rauennae deportatos scribit, in *L. ius ciuile D. de iust. et iure*, quum nec expeditum sit, num libri isti pandectas quoque complexi sint; an codicem: forsan ipse fuerit codex ille celeberrimus Florentinus, et si quoque missam facimus hanc coniecturam, nemo audebit statuere, adhuc existere illum codicem, qui in manibus iurisconsultorum Rauennae fuit. Restat itaque vnicum argumentum, quod a lectionibus sumitur, quibus vulgata editio Florentinam antecedit, quodue grauitate ac pondere reliqua omnia superat; nihilo tamen minus illud explodi potest. In describendis aliis codicibus facilli-

cillime euenire potuit, vt deflecterent fortuito librarum a codice, quo vterentur, ac in locum falsae lectionis veram substituerent; neque id scirent. Scimus porro, iam antiquiori tempore multos prudentum critici officio esse functos legesque emendasse. Retinuit itaque forsan librarius emendationem, quum codicem describeret, ac per id lectionem codicis Florentini deseruit. Ceterum inter eos, qui quaestionem hanc grauissimam adfirmant, referendi sunt ANGEL. POLITIANVS, *libr. x. epist. 4.* ANTON. AVGVSTINVS, *libr. 1. obseruat. atque emendat. cap. 1.* FRANC. BALDVINVS, *praefat. de libris iuris communis.* IAN. VINTIMILLIVS, *dedicat. pandectar.* LVD. MIRAEVS, *dedicat. pandectar.* LAEL. TAVRELLIVS, *praefat. pandectar.* ALBERIC. GENTILIS, *de iuris interpretibus, cap. 2.* MARQVARD. FREHER, *praefat. ad ius Graeco-Romanum.* IAC. AVG. THVANVS, *libr. 1. de vita sua,* OSWALD. HILLIGER, *libr. XIV. Donell. enucleat. cap. 2.* ARTHVR. DVCKIVS, *de auctor. iuris civil. libr. 1. cap. 4.* ERIC. MAVRITIVS, *de libris iurisconsultor. diff. II. num. 9.* VLRIC. HVBER, *digress. iustin. part. II. libr. 1. cap. 1.* HENR. BRENCMANVS, *libr. III. histor. pandectar. cap. 4.* ac LEOP. ANDR. GVADAGNI, *disq. de Florentino codice omnium, quae exstant, pandectarum exemplarium parente, quae in ANTON. FRANC. GORI, symbolarum litterarum, dec. II. vol. IV. lucem primam adspexit, postea vero mea cura lenae MDCCCXVI. denuo prodit; inter illos vero, qui ipsis aduersantur atque dimanasse e codice Florentino reliquos, negant, memorandi sunt: FRANC. DVARENVS, libr. II. disputat. anniuersar. cap. 9. IAC. CUIACIVS, libr. II. obseruat. cap. 1. p. 28. edit. HEINEC. IOS. MERCERIVS, in conciliatore: ELBERT. LEONINVS, libr. VII. emendat. cap. 8. CORN. VAN ECK, princip. iuris civil. tit. de orig. iuris. num. 16. IAN. VINC. GRAVINA, libr. 1. orig. iuris civil. cap. 140. p. 170. ANT. SCHVLTINGIVS, in iurisprudentia Anteiustiniana, p. 208. CHRIST. GOTTFR. HOFMANNVS, histor. iuris, libr. II. cap. II. §. 9. BVRC. GOTTH. STRVVIVS, histor. iuris, cap. V. §. 9. p. 373. DONAT. ASTENSIS, del uso ed auctorita della ragion civile,*

civile, libr. II. cap. 3. GVID. GRANDI, *epistola de pandectis ad Ios. Aueranium*, Pisis CIOIOCCXXVI. BERN. TANVCCIUS, *ad nobiles Socios Cortonenses epistola*, Lucae CIOIOCCXXVIII. BARTHOL. LVCABERTI, *in nova diffamine della storia delle pandette Pisane*, Faenza CIOIOCCXXX. CHRIST. GOTTL. SCHWARZIVS, *diff. supra memorata*: EVER. OTTO, *praefat. tom. 1. thesauri iuris*, p. 30. ABR. WIELING, *praefat. quam lectionibus iuris civilis*, anno CIOIOCCXL. praemisit: IO. AVG. BACHIVS, *libr. IV. histor. iurisprud. Romanae, cap. III. §. 6. p. 663. edit. noviss. et CHRIST. VLR. GRYPEN, loc. laudat.* Praeter omnes hos iurisprudentes nonnulli ita fuerunt hac in re dubii atque ancipites, vt nescirent, in quasnam discederent partes, vti GVIL. BESTIVS, *de rat. emendandi leges, cap. I. num. 3.* BERN. HENR. REINOLDVS *in orat. de legum inscript. quam WIELINGIVS part. II. iurisprud. restitut. p. 192. denuo edidit, atque ECKHARDVS: ego vero totius huius controversiae historiam descripsi praefatione, LEOP. AND. GVADAGNI, de Florentino codice omnium, quae exstant, pandectarum exemplorum parente praemissa. W,*

§. LXXV.

Quum nullae in codice Florentino interpunctiones adpareant, (§. LXXII.) quod de omnibus reliquis codicibus dicendum est: IO. CLERICVS *art. crit. P. III. Sect. I. cap. 10. §. 4.* facile patet, verum ac genuinum legis sensum optime adhibita interpunctione restitui posse. In-
In eodem genuinus legis sensus restituitur per interpunctionem.
 ter omnes enim constat, obscuras sententias, si recte distinguantur, illustrari; contra distinctionis vitio, loca multa ita perturbari, vix vt intelligi possint. Et quum arbitrariae sint interpunctiones, nihil prohibet, quo minus aliter oratio interpungatur, si male distincta sit, vt verus sensus eliciatur. Vnde ANTON. AVGVSTIVS *emend. cap. IX, extremo omnibus suadet,*
ut

ut si quid aut iniquum, aut minus apte scriptum reppererint, quod facile punctis ablatiis aut additiis restituatur, id facere non dubitent. Vid. IVSTVS HENNING. BOEHMER exercit. ad ff. III. p. 76.

§. LXXVI.

Distinctio
in legis in-
terpreta-
tione quo-
tuplex.

Est autem distinctio, quae in legis interpretatione vfu venire potest, quadruplex. I. quando retentis iisdem verbis, interpunctiones tantum adhibentur, et commata, cola aliter disponuntur*; II. si ex iisdem litteris, male dispositis, aut coniunctis, aut separatis, plane aliae, ac nouae voces gignuntur: v. g. quum pro *id eo* in *L. 18. D. de V. O.* reponatur *coniunctum ideo*, pro *haeres* in *L. 15. D. de legat. 3. hae res*. Sic verba *L. 1. §. 33. D. depos. si pecuniam seruus apud me deposuit, ita ut domino pro libertate eiusdem*, vti a GOTHOFREDO edita sunt, sensum non habent. At si disiungas verba *eiusdem*, nihil est, quod lectorem moretur. III. quum seruatis iisdem verbis, diuersorum ICTORUM sententiae inuicem separantur. GVILBEST *rat. emend. leg. cap. I. n. II.* IV. quando retentis verbis paragraphi tantum aliter distinguuntur. **

* Ex historia satis constat, lege tribunicia non esse leges regias abrogatas, sed reges exactos. Vnde falsam sententiam perperam interpuncta scriptura *L. II. §. 3. D. de O. I.* produxit, cuius verba ita interpungenda sunt, *exactis autem regibus lege tribunicia, omnes leges hae exoleuerunt.* CONR. RITTERSHVSIVS *comment. ad LL. XII. Tab. p. 9.* CHRISTOPH. ADAM. RVPERTVS *in animadu. ad enchirid. Pomponii L. I. c. 4.* CORNEL. BYNKERSHOEK *in praetermiss. ad L. II. §. 3. D. de O. I.* In pignore leuem tantum culpam praestari tradunt ICTI, CAIVS
in

in *L. 18. D. commodat. et VLPIANVS in L. 5. §. 2. D. eod.* qui tamen sibi aduersatur, dum in *L. 13. §. 1. D. de pignorat. act.* scribit, *venire in actione pignoratitia et dolum et culpam, ut in commodato; venire et custodiam.* Sed vna tantum littera mutata, transpositaque distinctione, germanum VLPIANI sensum GERARD. NOODTIVS *L. I. probabil. c. IV.* restituit. Etenim sic legenda esse legis verba docet: *venit autem in hac actione et dolus, et culpa: at in commodato venit et custodia,* atque hanc emendationem pluribus defendit *L. IV. Probabil. c. III.* Quis ergo tam delicati, aut difficilis ingenii est, ut reprehendendum putet interpretem, sola transposita, demta, vel addita interpunctione commodum sensum ex lege aliqua eruentem? Sane vix haec correctio dicenda est, adeoque vera interpretatio. Plura huius rei exempla vide apud IAC. CUIACIUM *L. I. Obs. c. XIV.* RADVLPH FORNERIVM *L. VI. rer. quotid. c. XVII.* BARTHOLOM. CHESIUM *L. I. interpretat. c. VII. n. 20.* CORNEL. BYNKERSHOEK *L. IV. obseru. c. XIV. L. VII. c. II.* IO. VAN DE WATER *L. III. obseru. iur. rom. c. V.* GVIL. BESTIVM *l. c. cap. VII.*

Omnino ita interpungendam esse *L. 2. §. 3. de O. I.* vti tradit ECKHARDVS, pluribus ex argumentis argumentari possumus. Abrogatas isto tempore haud esse leges regias, discimus ex LIVIO, *libr. VI. cap. I. tom. I. p. 401.* edit. CLERICI, vbi leges regias vna cum legibus duodecim tabularum conquisitas esse tradit, postquam vrbs a Gallis, qui eam occupauerant, esset relicta. Neque minus id euidens est ex DIONYSIO HALICARNASSENSI, p. 278, qui testatur, post reges eiectos consules statim legem tulisse de restituendis legibus Seruii Tullii, ac accedit quoque, exoleuisse solum leges regias ex sententia POMPONII, id quod omnino differt ab abrogatione lege expressa facta. Nihil potius aliud his verbis POMPONIVS significat, quam quod paullatim leges a regibus latae in defuetudinem abierint, vti recte animaduertit GVIL. VAN DER MVELEN, *exercit. in historiam Pomponii de orig.*

orig. iuris, §. 3. p. 360. ac GERH. COCCEII, *ad tit. pandectar. de orig. iuris et omnium magistrat.* §. 3. p. 40. Haec de vna lege: de altera vero notandum est, GERH. NOODTIVM haud primum fuisse, qui L. 13. §. 1. D. *de pignor. actione*, per interpretationem, modo traditam, succurrendum esse censeret. 10. quidem NIELLIO, *diff. feud. libr. III. §. vlt. ad litt. k.* iam in mentem venit, modo memorato legem corrigere. Placuit haec coniectura NOODTIO, qui illam pluribus exposuit argumentis *libr. I. probabil. cap. 4.* sed hoc nomine castigatus est a CHRISTFR. WAECHTLERO, in *not. ad probabilia*, eius in *opusculis*, p. 202. Quum doctissimus Belga contra tela WAECHTLERI sese defenderet, *libr. IV. probabil. cap. 3.* non minus alius iurisconsultus, qui sese haud nominavit, pluribus argumentis NOODTII coniecturam propugnauit, *miscellan. obs. vol. IV. tom. I. p. 122.* ABRAH. WIELINGIUS vero WAECHTLERI in partes discessit, *lectionum iuris civil. libr. I. cap. VII. p. 24.* Si perpendimus, verba *culpa* aequae ac *custodia* mox latiore, mox strictiore sustinere notionem atque omnino certa ratione comparari posse pignus ac commodatum: immo emendationi a NIELLIO aequae ac NOODTIO tentatae obstare BASILICA, *libr. XXV. tit. I. tom. IV. p. 6.* atque IUSTINIANVM §. *fin. I. quibus mod. re contrahit.* idem fere tradere, quod hoc loco exhibet VLPIANVS: in NOODTII sententiam profecto haud descendimus, sed retinendam potius censemus lectionem Florentinam. Haec quum ita sese habeant, lex modo memorata iis, quae tradit ECKHARDVS, fidem haud facit; sed alias eius in locum substituere possumus, videlicet L. 4. D. *de poenis*, ac L. 14. D. *de aliment. ac cibar. leg.* Quae de hac proferunt MARC. LYCKLAMA A NIEHOLT, *libr. VI. membran. ecl. II.* EDM. MERILLIVS, *not. ad tit. de seruitut. tom. III. thes. Otton. iuris civil. p. 647.* PETR. DVIRSEMA, *libr. I. coniectur. cap. 5.* ARN. VINNIUS, *comm. ad instit. libr. II. tit. III.* belle monstrant, illam ipsos mirum in modum cruciasse; sed facile res expedienda est, vbi ita legem distinguamus: *nam et haustus aquae, ut*

peco-

pecoris ad aquam adpulsus, est servitus; personae tamen ei cet. Torquent porro mirum in modum verba, quae in lege altera legimus: *et nemo potest commeatum remeatumue dare exuli; nisi imperator ex aliqua causa* ELBERT. LEONINVM libr. VI. emendat. cap. 7. atque alios; ubi vero cum HERM. CANNEGIETER, libr. I. obs. iuris Rom. cap. 10. illa ita interpungimus: *et nemo potest commeatum remeatumue dare exuli; nisi imperator, ex alia causa* ideoque vltima verba referimus ad *nemo*, res est clara, neque vlla lex indiget emendatione. Alia exempla exhibet GVIL. BESTIVS, coniect. quibusdam ex iur. civ. cap. III. vol. I. thes. diff. iurid. tom. I. GERH. OELRICHS, p. 215. W.

** In L. 6. §. 2. D. ad SC. Trebell. apud Taurellium aliosque ita scriptum legitur: *Sed et ad filium, qui in potestate est, hoc Senatus consultum locum habet, et in ceteris necessariis, ut a Praetore compellantur miscere se hereditati: sic deinde restituere.* Vitiosam constructionem ad filium Senatusconsultum locum habet, et in ceteris necessariis nemo non videt. At illico evanescet illud vitium, si mutatis paragraphorum finibus, verba priora *sed et ad filium* ad praecedentem paragraphum referantur hoc modo §. 1. *Meminisse autem oportebit, de herede instituto Senatum loqui; ideoque tractatum est apud Iulianum, an intestato locum habeat. Sed est verius, eoque iure utimur, ut hoc senatus consultum ad intestatos quoque pertineat, siue legitimi, siue honorarii sint successores: sed et ad filium, qui in potestate est.* §. 2. *Hoc Senatus consultum locum habet et in ceteris necessariis, ut a Praetore compellantur etc.* Cel. 10. CONRADVS RVCKER *Observat. cap. II. §. III. p. 91.*

Neque minus vero distinctio legis suscipitur, ubi verba, quae per parenthesin a reliquis distinguenda sunt, hoc modo a reliquis separantur. Lucem quoque id adfert legibus, quae per obscurae videntur, omnemque tollit ambiguitatem. Elegans huius rei exemplum producit FRANC. RYGERBOS, *observat. iuris Romani, cap. I. qui L. 34. §. 2. D. de O. et A. in qua interpretanda multum temporis consumse-*

runt ROBERTVS, *libr. II. receptar. lectionum, cap. 25.* REICH. GOTTLIEB. IAVCHIVS, *de negat. cap. XIII. p. 200.* et IOANNES VOETIVS, *ad tit. dig. de leg. Aquil.* ita interpungit ac per id eam claram reddit: *et quidem post legis Aquiliae actionem utique commodati finietur; post commodati, an Aquiliae remaneat in eo, quod in repetitione triginta dierum amplius est, dubitatur (sed verius est remanere) qui a simplo accedit et simplo subducto locum non habet.* Eadem ratione GVIL. BESTIVS, *coniecturis quibusdam ex iure ciuili, cap. III.* INGERH. OELRICHS *thes. diff. iuridicar. vol. 1. tom. 1. p. 220.* optime succurrit *L. 5. D. famil. erciscund.* quum verba: *ceteri descriptum et recognitum faciant*, multorum ingenia mirum in modum cruciarent. Ita illam legem distinguit: *si quae sunt cautiones hereditariae, eas iudex curare debet, vt apud eum maneant, qui maiore ex parte heres sit (caeterum descriptum et recognitum faciant) cautione interposita, vt quum res exegerit, ipsae exhibeantur.* W.

§. LXXVII.

Praesertim
verba rela-
tiua cum
decisiuis
non con-
fundenda.

Tertia, de qua diximus, regula non utilis solum, sed prorsus etiam necessaria est in interpretatione. Solent enim Icti, quando in legum edictorumue explicatione versantur, saepe pactorum formulas, quas illustrant, referre, vel aliorum sententias, easque vel reprehendere, vel confirmare. Ex quo fit, vt quae ad pactorum formulas pertinent verba, pro iurisconsulti verbis habeantur, et verba *relatiua* cum *decisiuis* confundantur. Atque haec confusio multos peperit errores, multosque locos summa difficultate intricauit, quod infinitis fere exemplis demonstrari potest. * Optandum ergo esset, vt in recentioribus corporis iuris ciuilis editionibus *relatiua* Ictorum verba a *decisiuis* diuersis characteribus distinguantur, ne quis ea pro his accipiat, et contra-

riam

riam sententiam ICTis adsignet, vt verbis vta-
mur viri perillustri IUSTI HENNINGI BOEHMERI
in exercitat. ad ff. III. p. 77. n. f.

* Vnicum tantum regulae illustrandae caussa addu-
xisse sufficiat. In L. II. §. 18. D. de action. emt.
vend. primo IULIANI, deinde VLPiani senten-
tia de ea quaestione refertur, quid pacto remis-
sum videatur, si aperte in venditione comprehen-
datur, nihil euictionis nomine praestitum iri.
Ambigit IULIANVS, et inter pretii restitutionem,
et praestationem eius, quod interest, distinguens,
hanc tantum remissam esse censet, vt ad pretium
reddendum venditor, re euicta, ex emto tenea-
tur. Relata IULIANI distinguentis sententia, in
diuersam discedit VLPIANVS, recteque, ne pre-
tium quidem in pacto proposito restituendum esse,
statuit. Huius igitur verba *decisiva* sunt, ex qui-
bus quaestionis decisio petenda est, IULIANI vero
relatiua. Quae quum non distinguerent interpre-
tes, eam VLPIANO sententiam attribuerunt,
quae a mente eius alienissima est, et perperam
tradiderunt in pacto de non praestanda euictione
praestationem eius, quod interest, remissam cen-
seri, non autem pretii restitutionem, quem com-
munem errorem egregie profligauit laudatus
BOEHMERVS in *vindiciis pacti de non praestanda
euictione* §. V. sq. Eodem modo consultantis ver-
ba cum verbis iurisconsulti respondentis confun-
duntur. Exemplum habes in L. 20. D. de fidei-
commissar. libert. et L. 57 pr. D. ad SC. Trebel-
lian. add. IO. VAN DE WATER L. III. Obseru. c.
VI. GVIL. BEST libro cit. cap. VIII. et IX.
VALENTIN GVIL. FORSTER L. I. de interpretat.
iuris. cap. V. p. 981. Tom. II. Thesauri iuris rom.

Scire hoc loco debemus, saepenumero quaestiones
iurisconsultis ab iis, qui ipsos consulerent, in lit-
teris ad illos datis esse propositas hasque sequuta
esse responsa, quae mox ore mox scriptis quoque
ferrent. Haec quum sine illis non facile intelligi
possint, eiusmodi litterae maxima cura conserva-
bantur ac ipsis responsis praemittebantur. Exhi-
bent nobis eiusmodi litteras, ad iurisconsultos
missas,

missas, L. 27. D. *qui testam. fac. poss.* L. 18. D. *de iure codicillorum* L. 48. D. *de leg. 2.* L. 1. D. *de legat. praestand.* L. 17. D. *de pact. dotal.* L. 22, D. *ad leg. Falcid.* L. 37. D. *de excusat.* L. 41. D. *de re iudicata* atque innumerae aliae leges, vti monstrant BERN. BRISSON, *libr. III. de formulis, cap. 86. p. 314.* atque EVERARD. OTTO, in *Papiniano, cap. XII. p. 368.* Raro euenit, vt iurisconsulti integras litteras, quibus consulenti responderent, addant. Inuenimus quidem eiusmodi epistolas in L. 27. D. *qui testam. fac. poss.* ac L. 18. D. *de iure codicill.* sed ordinarie solum argumentum illarum paucis addunt verbis et vt solum verba, quibus id profertur, distinguant ab iis, quae consultans proposuit, istis praemittunt: *respondi, respondit.* vt L. 6. D. *de legat. praestandis* L. 17. D. *de pactis dotal.* L. 37. D. *de excusat.* L. 41. D. *de re iud.* L. 34. D. *de negot. gestis* L. 4. D. *quibus ad libertatem proclamare liceat*, docent. Si haec vocula in lege deprehenditur, ad distinguenda verba quaestionis aequae ac responsi belle inseruit; vbi autem id est omissum, defectus eius in crassos trahit iuris peritos errores, atque efficit, vt saepenumero verba quaedam tribuamus iurisconsulto, quae tamen proficiscuntur a consulente. Contigit illud IO. BERTRANDO, quum *vitae iurisconsultorum, cap. 66.* verba, quae in L. 20. D. *de fideicommissar. libertat.* leguntur: *an haec vera putes? nam ego discendi cupiditate, quam solum viuendi rationem optimam in octauum et septuagesimum annum aetatis duxi, memor sum eius sententiae* tribueret POMPONIO ideoque illum annum aetatis septuagesimum et octauum attigisse, traderet; neque perpenderet, maiori iure ea assignanda esse illi, qui ad Pomponium scriberet et ad eius referenda esse litteras. Profecto in errorem haud incidisset BERTRANDVS, si verba POMPONII: *Bellissime Aristo et Octauenus putabant* cet. per verbum *respondit* a reliquis essent distincta. Conferas IO. GOTTL. HEINECCIUM, *praefat. Pomponii opusculis praemissa, p. XVII.* Altera lex, quam nominat ECKHARDVS, ab illa plane differt; neque epistolam, ad iurisconsultum datam, vna cum eius responso complectitur; sed verba testamenti cuiusdam vna cum eorum

eorum interpretatione, a iuriconsulto inserta, complectitur. W.

§. LXXVIII.

Quumque litterae et voces aliquando inuer-^{Vera legis}
fo ordine a librario Florentino scriptae sint: ^{lectio quo-}
(§. LXXII.) nemo interpreti, credo, interdi-^{que resti-}
ctum putabit, ne transpositione litterarum, vel ^{tuenda est}
verborum traiectione veram legis lectionem re-^{litterarum}
stituatur. Iam ANTON. AVGVSTINVS *L. III. emen-* ^{transposi-}
dat. c. 25. observavit, in libro Mediceo in *L. I. de-*
positi pro ruinae scriptum esse *iurnae*, *L. 40. de con-*
trah. emt. domus pro modus, in *L. 16. ad SC. Trebell.*
susceptam pro susp. etam, in *L. 63. de furtis dam-*
natum pro mandatum, ut pro *tu* in *L. 20. de eui-*
etion. vid. CORN. VAN BYNKERSHOEK *L. III. ob-*
servat. iuris rom. cap. XI. Hinc vitiosam MO-
DESTINI orationem in *L. 101. §. 2. D. de V. S.*
vir eximius, CORNEL. VAN BYNKERSHOEK *L.*
III. obseru. cap. I. leui litterarum transpositione
belle emendavit, quum pro *luscus* legendum
esse monet, *lucsus*, quod idem est ac *luxus*.
Quidni rectius hoc ad talum excussum qua-
dret, quam *luscus*? Alia transpositarum litte-
rarum exempla plena manu adfert RAD. FOR-
NERIVS *Rerum quotidianar. L. II. cap. II. III.*
IX. et X. V. C. GEORGIUS D'ARNAVD Variar.
coniecturar. L. II. cap. VI.

§. LXXIX.

Sed verborum quoque ordo saepe turbatus ^{Verbo.}
est, quum ex incuria alterum alteri antepone-^{rum tra-}
rent librarii. Verbis igitur transpositis, facile ^{iectione.}
tollitur obscuritas, aut commodior et iuri
convenientior sensus legis elicatur. Sic vera

IVLIANI scriptura, transposita vna voce promiserit, restituitur in *L. 5. §. 2. D. qui et a quib. manumiss.* Nam eo, quo vulgo leguntur, ordine posita verba absurdum et iuri certissimo contrarium praebent sensum: *si Titius nihil amplius in bonis, quam Stichum et Pamphilum habeat, eosque stipulanti Maevio ita promiserit, STICHVM AVT PAMPHILVM DARE SPONDES?* Haec enim formula non promittentis est, seu eius, a quo quis stipulatur, sed interrogantis et stipulantis. IO. GOTTLIEB HEINECCIUS *Antiquit. Rom. ad inst. L. III. T. XVI. §. 2.* Itaque quum Titius h. l. promississe dicitur, oportet IVLIANVM ita scripsisse, *eosque stipulanti Maevio ita: STICHVM AVT PAMPHILVM DARE SPONDES? promiserit, vel sic eosque promiserit stipulanti Maevio ita: STICHVM AVT PAMPHILVM DARE SPONDES?* V. C. H. G. VAN VRYHOF *Observat. iuris ciu. cap. XXXV.* Tales verborum in legibus traiectiones, ex quibus errores creati sunt, ostendit IAC. CUIACIUS *L. I. Observat. c. XXXVIII et L. XXV. cap. XXXV.* Vid. CORNEL. VAN BYNKERSHOEK. *L. III. Obs. c. V.*

§. LXXX.

Attendat quoque interpretes ad litterarum permutationes,

Praeterea ad permutationes litterarum animus attendere debet interpretes, siquidem ea observatio in restituenda vera lectione multum utilitatis aliquando praestat. Ill. EV. OTTO in *praef. Tom. I. Thes. iur. rom. p. 16.* Sunt autem ex genere illarum litterarum, quae frequenter in pandectis Florentinis inter se permutantur, I) B. et V. Sic nobis pro novis in *L. 2. D. de constit. princ. biro deuitrix pro viro debitrix* in *L. 27. ad SC. Trebell. conbibio pro conui-*

conuiuio in L. 4. *de aleat. beneno uiuit pro veneno bibit* in L. 23. §. 3. *de aedilit. edict. berua prouata pro verba probata* in L. 2. §. 2. *de diuort. et repud.* E contrario *vacchari pro bacchari* in L. 1. §. pen. *de aedil. edict. voues pro boues* in L. 52. §. 3. *ad L. Aquil. reperitur.** V. C. CAROLVS ANDREAS DVCKER *de latinitat. Ictor. p. 374. II.)* O et V. Ita passim videas *opos pro opus* in L. 8. *de noui operis nunc. luculis pro loculis* in L. 52. §. 9. *de legat. 3. ictus fostium pro ictus fustium* in L. 22. *de his qui not. infam.* III) C. et G. vnde promiscue *Caius et Gaius* scribitur, *nauigularius pro nauicularius* in L. 1. §. 3. *D. naut. caup. stabul. vagat pro vacat* in L. 16. *de manumiss.* item C. et Q. vnde semper fere *qui pro cui* scriptum est. L. 6. *D. de iurisdic.* RAD. FORNERIVS *Rerum quotid. L. I. c. 30.* IV) E et I. v. g. *Minerua, leber, pro Minerua liber. accidere pro accedere* in L. 77. §. 3. *de condit. et demonstrat. legatae, pro ligatae tabulae* in L. 3. §. 19. *ad SC. Silan.* vid. RAD. FORNER *l. c. I. c. XV. II. c. VI. III. c. XI. IV. c. XX.* GVIL. BEST *rat. emend. leges cap. I. p. 12. sq. 1)*

* Ex promiscuo harum litterarum vsu illud incommodi maxime accidit, vt incertum sit, vtrum futurum, an praeteritum intelligendum sit, e. g. *oblighaVeris pro oblighaBeris.* Quantas vero turbas dare possit *qui pro cui* positum, aut *velle pro belle*, sic, vt nulla, aut plane absurda sit totius legis sententia, quum per se quisque intelligat, vix opus est moneri. ANTON. AVGVSTINVS *L. I. emendat. cap. IX.*

Haud raro quidem accidit, vt in Florentino codice confundantur V. et F. propterea quod diuersa pro-

G 4

fecto

1) Alia exempla commutationis litterarum E. et I. sistit IOACH. IOH. SCHWARTZ *specimine Obseruationum ad varia Ictor. veter. fragmenta. cap. 3.*

fecto quondam ratione pronunciari solerent, HENRIC. tamen KELLINGHVSEN, *de legibus nonnullis Romanorum, cap. 9.* exemplum profert, quod omnino memoratu dignum est. Nemo profecto perspicit, quid sit, quod MARCELLVS in L. 50. D. *de ritu nupt.* scribit: *puto, quia non erat ferendus is, qui ex necessitate manumisit, non suo arbitrio*, si totam orationis structuram, qua verba haec proferuntur, considerat. Bene scio, quid coniciant IO. GOTTL. HEINECCIUS, *comm. ad leg. Papiam et Poppaeam, libr. II. cap. XII. p. 247.* aequae ac ABRAH. WIELING, *lection. iuris ciuilis, libr. II. cap. XI. p. 151.* maiorem tamen mihi similitudinem veri consequi videtur coniectura KELLINGHVSENI, qua putat loco *ferendus* legendum esse *verendus*. Eadem ratione saepius T. et D. permutabantur, ac per id euenit, vt *et in sed: sed in et* conuerteretur ac nonnunquam *aput* scriberetur, et quae sunt alia. RADVLPH. FORNERIVS, *libr. I. rer. quotid. cap. 10.* et HERMANN. NOORDKERK, in *obseruat. decad. p. 21.* Quomodo vero saepissime B. et V. sint commixta, inprimis docet IAC. GRONOVIVS, *diff. ad quatuor fragmenta, quae ex Ael. Marciani primo regular. libro in pandectis supersunt*, Lugd. Bat. MDCCCLIX. Exstat illa quoque in DAN. FELLENBURGII *iurisprud. antiqua, tom. II. p. 648.* W.

§. LXXXI.

et Adspira-
tiones.

Varia quoque est in libris antiquis, praefertim in Florentino codice, adspiratio, quae mox addi solet vocibus, mox omitti. IANVS RVTGERSIVS in *lection. Venus. c. XIV.* RAD. FORNERIVS *Rerum quotidian. L. I. cap. X.* Vnde promiscue ponuntur *aut et haud*; cuius rei ignoratio sensum nonnunquam valde intricare potest. Hinc *oc casu*, pro *hoc casu* in L. 17. D. *de peric. et comm. rei vend. omo pro homo* in L. 7. D. *de seru. export. quantum pretii abeo*, pro *habeo* in L. 7. §. 1. *de contrah. emt.* vid. GVIL. BESTIVS *rat.*

rat. emendand. leges p. 30. edit. NEVHAUSI. PETR. DVIRSEMA L. II. Coniectur. cap. IX. 10. VAN DE WATER L. II. Obseruat. c. XIV.

§. LXXXII.

Quum dubium ex multorum sententia sit, In π . flo-
an omnia pandectarum! exemplaria ex MSCto^{rentinis}
Florentino profluxerint: (§. LXXIV. sq.) facile^{multa quo-}
patet, non indistincte valere posse regulam,^{que vitio-}
quam dedit GVIL. BESTIVS *de rat. emend. leges*
cap. 1. a Florentina lectione, tamquam a signis du-
cis, sub cuius auspiciis militatur, numquam esse
recedendum. Ex hac enim regula illud sequitur,
vt nihil reliquorum librorum lectioni, nec iu-
ris analogiae, nec vero similibus coniecturis tri-
buendum sit. Quamvis vero magna sit huius
codicis auctoritas: tanta tamen non est, vt ra-
tionem vincat. Negari sane non potest, mul-
ta esse in pandectis Florentinis vitiosa, multis-
que mendis illas deprauatas; vnde fit, vt mul-
ta saepe meliora in vulgata et reliquis editioni-
bus legantur, quam in Florentina. ANTON.
SCHVLTINGIVS in *enarrat. digestor. proleg. §.*
XIII.

* Hac in sententia iam olim fuit ANTON. AVGVSTI-
NVS *L. I. emendat. cap. 1*, vbi omnes reliquos li-
bros in omnibus locis ad hoc vnum exemplar emen-
dandos esse ait, omniaque negotia, omnesque con-
trouersias merito transigendas; quem VLRIC. HV-
BERVS in *Digression. Iustinian. P. II. L. I. cap. 1.*
NIC. CHRISTOPHOR. LYNKERVS in *diff. ad L.*
69. pro socio, et alii plures sequuntur.

Ex pluribus locis, quibus lectio vulgata praefertur
Florentinae, vnicum adduxisse sufficiat. Quum
Florentiae legitur in L. 22. pro D. *quod vi aut*
clam: si vitem meam -- in fundum tuum deprehende-
ris: in vulgata maiori iure legitur: si vitem meam --

in fundum tuum deprefferis, propterea loquendi ratio de arboribus aequae ac vitibus iurisconsultis aliisque scriptoribus omnino usitata fuerit, quod radices in terram deprimantur. VARRO, *de re rustica*, cap. 51. et 133. COLVMELLA *libr. II. cap. 17. sqq.* immo VIRGILIUS, *libr. II. georg. v. 26.* atque alii optimi eius rei sunt testes. GEORG. D'ARNAVD *var. coniecturar. libr. I. cap. I.* W.

§. LXXXIII.

Hinc utile, Magnam igitur utilitatem habet, alios etiam alios codi- bonae notae codices pandectarum manuscri-
ces MS^{os} ptos conferre, eosque ad corrigenda et illu-
π. confer- stranda tot inquinata et obscura loca in sub-
re sidi- dium vocare, quod iam olim studiosis suavit
IACOBVS CUIACIVS *L. II. Observat. cap. II.*
Ego inquit sum omnibus studiosis auctor, ut, etsi editis Pandectis Florentinis, nihil ad Pandectarum restitutionem praeterea quidquam desiderandum esse plerique vociferentur, quotquot poterunt, alias tamen quascunque manuscriptas Pandectas conqui- rant, certoque iudicio earum scripturam expendant et examinent. Sapienter Theodosius et Valentinianus A. A. in *L. vn. Cod. Theod. de respons. prudent. libros iurisconsultorum, propter antiquitatis incertum, codicum collatione firmari iubent, priusquam recipiantur.* Quanto magis vero illud hodie necessarium est, quum illud antiquitatis incertum post tot saeculorum decursum, post multiplicatas adeo in describendis iuris libris mendas, nunc longe sit incertius? IAC. GOTHOFREDVS in *notis ad leg. cit.* Vti vero hanc in rem scientia opus est, codices manu exaratos legendi, deque aetate ac dignitate illorum iudicandi: ita consulendi diligenter sunt, qui de dignoscenda veterum codicum scriptura, aetate, aliisque, quae huc perti-
nent,

nent, accurate egerunt. vid. 10. MABILLON *de re diplomatica L. I. cap. XI.* GODOFREDVS DE BESSEL *chronici Gottwicensis Tom. I. L. I.* et BVR-CARDVS GOTTHELF STRVVIVS *in diff. de criteriis MSctorum.*

Quum non negandum est, etiam alios codices omnino inseruire iurisperito ad restituendam veram legis lectionem, etiam de his merito quaedam addenda sunt. Licet in bibliothecis publicis multi eorum reperiantur: pauci tamen eorum existunt, qui aetate inprimis excellant hocque nomine attentione iurisconsultorum sunt digni. ANTONIVS AVGVSTINVS suo tempore animaduertit, nullum eorum aetatem cccc. annorum antecedere, *de legibus et senatusconsultis, in leg. Iulia de adulteriis*; ab ipso vero haud abhorret HENR. BRENCMANNVS, *in historia pandectarum, libr. II. cap. III. p. 246.* sed idem potius tradit, vbi codicem reperiri negat, qui ante duodecimum seculum est conscriptus. Eorum, qui adhuc bibliothecas ornant, duplex est genus, quippe alii cum, alii sine sunt glossis; recte tamen animaduertit BRENCMANNVS, antiquiores codices haud glossis esse instructos; sed ante ACCVRSII tempora conscriptos. Eadem ratione ita sese distinguunt, vt alii inscriptiones legum, vel partes illarum, videlicet saltem nomen libri eiusue numerum haud exhibeant; alii autem illis sint praediti; obseruante tamen ANTON. CONTIO, *libr. I. disputat. cap. 6. ii*, qui inscriptionibus carent, saepius in manibus eruditorum existunt et aetatem illorum, in quibus leges inscriptionibus sunt munitae, haud attingunt. Tandem antiquiores leges, quae graece conscriptae sunt, hac in lingua exhibent; vel minimum graecarum reliquias proferunt; reliqui vero graeca haud habent; sed ab iis potius conscripti, qui exclamare solerent: *haec graeca sunt, non possunt legi.* Ex quo quum facile quisquam aetatem cuiuslibet codicis diiudicare potest: cauere saltem debet, ne statim librum ideo magni pretii esse putet, quod glossas haud exhibeat, quum quidem certum est, illum, qui eis sit instructus, tempora Accursii haud antecedere; minime

nime vero in antiquiorum classem illos referre debet, omni discrimine ac delectu remoto, in quibus illae desiderantur. Inuenisse se tradit BRENCMAN-
NVS, *historia pandectar. libr. III. cap. III. p. 248.* recentes codices, qui glossis carebant. Necesse itaque est, ut iurisperitus, aetatem eiusmodi codicis inuestigaturus, latius progrediatur; ubi vero in illo, si glossae deficient, deprehendat graeca quaedam ac inscriptiones, vel earum partes, haud fallitur, ubi librum aliis antiquiorem esse censeat; neque opus est, ut sententiam suam mutet, licet ibi diuisionis digestorum in digestum vetus, infortiatum ac novum vestigia inueniat; vel graecum textum legum, ex MODESTINI *libro excusationum* sumtarum ibi desideret. Vsque eo progrediuntur DONATVS ASTENSIS, *libr. II. cap. III. p. 47. sqq.* et GUIDO GRANDI, in *notis ad epist. de pandectis*, ut ipsum Modestinum auctorem esse putent translationis latinae hocque ex stili castitate concludendum esse credant. Illud quidem adfirmare haud conor, si potissimum ad vitia ibi commissa ac a LEOP. ANDR. GVADAGNI, *de Florentino codice, omnium, quae exstant, pandectarum exemplorum parente, cap. XX.* docte exposita, respicio; merito tamen adsentior CHRIST. VLRIC. GRVPEN, *observat. rerum et antiquitatum Romanarum et Germanicarum, obs. XVI. p. 325.* istam versionem haud esse factam a Bulgaro, vel alio, qui eius tempore vixit, ut id ANDR. ALCIATVS, *libr. II. parerg. cap. 29.* atque IO. GOTTL. HEINECCIUS conicere videntur, *libr. I. histor. iuris Romani, cap. VI. §. 419. p. 407.* sed Irnerii potius tempore esse factam; vel isto adhuc eam esse antiquiorem, quum illius iam meminerint IRNERIVS, HVGO DE PORTA RAVENNATE ac ROGERIVS in *glossis ad L. I. et 2. D. de excusat.* Quum res ita sese habeat, etiam in antiquiori codice in legibus MODESTINI textus latinus reperiri potest; neque vero minus in illo iam diuisionis digestorum corporis in vetus, novum atque infortiatum mentio fieri potest, quum idem laudatus vir GRVPENIVS ostendit, illam iam aetate Irnerii notam fuisse et hac in re DONATVS ASTENSIS, *dell' uso et autorita della ragion civile, libr. II. cap. 3. p. 37.* GUID. GRAN-

GRANDI, not. ad *epist. de pandect. num. 27.* EVERARD. OTTO, *praefat. tom. 1. thesauri iuris Romani*, p. 42. atque ipse GVADAGNI, *loc. laud.* ei adsentiantur.

Iam veteres iuris interpretes codices quosdam possidebant, quorum auctoritas magni fuit ponderis. HENR. BRENCMANNVS, *hist. pandect. libr. III. cap. 3. p. 249.* de libris domini *Axonis*, *Ioannis* atque *Accursii* loquitur, quorum mentio fit in glossis; praeterea autem tanti aestimabant Pilei codicem, ut veteres nonnumquam ad illum prouocarent atque obseruantibus ANTON. AVGVSTINO, *libr. I. emendat. cap. 3.* et HENR. BRENCMANNO, *loc. cit.* incertum esset, vtrum littera Pisana, an potius littera Pilei sub syllaba *Pi* aut *Py* sit intelligenda, quum ACCVRSIVS L. 50. D. de *V. O.* codicem Pisani adlegat eumque litteris: *Py* designat. Quum barbaro hoc atque inculto tempore litterati homines comparare sibi studerent codices probae notae, ex quibus lectiones corruptas emendare possent: nemo mirabitur, quid sit, quod multo maiori ardore illos sibi acquirerent sequente aetate, qua litterae elegantiores cum legitimis disciplinis feliciter coniungerentur. Nominandus inter eos ante omnia codex ANDR. ALCIATI. Eum iure meritoque inter antiquiores libros secundum praecepta, quae supra dedi, locum sibi vindicasse, patet ex iis, quae vir summus prooemio *libr. I. disputation. tom. IIII. operum*, p. 143. de eo tradit: *quum propter imminetia Insubribus bella nostrorumque temporum in ea regione calamitatem collibuisse, paucillum secedere, Bononiamque forte aduenissem: nescio quo pacto in manus meas incidit venale digestorum volumen antiquissimum, membranis scriptum, tam pulchris characteribus, ut pridie eius diei notatum videretur, qua ad me delatum esset. In eo nulla Accursii interpretatio, nullius paraphrastis glossata cernebantur, sola erant in regulas iuris cuiusdam antiqui expositoris scholia, quae eruditione et latinae linguae elegantia cum ipsis iurisconsultis certabant: et quod non minorem codici gratiam comparabat, auctorum inscripta aderat nomenclatura, tam diligens, ut numerum librorum titulosque unde responsa excerpebantur, contineret:*
tum

tum non vulgaribus protritisque tomis diuisa volumina; sed in duas tantum partes et posterior a Trebelliano Senatusconsulto exordium accipiebat. Exhibet quoque ALCIATVS eodem libro lectiones L. 40. D. *de hered. instit.* L. 58. *de V. S.* L. 36. §. *fin. fam. ercisc.* L. ult. *de tritic. et vin.* L. 7. *de supellect. leg.* L. 9. D. *de publicanis* L. 37. D. *de rebus auctor. iud. poss.* L. 15 D. *de usurpat. et usucap.* ac L. 17. D. *de fideic. libert.* quibus codex ipsius a Florentino discedit, et ANT. AVGVSTINVS, *libr. I. emend. cap. 3.* vna cum FERRANDO ADDVNSI, *libr. I. explanat. cap. 23.* et HENR. BRENCMANNO, *loc. laud. iudicat.* librum hunc ALCIATI satis antiquum fuisse: immo CHR. VLR. GRVPEN, *obs. antiquitatum et rerum Germanicarum, obs. XVI. p. 321.* eandem ob causam illum a codice Florentino dimanasse, negat. Quum haud expeditum est, num adhuc existat, possem id GRVPENIO largiri, salua sententia a nobis supra adoptata, verum tamen id haud audeo ac moneo potius, quod sine vlllo dubio diuersus fuerit iste ab Alciatino exemplari, quod ex Politiano esset descriptum, obseruante ANT. AVGVSTINO, *libr. I. emend. cap. 3.* atque ab aliis, quos illum consuluisse, discimus ex dedicatione, *libris disputationum* praemissa, *tom. IIII. oper. p. 139. libr. I. dispuñt. cap. 8. 12. sqq. libr. VI. paradox. cap. 2. libr. II. parerg. cap. 7.* Laudatur porro codex GVIL. BVDAEI, cuius meminit *comm. in pandectas*, neque minus memorantur codices VDALRICI ZASII, auctore ANT. AVGVSTINO, *libr. II. emend. cap. 3.* ac LAZARI BAYFI ac BLAVBLOMMII, qui, vti tradit BRENCMANNVS, *loc. mem.* duos habuit codices, quorum vnus aetate potissimum alterum antecederet. Vfus quoque est LAELIVS TAVRELLIVS duobus inprimis exemplis digestorum, manu exaratis, secundum ea, quae in sua editione notauit p. 275. 1125. neque minus LVDOV. CHARONDAS laudibus extollit codicem suum et de eo animaduertit, quod integras inscriptiones quibusdam saltem in locis haberet, ad L. 15. D. *de iurisdic.* ac inprimis ANTON. CONTRIVS plures codices ac in his quoque vnum, qui lectiones variantes codicis Florentini complecteretur, se habuisse testatur. Simili ratione copiam plu-

plurium codicum sibi adquisiuit IAC. CUIACIUS, ac praesertim duorum meminit, quos magni facit, *libr. I. obseruat. cap. 28. libr. II. cap. 1.* vt alios iam silentio praeteream. Num nostra adhuc aetate omnes hi codices existant, et vbi illi custodiantur, neque HENR. BRENCMANNVS, qui omnes quoque hos codices, *libr. III. hist. pandect. cap. 3.* nominat; neque alii definire conati sunt: nihilo tamen minus in pluribus publicis bibliothecis custodiuntur codices, qui vti tabulae ex naufragio, ad nostram vsque aetatem conseruati sunt.

Eminent inter illos codices illi, quibus BRENCMANNVS vsus est, quum labore illo grauissimo, quem ad finem haud perducere ipsi liceret, fungeretur. Eo magis memoratu digni sunt, quum plures lectiones ex illis sunt sumtae, quae ex schedis BRENCMANNIANIS haud ita pridem publici iuris sunt factae in *tom. I. corporis iuris beati GEORG. CHRIST. GEBAVERI.* Referimus inter illos

I) *codices Romanos.* Laudant illos iam ANT. CONTIVS ad *L. pen. et ult. locati: L. 22. §. 2. de legat. 3.* PETR. FABER, atque ANTON. MVRETUS ad *L. 2. §. 33. de O. I.* et recenset eosdem BERN. DE MONTFAUCON, *bibliotheca bibliothecarum manuscriptorum, tom. I. p. 22. sqq.* Quum diuersi sunt generis, inter illos nominamus 1) *codices Vaticanos.* Constant illi ex *duodecim digestis veteribus*, in his autem duo inprimis eminent. Describit vnum ita BRENCMANNVS, *hist. pand. libr. III. cap. 5. p. 275. omnium vetustissimum exemplar est, in quo lineae seu versiculi sine columnis per totam paginae latitudinem ducti sunt cum integris omnino inscriptionibus et vestigiis graecarum dictionum. - Abbreuitationes, quas vocant, tam paucae adsunt, vt vel ipsae inscriptiones maximam partem plenis litteris perscriptae sint, verbi causa Paullus libr. I. ad legem Iuliam et Papiam; alterum autem sequentibus verbis: Itidem peruetustum. Character minutior est compressiorque. Deest folium in tit. ad legem Aquiliam: inscriptiones legum huiusmodi; Marcellus l. singli ad formulam Ipoth. - - Glossae in eo rarissimae et quae sunt, omnes aliquanto posteriores sunt.* Sequuntur haec *septem*

tem digesta infortiata, quorum tamen nullum BRENCMANNI attentionem in se traxit, ac sex digesta noua, quorum antiquissimum seculo XIV. est exaratum. Coniungimus cum his 2) codices Palatino - Vaticanos, videlicet XI. digesta vetera, V. digesta infortiata ac X. noua. In his memorandum potissimum est digestum vetus, quod octauum occupat locum et de quo BRENCMANNVS haec iudicat: Huius libri minutus, sed distinctus character est, satisque distensus. Videtur autem optimus antiquissimusque esse et proxime ad Florentinum accedens. Paucissimis insuper scholiis, seu glossis onustus est iisque fere manu recentiore adscriptis, rariae item abbreviationes in eo comparent; neque minus tria digesta noua, vltimo loco posita, iudice saepius laudato BRENCMANNO, antiquitate sese commendant. Addit idem vir 3) codices Christinae; 4) Barberinianos, 5) Ottobonianos: 6) ad sanctae Crucis ac 7) Magliabechianos; de iis vero solum notandum est, inter eos, qui bibliothecam Ottobonianam ornant, digestum infortiatum inprimis attentione dignum esse, propterea quod perantiquum sit et partem inscriptionum in se contineat atque eadem ratione omnes tres libros Barberini satis esse antiquos. His accedunt

II. codices Taurinenses, scilicet digesta vetera sex, infortiata quatuor et noua quinque, in quibus tres codices, quorum vnus digestum vetus atque duo nouum continent, reliquos aetate omnino antecedunt.

III. codices Parisienses. In his tres iterum exstant, qui prae aliis notatu sint digni. Differit BRENCMANNVS de iis sequenti ratione: I. Liber pandectarum legis, inscribitur hic codex. Est autem digestum infortiatum antiquissimum seculi, ni fallor, XII. expirantis. Forma voluminis fere quadrata est. Pro glossis hic sunt argumenta legum perbreuia ad marginem, et textus quidem similes. Inscriptiones legum nunc integrae adsunt, nunc mutilae, interdum etiam solum nomen iurisconsulti X. Libri viginti quatuor digestorum, seu pandectarum. Hic codex eiusdem aetatis est ac ille, quem primo loco praetulimus et forte paullo antiquioris, praeterea itidem pro glossis

glossis habet perbreues legum adnotationes. Porro scriptura per totam paginam continenter aeducta est absque columnis, ut solet in ceteris. Compendia autem dictionum tam rara sunt, ut vel ipsae interdum inscriptiones legum omnibus litteris inscriptae sint. XI. Liber XXXIX. cum X. sqq. digestorum seu pandectarum. Hic codex fere suppar est ei, qui prius relatus est. Certe inscriptiones legum eodem modo habet.

Hi sunt codices, quos non sine fructu euoluit BRENCMANNVS. Iis addendi sunt:

I. codices Vindobonenses; ex quibus BERNARDVS DE MONTFAVCON bibliotheca bibliothecarum manuscriptorum, tom. I. p. 537. Iustiniani digestum vetus, p. 563. Iustiniani digestum vetus cum glossis nominat.

II. codices Anglicani, scilicet teste eodem, tom. I. p. 631. Iustiniani imperatoris pandectarum, p. 670. digestum Iustiniani, p. 674. digesta.

III. codex Mediolanensis, nimirum digestum pandectarum, vol. III. pergamena apud eundem, tom. I. p. 512.

IV. codex Lipsiensis, cuius etiam BERNARD. DE MONTFAVCON, bibliothec. bibliothecarum, tom. I. p. 596. meminit.

V. codex Gemmeticensis, qui digesto nouo glossato, siue libris vltimis XI. digesti; seu pandectarum constat, obseruante eodem, tom. II. p. 1211.

VI. codices Andegauenses, nimirum digestum vetus, digesti infortiati libri tres, teste eodem, tom. II. p. 1228.

VII. codex monasterii B. M. de Becco, sub inscriptione: Iustiniani Aug. ex omni iure veteri collecti digestorum, seu pandectarum libri septem, notante eodem, tom. II. p. 1254.

VIII. plures codices Turonenses, v. c. digestum vetus et nouum: duo codices digesti infortiati atque alii apud eundem, tom. II. p. 1277. et 1340.

IX. codex Laudunensis, qui consistit Iustiniani digestorum libris XXXIX. secundum ea, quae tradit

DE MONTFAVCON, *bibliotheca bibliothecar. tom. II. p. 1295.*

X. *codex montis S. Michaelis*, vti idem, *tom. II. p. 1359.* obseruat.

XI. *codex Lexouiensis*, nimirum digestum infortiatum, ann. cccccxix. apud modo laudatum virum, *tom. II. bibliothec. p. 1363.*

XII. *codices Metenses undecim*, qui partes digestorum complectuntur, pergameni sunt et ante cccc. annorum spatium conscripti, obseruante eodem, *tom. II. p. 1379.*

XIII. *codices tres Augustani*, quorum duo membranacei sunt, vti constat ex M. ANTON. REISERI *indice manuscriptorum bibliothecae Augustanae*, p. 60.

XIV. *codex Vratislaviensis Rehdigerianus*, quem GEBAVERVS, vti in *narratione de Brenckmanno*, p. 108. animaduertit, contulit. Continet digestum nouum ac scriptus est ante quinque secula.

XV. *codex Guelpherbytanus*, qui codex est antiquissimus, ac bibliothecae ducis splendidissimae verum est ornamentum ¹⁾. W.

§. LXXXIV.

nec antiquae corporis iuris editiones contemnendae.

Quandoquidem antiquae corporis iuris editiones, quae ad exempla codicum manu exaratorum ἀπέσως sunt expressae, codicum MSS. vicem saepe praestant, neque adhuc tot criticorum manus audaces sustinuerunt: nemo non animaduertit, nec illas esse prorsus contemnendae.

1) Add. Codicem digesti veteris *Erlangensem*. Est codex membranaceus, seculoque decimo tertio conscriptus, vti demonstrat Ill. AUG. FRID. PFEIFFER *progr.* quod Academ. Frid. Alexandrina I. L. KLVEBERO Prorectore emisit anno 1791. Porro *codicem digesti noui Ienensem* membranaceum, quem IOH. CHRIST. MYLIUS in *memorabilibus Bibliothecae Ienensis* p. 329. breuiter descripsit.

nendas. Hinc recte CORNELIVS VAN BYNKERSHOEK *L. II. Obseru. c. XIX. turpe est, inquit, inconsultis libris antiquis, de emendationibus pronunciare.* Veteres pandectarum editiones, quae ante Florentinam prodierunt, adcurate recensuerunt HENR. BRENCMANNVS in *historia Pandectar. L. III. cap. IV*, et vir celeberrimus CHRISTIANVS GOTTLIEB SCHWARZIVS in *diff. an omnia ff. exemplaria e Florentinis manau. p. 49.*

Quoniam omnino necesse est, vt qui lectionem veram legum indagare vult, editiones pandectarum quoque consulat selectiores: sciendum est, saepius quidem illas lucem adspexisse; a litteratis tamen hominibus tam stricte sumi solere editionis nomen, vbi ipsis de digestis iuris publici factis est sermo, vt pauca saltem illorum sint editiones. Quantum scio, ALBERICVS GENTILIS, de *libris iuris ciuilibus, libr. II. p. 39.* primus fuit, qui eam notionem vocabulo *editio* subiiceret, vt sub illa normam, secundum quam in lectionibus variantibus digestorum libri in lucem emittuntur intelligeret. Eum sequuti sunt HENR. HAHNIVS, *observata ad Wesenbecium, p. I.* ERIC. MAVRITIVS, de *libris iuris comm. thes. VII.* BVRC. GOTTH. STRVVIVS, *histor. iuris cap. v. §. XVI.* HENR. BRENCMANNVS, *histor. pandectar. libr. III. cap. 4. p. 260.* et IO. SAL. BRVNNQVELLIVS *histor. iuris Romani, part. II. cap. v. §. I. p. 220.* ea tamen ratione, vt in numero harum editionum recensendo haud consentiant. Quum ALBERICVS GENTILIS, BRENCMANNVS, STRVVIVS tres esse editiones pandectarum statuunt, videlicet *vulgatam, Noricam ac Florentinam*, duas tantum adesse putat HAHNIVS; ERICVS MAVRITIVS vero multo plures statuit, et a quolibet, qui digesta in lucem publicam emisit, ac a reliquis in lectionibus legum paullulum discessit, separatam editionem litteratorum coetui exhibitam esse opinatus est, ita vt tribus memoratis editiones HERVAGII, HVGONIS A PORTA, ANTON. AVGVSTINI, RVSSARDI, CONTII, CHARONDAE, HOTTOMANNI, PACII, DIO-

NYSII GOTHOFREDI et SIMONIS VAN LEVWEN adiiciat. Quum MAVRITIVS, vbi haec statuit, a notione, vocabulo *editionis pandectarum* alioquin tributa, nimium recedit: illi haud suffragamur ac facimus potius cum iis, qui *tres illarum editiones* esse adfirmant. Quid sub *vulgata* sit intelligendum? quaestio est, quae diuersa ratione decidi solet. Vocamus illam normam, secundum quam in locis legum dubiis ac controuersis libri digestorum scriberentur, quum veteres iuris interpretes, siue glossatores illa exponerent ac per id simul restaurarent.¹⁾ Retinebatur, donec GREG. HALOANDER com-

-
- 1) Vbi *vulgatam* editionem hoc modo definimus, ei non nisi *Florentina* editio seu complexus singularium codicis Florentini lectionum, quae glossatoribus haud erant vsitatae, opponi poterit. Omnes reliquae editiones, quae meliores tantum lectiones ex alterutra comprehendunt, *mixtae* potius sunt nominandae, inter quas Haloandrina principem sane occupat locum.

Lectiones vero editionis vulgatae, quarum haud paucae Florentinis sunt praeferendae, praesertim in illis digestorum editionibus, quae seculo XV. prodierunt, purae exstant nullisque Pisani codicis lectionibus aut criticorum emendationibus intermixtae. Inuabit itaque harum vetustarum quoque editionum quasdam breuiter hic commemorare. Prodiit nimirum:

I. Digestum vetus,

- 1.) *Venetiis* apud Nicolaum Ienson, teste LIPE-
NIO *Biblioth. iurid.* p. 741.
- 2.) *Ibidem* per Iacobum Gallicum e Rubeorum
familia, an. 1477, fol. m. Secundum testimo-
nium SEBASTIANI SEEMILLERI in *Biblio-
thecae Ingolstadiensis incunabulis typographicis*,
fasc. II. p. 13.
- 3.) *Mediolani* an. 1482. f. vti traditur in *Bibliothe-
ca Lipeniana* recentissima. *tom. I.* p. 741.
- 4.) *Norimbergae* per Antonium Koberger an.
1482. Notante SEEMILLERO *loc. laud. fasc. II.*
p. 100.

5) *Ve-*

- 5.) *Venetiis* per Baptistam de Tortis. an. 1488. f. m. Teste eodem *fasc.* III. p. 117. Exstat in Bibliotheca Acad. Ienenfi.
- 6.) *Ibid.* sub titulo: *Digestum vetus de Tortis.* an. 1494. fol. m. Conf. SEEMILLERVM *fasc.* IV. p. 54. ac DENIS *supplem.* ad Maittaire p. 366.
- 7.) *Ibid.* per Baptistam de Tortis an. 1498, teste MAITTAIRE *annal. typograph.* p. 350.

II. Digestum infortiatum:

- 1.) Exstat editio sine loco et anno impressionis, quam BRENCMANNVS *hisor. pandectar.* p. 263. antiquissimam censet. Prodiit deinde,
- 2.) *Venetiis* anno 1474. si fides habenda est *Bibliothecae Lipenian. tom.* I. p. 741.
- 3.) *Ibidem*, (Infortiatum et nouum) per Iohannem et Gregorium, fratres Forlivienfes an. 1485. fol. magn. Secundum BRENCMANNI ac SEEMILLERI (*fasc.* III. p. 36.) testimonium.
- 4.) *Ibidem* per Baptistam de Tortis an. 1491. fol. m. Reperitur in Bibliotheca Acad. Ienenfi.
- 5.) *Ibidem* sub titulo: *Infortiatum de Tortis* 1497. Conf. SEEMILLERVM *loc. laud. fasc.* IV. p. 91. et DENIS *supplem. ad Maitt.* p. 425.
- 6.) Alia denique editio digesti infortiati sine loco et anno impressionis. SEEMILLERVS eam ultimo decennio XV. impressam esse, censet, *fasc.* IV. p. 139.

III. Digestum Novum: Notanda est,

- 1.) Editio sine loco et anno impressionis, quam SEEMILLERVS *fasc.* IV. p. 152 descripsit. Ipse vero censet, hanc editionem si non ante annum 1470. certe non multo post lucem adspexisse. Prodiit porro Digestum nouum,
- 2.) *Venetiis* per Nicolaum Ienson an. 1476.
- 3.) *Romae* opera Viti Puecheri eodem anno. Vtraque editio commemoratur apud LIPE-
NIVM *tom.* I. p. 743.
- 4.) *Paduae* per Petrum Maufer an. 1479. testante SEEMILLERO *fasc.* II. p. 38. ac BRENCMANNO *l. c.* p. 263.
- 5.) *Mediolani* per Antonium de honate (sic) Impensis D. Petri Anton. de Castelliono et Ambrosii

compareret suamque editionem in lucem emitteret, ab omnibus, qui digestorum opus denuo recudendum curarent. Etsi quoque eiusmodi exempla, ad istam normam formata, inter se quoque differrent et inter iurisconsultos paullo recentiores alius alio doctius digesta edere studeret, in plerisque tamen lectionibus normam supra memoratam sequuntur haecque aliis in eo quoque antecedit, quod publica auctoritane sit munita. Quum ALBERIC. GENTILIS de vulgata editione scribit: *est vulgata editio atque ista multiplex est. Dicimus vulgarem, quae semper fuit in manibus omnium eandemque multiplicem, quae non ubique eadem fuit omnibus; sed saepissime varia, ut in qua veterum glossis frequentissime legimus de alia atque alia loci eiusdem lectione secundum alios atque libros, aliis verbis idem proponit, quod paullo ante exposui. Neque a nostra sententia alienus est HENR. BRENCMANNVS, quum vulgatam eam esse lectionem tradit, in quam plures antiquae editiones, quae vulgo in manibus erant, conueniunt, maxime, quae ante Noricam et Florentinam prodire; ista vero duplex descriptio vulgatae, quam IO. SAL. BRUNNQUELLIVS, historia iuris Romano-Germ. part. II. cap. 5. §. 5. exhibet, ita est comparata, ut neutra mihi placeat, quum eam pandectarum editionem vocat, quae in omnium fuit manibus eamque lectionem constituit, in quam plures antiquae editiones conspirant, ac paullo post illam consensum plu-*

de caymis. 1482. fol. Exstat haec editio in Bibl. Acad. Ienens.

- 6.) Norimbergae an. 1483. Notante LIPENIO.
- 7.) Venetiis per Baptistam de Tortis an. 1487. fol. max. Conf. SEEMILLER. fasc. III. p. 78.
- 8.) Ibid. per Andream Calabrensem de Papia an. 1489. fol. Teste BRENCMANNO loc. laud.
- 9.) Venetiis arte et impensis Georgii d'arrivabeis (sic) Mantuani. an. 1493. Exstat in Bibl. Acad. Ienensi.
- 10.) Ibid. sub inscriptione: *Digestum novum de Tortis* an. 1494. fol. maj. V. SEEMILLER, fasc. IV. p. 51.

plurium exemplorum in eandem lectionem dicit. Nemo arbitrari debet, sub *editione vulgata* libros saltem contineri, qui ante, quam *Norica* compareret, lucem publicam adspexerint. Quum illi in librorum *editionis vulgatae* numerum sine ullo discrimine ac delectu sunt scribendi: etiam postea, quum iam digesta Haloandri in manibus eruditorum essent, prodierunt, qui in eundem caderent censum. Referimus itaque in hanc classem editionem, quam LVD. BLAVBLOMMIVS, Parisiis ²⁾ an. MDXXIII. in lucem emisit, licet decem exemplaribus, quorum tria manu essent exarata ac reliqua impressa, in restituenda vera legum lectione vteretur: digestum vetus LAZARI BAYFII, quod, quum in Italia versaretur, ad Politianum exemplar castigauerat, consuleret, ac multorum litteratorum virorum adnotationes adhiberet: editionem ROBERTI STEPHANI, quae anno MDXXVII. prodiit ³⁾, ac a BRENCMANNO *optima ac praestans editio* vocatur: porro illam, quam debemus PETRO AB ARIA BAVDOZA CESTIO, quaeue eleganter est excusa ann. MDXCIII. atque editiones DIONYS. GOTHOFREDI, de quibus infra disputabimus.

Altera editio est *Norica*; siue vti alias vocatur, *Haloandrina*. Auctor eius est GREGORIUS HALOANDER, Zuiccauiensis, qui Iulium Pflugium in Italiam comitabatur, ibique consilium capiebat, digesta a mendis, quibus laborabant, purgandi. Reliquerat ANGELVS POLITIANVS, cuius immortalia in rem litterariam exstant merita, exemplar digestorum, typis excusum, in quo ad marginem omnes emendationes, quas ex codice Mediceo hauserat, scripserat. Peruenit id benigniore fortuna ad LVD. BOLOGNINVM, quumque ipsi iam copia digestorum corpus inspiciundi esset facta, vti contra ANT. AVGVSTINVM monuerant HENR. BRENC-

H 4

MAN-

2) Apud Claudium Chevallonium. in fol.

3) Parisiis. In octauo. Desunt huic editioni glossae; praeterea Character Romanus est. Conf. BRENCMANNI *historiam Pand. cap. IV. p. 265.*

MANNVS, *histor. pandect.* III. cap. 2. p. 318. ac GEORG. LAVRENT. HAVSFRTZIVS, *memoria Haloandri*, p. 16. descripsit quoque emendationes POLITIANI hancque collectionem ordini praedicatorum Bononiensium consecrauit. Licet clavis verbis prohibuerat, quo minus cuidam licentia concederetur, ex ea quidquam scribendi, vel illam describendi: euenit tamen, quo fato nescio, ut eius particeps fieret HALOANDER. Coniungebat cum illa alios codices manuscriptos; eos tamen haud nominat; sed illos neque *paucos*, neque *pejimos fuisse*, in dedicat. *editioni digestorum* praemissa, p. 2. animaduertit. Neque penitus reiiciebat vulgatam editionem; sed ubi ad loca pandectarum accederet, quorum varia ac diuersa esset lectio, illam eligebat, quae reliquas probabilitate superare ipsa videretur. Hoc quum modo editionem illam perficeret: non potuit fieri, quin a vulgata omnino differret, neque tamen cum Florentina esset confundenda. Quum imprimis schedas BOLOGNINI adhiberet atque ex iis innumeras lectiones Florentinas hauriret hisque multas alias adiceret, quas vel ipse excogitauerat, vel aliis ex libris petierat, omnino suam editionem a vulgata distinguebat: plures tamen causae fuerunt, cur illa quoque discreparet a Florentina. Licet BOLOGNINI ipsum codicem Florentinum inspiceret, parum tamen utilitatis ex illo capiebat, sed quicquid in librum suum conferret, illud petierat ex Politiani schedis. Illas BOLOGNINI non semper intelligebat tamquam homo, qui natura haud esset acutus neque satis institutione eruditus; sed magis potius corrumpebat, ut ANTON. AVGVSTINVS, *libr. III. emendat.* cap. 3. docte animaduertit. Nolebat deinde semper retinere lectionem Florentinam; sed de emendationibus ANGELI POLITIANI animaduertebat, *se non per omnia illarum fidem esse secutum; plurima in iis contineri, quae non solum non defendi; sed ne tolerari quidem possint, aut debeant; sed retinuisse illas eatenus dumtaxat, quatenus per vulgata nostra lectionis bonitate manifesta praecelluerunt; vel alioquin probabilior ratio suaserit, maxime, si antiquiorum codicum consensus accederet.* Accidit per id, ut colligere posset innumeras fere

fere differentias inter editionem Florentinam aequae ac Haloandrinam ANTON. AVGVSTINVS *libris emendationum atque opinionum*, qui primum lucem adspexerunt Venetiis ann. *MDXXXIII* ac translati sunt in tom. IV. *thesauri iuris civilis Ottoniani*, atque ibi errores quoque a HALOANDRO commissos recenseret. Copiosius quoque hanc rem exponit CHRIST. VLRIC. GRVPEN *observat. rerum et antiquitatum Germanicarum et Romanarum*, p. 275. nihilo tamen minus magni aestimatur ab iuriconsultis labor HALOANDRI, ob innumeras leges ab ipso restitutas, quam quidem ob rem ad iudicium provoco, quod de ipso tulerunt HENR. BRENCMANNVS *loc. laudat.* et IO. SAL. BRVNNQVELLIVS, *historia iuris Romano - Germanici part. II. cap. v. §. 17. sqq.* Ita comparata est editio Norica in se spectata. Illam primum ipse HALOANDER litteratorum coetui exhibuit in opere, sub sequenti inscriptione: *Digestorum seu pandectarum libri quinquaginta.* Quibusdam versibus graecis interiectis, qui in codice quoque Florentino exstant, legitur: *Editi Norimbergae per Gregorium Haloandrum, munificentia ac liberalitate ampliss. ordinis ibidem.* Anno M. D. XXIX. CAL. APR. Sumtibus senatus Norimbergensis, cui quoque est consecratum, tribus voluminibus in quarto prodiit. Adiecit tomo tertio quibusdam pagellis interpretationem graecorum verborum, in opere hoc obuiorum; neque ea praeteriit, quibus in dedicatione usus est; praeterea autem LVD. BOLOGNINI libri, cuius ope inprimis leges suas emendatiores reddidit, haud mentionem facit; sed notas saltem pandectarum Florentinarum, quarum inspiciendarum describendarumque potestatem habuit POLITIANVS, in commune se proferre, declarat. Fiebat illud potissimum eum in finem, ut eo magis celaret plagium litterarium, quod in schedis BOLOGNINI contra ipsius prohibitionem commiserat, ut recte ANTON. AVGVSTINVS *libr. III. emendat. cap. 3.* observat; postea autem saepius haec editio Norica recusa est in pluribus digestorum editionibus, quae sub illa comprehenduntur. Referimus inter illas 1) editionem *Guillardianam* priorem, quae sub sequenti titulo prodiit: *Corporis iuris ad exemplar*

Greg. Haloandri, qua licuit fide, castigati. Parisiis apud Carolum Guillard, MDXXX. vol. XI. in 8. 2) editionem Heruagianam. Eius inscriptio haec est: Corpus iuris civilis ad editionem Haloandri non solum collatum, sed et Andreae Alciati consilio iudicioque in quam plurimis locis feliciter recognitum. Basileae apud Io. Heruagium, ann. MDXXXI. fol. Lectiones variantes sunt adiectae, graecusque accessit textus legum, ex MODESTINI libro de excusationibus sumtarum, vna cum latina illarum versione. Non solum in fronte huius libri; sed quoque in dedicatione laudantur Andreae Alciati de eo merita. 3) editio Vintimiliana. Praedita est sequenti titulo: Digesta, seu pandectae iuris civilis, nunc primum ad fidem pandectarum Florentinarum sexcentis locis emendatae, supra Greg. Haloandri editionem, curante Iac. Vintimilio, Rhodio, Parisiis apud Carolam Guillardam et Guil. des Bois. Prodiit hic liber MDXXXVIII. vol. IX. in 8. MART. autem LIPENIVS illud ann. CIOIOL. factum esse putat 4). Quum quarundam lectionum Florentinarum copia ipsi facta fuerit, vt in dedicatione fatetur, a quibusdam amicis, Taurellio, Metello aliisque, iis est vsus; ceteroquin tamen digesta sequutus est Haloandrina ac simul ANTON. AVGVSTINI emendationes consuluit. 4) editionem Guillardianam posteriorem, quae prodiit sub sequenti inscriptione: Digestorum, seu pandectarum iuris civilis libri L. ad exemplar Florentinum et Haloandrinum, nec non vulgatas editiones, quam diligentissime collati passimque emendati, additis omnibus inscriptionibus, Parisiis, apud Carolam Guillard, viduam Claud. Chevallon, et Guil. des Boys, MDLII. MDLIII. vol. VII. 5) editionem Ruffardianam hac sub inscriptione: Corpus iuris ex editione Ludou. Ruffardi, Lugduni, apud Guil. Rouillium, MDLXI. in fol. 5) HAVS-

FRI-

4) Ad finem eo anno perducta est haec editio, quae totum corpus iuris civilis comprehendit, notante SCHOTT in *supplem. ad Bibliothec. Lipenian.* p. 210.

5) Notanda tamen hoc respectu est ea corporis iur. ciu. editio, quae anno 1516. Lugduni, opera Francisci

FRITZIVS vel minimum in memoria Greg. Haloandri, p. 77. librum hunc inter editiones Haloandri repetitas refert; de pandectis tamen ipse RVSSARDVS animaduertit, illas ad exemplar Florentinum esse excusas marginique lectiones adiectas ex aliis codicibus. ANTON. CONTIVS haud bene sentit de RVSSARDI labore in praefat. *corpori glossato* praemissa; neque aliud de eo statuit HENR. BRENCMANNVS *hisor. pandectar. libr. III. cap. 5. p. 296.* 6) *editionem Guarinianam: corpus videlicet iuris civilis ex editione Greg. Haloandri, Basileae, apud Thomam Guarinum, anno MDLXX.*

Sequitur tandem *editio Florentina*. Quum illam editionem hoc nomine ab aliis distinguimus, quae in locis legum controuersis lectionem solum sequitur codicis Florentini ideoque prius cogitari haud potuerit, quam eruditi illum euoluere solerent ac conferre, ii libri qui sub editione hac comprehenduntur, post Haloandrinam demum comparuerunt, certa ratione inter eos primum locum *editionibus Hugonis a Porta* adsignamus ⁶⁾. Bibliopola fuit Lug-

cisci Fradin, impensis vero Aimonis de Porta quinque voluminibus in fol. prodiit, vbi in vol. Digesti veteris iam asseritur, Pandectas secundum Ludovici Bolognini correctiones ex Pandectis Pisanis impressas esse. Conf. BRENCMANNI *hisor. Pand. Lib. III. cap. 4. et Lib. IV. cap. 3.*

Praeterea ob eandem causam sequentes editiones huc referri debent:

Corpus iuris civilis ex emendatione Antonii Augustini, Parisiis apud Carolam Guillard, Viduam Claudii Chevallonii et Gulielmum de Bois, an. 1548.

Corpus iuris civil. ad Florentinarum (quae prius Pisanae) Prototypum, et ad Auenionense archion emendatum. Lugduni apud Senettonios Fratres anno 1550.

- 6) Sub hoc titulo: *Ius civile manuscriptorum librorum ope, summa diligentia et integerrima fide infinitis locis emendatum et perpetuis Notis illustratum, Ludouico*

Lugdunensis, qui corpus iuris saepius in lucem emitteret publicam. Iam non singulas illius editiones recenseo; sed hanc in rem lectores ablego ad HENR. BRENCMANNVM, *histor. pandectar. libr. III. cap. 4. p. 264.* BVRC. GOTTH. STRVVIVM, *bibliotheca iuris, cap. III. §. IV. et IO. SAL. BRVNNQVELLIVM, histor. iuris, part. II. cap. 14. §. IO.* ac solum moneo, HVGONEM A PORTA lectionibus Florentinis gloriari, quibus vnam, vel alteram suarum editionum ornauit. Factum id est primum ea in editione, quae ann *CIOICLI.* in quinque tomis comparuit. Licet nihil hac de re tradat Hugo a Porta in praefatione, operi praemissa; in ipsa tamen inscriptione adserit, digestum vniuersum ex pandectis Florentinis esse recognitum atque emendatum, *ut nihil, quod ad puram putam eorum librorum lectionem attinet, desiderari possit.* Continet quoque omnino multas lectiones Florentinas; nunquam tamen Hugo a Porta codicem Florentinum contulit; sed illicito fere modo partis lectionum, quas ex illo LAEL. TAVRELLIVS collegit, compotem se reddidit easque, antequam TAVRELLIANVM opus esset perfectum, vulgavit. *Hic quidem, scribit TAVRELLIVS, praef. digestis praemissa, de HVG. A PORTA, puram putam, quam praetendit Florentinarum pandectarum lectionem nunquam vidit: accepit autem multa ex quodam bono viro, cui familiariter suorum priuatorum librorum Laelius pater, non adeo tunc emendatorum, copiam fecerat, ex quibus tum alia, tum annotatiunculas nonnullas desumpsit, Hugonique exhibuit nobis ignaris; haec ille omnia pro suis edidit.* Sine dubio lectiones illas Florentinas, quas protulit HVG. A PORTA, ab illo mutuatus est ANTON.

donico Ruffardo I. C. — consilio tamen et auctoritate Franc. Duareni I. C. qui summaria in Pandectas praescripsit, Nouellasque constitutiones ad optimum graecum exemplar collatas restituit.

Repetita est haec editio Antwerpiae apud Christoph. Plantinum anno 1567. (quam Gebauerus in *Narrat. de Henr. Brenckman. pag. 145. descripsit.*) et 1570.

TON. SYPHRIANVS *pandectis manualibus post omnium editiones et Haloandri castigationem ad librorum Florentinorum fidem innumeris in locis emendatis*, Lugduni, c1515. sed paullo post sequuta est editio *Taurelliana*, sub hoc titulo: *digestorum seu pandectarum libri quinquaginta ex Florentinis pandectis repraesentati Florentinae in officina Laurentii Florentini ducalis typographi MDLIII. cum summi pontif. Caroli v. Imp. Henrici II. Gallorum regis, Eduardi VI. Angliae regis, Cosmi Medicis, ducis Florent. II. Priuilegio*. Opus haud in tomos est distributum; in plura volumina tamen dividi solet, ideoque fallitur auctor *nouae librorum rariorum collectionis fasc. IV.* ubi STRVVIVM nostrum reprehendi posse putat, quod opus hoc tribus voluminibus constare censeat. Edidit illud quidem FRANCISCVS TAURELLIVS; pater tamen eius, LAELIVS, is fuit, qui per decem annorum spatium labore functus est, cuius gloriam filio suo relinquere voluit. Eruditi, quibus licuit venire in familiaritatem LAELI, haud satis praedicare possunt diligentiam atque curam, qua codicem Florentinum legit eiusque lectiones cum aliis comparavit. Postquam integrum illum codicem descripserat, denuo illum recognoscebat cum quibusdam amicis, qui ipsum hac in re adiuuarent. Consulebat quoque alios libros manuscriptos, ita tamen religioni sibi ducebat, paullulum recedere a Florentino codice, ut si quoque ad ea perveniret, quae contra regulas grammaticas pugnarent, vel alioquin perperam essent scripta, ea retinere mallet, quam recedere a codice, quem integrum exhibere, sibi semel proposuerat. Sequebatur itaque etiam orthographiae principia, quae librarii observarunt et solum interpretationes adiciebat atque in observationibus addebat, quid ipsi minus recte positum videretur. Sed haec de Taurelliano opere. Diuersas eruditorum de illo sententias recenset ac diiudicat HENR. BRENCMANNVS, *libr. IV. histor. pandectar. cap. 5.*

Quum LVDOV. RVSSARDVS in sua, quam publici iuris fecit, editione corporis iuris etiam lectionum codicis Florentini rationem haberet, BRVNNQVELLIYS aequae ac STRVVIVS eam quoque

que in classem illorum digestorum, quae ad exemplum Florentinum sunt excusa, scribunt tertiumque locum ipsi adsignant; quartum autem occupat *editio Contiana*, quae ab ANTON. CONTIO est procurata ac Parisiis 7) ann. MDLXII. nouem voluminibus et Lugduni apud Guil. Rouillium, ann. MDLXXI. lucem adspexit 8). CONTIVS suam editionem ab aliis in eo potissimum distinguebat, quod lacunas ex libris ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ repletet notisque magna cum elegantia atque eruditione conscriptis eam illustrare studeret; eo maiori iure vero ista hanc in classem est scribenda, quod in praefatione testetur magna cum adseueratione, *se digesta Florentiae ann. MDLIII. excusa*, non quoad fieri potuit, aut *sub alia huiusmodi conditione*, sed *ad amissim, et eodem prorsus ex exemplo, ne uno quidem iota demito, addito, vel mutato*, etsi quoque nonnunquam a Florentina scriptura recesserit, vti scite obseruat CHRIST. VLRIC. GRVPEN *loc. laudat.* p. 277. Cum illa iungenda est *editio* LVDOV. CHARONDAE, quae Antuerpiae apud Plantinum nitidissimo charactere excusa 9), MDLXV. prodiit, quae etiam lectiones aliorum codi-

7) Sub titulo: *Corpus iuris civil. cum Notis Antonii Contii et summariis Francisci Hotomanni.* In hac vero editione, quod ad Pandectas adtinet, Contium praeter summaria Hotomanni, quae adiici curauit, nihil praestitisse; obseruat GEBAVERVS in *narrat. de Brenckmanno* p. 143. Ea vero Editio, quae Lugduni prodiit, integra Contio debetur, notante FR. AVG. SCHOTT in *supplem. ad Bibl. Lipen.* p. 277.

8) Constat quindecim voluminibus in 12. Commemoratur quoque a BRENCMANNO *loc. laud.* Lugdunensis Corp. iur. civ. Contiani editio, de anno 1581. de qua tamen Gebauerus dubitat; sed vere exstat, a prima Lugdunensi autem plane non differt, ita vt Rouillius nouum tantum titulum ei praefixisse videatur, vti docet laudatus SCHOTT *loc. memorato.*

9) Sub titulo *Corpus iuris Civilis opera et diligentia Ludouici Charondae jurisc. Antwerpiae ex officina Christoph. Plantini.*

codicum adiecit legesque simul rite illustravit. Vel minimum CHARONDAS, se libros Florentiae editos contulisse, adfirmat, si quoque illos nonnunquam deseruerit. Quum omnes hae, quas nominavi, editiones vna ex collatione codicis, nimirum ea, quam LAEL. TAVRELLIVS suscepit, sunt deriuandae: noua praecessit *editionem Brenemannianam*, quam tandem aliquando accepimus in *tom. 1. corporis iuris ciuilis, quod codicibus veteribus manuscriptis et optimis quibusque editionibus collatis, recensuit* GEORG. CHRIST. GEBAUER, IC. *et post eius obitum edidit* GEORG. AVG. SPANGENBERG, Goettingae, MDCCCLXXVII. Iam ante BRENNMANNVM LAVR. THEOD. GRONOVIVS Florentiam sese contulerat, vt denuo codicem inspiceret et quod TAVRELLIVS in tanta messe reliquerat, institueret spicilegium; sed eius ex laboribus litteratorum coetus nil, nisi emendationes trium illarum constitutionum, digestis praemissarum, est lucratus. Edidit eum in finem *emendationes pandectarum iuxta Florentinum exemplar examinatas*, Lugd. Bat. MDCCCLXXXV. quas FRANC. CAR. CONRADI sub inscriptione: *historia pandectarum authentica*, Halae, MDCCCXXX. denuo in lucem emisit; HENR. VERO BRENNMANNVS latius progressus est. Quae nam sibi, quum istius codicis causa iter in Italiam fusciperet, proposuerit quidue praestiterit, iam non exponam, quum id factum esse constat partim a HENR. BRENNMANNO, in *historia pandectarum, seu fato exemplaris Florentini*, Traiecti ad Rhenum, MDCCCXXII. partim a GEORG. CHRIST. GEBAUERO, in *narratione de Henr. Brennmanno, de manuscriptis Brennmannianis, de suis in corpore iuris ciuilis conatibus et laboribus*, Goettingae, MDCCCLXXIV. sed moneo tantum, neque GEBAUERVM, qui BRENNMANNI schedas auctionis lege post eius ac BYNKERSHOEKII obitum sibi comparauit, laborum suorum in hanc editionem impensorum fructus percipere potuisse; sed haud ita pridem opus hoc diu expectatum prodiisse. Exhibet illud nobis integrum codicem Florentinum; ea tamen ratione, vt scribendi vitia, quae in illo occurrunt, si extra dubitationem sunt posita, statim sint emen-

emendata ac mendum in notis indicetur. Continet quoque lectiones variantes editionis vulgatae ac Haloandrinae; nec non codicum reliquorum, quos euoluit BRENCMANNVS ac REHDIGERIANI, quem contulit GEBAVERVS ¹⁰). W.

§. LXXXV.

Florenti-
num π . ex-
emplar
omnibus
antece-
llit.

Nemo vero vmquam negauit, exemplar pandectarum Florentinum omnibus antiquitate, integritate et praestantia antecellere. Vnde recte mihi colligere videor, primas partes illi iure meritoque esse concedendas, et recte reprehendi, qui pari loco vulgatos codices cum Florentino habent, vti IO. GOEDDEVS ad *titulum de verbor. signif.* et ELBERTVS LEONINVS *emendat. L. VII. c. 21.* multo magis eos, qui vulgatam Florentinae lectioni anteponunt. Quin in pari causa reliquis libris iure praefertur, et quoties lectio eius defendi potest, tuenda est contra plurium librorum auctoritates. CORNEL. VAN BYNKERSHOEK *L. I. obseruat. cap. IX.* Quare merito sequimur iudicium IOACH. HAGEMEIERS de *auctoritat. iur. ciu. et can. cap. IV.* *Codex Florentinus non immerito praefertur vulgatis exemplaribus, modo nihil absurdi, iniqui aut*

10) Post longum temporis interuallum apparuit tandem huius operis tomus alter, sub titulo: *Corpus iuris ciuilis tomus alter, Imperatoris Iustiniani Codicem repetitae praelectionis, Nouellas constitutiones atque edicta, item Impp. Iustini minoris, Tiberii II. Leonis Philosophi aliorumque Principum Orientalium Constitutiones nouissimas nec non Consuetudines feudorum, ex G. C. Gebaueri recensione completens. Adornauit ac curauit Georg. Aug. Spangenberg, qui et lectionum varietates ex primariis edd. et codd. mstis inseruit.* Goettingae 1797.

aut duri habeat, vel quod expressis textibus iuris, et rationi, aut naturali aequitati aduersetur: si vero tale quid ibi reperiatur, tum non facile ab antiquis editionibus recedendum est.

Vt quibusdam saltem exemplis rem illustrem, 10. VAN DE WATER *libr. 11. obs. iuris Rom. cap. 4.* lectionem Florentinam legis 26. D. de oper. libert. medicus libertus, quod putaret, si liberti sui medicinam non facerent, optime defendit. Idem factum est ab eodem, *libr. 11. obs. iur. Rom. cap. 12.* quum codex Florentinus L. 15. D. de in ius vocando ita exhibet: *Libertus aduersus patronum dedit libellum, non dissimulato, se libertum esse eius, an si ad desiderium eius rescribatur, etiam edicti poena remissa esse videtur.* Refutat eandem ob rem CUIACIUM, quod *praelect. ad Papinian. ad L. 69. §. 1. D. de iure dot.* modo memoratam legem medicina quadam indigere putat, *libr. 11. obs. iur. Roman. cap. 15* ac verba VLPIANI, L. 1. §. 4. D. de his, quae in testam. delent. vti illa Florentinus codex exhibet, recte se habere, demonstrat, *libr. III. obs. cap. 2.* Simili ratione occupatus est 10. CANNEGIETER, *libr. 11. obseruat. iuris Romani, cap. 10. p. 180.* in defendenda lectione Florentina L. vlt. D. si pars hered. petat. et supra memoratae legis 26. D. de oper. libertor. ac merito quoque est animaduertendum, recentiori tempore defensionem codicis Florentini inprimis contra ea, quae protulit CORN. VAN BYNCKERSHOECK, *libr. III. obseruat. iuris Rom. cap. 7.* suscepisse ALARD. RVD. VANWAAY *diff. ad L. 26. D. de operis libertorum*, Ultraiecti MDCCXXIX. quae GERH. OELRICHS in *tom. 1. thes. dissertationum iurid. vol. 1. p. 225.* transtulit. Quum quoque plura exhibet verba codex Florentinus in L. 3. §. 5. D. de sepulcr. violato, quae eruditos offenderent, et nonnulli pro rescripto poenam statuit legunt: *rescripsit et poenam statuit ac pro sepeliunt, sepulcrum faciunt:* scripturam Florentinam rectam esse, docuit HERM. NOORDKERK, *obseruat. decad. cap. v. p. 96.* Idem tuetur cum RVSSARDO auctoritatem huius libri in L. 7. §. vlt. D. de leg. Iul. maiestat. loc. memorato, *cap. vlt. p. 166.* EDM. ME-

RILLIVS, vti supra monui *libr. III. variantium ex Cuiacio* solummodo lectionem Florentinam defendere studuit; neque minus iurisconsultus Lipsiensis, IO. GOTTFR. SAMMET, *receptis lectionibus ad Iavchium*, Lipsiae MDCCCCL. scripturam Florentinam a criminationibus quorundam criticorum liberauit. Ceterum, eam non semper esse tuendam, neque vero statim reiiciendam, sed quantum fieri possit, retinendam, discimus quoque ex aureo libello SIEGM. REICH. IAVCHII, *meditat. crit. de negationibus pandectis Florentinis partim recte, vel male iam adiectis, aut detractis, vel circumscriptis, partim etiamnum adiiciendis aut tollendis aut transferendis*, Amstelodami MDCCXXVIII. qui primo capite decem leges nominat, in quibus particula negatiua in codice Florentino sine iure est omissa et a librario quodam suppleta. W.

§. LXXXVI.

D. Gothofredus tamen in sua editione lectionem *π. Florentinam non ubique praetulit. Quid Taurellius in huius editione praetulit?* Denique notandum est, egregie falli, qui DIONYS. GOTHOFREDVM in editione sua lectionem pandectarum Florentinam ubique praetulisse existimant, quum in plerisque locis vulgata scriptura adhuc adpareat. Errant quoque, qui ea, quae in editionibus Russardi, Charondae, Pacii, et Gothofredi notis hisce [], vel lineolis hisce | | | inclusa sunt, in pandectis Florentinis non exstare, sibi, aliisque persuadent, vid. GVIL. BEST de *rat. emendand. leges cap. XXVI. §. I.* Ansam huic errori praebuit

LVDOVICI RVSSARDI clausula, quam post repraesentatam Taurellii praefationem in sua editione subiecit, male intellecta. Nam quae his signis a RVSSARDO notantur, a digestis Haloandrinis absunt, vti ostendunt CORNELIVS VAN BYNKERSHOEK in *opusc. ad L. Lecta cap. XI.* HENR. BRENCMANNVS *L. I. histor. Pandect. cap. XII. extremo.* Caeterum LAELIVS TAV-

REL.

RELLIVS in praefatione, quam praemisit editioni Pandectarum Florentinarum, tradit, se tres diuerfos notarum characteres adhibuisse, quibus I. quae ipsi visa sint superflua, II. locos suspectos et incertos, III. illa, quae ab antiquo librario codicis Etrusci margini adiecta sunt, designauerit. Hae vero notae, quas adeo sollicite TAVRELLIVS distinxit, pessimo exemplo in plerisque editionibus vulgaribus inter se confunduntur; quarum distinctionem praeclaram in legibus explicandis operam praestare, exemplis aliquot probauit GVIL. BEST. l. c. vid. BYNKERSHOEK l. c.

DIONYSIVS GOTHOFREDVS corpus iuris primum edidit Lugduni ann. MDCLXXIII. postea vero saepius lucem adspexit eius editio: videlicet Lugduni MDCLXCIV. MDCLXII. Amst. MDCLXXXVII. Geneu. MDCCXVI. Francof. MDCLXXXVII. et MDCLXIII. Coloniae MDCCXXIII. Geneuae MDCLXXXVIII MDCCXXIV. Parisiis MDCCXXVII. Lugduni MDCCII. Amstelodami MDCLXIII. Lips. MDCCCVII. MDCCXX. MDCCXXVI. MDCCXL. et Antwerp. MDCCXXVI. Hae sunt editiones, quae indicantur in *bibliotheca iuridica Lipeniana*, p. 759. ¹⁾ Quasdam addit

1) Editionum corp. iur. civ. Gothofredianarum indicem genuinum ac adcuratum exhibet CHRIST. FRANC. KOCH, in diss. *de ordine legum in Pandectis* Gieslæ 1784. meque operae pretium facere puto, si ea, quae de Gothofredi editionibus doctissimus auctor ibi tradidit, hic breuiter repetam. Gothofredianas nimirum editiones distinguit in classes tres, ita vt vnâ constituant editiones corp. iur. civil. GLOSSATI, alteram, quae ipsius Dion Gothofredi notis adornatae prodierunt, tertiam denique, quae ab eo sine omnibus notis procuratae exstant. Ad primam classem refert editionem corp. iur. ciu.

addit AVG. FRID. SCHOTT, in *supplementis atque emendationibus bibliothecae Lipenianae*, p. 277. inter illas autem ea, quae Francofurti ann. MDCLXIII. et Lugd. Batauorum, cura SIMON. VAN LEUVEN prodiit eodem anno, reliquis omnino sunt praefere-
rendae,

glossati, quae prodiit Lugduni 1589. in fol. VI. Tom. Ibid. 1604 et 1612, quae tertia Lugdunensis editio auctior et emendatior apparuit, cuique additus est in Tomo VITO STEPHANI DAOGS *Index generalis*. (Quinque priores tomi continent Digesta, Codicem, Institutiones et Nouellas, vltimus autem *Thesaurum Accursianum*, BROSSEI *Remissiones*, et HENNEQVINI *Notae et Benedicta ad Accursium*.)

Alterius classis prima est, quae cum notis Gothofredi prodiit Lugduni 1683. et ibidem 1685 in 4to. Francofurti quoque, invito tamen Gothofredo, a FRANCISCO MODIO procurata anno 1587 II Vol. in fol. apparuit. Auxit et emendauit subinde GOTHOFREDVS notas suas; hanc ob causam ordo et numerus sequentium editionum ex numero *repetitarum*, vt vocauit, *praelectionum* constituendus est. Altera itaque, s. *secundae praelectionis* editio apparuit Lugduni an. 1590. II. Vol. in fol. ac ibid. anno 1594. in 4to.

Tertiam, siue *tertiaae praelectionis* editionem in lucem emisit, Sancti Geruasii an. 1602. II. Vol. in fol. Huius filia est editio Aureliopolensis anni 1604. in 4to. Quarta s. *quartae praelectionis* editio prodiit Lugduni 1607. in fol. Filiae eius sunt editiones Colonienfes, anni 1614 in 4to. et 1615. in fol. II. Tomis; quae tamen, vt Cl. autori videtur, inscio Gothofredo prodierunt.

Quintam s. *quintae praelectionis* editionem, post mortem DIONYS. GOTHOFREDI, filius eius IACOBVS procurauit, eamque ex schedis paternis adornatam in lucem emisit Coloniae Allobrogum 1624. Quod denique tertiam classem attinet, corpus iur. civ. sine omnibus notis *Dionys. Gothofredus* recognitum edidit, Lugduni 1589. in 8. ibid. 1598. in 8. et Sancti Geruasii 1606. in 8.

rendae, et quidem haec ob singularem eius elegantiam; ista autem ob magnam illam curam, quae in illam est collata. Gloriatur quidem GOTHOFREDYS, se ad cónstituendam veram lectionem varias editiones ac fragmenta contulisse; reuera tamen vulgatam exhibet editionem atque inprimis de SIMON. VAN LEVWEN obseruat HENR. BRENCMANNVS, illum ineptissimis saepe additamentis editionem suam contaminasse: HALOANDRO tribuisse emendationes, quas TAVRELLIVS ex Florentino protulit codice: in summa, ipsum neque vlllo iudicio, neque adcurratione aliqua notas illas consarcinasse, quae pulcherrima editione sunt indignae. Neque GOTHOFREDI notis, quibus legibus lumen accendere voluit, pretium inest, quod alii ipsis tribuunt ac reuera ipse operi suo maculam inussit, quod signa TAVRELLIORVM aliorumque turpiter confundit ac per ea saepenumero in opinionem lectorem ducit, adulterina quaedam verba esse, quae omnino sunt sana ac iure sunt inserta. LAELIVS TAVRELLIVS primus fuit, qui his signis vteretur. Eorum, secundum eius praefationem, *pandectis* praemissam, quinque adhibet. Significabat scilicet 1. **) ea, quae in contextum pandectarum non inserta; verum postea per librarium addita: 2. —) quae TAVRELLIO superflua sunt viua: 3. () ea, quae non habentur in pandectis Florentinis atque a TAVRELLIO adiecta: 4. *) loca suspecta atque incerta; vel a regulis latini sermonis aliena: 5. † duas diuersas lectiones congruentes: scilicet vnam, quae primo loco scripta erat ac contextui inserta: altera autem interiori margini adpositam: postea autem duobus lineolis || || includebatur editionibus RVSSARDI, CHARONDAE et PACII quod quidem in pandectis Florentinis continebatur; ex ipsorum tamen sententia a TRIBONIANO haud est profectum; sed aliunde potius deriuandum. Omnia haec signa transferunt quoque in editiones, quae a GOTHOFREDO nomen suum habent; ea tamen ratione, vt loco duorum asteriscorum vnum poneret, atque loco reliquorum signorum, a TAVRELLIO aequae ac RVSSARDO adhibitorum, sequentia signa: || ||. () [] promiscue adhiberet ideoque non potuit fieri, quin

incertum sit ac dubium, quid quodlibet horum signorum denotet²⁾: immo IO. VAN DE WATER *libr. III. obseruat. cap. 8.* persuasum habebat, omnes has notas characteristicas esse indicia propositionis spuriae. Iure itaque hac de re questus est ECKHARDVS; cum illo vero conspirat GVIL. BESTIVS, *de ratione emendandi leges, cap. XXVI. §. I.* atque inprimis CHRIST. VLRIC. GRYPEN in *observationibus rerum et antiquitatum Germanicarum et Romanarum*, p. 275. Pugnat GRYPENIVS quidem acerrime hoc loco contra GVIL. BESTIVM, eumque etiam putat non intellexisse signa TAVRELLII, propterea quod verba, quae in L. 51. pr. D. *locati* deprehenduntur: *nec conuenit, ut si pluris locassem hoc tibi praestaretur*, reiicienda censeret ex hac lege; sed reuera iniuriam facit BESTIO sineque ratione in ipsum increpat. Eum enim errasse, GRYPENIVS ea ex ratione putat, quod omnino haec verba in codice Florentino existant, sed id vnquam BESTIVM negasse, ex ipsis verbis profecto haud colligi potest, ac BESTIVS potius ideo verba haec spuria esse persuasum habet, quoniam id, quod illa contineant, non tantum ex ipsa quaestione fluat; sed necessario quoque id sequatur; eandemque ob causam, verba haec glossema esse sibi persuadet; illud vero statuere potuit, etsi in ipso Florentino legerentur codice. Argumentum quidem, quod GRYPENIVS ex pluribus antiquioribus editionibus corporis iuris, quae eadem verba hac in lege exhibent, profert, non est contemnendum; neque iam coniecturae BESTII suffragari audeo, licet HALOANDRI auctoritate sit suffulta; iure tamen negare possum, haud recte interpretatum esse BESTIVM signa TAVRELLIORVM. Deinde notandum est, RVSSARDVM haud ea solum duabus lineolis includere voluisse, quae a Haloandrina absunt editione, uti BRENCMANNVS ac BYNCKERSHOEKIVS et cum ipsis ECK-

2) Conf. PHIL. FRIEDR. WEISS *Etwas über die in dem Text der Pandecten vorkommenden Zeichen, namentlich der Russardischen Noten*, Marburg 1793.

ECKHARDVS arbitratur: GRYPENIVS autem verba, in *L. 1. D. de R. V. L. 32. D. de hereditat. petit. ac L. fin. D. de reg. iur.* a RVSSARDO inclusa, tam in HALOANDRINA, quam in Florentina legi, animaduertit. RVSSARDVM saepenumero hisce lineolis verba tamquam ea, quae sunt eliminanda, nonnumquam sine iure notasse iisque inclusisse, quae nullo modo in dubium vocari possunt, inter omnes constat. CORN. VAN BYNCKERSHOEK, in *not. ad L. 2. D. de O. I.* optime id ostendit ac merito itaque reprehenditur BESTIVS a GRYPENIO, quod RVSSARDVM, CHARONDAM ac PACIVM illa, quae in codice TVSCO non inveniuntur, notis || ||. indicasse, libello suo de *ratione emendandi leges*, cap. XXVI. §. 1. p. 272. tradit.

Praeter haec subsidia, interpreti, veram scripturam digestorum inuestigaturo, bene inferuentia restat quidem vnum, quod nullo modo est negligendum ac utilitate prae multis aliis sese commendat, videlicet vsus librorum ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ, sed de iis iam non loquor et ea, quae de iis sunt tradenda, ad cap. VII. merito reseruo ac potius ad reliquos corporis iuris libros, et quas ii complectuntur, leges pergo, ne solum occupati videamur in indaganda vera lectione legum digestorum.

Conuerto me primum ad *libros institutionum* ac moneo, multa quoque illarum loca esse inquinata eademque ob causam lectionem harum legum valde dubiam ac controuersam. Vt exemplis rem demonstrem, litigant iurisconfulti, num in definitione iustitiae, quam imperator §. 1. I. *de iust. et iure* exhibeat, legendum sit, quod sit *voluntas tribuens*; an *tribuendi*. Quum plerique codices hoc adprobant eademque ob rationem CHRIST. WAECHTLER, *opusculis*, p. 295. AEG. MENAGIVS, *amoenitat. iuris civilis*, cap. 4. et 10. GVIL. MARCKARDT, *recept. lect. iuris civil. part. 1.* p. 20. idem tuentur; ii tamen, quibus participium potius placet, prouocant ad CICERONEM, *libr. v. de fin. cap. 23.* auctorem ad HERENNIVM *libr. III. cap. 2.* ac libros ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ, *tom. 1. libr. 11. tit. 1.* neque minus cum HOTOMANNO ad codicem Argentinensem.

sem. Eadem ratione memoranda est controuerſia, quae magno cum ſeruore agitata eſt inter iuriſconſultos de lectione §. 4. l. de nuptiis: duorum autem fratrum; vel ſororum liberi; vel fratris et ſororis coniungi poſſunt, quum nonnulli verbis his negandi particulam inferendam cenſent; alii autem eam excludunt. Qui prius ſtatuunt, quatuor argumentis ſententiam corroborare ſtudent. Primum ad totius orationis prouocant ſtructuram, atque ex illa, Iuſtinianum conſobrinorum nuptias prohibere voluiſſe, demonſtrant, propterea quod IVSTINIANVS §. III. matrimonium quoddam licitum nominat; ab eo ad nuptias conſobrinorum ſeſe conuertit atque illi has per particulam aduerſatiuam *autem* opponit et cum iſtis aliud matrimonium illicitum, cum vocula *item* §. v. coniungit. Praeſidium porro quaerunt ex CAIO, qui *libr. i. tit. iv. §. 6.* non minus nuptias illas prohibet. Coniungunt cum illo THEOPHILVM, qui *paraphr. inſtit. h. t. §. 4.* etiam ὁ δυνάτωρ ſcribit ac tandem robur ſententiae ſuae nouum addi putant, ex libris ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ, *libr. xxviii. tit. 5. tom. iv. p. 284.* Tandem HOTOMANNVS ad codicem inſtitutionum Tigurinum; CONTIVS autem ad duos alios codices prouocat, in quibus negandi particula inuenitur. Alii his repugnant; neque tantum roboris aduerſariorum argumentis tribuunt, quod ipſi in illis putant ineſſe; ſed ea potius refutare ſtudent. Negant ante omnia, concludi quid poſſe ex orationis ſtructura. De iis, quae in CAIO, *libr. i. tit. iv. §. 5.* traduntur, movent, cum HIER. ALEANDRO, *not. ad Cai. hoc loc.* in SCHVLTINGII *iuriſprud. Antejuſtiniana*, p. 38. illa a manu Aniani in CAII inſtitutiones irrepiſſe: neque potuiſſe haec CAIVM ſtatueri, propterea quod iſtius aetate nullo iure vetitae eſſent hae nuptiae, vti conſtat ex L. 3. D. de ritu nupt. ac L. 78. D. ad SC. Trebellianum. Contra locum THEOPHILI animadvertunt, nondum conſtare, num THEOPHILVS ὁ δυνάτωρ ſcripſerit; nec ne? Vel minimum deſideratur in editionibus RVTGERI ROSCII ac IAC. CVRTII particula negatiua, ac CAR. HAN. FABROTVS, *not. ad Theophilum, loc. memor.* clare docet, eam aliena manu irrepiſſe in THEOPHILVM, licet illam duo-

duobus in codicibus regiis inuenerit. Eadem ratione auctoritas librorum iuris graeci ac codicum supra nominatorum penes ipsos usque eo procedit, ut detertere eos possit a sententia, quam semel sunt amplexi: ad illam autem stabiliendam prouocant ad legem Arcadii, quae nuptias consobrinorum permittit quaeue adhuc tempore Iustiniani valuit, nimirum L. 19. C. de nupt. atque ad regulam, quam ipse Iustinianus §. 3. I. h. t. tradidit, quarto gradu consanguinitatis in linea collateralis iunctos matrimonio sese iungi posse, uti copiosius id exponunt: FRANC. HOTOMANNVS *com. ad instit. h. l. IAC. SIRMONDVS, quaestione triplici de §. duorum fratrum. tom. IV. operum, p. 262. GEORG. D'ARNAVD, libr. I. coniecturar. cap. 23. EVERARD. OTTO, diss. de nuptiis consobrinor. part. 1. diss. iuris publici et priuati, cap. 2. IVST. HENN. BOEHMER, iur. protest. eccles. libr. IV. tit. XIV. §. 20. p. 148. IO. GVIL. MARCKARDVS recept. lection. iuris, libr. II. p. 40. GVIL. OTTO REITZIVS ad §. 4. I. de nuptiis, tom. II. edit. Theophil. p. 1195. ac IAC. GOTHOFREDVS diss. de nuptiis consobrinorum, quae ann. MDCCXXXII. primum lucem adspexit ac deinde in eius operibus minoribus, p. 609. recusa est. Similiter disputatur de negatiua particula in sequenti loco institutionum, §. 9. I. de rer. diuis. et licet postea ratum habuerit, quum illatus est mortuus, tamen religiosus fit locus, siquidem alii legunt: ratum habuerit; alii autem: ratum non habuerit. HALOANDER cum iis facit, qui posteriorem fouent sententiam. Libri manuscripti omnes CONTII aequae ac CHARONDAE: immo ipsa vulgata editio una cum digestis Noricis illam sustinent; aliam autem in sententiam discedit ANT. AVGVSTINVS, libr. I. emendat. cap. 2. Cum ipso conspirant HOTOMANNVS, MVRETVS, ANTON. MATTHAKI atque alii, atque imprimis ad auctoritatem THEOPHILI confugiunt; iis autem SIG. REICH. IAVCHIVM, de negat. pandectarum Florentinar. cap. IV. p. 16. ac EVERARD. OTTONEM, not. crit. ad h. l. p. 168. iungas. Praeterea memoratu digna sunt verba, quae imperator, §. 14. I. de success. quae ab intestato defer. profert: neque si ex Sabiniano senatusconsulto*

tribus maribus fuerit adoptatus. Quum senatus-consulti huius solum L. 10. C. *de adopt.* mentio fit atque imperator paullo obscure loquitur, sunt, qui emendatione quadam hanc legem indigere putant. ANDR. ALCIATVS, *libr. IV. parergor. cap. 3.* verba: *in tribus maribus, in tribus manibus* mutat, IACOB. autem RAEVARDVS, *de auctoritate prudentum, cap. VI. p. 39. in tribus mancipationibus;* IAC. autem CUIACIVS, ad L. ult. C. *de decurion.* FRANC. CONNANVS, *libr. II. commentar. cap. 15.* ac CAR. HANN. FABROTVS, *not. ad Theophilum, loc. cit.* sanum hunc locum esse, putant. Plura exempla locorum, quorum lectio vel minimum in disceptationem venit inter iurisconsultos, non proferam; sed lectores potius ablego ad ea, quae nominaui in *introductione in lectionem institutionum, cap. III. §. 3.* quae nouae editioni *commentarii Hoppii in institutiones* est praemissa, illa iam satis superque demonstrant, etiam interpretem institutionum indagare debere veram legum lectionem.

Inter subsidia, quibus uti debet interpres, ubi hoc negotio rite fungi velit, primo quidem loco nominanda est THEOPHILI *paraphrasis institutionum.* Quum quidem auctor eius in *cap. VII. quo de versionibus iuris graeci* agit, meminit; illum tamen usum, quem adfert in emendandis quoque effatis institutionum dubiis, haud tangit: eo maiori iure iam hoc loco elegantis illius operis facio mentionem, quo certius est, iurisconsultum in restituenda lectione vera institutionum occupatum, sine illa feliciter progredi haud posse. Quo vetustior est codex manuscriptus, eo maiorem habet fidem in lectionibus dubiis. Ita hoc est in promptu, ut nulla egeat disputatione; sine tamen dubio codex ille institutionum, quo Theophilus usus est, antiquitate omnia, quot exstant, institutionum superauit exempla. Si vera essent quae opinantur IO. MERCERIVS, in *conciliatore, p. 51.* IAC. CVRTIVS in *praefat. editioni Theophili* praemissa, CHRIST. RICCIUS, in *vindiciis iuris cap. 3. tom. II. thesauri iuris civil.* EVERAD. OTTONIS, p. 764. GOTTF. MASCOV, *not. ad Grauinam, de ortu et progressu iuris civil. §. 130.* IO. SAL. BRVNNQVEL-
LIVS

LIVS, *histor. iuris*, part. III. cap. 2. p. 299. IO. HENRI MYLIVS in *Theophilo*, cap. 2. GVIL. OTTO REITZIVS, in tom. II. editionis *Theophili*, p. 1034. ac GEORG. CHR. GEBAYER, *ordin. institut.* p. 30. Theophilum illum, qui graece institutiones convertit, esse eum, qui cum Dorotheo sub auspiciis Triboniani ipsa haec elementa conscripsit: haud falleretur ille, qui eum in translatione hac graeca ipso codice institutionum authentico usum esse, persuasum haberet; verumtamen illud adfirmare haud audeo. Licet laudatissimi hi viri plura argumenta proferre soleant, quibus muniri posse putant coniecturam suam; nullum tamen eorum ita comparatum est, ut me conuictum reddat de veritate sententiae ipsorum. Libens hoc concedo; nihilo tamen minus certum esse atque extra omnem dubitationem positum arbitror, aetatem Theophili paraphrastis incidisse in tempora Iustiniani ideoque etiam eum in labore suo adhibuisse codicem, qui eodem exaratus est tempore. Concludo illud ex elogiis, quae dedit Iustiniano, atque distinctione, quam inter illum atque augustos, qui istum antecesserunt, facit, quum quidem hos, minime vero illum *diui* nomine designat, atque modo, quo constitutiones Iustiniani, tamquam illas, quae recentiori sunt conditae tempore, citat, ac merito itaque discedo ab iis, qui cum IAC. GOTHOFREDO, *manual. iuris*, p. 72. ac HVG. GROTIUS, in *florum sparsione*, THEOPHILVM longe post Iustiniani tempora vixisse, persuasum habent. Quum ex his satis abunde, uti spero, constat, tuto ante omnia confugere posse interpretem, veram lectionem investigaturum institutionum, ad THEOPHILVM: haud difficile quoque negotium suscipimus, ubi loca institutionum nominare velimus, quae ex THEOPHILO feliciter sunt restituta. Prouocamus ad §. ult. I. qui *testam. tut. dar.* ubi plane si postumis dederit, ait imperator, tam filii postumi; quam ceteri liberi continebuntur. HALONDER in locum postumis posteris substituit. ANDR. ALCIATVS, *libr. VIII. parerg. cap. 13.* eum hoc nomine reprehendit ac animaduertit, aduersus hanc HALOANDRI lectionem stare omnium antiquorum codicum fidem: immo IAN. A COSTA (ad §. 4. *Instit.*

Instit. de Tutelis.) stultos esse pronunciat eos, qui HALOANDRVM sequuntur. Nihilominus certa ratione eius adseclae sunt BARO, GOTHOFREDVS ac LVDOVICI: sed THEOPHILVS vna cum omnibus codicibus, qui exstant, litem decedit et *postumis* legendum esse docet, vti EVERARD. OTTO, *not. critic. ad institutiones*, p. 109. et GVIL. OTTO REITZIVS *not. ad Theophil. tit. inst. qui testam. tut. dari poss.* §. 14. docte exponunt. Eadem ratione loquitur imperator in §. 1. I. *de testam. ordinand. de testamento procincto*. Quoniam dicendi haec formula priscis fere est inusitata ac loco illius *testamenta in procinctu* adhibent: plerique mendo laborare putant hanc legem; sed optime illius lectionem defendit THEOPHILVS, atque illi hac in re eo maiorem fidem habere debemus, quod FESTVS quoque de procincta classe loquatur, vti in *not. ad institut. tom. I. p. 386.* copiosius a me est monstratum. Simili modo WISSENBACHIVM (ad *tit. D. de furt. §. 8.*) belle refutat, quum verba institutionum, §. 6. I. *de obl. quae ex del. oriunt.* prolata: *quod veteres scripserunt de eo, qui in aciem equum perduxisset* medicina quadam indigere putat ac in locum *aciem*, *Ariciam* ponit; neque vero minus vitia, quibus textus institutionum reuera inquinatus est, optime monstrat. In §. 2. I. *de legit. agnator. tutela* legimus: *quod autem lex ab intestato vocat ad tutelam agnatos, non hanc habet significationem, si omnino non fecerit testamentum is, qui poterat tutores dare, sed si quantum ad tutelam pertinet, intestatus decesserit. Quod tunc quoque accidere intelligitur, quum is, qui datus est tutor, viuo testatore decesserit*; reuera tamen quidquam deficere deprehendimus, si paullo curatius verba haec consideramus. Frustra hac in re codices euoluimus, qui haud aliter effatum hoc exhibent; vbi autem ad THEOPHILVM confugimus, docet inferendam esse post voculam *non* particulam *solum* et per id belle legi huic lucem accendit. Legitur in quibusdam codicibus LVD. CHARONDAE in pr. I. *de pupillari substit.* Nam maioribus institutum est; ex THEOPHILO autem discimus, in locum maioribus substituendum esse *moribus*. Quum THEOPHILVS militum meminit, qui degunt ἐν τοῖς σεδῶ-

παδερσις, in pr. I. *de militari testam.* locupletissimus est testis, falli eos, qui hoc in loco legunt: *pro suis aedibus*; sed emendatione quadam indigere hunc locum et scribendum: *suis sedibus*; et tandem dissidium esse constat inter iurisperitos, quomodo scribendum sit graecum illud verbum, quod pr. I. *de iniuriis* occurrit, adeo, ut nonnulli ἀμαρτημα, alii ἐγκλημα, alii vero ἀδικημα, legant; THEOPHILVS vero docet, ἀδικημα esse verbum, quod adhibuerint auctores institutionum. Haec quum ita sese habeant: interpreti profecto maxima cum THEOPHILO familiaritas esse debet, si in eruenta vera institutionum scriptura est occupatus; merito tamen eum editionem eius emendatiorem eligere oportet. Quum hoc loco nimium digrederer, si omnes, quot exstant, THEOPHILI editiones nominare vellem: labore hoc, quem iam suscepit GVIL. OTTO REITZIVS, tom. II. *editionis Theophil.* p. 1109. merito supersedeo ac solum addo, illas, quas iuris publici fecerunt DIONYS. GOTHOFREDVS, Geneu. MDCLXXXVII. CAR. HAN. FABROTUS, Lutetiae Parisior. MDCCXXXVIII. et MDCLVII. ac GVIL. OTTO REITZIVS, Hagae Comitum MDCCCLI. reliquis sine dubio palmam praeripere.

Cum THEOPHILO coniungere debemus *codices institutionum* manuscriptos. Optandum esset, ut inter illos quoque libros nominare possemus, quorum aetas tempus attingeret, quo Florentina digesta sunt scripta: sed eiusmodi thesauro haud gloriari possunt, qui textui institutionum emendando operam nauant. Animaduertit id quoque IO. PETR. DE LVDEWIG, *vita Iustiniani cap. 1. p. 22.* rarius inveniri in Germania nostra manuscripta institutionum; se in itinere, principum iussu ac causa instituto, plurima tabularia, bibliothecasue publicas ac priuatas percurrisse; neque tamen inuenisse membranas institutionum vetustas: iure tamen quoque illum reprehendit hoc nomine CHR. GOTTL. SCHWARZIVS, *schol. philologicis ad proem. institutionum*, Altorfii, MDCCCXXXI. neque minus codices institutionum duas in classes dividere licet, quarum vna antiquiores, altera autem paullo recentio-

centiores complectitur. Quum aetatem illorum ex glossis haud diiudicamus beneque recordamur observationis, quam SCHWARZIVS *loc. citat.* contra LVDEWIGIVM fecit, nonnunquam scilicet codicem recentiorem glossis carere, easue alii codici satis antiquo esse adiectas: sine dubio primam in classem ante omnia describendus est codex ille, qui *bibliothecam monasterii ord. Cisterciensis Sciffensteni ad Danubium* ornat, si fides sit habenda IOSEPH. ANTON. DE RIEGGER in *der alten und neuen civilistischen Bibliothec, erstem Stück*, p. 15 — 34. quum illum decimo seculo scriptum esse adserit libentique animo concedo perillustri KOCHIO, programm. *de codice manuscripto institutionum Iustiniani imp. ad mare Balticum reperto*, Gieß. C1810CCLXXII. eam, si vera haec sunt, omnium quotquot exstant, codicum institutionum Iustiniani aetatem superare. Coniungimus cum illo *codicem*, si adhuc existit, *ad mare Balthicum repertum* ac moneo, cum teste IO. APELLO quodam, ad quem FRANC. BALDVINVS prouocat in praefatione, *commentario in institutiones* praemissa, tempore Lotharii Saxonis scriptum fuisse. IO. APELLI *isagoge institutionum* e manibus eruditorum excidit, ac FRANC. BALDVINO, quicquid hoc de codice scimus, debemus; recte tamen IO. CHRIST. KOCH *progr. supra laudat.* LVDEWIGIVM reprehendit, quod Balduinum librum hunc vidisse meminit; neque mihi in mentem venit, ea adprobare, quae Halensis iste iurisconsultus tradidit, quum ad illum lectores ablegarem in *introductione in lectionem institutionum*, p. 41. vti suspicatur perill. KOCHIVS, licet ingenue fatear, nondum mihi isto tempore notum fuisse, quod iam de APELLO animaduertit. Excipit illum *codex Gottorpiensis*, liber notatu dignus. Fuit per multorum seriem annorum in domo montis b. Mariae monachorum Carthusiensium, prope Argentinam: postea vero in ciuitatem Gottorpiensem delatus. Est cum aliis codicibus collatus, GVDIOQUE iudice ante quingentos annos conscriptus; GVIL. OTTO autem REITZIVS lectiones variantes ex illo collegit, *miscell. obseru. nou. tom. v. p. 324.* Sine vlllo dubio venerandae fuit aetatis *codex Tigurinus*, quo
vñs

usus est FRANC. HOTOMANNVS in *comment. ad institut.* p. 2. atque praeter eum consuluit alium, de quo tradit, quod sit ita *vetustus liber, ut existimare liceat, eum ante Accursii aetatem esse scriptum*; videlicet *Argentinenfis*, vti animaduertit EV. OTTO, praef. *comment. ad institut. praemissa*, p. 21. Eadem ratione hanc in classem scribendus est vetus codex, quem contulit IAC. CUIACIUS, obseruante IO. PETR. DE LVDEWIG, *vit. Iustiniani*, cap. I. p. 23. ac illi adiiciendi sunt quinque codices, quos laudat ANT. CONTIVS ad §. 2. I. *per quas personas nobis obl. adquir.* et septem illi libri teste LVD. CHARONDA, ad pr. tit. *de usucap.* Accedunt his tandem exemplaria, ex quibus textum institutionum emendauit AEG. PERRINVS in *institut. cum Accursii commentariis*, Lutetiae Parisiorum MDCCCLIII. In alteram classem cadunt reliqui codices. Quum vel minimum illos indicare me oportet, quorum notitia ad me peruenit: non solum illos, quos iam in *introductione in lectionem institutionum*, cap. III. §. 7. recensui, nomino; sed iis quoque quosdam adicere possum. Sunt nimirum

1) *codices Andegauenses duo*, qui teste BERNARDO DE MONTFAVCON, in *bibliotheca bibliothecarum manuscriptarum*, tom. II. p. 1228. Andegavi inter libros monasterii S. Albini reperiuntur.

2) *codex Alvernensis*, quem Frat. praedicatores Claromontani in Alvernia possident, teste eodem, tom. II. *bibliothecae bibliothecarum*, p. 1355.

3) *codex Augustanus primus*, quem CHRIST. GOTTL. SCHWARZIVS, in *scholiis philologicis ad prooem. instit. iuris*, p. 7. describit:

4) *codex Augustanus secundus*, quem eadem ratione SCHWARZIVS nominat:

5) *codex Augustanus tertius*, de quo SCHWARZIVS, loc. memor. differit. Recenset quoque hos codices M. ANTON. KEISSERVS, *indice manuscriptorum bibliothecae Augustanae*, p. 60. seqq.

6) *codex Cantabrigiensis*, cuius meminerunt IO. PETR. DE LVDEWIG, *vit. Iustiniani*, cap. I. p. 22.

ac BERN. DE MONTFAVCON, *bibliotheca bibliothecarum*, tom. I. p. 670.

7) *codex diuo Benignianus*, teste eodem tom. II. *bibliothecae bibliothecarum*, p. 1256.

8) *codex Ebraicensis*, apud eundem, tom. II. p. 1365.

9) *Codex Gemmeticensis*, vti idem tradit tom. II. p. 1211.

10) *Codex Guelferbytanus*, qui publicam ornat bibliothecam ac satis antiquus est.

11) *codex Ienensis*, qui in academica bibliotheca custoditur: membranaceus est, splendide conscriptus et ad libros formae maximae pertinet. Continet XLI. folia; vltimum tamen iniuria temporis periit.

12) *codex Laudunensis*, qui in dominio ecclesiae cathedralis Laudunensis existit, teste DE MONTFAVCON, tom. II. p. 1294.

13) *Codex Lipsiensis primus*, qui olim ad coenobium S. Mariae veteris et deinde bibliothecae academicae est consecratus, obseruante SCHWARZIO, *loc. laudato*.

14) *codex Lipsiensis secundus*, qui eodem in loco reperitur ac memoratur a SCHWARZIO, *loc. laudato*.

15) *codex Lipsiensis tertius*, cuius quoque SCHWARZIVS meminit:

16) *codex Lipsiensis quartus*, ex Italia Bononiam delatus, et etiam a SCHWARZIO, *loc. memorat. descriptus*. Laudat hos quoque codices IO. FELLER in *catalog. manuscript. membranac. plut.* XVI. num. 40. et 41.

17) *codices Londinenses*, quos recenset DE MONTFAVCON, tom. I. *bibliothecae bibliothecar.* p. 631.

18) *codex Metensis primus*, membranaceus et ante quinque secula, et quod excedit, conscriptus:

19) *codex Metensis secundus*, in folio oblongo, codex membranaceus:

20) *codex Metensis tertius*, cum glossis et notis e digesto praesertim sumtis, e charta ccc. annorum:

21) *codex Metensis quartus*, codex membraneus circa cccc. annorum. Recenset quatuor hos codices MONTFAVCON *tom. II. bibliothecae bibliothecarum* p. 1379.

22) *codex Noricus*, qui in bibliotheca reipublicae Noricae reperitur, et a SCHWARZIO *loc. laud.* descriptus.

23) *codices Oxonienses*, qui in diuersis Oxoniensium bibliothecis exstant et a IO. PETR. DE LVDEWIG, *vit. Iustiniani, cap. 1. p. 22.* et a BERNARD. DE MONTFAVCON, *bibliotheca bibliothecarum, tom. 1. p. 627.* recensentur.

24) *codices Parisienses*, bibliothecam regiam ornantes, apud MONTFAVCON, *tom. II. p. 751. 923. 927. 947.*

25) *codex* qui inter *manuscripta codicum monasterii S. Michaelis in periculo maris* inuenitur et quem MONTFAVCON, *tom. II. p. 1359.* memorat.

26) *codices Romani* ab eodem, *tom. 1. p. 39.* dati.

27) *codices Turonenses*, quos MONTFAVCON, *tom. II. bibliothecae bibliothecarum p. 1277.* enarrat.

28) *codex Vindobonensis*, cuius meminit PETR. LAMBECIUS, *catal. bibl. Vindobonensis libr. II. cap. 8. num. 121. 810.* LVDEWIGIVS quidem inter vetustos eum numerare dubitat ob glossas, quibus sit instructus; sed SCHWARZIVS recte monet, ita tuto haud argumentandum esse.

29) *codex Wurceburgensis*, qui Wurceburgi in bibliotheca Dominicanorum adseruatur omnibusque caret glossis, vti obseruat SCHWARZIVS *loc. laud.* Hi quum codices publicas ornant bibliothecas: sunt quoque in priuatorum manibus. Illos indicare, adhuc difficilior est; notandum tamen est, in Belgio litteratissimum virum, IAC. PHIL. D'ORVILLE, codicem habuisse, qui ex sententia ipsius seculo quarto et decimo esset conscriptus ac LV. foliis membranaceis formae maioris constaret. Vfus ipso est GVIL. OTTO REITZIVS, quum *miscell. obseruat. nouis tom. v. p. 324.* multas lectiones variantes ex illo iuris publici faceret: in Germania vero ZACH.

CONRAD. VFFENBACHIVS codicem possedit, qui seculo quinto et decimo esset conscriptus, secundum *bibliothecam Vffenbachianam, part. iv. num. 37. p. 112.* et SCHWARZIVS *loc. citat.* tres memorat codices, quorum vnum ipse haberet; alterum vero LINCKIVS, ac tertium KOEHLERVS possideret.

Haec de codicibus institutionum; ad tertium subsidium pergo, quo interpretes institutionum earum lectionem veram inuestigaturus, feliciter nunquam vtitur. In *introductione in lectionem institutionum, cap. 11.* copiosius monstraui, illas ex aliis iuris libris atque inprimis digestis, prope confectis, esse compositas saepiusque integra loca digestorum ad verbum in eas esse translata. Quod si iam interpretes ad locum peruenit, quem auctores institutionum ab aliis hoc modo mutuati sunt, neque scit, quatenam genuina fuerit illius scriptura: optime profecto sibi consulit, vbi digesta adit et quae horum sit lectio, dispicit. GREG. HALOANDER viam hanc elegit, vti ex *dedicatione institutionum editioni* praemissa constat, quum illas ex collatione digestorum, seu pandectarum recognitas esse, clare testatur; neque minus maximam partem lectionum variantium ex codicibus digestorum haustam esse deprehendimus. Nihilominus semper cautione quadam adire debet fontes, siue in digestis contineantur, siue extra illa reperiantur; neque statim iudicare potest, locum institutionum vitio quodam laborare, si quoque inter eum ac fontem, ex quo sit haustus, dissidium reperiat, quum nunquam mutarent verba, quae in institutiones transferrent, immo saepius illa iam interpolata essent in digestis; neque ex iis, sed ipsis potius iurisconsultorum scriptis in institutiones migrarent. Omnia itaque caute sunt circumspectiunda: neque statuere debemus, vt rem exemplo illustremus, locum institutionum e CAII institutionibus sumtum, vbi ab his discrepat, esse mendosum, quum mirum in modum ANIANVM omnia, quae tradiderat CAIVS, permutasse constat.

Tandem extra omnem dubitationem positum est, magno adiumento esse iurisconsulto, qui in emendandis institutionibus occupatus est, quasdam editiones,

tiones, easque quum codices illarum plerique, qui scilicet adhuc nostris in manibus esse solent, recentioris aetatis sunt, defectum antiquiorum librorum belle supplere. Erraret, qui crederet, harum in numerum referendas esse omnidelectu ac discrimine remoto singulas institutionum editiones, quarum numerus ita excreuit, vt de illis, si potissimum ad eas referre velis commentarios, maiori iure, quam de iurisconsultorum antiquiorum scriptis dici possit, quod conficiant onus plurium camelorum. Nullo modo; sed de duabus saltim editionum classibus affirmo, quod ope illarum nonnunquam vera scriptura belle restitui possit. Refero scilicet inter illas:

1) omnes *editiones institutionum*, quae seculo quinto et decimo prodierunt. Non quidem negandum est, etiam quasdam, vel minimum partes digestorum ista aetate esse iam iuris publici factas; verumtamen multo saepius hoc tempore editas esse constat institutiones. Memoratu quoque dignum est, elementa haec, ab imperatore vulgata, primum corporis iuris fuisse librum, qui litteris describeretur ac iam istas editiones magni habitas esse a iurisconsultis antiquioribus, IAC. CUIACIO atque aliis. Eandem ob rem summus vir, CHRIST. GOTTL. SCHWARZIVS, *schol. philolog. ad prooem. instit.* p. 6. scribit: *sed neque contemnendos putamus libros antiquitus impressos, quum hi ad exempla codicum manu exaratorum ἀμειωτοί fuerint expressi; neque adhuc tot criticorum manus audaces sustinuerint, adeo vt aliquando vel in ipsis mendis vestigia verioris lectionis relinquant.* Quantum scio, sequentes sunt editiones, quae seculo memorato in lucem prodierunt:

1) *Moguntina*, cura Petri Schoyffer de Gernsheim, anno CI^oCCCCCLXVIII. editio prima, de qua videndi sunt MICHAEL MAITTAIRE, *tom. I. annat. typograph.* p. 64. ac IO. ALB. FABRICIVS, *vol. XII. bibliothecae graecae*, p. 355. ³⁾

K 2

2) *Ro-*

3) Conf. SCHWARZIVM l. c. p. II. nec non SEB. SEEMILLERVM in *Bibliothecae Ingolstadiensis incunabulis*

2) *Romana*, eodem anno, si fides habenda est iis, quae in recentissima editione *bibliothecae Lipenianae* tom. I. p. 723. traduntur.

3) *Argentinenfis*, ann. CIOCCCCCLXXII. cura Henr. Eggestein, obseruante SCHWARZIO, *schol. philolog. ad prooem. institut.* p. 12.

4) *Moguntina*, eodem anno, teste *catalogo bibliothecae Iacobeae*, p. 195.

5) *Louaniensis*, anno CIOCCCCCLXXIII. teste LIPENIO. *loc. laud.*

6) *Louaniensis*, *) anno CIOCCCCCLXXV. teste ORLANDO de *ortu et progressu typographiae*, p. 155. et MICH. MAITTAIRE, *loc. laud.* p. 112.

7) *Romana* *) anno CIOCCCCCLXXV. vti iidem docent scriptores.

8) *Moguntina*, *) anno CIOCCCCCLXXVI. secundum eorundem scriptorum ac LIPENII, *bibl. real. iuridica* tom. I. p. 723. testimonium.

9) *Basileensis*, *) anno CIOCCCCCLXXVI. vti animaduertit SCHWARZIVS, *loc. laud.*

10) *Ba-*

bulis typographicis. Fasc. I. p. 9. Vterque hanc editionem, pergameno impressam, accurate descripsit. Exstat quoque tale exemplar Magdeburgi, teste IO. FR. AUG. KINDERLING in dem *Verzeichnisse alter merkwürdiger Bücher der Dombibliothek zu Magdeburg.* In I. G. MEUSEL *historisch-litterarisch-bibliographischen Magazin* II. St. p. 184.

4) Per Ioh. de Paderbornia in Westphalia.

5) Per Vdalricum Gallum, alias Hahn, ex Ingolstadio, Civem Viennensem, et correcta per Carolum de Alexandris de Perusio apud ORLANDVM p. 74. et MAITTAIRE p. 113.

6) Per Petrum Schoiffer de Gernsheim. Describitur in *Catalogo Bibliothecae I. G. I. Breitkopfii* p. 304.

7) Per Michaellem Wensler. Conf. de hac editione SEBAST. SEEMILLERYM *loco laud. fasc. I. p. 94.*

10) *Basileensis*, anno CIƆCCCCCLXXVIII, quod tradunt SCHWARZIVS, *loc. laud.* et LIPENIVS, *loc. excitato.*

11) *Veneta*, ⁸⁾ anno CIƆCCCCCLXXVIII. testibus iisdem.

12) *Basileensis*, ⁹⁾ anno CIƆCCCCCLXXXI. vti docet IO. CHRIST. KOCHIVS, *progr. de codice manuscripto institutionum Iustiniani imp. ad mare Balticum reperto*, p. 4.

13) *Veneta*, apud Baptist. de Tortis, ann. CIƆCCCCCLXXXIV. vti HENR. BRENCMANNVS, *histor. pandectar.* p. 262. et SCHWARZIVS, *loc. laud.* testantur.

14) *Norica*, per Anton. Coburger. ann. CIƆCCCCCLXXXVI. Splendida editio. Ultima verba eius curate recenset SCHWARZIVS in *schol. philolog. ad prooem. inst.* p. 13. Eius quoque meminit CHRIST. GOTTL. GEBAYER, *ord. institutionum*, p. 30.

15) *Basileensis*, ann. CIƆCCCCCLXXXVI. vti testantur ORLANDVS, *loc. excitat.* ac MAITTAIRE, *annal. typograph.* p. 197.

16) *Taurinensis*, anno CIƆCCCCCLXXXVIII. quemadmodum exponit SCHWARZIVS, *loc. mem.*

17) *Veneta*: ¹⁰⁾ anno CIƆCCCCCLXXXIX. de qua BRENCMANNVS, *histor. pandectar.* p. 262. agit.

18) *Veneta*, anno CIƆCCCCXCIV. sub sequenti inscriptione, omnino memoratu digna: *Instituta Bernardini de Tridino de Monteferrato: nouiter cum summa ac diligenti correctione impressa.* Eius mentionem fecit GEORG. CHRIST. GEBAYER in ordine

K 3

institu-

8) Per Iacobum Rubeum, teste Seemillero *fasc. II.* p. 31.

9) Per Michaellem Wensler. Conf. Seemillerum *l. laud. fasc. II.* p. 85.

10) Per Baptistam de Tortis.

institutionum, p. 31. et AVG. FRID. SCHOTTVS, in *supplementis bibliothecae Lipenianae*, p. 268. ¹¹⁾

19) *Parisiensis* ¹²⁾ per Vincentium Gering et Mag. B. Reinbolt anno cccccxcix. teste SCHWARZIO, *loc. memorato*, quibus denique editionem satis antiquam addere licet, quae vna cum *Norica* supra memorata simul ad me benigniore fortuna peruenit. Quum in illa anni, quo prodiit, haud mentio fit, neque locus est adiectus: certe definire non possum, vtrum iure queat locus ipsi assignari inter illas, quae seculo quinto et decimo prodierunt; mihi tamen omnino est verisimile, illam eodem tempore lucem adspexisse ¹³⁾. In prima pagina solum vocabulum
bulum

11) SEEMILLERVS *fasc.* IV. p. 51.

12) Describitur in *Catalogo Bibliothecae Breitkopfianae* p. 321.

13) SEEMILLERVS *loc. laud. fasc.* IV. p. 149. hanc editionem inter libros vltimo saltim decennio saeculi XV. impressos refert.

His enumeratis Institutionum editionibus alias quasdam eodem saeculo excusas addere liceat:

1) *Romana* anno. 1476. Continet hoc volumen praeterea Authenticarum collationes nouem, Codicis libros x. xi. xii. Libros feudorum, omnes cum apparatu Accursii. Accedunt Extrauagantes cum apparatu Bartoli. Ad calcem libror. feudor. legitur, Romae apud Sanctum Marcum impressum esse, vti testatur laudatus SEEMILLERVS *fasc.* IV. p. 3.

2) *Veneta* (vna cum Nouellis et libris Feudorum.) a 1477. notante IOH. AVG. FRID. KINDERLING in dem *Verzeichnisse alter merkwürdiger Blicher der Dombibliothek zu Magdeburg*, in IOH. GEORG. MEUSEL *Historisch-litterarisch-bibliographischen Magazin* II. St. p. 160.

3) *Veneta* per Ioan. et Gregor. fratres Furli-
vien-

bulum *Institutiones* legitur: constat fol. ccii. et ultima verba haec sunt: *Institutionum opus cura summa atque diligentia castigatum fuit: in separata pagina ordo quaternorum instit. sequitur.*

Cum his coniungere licet II. eas editiones, quae his sunt recentiores ac prae aliis sunt castigatae. Eminent inter illas:

1) *editio Norica*, quam debemus GREG. HALOANDRO. Lucem adspexit anno c1510xxix, 8. atque eo nomine attentionem meretur, quod etiam cum codicibus manuscriptis collatio ab eo est instituta. Non possumus adfirmare, senatum Norimbergensem sumtus, quos haec editio requireret, suppeditasse; CONTIVS vero, quum eodem labore fungeretur, editionem hanc sine iure vilipendebat. HAVSFRIZIVS animaduertit, *vita Haloandri*, p. 20. ac GEORG. CHRIST. GEBAVERVS, *ord. institut.* p. 42. valde eam raram esse: in nostra bibliotheca illa reperitur. Saepius est recusa, vti monet LIPENIVS, *bibliotheca iurid.* p. 723.

2) *editio Herwagiana*, Basileae, c1510xxxvi. quae, vti tradit SCHWARZIVS, *schol. philolog. ad prooem. institutionum*, p. 17. prorsus Haloandrinam sequitur.

3) *editio Cuiaciana*, quae prae aliis maxime aestimatur, si fides est habenda SCHWARZIO, qua profecto dignus est. Primum lucem adspexit Lutetiae Parisiorum, apud Andr. Wechelium, ann. c1510lvi. Sequuta est altera, Parisiis apud Sebast. Niuellium,

K 4

c15

vieneses (cum Nouellis) anno 1485. secundum ea quae tradidit Brenckmannus *loc. laud.* p. 263.

4) *Veneta*, per Andream de Bonetis de Papia. anno 1486. Teste Seemillero *fasc.* III. p. 71.

5) *Parisiensis* per M. Georg. Vuolf. Badensem anno 1493 secundum eiusdem testimonium, *fasc.* IV. p. 39.

CICIDLXXXV. in 12. ¹⁴). Haec reliquis omnino praeferenda est, vti obseruat IO. BERNHARD KOEHLERVS, praef. *editioni institutionum* praemissa; neque cum illa comparanda ea editio Cuiaciana, quae cura FABROTI Parisiis ann. CICIDCXXXIII. prodiit, quaeue, vti KOEHLERVS tradit, indiligenter est curata et a typographis pessime habita. Exstat quoque in operibus CUIACII, quae Francofurti ann. CICIDCXIII. sunt edita.

4) editio *Maffaggiana*, ¹⁵) ann. CICIDLVIII. Vel minimum in fronte asseritur, multo diligentius institutiones emendatas fuisse, quam quae haecenus exierunt: lectionum quoque varietates ac multorum locorum, quae ex aliis vetustissimis codicibus restituti sunt, accessisse castigationes.

5) *Contiana* editio, quam ANTON. CONTIVS Parisiis, ann. CICIDLX. procurauit. Reuera Haloandrinae est opposita, vti patet ex verbis, quae in ipso legimus titulo: *antea ab Haloandro contra vetustatis fidem castigati, nunc vero ex antiquissimo exemplari, quibus ille se adfectum questus est, repraesentati, per Ant. Contium*: optime tamen HALOANDRVM defendit beatus GEBAVERVS *ord. institut.* P. 43.

6) editio *Russardiana*, anno CICIDLX. Comparuit quidem in Corpore iuris Russardiano solum, neque separatim prodiit; eo tamen nomine est memor-

14) Inscriptio haec est: *Dn. N. Iustiniani Perpetui Aug. Institutionum siue Elementorum per Tribonianum Virum Magnificum Magistrum et Exquaestorem Sacri palatii et Theophilum et Dorotheum Viros illustres et Antecessores, Libri IV emendatissimi. In eosdem libros Iacobi Cuiacii posteriores notae, quibus parum aut nihil prioribus abrogatur, ita tamen vt has et illas suo periculo ratas esse velit.*

15) Venetiis apud Cominum de Tridino Montisferati. Repetita est ibidem per Nicolaum Beuilaquam 1565.

moranda, quod RVSSARDVS editionem Noricam contulisse adserit cum septem aliis libris manuscriptis.

7) *editio Charondiana*, quae adiecta est *corpori iuris* Antuerpiae, ex officina Christ. Plantini, edita ann. MDLXXV. Non negat quidem CHARONDAS, sequutum se esse inprimis editiones CONTII ac RVSSARDI; multis tamen libris manuscriptis ac inprimis eo, quem ex Dionysiana accepit bibliotheca, est simul usus, vti ipse animaduertit.

8) *editio Baudoxiana*, ann. MDXCIII. cuius auctor est vir, de elegantiore iurisprudentia optime meritus et a me nominatus, videlicet PETRVS AB AREA BAUDOZA CESTIVS. Exstat in corpore ipsius iuris atque ideo memoratur, quod editio haec variis variorum exemplarium lectionibus sit instructa, hisque adiectae sint IAC. CUIACII restitutiones.

9) *editio* IO. VAN DE WATER, in qua textus institutionum, vti a IAC. CUIACIO est recognitus, continetur quaeue quoque notis criticis IANI A COSTA, THEOD. MARCILII ac MARCI ANTON. MURETI sese commendat. Editae Lugduni Batavorum, MDCCXIV. ac MDCCXIX.

10) *editio Ottoniana*, quae multis aliis praefenda, quum variantes lectiones neque minus textum institutionum Cuiacianum exhibet. Prodiit illa primum Traiecti ad Rhenum sub titulo: *Euerardi Ottonis ad Fl. Iustiniani institut. siue elementorum libros IV. a Cuiacio emendatos notae criticae et commentarius* Traiecti ad Rhenum, MDCCXIX. et postea Tubingae MDCCXXXIII. ac Basileae MDCCCLX. est recusa; KOEHLERVS tamen animaduertit, sequutum esse OTTONEM editionem CUIACII, quae anno MDCCXXXIII. iuris publici est facta atque omnino corrupta.

11) *editio Koehleriana*, quae scilicet IO. BERNHARDI KOEHLERI cura, satis eleganter Goettingae, anno MDCCCLXXIII. in lucem est emissa. Nihil aliud praestitit, quam quod illam editionem CUIACII, quae Parisiis ann. MDLXXV. prodiit, de nouo recudendam curauit.

12) *editio Gebaueriana*; siue ea, quae in *GEBAVERI corpore iuris, tom. 1.* inuenitur. Erraret, qui lectiones nondum notas, vel nouas emendationes ibi expectaret. Reuidendum curauit textum institutionum *CVIACIANVM* cum notis illis doctissimis *EVERARD. OTTONIS*; iis autem *HALOANDRI* adiecit lectiones.

Sed missas facimus institutiones atque ad *codicem* accedimus. Etiam in illo leges exstare, qui mendis laborant atque emendatione indigent, quis est, qui negat. Rem duobus vel tribus exemplis illustrasse, sufficiat. Iam inter antiquiores iurisconsultos magno cum feruore disputabatur, num verba illa *DIOCLETIANI* et *MAXIMIANI* in *L. 7. C. de pacto inter emptorem* sint spuria, an genuina, quum sequentia ibi proferuntur: *si a te comparauit is, cuius meministi, et conuenit, ut, si intra certum tempus soluta fuerit data quantitas, sit res inempta, remitti hanc conuentionem rescripto nostro non iure petis: quum alii non iure petis; alii autem non iure petit* legunt, vti liquet ex iis, quae tradit *ANTON. FABER, de error. pragmat. et interpretum iuris, decad. XXV. error. 11. p. 708.* Non fere credendum est, quomodo cruciauerit *L. 2. C. de precib. imperat. offerendis* *ACCVRSIUM, BARTOLVM, BALDVM, SALICETVM*, atque alios, nec solum *ANTON. FABER, loc. memorat. decad. XXV. error. 12. p. 717,* sed etiam *IAC. CVIACIVS, libr. III. obseruat. cap. 4.* probe perspexerunt, corruptam esse vulgatam lectionem huius legis ac scribendum potius pro *praemittitur: remittitur.* Simili ratione recentioribus *L. 22. C. de negotiis gestis*, qua *DIOCLETIANVS* et *MAXIMIANVS* loquuntur: *negotium gerentes alienum, non interueniente speciali pacto casum fortuitum praestare non compelluntur.* occasionem praebuit de genuina scriptura huius legis acriter disputandi, propterea quod ibi speciale pactum de casu fortuito in gerendis negotiis praestando celebratum est, non amplius negotiorum gestio possit dici, sed res in mandatum se conuertit. Emendandam itaque hanc legem esse, putat *CORNEL. VAN BYNKERSHOECK, libr. 1. obseruat. iuris Rom. cap. 7.* et cum ipso hac in re plane consentit *GERH. NOODTIVS de pactis, cap. 3.* quum in
locum

locum vocabuli *pacto*, substituunt *facto*: verumtamen lectionem vulgatam tuendam censent ANTON. SCHULTINGIUS *ad tit. dig. de negot. gestis*. §. 6. AVG. LEYSERVS, *medit. ad pandectas*, *spec. LV. med. 2. tom. I. p. 600.* H. G. VRYHOFFIUS, *observat. iur. Romani*, *cap. 16.* et CORNEL. ANTON. VAN WACHENDORF, *observat. ad leges quasdam ex iure civil. cap. 11. tom. 11. thes. noui dissertat. iurid.* GERH. OELRICHS, *vol. 11. p. 166.* His tandem L. 4. C. de *crimin. expil. hered.* adiiciam. Quum ibi legitur: *aduersus uxorem, quae socia rei humanae atque diuinae domus suspicitur.* GVIL. PAVW *diff. inaug. ad varia iuris civilis capita*, *cap. v. §. ult.* et GREG. D' ARNAVD, *libr. 11. variar. coniectur. cap. XIX. 343.* in locum verbi *suspicitur* substituunt *suscipitur*; verumtamen lectionem communem defendit ANDR. NIC. MOLLERVS *selectis quibusdam*, *cap. 4. tom. 11. vol. 11. citat. thesauri*, p. 135.

Res quum ita sese habeat, necesse profecto est, vt interpres quoque fontes habeat, quos adeat, vbi veram codicis scripturam eruere velit. Locum primum inter illos iterum codicibus manuscriptis assignamus; merito tamen animadvertere debemus, magnum quidem eorum adhuc esse numerum: inter eos tamen paucos reperiri, qui aetate sese commendant. GUIDO PANCIROLLVS quidem de *claris legum interpretibus*, *libr. 11. cap. 13.* observat, Rauennae codicem Iustinianum secundum nonnullorum opinionem fuisse inuentum; sed fabula est, quae profecto fidem haud meretur. Magni quidem semper codex hic habitus est a clericis ob singularia iura ac priuilegia, quae in illo ipsis tribuantur. Amplissima huius rei praesidia nobis praebent scriptores aliaque monumenta, vti id docent BVRC. GOTTH. STRUVIUS, *histor. iuris*, *cap. v. §. 7. not. 5. et 10.* SAL. BRUNNQVELLIVS, *histor. iur. part. 11. cap. 9. §. 21.* ac per id euenit, vt longe plura codicis, quam digestorum, exempla manuscripta ad nos peruenerint; sed nullum eorum digestorum Florentinorum attingit aetatem; eandemque ob causam magna est inter illos lectionum discrepantia, id quod ANTON. CONTIVS praef. editioni *codicis* praemissa animadvertit. Quum codicis Theodosiani exempla adhuc,

vti

vti postea tradam, existunt vetustissima eaque, quae aetate digesta antecedunt Florentina: mirabitur forsā quisquam, quid sit, quod nec inueniantur exempla codicis Florentini, eodem scripta tempore; verum tamen honos Theodosiano codici multis in provinciis adhuc post Iustiniani tempora habitus, sine dubio causa fuit, cur negligeretur et deinde tanto crebrius describeretur a monachis aliisque librariis, qui vix legere possent, quod scriberent. Sine dubio codices illi, quibus vsus est ANTONIVS CONTIVS, de collectione hac legum Iustiniana immortaliter meritis, optimi exstiterunt. Iis adiungere debemus codices, quos adhibuisse constat GREG. HALOANDRVM. Quemadmodum ex eius praefatione liquet, quindecim erant; inter eos autem eminebat is, quem a IO. BAPT. EGNATIO acceperat, quemue eo nomine, quod liber esset mirae vetustatis ac dignitatis, nominaque imperatorum aequae ac consulum, quae nullo in libro isto tempore reperirentur, contineret, potissimum laudat, vti tradit GEORG. LAURENT. HAVSFRTZIVS, *memoria Greg. Haloandri* p. 36. Num adhuc existat et quo loco ille reperiatur, haud definire possumus; BERNARDVS autem DE MONTEFACON *bibliotheca bibliothecar. tom. i. p. 22. 156. 193. Romanum: p. 418. Florentinum: p. 596. Lipsiensem: p. 630. Londinensem: p. 650. Bodlejanum: p. 659. Oxoniensem: p. 673. et 674. Eboracensem: p. 682. Londinensem: p. 753. 755. 924. Parisiensem: p. 1179. Verdunensem: p. 1303. Vindociensem: p. 1239. Rothomagensem: p. 1259. Lignensem: p. 1271. Vticensensem: p. 1276. ac 1277. Turonenses, p. 1286. Diuio-Benignianum: p. 1292. Bellouacensem: p. 2340. Turonensem: p. 1359. montis S. Michaelis nominat¹⁶⁾. Dolendum est, aetatem horum codicum hoc in libro haud determinari. Cum iis merito coniungendae sunt antiquiores *codicis* editiones, quae*

16) His addendus est codex *Goettingensis*, quo in adornanda Codicis Iustiniani editione vsus est V. CL. SPANGENBERG, quemque antea possedit CHR. GOTIL. SCHWARZ Professor quondam in Academia Altorfina.

quae a viris de iurisprudentia optime meritis in lucem sunt emissae ¹⁷⁾. Quum nihil praetermitterent, quod textum reddere posset emendatiorem castigatioremque, interpreti omnino bellissimum praebent subsidium: ipsorum codices ideoque omnino sunt con-

17) Illae quoque editiones, quae immediate ad libros istos antiquitas sunt impressae, ac saeculo decimo quinto prodierunt, ad inuestigandas genuinas lectiones magno cum fructu adhibentur. Ideoque sequentes saltem ex iis silentio praeterire nequeo. Exstat nimirum editio Codicis:

- 1) *Moguntina* libros ix. priores continens per Petrum Schoiffer de anno 1475. Teste BRENCMANNO *loc. laud.* p. 262.
- 2) *Norica* (Libror. ix. priorum.) per Andréam Frisner et Iohannem Sensenschmid, de anno 1475. Describit eam SEEMILLERVS *loc. laud. Fasc.* i. p. 76.
- 3) *Romana* (Libror. x. xi. et xii cum Institutionibus et Nouellis) an. 1476. teste eodem, *Fasc.* iv. p. 3.
- 4) *Moguntina* (libror. x. xi. et xii.) anno 1477. impressa notante LIPENIO in *Bibliotheca iuris* (edit. *Ienichian.*) Tom. I. p. 744.
- 5) *Basileensis* per Michael Wensler anno 1478. Obseruante SEEMILLERO in *Praefat. ad Fasc.* ii. p. xii.
- 6) *Norica* (libror. ix. prior.) per Antonium Koberger, an. 1488. secundum eiusdem testimonium *Fasc.* iii. p. 104.
- 7) *Veneta* (libror. ix. prior.) anno 1491. Exstat in Bibliotheca Academica Ienensi teste IO. CHR. MYLIO *Memorabil. Bibl. Acad. Ienens.* p. 174.
- 8) *Veneta* (libror. ix. prior.) per Baptistam de Tortis, anno 1495. de qua Seemillerus *Fasc.* iv. p. 63. agit.
- 9) *Veneta* per Baptistam de Tortis anno 1498. Teste eodem *Fasc.* iv. p. 102.
- 10) *Veneta* per Baptistam de Tortis anno 1500. Continet ix. libros priores. Reperitur in Bibliotheca Acad. Ienensi.

consulendi. Inter illos memorari debent: 1) *editio Haloandrina*, quam GREG. HALOANDER anno MDXXX Norimbergae apud Io. Petreium in folio publici iuris fecit ¹⁸⁾. Collatos esse ab HALOANDRO, vt eo magis purgaret textum a mendis, quibus laboraret, codices quindecim, iam supra monui ideoque solum addo, indicem chronologicum consulum Romanorum, quem adiunxit codici, atque locum, ab ipso authenticis adsignatum, non minus editionem hanc ab aliis distinguere: 2) *editio Rufsardiana*, quae cura RVSSARDII, Antuerpiae, MDCLXVII prodiit ac tandem 3) ea, quae debetur ANTON. CONTIO, qui non solum textum emendavit: sed de inscriptionibus quoque legum bene meritus est ac lacunas, quae pluribus in legibus reperirentur, ex libris ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ feliciter supplavit ¹⁹⁾. Tandem ad *codicem* quoque *Theodosianum* confugere possumus, si vitia velimus detegere, quibus haec vel illa lex laborat; verum enimvero cautione quadam opus esse, quilibet perspiciet. Eum omnino lucem accendere posse iurisconsulto, bene perspexit ANTON. CONTIVS eandemque ob rem, vt ipse in *praef. codici Theodosiano* praemissa fatetur, multas leges ex codice Theodosiano restituit. Copiosius illud quoque exposuit IO. SAL. BRUNNQVELLIVS, diss. de *codice Theodosiano eiusque in codice Iustiniano usu*, cap. 4. in eius *opusculis*, p. 33. Iure quoque id statuerunt doctissimi vivi, quum IUSTINIANVS ipse plures leges ex codice *Theodosiano* in *Iustinianum* translatas esse testatur. Non potuit itaque fieri, quin describerentur eiusmodi leges ex codice Theodosiano, quumque ordinarie lectio dubia codicis descripti ex eo diiudicari solet, a quo est descriptus, facile illustria exempla proferri possunt legum

18) Sub titulo: *Codicis Dn. Iustiniani sacratiss. principis ex repetita praelectione libri XII. ex fide antiqu. exemplarium quoad fieri potuit a Gregorio Haloandro diligentissime purgati recognitique.*

19) His accedit 4.) ea, quam V. CL. GEORG. AVGVST. SPANGENBERG procuravit, quaeque tomo II. corporis iuris Gebaueriani continetur, vt supra adnotauimus.

gum codicis Iustiniani ex Theodosiano emendatarum. Ita *L. 6. C. de episcopali audientia* in qua legitur: *Sed et reos ad locum poenae sub persecutione pergentes nullus haereat; aut defendat*, restituenda est ex *L. 16. C. Theod. de poenis* et pro persecutione legendum *prosecutione*. Eadem ratione feliciter emendatur *L. 2. C. de abolition.* in qua legimus: *sin autem per deceptionem vel pecuniis a reo corruptus ad postulandam abolitionem res immutata est*, et pro vocabulo *deceptionem* restituitur *depetitionem* ex *L. 1. cod. Theod. de abolit.* vti quoque IAC. CUIACIUS, *libr. 11. observat. iuris. cap. 5.* et GERH. NOODTIVS, in *Diocletiano et Maximiano, cap. 13.* demonstrant. Neque minus certum est, vitia, quae in legum latent inscriptionibus, optime emendari solere ex codice Theodosiano. Falso tribui *L. vn. C. si curialis relicta ciuit.* Constantino Magno, discimus ex *L. 2. cod. Theod. eod. tit.* vbi illa adsignatur Arcadio atque Honorio. Constantinum magnum fuisse auctorem *L. 1. C. de haereticis* eamque in legis inscriptione falso tribui filiis Constantini magni, Constantino, Constantio ac Constanti, docet *L. 1. cod. Theod. de haereticis*, vt iam alia exempla silentio praeteream, quae adduxit BRUNNQUELLIVS, *loc. memorato.* Egregia quoque sunt codicis illius Theodosiani exempla, quae ad nostram vsque aetatem benigniore fortuna conseruata. Eminent inter illa *codex Herbipolitanus*, quiaetate digesta Florentina si non superat, omnino tamen attingit, pluresue contulisse contigit IO. DAN. RITTERO, quum editionem nouam Lipsiae ann. MDCCCXXXVI procuraret. Describunt illum IO. GEORG. ECCARDVS, *tom. 1. rer. Francic. libr. XXIII. p. 452.* IO. FRID. SCHANNATVS, *vindem. litterar. coll. 1. p. 228.* et GOTTFRIDVS ABBAS GOTTVICENSIS *tom. 1. p. 16. 33. et 34.* ac IO. DAN. RITTERVS, *praef. tom. 1. cod. Theodos. praemissa.* ei autem accedunt codices *Vaticanus: Florentinus: Vindobonensis* atque alii. Omnia haec extra dubitationem sunt posita: nemo tamen statim arbitrari debet, vitio laborare legem, quae in codice Iustiniano deprehendatur, si illam discrepare deprehendat ea ab lege, quam exhibeat codex Theodosianus; sed curatius inquirere debet in veram rationem

nem differentiae, quae inter vtramque reperitur legem. Iamdudum IAC. GOTHOFREDVS, *prolegom. cod. Theodosiani*, cap. IV. animaduertit, maxima facinora, vt verbis illius vtar, commisisse in codicem Theodosianum Tribonianum atque cum in verbis, tum rebus leges, quas ex codice Theodosiano in suum transferret, mirum in modum immutasse. Illustrant quoque idem BRVNNQVELLIVS, *loc. excit.* ac IO. DAN. RITTERVS in *Gothofredi prolegom. cod.* cap. IV. p. 221. Quum itaque etiam ex interpolatione TRIBONIANI accidere potest, vt iam lex, quam Theodosianus exhibet codex, a Iustiniano discrepet: oriri quoque potest ex mutatione, quam fecit ALARICVS, quum breuiario suo codicem Theodosianum denuo cum quibusdam iuris libris vulgaret neque solum illum quibusdam locupletaret interpretationibus; sed quaedam alia mutaret. Si praeter citatum libellum Alarici alia codicis Theodosiani exempla ad nos peruenerint haecque consulere liceret: facile quilibet inuenire posset, quaenam sint genuina legum verba quidue in iis sit ab ALARICO mutatum: verum enim vero omnes, quot exstant codices fragmenta sunt breuiarii istius Alariciani, neque hac in re excipiendum antiquissimum illud exemplum, quo Herbipolis iure potest gloriari, vti belle monstrat RITTERVS, *praefatione citata*. Reiiicit itaque AMAYA, vti refert BRVNNQVELLIVS, *loc. memorat.* sine vlllo discrimine modum, codicem Iustinianum emendandi ex Theodosiano et licet ipse cum BRVNNQVELLIO consentiam, reprehendendum esse doctissimum Hispanum, vbi nullas adiiicit regulae, quam format, exceptiones: iure tamen ex his, quae tradidi, colligo, vel minimum caute procedendum esse. Tandem

Nouellarum quoque mentionem facio. Graece sunt conscriptae, vti BVRC. GOTTH. STRVVIVS, *histor. iuris* cap. III. §. 9. p. 321. atque inprimis V. C. AEMIL. LVDOV. HOMBERG ZV VACH *diatrib. de nouellarum constitutionum imperatoris Iustiniani lingua originaria*, Marburg. MDCCCXXXI. ²⁰⁾ monstrant,

20) Exstat in CAROL. FRID. ZEPERNICK *delectu scriptorum Novellas illustrantium*. p. 177. sequ.

strant, ac praesertim hic trutina quadam examinavit, quae tradidit FERD. AVG. HOMMELIVS *diff. de textu nouell. originario*, Lipsiae MDCCCXXXVI²¹). Quilibet itaque, qui paullo emunctioris est naris, perspiciet, interpretem in versionibus illarum latinis haud adquiescere debere; sed necesse esse, ut graecum adeat textum; quis vero quaeſo arbitrabitur, illum mendis haud esse inquinatum? Innumera eorum inuenerunt iam antiquiore aetate doctissimi iurisconsulti multumque temporis consumserunt in emendandis nouellis. Quum nimium diuagarer, si quoque loca nouellarum, quorum scriptura est controuersa, nominare vellem, ac solum ad ea breuiter prouocare possum, quae hac de re protulerunt viri, quorum memoria merito iuncta nobis esse debet, videlicet HALOANDER, SCRINGERVS, HENR. AGYLAEVVS, IO. FRID. BREITHAVPTIVS ac HOMBERGIVS: viam potius monstro, qua quis locum nouellarum corruptum feliciter restituere potest eumque in finem inter subsidia, quibus vtendum sit, nomino:

I. *codices*. Distinguo etiam hoc loco illos, qui adhuc in publicis potissimum exstant bibliothecis, ab iis, quibus antiquiores iurisconsultos vsos esse constat. Licet haud sciamus, num hi ad nos peruenerint, an perierint, et vel minimum locum indicare nobis haud liceat, ubi iam reperiantur; eos tamen nosse interest, propterea quod in iis fundamentum quaerendum sit plurium lectionum probatarum ab iis, qui nouellas ediderunt. Refero inter illos ante omnia *codicem bibliothecae Marcianae Florentinae*, qui eo nomine memoratu est dignus, quod ex illo omnia fere ea sunt deriuanda, quae praestitit in nouellis HALOANDER. Ipsum quidem haud consuluit; sed exemplum potius habuit, quod isto ab codice descriptum aderat, quodue possidebat LVDOV. BOLOGNINI. Reliquit doctissimus hic Italus ipsum fratri-

21) *Ibid.* p. 267. Huc quoque pertinent *coniecturae* cuiusdam *de textu Nouellarum originario*, opusculum nullius fere momenti, quod in *Observationibus Historico-iuridicis* (Lipsiae 1773.) p. II. invenitur.

fratribus praedicatoribus, vti obseruat BRENCMAN-
NVS, *libr. iv. histor. pandect. cap. 2.* ac per id soler-
tissimo ibi HALOANDRO occasionem praebuit, illo
vtendi; verum enim vero tantum huic codici haud
ineft pretium, quantum tribuere ipsi videtur HALO-
ANDER, propterea quod a homine quidem Graeco
esset conscriptus, sed maximam partem ex libris
Basilicorum collectus, vti tradunt IO. FRID. HOM-
BERGIUS in *praefatione nouellis* praemissa, ac GEORG.
LAUR. HAVSFRTZIVS, in *Memoria Greg. Haloan-
dri*, p. 40. ²²⁾ Maiorem attentionem merentur co-
dices Cardinalis BESSARIONIS ac HVLDERICI FVG-
GERI, qui HENRIC. SCRINGERO opportunam sup-
peditauit occasionem, plura emendandi loca nouel-
larum, vti BRVNNQVELLIVS, *histor. iuris, part. II.
cap. XII. §. 18.* monstrauit, ac cum his illum iungas
codicem, qui tempore ANT. AVGVSTINI *bibliotheca
Veneta*, diuo Marco consecratam, eo obser-
vante, *libr. II. emendationum cap. 9.* ²³⁾ ornabat.
Ab his distinguimus codices, qui adhuc exstant.
Prae reliquis nomino codicem *Vaticanum* aequae ac
Mediceum, idque ea ex ratione, quod collatos esse
constat a HENR. BRENCMANNO hicque plures lectio-
nes, quas in illis inuenit, communicauit cum HOM-
BERGIO, vt illas iuris publici faceret. Aetatem
illorum HOMBERGIUS nominat; praeter eos vero
BERNARD. DE MONTFAVCON, *bibliotheca bibliotheca-
rum*, codices: Vindobonensem, p. 559. Hispanicum,
p. 625. Anglicanum, p. 643. Parisienses, p. 738. 751.
904. et 906. ac Metenses, p. 1379. laudat ²⁴⁾.
Iis

22) Conf. ea quae de codice Nouellarum Haloandri
differit CAROL. FRIED. ZEPERNICK *praefat. dele-
ctui scriptorum, Novellas Iustiniani Imperatoris ea-
rumque historiam illustrantium, praemissa* (Hae
1783.) p. L — LX.

23) Pag. 1486. tom. IV. *Thes. Otton.*

24) His adiungimus tres illos codices *Gerardi Meer-
manni*, quorum variantes lectiones editioni Nouel-
larum, quae tomo altero Corporis iuris Gebaueria-
ni continetur, adiectas videmus.

Iis sine dubio proxime accedunt 2. libri ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ, quibus omnes fere, qui de nouellis bene sunt meriti, vti sunt. Refero hac de re ad ea, quae infra de iis sunt dicenda ac addo potius 3. editiones castigatiores. Hae sunt: editio *Haloandrina*. Lucem adspexit Norimbergae, ann. MDXXXI ²⁵). In primis illam curate recenset GEORG. LAVRENT. HAVSFRTZIVS, *loc. cit.* Quum supra monui, codicem, quem consuluit, esse confectum ex libris ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ: non omnes bene sentiunt hoc de labore HALOANDRI; neque negandum est, multas nouellas deesse; quasue edidit, pluribus laborare vitiis. Versio, quam adiecit, omnem meretur laudem; neque illam denegavit ANT. CONTIVS, *praef. editioni nouell.* praemissa., etsi multa alioquin hac in editione desideraret: editio *Heruagiana*, quam typographus Basileensis satis notus ann. MDXXXI. consilio atque ope ANDR. ALCIATI adiutus in lucem emisit: editio *Scrimgeriana*, quam HENR. SCRIMGERVS, Basil. CIΘICLVIII. protulit ²⁶); editio

L 2

Agy-

25) Sub titulo: Νεαρῶν Ἰστυνιανοῦ βασιλέως, τῶν ἐν τῷ νῦν ἐυρισκομενῶν, καὶ ὡς ἐυρισκονται, βιβλίον. προστέθενται δὲ καὶ οἱ κανόνες τῶν ἀγίων ἀποστόλων διὰ Κλημέντος ἀθροισθέντες. *Novellarum constitutionum Dn. Iustiniani principis, quae exstant, volumen. Appositi sunt item canones s. Apostolorum per Clementem in unum congesti. Gregorio Haloandro interprete. Norimbergae sive in Castro Norico apud Io. Petreium An. dom. CIΘICXXXI.* Postea recusa est haec editio Parisiis an. 1542. Discrepat tamen graecus textus quibusdam in locis hac in editione a Norica, vti commemorat WAECHTLERVS in litteris ad I. B. M. v. *Acta Erud.* de ann. 1711. m. Iun. p. 264. Eiusque *Opusc.* p. 510.

26) Inscriptio huius editionis haec est: Ἀυτοκρατόρων Ἰστυνιανοῦ, Ἰστυνῆ, Λέοντος νεαρὰ διατάξεις, Ἰστυνιανοῦ ἐδικτα. *Impp. Iustiniani, Iustini, Leonis Novellae Constitutiones, Iustiniani Edicta Ex bibliotheca Illustris viri Hulderici Fuggeri domini in Kirchperg et Weissenborn publicae commoditati dicantur.*

Agylaeana, quae cura HENRICI AGYLAEI *Syluaeducensis* prodiit ²⁷⁾, quaeue versionem HALOANDRI ad

tur. Iustiniani quidem opus antea editum, sed nunc primum ex vetustis exemplaribus studio et diligentia Henrici Scrimgeri, Scoti, restitutum atque emendatum et viginti tribus constitutionibus, quae desiderabantur, auctum. etc. etc.

ANNO MDCLVIII. Excudebat Henricus Stephanus Hulderici Fuggeri typographus.

De loco vero, vbi prodierit haec editio, eruditi haud conueniunt. Quidam cum SVARESIO *Notitia Basilicor. §. XXIV. Basiliae* impressam esse, sibi habent persuasum, quos b. pater meus sequutus est. HEINECCIUS contra, *Historia iuris I. §. 404. ** FR. AVG. SCHOTT supplementis ad Lipenii Bibl. Iurid. p. 274.* plurimique statuunt, prodiiſſe *Lutetiae Parisiorum.* Aliam vero hac de re fouet sententiam ILL. CAROL. FRIDERICVS ZEPERNICK *Praetermissis de vita, rebus gestis et Constitutionibus in primis Novellis Leonis sapientis, (BECKII Commentationi de Novellis Leonis adiectis) §. XVIII. p. 336.* qui nimirum, rationibus haud contemnendis, ostendit, *Geneuae* typis esse mandatam.

27) AGYLAEVUS non nisi supplementum Nouellarum edidit, quod emendationes tantum versionis Haloandrinae, et nouam versionem quarundam nouellarum, quae apud Haloandrum haud inueniuntur, et quidem eo ordine, quo nouellae in Scrimgeri editione exstant, continet. Prodiit vero iste libellus, sane aestimandus, sub hac inscriptione:

Nouellarum Iustiniani Principis constitutionum supplementum, antehac non editum una cum Haloandri ac Scrimgeri editionum collatione per Henricum Agylaeum. Coloniae MDCLX. ap. Hered. Arn. Birkmanni. 8.

Postea Hervagius Haloandrinam versionem cum his Agylaei emendationibus ad graecum Scrimgeri exemplar edidit Basileae 1561. in 8vo max. vid.

III.

ad graecum SCRINGERI exemplar emendauit, ac quibus in rebus Haloandrina discrepet a Scrimgeriana editione, indicauit, et tandem *Hombergiana*. Ea sub inscriptione sequenti: *Nouellae constitutiones Dni Iustiniani, sacratissimi principis, ex graeco in latinum conuersae et notis illustratae a Io. Frid. Hombergk zu Vach*, Marburgi MDCCCXVII. prodiit. Egregia sunt merita de nouellis, quae praestitit HOMBERGIUS, siue ad ipsam versionem, quam emendauit, respiciamus; siue ad notas illas criticas, quas adiecit: merito tamen dolendum est, illum adqueuisse in translatione, quam iuris publici fecit; neque ipsi adiecisse textum graecum ²⁸). W.

CAP. III.

DE

LATINITATE ET STILO VETERUM IURISCONSULTORUM.

§. LXXXVII.

Qua via et ratione vera et germana legis le-^{Latinitas}
ctio inuestigari possit, quibusque subsidiis et ^{et stilus}
quasi artibus ad hanc rem opus sit, satis pro ^{vetorum}
instituti nostri ratione superiori capite dictum ^{ICtorum}
est. Proximum est, vt de latinitate et stilo veterum iurisconsultorum differamus. Alterum

L 3

enim

III. CARL. FRIED. ZEPERNICK *Praef. delectui scriptorum Nouellas Iustiniani Imp. illustrantium, praefixam.* §. XI.

28) Nouissima editio est ea, qua GEORG. AVG. SPANGENBERG tomum alterum *corp. iur. civ. Gebaueriani* instruxit. Textum graecum ad fidem codicum mss. recensitum passimque castigatum, vna cum versione latina vulgata ac Hombergkiana, nec non notis criticis Hombergkii exhibuit.

enim interpretis praefidium in adcurata linguae, qua lex conscripta est, cognitione positum esse adeo certum est, vt res nulla probatione egeat. IO. BARBEYRAC orat. de *studio iur. recte instituendo* p. 8. conf. LAVRENT. ANDREAE HAMBERGERI *opuscula* p. 288.

* Fuit quidem tempus, quo glossarum compilatores, nulla linguae latinae, multo minus graecae, notitia instructi, leges interpretabantur, barbaro quodam vocabulario in consilium adhibito. Sed longe melius iurisprudentiae fuisset, si numquam illi interpretandi prouinciam arripuissent, et nemo ignorat pueriles eorum errores ex politioris litteraturae ignorantia ortos. Sane BARTOLVS ad *L. 1. D. de iurisdic.* verba Vlpiani *ius dicentis officium latissimum est*, quae ne pueris quidem hodie obscura sunt, non intellexit. Alias non ridicule quaesiuisset, cur non potius *longissimum* esse Vlpianus dixerit, ineptamque, et vix Mopso aliquo dignam rationem eius rei reddidisset, *quod longi homines raro sint sapientes.* NIC. HENELIVS *otio Vratislauensi*, cap. XI. p. 88.

§. LXXXVIII.

varius et Varius est stilus veterum iurisconsultorum, ex quorum scriptis pandectae constant, nec vnuerse de eius ratione adcurate pronunciari potest. Nam quum non omnes eodem tempore vixerint: facile patet, valde dissimile esse oportere dicendi genus, quod in digestis obseruamus. At si Augusteo saeculo, et florente quam maxime latini sermonis nitore, nasci omnibus iis contigisset, ex quorum scriptis pandectas concinnari Iustinianus iussit: nemini dubium est, quin nulli optimorum auctorum vel elegantia, vel dignitate orationis cederent, quin cum Ciceroniana ipsa dictio eorum esset comparanda.*

* Hinc

* Hinc vel hanc ob causam nonnulli optarunt, ut vel a Cicerone, vel a Iulio Caesare ius rom. in corpus quoddam redactum esset, quod tanto elegantius, concinnius, et eruditius fore existimant, quanto beatiora florentis Romae, quam iacentis, et a Gothis oppressae, tempora fuerunt. VLRICVS HVBERVS *auspic. domest. or. V. p. 178. sq.* Nec alia ratio est, cur FRANC. HOTOMANNVS in *Anti-Triboniano cap. XII.* adeo indigne-
tur, iurisconsultorum recentiorum, omissis antiquioribus, qui liberam viderant rempublicam, responsa a Triboniano in pandectas relata esse. Vere enim Romanis ait praelatos esse imprudenter peregrinos, nec linguae latinae satis peritos, Graecos, Syros, Africanos, quorum oratio longe a priorum elegantia et suauitate absit. Sed uti hanc sententiam egregie iam confutauit ANTON. SCHVLTINGIVS in oratione peculiari *Iurisprudentiae Ante Iustinianae subiecta p. m. 899.* ita minus adcommodatum fuisset moribus nostri saeculi ius a Cicerone, vel Iul. Caesare in ordinem redactum.

Ita inprimis laudibus extollitur breuitas orationis, qua utitur Q. CERVIDIVS SCAEVOLA. Mihi quidem, non uti IO. LVDOV. CONRADI, *de vita et scriptis Quint. Ceruidii Scaeuolae. cap. III. p. 42.* subirasci videtur AQVILIO GALLO in L. 29. D. *de liber. et possum.* quod GALLVS tam verbosa verborum conceptione vsus fuerit; certum tamen est, eum breuitati in responsis suis inprimis studuisse ac frequentius ad quaestiones iuris simpliciter respondisse verbis; *deberi, vel non deberi: peti posse, vel non posse; videri vel non videri.* Quum L. 102. §. 3. D. *de leg. III.* sequens species esset proposita: *testator liberto suo militiam his verbis legauit: Seio, liberto meo, militiam do lego, illam, quam militiam et testator habuit, ac ei quaestio adiecta: an opera omnia et introitus militiae ab herede sint danda,* respondit saltim SCAEVOLA *danda.* Neque minus elegans exemplum brevis responsi deprehendimus in L. 32. §. 1. D. *de usu et usufruct. legat.* Quum quaesitum esset mortua matre, superstite filia testatricis, vsus fructus utrum ad solam filiam; an vero pro portione

hereditatis pertineret? respondit, *ad eos redire, apud quos proprietas esset*, vti modo memoratus CONRADI copiosius exponit. Eadem ratione de CL. Tryphonino animaduertit. CHRISTIANVS RAV, *diff. de Claudio Tryphonino, iurisconsulto Romano*, Lipſiae MDCCCLXVII. ipsius dicendi genus presum esse, atque ita, vti conueniat iurisconsulto, comparatum. W.

§. LXXXIX.

hinc aetas ICtorum
ICtorum vt de stilo eorum adcurate iudicari possit, ne-
probe di- que iis temere adfentiendum, qui nimis mag-
stinguenda nifice de eo sentiunt, et Ciceroniano illum
fere comparant,* nec eorum iudicium curan-
dum est, qui generatim sine exceptione vete-
rum iuris auctorum orationi dicam scribunt.**
ANTONIUS SCHVLTINGIVS l. c. Caeterum iure-
consulti *Rhodio* vtuntur *stilo*, vt neque addi ne-
que demi quidquam, saluo sensu, eorum ora-
tioni possit. Atticum vero loquendi genus
cum libertate romana periit, vti recte obseruat
CORNEL. BYNKERSHOEKIVS *L. VIII. obseru.*
c. XV.

* In eorum numero primas tenet LAVRENTIVS VALLA prooemio *L. III. elegantiar. lingu. lat.* vbi nescire se fatetur, *utrum diligentia, an gravitas, prudentia, an aequitas, scientia rerum, an orationis dignitas in Digestorum libris praestet, et maiori laudi danda esse videatur.* Laudat deinde in ICTis dicendi characterem ubique sui similem. Tandem haec subiicit; tantum igitur deberi puto huius facultatis libris, quantum illis olim, qui Capitolium a Gallorum armis atque insidiis defenderunt: per quos factum est, vt non modo tota vrbs non amitteretur, verum etiam, vt tota restitui possit. Itaque per quotidianam lectionem Digestorum et semper aliqua ex parte incolumis, atque in honore fuit lingua Romana, et breui suam dignitatem,

tatem, atque amplitudinem recuperabit. Sed quorum elegantiam multis verbis hic commendavit superciliosus iste Grammaticus, eos *L. VI. cap. XXIX. elegantiar. lingu. lat.* reos fecit laesae quasi maiestatis latinae, merito proinde reprehensus ab ANDREA ALCIATO *L. IV. de verbor. significat.*

****** Sic CASPAR. SCIOPPIVS in *consultation. de studior. et scholarum ratione* veteres ICTos omnes in vilissima maximeque ignobili aetate reponit, et ultimis scriptoribus adnumerat.

§. LXXXX.

Ex priscorum ICTorum, qui Augusteo vi-
xerunt saeculo, aut illud antecesserunt, libris ^{Quidam, Augusteo viuentes saeculo, scripserunt lati-}
pauca quidem sunt fragmenta in pandectas rela-
ta, quae vero cuncta naturali, nec adfectata la-
tini sermonis simplicitate suauiter adsurgunt.
In ALPHENO VARO dictionem vere Romanam et
venustam deprehendimus: nihil in eo est ostentationis, imitationis, aut translationis: scribit non aspere, non vaste, non hiulce, sed leniter et aequaliter, et denique ita, quemadmodum latine scribendum esse disputat Crassus apud *CIC. de orat. L. III. cap. XIII.* CORNEL. BYNKERSHOEK *L. VIII. obseruat. c. XV.* GVIL. BEST *de rat. emend. leges cap. XX. §. I.* EVERARD OTTO in *P. Alfeno Varo ab iniur. veter. et recentior. liberat. c. V. §. II.* in *Thes. iur. rom. Tom. V. p. 1656.* Nec inferiores latinitatis incorruptae, et purissimo aevo congruentis laude censendi sunt Q. MUCIVS SCAEVOLA, ANTISTIVS LABEO, et SEMPRON. PROCVLVS, quorum reliquiae in digestis supersunt.

Quum stilus iurisconsultorum ex tempore est diiudicandus, in quod eius incidit aetas: in tres merito

classes diuidere illos debemus, e quorum scriptis
 fragmenta quaedam in digestis reperiuntur. Quum
 prima classis duos illos comprehendit, qui sub libe-
 ra floruerunt republica, videlicet QVINTVM MV-
 CIVM SCAEVOLAM ac CAIVM AELIVM GALLVM,
 in secundam illos scribendos censeo, qui sub priori-
 bus caesaribus usque ad Hadrianum vixerunt, ac in
 tertiam reliquos refero. Cadunt itaque in secun-
 dam classem M. ANTISTIVS LABEO, PVBLIVS AL-
 PHENVS VARVS, MASSVRIVS SABINVS, SEMPRO-
 NIVS PROCVLVS, NERATIVS PRISCVS, PVBLIVS
 IVVENTIVS CELSVS, PRISCVS IAVOLENVS ac
 SALVIVS IVLIANVS; ii vero, qui tertiae sunt ad-
 scribendi, partim saeculo post urbem conditam deci-
 mo, partim vero vndecimo de iure commentati
 sunt. Quum ad illos referendi sunt: SEXTVS
 CECILIVS AFRICANVS, TERENTIVS CLEMENS,
 ALBURNIVS VALENS, TITVS CAIVS, PAPIRIVS
 IVSTVS, QVINT. CLAVD. SATVRNINVS, SEXTVS
 POMPONIVS, AELIVS MARCIANVS, IVNIVS
 MAVRICIANVS, LVCIVS VOLVSIVS MAECIANVS,
 VLPIVS MARCELLVS, QVINTVS CERVIDIVS SCAE-
 VOLA, TARRVNTIVS PATERNVS, QVINT. SE-
 PTIMIVS FLORENS TERTVLLIANVS, ARRVS
 MENANDER, LVCIVS AEMILIVS PAPINIANVS,
 PVBLIVS FVRIVS ANTHIANVS, FLORENTINVS,
 CLAVD. TRYPHONINVS, QVINT. VENVLEIVS SA-
 TVRNINVS, CALLISTRATVS, DOMITIVS VLPIA-
 NVS, IVLIVS PAVLLVS, LICINIVS RVFINVS,
 AEMILIVS MACER: horum tres saltem nominandi
 sunt, nimirum HERENNIVS MODESTINVS, AV-
 RELIVS ARCADIVS CHARISIVS et CLAVD. HERMO-
 GENIANVS. Hi sunt omnes iurisconsulti, ex quorum
 libris quidquam peruenit in digesta, si IVLIVM AQVI-
 LAM excipiamus ac RVTILIVM MAXIMVM, propter-
 ea quod aetas ipsorum est incerta; hoc vero posito,
 facile definire possumus, secundum ea, quae tradit
 IO. NIC. FVNCCIUS, *comm. de virili aetate latinae
 linguae, part. II. cap. 3. p. 141.* in virilem huius
 linguae aetatem tempus saltem cadere, quo Q. M. SCAE-
 VOLA, AELIVS GALLVS, ANTISTIVS LABEO ac
 ALPHENVS VARVS floruerunt; plerosque vero cum
 ipso, *comm. de vegeta latinae linguae senectute, cap.*
VII.

VII. p. 403. inter scriptores vegetae senectutis esse numerandos.

ALFENVS quidem in secunda classe locum tuetur; verumtamen iure ECKHARDVS ante omnia eius mentionem facit, propterea quod omnibus aliis iuriconsultis elegantia stili praefertur a FRANC. HOTOMANNO, *libr. vi. obseruat. cap. 1.* atque ANTON. SCHVLTINGIO. *orat. de utilitate ex iurisprud. in artem et scientiam redund.* p. 11. et quod maximum est, multa eius ex libris dimanarunt fragmenta, vti constat ex ABR. WIELINGII *iurisprud. restituta*, p. 4. Quatuor tantum effata sunt Q. MUCII SCAEVO LAE, quae eius ex libris *ᾠπων* sunt sumta: eo maiorem tamen attentionem merentur, quod omnium iuriconsultorum, quorum scripta in digesta peruenerunt, sit antiquissimus: plura autem loca pandectarum ex scriptis PROCVLI ac LABEONIS deriuanda esse, extra omnem dubitationem est positum. Ceterum plura hisce de quatuor iurisprudentibus, tanquam scriptoribus aureae aetatis profert IO. NIC. FVNCCIUS, *tract. de virili aetate linguae latinae, part. 11. cap. 3. p. 141.* W.

§. LXXXI.

Quum a Traiani obitu romani sermonis ^{Postea ni-}tor defecerit, multumque latinae ^{tor latinae}veneres ^{linguae}deco- ^{defecit,} xerint, et pandectae ex scriptis iureconsultorum, qui ab Hadriani tempore floruerunt, maximam partem collectae sint: non mirandum est, saeculi labem aliquando in iis pellucere. Sic alii quoque scriptores multa ex aeui sui consuetudine adsciscunt, eosque nemo propterea abiiciendos esse censet. Hoc autem vere confirmari potest, praestantiores orationis virtutes, quae docentem maxime decent, in iureconsultorum stilo elucere.

§. LXXXII.

Quod prudentioribus maxime probatur pro- ^{ICti prae-}prie loquendi genus, illud veteres iureconsulti ^{sertim stu-}tanto

dent ver-
borum
proprieta-
ti,

tanto sequuntur studio, vt *summus eorum la-
bor circa verborum proprietatem* a QVINCTILIA-
NO L. V. c. XIV. commemoretur. Nam quum
in exquirendis verborum originibus multum
posuerint operae, vt natiuas et proprias rebus
significationes subiicerent, * verbisque ac for-
mulis solemnibus, quibus ex diligenti artis
suae tractatione adfueti erant, omnia enuncia-
rent: facile vnusquisque intelligit, eos pro-
prie loquendi facultate multum aliis scriptori-
bus praestare.

* Hac in re quoque iureconsulti more suo Stoicos
imitati sunt, quos studiose, vnde verba ducta sint,
exquirere testatur CICERO *L. I. de offic. c. VI.* li-
cet adlusiones magis, quam veras etymologias
saepe tradiderint. EM. MERILLIVS *obseru. L. I.*
cap. X. In iureconsultis vero necessarium fuit
verborum origines inuestigandi studium, vt veram
verborum vim perspectam haberent, et leges, edi-
cta, senatusconsulta, et quae scripto in stipula-
tionibus, contractibus, et testamentis compre-
hendebantur, adcurate explicare possent. Recte
enim QVINCTILIANVS *L. I. Inst. orator.* ait c. VI.
*verborum originatio habet aliquando usum necessa-
rium, quoties interpretatione res, de qua quaeritur,
eget.* Hinc ANTISTIVS LABEO latinarum vocum
origines rationesque percalluit, eaque scientia
ad enodandos plerosque iuris laqueos praeclare
vlus dicitur GELLIO *L. X. N. A. c. X.* Sic et-
iam Seru. Sulpicium, Alfenum Varum, A. Ofi-
lium, aliosque plurimum operae in verborum in-
terpretatione posuisse, fragmenta eorum in dige-
stis obuia satis superque testantur. GELLIVS *L.*
II. c. X. L. 77. de V. S. L. 40. D. de condit. et
demonstrat. EV. OTTO in *or. de Stoica vet. ICior.*
philos. p. m. 144. AEGID. MENAGIVS *Amoenit.*
iur. ciu. cap. XXXIX.

Elegans curae exemplum ex PAPINIANO adfert
EVERARD. OTTO, in *Papiniano, cap. 5.* qua veram
notionem verborum definire studuit. Iam CICERO
mo-

monuit *libr. IV. de republ. apud NONIVM, cap. V. num. 37.* iurgium ac litem ita discrepare, quod iurgium, quasi iuris concertatio sit inter beneuolos et propinquos: sanguine, vel praediis coniunctos; lis vero dissensio vehementior, ex ira atque odio inter inimicos orta. Plerique super habere soliti sunt hanc differentiam: immo CICERO ab hac regula nonnunquam ipse recessit, uti constat ex iis, quae in *libr. II. de leg. cap. VIII.* legimus: tantum tamen abfuit, ut idem faceret PAPINIANVS, ut contentiones saltem, quae inter fratres essent ac coniuges, nomine *iurgiorum* designaret, L. ult. D. *famil. ercisc.* L. 31. D. *de iure dot.* ac L. 27. D. *de pact. dotal.* hancque in rem sequeretur OVIDIVM, *libr. II. amorum, eleg. II. v. 35.* et *libr. I. fast. v. 74.* W.

§. LXXXIII.

Quemadmodum latini sermonis puritas in Stili puri-
verbis formulisque proprie usurpatis consistit: tati,
ita hanc quoque orationis virtutem non facile
quisquam desiderauerit in stilo iureconsultorum,
quos ad vnum omnes pro artis suae instituto di-
cendi proprietati maxime studuisse nouimus.
Et quis pure atque emendate eos scripsisse dubi-
tet, qui in legibus, edictis, SCtis, plebiscitis,
constitutionibus principum, vere latinis verbis
conscriptis, tractandis et interpretandis quoti-
die versabantur? Quod si diuturna veterum au-
ctorum lectione hodie multi latine dicendi fa-
cultatem sibi comparant, quidni ICTi etiam po-
steriores purum sermonis genus adhibuerint,
qui diurna nocturnaue manu melioris aetatis
scriptores, non iureconsultos solum, * sed ora-
tores etiam et poetas versarunt? ** Vere igitur
scripsit CORNEL. VAN BYNKERSHOEK L. VII.
obseruat. iur. rom. c. XXIV. ICTos prae ceteris
teriores esse, utpote priscarum legum verbis et for-
mulis adfuetos.

* Sic

* Sic SEXTVS POMPONIVS, saeculi secundi scriptor, frequenter testes citat P. Mucium in L. 17. *D. de legation.* Q. Mucium in L. 7. *D. de seru. praed. urban.* Seru. Sulpicium in L. 40. *D. naut. caup. stab.* Ofilium L. 18. §. 1. *sol. matrim.* Trebatium Testam L. 8. *D. de condit.* Alfenum Varum L. 18. §. 1. *D. de contrah. emt.* Labeonem in L. 24. *D. de seru. praed. rust.* quos libera republica, vel Augusti aetate vixisse constat. Sed Ennio quoque in L. 2. §. 38. *D. de orig. iur.* et Ciceroni in L. 2. §. 40. *eod.* testimonium denunciat. Sic MARCIANVS in L. 6. §. 5. *D. de diuis. rerum* Virgilii auctoritate vtitur, vt de aliis taceam. vid. SCIPIO GENTILIS L. II. *Parergor. c. XVI et XVII* GEORG. CASPAR KIRCHMAIERI *amoenit. et veneres latinit. ex pandect. repraesentat. cap. II.*¹⁾ Praeclare igitur hoc argumento iurisconsultorum latinitatem, limatissimamque dictionem commendat vir eruditissimus, et iurisprudentiae elegantioris ornamentum verissimum, IO. CONRADVS RVCKER in oratione elegantissima *de amoenitate studii iuris ciu. p. 226.* Laudat Pomponius in veterum iurisconsultorum catalogo inter eos, qui ius civile fundauerunt, Catones, Crassos, Scaeuolas, Sulpicios: at hos eosdem a literarum elegantia, dicendique potentia maximopere passim commendat antiquitas, et in coelum usque laudibus extollit ipse Romanae eloquentiae princeps. Quid mirum, si nostri quoque iuris auctores, quos Iustiniani beneficio in aeterno Pandectarum opere habemus, etsi fere omnes posteriores sunt aureo illo latini sermonis seculo, eiusdem tamen elegantiam comtamque dicendi rationem fere perpetuo seruant. Hi enim purissima veterum illorum scripta in sua transtulerunt, omnemque porro suam iurisprudentiam ex illis praeceptoribus quasi per manus traditam acceperunt, quam eandem nobis talem exhibent, vt parum absit, quin tersissima limatissimaque ipsius Sulpicii, Scaeuolarum, Catonum, Crassi volumina voluere sibi videatur, qui in Iuliani, Papiniani

1) Kirchmaieri opuscula *de latinitate Digestorum et Institutionum* edidit G. S. MADIHN, Halae 1772.

piniani, similiumque posteriorum iurisconsultorum fragmentis versatur.

•• Ne quis iudicium hoc minoris ideo faciat, quod a iureconsulto profectum sit, audiamus elegantissimum Latii veteris instauratorem, Celeb. IO. MATTHIAM GESNERVM, adcurate hac de re disputantem in *observation. ad I. G. Heineccii fundam. stili* p. 76. Illud, inquit, hic monuisse iussu fecerit, I. cum ICTis, quorum fragmenta in pandectis relata sunt, de rebus ad ius pertinentibus loqui, neminem pudere debere. II. plurima priscae puritatis et elegantiae verba: formulas infinitas ex pandectarum opere peti posse, quae nullam orationem dedeceant, esseque proinde inter classicios scriptores illud reponendum, certe quantum ad antiquiorum ICTorum fragmenta. In eadem sententia fuit CHRISTOPHORVS CELLARIVS, quippe qui in *diff. de orig. linguae Italic.* §. VI. obseruat, iurisconsultos, tamquam veterum legum sectatores et interpretes, quibus cum priscis legum conditoribus et loquendum, et sentiendum semper fuerit, vna cum poetis restitisse, ne pessum omnis lepos et elegantia abiret.

Cuilibet constat, optimos stili artifices Romae graecos potissimum scriptores elegisse, quorum exemplum imitarentur. Neque id neglexisse iurisconsultos, exemplo suo belle docet MARCIANVS. Quum quaestionem in medium proferret, num sues pecudum numero comprehendantur, prouocat L. 65. §. 4. *de leg. 3.* ad HOMERI auctoritatem, *Odyss. libr. XIII. v. 407.* Eadem ratione definitionem donationis mortis causa illustraturus prouocat ad HOMERVM, L. 1. D. *de mort. caus. donat.* et licet verba eius haud addat, facile tamen conicere licet, quatenus verba in mente habuerit, videlicet ea, quae leguntur *libr. XVII. odyss. v. 77.* quum THEOPHILVS illa recitat. Eadem ratione confugit MARCIANVS, L. 2. D. *de legib.* vbi legis vim ac naturam explicare vult, partim ad DEMOSTHENEM; partim ad CHRYSIPPVM atque vtriusque huius scriptoris verba recitat; paulo post autem verba quaedam THEOPHRASTI POMPONIVS, L. 3. D. *de legibus* ac PAVLLVS, L. 6. D. *eiusd. tit.* adfert. Quum ea, quae MARCIANVS ex graecis

græcis scriptoribus recitat, omnino conueniunt iis, quae de legibus tradit PAPINIANVS, *L. 1. D. de leg. facili negotio perspicere possumus*, eum omnia haec, quae tradit, ex DEMOSTHENE summis: eumque in finem illum adiisse, vti coniiciunt EVERARD. OTTO, in *vita Papiniani*, cap. 1111. p. 59. et GERH. OELRICHS, *de vita, studiis, honoribus, et scriptis Marciani*, sect. 1. cap. v. §. 5. alia autem lege *L. 9. D. de supell. leg.* prouocat ad auctoritatem HOMERI. Facili negotio plura eiusdem rei exempla adferre possem: sed haec sufficiant. IO. HENR. SCHLEGELIUS, *diss. de poetarum singillatimque Homeri auctoritate, apud iureconsultos*, quam praefide FRID. STRVNZIO, Vitebergae MDCCCXXVII. defendit, cui IAC. CUIACIVM, *libr. XIII. obseruat. cap. 16.* SCIP. GENTILEM, *libr. II. parerg. cap. 19.* et IO. SAL. BRUNNQUELLIVM, *in opusculis*, p. 1093. iungas. W.

§. LXXXIV.

Perspicuitati.

Tertia stili virtus est *perspicuitas*, cuius laude eo minus iureconsulti priuandi sunt, quo magis lectis, planis, et quotidiano consuetudinis haud vitiosae vsu frequentatis verbis vsi sunt, et propria translatis, nota insolentibus praetulerunt. Neque abrupta breuitate praecipue est eorum oratio, neque nimis longas verborum circumscriptiones, quales non ferebat Rhodium seu pressius dicendi genus, in fragmentis eorum reperias. Quamquam enim Iulius Paullus, Q. Ceruidius Scaeuola, Africanus et Papinianus prae caeteris obscuritatis nomine male audiunt, eam tamen non a dicendi genere, sed aut ab ingenio, aut materiae, quam tractabant, difficultate repetendam esse quilibet animaduertit. HENR. BRENCMANNVS in *diss. de legum inscription. §. 29.*

*) Non sine conuiciis obscurum Paulli stilum notavit RAPHAEL FVLGOSVS ad *L. 17. D. de inoffic. testam.*

testam. vbi maledictus inquit Paulus semper ita obscure loquitur, vt vix possit intelligi. Haud paulo mitius de eo sentit FRANC. DVARENVS ad L. 132. de Verbor. obligat. Hoc, inquit, scribendi genus vere Paulinum, id est, obscurum, implicatum, tortuosum, vt Heraclitus quidam hic esse Paulus videatur, qui a veteribus *στυρενός* adpellatus est. add. IO. BERTRANDVS in vita Iul. Paulli p. m. 143. Hiulcum, abruptum, et propterea maxime obscurum Q. Ceruidii Scaeuolae stilum esse obseruat GERARDVS NOODT *Obseru. L. II. c. 18.* de quo etiam conqueruntur GVIL. BVDAEVS *Annot. ad ff. p. 76.* FRANC. CONNANVS *L. VI. comment. iur. ciu. cap. IX.* FRANC. DVARENVS *Disp. Anniversar. I. 50.* alique. Sed Paulli leges ex Quaestionum libris depromptae ideo explicatu difficiliores sunt, quia difficillimas iuris controuersi quaestiones tractant, quae mira breuitate, verborum parsimonia rerum copiam pensante, concise proponuntur. CORNEL. VAN BYNKERSHOECK ad *L. Lecta cap. IX. p. 9.* In reliquis enim fragmentis, quae in pandectis occurrunt, et in *Receptis Sententiis* tam plane et perspicue loquitur Paullus, vt non possit magis. De Ceruid. Scaeuola et Papiniano vid. EV. OTTO in *Papiniano cap. VI. §. V. cap. XI. §. III. et V.*

Inter eos, qui paullo obscurius loqui solent, refertur Q. CERVIDIVS SCAEVOLA, vt IO. LVD. CONRADI, *de vita et scriptis Q. Ceruidii Scaeuolae*, Lipsiae CICIÖCCLV. p. 22. tradit. Eiusdem criminis certa ratione arguitur PAPINIANVS. Concludimus illud minime ex aenigmate, quod, iudice IYSTINIANO, *Novell. CVIII. pr. §. 2.* tradit, quum hac in re omnino praestantissimo huic iurisconsulto iniuriam facit; neque alium modum alienandi heredi praescribere potuit. Neque id coniicimus cum RADVLPH. FORNERIO, *libr. IV. rerum quotidiana- rum, cap. 17. ex L. 9. D. de aliment. et cibariis legatis*, vti belle docet EVER. OTTO, in *Papiniano, cap. VI. p. 101.* sed prouocamus potius ad ea effata PAPI- NIANI, quae omnino obscura esse lumenque desiderare, ipse EVER. OTTO, optimus PAPINIANI defensor,

fatetur. Cadunt in hunc censum L. 57. D. *mand.* de qua ANT. AVGVSTINVS, *libr. i. emendat. cap. 3.* quod priora verba posterioribus haud cohaereant, obseruat: L. 16. §. 1. D. *de his, quae vt indignis,* quam haud intelligere potuerunt ANT. FABER, *libr. vi. coniect. cap. 19.* et BENED. PINELLVS, *libr. ii. select. cap. 18.* L. 19. D. *de compensat.* vt FRANC. DVARENVS, *libr. i. disputat. anniuersar. cap. 12.* obseruat; L. 4. §. 1. D. *de naut. foen. quae acutissimis iurisconsultis inexplicabilis visa est,* quemadmodum iudicat CLAVD. SALMASIVS, *de mod. usurar. cap. 9.* ac L. 37. D. *de rebus auctorit. iud. poss.* secundum ea, quae tradunt FRANC. ALCIATVS, *libr. i. dispunct. cap. ii.* ac LEONINVS *libr. vi. dispunct. cap. 13.* De stilo Pauli inprimis memorandus est E. A. O. C. PAGENSTECHER, in *Gryphorum magistro, Paulo, iniuria vapulante,* Wetzlariae anno MDCCXXVI. praeterea autem merito addo, septem esse loca digestorum, quae obscuritate omnibus aliis antecedunt, nimirum L. Vinum 22. D. *de rebus creditis,* ex IULIANI libro IV. ex Minucio sumpta: L. lecta 40. D. *de rebus cred.* quae ex PAULLI. *libr. iii. quaestionum* est delibata: L. frater a fratre 38. D. *de condict. indeb.* quae ex AFRICANO *libr. ix. quaestionum* proficiscitur: L. centum Capuae 8. D. *de eo quod certo loco dari op.* quae verba sunt AFRICANI, *libr. iii. quaestionum:* L. cum Societas 69. D. *pro socio,* quae fragmentum est *libr. 32. Vlpiani ad edictum:* L. periculi pretium 5. D. *de naut. foenore,* quae ex SCAEVOLAE *libr. i. respon.* est repetita: L. Gallus 29. D. *de liberis et postumis hered. instituend.* quae ex libro VI. SCAEVOLAE *quaestionum* in digesta est translata. Vocantur ab antiquioribus cruces iurisconsultorum. Vt eo magis memoriam illorum conseruarent, sequentes composuerunt versus:

damnatur mater: damnatur lectaque frater

damnatur Gallus, damnatur filius eius.

CORNELIVS autem VAN ECK, *comment. iuridica de septem damnatis legibus pandectarum,* quae primam lucem adspexit Lugd. Batav. anno MDCC

CLXXXII.

CLXXXII. et deinde saepius recusa fuit, ¹⁾ illas exposuit. W.

§. LXXXV.

Quod ad ornatum attinet, de eo parum laborant iureconfulti, simplici, et interpretando dis doctrinis apta, oratione contenti. Vt vero ornatum non adfectant, ita non negligunt figuras, et alia orationis lumina, quae sponte sese offerunt. Vnde parum se versatum, quin plane hospitem, in veterum iurisconsultorum scriptis ostendit FRANCISCUS SANCTIVS, quum huius generis elegantias in iurisconsultorum fragmentis reperiri negavit. * Tales loquendi modos, qui ad ornatum referuntur, passim in digestis deprehendimus, quos multo studio VALENTIN. GVIL. FOERSTERVS de *interpretat. iur. L. I. cap. II. n. 30. sq.* et GEORGIUS CASPAR KIRCHMAIER in *elogiis et elegant. latin. Ictor. veter. et in amoenitat. et vener. latinit. ex pandectis repraesentatis* collegerunt.

* *L. III. Mineru. cap. XIV. p. 511.* Deinde, inquit, certius et melius respondebo, non tanti mihi esse istorum iudicium, qui iurisconsultorum dictionem cum Ciceroniana comparant. Vbi tu, obsecro, in pandectis tot flosculos, tot figuras verborum et sententiarum, tot tropos, periodos, cola, commata, et illustria lumina ostendes. Imo vero, si iurisperiti his dicendi generibus uterentur, dicerem, illos nescisse leges conscribere.

§. LXXXVI.

Inter figuras, quibus iureconfulti ornatus et figuras, gratia vtuntur, ea memoranda est, quam *hystero-* v. c. *hystero-*

M 2

rolo-

1) Exstat quoque in *Supplemento Novi Thesaur. iur. ciu. et canon. Meermann. p. 569 - 586.*

*stereolo-
giam,*

rologiam rhetores vocant, quum naturali verborum ordine neglecto, posteriori loco collocatur, quod primo ponendum erat. Sic PAPI-
NIANVS in *L. II. §. 12. D. ad L. Iul. de adulter.* *tam iuris quam facti quaestionem moueri respon-*
dit, quum tamen rarius de facto, et plerumque de iure respondere solerent iureconsulti. Si-
mili modo PAVLLI verba in *L. 25. §. 8. D. fa-*
mil. ercisc. agente te familiae erciscundae iudicio, non
veniet non solum hoc, quod pro herede possidetur,
sed nec id, quod pro emtore, per hanc figuram
explicanda sunt, tamquam priore loco positum
sit, *pro emtore possidetur*, posteriore vero, *quod*
pro herede possidetur, quod maiorem habet du-
bitationem PETRVS FABER. *L. I. Semestr. c.*
XXIII. GVIL. FORNERIVS ad L. 8. de V. S.

§. LXXXVII.

*pleonas-
mum,*

Saepe iurisconsulti, meliorum scriptorum
more, particulas idem significantes per *pleonas-*
mum coniungunt. Sic VLPIANVS in *L. 15. §.*
46. D. de iniur. si quis seruo verberato iniuriarum
egerit, deinde postea damni iniuriae agat, et
MARCIANVS in *L. 5. §. 3. ff. de statu homin. si an-*
cilla praegnans manumissa sit, deinde ancilla
postea facta, aut expulsa. Vid GEORGIVS
CASPAR KIRCHMAIER in *amoenit atque vener. la-*
tin. p. 4. BARN. BRISSONIVS parerg. libr. singu-
lar. n. 84.

Loquendi ratio, quam hoc loco notauit auctor in
MARCIANO, ipsi haud infrequens fuit. Ait enim
L. 16. §. 1. D. de pignor. et hypothec. deinde postea
dominus ratum habuerit ac eum imitatur quoque VL-
PIANVS, *L. 1. §. 8. D. de suis et legit. hered. si pater*
familias testamento facto decesserit exheredato filio,
mox deliberante herede instituto filius decessit, postea
deinde repudiavit heres institutus, nepos poterit
suns

suus heres esse. Conferas: IAC. RAEVARDVM, *libr. v. varior. cap. 9.* ac GERH. OELRICHS, *de vita, studiis, honor. ac scriptis Ael. Marciani, sect. 1. cap. iv. §. vii p. 25.* W.

§. LXXXVIII.

Sic porro figura, quae *πλοκή* dicitur, et qua *πλοκήν*, vox repetita modo personam, aut rem, modo personae, vel rei mores et conditionem significat, passim in digestis occurrit. Talis est in *L. 14. §. 7. D. de aedil. edictio*, ubi *VLPIANVS* ait, *mulier, quae mulier fieri non potest*, in *L. 19. D. ex quib. caus. maior.* ubi *possessio sine possessione non consistit.* * item in *L. 72. D. de contrah. emt. et vend.* ubi *sed quo casu, agente emtore, non valet pactum, idem vires habebit, iure exceptionis, agente venditore.* IAC. CUIACIUS *L. XIV. Obs. c. XXVIII.* V. C. EV. OTTO in *Papiniano cap. VI. §. 4.*

* Male habet haec loquutio interpretes. Alii *Triboniani* manum in illis agnoscunt, ut *PARDVLPH. PRATEIVS iurisprud. med. L. II. c. XII.* *ANTON. FABER in Rational. ad h. l.* At *PETRVS FABER L. II Semestr. c. XXV. possessionem in usucapionem* mutat, quasi librarii festinantis errore mendum irrepperit. Sed non opus est violenta ista medicina, si per dictam figuram verba explicentur.

Possessionem alioquin ipsam denotare *usucapionem*, constat ex *L. 23. §. 1. D. ex quibus caus. maior. L. 16. D. de pactis dotal. ac L. 30. D. ex quib. caus. maior.* Quemadmodum itaque *PROCVLVS, L. 3. §. 3. D. de acquir. possessione* duplici ratione vocabulo possessionis in vna vteretur propositione, quum diceret: *solo animo non posse nos adquirere possessionem, si non antecedit naturalis possessio*: ita *PAPINIANVS* quoque hac lege *19. D. ex quibus causis maior.* scite profecto atque eleganter dixit: *possessionem sine possessione baud procedere*, ita ut non opus sit hac in re quadam emendatione. IOSEPH. FERNANDEZ DE

RETES, *libr. I. miscellan. cap. II. tom. VI. thesauri iuris canonici ac ciuilibis* GERH. MEERMANNI, p. 51. et IOSEPH. NERIUS, *libr. I. analector. cap. XXIV. tom. II. thesauri iuris ciuilibis* EVERARD. OTTONIS, p. 355. W

§. LXXXIX.

ellipsin,

Valde denique familiaris iureconsultis nostris est *ellipsis*, cuius infinita exempla in pandectis habentur. Sic notae sunt formulae *mandati*, *aut negotiorum gestorum*, *furti aut falsi agere*, et qui de publicis scripserunt libros AELIVS MARCIANVS et AEMILIVS MACER, de iudiciis se scribere profitentur. Tali ellipsi vsus est VLPIANVS in *L. 15. §. 2. D. ad L. Iul. de adulter. si quis euitandi criminis id egit*, vbi subaudiendum est *caussa*. Saepe etiam particulae elagantiae caussa omittuntur, vt in *L. 73. D. de condit. et demonstrat. quum Asiam venisset* ¹⁾ pro *in Asiam*, et in *L. 2. §. 1. de reb. credit. quia in genere suo functionem recipiunt* (omissa particula magis) *per solutionem, quam specie* ²⁾. Plura exempla dabit KIRCHMAIERVS in *amoenit. latin. ICtor. p. 6. sp. add. V. C. CAROL. ANDREAS DVKER de latin. ICtor. veter. p. 360. 368. 399. EV. OTTO. in vita Papinian. cap. VI. §. 4.*

Exemplum ellipseos deprehendimus quoque in *L. 14. D. de transaction.*, vbi SCAEVOLA loquitur: *Quaero, creditores quem conuenire possunt? Respondit, si iidem creditores essent, qui transactionem fecissent*, atque repetitionem verborum quorundam omit-

1) Incuria solum librarii praepositio omissa videtur.

2) Desideratur particula: *magis*, in codice Florentino, ac editione Haloandrina. Sunt tamen plures codices, in quibus, notante Henrico Brenemann, ea inuenitur.

omittit ³⁾. Clare id videmus, si ad ea verba legis respicimus, quae sibi fingit WIELINGIVS, *libr. I. lectionum iuris civilis, cap. 6. Quaero: creditores, quem conuenire possunt? Respondit, si iidem creditores essent, eos possunt conuenire, qui transactionem fecissent.* Neque vero minus ἐλλειπτικῶς loquitur VLPIANVS, vbi vocabulum *petere* omittit in L. 15. §. 3. fin. D. *ex quib. caus. mai.* qua ex NERATIO, non audiendum esse tradit eum, *qui differat restitutionem.* Hoc si supponamus, nobis non opus est, vt liti nos immisceamus, quae iam hac de lege agitata est inter REINH. BACHOVIVM, ad πρ. p. 1199. et ANTON. FABRVM, in *ration. ad h. l.* idem autem censet WIELINGIVS, *libr. II. lection. iuris civil. cap. 6. p. 107. de L. 1. §. 14. D. de cloacis.* Obscura quidem ac corrupta videtur IAC. VOORDA, *interpretation. et emendat. cap. VIII.* sed res facili negotio expediri potest, vbi ita VLPIANVM scripsisse conii-
cio cum ABRAH. WIELINGIO: *nam sic, uti reficere cloacas et purgare promittendum fuit, ita dicendum,*
SIC REFICERE EAS ET PURGARE PERMISSVM

M 4

FVII-

-
- 3) Ita quidem in codice Florentino legitur, sed de ellipsi, quam sibi fingit, Wielingio assentiri nequeo. Mancum potius hoc in loco laudatum codicem puto. Omnes enim quos contulit Brenemannus ac Gebauerus libros mstos et antiquitus impressos post verba: *qui transactionem fecissent*, habent, *id observandum esse de aere alieno, quod inter eos conuenisset.* Eadem quoque verba ex vetusto Msto ipse Taurellius in adnotatis, quae textui praemisit, attulit et rectius ita legi censuit. Praeterea vulgaris ista lectio luculenter Basilicorum auctoritate sustinetur; ibi nimirum Lib. XI. tit. II. num. 14. p. 777. inuenimus: *Ἐμὲν οἱ αὐτοὶ δανεῖσται ἦσαν τῆς κληρονομίας, ἐπονται τοῖς συμφωνηταῖσιν.* Si quidem iidem creditores hereditarii essent, ID OBSERVANT, QUOD INTER EOS CONVENERIT. Ille vero hoc negat, huncque Basilicorum locum ad suam deflectere sententiam studet. Sed mirum est quantopere graeca verba contorqueat noster, Wielingius.

FVISSE, ne damnum aedibus alienis datur, ideoque statuamus, verba: sic reficere -- fuisse omisisse iurisconsultum. W.

§. C.

ἀναντα-
πόδοτον.

Huius figurae species est ἀνανταπόδοτον, quando sub verbis propositis quaedam subintelliguntur, quae tamen non existant. Exemplum eius in L. 11. §. 12. quod vi aut clam occurrit in verbis: si vero aut nondum traditio facta est, aut etiam facta est precarii rogatio, quae ita interpretatur PETRVS DVIRSEMA L. I. coniectur. iur. ciu. cap. 11. si fundus emptus, sed non traditus ex causa emtionis, aut si rogatio facta est ex causa precarii. Plura huius figurae exempla collegit et explicauit V. C. PETRVS DE TOVLLIEV in diss. de anantapodot. in iure occurrentibus. add. ABRAH. WIELINGII Lektion. iur. ciu. L. II. cap. VI.

§. CI.

Specimi-
na elegan-
tiorum lo-
quutio
num in π.

Haec de figuris, quibus iureconsulti vtuntur, sufficiant, quas ideo nosse operae pretium est, ne loca, in quibus tales occurrunt, minus intellecta, peaeater necessitatem, tamquam minus sana, corrigenda existimemus.* Iam, missis reliquis, quasdam dicendi videres, prout se in digestis offerunt, veluti per lancem saturam, confectabimur. Elegans sane loquendi formula est, qua CAIVS in L. 4. de inoff. testam. vtitur, nouerca libus delinimentis instigationibusue corrumpi. Non minori venustate pecunia proficisci, ire ac redire dicitur PAVLLO in L. 2. §. 3. D. de reb. credit. mutuum non potest esse, nisi proficiscatur pecunia, et VLPIANO in L. 35. §. 4. D. de hered. instituend. pecunias in Italia exercebat ituras et redituras.** Priscam sapiunt elegantiam formulae, res, quae sub pellibus vsui sunt, lo-
care

care in L. 7. D. *de supell. legat. bonorum possessio contra lignum*, i. e. contra tabulas in L. 19. D. *de bonor. poss. contr. tab. in rebus Venereis deprehendi*, pro in adulterio deprehendi, in L. 23. pr. D. *ad L. Iul. de adulter. rapere mulierem vacantem*, *** i. e. marito spoliata, in L. 5. §. 2. D. *ad Leg. Iul. de vi publ. alligare se hereditati* in L. 78. D. *de adquir. vel omitt. hered. parere aeri alieno pro satisfacere*, quam exponit IAC. CVIACIVS L. XXV. obs. c. XV. ne de pluribus commemoremus, quas observavit GEORGIVS CASPAR KIRCHMAIER in *elogiis et elegant. veter ICTor. c. II.* et in *amoenit. et vener. latinit. ICTor. p. 26. sq.*

* Exemplum §. XCVII. in notis adduximus.

** Simili modo CICERO in *Verr. II. c. 23.* dixit: *pecuniam qua via modo visa est exire ab isto, eadem semita reuertisse.*

*** Sic TACITVS L. XIII. *Annal. c. XLIV.* *vacuam mulierem Pontiam, marito spoliata ab Octauio Sagitta, adpellat.*

Innumera elegantiorum loquutionum exempla addere possem: sed duo saltem ex SCAEVOLAE scriptis addam. Ita MARCIANVS eleganter profecto L. 24. D. *quae in fraud. cred. scribebat: ius civile vigilantibus esse scriptum*, neque minus venuste loquutus est L. 47. D. *soluta matrim.* quum ipsi de muliere, lenocinio viri adulterante est sermo, viro dotis retentionem denegat ac sequentem addit rationem: *cur enim improbet maritus mores, quos ipse aut ante corripit; aut postea probavit?* 10. LVD. CONRADI, *diff. de vita et scriptis L. Ceruidii Scaevolae*, p. 24. seqq. Simili ratione elegantias quasdam collegit GERH. OELRICHS *diff. de vita, stud. honor. et script. Ael. Marciani, sect. I. cap. IV. p. 25.* ex MARCIANI reliquiis atque inprimis formulas: *insulae vinculum*, L. 5. D. *de interdictis et relegat. maritum liberis fraudare*, L. 4. D. *de extraord. crim. ac diruto aedificio, quasi iure postliminii reuertitur*

in pristinam formam, L. 7. pr. D. de rer. diuis. notauit. W.

§. CII.

Praecipue
quod ad
particulas
attinet

Multum elegantiae latinis inesse particulis nemo ignorat. At eas prae caeteris veteres iurisconsulti amant, quibus orationem, tamquam gemmis, exornant. * Talis est formula *prope est, ut pro fere*, quae licet dubitationis prae se ferat speciem, adfirmat tamen. Vfus ea est PAPINIANVS in L. 41. D. de donat. mort. caus. *prope est, ut ab ipso datum intelligatur*, VLP. MARCELLVS in L. 9. D. de fideicomm. libertat. *prope est, ut nondum debeat praestari fideicommissum*, plane vti LIVIVS L. II. c. XXX. dixit, *Appius vicit, ac prope fuit, ut dictator idem ille crearetur*. Quam eleganter VLPIANVS ait, *finge eam epistolam fuisse* in L. 14. D. de furt. et MARCELLVS in L. 57. D. solut. matrim. *finge hoc ipsum mulierem posse?* CONF. KIRCHMAIER *amoenit. et vener. latinit. p. 23.*

- * Hoc eo minus mirandum est, quo diligentius vim ac potestatem particularum, variasque illarum significationes iureconsulti exquisiuerunt. Sane PAVLLVS in L. 82. D. de V. S. in particulam *amplius*, VLPIANVS vero in particulas *penes* et *apud* in L. 63. eod. inquit. V. C. CAROLVS ANDREAS DVKER *de latinit. vet. ICtor. p. 207. 212.* Recta enim conuentionum, et vltimarum voluntatum interpretatio saepe particularum curam desiderat, ut ex L. 5. D. de instr. vel instrum. leg. patet, vbi PAVLLVS accurate inter fundum cum instrumento, ac fundum et instrumentum legatum distinguit. Antiquam iurisconsultorum altercationem de significatione coniunctionis disiunctivae aut, quam Iustinianus in L. 4. C. de verbor. et rer. significat. sustulit, exponit vir illustris, GOTFRIDVS MASCOV *de sectis Sabinianor. et Proculianor. cap. IX. §. 33.* Unde non exiguam a iuris

iuris studiosis gratiam inierunt, qui in particulis illustrandis operam suam collacarunt, ex quibus prae ceteris nominandi sunt CHRISTOPH. PHILIPPVS RICHTER de *significat. aduerbior. in iur. ciu. et canon. Ienae 1666.* et IO. STRAVCHIVS in *lexico particular. nouissime cum praefat. consultissimi IO. WILHELMI DITMARI Ienae MDCCXXIX.* recuso.

Ita quoque variasse iurisconsultos in particulis, quibus vterentur, certum est atque extra omnem dubitationem positum. IAC. GRONOVIVS, *diff. ad quatuor fragmenta, tom. II. iurisprud. antiquae DANIEL. FELLEBERGII, p. 640.* animaduertit, MARCIANVM vsum esse saepius particula *et* pro *etiam*, quum L. 41. D. *de usufructu* scribit: *statuae et imaginis usufructum posse relinqui, magis est, quia ET ipsae habent aliquam utilitatem*, ac L. 45. D. *de contrahend. emt. in qua sententia ET Iulianus est*: nec non L. 19. D. *de pignorat. act. eadem ET de filio familias dicta intelligimus*: inprimis autem notandum est, variis modis particulam *perinde atque si* esse vsurpatam. Ita legimus *perinde quasi*, in L. 25. D. *de hered. petit.* ac L. 32. D. *ad SC. Trebellian. perinde quasi si* in L. 51. D. *de act. emt. vend. perinde ac si* L. 42. D. *de fideicom. libertat.* L. 29. D. *de noxal. act.* L. 46. §. 6. D. *de administrat. tut. proinde ac si* in L. 15. D. *ad L. Cornel. de fals.* L. 4. D. *de rebus auctor. iud. possid.* L. 141. §. 2. D. *de V. S.* ac L. 28. §. 1. D. *de Verbor. oblig. proinde atque si* L. 29. D. *ad leg. Cornel. de fals.* ac *proinde atque in* L. 97. D. *in de V. O.* et L. 6. D. *de collat. bon.* GRONOVIVS, *loc. excitat.* W.

§. CIII.

Quum prouerbia orationem magnopere or- et prouer.
nent: non mirandum est, iureconsultos etiam bia.
iis vfos esse. Occurrunt in fragmentis eorum
pauca quidem, sed elegantissima adagia, quae
nullam dedeceant orationem. Tale est, quod
in L. 52. §. 2. D. *pro soc.* exstat; *pretium operae
artis est leuamentum. * Heri seruus, hodie liber,*
quo

quo repentina indicatur mutatio, urbane dicitur ab **VLPIANO** in *L. 7. §. 2. D. de iniur. neque enim ferre debet Praetor heri seruum, hodie liberum conquerentem, quod dominus ei conuicium dixerit.* Similia huic prouerbio notarunt **IAC. CUIACIUS** ad *Nou. VI.* **GVIL. FORNERIUS** *L. II. Select. c. XVII.* **M. ANTON. MVRETUS** *Observat. iur. cap. V.* **DIONYS. GOTHOFREDVS** in *not. ad h. l.* Solemnis quoque formula iurisconsultorum in conditionibus, *si digito caelum attigero* e prouerbio manauit. **CICERO** *L. II. ep. I. ad Attic. nostri autem principes digito se caelum putent attingere, si muli barbati in piscinis sint. qui ad manum accedant.* His addi meretur graecum adagium, quo **VLPIANVS** usus est in *L. 6. §. fin. D. de offic. Procos. quantum ad xenia pertinet, audi quid sentimus.* *Vetus prouerbum est, ἔτε πάντα, ἔτε πάντοτε, ἔτε παρὰ πάντων, h. e. neque omnia, neque quouis tempore, neque ab omnibus.* Plura adagia ex iure collegerunt **GVIL. CANTERVS**, et **GVIL. GENTIVS**, quae in *collect. adagiorum*, quae Francofurti 1646. prodiit, inueniuntur. vid. **SCIPIO GENTILIS** *parerg. I. 20.*

* Ita legit **IAC. CUIACIUS** in *notis ad Inst. de societate*, quum lectio Florentina, quae *velamentum* praefert, vix sensum idoneum fundat. Vnde **GVIL. BVDAEVS** in *adnotat. ad ff. p. 565.* de eius sensu disputat. Alii pro *velamentum* rescribunt *aequamentum*, alii *hostimentum*. **VLR. HVBERS** *Eunom. iur. rom. p. 630.*

§. CIV.

Priscis etiam et obsoletis vfi

Indicatis iis, quae culte a priscis iurisconsultis dicta sunt, et ad commendationem stili eorum pertinent, reliquum est, vt ea, quae in vitio

vitio illis poni solent, persequamur. Horum sunt dicti-
 ex numero, est *priscæ et obsoletæ dictionis* studi- onibus.
 um, quod laudandum potius, quam vituperan-
 dum nonnulli censent, eo quod leges ad anti-
 quitatis imitationem iureconsulti condiderint.*
 KIRCHMAIER in *elog. et elegant. ICTor. cap. II.*
§. VI. VII. Sic PAPINIANVS, quem prae cae-
 teris archaismos in deliciis habuisse obseruat
 IAC. CUIACIVS *L. XXIV. obseru. c. XXIII. ἀρ-
 χαισμός* in *L. 19. D. de compensat. dixit fini peculii,*
pro ad modum peculii, vt in L. 1. §. 3. D. de
pignor. fini legitimæ usuræ, i. e. ad modum legi-
bus præscriptum. exter heres in L. 69. §. 1. D.
de leg. 2. VLPIANVS *specienda, h. e. spectanda*
in L. 8. §. 11. D. de transact. genitur, pro gigni-
tur IULIANVS in *L. 13 §. ult. D. de rebus dubiis,*
 et VLPIANVS in *L. 17. D. de leg. I. *** Vocabu-
 la autem vere desita raro in digestis occurrunt,
 quum longe plures reperias antiquatas verbo-
 rum flexiones, coniugationes, et constructio-
 nes. *** At si ipsi romanae elegantiae prin-
 cipes non semper ab iis abstinuerunt: IO. GVIL.
 DE BERGER de *natur. pulcrit. orat. p. 409. 423.*
 ANDREAS IVL. DORNMEIER de *vitioso Cic. imitat.*
§. 30. non mirandum est, iureconsultos anti-
 quam loquendi formam frequentasse, qui pris-
 cas leges et formulas quotidie interpretabantur.

* In legibus antiqua vocabula usurpari posse auctore
 CICERONE de *legibus L. II. 7.* recte contendunt,
 vt maior illis auctoritas concilietur. Quis vero
 iurisconsultos leges condidisse dixerit, qui eas-
 dem potius in scriptis explicarunt, ex quibus pan-
 dectæ constant?

** Verbum hoc in testamentis tralatitium fuit, vt
 patet ex formula *si qua filia mihi genitur, ei heres*
meus centum dato d. l. 17. et ex *cic. de orat. L.*
II. c.

II. c. 32. Vnde testatoris potius loquutio est, quam Iuliani, qui, dum illam interpretatur, rem multo purius eloquitur.

Quum Alphenus Varus teste GELLIO, *libr. VI. noct. Atticar. cap. 5.* rerum antiquarum haud fuit incuriosus: non mirum est, quid sit, quod plura obsoleta verba eius in scriptis deprehendantur. Exemplum eius rei est vocabulum: *usio*, in L. 60. §. 2. D. *de leg. 3.* Mendum quidem hac in lege esse, et *usu* legendum, coniicit HALOANDER; verum enim vero CATO aequae ac VARRO vocabulo hoc *usi* sunt: CICERO adhibet vocabulum *abusionis* ac *duplionis* vocula in duodecim tabulis occurrebat, quemadmodum GER. 10. VOSSIVS, *libr. IV. instit. orat. cap. 12.* ANT. AVGVSTINVS, *libr. II. emendat. cap. 2.* et CLAVD. SALMASIVS, ad *Solin. p. 176.* exponunt. Cum hoc vocabulo coniungere licet *dolon*, quum de flagello loquitur in L. 52. §. 1 D. *ad L. Aquil. in quo dolon inerat.* Adhibet hanc voculam VIRGILIUS, *libr. VII. aeneidos, v. 664.* neque vero minus *ducator* occurrit in L. 29. §. 4. D. *ad leg. Aquil.* quod nomen a ducare est deriuandum atque illustratur a CORNEL. VAN BYNKERSHOECK, *libr. IV. obs. cap. 17.* Tandem in numerum locutionum, quae sunt rariae, atque obsoletae, referre quoque debemus loquendi formulam: *plaustrum cessim ire*, quae legitur in L. 52. §. 2. D. *ad leg. Aquil.* ac vocabulum *veneor* in L. 2. pr. D. *de his, qui sui, vel al. iur. sunt* ac L. 18. §. 3. D. *de mort. causa don.* W.

*** Huius generis sunt *tollisse* in L. 13. §. 4. D. *de acceptilat. praestavit* in L. 36. §. 1. D. *de hered. petit., intellexerit* ¹⁾ in L. 3. §. ult. D. *quod vi, aut clam, euellerit* in L. 9. §. 2. eod. *adpulerit* pro *adpulerit* in L. 1. §. 18. D. *de aqu. quotid.* Veteres enim praeterita saepe ad praesentis temporis analogiam formasse docet V. C. CAROL. ANDR.

DV-

1) Ita quidem Taurellius hoc verbum exhibet; notat tamen Brenemannus, in ipso MScto. Florentino correctum esse. In Vulg. et Haloandrina invenitur: *intellexerit.*

DVKER de *latinit. iureconsultor.* 367. in *rationibus*, pro *in rationes referre*, in L. 53. D. de *manum. testam. uti exceptionem* in L. 7. §. 6. D. pro *emtor. ventrem cum liberis in possessionem esse iubeo*. L. 121. D. de *leg. 1. in possessionem remanere* in L. 32. §. 5. D. de *donat. inter vir. et vxor.* quae optimorum auctorum exemplis defendi posse ostendit IO. FRIEDER. GRONOVIVS ad LIVIVM II. 14. Plures archaismos, iure consultis familiares, obseruarunt ANTON. AVGVSTINVS L. II. *emendat. c. 2.* FR. DVARENVS L. I. *anniuers. disputat. c. 12.* SCIPIO GENTILIS L. I. *parerg. c. 27. 30. 33.*

Nonnumquam a regulis grammaticis iurisconsultos recessisse easue violasse, non negari potest. SCAEVOLA L. 38. D. de *rebus cred. debitu iri* ponit pro *debitum iri*: immo verbo passiuo agendi virtus tribuitur in L. 44. D. de *pañ.* ac L. 79. D. ad SC. Trebell. vbi de *pupillo abstento* ac de tutoribus, qui *pupillum abstinuerunt hereditate*, differit. Eadem ratione notatur MARCIANVS ab ANTON. MATTHAEO, quod verbum *strixerit* adhibuerit pro *strinxerit* in L. 1. §. 3. D. ad *leg. Cornel. de sicar.* vti obseruat GERH. OELRICHS, *diff. de vita, stud. honoribus et script. Ael. Marciani. sect. I. cap. IV. p. 21.* Quot quae so leges cogitari possunt, in quibus accusatiui locum auferendi occupauit casus? MARCIANVS disputat de *pecunia, in usu aliquo accepta*, L. 4. §. 4. D. ad *leg. Iul. peculat.* atque idem adhibet L. 1. §. 10. et 13. D. ad SC. Turpil. *incidere in SCto*: PAVLLVS in L. 65. §. 5. D. pro Soc. in *pro socio actione committere*, IULIANVS in L. 12. D. qui *testam. fac. poss. in hostium potestate venire*: VLPIANVS, L. 6. §. 7. D. de *iniust. rupt. irr. fact. testamento in carcere recipiac* MODESTINVS, in L. 34. §. 3. D. de *leg. 2. transferri in praetorio*. Praeterea quidem, definitio tutelae a SERVIO formata, quod sit *vis ac potestas in capite libero ad tuendum eum, qui ob aetatem se defendere nequit*, a multis atque inprimis a FRANC. HOTOMANNO, *comm. in institut. imper. p. 59.* IO. MERCERIO, *libr. II. opinion. et obseruat. cap. 21. tom. II. thesauri iuris Romani* EVER. OTTONIS, p. 1610. VLRIC. HYBERO, *praelect. iuris ciuil. tom.*

tom. I. libr. I. institut. tit. XIII. p. 45. PETR. MVL-
 LERO, not. ad Strunium, exerc. XXXI. thes. 2. HEL-
 FR. VLR. HVNNIO, var. resolut. iuris, libr. I. tract.
 IV. quæst. 2. p. 182. tanquam exemplum casus abla-
 tiui pro accusatiuo positi, adducitur: sed non no-
 bis opus est, vt existimemus, hoc in casu peccasse
 iurisconsultos contra regulas grammaticas, vbi cum
 IO. GOTTL. HEINECCIO, elem. iuris ciuilib, libr. I.
 tit. XIII. p. 203. ARN. VINNIO, comm. ad pr. I.
 de tutelis, EVER. OTTONE, comm. ad instit. tit. de
 tutelis, §. 1. p. 103. sub capite libero non pupillum,
 sed tutorem potius intelligamus. Eo maiori iure
 id statuere possumus, quum distinguitur a tutore
 is, qui ob aetatem se defendere nequit ac generatim
 is, qui est liber, *capitis liberi* nomine designari solet,
 vti copiosius ostendi in introductione in controuer-
 sias iuris ciuilib, sect. I. cap. II. membr. III. p. 86.
 Addo CHRIST. WAGNERVM, in libro singulari de
 genuino definitionis tutelae intellectu, Lipsiae MD
 CCCXXXII. W.

§. CV.

graeca im-
 miscuere
 latinis,

Alterum, quod in reprehensionem incurrit,
 illud est, quod graeca saepe iureconsulti latinis
 immisceant ²⁾. Quamquam vero omnes fere
 iurisconsulti graecae linguae cognitione excel-
 luerunt: * vix tamen adparet, eos sine necessi-
 tate, aut idonea ratione graeca latinis intexuif-
 se. Nam quum graece saepe species illis pro-
 ponerentur, latine tamen ad illas responderunt,
 vti docent L. 37. D. de seruit. praed. rustic. L. 26.
 D. de pos. L. 29. D. qui testam. fac. poss. L. 60. §. 4.
 D. mand. L. 47. D. de administ. et peric. tutor.
 Vnde fieri non potuit, quin graeca subinde vo-
 cabula occurrant, quae adcuratius explicantur.

Sic

2) De graecis in Digestis vide LEOP. ANDR. GVADA-
 GNI ad graeca Pandectarum dissertationes, Pisa
 1786.

Sic VLPPIANVS in *L. 10. §. D. de usu et habitat.* quaerit, *χρησις* habitationis relicta, vtrum vsum fructum significet, an vsum tantum. Eodem modo latina graecis, et graeca contra latinis verbis interpretantur, vt explicationem reddant sententiam, vt PAPINIANVS in *L. 2. §. 1. D. de instruct. et instrum. leg. dotes*, inquit, praediorum, quae graeco vocabulo *ἐνδοκεῖ* adpellantur, et VLPPIANVS in *L. 13. §. 7. D. de iniur. si quis me prohibeat in mari piscari, vel euerriculum, quod graece σκαγὴν* dicitur. Sic MARCIANVS in *L. 6. D. de custod. et exhibit. reor. et ideo cum quis ἀνάκρισιν* [i. e. quaestionem] faceret. add. *L. 4. D. de colleg. et corpor. L. 1. §. 1. D. de testam. milit. L. 18. §. 5. ff. de muneribus et honor.*

* Ex his alii graece libros suos inscripserunt, vt MUCIUS SCAEVOLA libros *ὁρῶν*, LABEO *πειθαγῶν*, POMPONIVS *ἐν χειρῶν*, et MODESTINVS *περὶ ἐυρηματικῶν*. Alii vero integros libros, vt PAPINIANVS librum *ἀστυνομικῶν* seu de officio aedilium Municipalium, et MODESTINVS de excusatione tutorum et curatorum libros, graece conscripserunt.

Vnica est lex, quae fragmentum PAPINIANI libri singularis *ἀστυνομικῶν* in se continet, nimirum *L. 1. D. de via publica*: plures desumptas esse constat ex MODESTINI libello de *excusationibus*. Has magna cura illustravit ANTONIVS AVGVSTINVS, libro singulari ad Modestinum de *excusationibus*, qui tom. IV. thesaur. iuris civilis EV. OTTONIS p. 1559. denuo lucem adspexit.

Vocabulum graecum, quod MARCIANVS, *L. 6. §. 1. D. de custod. et exhibitione reorum* adhibet, nimirum *ἀνακρισις*, omnem meretur attentionem. Significabat actum, quo praeses reos, quos irenarchae ad illum cum elogiis et notoriis miserant, examinat et denuo in veritatem eius, quod ipsis imputatur, quodue ad defensionum suam proferunt, inquirat. Ita vel minimum adhibetur hoc vocabu-

Iam a LVCA in *actis apostolorum*, cap. xxv. v. 26. DIONE, *libr. LXXI.* p. 804. atque aliis, quos nominant GVIL. BVDAEVS, in *commentario linguae graecae*, p. 132. ac BARNAB. BRISSON *de verborum significat.* p. 75. MARCIANVS vero illi eandem tribuit notionem lege antea memorata. Eadem ratione satis eleganter MARCIANVS, L. 17. §. 1. D. *de poenis* atque VLPIANVS, L. 1. §. 2. D. *de legat.* III. eos, qui sunt deportati, neque in aliam admissi ciuitatem, vel in opus publicum damnati, ἀπολιθεῖς vocant, ac MARCIANVS L. 33. D. *de pignorat. act.* pignus, quo creditori pro vsuris vti licet, ἀντιχρησιν dicit. Idem vocabulum profert L. 11. §. 1. D. *de pignoribus*; mentem vero eius haud intelligit CLAVD. SALMASIVS, *de mod. vsurar. cap. XIV.* p. 618. quum MARCIANVM mutuum contrarium nomine hoc designasse, persuasum habet, vt GERH. NOODTIVS, *libr. II. obseruat. cap. 9.* copiosius exponit. AFRICANI verba L. 88. D. *ad leg. Falcid.* memoratu sunt digna: quaeritur, quid iuris est? dixi τῶν ἀπορων [*id est, ex perplexis*¹⁾] *banc quaestionem esse, qui tractatus apud dialecticos τὸ ψευδομενς, [id est, frustratorii cauillatorique]*²⁾ dicitur. Vtitur vna fere periodo duobus vocabulis graecis, quae facile euitare potuisset; POMPONIVS autem L. 239. §. 4. D. *de verbor. signif.* studium linguae graecae omnino testatum facit, vbi de aduena animaduertit, adpellasse eum graecos ἀποικον, id est, *domo profugum, colonum aduentitium.* VLPIANVS notat, Graecis ἀναλλαγμα fuisse contractum, L. 19. D. *de V. S.* ac CAIVS addit L. 30. §. 2. D. *de V. S.* quum definit, quid sit terra noualis, eam Graecos vocare νεακιν: immo LABEO vsque eo processit, vt L. 5. §. 1. D. *de V. S.* differentiam erueret, quae sit inter ἀποτρεσμα et ἔργον: *opere locato, conducto: his verbis Labeo significari ait id opus, quod Graeci ἀποτρεσμα vocant, non ἔργον, id est, ex opere factio corpus aliquod perfectum eumque sequutus est VLPIANVS, vbi L. 5. D. de proxenet. determinauit,*

1) Versio vulgata.

2) Versio vulgata.

navit, quantum inter se differant proxeneticum et ἑρμηνευτικόν [*id est, interpretatium; seu interpretis honorarium*³⁾]. W.

§. CVI.

Ex quo satis adparet, non inepta quadam non inepte doctrinae adfectione iureconsultos graeca latinis interspersisse. Reliqua fere τέχνικα sunt, quae in fragmentis eorum reperiuntur, veluti ἐν πλάτῃ L. 13. D. de solut. ἀναφορικῶς in L. 8. pr. D. de suis et legit. hered. σωρίτης in L. 65. D. de reg. iur. ἀνεκλόγητος tutor in L. 5. §. 7. D. de administr. et peric. tutor. αὐτοφύης in L. 70. D. de legat. 3. ἐπ' αὐτοφύῳ L. 3. pr. D. de furt. Eo quoque pertinent vocabula, quae in Graecia quidem nata, sed latina quasi ciuitate donata sunt, utpote *apocha, antichresis, hypotheca, antipherna, syndicus, thlibiae, et thlasiae*, et alia, quae apud DVCKERVM de latinitate ICTor. p. 404. recensentur. Praeterea poetarum, oratorum, et philosophorum graecorum sententiis nonnumquam orationem, veluti gemmis, distinguunt, quod ab omni vitio remotum esse unusquisque intelligit. Quis enim nescit Homero testimonium denunciare Papinianum in L. 9. §. 1. D. de supellect. legat. Paullum in L. 1. §. 1. D. de contrah. emt. et vendit. Ulpianum in L. 13. D. ad. L. Iul. de adulter. aliosque. * Sic Marcianus in L. 2. D. legib. et Claudius Saturninus in L. 16. §. 6. D. de poenis Demosthenis auctoritate utuntur, et Callistratus in L. 2. D. de nundinis Platonis sententiam refert. SCIPIO GENTILIS L. II. parerg. cap. III. V. sq. VALENTIN. GVIL. FORSTER L. I. de interpret. c. VII.

N 2

* Magna

3) Versio vulgata.

* Magna fuit apud iurisconsultos Homeri auctoritas, quod copiosius ostendit IO. HENR. SCHLEGEL in *diff. de poetarum, sigillatimque Homeri apud iurisconsultos auctoritate*. Viteb. C1813CCXVII. conf. vir illustris EVERARDVS OTTO in *vita Papiniani cap. IV. §. 4. sq.*

§. CVII.

Exempla
graecif.
morum

Quin adeo familiaris iureconsultis esset linguae graecae vsus, fieri non potuit, quin latina eorum oratio saepius ad graecam loquendi rationem accederet. Vnde non mirandum est, tot graecismos in fragmentis eorum reperiri, quorum conspicua exempla obseruarunt ANT. AVGVSTINVS *L. II. emendat. cap. I. L. IV. c. VIII.* SCIP. GENTILIS *parerg. L I. cap. VI.* BARN. BRISSONIVS in *parerg. n. 80.* quod eo maiorem habet excusationem, quod *totum Latium graecismis plenum est*, vti recte ait eximium litteratae Germaniae lumen, IO. STRAVCHIVS *diff. ad ius Iustinianum priu. XI. aphorism. 5.* quum nullus sit meliorum scriptorum, qui non graecos loquendi modos vsurparit. * Hinc plerique graecismi, in digestis obuii, aliorum auctorum locis confirmari possunt. Sic VLPIANVS in *L. 22. §. 8. D. solut. matrim.* graecanice dixit *sin vero dotem ita dissipare manifestus est* ¹⁾, quo

1) In codice Florentino non plane ita; sed haec inveniuntur: *sin vero dotem ita dissipaturus, ita manifestus est.* Vulgata autem habet: *ita dissipare manifestum est.* Sic quoque Haloandrina. Paulo ante vero in eodem §pho occurrit: *nullamque ei competentem curam inferre manifestissimus est.* Haloandr. et Vulg. autem hanc etiam lectionem Florentinam, ad vsitatiorem loquendi modum: *manifestissimum est*, deflectit.

quo graecismo IULIANVS etiam in L. 3. D. de do-
te praeleg. vtitur: sed idem aliis auctoribus per-
quam familiaris est. TACITVS *Annal. II. 57.*
atrox et dissentire manifestus, AVCTOR *dialogi*
de causis corrupt. eloqu. ipse satis manifestus est iam
dudum in contrarium accingi. Illud quoque grae-
corum more ab VLPIANO dictum est in L. 3. §.
1. D. naut. caup. *ut innotesceret praetor, curam*
agere reprimendae improbitatis ²⁾, pro, ut innotef-
ceret praetorem curam agere. Neque dam-
nanda sunt *obligationem obligari, actionem agi,*
stipulationem stipulari, quibus iurisconsulti vtun-
tur, et tantos, quanti inueniantur, pro tot,
quot inueniantur in L. 65. D. de legat. 1. Vti
enim haec loquutio satis se latinorum scripto-
rum exemplis tuetur, ceu ostendit V. C. C. A.
DVKER *de latinitate ICTor. p. 358.* ita nemo igno-
rat, Terentium aliosque scriptores ita loquu-
tos esse *ludum ludere, furorem furere, errorem*
errare. SCIPIO GENTILIS l. C. KIRCHMAIER in elo-
giis et elegant. veter. ICTor. p. 31.

*) Valde igitur ridiculum est, ex vno alteroue grae-
co loquendi genere, quod in fragmentis cuius-
dam iurisconsulti occurrit, eum graecum fuisse
colligere, vti THEODOR. MARCILIUS *interpre-*
tam. XII. Tabular. c. 28. Paullum graecum vo-
cat hominem ob graecismum, quem in L. 25. §.
2. D. de V. S. notauit. Nescio igitur, quid in
mentem venerit viro docto, IOANNI IENSIO,
vt in *stricturis iuris rom.* anno MDCCCXXXVIII.
editis non sine adparatu probare conatus sit, ma-
gnam paudectarum partem e graeco latine versam
esse, plerosque iureconsultos, qui post Antoni-

N 3

norum

2) Lectio Flor. Vulg. vero et Haloandrina: *ut inno-*
tesceret, Praetorem etc. habens, respuit Helle-
nismum.

norum tempora vixerunt, graece scripsisse, et ex graecis ipsorum scriptis latine versa esse, quae postea in pandectas et codicem sunt relata. Nulla sane ratio probabilis excogitari potest, quae huic commento fidem faciat, neque reliquias graeci textus, ut forte aliquis suspicari potest, habuit, aut in bibliotheca quadam latitantes vidit, quarum neque vola, neque vestigium adparet. Nouimus quidem, Caii, Paulli, et Vlpiani latina exstare fragmenta, a V. C. ANT. SCHVLTINGIO in *iurisprud. Anteiustiniana* collecta, notisque illustrata: at de graeco eorumdem textu nemo umquam somniauit. Quod porro nemo ad hunc diem tradidit, id ab eo discere iubemur, iureconsultorum scripta in codicem relata esse. Sed graecismi, quos operose consecretatur, eo minus Vlpianum, vel alium iurisconsultorum graece scripsisse, aut latina graece concepisse euincunt, quod illis meliores scriptores vsos esse facile probari potest. Quare *animi causa* nouum hoc et inauditum commentum proposuisse videtur, quemadmodum animi causa, ut ipse scribit, iuris rom. volumina legit.

Eiusmodi graecismum in CLAVD. TRYPHONINI scriptis deprehendit ANTONIVS AVGVSTINVS, *libr. II. emendat. cap. 1.* quum L. 50. D. *de re iudicata* scribit: *ne liberalitate sua inops fieri periclitetur*: loquendi hanc formulam Graecis scriptoribus omnino vsitatam fuisse, discimus ex iis, quae tradit CHRISTIANVS RAV, *diff. de Claudio Tryphonino, iurisconsulto Romano*, p. 10. plures vero graecismos nobis suppeditant ea, quae LVC. CERVIDIVS SCAEVOLA reliquit. L. 10. D. *de rescind. vend.* legitur: *Quaesitum est, an irrita emptio facta esset*: Respondit, *secundum ea, quae proponerentur, inemptam videri*. Quum Graeci solerent saepius eiusmodi verba coniungere, uti ex SOPHOCLES *Aiace*, v. 674. aliisque locis constat, a GERH. IO. VOSSIO, *institut. Rhetor. libr. v. cap. 13.* collectis, iam SCIPIO GENTILIS, *parergor. ad pandectas, libr. I cap. 6.* animaduertit, Scaeuolam hac in re Graecos esse imitatum. Accidit id quoque in L. 35. D. *de negotiis gestis*, quum ibi maritum, dotis

tis actione conuentum teneri dicit, quantum facere potest: paullo post: *quia forte periculum est, ne facere desinat*, addit, ac *voculam posse* omittit. Quum in L. 32. §. 2. D. de V. O. sequentia leguntur verba: *et vsque in hodiernum per Titium non stetit, quo minus reliquum solueret*, omissa est more Graecorum *vocula diem*; neque vero minus deriuat CONRADI, de vita, studiis et scriptis L. Ceruidii Scaeuolae, cap. III. p. 19. ab imitatione Graecorum scriptorum causam, cur SCAEVOLA L. 102. pr. D. de legatis III. particulam *tam* negligat hisce in verbis: *et chirographis exactis, quam pecunia erogata*, hancque ob rationem illa medicina HALOANDRI indigere negat, qui vocabulum *tam* legis verbis adhuc inferendum censet. MARCIANVS L. 31. D. ad SC. Trebell. de licentia, *factum implere, et de necessitate adire hereditatem* loquitur, obseruante GERH. OELRICHS, de vita, studiis, honoribus et scriptis Marciani, sect. I. cap. 5. p. 35. ac per id specimen exhibet Graecismi, licet id quoque alios imitatos fuisse, monuerint PETR. BURMANNVS, in obseruat. miscellan. tom. VIII. p. 370. ac CORNEL. VAN BYNKERSHOECK, libr. V. obseruat. cap. 5. EV. OTTO, in Alfeno Varo, cap. V. tom. V. thes. iuris ciuilis p. 1655. vt probet, Alfenum suum hellenismos nonnumquam admisisse, prouocat partim ad morem ipsius, vocabula *caussa, ergo, gratia*, omittendi; partim ad locutionem, in L. 203. D. de V. S. obuiam, quum in hac patrem familias fructibus se tolerare, ait; in L. 60. autem §. 3. D. de leg. 3. *topiarium enim ornandi, saltuarium autem tuendi, et custodiendi fundi magis, quam colendi, paratum esse*, scribit. Similiter Graecum sermonem sapit VLPIANVS, in L. 62. D. ad Legem Falcid. vbi ait: *In lege Falcidia hoc esse seruandum: vt, si duo rei promittendi fuerint; vel duo rei stipulandi, si quidem socii sint, in ea re diuidi inter eos debere obligationem*: neque a hellenismo libera sunt eius sequentia verba: *accipere debemus positum, siue in habitationis, vel coenaculi, siue in horrei, vel cuius alterius aedificii*, in L. 5. §. 8. D. de his, qui effud. Coniungere cum iis licet locutiones: *in pari causa ceteris seruis habendus est*, in L. 29. D. de liberali causa, in pari

caussa eis est in L. 6. §. 5. D. *de re militari: in pari causa factori habendus est*, in L. 6. §. 8. D. *de re militari: etsi mutuum pecuniam acceperit, quasi diues se deceperit*, L. 25. §. 13. D. *de hered. petit. si aliquo timore coactus, fallens adierit hereditatem*, L. 6. §. ult. D. *de adquir. vel am. hered.* atque alias, quas SCIPIO GENTILIS, *libr. I. parerg. cap. 6.* et ANT. AVGVSTINVS, *libr. II. emend. cap. I.* colligerunt, W.

§. CVIII.

Occurrunt quoque in π. verba noua et minus probatae latinitatis,

Negari porro non potest, reperiri in pandectis verba quaedam, et dicendi genera noua, nec satis probatae latinitatis, quibus saeculi vitio infecti iureconsulti vti sunt, alia non ex recepta significatione, aut contra grammaticorum regulas adhiberi. In colligendis illis multum posuerunt operae LAVRENTIVS VALLA in *libris elegantiarum*, FRANCISCVS FLORIDVS SABINVS in *defensione Vallae aduersus Alciatum*, et qui ipse prius iurisconsultos a Vallae reprehensionibus defendit, IAC. CAPELLVS. Quemadmodum vero pleraque, ab illis notata, in optimis auctoribus praesidium reperiunt, vel analogiae non repugnant, * vti V. C. CAROLVS ANDREAS DVKERVS in opusculis *de latinitate iurisconsultorum* iunctim editis, CORNELIVS VAN BYNKERSHOEK in *observation. iur. rom.* alique demonstrarunt: ita difficile, et parum verendum est, si quid in fractis, quae ad nos peruenerunt, romani sermonis reliquiis non reperiat, id apud veteres in vtu non fuisse adfirmare. Multa enim noua nobis atque insolentia videntur, quae, si veterum libri, quorum magna pars periit, exstarent, in frequentissimo vtu posita fuisse, constaret. MVRETVS L. XV. *Var. lection. cap. I.*

* Sic

* Sic nouum et minus vsitatum censetur vocabulum *deuirginata* ancilla, pro corrupta, vitiata, quo vsus est PAVLLVS in *L. ult. D. de offic. Praef.* Sed longe ante illum PETRONIO, optimo latinitatis arbitro, illud familiare fuit c. XXV. Neque PAVLLI formulam *incendia gratia*, pro gratis *extinguere* in *L. I. D. de offic. praef. vigil.* ferre possunt, quum tamen PLAVTVS *Epidico A. III. Sc. IV. v. 38. Captiu. A. I. Sc. II. v. 21.* TERTIIVS *Phorm. A. III. Sc. II. v. 15.* et NEPOS *Themist. c. IV.* hoc verbo assidue, mutato tantum numero, vtantur. *Habiliter* pro *apte*, quod in *L. 20. D. de auro argento leg.* occurrit, et *vsionem* pro *vsu* in *L. 27. §. 4. ff. eod.* ab aliis vsurpari negant. Sed illud in LIVII *epitome LVII.* et POMPONIO MELA *III. 7.* hoc autem apud CATONEM c. XXXIX. c. CL. exstare recte obseruat laudatus DVKERVVS p. 360. et 415. Quidni plura optimorum scriptorum auctoritate defendi queant, quae tamquam noua et inusitata notantur, si investigando pergatur? Alia, si veterum auctoritate, tamen analogiae ratione non destituuntur. Sic vocem *peculiaris* pro *peculiaris*, quae in *L. 4. §. pen. D. de pecul.* occurrit, recte BYNKERSHOECKIVS *L. I. Obs. c. 25.* similibus verbis *singularis, intercalarius, pupillarius, articularius*, quibus boni auctores, VARRO, ASCONIVS et GELLIVS vtuntur, tuetur. Huius generis plura reperies apud DVKERVVM *de latinit. ICTorum.*

Ita sine ratione reprehendit LAVRENT. VALLA, in *opusculis de latinitate veterum iurisconsultorum*, p. 114. MARCIANVM, quem falso Mutianum vocat, quod vocabulo *imputare* sit vsus, in *L. 91. D. ad leg. Falcidiam*, quum SENECA idem facit *ep. 8.* ac hunc sequitur CAIVS, *L. 76. pr. D. ad leg. Falcidiam*, IAC. vero CAPELLVS MARCIANVM haud notare potest, quod *pigmentarii* nomen adhibuerit in *L. 3. §. 3. D. ad leg. Corneliam de sicariis*, quum non sunt verba iurisconsulti; sed decreti potius senatus, quae hoc loco profert. Improbat non minus *facti sceleritas* in *L. 3. pr. D. bonis eorum, qui ante sent.* eandemque ob causam nonnulli corruptam hoc nomine hanc legem esse, persua-

suasum habent cum ELBERT. LEONINO, *libr. IV. emend. cap. 5.* et HVGONE GROTIUS, in *florum sparsione*, p. 180. sed EVERARD. OTTO, in *Papiniano*, *cap. VI. p. 119.* PAPINIANVM, qui illud lege memorata adhibuit, optime defendit¹⁾. Displicet porro quibusdam *incestum*, verbum, quo vsi sunt PAPINIANVS, in L. 38. p. D. *ad legem Iuliam de adulteriis* ac MARCIANVS in L. 5. D. *de quaestion. verum enim vero* ex LIVIO, CICERONE, TACITO atque aliis auctoritatem huius vocabuli sustinere student GERH. IO. VOSSIVS, *libr. I. cap. 36.* et CAR. ANDR. DVKERVUS, *opusc. de latinitate vet. iurisconsultorum*, p. 338. ac GERH. OELRICHS, *diff. de vita, studiis et scriptis Marciani*, *sect. I. cap. 4. p. 22.* *lustramentum* defendit, quod MARCIANVS in L. 3. §. 3. D. *ad leg. Corneliam de sicariis* adhibet. MEINARD. TYDEMANNVS, in *Ulpio Marcello*, *sect. I. cap. III. §. 1.* monstrat, haud reiiciendum esse verbum *obuiare*, quod in L. 20. §. 1. D. *de donat.* est adhibitum, hancque in rem ad GERH. IO. VOSSIVM, *de vit. sermon. lat. libr. VIII. p. 376.* CAR. ANDR. DVKERVUM, *opuscul. de lat. veterum iurisconsultorum*, p. 393. et CORTIVM, *ad Sallust. Iugurth. cap. 5. §. 1.* prouocat. EV. OTTO, in *Alfeno Varo*, *cap. I. §. 4. tom. V. thesaur. iuris civilis* p. 1657. copiosius exponit, iurisconsultos vocabulo *faciendi iure* ita amplam vim ac potestatem subiicere potuisse, vt *aedificia vitium facere*, L. 30. D. *locati: annum in fuga facere* L. 14. §. 1. D. *de statu liber. dies in custodia facere*, in L. II. §. 5. D. *ad leg. Iul. de adult. medicinam facere*, in L. 26. D. *de oper. libertorum*, ac *piraticam facere*, in L. 20. D. *de O. et A.* dicerent. Simili modo pro virium ratione GOTTL. AVG. IENICHEN in *diff. de Prisco Iauoleno*, p. 10.²⁾ defendere studuit Iauolenum suum, quum nonnulli in eo reprehenderent, quod L. 46. D. *ad SC. Trebell. archigubernus* et in L. 36. D. *de bonis libertor. extrarins* adhibuerit, quum iam DVKERVUS, in *opusculis de lat. vet. iuris-*

1) Item BYNKERSHOEKIVS Lib. IV. *Obs. cap. IV.*

2) Lipsiae ann. MDCCCXXXIII.

consultor. p. 419. ex TERENTIO, LVCRETIO, *autore ad Herennium*, QVINCTILIANO ac SVETONIO, nomen *extrarius* priscis vsitatum fuisse demonstra-
verit ac his IENICHEN APVLEIVM, *apal.* p. 300. adiecit. Tandem CHRIST. RAV, *de Claud. Thryphonino*, p. 19. ostendit, iurisconsulto huic eos iniuriam facere, qui in illo reprehendunt, quod *exsequi* in L. 22. D. *de his, quae ut indignis: mortalitas* in L. 19. D. *de vi et vi armata* atque *animi propositionem* vsurpauerit in L. 225. D. *de V. S.* praeterea autem scripserit in L. 41. D. *de testam. militari*, *permittitur militem filio facere.*

Quae de opusculis de latinitate veterum iurisconsultorum tradidit ECKHARDVS, maius desiderant lumen. LAVR. VALLA, libro VI. *elegantiarum cap. XXXVI-LXIV.* multa ex digestis vocabula, quae ipsis displicerent, collegerat, quumque ANDR. ALCIATVS, *libr. IV. de verborum significatione* hac in re causam iuris consultorum susciperet, iis, qui commentariis elegantias VALLAE locupletarent, videlicet THEODORICO, LONGOLIO, BVDAEO, DOLETO, ERASMO ac IVL. CAESAR. SCALIGERO sese adgregavit FRANCISCVS FLORIDVS SABINVS defensionemque pro VALLA suscepit aduersus ALCIATVM. Quemadmodum VALLA singularem de vitiis sermonis iurisconsultorum libellum haud conscripsit, ut iam dixi: ita nec singulari libello defensionem suscepit ANDR. ALCIATVS; sed in fine potius *libri VI. de verborum significatione* negotio hoc functus est. Laborem hunc, in modo memorato libro, secundum illius editionem, quae Francofurti MDLXXXII. lucem adspexit, p. 186. incipit et eius verba quoque *tom. IV. operum omnium* p. 839. continentur; ea autem, quae protulit FLORIDVS SABINVS, comparuerunt in *libro adnotationum Ioannis Theodorici, Longolii, Budei*, qui Basileae ann. MDXLI. iuris publici est factus. Neque vero sedata fuit controuersia inter VALLAM atque ALCIATVM per studia FLORIDI SABINI; sed surrexit paullo post alius, qui quidem tela VALLAE a iurisconsultis auertere studuit; sed simul acerrimus illorum ex alia parte esset aduersarius. Nomen suum latere voluit et licet ECKHARDVS, eum IO. CAPELLVM fuisse, ad-

adfirmet; certe tamen id adserere haud possumus, quum solum nomen suum in fronte libelli, quem edidit, sequentibus litteris: I. C. P. I. C. A. indicavit et MORNACIVS in *observat. ad L. i. §. 7. D. ad exhibendum NICOLAVM VALLAM*, cuius libello de *rebus dubiis* commentatio est adiecta, de qua iam disputamus, eum fuisse putat; ELBERTVS autem LEONINVS *libr. iv. emendat. cap. 10. et libr. vii. emendat. cap. 2. IACOBVM CAEPOLLAM, NICOL. VALLAE* generum nominat, eique DVKERVVS, *praef. opusculorum de latinitate veterum iurisconsultorum* adsentitur. Libellus, quem edidit, sub sequenti inscriptione: *veterum iurisconsultorum aduersus Laur. Vallae reprehensiones defensio*, Lutetiae anno MDLXXXIII. primam lucem adspexit; ei vero tres alii eiusdem auctoris tractatus, *de verbis non satis probatae latinitatis, aut non ex recepta significatione vel contra grammaticorum regulas a iurisconsultis usurpatis: de repetitis iisdem verbis in digestis ac de etymologiis iuris civilis* sunt adiecti. Haec sunt opuscula *de latinitate veterum iurisconsultorum*, quae iunctim edidit CAROL. ANDR. DVKERVVS, Hagae MDCCXI. Recusa sunt Vltraiecti, MDCCXXXIII³⁾. praeterea autem alii quoque memorandi sunt libelli, qui de latinitate iurisconsultorum multa complectuntur, quae notatu sunt digna: nimirum DAN. GEORG. MORHOFII, *de latinitate in digestis* epistola, quae inter eius dissertationes academicas Hamburgi MDCCXCIX. comparuit et GEORG. CASP. KIRCHMAIER sex exercitationes: 1) *latinitas legalis praeter meritum suspecta, ex pandectis iuris eruta et vindicata*, Vitebergae MDCCCLXXXVII. 2) *amoenitates atque verner latinitatis in dictionibus et formulis ex pandectarum iuris voluminibus repraesentatae*, Vit. MDCCCLXXXVIII. 3) *latinitas vel praeter meritum, vel merito suspecta e pandectis iuris eruta et recognita*, Ibidem MDCCXC. 4) *Eiusdem amoenitates et vindiciae latinitatis ad institut. part. i.* Viteb. MDCCCLXXXVII. 5) *amoenitat. et vindiciae latinitatis ad institut. part. post.* Viteb. MDCCCLXXXVII. 6) *elo-*

3) Lipsiae, curante IO. PETR. SCHMIDIO 1773.

6) *elogia et elegantiae latinitatis veterum iurisconsultor. ad tit. digestorum*, Vitebergae CIOIOCLXXXVII. Recentiori tempore iunctim sunt editae a GEORG. SAM. MADIHN. Halae CIOIOCCCLXXII. Iis quidem accessit GVIL. HIER. BRVCKNERI progr. *de latinitate corporis iuris ciuilis an pura satisque probata sit*, Ienae CIOIOCCXIX. sed, quod ibi auctor profert, nullam meretur attentionem. W.

§. CIX.

Saepe numero vero iureconsultis verba minus probatae latinitatis, quae in eorum occurrunt fragmentis, tribuuntur, quae forsan numquam illis in mentem venerunt, aut ab ipsis scribentibus vsurpata sunt. Nam quum iurisconsultorum scripta a librariis descripta sint, quis fide sua credere nos iubebit, omnia a manu iureconsultorum esse, nec vnquam in fingendis vocabulis librarios aliquid deliquisse? Et quis non facile credat Tribonianum, eiusque socios in iurisconsultorum scriptis, quum illa excerpebant, * ordinem verborum saepe mutasse, et suas hic illic voculas intexuisse, non solum eas, quae transitionibus seruiunt, quod nonnullis recisis necessarium erat, sed etiam alias, quibus iureconsultorum sententias concisius referebant, licet nihil in illis mutarent. * Hinc forsan constructiones insolentes, hinc multa verborum portenta, quae pro venustioribus ex suae aetatis vsu Tribonianus, vel alius compilator subiecit. HENRIC. BRENCMANNVS de *legum inscription. §. 29.*

* Non video, cur hoc nonnulli negare velint. Annon necessarium erat, ea, quae paganam redolebant superstitionem, in scriptis iurisconsultorum expungere, et pro iis vocabula, christianae religioni magis concinna, substituere? Vnde procul du-

dubio Tribonianus, deleto *Iouis* nomine, *Dei* verbum reposuit, si non in omnibus locis, in quibus eius mentio fit, tamen in nonnullis; licet facile adsentiar viro summo CORNEL. BYNKERSHOEKIO *L. VI. obseru. cap. II.* paganos etiam vnum agnouisse Deum, id quod ex multis veterum locis constat. vid. WISSENBACHIVS *emblem. Tribon. p. 3. et 10.* WYBO in *Tribon. ab emblem. liberat. p. 218.* Sic *visio* pro *specie* non VLPIANO in *L. 25. §. 15. D. de heredit. petit.* sed Triboniano adscribenda est, cuius aetate demum ea notione vox ista accepta est. *L. 2. §. 14. C. de V. I. E. IAC. CUIACIVS L. XXI. obseru. cap. XXVI.* Quis IVLIANVM, tersissimae latinitatis studiosum, in *L. 6. D. de diuort. et repud.* geminata phrasi, *migrare ad aliud matrimonium* vsus esse credat, quae longe sequioris est aetatis, vti patet ex *L. 3. C. de apostat.* et *L. 3. C. Th. eod.* et manifeste Triboniani manum redolet.

§. CX.

non semper
per Triboniano

Et si vero nonnulla, quae a casta latinitate aliena sunt, a Triboniani manu esse contendimus: tamen omnia illi adscribere, quae saeculi labem redolent, perquam absurdum censemus, quum fieri non potuerit, quin iureconsulti subinde aliquid ex aevi sui fordibus traherent. (§. LXXXI.). Magna ergo cautione hic opus est, ne continuo Triboniano adscribamus, quae minus latina videntur, quia ex solis verbis, quae noua et inusitata sunt, Tribonianum, aut interpolationem arguere, res lubricae admodum definitionis est. Recte eleganterque V. C. DVKERVVS de *latinit. veter. Ictor. p. 393.* ego inquit, *vti non negare velim Tribonianum quaedam in scriptis iurisconsultorum mutasse, et ad rationem noui iuris adcommo- dasse: ita, ubi ea ratio non adest, in singulis verbis, quae nobis non satis elegantia videntur,*

dentur, Tribonianum manum quaerendam non existimem. add. CORN. VAN BYNKERSHOEK L. VII. obs. c. XVI. c. XXIV.

Et si CORNEL. VAN BYNKERSHOECK, libr. VII. observat. cap. 24. recte iudicet, ubi statuit, haud tuto argumentari posse ab hac, vel illa loquendi formula, in lege digestorum obuia, ad interpolationem Triboniani; merito tamen inter verba obsoleta atque ea, quae recentiore aetate sunt composita, distinguere debemus. Ista sine dubio a iurisconsulto, cui lex tribuitur, adhibita esse potuerunt; minime vero haec, et ubi itaque certe scimus, hoc, vel illud verbum haud existisse tempore, in quod aetas iurisconsulti incideret, tuto concludere possumus, legem esse a Triboniano mutatam. Quemadmodum itaque quilibet, qui paulo emunctioris est naris, perspicit, locum CAII, quo vocabulum *ecclesiae*, legitur libr. I. tit. II. §. I. in SCHVLTINGII *iurisprudentia Anteiustiniana*, p. 25. manu Aniani esse mutilatum, propterea quod CAII aetate verbum istud plane incognitum fuit, uti recte monet IO. SAL. BRUNN-QUELLIVS, *histor. iuris*, part. II. cap. VIII. §. 8. ita eodem modo ratiocinari possumus, si pervenimus in lege digestorum ad verba, tempore iurisconsultorum plane incognita et miror, quid sit, quod CHRIST. FRID. GEORG. MEISTERVS, diss. de principio cognoscendi emblemata Triboniani, cap. 3. quae in *selektorum opusculorum maxime ad ius civile eiusque historiam pertinentium sylloge*, p. 155. existat, modum, ex verbis interpolationem TRIBONIANI eruendi, plane omiserit. ECKHARDVS iam §. praeced. quaedam attulit ex digestis verba, quae in illa manu Triboniani sine dubio irrepererunt; sed supersunt alia, de quibus idem iudicandum est. Inter ea haud scribam loquendi formulam: *protelari admonitionem*, in L. 2. §. 7. D. de iudiciis, licet defensor iurisconsultorum, quem vulgo vocant IO. CAPELLVM in *opusculis de lat. vet. iurisconsultorum* p. 300. ed. Lips. eam Triboniano adsignet, propterea quod ex sententia IO. FRID. NOLTENII *lex. antibarbaro*, p. 658. et SCIPIONIS GENTILIS. libr. I. parerg. cap. 36. atque aliorum obsoleta potius fuit dictio, quae
nec

nec PLAVTO, TERENTIO atque aliis fuit incognita: merito tamen TRIBONIANI manum agnosco in L. 14. §. 8. *de religiosis et sumt. funerum*, qua de *geritione pro herede* est sermo, ac DVKERVVS *opusculis de latinitate veterum iurisconsultorum*, p. 303. concedere debet, voculam hanc veteribus plane inauditam fuisse. Idem statuo de L. 13. §. 5. D. *de usufr.* qua vox *meliorare*, a CELLARIO iam in *anti-barbaro*, p. 67. et *curis posterioribus*, p. 223. proscripta occurrit: de L. 1. *in fin.* D. *de penu leg.* quam ibi de *indeuotione heredis* sermo est et quidem veteres vocabulum *deuotus* et *deuotio* haberent; hoc tamen pro pietate aduersus deos nunquam usurparent: Triboniani vero tempore hanc sustineret notionem: immo *indeuotio* quoque ista aetate haud esset incognita, uti ex L. vlt. *Cod. de fideicomm. libertat.* L. vlt. §. 2. *de testam. manum.* ac L. 35. C. *de donat.* patet et vberius CHRIST. CELLARIVS, *cur. posterior. cap. VII.* OLAVS BORRICHIVS, *cogitat. de lingua lat.* p. 85. GER. IO. VOSSIUS, *libr. III. de vitiis sermonis, cap. 16.* et BARN. BRISSON, *de verbor. signif.* p. 602. exponunt: de L. 14. D. *de grad. et adfin.* ubi vocula *quadrifariter* habetur, de L. 20. §. 11. *de hered. petit.* omnibusque reliquis, quibus vocabulum *certiorare* occurrit, quum vel minimum DVKERVVS *loc. cit.* et HEINECCIUS, *ad Briffonium de verborum significat. libr. III.* p. 182. concedere debent, solum illud in scriptis VLPIANI et MARCELLI reperiri, ac CELLARIVS inter vitiosa retulit, *curis posterioribus* p. 204. ac de L. 17. pr. D. *de usuris*, qua vocabulum *ad finitus* usurpatum est, quamue ideo interpolatam censet IO. IAC. WISSENBACHIVS, in *emblematis Triboniani, cap. IV.* p. 49. nisi a Florentina lectione cum IAC. CUIACIO, *libr. XIX. obs. cap. 8.* et CORN. VAN BYNKERSHOECK, *libr. VI. obseruat. cap. 19.* recedere volumus et in locum huius verbi duo, videlicet *ad finitum* substituere. Quod de vocabulo *visio* tradit ECKHARDVS, confirmat quoque IO. IAC. WISSENBACHIVS, *de emblematis Triboniani*, p. 28. ac statuit, vocabulum *visionis* ubicumque in digestis reperiatur, a manu esse Triboniani; contradicit tamen ei IO. WYBO, in *Triboniano defenso*, p. 256. et putat, CICERONEM iam
libr.

libr. iv. acad. quaestionum, cap. ii. ea ratione vocabulum *visionis* adhibere, qua in legibus digestorum occurrit; neque negandum est, TERTVLLIANVM *de anima cap. 3.* id quoque habere. Ceterum modo laudatus WISSENBACHIVS, *loc. memorat. p. 155.* eleganter animaduertit, nec *furcae* vocabulum, quod saepius in digestis, videlicet in L. 9. §. 11. et 28. *pr. et §. pen. D. de poenis* occurrit, a iurisconsultis proficisci; sed a TRIBONIANO in locum *cru-*
cis, propterea quod istius poena a Constantino magno fuerit abrogata, esse substitutum. Ei hac in re adfentiunt ANTON. CONTIVS, *libr. i. subsecinar. iuris lect. cap. 13.* et IVST. LIPSIVS, *libr. iii. de cruce, cap. 7.* W.

§. CXI.

Solent iureconsulti, vt inter omnes constat, praecipue ipsa eorum, a quibus consulti sunt, verba referre, si quaestiones sibi propositas soluunt. Ex quo fit, vt quae consulentium, vel formularum propositarum, verba sunt noua et insolentia, ea iureconsultis saepe immerito tribuantur. * Et quum a vulgo quoque consuluntur, nec semper in rebus sublimibus, sed etiam vilissimis diiudicandis versantur: facile intelligi potest, non semper iis licuisse lectissima adhibere vocabula. Vt enim ab aliis, et praesertim a plebe intelligi possent, necesse erat, eos plebeiis et tabernariis verbis vti, et cum vulgo de rebus vulgaribus loqui. Haec igitur ratio, nisi fallor, multum ad excusandos iureconsultos valet,

* Ex infinitis locis, quibus hoc confirmari potest, vnicum tantum adduxisse sufficiat. In L. 61. §. 1. *D. de obligat. et action.* epistola habetur amatoria, a Seia quadam hisce verbis scripta. *Seia L. Titio salutem. Si in eodem animo, et eadem adfectione circa me es, qui semper fuisti: ex continenti, acceptis litteris meis, distracta re tua, veni. Hoc tibi, quamdiu viuam praestabo, annuos decem. Scio enim,*

enim, quia valde me bene ames. Quis vero Scaevolae, iurisconsulto, statim loquutiones illas, vix latinas, et haud satis elegantes, *in eadem adfectione circa aliquem esse, ex continenti*, et alias, adscribat; licet forte aliorum exemplis defendi possint. vid. GEORGIUS CASPAR KIRCHMAIER in *amoenitat. latinit. Ictur. p. 30.* CAROL. ANDREAS DVKER de *latinit. veter. Ictur. p. 389.* Sic IVLIANO verbum obsoletum *genitur*, pro *gignitur* in L. 13. §. vlt. D. *de rebus dub.* adfingitur, quo testator usus est. Nam ipse, dum formulam testatoris interpretatur, ab isto verbo abstinet, sensumque multo purius ita eloquitur: *sive filius, sive filia nati ei fuerunt.*

§. CXII.

Cui quoque ha-
bent voca-
bula pro-
pria.

Vti cuique arti propria sunt vocabula: ita iureconsulti sua habent verba, aut alias notiones vocabulis, quam alii scriptores, subiiciunt. Talia sunt *postulare* pro causam agere, *usurpare* pro interrumpere usufruptionem, *constituere*, *exhibere* pro alere, *auersione emere*, *locare*, *decretalis*, *depositarius*, *captatorius*, *solo continere*, quod proprium iurisconsultorum verbum esse observat SENECA *nat. quaest. L. II. c. 1.* et alia complura. Quae si forte apud alios auctores non legantur, tamen illa tamquam minus latina proscribi non possunt. CORNEL. BYNKERSHOEKIVS *L. III. obs. cap. XII.* CAROL. ANDREAS DVKERVVS de *latinit. veter. iurisc. p. 436. sq.*

Vocabulis his, quae nominavit ECKHARDVS, addenda sunt: *detentatio*, L. 15. §. vlt. D. *ex quibus causis maior.*: *adfirmator*, L. 4. D. *de fideiuss. tutor.*: *simplariae venditiones*, L. 48. §. 8. D. *de aedil. edict. testamentarius*. L. 9. §. 3. D. *de hered. institut.*: *insinuare* L. 11. §. 2. *de leg. 3.*: *receptitius*, L. 31. §. 2. D. *de donat. mort. caus.*: *Inuentarium*, L. 1. §. 26. D. *de ventre in poss. mittendo* ac L. 7. D. *de administ. et peric. tut.*: *interventores*, L. 7. §. vlt. *de obsequiis patron. et parent.*: *apocha* L. 19. §. 1. D. *de acceptilat.* L. vlt. §. 2. D. *de condict. indebiti* ac L. 27.

L. 27. §. 2. D. de furtis: casus, in L. 64. §. 9. D. solut. matrim. L. 10. D. de legibus ac L. 29. §. 15. D. de liberis et posthumis: litterae dimissoriae L. vn. D. de libellis dimissor.: conditionaliter, L. 98. §. 5. D. de solut. ac L. 17. §. 3. D. de condit. et demonstrat. Haud statuere licet, omnia haec verba prorsus scriptoribus priscis ignota fuisse; sed quoque nonnumquam apud eos occurrunt. Vocabulum *exhibere* sustinetur auctoritate IUSTINI, *libr. ix. cap. 2.* et *libr. xi. c. 10.* nec non scriptoris veteris *de mortibus persecutorum, cap. 7. et ii.* CICERO ipse *orat. pro P. Sextio, cap. xviii. et libr. iii. de officiis, cap. 18.* testamentarium vocat eum, qui testamentum scripsit ac interuentorum quoque mentio fit apud LAMPRIDIUM, *vit. Commodi cap. 4.* et CICERONEM, *de fato, cap. i.* Eadem ratio est reliquorum verborum; raro tamen inueniuntur. W.

§. CXIII.

Neque alias tantum notiones, quam alii scriptores, verbis iureconsulti subiiciunt, sed diuersas et diuersas significaciones, pro-
 versas etiam vocabulorum significaciones, pro-
 ut res subiecta postulat, saepenumero tradunt. ^{tiones ver-}
 Alia enim *proprie*, et κατ' ἐξοχήν accipiunt, ^{bis subii-}
 alia autem *improprie*. Alia non *improprie* dicun- ^{ciunt.}
 tur, quae scilicet similitudinem quamdam cum
 propria significatione habent. L. 130. D. de V.
 S. et 10. GOEDDEVS ad h. l. L. i. pr. D. de suis et legi-
 tim. hered. Alia sunt ἐκ τῶν μέσων, quae in vtram-
 que partem accipi possunt L. i. §. 3. ff. de seru.
 corrupt. Sic *damnum facere* dicitur, et qui in-
 fert, et qui patitur. Lege enim Aquilia tene-
 ri dicitur, qui *damnum* fecit, L. 27. §. 5. D.
 ad L. Aquil. L. 30. §. 3. eod. et L. 151. D. de reg.
 iur. et ex edicto praetoris caueri solet, ne *dam-*
num faciat, qui metuit ex vicini facto incom-
 modum. L. 26. D. de damno infect. Intestatus pro-
 prie vocatur, qui quum facere posset, testa-
 mentum non fecit, non improprie vero, qui fe-

cit testamentum, quum facere non posset *L. cit. de suis et legitim. hered.* Quantum haec observatio ad conciliandas, quae sibi repugnare videntur, leges valeat, cum per se intelligi potest, tum exemplis eleganter comprobavit IO. MERCERIVS in *conciliatore* p. 78. sq. Compara quoque HENRIC. BRENCMANNVM de *legum inscription.* §. 16 sq.

Plures iurisconsulti diuerfas notiones intestati explicare studuerunt. Quum PAVLLVS, in loco, qui *tit. xvi. collationis legum Romanarum ac mosai-carum*, §. 3. p. 260. ed. CANNEGIETER reperitur, *intestatos dici adfirmat, qui testamentum facere non possunt; vel ipsi linum, ut intestati decederent, abru-perunt; vel hi, quorum hereditas repudiata est, cuiusue conditio defecerit:* paullo strictiori sensu illud vocabulum explicat *L. 64, D. de V. S.* ubi dicit: *intestatus est non tantum, qui testamentum non fecit; sed etiam cuius ex testamento hereditas adita non est; VLPIANVS optime duo haec effata PAVLLI inter se conciliat, quum propriam intestati notionem ab impropria ita distinguit L. 1. D. de suis ac legitimis hered. intestati, inquit, proprie adpellantur, qui quum possent testamentum facere, testati non sunt. Sed et is, qui testamentum fecit, si eius hereditas adita non est, vel ruptum, vel irritum est testamentum, intestatus non improprie dicitur decessisse. Plane qui testari non potuit, proprie non est intestatus, puta, impubes, furiosus; vel cui bonis interdictum est; sed hos quoque pro intestatis accipere debemus.* BRISON, de verborum significat. libr. ix. p. 657. W.

§. CXIV.

Hinc ne-
cessarium,
istis ver-
borum sci-
re signifi-
cationes.

Quum iurisconsulti veteres eas plerisque vocabulis notiones subiiciant, quibus latini scriptores non vtuntur: facile adparet, quam necessarium sit, istas verborum scire significationes, si quidem leges, seu iureconsultorum fragmenta, intelligere, recteque interpretari velimus. Vnde praeclare de elegantiori iurispru-

prudencia meriti sunt, qui secundum litterarum feriem iuris verba collegerunt, eorumque varias significationes, quanto fieri potuit studio, cum ex omni veterum lectione tum ex iuris romani fragmentis conquisiuerunt et illustrarunt. Horum enim indefesso studio magno, necessario tamen, inquirendi labore, quae vis ac potestas cuiusque verbi sit, iuris studiosi leuati sunt, vt facilius in legibus interpretandis versari possint. Omnibus autem palmam praeripuit BARNABAS BRISSONIVS, cuius opus de *verborum in iure significatione* eo absolutius et elegantius censeretur debet, quod vir summus IO. GOTTLIEB HEINECCIUS illud curis suis elimauit, multisque obseruationibus et accessionibus locupletauit: * licet vltimam ipse manum, quod omnes vehementer dolent, illi morte impeditus non imposuerit.

* Prodiit illud Halae a. MDCLXLI. fol. doctissima viri illustris IUSTI HENNINGI BOEHMERI praefatione ornatum. Minoris quidem molis, sed discentium vsibus adprime adcommodatum est *Lexicon iuridicum*, e Brissonii, Hotomanni, et Prateii lexicis, ac Cuiacii obseruationibus, vt fert titulus, concinnatum, quod *Geneuae* 1599. 8. apud *Ioannem Stoer* prodiit. Optandum sane est, vt illud, de quo praeclare viri eruditi sentiunt, repurgatum a superfluis, auctumque nouis obseruationibus recudatur, legumque cupidae iuuentuti rursus in manus reddatur.

§. CXV.

Haec de latinitate et stilo iureconsultorum, * de latini-
ex quorum scriptis pandectae sunt compilatae. ^{tate codi-}
Quod ad latinitatem *codicis*, et *institutionum* atti- ^{cis et insti-}
net, non est, quod magnopere de illa dicamus, ^{tutionum.}
quum nemo, qualis ea sit, ignoret. Quum

enim deprauatae consuetudinis vitio, a Traiani imp. aetate sensim a pristino suo nitore degeneraret lingua latina: translata Constantinopolin sede imperii a Constantino M. illa adeo corrupta est, vt vix natium sui colorem seruarit. CAROLVS DV FRESNE in *praefat. glossar. mediae et infim. latinit.* praemissa §. XI. sq. IVSTVS HENNING. BOEHMER *exercitat. ad ff. III. §. IX.* Mansit quidem eius vsus aliquamdiu, etiam sub Iustiniano, et in principum praesertim palatio nihil fere magnae rei, nisi latine, scriptum est: sed incomtum valde, rude, tumidum, et maxime insuaue dicendi genus iis temporibus, prae conquinno et puro, placuit. Tale orationis genus tum in constitutionibus imperatorum, Constantini M. aliorumque, tum maxime Iustiniani, codici insertis, eiusdemque novellis, vbique deprehendimus. IO. GOTTLIEB HEINECCIUS in *opuscul. minor. p. 275.*

* Quid de illo senserit olim summus elegantioris doctrinae vindex, CONRADVS SAMVEL SCHURZFLEISCHIVS, operae pretium erit ex viro illustri IO. GVILIELMO DE BERGER in *memoria C. S. Schurzfleischii p. 233.* audire, quo nemo elegantius, aut melius hac de re scribere potuit. *Iurisconsultos, inquit, veteres habebat dignos, quorum libris aegre careamus integris, ac quos saepe multumque non magis prudentiae, quam reconditae doctrinae atque elegantiae causa laudamus. Ex his antiquitates eruebat omnis generis, multa quoque ad ipsum Ciceronem interpretandum sumebat, nihilo pauciora ad proprie, scite, copiose dicendum promebat, ac tantum elegantiae, quantum prudentiae, in praeclaris prudentissimorum gravissimorumque hominum monumentis cerni et exprimi docebat. Sed vt ingenia, studia, aetates harum inter se differant prudentum, sic eosdem dissimili scribendi genere ostendebat distingui, e quibus Scaeuola saepe nimis antiqua, Tribonianus saepe inepta*

inepta vsurpet, Vlpiani quidem dictio purior sit ac nitidior, Papiniani explanatior, neuter tamen horum loquatur pure, et alii aliud ex aevi sui consuetudine asciscant.

Quum codex repetitae praelectionis, quem Iustinianus promulgauit, tam antiquiorum, quam recentiorum imperatorum comprehenderet constitutiones atque in eo differret a codice Theodosiano, quod in illum solum relatae sint leges a Constantino magno eiusue successoribus conditae, vti copiosius id recenset IO. SAL. BRUNNQVELLVS, *diff. de codice Theodosiano, eiusue in codice Iustiniano usu*, in hoc nec vnica fere constitutio reperitur, quae secundum genuina praecepta stili, atque eleganter sit conscripta. Facile quilibet perspiciet, qui paullulum saltem percurrere velit leges huius codicis atque inprimis IAC. GOTHOFREDI *glossarium nomicum codicis Theodosiani*, quod tom. VI. codicis huius, p. 137. est insertum; sed aliter res se habet in codice Iustiniano. Quemadmodum ECKHARDVS, quum de stilo digestorum disputaret, iure praeceptum daret, vt omnino cuiuslibet iurisconsultorum aetatis ratio sit habenda: ita idem obseruandum est in explicandis legibus codicis, et omnino distinguendum inter leges, quae Constantini Magni aetatem antecedunt, atque illas, quae ipsa sunt antiquiores. Quum in his lex HADRIANI, videlicet L. I. C. *de testamentis* multaeque inueniuntur, quae eius a successoribus ANTONINO PIO, DIVIS FRATRIBVS, AELIO PERTINACE, SEVERO ac ANTONINO CARACALLA, aliisque seculo post optimum nostrum seruatore natus secundo initioque tertii sunt promulgatae; leges illae codicis antiquiores ex parte aetatem attingunt plerorumque illorum iurisconsultorum, ex quorum scriptis digestorum opus compilatum est, vti ex iis patet, quae supra ad §. XC. monui. Sine dubio itaque eadem quoque laude stilius harum legum dignus est, quae tribuitur effatis iurisconsultorum; illamque eo minus denegare ipsis possumus, quum tempore, quo constitutiones hae sunt conditae, poetae, rhetores ac historici, videlicet EVTROPIVS, AVRELIVS VICTOR, SEXTVS RVFVS, SPARTIANVS, CAPITOLINVS, VOPISCVS, POLLIO floruerunt,

quorum loquendi ratio a IO. NIC. FVNCCIO, *com. de vegeta linguae latinae senectute*, cap. viii. p. 690. describitur. Videmus quoque id, si ipsas eiusmodi constitutiones intuemur. Eae quidem etiam interpolari potuerunt a TRIBONIANO ideoque nonnumquam ibi inueniri posse, quod castae latinitati aduersatur, libens concedo: vbi vero ad illas peruenimus, quae haud fuerint corruptae ac mutilatae; breuitatem illam, quae maiestati principum omnino esset adcommodata et inprimis illa rescripta, quae Plinius a Traiano suo acceperat, ornaret, non minus, quam nitorem linguae in iis deprehendimus. SEVERVS atque ANTONINVS L. 3. C. *de usuris* luculenter suo exemplo testantur, quum paucis his verbis, quae tamen omnino haud sunt vulgaria, Iuliano rescribunt: *quamvis usurae foenebris pecuniae citra vinculum stipulationis peti non possint: tamen ex pacti conventionem solutae neque ut indebitae, repetuntur; neque in sortem accepto ferendae sunt*: eodem vero modo sexcenta alia sunt composita. Quum iniuria fieret harum legum auctoribus, si ad illas adplicare quis vellet, quod de latinitate codicis generatim profert ECKHARDVS: libens vero ipsi id largior, vbi ad constitutiones respicimus, quae a Constantino magno, vel eius successoribus sunt conditae. Illae conscribebantur, quum miserrimus linguae latinae esset status. Optime illum nobis depingit IO. NIC. FVNCCIVS, *commentario de inerti ac decrepita latinae linguae senectute*, Lemgouiae MDCCCL. quumque eo accederet, quod pleraeque harum legum extra Italiam a hominibus graecis, linguae latinae haud peritis, conscriberentur hique maiestati principum suorum inprimis convenire crederent, ut stilum, in quo verborum sit concursus vastus, asper, atque hiulcus, adhiberent, non potuit fieri, quin istae constitutiones omnino sese a reliquis distinguant atque innumera comprehendant vocabula, quae teneres offendunt aures. Quum non solum hoc adfirmandum est iis de constitutionibus, in codicem translatis, quae graece sunt conscriptae et postea in latinum conuersae sermonem; sed etiam de latinis legibus illius: ab iis iterum stilus *novellarum*, quarum quoque meminit auctor, est distinguendus. Nec tironem fugit,

git, illas graece esse conscriptas et paucas tantum earum latino in sermone a IUSTINIANO promulgatas. Quum hae admodum similes sunt iis constitutionibus IUSTINIANI, quae codici sunt insertae; illae in latinum sermonem saepius sunt conuersae. Quum illae translationes, quas recentioribus, videlicet HALOANDRO, HOMBERGIO atque aliis debemus, nos non tangunt; de antiquioribus solum moneo, duas illarum memorandas esse, videlicet eam, quae *authentica* vocatur, atque istam, cuius auctor est IULIANVS. Ista *κατὰ νοῦν* est facta a homine barbaro ideoque ita comparata, vt referta sit graecismis. Multas eorum IO. FRID. HOMBERGIVS, praefatione, *nouellis constitutionibus Iustiniani* praemissa, indicauit: minime tamen omittendum est iudicium, quod de hac versione summus vir tulit: *verissimum est, constitutiones illas non unum interpretem, sed varios habuisse. Satis id probatur ex stili et versionis latinae maxima diuersitate. Quaedam enim satis bene; plurimae vero pessime translatae sunt: immo rectissime Gothofredus in notis ad Nouellas docuit, vnā et eandem constitutionem multoties sibi esse dissimilem. Diuersitatem illam in stilo veteris interpretationis ex seria et repetita lectione nouellarum vel omnium, vel saltem plurium lector facile dignoscet.* W.

§. CXVI.

Institutiones, quas prima legitimae scienti-^{stilius in}ae elementa esse voluit iustinianus imp. *prooem.*^{institutio}
Inst. §. 2. 6. ex veterum iurisconsultorum com-^{nibus qua-}pendiis concinnatas esse inter omnes constat.^{lis?}
 Alia enim ex CAIO, alia ex VLPIANO, quaedam etiam ex HERMOGENIANI iuris epitomis depromserunt eius auctores, quaedam vero ex iure nouo de suo adiecerunt. Vnde facile patet, stilum in illis non esse vbique sui similem, et saeculi quaedam ibi barbariem redolere. Quae enim veterum sunt iurisconsultorum, ea probanda, vt optima, quae vero Tribonianus, Teophilus, aut Dorotheus de suo

interposuerunt, multo inferioris habenda sunt notae, vti praeclare iudicat vir prisca aevi cultu ornatissimus, FRANCISCVS VAVASSOR de *ludicra dictione* p. 432. edit. cel. IO. ERHARDI KAPPII. vid. IO. CHIELETIVS de *iuris utriusque architect.* cap. III. §. III. Tom. I. p. 175. *Thesauri iur. Ottoniani*, IO. GOTTL. HEINECCIUS *opusc. minor.* p. 295.

Quum Tribonianus cum adiutoribus palam profiteretur, se libros institutionum ex aliis libris iurisconsultorum, quibus iuris civilis exponeret elementa, composuisse: ipsorum quoque verba retinuerunt, vti *introductione in lectionem institutionum*, nouae editioni *commentarii Hoppiani* praemissa, cap. II. §. 13. copiosius docui. Illa loca institutionum, quae huius, vel illius iurisconsulti continent verba, satis eleganter sunt scripta, vti §. 1. *sq. I. de iure personarum*: pr. I. et §. 1. *de rer. diuision.* §. 2. I. *de obligationibus quasi ex contractu*: ab iis autem omnimodo differunt ea effata, quibus quidquam adicere voluit TRIBONIANVS. Quum inprimis controuersias, quae inter Sabinianos et Proculeianos agitatae fuerunt, enarraret earumque reliquias decidere vellet, immo quibusdam in locis nouum introduceret ius: accidit illud saepius; verum enim vero stilo, qui barbariem saeculi Iustiniani omnino sapit, Exemplum huius rei praebet pr. I. *quibus mod. tutela fin.* quod sequentia continet verba: *nostra autem maiestas dignam esse castitate nostrorum temporum bene putauit, quod in feminis etiam antiquis impudicum esse visum est, id est, inspectionem habitudinis corporis, hoc etiam in masculos extendere. Et ideo nostra sancta constitutione promulgata pubertatem in masculis post quartum et decimum annum completum illico initium accipere disposuimus.* Coniungimus cum his verbis ea, quae legimus in §. 7. I. *quib. ex caus. manum. non licet*: quare non similiter ei quemadmodum alias res; ita de seruis suis in ultima voluntate disponere, quemadmodum voluerit, permittimus, ut et libertatem eis possit praestare? Sed quum libertas inaeestimabilis res sit et propter hoc ante vigesimum aetatis annum antiquitas libertatem seruo dare pro-

prohibeat: ideo nos mediam quodammodo viam eligentes, non aliter minori viginti annis libertatem in testamento dare seruo suo concedimus; nisi decimum septimum annum impleuerit et decimum octauum attigerit: in primis autem duo sunt verba, in institutionibus obuia, de quorum castitate disceptarunt litterati. Alterum est noxae dedere loquutio, quam iam impugnavit LAVR. VALLA, libr. VI. eleg. cap. 36. quaeue pr. I. de noxal. action. legitur; alterum vero conditionaliter, §. 31. I. de legat. de qua particula GERH. IO. VOSSIUS, libr. VI. de vitiis sermon. cap. 31. OLAVS BORRICHIVS, cogitat. de lingua lat. p. 27. CHRIST. CELLARIUS, antibarbaro, p. 33. et CAR. ANDR. DVKERVUS, opusculis de latinitate iuriconsultorum, p. 446. legendi sunt. W.

C A P. IV.

DE

INSTITVTIS PHILOSOPHIAE
STOICAE, ET SECTARVM PLACI-
TIS, QVAE VETERES IURISCON-
SVLTI SEQVVNTVR.

§. CXVII.

Transitio.
Perspectae quum esse debeant interpreti scriptoris, quem legit, opiniones, quas hypotheses alii vocant, vt easdam cum verbis notiones coniungat, quas auctor illis subiectas esse voluit (§. XIII.): facile iudicatu est, locum hunc requirere, vt de philosophia Stoica, a cuius partibus veteres stetisse iureconsultos inter omnes constet, eiusque institutis agamus. In quo argumento, quod viri doctissimi singulari excusserunt studio, * ita versari animus est, vt I. ortum et progressum philosophiae Stoicae apud Romanos ostendamus, II. causas et ratio-
nes

nes exponamus, quae veteres impulerunt iureconsultos, vt ad eam potissimum se adplicarent, et III. ipsa Stoicorum vestigia, quae in iure nostro impressa sunt, persequamur.

* Iureconsultorum fragmenta saepenumero porticum redolere primus obseruauit IACOBVS CVIACIVS *L. XXVI. Obs. c. XL.* idque multis exemplis demonstraui. Hunc locum maiori deinde cura tractarunt EDMVNDVS MERILLIVS *L. I. obseruat. cap. VIII.* IYSTVS HENNINGIVS BOEHMER in progr. de *Stoica ICTor philosophia, exercitation. ad Pandect. tom. I. p. 15. sq.* inserto, illustris EV. OTTO in orationibus de *Stoica veterum iurisconsultorum philosophia*, et de *vera et non simulata iurisconsultorum philosophia*, IO. SAMVEL. HERING de *Stoica veterum Romanorum iurisprudentia*; quae scripta vna cum aliis eiusdem fere argumenti, GOTTLIEB SLEVOGTIVS Ienae anno MDCCCXXIV. edidit, et nouissime b. IO. GOTTFRID. SCHAVMBVRGIUS in tractatu de *iurisprudent. veter. ICTor. Rom. Stoica*, qui Ienae a. MDCCCXXXV. prodiit. Pauci tamen sunt, qui ex obseruatione tam utili fructum ceperunt, eoque subsidio vsi sunt in interpretandis legibus, vt conqueritur IO. GOTTLIEB. HEINECCIUS in praef. *Tom. II. iurisprudent. Rom. et Atticae praemissa p. XI.* vbi eam quoque interpretandi rationem inter ea referendam existimat, quae adhuc in iurisprudentia desiderantur ¹⁾).

Quum omnes fere iurisconsulti in eo conspirarent, quod veteris iuris prudentes strenui praeceptorum Zenonis essent custodes: in aliam sententiam discessit PAGANINVS GAUDENTIVS, de *philosophia apud Romanos, cap. XXXXIII* ²⁾). Quemadmodum

1) Notanda tamen est ERASM. VNGEBAVERI *Diff. sistens decuriam principiorum Stociorum, ex quibus quaedam iuris nostri civilis loca difficilia enucleantur.* Altorf. 1633.

2) Conf. §. CXXXI.

dum animaduertit IVST. HENNING. BOEHMERVS, *diff. de philosophia Romanorum Stoica*, in GOTTL. SLEVOGTII *opusculis de sectis et philos. Romanorum*, p. 199. M. AVRELIVS GALVANVS sibi quoque proposuerat, principia veterum iurisperitorum Romanorum Stoica illustrare; sed quod intendit, haud est exsequutus. Modo memorata commentatio IVST. HENN. BOEHMERI recusa in *tom. 1. exercitationum eius ad pandectas*, p. 16. sqq. scriptoribus autem, qui generatim de philosophia veterum iurisperitorum stoica disputarunt, recentiori tempore accessit H. VAN HOOGERWERF, *diff. inaug. de variis iuris Rom. part. Stoicam redolentibus* ³⁾. W.

§. CXVIII.

Iam diu Romae ius civile in XII tabulis constitutum erat, ante quam philosophiae nomen inaudiretur, nec ullum philosophiae, nedum Stoicae, vestigium in illis tabulis deprehendes, licet a Graecis leges, in iis propositae, petitae sint. * Rei enim militaris studia, quibus ad summam potentiam euecta erat respublica, omni doctrinae laude, et philosophiae studiis potiora Romani ducebant. Et quamvis circa belli Punici secundi tempora Atheniensium legati, Car-

Philos.
phia ini-
tio apud
Romanos
neglecta.

2) Traiect. ad Rhen. a. ccccccclx. Exstat in G. OELRICHS *Thes. nou. Diss. Belg. tom. II. vol. III. p. 63.* Neque minus post hunc: PHIL. CAVLINVS *Neapolitanus Progymnasmatum de veterum iurisperitorum Philosophia ad L. 10. §. 2. D. de iustit. et iure.* Neapol. 1779. de quo conf. ALLGEM. IUR. BIBL. I. B. 1. St. ac tandem IOH. ANDR. ORTLOFF *über den Einfluß der stoischen Philosophie auf die Jurisprudenz* Erlang. 1797. Omnem praeterea de stoica lector. Philosophia sententiam sub examen revocare promisit V. Cl. AVG. CORN. STOCKMANN in notis ad Bachii *histor. iuris.* p. 229.

Carneades, Critolaus, et Diogenes, nobilissimi eius aetatis philosophi, multos Romae ad philosophiae studium incendissent; Cic. *de orator. L. II. c. XXXVII.* PLVTARCHVS in *Ca- tone mai. cap. XLV p. 632.* GELLIVS *L. XVII. N. A. c. XXI.* aegre tamen hoc Romani tulerunt, adeo, vt sc. C. Fannio Strabone, et M. Valerio coss. a v. c. IOXCII facto, philosophi vrbe exesse iuberentur. Hoc sc. aliquot annis post a censoribus ad rhetores, quorum nomen philosophi sibi adsciuerant, prolatum est, ne a maiorum institutis iuuentus auocaretur. GELLIVS *L. XV. c. XI.* SVETONIVS *de claris rhetor. cap. I.* Vnde fieri non potuit, quin iaceret philosophia, et tametsi vetus eius studium in Romanis esse CICERO *L. I. Tusc. qu. c. III.* testatur, tamen ante Laelii aetatem, et Scipionis, quos adpellare posset nominatim, reperire non potuit.

* Hermodorus quidem, Ephesius, qui Decemuiros in concinnandis XII. tabulis adiunxit, procul dubio graeca philosophia imbutus fuit. At si opera eius non inscribendis, sed interpretandis legibus peregrinis constitit, vt ex PLINIO *H. N. XXXIV. c. V.* liquet, quomodo potuit philosophiae decreta in XII. tabulas referre?

Aliam fouet SCHAVMBVRGIVS sententiam, quum *tract. de iurisprudentia veterum iurisconsultor. stoica, cap. I. §. VIII.* putat, accepisse Romanos philosophiam cum graecis legibus: quaenam vero merita Hermodori, Ephesorum illius, vt CICERONIS verbis vtar, principis sint merita de iure decemuirali, adhuc incertum videtur, si comparamus inprimis, quae hac de re proferunt PLINIVS, *libr. XXXVII. cap. 5.* DIOGENES LAERTIVS, *vit. Heracliti, libr. IX. segm. 2. p. 549.* ed. MEIBOMII: STRABO, *libr. XIV. p. 647.* et CICERO, *libr. V. Tuscul. quæst. cap. 36.* Optime illa conciliare possumus, si statuamus, non solum Hermodorum Romanis consilium, graecas petendi leges dedisse: sed quoque illum, vbi fuerint Ro-

Romam delatae, ipsas esse interpretatum. AEG.
MENAGIVS, ad *Diogenem Laertium*, loc. excit.
GEORG. SCHVVBARTVS, *de fatis iurisprud. Roma-*
nae, ex. II. §. 32. et EVER. OTTO, *praef. tom. III.*
thes. iuris civilis praemissa, p. 3. W.

§. CXIX.

Tanto autem philosophiae amore iuvenes in- Post iuue-
censi erant, qui legatos, Romae summa dicendi nes Rom.
copia disputantes, audiuerant, ut, quum postea eiusdem
ad summos reipublicae honores adscendissent, amore in-
nihil prius facerent, quam ut philosophos eius censi,
aetatis nobilissimos sibi conciliarent. Inter eos
erant Scipio Africanus, C. Laelius, et L. Fu-
rius, summo loco nati, quos secum eruditissi-
mos homines ex Graecia palam semper habuisse
CICERO *L. II. de orator. c. XXXVII.* testatur.
Horum exemplo alii excitati, complures philo-
sophos Romam deduxerunt, quibus domi mili-
tiaeque familiariter utebantur, ut variarum se-
ctarum placita cognoscerent. CIC. *Acad. quaest.*
IV. 4. Cel. IAC. BRVCKER in *histor. crit. philos.*
Tom. II. P. I. L. I. c. I. §. VII. et IX.

§. CXX.

Inter eos, qui Romam ducti sunt, primus Philoso-
fere fuit Panaetius, Stoicae familiae addictus. phi Ro.
Qui quum valde honoratus esset apud Scipio- mam du-
nem Africanum, eumque et C. Laelium, L. eti,
Furium, L. Philippum, aliosque viros summos
auditores haberet: CIC. *pro Murena cap. XXI.*
non mirandum est, principes ciuitatis, et in
eis iurisconsultos, ad Stoicorum disciplinam
se contulisse. Ex antiquioribus huic philoso-
phiae operam dedisse nouimus P. Rutilium Ru-
fum, Q. Aelium Tuberonem, et Q. Mucium
Scae-

Scaeuolam. *cic. pro Muren. c. XXXVI. in Bruto c. XXX. sq.* POMPON. *L. 2. §. 40. de O. I.* CICERO *L. I. de orat. c. XVII.* quos reliqui sequuti sunt, quos enumerat SCHAVMBVRG in *iurisprud. iurisconsultorum Stoic. c. IV. §. VI. sq.* Sic Cn. Pompeius Rhodum profectus est, ut Posidonium, Panaetii discipulum, quem postea M. MARCELLVS Romam teste SVIDA in *Posidon. Tom. III. p. 159.* deduxit, audiret. *cic. L. II. Tuscul. c. XXV.* et Cato, Uticensis, Athenodorum, Stoica disciplina nobilem, sibi coniunxit. *PLINIVS H. N. VII, 50.*

Panaetius, cuius hoc loco ECKHARDVS meminit, est Panaetius Rhodius iunior, a seniore curate distinguendus, id quod ex SVIDA, *tom. III. p. 18. ed. KVSTERI* colligendum est. Haud certe constat, vtrum Antipatrum, an Diogenem habuerit praecptorem, quum prius tradit CICERO, *libr. I. de divin. cap. III.* et posterius SVIDAS, *loc. memorat.* maior tamen hac in re fides habenda est TVLLIO nostro. Secundum ea, quae modo dictus scriptor, *libr. II. de officiis, cap. XIV.* ac GELLIVS, *libr. XII. cap. 5.* tradunt, inter philosophos Stoicos eminebat: num vero solum apud Rhodios scholam habuerit publicam, an postea Romam sese contulerit ibique primam aperuerit scholam, disputant litterati homines. CAR. GVNTH. LVDOVICI, *diff. de vita et meritis Panaetii iunioris*, negat, eum Romae fuisse hancque in rem prouocat ad *PLVTARCHVM oper. p. 777.* IO. autem GOTTFRID. SCHAVMBVRGIUS, *loc. mem. ei* contradicit sententiamque probat, quae quoque placuit ECKHARDO. Consequitur illa omnino similitudinem veri, vbi potissimum curatius perpendamus, quae de familiaritate Panaetii cum Scipione VELLEIVS PATERCVLVVS, *libr. I. cap. XIII.* et CICERO, *orat. pro Muraena, cap. XXXI.* tradunt; faciliqve negotio cum iis conciliari potest id, quod refert *PLVTARCHVS*. Eadem ratione in Stoicorum censum recte retulit ECKHARDVS iurisconsultos illos, qui sub libera floruerunt republica, vide-

videlicet P. RUTILIUM RUFUM, QUINTUM AELIUM TUBERONEM ac Q. MUCIUM SCAEVOLAM. Quum P. Rutilius Rufus teste CICERONE, *libr. III. de officiis cap. 3.* Panaetii scholas frequentaret atque praeceptorem suum inprimis magni faceret: itaque quoque eius exemplum feliciter est imitatus, ut princeps ipsi inter Zenonis adseclas assignaretur locus, uti CICERO, in *Bruto, cap. XXX.* observat: exilii poenam, licet eam haud meruisset, patienter subiret; neque rediret, quum Sulla ipsi civitatem denovo offerret, uti OVIDIUS, *libr. I. de Ponto, eleg. IV.* ac SENECA, *de providentia, cap. III.* testantur. Copiosius id exponit ANTON. LOISEL, *dans la vie de P. Rutilius Rufus, tom. I. thesaur. iur. civil. et canonici GERH. MEERMANNI, p. 359.* Idem dicendum est de Q. AELIO TUBERONE, quum etiam discipulus Panaetii fuit, observante CICERONE, in *Lucullo, cap. XLIV.* et POMPONIVS a BYNCKERSHOEKIO, *praetermiss. ad Pomponii enchiridion, tom. II. opusc. p. 68.* notatus est, quod Tuberonem a Panaea eruditum esse, tradit. Laudatus POMPONIVS ipse eum refert inter iurisconsultos, qui Stoam sequuntur; idem autem confirmant GELLIUS, *libr. I. noct. Atticar. cap. 22.* et CICERO, in *Bruto, cap. 31.* Neque vero minus certum est, Q. MUCIUM SCAEVOLAM, cuius POMPONIVS, *L. 2. §. 41. D. de O. I.* mentionem fecit, Zenonis in disciplina imbutum fuisse eiusue strenuum existisse custodem, quum hac de re locupletissimus existit testis CICERO, *libr. II. de oratore, cap. XXXIX.* atque alio loco addit, *libr. I. cap. 10.* magistrum fuisse Panaetium; cum illo autem consentit ATHENAEVS, *libr. VI. deipnos. cap. 31.* Comparamus merito cum ipso C. AQUILIUM GALLUM, quum non minus in Stoicorum scribitur censum ob id, quod in *L. 17. §. 6. D. de action. emti: L. 30. D. de leg. I. L. 32. §. 1. D. de aur. arg. L. 39. D. de statu liber. ac L. 77. D. de V. S.* traditur, uti IO. GOTTL. HEINECCIUS, *de Aquilio Gallo, in eius opusculis, p. 766. sqq.* exponit: LVCIVM autem LVCILIUM BALBVM, cuius aetas eadem in tempora incidit, Zenonis praeceptis deditum esse, colligit SCHAVMBURGIUS partim ex Mucio praeceptore, quem habuit, partim ex fratre

Q. LVCILIO BALBO, quem tantos in Stoicis habuisse testatur CICERO, *libr. I. de natura deorum, cap. 6.* progressus, vt cum excellentissimis in eo genere Graecis compararetur. SERVIVM SVLPICIVM non minus Stoeae deditum fuisse, concludimus inprimis ex praeceptoribus, quos adiit, quum Diodorum, Aelium Stilonem ac Posidonium, qui omnes Zenonis sequerentur castra, frequentaret, teste CICERONE, *libr. II. academ. quaest. et libr. II. Tusculanar. quaest. cap. 25.* Monstravit id EVERARD. OTTO, *de Servio Sulpicio, tom. V. thesauri iuris civilis, p. 1555.* Simili ratione OFILIUS principia haec adoptavit. Testatur hoc sententia ipsius de furto acervi, quam L. 21. D. *de furt.* VLPIANVS exposuit: ei autem L. 5. §. 1. D. *de iniur.* L. 40. §. 1. D. *de condit. et demonstrat.* ac L. 234. D. *de V. S.* accedunt. ALFENVM VARVM eandem tenuisse sententiam, iam GELLIVS, *libr. VI. noct. Atticar.* haud obscure significat, inprimis autem, vt infra pluribus verbis docebo, exemplo suo in L. 76. D. *de iudiciis* monstravit; neque minus his iungimus C. Trebatium Testam. Sunt quidem, qui illum in Epicureorum censum scribendum putant, propterea quod CICERO ad illum scripsit: *indicavit mihi Panfa meus, Epicureum te esse factum, libr. VII. epist. ad fam. epistol. 12.* sed quis non videt, CICERONEM hoc loco iocari? Haud quidem id perspiciunt PETR. GASENDVS, *de vita et mor. Epicuri, tom. V. oper. p. 188.* DION. GOTHOFREDVS, ad L. 2. D. *de leg.* ac GVNDLINGIVS, *de Trebatio Testa, §. I. et XXXV.* sed clare patet, si totam orationis structuram, familiaritatem, quae cum Cicerone Trebatio Testa intercessit, ac clara Zenonis praecepta, quae adoptavit, quorumue vestigia L. 21. D. *de furt.* continet, respicimus. AEG. MENAGIVS, *amoenitat. iuris civil. cap. XIV.* CHRISTIANVS OTTO A BOECKELN, *de famil. iurisconsultor. cap. 2. et 10.* GOTTFR. SCHAVMBVRGIVS, *loc. cit.* W.

§. CXXI.

et secta Quum in libera republica Stoicorum secta
Stoicorum magni esset aestimata, sub Imperatoribus honos
illi

illi haberi non defuit, ut potius altius caput magni ac
 prae reliquis efferret. Vti enim Augustus Athe-^{stimata,}
 nodori, e Stoicorum familia philosophi, fami-
 liaritate et praeceptis valde delectabatur, teste
 ZOSIMO *L. I. cap. VI.* ita alios huius etiam phi-
 losophiae magistros sectatos esse, facile existi-
 mari potest. Vnde in aulam euocati Stoici
 principum studiis formandis praeerant, uti
 Seneca, teste TACITO *L. XIII. Annal. cap. II.*
 et grauissimis muneribus admouebantur. Qui
 quum gratia multum valerent, Stoicae sectae
 placita aliis valde commendarunt, et incrementa
 eius mirum in modum amplificarunt. Maxi-
 mum denique philosophorum prouentum Mar-
 ci Antonini imp. aetas tulit, qui lauta quatuor
 philosophorum sectis, Stoicis, Platonis, Epi-
 cureis, et Peripateticis stipendia constituit, in
 quibus Stoici primas tenebant, quibus ipse imp.
 erat deditissimus. IVL. CAPITOLINVS *cap. III.*
et XVI. PHILOSTRATVS *L. XI. de Sophist.*
n. 2. LUCIANVS *Eunuch. p. 161. T. IV. opp.*
 Vnde plures sub Antonino fuisse SEXTVS EMPIR.
L. I. de philosoph. ait, qui Stoicam, quam aliam
 quamcunque disciplinam sequerentur. Iure-
 consulti vero ab instituto suo eo minus recesserunt,
 quo magis Stoicae disciplinae in iuris-
 prudentia tractanda vtilitatem in dies intelligen-
 bant. Iactis enim semel in republica ex Stoi-
 ca doctrina fundamentis iurisprudentiae rom.
 haud facile iis fuit ab incepta semel via in aliam
 prorsus deflectere, sicque confusione miscere
 omnia, uti praeclare obseruat vir celeberrimus,
 et de historia philosophica insigniter meritus,
 IACOBVS BRVCKERVS in *histor. crit. phil. T. II. P.*
I. L. II. c. II. Sect. VII. §. I.

Inprimis Stoici philosophi gratia principum fruebantur, quum Antonini ad clauum imperii sederent. Quanti aestimauerit Stoicos Antoninus pius, ostendit IAC. BRVCKERVS, *histor. critica philosophiae, period. II. part. I. libr. I. cap. 2. sect. 7. p. 536.* nec mirum id nobis esse potest, si perpendamus, imperatorem parcum alioquin fuisse ac tenacem, eum, teste CAPITOLINO, *vit. Antonini pii cap. II.* omnibus, qui otiosam suam aetatem et quietam sine vlllo labore et contentione traducerent, salaria subtraxisse; lauta vero ac splendida Stoicis decreuisse salaria. Erat is, sub cuius auspiciis Stoicis copia est facta, publice docendi, teste LVCIANO, *in eunucho, tom. IV. p. 160.* et XIPHILINO, *libr. LXX. tom. II. p. 1175.* edit. REIMARI, quique Apollonium Chalcedenum, magnae famae philosophum, ex familia Zenonis Athenis, arcessit, testibus XIPHILINO, *loc. cit.* ac CAPITOLINO *vit. Marc. Aurelii Antonini: cap. 4.* vti SEB. NAN. TILLEMONTIVS, *histoire des empereurs, tom. II. part. II. p. 541.* THOM. GATAKERVS, *not. ad Antoninum de se ipso, libr. I. cap. 8. p. 12.* IAC. BRVCKERVS, *loc. excit.* et IO. ALB. FABRICIVS, *not. ad Dion. Cassium, p. 1199.* monstrant. Quum in tanta gratia positi essent apud Antoninum pium Stoici: diuus Marcus, qui illum in imperio sequeretur, totum sese philosophiae consecrabat eandemque ob rem tanto amore Stoicos prosequabatur, vt cum iis omnia publica et priuata communicaret consilia ac fama esset, diuum Marcum traducere velle totum populum a voluptatibus ad philosophiam, immo multi, teste DIONE CASSIO, *libr. LXXI. cap. 35. tom. II. p. 1199.* philosophari simularent, vt ab ipso locupletarentur. Neque minus philosophantibus fauebat Septimius Seuerus, vti constat ex AVRELIO VICTORE, *vit. Caesar. cap. 20.* EVTROPIO, *libr. VIII. cap. 19.* ac DIONE CASSIO *loc. cit.* et eius vxor, Iulia Domna, studio philosophiae quoque dedita fuit, quemadmodum copiosius monstrat EVERARD. OTTO, *in Papiniano, cap. 8. p. 182.* Hac quum tutela fruerentur Stoici isto tempore: non potuit fere aliter fieri. quin vndique Romam aduolarent. Eminent inter illos ipse Epictetus, qui, si cum AEG. MENAGIO *not. ad Diog. Laer-*

Laertium, tom. II. p. I. edit. MEIBOMII, SVIDAE fidem habemus, ad diui Marci tempora attingeret; vel, quod mihi quidem cum plerisque videtur certius, non multo ante illum vita decederet: Apollonius Chalcidenus: Sextus Chaeronensis, Plutarchi nepos, quem diuus Marcus, quum iam ingrauescentis esset aetatis, audiuit, vt ipse testatur, *libr. I. de se ipso*, §. 9. p. 389. et GOTTFR. OLEARIVS *ad Philostratum*, *libr. II. soph.* §. 9. p. 557. obseruat: Iunius Rusticus, cuius *Marcus libr. I. cap. 7.* et DIO CASSIVS *loc. cit.* meminere, Claudius Seuerus ac Cinna Catullus, quorum vterque a CAPITOLINO, *vit. M. Aurelii Antonini*, *cap. III.* memoratur. Haec quum ita sese haberent: non mirum est, iurisconsultos Stoicorum castra nunquam deseruisse; neque solum illos eo tempore, quo in sectas sese diuiderent; verum etiam pace inter illas restituta Zenonis praecepta strenue defendisse. Nemo arbitrari debet, in eo quoque differentiam quaerendam esse inter Labeonis aequae ac Capitonis adseclas, quod isti quidem, minime autem hi Stoam sequerentur. Licet illud persuasum habeant EDMUND. MERILLIVS, *libr. I. observationum*, *cap. XX. et XXVII.* IAN. VINC. GRAVINA, *libr. I. originum iuris ciuilis*, *cap. 45.* ac CHRIST. OTTO A BOECKELEN, *de diversis familiis veterum iurisconsultorum cap. 7.* ab eis tamen iure discedunt GOTTFR. MASCOVIUS, *de sectis Sabinianorum et Proculianorum*, *cap. 6.* IO. GOTTFR. SCHAVMBURGIUS, *de iurisprudentia iurisconsultorum veterum Stoica*, *cap. IV. §. I. seqq.* et CAR. FERD. HOMMELIVS, *diff. de principali causa dissensionum inter Labeonem et Capitonem horumque sectatores*, *Lips. MDCCCL. §. III.* De ANTI-STIO LABEONE profecto extra omnem dubitationem est positum, illum Stoicis praeceptis fuisse imbutum hocque clare constat, si consideramus, eum a Trebatio esse eruditum, teste POMPONIO, *L. 2. §. 47. D. de O. I.* dialecticae operam dedisse multumque temporis consumsisse in indagandis vocabulis, obseruante GELLIO, *libr. XIII noct. Atticar. cap. 10.* honores contempsisse, notante APPIANO, *libr. IV. de bello ciuil.* omnibusque principum conatibus sese, vt TACITVS, *libr. III. anal. cap. 70.*

obseruat, opposuisse. Monstrat hoc imprimis CORN. VAN ECK, *orat. de vita, moribus et studiis M. Ant. Labeonis et C. Atteii Labeonis*, quae vol. I. tom. II. *thes. noui dissertat. iurid.* GERH. OELRICHS, p. 829. reperitur. Num potuerit IO. GOTTFR. SCHAVMBURGIVS idem adfirmare de CAPI-TONE, propterea quod Ofilium habuerit praecepto-ram atque in his perseuerauerit, quae ipsi tradita fuerint, teste POMPONIO, L. 2. §. 47. *de orig. iur.* definire iam non audeo: maiori fere iure id statuit de MASSVRIO SABINO et C. CASSIO LONGINO, quod eruendis originibus vocabulorum operam de-derint ac in L. 28. §. 5. D. *de iudiciis* praeceptum adprobauerit Stoicis proprium. PRISCVM IAVO-LENVM in iurisconsultorum Stoicorum censum esse scribendum, ostendit GOTTL. AVG. IENICHEN, comm. *de Prisco Iauoleno*, §. VI. p. 13. atque idem de Saluio Iuliano multis monstrauit verbis IO. GOTTL. HEINECCIUS, *in historia edictorum et edi-cti perpetui*, libr. II. cap. III. §. 18. in eius *opuscu-lis postumis*, p. 222. Quum modo memorati iu-risconsulti in Sabinianorum cadunt censum: inter Proculeianos NERVA partim per doctrinam de utili arboris vindicatione, quam L. 5. §. 3. D. *de rei vin-dicat.* proposuit; partim per mortem, quam elegit, voluntariam teste TACITO, *libr. VI. annal. cap. 26.* docuit, ducem ipsius atque antesignanum fuisse Ze-nonem: idem autem confirmant L. 26. §. 12. D. *de condi-ct. indeb.* L. 7. D. *de supelle-ct. leg.* ac L. 17. D. *de leg. de iuventio Celso*, ut HEINECCIUS, *comment. de Iuuentio Celso* ostendit. NERATIVS PRIS-CVS, se deditissimum esse Stoicis, haud obscure si-gnificabat per sententiam, quam de *αυτοχρησία* ad-optauit. Merito ei iungimus T. ARISTONEM ac CAIVM. PLINIUS locupletissimus est testis, ART-STONEM scholae Proculeianorum esse adscriptum, *libr. I. epist. XXII.* et cum ipso conuenit GELLIUS, *libr. XI. cap. 8.* Ipse quoque sententiam suam mon-strauit, quum vita se priuare vellet, ut a molestiis morborum sese liberaret precibusque vxoris et ami-corum aegre deductus esset ad alia ineunda consilia, obseruante PLINIO, *libr. I. epist. XXII.* CAIO lo-cum inter Stoicos assignari posse, in primis ex satis anti-

antiqua illa controuersia; an partus ancillarum in fructu sit? quae inter M. Brutum: nec non Manlium et Scaenolam agitata fuit, quae Caius Bruti in sententiam discessit, cum GERHARDO VAN EVERSDYCK, ad L. 6. D. *de transaction. cap. 1.* in GERH. OELRICHS *thesauro diff. iurid. vol. 1. tom. III. p. 126.* perspicimus. Acta agerem, si AEL. MARCIANVM Stoicum fuisse, probare vellem; sed hac in re lectores ablego ad ea, quae hac de re GERH. OELRICHS *de Ael. Marciano, sect. 1. cap. VII. p. 42.* doctè disputauit. De FLORENTINO idem comm. *de philosophia Florentini iurisconsulti*, Ienae CIOCCCLIV ¹⁾ ostendi. POMPONIVM eandem tenuisse disciplinam, docuit HERN. HEINR. REINOLDVS *orat. de S. Pomponio et de Stoicis praeceptis Papiniani partim 10. PHIL. SLEVOGTIVS in prolus. de philosophia Papiniani*, quae in GOTTL. SLEVOGTII *opusculis de sectis et philosophia iurisconsultorum* denuo est recusa, p. 159. partim EV. OTTO *in Papiniano, cap. 9. p. 212.* commentati sunt; VLPIANVM autem ac PAVLLVM iure quoque iis esse adiciendos, facili negotio perspicere possumus, si consideramus ea, quae ille de corporibus vno spiritu consistentibus, L. 23. §. 5. D. *de R. V.* atque hic de partu, nondum edito, viscerum portione, L. 1. §. 1. D. *de inspici. ventr.* tradit. Copiosius id explicauit 10. GOTTFR. SCHAVMBVRGIVS, tract. *de iurisprud. veterum iurisconsultorum Romanorum Stoica, cap. v. §. 2. p. 137.* W.

§. CXXII.

Quamquam vero Stoicorum secta maxime non negle-
Romae florebat: fatis tamen constat, aliorum ^{etis alio-}
etiam philosophorum disciplinas ibi a multis ^{rum philo-}
magno studio esse excultas. Moris enim apud ^{sophorum}
Romanos erat, ut, qui ingenii ac doctrinae ^{disciplinis.}
laude praestare vellent, variorum philosopho-
rum

P 4

1) Quae Tom. I. opusculor. p. 337. continetur.

rum libros legerent, eorumque placitis inuestigandis operam darent, licet vni sectae prae caeteris maxime fauerent. * Multum imprimis Academicis Romani tribuebant, quorum institutis ad eloquentiam, quae viam ad summa quaeuis muniebat, mirifice adiuuabantur, quum differendi rationem cum suauitate dicendi et copia coniungerent. * * Quam etsi male Zeno, Stoicae sectae auctor, reliquit, et multa alia in philosophia praeter necessitatem mutauit: complura tamen e Socraticis et Academicis fontibus haufit. Celeb. IACOBVS BRVCKER in *histor. crit. philos. T. I. P. II. L. II. cap. IX. §. II. et III.* Ipsi eius sectatores in multis a praeceptoris sui placitis discesserunt, et aliarum sectarum dogmata sequuti sunt, vti Panaetius, qui Platonem, Aristotelem, et Xenocratem semper in ore habuit teste cic. *L. IV. de finib. bonor. c. 28.* Seneca *de vita beata cap. III. ep. XLV.* et Epictetus, Antoninus imp. alique.

* Hoc nobilissimorum Romanorum, L. LVCVLLI, M. CICERONIS, M. BRVTI, CATONIS, CRASSI, aliorumque exemplis satis constat.

** Egregie hoc docet CICERO *L. V. de finibus bonor. cap. III.* *Ad Academicos et Peripateticos veteres conuerte te quaeso. Ex eorum enim scriptis et institutis cum omnis doctrina liberalis, omnis historia, omnis sermo elegans sumi potest, tum varietas est tanta artium, ut nemo sine eo instrumento ad vllam rem illustriorem satis ornatus possit accedere. Ab his oratores, ab his imperatores ac rerum publicarum principes exstiterunt. Zeno vero vti liberalium artium cultum a philosophia segregauit, ita Stoici ieiunum, spinosum, et abhorrens ab auribus vulgi orationis genus sequuti sunt. cic. de orat. L. III. c. XVIII.*

Stoici minime magistrorum sententiis ita addicti erant ac consecrati, vt religioni sibi ducerent, illas relin-

relinquere atque aliarum scholarum dogmata cooptare. Quemadmodum ista differentia fuit inter sectas iurisconsultorum, quod Proculeiani maiori aemulatione Stoam sequerentur, quam Sabiniani ac hi nouis quoque opinionibus delectarentur; Proculeiani autem in iis, quae a maioribus traditae erant, regulis iuris sancte subsisterent, uti infra copiosius monstrabitur; ita eadem ratione ipsi Stoici ab aliis philosophis sese distinguebant, quum non aliorum dogmata reiicerent; sed si ipsis sese probaverint, amplecterentur, obseruante IAC. BRVCKERO, *histor. philos. vol. I. p. 906.* Inprimis ipsis perplacuit secta academica, ex qua tantum hauserunt, ut CICERO ipse comparisonem inter illam Stoicamque instituat scholam et vtramque multis in rebus conuenire doceat, *libr. I. de fin. bonorum et malorum, cap. 10. BRVCKERVS, loc. laud. W.*

§. CXXIII.

Variae sunt causae, cur veteres iureconsulti, ^{causae,} reliquis philosophorum disciplinis posthabitis, ^{cur iuris-} ad Stoicorum sectam se contulerint, quarum ^{consulti} aliae a temporum rationibus arcessendae sunt, ^{Stoicam} aliae ab ipsis sectae huius institutis profiscuntur. ^{sequeuti} * Primo enim Stoici primi Romae cogniti ^{sint se-} et recepti sunt, quorum placita Panaetio auctore maximis viris ita probata sunt, ut iureconsulti illa, tamquam reipublicae gubernandae mirifice apta, sequerentur. A Scipionis igitur temporibus Stoicorum sententias legum rationibus attemperarunt, quum generalia quaedam eius principia in disputatione fori, seu interpretatione praestruerent, ex quibus conclusiones, legibus non comprehensas, deruebant.

* In temporum circumstantiis primariam adamatae a iurisconsultis Stoicae philosophiae causam quaerendam esse recte existimat S. R. IACOB. BRVCKER in *histor. crit. philos. T. II. p. 15.*

§. CXXIV.

Studiis iuricon-
sultorum maxime con-
venire videbatur.

Nulla deinde philosophorum secta iurecon-
sultorum studiis magis convenire videbatur,
quam Stoica, siue totum eius doctrinae σύστημα
confideres, siue decreta eius praecipua, siue
alia instituta spectes. Quae enim de officiis
praecipit philosophiae pars, et in moribus ho-
minum formandis, itemque republica guber-
nanda versatur, ea a reliquis fere philosophis
neglecta, a Stoicis maxime prae caeteris ex-
culta erat. Haec igitur commode iurispru-
dentiae subterni poterat, eo quod aequi boni-
que regulas continebat, ad quas iura omnia
diriguntur. Et quo arctior eius cum iuris scien-
tia est coniunctio, eo felicius principia, ab illa
ducta, iureconsulti legum interpretationi ad-
commodabant.

Optime id monstravit IO. SCHILTER, *manudu-
ctione philos. moralis ad veram ac non simulatam iu-
risprudentiam*, Ienae MDCLXXVI. W.

§. CXXV.

Aliae se-
ctae vide-
bantur iuricon-
sultis contra-
rariae.

Quemadmodum vero Stoicorum philosophia,
et natura, et utilitate, et tractatione iuriscon-
sultorum rationi disciplinaeque maxime con-
iuncta erat: ita reliquae contra sectae illi con-
trariae videbantur. *Academica* enim, quia veri
falsique iudicium tollebat, omnia iusti et hone-
sti principia euertere putabatur, adeoque ad
regendos et continendos in officio ciues parum
adcommodata. Nec *Epicurea* ad vitae usum
magis comparata erat, quum a reipublicae ad-
ministratione auocaret, et otio potius ac desi-
diae iucundae inferuaret * *SENECA de otio sapient.*
c. XXX. LACTANTIUS L. III. de falsa sapient.
c. XVII.

c. XVII. Aliae vero sectae vel in naturalium rerum contemplatione versabantur, vti *Peripatetica*, quae parum quoque ante Sullae aetatem Romae cognita erat, et graecae magis, quam rom. reipublicae apta: vel de rebus diuinis magis, quam de humanis disputabant, vti *Platonica*: vel inimicae moris ciuilis, omnem paene verecundiam ex hominum societate proscribebant, vti *Cynici*, merito proinde Romanis exosi. CIC. L. I. de offic. cap. 35. EV. OTTO de *Stoica Ictor. philos. p. 225. sq. in collect. opusculor. G. Sleuogtii*, IO. GOTTF. SCHAVMBURG, de *iurispr. Ictor. Rom. Stoica cap. II. §. VI. sq.* IAC. BRVCKER in *histor. crit. phil. Tom. II. p. 15. sqq.*

* Quae Epicuri fuerint placita, iureconsultorum arti parum consentanea, neruose atque eleganter docet CICERO in epistola ad Trebatium Testam, iureconsultum, L. VII. ep. ad diuers. XII. *Indicauit mihi Pansa meus, Epicureum te esse factum. O castra praeclara! quid tu fecisses, si te Tarentum et non Samarobriam misissem? Iam tum mihi non placebas, quum idem intuebare, quod Titius, familiaris meus. Sed quoniam modo ius ciu. defendes, quum omnia tua causa facias, non ciu. vium? Vbi porro erit formula fiduciae: ut inter bonos bene agier oportet? Quis enim est bonus, qui facit nihil, nisi sua causa? Quod ius statues communi diuidendo, quum commune nihil possit esse apud eos, qui omnia voluptate sua metiuntur? Quomodo autem tibi placebit Iouem lapidem iurare, quum scias Iouem iratum esse nemini posse? Quid porro fiet populo Vlubrano, si tu statueris, ποιη-
τεσθαι, non oportere?*

§. CXXVI.

Inter ratas Stoicorum sententias illud erat, Quod pro-
sapiientis esse ciuitates et respublikas admini-
strare, batur ex

senten.
riis,

strare, si nihil prohibeat, itemque σοφὸς ἀρχι-
κλῆς, δικασκλῆς τε καὶ ἡγορικλῆς μόνος εἶναι, sa-
pientes et magistratus gerere, et iudicia agere, et
solus oratores esse. LAERTIVS L. VII. segm. 122.
SENECA ep. XVI. Nihil vero hoc decreto gra-
tius iureconsultis esse poterat, qui honorum
cupiditate, vt qui maxime, flagrabant, quo-
rumque cura omnis in iudicando, negotiisque
in foro gerendis consumebatur. * Vnde turbi-
dos negotiorumque adpetentes homines Stoica secta
facere dicitur TACITO L. XIV. Annal. cap. LVII.
eademque ipsa summa sapientia vocatur in L. 2.
D. de leg. 10. SCHILTER in manuduct. philos. mor.
ad iurisprud. cap. I.

* Vera igitur philosophia, quam iureconsultos pro-
fiteri ait VLPIANVS in L. 1. §. 1. D. de I. et I.
ea est, quae in negotiis reique publicae admini-
stratione versatur, cui simulata opponitur, quae
in verbis, argutisque contemplationibus consu-
mitur.

VLPIANVS L. 1. §. 1. D. de iust. et iure iuriscon-
sultos veram, nec simulatam philosophiam adfectasse,
tradit. NIC. HIERON. GVNDLINGIVS, in Gund-
lingianis, part. xv. p. 486. coniicit, VLPIANVM
sub vera Stoicam, sub simulata autem Epicuream
intellexisse iurisprudentiam; neque id sine verisimi-
litudine, quum CICERO ei astutiam tribuit, libr.
III. epistol. ad familiar. epist. 10. ac libr. VII. epist. 12.
animaduertit, Epicureum omnia sua, nec ciuium
caussa facere; praeter GVNDLINGIVM autem hoc
loco IO. BRANDES diss. de vera et simulata iuriscon-
sultorum philosophia, Francof. MDCLXVIII. LVD.
MALQVYTIVS, de vera non simulata iurisconsul-
torum philosophia, Parisiis MDCCXXVI. EV. OTTO
de vera non simulata iurisconsultorum philosophia,
Vltraiecti MDCCXXII et FRID. ALEXANDER
KVNHOLT in semicenturia comparationum verae et
simulatae iurisconsultorum philosophiae, Lipsiae MDCCXVIII. nominandi sunt. W.

§. CXXVII.

Alia denique instituta philosophiae, quae institutis, Stoici sequebantur, iurisprudentiae excolendae, vel exornandae mirifice inferuiebant. Nam quum iureconsulti de iure responderent, aut leges interpretarentur: vix officii sui partibus rite perfungi poterant, nisi eam callerent artem, quae rem definit, genera dispertit, sequentia adiungit, perfecta concludit, vera et falsa diiudicat, hoc est, dialecticam. Hac quoque tum cum maxime opus erat, ut ius civile confusum et dissipatum, via quadam et ratione explicari, et in artis quandam formam redigi posset. Atqui Stoici omnium diligentissime iudicandi vias, seu dialecticam persequuti sunt, ut *dialectici*, κατ' ἐξοχὴν dicerentur, omnesque disputandi subtilitate superarent. LAERTIUS L. VII. segm. 181. CIC. L. IV. Acad. quaest. c. 30. EM. MERILLIVS L. I. obs. c. XVII. AEGID. MENAGIVS L. I. amoenitat. iur. civ. cap. I. Hinc definitiones et diuisiones fluxerunt, * quas iureconsulti a Stoicis mutuati sunt, et ad iurisprudentiam transtulerunt: hinc variae captiose et contorte concludendi formulae, veluti *pseudomenos*, *sorites*, aliaeque, quibus Stoici in primis vti sunt, in iure occurrunt, ** L. 88. D. ad L. Falcid. L. 65. D. de R. I. L. 177. de V. S.

* Sic definitio iuris naturalis in L. I. §. 3. D. de Inst. et iur. et pr. l. de I. N. G. et C. ex Stoa petita est. Rerum quoque in corporales et incorporales diuisio ex eiusdem disciplinae fonte hausta est, teste SENECA ep. LVIII. quod est, in has species diuido, ut sint corporalia, aut incorporalia. Nihil tertium est. add. CIC. Topic. cap. V. QVINCTILIANS L. I. Institut. cap. X. IAC. OISELIUS ad Cui Inst. II. I. licet hic dissentiat vir illustris, EV. OTTO in vita Papiniani cap. VIII. §. IV. Aliam

Aliam corporum diuisionem tradit POMPONIVS in *L. 30. D. de vsucap. et vsurpat.*

** Vocantur haec argumentandi genera ἀπορα, seu *inexplicabilia*, vti CICERO interpretatur, quibus Megarici et Stoici mire sibi placebant. LAERTIVS VII. 82. GELLIVS N. A. IX. 15. Vti vero iureconsulti cum aliis istas cauillationes et difficiles nugae merito ridebant: ita IULIANVS *sortitis* naturam ideo adcuratius l. c. explicauit, ne quis captiosarum interrogationum, quae in acceptilatione Aquiliana etiam vsu veniebant, laqueis irretitus, in fraudem induceretur. IO. GOTTLIEB HEINECCIUS in *histor. edicti perpetui L. II. cap. III. §. 16.* add. cel. IO. TOB. CARRACHI progr. *de sorte fallaci, et sensu L. 177. D. de V. S.*

§. CXXVIII.

Regulis interpretandi et axiomatibus.

Neque aliunde, quam ex dialectica ista iureconsulti *interpretandi regulas* didicerunt, quales passim in pandectis occurrunt. *L. 15. D. de legib. L. 64. L. 67. D. de regul. iuris L. 76. D. de procurat.* IAC. GOTHOFREDVS in *Manuali iur. p. 91. sq.* Harum etiam ope initio varia iura noua ex breuissimis XII tabularum legibus elicuerunt, populi deinde suffragio probata *L. 2. §. 35. D. de orig. iur.* FESTVS *v. receptum*; his postea in caussarum decisionibus dextre feliciterque vsi sunt. Quin *regulae iuris*, * quae vim axiomatum, seu enunciationum vniuersalium habent, ad quas quamplurimae vnius generis conclusiones reuocari possunt, ab eadem arte repetendae sunt. Vnde magnam sibi laudem Zeno peperit, quod omnia regulis atque axiomatibus breuissimis esset complexus. ARRIANVS *diff. Epictet. I, 20.* EM. MERILLIVS *L. I. obseru. cap. X. et ad L. Decisiones p. 64.* IO. MERCERIVS *L. II. opinion. c. XVI.*

* In experiendis eiusmodi *regulis* maxime iureconsultorum doctrina elucebat, qualis celebratur illa Catoniana, de qua singularis in iure nostro titulus exstat. Illis enim pro norma in definiendis dubiis, quae quotidie obueniebant, quaestionibus iuris utebantur, quia infinitae quaestionis propositiones continent. Vnde maximum earum in iurisprudencia vsum esse facile vnusquisque intelligit. IAC. GOTHOFREDVS in *praef. comment. in regulas iuris* p. 3. Tales iuris regulas primus colligere coepit Q. Mucius Scaeuola in libro *ὁρῶν* L. 2. §. 41. D. de orig. iur. quem Seruius Sulpicius, Neratius Priscus, Sextus Pomponius, Papinianus, qui in duos definitionum libros aequissimas absolutissimasque iuris regulas retulit, aliique sequuti sunt. Vocantur etiam *definitiones*, quia ex ipsis rerum definitionibus eruuntur. Quum vero regulae e singularibus colligantur factis, quorum magna est varietas: facile patet, cur IAVOLENVS in L. 202. de regul. iur. scripserit, *omnem definitionem in iure periculosam esse, parumque abesse, quin subverti possit*, quam perperam vulgo de logicis definitionibus interpretantur. IO. MERCERIVS *conciliator. cap. V. p. m. 91.*

Recte ECKHARDVM definitionis notionem, quam veteres iurisconsulti formarunt, perspicere, constat ex eo quod CELSVS L. 1. D. de reg. Catonianam regulam illam vocat definitionem atque imperator in L. 4. in fin. C. de V. S. veteres regulas et antiquas coniungit. Libri itaque definitionum nihil aliud complectebantur, quam libri regularum, quumque PAPINIANVS *definitionum* relinqueret libros definitionum, vti exponit EVERARD. OTTO, in *vita Papiniani, cap. XII. p. 383.* plures iurisconsulti fuerunt, qui regularum libros in lucem publicam emitterent. Inter illos referendi sunt CAII *regularum liber singularis: libri quatuor regularum* CERVIDI SCAEVOLAE, *libri quinque* MARCIANI, *libri decem* MODESTINI: *libri quindecim* NERATII, *libri septem et liber singularis* PAVLLI: *liber singularis regularum* POMPONII: *libri duodecim regularum* LICINII RVFINI et *libri septem regularum* VLPiani, vna cum eius *regularum libro singulari*;

ab his autem non differebant libri ὁρων, quos MVL-
CIVS SCAEVOLA edidit, vti pluribus verbis tra-
dunt FRANCISCVS BALDVINVS, in *iurisprud. MV-*
CIANA tom. I. iurisprud. Romanae et Atticae, p. 505.
EVERARD. OTTO, in *Papiniano*, cap. XII. p. 383.
IO. GOTTL. HEINECCIUS, *diff. de origine testa-*
menti factionis et ritu testandi, tom. II. *oper syll. I.*
exerc. XII. p. 487. et GERH. NOODTIVS, *comm.*
ad dig. tit. de leg. tut. tom. II. oper. p. 545. W.

§. CXXIX.

Studioque
grammati-
ces, Iuris-
consultis
necessari-
ae.

Vti Stoici in dialecticis maxime elaborabant,
ita grammatices, sub dialectica etiam compre-
hensoe, studium non minore diligentia excole-
bant. Verborum fane tam curiosi erant aucu-
pes, vt de origine illorum, proprietatibus, et
coniunctionum ac disiunctionum formulis sub-
tilius, quam ipsi grammatici disputarent. SENE-
CA *epist. LXXXVIII.* Haec autem scientia iu-
reconsultis eo magis necessaria erat, quo minus
eius subsidio in legibus, edictis, senatusconsul-
tis, in contractibus et testamentis interpretan-
dis carere poterant. EV. OTTO de *Stoica Iuris-*
consultorum philos. p. 244. et SCHAVMBVRG *iuris-*
prud. iurisconsultorum Stoic. cap. II. §. 15. et cap.
VI. §. 2. Quam praeclare illa ad enodandas iuris
quaestiones vti sint, singulae fere paginae Dige-
storum dilucide demonstrant, vbi origines et pro-
prietates verborum tam sollicitè exquiruntur,
vt facile intelligi possit, iureconsultos grammati-
cas rationes percalluisse. Vti vero Stoici in
etymologiis luserunt, teste CIC. *de offic. I. 7.*
FESTO v. *oppidum*, ita iureconsulti saepe allusio-
nes magis, * quam veras nominum deriuatio-
nes tradunt, non prorsus tamen contemnendas,
quia ad verbi sensum percipiendum conducunt,
et rei naturam declarant. IAC. MENAGIVS *amoe-*
nit.

nit. iur. ciu. c. XXXIX. CAROLVS ANDREAS DV-
KER de latinit. *Iurisconsultorum vet.* p. 23. sq.

* Talis est Seruii Sulpicii deriuatio testamenti, quod sit *testatio mentis*, GELLIVS *N. A. VI. 36. §. 2. I. de testam. ordin.* Scita illa magis est et concinna, quam vera, vt ait CUIACIVS l. c.¹). Et tamen ex eiusmodi allusionibus rationes decidendi desumserunt, v. g. *mutuum est, ubi ex meo fit tuum*, L. 2. §. 2. D. de reb. credit. *ubi res pugno non traditur, ibi nec est pignus* L. 238. D. de V. S. *ubi possessio est, ibi sedem ponere licet*. L. I. D. de acquir. vel amittend. possess. EV. OTTO l. c. p. 216.

Exquisiuisse Stoicos magna cura origines verborum, extra dubitationem est positum. CICERO optimus eius rei est testis, quum *libr. I. de officiis, cap. 7. p. 31.* edit. GRAEVII, scribit: *audeamus imitari Stoicos, qui studiose exquirunt, unde verba sint ducta, credamusque, quia fiat, quod dictum est, appellatam fidem.* Conueniunt cum his quae profert *libr. III. de natura deorum*; DIOGENES LAERTIVS autem libri, quo Chrysippus origines verborum indagauit, *libr. VII. segm. 200. p. 485.* meminit. AEG. MENAGIVS ad *Diog. Laertium, libr. VII. segm. 147. p. 320.* plura hac de re profert: iurisconsulti vero studiose hac in re Stoicos imitati sunt, quumque hi simul ineptias plerumque proferrent, neque id prudentes neglexerunt. Ita PAPINIANVS respiciebat L. 6. §. 1. D. ad leg. Iul. de adulter. ad originem vocabuli *adulterium*, quod dictum esse constat ideo, quod adulter ad alteram et adultera ad alterum sese conferret. FESTVS vel minimum id opinatur: PAPINIANVS autem scribit: *sed proprie adulterium in nupta committitur propter partum ex altero conceptum, composito nomine.* Eodem loco tangit originem vocabuli *stuprum*, quum ait, *stuprum vero in virginem viduamue committitur, quod Graeci Φθοραν adpellant*: ideo vero vocabulum hoc a verbo graeco modo memorato deriuat, quod omnem foedi-

1) Lib. XI. obseru. cap. XXXVII.

foeditatem denotaret et corruptionem, et veteres illam non minus cum NAEVIO apud *Festum* stuprum vocarent. Quoniam ab usu usura diceretur, teste ISIDORO, *libr. v. orig. cap. 35.* et VARRONE, *libr. iv. de lingua latina*: PAPINIANVS eius memor *L. 58. §. 6. D. ad SC. Trebell.* ita ludit: *usuræ propter usum medii temporis perceptæ non videbantur*; eadem autem ratione FLORENTINVS in eruendis originibus verborum more Stoicorum occupatus fuit. Mancipia dicta esse, quod *ab hostibus manu capiuntur*, *L. 4. §. 3. D. de statu hominum* animaduertit, vt GVIL. FORNERIVS, *libr. i. select. cap. 20.* et GERH. NOODTIVS *comm. ad dig. libr. i. tit. v. tom. ii. oper. p. 19.* exponunt. Similiter vocem sponsus a spondendo deriuauit. Superfunt quidem ex effato, quo de origine huius vocis disputauit, sequentia verba: *unde et sponsi sponsæque adpellatio nata est*, *L. 3. D. de spons.* istam autem ex verbo spondere natam credidisse, ex lege, quæ hunc locum antecedit, colligimus, qua VLPIANVS ex isto vocabulo deriuat *sponsalia*. Neque silentio prætereundum est, quod de serui nomine, *L. 4. §. 2. D. de statu hominum* existimat: *serui, inquit, ex eo adpellati sunt, quod imperatores captiuos vendere ac per hoc seruare, nec occidere solent.* Conspirat cum ipso POMPONIVS *L. 239. §. 1. D. de V. S.* ISIDORVS, *libr. ix. cap. 4.* in GOTHOFREDI *auctor. latinae linguae* p. 1050. atque AVGVSTINVS, *libr. xix. de ciuit. dei, cap. xv. tom. vii. oper. p. 423.* edit. Benedictinorum; alii vero hanc deriuationem reiiciunt cum CLAVD. SALMASIO, *de usuris*, p. 256. IOS. SCALIGERO, *coniect. in Varron.* p. 208. AEG. MENAGIO, *amoenitat. iuris, cap. 39.* et GER. IO. VOSSIO, *etymolog. tom. i. oper. p. 356.* hancque ob rem ex his MENAGIVS iudicat, etymologiam hanc esse *σπονδαίην*. Aliorum iurisconsultorum studia iam silentio prætereo; merito tamen addo, nonnunquam dissidia quoque fuisse inter antiquiores iurisperitos de origine huius, vel illius vocabuli. Vt exemplo vnico rem testatam faciam, ad vocabulum *furtum* prouoco. Labeo, teste PAVLLO, *L. i. D. de furt. furtum* deducebat a *furuo*; id est *nigro*, quod clam et obscure fieret; Sabinus autem, teste eodem, a *fraude*: atque

que alii ἀπο τῆς Φερεῖ. Sententiae LABEONIS sub-
scribebat VARRO; SERVIVS vero cum iis faciebat,
qui a ferendo furem vocari putant atque eandem
ob rem, vt recte PETR. DVIRSEMA, *coniecturar.*
iuris civil. libr. II. cap. 2. p. 164. animaduertit, ab
nonnullis iurisperitis quaestio in medium est prolata,
num quoque rerum immobilium furtum possit com-
mitti; nec ne? Vel minimum eam negat *L. 25. D.*
de furt. hocque adprobat imperator §. 2. *I. de oblig.*
quae ex delict. oriuntur. Ceterum curatius senten-
tias, quas iurisconsulti de origine vocum protule-
runt, examinerunt SCIPIO GENTILIS, *originum*
ad pandectas libro singulari, tom. IV. thesauri iuris
civilis EVERARD. OTTONIS, p. 1352. et AEG. ME-
NAGIVS, amoenitat. iuris civilis, cap. XXXIX. W.

§. CXXX.

Quum multa e Socraticae, aut Academicae ^{nonnullae}
philosophiae fontibus in Stoicam disciplinam ^{doctrinae}
manauerint: (§. CXXII.) facile patet, reperiri ^{Stoicis}
philosophicas quasdam doctrinas in iure consul- ^{cum aliis}
torum fragmentis, quae ad aliarum sectarum ^{sectis com-}
placita possunt referri. Nihilominus tamen ^{munes.}
illae pro Stoicorum placitis recte habentur, li-
cet forte Stoicis cum aliis sectis communes fue-
rint. Exemplum habemus in *L. LXXVI. D.*
de iudiciis.

Quum ECKHARDVS infra plura de *L. 76. D. de*
iudiciis profert, ea, quae hac de celebratissima lege
adhuc monenda sunt, non minus §. CXXXVIII.
addam; merito tamen aliud exemplum placiti aca-
demici, a iurisconsultis adoptati, memorandum est.
Tradit MARCELLVS, qui alioquin, vt iam supra
monui, castra Stoicorum sectatus est, *L. 35. D. de*
religiosis: minime maiores legendum putauerunt eum,
qui ad patriam delendam et parentes et liberos inter-
ficiendos venerit, quem, si filius patrem aut pater
filium occidisset, sine scelere, etiam praemio adficien-
dum omnes constituerunt. Quum Zenonis ad seclae
vinculum existere sibi persuaderent, quo omnes ho-

mines natura inter se essent colligati: non tantū aestimabant arctiorem illam inter partem hominum colligationem, quae fiebat per patriam; immo Seneca eos ridere videtur, qui de patria loquuntur, eaque carere, intolerabile esse statuunt. Quidni enim in hanc sententiam accipi possunt sequentia huius philosophi verba, *epist. xxviii. patriam meam transire nequeo: omnium una est: extra hanc proiici nemo potest. Non patria mihi interdicitur; sed locus. In quamcumque terram venio, in meam venio, Nulla exilium; sed altera patria est. Patria est ubicumque bene est.* Loquitur quidem de patria; sed simul reprehendit eos, qui aestimant locum, in quo nati sunt, vel educati, hancque patriam vocant, eandemque ob rem alio loco, videlicet *de consolat. ad Helviam matrem, cap. 6. tom. i. oper. p. 172.* in eo omnem operam collocat, ut monstret, illum non esse miserum, qui extra patriam viuat. Haec quum esset Stoicorum de patria sententia: talem reuerentiam aduersus parentes habebant, ut primum ipsis post deum assignarent locum, teste SIMPLICIO, ad *Epictetum cap. 37. p. 195.* atque idem sentirent de officiis, quae parentibus debeantur, uti ex EPICTETO, *loc. cit. conicit 10. FRANC. BVDDEVS, in introduct. ad philos. Stoicam, cap. vii. p. 133.* immo docerent, filium patienter ferre debere, ubi pater ipsum verberaret; vel conuiciis aliaue iniuria adficeret: neque interesse, utrum bonus, an malus sit. Nemo profecto arbitrari potest, Stoicos permittere potuisse, ut ad patriam liberandam patrem quis occidat; sed ab his multum dissident academici. Ita quidem haud exuebat humanitatem PLATO, ut amorem natura insitum aduersus parentes penitus dimitteret; claris tamen verbis parentibus patriam praeposuit atque in officiorum ordine iis, quae patriae praestantur, principem tribuit locum. Ait itaque in *epistola ad Archytam tom. iii. op. p. 358. ἐκασὸς ἡμῶν ἔχ' αὐτῷ μόνον γέγονεν, ἀλλὰ τῆς γενέσεως ἡμῶν τὸ μὲν τι ἡ πατρίς μερίζεται, τὸ δὲ τι οἱ γεννήσαντες, τὸ δὲ οἱ λοιποὶ φίλοι, quilibet nostrum non sibi ipse est natus; sed ortus nostri partem sibi vindicat patria: partem parentes: partem reliqui amici, alio vero loco rem multo clarius exponit, nimirum*
in

in *Critone* tom. I. op. p. 51. ἢ ἔτως εἰ σοφὸς ὥς ἐ λέ-
 ληθέ σε, ὅτι μητρὸς τε καὶ πατρὸς καὶ τῶν ἄλλων
 προγόνων ἀπάντων τιμιώτερόν ἐστι πατρίς, καὶ σεμνό-
 τερον καὶ ἀγνώτερον, καὶ ἐν μείζονι μοίρα καὶ παρὰ
 Θεοῖς καὶ παρὰ ἀνθρώποις τοῖς νῦν ἔχουσι καὶ σέβε-
 σθαι δεῖ καὶ μᾶλλον ὑπείκειν, καὶ θωπέειν, πατρι-
 δα, χαλεπαίνουσιν ἢ πατέρα καὶ ἢ πείθειν ἢ ποιεῖν,
 ἃ ἂν κέλεύοι, καὶ πάσχειν, εἰάν τι προστάτῃ παθεῖν
 ἡσυχίαν ἄγοντα, *siccine sapiasne ut fugerit et matre et
 patre et reliquis progenitoribus omnibus digniorem esse
 patriam venerabilioremque et sanctiorem et in superio-
 re sorte cum apud deos, tum apud homines mentis
 compotes et colendam et magis obsequendam ac studiis
 propitiandam patriam rigidiorē; quam parentem,
 et aut dissuadendum, aut agendum, quae quid iusse-
 rit, ac patiendum patienter, si quid pati imperauerit.*
 Quibusdam interiectis ita pergit: βιάζεσθαι ἔχ-
 ὄσιον ἄτε μητέρα, ἄτε πατέρα, πολὺ δὲ τῶν ἐπι-
 ἡττων τὴν πατρίδα, *sed vim adferre neque matri,
 neque patri fas est, minime vero omnium patriae,
 cui aliud effatum adiicias, libr. v. de legibus.* Pu-
 tabat itaque PLATO, homines patriae maiori vin-
 culo obstrictos, quam parentibus, quumque prae-
 ferret officia, quae ei debemus, non potuit, quin
 concursu eiusmodi officiorum prius ea, quae paren-
 tibus praestamus, negligi permetteret, quam officia
 patriae debita, omnium, ex ipsorum sententia, san-
 ctissima. Quod quum non sine causa statueret PLA-
 TO, quum patriam vitam nobis dare crederet natu-
 ralem et civilem: parentem particulam esse patriae
 et partem cedere debere toti ac in summa parentem
 κτῆμα esse πατρίδος existimaret, vti LUCIANVS,
encom. patriae tom. II. oper. p. 478. ed. GRAEVII,
 GOTTL. FRID. IENICHEN, *de fundam. officiorum erga
 patriam*, p. 8. SAM. PVFENDORFIVS, *diff. de obli-
 gat. erga patriam*, tom. I. *dissert. selectior.* p. 523.
 et CHRIST. GOTTL. SCHWARZIVS, *diff. de limiti-
 bus pietat. liberorum erga parentes*, quae Altorfii,
 ann. MDCCCX. lucem adspexit, p. 61. copiosius
 exponunt; dogma Platonis plures inuenit fauto-
 res; neque id solum eius adseclis, sed aliis quo-
 que, qui eum haud sequerentur, placuit. Quamuis
 CICERO in philosophia morali Stoicos sequeretur,

vti IO. GOTTL. WALDINVS, *de philosophia Ciceronis Stoica*, p. 21. copiosius exponit: tantum tamen abfuit, vt cum iis tam latos pietati aduersus parentes conftitueret fines ac terminos; vt praeferendam potius cenferet patriam hacque in re in PLATONIS difcederet fententiam. Diuerfis in locis id luculenter declarauit. In loco a NONIO, *libr. I. de republ.* nobis conseruato, *fed quoniam*, inquit, *plurima beneficia continet patria et est antiquior parens; quam si quis, vt aiunt, creauerit, maior et profecto, quam parenti, debetur gratia.* Alibi, *libr. I. de officiis, cap. 6. p. 63. ed. GRAEVII* cari sunt parentes, fcribit, *cari liberi, propinqui, familiares; fed omnes omnium caritates patria vna complexa est*: eandemque ob rem loco alio maxime memorabili ita philofophatur, *libr. III. de officiis, cap. 23. p. 357. quid si tyrannidem occupare, si patriam prodere conabitur pater? filebitne filius? immo fere obsecrabit patrem, ne id faciat. Si nihil proficiet, accusabit, minabitur etiam; ad extremum si ad perniciem patriae res spectatur, patriae salutem anteponit saluti patris.* Omnia haec ita aperte fcholam Platonis redolent, vt fere fuperuacaneum fit, ad illa loca provocare, in quibus TVLLIVS palam profitetur, fe hoc PLATONI debere, nimirum *libr. I. epiftolar. ad fam. epift. 9. et libr. II. de fin.* Cum ipfo plane confpirant alii; neque vero minus VLPIVS MARCELLVS, *loc. mem.*¹⁾ fententiam Platonis adprobat, hocque ftatim in oculos cadit, fi paullo curatius verba eius luftraueris. Loquitur VLPIVS noster de luctu, quumque eos, qui crimine perduellionis, vel parricidii fe fe macularunt, lugendos efle negat, in quaeftionem incidit, num perduellis tam nefarium committat facinus, vt parenti, vel filio ipfum liceat occidere; neque ipfi fit verendum, ne in parricidii crimen incurreret? Tradit quidem folum ea, quae maiores hac de re ftatuerunt; fed ita tradit, vt quilibet perfpiciat, Marcellum adprobare, quod a maioribus eflet fancitum eumque PLATONIS doctrinae,

a CI-

1) l. 35. D. de Religios. et sumt. fun.

a CICERONE illustratae, quam maxime accedere. Praeter scriptores memoratos videndi sunt IO. FRANC. RAMOS, in *Triboniano*, p. 212. atque VLRIC. HUBERVS, *ennomia Romana*, p. 460. W.

§. CXXXI.

Quumque in multis a Zenone discefferint, ^{ICti tamen} qui ab eo profecti sunt: (§. CXXII.) facile patet, ^{non omnes} iureconsultos etiam non omnes Stoicorum sen- ^{Stoicorum} tentias probasse, eas praesertim, quae ab usu ^{probarunt} civili paullo magis remotae erant, aut instituto ^{sententias} illorum non satis adcommodatae. Sunt sane nonnulla Stoicorum praecepta, quae παράδοξαι nominantur, vti a communi hominum intelligentia, ita ab usu vitae civilis valde aliena. Ex his vero, similibusue sententiis, quas CICERO in *orat. pro Murena cap. XXIX* sq. perstringit, * minus recte colligit PAGANINVS GAUDENTIVS de *philosoph. apud Rom. initio et progressu cap. XLIII*. Stoicorum philosophiam iureconsultorum rationi, disciplinaeque minus aptam fuisse, eosque Platoniam potius, aut Peripateticam sequutos esse. Quis enim fide sua credere nos iubeat, omnes illas sententias, quae παράδοξαι δέσεις vocantur, a iureconsultis esse probatas? quis, repudiatis illis, neget eosdem Stoicae sectae reliquis principiis vti potuisse? Quod si enim SENECA *epist. XLV. XLVIII*. ARRIANVS *Diff. Epictet. II. 19.* M. ANTONINVS *L. I. §. 17.* et alii verborum subtilitates, λεπτολογίας, et cauillationes improbarunt, quidni iureconsultis quoque licuisse credamus, praecepta quaedam negligere, quae ad vitam componendam, resque publice priuatimque cum laude gerendas nihil prodesse videbantur?

* Digna sunt CICERONIS verba, quae hic adscribantur. *Huius Zenonis sententiae sunt et praecepta eiusmodi: sapientem gratia numquam moveri, numquam cuiusdam delicto ignoscere: neminem misericordem esse, nisi stultum et leuem: viri non esse, neque exorari, neque placari: solos sapientes esse, si distortissimi sint, formosos: si mendicissimi, diuites; si seruitutem seruiant, reges: nos autem, qui sapientes non sumus, fugitiuos, exsules, hostes, insanos denique esse dicunt: omnia peccata esse paria: omne delictum scelus esse nefarium: nec minus delinquere eum, qui gallum gallinaceum, quam eum, qui patrem suffocauerit: sapientem nihil opinari, nullius rei poenitere, nulla in re falli, sententiam mutare numquam.* Haec pro sua stabilienda sententia vrget GAVDENTIVS, non satis attendens, Cicronem causae inferuire, vt Catoni Stoico inuidiam moueat, et de perfecti sapientis praeceptis loqui, non confundendis cum incipientis officiis, vt docet vir celeberrimus IAC. BRVCKER, in *histor. crit. philosoph.* Tom. II. p. 15.

Ita de Q. Ceruidio Scaeuola IO. LVD. CONRADI, *de vita et script. Q. Ceruidii Scaeuolae*, cap. IV. affirmat, eum Zenonis adseclam haud fuisse. Vel minimum statuebat, partum apud furem, vel eius heredem conceptum vsucapi posse ac per id omnino a Stoicis recessit, qui docerent, foetum, dum in vtero esset, nec animal esse, nec hominem; sed partem matris eiusque viscerum latens onus. W.

§. CXXXII.

E Stoicae
doctrinae
fontibus
hausta defi-
nitio iuris
naturalis,

Iam reliquias philosophiae Stoicae in digestorum libris obuias, hoc est, iureconsultorum sententias et decisiones, ex eius philosophiae fontibus haustas, ita confectari iuuat, vt easdem ad sua principia reuocatas quilibet intelligat. Primus fane digestorum titulus vti generales continet notiones, ita varias e Stoicae doctrinae fontibus haustas definitiones complectitur.

tur. Sic VLPPIANVS ex Stoicorum mente *ius naturale* definit, *quod natura omnia animalia docuit* L. 1. §. 3. D. de I. et I. Natura enim Stoicis *diuina erat ratio omnibus mundi partibus inserta*, SENECA de *benefic.* IV. 7. Quamquam vero communem omnium animalium naturam statuebant: tamen propriam etiam homini naturam esse aiebant, CIC. L. V. de *finib. bonor. et mal. cap. XI.* Ex hac vero *ius gentium*, uti ex illa *ius naturae* deriuabant. GOTTL. CORTE in *diff. ad L. 1. §. 3. de I. et I. §. 14. et 15.* EM. MERILLIVS L. I. *obs. c. XI. Gundlingiana part. XV. n. 3.* VLRIC. HVBERS in *Digression. part. I. L. 1. c. II.* CHRISTIANVS L. B. DE VVOLE *philos. pract. vniuers. P. I. §. 162.* IAC. BRUCKER in *histor. crit. phil. Tom. I. p. 954.*

Si paullo curatius definitionem iuris naturae consideramus, duos in illa latere deprehendimus Stoicismos. Alter in eo consistit, quod deum *naturae* nomine designat. Illud Zenoni atque omnibus eius adseclis placuisse, clare testatur SENECA, *libr. III. de beneficiis, cap. 7. tom. I. operum, p. 659. ed. GRONOVII*, quum ait: *quid enim aliud est natura, quam deus?* Cum illo iungendus est ANTONINVS, ubi *libr. περὶ εὐτυς, libr. VIII. §. 6. p. 159. Φύσις τῶν ὅλων*, vniuersi naturam deum vocat; LACTANTIUS vero omnia haec abunde confirmat, qui *libr. VII. cap. 5. de Stoicis* scribit: *ita isti vno naturae nomine res diuersissimas comprehenderunt, deum et mundum.* Quum itaque FLORENTINVS iam imitaretur Zenonem, ubi L. 3. D. de *iust. et iure* scribit: *quum inter nos cognationem quamdam natura constituit, consequens est, hominem homini insidiari nefas esse*, ut ANT. GOVEANVS, *libr. 1. var. lect. iuris, libr. 1. cap. 20.* LVDOV. CHARONDAS, *libr. 1. verisimilium, cap. 1.* GREGOR. LOPEZ *animaduers. iuris civil. cap. 3¹*). CONSTANT. LANDVS, *enarrat.*

Q 5

1) tom. III. *Thes. Otton. v. 434.*

rat. cap. xvii²). HVG. GRÖTIVS, *florum spars. ad ius Iustinian.* p. 82. EMAN. SOAREZ A RIBEIRA, *observat. iuris Romani*, cap. I. tom. v. *thes. iuris canonici et civil.* GERH. MEERMANNI, p. 364. MARC. LYCKLAMA A NIEHOLT, *libr. vii. membranar. eclog.* 42. tom. I. p. 352. CORN. VAN BYNCKERSHOEK, *observat. iuris Romani*, tom. II. libr. v. cap. 2. p. 7. FRANC. ZOANNETTI *tract. defensionis tripartitae ad L. ut vim D. de iust. et iure, in operibus eius omnibus*, p. I. et GEBH. GERBERS *diff. de propulsanda iniuria ad L. 3. D. de iust. et iure*, Lugd. Batau. c1515ccxxix. ostendunt ac ego non minus *comm. de Florentini iurisconsulti philosophia*, Ienae c1515cccliv. copiosius monstraui: VLPIANVS iam Florentinum imitatur naturaeque tribuit ius naturale, quod omnibus animalibus sit datum. Eadem ratione Stoam redolet effatum VLPIANI, quum naturam illam ius quoddam omnia animalia docuisse tradit, ac per id ad dogma illud Stoicorum respicit, diuinam illam essentiam per omnia corpora diffusam et toti mundo insertam esse; eam tamen alio modo in hominibus atque alio in bestiis sese exserere. Ceterum inprimis IVST. LIPSIVS, *physiolog. Stoic. libr. I. diff. v. tom. IV. operum*, p. 841. AEG. MENAGIVS, *not. ad Diog. Laertium*, libr. VII. segm. 134. tom. II. p. 312. IAC. BRVCKERVS, *hisor. philos. tom. I. part. II. lib. II. cap. 9. sect. 2. p. 954.* et IO. LAVR. MOSHEMIVS, *not. ad Cudworthii systema intellect.* cap. II. §. 127. p. 132. ea, quae de notione naturae a Stoicis formata tradidi, pluribus confirmant argumentis: definitionem autem *iuris naturae*, quam VLPIANVS exhibuit, praeter auctores, ab ECKHARDO nominatos, illustrent IVST. HENN. BOEHMERVS, *de philos. iurisconsultorum Stoica*, in SLEVOGTII *opusculis de secta et philosophia veterum iurisconsultorum*, p. 185. IO. SAM. HERING, *de Stoica veterum Romanorum iurisprudentia, in memoratis opusculis*, p. 399. FERRANDVS ADDVEN-SIS, *libr. I. explicationum*, cap. III. in tom. II, thesau-

2) ibid. p. 1331.

thesauri iuris ciuilis RV. OTTONIS, p. 507. GREG. LOPEZ *animaduersion. iuris ciuilis*, cap. 11. tom. III. *memorati thesauri*, p. 432. ac praesertim THOM. PAPILLONIVS, *comm. ad tit. D. de iust. et iure*, tom. II. *thesauri iuris ciuilis ac canonici* GERH. MEERMANNI, p. 553. W.

§. CXXXIII.

Omnes virtutes Stoici pares esse docebant, iustitiae et easque constanti ac perpetuo animi proposito metiebantur, ut nemo iustus esset, nisi qui ita viueret, ut non possit aliter facere, quin ita viueret. *Vna*, inquit CICERO *Paraodx. III. I. virtus est consentiens cum ratione et perpetua constantia*, IDEM *de LL. I. 17. SENECA epist. CXXI. CXXX.* Quum vero omnes virtutes ex eorum sententia inter se connexae essent, IVSTVS LIPSIVS *Manuduct. ad philos. Stoic. L. III. dissert. IV.* VLPIANO *in L. 10. pr. D. de I. et I. iustitia dicitur constans et perpetua voluntas * ius suum cuique tribuendi.* vid. GERARD. NOODT *L. III. probabil. cap. I. et II.* et viri illustris FRANCISCI CAROLI CONRADI elegans dissertatio *de iustit. intern. a iurisprud. ciu. non separanda §. 2. sq.*

* *Constans voluntas* dicitur ob firmitatem propositi: *perpetua* respectu habito ad tempus et actus successiuos, vid. vir perillustis CHRISTIANVS L. B. DE WOLF *Hor. subsec. Marburg. a. 1729. trimestr. vern. n. 2. et philos. pract. uniu. part. I. §. 328.*

Quantum scio, HADR. TURNEBVS, *libr. VIII. aduersarior. cap. 20.* primus fuit, qui Vlpianum aemulum Stoicorum sese praebuisse putat, quum *iustitiam* definiret; neque id immerito statuit. Metiri solebant vitium inconstantia; virtutem autem constantia. Fatetur hoc iam claris verbis CICERO, *libr. 1. academ. Zeno*, inquit, *primus non virtutis usum modo ut superiores; sed ipsum habitum per se esse prae-*

praeclarum, differuit: nec tamen virtutem cuiquam adesse, quin ea semper uteretur. SENECA, de vita beata, cap. 9. summum bonum, ait, in ipso iudicio est et habitu optimae mentis, atque alibi, beatum, ait, illud in vno loco positum est, in ipsa mente stabile, grande, tranquillum, epist. 74. quumque eandem ob causam CICERO virtutem esse traderet constantem et perpetuam vitae rationem, libr. I. de legibus, atque in solis virtutibus inesse scientiam stabilem atque immutabilem, adsereret libr. IV. academicar. Simonides philosophus is fuit, qui iustitiam ita definendam censeret, vt sit constans ac perpetua voluntas, ius suum cuique tribuendi, vt HERINGIVS, loc. memorato eleganter obseruat et ab hoc mutuatus est illam VLPIANVS. Ceterum definitionem hanc illustrant GERH. NOODTIVS, probabil. iuris ciuilis, libr. III. cap. I. IO. GEORG. MARCKARDTVS, receptar. lect. iuris ciuil. part. I. p. 25. et AEG. MENAGIVS, cap. 4. W.

§. CXXXIV.

iurispru-
dentiae

Iurisprudentiae etiam definitionem de Stoicorum fontibus fluxisse interpretes quam pluri mi contendunt. Vocatur illa ab Vlpiano in *L. 10. §. 2. D. de I. et I. diuinarum atque humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia*, quae sapientiae, non, vt vulgo perhibent, philosophiae definitio est. CICERO *L. II. de offic. c. II. de finib. bonor. L. II. c. 12.* PLVTARCHVS *de placit. philos. L. I. c. I.* SENECA *ep. LXXXIX.* Hanc vero vel πολυμαθειας studio, vel ob aemulationem a iureconsultis ad iurisprudentiam translata esse volunt. ill. AVGVSTINVS A LEYSER *Meditat. ad ff. spec. II. med. I.* IO. GOTTL. HEINECCIUS *element. iur. ciu. sec. ord. Inst. L. I. T. I. §. 25.* et SCHAVMBVRG *de iurisprud. Iurisconsultorum Stoic. cap. VI. §. 8.* Sed vt res diuinae sunt leges diuinae, quae magnam iuris publici partem apud Rom. constituebant, * vel naturales,

les, ex veteris philosophiae placitis: PETRVS PERRENONIVS *L. I. Animaduers. iur. cap. XXIV*¹⁾. ita haec rerum diuinarum definitio non a Stoicis demum excogitata, sed a Socrate profecta est, et Academicis etiam vsitata fuit. V. C. IO. AVGVSTVS ERNESTI in *indice latinit. Ciceron. v. diuinus.* IAC. BRVCKER *histor. critic. philos. Tom. I. p. 911.*

* Ius publicum vel *diuinum*, vel *humanum* erat. Illud erat vel *pontificium*, vel *augurale* vel *feciale*: CICERO de *legibus L. II. cap. 12. et 18. L. III. de offic. cap. 29.* GELLIVS *N. A. I. 12.* hoc in magistratibus consistere ait VLPIANVS in *L. 1. §. 2. D. de I. et I.* Sacra igitur vt ad curam legum, ita leges ad curam iurisconsultorum pertinebant. Vnde sacri iuris periti apud veteres celebrantur iurisconsulti, veluti Seru. Sulpicius, Trebatius, Ateius Capito, alii, qui de iure pontificio, vel religionibus scripserunt. BARNABAS BRISSONIVS *Select. antiquit. L. IV. c. 16.* CORNEL. VAN BYNCKERSHOEK *de religion. peregrin. diff. I.*

Memoratu dignum est, prima principia iurisconsultos, quae praemittenda ab ipsis essent, quum elementa iuris ciuilis docerent, sine omni delectu ex Stoa petiisse. Quum ab iis, vt iam monstraui, mutuati essent, quas de iure naturae aequae ac iustitiae formarent definitiones ac in eo quoque imitarentur Stoicos, quod originem vocabuli ius indagarent hancque a *iustitia* deriuarent, L. 1. D. *de iust. et iure*, propterea quod Stoici, teste ISIDORO, hominem a *humanitate* ac *sapientem* a *sapientia* dici statuerent, vt hoc ostendunt FRANC. ALCIATVS, *libr. 1. parerg. cap. 29. et 30.* FRANC. CONNANVS, *libr. 1. comment. iuris ciuil. c. 2.* ANT. CONTIVS, *libr. II. lectionum, cap. 6.* et AEG. MENAGIVS, *amoenitat. iuris ciuilis, cap. XXXIX. p. 293.*
non

1) *Tom. I. thes. iur. Ottou. p. 594.*

non minus Zenonis sequebantur castra, vbi quid sit iurisconsultus, quidue lex? definire vellent. Quilibet scit, VLPIANVM iurisconsultos *iuris* vocare *sacerdotes*, in L. 1. §. 1. D. *de iustitia et iure*: idem vero nomen ipsis imponit DIOGENES LAERTIVS quum obseruat *libr. VII. segm. 119. p. 440. μὸν καὶ τῶν ἰσπερ καὶ τὰς σοφῶν, solos sacerdotes esse sapientes*. Eadem ratione MARCIANVS, quum L. 2. D. *de legibus* rationem legis euoluere studet, verba CHRYSIPPI recitat ideoque nemini mirum esse debet, quid sit, quod definitionem philosophiae Stoicae ad iurisprudentiam adplicauerint. Dubitat quidem hac de re ECKHARDVS; sed recedere haud possum a sententia litteratissimorum, qui etiam ideoque vocari iurisprudentiam putant rerum diuinarum et humanarum scientiam, iusti atque iniusti notitiam, quod Stoici philosophiam rerum diuinarum ac humanarum vocauerint scientiam, quum VLPIANVS haud obscure, iurisprudentiam speciem esse philosophiae L. 1. §. 1. D. *de iust. et iure* significat et SENECA, *epist. 89.* locupletissimus est testis, definiri a Stoicis philosophiam, vti iam tradidi. Mecum consentiunt PAGANIN. GAUDENTIVS, *iuridicar. expositionum, libr. 1. cap. 1. tom. III. thesaur. iuris civil. EV. OTTONIS, p. 345. PETR. BVRGIUS, electorum libro, cap. 1. tom. I. thesauri memorati, p. 311. THOM. PAPILLONIVS in tit. D. de iust. et iure, tom. II. thes. iuris civil. ac canon. GERH. MEERMANNI, p. 566. ac IVST. HENNING. BOEHMERVS, loc. laud. W.*

§. CXXXV.

tria itidem
iuris prae-
cepta,

Tria porro iuris praecepta, *honeste viuere, alterum non laedere, suum cuique tribuere*, quae VLPIANVS in L. 10. §. 1. D. *de I. et I.* proponit, ad Stoicorum doctrinas possunt referri. Primum enim cum notissima Stoicorum sententia, *sola bona esse, quae honesta*, conuenit. CICERO L. III. *de offic. cap. VIII* SENECA ep. LXXIV. Vnde iureconsulti tam studiose ea, quae honesta

ita sunt, ubique inculcant, ut ad virtutem et probitatem omnia retulisse videantur. Sic PAPI-
NIANVS in *L. 15. D. de condit. institut. quae facta lae-*
dunt pietatem, existimationem, verecundiam nostram
et (ut generaliter dixerim) contra bonos mores fiunt,
nec facere nos posse credendum est. Huc pertinet
quoque regula generalis non omne, quod licet,
honestum est in *L. 144. D. de R. I.* Vnde variae ex
honesti regulis decisiones in iure passim occur-
runt, quales in *L. 1. §. 3. D. de peric. et commodo*
rei vend. L. 14. §. 2. L. 42. de ritu nuptiar. L.
197. de R. I. L. 27. §. 1. de usufr. L. 7. D. de
usu et habitat. deprehendes. Alterum praece-
ptum ex cognatione, quam porticus inter om-
nes homines propter communem diuini spiri-
tus particulam intercedere statuebat, fluxit.
SENECA *ep. XCV.* MARCVS ANTONINVS *ἐἰς ἐαυτὸν*
L. III. §. 4. Tertium denique proprium Stoi-
corum fuit teste STOBAEO *serm. IX.* At cum
quatuor cardinalibus Stoicorum virtutibus haec
iuris praecepta ita concilianda existimat CHRI-
STIANVS THOMASIVS in *notis ad Inst. Tit. de I.*
et I. ut honeste viuere ad temperantiam, neminem
laedere ad fortitudinem, suum cuique tribuere ad
iustitiam pertineat. vid. IANVS A COSTA et MAR-
CILIVS in *not. ad §. 3. l. de Iust. et iur.* GVILIELM.
GODOFREDVS LEIBNITIVS in *praef. codici iur. gent.*
diplomat. praemissa.

Iurisconsulti tria haec praecepta coniungunt; sed
eo nomine reprehendendi sunt, propterea quod vlti-
mum, si late explicamus, duo priora simul comple-
ctitur; ubi autem illud stricte sumitur, solum de offi-
cio perfecto intelligendum est, ideoque cum altero
praecepto vnum idemque est. Id negari nequit;
ubi vero scimus, eos etiam haec praecepta mutuatos
esse a Stoicis, lux nobis ostenditur. IAC. CVIA-

CIVS, *libr. XXVI. obseruat. cap. 40.* et THOM. PAPILLONIVS, *loc. memor.* W.

§. CXXXVI.

doctrina de
negotio
metus cau-
sa gesto,

Quamuis nihil magis consensui, quam vis aut metus contrarium sit, et iure naturae metus quodcunque negotium vitiet: aliter tamen philosophati sunt veteres iurisconsulti. Etenim PAVLLVS L. 21. §. 5. D. *quod metus caus.* scribit: *si metu coactus adii hereditatem, puto me heredem effici, quia, quamuis si liberum esset, noluissem, tamen coactus volui.* Quid enim Praetoris opus fuisset beneficio, si voluntatem, vi metuque extortam, non esse voluntatem existimassent? Hoc vero iurisprudencia Stoicis debet, qui sapientem liberum esse statuebant, ideoque nullo perturbari metu posse, neque vi ad aliquid adigi. CIC. *Paradox. V.* ARRIANVS *diff. Epictet. IV. I.* SENECA *epist. LI. epist. LXXIV.* Stultos ergo censebant, qui se vi et metu ad aliquid dandum faciendumue cogi patiebantur, ac proinde indignos, quibus subueniretur, quum sapiens neque ignoscat, neque misereatur, * IVSTVS LIPSIVS *manuduct. ad philosoph. Stoic. III. 19.* Vnde fieri non poterat, quin coactum etiam velle censerent iureconsulti, et negotium ideo, quod metus causa gestum esset, pro nullo non habendum. IAC. CUIACIVS L. XVI. *obs. c. 40.* NIC. HIERONYM. GVNDLING *de efficient. metus cap. IV.* IO. GOTTL. HEINECCIUS *ad edict. perpet. T. XXVI, p. 397.*

* Causam enim metus non illum esse statuebant, qui eum iniiciat, sed qui sibi incuti eum passus sit, vti docet SIMPLICIVS *ad Epictet. enchirid. cap. X. p. 66.* εἰ τοίνυν μήτε ὁ θάνατος, μήτε τῶν τοιαύτων δεινόν ἐστιν ὁ λόγος, ὅτι ἔτε αὐτὰ, ἔτε οἱ

οἱ ἐπάγοντες αὐτὰ τῆς παραχῆς ἡμῖν εἰσὶν αἰτία,
 ἀλλ' ἡμεῖς αὐτοὶ ἑαυτοῖς, καὶ δόγματα ἡμῶν, ἡ
 λύπης, ἡ φόβος, ἡ τινὸς ἄλλα τοιαῦτα, ἀλλ' ἡμεῖς
 αὐτὰς, καὶ τὰ ἡμέτερα δόγματα. Quod si neque
 mors, neque huiusmodi quidquam terribile est:
 constat, neque ipsa, neque eos, qui illa inferunt,
 perturbationis nostrae causam esse, sed nosmet ipsos,
 nostrasque opiniones. Numquam ergo perturba-
 tionis nostrae causa alteri adscribenda est, siue is
 dolor sit, siue metus, siue quid aliud huiusmodi,
 sed nobismet ipsis, et nostris opinionibus.

Satis notum est illud paradoxon Stoicum ὅτι πάν-
 τες οἱ σοφοὶ ἐλεύθεροι, πάντες δὲ μῶροι δέλοισιν
 omnes sapientes liberi: omnes stulti serui, quod ex-
 plicat CICERO, paradox. cap. 5. p. 564. ed. GRAE-
 VII, neque minus memoratu dignum est, quod EPI-
 CTETVS, diff. IV. cap. 1. tradit: ἐλεύθερος ἐστὶν ὁ
 ζῶν, ὡς βέλεται, ὃν ἔτ' ἀναγκάσαι ἐστὶν, ἢ τε πολύ-
 ει, ἔτε βιάσασθαι, liber est, qui vivit, ut vult,
 quem neque cogere est; neque prohibere; neque vim
 adferre. Monstrant hoc copiosius IVST. LIPSIVS,
 manuduēt. ad philos. Stoicam, libr. III. dissert. 12.
 tom. II. operum, p. 783. IO. SCHILTERVS ma-
 nud. philos. moralis ad iurisprud. cap. III. §. 17.
 p. 132. Quum haec de libertate Stoicorum opinio
 vera fuerit causa, cur ita definita sit ab ipsis liber-
 tas: quod sit naturalis facultas eius, quod cuique
 facere libet, nisi si quid vi, aut iure prohibetur:
 etiam libertatem adesse statuebant in negotio, me-
 tus causa gesto. W.

§. CXXXVII.

Notum est, partum, antequam in lucem de partu
 editur, in iure pro homine non haberi. Sane nondum
 PAPINIANVS in L. 9. §. 1. D. ad L. Falcid. diserte edito,
 negat partum nondum editum recte dici homi-
 nem, eumque ventrem adpellat. Nec animal,
 sed spes animalis vocatur in L. 2. D. de mort. in-
 ferend. quin portio mulieris et viscerum L. 1.
 §. D. 1. de ventr. inspiciend. Ita enim Stoicis pla-

R

cebat

cebat teste PLVTARCHO de placit. philos. L. V. cap. 15. et. 26. οἱ στωικοὶ μέρος εἶναι τὸ ἔμβρυον τῆς γαστρὸς, & ζῶον. ὥσπερ γὰρ τὰς καρπὲς μέρη τῶν φυτῶν ὄντας πεπαινομένους ἀπορρεῖν, ἔτω καὶ τὸ ἔμβρυον, Stoici foetum in utero partem ventris esse censent, non animal: utque fructus, qui stirpium partes sunt, ubi maturuere, defluunt, ita rem quoque habere de foetu. Animam porro non in utero concipi credebant, sed extrinsecus, effuso iam partu, ab anima mundi, ut ventum, in sinuari. PLVTARCHVS de Stoicor. repugnant. c. 62. LACTANTIUS de opific. Dei c. XVI. XVII. Ex quo adparet ratio, cur Romani, graues ceteroquin parricidii vindices, partus abacti crimen * primis reipubl. temporibus poena plane nulla, postremis aliqua quidem, sed valde leui, temporali nempe exfilio, coercendum duxerint L. 39. D. de poenis L. 4. D. de extraordin. crimin. L. 8. D. ad L. Cornel. de sicar. vid. EM. MERILLIUS L. I. obs. c. 16. LAVR. ANDR. HAMBERGER in opusc. p. 312. CHRISTIANVS WILDVOGEL diss. de iure embryonum cap. I. §. XI. 1)

* Frequentissimum erat Romae hocce crimen, quod feminae, praesertim diuites, quotidie et palam admittebant, ut multis opus esset praemiis, quibus ad liberos in lucem edendos prouocarentur. Alias mariti odium, alias auaritia, libidinis explendae cupido, aut laborum in partu subeundorum metus eo impellebat, ut partus sibi abigerent. Hinc OVIDIUS de nuce v. 23.

Nunc uterum vitiat, quae vult formosa videri,
Raraque in hoc aeuo est, quae velit esse parens.

1) Huc spectat FRIDERICI GVILIELMI BOERS specimen philosophico-iuridicum de Anthropologia Iurisconsultorum Romanorum, quatenus stoica est. Lugduni Batav. 1778.

IVVENALIS vero *Sat. VI. v. 500. sq.* feminarum morem ita perstringit.

Sed iacet aurato vix ulla puerpera lecto.

*Tantum artes huius, tantum medicamina possunt,
Quae sterilem facit, atque homines in ventre necan-*
Conducit. dos

add. SENECA *consol. ad Helviam cap. XVI.* MINV-
CIVS *Octau. c. XXX.* GERARD. NOODT in *Iul. Paulo cap. ult.*

Quum Stoici foetum in vtero latentem, teste SENECA, *epist. ult.* maternorum viscerum latens onus vocarent hancque ob causam de iis PLUTARCHVS, *de placit. philosoph. libr. v. cap. 15. et 16.* scriberet: οἱ στωικοὶ μέρος εἶναι τὸ ἐμβρυον τῆς γαστρὸς, ἃ ζῶον. ὥςπερ γὰρ τὰς καρπὰς μέρη τῶν φυτῶν ὄντας πεποι-
νομένους ἀπορρεῖν, ἔτω καὶ τὸ ἐμβρυον, Stoici foetum in vtero partem ventris esse censent: non animal, utque fructus, qui stirpium sunt partes, ubi maturare, defluunt, ita rem quoque habere de foetu: nec animam in vtero concipi credebant statuebantque potius, illam extrinsecus, effuso iam partu, ab anima mundi insinuari, tamquam ventum. Certa quidem ratione id iam ex notione foetus, quam sibi formabant Stoici, sequebatur, vt IO. FRANC. RAMOS, in *error. Triboniani*, p. 242. monstrat; verumtamen idem quoque aliunde ostendi potest. Exstant plura effata, ex quibus satis luculenter constat, ex Stoicorum sententia solum carnem parari in vtero matris atque corpus: illud, quamdiu in ventre lateat, anima carere hancque primum mitti per ventum quasi ab anima mundi, a qua omnia proficiscantur. Quum ARISTOTELES, *libr. III. politic. cap. 9.* embryonem animal esse crederet: idem perspiceret PLATO, teste PLUTARCHO, *libr. v. de plac. philos. cap. 15.* huiusque rei documentum caperet ex eo, quod foetus sese moueret in vtero ac denique FAVORINVS ea esset mentis acie, vt hominem in vtero fingi eumque animari existimaret, omnibus his repugnabant Stoici, contrariam tuentes sententiam. Locupletissimus profecto eius rei est testis PLUTARCHVS, *de repugnant. Stoicorum cap. 62.* praeter eum autem aduersarii Stoicorum, siue fuerint idolorum cultui addicti, siue ciuitate christiana donati, occa-

sionem, ipsis dogma haec obiiciendi, haud praeterlabi passi sunt et per id clara simul nobis exhibuerunt documenta, Stoam hanc fouisse opinionem. Hoc si quis cogitat, iam perspiciet, quid sibi velit LVCRETIVS, vbi canit *libr. III. v. 698. tom. I. p. 582. ed. HAVERCAMP*:

*Quod si parte putas extrinsecus insinuatam
permanare animam nobis per membra solere
atque alibi, libr. III. v. 681. p. 579.*

*Praeterea si iam perfecto corpore nobis
Inferri solita est, animi viuata potestas
Tum quum gignimur, et vitae quum lumen inimus,
Haud ita conueniebat, uti cum corpore et una
Cum membris videatur, in ipso sanguine cresse.*

His atque multis aliis effatis solum Stoicorum carpit sententiam, ut recte coniicit IVST. LIPSIVS, *loc. cit. LVCRETIUS*, qui illorum aduersarius erat infensissimus, uti monet IAC. BRVCKERVS, *histor. philos. part. II. libr. II. cap. XIV. p. 1252.* Eadem ratione illam perstringunt christiani scriptores ac simul illam denuo testatam faciunt. Ex illis nomino tantum LACTANTIUM ac TERTVLLIANVM, quum hic *de anima, cap. XXV.* scribit: *Sunt, qui praesumunt, non in utero concipi animam, nec cum carnis figuratione compingi atque produci, sed et effuso iam partu, nondum viuo infanti extrinsecus imprimi. Ceterum semen ex concubitu muliebribus locis sequestratum, compingi vescere in solam substantiam carnis: eam editam et de uteri fornace fumantem et calore solutam, et ferrum ignitum et ibidem frigidae immersum, ita aeris rigorem causam et vim animalem rapere et vocalem sonum reddere. Hoc Stoici cum Aenesidemo et ipse interdum Plato.* Quam eleganter quaeso et copiose Stoicam hanc sententiam exponit TERTVLLIANVS? LACTANTIUS, *libr. III. institut. cap. 18. tom. I. p. 238. edit. LANGLETI DV FRESNOY*, quum timerent, inquit, loquitur vero de Stoicis et Pythagoraeis, *argumentum illud, quo colligitur recessisse, ut occidant animae cum corporibus, quia cum corporibus nascantur, dixerunt non nasci animas, sed insinuari potius in corpora, quam loquendi formulam Stoicorum fuisse propriam, ex LVCRETII supra recitato effato, aliisque scriptorum*

rum locis patet. His quum accedit, Stoicos ob eandem opinionem vento quasi extrinsecus animas in corpus insinuari, illas ab *ἀνεμος*, *animi ventus*, *flatus*, *spiritus*que nomine denotasse, vti 10. LVD. DE LA CERDA, *ad Tertullianum, de anima, cap. 25. et 26.* IVST. LIPSIVS, *libr. III. physiolog. diff. VII. tom. IV. oper. p. 981.* EDM. MERILLIVS, *libr. I. observat. iuris, cap. 16.* S. H. VAN IDSINGA, *varior. iuris civil. cap. 14. p. 124.* CASP. VERDVYN, *diff. de iure eorum, qui in utero sunt, p. 5. sqq. et* EVERARD OTTO, *vit. Papiniani, cap. IX. §. IV. p. 220* docent, nemo profecto dubitabit dogma hoc Stoicis tribuere; illud vero a iurisconsultis, Stoicorum aemulis, esse adoptatum, quis est, qui inficiatur? Libens profiteor, id haud aperte ac palam proferri in scriptis iurisconsultorum; sed multa profecto iterum tradiderunt, quae non nisi ex hoc dogmate profecta esse reperies. Tribuere scilicet debemus huic Stoicorum a iurisconsultis adprobatae sententiae, quod partus nondum editus ex sententia *VLPIANI, L. 1. §. 9. D. unde cognat.* nondum anima sit praeditus, ac iudice *PAPINIANO, L. 9. §. 1. D. ad leg. Falcid.* homo non recte fuisse dicitur, quum ipsi non ignotum esset, ex Stoicorum opinione hominem ex corpore, mente atque anima constare, corpusue solum adesse, ideoque hominibus solum per verba *intelligitur ac videtur*, aequiparatur. Idem iurisconsultorum Stoicorum de animae insinuatione iudicium efficiebat, vt supersederent distinctione inter foetum animatum et inanimatum. Recte id monuit *S. H. DE IDSINGA, varior. iuris civil. cap. XIV. p. 124.* Quamvis ei repugnare videantur *IAC. CUIACIVS, libr. XIX. observat. cap. 9. p. 643.* 10. *SOLARZANVS, de crim. paricidii, libr. II. cap. 12. tom. V. thesauri iuris civil. Ottoniani, p. 1082.* et 10. *IAC. WISSENBACHIVS, commentar. ad pandectas, tit. de extraord. criminibus, §. v.* revera nullam inveniunt legem, quae ipsis esse posset praelidio; nec tuetur eos *PAVLLVS L. 38. §. 5. D. de poenis*, dum ait: *qui abortionis; aut amatorium poculum dat, etsi dolo malo non faciat, tamen, quia mali exempli res est, humiliores in metallum, honestiores in insulam, amissa parte bonorum, relegantur.*

Quod si eo mulier, aut homo perierit, summo supplicio adficiuntur. Quamuis existimet WISSENBACHIVS, distinctionem foetus in animatum atque inanimatum proferri hac lege, illumque nomine hominis denotari; alii tamen aliam in sententiam disceserunt, ita, vt ZACH. HYBERVS sub homine virum intelligat, *diff. de lege regia, cap. 2. in dissertationibus*, p. 570. mihi vero probabile videtur, iurisconsultum ad partum respicere eumque generatim hominem vocare, quod eius genus, antequam in lucem edatur, haud sit notum. Non porro aliud, quam saepe memoratum dogma de animae aduentu in corpus peperit apud iurisconsultos sententiam, quam tenuerunt firmam stabilemque, abactionem partus non esse homicidium hincque nec poena homicidis proposita, sed extraordinaria potius esse coercendam. Non me fugit, maxime litigiosam semper fuisse potissimum recentiori tempore quaestionem, qua ratione crimen hoc veteres puniuerint, id quod vel ex iis constat, quae protulerunt IAC. CUIACIVS, *loc. memorat.* IAC. RAEVARDVS, *libr. III. coniecturar. cap. 1.* IO. FRANC. RAMOS, *loc. laudat.* GERH. NOODTIVS, in *Iul. Paulo, cap. ult. et in amica respons. §. xxx. p. 87. 2)*. CORN. VAN BYNCKERSHOEK, *de iure occidendi liberos, cap. VII. tom. III. oper. p. 187.* et in *curis secundis*, p. 87. ac ZACH. HYBERVS, *loc. cit.* tuto tamen thesin memoratam proferre possum, quum MARCIANI testimonio nitor, ex quo satis aperte constat, procurationem abortus ante Severi et Antonini tempora nulla; postea vero solum extraordinaria poena coercitam fuisse: *Diuus Severus et Antoninus*, inquit L. 4. D. *de extraord. crimin. rescripserunt*, eam, quae data opera abegit, a praeside in temporale exilium dandam. Quam parum sententiae huic aliae leges, nimirum L. 8. D. *ad leg. Cornel.* et L. 38. §. 5. D. *de poenis* repugnent, ostendit HYBERVS, et quamvis distinguat inter mulierem vulgiuagam ac nuptam illius aduersarius, CORNEL. VAN BYNCKERSHOEK, *loc. memor.* ac solum de ista id, quod tradidi, admit-

2) Tom. I. Oper. p. 591.

admittat; reuera tamen concedere debet, quod si quoque grauior poena data fuerit eiusmodi flagitiosis mulieribus; eas tamen illa haud adfectas fuisse tamquam homicidas; sed aliam ob causam. Eamdem ob causam nouum adhuc consectorium sententiae de anima humana, a iurisconsultis adprobatae, inuenimus, vbi tradunt, abigentes partum ideo solum esse puniendos, quod *indignum videatur*, eam maritum liberis fraudasse, L. 4. D. *de extraord. crim.* Rationem hanc, a Marciano adlatam, multi illustrant, ex quibus nominasse sufficiat IO. FRANC. RAMOS, *error. Triboniani*, p. 258. CORNEL. VAN BYNCKERSHOEK, *curis secundis*, p. 94. GERH. OELRICHS, in *Ael. Marciano*, libr. 1. cap. 7. p. 44. EDM. MERILLIVM, libr. 1. *obseru. cap. 16.* ac FRANC. AB AMAYA, libr. III. *obseruat. cap. 1. §. 2.* eandem vero in sententiam descendit VLPIVS MARCELLVS, quum L. 2. D. *de mortuo inferendo*, sequentia profert verba: *negat lex Regia mulierem, quae praegnans mortua sit, humari; antequam partus ei excidatur: qui contra fecerit, spem animantis cum grauida peremisse videtur.* Illustris sane est locus, cuius singula verba attentionem quamdam merentur ac interpres Graecus iure ac merito reprehenditur a S. H. VAN IDSINGA, *varior. iuris civil. cap. XIV.* quod totum hoc effatum graece ita conuerterit, vt diceret, eius criminis reum *Φοβεύειν δολεῖν, occidere videri*: tria potius continet indicia, MARCELLVM animae insinuationem credidisse. Vocat primum partum *spem animantis*. Quum ille in vtero homo haud esset ex sententia Stoeae, illumque hominem fore, vbi integer lucem adspiciat, probabile quidem, non tamen certum esset; belle imitatus est VIRGILIUM, qui libr. III. *georg. v. 473.* agnos *spem*, nec non SENECAM, *de consolat. ad matr. Heluiam*, cap. 16. ac SCRIBONIUM LARGVM, qui *epist. cap. 2.* prolem *spem spemque dubiam* hominis vocaret, partumque etiam vt Stoico conueniret principio, *spem* dixit; immo latius adhuc est progressus. Alii partum *spem* vocarunt *hominis*; sed, quum Stoici partum viuere incipere primum ab natiuitate censerent, ne quidem eum nomine *hominis*, vel *animalis*; sed spei animantis significabat, non ignarus distinctio-

nls, quam Stoici fecerunt inter *animans* atque *animal*, teste SENECA, *epist.* LVIII. tom. II. *oper.* p. 482. *sed sunt quaedam, quae animam habent; nec sunt animalia. Placet enim satis et arbutis animam inesse. Itaque et vivere illa et mori dicimus. Ergo animantia superiorem tenebunt locum.* Animans itaque multo minus est, quam animal, quippe animans etiam arbuta in se comprehendit; sed ne ad id quidem partum refert ac solum ait: *spem animantis.* Quum hoc egregium documentum, dogma Stoicum supra memoratum in hac lege latere, alii quoque perspexerunt, videlicet IO. FRANC. RAMOS, *loc. citat.* CASP. VERDVYN, *diff. de iure eorum, qui in utero sunt*, cap. I. p. 4. ZACH. HVBERSVS, *loc. laudat.* ac ECKHARDVS; eiusdem rei duo alia adhuc exstant indicia, non minus illustria. Non dicit MARCELLVS, eum, qui corpus talis mulieris terrae mandauit, videri partum occidere; sed *perimere cum gruida.* Quum Stoici partum in utero anima carere censerent: non potuit MARCELEVS statuere, eum occidi posse, quippe tunc anima requiritur, quae a corpore separatur; iure tamen *perimi.* Fallitur ille, qui vnā eandemque horum verborum vim ac potestatem esse, sibi persuadet. Quum FESTVS *de verbor. significat.* p. 1190. dicit: *peremta et interemta pro imperfectis poni solet a poetis:* simul iam his docet, proprie *perimere* aliam sustinere notionem, multo nimirum latiore. Haec est causa, cur VIRGILIUS, *libr. VI. aeneid.* v. 163. quum de mortuo verbum hoc adhibet, adiiciat vocabulum *morte*:

vident integra morte peremtum

et cur idem adplicauerit ad multas alias res, ita, vt pro quauis ratione tollendi quid, vel supprimendi ratione adhiberetur. LVCRETIVS de *animae natura peremta*, *libr. III. v. 44.* et de *fructibus agri, per imbres peremtis*, *libr. V. v. 217.* canit: LVCIANVS *libr. I. v. 447.* p. 63. ed. OVDENDORPII animarum meminit, bello *peremtarum*; optimus vero stili artifex, M. puto TVLLIVM de *peremtis ludis, harusp. respons.* cap. II. de *peremto sensu*, *libr. I. tusculanar. quaeest.* cap. 38. et de *peremto reditu, orat. pro Plancio*, cap. 42. loquitur. Quum cum
his

his iurisconsulti nostri plane conspirant eandemque latiore notionem tribuunt huic vocabulo, quod loquendi formulae: *perimere disceptionem, donationem ac legatum*, L. 70. D. de iudiciis, L. 20. D. de donat. inter vir. et vxor. ac L. 11. D. de adimend. legat. satis superque testantur: perspicimus, qua ratione MARCELLVS de partu, quem occidi posse negaret, pronunciauerit, eum posse *perimi idque cum grauida*. Quoniam plerique iurisconsulti iique summi viri, veluti ZACH. HVBERS, *diff. iurid. libr. III. diff. 7. p. 564.* atque IDSINGA, *loc. excitat.* differentiam inter *perimo* atque *occido* neglexerunt, euenit, vt mirati sint, quid sit, quod MARCELLVS homini, praegnantem sepelienti, tribuerit, eum grauidam occidere, quae iam esset mortua, sed si verbo, ab VLPPIO vsarpato, tollendi notionem subiiciamus, belle eum defendere possumus, quum sepeliendo mulierem, eam quoque auferimus. Tandem tertium documentum in hac lege restat, ex qua patet, VLPPIO hanc de anima sententiam fuisse communem. Non adquiescit, quum aliud, quam occidendi adhibuerit verbum; sed modo ponit: *perimere videtur, Φορσύειν δολεῖ*. Comparat hic solum partum iis cum rebus, quae perimuntur, quumque in eo alios solum iuris consultos ideo solum imitatur, quod partum non proprie in rerum natura existere persuasum habeat, recte monet RAMOSIVS, etiam hoc Stoam sapere. Singula itaque huius legis verba eam redolent ac falluntur ZACH. HVBERS atque S. H. VAN IDSINGA, quum ea legislatori tribuunt. Non ignoro, idem statuere CHRIST. GOTTFR. HOFMANNVM, *hisor. iuris, vol. II. part. I. p. 37.* qui hanc legem earum in numerum refert, quarum verba ad nostram vsque aetatem sunt delata atque ANTON. TERRASSONIVM, in *histoire de la jurisprudence Romaine, part. I. §. 7. p. 58.* sed non possum, quin hac in re a doctissimis alioquin viris discedam. Quum MARCELLVS argumentum legis regiae verbis relatiuis exponit; neque talibus rationem legis addit, de qua hic est sermo, quumque in ea res non est definita, sed in medio relicta, ita, vt homo, praegnantem sepeliens, eam solum peremisse videatur, quod legislatori profecto haud con-

veniret: limmo in eadem loquendi formulae occurrunt, quae Stoicis quidem; non regum tamen tempore idque legislatoribus vsitatae fuerint: sat gra-
 uia argumenta protulisse ipse mihi videor, cur verba
 maiori iure MARCELLO, quam NYMAE sint tribuen-
 da. Ceterum conferenda sunt hoc de dicendi argu-
 mento, quae *disquisitionibus de genuino fonte distin-*
ctionis inter foetum animatum et inanimatum in ne-
mesi Carolina. art. cxxxī. adhibitae, quarum pri-
 ma CIOCCCLXVIII. et reliquae annis sequentibus
 lucem adspexerunt, protuli³⁾.

§. CXXXVIII.

de licentia Ex Stoicorum praeceptis explicandum est,
 in corpus quod VLPIANVS in *L. 9. §. 7. D. de peculio* ait,
 suum sae- *licet etiam seruis naturaliter in suum corpus saeuire.*
 viendi, Iure enim ciuili mori cuius licebat, si viuere
 displiceret, nec vnumquam hoc punitum, aut im-
 probatum est, nisi quis ob criminis metum se
 occiderit, aut cum alterius iniuria hoc fecerit.
L. 3. D. de bon. eorum qui ante sent. mort. sibi consc.
 Valent ergo testamenta eorum, qui taedio vi-
 tae, aut valetudinis aduersae impatientia, aut
 pudore aeris alieni, aut iactationis causa, vt
 quidam philosophi manus sibi intulerunt. *L. 6.*
§. 7. de iniust. rupt. irrit. fact. testam. L. 45. §. 2.
D. de iure fisci. Mortem vero voluntariam ideo
 probarunt Stoici, quod vitam inter ἀδιάφορα
 collocarent, corpusque non partem hominis,
 sed tantum instrumentum eius existimarent.
 MARCVS ANTONINVS εἰς ἐαυτὸν *L. IX. §. 1. SIM-*
 PLICIVS *prooem. comment. ad Epictet. p. 6.* Vnde
 SENE-

3) quae postea tom. III. opusculor. p. 253. inserta
 sunt.

SENECA *epist. LVIII.* monet, *si dolor impedimento futurus sit ad omne, propter quod viuitur, exendum evita esse*; et PLINIUS *L. XXVIII. Hist. nat. c. 2.* ex omnibus bonis, inquit, quae homini natura tribuit, nihil melius tempestiua morte; in eaque id optimum, quod illam sibi quisque praestare potest. vid. IAC. CUIACIUS *L. XXVI. obseru. c. 40.* EM. MERRILLVS *I. obs. c. 23.* CAROL. HANNIBAL. FABROTIVS *exercit. iur. ciu. V. p. 1187. Tom. III. Thes. iur. ciu. Otton.* CORNEL. VAN BYNCKERSHOEK *L. IV. obseruat. cap. IV.* IO. SAM. HERING *de Stoica vet. Rom. iurisprud. obs. XVI.*

Referebant Stoici vitam inter *ἀδιαφορα*, corpusque partem hominis esse negabant; per id autem euenit, vt nonnumquam mortem voluntariam probarent. Perspicere illud potissimum licet ex iis, quae tradit SENECA, quum *ep. 12.* scribit: *malum est in necessitate viuere, sed in necessitate viuere, necessitas nulla est.* Alibi, scilicet *ep. 58.* haec profert: *at si senectus coeperit concutere mentem, si partes eius conuellere, si mihi non vitam reliquerit, sed animam, profiliam ex aedificio putrido ac ruenti, quibuscum ea sunt iungenda, quae libello de ira, libr. III. cap. 15. leguntur.* Non solum auctores, ab ECKHARDO excitati, id copiosius exposuerunt; sed ab aliis quoque id factum esse constat, videlicet IVST. LIPSIO, in *manuduct. ad philos. Stoicam, diff. XXII. p. 153.* PAGAN. GAUDENTIO, *iuridic. exposition. libr. I. cap. XXIV.* in EV. OTTONIS, *thesaur. iuris ciuil. tom. III. p. 362.* IO. FRANC. BVDDEO, *de error. Stoicorum, diff. IV. §. 5.* atque aliis. Num iure Romano poena iis sit statuta, qui criminis haud essent rei et solum vita se, eius ex taedio priuarent? quaestio est, in qua iurisconsulti haud conueniunt. Quum Tarquinius priscus, rex Romanorum, cloacas exstrueret ac multos ex plebe huic labori se subducere morte voluntaria videret, quam praeferrent huic molestiae, cadauera eorum crucibus adfigi iubebat, vti refert PLINIUS, *libr. XXXVI. hist. nat. cap. 15.* et SERVIUS ad *Virgil. Aeneid. libr. XII, v. 603.*

v. 603. Denegabant deinde, eodem teste, eiusmodi hominibus generatim sepulturam; donec poena publicandorum bonorum facinus hoc coercere decernerent, vti ex L. 3. D. *de bon. eorum, qui ante sent.* ac L. 1. *eod. tit.* discimus. Spectabat iam haec poena solum ad illos, qui in reatu morerentur, vti inprimis constat ex memorata hac lege ac satis illustri effato PAVLLI, *libr. v. receptar. sentent. tit. xii. §. 1. p. 476.* ed. SCHVLTINGII, alia autem eos adfectos esse poena haud constat. Concludere quidem id nuperrime voluit V. C. CAROL. GODOFR. WINCKLERVS, *comm. de mortis voluntariae prohibitione ac poenis*, Lipsiae MDCCCLXXV. partim ex eo, quod criminis rei, qui sese interficerent, non ob ipsum crimen; sed ob *αὐτοκτονίαν* essent puniti; PAPINIANVS illam sceleritatem vocat L. 3. D. *de bonis eorum*; nec vnquam liberum arbitrium de membris corporis concesserint ex L. 13. D. *ad leg. Aquil.* ac L. 4. §. 2. D. *ad leg. Cornel. de sicariis*: immo C. Vettianus, qui ne bello Italico militaret, digitos sibi absciderat, perpetuo carcere multatus sit, teste VALERIO MAXIMO, *libr. vi. cap. 3. §. 3.* sed, si omnia haec argumenta paullo curatius consideramus, profecto nihil ex iis tuto concludere licet. Neque iure hac in re prouocare possumus ad MARCIANI verba in L. 3. §. 6. D. *de bonis eorum: qui sibi manus intulit et non perpetravit, debet puniri, quia de se sententiam tulit*, quum revera ad eos saltem respicit, qui ob criminis reatum tale committunt facinus: ac multo minus quidquam argumentari licet ex eo, quod VLPRIANVS L. 23. §. 3. D. *de aedil. edict. malum seruum eum esse tradit, qui aliquid facit, quo se rebus humanis extrahat, ut puta laqueum torfit, siue medicamentum proveneno bibit praecipitemus se ex alto miserit aliudue quid fecerit, quo facto mortem peruenturam speravit*, vbi consideramus, seruum cum libero haud esse comparandum et ob dominium, cui est subiectus, nihil posse suscipere, quod domini sui iura laederet. Quae quum ita sunt: immo WINCKLERVS ipse concedit, plerumque condonationem locum habuisse, si vel taedium vitae, vel doloris impatientia, vel aeris alieni pudor causa commissi propricidii esset, secundum L. 6. §.

6. §. 7. D. *de iniust. rupt. test.* L. 34. pr. D. *de testam. milit.* L. 45. §. 2. D. *de iure fisci* ac L. 3. D. *de bon. eorum*, qui ante *J.* neque lex adest, quae poenam quamdam definiret, qua eiusmodi propricidae essent adficiendi: merito descendimus in sententiam EPHR. GERHARDI, *diff. de crimine propricidii* §. XXI. CORNEL. VAN BYNCKERSHOEK, *libr. IV. obseru. cap. 4.* et IO. SAM. FRID. DE BOEHMER, *comm. ad const. criminal. Carolinam*, art. CXXXV. qui statuunt, eiusmodi mortem, in se spectatam, iure Romano nec illicitam fuisse, neque punitam. Merito id ardori, quo iurisconsulti Stoicorum praecepta defenderent, tribuere debemus; ubi vero quoque concedere vellem, autochirum haud liberum fuisse iure Romano ab omni poena: haud negare vel minimum possumus, placuisse multis iurisconsultis ea, quae Zeno de tali praeciperet mortē, pluraque eorum effata non intelligi posse, nisi ipsis lumen accenderetur ex eorum placitis. Primum locum in his adsignamus loco VLPIANI, quem ECKHARDVS excitat. Quum BACHOVIVS *de act. disp. VIII. thes. 9.* haud sciret, quaenam principia tueretur VLPIANVS, mirum in modum illum haec verba torquent; sed iure hoc nomine notatus est a PETR. DE TOVLIEV *diff. III. collectaneor. §. XXXIV. p. 126.* Reuera VLPIANVS haud sibi repugnat, quod naturaliter seruis in corpus suum saeuire licere statuatur et tamen L. 23. §. 3. *de edict. aedilitio*, ut paullo ante tradidi, malum seruum eum esse statuatur, qui in corpus suum saeuat. Eadem principia fouet PAPINIANVS, ubi L. 3. pr. D. *de bonis eorum*, qui ante sent. expresse statuit, eorum, qui rei criminis non postulati, manus sibi intulerint, bona fisco non vindicari atque haec verba addit: *Non enim facti sceleritatem esse obnoxiam; sed conscientiae metum.* Mihi quidem haud placet emendatio ELBERT. LEONINI, *libr. IV. emendat. cap. 5.* et HVG. GROTII, *florum/parsione ad h. l. p. 280.* quum in locum facti sceleritatem celeritatem ponendum esse censent; nec coniectura CORNEL. VAN BYNCKERSHOEK, *libr. IV. obseruat. cap. 4.* atque EVER. OTTONIS, *in Papiniano, cap. 9.* similitudinem veri consequi mihi videtur, referenda esse haec verba ad crimen, cuius metu quis manus sibi

sibi infert. Adsentior potius IAC. CUIACIO, ad L. 6. §. 7. D. *de iniusto rupt.* ac WINCKLERO, *loc. cit.* quum PAPINIANVM sceleritatem ipsi proppricidio tribuere, persuasum habent; nihilo tamen minus Stoam eius verba redolere videntur, quod publicationem bonorum autochiri, qui criminis haud sit postulatus, locum habere negat. Ita NERATIVS PRISCVS quoque Stoicum se praebebat, quum L. 11. §. 3. D. *de his, qui notantur infamia*, inter eos quidem, qui haud lugendi sint, illos, qui manus sibi intulerunt, refert; sed non sine causa memoratu digna addit verba: *non taedio vitae, sed mala conscientia.* PAVLLVS L. 43. §. 4. *de aedilitio edito*, ad idem ZENONIS placitum respicit, quum ait, *mortis consciscendae causa sibi facit, qui propter nequitiam malosque mores flagitiumve aliquod admissum, mortem sibi consciscere voluit, non si dolorem corporis non sustinendo id fecerit*; huius vero distinctionis sine dubio rationem habet, vbi *libr. v. sentent. receptar. tit. XII. §. 1.* regulam quidem de bonis eius, qui sibi ob aliquod admissum flagitium mortem conscisceret, tradit; sed addit: *quod si id taedio vitae; aut pudore aeris alieni; vel valetudinis alicuius impatientia hoc admisit, non inquietabuntur; sed ordinariae successioni relinquentur.* Neque minus MARCIANVS prospexit iis, qui vita eius ex taedio se priuarent, L. 3. §. 4. et 6. D. *de bonis eorum, qui ante sent.* vti GERH. OELRICHS, *de vita Ael. Marciani, sect. 1. cap. 7. p. 45.* exponit: reliqua vero loca digestorum, cum his congruentia, silentio iam praetereo hocque nomine ad CAR. HANN. FABROTVM, *de morte voluntaria, tom. III. thesauri iuris civilis Ottoniani, p. 1137.* lectores ablego. W.

§. CXXXIX.

de partu
ancillae,

Quum omnes fructus rerum natura hominum causa ex Stoicorum sententia comparauerit, CICERO *de offic. L. I. cap. VII. de nat. Deorum L. II. c. LXII. sq. de finib. bonor. L. III. cap. XX.* non poterat non Brutus inde colligere, partum ancillae in fructu esse, absurdum videri. A
quo

quo licet olim P. Scaeuola et M. Manilius dis-
 fenserint teste cic. de *finib. bonor. L. 1. cap. IV.*
 Bruti tamen sententia obtinuit, vt ait VLPIANVS
 in *L. 68. pr. D. de usufr. L. 28. §. 1. D. de usur.*
 quem sequitur Imp. §. 37. *I. de rer. diuis.* Quam-
 quam vero iuris rationi minime repugnat, ho-
 minem in fructu esse, quum serui et ancillae
 brutis equiparentur, adeoque eadem partus
 illarum, ac fetus pecorum fit ratio: satis tamen
 exinde adparet, quanti semper Stoicas senten-
 tias iureconsulti fecerint. Verior enim huius
 iuris ratio sine dubio inde petenda est, quod
 ancillae propter operas, non vt liberos pariant,
 habeantur, adeoque partus illarum non ad fru-
 ctus *ordinarie* prouenientes pertineant. *L. 27.*
D. de heredit. petit.

Supra iam monui, Stoicos putasse, partum in
 utero latentem esse partem ventris IO. SCHILTERVS
manuduct. philos. moralis ad iurisprud. cap. 1. p. 9.
 FRANC. HOTOMANNVS, *libr. VII. obseruat. cap.*
18. IVST. LIPSIUS, *libr. III. physiolog. Stoic. diff.*
VII. tom. IV. operum. p. 981. EDMUND. MERIL-
 LIVS, *libr. 1. obseru. cap. 16.* IO. FRANC. RAMOS,
error. Triboniani, p. 241. IOS. FERNANDEZ DE RE-
 TES, *ad leg. Attiniam, Iuliam et Plautiam, de pro-*
hibita usucap. rer. furtivar. tom. VI. thesauri iuris ci-
vilis Meermanniani, p. 478. ac CASP. VERDVYN,
diff. de iure eorum, qui in utero sunt, quae lucem
adspexit Trai. ad Rhen. ann. CIOCCCLIV. cap. 1.
p. 4. copiosius illud exponunt; hocce vero dogma
 quoque a iurisconsultis adoptatum esse constat. Quam-
 vis hac de re adhuc dubitare videatur CORNEL.
 VAN BYNCKERSHOEK, *de iure occidendi liberos*
cap. VIII. tom. III. operum, p. 188. summum ta-
 men virum VLPIANVS, *L. 1. §. 1. D. de inspicien-*
do ventre et TRYPHONINVS, *L. 39. D. de poenis,*
 refutant, suoque exemplo monstrant, iurisconsul-
 tos non aliter ac Stoicos partum, antequam ederetur,
 mulieris portionem habuisse, vel viscerum, idem-
 que ex aliis effatis ita est euident, vt non opus mihi
 sit,

fit, vt quidquam addam, sed me ad ea referam, quae tradunt IO. ALTAMIRANVS, *tract. xi. in libros xiiii. prior. quaestionum Scaeuolae*, tom. II. *thesauri iuris civilis, et canonici Meermanniani*, p. 369. GERH. OELRICHS, *de Marciano*, p. 44. ac IO. FRANC. RAMOS, *loc. citat.* Quemadmodum hoc certum est atque exploratum; ita nemo quoque inficiabitur, varia ac diuersa consuetudina, hoc ex axioma ducta esse a iurisconsultis multasque illud peperisse quaestiones. Quum partus pars esset ventris: statuebant 1) prudentes, teste FLORENTINO, L. 2. et 6. D. *de A. R. D.* atque VENULEIO, L. vlt. D. *de A. R. D.* cui sit venter, eius quoque fieri partum ideoque in dominium nostrum redigi, quae ex animalibus nostris pariter ac ancillis tempore partus in nostro dominio existentibus sunt nata. Colligebant porro in L. 14. D. *de usuris* 2) mora in solvendo fideicommisso facta restitui quoque debere partum ancillarum, petitaque ancilla, peti quoque partum, qui ex ancilla nascetur, L. 2. et 10. D. *de usuris*, L. 7. §. 1. D. *de except. rei iudicatae* ac L. 8. D. *de usuris*. Inferebant 3) non minus eadem expositione, legatum eius, qui ex ancilla nascetur, nomine causae lucrativae haud exspirare, si legatarius ancillam, antequam pepererit, emerit atque apud illum infantem in lucem procreauerit, propterea quod causa onerosa sese quoque ad partum, ancillae partem sese extenderet, L. 73. D. *de leg. 2.* Adfirmabant 4) eodem ex principio, pignorata ancilla praegnante, partum quoque pignori datum censerit, L. 18. §. 2. D. *de pignorat. act.* L. 26. §. vlt. L. 29. §. 1. D. *de pignor.* ac L. 1. C. *de partu pignorum*, ac simul 5) statuebant, partum quoque actione Pauliana reuocari posse, si mulier praegnans in fraudem creditorum alienatur, L. vlt. §. 5. D. *quae in fraud. cred.* Nec minus 6) ob eandem rationem in L. 69. §. vlt. D. *de iur. dot.* ac L. 31. §. vlt. D. *sol. matr.* traditur, partum dotalis ancillae dotis esse portionem virumque cum muliere frustra pacisci, vt communis sit partus; nisi mancipia aestumato data sint hocque nomine partus apud virum remanet, L. 18. D. *de iur. dot.* ac L. pen. §. 3. D. *solut. matr.* et tandem eodem ex fonte 7) celeberrima illa VL-

PII MARCELLII doctrina de usufructu partus fur-
 tui est deriuanda. Traditur ea L. 10. §. 2. D. *de*
usufructibus ab VLPIANO his verbis: *Scaeuola libr.*
XI. quaestionum scribit, Marcellum existimasse, si
bos apud furem concepit; vel apud furis heredem,
pariatque apud furis heredem, usufructu ab herede dis-
tractum iuuenicum non posse; sic, inquit, quemadmo-
dum nec ancillae partus. Partum ancillae esse fur-
 tium; neque usufructu posse, si grauida esset, quum
 surriperetur, extra omnem dubitationem fuit posi-
 tum, secundum L. 48. §. 5. et 60. D. *de furtis*;
 sed alia quaestio erat, ubi furto commissio nondum
 esset grauida. Quum id iterum diuersa ratione ac-
 cidere posset, prout vel fur, eiusue heres, vel ter-
 tius fuerit, penes quem conceperit; neque minus
 isto in casu mox apud furem pepererit, vel apud bo-
 nae fidei possessorem, respicit solum MARCELLVS
 ad casum, quo ancilla apud furem concepit atque
 apud eundem peperit, ac quaerit, num eiusmodi par-
 tus, postquam lucem adspexit, ad bonae fidei posses-
 sorem peruenit, ille partum usufructu queat; nec
 ne? Negat id aperte MARCELLVS, quumque id ideo
 statuit, quod partus pars sit ancillae, ancilla vero res
 furtiua ac nulla res furtiua usufructu possit, vt recte ob-
 servant RAMOS, *loc. cit.* HADR. PVLVAEVS, *de rei*
furtivae prohibita usufructu, cap. 7. tom. IV. thes. iuris
ciuil. Ottoniani, p. 331. IOS. FERNANDES DE RE-
 TES, *loc. laudat.* et IO. LVD. CONRADI, *de vita et*
stud. L. Ceruidii Scaeuolae, cap. IV. dogma Stoicum
 prodit ac hac ratione inuentorum Zenonis se prae-
 bent aemulum. Libens largior IO. ALTAMIRANO,
loc. laud. Marcellum rationem, cur haec de usufructu
 partus furtiui statuatur, non clare adiicere; sed
 nullam aliam esse, quam sententiam Stoicam de par-
 tu, matris parte, certum est, ac firmissimis argumen-
 tis ita comprobari potest, vt operam oleumue per-
 diderit fere ALTAMIRANVS, quum contrarium ad-
 ferere vellet. Qui sententiam Marcelli nostri impu-
 gnare voluit, QV. CERVIDIVS SCAEVOLA, eius
 rei locupletissimus est testis. Quum enim refutare
 vult opinionem MARCELLI, quam proposuerat, et
 quod ipse statuit, adiicere, ait VLPIANVS: *Scaeuola*
autem scribit, se putare, usufructu posse et partum, nec

enim esse partum rei furtivae partem. Quis non videt, Scaeuolam, vt eo felicius progrediretur in impugnanda MARCELLI sententia, rationem quoque tollere, qua illa niteretur, illam nimirum, quod partus potius sit pars. Quamuis minime hac de re, sed solum de vsucapione sit sermo: ad hoc dogma et quidem particula aduersatina *enim* se vertit oratio, eum modo ad finem, vt argumentum adiiceretur, cur descisceret a MARCELLO SCAEVOLA. Quod quum in eo solum consistit, quod non sit pars matris partus: sponte ex eo sequitur, vt hoc adfirmauerit MARCELLVS, eamdemque ob rem suam de vsucapione rerum furtivarum opinionem sit ingressus. Prouocat quidem ALTAMIRANVS ad verba sequentia: *ceterum si esset pars, nec si apud bonae fidei possessorem peperisset, vsucapi poterat*, quumque illa SCAEVOLAE tribuit, persuasum habet, secundum MARCELLI sententiam, partum furtiuum apud bonae fidei possessorem vsucapi posse, SCAEVOLAMQUE ad hanc MARCELLI sententiam prouocasse hincque ex eo concludit, MARCELLVM partem matris partum haud habuisse, quippe alioquin et bonae fidei possessori hoc casu denegasset facultatem vsucapiendi. Sed quae mira argumentatio? Si quoque fingeremus, SCAEVOLAE haec esse verba, non video, quo pacto ex iis concludere liceret, MARCELLVM permisisse, vt partus, apud bonae fidei possessorem editus, ab eo vsucaperetur; sed longe ille falleretur cum ALTAMIRANO, qui SCAEVOLAE tribueret hunc locum. Ipsa lex, de qua loquor, ex VLPIANO est sumta, in qua solum sententiam SCAEVOLAE, quam de MARCELLO tulerat, diiudicat. Quod quum verbis relatiuis tradit, in vitium incurrit ALTAMIRANVS, quod notauit GVIL. BESTIVS, *de rat. emendandi leges, cap. VII. et VIII.* non distinguens ab iis verba VLPIANI, ad quae etiam vltima sunt referenda. Clare id constat ex eo, quod legatur: *ceterum - - vsucapi poterat: nec dicatur, vsucapi posse*, ea ratione, qua posita sunt reliqua verba SCAEVOLAE. Quod quum clarum est; tantum abest, vt ex iis id colligamus, quod sibi fingit doctissimus ille Hispanus, vt VLPIANVS potius ipse ex opinione MARCELLI concludere voverit, nihil interesse, vtrum ancilla apud furem,

an

an bonae fidei possessorem pepererit neutroque in casu usufructuari possit partum. Ceterum non omnes sententiam amplexi sunt, quam fovebat MARCELLVS. Quum VLPIANVS inprimis strenue Zenonis defenderet praecepta: cum MARCELLO prorsus conspirat L. 84. §. 5. D. de furt. ancilla si subripiatur praegnans; vel apud furem concepit, partus furtivus est, siue apud furem edatur; siue apud bonae fidei possessorem. Quamvis satis aperte id, quod MARCELLVS adserit, confirmet, ac partum apud furem conceptum eiusue heredem, vel alium editum esse rem furtivam, tradat; mirum nihilominus est, quanto labore ALTAMIRANVS loc. mem. contorqueat verba, rabulae syllabarumque aucupis instar, ne SCAEVO-
LAE suo, cui omni modo subuenire studet et opitulari, repugnent. Sed verba VLPIANI clare docent, somniare ALTAMIRANVM ac superuacaneum arbitror, multis verbis coniecturas eius refellere. Quemadmodum VLPIANVS in MARCELLI sententiam discessit; ita idem protulit PAVLLVS L. 4. §. 16. D. de usuris. Non me fugit, continere hanc legem quidquam, quod aperte pugnet cum aliis legibus, in quibus conciliandis tempus consumserunt OSWALD. HILLIGERVS, ad Donellum, libr. v. cap. 25. IOS. FERNANDEZ DE RETES, loc. memorat. alique; sed his non moror. Quum PAVLLVS bonae fidei possessori facultatem denegat usufructuari partum apud se conductum, tacite simul, si a maiori ad minus concludere licet, id negat de partu apud furem concepto eandemque tenet sententiam, cui adhaeret MARCELLVS. Tandem haud praetereundus est IULIANVS, quum L. penult. D. de statu hom. ait: praeterea si ancilla praegnans surrepta fuerit, quamvis apud bonae fidei emptorem pepererit, ac per id idem profecto tradit, quod reliqui quoque censuerunt, ut recte alii ac inprimis HADR. PVLVAEVS, loc. excit. ac IO. LVD. CONRADI, diff. de vita et studiis L. Cervidii Scaeuolae, cap. iv. monuerunt. Quum omnes hi iurisconsulti in eo conveniunt, quod partus ancillae, apud furem conceptus, furisue heredem editus, furtivus sit; neque usufructuari queat: ab illis discedunt, qui partum ventris partem esse negant hocque negato principio, neganda quoque esse statuunt.

tuunt consecraria, ex eo ducta. Eminent in his SCAEVOLA, vbi L. 10. D. *de usucap.* ac L. 26. D. *de V. S.* scribit: *se putare, usucapere posse eiusmodi partum; neque enim esse partem rei furtivae partum.* Vna harum legum alteri lumen accendit, vti monet IAC. LABITTUS, *usu indicis, cap. III. §. 22. p. 46.* totum vero hoc argumentum copiosius exposuit DIONYSIVS GODOFR. VAN DER KESSEL, *diff. iurid. inaug. de usucapione partus et foetus ancillae furtivae*, Lugd. Bat. MDCCCLXI. Transtulit commentationem eleganter conscriptam GERH. OELRICHS, in *thesaur. diff. iuridicarum selectissimarum*, vol. 1. tom. 11. p. 179. W.

§. CXL.

de fato

Eadem quoque iurisconsultorum de fato doctrina est, quae Stoicorum de illo fuit sententia. His fatum erat *sempiterna quaedam et indeclinabilis series rerum et catena, voluens semet ipsa et implicans, per aeternos consequentiae ordines, ex quibus apta connexaque est.* GELLIVS L. VI. N. A. cap. II. Secundum hanc Chrysippi definitionem, cui plane similem tradit CICERO L. I. de *diuinat. cap. 55.* futura per naturam sunt certa et immutabilia, euentu id probante. CIC. de *fato cap. IX.* Ex quo lucem capit L. 28. §. ult. D. *de iudic.* in qua Paullus cum Sabino et Cassio futura certa esse contendit *per rerum naturam*, h. e. per implexam causarum seriem, ex qua ceterae pendent. vid. CORNEL. VAN BYNKERSHOEK L. IV. *obseru. c. XV.* Quemadmodum vero fatum ex Stoicorum mente ex naturae inevitabilis erat: ita quaecunque ex hac lege aliter euenire nequeunt, hominum autem prouisione neque vitari, neque impediri possunt, ea *fatalia*, aut fato fieri omnia dicuntur. Sic VLPIANVS L. 52. §. 3. D. *pro socio* damna, quae imprudentibus accidunt, *damna fatalia* vocat.

vocat. add. L. 3. §. 1. D. naut. caup. stab. L. 2. D. de condit. et demonstrat. Imprudentibus, hoc est, insciis, quia fati rationes in obscuro latent, uti egregie contra CORNEL. BYNKERSHOEKIVM L. II. obseru. c. X. ostendit LAVR. ANDR. HAMBERGER opusculis p. 100. sq.

Aetate imperatorum loquendi formula erat praefertim usitata, qua mortem *fatalem* vocarent *sortem*, *fatalem necessitatem*, ut ex L. vn. cod. Theod. de bonis decur. (Lib. v. tit. 2.) L. 2. cod. Theod. de emendat. seruor. (Lib. ix. tit. 12.) ac L. 3. cod. memor. de dotibus (Lib. iiii. tit. 13.) constat. Iurisconsulti ab ea abstinebant; damnorum autem fatalium non minus mentio fit in L. 5. §. 4. D. commodati ac L. 2. §. 1. D. de comm. et peric. rei vendit. BARN. BRISSON de verborum significat. libr. vi. p. 471. et JAC. GOTHOFREDVS, glossar. nomico, cod. Theod. voc. fatalis, tom. vi. p. 198. W.

§. CXLI.

Magnus est libertatis fauor, et multa in iure de liberta-
priuilegia illi data sunt, quorum causam non te
sine ratione ex Stoicorum philosophia deriuandam putant EM. MERILLIVS L. I. obseru. c. XV. IVSTVS HENNINGIVS BOEHMERVS in notis ad Instit. p. 224. Omnes enim homines natura liberos et aequales esse docebant. SENECA L. III. de benef. c. XXII. epist. XLVII. Quo principio imbuti iureconsulti libertatibus mirum in modum fauebant, adeo, ut in dubio fauorem libertatis praeferrent L. 20. L. 179. D. de R. I. seruitutem contra naturam introductam pronunciant L. 4. D. de iust. et iur. L. 32. de regul. iur. §. 2. I. de iure personar. et liberum ipso iure fieri, qui ea lege venditus est, ut intra certum tempus manumittatur L. 3. §. 2. D. de legit. tut. L. 84. D. de hered. instit. Vnde non ignotum esse

ait VLPIANVS in *L. 24. §. 10. D. de fideicommissar. libert.* multa contra iuris rigorem pro libertate esse constituta add. *L. 30. D. de liberal. causa.* Cel. GOTTFRIDVS MASCOVIVS de *sectis Sabinianor. et Proculian. cap. IX. §. 26.* Neque vero Stoicorum proprium fuit hoc praeceptum, sed commune fere omnibus philosophis, quod non potuerunt non probare, quicunque naturam hominis paulo adcuratius sunt contemplati.

Chrysippus, Zenonis praeceptorum ille strenuus custos ac tutor, seruos liberos esse eosque solum perpetuos mercenarios adfirmabat, quemadmodum *SENECA, libr. III. de beneficiis, cap. 22. tom. I. operum, p. 675.* obseruat. Neque *M. AN. SENECA* aliud statuebat, ubi *libr. VII. controu. cap. 6.* scribit, *neminem seruum; imposuisse fortunam nomina haec singulis.* Oriebatur ex eodem principio paradoxon illud Stoicum apud *CICERONEM, paradox. cap. 5. p. 564. ed. GRAEVII* ὅτι πάντες οἱ σοφοὶ ἐλεύθεροι, πάντες δὲ μῶροι δούλοι, *omnes sapientes liberi: omnes stulti serui;* neque minus idem fuit causa, cur legamus apud *EPICETVM, dissert. IV. cap. I.* ἐλεύθερος ἐστὶν ὁ ζῶν; ὡς βέλεται; ὃν ἔτ' ἀναγκάσαι ἐστὶν, ἔτε πολύειν, ἔτε βιάσασθαι, *liber est, qui uiuit, ut uult, quem neque cogere est, neque prohibere,* ut *MARC. LYCKLAMA A NIEHOLT, libr. IV. membran. eclog. II. IVST. LIPSIUS, manu duct. ad philos. Stoicam, libr. III. diff. XII. tom. IV. operum, p. 783. ALB. GENTILIS, libr. IV. lection. cap. 5. p. 175.* atque alii ostendunt. Haec quum placita tenerent Stoici: *FLORENTINVS* de seruitute statuebat eam esse contra naturam, *L. 4. §. I. D. de statu hominum,* definitionem vero *libertatis,* quae cum descriptione illius *A DIOGENE LAERTIO, libr. VII. segm. 121. p. 441.* ac *DIONE CHRYSOSTOMO, orat. XIV. p. 230. ed. MORELLII* suppeditata, conuenit, ex eodem fonte esse deriuandam, iam supra demonstraui. W.

§. CXLII.

le iureiu-
ando.

Inter ratas Stoicorum sententias etiam erat, virtutem et probitatem iureiurando potiore haberi.

bendam, nec iureiurando opus esse, quum tantum iniurato, quantum iuratis credi oporteat. MARCVS ANTONINVS *L. III. εἰς ἑαυτὸν §. V.* Satis diserte EPICETVS *enchirid. c. XLIV.* iusiurandum, inquit, *recusa, si fieri potest, omnino; sin minus, quantum potes,* quod pluribus explicat SIMPLICIVS ad h. l. Hisce consentaneum est, quod PAPINIANVS hominis, referre magis, quam praestare iusiurandum malentis, verecundiam non modo excusat, sed etiam laudat. *L. 25. §. 1. D. de constit. pecun.* et quod MARCELLVS conditionem iurisiurandi in numero turpium habet *L. 20. D. de condit. et demonstrat.* Inde quoque est, quod iusiurandum naturam actus, cui adiectum est, imitari, neque plus, quam pactum, valere statuunt iureconsulti *L. 7. §. 16. D. de pactis.* illustris EV. OTTO in *vita Papiniani cap. IX. §. 10.*

Quum is, qui iurisiurandi religione sese obstringit, testem deum et vindicem inuocat: varii inter idolorum cultores exstiterunt philosophi, qui religioni haberent, iurare ac nefas putarunt, vinculo hoc uti ad stringendam fidem, inprimis autem hoc iudicarunt Stoici. Qui non penitus hospes est ac peregrinus in historia priscorum philosophorum, illum celebratissimum illud dictum PYTHAGORAE, neque iurare per deos haud fugit, quod nobis conseruauit DIOGENES LAERTIVS, *libr. VIII. segm. 22. tom. I. p. 506.* edit. MEIBOMII, quodue IAMBlichVS *vit. Pythagorae, segm. 144.* HIEROCLES, *commentar. in aur. carm. v. 2. p. 30.* edit. NEEDHAMI, DIODORVS SICVLVS, *de virtutibus et vitiis, tom. II. operum, p. 555.* edit. PETR. WESSELINGII ac FLAV. IOSEPHVS *libr. I. contra Apion. tom. II. operum, p. 453.* ed. HAVERCAMPII copiosius illustrant. Quum Stoicos multa praecepta Pythagorae adoptasse, IO. SCHEFFERVVS, *de natura et constitut. philosophiae Italicae, p. 44. sqq.* et IAC. BRVCKERVS, *histor. philosoph. tom. I. p. 902.* copiosius demonstrant,

monstrarunt, probant quoque id, quod ipsis de iureiurando placeret: ea tamen ratione, vt paullulum quoque ab illis discederent. Quum Pythagoraei ideo a sacramentis abstinendum esse crederent, quod penes ipsos eam dictorum fidem ac constantiam esse adfektarent, vt ipsis iureiurando haud esset opus hancque ob rem vsum eius, omni delectu ac discrimine remoto, reiicerent, quod facile colligendum est ex iis, quae tradit DIOGENES LAERTIVS, *loc. mem.* neque hac in re nobis aduersatur DIODORVS SICVLVS, *loco laud.* falleretur ille, qui Stoicos id praecipisse, sibi fingeret. Quoniam ideo sacramentorum vsum terminis quibusdam circumscribere vellent, quod contemnere deum is ipsis videretur, qui illum in rebus humanis producere vellet testem, observante SIMPLICIO, *libr. 1. de placit. philosoph. cap. 3.* ille tantum ipsis reprehensione quadam ex ipsorum sententia fuit dignus, qui ob res parui momenti iuraret. Prohibuerunt itaque quidem, quo minus ipsorum iurarent discipuli; nonnumquam tamen id ipsis permiserunt atque id concesserunt, vbi iureiurando amicus e periculo fit eripiendus: immo patriae, vel parentibus fit subueniendum, quemadmodum monet EPICTETVS *enchirid. cap. 44. p. 264.* ac SIMPLICIVS, ad *Epictetum, loc. mem.* clare testatur. Satis ita superque ex his constat, quae nam de iureiurando tenuerint principia, in eandem vero sententiam iurisconsultos discessisse testis est imprimis VLPIANVS MARCELLVS, in lege, ad quam etiam ECKHARDVS prouocat: *non dubitamus, inquit, quin turpes conditiones remittendae sint, quo in numero plerumque sunt etiam iurisiurandi.* Quemadmodum Stoam hac in re saperet effatum PAPINIANI L. 25. §. 1. D. *de constituta pecunia: nemo dubitat, modestius facere, qui referat iusiurandum; quam vt ipse iuret,* vti recte monuit EVERARD. OTTO, in *Papiniano cap. ix. p. 232.* ita idem de supra memorata lege est adfirmandum. Quaerit, num conditiones, sub quibus alicui hereditas, vel legatum relinquitur, si fuerint turpes, sint remittendae, hacque occasione monet, conditionem iurisiurandi plerumque hunc in censum esse scribendam. Qui tiro solum est in iuris scientia, ille scit, con-

ditiones

ditiones impossibiles diuidi in eas, quae sunt natura, easue, quae sunt lege et moribus impossibiles, siue eas, quae impleri quidem possunt; non tamen sine legum ac bonorum morum violatione ideoque ei reuera sunt impossibiles, qui honeste viuere legesque sancte seruare studet. Quum eam esse veram notionem conditionum, PAPINIANVS eleganter nos docet, L. 15. D. *de condit. institut.* dum iis omnia contineri facta scribit, *quae laedunt pietatem, existimationem, verecundiam nostram et vt generaliter dixerim, contra bonos mores fiunt; nec facere nos posse, credendum est*, atque eandem ob rem turpium nomine designantur: iam clare constat, quid sibi velit VLPivs, quod conditionem iurisiurandi turpem esse declarauerit illumque contra pietatem bonosue mores quidquam committere statuerit, qui iureiurando sese constringi pateretur. Non quidem adiicit rationem, cur eam turpem plerumque esse tradat hacque in re ei antecedit VLPiANVS, quum, cur praetor reprobauerit, quae sub conditione iurisiurandi relinquuntur, L. 8. §. 1. D. *de condit. instit.* hanc rationem reddit: *cum enim faciles sint nonnulli hominum ad iurandum contemptu religionis, alii perquam timidi metu diuini numinis usque ad superstitionem, ne vel hi, vel illi aut consequerentur, aut perderent, quod relictum est, praetor consultissime interuenit*, sed non possumus statuere, VLPiVM MARCELLVM eandem habuisse rationem. Si ideo in turpes conditiones conditionem iurisiurandi numerasset VLPivs, nunquam admittere potuisset iurisiurandum et conditionem iurisiurandi, id quod abhorruisset a Stoicorum principio. Sed VLPivs potius cum ZENONIS adseclis ideo abstinendum censuit a iureiurando, quod despiceret quasi deum, qui eum in rebus parui momenti atque exiguis testem inuocaret, eandemque ob rem non omni tempore illum putauit contra bonos facere mores, qui iuraret. Indicat id nobis vocula *plerumque* et licet casum, vbi conditio haud sit turpis, non nominet; discimus tamen eum ex VLPiANO, L. 12. D. *de manum. testam.* scilicet, *si quis libertatem iurisiurandi conditione reliquerit*: nam pergit: *tunc edicto praetoris locus non erit, vt iurisiurandi*

conditio remittatur. Quum tanti aestimarunt Stoici libertatem, vt contra naturam seruitutem esse traderent, quemadmodum supra monstraui: non potuerunt illi eam inter res paruas referre, ob quas iurare non liceret. Sed oportuit eos potius permittere seruo, cui libertas esset relicta, sub conditione iurisiurandi, illius praestationem; quum per id reuera ex ipsa eorum sententia feliciorum redderent. Hoc si consideramus: illud profecto lucem maximam accendit. Videmus clare causam, cur ex decreto iurisconsultorum ac praetorum, qui ipsorum sequerentur placita, remissa haud sit conditio iurisiurandi, si libertas fuerit relicta, ac remissa, si aliud legatum sit relictum, causam, in qua indaganda operam oleumue perdiderunt IAC. CUIACIUS, *libr. XIII. obs. cap. 22.* et IAC. CONSTANTINAEVS *libr. I. enodat. subtil. cap. 22. (tom. IV. Thes. iur. civ. EV. ORTONIS p. 522.)* Sed plura iam haud addo ac lectores potius ablego ad ea, quae *libello singulari de conditione iurisiurandi, ultimis voluntatibus adiecta*, Ienae CIOCCCLIX. ¹⁾ protuli.

Nisi omnia me fallunt, aliud vestigium doctrinae Stoicorum de iureiurando deprehendimus in L. 7. §. 16. D. *de pactis*, quae satis est criticis nota: et generaliter, *quotiens pactum a iure communi remotum est, seruari hoc non oportet; nec legari, nec iurandum de hoc adactum, ne quis agat, seruandum*, Marcellus libro secunda digestorum scribit. Adfirmat quidem ANTON. FABER, in *rational. ad h. l.* effatum hoc in legem VLPIANI, quae haec continet verba, manu TRIBONIANI irrepsisse; sed nulum indicium adferre potest interpolationis, quum quasdam in loco hoc obuias loquendi formulas, quas TRIBONIANO vitatiores fuisse credidit, quam VLPIANO, nec fingere nobis debemus TRIBONIANVM ita sibi imprudentem, vt emblemata sua MARCELLI testimonio tegere quasi voluerit, vt eleganter monstrauit VLRIC. HVBERS, *eunomia Romana*, p. 110. Itaque cum CUIACIO, HVBERO, MVRETO, atque

¹⁾ tom. I. opusculorum, p. 175.

que aliis MARCELLO verba haec tribuo; neque respicio ad emendationes huius legis, quas multi excogitarunt, quum illis inprimis crucem figerent vocalae: *nec legari*. Quum eas ad antecedentia verba, quibus de pacto sermo est, pertinere credunt ipsique putant, ex sententia iurisconsulti de pacto posse legari; nec quid sibi per id velit intelligant, medicorum instar, qui hominibus, priusquam aegri sint, medicinam obtrudunt hacque iis magis nocent, quam medentur, locum hunc ita sanandum putarunt, ut fratres CHESNAEI, observante CUIACIO, *libr. 1. observat. cap. 24.* pro supra dictis verbis *nec ligat*: MARC. ANTON. MURETVS, in *observat. iuris, cap. 10. tom. IV. thesaur. iuris Romani* EVERARD. OTTONIS, p. 139. *nec allegari*: ANTON. FABER, *loc. memorat. nec ligari*, atque alii alia ponerent. Libens concedo, nonnullas harum coniecturarum similitudinem consequi veri, sed ad id haud respicio. Quum graeci interpretes verba supra recitata ita exhibent, uti ea nos exhibuimus, nec nobis opus est, ut referamus verbum legari ad pactum; sed ita commodè explicare possumus, ut statuamus, ex opinione MARCELLI neque pactum, neque legatum, neque iusiurandum contra ius commune valere; pactum, ne furti agam vel iniuriarum, si feceris haud ratum esse, licet iureiurando sit corroboratum: nonne vero, his positis, etiam hac in legeprehendimus Stoicismum? Qui Stoam sequerentur, vel minimum idem statuebant ac virtutem cuiuslibet iurisiurandi, pacto adiecti, eius ex vi ac potestate dimetiebantur. Iam cognoscere id possumus ex quaestionibus, quas hac de re SENECA *libr. 1. controu. 6. tom. III. op. p. 124.* in medium protulit: sed luculentius idem confirmat TULLIVS, qui in doctrina de officiis Stoeae placita se sequi, haud neget. Quod enim ita iuratum est, ut mens conciperet, *fieri oportere, id servandum est, quod aliter, id si non feceris, nullum est periurium, ut si praedonibus pactum pro capite pretium non attuleris, nulla fraus est, ne si iuratus quidem id non feceris.* Pactum quum non valet, quod factum est cum piratis, Stoici nec firmari illud iureiurando, dicebant, teste CICERONE, *libr. III. officior. cap. 29. p. 370.* et haec fuit

fuit quoque ratio, cur lex supra memorata iusiurandum contra leges praestitum obligare, negaret. Haec si nota fuisset CYPRIAN. REGNERO AB OSTERGA, profecto non tam vehementer increpuisset in hocce praeceptum eiusue auctorem illumque adscripsisset miseris illis hominibus, qui deos contemnunt ac iusiurandum pro nihilo putant; nec IO. IAC. WISSENBACHIVS, si illam perspexisset, per ius commune ius naturale, gentium ac diuinum interpretatus fuisset, *loc. citat.* Sed extendere merito possumus cum THEOD. REGNER. AB BASSEN *de iureiurando vet. Rom. cap. 6. p. 313.* illud quoque ad ius ciuile, propterea quoque secundum istud pacta nuda haud essent valida; neque vlla ratione sacramento poterant muni. Si tandem ratio haec MARCELLI in mentem venisset VLR. HVBERO, *eunomia Romana*, p. III. haud statuisset, MARCELLVM ideo haec praecipere, quod tanti aestimauerit iusiurandum, vt illud adhibendum putaret solum in causis publicis, non autem priuatis, ac ne in his eius concederetur vsus, ei omnem denegauerit vim. Hoc si statuisset MARCELLVS de iureiurando, profecto ipse sibi repugnasset, si praestitum iusiurandum violandum esse docuisset. Veteres philosophi etiam iureiurando abstinabant; vbi vero semel iuratum fuisset, illud sancte religioseque seruabant. SIMPLICIVS illud clare docet, *comment. ad Epictetum, cap. 44. p. 266.* PYTHAGORAM autem per *σέβας τὸν ὄρκον*, *serua iusiurandum* ab alienare voluisse a iureiurando homines, quantum potuerit, HIEROCLES docet, *comment. in Pythag. aurea carmina*, v. 2. p. 30. ed. NEEDHAM. Quam parum consequutus fuisset VLPIVS, quod intenderat, vt animis scilicet aduersus sacramentum incuteret reuerentiam, si eo consilio prohibuisset iurare et vt id obseruaretur, denegasset iureiurando vim suam? Illico igitur patet, hanc non esse causam, cur MARCELLVS *iusiurandum de hoc adactum, ne quis agat, conseruandum* esse scribat; sed ideo potius hoc statuit, propterea quod fuerit Stoicus et cum Stoicis dogma probauerit, *naturam actus sequitur iusiurandum*. Conferas IO. VOETIVM, *comm. ad dig. libr. XII. tit. 2. num. 4.* IAC. CUIACIVM, *libr. XXII. obseruat. cap. 7.* et THEOD. REGNER. AB BASSEN. *loc. citat.* W.

§. CXLIII.

Quamquam paradoxa Stoicorum non vsque-^{ICtis quo-} quaque iureconsultos probasse diximus: vnum^{que quae-} tamen alterumque eorum nonnullis placuisse^{dam Stoi-} constat. Sane Aulus Ofilius et C. Tre-^{corum pa-} batius Testa totius acerui furem esse pronun-^{radoxa} ciant, qui vnum frumenti modium de aceruo^{pl. cue-} sustulit. *L. 21. pr. D. de furt. ** Quid vero hoc aliud est, quam notissimum Stoicorum parado-
xum: *omnia peccata esse paria*, quod late expo-
nit CICERO *Paradox. III. orat. pro Murena cap. 29. sq.* DIOG. LAERT. *VII. §. 120.* In eandem sententiam HORATIUS *L. I. epist. XVI. v. 55.* ait:

*Nam de mille fabae modiis quum surripis vnum,
Damnum est, non facinus, mihi pacto lenius isto.*

Nimirum ex animo facientis quodcunque faci-
nus Stoici aestimabant, ideoque non poterant non peccata omnia aequalia esse existimare. Sed uti iam olim Romae philosophia haec non fuit publici saporis, teste HORATIO *L. I. Sat. III. v. 55. et v. 95.* ita nec VLPIANO ea arrisit, qui *leg. cit.* Trebatii sententiam hisce refellit ver-
bis, *sed verum est, in tantum eum actione furti te-
neri quantum abstulit.* EM. MERILLIVS *L. II. Obs. c. V.* IO. SAM. HERING *de Stoica ICtor. vet. iurisprudent. obs. XXIII.*

* Ex quo luculenter probari potest C. Trebatium Testam a partibus Stoicorum stetitisse, quod negavit PETRVS GASSENDVS *de vita et mor. Epicuri opp. Tom. V. p. 188.* vid. NIC. HIERONYM. GUNDLINGIVS in *C. Trebat. Testa ab iniur. liberat. §. I. et XXXIV.* V. C. GOTTLOB AVGVSTVS IENICHEN in *singular. de C. Trebat. Testa p. 5.* Verum hic intercedit vir illustris EV. OTTO in *iurisprudent. Symbol. Ex. II. cap. III. p. 144.* et de Stoicorum fontibus hanc Ofilii et Trebatii deci-

decisionem fluxisse negat; licet sine idonea, ut nos quidem arbitramur, ratione.

MERILLIVS primus fuit, quantum scio, qui *loc. cit.* ex Zenonis praeceptis deriuare studuit ea, quae OFILIO placuerunt de furto modii frumenti. Eos cum aliis sequutus est ECKHARDVS, verum enim vero illorum in sententiam haud discedo; neque statuo, VLPIANVM dissentire a modo memoratis iurisconsultis, etsi quoque auctor id persuasum habeat hocque cum plerisque doceat, ex quibus nominasse sufficiat IOSEPH. NERIVM, *analector. libr. I. cap. 16. tom. II. thes. iuris civil. Ottoniani*, p. 347. Si rationes paullo curatius inquiramus, cur statuerit OFILIVS, furem esse totius acerui eum, qui ex illo frumenti solum, abstulerit modium, quasue inprimis illustravit TVSSANVS DE LA RVE, *amoenis iuris observationibus, cap. IX. tom. V. thes. iur. civil. EV. OTTONIS* p. 1500. ac inprimis verba haec intuemur: *qui aurem alicuius tetigit*, inquit Trebatius, *totum eum videri tetigisse*, quae inprimis curate exposuit EVERARD. OTTO, *de iurisprud. symbolica, ex. II. cap. III. p. 144.* clare videmus, eum haud ad poenam respicere; sed eam saltem ad quaestionem, omnino subtilem, quatenus id, quod parti accidit, de toto corpore sit praedicandum. Hoc si cogitamus, vel minimum hanc positionem OFILIVS haud deducere potuit ex dogmate Stoicorum, quod *omnia peccata sint aequalia*. Eo maiorem mihi adsequi videtur similitudinem veri coniectura CORNEL. VAN BYNCKERSHOEK, *libr. I. observat. cap. III. tom. I. oper. p. 23*, quum existimat, VLPIANVM haud negasse, quod antiquiores iurisconsulti, modo nominati, statuerent atque omnino cum EV. OTTONE, *loc. memorato* facio, falli eos, qui verba haec Stoam sapere sibi persuadent. Tandem me non fugit, totam fere iurisperitorum cohortem, sententiam hanc de furto OFILIO cum TREBATIO communem fuisse hancque ex VLPIANI verbis liquere, persuasum habere; verum enim vero ex VLPIANI verbis vel minimum id haud liquet, licet id ECKHARDVS omnesve ab eo excitati scriptores et praeter illos NERIVS pariter ac BYNCKERSHOEKIVS existiment. VLPIANVS solum OFILIO tribuit, quod in specie proposita

posita totius acerui fur sit censendus, qui ex aceruo frumenti abstulit modium, et de TREBATIO TESTA nihil aliud refert; quam quod illi visus sit eum totum aurem tetigisse, qui aurem alterius tetigit. EVERARDVS quidem OTTO, *loc. laud.* sequentia verba: *proinde et qui dolium aperuit et inde paruum vini abstulit, non tantum eius, quod abstulit, verum totius videtur fur esse; sed mihi quidem id haud est probabile, propterea quod ea haud sunt relatiua, vti priora, etsi haud negare velim, neque aliud hac de re statuere potuisse Trebatium atque illud quoque testatum facere locum eius, quem conseruauit ARNOBIUS, libr. VII. aduersus gentes, p. 236. W.*

§. CXLIV.

Ex eodem principio colligit EM. MERILLIVS An. Stoici *L. I. Obs. 24. L. IV. Obs. 40. et Comment. in decision. Iustinian. XXIX. n. 4.* Stoicos arithmeti- proportio-
nem arith-
meticam
sequeuti
sint. cam proportionem amasse, eosque Proculeia-
nos prae Sabinianis e dissidentibus iureconsulto-
rum familiis magis sequutos esse. Nullo vero
idoneo fundamento eius sententia de proportio-
ne arithmetica Stoicis, et geometrica Academi-
cis gratiore nititur, et iureconsulti, siue Sabinianae, siue Proculeianae scholae addicti, mo-
do arithmetica, modo geometrica ratione in
decidendis priuatorum negotiis, prout rei na-
tura postulat, vtuntur. V. C. GOTFRIDVS MAS-
COVIVS *de sectis Sabinian. et Proculian. cap. VI. §. 4.* IO. GOTFRID. SCHAVMBVRG *de iurisprud. Ictor. Stoic. cap. IV. §. 2. et 4.*

§. CXLV.

Vsurae Stoicis erant *humanae cupiditatis extra* Quid de
naturam quaesita nomina, vt eas SENECA, De- vsuris da-
metrium Cynicum sequutus, vocat L. VII. de cuerina?
benefic. cap. X. Nec magis iis reliqui philoso-
phi

phi fauebant, siquidem ARISTOTELES modum
 acquirendi per vsuras *παρὰ φύσιν* praeter natu-
 ram adpellat, eo quod numus res sterilis sit,
 ex quo vsura, tamquam fetus, exigi nequeat.
L. I. Politic. c. X. Horum doctrinas iurecon-
 sulti etiam amplexi videntur, ex quibus PAPI-
 NIANVS vsuram non natura prouenire, sed iure
 percipi statuit in *L. 62. pr. D. de rei vindicat. et*
 POMPONIVS vsuram pecuniae in fructu esse ne-
 gat, quia non ex ipso corpore, sed ex alia
 causa sit. *L. 121. D. de verb. sig. L. 2. D. de*
usufruct. ear. rer. Inde est, quod vsurae in iure
 odiosae habeantur arg. *L. 49. §. 1. D. de action.*
emt. vend. vid. GABRIEL SCHWEDER in *diff. de*
usuris pret. tard. soluti §. 60. Sed Antistius La-
 beo iam longe ante vsuras sub colore eius, quod
 interest, primus in societate deberi voluit, qua
 de re plenius GERARDVS NOODT *de foenore et*
*usuris L. I. cap. V.*¹⁾ vid. EM. MERILLIVS *Obs.*
L. I. cap. XIII.

Num Stoici conuenerint cum iurisconsultis do-
 ctrina de usuris, nondum est expeditum, etsi ex-
 istant inter iurisconsultos, qui praeter ECKHARDVM
 hoc persuasum habeant, videlicet EDM. MERILLIVS
libr. 1. obseruat. cap. 13. et 10. SAM. HERING, diff.
de Stoica veterum Romanorum iurisprudent. obs. x.
 in GOTTL. SLEVOIGT, *opusculis de sectis et philos.*
vet. iurisconsultor. p. 406. Verba, quae profert
 SENECA *loc. mem.* non sunt SENECAE; sed DE-
 METRII potius, Cynicae sectae ducis: PAPINIA-
 NVS autem iure potuit adserere, vsuras natura non
 peruenire; sed iure percipi. Tantum abest, vt, hoc
 quum adfirmat, vsurarum improbet perceptionem,
 vt illas potius permittat; neque aliud tradunt CA-
 IUS,

¹⁾ tom. I. Oper. p. 184.

IVS, in L. 2. D. *de usufr. ear. rerum* ac POMPO-
NIVS, L. 121. D. *de V. S.* quam eleganter explicat
DIETR. ROOL. L'EPIC diff. *de usuris*, quae Lugd.
Bat. ann. CIOCCCLV. lucem adspexit, cap. 4. p. 29.

Etsi vero quoque haud mihi placeat eorum opinio,
qui quod iurisconsulti sentiant de usuris, ex Stoa
deducunt: restant tamen nonnulla quoque placita
moralia in scriptis iurisperitorum, qui in illa ex scho-
lis Stoicorum irrepsisse videntur. Ita in L. 41. D.
de R. N. probrum intelligitur etiam in his mulieribus
esse, quae turpiter viuerent vulgoque quaestum face-
rent, etiamsi non palam. Plures deprehendimus
Stoicifimos, quum sine dubio respiceret ad dogma
illud Stoicorum, quod omnia peccata sint aequalia
atque ea simul probaret, quae Stoici de cohibendis
praeciperent voluptatibus obscenis. Quum vsque
eo progredierentur Stoici, vt, teste TVLLIO, *orat.*
pro Muraena docerent, *non minus delinquere eum,*
qui gallum gallinaceum, quum opus non fuerit, quam
eum, qui patrem suffocauerit eandemque ob causam
idem *orat. pro Milone* pronunciaret: *non alio faci-*
nore clari homines, alio obscuri necantur. Intersit
inter vitae dignitatem summorum atque infimorum:
mors quidem illata per scelus iisdem poenis teneatur:
non potuit fere fieri, quin iurisconsultus supra me-
morata lege haud interesse crederet, vtrum palam,
an clam meretrix quaestum corpore faceret; vtrum
sit *scortum*; an *prostibulum*, quum illae mulieres,
quae tantum nihilominus pudicitiae pepercerunt, vt
libidini, remotis vel minimum arbitris, nec palam
parerent, teste HORATIO *libr. II. Carm. od. II. v. 21.*
scorta; illae autem, quas a cupiditatibus nullus re-
vocaret pudor, quaeue in conspectu omnium para-
tae essent ad corpus prostituendum, obseruante FE-
STO, *prostibula* dicerentur, quemadmodum IO. DE
WOWEREN, *not. ad Petronium*, p. 356. TVSSANVS
DE LA RVE, *amoenis iuris obseruat. decad. II. cap.*
IV. tom. V. thesauri iuris ciuil. Ottoniani, p. 1507.
et EVER. OTTO, *in Papiniano*, cap. V. p. 148.
eleganter obseruant. Quemadmodum hac ratione
MARCELLVS, in supra citat. lege, sectae Stoicae
se totum esse deditum declararet; ita eiusdem rei
documentum capere licet ex sententia, quam gene-
ratim

ratim de talibus tulit mulieribus. Tribuit eis *probrum*. Duplicem vocabulum hoc sustinet rationem. Si *VLPIANVS* L. 42. D. de *V. S.* illud explicare vult, haec profert: *probrum et opprobrium, id est, probra quaedam natura turpia sunt, quaedam ciuilitate et quasi more ciuitatis, ut puta furtum, adulterium, natura turpe est: enim vero tutelae damnari, hoc non natura probrum est; sed more ciuitatis: nec enim natura probrum est, id quod potest etiam in hominem idoneum incidere.* Generalem definitionem his verbis haud profert, vt recte obseruat *FRANC. FLORIDVS SABINVS* opusculis de latinitate vet. iurisconsultor. p. 115. sed tradit solummodo, qua ratione illa in edicto praetorio de iniuriarum actione sint interpretanda, vti ex inscriptione huius legis constat. Exponit hoc loco, *probrum* idem esse ac *opprobrium*, sed falleretur, qui semper *probrum* hancce habere vim, sibi persuaderet. Nonnunquam ignominiam denotat, quae *flagitium* sequitur hacque ratione nonnulli scriptores veteres Latii, videlicet *CICERO*, in *Catone maiori*, cap. 12. *LIVIVS*, libr. 11. cap. 45. atque alii verbo vtuntur; quum vero a prohibendo natum sit, proprie *flagitium*; vel *crimen* ipsum significat, quod ex *QVINCTILIANO*, libr. 1. de dam. cap. 4. *LIVIO*, libr. VII. cap. 4. *CICERONE*, orat. *Verrina* III. cap. 32. et *Verr.* V. cap. 69. ac *CATVLLO*, ep. XCII. *CAR. ANDR. DVCKERVS*, op. de latinitate veterum iurisconsult. p. 116. recte testatum fecit. Quum haec est genuina notio vocabuli *probrum*: non sine ratione *Stoicus* ille iurisconsultus illud adhibuit. Non leue, sed graue facinus per id significat, ideoque et accidit, vt apud latinos scriptores inter omnia, quae voluptatis illecebris excitantur flagitia, illud hoc nomine tantum notarent, quo fides coniugi debita simul frangeretur, videlicet *adulterium*. Nemini arbitror fore hoc dubium, si consideramus, *probrum* per eminentiam pro *adulterio* esse positum: immo a stupro distinctum. *Probri*, ait *CICERO*, *Phil.* II. cap. 38. tom. III. orat. part. 2. p. 606. *insimulasti pudicissimam feminam.* Alibi apud *GELLIVM*, libr. X. noſt. *Atticar.* cap. 23. idem eloquentiae pater scribit: *vir quum diuortium fecit, mulieri iudex pro censore*

fore est; imperium, quod videtur, habet, si quid peruerse tetrequē factum est a muliere, mulctatur, si vinum bibit, si cum alieno viro probri quid fecit, condemnatur; PLAVTVS vero eius rei locupletissimus est testis, amphitruone, act. III. scen. 2. v. I. ubi canit:

*Durare nequeo in aedibus: ita me probri,
Stupri, dedecoris a viro argutam meo.*

Plura testimonia non adducam: sed lectores ablego ad IO. LANGLAEVM, *libr. XIII. otii semestr. cap. I. SCIP. GENTILEM, libr. I. parerg. cap. 21. tom. IV. thes. iuris civil. Ottoniani, p. 1294. ac FRID. TAVBMANNVM, not. ad Plaut. loc. cit. p. 60. nonne vero itaque Stoicum sese praebebat MARCELLVS, quum mulieribus quoque, quae quaestum corpore facerent, probrum tribueret; neque distingueret, vtrum clam, vel palam facinore hoc sese polluerent et itaque eorum memor esset, quae de vitae castitate praeciperent Zeno eiusue adseclae, testibus SENECA, *libr. I. de beneficiis, cap. V. M. ANTONINO, libr. I. de se ipso, §. XVII. atque EPICTETO, cap. 47. Simili ratione II. animaduertunt iurisconsulti, ac in his GERH. NOODTIVS, de forma emendandi doli mali, cap. 2. tom. I. operum, p. 354. IO. SCHILTERVS, manuduct. philos. moral. cap. 6. p. 228. et IO. GOTTFR. SCHAVMBVRGIUS, de philosophia iurisconsultorum Stoica, cap. III. notionem doli mali, quam iurisperiti formarunt, ex Stoa esse deriuandam, quum C. AQUILIUS GALLVS dolum malum adesse crederet, si aliud simulatum esset, aliud actum. Tradit hoc CICERO, libr. III. de officiis, cap. 14. p. 328. edit. GRAEVII, atque addit, Gallum illam mutuatum esse ab Antipatro, qui Stoicus fuit; FLORENTINVS autem, L. 43. §. 2. D. de contrah. emt. belle cum Gallo conueniebat, ubi ait: dolum malum a se abesse, praestare venditor debet, qui non tantum in eo est, qui fallendi causa obscure loquitur; sed etiam, qui insidiosè obscure dissimulat. Elegans profecto atque illustre specimen philosophiae Stoicae exhibet III. PAPINIANVS, L. 7. D. de seruis exportand. qua quaestionem profert, quatenus venditor serui, quem ea lege alter emit, ut in Italia haud maneret emtorque, si aliter factum esset**

*esset, poenam praestaret, hac ex stipulatione agere posset. Distinctionem hoc nomine profert, quae tam nostram attentionem haud meretur; memoratu tamen digna verba addit: nec videntur haec inter se contraria esse, quum beneficio adfici hominem, intersit hominis: enim vero poenae non irrogatae indignatio solam duritiem continet. Quoniam cognitionem quamdam esse putabant inter homines Stoici: in beneficiis alteri tribuendis veram collocabant felicitatem, vti animaduertunt CICERO, libr. v. de finibus, cap. 23. et MARC. ANTONINVS, libr. III. ad se ipsum, §. 4. neque vero minus porticum redolent, quae de indignatione poenae non irrogatae scribit, vti recte monet EV. OTTO, in Papiniano, cap. IX. p. 222. et cum illis bene conueniunt, quae PAPI-
NIANVS, L. 6. D. eod. tit. scribit: viro bono non conuenire credere, venditionis interesse, quod animo faeuientis satisfactum non fuisset. W.*

§. CXLVI.

ICTi in
physicis se
quuntur
Stoicos,
qui puber-
tatem ex
annis aesti-
mabant.

Neque vero moralia tantum, sed etiam phy-
fica Stoicorum placita iuri ciuili immixta esse
nouimus. Nam quod Proculeiani ex annis
pubertatem aestimarunt, id Stoicorum doctri-
nam redolet, qui perfectam aetatem ex duobus
septenariis numeris diiudicabant. Sic enim
PLVTARCHVS de placit. philos. L. V. cap. 24. He-
raclitus et Stoici aiunt homines perfici incipere circa
secundum septenarium, circa quod seminale secerni-
tur serum. add. MACROBIVS L. I. in somn. Scip.
cap. VI. Saturnal. L. VII. cap. VII. Vnde Pro-
culeiani puberem eum dicebant, qui quatuor-
decim annos, viri potentem, quae duodecim
annos expleuisset. VLPIANVS fragm. Tit. XI.
§. XXVIII. E contrario Sabiniani puberta-
tem non annis, sed corporis habitu, seu ge-
nerandi facultate aestimandam arbitrabantur.
QVINTILIANVS L. V. instit. orat. cap. II. ISIDO-
RVS, Origin, L. XI. cap. II. Caeterum de hac
iuris.

iuris consultorum controuersia pluribus agunt
 CORN. VAN. BYNCKERSHOEK *Obs. L. III. cap.*
XXIV. IO. GOTTLIEB HEINECCIUS *Antiquit.*
Rom. iurisprud. illustr. L. I. Tit. XXII. §. 2. V.
 C. GOTFRIDVS MASCOVIVS de *Sectis Sabinian.*
et Proculianor. Cap. IX. §. 2.

Quae de controuersia de termino pubertatis inter
 iurisconsultos Proculeianos ac Sabinianos agitata,
 adhuc dicenda sunt, infra, ubi ad sectas peruenimus
 iurisconsultorum tradam; hoc tamen loco moneo,
 numeri septenarii fautores inprimis fuisse Stoicos,
 uti inprimis ex PLVTARCHO, SENECA ac GELLIO
 docent EDMUND. MERILLIVS, *libr. I. obs. cap.*
22. libr. V. cap. 16. libr. VIII. cap. 29. ac EV. OTTO,
 in *Papiniano, cap. 9. §. 8.* atque eandem ob causam
 iurisconsultos, septimo anno infantiam finiri, tradi-
 disse. Prouoco ad VLPIANVM, *L. I. §. 2. D. de*
admin. et pericul. tutor. 10. SAM. HERING, de *Stoica*
*vet. Rom. iurisprud. obseruat. 6.*¹⁾ p. 402. W.

§. CXLVII

Quum nouae speciei, ex aliena materia fa-^{formam}
 ctuae, illum Proculeiani dominum esse conten-^{materiae}
 dunt, qui eius formam mutasset, non materiae^{raefere-}
 dominum, *L. 7. §. 7. D. de adquir. rer. domin.*
 quia quod factum esset, antea nullius fuisset,
 et mutata forma prope interimeret substantiam.
L. 3. §. 9. D. ad exhibend. Stoicorum sequuntur
 sententiam. Hi enim formam materiae prae-
 ferebant, uti SENECA *epist. LXXXVIII. docet.*
Ligna, inquit, nihil naui conferunt, quamuis non
fiat naus sine lignis, non est, inquam cur aliquid
putes eius adiutorio fieri, sine quo non potest fieri.

T 3

Non

1) in GOTTL. SLEVOIGT opusc. de *sectis et philoso-*
phia vet. iurisconsultor.

Non omnes vero hanc SENECAE sententiam de forma sequebantur, sed distinguere solebant formam externam ab interiore, illamque plane nihil circa rem mutare censebant. ARRIANVS *Diff. Epictet. IV. 5.* Ex quo adparet, IULIANI, alias Sabiniani, decisionem in *L. 61. D. de rei vindicat.* non minus Stoam redolere, quam Minucii, ad quem notauit, obseruationem, vti egregie demonstraui IO. GOTTLIEB HEINECCIUS in *histor. edict. perpetui L. II. cap. III. §. 18.*

§. CXLVIII.

perpetu-
um corpo-
rum flu-
um doce-
bant,

Elegans sane Stoicismi exemplum, quod itidem ad subtiliorem pertinet physicam in *L. 76. D. de iudic.* occurrit, in qua ALFENVS VARVS disquirat, an iudicibus mutatis, aliisque in locum eorum adlectis idem maneat iudicium? Hanc quaestionem secundum Stoicos ex physicis decedit principiis, quia eadem rei species, quamuis mutantur eius particulae, maneat, quae fuit antea, vti idem putatur populus, qui abhinc centum annis fuit, etiamsi ex illis nemo nunc viuat. Omnia enim fluere, et in adfida deminutione atque adiectione esse Stoici docebant, adeo, vt nemo sit mane, qui fuit pridie, et nemo idem in senectute, qui fuit iuuenis, vt ait SENECA *epist. LVIII*, quocum coniungendi sunt STOBAEVS in *eclog. physic. cap. XXI. p. 37.* PLVTARCHVS de *commun. nat. cap. XXXIX.* M. ANTONINVS *ἐἰς ἑαυτὸν II. 17. V. 33.* Iam si Socrates manet mane, qui fuit pridie, quamvis, quod ad materiam eiusque particulas attinet, non sit idem, qui fuit pridie: consequens sane est, vt et iudicium idem maneat, quod

quod fuit antea, licet aliis constet personis, quam quinquaginta, aut centum abhinc annis constitit. add. *L. 24. §. ult. D. de legat. I.*

Quum ALFENVUS VARVUS in *L. 76. D. de iudiciis* secundum lectionem Florentinam vocabulo *constiteremus* vsus est hocque in locum *consisteremus* adhibuit, verbis: *propterea quod, ut philosophi dicerent, ex quibus particulis minimis consliteremus, haec quoque ex nostro corpore decederent; aliaeque extrinsecus in earum locum accederent*: disputant AEG. MENAGIVS, ad *Laertium*, libr. X. num. 66. BARNAB. BRISSONIVS, *parerg. cap. 17.* et SCIPIO GENTILIS, libr. I, *parerg. cap. 33.* de verbo hoc ac quaestionem in medium proferunt, num hoc nomine reprehendendus sit; nec ne? verum enim vero missa haec facimus. Neque iam inquirimus, num ALFENVUS noster PLATONIS deseruerit castra, propter ea quod corpus humanum hominem esse statueret, nosque eosdem esse, adfirmaret, qui iam fuimus cum FERRANDO ADDVENSII, libr. I. *explicationum, cap. 17. tom. II. thesaur. iuris civil.* EVERARD. OTTONIS, p. 524. sed solum ad philosophos illos respicio, quorum iam meminit ALFENVUS. Si sequi vellemus ANDR. ALCIATVM, libr. VI. *parerg. cap. 17.* statuendum esset, Alfenum Varum ea, quae hoc loco tradit, a PLVTARCHO esse mutuatum, et hunc iam sese referre: sed hoc non possumus adfirmare, quum PLVTARCHI aetas tempora, quibus Alfenus vixit, haud attingeret hicque sub Augusto, PLVTARCHVS autem sub Hadriano floureret. Eleganter hoc iam ostendit EVERARD. OTTO, in *Alfeno Varo, cap. VII. §. 7.*¹⁾ alii vero Epicuraeos philosophos esse censent, de quibus ALFENO nostro est sermo. SCIPIO GENTILIS, ad *Apulei. num. 553.* DION. GOTHOFREDVS, ad *L. 76. D. de iudiciis*, ac IO. SCHILTERVS, *manuduct. philos. moralis, cap. 1. §. 7.* illam omnino defendunt; acriter tamen eam inprimis impugnatur

1) tom. V. EIVSD. thesaur. iuris civil. p. 1673.

IO. GOTTFR. SCHAVMBVRCIVS, *specimine philosophiae iurisconsultorum Stoicae*, in L. 76. D. *de iudiciis*, Ienae MDCCCXXXVI. ac Stoam potius legem hanc redolere putat. Probat itaque id, quod ante ipsum IACOB. CUIACIVS, *libr. XXVI. obs. cap. ult.* EDMUND. MERILLIVS, *libr. I. observat. cap. 27.* AEG. MENAGIVS, ad *Laert. libr. X. segm. 66. et 106.* ac EVERARD. OTTO, *loc. memorat. existimant*²⁾. Ante omnia falli mihi illi videntur, qui persuasum habent, ALFENVM non, nisi in Epicureorum censum scribendum esse, ubi concedamus, illustrare voluisse praecepta sua ex doctrina quadam Epicuri, eiusue adseclas philosophorum nomine designari. Reuera itaque id statuere licet, neque per id Alfenus a Stoicorum iurisconsultorum arcetur numero; ubi vero ad ipsam pervenio quaestionem, ingenue fateri me oportet, non solum eos, qui dogma ab Epicuro traditum esse putant; sed etiam illos, qui Zenoni tribuunt, argumenta proferre solere, quibus ipsorum coniectura omnino corroboratur. Memoratu profecto est dignum, quod Epicurus per eminentiam *philosophus* sit dictus, uti liquet ex iis, quae proferunt DIOGENES LAERTIVS, *libr. X. segm. 138.* et CICERO, *libr. V. Tusculanar. quaestionum.* Ex eo iam documentum capit AEG. MENAGIVS, *not. ad Diogenem Laertium. loc. mem. p. 479.* Alfenum hoc loco sub philosophis intelligere Epicureos. Ipse SERVIVS, ad *eclog. Virgilii, VI. v. 13.* Varum, quemadmodum OTTO concedit, Epicureis adscripsit et Epicurus is fuit, qui in primis post Leucippum ac Democritum doceret, adfiduum esse rerum omnium motum, fluxum et mutationem, insolidis etiam concretionibus, ab atomorum accessu discessuque deriuandum, quemadmodum

2) Quaestionem hanc denuo tractavit BOUCHAUD, Ictus Parisinus, *Tom. XLII. Comment. Acad. Inscript.* sub titulo: *Memoire, dans lequel on examine d'après la loi LXXVI. au Digeste de iudiciis, si le Jurisconsulte Alphenus Varus étoit stoicien, ou s'il étoit Epicurien.*

modum animaduertit GASSENDVS, in *animaduers.* ad libr. x. *Diog. Laertii de physiolog. Epicuri*, p. 119. His quum rationibus vtuntur, qui ALFENVM hoc loco Epicuri tradere placita, sibi persuadent: eorum aduersarii negant, doctrinam Epicuri de atomis ita esse comparatam, vt ex illa id, quod statueret ALFENVVS, sit deriuandum, propterea quod corpuscula eius haud essent mutationi subiecta eademque ob causam mutationem corporis EPICVRVS nesciat atque ortus aequae ac interitum neget. Animaduertunt porro, Alfeni tempore Epicureorum doctrinam Romanis haud ita placuisse, vt philosophi per eminentiam vocarentur ac simul statuunt, Stoicos potius praecepta docuisse, ad quae Alfenus respicere potuit. Quum non opus sit, vt illa effata recitem, ad quae iam ECKHARDVS prouocauit, iis solum addo illustrem locum SENECAE, *epist. CXXI. alia est aetas infantis, pueri, adolescentis, senis; ego tamen idem sum, qui et infans fui, et puer et adolescens.* Neque minus libr. i. *natur. quaeest. cap. III.* mundum praecipiti velocitate labi et ortus occasusque intra momentum temporis reuoluere scribit ac terram mutabilem esse, libr. II. *natural. quaeest. cap. 9.* ingenue fatetur; hominem autem fluidam materiam et caducam nominat, *epist. 63.* nemo tamen arbitrari debet, inter iuris auctores ALFENVM vnicum esse, qui ea, quae philosophi veteres hac de re tradiderant, ad ius adplicaret. PAVLLVS non minus ad haec philosophorum respexit placita, quum L. 14. pr. D. *de except. rei iudicatae, idem corpus,* inquit, *in hac exceptione, non utique omni pristina qualitate vel quantitate seruata, nulla adiectione diminutioneue facta; sed pinguius pro communi utilitate accipitur.* Ex iisdem Zenonis praeceptis deriuatur, quod L. 26. §. 2. D. *de adquir. rer. dominio* traditur, arborem scilicet, radicibus erutam, et in alterius fundo positam, vbi coaluit, fundo cedere, nec ad priorem dominum reuerti, si eruta sit; eo minus hac de re dubitandum est, quum sequens adiicitur ratio: *nam credibile est, alio terrae alimento aliam factam.* Eandem ob causam negat ALFENVVS, L. 9. §. 2. D. *de damno infecto* arborem vindicari posse, quae in agrum meum translata, cum terra mea coaluit,

coaluit, ac CAIVS, L. 7. §. 13. D. *de adquir. rer. dom.* rationem non permittere scribit, vt alterius arbor intelligatur, quam cuius in fundo radices egisset; nonne vero POMPONIVS, L. 30. D. *de usurpat.* generatim adfirmat, eam esse corporum ex distantibus compositorum naturam, vt adiectionibus corporum eadem manerent? Adprobat hoc nomine VLPIANVS, L. 21. D. *de leg. 1. grege legato, et quae postea accedunt, ad legatarium pertinere*, ac POMPONIVS, L. *seq.* addit: *si grege legato aliqua pecora viuo testatore mortua essent, in eorumque locum aliqua essent substituta, eundem gregem videri, et si deminutum ex eo grege pecus esset, vel unus bos superesset, eam vindicari posse.* Cum his tandem merito iungamus ea, quae de naue, vel domo legimus legata. Licet testator nauem legatam postea per partes totam refecerit, carina manente, legatarius iudice POMPONIO, L. 24. §. *ult.* D. *de leg. 1.* recte vindicat: domoque semel legata, vtile est legatum, existimante CAIO, L. 65. §. 2. D. *de leg. 1.* etsi sit ita resecta, vt nihil ex pristina supersit materia, similique ratione domus per partes resectae vfusfructus manet, etiamsi tota noua sit facta, quemadmodum VLPIANVS monet, L. 10. §. 1. D. *quibus. mod. usufr.* Conferas EVERARD. OTTONEM, in *Alfeno Varo, cap. VII. tom. v. thesaur. iuris ciuil.* p. 1643. et IO. GOTTFR. SCHAVMBVRGIVM, *tract. de iurisprud. vet. iuriscons. Romanorum Stoica,* p. 254. W.

§. CXLIX.

eius dog-
matis ori-
go exponi-
tur,

Haec de perpetuo corporum fluxu doctrina valde antiqua est, et a Thalete et Pythagora ad reliquas philosophorum sectas et potissimum Heraclitum, propagata. DIOG. LAERTIVS L. IX. *segm. 8.* PLVTARCHVS *de placit. philosoph.* L. I. *cap. IX. et cap. XXIII.* et AEGIDIVS MENAGIVS *ad Laertium l. c.* Quamuis vero a Thalete profecta sit ista doctrina, et ab Heraclito forte magis perpolita, vt ostendit vir doctissi-
mus,

INUS, GODOFREDVS OLEARIVS in dissertatione *de principiis Heracliti*, TH. STANLEII *histor. philosoph.* inserta: recte tamen illa Stoicis quoque vindicatur, quod iam vidit IAC. CUIACIVS *L. XXVI. Obs. c. XL.* Ipsam vero causam perpetui corporum motus Stoici in spiritu cuncta permeante, quaerebant, ut liquet ex SENECA *L. VI. natur. quaest. cap. XVI. c. XVIII.* Vid. IO. GOTTF. SCHAVMBURG in *specim. philos. Iurisconsultorum Stoic. ex L. LXXVI. D. de iudic. iurisprud. Stoic. adiecto p. 249. sq.*

§. CL.

Tripartita denique corporum diuisio, quae et tripar-
in *L. 30. D. de usurpat. et usucap.* proponitur, ex titam cor-
Stoicorum physica desumta est. Primum cor-
porum genus ἑνωμένον, seu unitum vocatur, ^{visionem} quod vno spiritu continetur, ut homo, lapis, ^{tradebant.}
lignum: alterum συνημμένον, quod ex pluribus
inter se cohaerentibus constat, ut aedificium,
navis: tertium διέσωτον, quod ex distantibus
ita compositum est, ut corpora plura non
soluta, vni vero nomini subiecta sint. Si-
mili modo SENECA ex Stoicorum mente quae-
dam corpora continua esse tradit, quaedam com-
posita, quaedam ex distantibus, quorum adhuc
membra separata sunt, tamquam exercitus,
populus, et senatus. *epist. CII. L. II. natur. quaest. c. II.* PLVTARCHVS in *praeept. connubial.*
p. 142. Ex hac corporum distinctione variae iu-
risconsultorum decisiones sunt explicandae,
quae in *L. 27. §. 5. D. de rei vindicat. L. 22. D. de legat. I.* occurrunt.

SENECA duplicem saltem corporum diuisionem
constituere videtur, corporum scilicet continuorum
et

et commissorum, siue ex contingentibus compositorum, *libr. II. natur. quaest. cap. 2. aliquid est continuum: aliquid commissum. Continuatio est partium inter se non intermissa coniunctio. Unitas est sine commissura continuatio et duorum inter se coniunctorum corporum tactus. Nam quid dubium est, quin ex his corporibus, quae videmus tractamusque, quae aut sentiuntur, aut sentiunt, quaedam sint composita? Illa constant aut nexu, aut acervatione, ut puta foenus, frumentum, nauis. Rursus non composita, ut arbor, lapis; verum enim vero rem clarius exponit epist. CII. quid est, inquit, quod praedicere velim? quaedam continua esse corpora, ut hominum, quaedam composita, ut nauem, domum, omnium denique, quorum diuersae partes iunctura in vnum sint coactae, quaedam ex distantibus, quorum adhuc membra sunt separata, tanquam exercitus, populus, senatus, illi enim, per quos ista corpora efficiuntur, iure, aut officio cohaerent, natura diiuncta, aut singuli sunt. Non solum hoc adoptatur a POMONIO, in lege, ab ECKHARDO excitata, nimirum L. 30. D. de usurpat. sed idem fit omnibus illis legibus, quibus partes singulas nauis, vel domus, nec non oues vnius gregis vnum constituere corpus, vti supra monui, traditur. Copiosius hanc rem exponunt IAC. CUIACIUS, *libr. XXVI. obseruat. cap. 40.* IO. ANT. MURETVS, *ad Senec. libr. II. nat. quaest. cap. 2.* IO. GOTTFR. SCHAVMBVRGIUS, *loc. mem.* EVERARD. OTTO, *in Alfeno Varo, cap. VII. tom. V. thes. iuris civil. Ottoniani, p. 1670.* atque inprimis CHRIST. FRIED. GEORG. MEISTER, *de philosophia iurisconsult. Romanorum Stoica in doctrina de corporibus eorumque partibus, Gotting. MDCCCLVI.**

Quum haec praecepta sine dubio ex Stoa proficiuntur: restant quaedam, quae non minus eodem ex fonte deriuata sunt atque in eandem classem sunt scribenda. Quum Stoici formam praeferrent materiae, quod negare haud possumus, si paullo curatius consideramus, quae hac de re scribit, *epist. LXV. tom. II. operum, p. 225.* quaeue proferunt: IAC. OISELIUS, *not. ad Caium; libr. II. tit. I. in iurisprud. Anteiustiniana Schultingii, p. 83.* GOTTFR. MASCOVIUS, *de sect. Praeuleianor. et Sabinianor.*

p. 250. atque ipse ECKHARDVS, *cap. hoc §. 147.* VLPPIANVS, L. 9. §. 3. D. *ad exhibend.* scribit: *mutata forma prope perimi substantiam*, alii vero, vt recte IO. GOTTFR. SCHAYMBVRGIUS, *loc. mem.* atque EVERARD. OTTO, id *Alfeno Varo*, *cap. VII. tom. v. thes. iuris ciuil. Ottoniani*, p. 1667. tradunt, quod idem est, adfirmarunt, quum vbi eadem maneat forma, ibi eandem existimarent speciem. SABINIANI specificanti dominium speciei attribuebant, L. 7. §. 7. D. *de A. R. D.* et ex sententia MINVCII L. 61. D. *de R. V.* Inanis dominio quisquam priuatur, licet aliena ex materia eam refecerit; MARCELLVS autem sine dubio ad id respiciebat, quum quaestionem decideret, num emptio venditio sit, *si in ipso corpore non erratur; sed in substantia error sit, vt puta si acetum pro vino veneat, aes pro auro vel plumbum pro argento; vel quid aliud argento simile?* Adfirmabat illam in L. 9. §. 2. D. *de emt. venditione* eiusque rei rationem his verbis adiciebat: *quia in corpus consensum sit, etsi in materia sit erratum.* Porro animaduertunt II. iurisconsulti magni nominis, videlicet IAC. CUIACIUS *libr. XXVI. obseruat. cap. 40.* AEG. MENAGIUS, *not. ad Diog. Laertium. tom. II. p. 34.* ac IO. FRANC. RAMOS, *de error. Triboniani* p. 248. veteres digestorum auctores ignorasse differentiam inter substantiam ac materiam; neque id sine fundamento adserunt. Iam PAVLLVS id significat, L. 4. §. 20. D. *de usucap.* ac eodem modo id indicatur in memorata lege, videlicet L. 9. §. 2. D. *de emt. vendit.* vbi quaestio haec est: *si in corpore ipso non erratur; sed in substantiam error sit - - an emptio et venditio sit?* MARCELLVS, vti antea monstraui, illam quaestionem adfirmat atque addit, *quia in corpus consensum sit, etsi in materia sit erratum.* Haud aliter philosophantur ii, qui Zenonis sunt adseclae, vti liquet ex iis, quae proferunt DIOGENES LAERTIVS, *vit. philosophor. libr. VII. seg. 150. tom. I. p. 460.* edit. MARC. MEIBOMII, ac STORAEIO *in sententiis physicis.* Simili ratione III. vnicum verbum inuenimus in L. 42. D. *de religiosis*, quod porticum sapit atque omnem attentionem meretur: *monumentum generaliter res est memoriae causa in posterum prodita,*
in

in qua, si corpus, vel reliquiae inferantur, fiet sepulcrum. Non sine ratione corpus FLORENTINVS reliquias esse adserit ac memor fuit praecepti illius Stoici, mortem esse animae discessum e corpore, uti discimus ex iis, quae hoc nomine protulerunt CICERO, *libr. I. Tusculanar. quaestionum, cap. 18. tom. IV. operum, p. 1144.* SENECA *suasor. tom. III. oper. p. 37.* PLVTARCHVS, *de placit. philosoph. libr. IV. cap. 7.* atque ANTONINVS, *ad libr. IV. de se ipso, §. 19.* quaeue illustravit copiosius IVST. LIPSIUS, *libr. III. manu duct. ad philos. Stoicam, tom. IV. operum, p. 994.* Eadem ratione IV. Stoicos sese praebent iurisconsulti, quum, quid sentiant de bestiis mansuefactis, declarant, videlicet CAIVS, L. 5. §. 5. D. de A. R. D. et FLORENTINVS, L. 44. D. de A. R. D. Quoniam Stoici animas brutis tribuebant, uti IO. FRANC. BVDDEVS *diff. I. de error. Stoicor. §. I. in analect. hist. philosoph. p. 100.* ac THOM. GATACKERVS, *not. ad Antonin. libr. IV. §. 21. p. 106.* CAIVS brutis eiusmodi assignabat animum reuertendi; FLORENTINVS vero sine dubio maiorem scientiam tenebat philosophiae Stoicae ac bene sciebat, Stoicos quidem animas illis tribuisse, sed simul perspexisse, eas esse humanis haud similes, nec ratione praeditas; sed facultatem potius sentiendi complecti. Docent hoc SENECA, *epist. CXXIII. tom. II. op. p. 613.* ac PLVTARCHVS, *de repugnant. Stoicorum, tom. I. operum, p. 105.* hancque ob causam FLORENTINVS de mansuefactis bestiis tradit, *eas emitti ac reuerti solere.* IVSTINIANVS quidem CAIVM suum est sequutus eiusue ideo protulit verba §. 15. *Inst. de Rer. diuis.* Sed alii iurisconsulti sine dubio in Florentini sententiam discesserunt: immo latius progressi sunt, videlicet VLPIANVS ac PAPINIANVS. Quum ille negat animal iniuriam facere posse, propterea quod sensu careat, id est ratione et eius usu, L. 1. §. 3. D. si quadr. paup. PAPINIANVS haec profert verba L. 47. D. de adquir. vel am. possess. *Earum rerum, quae ratione, vel anima carent, ut bruta et res inanimatae, confestim amittitur possessio,* quae eleganter illustrat EV. OTTO, in *Papiniano, cap. IX. §. 6. p. 225.* Porro V. mirum in modum congruere videntur

dentur iurisconsulti cum Stoicis in iis, quae de infantibus ac impuberibus statuunt. SENECA, *ep.* 121. infantes brutis ita comparat: *quomodo, quaerit, infans conciliari constitutioni rationali potest, quum rationalis nondum est?* Similiter *epist.* 124. ait: *non magis infans adhuc boni capax est, quam arbor, aut mutum aliquod animal;* cum iis vero convenit PAPINIANVS, ubi L. 10. D. *de iuris et facti ignorantia* scribit: *impuberes, sine tutore agentes, nihil posse scire intelliguntur;* ac L. ult. D. *rem pupilli saluam fore, pupillo vero agente, qui non ipse contraxit; sed in tutorem incidit et ignorat omnia.* EV. OTTO, in *Papiniano*, cap. 1X. §. 8. p. 229. Quis quaeso tandem VI. Stoam non odoratur, ubi in iure legit, corporales res eas esse, quae tangi possunt. Et si quoque Epicurei, teste LUCRETIO, *libr.* 1. v. 306. statuerent, factum non, nisi de corpore cogitari posse; inprimis tamen Stoici id, quod tangi posset, corpus vocarunt, teste SENECA, *epist.* 106. propterea quod in sensus solum caderet et Stoici omnes sensus sub tactu comprehenderent, quemadmodum monet CHRIST. FRID. GEORG. MEISTERVS, *de philosophia iurisconsultorum Romanorum Stoica*, Gottingae MDCCCLVI. W.

§. CLI.

Quamuis vero nemo facile inficias iuerit, varia ta-
longe plura Stoicae doctrinae vestigia in iuris ^{men iuris}
nostri libris supereffe, quam quae a nobis ha- ^{scita per-}
ctenus commemorata sunt, digna profecto, ^{peram}
quae studiose eruantur, et collatis cum iis Ze- ^{pro Stoi-}
nonis et Chrysippi sententiis, illustrentur: po- ^{cismis ha-}
tiora tamen speciminis loco adnotasse sufficiat. ^{bentur.}
Multa vero in hunc censum referuntur, quae
forte huc non pertinent. Nam si iuris quae-
dam scita, aut iureconsultorum sententiae a
SENECA aut EPICTETO etiam commemorentur:
statim nonnulli Stoicismos se reperisse existi-
mant. Sic ex Stoica philosophia haustum pu-
tatur, quod est apud PAVLLVM in L. 9. D. *de*
his

his qui not. infam. uxores viri lugere non compelluntur, non alia ex ratione, quam quod *SENECA* eandem refert sententiam *epist. LXIII. Annum feminis ad lugendum constituere maiores, non ut tamdiu lugerent, sed ne diutius. Viris nullum legitimum tempus est, quia nullum honestum. Satis vero constat, luctum iam antiquissimis temporibus viduis indictum esse, eiusque tempus a Numa praesertim lege definitum, teste PLUTARCHO in Numa p. 71, idque ius postea a praetore edicto sancitum est. L. 1. D. de his qui not. infam.* Vnde facile intelligi potest, non a Stoicis hoc iureconsultos sumsisse, sed, quod iure et more introductum erat, *SENECAM* referre. Et quis sibi persuaserit, pressio stilo iureconsultos usos esse ideo, quod Stoicis breue et concisum dicendi genus placuerit? IO. SAM. HERRING l. c. obs. XXI. EV. OTTO in vita Papi-
niani cap. VI. §. V. Quasi vero iureconsultis argumenti, in quo versabantur, indoles suadere non potuerit, ut adstrictiori sermonis genere vterentur? (§. LXXXIX).*

* Luctus tempus ex lege Numae decem erat mensium. Annus enim initio in decem menses descriptus erat, et tamdiu viduae etiam maritum lugabant, quia totidem menses in utero partus latitare videbatur. OVIDIVS *Fastorum* l. v. 30. Moribus deinde inualuit, ut viduae duodecim menses maritos lugerent, quo respicit *SENECA*, donec Gratianus, Valentinianus, et Theodosius A. A. annalem luctum viduis indicerent in L. 2. Cod. Justin. et L. 1. cod. Theod. de sec. nupt. (Lib. III. tit. 8.) CORNELIVS BYNCKERSHOEKIVS L. V. obs. iur. rom. cap. XII. Compara GEORGII BEYERI dissertationem de concubitu intra tempus luctus cap. I. §. XIII. et XIV.

Plura sunt hac de re monenda. IAC. GOTHOFREDVS, *comm. in cod. Theodosianum*, tom. I. p. 323. conii-

coniicit, iam a Romulo tempus luctus viduabus esse indictum; sed sententiam suam nullis corroborat argumentis, eandemque ob causam maiorem mihi mereri videntur attentionem, quae hac de re tradit PLUTARCHVS. Quum hac in re libens adsentior ECKHARDO: haud concedere possum, a praetore in edicto, quod infamiam irrogaret feminis, intra annum luctus nubentibus, denuo decem mensium spatium fuisse definitum: sese potius ad spatium referebat, consuetudine receptum; verbis: *qui eam, quae in potestate eius esset, genero mortuo . . . intra id tempus, quo elugere virum moris esset, antequam virum elugeret, in matrimonium collocauerit*, et quot mensibus absolueretur, haud definiebat; nullo vero modo ECKHARDI in sententiam discedo, ubi ante GRATIANI tempora moribus inualuisse putat, ut viduae duodecim menses maritos lugerent. Me quidem haud fugit, quod SENECA scripsit; sed Romuleum eum intelligere annum una cum LIVIO, *libr. II. cap. 7. CORNELIO NEPOTE, in libello de viris illustribus atque APULEIO, libr. VIII. metamorphos. p. 144. clare constat ex iis, quae legimus apud eundem SENECAM, libro de consolatione ad Heluiam, cap. 16. Si ante GRATIANVM duodecim mensium spatium esset praescriptum; is profecto haud illius temporis, quod esset adprobatum a Numae, mentionem fecisset, quum scribit: si qua ex feminis perduto marito, intra anni spatium alteri festinavit inubere: parum enim temporis post X. menses seruandum adiicimus; sed amplissimum potius exhibet testimonium, usque ad horum augustorum aetatem memoratum Numae institutum esse conseruatum. Coniicit eandem ob causam IAC. GOTHOFREDVS, loc. memorato, TRIBONIANI demum manu expunctum esse tempus X. mensium, quod contineret edictum perpetuum eiusue in locum substitutum: tempus, quo elugere virum moris est, ac verba tempus legitimum inserta in L. 8. 10. et 11. D. de his qui not. infam. Copiosius hac de re disputant IAC. RAEVARDVS, libr. I. varior. cap. ult. IAC. CUIACIUS, de diuersis temporum praescript. cap. 13. BARNAB. BRISSONIVS, de iure connubiorum, p. 242. ac IAC. GOTHOFREDVS, loc. memorat. ubi vero ad*

rem ipsam propius accedimus, cuius causa de anno luctus auctor iam est loquutus, plane cum eo reprehendendum censeo IO. SAM. HERINGIVM, quod diff. *de Stoica veterum Romanorum iurisprudentia*, obs. XII. Paullum Stoicorum praeceptum fouere putat, quum viros uxores lugere haud compelli tradit. Reuera id quod legibus constitutum est, tradit, ipsisque solum viduabus, minime autem viduis necessitas lugendi fuit imposita. W.

§. CLII.

Multum
seire re-
fert in in-
terpreta-
tione, cu-
ius sectae
auctor stu-
diosus fue-
rit.

Multum in interpretatione scire refert, cuius sectae auctor studiosus fuerit, siquidem alium atque alium sensum eadem verba pro diuersa secta scribentis habent. Nam quemadmodum, ut hoc vtar, aliter Epicureus, aliter Platonicius de natura deorum differit: sic aliud Nerdiosus fua et Proculus, aliud Cassius et Sabinus de quaestione iuris controuersa rogati respondent. Quum ergo civilis sapientia in duas quoque scholas, dissidiis iurisconsultorum, diuisa fuerit: L. 2. §. 47. D. de orig. iur. operae pretium fuerit, priusquam hoc caput finimus, de origine, fati, fortuna, et interitu sectarum differere, ne qua res necessaria praetermissa esse videatur.

§. CLIII.

Secta iuris
civilis
quid? et
vnde orta?

Secta iuris civilis dicitur iurisconsultorum coniunctio, qua inter se, unius fere placitis inhaerentes, consentiunt, ab aliis vero discrepant. Mutata sub Augusto reipublicae forma, fieri non poterat, quin fluctuante populo, iureconfulti quoque fluctuarent. Alii enim pristinae libertatis memores, veterem reipublicae formam laudabant, alii vero scenae, ut fit, callide seruientes, principis beneuolentiam aulicis artibus

tibus colligebant. Inter eos tum temporis eminebant Antistius Labeo, et C. Ateius Capito, ingeniorum et studiorum in republica dissimilitudine maxime inter se disiuncti, quorum ille licet auitae libertatis tam studiosus esset, ut nihil probaret in republica, nisi quod in antiquitatibus rom. legisset, GELL. *L. XIII. c. XII.* in iure tamen quotidie noua comminiscabatur: hic vero in republica totum se ad Principis nutum adcommodans, in iuris arte maiorum placita mira animi peruicacia tuebatur. TACITVS *L. III. Annal. c. 70. et 75.* SVETONIUS in *Aug. c. 54. de illustr. Grammat. c. 22.* POMPONIVS in *L. 2. §. 47. de orig. iur.*

Q. ANTISTIVS LABEO filius fuit Labeonis iuris-consulti, qui teste APPIANO, *libr. IV. de bello civili*, p. 1068. coniurationis in Iul. Caesarem socius extitit, post Aciem philippicam iugulum seruo praebens, occubuit. Trebatio, praeceptore usus est, seque totum philosophiae Stoicae consecrauit: aulae vero sese opposuit libertatemque reipublicae maulae defendit. Plerique putant, eam ob causam HORATIVM illum, *libr. I. satyr. III. v. 80. insanum* vocare et vel minimum fauet ipsorum coniecturae vetus HORATII interpres, qui de LABEONE nostro explicat, quae poeta hic profert, atque emendationem BENTLEII refutat, quum pro *Labeone Labienum* ponendum censet. Placuit quidem eadem HEINECCIO, *not. ad Briffon. de verbor. signif. libr. I. p. 83.* FRANC. CAR. CONRADI, in *Iul. Paull. ab iniur. crit. vindicato*, *libr. IV. parerg. p. 509.* ac CHR. HENR. TROTZIO, *libr. I. de memor. propag. cap. I. p. 38.* Sed merito reprobatur a GOTTFR. MASCOVIO, *de sect. iurisconsultorum, cap. I. §. 4. p. 17.* EV. OTTONE, *praef. tom. IV. thesauri iuris civil. p. 9.* atque HADR. NIC. MOLLERO, *selectis quibusdam cap. I. vol. II. thes. nou. dissertat. OELRICHS, tom. II. p. 120.* Qui adulationum HORATII meminit, quas Augusto fecit, ei mirum haud erit, quid sit, quod ita HORATIVS in Labeonem sit inuectus;

innectus; ea vero, quae iam de memorato Labeone tradidi, confirmat GELLIVS, *libr. XIII. noct. Atticar. cap. 12.* Labeo, inquit, Antistius, legum atque morum P. R. iurisque ciuilis apprime doctus fuit; Sed agitabat hominem libertas quaedam nimia atque vecors, usque eo, ut d. Augusto iam principe et rempublicam obtinente, ratum tamen pensumque nihil haberet; nisi quod in antiquitatibus Romanis legisset. Concludo quoque ea, quae de Labeone dixi, ex iis, quae de ipso narrat POMPONIVS L. 2. §. 47. D. *de orig. iuris*, Labeo noluit, quum offerretur ei ab Augusto consulatus, quo suffectus fuerit, et honorem suscipere, sed plurimum studiis operam dedit. Etiam TACITVS de consulari dignitate, Labeoni nostro destinata, loquitur, *libr. III. annal. cap. 75.* ea tamen ratione, ut discedere videatur paululum a POMPONIO, quum animaduertit, Augustum accelerasse Atteio consulatum, ut Labeonem Antistium iisdem artibus praecellentem dignatione eius magistratus anteiret atque addit, Labeoni, quod praeturam intra stetit, commendatio ex iniuria, huic, quod consulatum adeptus sit, odium ex inuidia oriebatur. Quomodo conciliari possint utriusque huius scriptoris loca, docte monstrauit IO. GOTTL. HEINECCIUS, *libr. I. histor. iuris*, §. 179. Neque ego iam inquirō, utrum retinenda sit in loco POMPONII vocula: *suffectus*; an potius cum CORNEL. VAN BYNCKERSHOEK *suspectus*, ac solum moneo, falli eos, qui putant, recusasse Labeonem consulatum, eum in finem, ut plus otii haberet, vel sibi persuadent, factum id esse, quod consulatus ordinarius ipsi haud sit oblatus, sed consuli solum ipsum sufficere voluerit Augustus mihi que potius coniecturam CHR. HENR. TROTZII verisimilem videri, *libr. I. de memor. propagat. cap. 1. p. 34.* declinasse Labeonem consulatum, quod fuerit auctoramentum aulicae seruitutis, haud consentaneum ingenuo ciui et libertatis tutori. His iungamus si placet reliqua specimina excelsi illius animi, quo iugum, quod Romanorum ceruicibus imponere vellet Augustus, deicere studeret, ut referunt de ipso SVETONIVS, in *vita August. cap. 54.* et DIO CASSIVS, *histor. Roman. libr. LIV.* ubi vero consideramus scientiam, quam sibi adqui-

adquisiuit, profecto omnibus, qui ipsius tempore vixerunt, antecelluit. Eundem fuisse Labeonem, qui *theologi* nomine est notus, de diis penatibus, Neptuno atque Apolline scripsit atque ab AVGVSTINO, *de ciuit. dei libr. 11. cap. 2.* laudatur, haud statuere conor, etsi id MENAGIVS, *amoenitat. iuris ciuilis cap. 20.* persuasum sibi habere videantur, ac ATHANASIVS OTEYZA AB OLANO *paralipomen. libr. v. cap. 2. tom. 1. thesauri iuris ciuil. et canonici Meermanniani*, p. 617. iurisprudentiam vero maxima cura tractauit: verborum fuit studiosissimus subtiliterque res distinguere est solitus. Elegans ipsius adcurationis specimen exhibent L. 1. §. 41. D. *depositi*, ac L. 4. §. 3. D. *de condict. ob turpem causam*; a criminationibus autem CAPITONIS in primis strenue eum defendit MOLLERVS, *loc. cit.* Haec de Labeone: ab illo plane diuersus fuit C. ATTIVS CAPITO. Etsi eius ex scriptis nihil in digesta sit translatum, plura tamen eorum reliquit horumque memoriam nobis conseruauit GELLIVS *nostr.* *Atticar. libr. 1v. cap. 6. libr. xv. cap. 7.* Qui eius itaque mentionem faciunt, haud satis praedicare possunt singularem, quam sibi adquisiuit, iuris scientiam eiusue ingenii acumen; simul autem largiri debent, eam vitae integritatem ac fidem, quae Labeonem commendaret, in Capitone haud exstitisse, sed eum potius adulatorem Augusti fuisse eiusue adsentatorem maximum hancque ob causam apud eum singulari positum gratia. Tradit itaque TACITVS, *libr. 111. annal. cap. 75.* *Consulatum ei, videlicet Capitori, accelerauerat Augustus, vt Labeonem Antistium iisdem artibus praecellentem dignatione eius magistratus anteiret, ac quibusdam interiectis addit: Sed Labeo, incorrupta libertate et ob id fama celebratio. Capitonis obsequium dominantibus magis probatur.* Eius adulandi studium vsque eo procedebat, vt quum Tiberius imperator verbo quodam, ciuitate Latina haud donato, vteretur hocque nomine reprehenderetur a Pomponio Marcello, referente SVETONIO *de illustribus grammaticis, cap. 22.* ipsi contradiceret atque adfirmaret, verbum, quod imperator adhiberet, esse latinum et certe iam inde futurum, ac TACITVS de eo scriberet, *eo insignitior*

gnitior infamia fuit, quod Romani diuinique iuris sciens, egregium publicum et bonas domi artes dehoneſtauiſſet; alio vero loco nouum ſpecimen exhibet blanditiarum, quibus imperatoris gratiam ſibi comparauit, *libr. III. cap. 70.* Plura de illo tradunt *GVIL. VAN DER MVELEN, not. ad. L. 2. §. 47. D. de O. I. p. 715. et CHRIST. AD. RVPERTVS, not. ad enchiridion Pomponii, libr. III. cap. XIII. ſect. 1. p. 198¹).* W.

§. CLIV.

Capito et
Labeo ſe-
ctarum an-
tiſtites.

Fieri non poterat, quin ex tam diuerſis ho-
rum iureconſultorum ſtudiis et placitis, diuer-
ſa cum in interpretando, tum in reſpondendo
principia proficiſcerentur, quae per diſcipulos
vtrinque ad poſteros propagabantur. Hinc de
Antiſtio Labeone, et C. Ateio Capitone POM-
PONIVS in *L. 2. §. 47. D. de orig. iur.* Hi duo
inquit primum veluti diuerſas ſectas fecerunt, qui-
bus Proculus et Sabinus deinde nomen dederunt.
Imperatores vero ſectas, vbi ſemel ortae ſunt,
firmandae dominationis ergo, valde fouerunt,
vt contrariis iureconſultorum reſponſis ciuium
animi diſtraherentur. Vnde Auguſtus facul-
tatem de iure reſpondendi, omnibus olim com-
munem, quibusdam tantum iureconſultis con-
ceſſit, iudicesque, vt ne ab eorum reſponſis
et ſententiis diſcederent, obſtrinxit *L. 2. §. 47. D. de orig. iur. §. 8. Inſt. de iur. nat. gent. et
ciu.*

1) Nec minus CORN. VAN ECK Orat. de vita, moribus
et ſtudiis M. Antiſtii Labeonis et C. Ateji Capitonis,
Franequ. 1692. quae exſtat in GERH. OELRICHS
novo theſ. diſſ. ſelect. in Academ. Belg. Vol. I. Tom.
II. p. 821. CHR. GOTTLOB BIENER Diſſ. Anti-
ſtius Labeo iuris ciuilis novator. Lipſiae 1786.

ciu. Opera enim iureconsultorum valde utilis ipsi visa est in novo principatu constituendo, legibusque ad nouam imperii faciem inflectendis, vti praeclare docuit IO. GOTTLIEB HEINECCIVS *Syntagm. antiquit. rom. iurispr. illustrant. L. I. T. II. §. XXXIX.*

POMPONIVS quidem docet, datam esse iurisconsultis ab Augusto publice de iure respondendi facultatem, vt maior iuris haberetur auctoritas; verum enim vero iurisconsultus vel non ea mentis fuit acie, vt perspiceret veram huius instituti causam; vel eam dissimulauit, vti id quoque alibi fecit. Conferas VLRIC. HVBERVUM, *auspic. domestic. p. 178.* et IO. GOTTL. HEINECCIVM, *libr. I. histor. iuris, cap. IV. p. 174.* Refragatur quidem ei IO. AVG. BACHIVS *libr. III. histor. iurisprud. Romanae, cap. I. sect. VI. §. III. p. 381.* Edit. NOV. POMPONIIQUE causam in se suscepit; sed mihi magis placent ea, quae profert HEINECCIVS. W.

§. CLV.

Vti Capitoni successit Masurius Sabinus, ita Vtriusque Labeonis familiam M. Cocceius Nerua et Sempronius Proculus propagarunt. Reliquos, qui ad vtramque sectam pertinent, iureconsultos eo, quo vixerunt, ordine adcurate recensent IAC. GOTHOFREDVS *manuali iur. p. 27.* CHRISTIANVS OTTO A BOECKELEN *de diuers. fam. vet. Ictor. cap. II. V. A.* GOTFRID. MASCOVIVS *de sectis Sabinian. et Proculianor. in iure ciu. cap. II. sq. ** Sabinianorum mentio fit in *L. II. §. 3. D. de donat. inter vir. et vx. L. II. D. de acquirendo rer. dominio §. 25. Inst. de rer. diuis. L. 3. C. de posth. hered. instit.* Proculeiani vero in *§. 25. I. de rer. diuis.* et ab VLPIANO, *Tit. XI. §. 28.* laudantur. Ex Sabinianis magnam prae caeteris celebritatem consequutus est C. Cassius Longinus, a quo

quo *Cassiani* dicti sunt, more reliquorum sectariorum, qui diuersa nomina a praecipuis doctoribus adsumere solebant, quemadmodum *Proculeiani* etiam *Pegasiani* vocati sunt, quia *Pegasus* nouum illi scholae splendorem intulit, *L. 35. D. de mort. causs. donat. L. 18. D. de furtis.*

* In eo non conuenit inter eruditos, vtrum a *Masurio Sabino*, an a *Caelio Sabino*, qui sub *Vespasianis* floruit, *Sabinianorum* nomen ortum sit. *IACOBVS* enim *GOTHFREDVS* in *manual. iur. p. 28.* *Cassium* et *Proculum*, et *Sabinum* ac *Pegasus*, vtriusque scholae doctores, eodem tempore florentes, coniungendos esse putat, ideoque a *Caelio Sabino* nomen *Sabinianorum* arcessit. Huic sententiae suffragari etiam videtur *POMPONIVS* in *L. 2. §. ult. D. de orig. iur.* dum scribit: *adpellatique sunt partim Cassiani, partim Proculeiani, quae origo a Capitone et Labeone coeperat.* add, *PLINIVS L. VII. epist. XXIV.*

Quoniam interpreti iuris omnino interest, vt sciat, quinam iurisconsulti *Proculeiani* fuerint, quine *Capitonis* castra sint sequuti ac *Sabiniani* dicti hocque saepenumero ipsi lumen accendit multis in legibus: singulos nominabo. Quum *Proculeianorum* agmen duceret *LABEO*, de quo paullo ante plura disputauimus, eius sectae sunt adscripti:

I. M. COCCEIVS NERVA. Iure meritoque hunc in numerum scribendum esse, docet *POMPONIVS*, *L. 2. §. 47. D. de O. I.* In eo quidem differebat ab antesignano suo, *Labeone*, quod aulam haud fugeret; sed *Tiberii* potius esset amicissimus, eumque in *Capreas* euntem comitaretur teste *TACITO*, *libr. VI. annalium, cap. 26.* hancque ob causam consulatum quoque administraret, quod partim ex modo memorato *TACITI* loco partim aliis ex antiquitatis constat monumentis: immo quoque aliis muneribus publicis fungeretur, videlicet cura aquarum, ac triumuiratu monetali: conueniebat tamen vel minimum cum praeceptore suo in eo, quod fuerit

rit *συνωτάτος*, mortem contemneret vitamque inedia finiret; neque ab horrendo proposito reuocari se pateretur exhortationibus Tiberii. Plura de ipso profert IO. ABRAH. AHASVERVS, *diff. priore de M. Cocceio Nerua Romano imperatore*, quam praefide HENR. LAMPPIO, Bremae CIOIOCCCLVIII. defendit, §. IV. sqq.

II. SEMPRONIUS PROCVLVVS. POMPONIVS testatur, *loc. memor.* Proculum hunc sectae Labeonis fuisse deditum eoque minus dubium est, quod ipsi nomen dedit. Digesta quoque plura nobis praebent documenta, ex quibus constat, Proculum nostrum ea probasse, quae LABEO aequae ac NERVA docuerant, videlicet L. 9. §. 9. D. *de rebus creditis* ac L. 13. D. *qui potiores in pignore*, L. 29. §. 1. D. *ad legem Aquiliam* ac L. 86. D. *de legat. 3.* memoratu tamen dignum est, illum praeceptis ducis sui atque antesignani ita haud adhaesisse, ut religioni sibi duceret, ipsius castra nonnunquam deserere. Quum Nerua inprimis singularibus delectaretur opinionibus, et in iis quoque capitibus, in quibus SABINVS PROCVLVVS ac LABEO consentirent, illorum a communi sententia deflecteret, uti praesertim patet ex L. 12. §. 1. D. *de usu et habitatione*, quam inprimis eleganter exposuit GEORG. D' ARNAVD, *libr. 1. varior. coniecturar. cap. 15. p. 98.* atque eadem ratione LABEONI aperte repugnaret L. 2. §. 28. D. *ne quid in loco publico*: non potuit fere fieri, quin PROCVLVVS Neruae sententiam nonnunquam improbare. Factum est inprimis in L. 3. D. *de usufr. ear. rer. in lite*, cuius historiam in comment. *de controversia de usufructu nominis, inter veteres iurisperitos agitata*, Ienae CIOIOCCCLVIII. ¹⁾ enarraui. Eadem ratione ipsi displicuit, quod NERVA diceret, latiore culpam esse dolum, L. 32. *de depositi*, ac statuebat contra eundem, uxorem committere posse furtum, L. 1. D. *de act. rer. amotar.* quid quod latius adhuc est progressus ac sententiam adoptavit contra LABEONEM, quum statueret, usufructuarium

1) Tom. 1. Opusculor. p. 48.

Etuarium seruitutem ad aliam fundi partem, quam ad eam, cui erat adquisita, non posse adplicare L. 24. D. *de seruitut. praedior. rusticorum*. atque alio loco aperte LABEONIS improbaret sententiam, L. 60. D. *de adquir. hered.* L. 15. D. *de condit. causa data, causa non secuta*. Haecquum ita sese habent, haud profecto est expeditum, num *notas*, quas edidit, ad Labeonem, eum in finem solum scriberet, ut doctrinas praeceptoris sui, quemadmodum coniicit HEINECCIUS, *libr. 1. histor. iur. cap. 4. §. 227. p. 224.* ab aduersariorum stricturis vindicaret; illum autem Proculum esse, quem TACITVS ²⁾ *Licinium* vocat *Proculum*, cum GVIL. VAN DER MVELEN, *not. ad Pomponii enchirid. p. 738.* adfirmare haud audeo, ac solum addo, *notas* eius in Labeonem sub nomine *librorum* eius ex *posterioribus Labeonis* adlegari in L. ult. D. *de trit. vin. et ol. leg.* si vera sunt, quae coniicit BACHIVS, *histor. iurisprud. libr. III. cap. 1. sect. VI. §. 15. p. 391. edit. nouiss.*

III. VRSEIVS FEROX. Fallitur quidem sine dubio IO. BERTRANDVS, *libr. II. de iurisperitis, cap. 138.* quum ideo, quod PROCVLI sententiam referat VRSEIVS, ipsum Proculeianorum adscribit scholae; neque perpendit, etiam aduersariorum opiniones proferri posse; iure tamen eum in Proculeianorum censum scribi, colligimus partim ex eo, quod aliis quoque locis ad auctoritatem PROCVLI prouocat, eiusue sententiam probat, nimirum L. 48. D. *de iure dotium* ac L. 11. §. 2. D. *de aqua et aquae pluviae arcendae*; partim ex *notis*, quas IULIANVS in VRSEIVM FEROCEM et praeterea vel CASSIVS in FEROCEM, vel FEROX in CASSIVM scripsit. Eorum, quorum auctor est Iulianus, fragmenta exhibent digesta; illorum autem, quae vel CASSIVS in FEROCEM, uti putat AEG. MENAGIVS, *amoenit. iuris ciuil. cap. 43. p. 429.* vel FEROX in CASSIVM, quemadmodum opinatur GOTTFR. MASCOVIVS, *de sect. Proculeian. et Sabinianor. p. 89.* meminit L. 10. §. 5. D. *quib. mod. ususfruct.*

IV. ATTI-

2) *Lib. 1. Hist. cap. 46. p. 82.*

IV. ATTILICINVS, PROCVLI aequalis. Eum iure referendum esse inter illos, qui Labeonis praecepta propugnarunt, colligimus ex amicitia singulari, quae inter ipsum existit atque PROCVLVM, quum ATTILICINVS Proculum suum vocaret, L. 17. D. *de pactis dotal.* Coniungit eundem in finem sententiam suam cum illa, quae PROCVLO placuit, L. 27. pr. D. *de pact.* L. 21. §. 9. D. *de receptis, qui arbitrium receperunt*, L. 5. §. 1. D. *de servitut. praed. rusticor.* et L. 17. D. *de peculio*, nec minus saepius consentit cum Nerua, in L. 7. pr. D. *de condict. causa data, causa non secuta*, L. 45. §. 7. D. *mandati*, L. 19. D. *de legat.* 3. L. 16. D. *de liberat. legat.* L. 49. pr. *ad leg. Falcidiam* ac L. 4. §. 8. D. *de doli mali et metus except.* immo Sabino ita opponi solet, ut, ubi iurisconsulti significare volunt, in hoc, vel illo capite illos convenisse, SABINVM atque ATTILICINVM adlegasse satis habeant, in L. 6. §. 4. D. *communi diuidundo*, L. 49. D. *ad leg. Falcidiam*, L. 52. §. 18. D. *pro socio* ac L. 17. D. *de duobus reis constituendis*. Hanc ob rem IO. BERTRANDVS existimat, *libr. II. de iurisperitis, cap. XXXV. p. 229. L. 6. §. 3. et 4. com. diuidundo* mendo laborare, propterea quod Sabinum atque Attilicinum coniungit hosque Neruae opponit.

V. M. COCCEIVS NERVA, Neruae, cuius antea mentionem feci, filius. Memoratu profecto dignum id, quod VLPIANVS de ipso tradit L. 1. §. 3. D. *de postulando*, eum aetate decem et septem annorum, aut paullo maiore publice de iure responsitasse. Num minus sit respondere, an responsitare, iam non disquiro; sed hoc nomine lectores ablego ad AEG. MENAGIVM, *amoenitat. iuris cap. II. p. 4. IO. GOTTL. HEINECCIUM, histor. iuris, libr. I. cap. IV. §. 231. p. 228. CORNEL. VAN BYNCKERSHOEK, observat. iuris Rom. libr. IV. cap. 18. et IO. ABRAH. AHASVERVM, diff. prior. de M. Cocceio Nerua, §. VII. p. 16.* Sine dubio, ut fere omnes coniiciunt iurisconsulti, is Nerua fuit, cuius effigies, quum praetor esset designatus, super triumphales in foro imagines apud palatium iussu Neronis ponebatur, teste TACITO, *libr. XV. annal. cap. 72.* Proculeianum autem eum fuisse, colligitur inpri-

inprimis ex L. 3. §. 17. D. *de adquir. vel amitt. possess.* qua LABEO et NERVA filius, atque ex L. 2. §. vlt. D. *de his, qui notant. infam.* qua PEGASVS et modo memoratus NERVA filius coniunguntur. Addere licet L. 3. §. 8. D. *de peculio* eoque maiori iure *Proculeianis* adnumerare possumus, quum haud credendum sit, ipsum a patris praeceptis abhoruisse. Ceterum pater hic fuit imperatoris M. Cocceii Neruae, vti copiosius monstrant CHRIST. AD. RVPERTVS, *not. ad enchirid. Pomponii, libr. III. cap. XIII. sect. 11. p. 202.* et IO. ABR. AHASVERVS, *loc. memorat.*

VI. LONGINVS. Eius solum meminit POMPONIVS in L. 2. §. 47. D. *de O. I.* Fuit, inquit, *et eodem tempore et Nerua filius. Fuit et alius Longinus, ex equestri ordine, qui postea ad praeturam usque pervenit; sed Proculi auctoritas maior fuit.*

VII. P. IVVENTIVS CELSVS pater. Astutiam, qua a periculo, a Domitiano ipsi destinato, se liberabat, refert DIO CASSIVS, *libr. LXVII. p. 765.* ac filius eius auctoritatem, ad quam pater adscendit, L. 29. D. *de leg. 2.* describit nosque simul certiores reddit, de loco, quem obtinuit in consilio Ducennii. Scholae Proculeianorum fuit addictus, quod partim CELSVS filius, L. 20. D. *de leg. 2.* partim NERATIVS testatum fecit, L. 39. D. *mandati.*

VIII. PEGASVS. Praefectus vrbi fuit hocque non solum POMPONIVS *loc. cit.* sed etiam IVVENALIS declarat, quum eum *satyr. libr. IV. v. 76. villicum vrbi* vocat hocque nomine, vt scite observant ARNOLD. DRACKENBORCHIVS, *diff. de praefectis vrbi cap. 1.* ac CHR. RVPERTVS, *loc. laud.* praefectum designat vrbi. Eum Proculeianum fuisse ita constat, vt nulla egeat disputatione, quum ab ipso Proculeianos Pegasianos esse dictos, neminem fugit. Discedit itaque in sententiam Proculi L. 30. pr. D. *de pecul.* L. 27. §. *fin.* D. *de adquir. rer. dominio* ac coniungitur quoque cum LABEONE in L. 12. §. 3. D. *de instruct. vel instrum. legato:* nec non cum PROCVLO, in L. 7. §. 1. D. *de senatoribus.* Ceterum litem, quae inter Sabinum ac Pegasum fuit agitata, refert PAPINIANVS, L. 115. §. 2. D. *de verbor.*

bor. obligat. latque omnes eius sententias exposuit
HENR. THEOD. PAGENSTECHER, *iure Pegasi*,
Lemg. CIOIOCCXXXI.

IX. P. IUVENTIVS CELSVS. Quum pater Labeonis coleret praecepta, haud mirum est, quid sit, quod filius, qui referente POMPONIO bis consulatum administravit ac senatusconsultum, quum claium reipublicae teneret, condidit, quod integrum nobis exhibet L. 20. §. 6. D. *de hered. petitione*, eiusdem in sententiam discederet, licet eius aetas in tempora incideret, quae essent fere pacata, ac sub Hadriano floureret. Eum fuisse Proculeianum, iam animadvertit IAC. CUIACIVS, *libr. viii. observat. cap. 35.* et *libr. xxvii. cap. 13.* et licet haud religioni sibi duceret, tam a Labeone, sectae suae antesignano, quam a patre suo discedere, videlicet L. 10. §. 1. D. *de negotiis gestis* L. 25. §. 1. D. *de furt.* L. 29. D. *de euit.* L. 65. §. 3. D. *de leg. 3.* ac L. 3. §. 7. D. *de condit. causa data, causa non secut.* immo VLPIANVS modo memorata L. 10. §. 1. D. *de negot. gest.* Celsum eleganter deridens refert sententiam LABEONIS; recensere tamen solet Labeonis sententias, L. 42. D. *de rebus creditis* ac L. 43. D. *de leg. 3.* immo Proculum sequitur in L. 10. D. *de servitut.* L. 9. §. 3. D. *de hered. instituend.* L. 79. D. *de leg. 3.* ac L. 19. §. 3. D. *de aur. arg. mundo leg.* sententiamque, quam amplexus est, auctoritate patris confirmat, L. 20. D. *de leg. 2.* A Iuventio illo Celso, qui fuit *promagister*, teste marmore, apud GRVTERVM, p. DCVII. plane diversus fuit, quod contra AEG. MENAGIVM, *amoenit. iuris civil. cap. xx.* et GVIL. GROTIUM, *de vitis iurisconsultorum, libr. iiii. cap. 3.* est notandum et Domitium Labeonem amicum habuit, qui per quaestionem, Iuventio propositam L. 27. D. *qui testam. fac. poss.* nomen dedit *quaestionibus Domitianis.* Attentionem meretur epistola, qua Domitio respondit, quae egregias ingenii dotes omni modo prodit: *Aut non intelligo, scribit, quid sit, de quo me consulueris, aut valde stulta est consultatio tua, plus enim, quam ridiculum est dubitare, an aliquis iure testis adhibitus sit, quoniam et idem tabulas testamenti scripsit.*

X. NERATIVVS PRISCVS. Iurisconsultum hunc Traiano fuisse deditissimum, nihilque familiaritate ipsorum fuisse coniunctius: immo Traianum nihil magis in optatis habuisse, quam vt Neratium haberet successorem: ex SPARTIANO liquet, *vit. Hadr. cap. 4.* In Proculeianorum censum eum scribere solent; nec immerito. Labeonis in sententiam discedit L. 9. D. *de Carbon. editio*, ac L. 47. D. *de damno infecto* et cum Proculo consentit L. 17. pr. D. *solut. matr.* L. 3. §. 3. D. *de adquir. vel amitt. possess.* L. 3. §. 5. D. *de aur. arg. mundo legatis*, praeter ea autem conuenit cum ARISTONE et CELSO, L. 39. D. *mandati*. Eadem ratione cum Proculeianis adfirmat, ideo pupillum id, quod sine tutoris auctoritate promisit, soluere non posse, quod nec natura debeat, L. 41. D. *de condict. indebiti*, quum Labeonis adseclis hoc placuisse, satis superque liquet ex iis, quae proferunt EDM. MERILLIVS, *libr. 1. variant. ex Cuiacio, cap. 20. et libr. VII. Observat. cap. 30.* ac GOTTFR. MASCOVIVS, *de sect. Sabinianor. cap. IX. p. 196.* Neque minus in Proculeianorum sententiam discedit, quum agri domino possessionem thesauri, in ipso absconditi, tribuit, L. 3. §. 3. D. *de adquir. vel amitt. possess.* quae emendatione GERH. NOODTII, *probabil. II. cap. 6.* ac SIGISM. RICH. IAVCHII, *de negat. pandect. Flor. p. 321.* haud indiget, vt recte monet ABR. WIELING, *lect. iuris civil. libr. I. cap. 19. p. 65.* Tandem POMPONIVS ipse locupletissimus est testis, eum Proculeianum fuisse. CAR. BENIAM. ACOLVTHVS, *orat. de Neratio Prisco veteri iurisconsulto, lenae MDCCCCLVI.* Ita quum sentiret NERATIVS, quid mirum, quod in eundem Proculeianorum censum cadat ³⁾.

X. TITVS

3) Cf. IO. CONR. SICKEL *Exercit. de Neratio Prisco Icto praesid. Chr. Gottl. Richtero* defensa Lips. 1788.

Nonnunquam tamen Neratius a Proculi sententia discedit, L. 19. D. *de S. P. V.* ac ipso cum Sabino consentit, L. 71. §. 2. D. *soluta matrimon.*

XI. TITVS ARISTO, ipsi coniunctissimus? Audi-
 visse quidem ARISTONEM CASSIVM, alteri sectae
 addictum, discimus ex L. 40. D. *de receptis*; sed
 nemo arbitrari debet, isto tempore sectam vnam ab
 altera ita sese abalienasse, vt nec is, qui vni sese
 consecrauit, alterius sectae doctorem adire, eiusue
 scholas frequentare posset, vt recte monet CHRIST.
 OTTO A BOECKELEN, *de diuersis famil. veterum*
iurisconsultor. cap. v. p. 50. Neque negandum est,
 illum ista floruisse aetate, qua sectarum studium iam
 deferuescere inciperet eandemque ob causam sen-
 tentiam, Pegaso contrariam, fouisse in L. 19. D. *de*
hered. instituend. verum tamen Proculeianis iure me-
 ritoque adnumerandus est, si ponderamus, NERA-
 TIVM ARISTONIS sententiam referre eamque pro-
 bare L. 58. D. *de pact.* PAPINIANVS rescripti diui
 TRAIANI meminit in L. 5. D. *si a parente quis ma-*
numiss. quod dedit ex consilio NERATII PRISCI
 aequae ac ARISTONIS, immo inter vtrumque iuris-
 consultum litterarum fuit commercium, vti constat
 ex L. 19. §. 2. D. *locati* ac L. 3. pr. D. *quae res*
pign. vel hypothecae. His accedit tandem, Titum
 Aristonem notas scripsisse in c. CASSIVM, secun-
 dum L. 7. §. 3. L. 17. D. *de usufr.* eandemque ob
 causam GOTTFR. MASCOVIVS, *de sect. Sabinianor.*
et Proculeianorum, cap. v. §. III. p. 88. et CHRIST. OT-
 TO A BOECKELEN, *loc. cit.* mecum consentiunt; ECK-
 HARDVS autem, *diff. de societate Leonina*, quam prae-
 fide IO. GEORG. ESTORE, anno MDCCCXXXVIII.
 defendit, *cap. I. p. 14.* aliam fouet sententiam et
 maiori iure ARISTONEM accensendum esse putat
 Sabinianis. Tuetur quidem se potissimum auctoritate
 HEINECCII, *libr. I. histor. iuris, cap. IV. p. 256.*
 verum tamen vir summus solum illos falli putat, qui
 ex litterarum commercio, quod intercessit inter
 ARISTONEM ac NERATIVM, illum Labeonis fuisse
 adsecclam, concludunt. Tandem

XII. VLPIVS MARCELLVS est nominandus. IO.
 BERTRANDVS, *de iuris peritis, libr. I. cap. 17. §. 4.*
 ac HENR. BRENCMANNVS, *diff. de legum inscrip-*
tionibus, §. 37. MARCELLVM Cassianorum sectae
 adscribunt. Ab his plerique eruditorum discrepant
 ac eum locum tenuisse inter Proculeianos putant, e
 quibus

quibus MARC. ANT. GALVANVM, *de usufructu*, cap. XXXVI. §. 2. CHRIST. OTT. A BOECKELEN, *de diuersis familiis veterum iurisconsultor.* cap. v. p. 51. IO. GOTTL. HEINECCIUM, *hist. iuris Romani*, libr. I. cap. IV. §. 23. GOTTFR. MASCOVIVM, *de sectis* cap. v. §. 4. et IO. THEOPH. SEGERVM, in *Vlpio Marcello*, ⁴⁾ p. 14. nominasse sufficiat; MEINARD. autem TYDEMANNVS ⁵⁾ mediam eligit viam ac neque Sabinianum, neque Proculeianum, sed neutrum fuisse putat partium. Non negandum est, ita haud fuisse sectae suae deditum, vt facinus se committere crederet, vbi semel a praeceptis illius deflecteret. Et si Iulianus Sabinianis adnumerari soleat; cum illo tamen conspirauit L. 11. §. 7. D. *de minor.* atque a Labeone discessit L. 21. D. *de dolo malo*; neque minus alibi probabat Iuliani sententiam, videlicet L. 9. §. 2. D. *de liberis et posthumis*, L. 2. D. *de noxalibus action.* ac L. 10. pr. D. *si quis omissa causa testamenti.* Libentissime id largior; verum tamen ex iis haud possumus concludere, ipsum sectae Labeonis adhaerere potuisse, quum Marcello contingeret, quod aliis quoque eiusdem aetatis accidit iurisconsultis, ac ita studio sectarum haud flagraret, vti priores prudentes. Concludimus illud minime ex eo, quod fratrem habuit NERATIVM PRISCVM, L. 12. §. 43. D. *de instruct. vel instrum. legat.* cum EDMUND. MERILLIO, libr. I. *observat.* cap. 28. p. 28. sed ante omnia ex notis, quibus IULIANVM saepissime iam carpsit, quod IAC. CVIACIVS, libr. XIV. *obs.* cap. 35. iam animaduertit; neque negare potuit BALTH. BRANCHV, *observat. in ius Romanorum*, part. I. p. 154. Iam non adfirmabo contra MEINARD. TYDEMANNVM, *loc. laud.* Marcellum maximo in Iulianum esse adfectum odio hocque ipsius peperisse notas; eum tamen saepius ab

4) Diss. a CHRIST. HENR. SCHMIDIO Lipsiae 1763. defensa.

5) In Diss. de L. VLP. MARCELLI *vita et scriptis.* Traj. ad Rhen. C1812CCLXII. Exstat in OELRICHS *nouo thes. diff. iurid. Belgic. Vol. I. Tom. I.*

ab ipso recessisse, quam eius amplexum esse sententiam, non negare possumus, si potissimum perpendimus, quod tradidit in L. 10. C. de cond. indeb. L. 14. D. de rebus credit. L. 9. §. 1. D. de SCto Maced. L. 1. §. 12. D. de dote praelegata ac L. 12. §. 5. D. de usufructu. Quod quum sectam, quam elegit MARCELLVS, omnino prodit: eam non minus ex eo perspicimus, quod Sabinianorum L. 11. §. 3. D. de donat. inter vir. et vx. tanquam iurisconsultorum mentionem faciat, ad quos haud sit referendus: quod verbis testamentorum illorum in explicatione inhaerendum esse statueret, in L. 24. D. de rebus dubiis. Sententiam LABEONIS aequae ac NERVAE adprobat L. 25. §. 1. D. de usufructu: PROCVLO suffragatur L. 9. §. ult. D. de R. C. ac id statuit, quod LABEONI placuit in L. 4. §. 3. D. de condition. ob turp. vel iniustam caus. Conueniunt porro CELSYS et MARCELLVS, L. 14. pr. D. de leg. 1. atque ab Sabino deflectit L. 8. D. de assignand. lib. et L. 1. §. 8. D. de suis et leg. hered. Labeoni adhaeret L. 4. §. 13. D. de doli mali except. et PROCVLO, L. 8. D. de V. O. ac tandem in quaestione, qua iure id, quod in exstructionem monumenti sit erogatum, in funeris impensas sit referendum, cum Sabino haud consentit, sed aliam ingressus est opinionem, L. 1. §. ult. D. ad leg. Falcidiam, vt eleganter explicat IAC. VOORDA, comm. ad leg. Falcidiam, cap. VII. p. 71. Haec de Proculeianis. Iam me verto ad Sabinianos. Primum locum

I. MASSVRIO adsigno SABINO. Num is fuerit SABINVS, de quo multa legimus apud ATHENAEVM, de diplomatistis, libr. V. ac libr. XIV. cap. 5. an isto ab iurisconsulto diuersus, iam non inquirō, ac solum moneo, CHRIST. AD. RUPERTVM; loc. cit. 10. ROBERTVM, ad notata Mercatoris, libr. 1. cap. 17. ac CAR. ANDR. DVCKERVM, in not. ad opuscula vet. iurisconsultor. p. 158. hac in re fuisse occupatum: summam vero eum adeptum esse auctoritatem, perspicere licet ex ARRIANO, in Epictetum, libr. IV. cap. 3. et PERSIO, Satyra V. v. 88. sqq. Primus itaque fuit, obseruante POMONIO, L. 2. §. 47. D. de O. I. cui facultas publice de iure respondendi concederetur ac simul publice scripsit: Capitonis au-

tem adseclam fuisse, testatur idem iurisconsultus hocque, iudice GOTTFR. MASCOVIO, causa fuit, cur in primis ea, quae veteribus placerent, probaret in L. 27. §. 21. D. *ad leg. Aquiliam*: L. 6. D. *de condict. ob turpem, vel iniust. causam* ac L. 19. §. 17. et 18. D. *de auro argento mundo leg.* ac de pellicibus traderet, quae continentur in L. 144. D. *de verbor. significat.* Num nomen dederit Sabinianis; an hunc potius honorem habuerit Coelius Sabinus, uti arbitratur IAC. GOTHOFREDVS in *manual. iuris*, p. 29. et IO. GOTTL. HEINECCIUS, *histor. iuris libr. 1. cap. 4. §. 206.* haud expeditum est; ille vero Sabinus, de quo iam loquor, tam curtae fuit supellectilis, ut licet equestri loco fuerit natus; tamen alendus esset ab auditoribus, L. 2. §. vlt. D. *de or. iur.*

II. C. CASSIVS LONGINVS. Ab ipso discipulos Capitonis Cassianos esse vocatos, nec tironem fugit. Superuacanei itaque operis culpam vix effugere possem, si iam probare vellem, eum in Capitonis discessisse sententiam ac eandem ob causam solum monere, ARRIANVM ad *Epiſtetum*, libr. IV. cap. 3. ipsi principem fere locum inter iurisconsultos assignare, atque PLINIVM, libr. VII. *epist. 24.* illum scholae Cassianae principem vocare ac parentem. Quum sanguinis vinculo iunctus esset maximis cum iureconsultis, videlicet Tuberone ac Servio Sulpicio, uti refert POMPONIVS, haud mirum est, eum ad perfectam peruenisse iuris scientiam, quum domestica ipsi ad imitandum proposita essent exempla, hocque effecit, ut ipsi demandarentur grauissima munera. Non solum cum Quartino consulatum gessit; sed Syriam quoque, obseruante TACITO, libr. XII. cap. 11. et 12. administravit: Asiae proconsul fuit, teste DIONE, libr. LIX. in fine Iudaeaeque, teste IOSEPHO, *antiquitat. iudaicar. libr. XX. cap. 1.* praeses extitit. Sub Nerone in senatu sententiam liberime dixit, ut testatur TACITVS, libr. XIII. *annal. cap. 41.* Sed deinde ab saeuissimo hoc principe in exilium missus est, ut SVETONIVS in *Nerone*, cap. 37. testatur, donec postea a Vespasiano est reuocatus, L. 2. §. vlt. D. *de or. iur.* AEG. MENAGIVS, *amoenitat. iuris*, cap. XLIII. p. 417. ac CHRIST.

AD. RUPERTVS, *animadu. in Pomponii enchirid. libr. III. cap. XIII. sect. III. p. 205.* de Cassio plura proferunt, quae notatu sunt digna, iisque vnicum addo, quod singulari profecto ratione in exilium pulsus sit hacque poena ideo adfectus, quod inter imagines maiorum effigiem quoque locauerit C. Cassii, Caesaris percussoris, vti referant TACITVS, *libr. XVI. annal. cap. 7.* et SVETONIUS, *in vit. Neronis cap. 37.*

III. COELIVS SABINVS. Plures scriptores eius meminerunt, videlicet PLINIVS, *libr. XXXV. cap. 12.* TACITVS, *libr. I. hist. cap. 77.* ac GELLIVS, *libr. IV. cap. 2. et libr. VII. cap. 4.* Consul fuit suffectus. Si coniectura vera est, quam HEINECCIUS profert, cuius vel minimum similitudinem veri denegare haud possumus, is est, qui Sabinianis nomen dedit; aliunde tamen etiam probare possumus, ipsum omnino locum mereri inter Sabinianos. POMPONIVS locupletissimus eius rei existit testis, ac GOTTFR. MASCOVIVS, *de sectis Sabinianor. et Proculeianor. cap. 2. p. 48. ex L. 72. §. 7. D. de condit. et demonstrat.* probat, Sabinum hunc COELII sententiam adprobasse.

IV. PRISCVS IAVOLENVS. Memoratu dignum est, GOTTLOB. AVG. IENICHEN, *dissertat. de Prisco Iauoleno, Icto incomparabili et praecipuo seculi sui ornameto*, Lipsiae ciciocccxxiv. multa congestisse, quae dicenda fuerunt de Iauoleno et solum quasi aliud agendo tetigisse eius sectam: sed extra omnem dubitationem est positum, illum Capitonis strenuum fuisse aemulum. POMPONIVS clare id testatur ⁶⁾; iura vero nostra id abunde confirmant. Licet nonnumquam ea haud improbet, quae Labeo profert, L. 79. D. *de contrahenda emtione* ac L. 66. §. 1. et 2. D. *soluta matrimonio*; aduersatur tamen claris verbis Labeoni in L. 33. D. *de testamentaria tutela* ac L. 100. §. 3. D. *de legat. 3.* Tuetur nominatim SERVII sententiam contra Labeonem, in L. 25. D. *qui testamentum fac. possunt* ac laudat ATTIVM CAPITONEM, in L. 39. §. 2. D. *de auro argento mundo legatis* eiusque refert sententias.

X 2

Reii-

6) L. 2. §. 47. D. de O. I.

Relicit ea, quae tradunt LABEO et PROCVLVS in L. 66. D. *soluta matrimon.* L. 33. D. *de testamentaria tutela* ac L. 11. D. *de iure deliberandi*; neque minus in MASSVRII SABINI sententiam discedit L. 59. D. *locati* ac cum CASSIO conuenit in L. 6. pr. D. *de liberis et posthumis*. Neque fere fieri potuit, quin Sabinianorum sectae fuerit addictus, quum COELIVM SABINVM praeceptorem habuerit, vti animaduertit POMPONIVS eandemque ob causam Sabinianorum in censum scribuntur, qui eius ex schola prodierunt, videlicet SALVIVS IVLIANVS, TVSCIANS atque ALBVRNIVS VALENS, ac per id locupletissimi sunt testes sectae, cui adscriptus fuerit lauolenus. Videndi hac de re sunt EDMVND. MERILLIVS, *libr. III. variant. ex Cuiacio. cap. XXXVI. p. 362.* FRANC. MARS. GORDONIVS, *praetermiss. iuris civil. cap. XIII. in EVERARD. OTTONIS thesauro iuris Romani, tom. II. p. 872. atque alii.*

V. MINVCIVS NATALIS, qui proconsul tempore Traiani fuit. Eum Sabinianum fuisse, colligimus ex sententia, quam de dominio adoptauit speciei, aliena ex materia confectae, quamue vna cum Sabinianis tribuit domino speciei; L. 61. D. *de rei vindicatione*; praeterea autem ad auctoritatem Sabini saepenumero pronocauit L. 22. D. *de rebus creditis* ac L. 6. §. 4. D. *de action. emti.*

VI. IVLIANVS. Si sequi vellemus sententiam HVG. DONELLI, *commentar. iur. civil. libr. V. cap. 25.* et IO. GOEDDAEI in *comm. ad L. 26. D. de verbor. signif.* statuendum esset, Iulianum Proculeianum fuisse; sed falli celeberrimos illos iurisconsultos, facili negotio demonstrari potest. Attigit quidem eam aetatem, qua haud amplius vsitatum fuit, vnus sectae praeceptis inhaerere atque ea, quae altera fouebat, omni delectu ac discrimine remoto contemnere, ac per id factum est, vt nonnumquam a CASSIO dissentiret, L. 11. §. 12. D. *quod vi aut clam* atque a communi Sabinianorum opinione deflecteret, L. 57. D. *de manum. testamento*: immo cum PROCVLO consentiret, L. 6. D. *ad leg. Aquilianam*, atque Celso sententiam, quam amplecteretur, placere, gloriaretur, L. 13. D. *de liberis et posthumis*.
id

id quod inprimis contra CHRIST. THOMASIVM est notandum, *naevis iurisprud. Anteiustin, libr. II. cap. 3. p. 84.* verum tamen haec haud obstant, quo minus statuamus, eum iure locum sibi vindicare potuisse inter Sabini aemulos. POMPONIVS iterum amplissimum hac de re nobis exhibet testimonium, L. 2. §. 17. D. de O. I. Tuetur sancte religioseque, Sabinianorum more, veterum placita, L. 51. §. 1. D. ad leg. Aquil. ac L. 31. pr. §. 1. D. de vulg. et pupill. substitut. ac nominatim, se Sabinianis adstipulari, declarat L. 11. §. 3. D. de donat. inter vir. et uxor. Eadem ratione adprobat ea, quae SABINVS et CASSIVS docent in L. 3. §. 6. D. de lib. et posthum. L. 1. §. 5. D. de adquir. vel am. poss. L. 30. D. de liberali causa L. 28. §. 1. D. de iureiurando et L. 24. §. 2. D. de act. emt. Refellit Proculeianos et ipsum edictum perpetuum LABEONIS sententiae opposuit, ut patet ex insigni loco CALLISTRATI, L. 1. §. 1. D. de iure fisci. Dissentit plerumque a Iuventio Celso, quem Proculeianum fuisse, supra demonstrauius atque VLPIVS MARCELLVS notas in Iulianum sine dubio, propterea quod Sabinianorum sententiae fuerit adscriptus, composuit. AEG. MENAGIVS, *amoenitat. iuris civil. cap. XXIV. p. 133.* et IO. GOTTL. HEINECCIUS, *hisor. edictorum atque edicti perpetui, libr. II. cap. III in eius opusculis postumis, p. 191.*

VII. ALBURNIVS VALENS, quem recte CORNEL. VAN BYNCKERSHOEK, *praetermiss.* ad L. 2. §. 47. D. de O. I. ab illo Valente, cuius PLINIVS, *libr. IV. epist. 24.* meminit, distinguit. Sine dubio fuit in consilio imperatoris, teste CAPITOLINO, in *vit. Antonini, cap. 12.* ac is, cuius mentio facta est a PAVLLO, in L. 78. §. 6. D. de leg. 3. Quoniam ad IULIANVM prouocat in L. 33. D. de minor. et L. 94. D. de leg. 3. ex eo colligit CHRIST. OTTO A BOECKELEN, *de diuersis familiis veterum iurisconsultorum, p. 37.* eam fuisse Sabinianum. MASCOVIUS, *de sectis Proculeianorum et Sabinianorum, cap. II.* aliud addit indicium, quod sumit ex responso IAVOLENI, ab ipso L. 15. D. de annuis legatis adducto; POMPONII vero testimonium mihi reliqua antecellere videtur.

VIII. TVSCIANS. Nisi POMPONIVS eum Sabi-
nianum in censum scripsisset, nobis profecto plane
incognitus fuisset, quum nunquam eius alioquin in
iure mentio fit. Haec quoque est causa, cur multi
crediderint, non recte hoc nomen scribi a POMPO-
NIO. Alii illud in *Tuscus*: alii in *Fulcianus*: alii in
Marcianus: alii in *Tuscianus* atque alii in *Vinianus*
commutarunt; sed sine fundamento. TVSCIANI no-
men Romanis haud fuisse incognitum, discimus ex
L. 18. C. *mandat*. Potuit itaque etiam Tuscianus
quidem esse iurisconsultus, licet alioquin nihil reli-
querit, quod memoriam nominis ipsius conseruaret.
Conferas CORNEL. VAN BYNCKERSHOEK, in
praetermissis ad L. 2. §. 47. D. *de O. I.* Ei adhae-
ret MASCOVIVS *loc. cit.* CHR. OTTO DE BOECKE-
LEN autem *loc. memorat.* persuasum habet, Maecia-
num sub hoc nomine latere.

IX. SEXT. CAECILIUS AFRICANVS, Iuliani ae-
qualis, qui praesertim sub Antoninis eminuit. Iure
adsignamus ei locum inter Sabinianos, propterea
quod ita adhaereret sententiis Iuliani, ut illas num-
quam ponderaret, antequam eas amplecteretur;
sed eas omni delectu ac discrimine remoto pro veris
haberet. Discimus hoc ex L. 23. D. *de rebus credi-
tis*, L. 38. pr. D. *de condit. indebiti*, L. 45. D. *de
action. emti*, L. 31. D. *de pignorat. actione*, L. 19.
§. 1. D. *ad senatusconsult. Velleianum* L. 38. §. 4. D.
de solut. Si coniectura vera esset, quam IAC. CV-
IACIVS, in *recitat, ad Africani quaestionum libros*,
AEG. MENAGIVS, *amoenit. iuris civil. cap. 23.* et
GVIL. GROTIUS, *vit. iurisconsult.* proferunt, Afri-
canum nunquam Iulianum adlegasse, ubi responsum
ipsum adferret; sed satishabuisse, ubi simpliciter
voces adhiberet; ait, existimavit, negavit, putavit,
inquit, respondet, placet, notat; ista inprimis infer-
viret ad fulciendam sententiam, quam de secta AFRI-
CANI amplexi sumus; sed dudum illa est explosa a
MASCOVIO, *loc. excitat.* Nec prouocare possumus
ad illam stabiliendam ad disputationem Sexti Caeci-
lii cum Faunorino, de qua loquitur GELLIVS, *libr.
xx. cap. 1.* quum adhuc incertum sit, num is sit Afri-
canus noster; an ab ipso diuersus, quemadmodum
constat ex iis, quae proferunt AEG. MENAGIVS
amoe-

amoenitat. iuris civil. cap. 23. ac BERN. HENR. REINOLDVS, ad L. 23. D. de reg. iuris, p. 9. sqq.

X. TERENTIVS CLEMENS, qui auditor fuit Salvii Iuliani. Fuit ipsi inprimis carus, vti constat ex L. 6. D. *de vulg. et pup. substitut.* ac L. 24. D. *qui et a quibus manum.* Neque minus Iuliani auctoritate sententiam suam corroborare studet, L. 31. D. *eiusd. tit.* L. 72. D. *de hered. instit.* L. 53. pr. D. *de leg. 2.* L. 62. §. 1. et 2. ac L. 64. D. *de condit. et demonstr.* ac per id satis declarat, se SABINI sequi sectam.

XI. VINIDIUS VERVS, qui Antonini pii consiliarius fuit, vti testatur CAPITOLINVS, *vit. Antonini pii, cap. 12.* Laudatur solum ab aliis iurisconsultis in digestis; nec quidquam translatum est in illa eius ex scriptis; quoniam autem amicitiae fuit vinculum inter ipsum ac Volusium Maecianum huncque VINIDIUS, L. 32. §. 4. D. *ad leg. Falcid.* suum vocat, MASCOVIUS, *loc. memorat.* coniecit, eum fuisse Sabinianum. Agmen claudit

XII. L. VOLVSIVS MAECIANVS. Quicquid de eo dicendum fuit, indicauit IO. WUNDERLICH, *diff. de L. Volusia Maeciano*, Lips. c1712. eum autem iure possumus in Sabinianorum scribere tabulas. Ex L. 30. D. *ad leg. Falcid.* ac L. 86 D. *de condit. et demonstrat.* probat AEG. MENAGIVS, *amoenit. iuris civil. cap. v. p. 3.* Volusium illum Sabinianorum suo tempore fuisse ducem atque antesignanum et modo citata lege 86. D. *de condit. et demonstrat.* ac L. 65. §. 1. D. *ad SC. Trebellianum* Volusius Iulianum suum vocat ac per id, vt recte explicat IO. GOTTL. HEINECCIUS, *historia edictorum et edicti perpetui, libr. II. cap. III. §. 26.* Iulianum praeceptorem suum esse declarat. W.

§. CLVI.

Varia vtriusque sectae fortuna sub imperato-
ribus fuit, et modo illa fama et honore eluxit, varia for-
prout quidam alterutrius scholae vel ingenii do-
ctrinaeque laude excelluit, vel certe in aula
multum

multum valuit. Sic Proculeianae quidem maxima auctoritas sub Vespasianis fuit, quorum tempore Pegasus omnia in aula poterat, et sub Nerua Imp. cuius pater et auus ipsi scholae huic praefuerant, et Traiano Imp. At Hadriani tempore Sabiniana schola praeualuit; vnde Iuliano cura edicti perpetui componendi delegata est; qua re familiae huius existimatio multum creuit. EUTROPIVS VIII. 9. L. 2. §. 18. C. de veter. iur. enucleando et L. 10. C. de condict. indeb. Explosis enim Proculeianorum sententiis, Sabinianorum decisiones edicto perpetuo Iulianus inferuit, vti ex quaestionibus, an ea etiam bona, quae non soluendo sint, ipso iure ad fiscum pertineant, secundum Sabinianos decisione satis adparet L. 1. §. 1. D. de iure fisci. CHRISTIANVS OTTO A BOECKELEN de diuers. fam. veter. Ictor. cap. IX.

* Vnde adparet, non admittendam esse eorum sententiam, qui Proculeianos praecipua semper auctoritate prae Sabinianis valuisse existimant. vid. IO. GOEDDEVS in comment. ad L. XI. D. de reg. iur. REINERVS BACHQVIVS ad Treutler. Vol. 1. disp. XVII. th. 5. Ex eo vero sectae cuiusdam auctoritatem altera praeualuisse intelligitur, si sententiae eius vsu fori, aut principum rescriptis comprobatae sunt. Hinc formulae, *Sabini sententia utimur* in L. 70. §. 2. D. de legat. III. obtinuit *Sabini et Cassii sententia* in L. 10. pr. D. de usurpat. et usucap. Quum *Sabini sententia sit recepta* L. 7. §. 8. D. de donat. inter vir et vxor. Ita *Sabinus et Cassius, et Iulianus putant, quae sententia comprobata est*, L. 3. §. 6. D. de liberis et posthum.

§. CLVII.

et dissensiones,

Quod ad dissensiones vtriusque sectae attinet, si vniuersim spectantur, haec fere discrimina

mina obseruamus. I. Proculeiani nouis plerumque sententiis delectati, maiorum placita saepe deseruerunt, Sabiniani vero in iis, quae a maioribus traditae erant, regulis iuris subsistebant, quod docent exempla in *L. 27. §. 21. L. 51. D. ad L. Aquil. L. 6. D. de condict. ob turp. causam L. 31. D. ad L. Falcid. L. 3. §. 18. D. de acquirend. possess. L. 12. de auctorit. tutor.* II. Proculeiani verborum subtilitati stricte inhaerent, Sabiniani contra benigniorem humanitatis sententiam contra ius summum sequuntur. *L. 51. §. 2. D. ad L. Aquil. L. 20. de rebus credit. L. 13. ff. de liber. et posthum. L. 91. §. 3. ff. de verbor. oblig.* III. Sabiniani naturalem rationem, Proculeiani vero opinionem magis, quam substantiam intuebantur. *L. 11. D. de adquir. rer. dom. L. 7. §. 7. ff. eod.* IV. Proculeiani iurium omnium rationes inuestigandas putabant, quum Sabiniani contra parum de illis laborarent. *L. 20. D. de legibus.*

Quaenam fuerit inter Capitonem et Labeonem differentia, breuibus indicat verbis POMPONIUS, *L. 2. §. 47. D. de O. I.* Nam Attius Capito in his, quae ei tradita fuerunt, perseuerabat: Labeo ingenii qualitate et fiducia doctrinae: qui et ceteris operis sapientiae operam dederat, plurima innovare instituit. Quum tam diuersa fuit ratio, iura tractandi, quam hi duo sequerentur iurisconsulti: non potuit fere fieri, quin plura discrimina inter vtriusque scholae alumnos reperirentur. Quum in his ante omnia memoranda sunt ea, quae iam nominauit auctor: quaedam adiicienda sunt, quae ex modo indicatis sponte sua sequerentur. Proculeiani nihil interesse credebant, utrum nullae leges sint, an incertae, eandemque ob causam omne id, quod esset incertum, a iure civili excludere studebant, secundum *L. 2. D. de iuris et facti ignorant.* Inhaerebant litteris legum maximo cum ardore ac verba earum rationi omnino praeserebant, secundum

L. 29. D. *de leg. 3.* eandem ob causam imperator ad illos respiciebat, quum dicit¹⁾: *sed ut subtilitati eorum satis fiat, qui non sensum, sed vana nominum vocabula amplecti desiderant.* Definiebant maxima cura notiones, verbis subiectas, ac prae Sabinianis multum temporis ac laboris consumeabant in eruendis verborum originibus, quumque Sabinus furtum quoque fieri posse statueret fundi pariter ac aedium, teste GELLIO, *libr. XI. noct. Atticarum, cap. 18.* Labeo considerabat, furem a ferendo esse dictum²⁾ eamque ob causam earum tantum rerum furtum fieri statuebat, quae auferri et de vno loco in alterum moueri possent, L. 38. D. *de usurpat.* A regulis, quas sibi formarunt, numquam recedebant et ne aequitatis quidem hoc nomine rationem habebant, Arithmeticam inprimis obseruabant proportionem, vt recte animaduertit EDMUND. MERILLIVS, *libr. IV. obs. cap. 40.* ac per omnia haec saepissime efficiebant, vt quod traderent, summum quidem esset ius; summa tamen simul iniuria. Ab his differebant Sabiniani. Quum personas singulas ac causas intuendas esse docerent, simul decisionem dependere debere censebant a singulis circumstantiis, videlicet loci, modi, temporis ac personae, secundum L. 16. D. *de poenis.* Non potuit itaque fieri, quin geometricam potius colerent rationem, vti MERILLIVS, *loc. excitat.* concludit ex L. 17. D. *de duobus reis.* A regulis, quas sibi quoque formarunt, discedere, religioni haud ducebant, hancque ob causam IAVOLENVS omnem in iure ciuili definitionem periculosam esse putabat, L. 202. D. *de reg. iur.* ac

SABI-

1) L. 2. §. 1. C. *de const. pec.*

2) Errat HOMMELIVS in diss. laudata p. 21. vbi Labeonem vocabulum *furtum* a ferendo deriuasse, putat. Paullus in lege 1. D. *de furtis*, clavis verbis tradidit, Labeonem existimasse, furtum esse dictum a furvo, id est nigro, quod clam et obscure fiat; Sabinum vero a *fraude* huius verbi petiisse originem. Sabiniani erant, qui statuerent, fundi aediumque furtum fieri posse, teste Gellio Lib. IX, cap. 18. Quam ob causam a Caio L. 38. D. *de Usurp.* notantur.

SABINVS L. I. D. *de R. I.* tradebat, regulam quum in aliquo vitiata est, perdere officium suum; praeterea autem aequitatis rationem habere statuebant, vbi ad ius naturale respiciebant. Omnia haec copiosius exponit CAR. FERD. HOMMELIVS, *diff. de principali causa dissensionum inter Labeonem et Capitonem*, Lipsiae MDCCCCL. Ceterum auctor, quum ait, Sabinianos naturalem rationem; Proculeianos vero opinionem magis, quam substantiam intueri, verbis vtitur EDM. MERILLII, *libr. II. obs. cap. 3. p. 5.* ille autem, quum hanc sibi format regulam de doctrina vtriusque sectae, ad praeceptum respiciebat Proculeianorum, eum qui quatuordecim expleverit annos ideo puberem habendum esse, quod ea aetate generare posse praesumatur. W.

§. CLVIII.

Addit quidem EM. MERILLIVS L. I. *obs. cap. XXVII.* quem sequitur CHRISTIANVS OTTO *leiani* A BOECKELEN *de diuersis fam. veter. Ictor. cap. VII.* quae-
 Proculeianos subtilius quae-^{nes omnes} stiones omnes ex
 principiis philosophiae Stoicae decidisse, eo^{ex princi-}
 quod eam magis, quam Sabiniani, excolue-^{piis philo-}
 rint. Sed quum vtriusque sectae iure consul-^{Stoicae de-}
 tos a Stoicis profecisse paullo ante ostensum^{ciderint?}
 sit, et MERILLII argumentatio nihil habeat ro-
 boris: facile vnusquisque intelligit, differen-
 tiam hanc in fumum abire, nec a nobis hoc
 loco esse adferendam.

In iis, quae iam exposita sunt, haud persisto; sed merito iam praecipuas controuersias inter Sabinianos ac Proculeianos nomino. Contradicendi studio ita fuerunt incensi, vt duplex earum sit genus, quum aliae inter vtramque sectam instituerentur: aliis autem Sabiniani cum Proculeianis conspirarent, et Proculeiani cum aliis Proculeianis; vel Sabiniani cum Sabinianis pugnarent. Eminent inter vtrasque

I. Controuersia *de termino pubertatis.* Quum Sabiniani tempus, quo facultatis generandi partici-
 pes

pes fieri solerent, haud certum esse crederent ideoque corpus semper inspiciendum putarent, Proculiani eum, qui quartum et decimum annum expleverat, puberem esse putabant, vti VLPIANVS, *fragm. tit. xi. §. 28. p. 63. ed. 10. CANNEGIETER* abunde docet: *puberem autem, inquit, Cassiani quidem eum esse dicunt, qui habitu corporis adparet, id est, qui generare potest: Proculiani autem eum, qui quatuordecim annos expleuit. RADVLPH. FORNERIVS, libr. 11. rerum quotidianar. cap. 26. tom. 11. thesauri iuris civil. Ottoniani, p. 187. reliquias huius litigii deprehendere se posse putat in L. 32. D. de minor. L. 3. C. si minor. se maior. dixerit et leg. vn. cod. Gregori si maior. fuer. proh. VLPIANVS autem tradit, Priscum quemdam ipsa aetate, qua sectae floruerint, mediam elegisse viam atque vtrumque ad pubertatem requisivisse, annorum videlicet numerum ac habitum corporis. Haud constat, vtrum ille fuerit Neratius Priscus, an Priscus Iapolenus, quum vterque, vti scimus, tempore sectarum floureret, vti bene animadvertit ANT. SCHVLTINGIVS, *iurisprud. Anteiust. p. 604. non dubium tamen est, quin haec media sententia sequenti tempore sit recepta et ab omnibus adprobata. Vel minimum SERVIVS ad Virgil. Aeneid. libr. VII. v. 53. et ad eclog. VIII. v. 34. ita sentit: nec minus haecce sententia Prisci ab omnibus iuris peritis adoptata est causa, cur CAIVS, libr. 11. instit. tit. 3. PAVLVS, libr. IV. sententiar. tit. 4. VLPIANVS, L. 5. D. qui testam. fac. poss. ac DIOCLETIANVS et MAXIMINIANVS, L. 4. C. qui testam. fac. poss. tradant, puberem quatuordecim annos natum esse debere et nihilominus hac aetate tempus pubertatis variare potuerit, vti ex L. 21. D. quando dies leg. L. 4. D. de in lit. iur. ac L. 101. D. de condit. et demonstrat. docuit IO. PETR. DE LVDEWIG, de aetate legitima puberum, vel maior. cap. 1. §. 18. propterea quod anni haud sufficerent; sed habitus corporis considerari deberet. Hoc quum sciamus: statim perspicimus, IVSTINIANVM, pr. I. quib. mod. tut. finiat. verbis: pubertatem autem veteres quidem non solum ex annis; sed etiam ex habitu corporis, in masculis aestimari volebant, minime sententiam vnus vel**

vel alterius sectae; sed opinionem Prisei, communi dein consensu Romanorum adprobatam, referre ideoque nec emendatione indigere CORN. VAN BYNCKERSHOEK, *libr. III. observ. iuris Romani, cap. 24. tom. 1. oper. p. 326.* qua credit, in locum *quidem* substituendum esse *quidam*: immo iure IVSTINIANVM sibi tribuere posse, quod in L. ult. C. *quando tut.* introduxit, licet prorsus cum praeceptis Proculeianorum, quae a Stoicis hauserant, conveniret, uti recte monet EDM. MERILLIVS, *libr. 1. observ. iuris Romani, cap. 22. ac libr. VIII. cap. 29.* Conferas IAC. CUIACIUM, *libr. VIII. observ. cap. 16.* RAD. FORNERIUM, *libr. 1. rer. quotidianar. cap. 17.* HIERON. D'OROZ, *de apic. iur. libr. V. cap. 7.* iisque addas ea, quae hoc de effato IVSTINIANI protuli in *commentario Hoppiano, ad hunc loc. tom. 1. p. 190.*

II. Disputatio de actione negotiorum gestorum contraria, quum Sabiniani eam contra prohibentem locum habere negarent; Proculeiani autem illam concederent. Huius meminit imperator L. ult. C. *de negotiis gestis.* Apud magnos, inquit, auctores dubitabatur, si pro expensis, quae circa res factae sunt, talis negotiorum gestorum habeat aliquam adversus dominum actionem; quam quibusdam pollicentibus directam; vel utilem; aliis negantibus, in quibus et Salvius Iulianus fuit, hoc decidentes, sancimus. Non quidem nominat illos, qui hac de re litigabant; meminit tamen Iuliani: PROCVLUM vero in aliam discessisse sententiam, colligere possumus cum GOTTFR. MASCOVIO, *de sectis Sabin. et Proculeianor. p. 165. ex L. 17. §. 1. D. de institoria action.* etsi Iuliani opinio postea plures nactus sit fautores, nimirum POMPONIUM et PAVLLUM in L. 40. D. *mandati*, atque VLPIANUM, in L. 14. §. 13. D. *de religiof.*

III. Lis de usufructu nominis. Eam quidem exposui in *controuersia de usufructu nominis, inter veteres iurisconsultos agitata, lenae MDCCCLVIII.* ¹⁾ ac moneo, illam eo nomine attentionem mereri, quod

1) Tom. 1. Opusc. p. 48.

quod Cassius et Proculus in quaestione, vtrum in nomine possit constitui vsusfructus, conspirauerint et ab iis discesserit NERVA, ita, vt hic negaret eiusmodi vsusfructum, duo autem reliqui illum concederent. Quod de hac lite scimus, VLPIANO debemus, in L. 3. D. *de vsufruct. ear. rer.*

IV. *Controuerfia de discrimine inter vsusfructum ac habitationem.* Illa negari nequit. Colligimus eam partim ex verbis VLPIANI, L. 10. §. 2. D. *de vsu et habitatione*: *Si sic relictus sit illi domus vsusfructus, habitandi causa: vtrum habitationem solum; an vero et vsusfructum habeat, videndum. Et Priscus et Neratius putant, solam habitationem relictam, quod est verum.* Profecto Prisci ac Neratii, quorum vterque inter Proculeianos locum tenebat, mentio haud fuisset facta; neque adiectum esset, verum id esse, quod traderet; nisi alii et quidem eorum aduersarii aliud docerent. Rem confirmat IUSTINIANVS, L. 13. C. *de vsufructu* ac propius quaestionem definit, quum ait: vsufructu habitationis legato inter antiquos, cui similis est, vtrumne vsui vel vsufructui, an neutri eorum; sed ius proprium et specialem naturam sortita esset habitatio; quid autem statuerit quaelibet secta, et quid imprimis Sabiniani censuerint, incertum est; et vel minimum ex L. 32. D. *de vsufructu* colligi nequit cum GOTTFR. MASCOVIO, *de sectis Procul. et Sabinian. cap. 9. p. 172.*

V. *Controuerfia de mandatario, fines mandati excedente*, qua Sabiniani ei actionem penitus denegabant; Proculeiani autem illam, quoad summam, mandati fines haud excedentem concedebant. Curate imperator id in §. 8. L. *de mandato*, describit: *adeo quidem, inquit, vt Sabino et Cassio placuerit, etiamsi vjque ad centum aureos cum eo agere volueris, inutiliter te acturum: sed diuersae scholae auctores recte vsque ad centum aureos te acturum existimant, quae sententia benignior est; neque obitat, eum haud nominasse diuersas scholas, qui a Cassio desisterent. Quae quaeso schola diuersa fuit ab ea, quam Cassius sequeretur ac Sabinus, quam schola Proculeianorum? CAIUS locupletissimus quoque testis L. 4. D. *mandati,**

dati, PROCVLVM fuisse, qui id doceret ac ex L. 33. D. h. t. discimus, ita sese commendasse hanc sententiam, vt ipse IULIANVS, licet alioquin Sabinianus esset, illam foueret atque adderet VLPIANVS, a plerisque esse ita responsum. Eo maiorem attentionem meretur haec lis, quod in illa benigniorem sententiam amplexi sunt Proculeiani ac duriores Sabiniani, licet alioquin hi magis aequitati studerent. IAC. CUIACIUS, *libr. XII. obs. cap. 24.* et IAN. A COSTA, *not. ad §. 8. 1. de mandato*, p. 454.

VII. Disputatio de quaestione, num pretium consistere debeat in pecunia numerata; an quoque in aliis rebus in emtione venditione: disceptatio, de qua iudicat MASCOVIUS, *loc. mem. p. 179.* nullam fere celebriorem esse. Refert illam PAVLLVS, L. I. D. *de contrah. emt.* ac IUSTINIANVS, *pr. l. de contrah. emt. vend.* Secundum ea, quae duobus his traduntur effatis, Sabiniani existimabant, etiam alia in re pretium consistere potuisse; Proculeiani autem negabant et, quod omnino risu erat dignum, Sabiniani contra aduersarios prouocabant ad HOMERI auctoritatem, qui vini pro mercibus emti meminit; neque perpendebant, differentiam veram inter emtionem ac permutationem tempore Homeri non potuisse esse cognitam, vti obseruat FEITHIUS, *antiquit. Homer. libr. II. cap. 10.* Si iure potuissent Sabiniani sententiam suam corroborare ex HOMERO: difficile negotium iis profecto impositum haud fuisset, alia effata graecorum scriptorum iis iungere, quae collegit FERRANDVS ADDVENSIS, *explicationum, libr. I. cap. 19. tom. II. thes. iuris civilis Ottoniani*, p. 528. sed profecto argumentis, quae ex istis sumerent, nullum inerat robur. PAVLLVS pariter ac IUSTINIANVS SABINVM ac CASSIVM nominat, qui inprimis negarent, pecuniam numeratam in emtione venditione esse necessariam. Quisnam fuerit hic SABINVS, eruere studui in *not. ad pr. l. de emt. vend.* p. 720. alios vero, qui eandem defenderent, nominare haud licet, etsi PAVLLI aetate adhuc fuerint, quibus opinio haec placuerit, teste PAVLLO, L. I. D. *de contrah. emt.* Contrariam sententiam, quae postea quoque recepta fuit, inprimis

primis fouebant NERVA ac PROCVLVS, vti ipse Paullus animaduertit. Multa hac de lite proferunt GOTTFR. MASCOVVS, *de sect. Sabinianor. et Proculianor. cap. 9. p. 179.* EDM. MERILLVS, *libr. VIII. observationum, cap. 36.* ac BALTH. DE BRANCHV, *libr. II. obseruat. cap. II.*

VIII. *Controuerfia de furto ab uxore commisso.* Licet expeditum esset, contra illam non actionem furti, sed actionem rerum amotarum locum habere: haud tamen in quaestione conueniebant, num furtum vel minimum ab illa committi queat; nec ne. CASSIVS illud negabat eiusque rei rationem in eo ponebat, quod societas vitae eam quodammodo dominam faceret; PROCVLVS vero illud affirmabat et notabat, furtum quidem eam facere, sicut filia furtum faciat patri; sed furti non esse actionem. Illud imprimis notatu fuit dignum, quod cum PROCVLO ipsius aduersarius Sabinus et cum CASSIO consentiret Nerua ideoque nec vnus sectae alumni vna ratione quaestionem deciderent.

IX. *Disputatio de naturali obligatione pupillorum,* inter eruditos tamen nondum constat, veteres sectarum alumnos hac in re dissensisse. Quum L. 41. D. *de cond. indeb.* ac L. 59. D. *de obligat.* negatur, naturaliter pupillum obligari; multis autem legibus id affirmatur, iurisconsulti diuersas vias leges hasce conciliandi elegerunt; videlicet IAC. CUIACIVS, *libr. XVII. obseruat. cap. 4.* IAC. CONSTANTINAEVS, *subtil. enodat. libr. II. cap. 30.* IO. CORASIVS, *libr. VI. miscell. cap. 22.* OSIAS AVRELIVS, *dispunct. cap. 20.* HVG. DONELLVS, *libr. XII. commentar. iuris civil. cap. 2. et 22.* ac GEORG. D'ARNAVD, *libr. II. var. coniecturar. cap. 22.* Iam haud recensere licet diuersas horum virorum sententias; iis tamen merito praeferenda censeo coniecturam IAC. RAEVARDI, *not. ad L. 84. D. de reb. cred.* EDM. MERILLII, *libr. VI. obseruat. iuris civil. cap. 5.* ac GOTTFR. MASCOVII, *de sectis veterum iurisconsultor. cap. 9. p. 197.* qui controuerfiam quamdam inter sectas agitatam veram rationem dissidii esse putant, quod inter modo nominatas leges reperitur. Vel minimum verosimile id fit, quum NERATIVS PRISCVS, L. 41. D. *de condit. indeb.*
scri-

scribit: *quod pupillus, sine tutoris auctoritate stipulante promiserit, soluerit, repetitio est, quia nec natura debet*, qui Proculum, uti supra docuimus, sequeretur: IULIANVS autem ab hac sententia penitus abhorreret, L. 42. D. *de iureiurando*. Prouocat quidem EDMUND. MERILLIVS, *loc. memorat.* ad effectum LICINII RVFINI, L. 59. D. *de oblig. et act.* atque coniicit, hac in quaestione ideo potissimum distractos esse vtriusque sectae aemulos, quod in termino pubertatis haud conuenerint; sed utroque supersedeo argumento, propterea, quod ex modo memorato dissidio, ut recte GEORG. D'ARNAVD, *loc. mem.* obseruat, nihil profecto sequatur; neque minus eidem viro adsentior, quum haud constare obseruat, LICINIVM fuisse Proculeianum. Idem quidem in dubium vocat de NERATIO, ut labefactari queat argumentum eius ex effato a MERILLIO sumtum; verum enimvero ea, quae de ipso supra tradidi, abunde, uti spero, comprobant, iure illi locum esse tribuendum inter Proculi adsecclas.

IX. Disputatio *de legato in codicillis post mortem relicto heredis instituti*. Eam nullo modo negare possumus, quum curate illam ex VIVIANO describit SCAEVOLA, L. 14. D. *de iure codicillor.* Quantum ex ea perspicimus, illa locum habuit inter vtriusque sectae doctores primarios, videlicet SABINVM, CASSIVM et PROCVLVM. Quaestio fuit: an legata, quae posteaquam instituti mortem obierunt, codicillis adscripta, vel adempta sunt, a substitutis debeantur; SABINVS ac CASSIVS illam adfirmabant rationemque sententiae suae in eo ponebant, *quod codicilli pro parte testamenti habentur observationemque et legem iuris inde traditam seruent*; Proculus autem illam negabat. SCAEVOLA omnia haec refert atque addit, se dicere sententiam PROCULI verissimam.

X. Controuersia *de legato partiario*, qua quaestio in medium est prolata, num bonorum parte legata, rerum partes, an aestimatio debeatur. Quum iam tempore reipublicae, uti recte monet IAC. RAEVARDVS, *diff. de legato partiario*, §. XVIII. iurisperiti sententiam fouerent, deberi isto

casu aestimationem, vti ex CICERONIS *orat. pro Caecina*, feliciter coniicit, ATTEIVS CAPITO idem statuebat. Vel minimum ex eis est colligendum, quod hac de quaestione protulerunt SABINVS et CASSIVS; PROCVLVS autem cum NERVA, ipsas rerum partes legatas esse contendebant. POMPO-
NIVS hoc refert L. 26. §. 2. D. *de legat. i.* qui mediam sententiam eligebat heredisque arbitrio relinquebat, vtrum rerum partes, an aestimationem praestare vellet.

XI. Litigium *de mortis causa donatione*; vtrum scilicet ea sit actus inter viuos; an potius vltima voluntas. Controuersam fuisse hanc quaestionem, negare non possumus, quum L. 4. C. *de donationibus causa mortis* legimus: *de mortis causa donatione dubitabatur et alii quidem inter vltimas voluntates eam posuerunt et legatis aggregandam esse censuerunt, alii autem inter donationes, quae inter viuos consistunt, eam posuerunt*, atque idem testatur IVSTINIANVS, §. 1. l. *de donation.* quid vero quaelibet secta hac de re statuerit, haud definitur. ARNOLD. VINNIVS, *comment. ad §. 1. de donat.* animaduertit, nullum ambiguitatis huius vestigium superesse. Ab hoc discedit GOTTFR. MASCOVIVS, *loc. memor.* p. 242. atque omnino exsculpendum quid censet ex actionibus, quas Sabiniani pariter ac Proculeiani ex his donationibus concederent. Supponit ante omnia, Sabinianos donatario, si rem traderit ac conualuerit, conductionem causa data non secuta tribuisse. Belle id demonstrat ex L. 35. D. *de mort. causa donat.* quumque ex eo colligit, secundum ipsorum sententiam dominium rei donatae per donationem statim in donatarium transisse ideoque illam simplicem fuisse donationem: ex L. 14. §. vlt. D. *de donat.* concludit, aliud placuisse Proculeianis hosque ad legata, quorum dominium in legatarium non nisi morte donantis transferretur, donationes mortis causa retulisse, atque addit, etiam id comprobasse VLPIANVM L. 29. D. *de donat.* eumque in finem donatori non solum actionem directam in rem contra quemuis possessorem; sed etiam vtilem contra ipsum donatarium donatori rem donatam repetenti dedisse. Sed IAC. RAEVABDVVS, *com-*
men-

mentar. ad leg. Falcidiam, cap. VI. p. 93. cum MASCOVIO haud consentit; neque sententiam, quam *PROCVLO* adfingit, ex legibus ab ipso memoratis probari posse concedit. Omnino fundata sunt ea, quae humanissimus ille *Batauus* contra coniecturas *MASCOVII* monet; mihi longe vero similis videtur, pugnasse hac in controuersia quosdam *Sabini* adseclas cum aliis sectae suae alumniis ac discessisse potius *IULIANVM* in L. 17. D. *de mort. causs. donat.* ab aliis *Sabinianis*, a *PAVLO* in L. 35. D. *eiusd. tit. memoratis.* Conferas *BALTH. BRANCHV* in *obseruat. ad ius Roman. cap. 4. et 10. SAL. BRVNNQVELLIVM, de iurisconsult. erisc. siue miscell. §. 24.*

XII. Disputatio *de specificatione.* Quum *Proculeiani* Stoicorum sequerentur praecepta eumque qui speciem faceret, illius dominum esse crederent, omni discrimine ac delectu remoto, *Sabiniani* autem eius dominum illi, cui materia competeret, assignare haud dubitabant. Quum *IUSTINIANVS, §. 25. I. de rerum diuisione* solum refert, ambiguitatem hac in re *Sabinianorum* aequae ac *Proculeianorum* fuisse: maius lumen accendunt leges quaedam digestorum; siquidem ex L. 7. §. 7. D. *de A. R. D.* ac L. 3. §. 9. D. *ad exhibendum* discimus, *NERVAM* aequae ac *PROCVLVM* inter illos fuisse, qui specificanti fauerent ac sine dubio hac in re haud discedere vellent a praeceptis Stoicorum, quae supra sunt indicata; ei vero repugnabant *SABINVS* ac *CASSIVS*, ut ex L. 7. §. 7. *de A. R. D.* constat. Eandem sententiam fouet *MINICIUS NATALIS* L. 61. D. *de R. V.* quum inter nauem reficiendam distinguit atque aedificandam sequenti modo: *Minicius interrogatus, si quis nauem suam aliena materia refecisset, num nihilominus eiusdem nauis maneret: respondit manere. Sed si in aedificanda ea idem fecisset, non posse; neque IULIANVS* in notis, quas adiecit, quum sine dubio saltem ad casum, quo nauis sit refecta, respicit, a *Minicio* discedit, quod recte monstrauit *ART. SCHVLTINGIVS* contra *IAC. OISELIVM, not. ad Caium, libr. 11. tit. 1. §. 5. in iurisprudencia Anteiustiniana, p. 83.* Etii. ereiscundi iurisconsulti mediam sententiam eligerent huncque in finem

distinguerent, num in pristinum statum materia converti queat; nec ne? CAIVS tamen *libr. 11. inst. tit. 1. §. 5.* Sabinianorum tuetur sententiam, si iure scilicet ea tribuere possumus CAIO, quae hoc loco proferunt. HIER. ALEANDER, ad *h. l.* in iis Aniani agnoscit manum. Ceterum hac de lite ea quoque notanda sunt, quae EDM. MERILLIVS, *libr. 1. obseruat. iuris Roman. cap. 21. p. 22.* Opusculor. profert, quae merito reprehendit BRUNNQUELLIVS *de iurisconsultis ercisc. et miscellion. §. XIV. in eius opusculis*, p. 436. His iungimus merito

XIII. controuersiam *de dominio picturae.* PAVLVS est is quidem, qui illius in L. 23. §. 3. D. *de rei vindicat.* meminit; haud curate tamen definit, quid quaelibet secta statuerit. Coniicit EDM. MERILLIVS, *libr. VIII. obseruat. cap. 28.* et GOTTFR. MASCOVIVS, *loc. memor.* ex aliis principiis, quae Proculeiani aequae ac Sabiniani sequerentur, illos picturam domino tabulae pictae; Sabinianos autem pictori assignasse idque omnino verisimile est. CAIVS adprobabat Sabinianorum sententiam, L. 9. §. 2. D. *de A. R. D.* sed Proculi elegit coniecturam *libr. 11. tit. 1. §. 4.* Quum non credendum est, ut vel illius effatum manu Triboniani, vel hoc manu Aniani sit deprauatum, EDM. MERILLIVS, *loc. cit.* HIERON. ALEANDER, ac ANTON. SCHVLTINGIVS hac in re discrepant; mihi tamen verosimilius est, CAIVM adprobalſe sententiam SABINI ideoque interpolatum esse locum institutionum, quum ista sententia ab omnibus fere iurisconsultis erciscundis sit recepta atque etiam adprobata ab imperatore §. 34. I. *de rerum diuision.* His tandem accedit

XIV. controuersia *de quaestione, utrum si procurator, vel colonus; vel inquilinus; vel seruus; vel quispiam alius, per quem possidemus, possessione decedat, ea amittatur?* PROCVLVS in L. 31. D. *de dolo malo*, statuebat possessionem non amitti, quum quis familiae meae persuaserit, ut possessione decedat. Sabinus autem L. 31. D. *de acquir. vel am. poss.* domini possessionem interpellari contendebat, si colonus eam defereret; vel deferendae possessionis causſam praebuisset. Ab illo iterum paullulum alienus fuit AFRICANVS, L. 40. D. *de A. vel A. P. vti com-*

commonstrat copiosius IO. SAL. BRUNNQVELLIVS,
de iurisconsultis erciscundis, siue miscellionibus, §.
 15. in eius *opusculis*, p. 436. W.

§. CLIX.

Quamquam vero per integrum saeculum et ^{Sectarum} quod excurrit, ^{studium} sectarum studium inter iure-
^{senfim ces.} consultos viguit: ^{sare coe-} senfim tamen ab Hadriani ^{pit,} imp. tempore contentionis iste calor refrixit,
 et taedere multos cepit miserae illius seruitutis,
 qua in magistri verba ante iurauerant. Neque
 vero statim, publicato edicto perpetuo, sectae
 interierunt, vt viri docti, GEORGIUS FRANTZ-
 KIVS *ad tit. dig. de orig. iur. n. 66.* IAC. RAE-
 VARDVS in *comment. de reg. iur. p. 311.* alique
 sibi persuadent. Varias quidem lites inter di-
 versas scholas agitatae in edicto isto perpetuo
 sopitae sunt: sed longe plures post Hadriani
 imp. demum tempora rescriptis principum de-
 finitae *L. 4. pr. D. de lege commissor. L. 12. §. 1.*
D. de tutor. et curator. L. 11. D. de iurisdic.
 Hinc Ulpius Marcellus, qui sub diuis fratribus
 vixit, in Saluii Iuliani digesta animaduersiones
 scripsit, in quibus multa dissensionum vestigia
 adparent. EM. MERILLVS *L. 1. Obs. c. 28. L.*
VII. cap. 18. IAC. CUIACIVS *L. XIV. Obs. c.*
XXXV. Delata vero Hadriani temporibus
 ad ipsos principes iuris dubii interpretatione
L. 11. D. de legibus: multae sectarum contro-
 versiae partim rescriptis principum, partim
 ipsorum iureconsultorum consensu decisae sunt.*
 TERTVLLIANVS *Apologet. c. IV.* GOTFRID.
 MASCOVIVS *de sectis Sabinian. et Proculian. cap.*
VII.

* Hoc docent formulae, quibus iureconsulti vtun-
 tur. *Post magnas varietates obtinuit, L. ult. D.*

pro legato; iam decisa est quaestio, L. 4. pr. D. de lege commissor. fuit quaestionis et obtinuit, L. 24. D. de acquirend. hered. magna dubitatio fuit, sed hoc iure utimur, L. 73. §. 1. D. ad legem Falcid. Quamvis enim contra sit apud Celsum et alios plerosque relatum: tamen D. Pius, itemque Diui Fratres sic rescripserunt. L. 12. D. de tutor. et curator. dat.

Diuersis ex causis euenit, vt dissensiones, quae essent inter iurisconsultos, penitus exstinguerentur et iure ECKHARDVS primam earum ponit in edicto perpetuo. Quum Saluius Iulianus eius esset conditor ac simul praeceptis Sabini inhaereret; magna autem in illo concinnando vteretur libertate ac multa, quae quondam in edictis praetorum continerentur, omitteret: alia adiceret aliaue mutaret, vti ex L. 3. D. de coniungend. cum emancipato liberis liquet: non potuit fieri, quin etiam plerisque in capitibus controuersis sectae suae sententiam amplecteretur ac per id ipsis publicam auctoritatem conciliaret, postquam ipsius edictum perpetuum senatusconsulto confirmatum est, de quo multa profert HEINECCIUS, *histor. edict. perpetui*, libr. II. cap. IV. §. 1. p. 256. Clarum ex iis rei documentum nobis exhibet CALLISTRATVS, L. 1. §. 1. D. de iure fisci. *An bona, inquit, quae soluendo non sint, ipso iure ad fiscum pertineant, quaesitum est. Labeo scribit, etiam ea, quae soluendo non sint, ipso iure ad fiscum pertinere. Sed contra sententiam eius edictum perpetuum scriptum est.* Huic accedebant secundo, vt iterum recte iudicat ECKHARDVS, rescripta imperatorum, quibus controuersiae iuris deciderentur. Inprimis aquirati studebant: antiquam autem subtilitatem maximo prosequerentur odio, quemadmodum docet L. 5. D. de reg. *Catoniana*: ita autem morem gerebant iurisconsulti eiusmodi mandatis imperatorum, vt rescripta nimio obsequio ducti, tanquam ius generaliter constitutum ad alias proferrent species atque ista sententia statim placeret omnibus, quam princeps esset amplexus, quemadmodum ante monet EDM. MERILLIVS, *libr. I. obseru. cap. 5.* Tandem tertio iurisconsulti quoque multum ad sedandas has controuersias conferebant. Eligebant 1) non-

num.

numquam mediam viam inter utriusque sectae sententias, quum distinctionem adhiberent ac per illam quibusdam in casibus Labeonis; aliis autem Sabini sequerentur sententiam. Quis quaeso nescit, quomodo iurisconsulti litem de specificatione composuerint, quum mox speciem domino materiae, mox specificanti tribuerent? Factum est a CAIO, L. 7. §. 7. D. de A. R. D. PAVLLO, L. 24. eod. ac L. 88. D. de leg. 3. IULIANO atque VLPIANO, L. 44. §. 2. D. de leg. 1. inprimis autem IUSTINIANVS rem testatam facit: *et post multam*, inquit, §. 25. I. de rer. div. Sabinianorum et Proculianorum ambiguitatem, placuit media sententia existimantium, si ea species ad priorem et rudem materiam reduci possit, eum videri dominum esse, qui materiae dominus fuerit: si non possit reduci, eum potius intelligi dominum, qui fecerit. Plura proferunt EDMUND. MERRILLVS, libr. I. obs. cap. 3. 6. et 21. IOSEPH. NERRIVS, libr. II. analect. cap. 22. ¹⁾ ANTON. AVGVSTINVS, libr. I. emendat. cap. 6. ac MARC. LYCKLAMA, libr. VII. membranor. eclog. 5. §. 1. Simili ratione sublata est controuersia de amissione possessionis a procuratore acquisitae, de qua quoque supra iam disputavi, quumque distinguendo iam eam decidere studeret AFRICANVS, L. 40. D. de adquir. vel am. poss. aliam distinctionem adhibuit PAVLLVS, L. 3. §. 8. et 9. D. de adquir. vel am. poss. Eadem ratione PAPINIANVS, L. 115. §. 2. D. de V. O. in quaestione, vtrum mors serui, quem quis sub poena conventionali promisit, expectanda sit antequam poena exigatur? quaestione, inquam, quam adfirmabat Pegasus et negabat Sabinus, utriusque sententiam adprobat, prout formula stipulationis fuit concepta ²⁾, quumque PAVLLVS, L. 40. D. de hered. pet. inter bonae ac malae fidei possessorem distingueret, litem deciderat, quae de eo, quod interest, magno cum feruore fuit ante agitata, vt GEORG. CONR. CRVSIVS diatr. ad

Y 4

L. 46.

1) Tom. II. thes. iur. civ. Otton. p. 439.

2) Conf. EVERH. OTTONEM in Papiniano cap. XI. P. 353.

L. 46. *de hered. instit.* monet. Similiter placavit Paullus animos iurisconsultorum, quum disputarent, in quantum focer condemnandus sit, a quo gener dotem peteret, distinctione omnino memoranda in L. 21. D. *de re iud.* ac L. 84. D. *de iur. dot.* PETR. BVRGIVS, *elector. cap.* 19.³⁾ Aliam viam ingrediebantur prudentes, vbi quidem haud distinctione quadam vterentur; sed vtramque sententiam coniungerent hocque modo conciliarent. Fiebat illud imprimis, vti supra docui, in termino pubertatis, quum Proculeiani habitum corporis et Sabiniani lapsum quatuor et decem annorum; sequentes autem vtrumque requirerent. Neque nobis opus est, vt hoc in exemplo persistam; sed aliud neque minus illustre eius rei probat exemplum, L. 82. D. *de furt.* Quum magna esset pugna inter vtramque sectam de quaestione, num colono, an potius domino furti actio sit tribuenda, si fructus pendentes furto essent surrepti atque Sabinus colono⁴⁾; Labeo autem domino illam adsignaret⁵⁾, quemadmodum docet EDM. MERILLIVS, *exposit. ad L. decis.* p. 33. ac IO. SAL. BRUNNQVELLIVS *de iurisconsultis eriscundis; siue miscellionibus*, §. 23. in eius *opusculis*, p. 444. haud melius potuisset PAVLLVS supra memorata lege controuersiam hanc decidere, quam si vtrique tribueret actionem furti. Supra quoque monui, haud conuenisse sectarum alumnos in definienda actione, qua is, qui alteri mortis causa donauit, si mors haud sit sequuta, rem repetere posset ac vnum conditionem causa data, causa non secuta; alterum autem rei vindicationem illi adsignasse; VLPIANVS autem sibi optime consulebat, vbi vtramque concederet, L. 18. pr. D. *de hered. petit.* Tandem non potuit fieri, quin controuersia quaedam penitus tolleretur, si alterutram sententiam sequen-

tes

3) tom. 1. *thes. iur. ciu. Otton.* p. 340.

4) Vti VLPIANVS et PAVLLVS in libris *ad Sabinum* referunt, L. 14. §. 2. et L. 26. §. 1. D. *de furtis.*

5) L. 60. §. 5. D. *locati.*

tes iurisconsulti communi consensu adprobarent. Euenit illud potissimum, vbi principes iam declarauerant rescriptis, quam sententiam alteri praeferendam censerent. Prouoco hac in re ad L. 49. D. ad L. Falcid. L. 1. D. de contrah. emt. venditione ac L. 17. D. de iure patronat. ac solum moneo, hanc ob causam mox Sabinianorum, mox Proculianorum sententiam esse praelatam. Videmus id imprimis ex PAPINIANI exemplo. Quum Labeonem ac Pegasum laudat L. 95. §. 7. D. de solut. Neruae in sententiam descendit L. 47. D. de adquir. vel am. poss. ac cum NERATIO PRISCO facit L. 19. D. de dolo malo et L. 33. D. de usufr. alio loco eiusdem iurisconsulti sententiam reiicit, L. 67. §. 8. D. de leg. 2. et ad auctoritatem IULIANI prouocat, L. 62. D. de R. V. L. 50. D. de pecul. L. 76. D. de hered. instit. L. 43. D. de bon. libertor. L. 26. D. si quis om. causa ac L. 47. D. de fideiuss. eius opinionem eam, quae iure sit fundata, declarat, L. 11. D. de leg. 2. atque illius sententiam admittendam ducit L. 11. D. de bon. poss. secund. tab. eamque firmissima ratione subnixam dicit L. 18. §. 3. D. de stip. seruor. EVER. OTTO, in *Papiniano*, cap. XI. p. 355. W.

§. CLX.

Ex quo vero sectarum studium deferbuit, idet diffi-
 egerunt iureconsulti, vt dissidentes veterum ^{dentes se-}
 sententias variis modis conciliarent, et nulla ^{ctarum}
 habita auctorum ratione, quod iuris ratione ^{sententiae}
 maxime consentaneum videbatur, suum fece- ^{concilia-}
 runt. Hi, vt a sectariis distinguantur, ^{tac}
erciscundi, inuento a CUIACIO in *notis ad §. 25. I. de rerum diuis.* vocabulo, non satis concinno, *
 vel *miscelliones*, aut *medii* adpellantur, eoque
 nomine potissimum venire solent, qui sub Di-
 vis, Fratribus, et dein sub Seuero, Caracal-
 la, et Alexandro floruerunt. GOTFRIDVS
 MASCOVIVS *de sectis Sabinianor. et Proculianor.*

cap. VIII. IO. SALOMO BRVNNQVELL *prolus. de iureconsultis erciscundis §. VI. sq.* Nimirum media via incedentes, Sabinum et Proculum quasi diuidere sententiam iubebant, et ex vtriusque placitis aliquid retinebant. Exempla eius rei habes in *L. 7. §. 7. D. de acquirend. rer. dom. L. 14. D. de condit. et demonstrat. L. 26. §. 2. de legat. I. L. 3. §. 8. D. de adquir. vel amitt. poss. L. 115. §. 2. de verbor. obligat.*

* *Erciscentes* enim, non *erciscundi* dicendi essent, si analogiam spectes. Sed CUIACIUS, cuius auctoritate ¹⁾ recepta vox est, existimauit Stoicos, quippe medios inter Platonicos et Pythagoreos, a SERVIO ita dictos esse eumque in designandis iureconsultis, neutrius partis placitis addictis, imitatus est. Quam parum vero praesidii eius sententiae iste grammatici locus adferat, emendationum editionum fide praeclare ostendit vir doctissimus GOTFRIDVS MASCOVIUS *l. c. cap. VIII. §. 2.*

Tria sunt nomina, sub quibus designari solent iurisconsulti, qui mediam sequerentur, sublatis sententis, sententiam. Dicuntur *erciscundi*. Licet satis antiquum esse videatur nomen, propterea quod descendat a vocabulo, decemuirorum quidem aetate vsitato, postea autem prorsus obsoleto: nondum constat, illud iam antiquiore aetate esse inuentum. Prouocant quidem ad locum SERVII, ad *Virgil. Aeneid. libr. III. v. 68. rite ergo reddita legitima sepultura redit omnia ad quietem sepulcri, quam Stoici herciscundi, id est, medium secuti, tamdiu durare dicunt, quamdiu durat et corpus*: verum tamen merito animaduertendum est, nondum constare, num genuina sit huius legis lectio, quum MARKERVS, ad *Hygin. Fab. XIV. p. 45. in locum erciscundi substituit sepulcris condi ac* MEINARD, TYDEMANN, in *Vlp. Marcel. Sat. I. cap. v. §. II. addit, optimas SERVII editiones et membranas praeferre terris condi.*

¹⁾ *Lib. x. Obs. cap. IV.*

condi ²⁾). Si quoque scriptura haec recte se haberet: Seruius quidem Stoicos, minime vero iurisconsultos erciscundos fuisse tradit, ideoque nec dubium est, quin a recentioribus potius adpellatio haec fuerit inuenta. Idem statuendum est de altero nomine: *miscelliones*. Non quidem negandum est, FESTVM voc *miscellio* vocabulo hoc iam vti miscellionesque vocare eos, qui non certae sunt sententiae; sed *variorum mixtorumque iudiciorum*; sed ex eo haud colligere possumus, a veteribus iam iurisconsultos, de quibus loquor, dictos esse *miscelliones*. Neque minus tandem dicti sunt a veteribus iurisconsulti *medii*, ac IO. SAL. BRUNNQUELLIVS, *loc. mem.* ³⁾ com-
mode quidem ita dici potuisse adfirmat eumque in finem ad notionem, quam alioquin vocabulum hoc sustinet, prouocat; eos vero reuera nomen hoc a priscis fortitos esse, adserere haud audet. Labores, quibus inprimis iurisconsulti hi functi sunt, quibusue inprimis bene meriti sunt de iurisprudentia, iam supra indicaui: restat, vt saltem dispiciamus, num certo modo sectarum quoque studio affecti fuerint et partim referendi in Sabinianorum, partim in Proculeianorum censum? Si consulamus ea, quae hac de re tradunt EVERARD. OTTO in *Papiniano*, cap. II. §. 9. p. 355. et CHRIST. OTTO A BOECKELEN, *de diuersis familiis veterum iurisconsultorum*, cap. VII. p. 73. cum aliis putant, aetate, qua floruerunt hi iurisconsulti, sectarum studium haud penitus deferbuisset, ac plerosque iurisconsultos in vnam sectam prolixiores fuisse, quam in alteram. Ita, vt quosdam saltem nominem iurisconsultos, SEXTO POMPONIO sine dubio inter iurisconsultos erciscundos locus assignatur, CHRIST. tamen OTTO A BOECKELEN, *loc. mem.* BERNARD. HENRIC. REINOLDVS, *orat. de S. Pomponio* ⁴⁾,
et

2) conf. BACH. *hist. iur. rom.* Lib. III. cap. II. Sect. v. §. 3. not. g.

3) p. 427. *Opusc.*

4) in EIVS *Opusc. iur. rarior.* a IOAN. FRIED. IVGLERO ed. p. 525.

et HENRIC. THEOD. PAGENSTECHER, *comm. in S. Pompon. ad Sabin. de re testamentaria*, libr. I. cap. 6. p. 15. ⁵⁾ ex L. 21. D. *de hered. instit.* L. 22. §. 1. *quando dies leg.* L. 16. §. 2. D. *de euit.* atque alii eum Proculeianum fuisse probare student ⁶⁾. Eadem ratione Q. CERVIDIVS SCAEVOLA in Sabinianorum censum scribitur ob id, quod in L. 19. §. 1. D. *de negot. gest.* ac L. 93. §. fin. D. *de solut. et liberat.* legimus, quumque discipulus illius PAPINIANVS existeret, credunt plures iurisconsulti, eum extitisse Sabinianum eumque in finem prouocant ad L. 4. D. *de seruit.* L. 28. D. *comm. diuidundo* et L. 115. §. 2. D. *de V. O.* In eandem classem scribitur PAVLLVS, ob id, quod traditur in L. 44. §. 8. D. *de condit. et dem.* L. 3. §. 2. D. *mandati*: L. 6. D. *de fideic. libert.* L. 1. §. fin. *de adquir. vel. am. poss.* ⁷⁾ VLPIANVS vero Proculi castra est sequutus, vti multi vel minimum cum ANT. SCHVLTINGIO, in *iurisprud. Anteiustin.* p. 604, et HADR. STEGER, in *Dom. Vlpiano*, p. 11. colligendum esse putant ex L. 6. §. 7. et 20. D. *de minor.* L. 13. §. 6. D. *de hered. petit.* L. 12. D. *de instruct. vel. instrum. leg.* Si iam, quid hac de re sentiam, addere liceat, haud negandum est, discordiam quoque inter hos iurisconsultos extitisse. Videmus iam ex eo, quod
tam

5) neque minus IO. GOTTL. HEINECCIUS in *praefat. opusculis ad histor. iuris pertinentibus* praemissa p. 35.

6) CHR. OTTO A BOECKELEN loco laudato cap. VI. BERTRANDVS vero in *vita S. Pomponii* magis Sabinianor. Sectae eum adscribendum esse putat.

7) In his legibus plerumque VLPIANVM sub voce *quidam*, ab eo refutari, obseruat CUIACIVS *Lib. III. quaest. Paulli* p. 72. Propter hanc causam, et quod saepius Labeoni ac Neratio contradixerit, et Scaeuola, Sabiniano, praeceptore vsus sit, in Sabinianae sententiae proniorem eum fuisse CHR. OTTO A BOECKELEN l. c. existimat. Firmioribus tamen argumentis MASCOVIVS l. c. ostendit, Paullum eriscundis letis adnumerandum esse.

tam curate quoque, si de iurisconsulto magni nominis esset sermo, cuius aetas in haec tempora incidere, quos habuerit discipulos, sit notatum et inprimis LAMPRIDIUS, *vit. Alex. Severi cap. 68.* curate de multis iurisconsultis animaduertit, illos fuisse discipulos Papiniani, quod forsan haud factum fuisset, nisi ille sectam quamdam habuisset, pluraque praecepta tradidisset, quibus ab aliis sese distingueret. Docet quoque inprimis id suo exemplo PAVLLVS, qui haud dubitaret de PAPINIANI quadam sententia scribere; *sed mihi hoc nequaquam placet: iniquum est.* Sed inprimis quoque plures habuit controuersias cum VLPIANO, cuius rei testis est inprimis L. 43. D. *de act. emti.* Neque nego, nonnumquam iurisconsultos istius temporis huius, vel illius sectae probasse sententiam; nullo tamen modo concedere possum, illos per id in vnam, vel alteram fuisse prolixiorum, quod facili negotio demonstrari potest. Si quis velit ex legibus supra adlegatis probare, PAPINIANVM fuisse Sabinianum, alius forsan ex L. 20. §. 3. et 4. D. *de adquir. hered.* et L. 66. pr. D. *de leg. 2.* eum fuisse quoque fautorem praeceptorum Proculi demonstrabit. Eadem ratione PAVLLVS saepius dissentiebat a PAPINIANO, licet quoque Sabinianis adnumeretur, et quot quaelibet leges anxie colligit saepius laudatus de BOECKELIEN, *loc. memorato*, ut demonstret, POMPONIUM fuisse Proculeianum? Nonne vero plures libros ad Sabinum scripsit: Sabini ac Cassii sententiae suffragatur L. 6. D. *de cond. et demonstrat.* ac L. 6. *de stipul. seruor.* benigniore interpretatione illum iuuat L. 3. §. 1. D. *de iur. et fact. ignorant.* ac Sabinianorum auctoritate utitur L. 34. §. 2. D. *de fideic. libert.* Hanc ob causam fatetur HEINECCIUS, praefat. IO. LVD. VHLII *opuscul. ad histor. iuris praemissa*, p. 35. *eum neutri sectae nomen dedisse; sed generoso consilio, quod in utraque praeclarum erat, fecisse suum.* Plura iam non addam. W.

§. CLXI.

Etsi vero in digestis fragmenta, ex iureconsultorum eriscundorum voluminibus decerpta, ^{dissentio-} ^{num ta-} ^{men vesti-} ^{utram-} ^{gia in d'3}

deprehen-
duntur.

vtramque faciunt paginam, paucis intermixtis fragmentis eorum, qui ante Hadrianum floruerunt: non pauca tamen dissensionum, quae Triboniani animaduersionem effugerunt, vestigia in illis deprehenduntur. Harum autem cognitio, quum multum ad conciliandas leges, quae inter se pugnare videntur, conducatur, vti recte iudicat IACOBVS GOTHOFREDVS in *manuali iuris cap. VII. p. 29.* add. IO. MERCERIVS *conciliator. cap. VI.* ita magnam a studiosis iuris gratiam, colligendis et illustrandis illis contentionum reliquiis, merito viri doctissimi, CHRISTIANVS OTTO A BOECKELEN *de diuers. fam. veter. iurisconsultorum cap. VIII. et V.* A. GOTFRIDVS MASCOVIVS *de sectis Sabinianor. et Proculianor. in iure ciu. cap. IX.* inierunt.

Quemadmodum adcurata scientia controuersiarum, quae inter veteres prudentes locum habebant, saepe numero lucem accendit interpreti in legibus, quae alioquin perobscurae ipsi videntur; ita quoque nosse debet retractationes iurisconsultorum, quae ab ECKHARDO silentio praetermittuntur; iure tamen a nobis sunt hoc loco tangendae. Distinguo illas merito in veras ac fictas. Quum illae prius cogitari haud possunt, quam si iurisconsultus sententiam, quam fouit, deseruit atque aliam est ingressus: aut vtriusque sententiae vestigia in digestis, vel aliis libris iuris civilis deprehenduntur; aut vna tantum a conditoribus iuris est electa. Hoc quum accidit, illa omnino retinenda est, quae conditoribus pandectarum placuit; nec refert, vtrum ista posterior, an prior auctoris fuerit sententia; vbi vero illud evenit, repugnantia legum adest; neque alio modo leges, quae sibi inuicem aduersantur, explicari possunt, quam si sciamus, quae opinio prior fuerit: quaeue posterior, hancque, si est explorata, sequamur. Inuenimus illustre exemplum eiusmodi retractationis in L. 6. et 7. D. *de seruis exportandis.* Quum

PAPINIANVS *lege 7. quae sumpta est ex libr. x. eius quaestionum* in quaestione de poena, cui serui emtor sese subiecit, si ille extra Italiam haud exportaretur, *vix esse*, statueret, *ut eo nomine vindictae ratione venditor agere posset, acturum vero utiliter, si, non seruata lege in poenam, quam alii promisit, incidere*, atque rationes plures, quibus opinionem suam muniret, adliceret, vti iam supra monstraui: aliud ipsi placebat, quum eodem in opere et quidem eius *libr. xxvii. quaestionum*, ad illam quaestionem perveniret, candide atque ingenue fatetur, quid antea censuerit: *si quid emtor, inquit, contra quam lege venditionis cautum est fecisset; aut non fecisset, nobis aliquando placebat, non alias ex vendito propter poenam homini irrogatam agi posse; quam si pecuniae ratione venditoris interesset, veluti quia poenam promississet; ceterum viro bono non convenire credere, venditoris interesse; quod animo saeuientis satisfactum non fuisset*, hisque praemissis novam sententiam addit: *sed in contrarium me vocat Sabini sententia, qui agi utiliter ideo arbitratus est, quoniam hoc minoris homo venisse videatur*, vti copiosius monstrant EDM. MERILLIVS, *libr. i. obseru. iuris, cap. 9.* IO. MATTHAEVS MAGNVS, *ration. et differentiarum iuris, libr. ii. cap. 5. tom. iii. thesaur. iuris civil. et canonici* GERH. MEERMANNI, p. 302. GERH. NOODTIVS, *de pact. et transaction. cap. xi.* et EVER. OTTO in *vita Papiniani, cap. xv. §. v.* Simili ratione discessisse SCAEVOLAM statuere possumus a sententia, quam antea amplexus fuit, vti animaduertit GERH. NOODTIVS, in *libro ii. obseruat. cap. 18. tom. 1. operum*, p. 339, et ante eum IAC. CUIACIVS, *libr. iv. obseruat. cap. 1.* Quaestio, in qua decidenda parum constans erat, haec fuit, num, si alienus seruus duobus bona fide seruiat atque ex vnus eorum re adquirat, necesse sit, vt nomen eius in stipulatione adliceret, vbi illi adquirere vellet in solidum? Adfirmabat illam *libr. ii. quaestionum* teste VLPIANO L. 23. §. 3. D. de *acquir. rer. dominio* his verbis: *si alienus seruus duobus bona fide seruiat, et ex vnus eorum re adquirat, rationem facere, vt ei duntaxat in solidum adquirat: sed si adiiciat eius nomen, ex cuius re stipulatur: nec dubitandum*

tandum esse ait, quin ei soli adquiratur, quia et si ex re ipsius stipularetur, alteri ex dominis nominatim stipulando solidum ei adquirit. Superfedet hacce distinctione penitus L. 19. D. *de stipulat. seruor. si alienus* inquit, *seruus duobus bonae fidei seruiens, ex unius eorum re adquirat, ratio facit, ut ei, ex cuius re adquisiuit, id totum ei adquirat, siue ei soli, siue quasi duobus seruiat, ac per id omnino deferit sententiam, quae antea ipsi placuit.* Perspexit id quoque VLPIANVS, *lege supra citata.* Quibusdam enim verbis interiectis pergit: *Et in inferioribus probat* (scilicet in libro illo XIII. *quaestionum Scaeuola,*) *ut quamuis non nominatim, nec iussu meo, ex re tamen mea stipulatus sit, quum pluribus bona fide seruiret, mihi soli adquirat.* PETR. quidem BVRGIVS, libro *electorum*, cap. XVII. tom. I. *thesaur. iuris civilis Ottoniani*, p. 338. glossema latere coniicit, ut SCAEVOLAM cum ipso conciliet SCAEVOLA; neque minus IO. ALTAMIRANVS retractationem hanc haud admittere videtur, tract. II. *ad libr. II. Scaeuolae quaestionum*, tom. II. *thes. iuris civilis et canon.* GERH. MEERMANNI, p. 411. verum tamen illa, si rem curatius ponderamus, extra omnem dubitationem posita esse videtur. Praeter scriptores supra nominatos idem statuunt FRANC. MARSIVS GORDONIVS, *praetermissis iuris civilis*, cap. XI. tom. II. *thes. iuris civilis* EV. OTTONIS, p. 863. ANTON. FABER, *libr. III. coniecturar.* cap. 16. et IO. SAL. BRVNNQVELLIVS, *Prolusione de retractationibus veterum Ictorum*, §. X. in eius *Opusc.* p. 354. neque hoc loco omittendum est, VLPIANVM ea verba, quae ex SCAEVOLAE *libr. II. quaestionum* hac lege recitat, simul quoque repetere L. 25. §. 6. D. *de usufruct.* quae eius ex *libr. XVIII. ad Sabinum* est sumpta ac per id denuo, quae tradidimus, confirmat. Quantum perspicimus ex iis, quae tradit SIEGFR. REICH. IAVCHIVS, *de negat. pandect.* p. 81. haud constat inter iurisperitos, vtrum particula negandi verbis: *quod autem ex re alterius est*, quae in L. 23. §. 3. D. *de A. R. D.* leguntur, inferenda sit; nec ne: sed ea ad quaestionem, ab VLPIANO propositam, spectant; neque nos tangunt. Ab his sedulo distinguimus illas retractationes,

nes, quae iure quoque iurisperitis tribui possunt; verum tamen inter leges digestorum discordiam haud efficiunt. Facili negotio plures illarum nominare possumus. Ita PAPINIANVS diuerso modo decidebat quaestionem: num, si quis rem ab alio commodatam furto abstulerat, actionem furti instituere posset commodatarius; an dominus. Refert hoc IUSTINIANVS, L. vlt. §. 3. C. de furtis: *Licet, inquit, ab antiquis variatum est et ab ipso Papiniano in contrarias declinante sententias; hoc tamen nobis decidentibus, Papinianus, licet variauerit, eligendus est, non in prima; sed in secunda eius definitione; in qua lucrum statuit minime ad dominum rei peruenire.* EDM. MERILLIVS omnem operam in id quidem contulit, vt in digestis leges illas erueret, quae quamlibet harum sententiarum a PAPINIANO adoptatarum contineret, *exposit. in quinquag. decis. Iustiniani, cap. 11. in eius opusculis, p. 36.* eademque ob rem coniicit, primam ab ipso prolatam esse *libr. nono* atque alteram *libro duodecimo quaestionum.* Prius ex eo colligit, quod iste, teste L. 22. pr. et §. 1. D. de pignorat. act. omne id, quod creditor pignoratitius, cui pignus esset surreptum, ex actione furti lucratur, domino, nimirum debitori, tribuit, ac posterius ex L. 18. D. de furtis ac L. 12. §. vlt. D. de furt. probari autumat, qua praeceptum PAPINIANI, *semper creditoris interesse, etiamsi debitor soluendo sit*, proponitur; solas tamen esse coniecturas, quas profert, neque facili modo deprehendi posse, quibus in locis PAPINIANVS ita variauerit, MERILLIVS ipse fatetur ac maiori iure EVERARD. OTTO putat, neutram sententiam in pandectis exstare; sed caute forsan vtramque omissam, *vit. Papiniani, cap. xv. §. 5.* Aliud eiusmodi retractationis exemplum, quod in hanc classem scribendum est, exhibuit MASSURIUS SABINVS, si fides hac in re habenda sit VLPIANO. Quum doctrina de iure accrescendi multis implicata esset difficultatibus, quaerebatur quoque, vtrum, si Titius et Meuius in vndecim vncias coniunctim, Caius autem et Lucius sine parte essent heredes scripti, atque Lucius semunciam suam repudiasset, ista soli Caio; an omnibus potius eius coheredibus adcrederet; vario tamen

modo quaestionem hanc decisam esse, colligimus merito ex VLPIANO, qui L. 17. §. 1. D. de hered. instit. scribit: *si duos ex undecim, duos sine parte scripsit, mox unus ex his, qui sine parte fuerunt, repudiauerit, utrum omnibus semiuncia, an ad solum sine parte scriptum pertineat? et variat; sed Servius omnibus ad crescere ait, quam sententiam verioremi puto*; falleretur tamen, qui, quid primo tempore, quidue postea statuerit, ex digestis hauriri posse, persuasum haberet. Porro variatarum sententiarum specimen exhibet VLPIANVS, L. 7. §. 18. D. de pactis. Quum tradidit, VLPIVM MARCELLVM putasse suum heredem aequae ac necessarium praescriptos paciscentes, priusquam se immisceant, recte pacisci; hoc tamen negasse, si quis in servitute pactus sit, quoniam non soleret ei proficere, si quid in servitute egit, post libertatem, atque addit, admittendum hoc esse in doli exceptione: *sed an, pergit, doli ei pro fit exceptio, quaeritur? Marcellus in similibus speciebus, licet antea dubitavit, tamen admisit.* Patet itaque ex his euidenter, VLPIVM MARCELLVM haud statim sententiam fouisse, quam postea amplexus est; eius tamen nulla vestigia continet vastum illud digestorum opus. Notatu profecto est dignum, quod rescripto diuorum fratrum in L. 17. D. de iure patronat. de inconstantia L. Volusii Maeciani in quaestione, de bonorum possessione nepotis contra tabulas liberti auiti petenda, eius auus libertum capitis ad cussauit, legitur. Quum hoc loco habentur verba: *Et Proculum sane non leuem iuris auctorem in hac opinione fuisse ut nepoti in huiusmodi causa non putaret dandam bonorum possessionem, cuius sententiam nos quoque secuti sumus, quum rescriberemus ad libellum Caesidiaae Longinae: sed et Volusius Maecianus, amicus noster ut et iuris civilis praeter veterem et bene fundatam peritiam anxie diligens, religione rescripti nostri ductus, sicut coram nobis adfirmavit, non arbitratum se aliter respondere debere: sed cum et ipso Maeciano et aliis amicis nostris; iurisperitis, adhibitis plenius tractarem*: magis visum est, nepotem neque verbis, neque sententia legis aut edicti praetoris ex persona vel nota patris sui excludi a bonis auiti liberti; quilibet videt

videt MAECIANVM sententiam suam mutasse; nemo tamen quidquam hac de re in digestis inueniet. Idem tandem statuendum est de retractatione VLPIANI, cuius ipse meminit in L. 92. D. *de condition. et demonstrat.* Si cui legatum, inquit, fuerit relictum, isque rogatus sit, liberos suos emancipare, an cogi debeat manumittere? Et retineo me dixisse, defici eos a petitione fideicommissi: neque enim praetor fideicommissarius eos ad libertatem tuetur, ut seruos. Papinianum quoque libro nono responzorum, scribere referebam, non esse cogendum emancipare filios suos. Arbitror tamen extra ordinem debere constitui, eum, qui adgnouit id, quod sibi relictum est hac contemplatione, ut liberos suos emanciparet, cogendum emancipare.

Ab his retractationibus merito distinguere debemus illas, quae nunquam in mentem venerunt prae-
cis iurisconsultis; iis tamen in mentem venisse finguntur. Fuerunt semper inter recentiores prudentes, qui quamlibet repugnantiam legum, quae ipsis sit visa, inter illos quoque locum habere crederent eamque non, nisi retractatione, quam iurisconsulto, ubi scilicet utraque lex ab vno proficisceretur, ei adfingerent; verum rem paullo curatius ponderare debemus; prius quam iurisconsultum sententiam suam mutasse putamus. Ita IO. SAL. BRUNNQUELLIVS, diss. *de retractat. veterum iurisconsultorum* §. XII in eius opusculis, p. 357. adcusat IULIANVM retractationis hacque in re sequitur GERH. NOODTIVM, in libr. *singulari ad leg. Aquil. cap. 10.* Quum IULIANVS L. 51. D. *ad leg. Aquiliam*, adfirmat, lege Aquilia teneri non solum eos, qui ita vulnerassent et confestim vita priuarent; sed etiam eos, quorum ex vulnere certum esset aliquem vita excessurum, ideoque, si quis seruo mortiferum vulnus inflixit eundemque alius ex interuallo ita praecesserit, ut maturius interficeretur, quam ex priori vulnere moriturus fuerat, statueret, utrumque eorum *ex lege Aquilia teneri*: contra L. 15. §. 1. D. *ad leg. Aquil.* existimabat, si seruus vulneratus mortifere, postea ruina; vel naufragio; vel alio ictu maturius perierit, de occiso agi non posse; sed quasi de vulnerato. Putant itaque supra laudati viri Iulia-

num sibi ipsum repugnasse; vbi vero perpendamus, eum, contra quem de vulnerato agitur, etiam ex lege teneri Aquilia: profecto commode vtrumque effatum conciliari posse putamus atque VLPIANVS profecto Iuliani inconstantiam notasset, vt Marcello fecit, si iure id potuisset. Tantum itaque etiam absuit, vt doctissimus Hispanus, IO. SVAREZ, *commentar. in leg. Aquil. libr. 1. cap. III. sect. III. tom. II. thesaur. iuris civil. et canon.* GERH. MEERMANNI p. 42. in NOODTII discederet sententiam; vt duo haec effata omnino concilianda esse censeret.

Quum BRVNNQVELLIVS sine iure IVLIANVM retractationis cuiusdam arguit: alia sunt digestorum loca, quae hic iurisconsultus ipse ab iis excludit, quae veterum iurisperitorum produnt inconstantiam, licet alii eam ibi deprehendere sibi sunt visi. Referimus inter illa L. 44. §. 3. et L. 45. §. 1. D. *de usurpat. et usucap.* Quum priori haec tradit PAPINIANVS: *nondum aditae hereditatis tempus usucapioni datum est, siue seruus hereditarius aliquid comparat; siue defunctus usucapere coeperat; sed haec iure singulari recepta sunt:* posteriori ait: *post mortem domini seruus hereditarius peculii nomine rem coepit tenere: usucapionis primordium erit tempus hereditatis aditae, quemadmodum etenim usucapietur, quod ante defunctus non possederat?* Videtur quidem his verbis PAPINIANVS vno loco statuere tempus usucapionis rei, quam seruus hereditarius sibi adquisiuit, currere incipere ab adita hereditate, hocque altero negare; verum enim vero duplicem viam habemus, qua duo haec effata conciliare possumus, siue cum IAC. CUIACIO ad vltima verba L. 44. respiciamus atque illam de iure singulari, alteram de iure communi explicemus; siue coniecturam GVIL. BESTII, *de rat. emendandi leges, cap. XXIII. §. 3. p. 234.* adprobemus; in locum *comparat, comparat* in priori lege substituamus hancque de casu, quo seruus hereditarius ante mortem domini rem sibi adquisiuerat, loqui putemus. Fallitur profecto, qui repugnantiam quamdam adesse putat, inter L. 24. et L. 25. §. 1. D. *depositi*, nec non L. 3. §. 2. D. *de usuris*, ac L. 38. §. 7. D. *ad SC. Trebell.* vti optime ostendit CORNEL. VAN BYNCKERSHOEK, *obser-*

obs. ruat. iuris Romani, libr. viii. cap. 5. p. 454.
 neque minus certum est, conciliari posse diuersa
 ratione L. 3. ac L. 14. D. *de transact.* Quum priori
 tradit SCAEVOLA, pactionibus priuatis ius cetero-
 rum haud laedi eandemque ob rem scriptum here-
 dem conueniendum esse a manumissis ac legatariis,
 licet transactio fuerit celebrata inter heredem ac
 matrem: *lege 14.* censet tam scriptum, quam legiti-
 mum heredem vtilibus actionibus conueniri posse,
 si transactione controuersia de hereditate sit finita.
 GERARD. quidem NOODTIVS, *libr. 11. probabil.*
iuris ciuilib, cap. 11. tom. 1. oper. p. 35. priorem
 saltem sententiam iuri conuenire arbitratur eandem-
 que ob causam amico forsan gratiam facere voluisse
 SCAEVOLAM putat, quum scriberet, quae L. 14.
 continet, verum enim vero alii statuerunt, SCAE-
 VOLAM sibi haud contradixisse. Praetereo iam
 coniecturas ACCVRSII aliorumque veterum iuris
 interpretum, a Noodtio satis superque explosas,
 CHRISTFR. VERO WAECHTLERVS, *not. ad proba-*
bil. Noodt. libr. 11. cap. 2. in eius opusculis, p. 230.
 ita duas has conciliat leges, vt vnam de legatariis,
 alteram de creditoribus loqui, neque minus vnam
 duas supponere heredes; alteram autem ad casum
 respicere moneat, quo vnus tantum adsit heredum.
 Posterio rem coniecturam VLR. HVBERS, *eunom.*
Romana. p. 123. probat, quum non minus putat
 alio modo transactionem initam esse, de quo L. 3.
 D. *de transact.* loquitur; alio autem modo illam,
 cuius rationem habet SCAEVOLA, L. 14. D. *de*
transact. GVIL. autem BESTIVS, *de rat. emend.*
leges, cap. 4. coniicit, modo laudatam legem respi-
 cere ad casum, quo fideicommissum partis he-
 reditariae fuit relictum ac de eius iure, vel
 quantitate orta sit controuersia; haec autem
 sit per transactionem ita sublata, vt singuli he-
 reditatis habent semissem. Displicuit BESTII
 opinio inprimis PETR. DE TOVLLIEV, *colle-*
ctan. diff. x. 313. Secundum ipsius sententiam
 SCAEVOLA facultatem tribuit L. 3. creditoribus,
 solum conueniendi heredem scriptum ac simul ipsis
 licentiam concedit, contra legitimum quoque here-
 dem actionem instituendi, quumque hanc iam pro-
 tulif-

tulisset *diff. varias exhibente iuris ciuil. coniecturas*, cap. 5. in *collectan.* p. 189. eam contra impugnatio-
 nes BESTII denuo defendit. Ab his iterum disce-
 dit IO. VAN de WATER, *libr. I. obseruat. cap. I.*
 quum partim vtramque legem ex diuersitate libro-
 rum SCAEVOLAE, ex quibus quaelibet earum est de-
 libata, explicandam censet; partim dissidium, quod
 inter illos residere videtur, tollere studet, atque
 vnam earum, nimirum L. 14. D. *de transact.* Tri-
 boniani manu interpolatum esse censet. Tandem
 ABR. WIELING, *libr. II. lection. iuris ciuilis*, cap.
 6. fere conuenit cum VLRICO HVBERO ideoque
 reuera plures scriptores exhibent modos, quibus
 commode tolli queat repugnantia, quae inter vtram-
 que existare videtur legem; neque nobis opus est,
 vt cum NOODTIO bonam SCAEVOLAE fidem in du-
 bium vocemus; vel eum vna in lege discessisse arbi-
 tremur ab sententia, quam in aliena est amplexus.
 Tandem non possumus statuere cum EDMUND. ME-
 RILLIO, *diff. in libros variantium ex Cuiacio ad le-
 ctorem*, cap. XI. et EV. OTTONE, in *Papiniano*,
 cap. 15. §. 6. PAVLLVM diuersa ratione decidisse
 quaestionem, num legatum earum, quae vxoris
 causa parata sunt, complectatur quoque res aesti-
 matas in dotem datas ac sententiam suam variasse.
 Concludere id volunt ex L. 78. §. 6. D. *de leg. 3.*
 sed refert solum PAVLLVS, se istas simul petiisse
 nomine vxoris, cui tale legatum esset relictum;
 sed haud obtinuisse: addit rationes, ex quibus pre-
 cibus ipsius a praetore non fuerit satisfactum hisque
 addit, quid hac de re sentiat ALBURNIVS VALENS.
 Mecum prorsus hac in re consentit IO. SAL. BRUNN-
 QVELLIVS, *loc. mem.* W.

CAP. V.

DE

INSCRIPTIONIBVS ET SVBSCRIPTIONI-
BVS LEGVM, EARVMQVE RECTO VSV
IN INTERPRETATIONE LEGVM.

§. CLXII.

Progedimur ad praeclarum illud interpretan- Transitus.
di subsidium, quod in comparandis ope inscri-
ptionum fragmentis, ex vno eodemque libro
decerptis, consistit. Quod interioris iuris-
prudentiae arcanum, vt a IACOBO GOTHOFRE-
DO in *manuali iuris cap. II. p. 48. et in praef.*
comment. ad tit. de regul. iuris §. IV. vocatur,
quum mirifice semper summis viris, * hoc est,
iis, qui de legum sententia sibi, non aliis, cre-
dere voluerunt, placuerit, et vulgo tamen,
quantum in illo momenti situm sit, ignoretur:
non seiunctum erit a nostro instituto totam eius
rationem paullo planius explicare, id quod res
ipsa etiam exigere videtur.

* Vt enim de IACOBO CUIACIO, IACOBO GOTHOFREDO, FRANCISCO BALDVINO, IO. STRAVCHIO, NICOLAO HIERONYMO GVNDLINGIO, aliisque, qui hoc subsidio adiuti egregia inuenerunt, iam nihil dicamus: praeclare de eo sentit vir incomparabilis, cui nihil nisi exquisitum, eximium, et acute inuentum placere potuit, GUILIELMVS GODOFR. LEIBNITIVS, in *noua methodo discend. docendaeque iurisprudent. Part. II. §. 49. et §. 64.* vbi hanc interpretandi rationem magnopere iuris studiosis commendat.

§. CLXIII.

In omni oratione ea, quae antecedunt, et quae Contextus
consequuntur, probe considerata esse, vt ve-orationis
rus inde auctoris sensus eliciatur, illi etiam probe

confide-
randus.

sciunt, qui alia omnia nesciunt, et huius sane artificii vel maxime sunt ignari. Nullam ista res difficultatem habet, si continua et perpetua sit oratio, non abrupta, nihilque in ea omis- sum, aut alio translatum. Longe maiori vero ingenio opus est, ad antecedentia et consequen- tia inuestiganda, si pro continua oratione fru- stula orationis, et veluti membra Virbii disiecta, offerantur, qualia leges esse digestorum, nemo est tam imperitus, qui nesciat. Nemo vero non videt, antecedentia et consequentia non posse non restitui, si omnia ac singula capita ex cuiusque auctoris libro, quem legis prae- fert inscriptio, deprompta, in vnum quasi lo- cum relata, coagmententur. Sed quamuis maximus sit vsus huius artificii, si nihil prae- terea adiumenti ad interpretationem adferret, latius tamen illum patere ostendemus.

§. CLXIV.

Inscri-
ptiones
legum
quid?

Inscriptiones legum sunt notationes legibus prae- missae, quae ostendunt, ex quo cuiusque iuris- consulti libro illae decerptae sint, et in pande- ctas relatae. BERNHARDVS HENRIC. REINOLDVS de *inscription. legum* §. 2. p. 181. apud ABRAM. WIELING in *iurisprudent. restituta*. E. g. CAIVS libro *singulari de formula hypothecaria*, quae est *inscriptio L. 15. D. de pignor.* VLPIANVS libro *se- cundo ad Edictum L. 1. D. de iudic. L. 55. famil. ercisc.* PAPINIANVS libro *primo de adulteriis, L. 13. de testibus, L. 12. de fundo dotali.* Ab his nonnihil differunt inscriptiones legum in Codi- ce exstantium, de quibus postea dicetur.

§. CLXV.

ICTi titu-
los praefi-

Quemadmodum veteres libellis suis lemmata adscribere solebant, teste MARTIALI *L. I. epigr. XIV.*

XIV. ita iureconfulti operibus suis titulos prae-^{gebant li-}
figebant. Et quamvis antiqui scriptores opera ^{bris suis,}
sua in sectiones quasdam non diuiderent, ^{vti hos in par-}
ostendit vir celeberrimus, CHRISTIANVS GOTT-^{tes distri-}
LIEB SCHWARZIVS *diff. II. de ornamentis libr. §.* ^{buebant.}
XI. iureconsultos tamen libros suos in certas ^{pro titulis}
partes dispertitos esse constat. Has ipsi etiam ^{acceptae}
titulos adpellabant, * iisque summam, quae
capitis argumentum exponeret, praemittebant.
Hinc tit. II. Collat. LL. Mosaic. et Rom. §. 2.
Papinianus libro definitionum II. sub titulo de iudi-
catis, et tit. IV. §. 5. *Papinianus libro XV.*
Responsorum, sub titulo ad L. Iuliam de adulteriis.
HARMENOPVLVS II. *Promptuar. Tit. IV.* Sum-
mae vero istae titulis praemissae, quum minio
notari solerent, quo facilius in oculos incurre-
rent: OVIDIVS L. I. *Trist. Eleg. I. v. 7.* factum
est, vt *rubricae* pro titulis acciperentur, quem-
admodum viri docti ad illud IUVENALIS *Sat.*
XIV. v. 192.

*Perlege rubras
Maiorum leges.*

obseruant. add. PERSIVS *Sat. V. v. 90.* QVINC-
TILIANVS *Institut. orat. L. XII. cap. III.*

- * Hi tituli non semper quidem adiecti, sed non sem-
per omissi, vt ex *Receptis*, quae supersunt,
PAVLLI *sententiis* addaret, ANTON. SCHVLTIN-
GIVS in *notis ad inscript. sententiar. Pauli p. m.*
213. Siue autem adessent tituli, siue abessent,
distinctionis tamen causa sectiones adhibeban-
tur, quas *locos* vel *loca* adpellabant. Tales loci,
siue separatae sectiones sub quoque titulo super-
sunt in *Collatione LL. Mosaicar. et Romanarum.*
Hinc VLPIANVS in L. 8. *pr. D. de inoffic. testam.*
recitata quadam Papiniani ex L. V. *Quaestionum*
sententia, subiicit, *sequenti loco scribit*, i. e. pro-
xima post hanc, et distincta quaestione. CORN.

VAN BYNCKERSHOEK *obs. iur. rom. L. V. cap. XV.* ill. EVERARD. OTTO *in vita Papiniani cap. XII. §. 7.*

Sine dubio IVLIANVS primus fuit, qui edictum suum perpetuum in quasdam partes diuideret singulaque earum capita *titulorum* nomine designaret. Num libros quinquaginta sit complexus, vti coniiicit MATH. BLASTARIS, in *historia iuris*, quam vulgavit IO. ALB. FABRICIVS, *bibliotheca graeca*, vol. XII. p. 367. curate definire haud possumus; neque vllum huius rei vestigium in corpore iuris deprehenditur, vti recte animaduertit IO. GOTTL. HEINECCIUS, *histor. edicti perpetui*, libr. II. cap. IV. p. 261. illud tamen extra dubium positum est, egregiam hanc edictorum collectionem suas habuisse partes, quamlibetue suos titulos. Prius colligo partim ex *orat. ad antecessores*, §. 1. et 2. partim ex *constit. de auctore*, §. 5. et solum addo, inter recentiores nondum constare, quot partes edictum habuerit perpetuum, adeo, vt HVB. GIPHANIVS, in *oecon. edicti perpetui* p. 122. decem nominet partes: IAC. GOTHOFREDVS illarum numeret viginti ac IO. GOTTL. HEINECCIUS, *loc. memor.* septem esse coniiiciat, idque non sine similitudine veri. Neque vero minus posterius extra dubitationem est positum, si consideramus, VLPIANVM, vbi caput edicti de collatione bonorum exponere incipit, L. 1. D. *de collat. bonorum* scribere, *hic titulus manifestam habet aequitatem* atque eundem idem confirmare L. 195. §. 3. D. *de V. S.* *Servitutum quoque solemus adpellare familias, vt in edicto praetoris ostendimus, sub titulo de furtis, vbi praetor loquitur de familia publicanorum.* Idem constat ex L. 1. pr. D. *de postulando*, vbi VLPIANVS hunc titulum, inquit, praetor proposuit, *habendae rationis causa*, atque imprimis attentionem mereri mihi videntur, quae L. 1. pr. D. *de reb. cred.* *Ere est*, scribit, priusquam ad verborum interpretationem perueniamus, pauca de significatione ipsius tituli referre. Quoniam igitur multa ad contractus varios pertinentia iura sub hoc titulo praetor inseruit, ideo rerum creditarum titulum praemisit - ideo sub hoc titulo praetor et de *commodato et de pignore* edixit: quibus verbis iungas L. I. D.

1. D. *de in integr. restitut.* *Utilitas huius tituli non eget commendatione: ipsa enim se ostendit. Nam sub hoc titulo plurifariam praetor hominibus vel lapsis, vel circumscriptis subuenit.* Constabat quilibet titulus paragraphis quibusdam, seu segmentis. Vocat illa IULIANVS partes edicti L. 4. D. *de Carboniano edicto* ac per id vocabulo *partis* aliter utitur, quam antea fuit traditum; neque dubium est, quin quodlibet edictorum, quorum plura in vno legebantur titulo, pars vocaretur, ut ex collatione L. 4. ac L. 12. D. *de Carboniano edicto* luce clarius demonstrat LAUR. ANDR. HAMBERGER, *diff. de edicto perpetuo, cap. 1X. in eius opusculis*, p. 273. Neque aliter fieri id potuit, quum Iulianus saepenumero multa, ut iam animaduerti, edicta vnum in titulum referret. Ita recenset VLPIANVS edicti *de postulando* tria segmenta, seu tres ordines, quos fecit praetor L. 1. §. 1. 3. 4. 5. et 7. D. *de postulando* atque idem testatur L. 1. D. *de rest. in integr.* omnes in integrum restitutiones sub vno generali titulo *de in integr. restitut.* occurrisse: titulus autem simul dicendi argumentum, quod in illo tractaretur, designabat. Neque hoc quisquam in dubium vocare potest. Illustre eius rei exstat testimonium duabus in legibus, quarum altera ex PAVLLO atque altera ex VLPIANI scriptis est desumpta. Quum VLPIANVS L. 1. D. *de reb. cred.* quam paullo ante recitavi, de significatione ipsius tituli loquuturum se esse declarat, antequam ad verborum interpretationem pervenerit, hancque modo memoratae significationi opponit: *et titulum rerum creditarum* nominatum esse a praetore addit eumque in finem partim in *rei*, partim *credendi* ratione eruenda occupatus est, PAVLVS scribit L. 2. §. 3. D. *de interdict. recuperandae possessionis causa interdicta proponuntur sub rubrica unde vi: aliqua enim sub hoc titulo interdicta sunt.* Idem quoque aliis adhuc ex legibus constat: ipsum autem eiusmodi tituli argumentum, et in praetoris edicto argumentum partim *titulus*: partim autem *rubrica* vocabatur. Quum notio tituli ita late sese extenderet, ut inscriptionem illam cruci adfixam, qua supplicii causam designarent, *titulum* vocarent, ut SVETONIVS, *vit. Domitiani, cap. X, nr. 3.* VALERIVS MAXI-
MVS,

MVS *libr. IX. cap. 12. nr. 8.* testantur ac IVST. LIPSIUS, *de cruce libr. II. cap. II.* IAC. LANGLAEVS *observationum semestr. III.* IAC. RAEVARDVS, *varior. libr. V. cap. 7.* IAC. CUIACIVS, *libr. VIII. observat. cap. 7.*¹⁾ RADVLPHVS FORNERIVS, *libr. I. rerum quotidianar. cap. 13.* ac alii exponunt: immo tabula, aedibus vendundis adfixa, qua, illas venales esse significaretur, teste L. 2. C. *de aquaeduct.* ita appellarent, neque minus noti essent tituli mancipiorum, quae quis vendere vellet, vti constat ex PROPETEIO, *libr. IV. eclog. 5. v. 51.* GELLIO, *noct. Att. libr. IV. cap. 2.* ac SENECA, *ep. 47.* quem admodum copiosius monstrat SAM. PITISCVS, *lex. antiquit. Romanar. tom. III. p. 647.* rationi argumenti eiusmodi edicti perpetui capitis omnino conveniens fuit nomen *tituli*. PAVLLVS vocabulum hoc ita adhibet in lege, quam paullo ante recitavi, quum id, quod *rubricam* vocat, paullo post *titulum* nominat. Neque aliam notionem sustinet tituli vocabulum in effato VLPIANI, quo eius de significatione disputat; per id vero OVIDIVM imitatur, dum *libr. I. tristium, eleg. 1. v. 7.* canit:

nec titulus minio: nec cedro charta notetur.

Haec vero de nomine; neque vero minus notum est alterum: *rubrica*. Quum iam ECKHARDVS rationem huius adpellationis indicavit atque adlegavit satis nota effata IVVENALIS, PERSII ac QVINCTILIANI: solum moneo, verba huius scriptoris *libr. XII. cap. 3.* quorum alii se ad album ac rubricas transtulerunt et formularii, ac vt Cicero ait, *leguleii quidam esse maluerunt*, a quibusdam peruerse et haud recte explicari, vbi per album ius praetorium ac per rubricas ius civile intelligunt atque quaedam tantum addo. PRVDENTIVS inprimis vsum memorati vocabuli egregie demonstrat, quum *libr. II. v. 460.* canit:

*dicunt, cur condita sit lex
Bis sex in tabulis; aut cur RVBRICA minetur,
Quae*

1) Add. *Libr. XIII. cap. 13.*

*Quae prohibet peccare reos, quos ferrea fata
Cogunt ad facinus et ineuitabile mergunt.*

atque SIDONIUS APOLLINARIS *de primis rubricis titulorum* loquitur, *libr. VII. epist. 13.* inscriptiones vero capitum edicti perpetui rubricas esse dictas, quis est, qui nescit? Testor iterum PAVLLVM, *L. 2. §. 3. D. de interdictis* ac simul lectores ad BARNAB. BRISSONIVM, *libr. XVI. de verbor. signif. voc. rubrica*, p. 1211. ed. HEINECCII, SAM. PITISCVM, *lex. antiquit. Romanar. tom. III. p. 296.* et IO. GOTTL. HEINECCIUM, *loc. memorat. ablego.*

Quum iurisconsulti tantum pretii tribuerent edicto perpetuo, vt non solum ordinis eius rationem haberent in scriptis suis; sed simul quoque formam illius retinerent et ne vnguem fere ab illa recederent, vt AB. GIPHANIUS, *oecon. edicti perpetui*, p. 120. EV. OTTO in *Papiniano*, *cap. XII. §. VII. p. 410.* CHR. GOTTL. HOFMANNVS, *histor. iuris vol. II. part. prior. p. 360.* et IO. GOTTL. HEINECCIUS, *historia edicti perpetui, libr. II. cap. IV. §. XII. p. 273.* ostendunt, non potuit fere fieri, quin quoque in diuisione operum suorum Iulianum imitarentur; neque solum ea in libros, sed hos quoque in titulos, distribuerent, hisque suas inscriptiones adderent, quibus argumentum tituli indicaretur. HERMOGENIANVS ²⁾ itaque scribit: *quum igitur hominum causa omne ius constitutum sit, primo de personarum statu, ac post de ceteris, ordinem edicti perpetui secuti, et his proximos atque coniunctos adplicantes titulos, dicemus;* VLPIANVS autem, vbi ablegare velit lectores in libro suo ad edictum ad ea, quae alibi disputauerat eodem in libro de familiis seruitutum ait: *vt in edicto praetoris ostendimus sub titulo de furtis,* et per id haud obscure significat, se opus suum, vti praetorem edictum, in titulos diuisisse, *L. 195. §. 3. D. de V. S.* Alibi, scilicet *L. 1. §. 7. D. de postulando* ait: *vt initio huius tituli diximus.* Quum haec abunde comprobant, vel minimum veteres iuris

2) l. 2. D. de statu hom.

risconsultos libros, quibus edictum perpetuum ab ipsis sit illustratum, plures in titulos fuisse dispersitos: auctor *collationis legum Romanarum et Mosaiicarum*, quae recentiori tempore ab ANT. SCHVLTINGIO, in *iurisprud. Anteiustiniana*, p. 717. ac viro celeberrimo IO. CANNEGIETER sub inscriptione: *Domitii Vlpiani fragmenta libri singularis regularum et incerti auctoris collatio legum Romanarum et mosaicarum*, Lugduni Batauorum MDCCCLXXIII. est iuris publici facta, locupletissimus est testis, etiam alios libros veterum iurisconsultorum habuisse suos titulos v. c. tit. 1. §. 2. *Paulus libro quinto sententiarum, sub titulo ad legem Corneliam de sicariis et veneficiis §. 2. Vlpianus, libr. VII. de officio proconsulis sub titulo de sicariis et veneficiis: §. 12. Modestinus, libro differentiarum sexto, sub titulo de scientibus et ignorantibus, tit. II. §. 6. Paulus eodem libro singulari, quemadmodum iniuriarum agatur et cum his coniungendus quoque est HARMENOPVLVS, libr. II. promptuar. tit. 4. Tandem merito notandum est, iurisconsultos ipsum argumentum tituli mox primis eius verbis, mox aliis indicasse. Quum hoc nomine quoque Iulianum ducem haberent atque antesignanum, in cuius edicto tituli unde vi, utrobi eligerentur; nemini profecto mirum erit, quid sit, quod VLPIANVS titulo cuidam libri XVIII. ad edictum, quo de lege Aquilia disputaretur, hanc inscriptionem praefixerit: si fatebitur iniuria occisum esse in simplum³⁾.*

Prouocat quidem ECKHARDVS quoque ad PAVLLI sententias, vt testatum faciat, diuersos esse quondam iureconsultorum libros in titulos; sed ad librum hunc haud prouoco. Neque testor CAII libros institutionum, in libros aequae ac titulos dispersitos ac
titulos

3) ita saltem auctor *Collat. LL. mosaic. et romanar. tit. II. §. 4.* eam exhibet. IO. CANNEGIETER vero in not. ad *h. l.* existimat, Pariatorem totam istius tituli inscriptionem minime dedisse, sed partem duntaxat, quam hoc modo esse supplendam: *si fatebitur iniuria occisum esse, in simplum, et cum diceret, non fecisse in duplum*, more suo, concisit.

titulos ex corpore VLPiani; sed merito perpendo, omnia haec fragmenta iurisprudentiae Anteiustinianae haud integra nostris esse in manibus; sed mirum in modum ab ANIANO mutilata ideoque semper incertum esse, num diuisio haec ab ipsis his iurisconsultis, an ab Aniano potius proficiscatur, quae de re consulendus est ANT. SCHVLTINGIVS, in *iurisprudentia Anteiustiniana*, p. 213. Eleganter tamen animaduertit, diuidere solitos quondam fuisse iurisperitos titulos suos in *locas*. Deriuat haec EV. OTTO, *loc. memorat.* a Stoicis, qui *τοπαι* suos haberent, teste DIOGENE LAERTIO, in *vit. Zenonis*, *libr. VII. segm. 39. et 189.* ac *locas*, auctore CICERONE, in *orat. cap. 48.* et *libr. II. de diuin. nat. cap. I.* ac simul animaduertit, HARMENOPVLVM quoque ea, quae de *locis* a his iurisconsultis traduntur, corroborare, *libr. V. promtuar. tit. 15.* Eos *locas* eiusmodi ab aliis certis signis, quae a *τῷ παρρησιασμένῳ* nomen ducunt, distinxisse, certe quidem demonstrari haud potest; omnino tamen probabile est, si consideramus, illa antiquis fuisse haud inusitata, vt IAC. CUIACIVS, *libr. XII. obseruat. cap. 40.* ANDR. ALCIATVS, *libr. XV. antiquit. lectio-num, cap. 20.* et CAEL. LVD. RHODIGINVS, *libr. XV. antiquit. lectio-n. cap. 20.* monent atque in codice Florentino nonnumquam occurrere. W.

§. CLXVI.

Ex his, quae diximus, sponte liquet, inscri-^{Inscriptio-}ptionum vocabulo non intelligi summas, quae^{nes non} paucis verbis exponunt, quid leges, legumque^{sunt sum-} sectiones complectantur. Tales ab ANTONIO^{mae,} CONTIO legibus adiectae sunt, quae in nonnullis pandectarum editionibus reperiuntur. Nimirum indicum tantum munere has inscriptiones fungi voluit IVSTINIANVS, vt quae cuique sententia deberetur, et quae constituti iuris particula a quoque profecta esset, constaret.

§. CLXVII.

§. CLXVII.

Authenti-
cae tamen
et iussu
Iustiniani
praemis-
sae,

Authenticas vero legum inscriptiones esse, hoc est, Iustiniani iussu legibus praemissas, ipsa Imperatoris verba nos dubitare non patiuntur. Ita enim ait in *Constit. III. §. 10. de confirmat. Digestorum*, tanta autem nobis antiquitati habita est reuerentia, ut nomina prudentium taciturnitati tradere nullo patiamur modo: sed unusquisque eorum, qui auctor legis fuit, nostris digestis inscriptus est. Qua re honori et memoriae iureconsultorum Iustinianum consuluisse recte obseruat Cel. CHRISTIANVS HENRICVS TROTZ de *memoria propagata cap. I. §. IX.* Neque nomina solum prudentum, sed librorum etiam titulos et numeros non per figla, sed per litterarum consequentias consignari iussit, idque tam severe, ut falsi poenam iis, qui secus fecerint, interminatus sit *L. 2. §. 22. C. de veter. iur. enucleand.* Omnium denique auctorum et librorum, ex quibus pandectarum opus collectum est, elenchus mandato Iustiniani graece compositus est, et graecae eiusdem constitutioni subiectus, uti egregie ostendit vir illustris FRANCISCVS CAROLVS CONRADI in *praefatione histor. pandectar. authent.* praemissa p. 26. quique eundem iureconsultorum indicem ad fidem Florentini libri ex LAVR. THEODORI GRONOVII emendationibus adcuratius descriptum edidit. add. ABRAM. WIELINGII *iurisprud. restituta* p. 57.

* Egregie igitur fallitur WOLFGANGVS ADAMVS LAVTERBACHIVS in *collegio pandectar. theoret. practico prolegom. §. 4. n. 5. et 15.* si a CONTIO has legum inscriptiones profectas esse, adeoque nullam mereri auctoritatem existimat, quem sequitur IAC. FRIDERICVS LVDOVICI in *histor. pandectar. §. 55.* Nisi vterque summas legum,
de

de quibus §. CLXV. dictum est, cum his inscriptionibus confuderit, vti coniecit vir eximius ABRAMVS WIELINGIVS in *iurisprudent. restitut.* p. 205. in notis.

Inscriptiones genuinas esse atque ex Florentino codice esse deriuandas, locupletissimus existit testis ANT. AVGVSTINVS, *libr. 1. emendation. cap. 4. tom. IV. thesauri iuris civilis Ottoniani*, p. 1443. de indice autem, qui iisdem digestis Florentinis est praemissus, quaedam sunt obseruanda. Omittuntur ibi multi libri, ex quibus leges in digestis sunt depromptae. Desiderat IAC. CUIACIVS, *libr. 11. obseruationum iuris*, cap. 21. p. 44. PAVLLI *μνοβοβιβλα* de concurrentibus actionibus, de dotis repetitione, de articulis liberalis causae, de formula testamenti, de conceptione formularum, de cognitionibus, ad SC. Turpillianum, de officio adfessorum, ad legem Fusiam Caniniam, de adsignatione libertorum, CAII, PAVLLI, VLPIANI libros ad edictum curulium, VLPIANI *μνοβοβιβλα* de officio consularium, pandectarum, excusationum, CAII *μνοβοβιβλα* de tacitis fideicommissis, ad SC. Tertullianum, ad SC. Orficianum. Simili ratione haud memorat MAECIANI libros quaestionum, quorum meminit PAPINIANVS, in L. 86. D. de adquir. vel amitt. hered. ac liber eius ex lege Rhodia, ex qua satis nota illa L. 9. D. ad leg. Rhod. de iactu est sumpta, quemadmodum recte obseruat CORN. VAN BYNKERSHOEK, ad L. 9. D. de leg. Rhod. de iactu, cap. 1. tom. IV. operum, p. 268. Neque indicatur AELII GALLII libellus, de verborum significatione, vti obseruat ANT. AVGVSTINVS, loc. memorat. vt iam alia eiusdem rei exempla silentio praeteream. Reperiuntur quoque in illo, notante HENR. BRENCMANNO, *hisor. pandectar. libr. 11. cap. 3. p. 126.* scribendi compendia contra prohibitionem Iustiniani usurpata, atque reuera graece, non latine est conscriptus, quod inscriptio illius praemissa: nomina iurisconsulti: numeri librorum, inscriptiones quorundam librorum, quas auctor indicis graece convertit, ac terminationes graecae latinis verbis, quas retinuit, adiectae v. c. *quaestionon: responson: definiton*, sectas abunde comprobant. Tandem ipsos iurisconsultos sine vlllo ordine recenset. Incipit a

IVLIANO; paullo tamen post ad SABINVM, PROCVLVM, LABEONEM atque alios peruenit, ideoque sine dubio eos nominat, quemadmodum ipsi in mentem venerunt, quod contra LAVR. THEOD. GRONOVIVM, in *emendat. pandectar. cap. XXV.* probe est notandum, quum ideo auctorem indicis primum locum IVLIANO assignasse persuasum habet, quod doctiora, quam alii scripserit, vel ob edictum perpetuum, cuius auctor fuerit, maiorem prae aliis obtinuerit auctoritatem. Haec quum ita sese habeant: multi credunt, indicem hunc, quem in Florentino videmus codice, non esse eum, qui praemissus est digestis iussu IVSTINIANI; sed forsan a librariis, vel eius alio ab possessore confectum. Ipse HENR. BRÉNCMANNVS hanc fouet sententiam *histor. pandectarum, libr. II. cap. 3. p. 123.* verum enim vero summo viro hac in re suffragari haud audeo, sed potius cum FRANC. CAROLO CONRADI statuo, praefat. *histor. pandectarum authenticae*, p. 28. praemissa, eum omnino esse indicem, qui iussu imperatoris sit confectus¹⁾. Si ipsis auctoribus digestorum negotium, illum conficiendi, ab imperatore esset impositum, profecto maiore accuratione fuisset compositus; sed memoratu profecto est dignum, illud haud tradere imperatorem *const. II. §. 20. de concept. dig.* sed accessisse illum potius digestis confectis et imperatori iam oblatis. Quum ipso in textu pandectarum codex Florentinus notas quasdam habet, vti supra démonstrauimus, ex iis, qui in indice, digestis praemisso, deprehenduntur, colligere profecto non possumus, illum esse ab indice Iustiniani diuersum et quis quaeso quidquam argumentabitur contra nostram sententiam ex lingua, qua sit conscriptus. Licet lingua latina fuerit lingua publica tempore IVSTINIANI, graeca tamen illam auctoritate sine dubio antecedeat: Iustinianus graecis constitutionibus digesta promulgabat, quumque iis adderetur index, omnino iis

1) Mutauit paullo post hanc sententiam in *dem Grundrisse der Geschichte der in Deutschland geltenden bürgerl. Rechte*, p. 272. §. 10.

iis conueniebat graeca indicis lingua; vbi vero semel graece erat scribendus, omnino pro more, ista aetate vsitato, latina verba retineri potuerunt, si iis saltim graecae adderentur terminationes. Ceterum GREG. quidem HALOANDER primus fuit, qui in sua editione indicem hunc iurisconsultorum promulgaret; sed omnino a Florentino differt, quum in latinum sermonem est translatus et quibusdam libris, qui in Florentino omittuntur, locupletatus. Quum ipsi codicem illum egregium Mediceum inspiciendi copia haud fuit facta, sed mutatus eum potius est, vti arbitratur ANTON. AVGVSTINVS, *loc. cit.* e POLITIANI quadam epistola, quae *libr. II. epistolarum* eius continetur: facile euenire potuit, vt HALOANDER indicem exhiberet, qui mirum in modum a Florentino differret. W.

§. CLXVIII.

Quod si nihil sine ratione, et certo consilio Cur id fecisse censetur legislator: non inepte colligitur, nullum alium finem Iustiniani in hac constitutione fuisse, quam vt diligenti legum eiusdem inscriptionis inter se comparatione *τὰ ἐναντιοφαιν* cum ipsis fontibus componamus, atque ita nos ab obiectis difficultatibus expediamus. Haec sane coniectura non improbabilis est HENRICI BRENCMANNI *de legum inscription.* §. 2. et IO. SALOMONIS BRVNNQVELLI in *historia iur. P. II. cap. IV. §. 30.* quae exinde iuuari potest, quod in constitutionibus, in codicem relatis, eiusmodi collationem non prohibuerit. *L. 1. §. 9. L. 3. §. 13. C. de veter. iur. enucleando.* Quomodocunque res se habet, illud facile intelligitur, nihil referre, vtrum haec Iustiniani sententia fuerit, nec ne, si quidem nobis hoc interpretationis subsidio non est interdictum.

Inscriptiones eum in finem legibus iussu imperatoris fuisse propositas, vt earum ope leges, quae

sibi inuicem aduersari videntur, conciliari possint, mihi quidem non est probabile; quum profecto hoc memorasset, neque silentio praeteriisset: sed multo veresimilius mihi videtur, imitari voluisse imperatorem consuetudinem, quam etiam alii scriptores obseruarent, vbi ex iurisconsultorum locis quidquam compilarent, et vt eo maior fides ipsis haberet, fontes, quos adirent, curate designarent. Iam non pronoco ad codices illos, qui iam existerent, videlicet codicem Gregorianum, Hermogenianum ac Theodosianum, licet quoque quaelibet lex, quae in his codicibus reperitur, sua subscriptione aequae ac inscriptione sit munita; sed respicio solum ad *collationem illam legum Romanarum et Mosaicarum*, cuius iam supra mentionem feci. Quum tradit ANT. SCHVLTINGIVS, *not. ad collat. in iurisprudentia Anteiusinianea*, p. 727. atque ex eo IO. DAN. RITTER, *not. ad Gothofred. prolegomena codicis Theodosiani*, cap. 3. tom. I. cod. Theod. p. CCXIX. in margine codicis *collationis*, IOS. SCALIGERI, manu descripti e regione verborum *Paulus quoque adscriptum fuisse*: $\overline{\text{XV}} \text{ DXCIII}$. arbitrari quidem quis posset, collationem hanc conscriptam esse post Iustiniani tempora; verum enim vero fieri potuit, vt recte animaduertit SCHVLTINGIVS, vt librarius, vel alius libri possessor hunc annum in margine notaret; neque inde colligi potest, opusculum hoc eodem anno fuisse conscriptum. Mibi potius cum IAC. GOTHOFREDO, *loc. cit.* verosimile videtur, eum ante Iustiniani tempora vixisse. Clare hoc scribit ac solum in computatione seculorum errat, vbi circa decursum sexti seculi auctorem vixisse tradit, hoc nomine a RITTERO aequae ac SCHVLTINGIO notatus, quum codicem Gregorianum, Hermogenianum ac Theodosianum, quos adlegare sub poena falsi vetuit IVSTINIANVS, excitat; ex IVSTINIANI autem constitutionibus nihil adfert. Iungenda cum his sunt, quae hac de collectione proferunt AEG. MENAGIVS *amoenit. iuris ciuil. cap. 7.* MARQV. FREHERVS, *parerg. libr. I. cap. 9.* IAC. CUIACIVS, *libr. XIII. obs. cap. 10. et 16. libr. XIV. cap. 4. libr. XXI. cap. II.* atque alii: ista vero loca, quibus iurisconsultorum effata, ibi recitata, inueniuntur, fere eodem modo

modo definiuntur, quo id fieri solet in digestis, ita ut nominetur iurisconsultus: adlegetur eius liber, et simul ipse titulus, ex quo verba eius sunt sumpta, adiiciatur; verbi causa tit. 1. §. 2. *Paulus quoque libro quinto sententiarum sub titulo ad legem Corneliam de sicariis et veneficis dicit; Lex Cornelia* cet. W.

§. CLXIX.

Quandoquidem veterum iureconsultorum Vnde le-
scripta in multas particulas a pandectarum ar- ges fugiti-
chitectis dissecta sunt, et laciniae istae valde vae ortae,
dissipatae et transpositae in digestis: facile fieri et quae ita
potest, ut capita quaedam decerpta sub titulo dicantur?
quodam adpareant, ad quem plane non perti-
nent ¹⁾. Huius rei duae causae possunt adferri.
Primo, vasto pandectarum operi non vnus, sed
plures praefuerunt, iique occupatissimi homi-
nes. Deinde breuissimo, ac multo minori,
quam triennii spatio illud confectum est, ut
mirum videri nequeat, istis nimis festinantibus
architectis humani aliquid interdum accidisse.
Quin rem ita se habere, et multas leges alienis

Aa 3

locis

-
- 1) Qualem normam pandectarum compilatores in or-
dinandis iurisconsultorum fragmentis sub singulis
digestorum titulis seruauerint, quidue recentiores
de ordine, quo leges ibi exstarent, iudicauerint, ex-
posuit CHR. FRANCISC. KOCH, *Diss. de ordine le-
gum in Pandectis*, Gieslæ. 1784. Nouum quoque
leges interpretandi subsidium ex isto ordine capi
posse, eodem fere tempore ostendit GOTTL. HVFE-
LAND, *Diss. de legum in Pandectis interpretandarum
subsidio ex earum nexu et consecutione petendo*, Ienae
1785. Argumentum vero vtriusque dissertationis
plenissime refert IOH. LVD. KLUEBER, *kleine in-
rist. Bibliothek*, I. B. p. 164 — 184.

locis collocatas, et sub titulos minus proprios relatas, iam dudum obseruauit IACOBVS CVIACIUS *L. III. Obseru. c. XXXVII. et in not. ad §. 10. Inst. de gradib. cognat.* Tales leges fugitiuae, seu erraticae adpellantur, quia a sedibus suis aberrarunt. HENRIC. BRENCMANNVS *de legum inscription. §. VI.*

Multo minus, quam triennii spatium haud fuit, intra quod digestorum opus conficeretur. Quum secundum *L. 1. C. de veteri iure eneuclando* mens. Ianuarii ann. 10XXX. XVII. illis viris grauissimum negotium, digesta conscribendi, committeretur: id. XVII. cal. Ianuar. ann. 10XXXIII. sunt promulgata, ideoque imperator concedit, trium annorum spatium in conficiendis digestis esse consumptum, ac satis habet, intra hoc tempus opus fuisse absolutum, *L. 3. §. 12. C. de V. I. C.* Sic itaque, scribit, *omni Romani iuris dispositione ordinata, et in tribus integris et voluminibus et annis tanto opere perfecto, quod nobis ab initio omnem spem excedere, circa finem autem, quum iam penetrabilem esse rem docuimus, nec in decem quidem annis totum absolui posse videbatur.* W.

§. CLXX.

Hae ad sedes suas reuocantur indicio inscriptionum.

Quum inscriptiones, quo ex auctore, quove eius libro leges depromptae sint, ostendant: (§. CLXIV.) facile vnusquisque intelligit, fido earum indicio, leges eiusmodi fugitiuas optime ad suas sedes reuocari, et quae a se inuicem distracta et diuulsa sunt, rursus coniungi posse. Atque hoc non solum in legibus, quae sub iisdem titulis reperiuntur, sed in iis etiam fieri potest, quae sub diuersis titulis positae sunt. IACOBVS LABITTUS *in usu indicis pandectar. Cap. III. §. 1. sq.* HENR. BRENCMANNVS *de inscription. legum §. 10.*

§. CLXXI.

§. CLXXI.

In *L. 23. D. de pactis*, quae ex *PAVLLI libro* ^{Quod sit in} *tertio ad Edictum* desumpta est, regula haec pro-^{legibus} ponitur. *Cum alio conuentio facta prodest; sed* ^{sub iisdem} *tunc demum, quum per eum, cui exceptio datur,* ^{titulis re-} *principaliter ei, qui pactus est, proficiat: sicut in* ^{pertis,} *reo promittendi et his, qui pro eo obligati sunt.* Qua cum lege vno quasi spiritu cohaeret *L. 25. D. eodem*, vno quippe tenore scripta, *idem in duobus reis promittendi, et duobus argentariis sociis.* Habes ergo, conglutinatis hisce legibus ex *PAVLLI libro* *tertio ad edictum* depromptis, totius quaestionis seriem, et antecedentia orationis atque consequentia.

Quaestio, quae *L. 25. pr. D. de pact.* in medium profertur, est haec: non pactum vnus correi profit alteri? Decidit iurisconsultus hac lege, ea tamen ratione, vt nemo sciat, quid sibi velit, vbi quis in verbis huius legis persistat. *Idem, ait, in duobus reis promittendi et argentariis sociis:* si vero ope inscriptionum huic legi iungamus alteram legem, quae etiam sumta est ex *libr. 111. Pauli ad edictum* verba statim inuenimus, ad quae supra memorata lex se referat, iisque optime lux accenditur, quum ibi plures nominantur, quibus alterius prodest pactum hisque sine dubio rei promittendi cum argentariis sociis sunt iungendi. Quod hoc loco *ECKHARDVS* tradidit, iam animaduenterunt *IAC. LABITTVS*, *de vsu indicis*, cap. 111. §. 1. p. 36. *HENR. BRENCMANNVS*, *de legum inscription.* §. 10. et *GERH. NOODTIVS* *de pactis et transactionibus*, cap. XXVIII. tom. 1. operum, p. 562. Simili ratione vinculum quoque quondam fuit inter has memoratas leges ac *L. 27. D. de pact.* W.

§. CLXXII.

Videamus iam de iis legum capitibus, quae et in legi-^{bus in di-} longius distracta, et in diuersos titulos relata^{versos ti} sunt, quorum licet plura adferri possint exem-

tulos re-
latis.

pla, vno tamen alteroue rem demonstrare iuuabit. Ait CAIVS in *L. 6. D. de transaction.* De his controuersis, quae ex testamento proficiuntur, neque transigi, neque exquiri veritas aliter potest, quam inspectis cognitisque verbis testamenti. Haec autem lex, vti ostendit eius inscriptio, decerpta est ex CAII libro septimo decimo ad edictum prouinciale, vbi edictum quemadmodum testamenta aperiantur interpretatus est. Quod manifeste docet *L. 1. D. testam. quemadm. aperiant.* quae eiusdem CAII librum septimum decimum ad edictum prouinciale praefert. In ea primo edictum praetoris proponitur: omnibus, quicunque desiderant tabulas testamenti inspicere, vel etiam describere, inspiciendi describendique potestatem futurum se praetor pollicetur. Hoc edictum commendans CAIVS, hanc rationem subiicit: ratio huius edicti manifesta est. Neque enim sine iudice transigi, neque apud iudicem exquiri veritas de his controuersis, quae ex testamento profiscerentur, aliter potest, quam inspectis cognitisque verbis testamenti. Quis ergo non videt postrema CAII verba truncata, quibusdam etiam ex ordine scriptorum suppressis, inconsiderate * a Triboniano sub titulum de transactionibus relata esse, ad quem illa plane non pertinebant?

* Solum transigendi vocabulum, quo h. l. Caius utitur, Tribonianum mouisse videtur, vt locum istum in titulum transactionis transferret. IAC. LABITVS in *usu indic. pandect. c. II, §. 13.* Vox autem transigendi in hac lege non denotat modum decidendi controuersias dato aliquo, vel retento, sed facultatem agendi ex testamento, vti egregie docuit vir illustrissimus SAMUEL DE COCCEII iniure controuerso *L. XXIX. Tit. III. qu. III.* Talis error saepius pandectarum compilatoribus illudit, siquidem pleraque legum exilia per vocabulorum syno-

synonymiam, et soni similitudinem contigisse obseruat HENRIC. BRENCMANNVS *de legum inscription. §. 6.*

Verum quidem est, eam vocabuli *transactio* penes veteres fuisse vim ac potestatem, vt omnes nonnumquam modos, quibus controuersia finiri potest ac decidi, complecteretur, eamdemque ob causam iureiurando causam transigi posse adfirmaretur in L. 31. in fin. D. *de iureiurando* ac L. 21. D. *de dolo malo*, immo sententia transigi posse, cautum sit in L. 13. §. 7. *de his, qui notant. infamia*; miror tamen, ECKHARDVM hoc sensu in lege hac sumere *transigendi* vocabulum. AEMIL. FERRETVS, ad L. 3. D. *de transact.* et IAC. CUIACIUS, ad L. 1. D. *de transact.* primi erant, quibus haec placuit sententia; verum tamen memoratu est dignum, CAIVM loqui de transactione, quae sit sine iudice, eamque opponere litigio iudiciario, quo veritas exquiratur apud iudicem. Recte itaque hoc nomine vtrumque hunc iurisconsultum notauit IO. AVG. BACHIVS, *diff. de iure transactionis super controuersis ex testamento, non cognitis tabulis*, quam Lipsiae, ann. MDCCCLII, edidit, §. VI, p. 13. W.

§. CLXXIII.

Tanto elegantior est haec obseruatio, quanto felicius inde coargui potest communis fere interpretum error, qui transactionem de controuersis ex testamento natis, tabulis non inspectis, etiamsi bona fide factam, non valere contendunt. * Nihil enim eos iuuat L. 6. D. *de transaction.* quae vulgaris sententiae fundamentum est, quia CAIVS non de iure, sed de facto, hoc est, de facilitate commode, et sine damni metu transigendi loquitur, vti ex vtriusque legis connexionem luculentissime constat. Quumque nulla iuris, neque naturalis, neque civilis, ratio eiusmodi transactioni obstet: non immerito contrariam sententiam, explosa vul-

Error de transactione in controuersia ex testamento, huius tabulis non inspectis, illicita, coarguitur.

gari, licet fori vsu recepta, secundioris famae iureconsulti tuentur. IACOBVS CUIACIVS *ad L. I. D. de transaction.* FRANCISCVS BALDVINVS *in Justinian. L. III. p. 1149. in Tom. I. Iurisprud. Rom. et Attic.* ANTONIVS FABER *Rational. ad L. VI. D. de transact.* GERARDVS NOODT *Iul. Paull. cap. VII. et de pact. et transaction. cap. 18. 10. STRAVCHIVS ad L. decision. ex. IV, cap. I. n. 6. GEORGIVS BEYERVS in position. ad ff. p. 110. Vir illustrissimus SAMVEL DE COCCEII in iure controuerso L. XXIX. Tit. III. qu. III. Ex professo hoc argumentum pertractarunt NICOLAUS HIERONYM. GVNDLINGIVS *diff. de transact. testam. tabul. non inspect.*¹⁾ et ANTONIVS SCHVLTINGIVS *diff. de transaction. super controuers. ex ultim. voluntat. etiam non inspect.* illarum verbis, recte ineunda, quae inter ceteras eius dissertationes Lugdun. Batau. 1708. editas, legitur p. 206.*

* Vide ANDREAM GAILIVM *L. II. Obseru. 139. n. 7. et 10. GEORG. ADAM. STRVVIVM Syntagm. iur. ciu. Exercit. VI. §. 57. 10. SCHILTERVM Exercit. ad ff. IX. §. 6. sq. REINER, BACHOVIVM ad Pandect. p. 717. ARNOLD. VINNIUM Selectar. quæst. L. I. cap. VIII. SAM. STRYKIVM in vsu moderno L. II. T. XV. §. 10. ZACHAR. HVBERVM in casibus enucleat. quæst. XVI²⁾. Quamquam vero ob vicesimam hereditatum olim transactionem tabulis testamenti non inspectis illicitam fuisse existimat V. C. CAROLVS FRIDERICVS SCHVBERT *diff. de iustitia transact. testam. nond. inspectis tabulis ob sublat. vicesim. heredit. §. VII. sq.* fisco tamen eiusmodi transactionem fraudi fuisse, non adparet. Nam vti vectigal illud de here-*

1) Halae MDCCCIII. et rec. MDCCCCL.

2) Nec non FR. ES. PVFENDORFIUM *Obs. iur. univ. P. I. obs. 242.*

hereditatibus et legatis soluendum erat: ita salua manere potuit vicesima, si vel maxime legatarius v. c. cum herede ita transegerit, vt, si centum legati nomine sibi soluerentur, ne iter necessarium differre cogatur, nihil amplius petere velit, licet apertis postea testamenti tabulis constet, trecenta ipsi fuisse legata,

Plures sunt rationes, quas aduersarii proferre solent, qui omnino iuri conuenire putant, vt transactiones de hereditate nondum inspectis tabulis initae irritae habeantur. Deriuare I) id posse putant cum LYNCKERO, *comm. ad dig. tit. de transaction. §. 11.* ex fauore testamentorum, qui haud permitteret, vt lucri captandi causa testamenta occultarentur aut plane abolerentur. Idem statuit ARNOLD. VINNIVS *libr. 1. selectar. quaestion. cap. 8. p. 38.* simul autem aliud argumentum, quo sententia haec fulciri possit, adfert, quum ait, per eiusmodi transactionem facile circumueniri posse supremas hominum voluntates, quae exitum vt habeant, publice expediat, secundum L. 5. D. *testam. quemad. aperiant.* Alii II) ad locum prouocant, quem semel Tribonianus cum reliquis digestorum auctoribus effato CAII assignauit, atque putant, verba Caii ita vel minimum esse interpretanda, si quoque Caio haud in mentem venerit, eiusmodi transactiones inter illicitas referre. Neque minus III) ad libros ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ confugiunt, quumque vterque locus CAII in eos sit translatus, videlicet *libr. XI. tit. 11. tom. I. p. 771.* ed. FABROTTI, ac *libr. XXXV. tit. 6. tom. IV. p. 781.* atque ibi ita quoque graece sit redditus, vt de controuersia hereditatis sine cognitis tabulis transigi neget, eo maius per id interpretationi ipsorum robur accedere persuasum habent. IV) 10. quoque VOETIVS, *comment. ad dig. tit. de transact. nr. 13.* in ipsis digestis rationem inueniri putat, cur CAIVS transigi posse negaret, antequam tabulae fuerint inspectae. Eum in finem sese refert ad aliud effatum CAII, quod ex eius *libro primo de testamentis ad edictum praetoris* est sumtum, videlicet L. 16. D. *de condit. et demonstr.* quoue ea, quae ex ipso testamento oriantur, secundum iuris scripti rationem expediri necesse esse, putat atque cum his coniungit

iungit aliud effatum SCAEVOLAE, L. 3. §. 1. D. *de transact.* Quum transactio propter fideicommissum facta esset, et postea codicilli reperti sunt, quaero, an quanto minus ex transactione consecuta mater defuncti fuerit, quam pro parte sua est, id ex fideicommissi causa consequi debeat? Respondit, debere: his vero V) accedit nouum illud argumentum, quod, vt ipse ECKHARDVS refert, CAR. FRIED. SCHVBERTVS excogitauit. Haec est summa rationum, quas, qui aduersae fauent sententiae, proferunt; sed tantum inest haud robur, vt cum iis faciamus, etsi recentiore aetate illis quoque accesserit CHRIST. HENR. BREYNING, *diff. de transactione, super relictus in testamento, tabulis non inspectis*, Lipsiae MDCCCLXVIII. Quum omnia haec argumenta explosa sunt satis acute a IO. AVG. BACHIO, *diff. supra allegata*: ad eum lectorem iam ablego et solum moneo interpretem, ea, quae profert CAIVS ad verbum tradere eumque nobis magis ad scripturam veram eruendam, vel lectionem controuersam emendandam inferuire, quam ad explicandam legem: CAIVM in L. 16. D. *de cond. et dem.* solum de interpretatione vltimae voluntatis; minime vero de transactione loqui et quando stricte verbis testamenti inhaerendum sit, definire, et SCAEVOLAM tantum iure ac merito transactionem de fideicommissio testamentario initam haud extendere voluisse ad illud, quod est codicillis relictum. Ita quum facili modo labefactari possunt, vti spero, argumenta aduersariorum, haud deficiunt rationes, quibus nostra coniectura optime potest muniri. Si ante omnia consideramus ea, quae generatim de transactionibus in aliis iuris civilis locis sunt cauta: tradit L. 19. C. *de transact.* cum aliis, transactiones denuo repertis instrumentis haud infirmari; instrumentis autem testamenta quoque adnumerantur secundum L. 2. D. *testam. quem. aperiantur*. Denegat SCAEVOLA L. 78. §. vlt. D. *ad SC. Trebellian.* heredi fideicommissario, qui ante apertas tabulas cum fiduciario transegit, et ab eo loco hereditatis quintam eius partem accepit, repetitionem eius, quod, quum testamentum aperiretur, penes heredem exstare, ex isto adpareret. Quod quis culpa sua sentit, sentire non videtur, L. 203. D. *de*

R. I.

R. I. et quis nescit, transactionem comparari cum re iudicata? Nonne vero *L. 11. pr. D. de except. rei iudicatae* clare docet, valere sententiam iudicis super controuersia ex testamento oriunda, si pronunciata sit, antequam tabulae testamenti inspicerentur; neque subueniri victo, nisi propter iustissimas grauissimasque causas. Haec quum iure civili sancita sunt de transactione: profecto iis aperte repugnaret *CAIVS* in *L. 6. D. de transact.* nisi inscriptiones huius legis atque *L. 1. D. testam. quem. aperiantur* nos docerent, supra memoratae legis verba esse ea, quae quoque in hac legantur; his autem rationem saltem voluisse iurisconsultum exponere, cur cuilibet praetor in edicto suo tabulas testamenti inspiciendi copiam facere promittat in edicto suo. Ceterum eandem quoque tenent sententiam *ALEX. ARNOLD. PAGENSTECHER, in siciliment. ad Lauterbach. manip. IV. p. 60.* ac *GERH. SCHROEDERVS, obseruat. iuris civil. libr. II. cap. 13. p. 172.* W.

§. CLXXIV.

Eandem inscriptionem, et si coniungantur, ^{Exempla legum eiusd. inscriptionis ex Iuliano.} manifestam sententiae continuationem prae se ferunt, *L. 7. D. pro derelicto et L. 8. ad L. Rhodiam de iactu.* Ait enim *IULIANVS libro secundo ex Minicio* in d. *L. 7. Si quis merces ex naue iactatas inuenisset, num ideo usucapere non possit, quia non viderentur derelictae, quaeritur: sed verius est, eum pro derelicto usucapere non posse.* Huic loco ἀμέσως subiiciebantur verba sequentia, quibus sententiae suae rationem reddit iureconsultus: *Qui leuandae navis gratia res aliquas proiiciunt, non hanc mentem habent, ut eas pro derelicto habeant, quippe si inuenerint, eas ablaturi: et si suspicati fuerint, in quem locum eiectae sunt, requisituri, ut perinde sit, ac si quis onere pressus in viam rem abiecerit, mox cum aliis reuersurus, ut eandem auferret. L. 8. ad L. Rhod. de iactu.*

Quam

Quam IULIANVS L. 7. D. *pro derelict.* profert sententiam, eamdem adprobat IAVOLENVS, in L. 21. §. 1. D. *de adquir. poss.* LABITTVS, in *usu indicis pandectarum*, cap. III. §. 9. p. 40. W.

§. CLXXV.

exVlpiano. Simili modo VLPIANVS, quum in L. 17. *de legat. I.* scripisset, *qui filiabus legauit, si mentionem aliqua parte testamenti postumae fecit, videtur in filiarum legato et de postuma sensisse*, statim subiicit, quod in L. 164. *de verbor. signif.* legitur: *nomen filiarum et in postumam cadere quaestionis non est: quamuis postumae non cadere in eam, quae iam in rebus humanis sit, certum sit.* Vtraque est ex VLPIANI libro quinto decimo ad Sabinum. Alia exempla plena manu dabit IAC. LABITTVS in *usu indicis Pandectar. cap. III.*

Sine dubio ab utroque hoc loco haud longe remota fuerunt verba VLPIANI in L. 5. D. *de testam. si quis*, inquit, *filiabus suis, vel filiis tutores ediderit, etiam postumae videtur dedisse, quia filiae appellatione et postuma continetur*, quum propositionem continet, quam ex eodem colligit principio et quidem non minus sumpta est ex libro xv. ad Sabinum, ex quo duo alia effata quoque deprompta sunt.

Quum auctor tria exempla legum in diuersos titulos relatarum, quae feliciter inscriptionum ope iunguntur, nominauit, iis quaedam iam addam. Delibata est sequens lex IULIANI, quae reperitur in L. 39. §. 1. D. *de contrah. emtion.* eius ex libro decimo quinto digestorum: *Verisimile est eum, qui fructum oliuae pendentis vendidisset, et stipulatus est decem pondo olei, quod natum esset, pretium constituisse ex eo, quod natum esset, usque ad decem pondo olei; idcirco solis quinque collectis, non amplius emptor petere potest, quam quinque pondo olei, quae collecta essent, a plerisque responsum est.* Cum his profecto coniunctus fuit alius locus, qui non minus sumtus est ex IULIANI libr. xv. digestorum, quem-

ve Tribonianus in L. 5. D. *de trit. vin. vel ol. leg.* transtulit, quum haec ibileguntur: *quum certus numerus amphorarum vini legatus esset, ex eo, quod in fundo Semproniano natum esset, et minus natum esset; non amplius deberi placuit, et quasi taxationis vicem obtinere haec verba: quod natum esset.* Si vtrumque locum ita coniungamus: alterum alteri lumen, quod desiderat, accendere videmus. Vbi porro attente vltima verba leg. 2. D. *si quis caut.* perpendimus, quam protulit VLPIANVS in libr. LXXIV, *ad edict.* Ceterum si postea transactum est, exceptio doli opponi potest: continuationem huius commentationis deprehendimus in L. 2. D. *de transact.* quae non minus depromta hoc ex libro: *Transactum enim, pergit, accipere quis potest non solum, si Aquiliana stipulatio fuerit subiecta, sed et si pactum conuentum fuerit factum.* Quum porro CALLISTRATVS libro secundo quaestionum et quidem iis in verbis, quae iam conficiunt L. 48. D. *solut. matr.* haec traderet: *si dotali instrumento ita stipulatio interposita sit, ut liberorum nomine dos apud maritum resideat, nepotum quoque nomine dos retinebitur:* rationem, qua sententiam hanc corroborant, eodem in libro proposuit. Legimus illam in L. 220. D. *de V. S.* *Liberorum adpellatione nepotes et pronepotes, ceterique, qui ex iis descendunt, continentur.* Neque minus memorati dignum est, quod VLPIANVS, L. 6. D. *de iudiciis* tradit: *Coecus iudicandi officio fungitur.* Est fragmentum libri VI. *ad edict.* Aliud, quod multo maius est, ac L. 1. D. *de postulando* constituit, eadem tradit verba; simul autem illa, quae illis praecesserunt quaeue sunt sequuta ac simul priorem legem belle illustrat. Quoniam omnia haec loca, quae nominaui, peculiare conficiant leges, facile inueniri possunt; longe vero difficilius imponitur interpreti negotium, vbi inscriptiones duarum legum, quas coniungere velit, haud in totum conueniant; eas tamen conuenisse quondam ac solum ob mendum, quo alterutra laborat, dissidere, ex ipsis verbis legum demonstrare debet. Hoc si euenit, vel vtrumque effatum sub nomine vnius iurisconsulti in digestis adparet, vel vnum eorum fragmentorum, quae coniungere velit, in alterius saltem iurisconsulti effato reperitur. Prius si acci-

accidit, verba omnino iurisconsulti ita comparata esse debent, vt vel minimum non sine probabilitate sit ex iis colligendum, ea coniuncta fuisse cum altera lege, antequam in digesta transirent. Quum infra copiosius demonstrabo, inscriptiones nonnunquam esse corruptas: eiusmodi coniecturas haud prorsus reiicio, quumque PAVLLVS L. I. D. *de rer. permut.* ea fere iisdem verbis repetit, quae tradidit L. I. D. *de contrah. emtione* et quidem in inscriptionibus, alteram ex libro *trigesimo secundo* atque alteram ex libro *trigesimo tertio* PAVLLI ad edictum delibatam esse, adfirmatur; PAVLLVM tamen libro *trigesimo secundo* haud de emtione disputasse constat, omnino similitudinem veri consequitur coniectura LABITTI, vtramque legem esse sumptam ex libro *trigesimo tertio*: nihilo tamen minus cautum hac in re procedendum est. Aliter res se habet, si legem, quam cum altera ope inscriptionum coniungere volumus, in alterius demum iurisconsulti effato quaerere debemus. Eo saepius id accidit, quo saepius iurisconsulti soliti fuerint, aliorum prudentum verba adlegare, vt ex ANTON. AVGVSTINI *tract. de nominibus propriis pandectarum, tom. I. thes. iuris civil. Ottoniani* denuo recusa, ac LABITTI indicibus constat; verum tamen sedulo distinguere debemus, vtrum iurisconsultus, qui ad alterius iurisconsulti effatum prouocat hocque recitat, simul librum, ex quo sumsit, definiat, an id haud faciat. Prius si locum habet, interpretes iis difficultatibus obstrictum se haud putat, quam si posterius obtinet. Vt rem quibusdam exemplis demonstramus, PAPINIANVS, L. 23. D. *de liberis et postum. filio*, inquit, *quem pater post emancipationem a se factam, iterum adrogauit, exheredationem antea scriptam nocere dixi. Nam in omni fere iure sic observari conuenit, vt veri patris adoptiuus filius numquam intelligatur, ne imagine naturae veritas abumbretur*; VLPIANVS vero, quum ad eandem peruenit quaestionem, ad Papinianum prouocat atque illum libr. XII. *quaestionum* dicere obseruat, *si quis emancipatum filium exheredauerit eumque postea adrogauerit, iura naturalia in eo praualere, idcirco exheredatio-*
neus

nem nocere; L. 8. §. 7. D. *de bonor. poss. contra tab.* ac per id clare nobis indicat, eadem esse verba PAPINIANI, quae supra sunt recitata, ideoque vnum locum ex altero optime illustrandum. Simili ratione VLPIANVS verba ex IULIANI libro sexto ac decimo digestorum L. 33. D. *de iure dotium* repetit, quae ex ipso hoc libro in L. 30. §. 1. D. *solut. matrimon.* continentur; inprimis autem attentionem meretur effatum CELSI, L. vlt. §. vlt. D. *de reb. cred.* Laeo ait, cum decem curari stipulatus sis, ideo non posse te decem dari oportere intendere, quia etiam reum locupletem dando promissor liberari possit, quum illa quoque recitat VLPIANVS, L. 67. §. 1. D. *de V. O.* ac clavis verbis testatur, verba haec sumta esse ex libr. VI. digestor. Quum harum legum, inscriptionum ope iungendarum, ea est ratio, vt vna ab iuriconsulto ipso, altera vero ab alio proficiscatur, et verba legis prioris complectatur: habemus quoque exempla, vbi locus iuriconsulti non in digesta migravit et tamen bis in digestis, nimirum ab aliis iuriconsultis, recitatur. Ita VLPIANI MARCELLI sententiam proponit L. 4. §. 3. D. *de in diem additione* eamdemque repetit in L. 3. D. *quib. mod. pign. vel hypotheca soluitur* atque idem iurisperitus vnum locum IULIANI partim in L. 20. §. 18. D. *de hered. petit.* partim in L. 2. §. 7. D. *de hered. petit.* profert; num vero duo effata iuriconsulti coniuncta fuisse putemus, quorum alterum eius sub inscriptione in digestis exhibetur atque alterum ab alio iurisperito recitatur, si locus diuerso designatur modo, et verbi causa in inscriptione prioris ex libro sexagesimo digestorum Iuliani atque in altera lege ex libro eius quadragesimo citatur, alia est quaestio, quam cum LABITTO, in *usu indicis pandectarum*, cap. v. §. 8. merito adfirmamus, si scilicet vnā legem hac in remendo laborare statuere possimus. Eadem ratione coniungere licet vnum locum, inscriptione praeditum, cum aliis verbis iuriconsulti, quae quis recitat sine nominatione libri eiusue nomine; alia tamen indicia adesse debent, ex quibus demonstrare liceat, ea fuisse cohaerentia. Ita eleganter hac ratione verbis VLPIANI, quae legimus in L. 5. D. *de S. P. R.* Ergo secundum eum et vindicari poterit,

quae alioquin perobscura videntur, lucem, quam desiderat, accendit feliciter IAD. LABITTVS, *de usu indicis pandectarum, cap. III. §. I.* quum animaduerneret, legem hanc VLPIANI, ex libro XVII. ad edictum sumtam, esse auulsam a Triboniano ab L. 3. D. eod. tit. quae eodem ex libro in digesta manauerit: NERATIVM itaque illum esse, secundum quem vindicatio sit permissa, atque iter, quod alicui ad hauriendam aquam ex flumine publico cedatur, id esse, quod eius ex mente sit vindicandum. Eodem modo MAECIANVS plura verba ex IULIANO profert L. 86. D. de condition. et demonstrat. neque addit, vnde illa hauserit. Si paullulum illa comparamus iis cum verbis, quae ex libr. XXXVI digestor. translata sunt in L. 91. §. 1. D. de legat. 1. facili negotio ea vno ex loco esse depromta, inuenimus et hoc modo iterum vniam ex altera explicamus. Plura quoque huius rei exempla suppeditat LABITTVS, loc. memorat. W.

§. CLXXVI.

Inscriptio-
num vsus
in locis, in
quibus
quaedam
omissa, aut
ex ordine
suppressa
sunt;

Quemadmodum ope inscriptionum coniunctis eiusdem iurisconsulti locis, longius a se diuulsis, oratio quasi perpetua contexti, oculisque lectoris subiici possit, satis, opinor, exemplis aliquot euictum est. Sed non pauca legum capita reperiuntur, quae non possunt ita apte coagmentari, vt alterum proxime consequatur, quia nonnulla omissa, aut ex ordine scriptorum continuo suppressa sunt. Neque vero propterea existimandum est, nullam habere vtilitatem, legum inscriptiones excutere, et capita ex eodem libro depromta conferre, si forte illa non sint inter se apta et connexa. Nam quamuis orationis series percipi nequeat: alia tamen ex aliis pendere cognoscimus, id quod ad interpretationem plurimum conducit.

§. CLXXVII.

§. CLXXVII.

Quum oratio pluribus constet propositioni-^{praesertim} cus, quarum singulae cum prioribus et conse-^{in quae-} quentibus cohaerent: facile vnusquisque intel-^{stionis tra-} ligit, de sensu totius orationis constare posse, ^{ctatione} etiamsi vna alteraue propositio e medio sublata ^{non conti-} sit, aut exciderit. Sic quaestionis tractatio, ^{nente.} licet non continens, facile, collatis eiusdem inscriptionis legibus, perspicui potest, si quae sunt extrema iis, quae antecedunt, respondeant. Nihil igitur refert, nonnulla ex medio orationis suppressa esse, dummodo id, de quo quaeritur, ex collatione vtriusque capitis intelligatur.

§. CLXXVIII.

Vt planius hoc praeceptum intelligatur, vno^{id, quod} alteroue exemplo illud adspergamus. Ex VL-^{exemplis} PIANI libro tricesimo ad Sabinum defumtae sunt L. 56. de iudiciis et L. 12. de solution. In hac postrema lege VLPIANVS, quis verus procurator sit, exponit, et recte illi solui docet. Subiicit deinde exceptionem, falso nempe procuratori recte solui, liberationemque contingere, si, quod solutum est, ratum habeat dominus. Iam luce meridiana clarius est ex illa pendere L. 56. de iudiciis, in qua ita scriptum est: *licet verum procuratorem in iudicio rem deducere verissimum est: tamen et si quis, cum procurator non esset, litem sit contestatus, deinde ratum dominus habuerit, videtur retro res in iudicium recte deducta.*

Hoc loco merito animaduertendum est, veteres iurisconsultos distinxisse procuratores falsos ac non veros, ita vt sub illis intelligerent eos, qui sciunt, se mandato haud esse instructos et tamen illud adfirmant; sub his vero illos, qui putant vel minimum,

se habere mandatum atque errant. Vsque eo quidem haud progredior, vt statuam, veteres huius discriminis semper rationem habuisse, illud tamen factum fuisse, vbi accurate disputare vellent, constat ex L. 12. D. *de solut.* quam ECKHARDVS hoc loco nominat; neque dubitandum est, ad hanc distinctionem VLPIANVM respexisse in L. 56. D. *de iudiciis.* IO. FRANC. DE RETES, *libr. II. opuscul. sect. II. cap. IV. tom. VI. thesauri iuris civilis ac canonici* GERH. MEERMANNI, p. 127. W.

§. CLXXIX.

probatur

Sic ob quaestionis *συλλάβεισθαι* L. 24. et L. 32. *de pactis* ex L. 7. *de exception.* explicandas esse minime dubitabit, quisquis loca haec ex PAVLLI libro tertio ad Plautium deprompta inter se contenderit. Hoc enim libro de exceptionibus, quae personae, et quae rei cohaerent, PAVLLVS egit, vti ex L. 7. *de exception.* patet, et quum reales exceptiones fideiussori quoque competere tradidisset, in L. 32. *de pactis* non prodesse fideiussori rei exceptionem ostendit, si animo donandi fideiusserit. Huic quaestioni de reo et fideiussore, eo loco tractatae, pulchre respondet L. 24. *de pactis*, vbi ait: *Sed si fideiussor in rem suam spopondit, hoc casu fideiussor pro reo accipiendus est: et pactum cum eo factum, cum reo factum esse videtur.* Itaque similiter de aliis licet cognoscere. Sic quoque ex L. 24. *de acquir. hered.* deduci possunt L. 2. *si quis omitt. causa testam.* et L. 8. *de mortis causa donat.* Alia exempla vide apud IAC. LABITTVM in *usu indic. Pandectar. cap. III. §. 29. sq.*

PAVLLVM solum de exceptionibus *lib. III. ad Plautium* disputasse, adfirmare non audeo eum autem inprimis ibi hoc dicendi argumentum tractasse, extra omnem dubitationem est positum ac praeter L. 7. D. *de except.* docent L. 22. D. *de iud.* et L. 14. *comm.*

comm. diuid. CAR. FERD. HOMMELLIVS, in *palin-
genesia iuris*, tom. II. p. 125. W.

§. CLXXX.

Omniū optimum et tutissimum interpre-^{Tutissi.}
tandi genus esse, quod ex ipsis auctoribus re-^{mum in-}
petitur, inter omnes constat. Quo enim me-^{terpretan-}
liore utaris interprete, quam eo ipso, de cu-^{di genus}
ius sententia quaeritur? Saepe enim auctor,^{ex ipsis re-}
quod vno loco obscure tradidit, altero clarius^{petitur au-}
explicare solet. Accedit, quod iureconsulti^{toribus.}
veteres non solent vno loco expedire, quid-
quid ad plenam alicuius argumenti scientiam
pertinet.* Quod si vero expediuerint, Tri-
bonianus tamen non omnia vno loco retulit,
sed alia atque alia distinctis libris et capitibus.
Exemplo hoc egregie probat CORNEL. VAN BYN-
KERSHOEK *L. VII. obs. cap. X.* Quare facile
genuina loci cuiusdam sententia detegitur, si
alia loca, in quibus de eadem fere re sermo est,
cum illo conferuntur. Similia vero eiusdem
auctoris loca in pandectis reperiri aliter non
possunt, quam si inscriptionum ope ea inspi-
ciantur et coniungantur capita, quae ex cuius-
que auctoris libro decerpta sunt

* Sic pactiones sunt vel expressae, vel tacitae.
Postquam id dixit PAVLLVS in *L. 2. pr. D. de pact.*
vnum tantum tacitae pactionis exemplum adfert in
d. l. 2. §. 1. Reliqua aliunde petenda sunt.

§. CLXXXI.

Operae pretium erit vno alteroue exemplo quod ite-
huius rei fidem facere, ne gratis hoc a nobis^{rum ex-}
dictum videatur. Ait IULIANVS in *L. 8. D. si*^{emplis}
pars heredit. petat. permittendum erit possessori here-
ditatis, partem quidem hereditatis defendere, parte
vero cedere. Nec enim prohibet, aliquem totam he-
reditatem possidere, et partem scire dimidium ad se

pertinere, de altera parte controuersiam non facere. Haec sane lucem capit ex *L. 21. D. de rebus creditis*, quae ex eodem libro *XLVIII. Digestorum* deprompta est, in qua ita scripsit *IULIANVS*: *Quidam existimauerunt, neque eum, qui decem peteret, cogendum quinque accipere, et reliqua persequi, neque eum, qui fundum suum diceret, partem duntaxat iudicio persequi. Sed in utraque causa humanius facturum videtur Praetor, si actorem compulerit ad accipiendum id, quod offeratur: quum ad officium eius pertineat, lites deminuere.*

Quum alioquin in eo conspirarent iurisconsulti, quod creditori non possit inuito pro parte solui, secundum *L. 13. §. 8. D. de act. emti*: *L. 19. D. de pignor. et hypothecis* ac *L. 41. §. 1. D. de usuris*: alia tamen Iuliano placuit sententia in *L. 21. D. de rebus creditis*, quum statueret, posse cogi actorem, ut, si reus partem eius summae, quam petit, offerat, illam accipiat ac reliquam eius partem actione persequatur. Sine dubio illud eodem ex principio tradit, quo docet *L. 8. D. si pars hered. possessorem hereditatis* posse eius partem defendere atque alteram cedere, quum hoc loco nondum liquidum sit, utrum reus plus, quam cedere velit, debeat, ideoque utramque legem eo facilius intelligimus, ubi videmus, vnum esse earum legum auctorem illumque vno ex axiomatica plura ducere consectaria. Iam *EDM. MERILLIVS*, ad *tit. dig. de rebus credit. leg. 21. tom. III. thes. iuris civil. EV. OTTONIS*, p. 676. hoc perspexit; ego vero cum *GVIL. BARCLAI O*, ad *tit. pand. de reb. cred. et quidem L. 21. D. de reb. cred. tom. III. thesaur. iuris civil. Ott. p. 865.* merito obseruo, *PAVLLVM* quoque non sine causa quosdam existimasse tradere, neque eum cogendum esse, quinque accipere, si decem petat, et solum suam sententiam profecto haud modestius proferre potuisse, ubi solum dicit *humanius facturum videri praetorem*, et per id solum libertati praetoris hac in re relinquit, uti *ANT. GVIBERT. COSTANVS*, *quaestion. iuris memorabil. cap. IX. tom. V. thes. iuris civil. Otton. p. 403.* animaduertit; neque nobis opus esse

esse in hoc loco emendatione ANT. FABRI, *tract. de var. nummor. debitor. solution. cap. 7.* quemadmodum recte monet ATHANAS. OTEYZA ET OLANO, *paralipom. et elect. iuris civil. libr. III. cap. 6. tom. I. thesaur. iur. civil. et canon. GERH. MEERMANNI, p. 496. W.*

§. CLXXXII.

Alterum exemplum hoc esto. PAVLLVS in illustratur *L. 60. §. I. de usufr.* hanc ponit regulam, usufructuario fundi, si duo inter se de eius proprietate contendant, cautionem a possessore praestandam esse, quod non sit prohibiturus frui eum, cui usufructus relictus est, quamdiu de iure suo probet. Iam facile patet, ex illa lege explicari debere *L. 7. D. de aqu. quotid. et aestiu.* Si de via, itinere, actu, aquaeductu agatur, huiusmodi cautio praestanda est, quamdiu quis de iure suo doceat, non se impediturum agentem, et aquam ducentem, et iter facientem. Vtramque vero ex PAVLLI libro quinto Sententiarum desumptam esse, inscriptio nos admonet.

Mihi quidem admodum probabile videtur, utrumque hunc locum in PAVLLI receptis sententiis quoque fuisse coniunctum: vel minimum fragmenta earum, quae nobis ab ANIANO sunt conseruata, *libr. V. tit. 6. §. 8. in iurisprudent. Anteiustiniana* ANT. SCHVLTINGII, p. 459. utrumque effatum coniungunt. IO. IENSIVS, *stricturis iuris Romani*, p. 60. ex *L. 60. §. I. D. de usufruct.* plura documenta capi posse credit, quibus coniecturam suam de lingua pandectarum authentica, supra explosam, corroborari posse putat; verum enim vero hac iam merito supersedeo ac solum moneo, plures in hac lege deprehendi locutiones, quae criticis mirum in modum crucem figere solent; lucem tamen illi belle accendi, si cum ea iungatur ope inscriptionum alter locus, quem ECKHARDVS excitat. W.

§. CLXXXIII.

Nec opus
est, ut lo-
cus ex eo
dem libro
sit de-
promptus.

Neque vero necesse est, ut ex eodem libro locus depromptus sit, ex quo pro alterius sententia argumentum ducitur. Nam quum sibi constare scriptor quisque credatur: facile adparet, duo quoque loca inter se comparari posse, et vnum ex altero explicari, licet in vno eodemque auctoris libro non occurrant. Sic recte *L. 7. D. de praeuaricat.* explicatur ex *L. I. D. de bonis eor. qui ante sent.* quamuis haec ex *VLPIANI libro octauo disputationum*, illa vero ex eiusdem iurisconsulti libro quarto de censibus decerpta sit. Priori loco ita scriptum est: *in omnibus causis, praeterquam in sanguine, qui delatorem corrumpit, ex senatusconsulto pro victo habetur.* Posterius vero caput ita se habet: *in capitalibus criminibus a Principibus decretum est, non noceri ei, qui aduersarium corrumpit: sed in his demum, quae poenam mortis continent.* Nam ignoscendum censuerunt ei, qui sanguinem suum qualiter qualiter redemptum voluit. vid. GERARDVS NOODT de transact. crimin. cap. VIII. HENRIC. BRENCMANNVS de legum inscription. §. IX.

Vbi eiusmodi loca inter se comparamus, quae quidem vno a iuriconsulto, diuersis tamen eius in scriptis inueniuntur: nobis quidem haud interest, ex inscriptione legis scire, quinam liber iuriconsulti sit, ex quo lex hausta sit; eo maiorem tamen nomen iuriconsulti, qui legem explicandam conscripserit, nobis adfert utilitatem, quum si iam omnes alias leges cum ista conferamus, quas eidem debemus iuriconsulto, non solum accuratam stili, quo utitur, nobis adquirimus notionem; sed simul quoque principia ipsius discimus, ex quibus varia ducenda sunt consuetudina. W.

§. CLXXXIV.

Praestant
quoque

Quum ex subiecta ad argumentum materia de vero auctoris sensu capienda sit coniectura,

facile intellectu est, hio quoque legum inscri-
 ptiones incredibilem praestare vtilitatem. Ha-
 rum enim ope collectis omnibus eiusdem libri
 fragmentis, et inter se comparatis, summa
 quaedam argumenti animo informari potest, et
 quaestio veluti oculis in vniuersum subiici, in
 qua explicanda auctor versatus est. Qua de re
 si constat, facile patebit, quorsum referri de-
 beat responsum, et num restringenda sit lex,
 nec ne, eoque rectius in legum interpretatione
 versari licet.

§. CLXXXV.

Varii sunt generis, nec vnus argumenti li-
 bri, quibus iurisprudentiam veteres iuriscon-
 sulti illustrarunt, et ex quibus pandectae sunt
 compilatae. Alii enim *singulares* sunt, de quo-
 rum argumento ex ipso titulo constat, cuius-
 modi sunt VLPIANI de *officio proconsulis*, de
officio praetoris tutelaris, MARCIANI ad hypothe-
 cariam formulam, Iad SC. Turpilianum, PAVLLI
 ad Legem Cinciam, ad L. Falcidiam. Alii vero
miscellanei, quibus variae quaestiones vario or-
 dine pertractantur. Tales sunt libri *epistola-
 rum*, *opinionum*, *disputationum*, *quaestionum*, *re-
 sponso-
 rum*, *sententiarum*, *variarum lectionum*, et
 id genus alii. Tertium genus librorum illud
 est, quod certum complectitur subiectum, cuius
 varia et ordine digesta est materies. Huius-
 modi sunt Celsi, Iuliani, Marcelli et Vlpiani
 libri digestorum, Caii, Vlpiani, Paulli libri
 ad edictum. ANTON. AVGVSTINVS L. I. emendat.
 cap. VI. IO. MERCERIVS conciliat. cap. V. p.
 m. 96.

Inprimis commode libri iurisconsultorum, ex qui-
 bus fragmenta quaedam in pandectas migrarunt,

duas in classes diuidendi sunt, quarum altera libros exegeticos; altera autem dogmaticos comprehendit libros. Quum sub illis libros intelligo, quibus auctores leges quasdam interpretati sunt: illi omnes a legibus nomen suum duxerunt, quibus lucem accendunt, videlicet *δωδεκατελτα*, *ad edictum*, *ad edictum monitorium*, *edictum prouinciale*, *edictum urbicum*, *ad leges: ad leg. Aeliam Sentiam, Velleiam, Iuliam, Falcidiam, ac Cinciam*, *ad orationem diui Seueri et diui Marci*, *ad senatusconsultum Claudianum, Orphitianum, Tertullianum ac Velleianum*. Nihil de iis iam mihi monendum est, quam quod ille falleretur, qui libris *ad leges*, omnes, quae isto tempore a Romanis conditae essent, leges explicatas arbitraretur. Exponebantur potius in iis solummodo lex Iulia Papia ac Poppaea, quumque illae ob eminentiam *legum* nomine designarentur, secundum L. 53. D. *de leg. 1.* et L. 17. D. *de pact. dotal.* iurisconsulti commentarios suos, quibus celeberrimas has leges sunt interpretati, non minus *libros ad leges* vocarunt, uti EDM. MERILLIVS, *libr. v. obs. cap. 10.* et IO. GOTTL. HEINECCIUS, *comm. ad leg. Iul. et Papiam Poppaeam, libr. 1. cap. 1. p. 14.* ostenderunt. Alia fuit indoles librorum, qui *alteram in classem* sunt scribendi, quiue vel integram iurisprudentiam, vel partes saltem eius exhiberent. Quum illorum iterum duplex esset genus, prout vel compendiarie saltem via iuris disciplinam traderet; vel vberiore eius contineret expositionem: consistebant partim in *institutionibus*, quae quoque dicerentur, ut forsitan Stoicorum imitarentur exemplum, *enchiridia*, *epitome*, partim in *digestis*; eos autem, quibus auctores parti saltem iurisprudentiae sese consecrarent, in duas classes iterum diuidimus. Vna illos comprehendit libellos, quibus vnicum saltem argumentum tractaretur. Vocabantur ordinarie *libri singulares*, siue ut auctoris indicis verbo utar, *μονοβιβλα*, suumque nomen a doctrina ipsa, quam exponerent, ducebant; altera vero complectitur eos, quibus plura argumenta simul tradunt; siue miscellanei sunt et mox a materia mox a forma nomen habent. Inter eos sunt scribendi.

I. libri *rerum quotidianarum*, quibus scriptor imprimis ea traderet, quorum scientia quotidie indigeret iurisperitus. THEOPHILVS, *prooem. instit.* §. 6. *tom. 1. p. 8.* edit. Reiz. ideo his nomen hoc impositum esse putat, quod continerent *πραγματα, καὶ ἐκαστὴν ἡμέραν κινούμενα, facta incidentia; siue dicendi argumenta, quae quotidie in foro occurrerent.*

II. libri *aureorum*, sine dubio ob utilitatem. quam eiusmodi adferrent libri, quum id, quod magno esset in pretio apud veteres, cum auro comparari sole-
ret. Videmus hoc ex PYTHAGORAE *aureis*: ex LVCRETIO, *libr. III. v. 11.* atque aliis; verum enim vero eandem ob causam nondum constat, vtrum haec inscriptio profecta sit ab ipso auctore; an ea ipsis data sit ab aliis, qui eiusmodi librum aestima-
rent, quod vel minimum de Caio admodum probabile est ¹⁾.

III. libri *publicorum*. Vocantur quoque *libri de publicis iudiciis: iudiciorum publicorum*, et quilibet facili negotio perspiciet, quid in illis tractatum sit, quum nec tironem fugit, quae Romanis fuerint iudicia publica. Deriuare quidem studet hanc denominationem IO. BERTRANDVS, *libr. II. de iurisperitis, cap. 29. §. 6.* ab eo, quod CHRYSOSTOMVS in *tract. de coeco a natur. κοινὰ δικαστήρια* iurisdictiones magistratus secularis dicit; sed hoc nomine eum recte refutat GERH. OELRICHS, *diss. de Ael. Marciano, sect. 11. cap. 1. §. 5.*

IV. libri *responforum*, qui strictim id tradere so-
lerent, quod copiosius atque vberius exponeretur in quaestionibus atque alijs libris, vt vel minimum exemplo SCAEVOLAE eleganter illustrat IO. VAN DE WATER, *libr. 1. observat. cap. 1. p. 6. sqq.*

V. libri *quaestionum*, qui controuersa iuris capita multo latius explicarent. PERRENONIUS *animadvers. libr. II. cap. 11. tom. 1. thes. iuris civilis Ottoniani, p. 641.* GOTTL. SLEVOGT, *de disput. fori,*

P.

1) Conf. AEGID. MENAGII *Amoen. iuris Cap. XLIII.*
FRANC. CAR. CONRADI *Parerg. Lib. 1. cap. 7.*

p. 437. IO. ARNTZENIVS, *specim. obseruat. cap. III. p. 20.* ac MEINARD. TYDEMANN, in *Vlpio Marcello, sect. II. cap. I. §. 5. tom. I. thes. diff. iurid. nou.* GERH. OELRICHS, *vol. I. p. 69.*

VI. *libri membranarum*²⁾, qui iterum a responsis aequae ac quaestionibus differebant, vti HADR. TURNEBVS, *libr. VII. aduersar. cap. 10.* IO. BERTRANDVS, *de iurisperitis, libr. I. cap. 8. §. 4.* et COLERVS, *parerg. cap. 23. tom. I. thes. iuris civil. EVER. OTTONIS, p. 376.* copiosius monstrant.

VII. *libri opinionum*, qui minime a libris sententiarum, vti arbitratur THEOPHILVS, in §. 8. I. *de iur. nat. gent. et civil.* in eo differebant, quod sententiae indubiae ac perfectae, opiniones vero suspensae et timidae responsiones fuerint³⁾.

VIII. *libri definitionum*, quibus varias iuris ciuillis traderent regulas, propterea quod has nomine definitionum designarent, vti constat ex L. 1. D. *de reg. Catoniana*, L. 73. §. 2. D. *de reg. iuris*. L. 1. §. 5. D. *quod vi aut clam* ac L. 4. C. *de V. S.* vt recte monet EV. OTTO, in *Papiniano, cap. XII. §. 4.*

IX.

2) Quamuis vera huius tituli ratio obscura sit, ex ipsis tamen, quae in Digestis ex NERATII *membranis* exstant, fragmentis luculenter apparet, istius saltem libros *membranarum* varias continuisse iuristheses observationesque strictim expositas, additis tamen plerumque earum rationibus.

3) Aliter vero GERH. NOODT, aliter IAC. GOTHOFREDVS de argumento horum librorum iudicant. Ille ad *tit. de alienat. iudic. mutandi, Tom. II. Opp.* p. 132. obseruat, Vlpianum in iis consilia siue remedia pro moliendo iuris rigore a iurisprudentibus inuenta, sicuti Modestinus in *Heurematicis*, tradidisse; hic vero, eum varia iurisprudentium placita, responsa, sententiasque maxime illustres ibi congestisse, ad *Leg. 61. D. de Reg. Iur.* in *Eius opp. min.* p. 898 notat. Haud quidem infitias eo, et consilia illa, quae *Heurematica* vocant, et responsa prudentium

IX. libri *τῶν ὀρων*, qui etiam solas complectebantur regulas et ideo hoc nomen haberent, quod veteres philosophi definitiones graeco vocabulo *ὄρον* vocarent, vt FRANC. BALDVINVS in *iurisprud. Muciana, tom. v. iurisprud. Roman. et Atticae.* p. 505. EV. OTTO, in *Papiniano, cap. 12.* p. 383. GERH. NOODTIVS, *comm. ad digesta, tit. de legit. tom. 11. operum,* p. 551. et IO. GOTTL. HEINECCIUS, *diss. de origine testamenti factionis et ritu testandi, tom. 11. oper. syll. 1. exerc. XII.* p. 487. exponunt ⁴⁾).

X. libri *coniectaneorum*, siue, vt alii legunt, *conlectaneorum*, quorum meminit GELLIVS, *libr. VI. noct. Atticar. cap. 5* ⁵⁾).

XI. libri *posterriorum*, sub quibus libros postumos, siue eos, qui post mortem auctoris sunt editi, intelligit ABR. WIELING, *iurisprud. restitut. part. 1.* p. 80 ⁶⁾).

XII. libri *disputationum*. Quaestiones publice in medium prolatae atque ibi ventilatae veteres disputationum nomine designabant, ac si illas colligerent in libellis, eos *disputationum* vocabant libros, vti monet HADR. STEGERVS, in *Domit. Vlpiano*, p. 28.

XIII. libri *lectionum*. Memoratu dignum est, GELLIVM eos ridere, qui libros suos *libros lectionis*

tium passim ibi, quamuis raro, occurrere, nihilo tamen minus ex ipsis *Opinionum*, quas Vlpianus edidit, fragmentis, peculiare horum librorum argumentum in sententiis seu enunciationibus iuris constituisse, liquet.

4) Add. GEORG. D'ARNAVD *variar. coniectur. Lib. 11. cap. 29.*

5) Ex his nihil in Digesta translatum est.

6) Add. PHIL. WOLFFHARDTI *disquisit. de Posterioribus Labeonis, seu de Libris aliquot Labeonis post eius diuulgatis obitum, ideoque Posteriorum nomine insignitis, Rintelii, 1751.*

nis vocant: vel *libros lectionum antiquarum*, praefatione *noctibus* suis *Atticis* praemissa, licet ipse libello suo multo argutiorē dederit inscriptionem. Significabat, vt recte animaduertit IO. GOTTL. HEINECCIUS, praefat. IO. LVD. VHLII *opusculis ad historiam iuris pertinentibus* praemissa, p. 40, opus tessellatum ac miscellum, quo (sc. Pomponius) varias obseruationes ad iuris disciplinam pertinentes variasque species, prout sese obtulerant, complexus sit.

XIV. *libri epistolarum*, qui ex eo originem ducebant, quod saepenumero ab absentibus in litteris consulerentur ideoque necesse esset, vt quoque quaestionibus, ipsis oblatis, responderent. Continent tam quaestiones, quam epistolas et nonnumquam obscurae esse videntur, si epistolas a quaestionibus haud rite distinguant.

XV. *libri regularum*. Quum, vt paullo ante monui, iurisconsultis inprimis in deliciis esset, regulas tradere, plures earum extiterunt collectiones, quae a libris definitionum ac τῶν ὀρων haud fuerunt diuersae.

XVI. *libri breuium* 7)

XVII.

7) Siue *breuis edicti*; Inscriptio horum librorum derivanda est ab edictis magistratum, quorum, edicto perpetuo iam condito, multa adhuc prodierunt, quaeque recentioribus temporibus *breues* seu *breuia* appellari solebant. Haec enim prudentes colligebant notisque vel commentariis illustrabant, vti copiosius docet IO. GOTTL. HEINECCIUS in *Hist. Edicti Perp.* in *eius Opusc. posth.* p. 26. Ceteroquin Paullo solummodo debentur, quae ex libris *breuium* supersunt; ANT. SCHVLTING vero in *Notis ad Bertrandi vitam Iul. Pauli* in *Iurispr. Anteiustin.* p. 201. Paullum his in libris commentatum esse ipsum Edictum perpetuum, breuius tamen et concisius, quam in libris, qui *ad Edictum* inscribuntur, ex ipso Edicti perpet. ordine colligi posse existimat. Fuerunt etiam alii, qui laudatos Breuium libros Epitomen seu summarium ipsius Edicti perpetui continuisse statuerunt; HEINECCIUS autem loco cit. ostendit,

XVII. *libri differentiarum* ⁸⁾.

XVIII. *libri pandectarum*, qui a πᾶν et δεχόμεναι, *omne recipio*, nomen suum ducunt, propterea quod omnia reciperent, obseruante COLERO, *parerg. cap. I. et*

XIX. *libri benedictorum*, qui ea complecterentur, quae inprimis bene, proprie atque accurate essent dicta ⁹⁾. Ita vel minimum illos explicat AEG. MENAGIVS, *amoehitat. iuris civil. cap. VIII. p. 43.* hocque nomine discedit a SCIPIONE GENTILI, *libr. 1. parerg. cap. 38* ¹⁰⁾. et THOM. PAPILLONIO, *comm. ad L. 2. §. 45. D. de O. I.* ¹¹⁾ ¹²⁾

omni-

ostendit, neque horum, neque illius sententiam esse probandam.

8) Quantum ex fragmentis, quae de MODESTINI libris *differentiarum* ad nostra tempora peruenerunt, colligere licet, differentes iuris definitiones in causis ac speciebus similibus iurisperiti in his libris exhibuerunt. Tribonianus tamen in quibusdam capitibus, quae ex iis in Digesta transposuit, suppressisse videtur antithesin seu alteram speciem. Hoc saltem in lege 22. D. *de pignoribus et hypothecis*, sumpta ex MODESTINI *differentiarum* libro VIII. factum esse opinatur GERH. NOODT, *de forma emendandi doli mali Cap. XII. tom. 1. op. p. 372.*

9) De argumento horum librorum, quorum vnum Cascellius, testante Pomponio L. 2. §. 45. D. *de O. I.* composuit, eruditi valde dissentiunt. Conf. BYNKERSHOEKII *Praetermissa ad Pompon. ap. Vhl. p. 280.* Ceterum nihil ex istis libris in Digestis invenitur.

10) in Otton. *Thes.* Tom. IV. p. 1312.

11) Tom. II. *Thes. iur. ciu. et can. Meermann.* p. 600.

12) His adiungendi sunt:

XX. *Libri de casibus seu de enucleatis casibus*; Proponuntur in iis definitiones iuris in casibus s. thematibus singularibus; sicuti et ipsa inscriptio
et

omnibus autem his commentarios adiungere debemus, qui aliorum in iurisconsultorum conscriberentur

et fragmenta eorum in digestis conseruata, manifeste docent.

XXI. (PAVLLI) *Libri manualium*, in quibus differentias iuris tradidit, quales post eum Modestinus libris nouem exhibuit, quorum titulus: *differentiarum* apertius ipsum argumentum indicat. PAVLLVS idcirco opus hoc: *manualium* inscripsit, quoniam differentiae iuris ad manum semper et in promptu esse debebant, vti coniecit EM. MERILLIVS, *libro singulari differentiarum iuris restituto ex libris Manualium Iulii Pauli*, cap. 1. Paris 1638. et in *Eius Opusc.* Neapol. edit. 1720.

XXII. (MODESTINI) *Liber εὐρηματικῶν*, quo cautelas s. remedia, quibus quis contra nimium iuris rigorem atque machinationes hominum callidorum iuris subtilitate abuti conantium sese tueri posset, exhibuit. Conf. HENR. BRENCMANNVM, de *Eurematicis* cap. 1. CUIACIVM, *Libr. XII. Obseru.* cap. 32.

XXIII. (VLPIANI) *libri protribunalium* s. *de omnibus tribunalibus*. CUIACIVS *Libr. VII. Obseru.* cap. 24. his in libris de causis, quae nec mandarentur nec delegarentur, sed a Praetoribus ipsis, vel Praesidibus pro tribunali expedirentur, veluti de salariis, de restitutionibus minorum, tractari, luculenter demonstrat.

XXIV. (LABEONIS) *libri περὶ δυνάμιν*. Labeo ibi generales probabilesque iuris regulas congeffit. Quum vero regulae et definitiones, quas proposuerat, aliquando in hac illaue specie fallerent, Paulus eas in compendium redegit exceptionesque earum et adnotationes adiecit, vt recte monet BUNKERSHOEK, *Libr. III. obseru. cap. 3. et 12.* Omnia vero, quae ex libris περὶ δυνάμιν in digestis exstant, non ipsorum Labeonis librorum, sed a Paulo epitomatorum sunt fragmenta; quamuis inscriptio quarundam legum aliud indicare videatur.

XXV.

tur libros. Duplex eorum fuit genus, quum nonnulli separatim notas conscriberent; alii autem libros, quos illustrare vellent, statim adiicerent. Prius si contingeret, inscriptiones legum, iis ex libris sumtarum, sunt ita comparatae, vt vtriusque iurisconsulti, nimirum eius, qui est interpret atque illius, cuius scriptum illustratur, nomen exprimant et vel legatur: *Julianus ad Minicium: Pomponius ad Q. Mucium, Ulpianus ad Sabinum; vel Iauolenus Priscus ex Cassio: Iauolenus ex posterioribus Laeonis: Quint. Muc. Scaeuola ex Plautio;* vbi autem saltem notae adiectae fuerunt alterius iurisperiti scripto, notasse saltem traditur SCAEVOLA apud *Marcelum*. Plura hac de re proponit GERH. OELRICHS, diss. *de Ael. Marciano, sect. II. cap. III. p. 77. sequ.* W.

§. CLXXXVI.

Quod ad primum genus librorum attinet, Si singu-
qui certum comprehendunt subiectum, si ex lares,
VNO

XXV. (PAVLLI) *Libri sententiarum receptarum.* Continent fundamenta iuris ciuilibus breuibus enunciationibus secundum ordinem edicti perpetui proposita, vt ANT. SCHVLTING *iurisprud. Anteiust.* p. 212. animaduertit. Ab iis autem distinguendi sunt

XXVI. (PAVLLI) *Libri sententiarum s. factorum,* vti nimirum in indice pandectis Florentinis praefixo commemorantur. Ipsae vero legum inscriptiones pleniorum eorum titulum talem exhibent: *Libri Imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum;* unde quanam contineant, facile cognosci potest. Cum his vero plane conueniunt

XXVII. (PAVLLI) *Llibri decretorum;* imo eiusdem operis noua tantum esse videtur editio; quemadmodum laudatus Iurisconsultus loco cit. obseruat. Conf. CHRIST. FRID. POHL *comm. de codicibus Gregoriano et Hermogeniano,* Lips. 1777. p. 8.

quomodo
quaestio
explican-
da?

vno illorum depromptum caput interpretandum est, res ipsa monet, ex illo argumento, ad quod pertinet, quaestionem explicandam esse. Sic vera et germana iureconfulti sententia indagari facile poterit: sic infinita loca, quae sibi repugnare videntur, possunt conciliari. Quod vt planum fiat, vno vtamur exemplo.

§. CLXXXVII.

quod ex-
emplo pi-
gnoris et
hypothe-
cae illu-
stratur.

Inter pignus et hypothecam nominis tantum sonum differre, quando MARCIANVS in *L. 5. §. 1. D. de pignor. et hypothec.* ait, manifesta iuris principia laborare videntur. Maximum enim discrimen inter pignus et hypothecam intercedere satis notum est, quum illud re ipsa contrahatur, haec vero nudo pacto constitutur; illud in re mobili, haec vero in re immobili consistat, in pignore possessio transeat, in hypotheca vero non transeat. Vid. illustrissimus vir SAMVEL DE COCCEII *iur. controuerf. L. XX. T. I.* Sic VLPIANVS in *L. 9. §. 2. D. de pignorat. actione*: proprie pignus dicimus, quod ad creditorem transit, hypothecam, quum non transit, nec possessio ad creditorem. add. *L. 238. §. 2. D. de V. S.* Sed quum ex MARCIANI libro singulari ad formulam hypothecariam. d. l. 5. descripta sit: facile patet, ad subiectum argumentum si oratio MARCIANI referatur, nullum inter eum et VLPIANVM esse dissidium. Actio enim hypothecaria, seu quasi Seruiana, sine discrimine pignoris et hypothecae nomine datur, adeoque nulla est, quoad hanc actionem, inter pignus et hypothecam differentia, id quod diserte Iustinianus imp. confirmat in *§. 7. Inst. de action.* BRENCMANN *de legum inscription. §. 15.*

Si

Si quis perpendit, quid veteres sub forma hypothecaria intellexerunt, eo facilius perspiciet, iure potuisse MARCIANVM in libro suo ad formulam hypothecariam statuere, quod pignus et hypotheca solum nomine differant. Non nisi actio hypothecaria isto nomine designabatur, vt ex iis constat, quae quoque tradunt PLINIVS, *libr. IX. cap. 59.* ac PLINIVS SECVNDVS, *libr. V. epist. II.* SVE-
TONIVS, *in Vitellio, cap. 7.* SENECA, *epist. 48.* QVINCTILIANVS *libr. III. institut. orator. cap. 8.* atque alii. Plures fuerunt, qui de formula hypothecaria disputantes, huius actionis veram vim ac naturam exponere studuerunt, videlicet CAIVS, PAVLLVS ac MARCIANVS atque huius ex libello imprimis multae legum in digesta migrarunt. W.

§. CLXXXVIII.

In miscellaneis autem libris variae quaestio-
nes facti, prout sese obtulerunt, vel obser-
vationes, ad iurisprudentiam pertinentes, nul-
lo satis certo materiarum ordine tractantur. Vnde paullo difficilius est definire, quorsum
pertineat caput, si quod ex illis depromptum
est. * Multum vero in eius interpretatione
iuuari possumus, si reliqua capita, quae ex
eodem libro iureconsulti decerpta sunt, dili-
genter inter se conferantur. Ex hac enim col-
latione saepe proposita facti species eruitur, ad
quam lex adcommodanda est. Et quemadmo-
dum in aliis operibus, v. g. responsum,
quaestionum, disputationum, quamvis sint
miscella, fusius explicantur quaestiones, et
magis materiae ordo seruatur: ita facilius ar-
gumentum, vel species ex fragmentis eorum
iunctim sumtis cognoscitur.

* Hinc IACOBVS GOTHOFREDVS in *comment. ad re-
gul. iur. p. 772.* aptam *legi 199. de reg. iur.* spe-
ciem ideo poni vix posse ait, quod ex Iauoleni

libris epistolarum desumta sit. Idem de *L. 206. eod.* ex Pomponii libro nono variarum lectionum deprompta adfirmat. *Comment. ad reg. iur. p. 793.* Vix autem epistolae a responsis differunt, nisi quod in illis breuius omnia proponuntur, adiunctis tamen auctoritatibus et rationibus. A responsorum libris in eo discrepant quaestionum libri, quod in his dubiae iuris quaestiones in thesi vberius et diligentius tractantur. IAC. CUIACIUS in tract. I. ad Africanum. IAC. GOTHOFREDVS comment. ad reg. iur. p. 324. CORNEL. BYNKERSHOEKIUS ad *L. Lecta cap. 1. p. 8. sq.* ill. EV. OTTO in *Papiniano cap. XII. pag. 363.*

L. 199. D. de V. S. de cuius obscuritate questus est IAC. GOTHOFREDVS, est effatum illud IAVOLENI, quod per turbatum paginarum ordinem in codice Florentino penitus fere fuit corruptum ac mutilatum; ubi vero ille restituitur, omnino lucem suam accipit et quilibet scit, quid sibi voluerit IAVOLENVS, ubi lege hac dicit: *non potest dolo carere, qui imperio magistratus non paruit.* W.

§. CLXXXIX.

quod exemplis illustratur

Quum *tertio Responsorum libro* contractuum materiam PAPINIANVM complexum esse, omnia eius libri fragmenta, quae in pandectis supersunt, liquido ostendant: nemo sane dubitaverit, quin ad eandem quaestionem referenda sit regula PAPINIANI in *L. 81. D. de reg. iur.* ex libro modo memorato decerpta. Neque falsam esse hanc coniecturam, vel inde luculentissime adparet, quod illa ipsa regula etiam alibi, nempe in *L. 56. pr. D. mandati*, quae ex eodem Papiniani libro desumta est, totidem verbis occurrit. * Vnde recte colligit vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS in *comment. ad reg. iur. p. 368.* speciatim regulam illam ad contractum mandati pertinere, quod reliquae leges ex eodem libro desumtae arguunt, eamque subiecta maxi-

maxime conuenienti specie egregie illustrat. Sic nouem fragmenta in pandectis exstant ex VLPIANI libro tertio *Opinionum* defumta, ex quibus tria de operibus, et de aedificiis, qua publicis, qua priuatis, excitandis, vel reficiendis loquuntur. *L. 7. D. de offic. praesid. L. 4. D. de muner. L. 2. de operib. publ.* Vnde facile explicari potest *L. 61. D. de reg. iur.* quae eandem praefert inscriptionem, ita scripta: *Domum suam reficere unicuique licet: dum non officiat inuito alteri, in quo ius non habet.*

* Regula 1. c. ita se habet: *quae dubitationis tollendae causa contractibus inseruntur, ius commune non laedunt.*

Auctor silentio praetermittit *L. 2. D. de administrat. rer. ad ciuit. pertinent*, quae etiam §. II. de perficiendo agit opere: aliae tamen eodem ex libro sumtae plane alia tractant, vti constat ex CAR. FERD. HOMMELII *palingenesia iuris ciuilis*, tom. III. p. 451. W.

§. CXC.

Vti in commentariis ad edictum veteres iure-digesto: consulti id agebant, vt singula edicti perpetuorumque capita ordine adcurateque illustrarent: ita in^{libris} digestorum libris vniuersum ius secundum edicti perpetui ordinem enarrabant. *L. 2. D. de statu homin.* HVBERT. GIPHANIUS *oeconom. edict. perpet.* p. 120. EVERARD. OTTO in *vita Papiniani c. XII. §. 7.* Quae quum ita sint, et quum ex ipsis illis fragmentis seriem et ordinem edicti perpetui satis feliciter viri docti, et in his IAC. GOTHOFREDVS in *fontibus quatuor iuris ciuilis*, et GOTTL. HEINECCIUS in *edicto perpetuo* restituerint: quis non videt, comparatis inter se fragmentis omnibus genuinam cuius-

que legis, ex libro ad edictum, vel digestorum depromptae, speciem in clarissima luce collocari? Maneat ergo illud, argumentum libri, ex quo lex quaeque explicanda est, nusquam facilius, quam in fragmentis ex iurisconsultorum libris ad edictum explorari posse, * quod subiecta exempla luculenter confirmant.

* Idem fere dicendum est de commentariis iureconsultorum ad leges, vel SCta, quales sunt Vlpiani et Paulli libri ad Legem Iuliam et Papiam Poppaeam, L. Iuliam de adulteriis, L. Aeliam Sentiam, ad SC. Tertullianum, Orficianum, Velleianum. In his enim singula legum, vel SCorum capita ordine persequenti sunt, variasque quaestiones ad illa pertinentes enodarunt. Sic considerata textuum ex Iuuentii Celsi in digestis superstitum ἀλλήλῃς vir immortalī laude dignissimus, IO. GOTTL. HEINECCIUS in *diss. de P. Iuuentio Celfo* p. 517. *opusc.* obseruauit, Celsum a libro I. ad librum XXVII. edictum exposuisse; Libro XXVIII. de legibus Cincia et Velleia; Libro XXIX. de Fufia Caninia, Aelia Sentia, Iunia Norbana; Libris XXX. et sex sequentibus de lege Iulia et Papia Poppaea; Libro XXXVII. de legibus iudiciorum publicorum; Libro XXXVIII. de stipulationibus, ac postremo libro XXXIX. de iure fisci, re militari, aliisque, quae ad ius publicum pertinent, tractasse. Sic Papinianus in binis libris de adulteriis ipsa rogationis Iuliae capita explicauit, ex quibus seriem capitum huius legis praeclare restituit IO. GVIL. HOFFMANNVS in libello singulari *ad L. Iuliam de adulteriis cap. III. §. 6.* Qualem edicti ordinem Vlp. Marcellus in digestis, seruauit, quamque materiam in quouis libro persequutus sit, egregie ostendit HEINECCIUS in *historia edict. perpetui L. II. c. IV. §. 12.* p. 273.

Plures sunt iurisconsulti, qui bene meriti sunt de edicto perpetuo, quod restituerunt: videlicet EGVI-
NARIUS

NARIUS BARO, *manualium iuris*, ¹⁾ Coloniae [CICIDLVII.] CICIDLXXX. STEPHANVS PERRAEVS, in *edictis praetoriis, ex libris pandectarum in ordinem excerptis*, Parisiis ap. Guillel. Nigrum. CICIDLXIV ²⁾. EVIL. RANCHINVS, in *edicto perpetuo*, quod Parisiis CICIDXCVII. primam lucem adspexit, et denuo recusum est in IO. HENR. SCHMINCKII *syntagmate critico veterum auctorum*, Marburgi CICIDCCXVII. et GERH. MEERMANNI *thesaur. iuris civil. et canonici*, Tom. III. p. 295 ³⁾. IAC. GOTHOFREDVS, *fontibus iuris quatuor*, qui cur. Es. Colladonis Genevae CICIDCLIII. primum prodierunt et denuo in EVER. OTTONIS *thes. iuris civil. tom. III. p. I. sqq.* iuris publici sunt facti et IO. GOTTL. HEINECCIVS, in *opusculis postumis*, tom. II. *Edicti perpetui, ordini et integritati suae restituti, partes II. continenti*, Halae CICIDCCXXXIII ⁴⁾. W.

-
- 1) Constant libris septem, quorum primum, secundum et quintum, iam anno 1547, tertium vero sequenti anno sub nomine *librorum singularium* in lucem emiserat. Post mortem eius iunctim omnes edidit GEORG. BITO, Parisiis 1556. Deinde cum ceteris EGV. BARONIS operibus apud Michael. Vascosanum ibidem a. 1562. apparuerunt.
 - 2) Sub hoc titulo, istoque anno hunc PERRAEI opusculum prodiisse commemorat GER. MEERMANN *praefatione tom. III. Thes. iur. civ. et can. p. III.* In *Catalogo autem Bibliothecae Duboisianae P. II. Libr. iurid. N. 2549. p. 249.* hoc modo titulus exhibetur: *Opusculum edicta praetoria, ex libris pandectarum congruo ordine desumpta, continens*, Paris. 1554.
 - 3) Inuenitur quoque in SIM. LEEWII editione *Corp. iur. civ.* Amstel. 1663. *Eiusdem Auctoris de origine et progressu iur. Rom.* p. 309. CHRIST. GODOFR. HOFMANNI *Historia iuris, Vol. II. P. I. p. 305.* in *Pandectis Iustinianeis in nouum ordinem digestis*, Paris. 1749. Tom. II. p. 112. Prodiit porro recentiori tempore studio HYACINTH. GARDINI Parmae, ex officina Bodoniana, 1782.
 - 4) Praeter laudatos iurisonultos non minus operam restituendo edicto perpetuo tribuerunt: HYBERTVS

§. CXCI.

et legibus
ex Vlpiani
libro X. ad
edictum
de iurisdic-
tionis

Omnia legum capita si coniungantur, quae ex Vlpiani libro decimo ad Edictum desumpta sunt, eaque inter se attente comparentur, facile vnusquisque animaduertet, VLPIANVM eo libro edictum de negotiis gestis, et deinde edictum de calumniatoribus explicasse. IO. GOTTLIEB HEINECCIUS *edict. perpet. p. 389.* Iam quum *L. 1. D. de relig. et sumt. funer.* ex illo libro decimo ad edictum, vti monet eius inscriptio, decerpta sit: planum certumque est, illam ad edicti de negotiis gestis interpretationem referendam esse. Actionem nempe negotiorum gestorum se daturum edixerat Praetor, *si quis negotia, quae cuiusque, quum is moritur, fuerint, gesserit. L. 3. pr. D. de negot. gest.* Quamuis vero expediti iuris sit, hereditatis etiam negotia geri posse, *L. 21. §. 1. D. de negot. gest.* tamen, qui mortui negotia, hereditate nondum adita, gerit, heredem negotiorum gestorum actione conuenire nequit. Ex Romanorum vero sententia grata

GIPHANIUS, oeconomia iuris s. dispositio methodica omnium libror. ac titulorum totius iuris ciuilis, Francofurti 1606. Argentor. 1612. GERARD. NOODT. *commentario ad Libros XXVII. Digestorum*, Tom. II. opp. L. B. 1724. IO. ORTWIN. WESTENBERGIUS *principiis iuris secundum ordinem digestorum*, Harderv. 1712. Lugd. B. 1732. (tom. II. opp. a Io. Henr. Iungio editor.) ABR. WIELING *Fragmentis edicti perpetui in vsum lectionum publicarum*, Francq. 1733. — quos omnes, quidue quisque eorum praestiterit, subtiliter eleganterque recenset CHR. GOTTL. HAVBOLD. in comm. *Ueber die Versuche das praetorische Edict herzustellen*, quae exstat in GVST. HVGONIS *Civil. Magazin* II. B. N. XIV. p. 283. sequ.

grata mortuo officia praeſtabat, qui funus eius curabat, dum humatos ad quietas ſtatim ſedes, tranſmiſſa Styge, transferri credebant, inſepultos vero male ſe habere, et centum per annos iuxta Stygiam paludem oberrare, eiusque tranſitu prohiberi. EVRIPIDES *Helen.* v. 1304. VIRGILIUS *L. VI. Aeneid.* v. 325. et SERVIVS ad h. l. Vnde vtiliter mortui negotia geſiſſe fingebatur, qui ſumtus in funus impenderat, ideoque actione funeraria impenſas ab herede iure repoſcebat. Hinc lucem capit *L. d. 1. D. de religioſ. et ſunt. funer.* vbi VLPIANVS ait, *qui propter funus aliquid impendit, cum defuncto contrahere creditur, non cum herede.*

Elegans quidem eſt obſervatio, quam ECKHARDVS hoc loco facit, vbi cauſſam, cur praetor eius quoque negotia geri ſtatuit, quum moritur, ſit indagaturus; ſed merito quaedam hoc loco monenda ſunt. Si primum generatim conſideramus verba, quae proponit VLPIANVS, ita clara atque euidentia eſſe videntur, vt explicatione quadam eorum opus haud eſſe crederet interpres; neque neceſſe eſſe putet, vt hoc nomine ad inſcriptionem confugiat; vbi vero paullo intentius ea intuemur, et ipſam contractus ſpeciem nominare velimus, quae interceſſit inter defunctum atque eum, qui illum ſepeliendum curavit, ſtatim ex verbis, quae recitauimus, haud liquet, vbi autem ad inſcriptionem legis oculos coniciamus, mirum in modum eam nobis lucem accendere videmus. Animaduertit ECKHARDVS VLPIANVM in *libro decimo ad edictum*, ex quo lex memorata eſt ſumta, *edictum de negotiis geſtis* eſſe interpretatum: neque hoc ſine iure. Conſtat illud ex *L. 1. L. 3. 5. 8. 10. 12. 14. 20. D. de negotiis*: porro ex *L. 37. D. de uſuriſ et fruſt.* ac *L. 5. D. de eo qui pro tut. et cur.* ſiquidem omnes hae leges ex libro hoc decimo ſumtae ſunt, quemadmodum docent IAC. LABITTUS, in *uſu indicis pand.* in WIELINGII *iuriſprud. reſtituta*, tom. I. p. 269. ac CAR. FERD. HOMMELIVS, in *palingeneſia*, tom. III. p. 63. ideoque

profecto haud fallimur, vbi statuamus, ex mente VLPIANI negotium defuncti geri ab illo, qui ipsius funus curat: eum autem fidem habuisse his, quae poetae inprimis de quiete animabus defunctorum ipsorum per sepulturam comparanda traderent, videlicet HOMERVS, *Iliad. lior. VI. v. 59. et XXIII. v. 69.* EURIPIDES, *Helen. v. 1304.* ac VIRGILIUS, *Aeneid. libr. IV. v. 620.* cum GERH. NOODTIO, *libr. II. obseruat. cap. 2. tom. I. oper. p. 321.* et IO. GOTTL. HEINECCIO, *opuscul. postumis, p. 389.* adfirmare. haud audeo. Aliae semper supersunt rationes, ex quibus VLPIANVS statuere potuerit, eum, qui alterum sepeliendum curat, eius negotium gerere videri, quum quilibet profecto, vt post mortem corpus ipsius sepeliatur, optat eosque maximum flagitium commisisse oportuit, quorum corpora insepulta manebant, vti ex SENECA, *libr. X. controu. cap. 8.* TERTVLLIANO, *de anima, cap. 56.* atque aliis demonstrat IAC. GUTHRIUS, *libr. I. de iur. manium, cap. II. p. 69.* W.

§. CXCH.

Quum in eodem libro posteriori loco VLPIANVS edictum de calumniatoribus interpretatus sit: nemo dubitabit, quin *L. 5. et L. 7. D. de obsequ. parent. et patr. L. 16. de iureiur. et L. 17. de re iudicata*, quippe quae ex VLPIANI libro decimo ad Edictum desumptae sunt, ad interpretationem edicti de calumniatoribus pertineant. In illis enim haec traduntur. Si parens, patronus, patrona, liberiue, aut parentes patroni patronaeue ob negotium faciendum, vel non faciendum, pecuniam accepisse dicerentur, ne in factum quidem actione tenentur, quum nec famosae aduersus eos actiones dentur: nec hae quidem, quae doli vel fraudis mentionem habent, licet non sint famosae. His enim personis hic honor a liberis, et libertis, et libertabus debetur, vt non nisi in id, quod facere possunt, damnentur, nullas-

nullasque doli exceptiones, vel vi, vel metus causa, nulla interdicta *vnde vi, vel quod vi, aut clam* patiantur. Quod adeo verum est, ut vxor liberta ne iusiurandum quidem marito, rerum amotarum nomine, recte deferat, et si patronus libertae deferat iusiurandum, de calumnia iurare non compellatur. *VLPIAN. Lib. X. ad Edictum L. 16. D. de iureiur.* Atqui calumniator est, ut ait Praetor, *qui, ut calumniae causa, negotium faceret, vel non faceret, pecuniam accepit vel depectus est L. 1. pr. D. de calumniat.* Ex his igitur, quae ad illustrandam regulam differuimus, facile de reliquis iudicari potest, quorum exempla in medium adduxit *IACOBVS LABITTVS in usu indicis Pandectar. cap. II.*

Si itaque rationem haud habemus inscriptionis, *L. 5. et L. 7. D. de obsequiis patronis et parentibus praestandis*, plane haud perspicimus, quid sit, quod *VLPIANVS L. 7. scribat*, parentem, patronum, patronam, liberosue aut parentes patroni patronaeue in factum actione teneri ac memoratu digna verba addat: *neque si ob negotium faciendum, vel non faciendum pecuniam accepisse dicerentur*, ac simul *L. 10. adfirmat*, nec eiusmodi personas iusiurandum deferentes, de calumnia iurari: immo rationem, cur libertus non audiat, qui diceret, patronam ventris nomine in possessionem calumniae causa missam esse, in eo ponat, quod libertus de calumnia patroni queri non debet; ubi vero scimus, *libr. X. ad edictum VLPIANVM* edictum praetoris de calumniatoribus explicasse, res statim clara fit. In primis hoc edictum more suo, id est, docte ac solide, explicauit *IO. GOTTL. HEINECCIUS, opuscul. miscellis, p. 394. W.*

§. CXCIH.

Species iurisconsultis est positio facti cum omnibus circumstantiis, quam Graeci ὑπόθεσιν, et quid sit
recen-

iuriconsultis?

recentiores vero barbare *casum* dixerunt. V. C. CAROLVS ANDREAS DVKERVVS de *latinit. Iuriconsultorum veter.* p. 443. Sic PAVLLVS in L. 83. D. de legat. II. proxime ex facto incidit species talis; in L. 87. §. 4. D. eod. in hac specie, de qua quaeritur; L. 23. §. 3. D. de acquirend. rer. domin. quam speciem Scaeuola quoque tractat libro secundo quaestionum. Vnde liquet, speciem esse quaestionem ex facto, id quod formulis hisce, ex facto quaeritur, L. 13. §. 8. D. de acquirend. possess. ex facto tractatum est, L. 39. §. 6. D. de legat. I. ex facto agitatum est, L. 19. D. de hered. instit. aliisque satis declaratur.

§. CXCIV.

Est sollicite eruenda,

Quum iurisconsulti veteres, quando leges, Sca, vel edictum commentariis illustrabant, casus enucleare consueuerint, vel iura ad facta emergentia adplicare: permultum sane refert, quid in facto fuerit, ad quod ius adplicatum est, explorare. Primum igitur ac praecipuum in legum interpretatione esse debet, vt vera et genuina facti species, cui legis decisio quadrat, eruatur. Qua constituta facile efficitur, vt plana ac perspicua sit legis sententia, et *antinomiae*, vt vocant, euanescant.

§. CXCV.

quod et Accursiani fecerunt

Quantum momentum in facti specie, legis verbis sententiaeque apta, ad verum legis sensum eruendum positum sit, ipsi Accursiani iuris interpretes non ignorarunt. Omnis enim eorum industria in eo versabatur, vt speciem, quam casum vocant, ponerent, sine qua decisionis sensum satis explicatum reddi non posse sibi

sibi persuadebant. * VALENTIN. GVIL. FOERSTER de *interpretat. iur. L. II. cap. I. p. 993. T. II. Thes. iur. ciu. Otton.* Sed quum ignari prorsus essent huius mysterii, et legum inscriptiones eorum tempore nondum in lucem prolatae: ex ingenio species confinxerunt. Tales autem species, quae ingenio, licet acute, excogitantur, fuitiles esse, absurdas, nullamque vim in vero legis sensu eliciendo habere, quilibet intelligit.

- * Hinc species vtramque paginam in glossa faciunt, quarum pleraeque nihil ad rem faciunt, et valde ridiculae sunt. Ex quo fieri non potuit, quin de longe alia re, quam de qua lex agit, illi glossographi agerent, et sensum iureconsultis adfingerent, de quo ab illis numquam fuerat cogitatum. Saepe enim speciem fingunt, vbi nulla opus est, et vulgaris tantum definitio, vel doctrina occurrit. Huius rei exemplum perquam lepidum exstat in *pr. et §. I. inst. de iur. nat. gen. et ciu.* vbi iuris gentium et ciuile discriminem exponitur. Hoc vt recte intelligatur, talis formatur species. *Quidam scholaris accessit ad principem, et talem proposuit quaestionem: Domine Imperator, dicite mihi, quae differentia est inter ius gentium et ciuile. Et ideo quaero, quia volo vnum ius ab alio scire discernere. Imperator respondit, amice, dico tibi, quod omnes populi, qui vtuntur iure scripto, et iure non scripto, pro parte vtuntur suo proprio iure, seu ciuili, et pro parte vtuntur iure communi omnium hominum. Secundo dixit scholaris: Domine Imperator, vos loquimini sic obscure, quod non intelligo vos. Quid est hoc dicere, quod omnes populi, qui vtuntur iure scripto et non scripto, pro parte vtuntur suo proprio iure, pro parte vtuntur iure communi omnium.* Sic obiurgatus Imperator, iisdem tandem verbis, quae in Institutionibus leguntur, discriminem inter ius gentium et ciuile explicat. Euge quam belle et lepide? Quid vero absurdius hac specie, et hoc scholaris cum imperatore colloquio fingi potest?
- ex

ex quo de reliquis speciebus, quae ab illis proponuntur, facile potest iudicari.

§. CXCVI.

Inscriptio- Itaque recte ponitur species, si decisio in lege
num ope occurrit, aut de adplicatione regulae ad factum quaeritur, non autem, si definitio traditur, quippe quae per se intelligitur. Aptae autem legi species inscriptionum ope comparatis inter se fragmentis, ex iisdem libris decerptis, ex ipsa eorum ἀλληλαρχία omnium optime certissimeque eruitur. Ita IACOBVS GOTHOFREDVS in *praef. commentar. ad regulas iuris §. IV.* ubi ipsa, inquit, verba casum non suppeditant, eruendus ille fuit tum ordinis in eo titulo seruati praesidio, tum inscriptionis cuiusque legis argumento, coniunctis seu conglutinatis in id, compactisque et coassatis omnibus, vel plerisque, quae ex eodem libro, quem inscriptio legis praefert, supersunt, ceu Virbii membris disiectis, fragmentis. Vnde comparatione diligenti et adcurata omnium eiusdem inscriptionis capitum, singulorum librorum argumentum colligere licet. Sed quum legum capita nimis abrupta et breuia sint, facile patet, raro ex ipsis legis verbis genuinam facti speciem peti posse, et vanum plerumque esse laborem, qui in illa ex textu ipso eruenda collocatur.

* Huic vero iureconsulto eo magis credendum esse quilibet intelligit, quo felicius is hac ipsa ratione in illustrando digestorum titulo *de regulis iuris* usus est, ut omnium interpretum industriam longo superarit interuallo. Vnde merito illi suffragatur IO. SCHILTERVS in *methodo resoluendi textus iur.* ubi ait: *casus formatio ex verbis textus petenda, quae si non sufficiant, ex antecedentibus et sequentibus supplenda est.* Inseruit quoque non parum historia iuris, et status reipublicae tum temporis, itemque inscriptio et subscriptio. Quae
admi-

adminicula cum Glossatores, et interpretes veteres non habuerunt, hinc factum, ut casum saepe infelicius coniiciant. Antecedentia autem et consequentia capitis non nisi inscriptionum beneficio inuestigari posse, exemplis, quantum satis est, supra ostendimus.

§. CXC VII.

Videamus igitur primo, quomodo plana ac perspicua fiat legis sententia, si facti species, quae decisioni respondet, inscriptionum ope constituatur. *Acceptilatio*, inquit MODESTINVS, est liberatio per mutuam interrogationem, qua utriusque ab eodem nexu contingit absolutio. *L. 1. D. de acceptilat.* Expediti vero iuris est, vnam tantum interrogationem ad acceptilationem requiri, nempe promissoris, cui respondet stipulator, siue creditor *L. 7. L. 9. L. 15. D. de acceptilat.* Et quomodo fieri potest, ut utriusque ab eodem nexu contingat absolutio, quum vnus tantum obligetur; *§. ult. Inst. de obligat. quae ex consensu.* Quid igitur? Vix dubitari potest, inquiet aliquis de vulgo interpretum, quin falsa sit ista acceptilationis definitio.

Et haec constituta sententia legis fit perspicua, quod *L. 1. D. de acceptil. probatur.*

§. CXC VIII.

Quamuis vero varias huius legis interpretationes doctores adferre soleant, * nihil tamen extricant, qui ad fontem, vnde definitio profluxit, hic non recurrunt. Primo igitur observandum est, legem dictam ex MODESTINI libro *II. Regularum* desumptam esse, in quo libro de duobus reis a iureconsulto tractatum esse *L. 1. D. de duobus reis* ex eodem libro deprompta satis demonstrat. Hoc posito, facile reperiri potest species.

species. Finge nempe testatorem ita legasse: *L. Titius, heres meus, aut Maenius, heres meus, decem Seio dato.* Vterque iam Seio in solidum obligatus est per hereditatis aditionem *L. 8. §. 1. D. de legat. I. L. 9. §. 1. D. de duob. reis.* Finge porro, velle legatarium illos per acceptilationem liberare: opus erit stipulatione Aquiliana, adeoque legatarius primum interrogabit vtrumque heredem, an, quod sibi ex testamento debeant, spondeant? Vbi congrue vterque respondit: vterque porro interrogabit, an, quod ipsi sponponderint, legatarius habeat acceptum? hic denique respondeat, se acceptum habere. Sic igitur habemus *liberationem per mutuum interrogationem*; sic intelligi simul potest, quo pacto per illam *utriusque rei contingat ab eodem nexu liberatio*, nempe ab obligatione ad idem praestandum legatum *absolutio*. Quis ergo non videt, constituta specie, *L. 1. D. de acceptilat.* in clarissima luce collocari?

* FRANCISCVS HOTOMANNVS *L. III. observat. cap. XVIII.* existimat, MODESTINVM in leg. cit. non acceptilationem generatim, sed stipulationem Aquilianam definire voluisse. Vt vero vterque hac stipulatione ab eodem nexu liberetur, mutuos debitores fingi debere monet, quorum vnus e. g. alteri ex mutuo, hic illi rursus aliquid ex testamento debeat, eosque per acceptilationem se inuicem liberare voluisse. Quid vero hoc casu tantis ambagibus opus esset, quum vterque ab altero conuentus, exceptione compensationis satis tutus fuerit?

Quantum scio, BARTHOL. CHESIVS, *libr. I. interpretat. iuris, cap. 47. tom. II. iurisprud. Romanae et Atticae*, p. 235. primus fuit, qui eandem eligeret viam, quam sequutus est ECKHARDVS in concilianda *L. 1. D. de acceptil.* cum aliis legibus ideoque bene perspexit, MODESTINVM hoc in effato ac-

acceptilationem generatim spectatam haud definire voluisse: alii autem id haud animaduenterunt ac ex eadem lege confectaria duxerunt, quae ab iis profecto haud fuerunt expectanda. Ita vir summus, CORNEL. VAN BYNCKERSHOEK, *diff. de pactis iuris stricti contractibus adiectis*, cap. 2. tom. IV. *operum*, p. 135. in acceptilatione concepta mutuae interrogationis verba desiderat sine vllò iure hancque in rem recte est notatus à IO. WVNDERLICH, *de usu inscriptionum Romanarum veterum*, obs. II. p. 79. ac IO. GOTTL. HEINECCIUS *antiquit. romanar. libr. III. tit. XXX. §. XI.* refutandum haud censuisset MODESTINVM, si cognitam habuisset perspectamque veram mentem huius iurisconsulti hocque nomine inscriptionem, legi praepositam, inspexisset. W.

§. CXCIX.

Duo legum capita, quae contraria sibi videntur, si diuersas species complecti ac decidere inscriptionum ope ostendi potest, facile illa conciliari posse, sponte intelligitur. Ecce VLPIANVS in *L. 135. D. de V. S.* monstrosum partum matri prodesse ait, adeoque liberis adnumerat. PAVLLVS vero illum liberis non adscribendum esse existimat. *L. 14. D. de statu hominum.* * Hanc vero pugnam facile componunt inscriptiones, quae diuersa esse, non contraria, quae ab utroque proponuntur, indicant. Nimirum VLPIANVS de *L. Papia Poppaea* loquitur, quae orbos semisse eorum, quae testamentis relicta erant, mulctabat. IO. GOTTLIEB HEINECCIUS *commentar. ad L. Iul. et Papiam Popp. L. II. cap. XXI. §. 3.* Orborum vero poenis parentes subiacere negat, qui legi Papiae, vt possunt, obtemperant. Hinc monstrosum etiam partum matri prodesse censet. Quod vero ad SC. Tertullianum attinet, de quo PAVLLVS disferit, non habentur inter liberos, qui conuerso more contra naturam humani generis procreantur.

Quae sibi
videntur
contraria
ope, inscri-
ptionum
conciliantur,
quod
exemplis

- * Notandum est L. 135. D. de V. S. ex *VLPIANI lib. IV. ad Legem Iuliam et Papiam* descriptam esse, uti L. 14. D. de statu homin. ex *PAVLLI libro IV. Receptar. Sentent.* deprompta est. Verba *VLPIANI* ita se habent: *Quaeret aliquis, si portentosum, vel monstrosum, vel debilem mulier ediderit vel qualem qualem visu, vel vagitu nouum, non humanae figurae, sed alterius magis animalis, quam hominis partum: an, quia enixa est, prodesse ei debeat? Et magis est, ut haec quoque parentibus profint. Nec enim est, quod eis imputetur, quae, qualiter potuerunt, statutis obtemperaverunt. Neque id quod fataliter accessit, matri damnum iniungere debet.* Verba *PAVLLI* haec sunt: *Non sunt liberi, qui contra formam humani generis conuerso more procreantur, veluti si mulier monstrosum aliquid, aut prodigiosum enixa sit.* Cf. *ANTONII SCHVLTINGII iurisprud. Anteiustinian. p. m. 415.*

Mirum itaque est, quantum torqueat virum summum, *IO. HENR. BERGERVM, resolut. legum obstantium, libr. 1. tit. v. p. 25.* dissidium, quod inter utramque hanc legem deprehendit. Quum quaestionem ipsam negat atque, monstra haud pro hominibus haberi, statuit et eum in finem ad L. 14. D. de statu hominum prouocat, de L. 135. de V. S. tradit, eam loqui vel de pariendi actu, vel monstra liberis adnumerari ad vitandam poenam orbitatis et caducitatis, quae orbos femisse mulctabat eorum, quae in testamentis relinquebat, ac per id tandem quoque ad coniecturam peruenit, quae *ECKHARDO* placuit. Sed sufficiant haec de sententia *BERGERI*; ubi vero illos ad iurisconsultos respicimus, quibus maior est cum iurisprudencia humaniore familiaritas: dissidium quoddam inter eos deprehendimus. Quum dissensisse hac in quaestione persuasum habet *EDMUND. MERILLIVS, libr. 1. obseruat. cap. 33. p. 33.* *PAVLLVM* atque *VLPIANVM* eumque in finem alterum eorum ad legem *Papiam* atque alterum ad senatusconsultum *Tertullianum* respexisse negat: *IO. IAC. WISSENBACHIVS, de emblematis Triboniani, p. 8* legem 14. D. de statu hom. interpolatam esse censet. *NICOL. CATHARINVS, libr. III. obseruationum*

num et coniecturar. cap. 15. tom. VI. thesauri iuris civilis et canonici Meermanniani, p. 786. ac certa ratione ANT. SCHVLTING, *in not. ad Pauli sententiar. libr. IV. tit. IX. §. 3. p. 415.* ei adhaerent; ab iis vero differunt IOS. FERNANDEZ DE RETES *ad L. 14. D. de statu hom., Lib. 1. opusculor. cap. 1. tom. VI. thesauri iuris civil. et canonici GERH. MEERMANNI*, p. 29. FRANC. RAMOS DEL MANZANO, *ad leg. Iul. libr. IV. reliqu. 34. tom. V. thes. cit. p. 502.* LVC. VAN DE POLL, *diff. de exheredat. et praeterit. liberorum, cap. 39. p. 247.* atque S. H. VAN IDSINGA, *varior. iuris civil. cap. XII. p. 107.* ac rationem, cur duo hi iurisconsulti haud consentiant, in eo ponunt, quod alter legis rationem habuerit Papiae; alter vero SC. Tertulliani. Placet hoc quoque ECKHARDO nostro; neque ego ista ab coniectura alienus sum; non opus tamen esse credo, ut ad inscriptiones perfugiamus. Vbi paullo curatius perpendamus VLPiani verba: solummodo quaestionem in medium profert, num matri quoque ita profit monstrum, quod in lucem edidit, ut ex eo colligendum sit, illam statutis obtemperasse, et ideo non potuit fieri, quin omnino haec adfirmetur quaestio; PAVLLI autem verba, quae L. 14. D. *de statu hominum* habentur, quae etiam *libr. IV. receptar. sententiar. tit. IX. §. 3. p. 415.* exhibentur, ita sunt comparata, ut solum, qui sunt liberi, definiant hocque a numero liberorum monstra excludant. Magis contradicere videtur PAVLLVS in verbis, quae in ipso *selectarum sententiarum* opere leguntur: *mulier, si monstrosum aliquid aut prodigiosum enixa sit, nihil proficit*; ea tamen, quae sequuntur, mentem huius iurisconsulti clarius exponunt: *non sunt enim liberi, qui contra formam humani generis conuerso more procreantur.* Neque itaque operae pretium esse puto, ubi iam eruerem, vtrum interpolatio TRIBONIANI in digestis adhibita; an potius mutatio ANIANI causa sit, cur vnus locus PAVLLI aliter exhibeatur in *digestis* atque aliter in *receptis sententiis*; NICOL. autem CATHARINI emendatio, quam loco laudato exhibet; non est contemnenda, quum verba L. 135. D. *de V. S. an quia enixa est, prodesse ei debeat*, ita corrigit: *an quae*

enixa est, prodesse ei debeant. Ceterum digni sunt, qui hac de re euoluantur: IO. WYBO, in *Triboniano defenso*, ad L. 14. D. *de statu hom.* ¹⁾ ANT. AVGVSTINVS, *libr. 1. emend. cap. 8.* atque ALPHONS. A CARRANZA, *de partu naturali et leg. cap. XVII. §. 35. sqq.* W.

§. CC.

probatur

Superiori exemplo aliud attexamus, quo efficitur, vt VLPIANVS a se ipse haud dissentire videatur. Hic enim in *L. 1. commun. praedior. tam urbanor. quam rusticor.* aedificia tantum praedia urbana vocat, alio vero loco et hortos inter illa numerat. *L. 198. D. de V. S. ** Sed non easdem tractant species, quae sibi opponuntur capita, quod inscriptionum beneficio cognitum perspectumque est. Prius caput ad feruitutes pertinet, de quibus quum agitur, horti urbanorum praediorum adpellatione non intelliguntur. Posterius ad Senatusconsultum, quod de rebus pupillorum non alienandis Tertullo et Clemente Coss. factum esse dicitur. *L. 1. D. de rebus eor. qui sub tutor.* Permittebat id tutoribus et curatoribus vendere praedia urbana pupillorum: rustica vero et suburbana sine decreto Principis non aequae: quia, quae in urbibus sunt praedia, magni solent esse pretii, redditus autem non magni. Quum vero quae ampliorem ferunt redditum, cuiusmodi sunt rustica praedia et suburbana, ea, vt pupillo salua sint, merito sit curandum: ea in specie quaerebatur, an horti quoque praediorum urbanorum nomine designarentur. Hanc ergo VLPIANVS in dicta *L. 198. de V. S.* ita definit, vt horti, si voluptatis tantum causa habeantur,

¹⁾ p. 223. ed. HEIN.

tur, ad urbana praedia pertineant, non autem, si plurimum in fructu essent, ut vinearii, vel olitorii. IO. MERCURIUS *conciliat. c. V. p. m. 109. §q.* REINOLDVS de *legum inscription. §. 12.*

* Est haec lex petita ex VLPIANI libro II. *Protribunalium*, ubi is de alienatione rerum pupillarum egit. IAC. CUIACIUS L. VII. *Obs. 24. L. I. D. commun. praedior. tam urbanor. quam rusticor.* est ex VLPIANI libro II. *Institutionum*, quo eum de servitutibus egisse constat ex L. I. D. *de servit. praedior. rusticor.*

Quum oratione Severi alienationes praediorum pupillorum, aut minorum viginti quinque annorum, si scilicet rustica, aut suburbana essent, prohiberentur hocque sine dubio fieret, propterea quod ipsorum possessio Romanis omnino utilis videretur, VLPIANVS disquirebat, quaenam praedia sub iis sint intelligenda, ac statuebat, hortos olitorios ac vinearios, qui in vrbe sunt, non minus, quam villas fundi causa et propter opus rusticum aedificatas sub iis quoque comprehendi; reliqua vero aedificia, stabula meritoria, etsi ruri existerent, hortos quoque aedificiorum, unde nihil, aut parum redditus, et multo magis aream, pro praediis urbanis haberi, ut IAC. CUIACIUS, *libr. VII. observat. cap. 24.* ac IO. GOEDDAEVS, ad L. 193. D. *de V. S.* recte monent; postea autem id, quod de praediis rusticis esset cautum oratione diui SEVERI, extendebatur constitutione CONSTANTINI ad praedia urbana, L. 22. C. *de administr. tut.* VLPIANVM de tutoribus iuribusque pupillorum differuisse *libr. II. protribunalium*, siue *de omnibus tribunaliis*, discimus ex L. 8. D. *de rebus eorum, qui sub tutel.* ac L. 31. D. *de rebus auctoritate iudicis possid.* eum vero speciatim eodem in libro occupatum fuisse in explicando hoc decreto, patet ex L. 8. D. *de rebus eorum, qui sub tutel. sed si forte alius proprietatem fundi habeat, alius usumfructum, magis est, ut cesset haec pars orationis, quae de diuisione loquitur, nulla enim est communio.* Neque hoc loco praetereundum est, solum in servitutibus soli rationem haberi solere, ubi praedia urbana aequae ac rustica sunt distinguenda: ad locum autem

haud respici, vbi de pignoribus, vel alienationibus eorum est sermo, quemadmodum monstrant ARN. VINNIVS, *libr. 1. sel. quæst. cap. 30.* et ABR. WIELINGIVS, *lection. iuris ciuil. libr. 11. cap. 1. p. 88.* W.

§. CCI.

In respon- In responforum libris quæstiones ex facto, forum li- seu varias facti species tractatas et decisas esse bris probe supra obseruauimus. Magna igitur cautione obseruandum, quæ opus est in legis, quæ ex libro quodam re- nam speci- sponforum petita est, interpretatione, sollici- es, decisio teque inquirendum, quaenam species, quæ ni respon- decisioni respondet, tractata sit, ne ad alias dens, tra- species, quod in vna causâ statutum est, te- tractata sit? mere trahatur. Nam quum singulares species in responsis decidantur: ipsa sana ratio docet, illa non posse ius generale constituere, aut laxa interpretatione ad alias species referri. Hoc quoque veteres iureconfulti praeclare obseruant. Sane VLPIANVS in *L. 7. §. 17. D. quib. ex causâ. in possess.* Celsi sententiam ex eiusdem responso refert, *Celsus autem Sexto respondit, si fundum, quem petere volo, Titius possideat, neque absens defendatur: commodius se existimare, in fundum possessione mittendum, quam bona eius possideri.* Ne hæc generatim accipiatur, et ultra facti speciem proferatur, subiicit VLPIANVS, *hoc adnotandum est, Celsum consultum non de latitante, sed de absente.*

§. CCII.

Quæ κα- Quæ κατὰ λόγον proferuntur, sæpe vera non θολὰ δι- sunt, nisi κατὰ τὸ, et pro subiecto argumento εἶα, sæpe accipiuntur, vti rhetores præcipiunt. Huius κατὰ τὸ accipienda. igitur legis si quis in plerisque verborum definitionibus, regulisque et sententiis iuris ciu- lis,

lis, quae in duos postremos digestorum titulos congestae sunt, explicandis immemor sit, nae is perniciosissime errauerit. Saepe enim iureconsultis generales exciderunt loquutiones, quae falsae sunt, nisi ad speciem propositam restringantur, et regulae iuris, generaliter acceptae, multis contrariis refelluntur, quae praeclare officio suo funguntur, si suis quaeque locis reddantur. IO. MERCERIVS *conciliat. p. m. 94.* Alias quoque verbis significationes iureconsulti, prout subiecta postulabat materia, tribuerunt, quae imperite ad generalem quemdam intellectum porriguntur. IAC. LABITTUS *in usu indic. Pandectar. cap. II. §. 8.* Ex quo non difficile est ad intelligendum, si usquam, certe in earum legum, quae ex illis titulis depromptae sunt, interpretatione necessarium esse, ut in rem praesentem eatur, hoc est, inscriptiones consulantur, ut inde oratio tempere-
tur, quae et ad alia pertinere videbatur, regulae iuris ex argumento, quod ibi prae manibus est, exponantur, et quorsum pertineat verbi significatio, videamus.

§. CCIII.

Quemadmodum veteres iurisconsulti tum in ^{Ostendunt} commentariis ad Edictum, tum in aliis libris quoque in ^{scrip-} verborum significationes magno studio inda-
garunt: ita Tribonianus illas, ex libris eorum ^{nes, quor-} undique conquisitas, sub peculiarem retulit ti-
tulum. Ex quo sponte liquet, non usquequa-
que plerasque verborum significationes valere, ^{tio perti-} sed eo in loco, in quo occurrebant. Quor-
sum vero quaeque verbi significatio pertineat, ^{neat,} et cui materiae illa adcommodari debeat, in-

scriptiones ostendunt: quae veluti Hermae quidam sunt, qui viam, qua eundum sit, monstrant. * Recte sane LVDOVICVS RVSSARDVS in epistola ad Lectorem editioni, quam curavit, Corporis iuris praemissa, ait: *Adhuc certo in titulis de reg. iur. et verb. signif. hoc valde obscurum et difficile visum est, quod nondum constat, quo plurimae verborum significationes pertineant, et unde petenda sint exempla, regulis generalibus idonea. Itaque si umquam illud VEL DIC ab Accursio usurpatum est, in his titulis est factum. Nunc autem indicatis locis, quo verborum significationes pertineant, et ex quibus regulae iuris sint, nihil necesse est, cum Accursio haesitare, sed definita certaque statuere possumus, ut nullius interpretis editum ad hos titulos commentarium aequae utilem, ac nostras notas studiosos experturos esse confidam.* add. IO. GOEDDAEVS commentar. ad tit. de Verbor. signif. rubr. §. ult.

* Hac arte post IAC. CUIACIVM titulum de verborum significationibus egregie explicavit IO. GOEDDAEVS, siquidem sedulo ante omnia animaduertit, ex quo fonte singula eiusdem capita deprompta sint, ut verum eorum sensum indagaret.

§. CCIV.

Quod probatur voce pecuniae.

Sic valde erraret, qui eam pecuniae significationem, quam VLPIANVS in L. 178. D. de V. S. tradit, in quacunque quaestione, ubi pecuniae mentio fit, huic verbo subiiciendam esse existimaret. *Pecuniae, inquit, verbum non solum numeratam pecuniam complectitur, verum omnem omnino pecuniam, hoc est, omnia corpora.* * Sed quum VLPIANVS in libro quadragesimo nono ad Sabinum, ex quo dictum caput desumptum est, stipulationem emtae et venditae hereditatis: quanta

quanta pecunia ad te ex hereditate peruenerit, dolo-
 ve malo tuo factum erit, quo minus perueniat, tan-
 tam praestari, explicauerit¹⁾: nemo ambiget ad
 subiectum argumentum hanc pecuniae signifi-
 cationem restringendam esse²⁾. Proprie enim
 pecunia aes signatum denotat, vt in *L. 7. §. 3.*
D. de SC. Macedon. nonnumquam vero non so-
 lum pecuniam numeratam, sed et ea, quae
 pondere, numero, et mensura constant, com-
 prehendit, vt in *L. 30. D. de legat. 1. L. 2. §. 3.*
D. de reb. credit. Plura exempla dabunt IAC.
 LABITTUS in usu indic. *Pandect. cap. II. §. 15. sq.*
 IO, MERCERIVS conciliat. *cap. V. p. m. 116. sq.* et
 BRENCMANNVS de legum inscription. *§. 16.*

* Hanc pecuniae significationem tradit etiam AVGV-
 STINVS de disciplin. Christi *cap. VI.* his verbis
*quidquid homines possident in terra, quorum domi-
 ni sunt, pecunia vocatur, seruus sit, vas, ager,
 arbor, pecus: quidquid horum est, pecunia vo-
 catur.*

Si paullo curatius dispiciamus, quam notionem su-
 stinuerit pecuniae vocabulum, penes Romanos tri-
 plicem eam fuisse, merito adfirmare possumus.
 Quum decemui in satis nota lege haec cauissent:
*paterfamilias uti legasit super pecunia tutelaue rei suae,
 ita ius esto,* ea significatione vocabulum hoc adhi-
 bebant, vt omnes, quas quis possidere posset, fa-
 cultates sub ea intelligerent. Genuina sunt haec
 verba decemuirorum, quemadmodum clare discimus
 ex CICERONE, *libr. II. de inuent. cap. 50.* atque au-
 ctore *libr. I. ad Herennium, cap. 13.* ac copiosius
 monstrarunt EVER. OTTO, praefat. *tom. III. the-
 sauri iuris ciuilis, p. 31. 10.* GOTTL. HEINECCIUS,
exerc. XXVII. §. 10. p. 979. ac ABRAH. WIELING,
lection. iuris ciuilis, libr. II. cap. XVII. p. 178. quum
 autem ipsi decemui ita vocabulum hoc sumserunt,

Dd 5

non

1) *l. 2. D. de hered. vel act. vendita.*

2) *Conf. IAC. CUIACIUM lib. II. Obs. cap. 30.*

non mirum profecto est, quid sit, quod HERMOGENIANVS illos sequatur, L. 222. D. de V. S. ac haec tradat: *pecuniae nomine non solum numerata pecunia; sed omnes res tam soli, quam mobiles et tam corpora, quam iura continentur*; nec minus idem faciant AVGVSTINVS ac VLPIANVS, locis ab auctore excitatis: immo alii quoque scriptores, excitati ab ANDR. ALCIATO, *comm. ad tit. de verborum significatione*, p. 520. et IO. GOTTL. HEINECCIO, *antiquitat. Roman. libr. I. tit. XIII.* Sed falleretur ille longe, qui semper verbum hoc memoratam sustinere notionem, sibi persuadere vellet. Quod exstat in patrimonio nostro, id est aut ita comparatum, vt pretium eius sit determinatum ac certum hocque ceteras res metiri queamus atque aestimare; vel hanc haud habet naturam. Illud speciatim vocatur *pecunia*; hoc vero *res*. Testis huius rei est MODESTINVS: ait, *ita constante matrimonio, permolari dotem posse dicimus, si hoc mulieri utile sit, si ex pecunia in rem; aut ex re in pecuniam idque probatum est*, L. 26. D. de iur. dotium, ac PAVLLVS, qui L. 56. §. 3. D. de iure dot. pecuniam a fundo distinguit. Tandem pecunia haec consistit in nummis exstantibus; vel solum in iure, eos ab aliis poscendi, et tunc illi *numeratae pecuniae*; huic autem *nominis* conuenit vocabulum. Vt hoc probem, prouoco ad iurisconsultum egregium, M. TVLLIVM, qui *libr. V. in Verrem cap. 7. tom. I. part. II. orat. edit. IO. GEORG. GRAEVII*, p. 310. scribit, *pecuniam sibi esse in nominibus; numeratam autem in praesenti se non habere*, ac huic addo HERMOGENIANVM, L. 222. D. de V. S. vbi a numerata pecunia iura, in quibus nomina profecto locum tenent, secernit. Quum optimus verborum interpres ac stili latini princeps, TVLLIVS discrimen hoc animaduernerit, et cum eo conspirat HERMOGENIANVS: nemo profecto dubitare potest, numeratae pecuniae oppositam proprie esse pecuniam debitam; neque vero quis obicere potest sensum numeratae pecuniae latiore, siquidem pecunia late sumpta non vocatur numerata. Plura de hoc vocabulo proferunt IO. ROBERTVS, *libr. I. sententiar. cap. 5.* HVBERT. GIPHANIUS, *praelect. ad Cod. tit. IV. de prohibita sequestr.* IO.

GOEDDAEVS, ad L. 4. D. de V. S. IAC. LABITTUS, usu indicis, cap. 11. ac 10. | ORTVIN. WESTENBERGIVS, princip. digestor. libr. XIII. tit. v. §. v. p. 258. W.

§. CCV.

Quum ex singularum collectione specierum ^{Regulae} factae sint regulae iuris: (§. CLXXIII. not.) ^{iuris ge-} non mirandum est, in plerisque casibus eas fal- ^{neraliter} sas esse, nec officium suum facere. Nam ad ^{scriptae} eas tantum species pertinent, ex quarum col- ^{finibus} lectione factae sunt, et quum infinita sint, quae ^{fuis cir-} inter homines geruntur, negotia: non pos- ^{cumscri-} sunt ad omnia, de quibus idem quaeri potest, ^{bendae} referri. L. 140. §. 2. D. de verbor. obligat. L. 1. D. de regul. Caton. * Quamuis igitur regulae iuris generaliter scriptae sint, et tam late pateant, ut ad alia quoque pertinere videantur: tamen finibus suis circumscribendae sunt, ne alia iurisprudentiae capita laborent. Vnde vero exempla regulis generalibus idonea petenda sint, inscriptiones legum aperte demonstrant.

* Quum in his legibus ipsi iureconsulti veteres profiteantur, regulas illas non in omnibus veras esse: quis non miretur, aut potius misereatur stupiditatis, si ubique, et in quacunque quaestione eas vel in scholis, vel in foro, decantari audiat? Iuvabit hic quoque, ut alibi, audire virum summum, CORNELIVM BYNKERSHOEKIVM L. VII. Obs. cap. XVIII. ubi ait. Post Petrum Fabrum, et Iacobum Gothofredum hac arte nunc regulas iuris explicare didicerunt omnes, exceptis solis Pragmaticis, qui, ut male prudentes sunt, iudicibus eas intempestive obtrudunt in omni causa; atque is promus condus illis ad quaestum est uberrimus, quum non alia fere iuris scientia eos videas magnos redditus facere ex spoliis civium. add. BERNARD, HENRIC. REINOLD de inscription. leg. §. 5.

§. CCVI.

§. CCVI.

Quod L. 126. D. de reg. iur. probatur, Sic falsum est, quod VLPPIANVS tradit in *L. 126. D. de reg. iur. praedonem neminem esse, qui pretium numerauerit, nisi id ad argumentum, in quo propositum est, de hereditatis petitione restringatur.* Nam praedonis loco, etiam is habetur, qui propria auctoritate rem venditam occupauit, licet pretium numerauerit. *L. 5. D. de adquir. possess.* Quum vero VLPPIANVS in libro *XV. ad edictum*, ex quo *L. 126.* desumpta est, de hereditatis petitione egerit, vti manifeste reliqua eius libri fragmenta euincunt: eo minus dubitari potest, regulam hanc ad hereditatis petitionem pertinere, quod illa ipsa etiam in *L. 13. §. 8. D. de hered. petit.* ex eodem libro decerpta, occurrit. vid. BARTHOLOMAEVS CHESIVS *L. I. interpretat. iur. cap. 47¹⁾*.

Ante omnia sciendum est, iurisconsultos duplici sensu *praedonis* vocabulum vsurpasse. Quum latrones grassatores, qui homines adgrederentur, ipsisque res suas vi raperent, *praedones* vocare haud dubitarent, secundum *L. 23. D. de reg. iur. L. 9. D. ex quibus causis maior. L. 16. D. commodati ac L. 31. §. 1. D. depositi L. 30. D. ad leg. Falcid. ac L. 118. D. de V. S.* praedones quoque vocabant eos, qui quidquam sine causa possiderent. VLPPIANVS itaque clare scribit *L. 11. D. de hered. petit. pro possessore possidet praedo*, atque alio loco, nimirum *L. 25. §. 3. D. eodem tit.* haec tradit, *praedones esse hos, qui quum scirent ad se non pertinere hereditatem, inuaserunt bona, scilicet, quum nullam causam haberent possidendi.* Conueniunt hac in re cum memoratis legibus multae aliae, quas nominant BARNABAS BRISSON, *de verbor. significat. libr. XIV. p. 1091.* eandemque ob causam merito quaestio in medium

¹⁾ tom. II. *Iurisprud. Rom. et Atticae* p. 230.

dium profertur, num diffidium existat inter duo haec effata, quae iam auctor adlegat, quorumue vno VLPIANVS adserit, praedonem eum haud esse, qui pretium numeravit, PAVLLVS autem sequentia tradit: *Si ex stipulatione tibi Stichum debeam et non tradam eum, tu autem nactus fueris possessionem, praedo es. Aequè si vendidero, nec traderem, si non voluntate mea nactus sis possessionem, non pro emptore possides; sed praedo es.* ECKHARDVS hoc negat, opeque inscriptionum repugnantiam, quae inter vtrumque locum esse videtur, tolli statuit. Haud ipsi hac in re refragor; eidem tamen haud concedo, convenientiam vtriusque legis statim in oculos cadere, vbi sciamus, VLPIANVM de hereditatis petitione libro illo quinto et decimo differuisse, ex quo L. 126. D. de regul. iuris est delibata. Alio modo potius hoc casu inferuire nobis possunt inscriptiones. Quum eadem verba, quae exhibet L. 126. D. de R. I. deprehendimus in L. 13. §. 8. D. de hered. petit. haud fallimur, vbi illa hac ex lege sumpta esse coniciamus. Coniecturae nostrae haud obstat, quod desideramus in L. 13. D. §. 8. D. de hered. ea, quae altera lege verba modo memorata sequuntur, quum inuenit illa sine dubio TRIBONIANVS alio loco huius libri VLPIANI haecque sine dubio prioribus ideo adiecit, quod non minus regulas quasdam iuris complecterentur, atque illa eo maiorem similitudinem consequitur veri, quum nullum quidem sit discrimen inter positionem, *nemo praedo est, qui pretium numeravit*, ac verba ipsi in L. 125. D. de R. I. adiecta; bene tamen inter illam ac reliqua verba, quae proferuntur in L. 13. §. 8. D. de hered. petit. Haec quum ita sese habeant, ac tota orationis structura in modo dicta lege, qua modo laudatam exhibet positionem, sequens est: *si quis sciens alienam emit hereditatem, quasi pro possessore possidet. Et sic peti ab eo hereditatem quidam putant, quam sententiam non puto veram. Nemo enim praedo est, qui pretium numeravit. Sed ut emptor universitatis utili tenetur; non potuit fieri, quin eum, qui pretium numeraret, propterea quod haud pro possessore possideret et malae fidei possessor a praedone omnino differret, praedonem esse negaret;*
ipse

ipse vero PAVLLVS supra adlegata lege ei non contradicit; propterea quod is, qui seruum ab eo, qui ipsi promiserat, non accipit; sed eum potius occupauit, ad titulum prouocare nequit et ideo praedo existit. Fallitur itaque etiam DIONYS. GOTHOFREDVS, quum ad L. 125. D. *de R. I.* rationem legis reddere vult, eamque in ea ponit, quod *praedo hic malae fidei sit possessor.* W.

§. CCVII.

et aliis
exemplis.

Exempla porro idonea, et regulis maxime propria, quibus sensus earum mirifice illustratur, inscriptionum ope inuestigari, tot exemplis a IACOBO GOTHOFREDO in *commentar. ad titulum de regulis iuris* demonstratum est, vt res nullam habeat dubitationem. Firmandae tamen rei causa, facere non possum, quin vnicum adferam exemplum. Exstat in L. 183. D. *de R. I.* regula, ex MARCELLI libro tertio *Digestorum* relata: *etsi nihil facile mutandum est ex solemnibus; tamen, ubi aequitas euident poscit, subueniendum est.* Haec pertinet ad materiam de restitutione in integrum, eiusque exemplum ex Diui Antonini rescripto, quod in L. 7. D. *de in integrum restit.* ex eodem MARCELLI libro desumpta, refertur, petendum est. In rescripto eadem regula primo refertur. * *Etsi nihil facile mutandum est ex solemnibus, tamen, ubi aequitas euident poscit, subueniendum est. Itaque si citatus non respondit, et ob hoc more pronunciatum est, confestim autem pro tribunali te sedente adiit, existimari potest, non sua culpa, sed parum exaudita voce praeconis defuisse: ideoque restitui potest.*

* Hoc exemplo satis refutari possunt NICOLAI DE PASSERIBVS, et aliorum, qui superiori saeculo vixerunt, commenta. Nam quum ingenium eorum

rum minutum et angustum non caperet inscriptionum vtilitatem, hanc ex inscriptionibus leges interpretandi rationem per contemptum *revelationibus* adnumerabant. Non aruspice opus est, ad sensum legum et regularum verum hoc modo indagandum, nec hariolationibus aut coniecturis res hic agitur, quod vel inde satis adparet, quod sub aliis digestorum titulis regulae, vel legum capita, ex eodem iurisconsulti libro, vti inscriptio monebat, relata occurrant.

§. CCVIII.

Saepe quoque veteres iurisconsulti aliis testimonium in scriptis suis denunciant, eorumque auctoritate sententias suas confirmant. Hoc fit vel auctore tantum laudato, sine vlla libri mentione, vel notato etiam numero et nomine libri. Hinc quod ab vno iurisconsulto aliquo legis capite scriptum est, idem ab alio vel iisdem omnino, vel diuersis verbis, nonnumquam clarioribus, relatum esse saepe deprehenditur. Quae quum ita sint, vnusquisque animaduertit, loca quam plurima ita ope inscriptionis inter se conferri posse, et obscura ex clarioribus explicari. Exemplis luculentis hoc probauit IACOBVS LABITTVS in *usu indic. Pandectar. cap. V.*

- * Sufficit h. l. vnum exemplum, vt res intelligatur. Ait PAPINIANVS libro octauo *Quaestionum* in L. §. 49. §. 1. D. *solution. si communes nummos credam aut soluam, confestim pro parte mea nascetur et actio, et liberatio, siue in singulis nummis communionem pro indiuiso quis esse intelligat, siue in pecunia non corpora cogitet, sed quantitatem.* Hanc Papiniani sententiam VLPIANVS ex eodem libro in L. 13. §. 2. D. *de rebus credit.* refert, vt suam in simili propemodum specie confirmet. Ait enim *si seruus communis decem crediderit, puto, siue administratio seruo concessa est, siue non, et consumantur nummi,*

in

in quinque competere actionem. Nam et si communes nummos tibi centum credidero, posse me quinquaginta condicere, Papinianus libro octauo Quaestionum scribit, etiamsi singula corpora communia fuerint. Sic MARCIANVS in L. 1. §. 4. D. ad SC. Turpill. ad responsum Papiniani prouocat, quod exstat in L. 15. pr. D. ad municipal. vid. HENRIC. BRENCMANN de legum inscription. §. XI.

§. CCIX.

Interpres
sciat, qua
docendi
ratione
usus sit
autor.

Neque vero argumenti solum cognitio multorum locorum intelligentiam iuuat, sed illud quoque interpreti magnopere prodest ad plurimum sensus aperiendos, si, quae docendi ratione usus sit auctor, et quomodo ea, quae obiici sententiae suae vidit, reiecerit, cognitum perspectumque habeat. In promptu vero est, illud nos consequi, si inscriptionis ope omnia iurisconsulti cuiusdam fragmenta in vnum collecta accurate inter se comparentur. Sic enim facile intelligi potest, quam quisque rationem ac viam in Edictis, Legibus, Senatusconsultis interpretandis sequutus sit, quem in respondendo de iure ordinem seruauerit, quam loquendi formam sibi propriam atque familiarem habuerit,* quam perpetuo sibi consentanea scripserit, quam saepe cum aliis in eadem quaestione tractanda consenserit, vel ab aliis dissenserit. IAC. LABITTUS in usu indic. Pandectar. cap. IV.

* Sic PAPINIANO proprium quasi fuit verbum *insuper habere* i. e. negligere, omittere, parui facere. Cuius verbi vim quum ignoraret ROBERTVS, L. 43. D. de relig. et sumt. fun. cum Haloandro in aliam plane sententiam imperite detorsit. *Animaduers. iur. cin. L. III. cap. XV.* Sed bis eo usus est PAPINIANVS, primo in L. 17. D. de his quae vt indign. vbi ait, *heredem, qui sciens defuncti vindictam insuper habuit, fructus omnes restituere.*

restituere cogendum existimaui. Ex h. l. alter locus explicandus est in L. d. 43. in qua ita scripsit PAPINIANVS, *nam propter publicam utilitatem, ne insepulta cadauera iacerent, strictam rationem insuper habemus; id est, omittimus, aut fusque deque habemus.* IAC. CUIACIVS L. III. *observat. cap. 22.* V. C. CAROL. ANDREAS DVKERVVS *de latinit. iurisc. p. 413.*

Nemo arbitrari debet, ipsum PAPINIANVM vocabuli: *insuper habere*, fuisse auctorem ac inuentorem eumque solum illo esse usum. Eadem ratione legitur hoc vocabulum apud GELLIVM, *libr. IV. noct. Atticar. cap. 1. et libr. I. cap. 19.* APVLEIVM, *libr. I. metamorphos. p. 107. et libr. IV. metamorphos. p. 154.* immo L. 2. C. *si omissa sit caussa test. idem deprehenditur*¹⁾. GREG. HALOANDRO fuit illud plane incognitum ideoque duo verba esse, in sua existimavit editione. IAC. RAEVARDVS vsque eo processit, vt tribus verbis id *in super habere* constare crederet; sed recte alii vnum esse verbum, atque idem esse, quod alii dicant *praeter habere, post habere*, alii iam docte animaduertunt. Quum inter aduersarios CUIACII IO. ROBERTVS haud infimum teneret locum, factum est, vt huic quoque displicerent, quae CUIACIVS *libr. III. observat. cap. 22.* inprimis ex GELLIO adtulerat testimonia ideoque ab ipso recederet, *libr. III. animaduers. iuris civil. cap. 15.* sed ANTON. ille MERCATOR optime CUIACII causam defendit, *libr. III. notator. cap. 15.* quibus addas M. ANTON. MVRETVM, *libr. XI. var. lect. cap. 17.* IAN. GVILIELMIVM, *libr. II. verisimilium, cap. 4.* GERH. IO. VOSSIVM, *libr. IV. etymolog. cap. 23.* atque EVERARD. OTTONEM, in *Papiniano, cap. VI. p. 107.* W.

§. CCX.

- 1) Secundum CUIACII emendationem qui, l. c. pro: *iudicium defuncti non usurpabitur* legendum esse putat: *iud. def. non insuper habetur.*

§. CCX.

Alias quo-
que utili-
tates adfe-
runt inter-
preti in-
scriptione-
res.

Atque hoc est arcanum illud leges digesto-
rum ex inscriptionibus illarum interpretandi,
quo interpretum quisque praestantissimus usus
est, atque infinita opinionum commenta et
monstra ex iurisprudencia rom. profligauit. Sed
alias quoque utilitates inscriptiones legum adfe-
runt interpreti nequaquam negligendas. Ma-
nifestum sane est, ex adcurata et diligenti om-
nium fragmentorum, quae in vnum colligun-
tur, lectione et comparatione illud nos conse-
qui, vt I. de *latinitate et stilo* cuiusque auctoris;
II. de *sedae*, quam sequutus quisque est, *prin-*
cipiis; et III. de iis, quae *interpolata* sunt a Tri-
boniano, eo melius iudicare queamus. HENR.
BRENCMANNVS *diff. cit. §. 24. sq.*

§. CCXI.

Ex quo co-
dice pri-
mum eae-
dem resti-
tutae.

Quum inscriptiones legum ex codice pande-
ctarum Florentino primum restitutae sint: in
antiquioribus digestorum editionibus, quibus
primi iuris Iustiniani interpretes vsi sunt, pror-
sus illae desiderantur. ANTON. AVGVSTINVS
L. I. emendat. et opinion. cap. IV. Primus vero
illas in lucem protulit GREGORIUS HALOANDER,
eaeque re magnam gratiam a iuris studiosis iniit,
sed vltra vicesimum quartum pandectarum li-
brum non peruenit. Reliquas enim capitum
inscriptiones neque ANGELVS POLITIANVS ex Co-
dice Florentino, neque BOLOGNINVS, ex quo suas
sumsit HALOANDER, descripserat. Omnium vero
capitum inscriptiones primus e Codice Florenti-
no collegit ANTON. AVGVSTINVS, et post ea LAE-
LIVS TAVRELLIVS in edito praestantissimo pande-
ctarum opere singulis suas praeposuit. HENR.
BRENCMANNVS *in hist. Pandectar. L. IV. cap. III.*
Plu-

Plures eruditorum virorum animaduerterunt, GREG. HALOANDRVM, propterea quod ipsum codicem Florentinum haud vidit, atque ii litteratorum hominum, quorum schedas adhibuit, solum descripserunt inscriptiones librorum priorum XXIV. digestorum, nec plures illarum publici iuris fecisse, in quibus solum ANTON. AVGVSTINVM, *libr. IV. obseruat. atque emendationum, cap. I.* atque GEORG. LAVRENT. HAVSFRTIZIVM, *memoria Greg. Haloandri, §. XI. p. 28.* nominamus; merito tamen animaduertendum est, nomina iurisconsultorum in reliquis libris quoque inueniri ac tantum omissos esse titulos librorum, e quibus leges hae sunt sumtae. W.

§. CCXII.

Ex quo igitur, restitutis variarum litterarum ^{Commen-} praesidiis, iurisprudentia reflorescere coepit, ^{datur in-} et ANTONIVS AVGVSTINVS vsum inscriptionum ^{scriptio-} in interpretatione ostendit: * hanc interpre- ^{num vsus} tandi viam, vtpote consultissimam, inierunt ^{in inter-} praestantissimi iureconsulti, hodieque non de- ^{pretatio-} ferendam omnes ii existimant, qui non ex lacunis, vel paludibus pragmaticorum, sed ex ipsis, quod aiunt, fontibus iurisprudentiam hauriunt, nisi qui, fruge reperta, glandibus tamen vesci malunt, et in glossatorum illuue haerere. Vnde ab eo demum tempore omnibus numeris absoluta iuris commentaria prodierunt, tanto magis cupidae legum iuuentuti commendanda, quanto priorum ** sunt dissimilia.

* Inuentum hoc *hecatomba dignissimum* vocat IO. STRAVCHIVS, eiusque gloriam non CUIACIO, sed AVGVSTINO vindicandam esse docet B. IO. SAL. BRVNNQVELL in *prolus. de utilitat. ex diligenti comparat. omnium eiusd. inscription. in digestis capit. capienda* Ienae a. 1724.

edita ¹⁾, vbi eos quoque recenset, qui huius artificii ope iurisprudentiae rom. clariorem lucem attulerunt.

** In illis enim tale quiddam deprehendimus, quale poetae finxerunt chaos. Adeo omnia misceri videas, vt quidlibet in quolibet reperiatur: vbique occurrunt *exceptiones, fallentiae, limitationes, ampliaciones*, quae omnia pulcherrimas eruditiones, vt tum erant tempora, adpellabant: nos vero pulcherrima monstra. Sed vt erant ingenio acres, quos vulgo glossatores vocant, non verisimile est, eos repudiaturos fuisse tam facile interpretandi subsidium, si quidem eo vti potuissent.

§. CCXIII.

Et index
Labitti.

Quo expeditior esset huius artificii vsus in explicandis digestorum legibus, IACOBVS LABITTIVS *indicem pandectarum* Lutetiae A. MDCLVII. 8. edidit, in quo singula legum capita ad singulos iureconsultorum libros, ex quibus desumpta sunt, referuntur. Hoc sane libello carere nequit, qui inscriptionum ope leges interpretari instituit. * Magnum vero laboris necessarii compendium facere liceret, si non tantum numeri legum, suis auctoribus, suisque libris restitutarum, coniungerentur, quod a LABITTO et AVGVSTINO factum: sed integra legum capita *κατὰ πλάτος*, et verbotenus secundum hunc indicem lectorum oculis subiicerentur. ** IAC. GOTHOFREDVS *manual. iur. cap. II. p. 48. sq.* NIC. HIERONYM. GVNDLING in *praef. Labitti indic. Pandectar.* praemissa p. 17. et IO. SALOMO BRVNNQVELLIUS in *prolus. de digestis secund. indicem legum Labitti*, aliorumque *κατὰ πλάτος* excu-
dendis

1) Tom. I. opusc. p. 223. inserta est.

dendis Goettingae a. 1735. edita. Ill. GEORG. HENR. AYRER de necessitat. et utilitat. indic. iuris, variisque eor. gener. et pretio diuers. Tom. II. opuscul. p. 484. sq.

* Huius indicis beneficio quum meliora praeceptis inuestigare liceat, dici non potest, quantis eum elogiis viri praestantissimi ornauerint, quae collegit ABRAHAM. WIELINGIVS in *iurisprud. restitut. p. 35.* add. GODEFRIDVS GVIL. LEIBNITIVS in *noua method. discend. docendaeque iurisprud. p. 200.*

* Viam hic aliis complures praeiuerunt, qui variorum iureconsultorum fragmenta, variis sub titulis digestorum dispersa, tanquam disiecta Virbii membra, in vnum corpus collegerunt, et integros quasi libros restituerunt. Sic ANTON. AVGVSTINVS leges ex *Modestini libro de excusationibus*; FRANC. BALDVINVS ex *Scaeuolarum libris depromtas*; IAC. OVIACIVS ex Africani, Papiniani, Pauli, Iuliani, Vlpiani, et aliorum libris: EDM. MERILLIVS ex *Pauli libris Manualium* differentias iuris; ANTON. DADINVS ALTESERRA ex *Tryphonini libris XXVI. disputationum*: IO. SCHILTERVS et HENR. BRENCMANNVS ex *Modestini libro περὶ ἐμπρημάτων*, i. e. *de cautionibus* inscripto; vir illustris IO. FLORENS RIVINVS ex *Modestini casibus enucleatis*; FRANC. CAROL. CONRADI ex *Pauli libro singulari de iure singulari*, et alii ex aliis iureconsultorum libris collegerunt, et conglutinas eruditis commentariis illustrarunt. Horum exempla si alii imitari vellent, breui futurum esset, vt *Pandectas iuris civilis auctoribus suis et libris restitutas* haberemus, quorum specimen laudatus BRENCMANNVS edidit. Sed praematura eius morte opus interceptum est, solidiori et masculae iurisprudentiae sane quam mirifice profuturum.

Duas in classes diuidere possumus libros, quos iurisperiti recentiores in lucem ediderunt, vt eo commodiorem redderent vsum inscriptionum. Quum in priorem scribimus ipsos indices legum,

quibus ope inscriptionum indicatur, quaenam digefforum leges ex quolibet iurisconfulti antiquioris libro fint fumtae, locum in ea occupant:

I. IO. WOLFG. FREYMONII *symphonia iuris chronologica*, Francof. MDCLXXIV. Primus fuit, qui hanc occuparet viam de reipublica bene merendi hocque nomine vel minimum memoratu dignus.

II. IAC. LABITTI *index pandectarum*. Memoratus quidem eft ab ipfo ECKHARDO; merito tamen moneo, LABITTVM fuiſſe CUIACII amicum eumque, ſi fides hac in re habenda ſit GEORG. HENRIC. AYRERO, *de neceſſ. et util. indicum iuris, variis eorumdem generibus ac pretio diuerſo*, in eius opusculis, tom. II. p. 484. laborem hunc confilio CUIACII fuiſſe, ac ſaepius libellum eius prodiſſe in lucem. Quum prima editio ab ECKHARDO eft nominata, ſecunda editio anno MDCLXVI in fol. prodiit, quo IO. BAPTISTAE ZILETTI *indici librorum iuris pontificii*, iſto anno Venetiis edito, eft adiectus. Poſtea Lipſiae ann. MDCCXVI. cum adnotationibus GVIL. SCHMVCKII lucem adſpexit, ac reſcuſus eſt Lugduni Batauorum ann. MDCLXXIV. Neque minus vna cum ANTON. AVGVSTINI et FREYMONII indicibus iunctim eſt editus Geneuae MDCLXXXV. ac tandem NICOL. HIERON. GVNDLING, Francof. et Lipſiae, ann. MDCCCXXIV. eum denuo vulgavit. Num quoque idem liber Lugduni ann. MDCCXXXVII. denuo lucem adſpexerit, vt FRID. IAC. LEICKHER in *vitis clariffimorum iuriſconfultorum*, p. 193. putat, mihi haud eſt notum. Vel minimum IO. SAL. BRVNNQVELLIVS, *proluſ. de util. ex diligenti comparat. omnium eiusdem inſcriptionis capitum in digeſtis capienda*, tom. I. opuscul. p. 238. iſtam editionem ſe haud vidiffe, teſtatur; neque illam AVG. FRID. SCHOTTVS, in *ſupplementis Mart. Lipenii bibliotheca*, p. 237. licet ſingulas earum reſenſerit, memorat.

III. ANTON. AVGVSTINI, *de nominibus propriis τὰ παρδεντα Florentini*, liber, multa induſtria conſcriptus, vtilitate tamen LABITTI nullo modo aequiparandus. Primam lucem adſpiciebat Tarracoe
nae

nae ann. CIOIOLXXIX. postea vero in EV. OTTONIS *thesaurum iuris Romani*, tom. I. translatus ¹).

IV. ABR. WIELINGII *iurisprudentia restituta; siue index chronologicus in totum iuris Iustinianei corpus ad modum Iac. Labitti, Ant. Augustini, et Wolsfg. Freymonii noua tamen et faciliore methodo collectus*, Amstelodami CIOIcccxxvii. Integrum aureum opus LABITTI in se continet; locupletatum tamen est selectis adnotationibus aequae ac aliis indicibus et integris commentationibus HENR. HANNII, HENR. BRENCMANNI ac BERNH. HENR. REINOLDII.

*Manuscr. vau
Wenck, index
corp. iuris Iustinianei
plen. Lips. 1811.
in opus. nr. 4*

Altera classis illos comprehendit libros, qui fragmenta integrorum librorum veterum iurisperitorum, quae ex digestis in pristinum suum ordinem ope inscriptionum sunt redacta, exhibent. Quum iam multi iurisconsultorum optassent, vt quisquam hac ratione singulos veterum iurisperitorum restitueret libros, HENR. BRENCMANNVS sibi proposuerat, optatis ipsorum satisfacere. Edidit eum in finem *pandectas iuris ciuilibus auctoribus suis et libris restitutas*, Amstelodami CIOIcccix. iis autem solum propositum suum vulgavit et vt eius specimen exhiberet, fragmenta ALFENI VARI, vti ex naufragio tabulas, collegit; neque vnquam, quod intenderet, est persequutus. Quum hoc videret IO. SAL. BRUNNQVELLIVS, iurisconsultus de iurisprudentia optime meritis, haud longe ante suum obitum conscripsit programma, *de digestis secundum indicem legum Labitti aliorumque κατά πλατος et verbotenus excudendis*, Goetting. CIOIcccxxv. Non ipsi in

Ee 4

mentem

- I) Quemadmodum LABITTVS et AVGVSTINVS indices pandectarum conscripserunt, ita paullo post IOH. PAPIRIVS MASSONIUS codicis indicem exhibuit, eumque sub titulo: *Iustinianei Caesares, quorum nomina et constitutiones Iustinianus in Codicem retulit*, Parisiis 1588. in 8vo in lucem emisit; cuius viri hac in re merita iure ab obliuione vindicantur in dem *Allgem. Litterar. Anzeiger* anni 1799. No. 145.

*nr. lat. 50. 7
et lat. 50. 7
vau. frequen. l.
uindict.
Grosch. May.
III. 9. 32.*

mentem venerat, eiusmodi laborem suscipere. Volebat saltem scriptione hac insignem eius monstrare utilitatem ac solum alios, vt opus hoc adgrederentur, excitare; verum tamen ECKHARDI aetate nemo extitit, qui hoc esset molitus, donec CAROL. FERD. HOMMELIVS surrexit et *palingenesiam librorum iuris veterum, siue pandectarum loca integre ad modum indicis Labitti et Wielingii oculis exposita et ab exemplari Taurellii Florentino accuratissime descripta* edidit. Constat illa tribus tomis atque Lipsiae duo priores ann. MDCCCLXVII, tertius autem sequenti anno lucem adspexerunt. Etsi labor hic celeberrimi HOMMELLI haud omnibus placere voluerit; neque negandum, secundum ea, quae contra illum monuit IO. CHRIST. KOCHIVS *auctario tertio secundae editionis commentationis de successione ab intestato*, p. 102. non tam accurate descripta esse fragmenta haec ab editione Florentina, vt in fronte traditur: certum tamen est, HOMMELIVM per id reuera praestitisse, quod optauerat BRUNN-QUELLIVS et saltem sibi proposuerat BRENCMAN-IVS, ac per id effecisse, vt ei, qui libro hoc vtitur, non opus sit, vt ad LABITTVM confugiat vel WIELINGIVM. Litterarum ordinem, cuius rationem habuit in loco, quem cuilibet iurisconsulto, et cuilibet ipsius scripto adsignauit, haud reprehendo meritoque laudo, quod quoque fragmenta in corpus suum transtulerit, quae extra digesta diuagantur. Nec mihi displicet, ea, quae digesta comprehendant, eo in ordine exhiberi, quo in digestis deprehenduntur, licet haud credendum sit, ita ea semper a vetere auctore fuisse coniuncta, quum bene perspicio, verum ordinem, locis his ab auctoribus tributum, nunquam indagari potuisse.

Quum HOMMELIVS omnia iurisconsultorum fragmenta, quotquot in digestis reperiuntur, restituere voluit: alii quorundam saltem veterum iurisconsultorum libellis studia sua consecrarunt et, vt ea inscriptionum ope restaurarent, operam dederunt. Inter istos primum locum adsignamus iis iurisconsultis triginta, de quibus optime meritus est GREGORIYS MAIANSVS. Elegit doctissimus ille Hispanus

spanus solum eos, de quibus nemo iurisconsultorum sollicitus fuit ac per id euenit, vt fragmenta eorum colligeret, e quorum scriptis nihil fere, vel parum migravit in pandectis; nihilo tamen minus opus est memoratu dignum. Iurisconsulti, quorum scripta restituit, sunt M. PORCIUS CATO CENSORIVS, M. PORCIUS CATO LICINIANVS, MANIVS MANILIVS, IVNIUS BRVTVS, PVBL. MUCIVS SCAEVOLA, Q. MUCIVS SCAEVOLA, PVBL. RUTILIVS RVFVS, C. LIV. DRVSVS, AELIVS GALLVS, C. AQUILIVS GALLVS, Q. CORNELIVS MAXIMVS, C. GRANIVS FLACCVS, CINNA, PVBLICIVS, BLAESVS, ATEIVS CAPITO, PACONIVS, CARTILIVS, CAMPANVS, VARIVS LVCVLLVS, LAELIVS FELIX, ARRIANVS, IVVENTIVS CELSVS, PAPIRIVS FRONTO, VINIDIIVS VERVS, FVFIDIIVS, IVLIVS AQUILA, TARRVNTENVS PATERNVS, MESIVS, RUTILIVS MAXIMVS et FVRIVS ANTHIANVS et opus MAIANSII, quo ipsorum fragmenta collecta sunt vitaeque descripta, sub sequenti inscriptione: GREGOR. MAIANSII, *generosi Valentini, ad triginta iurisconsultorum omnia fragmenta, quae exstant in iuris civilis corpore, commentarii cum indice legum in hoc opere illustratarum, tom. I. et II.* Genevae MDCCCLXIV. prodiit. Adiungimus iis commentationes, quibus fragmenta saltem huius, vel illius libri cuiusdam iurisconsulti exhibentur. Inter iurisconsultos, quibus honor hic contigit, numerandi sunt:

I. Q. MUCIVS SCAEVOLA. De eius praeceptis disferuit FRANC. BALDVINVS in *Scaeuola, sive iurisprudentia Muciana*, Basileae MDCCVIII. Denuo edidit hunc libellum NIC. HIER. GVNDLING. Halae MDCCCXXIV. et tom. I. *iurispr. Rom. et Attic.* lucem adspexit.

II. PEGASVS. Sententias eius collegit atque exposuit HENR. THEOD. PAGENSTECHER, *ius Pegasianum, sive ea Iustiniani pandectarum capita, quae Pegasi Icti sententias et opiniones de iure referunt, annotationibus et commentariis perpetuis illustrata*, Lemgoviae MDCCCXLI.

III. IULIANVS. IAC. CUIACII *recitationes ad Salv. vii Iuliani libros digestorum* tomo III operum ipsius postumor. p. 3. continentur ²⁾).

IV. PRISCVS NERATIVS. Eius *libros responsum* IAC. CUIACIVS exposuit libello singulari, qui tom. III. operum postum. eius inuenitur.

V. VLPIVS MARCELLVS. Non minus IAC. CUIACIVM responsa eius occuparunt, qui *librum eorum singularem* restituere voluit, tom. III. operum. postum. p. III.

VI. AFRICANVS. De *libris* eius nouem *quaestionum* bene meritus est IAC. CUIACIVS *in tractatibus nouem ad Africanum, quibus difficillimae iuris quaestiones enodantur*, Lugd. CIOIO LXXIX et CIOIO LXXIII. nec non Coloniae CIOIO CLXXXVIII. et CIOIO XCV ³⁾). Patet quidem ex ipsa inscriptione minime, summum virum occupatum fuisse in illustrandis *libris quaestionum*: sed statim hoc ex initio tractatus I. liquet, quo monet, se leges, quas ex *libris quaestionum* Africani nouem in pandectis sparsas habemus, libello hoc in vnum coadunare et explicare constituisse.

VII. SEXTVS POMPONIVS. Ii, qui illustrarunt libellum POMPONII *de origine iuris*, quum vnica digestorum constet lege, huc non pertinent; merito tamen memorandus est HENR. THEOD. PAGENSTECHER, in *Sexti Pomponii Icti ad Sabinum, de re testamentaria ac bonorum possessionibus libros quatuor commentarius*. Quum quemlibet librum anno CIOIO CCCXXXIII. et sequentibus seorsim edidit: postea coniunctim prodierunt, Lemgoviae CIOIO CCL.

VIII.

2) Notandae: EIVSDEM Recitationes ad SALV. IULIAN: *libr. VI. ex Minicio Natali*, ibid. p. 490. EIVSDEM Recitatt. ad IVL. *Libr. IX. ad Vrseium Ferozem*, ibid. p. 511. EIVSDEM Recitatt. ad IVL. *Lib. sing. de ambiguitatibus*, ibid. p. 538.

3) In opp. prior. edit. Fabrot. Tom. I. p. 1290.

VIII. CAIVS. Certa rutione *libros eius rerum quotidianarum* restituit FRANC. CAR. CONRADI, *progr. de Caii libris rerum quotidianarum, qui et vocantur auredrum. Vitenbergae MDCCCXXVIII* ⁴⁾).

IX. QVINT. CERVIDVS SCAEVOLA. Inter eos, qui illius iurisconsulti scripta illustrarunt, memorandi sunt: IAC. CUIACIVS. *recit. ad responsa Scaevolae libros XVII.* quae deprehenduntur in *tom. III. operum postum.* IO. ALTAMIRANVS, *comment. in prior. XIII. libros et XX. quaestionum, Q. Ceruidii Scaevolae,* quem manu exaratum, diu possederat GREG. MAIANSVS. Postea primus fuit, qui illum iuris publici faceret, IOSEPHVS FINESTRES et DE MONSALVO, *Ceruariae ann. MDCCCXXXIX.* GERH. autem MEERMANNVS illum in *tom. II. thesauri iuris ciuilis ac canoniei,* p. 369. transtulit, cui FRANC. DVARENVS in *Scaeuola* est iungendus ⁵⁾).

X. PAPINIANVS. Praeter MATTH. WESENBE-
CIVM in *Papiniano*, Vitemb. MDCLXX. et Lipsiae MDCLXXXV. fragmenta quorundam librorum, ab ipso relictorum, collegerunt FRANC. BALDVINVS,
dispu-

4) quod deinde *Parergis* suis inseruit, Helmstad. 1740. editis, lib. I. p. 113. Laudatur quoque in *Nicolai Antonii Bibliotheca Hispan.* singularis in *Caii Δωδεκάδελτον* commentarius, videlicet ANTONII CRABREROS DE AVENDANO *Interpretat. ad Caium Ictum ad leg. XII. tab.* Madrit. 1638. 4. vti commemorat Cl. STOCKMANN in *not. ad Bachii hist. iur.* Lib. III. cap. II. Sect. V. §. XIV. p. 459.

5) In *EIVS Operibus*, Francofurti 1592 editis p. 790. Exposuit Duarenus in hoc libello fragmentum Scaevolae, quod l. 122. D. *de verbor. oblig.* exstat.

Neque minus SCAEVOLAE *librum singularem quaestionum publice tractatarum*, IOS. FERNANDEZ DE RETES commentario instruxit, qui libro IV. eius *Opusculorum*, Salmanticae 1650. editorum, continetur, et cum his in *thes. Meerm. tom. IV.* p. 169. translatus est.

disputationibus duobus de iure civili ex Papiniano, quae Heidelbergae MDCLXI. et Halae ac Lipsiae MDCCCXXX. lucem adspexerunt et denuo recusae sunt in tom. I. *iurisprud. Romanae et Atticae*, p. 921. sqq. IAC. CUIACIUS in *Papiniano*; siue *recitationibus in omnes leges Papiniani*, quae vulgatae sunt Francofurti MDCLXXXV. ac MDCCIII ⁶⁾. et tom. IV. *opusculorum*, Neapoli ann. MDCCCXXVII. editorum, denuo in lucem prodierunt. ANT. FABRUM, in *scientia iurisprud. Papinianae*, Lugduni MDCCVII. ac Geneuae MDCCCXXX. iis iungere haud possumus, propterea quod singulari ex ratione iurisprudentiam vocauerit *Papinianeam*; neque vlllo modo ibi solum scriptorum Papiniani rationem habuit.

XI. CLAUD. TRYPHONINVS. Quodcunque ex ipsius disputationibus in digestis exstaret, multa industria collegit ANT. DADIN. ALTESERRA, *recitationibus quotidianis in Claudii Tryphonini libros XXI. disputationum*, Tolosae Tom. I. MDCLXXIX. Tom. II. MDCLXXXIV.

XII. ARRIVS MENANDER. Eius *fragmenta legum de re militari* cum commentario COELESTINI MIRABELLI edidit IO. GEORG. HARNISCH, Lipsiae MDCCCLII ⁷⁾.

XIII. VLPIANVS. IAC. CUIACIUS *recitationes ad Vlpiani responsorum libros duos* edidit, qui tom. III. *operum postum.* deprehenduntur.

XIV. PAVLLVS. De ipsius libris notandi sunt IAC. CUIACIUS, in *Iulio Paulo, id est ad Iul. Paulli libros ad edictum et libros Quaestionum recitationes*, Colon. MDCLXXXIX. Francof. MDCCIX ⁸⁾.

EDM.

6) Tom. I. *opp. postum.* complectuntur.

7) COEL. MIRABELLI libellus *ad fragmenta legum Arrii Menandri de re mil.* primum prodiit Biturig. 1663.

8) In eius *opp. postum.* Tom. II. p. I. sequ. Notandae quoque sunt EIVSDEM *recitationes ad Paulli libros responsorum*, quae tom. III. *opp. postum.* continentur.

EDM. MERILLIVS, *libro singulari differentiarum iuris ex libris iuris manualium Iulii Pauli*, Lutetiae MDCCCXXXVIII. et FRANC. CAROL. CONRADI, *ad Iulii Pauli ex libro singulari de iure singulari reliqua*, Lipsiae MDCCCXXVIII ⁹⁾.

XV. CALLISTRATVS. Bene de ipso meritus est EDM. MERILLIVS, cuius *commentarius in quaestiones Callistrati*, in tom. III. *thesauri iuris civilis Rom. Ottonian.* p. 613. est translatus.

XVI. FLORENTINVS. Partem vel minimum institutionum eius restituit IO. FLOR. RIVINVS, *de Florentini iurisprudentiae testamentariae reliquiis*, Vitembergae MDCCCLIII. ac

XVII. MODESTINVS, cuius libros litterati homines imprimis attentione dignos esse iudicarunt. QUUM IAC. CUIACIVS *Modestinum siue ad Modestini differentiar. libr. nouem comment.* in lucem emitteret publicam, Hanou. MDXCIII ¹⁰⁾, IAC. LECTIVS eum est secutus ac *ad Modestinum de poenis*, librum in lucem publicam emisit, Basileae MDCLXXXII. quem EVER. OTTO in tom. I. *thesauri iuris Romani*, p. 123. transtulit. Recentiori tempore IO. SCHILTERVS *Herennium Modestinum, siue fragmenta libri singularis*, quem *περι εϋρηματικων* id est *de cautelis* scripserat Modestinus, *commentario illustrata*, Argentor. MDCLXXXVII. edidit. Eundem librum restituere studuit HENR. BRENCMANN, *diatriba de eurenematicis; siue in Herennii Modestini librum singularem περι εϋρηματικων comment.*

9) Recus. in (GERH. OELRICHS) *collectione dissertationum historico-antiquario-iurid. in academ. German. habitat.* Bremae 1785. No. 9.

10) Tom. II. *opp. postum.* p. 1219. Add. EIVSDEM *recitationes ad Modestini Libros XIX. Responsor.* Tom. III. *opp. post.* p. 142. Iam ante Cuiacium ANTON. AVGVSTINVS *Modestini libros de excusationibus* libro singulari, ipsius *Emendationum libris* adiecto, illustrauerat, Venetiis apud Iuntas 1543. Vtrumque opus in *Thes. Otton.* tom. IV. exstat.

mentario Lugduni Batauorum MDCCCVI. Porro IO. FLORENS RIVINVS, *exercitationem iuris civilis in Modestini casus enucleatos*, Lipsiae MDCCCXXVII. in lucem edidit, ac IO. VAN NISPEN, *disputationem ad fragmenta, quae in digestis ex Herennii Modestini libris nouem differentiarum supersunt*, Lugd. Bat. ann. MDCCCL. defendit. Transtulit illam GERH. OELRICHS in *thesaur. dissert. iurid. Belgicar. vol. 1. tom. 1. p. 1.* ac tandem CHR. HENR. BRÉVNING *interpretationes ex Herennio Modestino, spec. 1. II. III. et IV.* Lipsiae MDCCCLII. sq. in lucem publicam emisit ¹¹⁾. W.

§. CCXIV.

11) Numerum istorum Iurisconsultorum, quorum fragmenta illustrata habemus, sequentes augeant:

XVIII. ALFENVS VARVS. Fragmenta eius, quae in Digestis exstant, collegit atque illustravit HENR. BRENCMANNVS in *Alfeno Varo, siue pandectis iuris civilis auctoribus suis et libris restitutis*. Amstel. 1709. 8. Praeterea notanda est CAR. CHRISTOPH. HOFACKER *Diss. ad fragmenta, quae ex Alfeni Vari Libris XL. Dig. supersunt*, Tubing. 1775. 4.

XIX. Q. ANTISTIVS LABEO. Fragmenta eius interpretatus est Sebast. Ortega, teste Gr. Maiansio *praef. ad XXX Istor. fragm. §. XXII.*

XX. PAPIRIVS IVSTVS. Ad ea, quae lex libris eius constitutionum *Diuor. Fratrum*, in Digestis supersunt, commentatus est CAR. AVG. HENNICKE *Diss. Papirii Iusti, Icti Rom. fragmenta obseruationculis illustrata*, Praef. AVG. CORN. STOCKMANN, Lips. 1792.

XXI. AELIVS MARCIANVS. Ex libris eius XVI. *Institutionum* fragmenta ordine composuit HEINECCIUS *Opusc. Posth. p. 588.* Fragmenta vero libri I. *Regularum* illustrauit IAC. GRONOVIVS *Diss. ad quatuor fragmenta, quae ex Aelii Marciani primo Regularum libro in Pand. supersunt*. Lugd. Bat. 1759. Existat in Fellenbergii *Iurisprudentia antiqua*, Tom. II. p. 625 — 675.

XXII. AEMILIUS MACER. Excerpta, quae ex libris huius iurisconsulti *de publicis iudiciis* in Digesta

§. CCXIV.

Quamuis negari nequeat, legum inscriptio-^{Licet in-}
 nes nonnumquam vitiosas esse, facile enim ^{scriptio-}
 hic quoque, vt alibi, a librariis peccari po-^{nes non-}
 tuit: nihil tamen illis ideo tribuendum esse, val-^{numquam}
 de stultus sit, qui existimet. Nam si vna et al-^{vitiosae,}
 tera in mendo cubat, non sequitur, vt omnes
 falsae, et vitiis adfectae esse debeant. Nec dif-
 ficile est homini perspicaci, qui fragmentis
 iureconsulti conferendis, et attente confide-
 randis adsuetus est, vitia illa, quae librario-
 rum incuria in inscriptiones irreperunt, elue-
 re, et veras inscriptiones, adhibitis hanc in
 rem librorum *manuscriptorum* auctoritatibus,
 restituere. Et sane magna sollertia id viri do-
 ctissimi praestiterunt. PETRVS PERRENONIVS
 L. II.

ita migrarunt, commentario instruxit IAC. LECTIVS
 Lugd. 1597. 8. qui *Tom. I. Thes. Otton.* p. 67. contine-
 tur. Praeterea FRANC. RAMOS DEL MANZANO ea, quae
 ex libris eiusdem *ad legem vicesimae hereditatum*
 supersunt, illustravit, *Commentariorum ad leges Iu-*
liam et Papiam Libro I. cap. VII. sequ. (Madriti
 1678. 11. Vol. in fol. et in *Thes. Meermanniano.*
Tom. v. p. 68.)

XXIII. HERMOGENIANVS. Libris eius *Epitoma-*
rum operam dedit IOS. FINESTRES et DE MON-
 SALVO, cuius amplissimus *in Hermogeniani Icti iu-*
ris epitomarum libros VI. commentarius prodiit 11.
 tom. Ceruariae Lacetanorum 1757.

XXIV. VENULEIIVS SATVRNINVS. Fragmenta li-
 bror. de officio Proconsulis explicauit HERM. OSTER-
 DYK, *diff. inaug. ad fragmenta, quae ex Venuleii Satur-*
nini libris de officio Proconsulis supersunt, Traj. ad Rhen.
 1755. Exstat in OELRICHS *Nou. Thesauro dissertat.*
iurid. select. in acad. Belg. habit. Vol. I. Tom. 11.
 P. 447.

L. II. Animaduers. iur. ciu. cap. XV. ¹⁾ IAC. GOTHOFREDVS in *comment. ad tit. de regul. iur. passim.*

* Errores inscriptionum quarundam notarunt ANTON. AVGVSTINVS *L. I. emendat. cap. IV.* IAC. CUIACIVS *ad Paull. Recept. Sentent. L. IV. T. VII.* et IACOBVS LABITTVS in *usu indic. Pandectar. cap. VI.*

§. CCXV.

Iuriscon-
sultorum
scripta a
Tribonia-
no inter-
polata sint,
easdem
excudere
tamen iu-
vat.

Verum quoque est, saepe a Triboniano scripta iureconsultorum interpolata esse, vel adiectis quibusdam, vel omissis, qua de re sequenti capite differemus. Sed quum numquam Tribonianus, vel alius, quisquis fuerit, compilatorem, mentito alicuius iureconsulti nomine, integrum caput supposuerit: nemo dixerit, inanem esse operam, quae in excutiendis legum inscriptionibus collocatur, aut perperam ex legum, inscriptionis ope, collatione argumentum duci. Nam licet quaedam in legibus mutata sint: series tamen, aut argumentum librorum cuiusque iurisconsulti nihilo minus potest inuestigari, et genuina species cuique legi accommodari. Alia argumenta, quibus fidem inscriptionum infirmare conantur ALBERIC. GENTILIS *L. I. lection. et epist. cap. XIII.* WOLFGANG. ADAM. LAVTERBACHIVS in *colleg. theoret. pract. proleg. §. IV. n. 5. et 15* ¹⁾ REINER. BACHOVIVS *ad Treutler. Vol. I. disp. 27. th. 4. lit. A.* KLEINSCHMIDIUS *praecognit. iurisprud. tr. IV. Sect. II. n. 44.* vix digna sunt, quae refutentur, iisque

¹⁾ tom. I. *Thes. Otton.* p. 645.

¹⁾ et exercit. I. *conclus. forens.* 4.

iisque iam satisfecerunt BERNH. HENR. REINOLDVS in or. *de legum inscription. §. XIX. sq.* NICOL. HIERONYM. GVNDLINGIVS, in *praef. ad Labitti indicem*, LAVRENT ANDREAS HAMBERGER in *opuscul. ad elegantior. iurisprudent. pertin. p. 304.*

§. CCXVI.

Hactenus de inscriptionibus legum digestorum. Sequitur, vt de inscriptionibus legum Codicis, quae ab illis paullum diuersae sunt, exponamus. Codex Iustinianus vti Imperatorum constitutiones, edicta nempe, rescripta, decreta, sanctiones pragmaticas complectitur; ita sponte liquet, inscriptiones, quae legibus Codicis praescriptae sunt, Augustorum, et eorum, ad quos constitutiones missae sunt, nomina continere. *

Inscriptio-
nes legum
Cod. con-
tinent
nomina
Impp. et
eorum,
ad quos
missae
constitu-
tiones.

* Hac in re Iustinianus imitatus est Theodosium iun. imp. qui nomina Imperatorum constitutionibus, in codicem Theodosianum relatis, praescribi iussit. Ita enim in Nouella, quae inter Theodosianas prima est, sanxit: *Nulli retro principum aeternitatem suam detractam volumus, nulliusque latoris occidere nomen. Contra manere perpetuo gloriam memoriamque conditorum et autorum.* Quin constitutionibus, ante Theodosii tempora in codicibus Gregoriano et Hermogeniano collectis, inscriptiones et subscriptiones adiectas esse satis constat.

Non sunt quidem inscriptiones omnes, quas fragmenta codicis Hermogeniani exhibent, genuinae et inprimis id statuendum est de illis, quae tribus prioribus legibus sunt praemissae: vti recte monet ANT. SCHVLTINGIVS, in *iurisprud. Anteiustiniarea*, p. 709. extra tamen dubitationem est positum, ab ipsis auctoribus codicis reliquas proficisci et solum modo memoratas certa ratione esse corruptas. W.

§. CCXVII.

Tribonia-
nus in con-
stitutione,
duas in
partes dis-
cerpta,
eamdem
in - et sub-
scriptio-
nem reti-
nuit.

In colligendis imperatorum constitutionibus ex codicibus Gregoriano, Hermogeniano, et Theodosiano ita versatus est Tribonianus, vt vnā constitutionem saepe in plures partes distraxerit. Atque hac in re vsus est ea libertate, quae ab Imp. Iustiniano ipsi concessa erat, vt varias constitutionis sanctiones, prout argumenti ratio postulabat, sub variis titulis referret. *Const. de nouo Codice faciendo §. 2.* Quoties vero constitutionem in duas, vel tres particulas discerpsit, toties vbique eamdem inscriptionem et subscriptionem retinuit. Exemplo esse potest L. 8. C. Th. de iurisdic. (Lib. II. tit. 1.) quae in tres alias distracta est, nempe L. 8. C. unde vi, L. pen. C. de accusat. et L. vn. C. de abigeis. vid. IAC. GOTHOFREDVS in prolegom. Cod. Theodos. cap. IV.

§. CCXVIII.

Nosse iu-
vat inscri-
ptiones
LL. C. no-
men Au-
gusti, cuius
quaeque
sit, indi-
cantes.

Magni in omni interpretatione interest, nosse legis auctorem, eiusque aetatem spectare, vt verus eius sensus inuestigari, exploratoque rerum statu, qui eo tempore, quo quisque imperauit, fuit, diiudicari queat, satisne lex ab eo condita, saeculo, moribusque nostris conueniat. Quantum ergo utilitatis ex inscriptionibus legum Codicis capiendum sit, quum Augustorum nomina indicent, facile per se existimari potest. Nec illud praetermittendum est, quod earum ope antiquiores et recentiores constitutiones discernere liceat, qua in re maximum situm esse momentum supra diximus.

Elucere quidem videtur tempus cuiuslibet legis, quam codex exhibet, magis ex subscriptione, quam inscriptione: verum enim vero falleretur, qui hac
in

in re omnem vtilitatem denegare vellet inscriptionibus. Quum quilibet scit, eos, qui codicem describerent, facillime in nominibus consulum, quibus tempus in subscriptione inprimis designatur, ac inprimis numeris consulatuum ipsorum, facillime errare potuisse, aetas legis saepius res maneret incerta, si solum ex subscriptione esset colligenda; vbi vero inscriptio accedit atque ista non minus conuenit cum subscriptione: eo minus dubitatio locum habet. Quot quaeso leges in codice occurrunt, vbi subscriptio vel penitus deficit; vel haud integra in codice reperitur? Ita L. 1. C. *de usufructu pro donat.* diem quidem et mensem, minime vero consulem nominat, tota autem subscriptio desideratur in L. 9. C. *de procurator.* L. 4. et 5. C. *fam. eriscund.* L. 5. 6. 7. 8. *de non numerata pecunia* et sexcentis aliis. Quantum animaduerti, contigit id potissimum legibus antiquioribus, quarum subscriptio iam omissa fuit, antequam TRIBONIANVS illas codici suo inferendas curaret, et ABR. WIELING in *iurisprud. restituta*, part. poster. p. 12. solum CXII. leges ALEXANDRI nominauit, quae subscriptione prorsus carent, ideoque BERN. HENR. REINOLD libens concedo, *orat. de legum inscriptionibus*, §. XIII. p. 200. hoc casu omnino ad inscriptionem esse confugiendum. W.

§. CCXIX.

Quum inscriptiones, legibus Codicis praemissae, cuius imperatoris quaeque sit constitutio, ostendant: obseruata imperatorum serie, nullo negotio cognosci potest, quae leges ex *Theodosiano* in codicem, quo vtimur, sint translatae. Quodsi quis ergo ad fontes, ex quibus lex hausta est, recurrat: facile intelliget, vtrum bona fide constitutionem descripserit Tribonianus, an eam interpolarit, vel aliquid addiderit, aut detraxerit. Hisce enim cognitis, quin genuinus mutilatae constitutionis sensus inuestigari possit, nemo dubitat. Exemplis rem

Serie enim
imperato-
rum obser-
uata facile
cognosci-
tur fons
legis et

egregie demonstraui laudatus GOTHOFREDVS
in *prolegom. Cod. Theodos. c. IX.*

Altera utilitas, quam ex sententia REINOLDI aequae ac auctoris interpres ex inscriptionibus legum capit, non negari potest, dolendum tamen est, codicem Theodosianum non nostris esse in manibus, uti eum nobis reliquit THEODOSIVS, sed certa ratione mutilatum ab ANIANO, uti copiosius ostendit IO. SAL. BRVNNQVELLIVS, *de codice Theodosiano, cap. III. §. 2. sqq.* Necesse itaque est, ut, si quoque diffidium quoddam inter utrumque codicem ratione huius, vel illius legis deprehenditur, interpres, antequam illud interpolationi TRIBONIANI tribuat, paullo curatius dispiciat, utrum huic, an potius ANIANO sit adsignandum; IAC. autem GOTHOFREDVS eo quoque nomine de iurisprudencia elegantiore bene est meritus, quod in *notis*, cuilibet *legi Codicis Theodosiani, in Iustinianum translatae* subiectis, verba, quibus lectio utriusque codicis differt, maxima cura collegit. Facili itaque negotio omnes illas leges, quas certo modo mutavit IUSTINIANVS, nominare possem. Sed sufficiat, quasdam notasse. Ita L. 12. C. *de iuris et facti ignor.* ex L. 2. *Cod. Theod. de constitut. principum*, est sumpta; quinque tamen priora vocabula sunt omissa. Eadem ratione mutationem deprehendimus, si L. 6. C. *de dilat.* cum L. 3. *Cod. Theod. de dilat.* L. 2. C. *de his, qui veniam aetat. impetrar.* cum L. 1. C. *Theod. eod. tit.* L. 6. C. *de incestis nuptiis* cum L. 3. *Cod. Theod. eod. tit.* L. 15. C. *de donat. ante nuptias* cum L. 2. *Cod. Theod. de sponsal. et ante nuptias donat.* L. 24. C. *de administrat. tutor. vel curat.* cum L. 4. *Cod. Theod. de administrat. et peric. tut.* L. 17. C. *de testam.* cum L. 3. *Cod. Theodos. de testam. et codic.* L. ult. *quorum bonorum* cum L. 1. *Cod. Theod. eod. tit.* comparamus, licet inscriptiones harum legum abunde doceant, eandem esse legem in codice Theodosiano, quam exhibet Iustinianus, quemadmodum IO. SAL. BRVNNQVELLIVS, *loc. memor.* et IO. DAN. RITTERVS, *not. ad prolegom. Gothofredi, cod. Theodosiani, cap. 4. tom. 1. Codicis Theodosiani praemissa*, p. 220. iam monstrarunt. Neque vero minus
ope

ope inscriptionum leges codicis, a Triboniano mutilatas, cognoscere possumus. Idem quoque tangit ECKHARDVS et vt exemplis rem demonstrem, provo-
 voco ad quasdam saltem leges, quibus lucem demum accendere possumus, vbi inscriptionum ope adiuti, illas inuenimus, vti nobis in Codice Theodosiano exhibentur. Ita docet inscriptio L. 4. *C. de diuersis rescriptis* sumtam eam esse ex L. 1. *Cod. Theod. de constit. principum*; vbi vero hanc consulamus, deprehendimus hac lege de omnibus edictis ac constitutionibus generalibus sermonem fuisse; eam autem restrinxisse Tribonianum cum suis adiutoribus ad beneficia personalia, certis tantum personis concessa hocque nomine eandem reiecis-
 se in alium titulum; L. 2. *C. de poena iudicis, qui male iudicauit*, ope inscriptionis deprehendimus in L. 2. *Cod. Theod. de temporum curs. et reparat. denuntiationum* ac ex hac discimus, legumlatores nullo modo respexisse ad iudicem, qui vel pretio, vel gratia corruptus, perperam iudicauit; Tribonianum autem constitutionem hanc omnino ad eum extendisse. Quum L. 4. *Cod. Theod. de sponsal. et ante nupt. donat.* generatim militi desponsato copiam faceret, post biennium, alterius conditionis quaerendae causa recedendi, Tribonianus id quoque in L. 2. *C. de sponsal. et arrhis sponsal.* ad praesentem adplicabat sponsam hacque ratione constitutionem Constantini mutabat, eique quidquam tribuebat, quod ipsi haud in mentem venit. His addit BRUNNQVELLIUS loc. mem. L. 27. *C. de inoff. testamento*, quae ex L. 3. *Cod. Theod. eiusd. tit.* ac L. ult. *C. finium regundor.* quae ex L. 3. *Cod. Theod. fin. regundorum* est delibata. W.

§. CCXX.

Quumque eandem inscriptionem et subscrip-
 tionem retinuerit Tribonianus, si quamdam
 constitutionem in duas, vel tres partes distra-
 xit: (§. CCXVII) vnusquisque animaduertit,
 sensum, speciemque legis non posse non patere
 apertius, si inscriptionis indicio partes discer-

partes
 eiusdem
 discerptae
 inscriptio-
 nis indicio
 coniun-
 guntur.

ptae coniungantur. * Sic *L. 3. C. de edendo* pars est *L. vn. C. de litis contestat.* eique subiungenda, quia vtraque eandem inscriptionem praefert: *Impp. Seuerus et Antonius A. A. Valenti*, licet subscriptio nonnihil sit incerta. Optime inde ostenditur differentia, quae est inter editionem actionis, et litis contestationem, eaque quaestio, an libellum mutare, vel emendare, et quamdiu liceat, perspicue deciditur. IAC. CVIACIVS *L. IX. Obs. c. 21.* GERARD. NOODT. *de iurisdic. et imper. L. I. c. XIII* 1).

* Vnde dici nequit, lumen sic historicum legibus detractum esse, vti recte contra IAC. GOTHOFREDVM ostendit IO. GOTTL. HEINECCIUS in *opuscul. minor. p. 280.* At si duas leges, seruata alterutrius inscriptione, in vnam conflauit Tribonianus, omnino lumen historicum legibus detraxit, eoque crucem interpretibus fixit. Sic duas Constantini M. constitutiones, easque diuersissimas, et in alienum sensum detortas, quae in *L. I. et III. Cod. Th. de inoff. testam.* exstant, in vnam *L. 27. C. de inoffic. testam.* conflauit, vti obseruant MERLINVS *de legitima L. III. Tit. II. quaeest. XIII.* IAC. GOTHOFREDVS *comment. ad L. 1. Cod. Theod. de inoff. testam.* Ex hac vero lege interpolata vulgo ignominiae quoddam genus ab infamia iuris, aequae ac facti secretum, eliciunt doctores, idque, petitis inde verbis, *levis notae maculam* adpellant, quod nullum in iure Romano praesidium reperit. IO. GOTTL. HEINECCIUS in *diff. de levis notae macula §. 28.* Ita quoque *L. 2. C. de infontibus expos.* pars prior vsque ad verbum *subiacebit* est Valentiniani, Valentis, et Gratiani Impp. posterior autem Honorii et Theodosii, vti liquet ex *L. 2. Cod. Th. de exposit.* vid. GERARDVS NOODT in *Iulio Paulo cap. VI* 2).
Harum

1) tom. I. oper. p. 111.

2) tom. I. oper. p. 575.

Harum vero legum, vel mutilatarum, vel interpolatarum, sensum nemo adsequetur, nisi ad fontem recurrat, et *Codicem Theodosianum*, absolutissimo IAC. GOTHOFREDI commentario, secundis curis a viro celeberrimo, IO. DANIELE RITTERO, egregie perpolito, illustratum conferat et euoluat. conf. B. IO. SALOM. BRVNNQVELLI diff. *de Codice Theodosiano, eiusque in iure Iustiniano usu cap. IV.*

Existunt leges, quae pluribus ex constitutionibus sunt conflatae a Triboniano; existunt tamen quoque, quae in plures ab eodem sunt dispersae. Duas leges, priorem in censum scribendas, iam nominavit ECKHARDVS. Iis adiungere possumus L. 7. C. *de feriis*, quae desumpta est ex L. 21. *Cod. Theod. de feriis*, L. vlt. *Cod. Theod. de spectaculis* ac L. 13. *de exactionibus*: porro L. vlt. C. *fam. erciscundae* ex L. 1. *Cod. Theod. fam. erciscundae* et L. 21. *cod. Theod. de testament.* nec non L. vlt. C. *quod cum eo, qui in aliena potestate est*, formatam ex L. vn. *Cod. Theod. quod inssu* et L. vn. *de peculio* ac L. 3. C. *de aquaeductu*, quae sumta est ex L. 5. et 6. *Cod. Theod. eiusd. tit.* merito tamen notandum est, certa quidem ratione inferuire posse inscriptiones Codicis Theodosiani interpreti ad eruendam eiusmodi legem, a Triboniano e pluribus constitutionibus conflata, minime autem illas, quae inveniuntur in codice Iustiniano. Alia est earum constitutionum codicis Theodosiani ratio, quae, ubi a Triboniano in codicem Iustinianum sunt translatae, in plures leges sunt diuisae. Haud difficile nobis impositum est negotium, ubi eiusmodi leges nominare volumus. Vna iam est adlegata ab ECKHARDO, §. CCXVII. sed his alias quasdam addere possumus. Ita L. 1. *Cod. Theod. ne in sua causa quis iudicet* in duo diuisa est membra, quorum vnum deprehenditur in L. vn. C. *eod. tit.* atque alterum in L. 10. C. *de testibus* L. 3. *Cod. Theod. de dotibus* diuisa est in L. vlt. C. *solut. matrim. quemadmod. dos petatur* et L. vn. C. *si dos constante matr.* L. 7. *Cod. Theod. de testam. et codicill.* secta est in L. vlt. C. *de codicillis* et L. 2. C. *de honor. possess. contra tab. liberor.* neque minus L. 2. *Cod. Theod.*

de liberali caussa in duas partes est dispertita, quarum prior in L. vlt. C. *de patr. potestat.* ac posterior L. vlt. C. *quibus ad libertatem proclamare non licet*prehenditur. Quum hoc modo feliciter coniungi possunt ope inscriptionum fragmenta legis vnus, quae in codice nostro sunt dispersa, iisque lumen accenditur, quod alioquin desideratur: tandem leges cogitari possunt, quarum vnum fragmentum in Iustiniano; alterum vero in Theodosianoprehenditur codice. Ita desideratur hodie in Codice Theodosiano satis nota illa constitutio ARCADII et HONORII, ex qua valor testamenti, principi oblatti, deriuatur, videlicet L. 19. C. *de testamentis*. Iam non inquiram, vtrum locum quoque habuerit in Codice Theodosiano, neque referenda sit ad leges perditas; an potius a THEODOSIO studiose sit omissa; exhibet tamen iste tres alias leges, quae eiusdem legis fragmenta fuisse, merito concludere possumus cum IAC. GOTHOFREDO partim ex inscriptione atque subscriptione; partim ex ipsarum argumento, nimirum L. vlt. *Cod. Theod. de diuersis rescript.* L. vlt. *de iure liberorum* ac L. 6. *de inoffic. testam.* ac per id mirum in modum supra memoratam legem illustrat. Si modo excitatas sanctiones cum ista comparamus, ex illis discimus, quis occasionem suppeditauerit Augustis hancce ferendi legem, ac Catulinum eum nominant; neque minus coniecturam IAC. GOTHOFREDI, *comm. ad L. 6. cod. Theod. de inoffic. testam. tom. 1. p. 207.* belle corroborat, vbi putat, potissimum coniugum caussa sanctionem hanc latam esse, qui liberos haud haberent, quod copiosius exposui *diff. de testamento principi oblato, cap. 1. p. 28³*). W.

§. CCXXI.

Ex inscri-
ptione no-
minum

eorum, ad
quos Con-

Praeter Imperatorum nomina inscriptiones legum Codicis eorum quoque nomina continent, ad quos constitutiones missae sunt. Hi sunt vel magistratus, vel priuati, ad quorum consu-

3) tom. 1. opusculor. p. 120.

consultationes Imperatores rescripserunt. Hinc ^{fit. missae.} quodammodo intelligi potest, vtrum lex Codi-^{patet, num} cis sit *edictum*, an *rescriptum*, vel *decretum*. REI-^{lex C. fit} NOLDVS de *inscription. legum* §. XIII. Quum ^{edictum,} vero rescripta et decreta data sint in causis sin-^{an rescri-} gularibus, quarum circumstantiae nobis pluri-^{ptum vel} mum sunt incognitae: sequitur, vt ea non ad-^{decretum.} mittant interpretationis laxitatem. * Vnde in illis non valet argumentum, quod a contrario, vel consequentia peti solet, et si nimis late paterentur Imperatorum verba, eos non aliter decreuisse, vel rescripsisse intelligendum est, quam regulis iuris certi conuenit. GERARDVS NOODT in *Diocletiano et Maximiano cap. II. et in Iulio Paulo cap. VII.*

- * Rescripta sane nihil aliud sunt, quam responsiones Impp. ad quaestiones ex facto propositas, et proinde a responsis iureconsultorum nihil differunt. Quod igitur in explicandis legibus, ex responsorum libris petitis, adprime utile est, veras earum species obseruare: illud in rescriptorum quoque interpretatione maximum habet momentum ad conciliandas inprimis leges, quae sibi videntur aduersari. Sed non tam facile est ex rescriptis, quid in facto fuerit, de quo consulti sunt imperatores, conicere, seu speciem ex verbis illorum constituere, vti quidem existimat IO. MERCERIVS in *conciat. p. m. 105.* Nam libelli et relationes, quibus subscripserunt, vel responderunt principes, cuiusmodi reperiuntur apud PLINIVM *L. X. epistol. 56. 57. 88. 93. 94.* et SYMMACHVM *libro X. epistol. ad Theodos.* non amplius exstant. Quum ergo circumstantiae facti eius, de quo consulti fuere, nos fugiant: aequae difficilem esse legum codicis, quam digestorum interpretationem adparet. REINOLDVS in *not. ad Mercerii conciliator. p. m. 99.*

§. CCXXII.

Quomodo
Imperato-
res eos, ad
quos re-
scripse-
runt, adlo-
quuti sint?

Solent Impp. in his inscriptionibus eos, ad quos rescribunt, vel in casu tertio, vel in casu quarto, numquam vero in vocatiuo adloqui. Sic in *L. 2. Cod. de iurisdic.*
Impp. Diocletianus et Maximianus A. A. Alex-

andro;
in *L. 13. Cod. de operis libertor.*

Imp. Valent. Valens et Gratian. A. A. A. ad Probum Praefectum Praetorio;

et in *L. vn. C. ut quae defunt aduoc. part. Iud. suppl.*

Impp. Dioclet. et Maximian. Augusti et CC. ad Honoratum. Saepe quoque in inscriptionibus vnus nomen occurrit, quum in ipsis legibus Impp. plures adloquantur, quod tum factum est, quando vnus nomine omnium, et v. g. frater, vel soror nomine reliquorum fratrum fororumque, vel maritus suo et vxoris nomine, libellum imperatori obtulerat. * Errori vero librariorum tribuendum est, si muliebri nomen legi praescriptum sit, et in eius contextu ad virum rescribatur, quod inscriptionis vitium facile ex ipsa lege emendari potest. Exemplis erudite hoc probauit. V. C. HVBERTVS GREGORIUS VAN VRYHOFF in *obseru. iur. ciu. cap. XVII.*

* Ita in *L. 1. C. qui milit. poss. vel. non poss.* Impp. Seuerus Antoninus A. A. Antonio (vt in quibusdam editionibus est, *Antoniae*) *Si militiae nomen dare vultis, offerte vos his, qui probandi ius habent. Non autem ignoratis eos, qui litis causa militiam appetierint, postulantibus aduersariis solui sacramento solere.* add. *L. 6. C. de testam. L. 19. C. de donation. L. 2. C. ad SC. Orfitian.*

Neque inutilis est mentio eius, ad quem constitutio est data, interpreti ac inprimis lucem ipsi accendit.

cendit, vbi in exponenda lege est occupatus, quae a pluribus Augustis est lata. Licet quilibet ipsorum suis prouinciis praeesset, atque alter eorum imperium orientale gubernaret: alter autem occidentale, nec vnus leges alterius obligarent subditos; immo eandem ob causam vnus Augustus legem, quam tulit, cum altero communicaret, vt si vellet, eam quoque subditis suis promulgaret, quemadmodum copiose ostendit IO. SAL. BRUNNQUELLIVS, *de codice Theodos. cap. III. §. V. tom. I. opusc. p. 63.* haud tamen inusitatum fuit, vtriusque Augusti nomen legi praepone, quae ad vnum imperium pertinerent, vt exposuit ANT. SCHULTING, in *iurisprudentia Anteiustiniana*, p. 613. Videmus id ex lege antea excitata, nimirum L. 19. C. *de testamentis*. Quum THEODOSIVS duos annos ante coniuges ab onere petendi ius liberorum liberaasset L. 2. et 3. *Cod. Theod. de iure liberor.* ideoque haud opus esset coniugi, vbi alteri hereditatem suam relinquere vellet, testamento, inconueniens profecto esset statuere, legem memoratam 19. esse vulgatam THEODOSII subditis; nihilo tamen minus vtrique Augusto, HONORIO nimirum ac THEODOSIO tribuitur. Idem accidit multis aliis in legibus. Oleum aequae ac operam is perderet, qui ex Augustorum nominibus, quis eorum legis sit lator et quam in parte imperii ea valuerit, conicere vellet. Aliunde id eruere debet, hocque nomine id inprimis explorat, si nomen eius, ad quem inscriptio est directa, paullo curatius perpendit. Non quidem negare possumus, etiam patere id ex loco, quo rescriptum est datum, quumque supra memorata lex HONORII et THEODOSII data est Rauennae atque ibi HONORIVS, qui occidentali praeesset imperio, commoraretur, vt monstrant IAC. GOTHOFREDVS, *chronolog. cod. Theod. tom. I. ad Theodos. p. 178.* et LVD. ANT. MURATORI, in *der Geschichte von Italien*, tom. II. p. 605. ex eo iam documentum capere licet, HONORII quoque esse legem eamque iis, qui ipsius imperio fuerunt subiecti, praescriptam: verum enim vero adhuc clarius id comprobatur IOANNES ille praefectus praetorio, ad quem datum est illud rescriptum. Quum sub Honorio praefectus praetorio Italiae

liae esset, vti copiosius monstrat GOTHOFREDVS, et ad eum omnes datae sunt leges, quas HONORIVS isto vulgavit tempore; ad Anthemium vero, praefectum praetorio, missas esse constat sanctiones Theodosii, nemo profecto dubitabit Honorio legem illam tribuere, si quoque ipse THEODOSIVS hac de re amplissimum illud documentum haud praebuisset, quod omnino praebuit *novella* Theodosii IV. Ablego lectorem ad ea, quae diff. *de testamento principi oblato*, cap. 1. copiosius protuli. W.

§. CCXXIII.

Subscri-
ptiones le-
gum C.
continent
dies et
consules,

Subscriptiones legum Codicis continent dies et consules. A consulibus enim, vt inter omnes constat, apud Rom. anni denominabantur: vnde ἐπώνυμος τῆς ἑταρς ἀρχῆς consulatus a IVLIANO *orat. II.* adpellatur. Suffecti autem consules anno nomina dare non poterant, sed *ordinarii*, qui Kal. Ian. magistratum inierant. Horum igitur nomina vti fastis, monimentis publicis, et instrumentis olim praenotabantur; SENECA *epist. IV. de ira L. III. c. 31.* CASSIODORVS *L. VI. varior. cap. I.* ita principum constitutionibus in Codice *Theodosiano*, et *Iustiniano* subscripta leguntur. ANT. PAGI in diff. *hypat. seu de consul. Caesar. p. 57.* PETRVS RELANDVS in *Fast. Consular. p. 23.*

§. CCXXIV.

attamen
die et con-
sule desti-
tutae et,
iam in co-
dicem re-
latae,

Haud paucae vero constitutiones in codice occurrunt, quibus diem et consulem non adscriptum esse deprehendimus. * Quamuis vero Constantinus M. in *L. I. C. Th. de constit. princip. et edict.* auctoritate carere iusserit edicta et constitutiones sine die et consule: id tamen postea a Iustiniano mutatum est, qui constitutionibus etiam die et consule destitutis, modo in

in Codicem fuerint relatae, auctoritatem imper-
tiit. *Const. de nouo Cod. fac. §. 2.*

* Saepe vero vnus modo consul, omisso altero, in subscriptionibus legum commemoratur. vid. *L. 2. C. qui admitt. ad bonor. possess. L. 7. C. de fund. rei priu. L. 10. C. de defensor. ciuitat. L. 2. C. ubi quis de curial. L. 1. C. de priuileg. scholar.* Hoc cur factum sit, eleganter disquirat HADRIAN. RELANDVS in praef. PETRI RELANDI *Fastis Consular.* praemissa p. 35. vbi veteres vno etiam consule, licet duo fuerint, annum signare consuevisse exemplis probat. Sed praecipua huius rei causa fuit *damnata* alicuius consulis *memoria*. Ita Senecae nomen in fastis non adparet; licet a. V. C. DCCCXIV cum Trebellio Maximo consulatū gesserit, quia laesae quasi maiestatis reus a Nerone condemnatus fuit. Nam vti nihil ab eo actum gestumque ratum erat, qui perduellis erat iudicatus, adeo, vt ne numi quidem, in quibus eius nomen esset, valerent, teste ARRIANO *dissert. Epictet. IV. 5.* et statucae eius, imagines, et tituli detraherentur, TACITVS *Histor. III. 13.* HERODIAN. VIII. 5. IVL. CAPITOLINVS in *Maximin. cap. XXIII*: ita nomen quoque e fastis eradebatur, vt memoria eius plane aboleretur. TACIT. *L. III. Annal. cap. XVII.* Hinc in *lapide II. p. 113.* apud GRVTERVM in *corpor. inscription.* solum Cn. Domitium Ahenobarbum Cos. legimus, quod eius collega M. Furius Camillus Scribonianus damnatus esset. RADVLPH. FORNER. *L. II. rerum quotidian. c. 17. et 18.* RVPERTVS *animaduers. ad Enchirid. Pomponii. Lib. II. cap. II.* Nec, translata imperii sede, consuetudo haec cessauit, siquidem Eutropii Cos. nomen anno Christi CCCXCIX sub Arcadio imp. e fastis deletum est, solius Theodori collegae nomine retento. SOCRATES *L. VI. histor. c. V. 10.* ANTIOCHENVS in *excerpt. Peirescian. p. 848. L. 17. C. Th. de poenis.* Vnde leges eo anno latae solum Theodorum subscriptum habent. vid. PETRI RELANDI *Fastos consular. p. 534. sq.* De formula *post consulatum*, quae post scissum in orientale et

et occidentale imperium inualuit, et nonnullis legibus subscripta est, erudite differit Celeb. CHRISTIANVS GOTTLIEB SCHWARZIVS in *diff. de fastorum Romanorum formula post consulatum*¹⁾.

§. CCXV.

saepius
sunt vitio-
fac.

Vitiosas subinde esse legum subscriptiones vix mirabitur, qui, quam facile nomina imperatorum similia permutari, et errores in numeros, consulatibus adscriptos, irrepere potuerint, secum perpendat. Sic nomina imperatorum *Valentis et Valentiniani, Constantini, Constantii et Constantis, Iuliani et Ioueani, Iustini et Iustiniani* saepius inter se confundi, iam dudum obseruarunt IAC. GOTHOFREDVS in *chronolog. Cod. Theodos.* et PETRVS RELANDVS in *Fastis consular.* p. 282. 340. 691. Neque vero ita comparatae sunt mendae, quibus inscriptiones, et subscriptiones legum adfectae sunt, vt hae emendari plane nequeant: quin multas a viris doctis sanatas esse constat. *

* Id quod specimine quodam ostendit DIEGO VIN-
CENZIO VIDANIA in libello f. t. *inscriptiones et subscriptiones Iustinianei Codicis a typographorum incuriis vindicatae.*

Si vitia in inscriptionibus deprehenduntur, partim ea obtinere videmus in nominibus imperatorum, quibus leges hae tribuantur; partim in nominibus eorum, ad quos leges sunt datae. Illa facili modo emendare possumus, vbi vel inscriptionem cum subscriptione conferamus, vel ad Codicem Theodosianum confugimus, et si ibi legem, cuius inscriptio nobis suspecta videtur, inuenimus, quaenam eius sit inscriptio, consideramus. Vt rem quibusdam saltem illustrem exemplis, *leg. 2. C. ne liceat potentior.*
pa-

¹⁾ Altorf. 1735.

patroc. litigant. tributam inuenimus, secundum eius inscriptionem in Codice Iustiniano, ARCADIO, HONORIO, ac THEODOSIO. Quum Arcadius diem supremum obiit ann. ccccviii. teste ZOSIMO, *libr. V. histor. p. 311.* Constantinopoli, quilibet videt, falsam esse inscriptionem; feliciter tamen illam restituere licet ex *leg. vn. cod. Theod. de action. ad potentes translatis* ¹⁾. L. vlt C. *si aduersus venditionem* tribuitur tribus Constantini M. filiis et denegatur itaque ipsorum patri, licet ille rationibus minorum consulere voluerit aduersus tutorum curatorumue fraudes hoc edicto, ad populum vrbis Romae ann. ccc.xxvi. emisso, secundum L. 1. *Cod. Theod. de in integr. restitut.* Porro L. vn. C. *si curialis relictæ* CONSTANTINO MAGNO ²⁾ tribuitur; eadem vero lex in codice Theodosiano et quidem L. 2. *cod. Theod. si cur. relictæ* adsignatur ARCADIO ac HONORIO ac L. 1. C. *de haereticis* inscribitur iterum CONSTANTINO, CONSTANTIO et CONSTANTI, tribus Constantini M. filiis; etsi L. 1. *Cod. Theodos. eod. tit.* abunde doceat, Constantinum Magnum eius fuisse auctorem. Quum Codex Theodosianus inter fontes est referendus, ex quibus TRIBONIANVS hauriret, quum codicem ederet; neque credendum fit, quidquam hac in re mutasse ANIANVM, merito Iustinianum ex Theodosiano emendandum censemus. Neque vero difficile negotium impositum nobis esse putamus in emendandis vitiis, quae in nominibus illorum occurrunt, ad quos data sunt rescripta, si potissimum publicam administrarunt prouinciam, hocque nomine iterum saepenumero non sine fructu confugimus ad Codicem Theodosianum; alia vero est ratio mendorum, quibus laborare solent subscriptiones. Continent illae praeter consulum nomina, mensem ac diem, nec non locum, quo rescripta sunt data in editionibus potissimum, quae a DION. GOTHOFREDO profiscuntur,

1) ubi inscriptio *Arcadium* haud nominat.

2) ab HALOANDRO ac BALDVINO in *Constantino Lib. II. p. 128.*

tur, aeram christianam; sed illius nullo modo ratio est habenda. Recentiori tempore est adiecta ac saepenumero maxime erronea. Licet itaque saepius memorata L. 19. C. *de testamentis* anno post consulatum *Honorii VIII.* et *Theodosii V.* AA. sit promulgata: adiecit GOTHOFREDVS in sua editione 499. neque perpendit, isto anno vtrumque imperatorem, HONORIVM aequae ac THEODOSIVM diu esse viuis exemptum, quemadmodum iam perspexit IO. OTTO TABOR, *de testamento principi, vel comiti oblato cap. 1. §. 5. tom. 1. tractatum*, p. 576. Considerare potius debemus solum nomina consulum et numeros, qui ipsis sunt adiecti; nihilominus scire nos debemus, etiam in iis plura latere vitia. Exhibent codices plerique subscriptionem L. 19. C. *de testamentis* ita, vt octauum esse HONORII consulatum adfirmet. Iam DIONYSIVS GOTHOFREDVS docte animaduertit *alios legere IX.* Optandum fuisset, summum virum nobis nominasse, qui ita legerint; neque id ob studium breuitatis omisisse. Si ea, quae de consulatibus horum caesarum eorumque ordine docte disputarunt IAC. GOTHOFREDVS, *chronol. Cod. Theodos.* tom. 1. p. 179. ANT. PAGI, *diff. hypathica, seu de consulibus caesareis*, p. 280. ac HADR. RELANDVS, *fasc. Rom. consular.* p. 126. perpendimus, ea luculenter docent, consulatum nonum in annum post Christum natum ccccxii. incidisse eumque illum annum, quo nostra lex fit facta, antecessisse. Eadem ratione incertum est, vtrum dies xii. an dies potius xvi. cal. Martii fuerit, quo lex haec fit exarata. Vel minimum subscriptio diem xii. nominat; IAC. vero GOTHOFREDVS eius in locum substituit d. xvi. et reliqua fragmenta illius, quae codice Theodosiano sunt conseruata, vel minimum coniecturae GOTHOFREDI fauent, vt constat ex iis, quae hac de re notauit *chronol. cod. Theodos.* ad ann. 413. tom. 1. *Cod. Theodos.* p. 179. Omnia haec, quae de vitiis subscriptionum tradidi, ita comprobant, vt non opus sit, plura eiusdem rei exempla adferre. Ceterum DIEGO VINCENZIO VIDANIA in fronte libri, quem iam adlegat ECKHARDVS, sese haud nominauit; sed latere voluit sub tecto nomine hacque inscriptione libellum suum iuris publici

publici fecit: *Inscriptiones et subscriptiones Iustiniani codicis a typographorum incuria vindicatae a* CAND. ADINIVA GRANANESIO, Neapoli MDCCCXIV. vti traditur in *Bibliotheca iuridica* MART. LIPENII anno MDCCCLVIII. edita, p. 744 ³⁾. W.

§. CCXXVI.

Quum in iure interpretando nemo feliciter versari possit, nisi temporis discrimina adhibeat: ex subscriptionibus legum, quae tempus datae constitutionis designant, ad interpretationem legum aliquid emolumenti dimanare, nemo facile negauerit. Sed vt multum ponderis argumento tribuerim, quod ex inscriptione et subscriptione legis, si vtraque recte se habet, ducitur, ita vix est, vt in sola legis subscriptione quisquam adquiescat. Videndum ergo prius est, an mendum in illam irrepperit, diligenterque elaborandum, vt ab omni vitio prius liberetur, quam argumentum inde eliciatur. Quam in rem cum fructu adhiberi possunt PETRI RELANDI *Fasti consulares ad illustrationem Codicum Iustiniani et Theodosiani secundum rationes temporum digesti, atque auctoritate scriptorum atque lapidum antiquorum confirmati.*

Quoniam sine dubio fastorum consularium notitia optimus modus est, vitia eruendi, quibus subscriptiones laborant eaque corrigendi: iuris interpreti hac in re scripta inseruiunt, quibus illa exponuntur. Quum inter illa ideo eminet opus RELANDI, ab ipso auctore excitatum ac iurisconsulti attentionem in primis meretur, quod vtriusque codicis ratio in primis ibi sit habita, merito animaduerto, esse opus postu-

3) Adiectum quoque hocce opusculum ALMELOO-VENII *fastis consul.* ex ed. Vhlii, inuenitur.

postumum et post auctoris demum obitum a HADR. RELANDO, Vltraiecti c1010ccxv. iuris publici factum; iis vero adiicere debemus reliquos scriptores. Quum HERM. SAM. REIMARVS, in *litteris ad eminentissimum card. Quirinum, datis epistolae ad Hieron. Lagomarsinum*, Brixiae c1010ccxxxix. editae insertis, de consulibus suffectis multa protulit, quae sunt praeclara eoque magis memoratu digna, quod illorum nomina in fastis haud leguntur: reliqui consules ordinarios nominant ac praesertim annum, quo quilibet eorum reipublicae praefuit, definiunt. Ita BARTHOL. MARLIANVS consules, dictatores ac censores temporum ordine exposuit, Romae c1010clx. eadem vero ratione ONVPHR. PANVINIVS, *libr. v. fastorum*, Venetiis ann. c1010clvii. ac Heidelbergae c1010clxxxviii. STEPHANVS VINANTVS PIGHIVS, *annales magistratuum et prouinciarum S. P. Q. R.* qui Antuerpiae, c1010cxv. primum prodierunt et postea a IO. GEORG. GRAEVIO, in *tom. xi. thesauri antiquitatum Romanarum*, p. 124. translati, neque minus CAROL. SIGONIVS, *fastos consulares ac triumphos aetorum*, Venetiis c1010clvi¹⁾ ediderunt. Porro fastos consulares vsque ad ann. mcvii. ex codice manuscripto bibliothecae caesareae *libro de anno et epochis Syro-Macedonum* HENR. NORISIVS, Lipsiae c1010ccxcvi. vulgavit atque ELIAS CONSTANTINVS TREWENSCHROETER *fastos Liuianos*, Gedani c1010clxxv. ac HVBERTVS GOLTZIUS *fastos magistratuum et triumphor. Romanorum*, Brugae c1010clxvi. et Antuerp. c1010ccxvii. in lucem emiserunt. Tandem MICH. BEVTHEVS, *opere fastorum antiquitatis Romanae*, Spirae c1010cc. ANT. CONTIVS *fastis regis et consularibus*, Parisiis c1010clxxvi. ANT. PAGIVS, *diff. hypathica; siue de consulatibus caesareis*, Lugduni mdclxxxii. FRANC. ZABARELLA, *fast. Rom. ab urbe cond. ad ann. 1674*. Patavii c1010clxxix. ac THEOD. IANSON AB ALMELOOVEN, *fastis consularibus* eundem laborem susceperunt.

Liber,

1) Rec. Hanov. 1588. 1609. Basil. 1559.

Liber, quem vltimo loco nominavi, primum prodiit Amstelodami c1610ccv. sed V. C. 10. LVD. VH-
LIVS denuo eum in publicam emisit lucem ann. c1610ccxxx. Auctor quidem sibi id proposue-
rat; sed morte impeditus fuit et VHLLI editio eo
maiores meretur attentionem, quod libri hi fasto-
rum multo sunt auctiores: iis adiecti sunt fasti con-
sulares Graeci, ex codice manuscripto bibliothecae
Mediceae protracti, ac Latini, qui in libro manu exa-
to bibliothecae Oxoniensis continentur, hisque ac-
cessit HENR. BRENCMANNI epistola *de consulibus,*
quorum in pandectis fit mentio; nec non castigationi-
bus in errata typographorum in inscriptionibus et sub-
scriptionibus libri primi codicis Iustiniani, Amste-
lodaemi c1610ccxxx. W.

§. CCXXVII.

In subscriptionibus legum loca quoque non-^{Loca, in}
numquam notantur, in quibus constitutiones^{quibus}
sunt datae. Ex quibus licet nihil concludi pos-^{Constitt.}
se existimet STEPHANVS BALVZIVS in *notis ad*^{datae ob-}
Lactantium p. 452: eorum tamen observatio^{servare in-}
non plane nullam habet utilitatem. * Perma-^{quoque}
gnum enim momentum in historia facit; ex^{interest.}
hac autem saepenumero veram legis interpre-
tationem pendere, notius est, quam vt moneri
debeat. * *

* Magna sane vis huius rei est in diplomatibus ad
verum constituendum, et refellenda falsa. Et
haec causa est, cur viri docti nomina *villarum*
regiarum, et palatiorum regum Galliae et impe-
ratorum Germ. in quibus tabulae publicae vel
confectae, vel datae sunt, tanto studio collegerint
et descripserint; de quibus in *introduc. ad rem*
diplomat. Sect. III. cap. VII. diximus.

** Labet hoc exemplo quodam illustrare. Subscri-
ptio L. 5. C. *de fide et iur. hast. fiscal.* haec est:
Dat. III. Non. Decembr. Treuiris Valentiniano
NP. et Victore Coss. Ex qua discimus, Valenti-
nianum Imp. tempore editae sanctionis in Galliis

moratum esse, quia *Augusta Treuironum* in Gallia Belgica sita, aliquamdiu imperatorum orientalis imp. sedes fuit, teste SALVIANO de *gubernat. Dei* L. VI. p. 211 Cel. 10. DAVID. KOELER in *introduc. in geograph. vet. et medii aevi*, germanice scripta, P. II. Cap. V. §. 7. Inde lucem insignem capit cum historia L. 5. C. de *fide et iure hast. fiscal.* tum ipsa eius sanctio. Nam Imp. Valentinianus, cuius illa est constitutio, in eo tum occupatus fuit, vt Rhenum omnem a Rhaetiarum exordio vsque ad oceanum magnis molibus communiret, castra et castella constitueret, turresque per habiles locos et opportunos, qua Galliarum extenditur longitudo, educeret. Multis ergo quum operis, numerosoque exercitu in Gallia vteretur, prouidendum ipsi erat, vt in primis annonariae species debito penderentur tempore. Sanxit eam in rem in dicta lege, vt reliquorum res sub hasta venderentur, simulque securi praestarentur emtores, hoc scilicet modo, vt perpetuo penes eos sint iure domini, quibus res huiusmodi sub hastae solennis arbitrio fiscus addixerit, nulloque illae repeti possint praetextu. Sic exquisitae eruditionis copia legem hanc illustravit vir illustris, 10. CASPARVS HEIMBURG in *diff. de fisco res debitorum fiscal. iure creditor. distrahente* §. 16. sq.

Plura sunt commoda, quae ex mentione loci ad interpretem redundant, qui in explicanda lege codicis est occupatus. Quum iam supra docuimus, illum, pluribus Augustorum nominibus legi codicis praemissis, definire debere, cui sit tribuenda: iam monui, illud quoque ex loco nonnunquam colligi posse, quo rescriptum sit datum. Ita L. 5. *Cod. ad leg. Iul. maiest.* ABCADIO tribuimus, quod Ancyrae sit data, haecque ciuitas sita esset in orientis imperio, cui praefuit Arcadius, atque IAC. GOTHOFREDVS, *prolog. cod. Theod. cap. 1x. tom. 1. cod. p. 228.* haud errat, quum L. 19. C. de *annona et tributis* Theodosio ideo tribuit, quod Byritho sit data. haecque vrbs sita esset in Phoenicia atque ei imperaret THEODOSIVS. Deinde nonnunquam locus, quo eiusmodi constitutio est data, saepenumero tempus, quod

incriptione est nominatum, mirum in modum firmat ac simul vitia, in illo commissa, ostendit. Quum concilium Nicaenum praesente Constantino haberetur anno vicesimo imperii ipsius ac initium illius celebraretur mense Maio: non est, quod in dubium vocemus subscriptionem L. 3. *C. de diuers. rescript.* propterea quod Nicaeae x. Kal. Iun. sit scripta eademque ex causa fidem habere possumus subscriptioni L. 5. et 6. *de appellat.* Arelatenfi in civitate idib. Augusti ann. cccxvi. datis, quum scimus, ibi eodem tempore natum esse Constantino Magno filium Constantinum. Tertia utilitas, quam capimus ex mentione loci, secundum sententiam GOTHOFREDI in eo est ponenda, quod ex illa simul discamus, quibus in locis imperatores sint commorati, quaeue ab iis facta sint itinera, verum illud magis historici interest, quam iurisconsulti, ideoque merito illud silentio praetermittimus.

Quum omnia haec, quae de subscriptionibus legum codicis earumque partibus disputauimus, illas tangunt, quae adiicerentur legibus, quum ad iudices mitterentur: breuiter earum quoque mentionem facimus, quae accederent legibus, vel scriptis, quum peruenerint ad eos, ad quos essent directae. Fiebat illud, vt tempus indicaretur, quo leges essent promulgatae, vel minimum actis insertae atque acceptae. Raras eas esse, neque saepius occurrere, non negandum esse, eas tamen nonnunquam legi, testis est L. 1. *D. de his, qui parentes vel liberos occiderunt*, vbi in fine sequentia leguntur: *Dat. ii. cal. decembr. Licinio V. Crispo COSS. 318. Accept. prid. id. Mart. Carthagine, Constant. A. V. et Licinio CC. COSS. 319.* Conueniunt eiusmodi subscriptiones cum altero eorum genere in eo, quod non minus constant nominibus consulum mentioneque loci, mensis aequae ac diei: notam tamen habent characteristicam, ex qua statim adparet, ista haud tempus dati rescripti, sed aliud potius indicari: nimirum voculam. Quum etiam quoddam verbum ordinariam praecedere solet subscriptionem: immo plura exstarent, ex quibus vnum eligeretur, quod sit proponendum horumque in censum scriberentur praeter DATA et SCRIPTA, SVBSCRIPTA: EMISSA,

vbi scilicet lex esset epistola, ac PETITA, si esset consultatio priuatorum: non minus pluribus utebantur formulis in illis subscriptionibus, de quibus iam loquor, videlicet ACCEPTA: ADLEGATA: PROPOSITA: ANTELATA: PRAELATA: SVPPOSITA: RECITATA: LECTA ac REGESTA. Quid vltimum denotauerit vocabulum, inprimis ostendit CHRIST. VLR. GRVPEN, in *obseruat. de forma confiendi acta apud Romanos*, p. II. cui IAC. GVTHE-RIVM ²⁾, *de officiis domus augustae*, cap. XXXVI. p. 219. iungas. W.

C A P. VI.

DE

INTERPOLATIONIBVS LEGVM EASQVE
COGNOSCENDI PRINCIPIIS.

§. CCXXVIII.

Transitus.

Fieri non potest, vt verum auctoris sensum adsequamur, cuius orationi quaedam ab alio sunt inserta, vel detracta; qua re fit, vt scriptum ab auctore credatur, quod non est ab eo scriptum. Quod si a mente vel consuetudine eius alienum sit, aut a temporis, quo vixit, ratione abhorreat, aut sententiis doctrinisue, alibi propositis, non conueniat: non potest non alia illi, quam ipse habuit, sententia adfingi. Quumque interpretis sit officium, vera a falsis, et antiqua ac sincera a nouis, seu ab aliis inue-

ctis

2) Qui formularum istarum discrimen explicare studet. Add. B. BRISSONIVM *de formulis*, Lib. III. p. 307.

ctis fecernere: (§. XXV. sq.) operae pretium facturi videmur, si de interpolationibus legum paullo adcuratius agamus.

§. CCXXIX.

Interpolare, vt NONIVS MARCELLVS l. 145. *Interpolare* interpretatur, est immittere, et interponere, ^{re quid?} eoque nouam formam e vetere fingere. Sic CICERO in *Verrem* l. I. cap. LXI. tollendo, inquit, quod esset, semper aliquid demendo, mutando, curando, ne litura adpareat, interpolando. Propriū illud fullonum verbum est, qui vetera vestimenta poliendo in nouam quasi speciem fingunt, vti NONIVS l. c. obseruat. Vnde VLPIANVS in l. 37. D. de aedit. edict. quia venaliciarii sciunt, facile decurri ad nouitiorum (mancipiorum) emtionem, idcirco interpolant veteratores, et pro nouitiis vendunt. add. l. 45. D. de contrah. emt.

§. CCXXX.

Ex his facile intelligitur, quid sit *interpolatio legis*, nempe *immutatio legis in aliam formam*. Varii autem modi quum sint aliquid immutandi, nempe per *additionem*, *omissionem*, et *substitutionem*: quocunque modo lex immutatur, eodem etiam interpolari illam necesse est. Sed vtī generis nomen saepe nobiliores species sibi prae caeteris vindicant: ita illa legis immutatio, quae fit per immissionem, seu per additionem, proprie interpolatio a iureconsultis vocatur. Talis quoque legis interpolatio *emblemata* adpellatur, * quod nomen reliquis speciebus interpolationis inepte tribuitur. vid. IO. IAC. WISSENBACHII *Emblemata Triboniani*.

Interpolatio legis
quid?

* *Εμβλημα* proprie idem est, ac *insertum*, *insititium*, *adiunctum*. Ab hac significatione manarunt aliae: nam primo opus vermiculatum, seu tesselerulis insititiis, vel lapillis varii coloris, minutatim sectis confectum, denotat. Sic CICERO in *Bruto* cap. LXXIX. de structura orationis ait, *nullum nisi loco positum, et tamquam in vermiculato emblemate, ut ait Lucilius, structum verbum videres*. Deinde emblematum nomine veniunt ea, quae vasis argenteis, aureisque ornatus causa adiecta sunt, veluti figurae caelatae, figilla, aliaque eius generis, quae auelli et separari possunt. CIC. in *Verrem* IV. 22. 24. PLINIVS H. N. XXXIV. c. 3. L. 12. D. de auro et argent. legat. L. 19. §. 5. et 6. eod. vid. Cl. CHRISTIANI FRIDER. MEISTERI comment. de princip. cognoscendi emblemata. Triboniani cap. I.

§. CCXXXI.

Addere et
omittere
potuit
quaedam
Tribonia-
nus, salua
auctoris
sententia,

Quamvis vero addendo, detrahendo, substituyendo lex interpoletur: (§. CCXXX.) tamen leges, quibus interpolationis iudicium adstringitur, si rationem, a Triboniano in compilandis veterum iureconsultorum scriptis, et principum constitutionibus initam, spectemus, paullo circumscriptius fanciendae videntur. Videndum nimirum est, an id, quod additum est, ex iure nouo sit, et propter ea, quae omissa sunt, eorum, quae supersunt, alia sit sententia, atque olim fuit. Nam addere quaedam, et omittere Tribonianum potuisse, salua auctoris sententia, quin etiam debuisse, vt mandatis Iustiniani Imp. satisfaceret, planissime ostendemus.

§. CCXXXII.

ad Iusti-

Viam nempe colligendi tum responsa iurisperitorum, tum constitutiones Principum
Tri-

Triboniano, eiusque sociis ipse Iustinianus scriptum Imp. praescripsit in *Const. Deo auctore §. 7. de colligens concept. Digestor. Const. Haec quae necessario §. ius. 2. de nouo Cod. faciend.* Ex his patet, id negotii datum esse compilatoribus, ut optima quaevis, maximeque vsui futura ex veterum libris et principum constitutionibus seligerent, quae superflua viderentur, resecarent, perperam scripta emendarent, quae deessent, supplerent, et quae temporum eorum foro minus concinna essent, mutarent. Ne quis vero culpae id tribueret, si quid mutatum esset, grauem illis animaduersionem interminatus est Iustinianus, qui veterem scripturam cum noua comparare sustinerent. *

* In componendo edicto perpetuo eandem sibi potestatem sumsit SALV. IULIANVS, ut quaedam incommode dicta immutaret, alia adderet, suppleretque alia, quae non essent eorum temporum, omitteret. IO. GOTTL. HEINECCIUS in *hisor. edicti perpet. L. II. cap. II. §. 7.* Quin vix idoneum erit iuris corpus, quod ex legibus, variis temporibus latis, conficitur, sed tale, in quo frigida pugnant calidis, humentia siccis, et mollia cum duris, nisi leges subinde interpolentur. Vnde omnes fere ea potestate vsi sunt, qui ad compilandum iuris quoddam corpus animum adpulerunt, quod sui temporis foris concinnum esset, et futuris quoque saeculis prodesset. Mirum ergo est, tot conuiciis Tribonianum a doctis viris hoc nomine proscindi, et nescio quae *infanda*, uti vocant, *facinora et flagitia* in colligendis interpolandisque veterum fragmentis ab eo admissa, exagitari, qui tamen nihil egit, ab officio suo, iussuque domini, a quo pendeat, alienum. A censura igitur iniqua Tribonianum egregie liberarunt dumuiri de iurisprudencia immortaliter meriti, CORNELIVS VAN BYNKERSHOEK in praefat. *nohis obseruationibus iuris rom. praemissa*, et IO. GOTTLIEB HEINECCIUS in *opuscul. minor. p.*

218. *sq.* Sed quod Triboniano, Imp. mandato intracto, iure optimo licuit, id Gratiano in componendo iure Pontificio sine crimine falsi non licuit, vti recte obseruauit ANTON. CONTIVS *L. I. Lest. Subsc. cap. X.*

§. CCXXXIII.

Alia omit-
tere, alia
ad mores
et forum
Iustiniani
adcommo-
dare de-
bebat.

Excerpendi igitur rationem si paullo adcuratius consideramus, quemadmodum Tribonianus in pandectis concinnandis versari debuerit, facile animaduertimus. Vt enim ius, quo res publica tunc vti commode posset, ederet, ea, quae vel palam abrogata erant, vel vsu contrario oblitterata, omitti, necesse erat. Et quum multa in libris iureconsultorum occurrerent, non quidem obsoleta et penitus reiicienda, sed quae, vti scripta erant, ad mores et forum Iustiniani non poterant referri: ea quum describeret, non potuit non ad temporis sui mores, et recepti iuris vsum adcommodare. Sic quoque ea tantum e libris veterum prudentum in pandectas retulit, quae argumento, quod tractabat, seruiabant, verbis saepe dimidiatis, quia reliqua nihil ad rem pertinebant, vel alibi iam relata erant. Ex quo illud consequi necesse fuit, vt voculas, quae transitionibus seruiunt, hic illic, praesertim principiis legum adderet, quo singula membra eiusdem corporis membris responderent, seu fragmenta auulsa cohaererent.

§. CCXXXIV.

Quotuplex
fit legis in-
terpolatio?

Mutata legis forma lex interpolatur. Sed mutari potest legis forma, vel turbata verborum structura, vel omissis, vel adiectis quibusdam verbis, vt eadem eius sententia sit, quae

quae fuit antea, vel, vt sensus prior tollatur. Ex quo sequitur, vt duplicis generis sit interpolatio, quarum altera in *verbis* existit, saluo legis sensu, altera in *sententiis* continetur, qua, mutata legis forma, alia eius auctori sententia tribuitur.

§. CCXXXV.

Nulla ergo est interpolatio legis, nisi quae ^{Quae in} iureconsulto, vel principi aliam obtrudit sententiam, quam ipse habuit. Nam quum adsuere ^{verbis exi-} quaedam legibus, vel adimere etiam potuerit ^{stet tan-} Tribonianus, saluo earum sensu, idque ipsa ^{tum, nulla} etiam excerpenti ratio postulauerit necessario: non oportet nos illud quaerere interpolationis genus, quod in verbis tantum existit, in iure si de interpolatione quaeratur. Hac sane regula constituta, numerus emblematum, quem mirum in modum nonnulli augent, quam maxime imminuitur. vid. CORNEL. VAN BYNKERSHOEK *L. VII. Obs. c. X.* IO. WYBO *diff. de Tribonian. ab emblem. Wissenbachii liberat. cap. IV. §. 5.*

§. CCXXXVI.

Illud vero satis constat, aliam iurisconsulto ^{Sed si in-} vel Principi sententiam adfingi, si ius, quod ^{risconsul-} eius aetate non obtinuit, sub eius tamen per- ^{to vel Prin-} sona repraesentatur. Praescriptum v. c. legi ^{cipi alia} Vlpiani nomen est, sed quod in lege relatum ^{adfingitur} est, non Vlpiani est, nec esse potest, sed Triboniani, aut Iustiniani, ex iure, quod longe post Vlpiani tempora introductum est, desumptum. Nouum igitur ius legi veteri adscriptum esse oportet, vt pro interpolata illa habeatur, aut ob ius nouum aliquid in illa immutatum. Sic

Sic recte interpolata censetur *L. 6. D. de diuort. et repud.* quia IULIANI, cuius nomen caput illud praefert, iurisprudentiae non conueniunt, quae in illa leguntur, sed iuri nouo in *Nouell. XXII. cap. VII.* statuto.

Nam *L. 6. D. de diuortiis* interpolata sit a Triboniano; nec ne? quaestio est, in qua haud consentire videntur iurisconsulti. BARNAB. BRISSON *de iure connubior.* p. 42. IAC. CUIACIUS, *ad nouell. XXII. cap. 7.* p. 123. CONR. RITTERSHVSIVS, *part. IV. ad nouell. cap. 7. §. II.* IO. IAC. WISSENBACHIUS, *emblem. cap. 4.* p. 62. GERH. NOODTIUS, *not. ad digest. tit. de diuort. et repud.*¹⁾. CORN. VANBYNKERSHOEK, *libr. VII. obseru. cap. 19.* et ABR. WIELING, *lection. iuris civil. libr. II. cap. 13.* in eo conspirant, quod lex haec omnino sit mutata: immo IO. WYBO, in *Triboniano ab emblem. liberato*, p. 299 iis certo modo accessit; quumque antea hac lege haud argui posse censeret Tribonianum interpolationis, sententiam suam postea mutauit, et omnibus ab ipso perpenis, quidquam in illa latere, concessit et solum, ne id, quod semel ipsi placeret, prorsus improbare, sequentia adiecit: *Triboniano vero id adscribere non audeo, ob rationem, quam dixi. An ergo dicamus, id per alium factum fuisse, aqua haeret et ex formula antiqua aio, mihi, quid sit, non liquere.* Si paullo curatius rem ipsam consideramus: verba IULIANI haec sunt: *uxores eorum, qui in hostium potestatem peruenerunt, possunt videri nuptiarum locum retinere, eo solo, quod alii temere nubere non possunt. Et generaliter definiendum est, donec certum est, maritum viuere, in captiuitate constitutum, nullam habere licentiam uxores eorum ad aliud migrare matrimonium: nisi mallent ipsae mulieres causam repudii praestare. Sin autem in incerto est, an viuus apud hostes teneatur, vel morte praeuentus, tunc si quinquennium a tempore capti-*

1) tom. II. opp. p. 521.

tiuitatis excefferit, licentiam habet mulier ad alias migrare nuptias, ita tamen, ut bona gratia dissolutum videatur pristinum matrimonium et unusquisque ius suum habeat imminutum. Eodem iure et in marito in ciuitate degente et uxore captiua obseruando. Haec sunt, quae profert IULIANVS. Apud veteres Romanos iure fuit sancitum, ut nuptiae captiuitate statim soluerentur; neque postliminio quidem instaurarentur, sed nouo potius opus esset consensu, L. 1. D. de diuort. et repud. L. 10. pr. et L. 56. solut. matrim. L. 14. §. 1. D. de captiuis et postlim. reuers. nec non L. 12. §. 4. D. eiusd. tit. Vbi itaque vxor alii interim nupserat, vel ad reducem redire maritum nolebat, inuita ad id cogi non poterat neque QVINCTILIANVS suo tempore his refragatur; vbi *declam.* 347. initio matrimonium duobus generibus solui, tradit, ciuili scilicet aut naturali morte, propterea quod duplex mortis penes veteres esset genus, mors videlicet naturalis ac civilis. Ipse IUSTINIANVS hoc eleganter confirmat in *Novell.* XXII. cap. 9. postea vero nuptiae prius haud sunt solutae captiui, quam si quinquennium sit in captiuitate peractum. Nihil hac de re in codice Iustiniano aequae ac Theodosiano inuenimus; Iustinianus autem praefat. nouellae XXII. certiores nos facit, THEODOSIVM Magnum aequae ac LEONEM de illa esse meditatum; se autem quamdam quoque constitutionem vulgasse et quinquennium illud a maioribus iam esse adprobatum, ut latine conuertit HOMBERGIUS. Haec quum ita sese habeant, sine dubio IULIANI aetate nondum quinquennium hoc fuit vsitatum. Discimus hoc quoque ex eo, quod nulla alia in lege eius mentio sit; ideoque interpolatio modo memorata haud negari potest; 10. autem WYBONIS dubitatio facile tolli potest, quum credit, ideo non potuisse eam a Triboniano proficisci, quod, quum digesta conscriberentur, haud vulgatae essent nouellae. Ante omnia constitutionem habere potuit in mente Tribonianus, quae quinquennium hoc vel a THEODOSIO, vel a LEONE, vel a IUSTINIANO esset introductum, quae iam est perdita. Vel minimum id mihi admodum verisimile videtur, si paullo curatius ea perpendo, quae ex modo

do memorata nouella tradidi; vbi vero id nondum expeditum, potuit TRIBONIANVS legem ex iure, quod modo ipse inuenerat et postea imperator speciatim adprobauerat, interpolare; nec vlllo modo statuere licet, alium forsan iurisconsultum interpolationis huius fuisse auctorem. W.

§. CCXXXVII.

Nec omissiones re-
feruntur
ad inter-
polatio-
nes.

Quum optima quaeuis, et ad fori sui vsum maxime adcommodata, ex immensis veteris prudentiae voluminibus excerpere iussus sit Tribonianus: consequens est, vt omissiones non sint in interpolationum censum referendae. * Nam si nihil omisisset, omnino integra veterum iurisconsultorum volumina praesentasset, id quod Iustinianus prudenter interdixit. At si omissio iis, quae supersunt, alium, quam olim habebant, sensum tribuit, tunc recte caput, in quo aliquid omissum est, interpolatum habetur. CORNEL. VAN RYNKERSHOEK *L. VII. Obseruat. iur. rom. cap. X. et* IO. WYBO *de Triboniano ab emblemata. Wissenbachii liberato, cap. III. §. I.*

* Recte iam omissiones ab interpolationibus distinxit GREGORIUS LOPEZ *Animaduers. iur. ciu. cap. ult. 1)*. Sexcenta enim ob rationem noui iuris in pandectis omissa sunt, ideoque PARDVLP. PRAETIVS *iurisprud. mediae L. II 2)*. vbi omissiones Triboniani notauit, ea, quae ob causam mutati iuris praetermisit, non castigauit.

Vt vnico exemplo rem demonstrem, prouoco ad *L. 36. D. de nupt.* Tempore Paulli feminas sub perpetua

1) *tom. III. thes. iur. c. Otton. p. 500.*

2) *ibid. p. 558.*

perpetua cura fuisse, nemo negare potest. Nec tiro-
nem fugit, tempore rei publicae illam fuisse vſita-
tam; neque vero eam abrogatam esse Paulli tem-
pore, cognoscimus ex loco VLPIANI satis illustri,
fragmentor. cap. xi. §. 25. neque contrarium con-
cludere licet ex PAPINIANO, qui L. 13. §. 2. D.
de tut. et curat. patronum, scribit, tutorem esse desi-
nere, si puella duodecimum annum impleuerit, quem-
admodum recte obseruat EV. OTTO, *de perpetua fe-*
minar. tutela, cap. i. §. 24. Haec quum ita sese
habeant, sine dubio interpolationem in effato PAVLLI,
L. 36. D. *de nupt.* deprehendi posse, putant IO.
IAC. WISSENBACH, *emblematis Triboniani, cap.*
iv. p. 56. et CHRIST. FRIED. GEORG. MEISTERVS,
diff. de principio cognoscendi elementa Triboniani, cap.
2. §. 21. quum voculam *pupillam* compiler omise-
rit. W.

§. CCXXXVIII.

Alterum interpolationis genus est, si ius ve-
tus legi recentiori adscriptum est. Huius ge-
neris exemplum satis illustre in iure nostro oc-
currit. Quae enim SCto Pegasiano olim con-
stituta erant, ea Trebelliano in pandectis et co-
dice tribuuntur. L. 68. pr. D. *ad SC. Trebell.*
L. 6. pr. C. *eod.* Hinc Falcidia, quam solum
Pegasianum SC. ad fideicommissarias heredita-
tes porrexit, Trebelliano etiam imputatur.
Nam quum diuersa vtriusque SC. capita fue-
rint, eaque sollicite distinxerint antiqui iuris-
consulti et Principes: manifestum est, Tribon-
ianum ea iuris capita, quae de SC. Trebel-
liano loquuntur, et de Pegasiano intelligenda
sunt, ad noui iuris normam inflexisse.* Omni
quippe auctoritate SCto Trebelliano adcom-
modata, SC. Pegasianum Iustinianus Imp. ab-
rogauit, priusquam Pandectas edidit. §. 7. I.
de fideicommiss. hered. L. 2. §. 6. C. de vet. iur.
enucleand.

Sed si ius
vetus legi
adscribi-
tur recen-
tiori.

* Inscriptionem tit. I. Lib. XXXVI. digestorum: *ad SC. Trebellianum*, frustra interpolatam esse contendit IO. IAC. WISSENBACHIVS *Emblemat. Tribon. p. m.* 98: quia omnes omnino tituli a manu Triboniani sunt. Vnde perquam absurdum est, in inscriptionibus emblemata fingere, vti docet laudatus BYNKERSHOEK in *praef. ad posteriores observat. iur. rom. libros*; add. IO. WYBO in *libr. cit. cap. II. §. 5.*

Quum historiam vtriusque senatusconsulti, Trebellianici pariter ac Pegasiani, plures litterati homines tradiderunt ac in his omniibus palmam praeripuit ATHANASIVS OTRYZA ET OLANO, *libr. IV. paratipom. cap. 4. tom. I. thesauri iuris ciuilis ac canonici* GERH. MEERMANNI, p. 543. lectores hac in re merito ad illos ablego ac solum moneo, mutationem harum sanctionum, a Triboniano proficiscentem, sine dubio factam esse in ipsis digestis. Concludo illud partim ex eo, quod codex haud legem Iustiniani exhibeat, qua id sit sancitum, vti recte animaduertit EV. OTTO, in *comm. ad institut. libr. II. tit. XXII. §. VII. p. 340.* partim et potissimum ex L. 2. §. 6. C. *de vetere iure enucleando.* Quum ibi Tribonianus totam digestorum structuram multis verbis exponit, addit: *solum autem senatusconsultum Trebellianum ponendum esse existimauius; captiosas etenim et ipsis veteribus odiosas Pegasiani senatusconsulti ambages, et vtriusque senatusconsulti inter se tam superuacuas, quam scrupulosas diuersitates respuentes, totum ius super his positum Trebelliano senatusconsulto adiudicauius; profecto vero haec adicienda haud curasset, si iam ante digesta illud ius esset introductum.* Neque vero minus eandem rem confirmant, quae in §. 7. I. *de fideicommissariis hereditatibus* cauta sunt quibusue eadem quidem, quae constituit IUSTINIANVS, traduntur; minime tamen constitutionis hac de re promulgatae mentio fit. Causa, cur senatusconsulti Trebelliani nomen retineat, forsan in eo est ponenda, quod iam senatusconsulto Pegasiano Trebellianum haud esset abrogatum; sed potius quibusdam in casibus clare confirmatum, vt recte monet HENR. BRENCMANNVS, *diatriba de eurenematicis, cap. XI. num. 8. p. 229.* illud autem certum

certum est, hancce mutationem necessitatem imposuisse Triboniano, plures interpolandi leges et in omnibus iurisconsultorum effatis, quae meminerunt senatusconsulti Pegasiani, eius nomen extinguendi. Factum est tali cura, ut FRANC. HUSMANNO, *ad leg. Falcidiam, parad. x. tom. iv. thes. iuris civil. Ottoniani*, p. 1701. in mentem venerit statuere, supposita esse, quae VLPPIANVS aequae ac PAVLLVS de Pegasiano proferant senatusconsulto; neque unquam illud existisse, propterea quod ne syllaba quidem de illo in digestis reperiatur; sed hoc nomine iure est notatus a HERM. CANNegietero, *ad Vlpiani fragment. regular. p. 126.* Quum haud credendum sit, nihil traditum esse in scriptis iurisconsultorum de celeberrimo hoc senatusconsulto, multo maiori iure documentum hac ex re capimus interpolationis; neque vero minus alias leges nominare licet, quae hoc modo sunt interpolatae. Quis non videt interpolatam esse L. 68. D. *ad SC Trebellian. si heres*, inquit, *ab eo, qui, quum moreretur, soluendo non fuit, rogatus hereditatem restituere, suspectam sibi dicit, dubium non est; quin hodie coactus ex Trebelliano senatusconsulto restituere possit*, si quidem vocula *hodie* sine dubio respicit ad ius illud modernum, ab imperatore introductum. Aliud quidem placuit IAC. CUIACIO, *libr. viii. obs. cap. 5.* ac supra laudato Hispano, ATHANASIO OTEYZA ET OLANO *loc. laud.* sed mecum consentit HENR. BRENCMANNVS, *loc. memorat.* ac IO. IAC. WISENBACHIVS, *de emblematis Triboniani*, p. 99. Eadem ex ratione L. 16. §. 4. et 7. L. 17. pr. L. 45. id tribuitur senatusconsulto Trebelliano, quod in Pegasiano potius est sancitum atque EDMUND. MERRILLIVS, *libr. vii. obseruat. cap. 15. et libr. i. differentiarum cap. ult.* ideo ex libro tertio *manualium Iul. Pauli* nihil in digesta migrasse putat, quod in illo differentiae inprimis sint explicatae, quae inter utrumque senatusconsultum locum habuerunt. Quum quibusdam in legibus expresse in locum senatusconsulti Pegasiani substituit TRIBONIANVS *Trebellianum*: aliis in legibus nomen illius expunxit. Factum id est inprimis in L. 6. §. 2. D. *ad senatusc. Trebellianum* aliisque legibus, quas inprimis colle-

H h

gerunt

gerunt ATHANASIVS OTEYZA ET OLANO, *libr. III. paralip. cap. 4.* ANT. CONTIVS, *libr. I. lect. subseciuar. iuris, cap. 9.* ANTON. GOVEANVS, *libr. I. var. iur. lect. cap. 29.* ac multi alii. Tandem silentio hunc praetereundum, ipsum IO. WYBONEM, in *Triboniano, ab emblematis liberato, cap. v. p. 339.* Tribonianum non hac in re defendere; sed interpolationes, ab ipso susceptas in iis digestorum capitibus, quae ad senatusconsultum pertinent Pegasianum, concedere.

Ceterum WISSENBACHIVS vsque eo haud progreditur, quod interpolationem in inscriptione *tit. I. libr. XXXVI. digestorum* deprehendi statuatur, ac monet solum, sine dubio ob confusionem vtriusque senatusconsulti accidisse, vt recederet TRIBONIANVS in formanda hac inscriptione a norma edicti perpetui, cuius alioquin in hisce titulis rationem habuerit; neque minus ad indicem titulorum pandectis Florentinis praepositum prouocat. W.

§. CCXXXIX.

Dantur in corpore iuris interpolationes,

Dari interpolationes in corpore iuris, adeo extra omnem controuersiam positum est, vt id numquam in dubitationem adductum sit, nisi forsitan ab iis, qui vel in iure interpretando parum sunt exercitati, vel quorum mentis aciem nimia Triboniani veneratio perstrinxit. Praeterquam enim, quod vt mandatum erat, ius a Triboniano compositum esse, testatur Iustinianus in *Const. de confirmat. Digestor. §. 10.* res ipsa docet, leges quasdam in digestis et in codice esse interpolatas; id quod Accursius iam obseruauit. * Ex quo vero iurisprudentia ANDREAE ALCIATI, aliorumque opera refluuit: id magno studio egerunt praestantissimi iuris interpretes, CUIACIVS, GOVEANVS, BALDVINVS, CONTIVS, HOTOMANNVS, GIPHANIVS, ANTONIVS et PETRVS FABRI, IAG. GOTHOFREDVS,

FREDVS, PITHOEVS, PRATEIVS, MERILLIVS, HERMAN. VVLTEIVS, ANTON. MATTHAEVS, alii-
que, vt interpolationes legum inuestigarent
indicarentque. Ex horum vero scriptis maxi-
mam partem *emblemata Triboniani* descripsit et
collegit IO. IAC. WISESNBACHIVS, ** licet plura
ab eo praetermissa esse constet.

* Exemplo esse potest *L. I. D. de legat. I.* ad quam
post varias easque satis ineptas interpretationes
tandem ita commentatur: *vel dic, quod aliquid
hic est detractum a verbis Vlpiani a compilatoribus
noui iuris, et illud detractum inducit nouitatem.*
Antiquissimi vero graeci interpretes, quamuis in
ipsis Basilicorum libris quaedam deprehenderint,
nulla tamen Triboniani emblemata agnoscunt.
CORNEL. BYNKERSHOEKIVS in *praef. ad poste-
riores obseruat. iur. rom. libros.*

** Non nimis honorifice de hoc WISSENBACHII li-
bello sentit laudatissimus BYNKERSHOEKIVS l. d.
eumque nihil quidquam in eo praestitisse ait,
*quam quod, ut est in prouerbio, hircum mul-
gentibus cribrum supposuerit.* Enim vero si iuris-
prudentiae interest, nota esse Triboniani emble-
mata, vti ipse vir summus existimat, non est,
quod magnopere reprehendatur WISSENBACHII
industria. Nam siue vera sint emblemata, siue
falsa, quae ille exhibuit, utile est scire vtrumque:
prius scilicet, ne quis misere se in explicandis,
quae vere interpolata sunt, torqueat: posterius
vero, vt ab interpolationis labe secundum rectam
iuris ciuilis rationem leges defendi possint ac
sustineri.

Elegantem libellum *de emblematis Triboniani* IO.
IAC. WISSENBACHIVS, Franequerae CIOICXXXII.
in lucem primum emisit. Adiecit postea IAC. FRID.
LVDOVICI, *doctrinae pandectarum*, Halae CIOIC
CCIX. et tandem IO. LVDOV. VHLIVS illum denuo iu-
ris publici fecit, quumque haud diu antea IO. WYBO
dissertationem suam inauguralem *de Triboniano ab
emblematis Wissenbachii liberato*, Ultraiecti CIOIC
CCXXIX. defendit, vtrumque libellum coniunxit et

sub hac inscriptione *VV. CC. Io. Iac. Wissenbachii emblemata Triboniani et Ioannis Wybo Tribonianus, ab emblematibus Wissenbachii liberatus*, cum praefatione IO. GOTTL. HEINECCI, IC. Halae CIOIOCCXXXVI. exhibuit. Ceterum recte animaduertit ECKHARDVS, WISSENBACHIVM ipsum multa emblemata praeteriisse. Quaedam iam nominaui ex iis legibus, quibus nomen senatusconsulti Pegasiani est deletum, vel ei *Trebelliani* nomen impositum; nec difficile est negotium, alia eiusdem rei adferre exempla. Ita non sine similitudine veri suspicatur IO. VAN DE WATER, *libr. 1. obseru. iuris Romani, cap. II. p. 54.* Papinianum L. 9. §. 2. D. de supell. leg. fiduciae mentionem fecisse ideoque haec protulisse verba: *si non fiduciae creditoris id argentum voluntate debitoris fuit*; Tribonianum autem vocabulum hoc ideo, quod pactum fiduciae a Iustiniano penitus esset sublatum, deleuisse et in locum vocabuli huius substituisse *si non in usu credit*. Vel minimum lumen accendere videtur effato, quod dudum desiderant CLAVD. SALMASIVS, *de modo usurar. cap. III.* et GERH. NOODTIVS, *libr. II. obs. cap. 10.* et eadem ratione interpolationem L. 15. D. de transact. inuenimus, quae ex PAVLLI receptarum sententiarum libro 1. est sumpta ¹⁾. Quum digesta ita hanc legem nobis exhibent: *pacto conuento Aquiliana stipulatio subiici solet; sed consultius est, huic poenam quoque subiungere, quia rescisso quoquo pacto poena ex stipulatu repeti potest*: in ipsis digestis sequentia leguntur verba: *pacto conuento Aquiliana quidem stipulatio subiici solet; sed consultius est, huic poenalem quoque stipulationem subiungere, quia rescisso forte pacto, poena ex stipulato peti potest*. CHRIST. FRID. GEORG. MEISTER, *de principio cognoscendi emblemata Triboniani, cap. 1. §. 8. p. 183.* W.

§. CCXL.

quae interpreti

Maximas vero difficultates legum interpolationes, nisi notae sint, interpreti obiicere, et tene-

1) Conf. SCHVLTING. *Iurisprud. ante Iustin.* p. 219.

tenebras clarissimae luci obducere, nemo est, ^{maximas} quin intelligat. Quis non haereat, si, ^{obiiciunt} ut hoc ^{difficulta-} utar, ^{tes} VLPIANVM loquentem audiat, *per omnia exaequata sunt legata fideicommissis in L. 1. D. de legat. 1.* quum tamen permultum eius tempore inter legata et fideicommissa interfuisse tam certum sit, quam quod certissimum? * Nam quum per interpolationem ius vetus cum nouo commisceatur: (§. CCXXXVI.) fieri non potest, quin tunc valde turbentur iuris principia, aut male cohaereant, ut, qui interpolationis ignarus est, misere se in explicatione legis torqueat, nihilque expediat. FRANCISCVS BALDVINVS in *notis ad prolegomena pandectar.* ¹⁾ p. 787. **

* Multas differentias, quae iure pandectarum inter legata et fideicommissa intercedebant, accurate recensent HUGO DONELLVS *comment. iur. ciu. L. VIII. c. 2.* FR. DVARENVS *L. II. disp. anniuers. cap. IX.* alique. Iustinianus vero primus legata fideicommissis exaequauit in *L. 1. et 2. C. commun. de legat. et fideic. §. 3. Inst. de legat.* Vnde omnes fere legem istam a Triboniano interpolatam esse contendunt. vid. ANTON. GOVEANVS *L. I. Var. lect. c. 29.* ANTON. CONTIVS *L. I. subsec. iur. lect. cap. 9.* OBERT. GIPHANIVS ad *L. 2. C. commun. de legat.* REINER. BACHOVIVS ad *Inst. §. 3. de legat.* WISSENBACH *emblem. Triboniani cap. V. p. m. 86.* Sed hic quoque audire iuuat virum eruditissimum CORNEL. BYNKERSHOEKIVM *L. VII. Obs. iur. rom. cap. XVIII.* et IO. WYBONEM *l. c. cap. V. §. 7.*

** Digna sunt BALDVINI verba, quae hic adscribantur. Si nihil immutasset, vel omnia, quae Iustinianus iusserat, immutasset Tribonianus: minus haereremus. Nunc laborandum nobis est, ut

Hh 3

dis.

cernamus quid integrum, quid deminutum: quid vetus, quid nouum et assutum sit: et saepe in eodem capite, quod Vlpiani esse dicitur, cogimur notare, hoc Vlpiani non est, sed Triboniani, aut Iustiniani. Haec qui non obseruant, necesse est in luto semper haereant, et inextricabilibus tricis se inuoluant. Certe conditionem eius voluminis, in quo versantur, minime cognoscunt: tantum abest, ut ex eo commode se explicare aliquando possint.

Non omnes iurisconsulti hac in re sententiam amplectuntur, quam fouet ECKHARDVS de L. 1. D. de leg. 1. Ita VALENT. GVIL. FORSTER, *observat. succisuar. libr. 1. cap. 14. tom. 11. thesaur. iuris civil.* EVERARD. OTTONIS, p. 937. putat, VLPIANVM respexisse ad interdictum quod legator. et quorum bonorum atque ideo statuisset, fideicommissa ac legata per omnia exaequata esse. Neque ANTON. AVGVSTINVS, *libr. III. emendat. et opinion. cap. 1X tom. IV. thes. memorati* p. 1528. interpolationis arguit Tribonianum, quum persuasum habet, verba haec solum regulam continere atque ei exceptiones esse quidem subiectas ab VLPIANO; verum tamen ab ipso omittas, ac cum illo fere conuenit CLAVD. CHIFFLETIVS, *libr. II. de fideicom. cap. 6. tom. V. thes. Otton.* p. 796. quum etiam verba haec proficisci putat ab VLPIANO; nec respicere ea censet solum ad interdictum quod legatorum et solum in eo alienus est ab AVGVSTINO, quod nec VLPIANVM exceptionem putat adiecisse; sed ideo generatim propositionem hanc protulisse credit, quod iam in plerisque partibus exaequatio facta sit tempore Vlpiani inter legata ac fideicommissa; iis vero, qui legem hanc mutatam esse persuasum habent, accesserunt IO. SCHILTERVS, *exerc. ad pandectas, ex. XXXIX. §. 10.* ac FRANC. RAMOS DEL MANZANO *ad tit. digestor. de leg. et fideicom. part. 1. §. XXX. tom. VII. thesauri iuris civil. ac canonici* GERH. MEERMANNI, p. 279. Si rem ipsam consideramus, non est negandum, plures fuisse quondam differentias inter fideicommissa ac legata. Eas inprimis recenset CAIVS, *libr. II. instit. tit. VII. §. 8. in iurisprudentia Anteiustiniana* ANT. SCHVLTINGII, p. 128. Neque negandum est, IUSTINIANVM vel minimum sibi tribuere in §. 3. I. de

de legat. ac L. 2. C. commun. de legat. quod primus differentiam, quae esset inter legata aequae ac fideicommissa, sustulerit; nihilo tamen minus interpolatam hanc esse legem, statuere haud audeo, si praesertim ad praeceptum ECKHARDI aliorumque interpretum iuris respicio, numquam praesumendam esse mutationem, a TRIBONIANO factam. Memoratu profecto dignum est, ipsum VLPIANVM comparare fideicommissa cum legatis, eumque scribere *fragmentor. tit. XXIV. §. 6. fideicommissa dari possunt his, quibus legari potest.* His quum accedit, propositionem, quam tradit VLPIANVS, nec generatim esse intelligendam, si quoque ab ipso Triboniano esset profecta, quum semper restant inter legatum aequae ac fideicommissum leuiiores differentiae: merito VLPIANO ea tribuimus ac statuimus, respexisse saltem iurisconsultum ea ad momenta, quibus iam ipse aetate per omnia sunt exaequata, siue id fuerit quarta, quae utrisque deduceretur: siue interdictum quod legatorum, quod fideicommissario aequae ac legatario inseruiret; siue fuerint personae, quibus sint relinquendae. Rem copiosius exposui in notis ad §. 3. l. *de legat. commentario institut. Hopiano* adiectis, p. 490. W.

§. CCXLI.

Neque vero emblemata solum difficilem ac et iuris. perplexam reddunt iurisprudentiam, sed mul- pruden- tum etiam eius dignitatem deformant.* Ac- tiaae digni- cedit et illud incommodum, ut, nisi plane iam tatem de- pereat artificium leges inscriptionis ope inter- formant. pretandi, de quo superiori capite diximus, lubricum tamen illud, et valde fallax videatur. Quid enim inscriptio tibi commodi adferat, si, quod ei subiectum est, non iurisconsultus, non imperator, sed Tribonianus, aut Iustinianus scripsit? Ex quo forte ratio intelligi potest, cur adeo indignentur purioris iurisprudentiae cultores, tam misere truncata, mutilata et interpolata esse veterum auctorum fragmenta, et

Tribonianum tot conuiciis proscindant. *Videamus*, inquit ANTON. CONTIVS L. I. *Lectio. Subseciu. cap. IX.* quod reuerentiae genus hoc fuerit, nomina iurisconsultorum et imperatorum retinere, et contraria his, quae illi aliquando scripserunt, posteritati tradere. Quid ceteri iudicent, nescio, mihi quidem simile reuerentiae genus esse videtur, ac si Iustinianae statuae Iulii Caesaris caput pictor quis, aut statuarius adiungat. In eandem sententiam scribit IAC. CUIACIVS in paratitlis in libros *Digestor. p. I.* De suo nomine vult adpellari Imp. Iustinianus *Digesta* iuris veteris sua auctoritate composita, et ad suam aetatem adcommodata, commutatis saepe contortisque veterum iuris auctororum scriptis, quorum tamen nomina ubique praetendit, et ea quidem nonnumquam sola, licet ex eorum mente sermoneue subsequatur nihil.

* Si verum amamus, inquit ὁ πᾶν BYNKERSHOEKIVS, non parum laborat dignitas veteris iurisprudentiae, si nesciamus, utrum Labeonis, Alfeni, Scaeuolae, Papiniani, Ulpiani, Pauli, aliorum maximae dignationis iureconsultorum oracula legamus, an sub eorum persona quasdam male confutas Triboniani lacinias. Cui, inquires, bono veterum auctororum nomina legibus inscribere et tantam, ut Iustinianus praefatur in utroque, quem dixi, §. 10. antiquitati habere reuerentiam, si sub fallaci titulo Tribonianus aliquis lateat? Vid. praefatio posterior. *Observat. iur. rom. libris praemissa p. m. 5.*

** Haec vera obiectio non ita comparata est, ut propter eam vadimonium deseramus, et rationem ope inscriptionis leges interpretandi negligamus, uti ostendimus §. CCXV.

§. CCXLII.

Iurisprudentiae ergo multas ob causas interest, notas esse interpolationes, ut eo melius interpretatio legum procedat. Sed uti illae non

Hinc iuvat nosse easdem:

non parum dignitatem iurisprudentiae deformant: ita omni ope eo niti decet interpretem, ut ab ista labe veterum auctorum fragmenta, quoad eius facere potest, vindicet, nec temere leges interpolatas esse statuatur. Quidquid enim orationis perfectioni contrarium est, et sententiis, tempori, et consuetudini auctoris aduersatur, illud non temere in interpretatione admittendum est, uti philosophi praecipiunt.

§. CCXLIII.

Quo praeclarius igitur de iurisprudentia illi Non fin-
merentur, qui priscis auctoribus, quantum fieri genda ta-
potest, vindicant, quidquid eorum nomine men em-
editum proditumque est: eo magis reprehendi blemata,
merentur, qui emblemata fingunt, ubi nulla vbi nulla
sunt, * similes illis meticulosis hominibus, qui sunt.
vbique spectra vident. Sunt enim, qui, si quam
legem forte non intelligunt, aut si oratio in illa
non satis pura et elegans sit, statim eam Triboniano
adscribunt, quasi vero a Triboniano profecta
esse cuncta deberent, quae ipsis inexplicabilia
videntur. ** Hos recte grauitate iam
notauit GREGORIUS LOPEZ *Animaduers. iur. ciu.*
cap. VII. ¹⁾ vid. CORNEL. BYNKERSHOEK *L. IV.*
Obseru. iur. rom. cap. VI. IO. GOTTLIEB HEI-
NECCIUS in *opuscul. minor. p. 41.*

* Inter hos prae ceteris nominandi sunt FRANCIS-
CVS HOTOMANNVS, iuratus ille iuris Iustiniani
hostis, et ANTONIVS FABER, qui omnia, quae
vel non intelligit, vel turbata censet, Triboniano
addicit, ut non immerito *perturbator iurispruden-*
tiae dictus sit. vid. IOSEPHI AVRELII DE IA-

H h 5

NVARIO

¹⁾ tom. III. thes. Otton. p. 445.

NVARIO *Respublica iurisconsultorum* p. 96. quem plenissimum omnis leporis, lectissimaque doctrinae libellum curae viri illustris FRIDERICI OTTONIS MENCKENII debemus ¹⁾).

** Id quod vel exemplo *L. 2. D. de origine iur.* satis probari potest, quippe quam non nisi *fabulas et deliria Triboniani* continere FR. HOTOMANNVS *Antitribon. cap. XII.* contendit, quem alii more suo sequuntur. GER. COCCEIVS *comment. ad tit. de orig. iur. p. 6.* Causam vero huius rei si quis cognoscere volet, non aliam profecto reperiet, quam quod nonnulla in ea occurrant, quae interpretes cum aliis historicorum testimoniis non statim conciliare potuerunt. Pleraque vero, quae illos male habent, recte se habere, et planissime defendi posse, satis ostenderunt viri doctissimi CORNELIVS BYNKERSHOEKIVS in *praetermissis ad L. 2. D. de orig. iur.* IO. GOTTLIEB HEINECCIUS, FRANC. CAROLVS CONRADI et alii, quorum scripta vno comprehensa fasciculo edidit Cel. IO. LVDOVICVS VHLIVS s. t. *opuscula ad historiam iur. pertinent.*

Quum Triboniano solum licentia concederetur leges mutandi, quae iuris praecepta exhiberent, secundum verba IVSTINIANI in *const. deo auctore §. 2. de concept. dig. ac const. Haec quae necessar. §. 2. C. de nouo codice faciendo* nunquam leges interpolatas censere debemus, quibus id saltem traditur, quod ad historiam spectaret, eandemque ob causam nullo modo cum MARTIN. SCHOOCKIO, *tract. de quadruplici lege regia, sect. III. cap. 29. p. 287.* statuere possumus, legem illam VLPiani in *L. 1. D. de constit. princ.* esse interpolatam, qua scribit: *quod principi placuit, legis habet vigorem, utpote cum lege Regia, quae de imperio eius lata est, populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem conferat.* Quoniam solus fere IVSTINIANVS praeter hunc locum legis Regiae meminit, videlicet §. 6.

1) Prodiit primum Neapol. 1731. 4. Ibid. 1752. 8. Cura Menckenii, Lips. 1733. 8.

6. l. *de iure nat. gent. et civil.* et l. 1. §. 7. C. *de vet. iure enucl.* neque adhuc expeditum sit, num lex illa imperii, de qua l. 3. C. *de testamentis* loquitur, sit lex *Regia*, persuasum habet SCHOOCKIUS, fictam esse hanc legem ideoque etiam effatum hoc interpolatum, ut eo magis fulciret imperium Iustiniani; verum enim vero id haud adfirmare possumus. Inter iurisconsultos, qui legem *Regiam* reuera exstitisse tradiderunt, inprimis IO. FRID. GRONOVIVS, in *orat. de lege Regia* Lugd. Batau. MDCLXXVIII. in 8²). IAC. GRONOVIVS, *orat. de lege Regia*, Lugd. Batau. MDCCXII. in 8. GERH. NOODTIVS *diff. de iure summi imperii ac lege Regia*, tom. I. *op-erum*, p. 623. ZACH. HVBERVS, *dissertation. libr.* II. p. 192. sqq. ac IO. CAR. VAN WACHENDORF, *diff. de principe legibus soluto*, cap. 2. in *dissertationum eius triade*³), p. 32. sqq. memorandi sunt. W.

§. CCXLIV.

Quidni igitur canones quosdam constitua-
mus, ex quibus de interpolationibus legum, seu emblematis Triboniani rectius iudicari possit? Primo vero omnium pro certo habendum est, nullam constitutionem integram ex iure nouo, falso iureconsulti veteris nomine superscripto, in digestis Tribonianum repraesentasse, et quasi ea ex iurisconsultorum veterum sententiis atque libris emanauerit, finxisse. Haec enim res probatione eget, et non fidem solum, sed fines etiam mandati, Iustiniani constitutione expressi, excedit. Et quum exstare debet lex, quae in aliam formam immutatur:

Nullam
constitu-
tionem in-
tegram ex
iure nouo
pro veteri
venditavit
Tribon.

2) Recitauerat hanc orationem anno 1671. Post eius vero mortem demum filius LAVRENTIVS THEOD. GRONOVIVS anno supra notato eam typis describi curavit.

3) Traiect. ad Rhen. 1730.

tur: facile patet, supposita integra capita huc non pertinere, nec in interpolationum numero haberi. 10. WYBO in *Triboniano ab emblematis liberato*, *Wissenbachii emblematis adiecto* p. 205. CORNEL. VAN. BYNKERSHOEK. in *praef. ad posterior. Obseruat. iur. rom. libros* p. 6. Vnde corrui commentum eorum, qui integram *L. 2. D. de orig. iur.* a Triboniano confictam esse clamant, aut *L. 1. D. d. legat. 1. L. 39. D. ad SC. Trebell. L. 25. D. de probat.* totas ex iure nouo desumptas esse existimant. vid. *WISSENBACHII emblematis. Tribonian. p. 51. 86. 100.*

Priusquam canones ipsos consideramus, qui in diiudicandis interpolationibus sunt obseruandi, scire debemus, inprimis plures sese offerre potuisse rationes Triboniano, leges quasdam interpolandi. Quum mandatum *IUSTINIANI in constit. Deo auctore. §. 7. de concept. digest.* ita esset comparatum, vt secundum illud, quod non bene esset positum, vel non recte scriptum, sit reformandum: quod superfluum, omittendum; vel quod longitudine semotum et imperfectum replendum sit: non potuit fieri, quin *I. religio TRIBONIANO* plures mutationes imperaret, quum idolorum coetui essent addicti singuli iurisconsulti, quorum scripta migrarent in digesta ideoque multa religionis ipsorum vestigia in digestorum corpus irreperent. Plura sunt digestorum loca, quae illam sapiunt ac inprimis memorare debemus. Vt quaedam illorum saltim nominem, prouoco inprimis ad effata *VLPiani*, quibus Christianam tetigit religionem, quaeue multa cum diligentia collegit *MARQVARD. FREHERVS, libr. II. parerg. cap. II. tom. 1. thesaur. iuris civilis EV. OTTONIS, p. 919.* Ita notatur *L. 2. D. de extraord. crimin.* qua meminit coetuum illicitorum sub praetextu religionis institutorum: porro nominat christianos in *L. 1. in fin. D. de cadauer. punitorum*, eos, qui exurendi damnantur, his autem merito *L. penult. D. de donat. inter virum et uxorem: L. 25. §. 1. D. de probat.*

bat. L. 9. §. 2. D. *de offic. praesid.* L. 18. §. 5. D. *de aliment. et cibar. legat.* L. 44. D. *de manumiss. testamento* L. 8. D. *de religiosis et sumt. funer.* L. 5. §. 8. D. *de institor. actione*, L. 9. §. 1. *ad leg. Iul. peculat. de sacris priuat.* iungimus. Libens hoc largior: nihilo tamen minus plura quondam fuisse in scriptis iurisconsultorum loca, quae praecepta paganismi redolerent quaeue cura Triboniani fuerint emendata, iure statuimus. Vsque eo quidem haud progredior cum IO. IAC. WISSENBACHIO, *de emblem. Triboniani*, p. 4. ut in omnibus illis digestorum locis, quibus dei mentio fit, illius nomen substitutum esse censeam in locum Iouis, et multo maiori iure cum CORNEL. VAN BYNKERSHOEK, *libr. VI. obseruat. cap. 2.* et IO. WYBONE, in *Triboniano defenso*, cap. 1. p. 218. existimo, etiam iurisconsultos illos, uti alios scriptores veteres Romanos, de deo loqui potuisse; elegans tamen est observatio, crucis poenam a Triboniano in scriptis iurisconsultorum prorsus deletam fuisse, atque hoc nomine ab ipso interpolatam L. 9. §. 11. D. *de poen.* L. 28. pr. et §. pen. D. ac L. 38. §. 2. D. *de poenis*, propterea quod Constantini constitutione crux fuit sublata eiusque usus penitus in usu publicorum suppliciorum esset abrogatus, teste SOZOMENO, *libr. I. ecclesiast. hist. cap. 8.* Dein

II. *mutatio status publici* efficiebat plures mutationes legum, a TRIBONIANO susceptas. Quum iura, quae quondam competerent populo, mutata reipublicae forma, sensim ac sensim in imperatorem transferrentur; ille tamen eorum non statim particeps fieret: non sine similitudine veri statuit WISSENBACHIVS, *de emblem. Triboniani*, p. 3. Caii aetate adhuc populi auspiciis adrogationem fieri, propterea quod Iuliani adhuc tempore id esset usitatum, eandemque ob causam interpolatam esse censet L. 2. pr. D. *de adopt.* qua dicit: *adoptio duobus modis fit: aut principis auctoritate, aut magistratus imperio*; inprimis autem idem perspicimus ex L. ult. §. 1. D. *de senator.* *Senatores accipiendum est eos, qui a patriciis et consulibus usque ad omnes illustres viros descendunt, quia et hi soli in senatu sententiam dicere possunt.* Quum vox illustris teste ISIDORO, *libr.*

IX. *originum*, cap. 4. famae solum esset nomen: postea autem viris summa in dignitate constitutis est assignatum, ita vt patriciorum esset primum proprium; deinde autem iis cum consulibus, praefectis praetorio pariter ac vrbi, magistris militum et officiorum, praepositis sacri cubiculi, comitibus largitionum ac rerum priuatarum et domesticarum commune, quemadmodum IO. FILLEAV *de comitibus consistorian.* cap. 6. tom. I. thes. iuris civil. et canonici GERH. MEERMANNI, p. 343. CAR. DV FRESNE, *gloss. med. et infimae latinitatis*, tom. II. p. 39. IAC. GVTHERIUS, *de officiis domus augustae*, libr. I. cap. 10. p. 38. atque alii monstrant. Factum id est longe post VLPIANI aetatem, ideoque quilibet manum Triboniani hac in lege facile deprehendet. Neque minus

III. mutationes legum ipsarum ab imperatoribus inprimis susceptae necessitatem imponebant Triboniano saepius, leges interpolandi. Ita mentio haud fit in L. 5. §. 1. D. *de statu hominum* mulieris liberae, quae libertate sua ideo sese priuaret, propterea quod seruo alieno sese iunxerat, ac si haud improbabile sit, MARCIANVM sine dubio quoque illud allegasse, quum modos recenset, quibus iure civili liberi in seruorum cadant numerum. Quum huius rei rationem in eo solum ponere debemus, quod senatusconsultum Claudianum sublatum sit a IVSTINIANO in L. vn. C. *de SC. Claud.* ac §. 1. l. *de success. sublatis*: non sine iure interpolatam quoque esse putat WISSENBACHIVS¹⁾ L. 7. D. *de capite minutis*, quum illa legimus: *ex nouis autem legibus et hereditates et tutelae plerumque sic deferuntur, vt personae naturaliter designantur* ac per id rem ex hac lege discimus, quae venire non potuit in mentem PAULLO, cui illa tribuitur, siquidem ANASTASIUS ac IVSTINIANVS primi fuerint, qui iure cognationis ad tutelae legitimae quemdam vocandum censerent in L. pen. C. *de curat. furiosi* ac L. vlt. §. pen. C. *de legit. hereditat.* Quis tandem non odoratur Triboniani

1) cap. I. p. 21.

boniani manum in lege CAII. L. 16. pr. D. *de tutel. tutela plerumque virile officium est*, quum nouo demum iure esset introductum, vt nonnumquam quoque feminae tutelam gerere possint, *nimirum auia et proauia*, secundum nouellam CXVIII. *cap. 1.* et profecto CAIVS esset reprehendendus, si ita propositionem hanc restringere voluisset sua aetate. Neque minus

IV. extra omnem dubitationem est positum, *reliquias sectarum*, quas inuenit Tribonianus, etiam causam nonnumquam fuisse, cur interpolauerit leges. Elegit quidem inprimis erciscundos iurisconsultos TRIBONIANVS, e quorum scriptis digesta componeret; a me tamen iam supra est traditum, etiam illos huius, vel illius sectae fuisse addictos, ideoque haud credendum esse, eos ita conspirasse, vti nostrum digestorum corpus illorum fragmenta nobis exhibeat. Quod quum concludimus ex ipsis altercationum vestigiis, supra expositis,

tandem V. mutationes quoque *nummorum* Triboniano suppeditarunt occasionem, has, vel illas mutandi leges. Quum olim non aureis, sed sestertiis res aestimaretur atque IVSTINIANVS primus mille sestertios cum vno aureo comparare vellet, secundum §. 3. I. *de success. libert.* in L. pen. ac L. vlt. D. *de in ius vocando*, L. 10. D. *de dolo malo*, L. 25. §. vlt. D. *ad SC. Sillan.* L. 7. in princ. D. *de iurisdic.* L. 1. §. 5. D. *de his, qui effud. vel. deiec.* L. 10. D. *de accusat.* L. 1. §. 1. D. *ad leg. Iul. de ambitu* L. 1. §. 12. D. *de extraord. cognit.* aureorum vocabulum fine dubio manu TRIBONIANI irrepsit. Statuit illud quoque IO. GOTTL. HEINECCIUS: ad *Briffon. libr. 1. de verbor. significatione*, p. 120.

Ceterum animaduertendum est, duplici ex ratione statuere WISSENBACHIVM²⁾ de L. 25. D. *de probat.* eam integram proficisci a Triboniano; neque verbum quidem in illa tribuendum esse Paulo. Concludit illud partim ex pluribus verbis, quae in illa
adhi-

2) *cap. IV. p. 52.*

adhibentur, videlicet *studiosus paterfamilias*: *visiones*: *concipere cautionem*: *iuramento*: partim ex eo, quod nihil aliud ibi tradatur, quam quod contineat L. 13. C. *de non numerat. pecun.* Sequitur hac in re IAC. CUIACIVM *libr. XXI. obs. cap. 26.* neque tamen huius viri auctoritas impedire potuit WYBONEM, quo minus omnino hanc legem PAVLLO tribui potuisse, statueret. W.

§. CCXLV.

Lex pro
interpola-
ta habetur,
si ex iure
nouo ei-
dem ali-
quid adsu-
tum.

Vt vero lex aliqua pro interpolata haberi possit, perspicue liquere debet, ex iure nouo illi aliquid additum esse. * *Ius nouum* illud vocatur, quod post eius tempora obtinuit, sub cuius nomine lex repraesentatur. Ex quo sequitur, vt, si fragmentum iureconsulti aequa Themide ad ius vetus, de quo egit, referri, aut ex principiis iuris veteris explicari possit, in eo non sit manus Triboniani quaerenda. ** *Ius enim antiquum ex iure antiquo lucem accipere debet, et quamdiu hoc fieri potest, non est, cur ius nouum fingamus, aut ad illud decurramus.*

* Perperam ergo WISSENbachivs *emblemat. Tribon. p. 53.* interpolatam censet L. 10. D. *de ritu nuptiar.* Nam licet vocem *triennium* illi a Triboniano ex iure nouo insertam esse contendat: nullam tamen constitutionem nouam ostendit, nec ostendere potest, ad quam lex ista inflexa sit.

** Saepe quidem censores emblematici nouas recitant constitutiones, ex quibus leges interpolatas esse volunt: sed nihil illis opus est, si leges secundum rectam iuris veteris rationem explicari possunt. Si verum quidem est, iure nouo *curatorem* dari, si pupillus cum tutore lege agere velit, §. *ult. Inst. de auctor. tut.* quum iure antiquo non *curator*, sed *tutor*, ad illum actum daretur, quem *praetorium* adpellari auctor est VLPIANVS *Fragm. Tit. XI. §. 24.* Vnde ob ius nouum deletio *tutoris*

toris vocabulo, curatoris nomen in *L. 3. §. 2. L. 4. L. 5. D. de tutelis* Tribonianum substituisse omnes fere consentiunt. Sed frustra leges dictae interpolationis arguuntur, quia iure antiquo tutor in solis legis actionibus actibusque legitimis ad expediendam litem necessarius erat, in reliquis vero omnibus curator sufficiebat. CORNEL. VAN BYNKERSHOEK. *L. VII observat. iur. rom. cap. XIII.* Salua quoque VLPIANI iurisprudentia explicari potest *L. 36. D. de recept. qui arbitr. recep. Si feriatis diebus, cogente praetore, arbiter dicat sententiam, et petatur ex compromisso poena, exceptionem locum non habere constat: nisi alia lege eadem dies feriata, in qua sententia dicta, est excepta.* Haec enim exceptio referri debet ad orationem diui Marci in *L. 1. D. de feriis et dilat.* qua constitutum est, ne feriatis diebus ullum esset iudicium. Ergo non est a Triboniano ob ius novum in *L. 7. C. de feriis* adiecta, vti existimat FR. HOTOMANNVS *L. VIII. obs. c. XVI.* Vid. IO. WYBO. *Tribon. ab emblem. defens. cap. I. §. 16.* Ex his utilitas canonis satis potest cognosci.

§. CCXLVI.

Quum ius novum, ex quo interpolatio cen- Quod
setur, illud sit, quod post eius tempora, cui fragmen-
lex adscripta est, obtinuit: facile patet, perin- tum pro
de esse, siue ex constitutionibus principum an- interpola-
te Iustinianum editis illud petitum sit, siue Iu- to hab.
stiniani aetate usu iam receptum, siue Nouellis
demonstratum fuerit. Quamvis enim
Nouellae pandectis sint posteriores: negari ta-
men nequit, potuisse aliquid de suo Tribonia-
num legi digestorum addere, quod deinde le-
ge quadam codicis, vel Nouella sancitum est.
Nonne meditari iam tum potuit novam consti-
tutionem, quum legem interpolaret, codici
postea insertam? Quare si quid ex iure nouo
iureconsulti cuiusdam fragmento admixtum est,
li quod

quod iurisprudentiae eius temporis, quo vixit, non conuenit, et Nouellis introductum est: nihil sane prohibet, quo minus fragmentum illud interpolatum censeamus? * Verum hic intercedunt CORNELIVS BYNKERSHOEKIVS, summus et par antiquis iurisconsultus *L. VII. Obs. iur. rom. cap. IX. et XVI. et V. C. 10. WYBO Tribonian. ab emblematis. defens. cap. I. §. 7. et cap. IV. §. 13.* qui omnes oleum operamque perdere contendunt, qui ex Nouellis vel ex legibus codicis, pandectis posterioribus, emblemata arcessunt.

* Varias digestorum leges ex Nouellis interpolatas recenset WISSENBACHIVS *emblematis. Tribon. v. g. L. ult. §. 1. D. de Senator. ex Nou. LXII. L. 16. D. de tutelis ex Nou. CXVIII. cap. V. L. 24. D. de donat. ex Nou. CLXII.* Itane vero, inquit BYNKERSHOEKIVS, vaticinandi virtute praeditus Tribonianus, praescire potuit, quod in fati erat et eo tempore, quo pandectas composuit, quid iuris multis post annis constituendum esset, praeuidere? Missis igitur vaticiniis, *L. 44. §. 4. D. famil. ercisc. L. 20. §. 1. D. de donat.* aliasque, reiectis emblematis, egregie explicauit. *L. VII. obs. c. IX. et XVI.* Prior lex inflexa dicitur ad *L. 2. pr. C. de iureiur. propt. calumn.* quia PAVLLVS dicit in iudiciis *duplicibus*, seu *mixtis* familiae erciscendae, communi diuidundo, et finium regundorum, vtramque partem iurare debere, se non calumniandi animo litem contestari. Huius vero iurisiurandi, quod ab vtraque parte praestabatur, se auctorem profitetur Iustinianus in *d. l. 2. pr.* et in *§. 1. Inst. de poen. temere litig.* Sed iure veteri etiam in causis mixtis, in quibus vterque actor est per *L. 37. §. 1. D. de O. et A.* non in reliquis, ab vtraque parte de calumnia iuratum est, quia vtraque suspicione calumniae laborat.

Et si WYBO vna cum BYNKERSHOEKIO negare voluerit, legem a Triboniano interpolari potuisse ex eo

eo iure, quod nouellis postea est constitutum: hac in re tamen iis haud accedere possum. Quoniam TRIBONIANVS auctoritate imperatoris leges interpolaret, sine dubio legibus quidquam tradere potuit, quod legibus nondum erat sancitum. Perspicimus illud inprimis ex libertate, qua vsus est in concinnandis institutionibus. Clarum est atque euident, illum quatuor locis nouum ius introduxisse. Inuenimus illa §. 7. I. *quibus ex causis*, §. 10. I. *de ordinand. testam.* §. ult. I. *de satisdat.* et §. 7. I. *de fidei-commis. hereditat.* vbi autem ipsi id licuit in institutionibus, sine dubio idem ipsi permissum fuit in digestis, eandemque ob causam iure quoque statuere possumus, illum iam tangere potuisse haec, vel illa iura, quae in nouellis vberius exposuit. W.

§. CCXLVII.

Non potuit Tribonianus, si ob ius nouum legem mutauit, vel aliquid omisit, vt sibi constaret, ea quoque omnia loca non mutare, in quibus iuris antiqui vestigia occurrunt. Ex quo sane regula colligi potest, quae ad refutanda complura emblemata permultum valet. Nulla nimirum est interpolatio, si alia legum exempla ex pandectis adferri possunt, quae de eadem re, de qua lex, quae pro interpolata habetur, agit, loquuntur, vel manifesto intelligi debent. * Nam si vno in loco ius antiquum sustulisset Tribonianus, reliquas etiam leges, in quibus eius mentio fit, non intactas reliquisset. V. C. 10. WYBO l. c. *Cap. I. §. 8. cap. IV. §. 16.*

Nulla est interpolatio, si alia LL. exempla ex ff. adferri possunt, quae eadem de re loquuntur.

* Placet regulam hanc exemplo quodam confirmare. Sestertiariam rationem, a iureconsultis frequentatam, Tribonianus ex pandectis sustulit, et aureorum computationem ex saeculi sui vsu substituit, si audiamus IAC. CUIACIUM ad L. 9. in fin. D. de dolo mal. et L. XIX. obs. c. 31. quem sequuntur IAC. WISSENBACH. emblem. Tribon.

p. 13. et V. C. ANTON. SCHVLTINGIVS ad *Paull. L. III. Sentent. T. V. §. 10.* Hinc Vlpianum in *L. 24. D. de in ius vocat.* et Modestinum in *L. 25. D. eod.* scripsisse existimant *quingenta millia sestertiorum*, non *quingenta aureorum*. Exstant vero aliae leges, quae ex veteri *sestertiorum* computatione explicantur, *L. 40. D. de rebus credit. L. 6. §. 1. D. de usur.* vid. BARN. BRISSONIVS *L. VI. de formul. pop. rom. solemn.* p. 544. IO. FRIDER. GRONOVIVS *L. II. de pecun. veter. cap. V. p. 85.* In his igitur legibus quum iuris antiqui vestigia reliquerit Tribonianus, cur *L. 24. et 25. D. de in ius vocat.* et alias, in quibus *aureorum* mentio fit, ad ius nouum inflexas esse credamus? Sed aureorum computatio, aequae ac sestertiorum, satis vsitata fuit apud veteres, et ad rem numariam pertinuit. GRONOVIVS *de pecun. veter. l. c.* Celeb. EV. OTTO *de tutela viar. P. III. cap. I. p. 424.* CORNEL. BYNKERSHOEKIVS *L. VIII. Obs. c. 20.*

Regula, quam tradit hoc loco ECKHARDVS, iterum inter eas locum tenet, quas WYBO excogitauit, vt emblematum ab aduersario suo, WISSENBACHIO, propositarum diminueret numerum, eandemque ob rem curatius est ponderanda. Libens largior, interpretem, qui interpolationem quamdam detegisse putat et tamen idem alia in lege inuenit, quod continet altera, in qua manum Triboniani agnoscit, istam haud intactam relinquere posse; sed oportere eum curatius inquirere, vnde eueniat, vt nihilominus idem ibi a iurisconsulto quodam veteri tradatur hocque ita a Triboniano sit adprobatum; haud tamen arbitrari debet, non posse esse eam legem interpolatam, si cum ipsa conueniat alia lex. Libens id concedo, si quod ibi legamus, adhuc valeat; neque alibi id abrogatum esse constat; vbi vero certum est, haud id valere, semper locum habere potuit legis interpolatio. Si consideramus leges, quae vestigia altercationum veterum iurisconsultorum complectuntur ac simul oculos conuicimus ad eas, inter quas reuera repugnantia esse videtur verborum, non negare possumus, negligentia nonnumquam plecti sine iniuria TRIBONIANVM vna cum suis adiutoribus:

bus: ista autem efficere quoque potuit, ut, si quoque duae leges interpolandae essent, vnam quidem mutaret eamque conformem redderet iuri recentiori; altera autem incuria quadam supersederet eiusue verba haud interpolaret. Ita extra omnem dubitationem est positum, feminas quondam tutelae subiectas fuisse perpetuae; postea vero illam penitus euanuisse. Quum **VLPIANVS** inprimis plura profert hac de tutela feminarum, in *fragmentis*, *tit. XI. §. 1. sqq.* nec vlllo modo credendum est, ea, quae ibi leguntur, manu Aniani in istum irrepsisse libellum, vbi inprimis ad effatum **CICERONIS**, *orat. pro Muraena*, *cap. 27.* **LIVII**, *libr. XXXIV. cap. 2.* et inscriptionem veterem a **IAN. GRVTERO**, *corp. inscript. p. MC. nr. 6.* respicimus, haud mihi placet coniectura **CORN. VAN BYNKERSHOEK**, *libr. VII. obseruat. cap. 14.* aetate iurisconsultorum eorum, quorum ex fragmentis composita esse constat digesta, tutelam hanc cessasse, vti hoc nomine quoque recte notatus est a **IO. CANNEGIETER** ad *Vlpianum*, *loc. cit. p. 54.* Neque ex eadem ratione suffragari possum **EVERARD. OTTONI**, quum diss. *de perpetua feminarum tutela*, *cap. 1. §. 25.* putat, ex eo tempore illam tutelam obsoleuisse, quo Antoninus philosophus minoribus, etiam bene rem suam gerentibus, promiscue curatores dari praecipit, eandemque ob causam cum memorato **ORTONE** aequae ac **IAC. RAEVARDO**, *libr. II. varior. cap. 10.* multa loca digestorum interpolata esse puto a **TRIBONIANO**, ut memoriam tutelae huius mulieris penitus exstingeret. Nominat ipsas has leges **RAEVARDVVS**, *loc. cit.* **IAC** autem **CVIACIVS**, *libr. VII. obseruat. cap. 11. et libr. XXI. obseruat. cap. 20.* eleganter animaduertit, omnino vestigia quaedam huius tutelae in digestis reperiri, ac inprimis nominat *L. 11. D. quod falso tutor. autore gestum.* Loquitur ibi de tutore falso, qui filiaefamilias, tanquam matrifamilias, et eo, qui ancillae, tanquam liberae curator sit datus ac per id sine dubio ad istam tutelam respicit perpetuam; neque vero hoc animaduertit **TRIBONIANVS**, licet, ut ipse **CVIACIVS** fatetur, plura mutauerit eadem in lege, ut omnia vestigia tutelae e medio quasi tolleret.

Haec quum ita sese habeant, ECKHARDO haud concedere possumus, ideo leges illas, quibus aureorum mentio est facta, haud interpolatas esse censendas, quod festeriariae quoque computationis vestigia in aliis deprehendantur legibus; sed eo nomine potius repeto, quod paullo ante de aureorum protuli computatione. W.

§. CCXLVIII.

Exceptiones, legibus subiectae male numerantur inter emblemata.

Nulla regula in iure tam generalis est, quin vel ex rei ipsius natura suas patiatur exceptiones, vel etiam ob aequitatem aliquando circumscribatur. Saepe proinde iureconsulti, quando ius certum exponebant, sententiis suis exceptiones quasdam, a iure isto certo, tamquam a communi regula, abeuntes, subiecerunt. Vnde patet, quam absurde viri docti exceptiones, legibus subiectas, inter emblemata numerent, tamquam ex iure nouo a Triboniano adiectas. BYNKERSHOEK *L. VII. Obs. c. XII.* Verum quoque est, alias exceptiones principum constitutionibus esse introductas: sed hae non ex iure nouo statim, verum ex antiquo, ad quod pertinent, explicandae sunt. IO. WYBO *l. c. cap. I. §. 16.*

* Huius generis exempla occurrunt in *L. 27. §. ult. D. de minor. L. 36. D. de recept. qui arbitr. recep. L. 46. D. de contrah. emt. L. 33. D. de legat. 1. L. 21. D. de legat. 3. L. 244. D. de verbor. signif.* Has leges CUIACIUS, HOTOMANNVS et WISSENBACHIUS ita interpolatas esse censent, vt exceptiones in illis ex iure nouo sint propositae. Sed omnino perperam, vt subiectum exemplum demonstrabit. Surdus et mutus, siue ita natus, siue factus, iure veteri testari non poterat, nec fideicommissum relinquere. VLPIANVS *Fragm. Tit. XX. §. 13. L. 6. §. 1. D. qui testam. fac. poss.* Vti vero nutu etiam relinqui potest fideicommissum, VLPIAN. *Fragm. T. XXV. §. 3.* ita PAVL-

LVS negat recte eum fideicommittere, qui loqui non potest, *nisi superueniens morbus linguam impediuerit*. Quidni igitur haec exceptio iuri veteri conueniat, quam ipsa ratio suggerit et defendit? Multum sane differunt mutum esse, et linguam officio suo fungi non posse ob superuenientem morbum. Nihil ergo est in *L. 21. pr. D. de legat. III.* quod Triboniani manum redoleat. *Nutu*, inquit PAVLLVS in *d. l. etiam relinquitur fideicommissum, dummodo is nutu relinquat, qui et loqui potest; nisi superueniens morbus ei impedimento sit*. Iustinianus enim in *L. 10. C. qui testam. fac. poss.* ex qua postrema legis verba, *nisi superueniens morbus ei impedimento sit*, transcripta esse putat CUIACIUS ad *VLP. fragm. T. XX. §. 13.* omni muto, si scribere norit, testandi ius concedit. Vnde hanc constitutionem a sententia PAVLLI maxime alienam esse, nemo non videt. Vid. BYNKERSHOEK. *L. VIII. obs. c. 21.*

Verum quidem est, regulae quoque exceptionem subiici potuisse a iurisconsulto, qui eius fuit auctor, et falli illum, qui omnem exceptionem, regulae subiectam, a Triboniano proficisci, sibi persuadeat; neque vero minus ille falleretur, qui nunquam interpolationem sub specie *exceptionis* proferri crederet. Quum id quoque, quod effato iurisconsultorum adiicitur, est interpolatio, ex eo iam liquet, hoc modo non minus leges nonnumquam mutari; neque vero difficile est negotium exemplis id illustrare. Quum quondam, vt supra monuimus, tutela virile saltim esset munus, ideoque sine omni dubio CAIVS *L. 16. pr. D. de tutel.* tutelam virile officium esse traderet, TRIBONIANVS saltem exceptionem hoc modo regulae huic subiiciendam indicabat, vt voculam *plerumque* infereret. Alia, vt regulam WYBONIS confirmet, profert exempla ECKHARDVS. Quod ad *L. 21. pr. D. de leg. 3.* spectat, plerique Vlpiano totam hanc legem tribuunt, quod non est negandum. Eminent inter illos BARTHOLOMAEVS CHESIUS, *libr. 1. interpret. cap. 3. tom. 11. iurisprud. Romanae et Atticae*, p. 113. CORN. VAN BYNKERSHOEK, *libr. 8. obseruat. cap. 21.* ATHANAS. OTEYZA ET OLANO, *paralipom. libr. 1V. cap. 15.*

tom. 1. thesaur. iuris ciuil. ac canonici Meermanniani,
 p. 612. ac 10. WYBO, in Triboniano defenso cap. 5.
 §. 10. p. 330. neque negandum est, esse rationes
 quasdam, quae sententiam hanc corroborare viden-
 tur, quum ordinarie is, qui natura mutus est, simul
 quoque surdus esse soleat, secundum sententiam ve-
 terum et inprimis PLINII, *histor. natur. cap. 69.*
 ARISTOTELIS, *libr. IV. de histor. anim. cap. 9.*
 PROPERTII, *libr. IV. eleg. 3.* atque aliorum; illud
 autem de eo, qui ex morbo superuenienti mutus,
 vel surdus sit factus, haud sit adfirmandum; vbi
 vero solum sit mutus, sine dubio fideicommittere
 queat. Docuit hoc inprimis eleganter CHESIVS loco
memorato. Concludit illud inprimis ex eo, quod
 ideo saltem veteres iurisconsulti a testamenti factio-
 ne excluderint mutum, quod testes haud rogare po-
 tuerit, testibus VLPIANO *fragmentor. tit. XX. §. 7.*
 ac PAVLLO, *libr. III. receptar. sententiar. tit. 4. §.*
 4. testes autem non sint rogandi in codicillis, secun-
 dum L. fin. §. fin. C. *de codicillis*; verum tamen mihi
 semper verisimilior videtur sententia IAC. CUIACII
 ad L. 6. §. 1. D. *qui test. fac. poss.* Memoratu pro-
 fecto dignum est, duas exceptiones regulam in hac
 lege sequi, quarum vna alteram restringit et reuera
 exceptio est exceptionis: *nutu etiam relinquitur fi-*
deicommissum, dummodo is nutu relinquat, qui et lo-
qui potest, nisi superueniens morbus ei impedimento
fuit. Pugnat hoc contra vnius auctoris loquendi
 rationem; vbi vero supponamus, priorem excep-
 tionem proficisci ab VLPIANO ac posteriorem a
 TRIBONIANO, facilius id conciliari potest. Eo quum
 accedit; secundum L. 8. §. 2. D. *de iur. codicil.* ne-
 minem potuisse codicillos facere: nisi eum, qui te-
 stari posset, ac mutum quondam non potuisse testa-
 mentum facere; neque distinctionem hanc, quam
 facit, VLPIANO fuisse cognitam, vti clare liquet
 ex L. 6. ac 7. D. *qui testam. fac. poss.* ac facultatem,
 rogandi testes, ei, qui codicillos facere vellet, re-
 missam esse primum in *lege supra citata*, longe post
 VLPIANI tempora condita: mihi quidem verba legis
 vltimae a TRIBONIANO deriuanda esse videntur.
 Idem sentiendum est de L. 27. §. vlt. D. *de minor.*
aduersus eos quoque, inquit, quaedam restitutio prae-
standa

standa est, quorum de dolo agere non permittitur;
nisi quaedam personae speciali lege exceptae sunt. Quum
 L. ult. C. *qui et aduersus quos in integr. restit.* a Iu-
 stiniano primum prohiberetur: quo minus conceda-
 tur restitutio in integrum aduersus patronos vel pa-
 rentes, quilibet videt, ad hanc legem respici in su-
 pra memoratae legis verbis postremis, ideoque illa
 esse interpolata a Triboniano. Mirum est, quomo-
 do haec verba torqueant WYBONEM¹⁾, dum docere
 studet, illa omnino profecta esse a CAIO; verum
 enim vero ipsum fateri oportuit de his, quae pro-
 tulit, in secunda editione libelli, quam procurauit
 VHLIVS, ea non sufficere ad soluendum emblemata.
 Satis quidem habet prouocare ad ea, quae pro Tri-
 boniano protulit BYNKERSHOEKIVS, *libr. VII.*
observat. cap. 12. sed quid quaeso summus hic vir
 profert? Statuit quidem etiam, iure pandectarum
 haud licitam fuisse restitutionem in integrum aduer-
 sus parentes, vel patronos per certum ius speciale,
 hocque nomine legis specialis designari; sed ne vl-
 lam quidem legem producit, ex qua id sit colligen-
 dum et solum sententiam suam ex eo confirmare stu-
 det, quod haud concedatur restitutio contra parentes
 vel patronos. Si consideramus, haud opus fuisse,
 ut ii speciatim nominarentur atque omnino ad illos
 iam ipsum effatum CAII commode extendendum esse,
 quum parentes aequae ac patroni ii essent, aduersus
 quos actio doli locum haud habere posset, secundum
 L. II. §. I. D. *de dol. malo* et CAIVS generatim resti-
 tutionem aduersus eos quoque concederet, quos de
 dolo conuenire haud liceret: BYNKERSHOEKIO
 profecto iniuriam haud facimus, si prius conie-
 cturam ipsius attentione dignam haud censemus,
 quam si probauerit, isto tempore restitutionem
 aduersus parentes, vel patronos esse denegatam;
 verum enim vero probationem hanc haud susce-
 pit, neque refutauit argumentum, quod contra
 eius opinionem iure sumitur ex L. ult. C. *qui et ad-*
uersus quos, lege inquam, quae profecto non esset
lata a IUSTINIANO, si lege iam speciali antea id

li 5
esset

1) *cap. I. §. XIV. p. 243.*

esset introductum, quod denuo sanxit imperator. Extra omnem dubitationem est positum, vltima verba manu TRIBONIANI esse adiecta; neque solum WISSENBACKIUS id statuit, sed idem quoque existimant summi viri IAC. CUIACIUS, in *comment. ad L. 11. D. de dolo malo* ac GERH. NOODTIUS, *comm. ad libr. IV. dig. tit. IV. tom. II. operum*, p. 120. immo tot alii, vt BYNKERSHOEKIUS animaduertit: *Hos, inquit, magistros, tanquam verveces, prolixè secuti sunt ouium greges, nomina recenserem, sed gregatim pascuntur. Video etiam eos, qui alioquin Triboniano solent parcere, in hoc eius ἐπιβληµα consentire.* Sed pergo ad L. 36. D. *de receptis*, vbi haec legimus: *si feriatis diebus, cogente praetore, arbiter dicat sententiam, et petatur ex compromisso poena, exceptionem locum non habere constat. Nisi alia lege eadem dies feriata, in qua sententia dicta, est excepta.* Quum a VALENTINIANO L. 7. C. *de feriis* claris verbis sit cautum, ne in iis apud arbitros vlla sit cognitio iurgiorum, siue sint sponte electi, siue flagitati, atque non satis praedicare possunt religionem scriptores, qua dies illi dominici Iustiniani tempore sunt culti: omnino mihi quoque probabilis videtur coniectura HOTOMANNI, *libr. VIII. obseruat. cap. 21.* legem hanc esse, ad quam respiciant verba vltima modo memorati effati, ideoque non minus esse recentiore tempore adiecta. Negat quidem id iterum WYBO²⁾ et plura hac de re profert; sed ita haud sunt comparata, vt attentionem mereantur. Quum ipse concedit, arbitros cogi potuisse quibusdam in casibus ad dicendam sententiam in diebus feriatis, secundum L. 1. §. 2. D. *de fer. et dilat.* merito concludimus, respicere iurisconsultum ad illud in verbis legis prioribus, eumque ideo reo, a quo ex compromisso poena petatur, isto in casu exceptionem, quod diebus feriatis iudicium haud sit, in L. 6. D. *de fer. et dil.* adprobatam denegare. Necesse itaque est, vt sequentia verba prioribus exceptionem subiicientia sub *alia lege* legem intelli-

2) cap. 1. §. 16.

intelligent, de die feriato, quo eiusmodi coactio arbitri haud sit licita, et ideo merito quaeritur, quae sit intelligenda. Falleretur, qui cum WYBONE eam orationem diui Marci intelligeret, L. 1. D. *de fer. et dil.* Ista mihi bene est nota; sed de feriis messium vindemiarumque loquitur, de quibus ipse VLPIANVS obseruat, *excipi certas causas, ex quibus cogi potuimus et per id temporis, quum messis vindemiaeque sunt, ad praetorem venire*, ideoque nec hoc loco illa est intelligenda. Aliam haud nominat et ideo semper verisimile est, verba supra recitata legem tangere, de qua auctor legis loqui haud potuit. Illud de sequenti lege, nimirum, L. 46. D. *de contrah. emt.* cum CUIACIO, GIPHANIO ac WISSENBACHIO adfirmare haud conor, propterea quod iam aetate MARCIANI atque aliorum iurisperitorum, qui paulo post eorum vixerunt tempora, quibusdam magistratibus permetteretur, praedia, quae administra- rent, emere, vti ex L. 62. D. *de contrahenda emtione* euidenter constat. Cum illa coniungit ECKHARDVS L. 33. D. *de leg. 1.* Quum fere verba deprehendimus in illa lege, quae tradit IUSTINIANVS L. vn. §. 11. C. *de caducis tollendis*: haud concedere possum WYBONI aliisque, qui interpolationem huius legis negant; vltimam autem legem, scilicet L. 244. D. *de V. S.* interpolatam esse, FRANC. quidem HOTOMANNVS existimat, *libr. viii. obseru. cap. 16.* sed ne WISSENBACHIVS quidem id statuere conatur eandemque ob causam haud mirum est, WYBONEM hac in re cum WISSENBACHIO prorsus conuenire. W.

§. CCXLIX.

Saepe inter se veteres auctores, ortis prae-
sertim sectis, in multis iuris quaestionibus dis-
senferunt, aliis aientibus, aliis negantibus, ^{* quae in}
harumque diffensionum vestigia in pandectis ^{dig. occur-}
superfunt. Nam licet perinultae earum rescri-
ptis Principum definitae, et Iustiniani decisio-
nibus sopitae sint; nonnulla tamen in digestis
relictae sunt, quae compositorum, oscitanter
agen-

agentium, animaduersionem effugerunt. ** EDM. MERILLIVS *L. I. obs. cap. V. sequ.* V. C. GOTFRIDVS MASCOV. *de sectis Sabinianor. et Proculi. cap. IX. §. I.* Vnde mirum non est, alterutram dissentientium iurisconsultorum sententiam, quae a Iustiniano, vel alio imperatore probata est, non raro in pandectis reperiri. Quin vti constitutiones, quibus leges oblitteratae in vsum reuocantur, iisdem, quibus illae, verbis plerumque conceptae sunt: ita imperatores, qui alterutram dissentientium iurisconsultorum sententiam sequuti sunt, ipsa eorum verba saepe descripserunt. Exemplis rem erudite probauit doctissimus IO. WYBO *l. c. cap. III. §. 13. cap. IV. §. 11. et 13.* Vbicunque ergo in pandectis ea ipsa sententia occurrit, quam posterior constitutio, vel decisio probauit, ea non statim Triboniano est adscribenda, si veteres in ea quaestione dissensisse constat. *** Ex qua regula facile refutari possunt emblemata, quae in variis legibus interpretes sibi deprehendisse videntur. IO. WYBO in *Triboniano ab emblematis liberat. cap. III. §. 7.* CORNEL. VAN BYNKERSHOEK *L. VII. Obs. cap. 13. et cap. 16.*

* Neque vero diuersae solum sectae iureconsulti in diuersas abierunt sententias, sed eiusdem etiam scholae auctores extra partium studia in nonnullis saepe dissenserunt, vti recte obseruat IO. MERCURIUS in *conciliator. cap. VI. p. m. 127.*

** Sic inter veteres dubitatum est, an societas sub conditione contrahi posset, vti tradit Iustinianus in *L. pen. C. pro socio.* Idem Imp. vt ius incertum redderet certum, in d. l. aientium sententiam auctoritate sua confirmauit, et non pure solum, sed etiam sub conditione societatem contrahi posse constituit. Inter aientes vero olim fuit PAVLLVS ideo-

ideoque scripsit in *L. I. pr. D. pro soc. Societas coiri potest vel in perpetuum, id est, dum viuunt, vel ad tempus, vel ex tempore, vel sub conditione.* Vnde non est, cur vltima legis verba *vel sub conditione* a Triboniano adiecta esse statuamus cum WISSENBACHIO in *emblemat. Tribonian. p. m. 39.*

*** Talis vero iureconsultorum dissensus non temere fingendus est, sed expressa eius vestigia debent extare. Hinc merito reprehendi meretur CHRISTIANVS THOMASIVS, qui, quum veterum iurisconsultorum doctrinam *de causa seruitutum perpetua* non intelligeret, aut male cohaerere existimaret, veteres de illa regula dissensisse fingit, et plerosque illam tamquam absonam explosisse. Nam ita scribit in *diff. de seruitute stillicidii §. 34.* Igitur, ut dicam, quod sentio, dissenserunt antiqui iureconsulti inter se circa regulam, an seruitutes debeant habere perpetuam causam? quibusdam, qui nimiam, ac fere metaphysicam subtilitatem sectabantur, id adfirmantibus, aliis vero et plerisque id negantibus. Hunc dissensum Tribonianus centonibus Pandectarum inseruit, et ita crucem interpretibus fixit, quum tamen temporibus ipsorum iureconsultorum, qui istas subtilitates defendebant, adfirmantium sententia fuerit explosa. Sed falsum esse Thomassium, quum omnes iureconsulti in hoc principio conspirarint, egregie ostendit, qui illam vix vlli interpretum antea satis intellectam doctrinam explicauit, vir eruditissimus IO. GOTTLIEB HEINECCIUS in *diff. de causa seruitutum perpetua §. 23. sq.*

§. CCL.

Interpolationes, quae in verbis tantum existunt, vti parum iurisprudentiam turbant, licet nitori forsan orationis subinde officiant: ita facile in pandectis tolerantur. Quis non ferat voculas, quae transitionibus seruiunt, et formulas connexionis, quas Tribonianus hic illic adiecit, ut quae subiiciebantur, iis, quae antecede-

Interpolationes in verbis existentes, facile tolerantur in ff.

debant, responderent? Saepe etiam Tribonianus in sequentibus pandectarum locis quaedam retulit, quae pertinebant ad superiora, quamvis ex alio auctore descripta, et eo lectorem remisit. Sic in *L. 25. D. de in ius voc.* MODESTINVS meminit *supradictae poenae*, id est, *quingenta aureorum*, de qua antea nihil dixerat MODESTINVS, sed VLPIANVS in lege proxime praecedenti. Ob eandem rationem ANTON. FABER in *Rational. ad L. 57. et L. 58. D. de contrah. emt.* postremam huius legis formulam, haec obtinent, quae in superioribus casibus pro aedibus dicta sunt, non PAPINIANI, sed Triboniani esse contendit, respicientis ad ea, quae PAVLLVS de aedibus in praecedenti *L. 57.* disputauerat. Vid. CORNEL. VAN BYNKERSHOEK *L. VIII. Obs. iur. rom. cap. XX.*

§. CCLI.

Inimmo, si alius verborum ordo in fragmentis veterum est, quam in excerptis in ff. relatis.

Sine fraude porro est, si alius verborum ordo in fragmentis veterum adpareat, quam in excerptis, quae in pandectas relata sunt, aut alia plane verba in locum aliorum a Triboniano sunt surrogata. Huius generis exempla satis multa in pandectis occurrunt. Sic Tribonianus verba Paulli in *L. 14. D. de statu homin.* immutauit et transposuit, * quippe quae aliter leguntur apud PAVLLVM *L. IV. Sentent. recept. T. IX. §. 3. in iurisprudencia Anteiustiniana* ANTONII SCHVLTINGII p. m. 415. Sic poenalem stipulationem pro poenam, et forte pro quoquo modo in *L. 15. D. de transact.* reposuit, et in *L. 15. D. de ritu nuptiar. L. 121. D. de verbor. obligat.* scripsit in matrimonium conuenire, quum tamen Papinianus scripsisset in manum conuenire. IAC. CV-

IACIVS

IACIVS ad *Vlpian. fragm. T. IX.* WISSENBACH in *emblem. Tribon. p. m. 54.* Conf. V. C. MEISTERI *diff. de principio cognoscendi emblem. Tribon. cap. 1. §. 8. et §. 17.*

* Nimirum Paullus scripserat: *Mulier, quae monstruosum aliquid, aut prodigiosum enixa sit, nihil proficit: non sunt enim liberi, qui contra formam humani generis conuerso more procreantur. Partum, qui membrorum humanorum officia ampliavit, quia hac ratione aliquatenus videtur effectus, matri prodesse placuit.* Hunc locum Tribonianus in L. d. 14. ita exhibuit: *Non sunt liberi, qui contra formam humani generis conuerso more procreantur, veluti, si mulier monstruosum aliquid aut prodigiosum enixa sit. Partus autem, qui membrorum humanorum officia ampliavit, aliquatenus videtur effectus: et ideo inter liberos connumerabitur.*

Eiusmodi interpolationum innumera fere exempla exhibent digesta nostra. Quis quaeso non videt illam inter L. 2. et 3. D. *de usufr. ear. rer.* Quum prior sumta est ex CAII libr. VII. *ad edict. prouincia-* le eiusue postrema verba haec sunt: *Quo senatusconsulto non id effectum est, ut pecuniae usufructus proprie esset; nec enim naturalis ratio auctoritate senatus commutari potuit; sed, remedio introducto, coepit quasi usufructus haberi,* in cit. L. 3. quae fragmentum existit VLPIANI libr. XVIII. *ad Sabinum:* *post quod omnium rerum usufructus legari poterit: an et nominum?* quis vero quaeso arbitrabitur, inter duo haec effata diuersorum iurisconsultorum talem fuisse conuenientiam; neque eam a TRIBONIANO formatam? Eadem ratione manum TRIBONIANI statim agnoscimus, vbi paullo intentius consideramus arctissimum illud vinculum, quod existit inter L. 9. ac 10. D. *de publiciana in rem actione,* quum VLPIANVS legem priorem ita finit: *municipes quoque, quorum seruo res tradita est, in eadem erunt conditione:* PAVLLVS autem ita in posteriore pergit: *sive peculiari nomine seruus emerit; siue non.* Aliud exemplum videmus in L. 47. et 48. D. *de contrahenda emt. Si aequaeductus,* scribit VL-

PIA-

PIANVS, *debeatur praedio et ius aquae transit ad emtorem, etiamsi nihil dictum sit, sicut et ipsae fistulae, per quas aqua ducitur; PAVLLI autem integra lex his consistit verbis: licet extra aedes sint. Facillime sexcenta eiusmodi loca adferre possem; sed missa ea facio. Mutata haec esse a TRIBONIANO, vel eius adseclis, nemo negabit et quilibet potius libertatis, qua vsus sit, documentum capiet, quod contra WYBONEM, BYNKERSHOEKIVM omnesue eos, qui fere omnia emblemata in dubium vocare vellent, probe est notandum. W.*

§. CCLII.

Nec quae
suppressa a
Tribonia-
no sunt pro
interpola-
tionibus
habenda.

Multa quoque in veterum auctorum monumentis propter ius nouum* a Triboniano suppressa esse, nemo facile negauerit. Praeterquam enim, quod ea iura, quae abrogata erant, vel non vsu oblitterata, aut temporum rationi non conueniebant, non poterant in pandectas referri, ea quoque omnia expungere debuerunt compilatores, quae priscam paganorum superstitionem redolebant, aut christianae religionis principiis contraria erant. Sic data opera edicta, rescripta, et decreta Imperatorum aduersus christianos omiserunt, vt nulla lex cuiusquam iureconsulti, quae christianos aperte notet, vel damnet, in digestis occurrat.** Qua in re tantum abest, vt reprehendi possint, vt magnam potius laudem iure mihi mereri videantur.

* Ex veteribus rescripta aduersus christianos emissa collegit VLPIANVS in libro septimo de officio Proconsulis teste LACTANTIO *L. V. diu. Instit. cap. XI.* Quia, inquit, *etiam sceleratissimi homicidae contra pios iura impia condiderunt: nam et constitutiones sacrilegae, et disputationes iuris peritorum leguntur iniustae.* Domitius de officio Proconsulis libris septem rescripta Principum nefaria colle-

collegit, ut doceret, quibus poenis adfici oporteret eos, qui se cultores Dei confiterentur. Sed libro septimo, non libris septem, legendum esse, docent IAC. CUIACIUS *L. X. obseruat. c. 34.* ANTON. SCHVLTINGIVS *diff. pro Rescript. Impp. Rom. §. V.* CORNEL. VAN BYNKERSHOEK *L. V. Obs. iur. rom. c. 23.* Inter recentiores edita ac rescripta Principum aduersus christianos ex omni monumentorum genere conquisiuit, et erudite illustrauit FRANC. BALDVINVS in *comment. ad edita Princip. Rom. de Christian.* qui existat in *Tom. I. iurisprud. Rom. et Attic. p. 1376.*

** Sunt quidem, qui christianos notari putant in *L. 30. D. de poenis L. 1. §. 3. D. de extraordinar. cognit. L. 25. D. de probat.* Sed nullas, aut non satis idoneas, sententiae suae rationes adferunt.

Libens suffragor ECKHARDO, ubi lege *30. D. de poenis* christianos notari negat. Nihil aliud tradit iurisconsultus, quam quod diuus Marcus hominem, qui aliquid fecerit, quo leues hominum animi superstitione numinis terrerentur, in insulam relegandum scripserit. Iam veteres idolorum auctores superstitionem fugiendam censuerunt ac sub ea errorem religionis intellexerunt, ut eius rei optimus testis est SENECA, quum *libr. II. de clementia* numen superstitione violari traderet, eamdemque ob causam PAVLLVS, *libr. V. sententiar. tit. 21.* vaticinatores, qui deo plenos se esse simulant atque futura augurari se posse putant, ciuitate expelli statuit, ne humana credulitate publici mores ad spem alicuius rei corrumpantur; vel certe ex eo populares animi turbentur. MODESTINVS itaque profecto ad christianos haud respexit, ideoque nec peccauit TRIBONIANVS, quum eius effatum digestis insereret; eo maiori iure autem illud retinere potuit, quum eiusmodi superstitio nec christianis imperatoribus placeret, hique capitali poena eos adficiendos censerent, qui plebi christianae illam ἀποστασίαν persuadere studerent *L. 5. et pen. C. de haereticis, ac L. 5. et 7. C. de paganis.* Quod ad alteram legem spectat, inprimis GVID. PANCIROLLVS, *thesaur. var. lect. libr. II. cap. 149. tom. II. iurisprudentiae Rom. et Atticae, p. 260.* exi-

stimat, Vlpianum ad christianos respicere in L. 1. §. 3. D. de *extraord. cognit.* Pronocat eum in finem partim ad *impostores*, de quibus loquitur, quoniam *HIERONYMVS* inprimis queritur, christi cultoribus nomen hoc ordinarie ab ethnicis esse impositum, *ep. x. ad Iuniam, de viduitate seruanda et epist. 23. ad Marcellum, de aegrot. Blaesillae*; partim ad vocabulum *exorcitauit*, christianis ob exorcismos haud inusitatum. Neque negandum est, incantationes apud christianos isto tempore non plane inauditas fuisse, vt vel minimum colligendum est L. 3. *cod. Theod. de malef. et mathematicis*, quam inprimis multi iurisconsultorum illustrarunt eandemque ob causam etiam I. H. VAN IDSINGA, *varior. iuris civil. cap. 16.* sententiam tenet, eos ab *VLPIANO* hoc loco esse derisos. Neque ab hac sententia alieni sunt EDM. MERILLIVS, *libr. v. obseruat. cap. 22.* et IO. GOTTL. HEINECCIUS, ad *Briffon. libr. v. voc. exorcizare*, p. 433. verum enim vero in aliam discedit sententiam FOPPVVS AB AEZEMA, *diff. iuris civil. libr. 1. cap. 2. tom. vi. thes. iuris civil. ac canonici GERH. MEERMANNI p. 806.* Idem ¹⁾ labitur, inquit, quam vocem exorcisandi de christianis dictum diuinat, quos aetate Vlpiani quidem fuisse argumento est seculum Caracallae et Alexandri, sub quibus ille floruit; sed de christianis ne quidem bis somniasse iurisconsultum docet legis contextus, qui de iis est, quorum *imposturas* superius retuli. Vt tandem quoque quid de L. 25. D. de *probat.* addam, verba, quibus nonnulli christianos reprehendi putant, haec sunt: *Sin autem is, qui indebitum quaeritur, vel pupillus vel minor sit vel mulier; vel forte vir quidem spectatae aetatis: sed miles, vel agricultor et forensium rerum expertus, vel alias simplicitate gaudens et desidia deditus, tunc eum, qui accepit pecunias, ostendere, bene eos accepisse, cet.* EDMVND. MERILLIVS, *libr. viii. obs. cap. 20.* arbitratur, Tribonianum intelligere sub *forensium rerum expertibus* clericos et sub iis, qui simplicitate gaudeant et desidia sint dediti, mona-

1) Alciatus lib. viii. Parerg.

nachos ²⁾. Vt dictis suis fidem faciat, prouocat imprimis ad L. 41. C. *de episc. et clericis* ac L. 23. C. *de testamentis*, quum earum ex sententia ignorantia iuris ciuilibus clericis est tribuenda, et simul ex L. 63. *cod. Theod. de decur.* probare studet, iam ista aetate infidiae omnino deditos fuisse monachos; verum tamen coniectura est, quam profert MERILLIVS, quaeue ex legibus, quas excitat, profecto ita haud demonstrari potest, vt vir summus arbitratur, etsi IO. IAC. WISSENBACHIVS eius quoque in sententiam discedat, *de emblematis Triboniani, cap. IV. p. 52.* W.

§. CCLIII.

De reliquis omissionibus difficile admodum est pronunciare, licet multi interpretum de iis tamquam ex tripode pronuncient, quasi veterum iurisconsultorum manes euocauerint, et, quid illi scripserint, explorarint. Veteris enim iurisprudentiae monimenta, ex quibus solum de hac re constare potest, maximam partem interciderunt, et paucissimae tantum eius reliquiae, veluti fractae e naufragio tabulae, hodie supersunt. * Ex quo satis adparet, quam fallax et lubricum sit de omissionibus Triboniani iudicium, si libri, ex quibus leges desumtae sunt, non amplius exstant. **

De reli-
quis omis-
sionibus
difficile est
pronun-
ciare.

* Omnia iurisprudentiae Anteiustinianae fragmenta collegit, et adnotationibus doctissimis illustravit vir eximius ANTON. SCHULTINGIVS in *iurisprud. vet. Ante-Iustiniana*.

** Iustiniani tempore cognitores sublati erant, quia in illis constituendis multae solemnitates interueniebant. Nullum ergo dubium est, quin propter ius illud nouum Tribonianus vocem *cognitoris* in

Kk 2 L. 38.

2) Conf. CUIAC. *Obs. Lib. XXI. Cap. 26.*

L. 38. §. 8. D. de poenis expunxerit, quia locus iste integer exstat in PAVLLI Sentent. L. V. T. XXV. §. 8. ex quo d. l. depromta est. Ibi enim Paullus scripserat: Si quis instrumenta litis suae a procuratore suo, vel coguitore, aduersario prodita esse conuicerit, tam procurator, quam cognitor, si humiliores sunt, in metallum damnantur; si honestiores, adempta dimidia parte bonorum in perpetuum relegantur. Reliqua vero omnia, si cognitoris nomen omissum excipias, genuina Paulli verba sunt, et nihil in illis mutatum est.

§. CCLIV.

Multa enim sunt omissa, quae a Triboniano non sunt omissa.

Quamquam a Triboniano multa omissa esse, verissimum est: saepe tamen ab ipso auctore aliquid omissum est, quod a Triboniano perperam omissum esse creditur. Quemadmodum enim non omnia vno loco expedire solent, qui in explicanda quadam doctrina versantur: ita veteres iureconfulti non omnia exempla, sed praecipua, in exponendo iure enumerant. * Vna vero alteraque specie adducta, reliquas non excludunt. Vnde sequitur, ut si forte species quaedam, vel exemplum aliquod ex iure veteri addi possit iis, quae in lege quadam digestorum recensentur, ibi non possit Tribonianus accusari, ac si propter ius nouum aliquid omiserit. CORNEL. VAN BYNKERSHOEK *L. VII. Obs. iur. rom. cap. X. 10. WYBO I. c. cap. I. §. 3. cap. II. §. 3.*

* Inter modos, quibus iure civili serui efficiuntur, ille etiam fuit, quo mulier libera seruili amore bacchans, in seruitutem ex SC. Claudiano redigebatur. VLP. *Fragm. T. XI. §. 11.* Hunc modum amittendae libertatis a Triboniano in *L. 5. §. I. D. de statu homin.* omissum, et SC. Claudiani mentionem a MARCIANO in d. l. factam, ideo inductam esse putat PETRVS BYRGIVS *L. I. Elektor.*

Hor. cap. VIII. ¹⁾ quod a Iustiniano SC. Claudianum sublatum sit in *L. vn. C. de SC. Claud. toll.* Quasi vero MARCIANVS omnes modos, quibus iure ciuili serui fiunt, in eo loco necessario recensere debuisset? Neque enim hunc solum, sed alios etiam modos, qui vsu frequentabantur, omisit, argumento satis luculento, eum praecipuam seruitutis speciem memorasse contentum, reliquas praetermisisse. Tacet enim de seruis poenae, libertis ingratis in seruitutem reuocandis, aliisque, qui iure ciuili in seruitutem detrudebantur. IO. GOTTLIEB. HEINECCIUS *Antiquit. iurisprud. illustrant. L. I. T. III. §. 5.* Sic non omnes mixti imperii species PAVLLVS in *L. 26. pr. et §. 1. D. ad municipal.* nec PAPINIANVS omnes actus legitimos in *L. 77. D. de R. I.* recensuit. Hinc frustra sunt, qui in d. *L. 26.* verba, *aut dare bonorum possessionem*, et in *L. 77. cit. manumissionem* Tribonianum ob ius nouum omisisse sibi aliisque persuadent. Vid. WISSENBACHIVS *emblem. Triboniani cap. VII. p. m. 159. 161.*

Verum quidem est, nonnumquam id, quod a Triboniano deletum esse putatur, omittere potuisse ipsum auctorem legis; vbi vero res ita est comparata, vt rationem habuisse sciamus Tribonianum, eam omit-
tendi; neque quidquam de ea in lege litteris est mandatum: maiori iure interpolationi legem subiectam esse statuimus, quoniam de quolibet iurisconsulto praesumendum esse putamus, ipsum omnia, quae ad dicendi suum argumentum pertinerent, tetigisse nihilque omisisse. Quum itaque MARCIANVS *L. 5. §. 1. D. de statu hominum* curate exposuit, quibus modis serui in dominium nostrum reducantur, eum in finem partim iure id fieri statuit ciuili: partim iure gentium, hocque iure duplici modo id accidere posse, sedulo obseruauit: non dubium est, quin quoque singulos modos, in seruitutem perueniendi iure ciuili adprobatos nominauerit, ideoque ii, quos iam desideramus, silentio sint praetermissi.

Kk 3

In

¹⁾ Tom. 1. thes. Otton. p. 322.

In dubium quidem hanc rem ECKHARDVS noster ideo vocat, quod etiam fileat MARCIANVS de servis poenae aequae ac ingratis libertis in seruitutem revocandis; verum enim vero peccasset MARCIANVS, ubi ipsi in mentem venisset, de libertis ingratis statuere, ipso iure seruitutis iugum iis imponi. Quemadmodum IO. GOTTL. HEINECCIUS, ad quem ECKHARDVS lectores suos ipse ablegat, scite animaduer- tit, *libr. 1. antiquit. Romanar. tit. VI. §. 9. p. 114.* CLAVDIVS solum secundum ea, quae hac de re re- fert SVETONIUS, *vit. Claud. cap. 25.* haud singulari quadam constitutione libertos ingratos in seruitutem reuocare, patronis permisit; sed solum extra ordi- nem quosdam ingratos libertos poena hac multauit. Vel minimum Neronis aetate, quum ad senatum referretur, ut liberti ingrati in seruitutem reuoca- rentur, plerisque hoc displicuit. COMMODVM qui- dem id denuo induxisse ferunt L. 6. D. *de agnosc. libertis*, quod extra ordinem introduxerat CLAVDIVS; sed nondum constat, num quoque eius constitutio valuerit MARCIANI aetate. Serui poenae saltim serui fingeantur, ideoque haud opus fuit MAR- CIANO, ut illorum quoque mentionem faceret. Quodsi vero quoque id esset factum, eodem modo, quod de iis modis tradiderat MARCIANVS, delere potuerat; quam id, quod scripserat de senatuscon- sulto Claudiano, licet ex L. 17. D. *de poenis* omnino liqueat, seruos poenae non fuisse incognitos memo- rato iurisconsulto, eumque etiam illorum in libro primo institutionum meminisse. W.

§. CCLV.

Vulgo e-
nim nota
expressa
mentionem
non indi-
gent.

Quemadmodum iureconsulti speciale iuris, quod interpretantur, nomen, tamquam satis sibi, aliisque cognitum, non semper expri- munt; uti praeclare obseruauit V. C. FRIDERICVS BRVMMERVS in *comment. ad L. Cinciam cap. XII. n. 8.* sic ex iure certo, vel constituto ad ea, quae iis proponuntur, respondent, mentione legis, vel constitutionis, qua ius istud intro- ductum erat, omissa. Quae enim vulgo nota sunt,

sunt, ex argumento, quod est prae manibus, expressa mentione non indigent. Quod si animaduertissent interpretes: non temere leges quasdam interpolationis arguissent, nec *L. 56. D. ad SC. Trebell. L. 11. D. de donat. L. 24. D. eod. L. 5. §. 6. D. de dol. mal. L. 27. D. de probat.* aliquid a Triboniano detractum esse dixissent.

* In *l. d. 56.* verba *ex edicto diui Hadriani*, ex quo heres olim in possessionem mittebatur, a Triboniano omissa esse censet WISSENBACHIVS *emblem. Tribon. p. 101.* Sed cur PAVLLVS *Sent. Receptor. Lib. III. T. V. §. 14.* eadem verba non addidit, ubi de missione in possessionem agit? Ait vero: *Siue falsum, siue ruptum, siue irritum dicatur testamentum, salva eorum disceptatione, scriptus heres iure in possessionem mitti desiderat.* Non necesse scilicet erat addere, missionem in possessionem fieri ex edicto diui Hadriani, quia nemo Paulli aetate ignorabat, missionem ex edicto diui Hadriani fieri. In reliquis legibus data opera *Cinciae* nomen suppressum esse aiunt, quia dudum ante Iustinianum ista lex obsoleuerit, ut ipse testatur in *Nou. CLXII. cap. 1. BVRGIVS Elector. I. 18.* 1) Enimvero, si iureconsulti ad *SC. Trebellianum* commentantes, generatim de *SCto* loquuntur, suppresso Trebelliani nomine, quidni simpliciter *legis* meminerint, quum legem *Cinciam* intelligerent?

Quod hoc loco tradit ECKHARDVS, omnino verum est; cauere tamen debet interpres, ne regulam sibi formare licere putet, quae nulli subiecta est exceptioni. Omisisse iurisconsultos saepenumero nomen legis, quam exponerent, si iam supponere possent, quemlibet lectorum iam bene scire, de quamam lege ipsis sit sermo, inprimis constat *ex legibus duodecim tabularum*, de quibus iam dudum animaduenterunt litterati homines, leges eas per

1) Tom. 1. thes. Otton, p. 339.

eminentiam esse dictas, vti liquet ex L. 3. D. *de usurpat. et usucap.* L. 136. D. *de reg. iur.* ac L. 7. §. 14. D. *de pactis*. Constat id porro de legibus Papia Poppaea aequae ac Iulia de maritandis ordinibus. Satis habuisse iurisconsultos, commentarios, quibus illas leges illustrarunt, *libros* vocasse *ad leges*, iam supra notavi. Simili ratione euenit, vt si legum harum meminerint, illas sub nomine *legum* adlegarent, quemadmodum ex L. 55. D. *de leg. 1.* L. 17. D. *de pactis dotal.* ac §. 1. l. *de nupt.* EDM. MERILLIVS, *libr. v. obs. iuris Rom. cap. 10.* et IO. GOTTL. HEINECCIUS, *ad leg. Iul. et Papiam Poppaeam, libr. 1. cap. 1. p. 15.* exponunt. Neque minus senatusconsultum Macedonianum ita vsitatum veteribus Romanis, vt quilibet sciret, de illo sermonem esse, vbi saltem *senatusconsultum* adlegaretur, L. 14. D. *de rebus creditis*, L. 23. §. 2. D. *de condit. indebiti*, vt iam alia exempla eiusdem rei silentio praeteream. Libens hoc concedo; ex eo autem haud concludere possumus, nunquam nomen a Triboniano esse deletum, si praesertim haec lex haud fuerit ita vulgata, vt eius nomen adiicere esset inutile. W.

§. CCLVI.

Hinc omissio, si quida licet, non est interpolatio.

Postremo repetendum est, quod supra diximus omissionem, si vel maxime liquida sit, non cadere in speciem interpolationis, multo minus inter emblemata Triboniani numerandam esse. Requiritur vero, vt cetera iureconsulti, vel imperatoris, cuius constitutio exstat, verba genuina sint, nec propter omissionem alia iureconsulti, vel imperatoris sententia, quam fuit antea, efficiatur. Vere igitur operam perdunt, et intemperanter otio abutuntur, qui in colligendis omissionibus Triboniani, quas in digestis sibi deprehendere videntur, nimis laborant.

§. CCLVII.

§. CCLVII.

Progredimur ad Codicem, in quo plures le. Plures in
ges interpolatae exstant, quam in pandectis, codice,
id quod satis unusquisque intelliget, qui Codi- quam in
cem Iustinianum cum Codice Theodosiano, digestis
et fragmentis Codicis Gregoriani et Hermoge- exstant in-
niani contulerit. * Huius rei non alia ratio red- terpola-
di potest, quam quod Tribonianus *maiorē an-*
tiquitati reuerentiam habuit, ut ipse profitetur,
ideoque maiori religione in describendis iuris-
consultorum fragmentis versatus est, quam in
colligendis Principum constitutionibus. Quan-
tum sibi ille sumserit in Codice, in quo impera-
tores alia plane, atque ipsi cogitarunt, et quae
sibi aequa videbantur, immutatis eorum con-
stitutionibus, edicere iussit, luculenter osten-
dit vir summus, IACOBVS GOTHOFREDVS in *com-*
mentario ad singulas leges Cod. Theodosiani, et
in *prolegom. c. IV.* Exemplā quoque legum in
Codice interpolatarum recenset IO. IAC. WISSEN-
BACH. *emblemat. Tribon. cap. VIII.* Alii alias in-
terpolationes passim in scriptis, et commenta-
riis iuris obseruarunt.

* ANTON. CONTIVS *L. I. lect. subsec. c. IX*, graui-
ter eo nomine Triboniano irascitur, et quid, in-
quit, *hodie dicturos Arcadium et Honorium filios*
Theodosii, si reuiuiscant, existimamus, cum sibi at-
tribui, et adscribi videbunt L. 19. C. de nupt. quam
ne somniarunt quidem? Nam et hi seuerissime legem
paternam de consobrinorum nuptiis interdictis L. vn.
Th. si nupt. ex rescript. pet. tuiti sunt, L. 3. C. Th.
de incest. nupt. Subiicit deinde alias leges Codi-
cis, quas interpolatas esse existimat. Sed quod
ad *L. 19. C. de nupt.* attinet, in qua nuptiae con-
sobrinorum permittuntur, recte eam viri docti
auctoribus suis, Arcadio et Honorio, vindicant.
Nam quamuis hi Impp. legem paternam primo

imperii anno confirmarint in *L. 3. C. Tb. de incest. nupt.* quam mutilatam in Cod. Iustinianum *L. 6. C. de incest. nupt.* Tribonianus retulit: tamen interiectis aliquot annis, eandem constitutionem abrogarunt, et nuptias inter consobrinos rursus legitimas esse voluerunt in *L. d. 19. C. de nupt.* Antiquo enim iure licitas fuisse eiusmodi nuptias satis constat ex *L. 3. D. de ritu nuptiar. L. 78. §. 8. D. ad SC. Trebellian.*

Nondum expeditum est, plures leges in codice, quam in digestis fuisse interpolatas. Certum quidem est, nobis ideo interpolationes legum codicis magis innotescere, quod habeamus tres alios codices, ex quibus inprimis Tribonianus hausit, quum codicem suum componeret; sed ex eo non sequitur, ideo nec plures mutationes legum digestorum a Triboniano esse susceptas. Mihi potius verisimile videtur, in digestis pluribus interpolationibus opus fuisse, quod pleraque eorum effata aetate antecederent leges codicis iisque traderent, quod magnam in partem est inueteratum. Siue dubio itaque innumeras earum adhuc detegeremus, si nobis felicitas contingeret, ipsa iurisconsultorum scripta inueniendi; si vero concederemus, hac in re Tribonianum legibus digestorum magis pepercisse, quam legibus codicis; eius tamen rei rationem in reuerentia, quam aduersus istas habuit, haud quaerere debemus.

Quum iure antiquiori nuptiae consobrinorum omnino penitus permiffae fuerint, vti quoque eleganter exponit GEORG. D'ARNAVD, *libr. I. var. coniecturar. cap. 23. p. 162.* Theodosius Magnus primus fuit, qui illas interdiceret ac grauissimam in eas statueret poenam; neque minus haecce prohibitio de nouo reuocabatur, *L. 3. cod. Theod. de incest. nupt.* sed ARCADIVS aequae ac HONORIVS illas nuptias prorsus permittebant. *L. 19. C. de nupt.* Licet vtriusque Augusti nomen iis impositum videamus; soli tamen ARCADIO legem hanc tribuere, eandemque ob causam in solo oriente eam obtinuisse statuere debemus. Lata erat haec constitutio anno seculi quinti IV. HONORIVS autem, qui cum filio suo THEODOSIO II. imperaret, religioni ducebat, a lege patris sui, qua nuptias consobrinorum prohibuerat, discedere,

re et solum iis concedebat supplicare, L. vn. *Cod. Theod. si nupt. rescr. pet.* Manebat illa, donec IVSTINIANVS L. 19. C. *de nupt.* eam codici suo inferendam censeret: per id HONORII sanctionem penitus improbaret et potius ea, quae placuerunt ARCADIO, restauraret; simul autem idem declarabat in §. 4. l. *de nuptiis*, si scilicet veram et genuinam huius loci lectionem sequimur, quam ANTON. CONTIVS, *libr. 11. sub/eciuar. lectionum cap. 1.* EVER. OTTO, *diff. de nuptiis consobrinor. diff. iur. publici et priuat. cap. 2.* GVIL. OTT. REIZIVS, *excurs. ad §. 4. l. de nupt. tom. 11. edit. Theophil.* p. 1190. atque alii adprobant. Hac ratione nobis profecto non opus est, vt existimemus, interpolationem Triboniani locum habuisse; plura autem de conciliatione illius cum aliis profert: BENEDICTVS A IESV CHRISTO, *nouar. veterum vindiciar. dignit. et auctor. iuris civilis, orat. 1v. tom. v. thesaur. iuris civilis EV. OTTONIS,* p. 1344. W.

§. CCLVIII.

Sed plura forte hic quoque, vti in pandectis, Triboniani facinora accusantur, quam ab eo admissa esse, liquido probari potest. Quis enim nescit, Codicem Theodosianum, quem hodie Wisigothorum beneficio superstitem habemus, vti reliqua iurisprudentiae Anteiustinianae fragmenta, non solum non integrum esse, sed misere etiam ab Aniano deprauatum? Haec cum ita se habent, quis nos fide sua credere iubeat, omnes constitutiones, quae aliter scriptae in Codice Theodosiano, quam in Iustiniano exstant, a Triboniano esse interpolatas, quum multae earum ab Aniano sint immutatae? Magna ergo cautione hic quoque opus est, et sedulo prius dispiciendum, an sincera et Aniani manu intacta sit constitutio, quae in Cod. Theodosiano legitur, et ab ea, quae in Codicem Iustinianum relata est, discrepat, quam

Omnes vero perperam tribuntur Triboniano.

quam de Triboniani interpolantis manu pronunciemus. *

* Recte hac de re iudicat vir insignis IO. GOTTLIEB HEINECCIUS in *opusc. minor. n. VII. p. 288.* Saepenumero, inquit, ubi a Theodosiano abit Iustinianus, huic plus tribuo, quod non dubium sit, Triboniano, sociisque eius, codicem adornantibus, integrius emendatiusque exemplar, quam quo nos hodie utimur, ad manus fuisse. Idem sentit CORNELIVS BYNKERSHOEKIVS, qui ipsis rerum argumentis se edoctum esse scribit, tantum sibi, quam vulgo placet, in codice Tribonianum non fuisse. Vid. *Praef. ad posteriores Observat. iur. rom. libros. p. m. 12.*

Quum infra occasio mihi adhuc suppeditabitur de mutationibus, ab ANIANO in fragmentis iurisprudentiae Anteiustinianae tentatis, disputandi, solum hoc loco moneo, nondum constare, quid Anianus in ipsis legibus Codicis Theodosiani praestiterit, quum quidem interpretationes, singulis fere illarum legibus subiectae, ab ipso sine dubio sunt profectae; illae tamen ab ipsis constitutionibus prorsus differunt; nec mihi ideo verisimile videtur, eum quoque multa in ipsis legibus emendasse, vel correxisse. W.

§. CCLIX.

Inuestigandum itaque, an lex interpolata sit?

Quod in interpretatione legum pandectarum necessarium esse diximus, illud eandem ob causam in explicandis legibus Codicis requiritur, ut sincera a spuris secernamus, et vtrum lex interpolata sit, cognoscamus. Ex multis legum interpolatarum exemplis, quae apud laudatos interpretes occurrunt, vnam iam adduxisse sufficiat.

* Perplexa admodum quaestio est, an de criminibus, quae sanguinis poenam ingerunt, et adulterio transigere liceat, quam valde impediuit *L. 18. C. de transact.* In ea rescribunt Impp. Diocletianus et Maximianus A. A. et C. C. Valenti: *transigere, vel pacisci de crimine capitali, excepto adulterio*

terio prohibitum non est: in aliis autem publicis criminibus, quae sanguinis poenam non ingerunt, transigere non licet, citra falsi accusationem. Primo factis exploratum est, crimen adulterii lege Iulia non fuisse capitale, sed relegationem meruisse, teste PAVLLO *Sent. Rec. L. II. T. XXVI. §. 14. L. 29. §. I. D. ad L. Iul. de adulter. L. 9. C. eod. L. 18. D. de testib. L. 4. §. 7. D. de re militari. V. C. IO. GVILIELM. HOFFMANN. in eruditissimo commentar. ad L. Iul. de adulter. cap. III.* Nec postea iure codicis Gregoriani et Hermogeniani summo supplicio vindicatum est, vti testatur *Scholias. Basilic. L. XI. T. II. et ad L. 18. C. de transact.* et probavit GERARDVS NOODT *Dioclet. et Maxim. cap. XVII. sq.* sed Constantinus M. primus sanguinis poenam adulterio proposuit *L. 16. C. de poenis L. 30. §. I. C. ad L. Iul. de adulter.* Aiunt Impp. prohibitum non esse transigere vel pacisci de criminibus capitalibus. Huic regulae perquam ridicule adulterii exceptionem subiunctam esse, quis non videt, si tempore Diocletiani non capitale fuit adulterium? Nam id quod excipitur, ante, quam excipiat, pertinere ad regulam debet, ut species de genere eximatur. Verba igitur *excepto adulterio* non sunt Impp. Diocletiani et Maximiani, sed a Triboniano adscripta, quemadmodum *L. 9. C. ad L. Iul. de adulter.* adiectis ad eam verbis, *si quocunque modo poenam capitale evaserit*, ad novi iuris normam inflexa est. Iam illud facile intelligitur, adulterium, postquam capitale factum est, non magis, quam reliqua crimina capitalia, a transactione excipi debere, quia ratio principum generalis est, ignoscendum esse ei, qui sanguinem suum qualiter qualiter redemptum voluit. *L. I. D. de bovis eor. qui ante sent.* Vulgo tamen transactionem de adulterio licitam esse negant, quia in speciem lenocinii incidat, quod verum est, si accusatorem spectes, non autem ex parte rei, cui veniam transactionis dandam esse censuerunt Impp. vid. G. NOODT. *Diocletian. et Maxim. cap. XX¹*).

Quum

1) Tom. I. opp. p. 290.

Quum 10. WYBO nullam fere legem interpolatam esse a Triboniano concedere vellet, neque id statuit de L. 18. C. *de transactionibus*, et vt viam eligeret, qua tuto hac in re contradicere posset WISSENBACHIO, statuit, iam lege Iulia capitale poenam adulterorum introductam esse, in *Triboniano defenso*, cap. VII. p. 403. Eandem tuetur sententiam MARC. LYCKLAMA A NIEHOLT, *libr. II. membranarum*, cap. 9. et vtrique fauet IVSTINIANVS, §. 4. l. *de publ. iudiciis*; sed iure hac in re suffragor ECKHARDO. Quum praeter PAVLLVM, quem ECKHARDVS nominavit, TACITVS, *libr. III. annal. cap. 24.* ac L. 5. D. *de quaest.* amplissimum testimonium exhibent, poenam, qua lex Iulia adulteria coercere voluit, solum in relegatione et publicatione constituisse: ex aliis legibus, videlicet L. 29. §. 1. D. *de adult.* L. 9. C. *de adult.* ac L. 18. D. *de testibus* liquet, non potuisse lege Iulia poenam capitale in adulterium statui, quod damnatas vxores ducere easue tamquam testes citare prohiberet.

Ceterum tam interpolationes verbales, quam reales in codice deprehenduntur. Quum elegans realis est exemplum, quod profert ECKHARDVS: facili negotio alia iis addere possumus. Ita satis nota fuit sollemnitas illa dicendae dotis, quondam vsitata. Eius iam meminit CICERO, *orat. pro Flacco*, cap. 34. atque VLPIANVS, *fragment. tit. VII. §. 1.* duae vero leges codicis, videlicet L. 3. *Cod. Theod. de incest. nupt.* et L. vlt. *Cod. Theod. de dotibus* abunde docent, eam dudum esse conseruatam²⁾. Cessabat postea iste ritus, ideoque euenit, vt quum modo memoratam legem TRIBONIANVS in codicem suum transferret, verba, quae in hac lege essent: *dictio vel* caute deleret. Quum porro IVSTINIANVS intra biennium causas criminales finiendas censeret L. vlt. C. *vt intra certum temp. crim. quaest. term.* et per id discederet ab instituto, quo omnes eiusmodi causae ad finem producendae essent intra vnus an-

1) conf. SCHVLTINGII notam ad Caii *Lib. II. Inst. tit. IX. §. 3.* in *iurisprud. anteiust.* p. 153.

anni spatium: legem illam HONORII et THEODOSII, quae est L. 2. huius tituli, cum WISSENBACHIO etiam interpolatam censeo; eadem autem ratione IUSTINIANVS in omni vltima voluntate quinque testium numerum adhiberi voluit, L. vn. §. i. et 2. C. *de latin. libert. tollenda*. Non potuit itaque ea, quae in fin. L. vlt. C. *de codicillis* legimus, statuere THEODOSIVS eandemque ob causam prorsus desiderantur in L. 7. *Cod. Theod. de testamentis et codicillis*. Ea itaque est iterum interpolata a Triboniano, quemadmodum iam multi obseruarunt. Neque vero minus verbalis interpolationis plura habemus exempla, et si sequi licet S. H. VAN IDSINGA, *varior. iuris ciuil. cap. xvi. p. 140.* constitutio illa CONSTANTINI Magni, quae L. 3. *Cod. Theod.* et L. 4. *Cod. Iust. de malef. et mathematicis* est, eiusmodi mutationem pluribus in vocabulis subiit, quum in locum *defixisse* substituit: *deflexisse*, ac in locum verbi *criminationibus: criminalibus*³⁾; origo tamen eiusmodi diffidii eo maiori iure spectanda est, antequam Tribonianum cuiusdam arguimus interpolationis, quoniam illud saepenumero oriri potuit sola ex incuria scribae. Ceterum iure praedicanda est incredibilis industria GOTHOFREDI, qua vtrumque codicem in notis, legibus codicis Theodosiani additis, comparauit et profecto quamlibet syllabam notauit, qua vnus codex ab altero discessit. Si solum Theodosianus singulas comprehenderet leges, quae in Iustiniano continentur, nulla profecto cogitari posset interpolatio Triboniani, quae nobis haud innotesceret. W.

§. CCLX.

In *Institutionibus* quoque emblemata sibi deprehendisse videntur eruditi. Quamuis enim illae An in in-
stitutioni-
bus repe-

3) Ita saltim in editione Corp. iur. ciu. Godofr. quae prodiit studio SIMON. V. LEVWEN Amstel. 1663. legitur. In aliis vero editionibus Codicis Iustin. quotquot conferre licuit, vocabulum: *criminationibus*, aequae ac in ipso Cod. Theodos. inueni.

riantur
emblemata?

illae prima legitimae scientiae elementa tantum contineant, et ex veterum iureconsultorum, praecipue CAII, institutionibus adornatae sint *proem. Inst. §. 2. 6.* permulta tamen legum et SCorum veterum capita in illis commemorantur. Quod si igitur legis, in Institutionibus adductae, caput in aliam formam a Triboniano mutatum est, aut sancitum ea aliquid esse referatur, quod non est illa constitutum: nemo negauerit in Institutionibus emblemata reperiri. * Quae vero ex CAII Institutionibus desumpta sunt, ea non possunt in emblematum numero haberi, quia sua fecit, et nihil in illis mutauit Tribonianus. V. C. MEISTER *diff. de princip. cognosc. emblem. Tribon. cap. II. §. II.*

* Sic L. Iuliam de adulteriis, L. Corneliam de fidei iuribus et L. Corneliam de falsis interpolatas esse in §. 4. 5. et 7. *Inst. de publ. iudic.* obseruat WISSENBACHIVS *emblem. Tribon. cap. VII. p. m. 147. sq.* Adulterii poenam ex L. Iulia non capitalem fuisse ostendimus §. CCLIX. not. et tamen Tribonianus ait §. 4. *Inst. de publ. iud.* lege Iulia de adulteriis temeratores nuptiarum alienarum gladio puniri. EV. OTTO *in comment. ad Inst. h. t. §. 4. sq.* L. Corneliae poena fuit olim aquae et ignis interdictio, in cuius locum postea surrogata est deportatio, cum bonorum omnium publicatione coniuncta. L. 3. §. 5. *D. ad L. Cornel. de fidei iuribus.* PAVLLVS L. V. *Sent. Rec. T. XXIII. §. I.* Sed Tribonianus poenam suo tempore usitatam, nempe capitalem, illi legi adscripsit in §. 5. *Inst. de publ. iud.* Vti vero in his locis Triboniani manum facile agnoscimus, ita nemini persuadebit WISSENBACHIVS. l. c. p. 150. *emblemata* in §. 7. *I. de publ. iudic.* latere, et poenam falsi ex L. Cornelia fuisse capitalem. Sane PAVLLVS L. IV. *Sent. Recept. T. VII. §. 4. L. V. T. XXV. §. I.* disertis verbis testatur, falsi crimen in honestiores deportatione, in feruos ultimo supplicio ex L.

L. Cornelia coerceri, vti tradit Iustinianus in §. 1. *I. de publ. iud.* Et quamuis L. Cornelia de falso in testamento tantum egerit, et in d. §. 7. dicatur, ex eadem lege etiam eum puniri, qui aliud instrumentum falsum scripserit, vel signauerit, id quod ex SC. Liboniano est: nemo tamen ignorat, quae SCTis constituta sunt, ea saepe in iure illis legibus tribui, ad quarum explicationem sunt comparata. IAC. GOTHOFREDVS in *not. ad L. Pap. Poppaeam* p. 332.

Cum ECKHARDO quoque conuenit CHRIST. FRID. GEORG. MEISTERVS, *diff. de principio cognoscendi emblemata Triboniani*, §. XII. in *sylloge selectorum opusculorum*, p. 188. atque etiam interpolationes in institutionibus locum habere existimat; sed id nullo modo concedere possum, quum interpolatio collectionem legum, vel aliorum effatorum supponit, et vbi illa deficit, nec interpolatio locum habere potest. Colligunt quidem illud memorati viri ex quibusdam legibus de iudiciis publicis, quibus TRIBONIANVS quidquam tribuit, quod illae haud continuerint; neque negare possum, poenam capitalem ex lege Iulia deriuari, quae in iis nunquam statuta fuerit, vt id iam supra monui; falluntur tamen, qui idem statuunt de lege Cornelia de sicariis ac lege Cornelia de falsis. Quum id de hac lege iam eleganter docuit auctor: idem adfirmamus de ista, vbi perpendimus, Tribonianum solum de veneficis tradere, eos secundum hanc legem capite puniri; illud vero postea restringere, quum inter seruos solum vltimum supplicium seruari obseruat ex lege de sicariis et veneficis; in liberos autem deportationem. Conuenit profecto hac in re belle cum PAVLLO, *libr. v. sententiar. tit. 23. §. 1.* et id eo maiorem attentionem meretur, quod ipse WYBO hoc nomine TRIBONIANVM defendere haud ausus sit. Nihil itaque restat, quam id, quod TRIBONIANVS de lege Iulia de adulteriis tradit, illud autem profecto magis ex errore, quam animo interpolandi in institutiones irrepsit; vbi vero quoque integra loca, ex CAII *institutionibus*, vel *libris aureorum*, FLORENTINI *institutionibus* aliorumque scriptorum libris sumpta in institutiones sunt translata et aliquid in iis sit mutatum,

tum, verba haec tanquam sua profert: scriptoribus illa, quae ab iis mutuatus est, non tribuit, ideoque nec interpolationem suscepit. W.

§. CCLXI.

Cognos-
cendae in-
terpola-
tionis ra-
tio I. ex
historia
iuris Rom.
petita.

His explicatis, restat, vt quomodo interpo-
latae leges cognosci possint, paucis videamus.
Iam quum in eo consistat legis interpolatio, vt
ius nouum iuri antiquo, vel ius vetus iuri no-
uo adscribatur: nemo dubitare potest, quin
omnium optima et certissima cognoscendae in-
terpolationis ratio ex historia iuris romani pe-
tatur. Hac igitur lege omnes eos, vt ab inter-
pretandi iuris munere, sic ab inuestigandis em-
blematibus arcemus, qui nulla historiae legum
romanarum cognitione instructi sunt, nec ani-
mo notata habent temporum discrimina, vt
quid prius, quid posterius constitutum sit, sta-
tim intelligant. * ANTON. SCHVLTINGIVS *de iu-
risprudent. historica in iurispr. anteiust. p. m. 919.*

* Egregia sunt verba FRANCISCI BALDVINI in *Iu-
stiniano s. de iure nouo libr. I. init.* *) quae hic ad-
scribere iuuabit. Cum ergo, inquit, posterior lex
priori deroget, atque eam quoque abroget, valde
est necesse, legum tempora obseruare, et quosdam
earum habere veluti fastos, annales, diaria, prae-
sertim cum versamur in iis, quos Iustinianus colle-
git, libris, qui quidem ita sunt conflati ex multi-
plici varietate iuris noui et veteris, nulla vt initio
magis in re nobis laborandum sit, quam vt discer-
namus quid prius, quid posterius sit.

Sine vlllo dubio *historia iuris* optimum subsidium
est interpretis, qui interpolationes Triboniani est
inuestigaturus: merito tamen inter generalem, spe-
cialem ac specialissimam distinguere debemus.
Quum

1) Tom. I. *Iurisprud. Rom. et Att.* p. 1034.

Quum iuriconsulto, dum hoc negotio est occupatus, parum inseruit generalis: tanto maiorem lucem ipsi hac in re accendit specialis ac specialissima, qua praesertim iuriconsultorum mores, studia, sectae atque inprimis vicissitudines horum vel illorum iuriconsultorum traduntur et solum dolendum est, haud multos litteratos homines hac de re meritos fuisse. Quum inter eos, qui eiusmodi historias iuris civilis in lucem emisérunt, eminent: NICOL. KLOECKHOF, *historia iuris Romani de bonis damnatorum*, Lugd. Batav. C1D1DCCXLIX. IO. THEOPH. SEGER, *historia iuris Romani de tutelis et curationibus*, Lipsiae C1D1DCCCLX. ANDR. FLOR. RIVINVS, *de usucapionis statu, secundum ordinem chronologicum a XII. tabulis ad tempora Iustiniani*. Vitembergae C1D1DCCCLVI. GEORG. AVG. MARCHE *historia iuris civilis de diuortiis*, Lips. C1D1DCCCLXIV. CHRIST. RAV, *histor. iuris civilis de peculiis*, Lipsiae C1D1DCCCLXX. LVD. GOTTFR. MADIHN, *disp. exhibente vicissitudines cognitionum criminalium apud Romanos, usque ad caesarum tempora*, Halae C1D1DCCCLXXII. et opusculo, *vicissitudines substitutionis exemplaris eiusque veram indolem continente*, Halae C1D1DCCCLXXV. quibus *historiam meam iuris civilis de vindicta priuata*, Ienae C1D1DCCCLXXII ²⁾ iungas: plures sunt, qui vitas iuriconsultorum descripserunt, e quibus saltem nomino: HENR. THEOD. PAGENSTECHER, *diff. philol. de Appio Claudio Centummano*, ad L. 2. §. 36. D. de O. I. Duisburgi C1D1DCCXXXVIII ³⁾. LVD. AVG. WURFEL, *de Tiberio Corruccano, Icto Romano diuini humanique iuris instauratore et interprete*, Halae C1D1DCCXXX ⁴⁾. CASP. SAGITTARIUM, *in vita M. Porcii Catonis*, Ienae C1D1DCLXVII ⁵⁾. IO. GOTTL. HEINEG-

Ll 2

CIVM

2) Tom. I. opusc. p. 396.

3) Inserta EIVS *Diff. triad.* Lemg. 1739. N. III.

4) Exstat in den *Hallischen Beytraegen zur iurist. gel. Historie.* I. B. IV. St. p. 634.

5) Addita est EIVS *Commentationi de vita et scriptis Livii Andronici, Cn. Naevii etc.* Altenburg. 1672.

CIVM, *orat. de C. Aquilio Gallo, ICto celeberrimo*, Francof. ad Viadr. MDCCCXXXI. ⁶⁾ ANTON. LOISIEL, *dans la vie de P. Rutilius Rufus*, quae commentatio tom. I. thes. iur. civilis et canonici GERH. MEERMANNI, p. 359. denuo est recusa: EV. OTTO, *libr. singulari de vita et scriptis de Servio Sulpicio Rufo*, ⁷⁾ qui tom. V. thesauri iuris Romani, p. 1549. et in *Alfeno Varo, ab iniuriis veterum et recentiorum liberato*, ⁸⁾ qui tom. V. memorati thesauri, p. 1633. est insertus. NIC. HIER. GUNDLING in *C. Trebatio Testa, ICto ab iniuriis veterum et recentiorum scriptorum liberato*, ⁹⁾ quem denuo in lucem emisit GOTTL. AVG. IENICHEN, Lipsiae MDCCCXXXVI. ANTON. SCHULTING, *de iurisprudentia Ciceronis*, quae in volumine dissertationum eius, Franequerae MDCCCVIII. edito aequae ac IO. LVD. VHLII opusculis ad historiam iuris pertinentibus, p. 309. prodiit: HENR. BROCKES, *de Cicerone, iuris civilis teste ac interprete*, Vitembergae MDCCCXXXVIII ¹⁰⁾ RVD. CHRIST. HENNE, *de Cicerone non ICto*, Erford. MDCCCXXXVI. ac IO. CHRIST. FUGMANN, *de Ciceronis iurisprudentia in libris de officiis comprehensa*, Vitemb. MDCCCLXXIX. ¹¹⁾ CORN. VAN ECK, *or. de Antistio Labeone et Ateio Capitone*, Ultraiecti MDCCXCII. ¹²⁾ CHRIST. THOMASIVM, in com.

6) In Sylloge opusculor. varii argumenti, Exercit. XXII. p. 766 — 787.

7) Traj. ad Rhen. 1737. 8.

8) Ultraj. 1736. 8.

9) Halae MDCCCX. et in eius *Exercit. acad.* P. I. n. 5.

10) EIVSDEM *Diff. de Cicerone iuris civilis teste et interprete, speciatim in suis de inventione libris*, Ibid. 1739. EIVSD. *Diff. de Cicerone iur. civ. teste et interpr. speciatim in primo de oratore libro Cap. I — 38.* Ibid. 1741.

11) Add. HENR. ERNST. KESTNERI *Diff. de Cicerone ICto, in tractatu de officiis.* Rintel. 1719.

12) Exstat in *Thes. nouo dissert. in Acad. Belg. habit.* Vol. I. Tom. II. p. 821.

comparatione Antistii Labeonis et At. Capitonis, Lipsiae CIOIOCLXXXIII¹³⁾. DAN. GVIL. MOLLER, *de Massurio Sabino*, Altorf. CIOIOCXCHII.¹⁴⁾ HENR. THEOD. PAGENSTECHER, *orat. de Pegaso ICto*, ad l. 2. §. 47. D. de O. I. quae iuri Pegasiano, Lemgouiae CIOIOCCXXXI. edito, est adiecta: IO. GOTTL. HEINECCIVM, *de P. Iuuentio Celso, ICto eximio suiue seculi ornamento*, Francof. ad Viadr. CIOIOCCXXVII.¹⁵⁾ GOTTL. AVG. IENICHEN, *de Prisco Iauoleno, ICto incomparabili et praecipue seculi sui ornamento*, Lips. CIOIOCCXXXIV¹⁶⁾. IO. WUNDERLICH, *de L. Volusio Maeciano, itemque SCto Volusiano Hamburgi CIOIOCCXXXIX*. CAR. BENIACOLVTHVM, *de Neratio Prisco, veteri iurisconsulto*, Ienae CIOIOCCCLVI.¹⁷⁾ MEINARD. TYDEMANN, *disp. de L. Vlpri Marcelli, ICTi, vita et scriptis*, Traiecti ad Rhen. CIOIOCCCLXII. publice defensa et vol. I. thesauri noui dissertat. iur. selectissimar. in academiis Belgicis habitarum, tom. I. p. I. denuo in lucem edita et IO. THEOPH. SEGER, *de Vlpio Marcello*, Lipsiae CIOIOCCCLXVIII. IO. GOTTLIEB HEINECCIVM, pr. *de Saluio Iuliano*¹⁸⁾ ICTorum suae aetatis

Ll 3

tatis

13) EIVSDEM Comparatio Labeonis et Trebatii, Lips. 1684. 4. in Eius Program. Lips. 1724. editis, No. I. et II. CHR. GOTTL. BIENERI Diff. *Antistius Labeo, iuris civ. nouator*, Lips. 1786.

14) Add. PETRI NIC. ARNTZENII Diff. *de Massurio Sabino*, Traiect. ad Rhen. 1768. in *Thes. nouo Dissert. in acad. Belg. habit. Vol. III. Tom. II. p. I.*

15) In *Sylloge Var. opusc. Exerc. XXII. p. 503.*

16) Add. HIERON. VAN ALPHEN *spicilegia de Iauoleno Prisco ICto et specimen observationum ad quaedam eius fragmenta in Pandectis obuia*, Traiect. ad Rhen. 1768. in *Thes. nouo Diss. in acad. Belg. hab. Vol. III. Tom. I. p. I.*

17) Add. IOH. CONR. SICKEL. *Exercitat. (Praef. CHR. GOTTL. RICHTERO) de Neratio Prisco ICto*, Lips. 1788.

18) Exstat in EIVS *Sylloge var. opusc. Exerc. XXIII. p. 788.* Plenius vero vitam Iuliani exposuit *historia*

tatis coryphaeo, Halae MDCCCXXXIV. BERN. HENR. REINOLDVM, *oratione de S. Pomponio*, Herborniae MDCCCX. in eius *opusculis*, quarum editionem IO. FRID. IVGLERO debemus, p. 502. denuo recusa et IO. GOTTL. HEINECCIUM, praefat. *opusculis ad historiam iuris pertinentibus*, praemissa: IO. HENR. BLV-MENBACH, *de senatusconsulto, Q. Septim. Florente presbytero et iureconsulto Tertullianis*, Lipsiae MDCCCXXXV. et IVST. CAR. WIESENHAVERN, *de ICTo et Sept. Flor. Tertulliano*, Hildesiae MDCCCXXXIII.¹⁹⁾ IO. OTV. WESTEMBERGIVM, *orat. de iurisprudencia Q. Cernidii Scaenolae*, Lugd. Batau. MDCCCXXXIV.²⁰⁾ IO. LVD. LVD. CONRADI, *de vita et scriptis Cernidii Scaenolae*, Lips. MDCCCLV.²¹⁾ et GEORG. D'ARNAVD, *vitis Scaenolarum, Diss. postum. Edidit* HENR. IO. ARNTZENIVS, Ultra-iecti MDCCCLXVII. HIER. EVER. LINCKIVM, *de ICTis Saturninis*, Argentorati MDCCCXXX. ac IO. GOTTL. HEINECCIUM, *de variis Saturninis iurisconsultis* programme, Francof. ad Viadr. MDCCCXXXI.²²⁾ IAC. LECTIVM, *de vita et scriptis Aemil. Papiniani*, Geneuae MDCLXXXIV²³⁾. ac EV. OTTO, *de vita, studiis, scriptis, moribus et morte Aemilii Papiniani, ICTorum Coryphaei*, Duisburg. MDCCC

ria Edicti Perpet. Lib. II. cap. III. in Opusc. Post.
p. 191.

19) Add. IO. ALEX. GVINAUD. PAGENSTECHER, *Oratio de Iurisprudencia Tertulliani*, Harderou. 1768. 4.

20) In EIVS *opusc. Acad. triade*, edit. a IOS. LVD. ERN. PUTTMANNO, Lips. 1795. N. III.

21) In EIVS *opusc. e iure ciu.* (Bremae 1777.) Vol. I. p. I. — Add. ALEX. ARN. PAGENSTECHERI *diss. de Scaeuola*. Groening. 1707.

22) Quod VHLIVS *opusc. ad hist. iur. pertinentibus* inseruit p. 351. Add. CHR. RAV, *Prol. de variis Saturninis ICTis*, Lips. 1791. 4. — PAVL. PHIL. WOLFFHARDT, *Prol. de Q. Claud. Saturnino*, Rintel. 1747. 4.

23) Tom. I. *Thes. Otton.* p. 41. sequ.

CICIODCCXVIII²⁴). CHRIST. NAV, *diff. de Claud. Tryphonino*, Lipsiae CICIODCCLXVIII. HADR. STEGER, *diff. de Domitio Ulpiano*, Lipsiae CICIODCCXXV²⁵). IAC. LECTIVM, *orat. II. de vita et scriptis Domitii Ulpiani*. Geneu. 1601. quae tom. I. *thesaur. iuris Rom.* EVERARD. OTTONIS p. 50. sqq. reperitur: PETR. DE TOVLIEV, *de Ulpiano, an christianis infenso? contra Baronium et alios* Groning. 1724²⁶). atque auctorem *der Nachricht von denen zu des Domitius Ulpianus Leben gehörigen Abhandlungen in den Hallischen Beytraegen zur iuristischen gelehrten Historie Part. VI. p. 109.* NIC. RITTERSHVSIVM, *vita Iulii Pauli*, Norimbergae CICIODLXVI. CHRIST. GOTTL. IASPIS, *de Florentino eiusque eleganti doctrina*, Chemnicii CICIODCCLIII²⁷).

24) Editio secunda, | auctior et emendatior prodiit Bremae 1743. 8. Add. FRANC. BALDVINI *Vita Papiniani*, quae EIVS disputationibus *de iure civili ex Papiniano* praemissa. Heidelberg. 1561. Halae 1730. 8. — BAVII VOORDA *Papinianus, s. optima Icti et viri forma in Aemilio Papiniano spectata*, Lugd. Bat. 1770.

25) Reperitur in *denen Hall. Beytr. z. iur. gel. Hist.* Vol. II. P. VI. p. 211.

26) in EIVS *Collectaneis* p. 495.

27) Add. ANDR. FLOR. RIVINI *diff. in qua Florentini iurisprudentiae testamentariae reliquiae in instit. Imp. Iust. repertae et notis illustratae exponuntur*, Vitemb. 1752.

Addamus laudatis scriptoribus: IAN. STEENWINKEL *Diff. de vita, studiis, honoribus et scriptis C. Cassii Longini Icti*, Lugd. Bat. 1778. — PAUL. PHIL. WOLFFHARDT *Progr. de supremis vitae diebus C. Cassii Longini*, Rintel. 1738. in EIVS *schediasmate de modis acquirendi notitiam Ictor.* (Rintel. 1746.) p. 201. — GERH. OELRICHS *Diff. de vita, studiis, honoribus et scriptis Aelii Marciani Icti*, Trai. ad Rhen. 1754. 4. — HENR. IO. OTT. KOENIG, *Prol. de Licinio Rufino*, Hal. 1772. CHRIST. TRAVG. KOCH *Diff. (Praef. RAV.) de Aurelio Arcadio Charisio vetere iurisconsulto*, Lips. 1773. — CHR. AVG. HENR. CLODIVM, *Diff. (Praef. FVETTMANNO) de Licinio Rufino Icto*. Lips. 1791. 4. Ex iis vero scriptis, qui-

ac GOTTL. AVG. IENICHEN *singularibus de Calistrato Icto*, Lips. MDCCCXXXII. Quum fere pleraeque interpolationes ope *historiae iuris particularis* detegi solent: eius rei exempla non profero; sed ea, quae de nonnullis emblematis supra sunt dicta, saltem testor ac solum addo, eo maiorem virtutem probationi emblematis, ex historia iuris ductae, inesse, quum ordinarie ex ista sine difficili negotio possit doceri, hoc, vel illud dogma a iuriconsulto non potuisse tradi, ideoque nihil superesse, quam ut TRIBONIANO adscribatur. W.

§. CCLXII.

Alter mo-
 dus conti-
 netur vete-
 ris iuris. Alter modus cognoscendi leges interpolatas fragmentis, quae hodie supersunt, veteris iurisprudentiae continetur. Ex his enim omnium luculentissime intelligi potest, quid in priscorum respon-

bus plurium veterum iurisconsultorum Romanorum vitae simul tradantur, nominandae sunt: BERNHARD. RUTILII *vitae veterum Ictorum*. Romae 1536. 8. Basil. 1537. ib. 1555. (cui posteriori editioni *Fichardi vitae recentior Ictorum adiectae sunt*.) et alibi. — 10. BERTRANDI Biot *voyageur siue de iurisperitis Libr. II*. Tolos. 1617. 1622. Lugd. Batav. 1675. (cum breuibus Aegid. Menagii aliorumque adnotationibus) — NICOL. HENEL. AB HENENFELD *Comment. de veteribus Ictis, e quorum legibus iustitiae Romanae templum exaedificatum est*, Lips. 1641. 1654. — GVIL. GROTHII *vitae Ictorum, quorum in Pandectis exstant nomina*, quas post eius mortem edidit filius Iac. Grotius, Lugd. Bat. 1690. — RUTILII, BERTRANDI et GROTHII de vitis Ictorum scripta iunctim edidit IOH. CHRISTOPH. FRANCK, sub tit. *Vitae tripartitae iurisconsultorum veterum etc.* Halae 1718. 4. 10. STRAVCHII *vitae aliquot veterum Ictorum*, ed. CHRIST. GOTTL. BVDER, Ienae 1723. 8. — GREGORII MAIANSII *ad triginta iurisconsultorum fragmenta commentarii*, Genevae 1764. II. Tom. 4.

responsis et constitutionibus immutatum, aut ^{pruden-} aliunde illis adpersum sit. Nam si locus, quem ^{tiae fra-} Tribonianus ex iureconsulti cuiusdam libro ex- ^{gmentis.} hibuit, ab eo, quem in fragmentis eiusdem iureconsulti deprehendimus, non verbis solum, sed etiam sententia discrepat: manifesto liquet, illum pro interpolato esse habendum. Inter fontes enim quum habeantur fragmenta veterum iurisconsultorum, et codicum, ex quibus Iustinianus hausit, quae in corpore iuris exstare voluit, magis illis iure meritoque credendum est, quam compilatoribus, quibus mutandi et interpolandi leges veteres potestas iniuncta erat. Ex quo intelligi potest, cur tanto in pretio illae iuris veteris reliquiae, quae lucem rebus obscuris adferunt, ab omnibus habeantur, quibus iurisprudencia solidior curae cordique est.

§. CCLXIII.

Ex immensa librorum iuris multitudine paucissima tantum fragmenta commune illud veterum auctorum naufragium euaserunt. * Optandum vero esset, ut illa ipsa, quae exstant, fragmenta maiori religione a Gothis, quibus accepta illa omnia nos referre oportet, quam a compilatoribus pandectarum scripta veterum prudentum, essent tractata. Grauis enim, nec iniusta, est querela doctissimorum hominum de Anianismis, qui passim in fragmentis veterum iurisconsultorum pellucet, de quibus copiose disputant IACOBVS GOTHOFREDVS *prolegom. ad Cod. Theodos. cap. VI.* BARNAB. BRISSONIVS *de iure connubior. p. 65. et 66.* OSWALD. HILLIGER *Donell. enucleat. L. 26. cap. 2.* Ex instituto illud quoque egit BAPTISTA A IESV CHRISTO

*Non. veter. vindic. iur. ciu. art. 2*¹⁾. multis eam in rem adductis auctoritatibus et exemplis, vti auctor est vir amplissimus CORNEL. VAN BYNKERSHOEK *L. V. Obs. iur. rom. cap. XIII.*

* Ex scriptis iureconsultorum supersunt CAII *Institutionum libri IV.* sed non integri; IVL. PAVLLI *Sententiar. receptar. libri V.* Tituli ex corpore VLPIANI XXIX. His accedunt *Mosaicarum et Romanarum legum collatio*, ex integris PAPINIANI, PAVLLI, VLPIANI, aliorumque veterum iuris auctorum libris ante tempora Iustiniani desumpta; *Consultatio veteris cuiusdam iurisconsulti*, PAPINIANI *responsorum liber*; DOSITHEI Magistri liber III. continens D. Adriani Imp. sententias et epistolas. Haec omnia vna cum fragmentis *Codd. Gregoriani et Hermogeniani* in aeterno iurisprudēt. *Ante-Iustinianae* opere ANTON. SCHVLTINGII continentur. Inter fontes quoque iurisprudētiaē Iustinianae non vltimum locum *Codex Theodosianus* tenet.

Quum inprimis quoque fragmenta iurisprudētiaē anteIustinianae interpreti inseruiunt, qui interpolationes est inuestigaturus²⁾: digna sunt, quae paullo curatius considerentur, eumque in finem duas in classes dispertiantur. Quum prima eos libros

com-

1) *Tom. v. Thes. Otton. p. 1323.*

2) Omnes fere horum fragmentorum editiones luculenter sane descripsit GVSTAV. HVGO in *indice editionum fontium corpor. iur. ciu. Pauli receptis sententiis*, quas edidit Berolin. 1795. adiecto. Completio-rem nuperrime hunc indicem reddere coepit GOTTL. HVFELAND, publicatis quibusdam addita-mentis et correctionibus in *den Beytraegen zur Berichtigung und Erweiterung der positiven Rechtswissenschaft* (Ienae 1801.) 2tes Stück. No. VIII. Quo-rum virorum celeberrimorum hac de re merita om-nibus sane iuris Romani interpretibus debent esse gratissima,

complectitur. quibus sine dubio TRIBONIANVS cum adiutoribus suis est vsus in conscribendo corpore iuris: primo loco nomino

I. CAII *institutiones*. Docti homines haud conueniunt, vtrum libri institutionum, qui sub nomine CAII *institutionum* noti sunt, iure ei possint tribui; an ab alio potius sint deriuandi. Quum iam satis celebres institutionum interpretes, videlicet EGV. BARO acq. FR. BALDVINVS, in *comm. ad prooem. inst. Iustiniani*, §. 6. vel a Caio quodam iuniore, vel ab alio quodam iurisconsulto, qui sub nomine Caili latere voluit, institutiones has compositas esse coniiciunt, FRANC. HOTOMANNVS, *libr. 8. obs. cap. 8.* libellum, quod latinum eius stilum graeco conuenire putabat, primum ab aliquo graece exornatum et ab homine imperito latine iterum redditum esse credebat, atque ei adsentitur ALBERICVS GENTILIS, *libr. v. de nuptiis, cap. 11.* Neque negandum est, multa in his institutionibus verba occurrere, quae aetate Caili prorsus incognita fuerunt, vti vocabulum *adfiliatus*, *ecclesia* et quae sunt alia: immo ea est differentia inter ipsas institutiones, quas Caius reliquit, atque illas, quae inter fragmenta iurisprudentiae Anteiustinianae referuntur, quod duo saltim comprehendant libros atque illae institutiones, quarum auctor fuit CAIVS, sine vilo dubio quatuor libris constarent. Aliud quidem HIERON. ALEANDER, praefat. *Caili institut.* praemissa, ac ABR. WIELING in *iurisprudentia restituta*, p. 76. existimant, quum ille ideo, quod tribus saltem ex libris fragmenta habeamus, tribus tantum libris hoc opus absolutum esse censet; hic autem duos eorum tantum libros fuisse statuit, eumque in finem ad const. *omnem* §. 1. *de concept. digestor.* provocat³⁾; verum enim vero merito cum IAC. OISELIO, praefat. *Caili institut.* praeposita, ANT. SCHVLTINGIO, in *iurisprud. Anteiustiniana*, p. 1. ac

FRANC.

3) Hanc Wielingii opinionem probabiliorem fecit GVSTAV. HVGO, in *dem civilist. Magazine*, 11. B. p. 269. n. 1.

FRANC. CAR. CONRADI in *parerg. libr. I. cap. 7.* facio, qui quatuor institutionum libros reliquisse tradunt, eumque in finem prouoco ad auctoritatem indicis Florentini, quae profecto haud est neganda. Nemo tuto cum ALEANDRO concludere potest, non nisi tres libros institutionum fuisse, quod trium saltem librorum fragmenta ad nos sunt delata, et quis quaeso quidquam ex verbis Iustiniani concludet, quum sex quidem librorum mentionem facit et solum praeter quatuor libros singulares libros nominat institutionum; sed sine dubio libros aureorum simul computauit ideoque libros institutionum pro vno habuit. Libens hoc concedo; vbi vero consideramus, quomodo alioquin conueniant institutiones hae cum fragmentis illarum, quae in digestis reperiuntur: iure quoque veras esse Cui institutiones cum aliis doctissimis viris, videlicet ANDR. ALCIATO, *libr. II. parerg. cap. 26.* IAC. CUIACIO, in *not. prior. ad §. 34. l. de R. D. et libr. VII. obs. cap. 16.* BARN. BRISSON, *libr. singul. de iure connubior. p. 70.* ac praesertim GERH. MEERMANNO *not. ad Cuium. tom. VII. thesaur. iuris ciuil. ac canonici, p. 676.* statuimus. Saepenumero liber hic egregius iuris publici est factus. Adiectus est quibusdam editionibus codicis Theodosiani, videlicet ei, quam procurauit IO. SICHARDVS, Basileae MDXXVIII. et IAC. CUIACIUS, Lugduni MDLXVI. neque minus illis, qui Geneuae MDLXXXVI. ac Lutetiae Parisiorum anno eodem et MDLXXXIII. prodierunt. Leguntur porro in quibusdam editionibus corporis iuris, nimirum *corpore iuris glossato*, Lugduni MDLXII. *corpore iuris* ab SIM. VAN LEUVEN Lugd. Bat. MDCLXIII. edito ac recentioribus editionibus corporis iuris Gothofredi Lipsiensibus; praeterea autem easdem institutiones vulgarunt: LVD. PESNOTVS, ex antiquo codice, de cuius aetate non constat, cum *Brachylogo iuris* ⁴⁾, Lugd. MDLIII. 8.

4) Prior Pesnoti editio continet quoque VIPIANI titulos XXIX. Posteriori insuper PAVLLI receptae sententiae adiunctae sunt.

8. CIOIOLIX. 8⁵). ALMARICVS BOVCHARD, Parisiis CIOIOXXV. 4. IO. CRISPINVS, in *institutionibus Iustiniani* ⁶), CIOIOXXXIII. IVL. PACIVS in *institutionibus imp. Iustiniani*, Francof. CIOIOXCI. in 8vo ⁷), et CIOIOCXIX. Hieron. Aleander, Venetiis CIOIOCC. IAC. OISELIUS, Lugd. Bat. CIOIOCLVIII. (Notas, quas adiecit OISELIUS, non ex arca ipsius profectas videri, sed forte a Salmafio ei esse suppeditatas notat BERN. HENR. REINOLDS *observ. ad Fabricii Biblioth. Lat. in eius opusc.* p. 712.) ANT. SCHULTINGIUS in *iurisprudentia Anteiustiniana*, p. 1. et GERH. MEERMANN in *specimine animaduersionum criticarum in Caii Icti institutiones*. Edidit illas Mantuae Carpetanorum; siue potius Hagae Comitum, CIOIOCCXXXIII. et Lutetiae Parisior. ann. CIOIOCCXXXVII. postea autem illas in *tom. VII. thesauri iuris civilis ac canonici*, p. 676 transtulit ⁸). Cum his iungas

II.

-
- 5) Sub tit. *Titi Gaii institutionum, Iulique Paulli sententiarum cum titulorum omnium indice, in eademque praefatione recens opus — summa cum diligentia excusum in lucem foelici omine prodit. an. CIOIOXXV. Vaenumdatur apud insigne scuti basiliensis Parisiis via ad diuum Iacob. — Editio princeps est.*
- 6) Primum Geneuae 1568. Praeter Caii instit. addidit Leges XII. tab. et VLPIANI titulos XXIX.
- 7) Reperiuntur in hoc volumine Leges XII. tab. VLPIANI tituli XXIX. et CAII Instit. lib. II. quibus omnibus specialis titulus: *Initia et progressus iuris civilis*, praefixus est. Separatim quoque ista additamenta prodierunt Geneuae 1622. sub tit. *Iuris Civilis Romani initia et progressus, ad Leges XII. tab. brevis commentatio, ex Vlpiani fragmentis tituli XXIX. selectis notis et argumentis illustrati, Caii ex veter. iurisprudentiae fragm. Institutionum libri duo. Iulius Pacius recensuit, notas auxit, argumentis illustravit. Nova editio. Geneuae sumtibus Samuel. Crispini* CIOIOCCXXII. 12. Hius editionis in indice Hugoniano nulla fit mentio.
- 8) Varias in Caium lectiones continet quoque IOH. CHRISTOPH. AMADVTII opus: *Leges Nonellae V. anec-*

II. PAVLLI *sententias receptas*. Iam dudum literatissimi viri animaduerterunt, duas collectiones sententiarum PAVLLVM reliquisse. Quum libri alterius in indice Florentino sub inscriptione *sententiarum: siue factorum libri sex* adlegantur atque etiam in inscriptionibus legum quarundam ex iis sumtarum *libri sex imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum* vocantur, hocque forsan, vti non sine similitudine veri coniecit ANT. SCHVLTINGIVS *iurisprud. Anteiust.* p. 211. ideo fit, quod duas editiones illarum PAVLLVS procuravit: differunt ab his ii libri *sententiarum receptarum*, quae benigniore fortuna nobis sunt conseruatae. Conscriptae sunt, vt modo memoratus doctissimus iurisconsultus demonstravit, post annum CCXI. neque dubium est, quin diuisio huius operis in libros ac titulos ipsi PAVLLO sit tribuenda. Haud integrum ad nos peruenit. Iam ANIANVS multa omisit: immo nec id, quod ille retinuit, mansit; sed multa ex eo sunt perdita, quum paucae earum legum, quae in digesta his ex sententiis migrarunt, in fragmentis illis reperiuntur: immo ANIANVS PAVLLI sententiam *titulo de dotibus* in interpretatione L. 2. *cod. Theod. de dot.* laudat, quam in ipso libro haud deprehendimus. ALMARICVS BOVCHARDVS primus fuit, qui PAVLLI sententias Parisiis MDCCCXXV. cum Caio in lucem protraheret ⁹⁾. Sequutus eum est IO. SICHARDVS PAVLLVMque vna cum codice Theodosiano, Basileae MDCCCXXIIX. et postea IAC. CUIACIVS eundem sub inscriptione: *Iulii Pauli receptarum senten-*

anecdot. Imperator. Theodosii iunioris et Valentiniani etc. Romae 1767. fol.

Nouissime Caii Instit. prodierunt curante CHR. GOTTL. HAYBOLD sub tit.: *Caii institutionum s. potius epitomes instit. Libr. II. adiectis genuinis Caii fragmentis undique collectis, ex recensione Ant. Schultingii, cum animaduersionibus Ger. Meermannii* — Lips. 1792. 8.

9) Recusa est haec editio Louanii MDCCCLXX.

sententiarum ad filium libri v. In easdem Iac. Cuiacii I. C. interpretationes Parisiis ¹⁰⁾ MDCLVIII. in lucem emisit. Repetita est Lugduni MDCLXVI ¹¹⁾. Parisiis MDCLXXIII. in 4to. Coloniae, MDCLXXVI. ac Geneuae, MDCLXXXVI ¹²⁾. nec minus accessit editioni *brachylogi iuris civilis*, Lugd. MDCLIX. et quibusdam editionibus *corporis iuris*: in primis autem memoranda hoc nomine sunt studia CONRAD. RITTERSHVSII, qui IVLII PAULLI *sententiarum ad filium libros V. cum interpretatione Aniani*, Norimbergae MDLXCIV. et Aurelise, MDLXCIX. edidit: ANTON. SCHVLTINGII, qui eadem fragmenta in *iurisprudentiam Anteiustinianeam*, p. 211. transtulit et GERH. MEERMANNI, qui *Iul. Paulum cum notis Petr. Fabri atque eius animaduersionibus in notas IAC. CUIACII*, tom. VII. *thes. iuris civil. ac canonici* p. 687. denuo iuris publici fecit ¹³⁾.

III. *tituli ex corpore Vlpiani.* Fragmenta sunt VLPIANI ex libro singulari sumta, quemadmodum concluditur ex L. 17. D. de testibus, quae tit. xx. frag-

10) *Ex officina Iacobi Puteani, e regione Collegii Cameracensis, sub insigni Samaritanae.* in 4to min. Differt tamen haec inscriptio ab ea, quam GOTTE. HUFELAND in den *Beytraegen zur Berichtigung und Erweiterung der positiven Rechtswissenschaft* II. und III. Stück p. 175. exhibuit. Quam ob rem lectores ad ea, quae clariss. auctor de hac differentia in sequenti fasciculo der *Beytraege* etc. disserere constituit, ablegare debeo.

11) Cum Codice Theodosiano ex edit. Cuiacii.

12) In vtraque Codicis Theod. editione, quarum vna Geneuae, altera vero Parisiis apud Niuellium isto anno prodiit.

13) Nouissimam Pauli editionem procuravit GVSTAV. HVGO, Berolini 1795. 8. Textum Schultingianum cum editione principe aliisque contulit, et variis inde collectis lectionibus laudatoque indice editionum omnium corporis iuris ciu. fontium hanc editionem ornauit.

*fragment. §. 6. sqq. inuenitur, atque ex collatione legum Romanarum et mosaicarum, tit. vi. Quantum scio, nemo adhuc causam eruere studuit, cur illis data sit inscriptio tituli ex corpore Vlpiani, ideo profecto memoranda, quod IO. CANNEGIETER in not. ad Vlpianum, p. 3. fragmenta haec beneficio Aniani ad nos translata esse negat. Rationem, cur hanc sententiam amplectatur, infra indicabo; ob eandem autem ista omnibus reliquis libris iurisprudentiae praeferenda censet. Primas editiones earum iisdem debemus viris, quos ante nominauimus ¹⁴⁾, siquidem IAC. CUIACIUS eum cum notis CUIACII. in lucem emisit ¹⁵⁾: paullo post eius tituli Lugd. CUIACII. prodierunt ac IO. CRISPINVS *notas et argumenta in xxx. titulos Vlpiani*, Lugd. CUIACII LXXXIX. edidit, id quod etiam Francofurti CUIACII CXCI. et CUIACII CXIX. est factum. Alias eiusdem aetatis editiones nominat ANT. SCHVLTING, praefat. *iurisprudentiae Anteiustinianae* praemissa, p. 18. eae autem, quas modo laudatus iurisconsultus Batauus, in *citato libro*, p. 560. GERH. MEERMANN in *tom. vii. thesauri iuris ciuilis et canonici*, p. 739. et IO. CANNEGIETER, sub inscriptione: *Domitii Vlpiani fragmenta libri singularis regularum* et*

14) Editio princeps est, quae cura IO. TILII typis Guil. Morelii a. 1549. 8. prodiit. Rec. Lovanii 1550.

15) Tolosae, curante vero non ipso Cuiacio, sed auditore eius, AMARITONE NONETANO. Notandae praeterea sunt editiones binae LVDOV. CHARONDAE, quarum prior ad veterem codicem Philippi Geruasii restituta, cum notis Charondae et Cuiacii in secunda editione *Catalogi legum antiquarum* — per IO. VLR. ZASIVM — cum adnotationibus Ludovici Charondae, Parisiis 1555. altera vero, ad codicem quoque St. Auredani emendata, ibidem 1578. prodiit. Apparuerunt ceterum Vlpiani fragmenta in editionibus Codicis Theodos. Lugdunensi a. 1566. Parisiensi a. 1586. Aurelianensi a. 1586: Lugdun. a. 1593. Parisiensi a. 1607.

et incerti auctoris collatio legum Mosaicarum et Romanarum, quibus notas adiecit Io. Cannegieter, Lugd. Bat. c1719ccclxxiv¹⁶). procurarunt, reliquis palmam praeripiunt¹⁷).

IV. *codex Gregorianus*. Est collectio constitutionum ab imperatoribus promulgatarum, quae in plures libros, quorum quilibet suos habebat titulos, est diuisa. Quot continuerit libros, curate definire non possumus; eorum tamen plures fuisse, ex eo patet, quod fragmenta libri xix. ad nos peruenerint¹⁸). Quum inter fontes haud infimum teneret locum, quos adiit TRIBONIANVS, quum codicem Iustinianum componeret: magni aestimatur; quoniam vero auctor illius fuerit, quoniam tempore vixerit, hocque opus confecerit, certe adfirmari nequit. IAC. GOTHOFREDVS, *prolegom. cod. Theodos.* cap. i. coniicit, eum fuisse sub Constantino Magno anno post salutem reparatam cccxxxvi. praefectum praetorio atque illius mentionem fieri in L. 3. *Cod. Theod.* de

16) Iam anno 1768. Ultraiecti ap. Guil. Henr. Kroon prodierat. Anno 1774. vero nouus tantum titulus huic editioni praefixus est, quo indicaretur, eam Lugduni Bat. ap. Sam. et Ioh. Luchtman et Traiecti ad Rhen. ap. Abrah. van Paddenburg et Ioh. van Schoonhoven et Soc. exstare.

17) Recentissima Vlpiani editio est *Hugoniana* sub tit. *Dom. Vlpiani fragmenta libri regular. vulgo tituli ex corp. Vlp. in usum praelection. edidit et praefatus est* GVSTAV. HVGO, Goetting. 1788.

18) Allegatur liber xix. in *Collat. legg. Mos. et Roman. tit. III.* Hicce vero numerus et Pithoeo et Schultingio valde suspectus est. Conf. vtrumque ad h. locum. Duodecim libros Gregorianum codicem continuisse demonstrat CHR. FR. POHL, qui huius et Hermogeniani Codicis fata exposuit *commentatione de Codicibus Gregoriano et Hermogeniano*. Lips. 1777. 4.

de annon. et tribut. L. 2. Cod. Theod. de contrahenda emt. ac L. 1. C. de natural. liberis; GUIDO autem PANCIROLLVS, *libr. 1. de clar. legem interpret. cap. 65.* sub Valente et Gratiano praefectum annonae et proconsulem Africae fuisse, sibi persuadet. Longe quidem remotus sum a coniectura ANTON. SCHVLTINGII, in *not. ad Cod. Gregorian.* p. 683. auctorem huius codicis non *Gregorium*, sed *Gregorianum* dictum fuisse, etsi ei quoque adhaerere videantur IO. SAL. BRVNNQVELLIVS, *hist. iurisprud. Roman. part. 1. cap. XIII. §. 4.* et IO. AVG. BACHIVS, *libr. III. cap. 53. §. 4. p. 113.* Si haec coniectura recte sese haberet, profecto codex haud vocatus fuisset eius ab auctore *Gregorianus*; sed *Gregorianeus*; neque magnum inest pondus in iis argumentis, quibus SCHVLTINGIVS ad fulciendam suam coniecturam vtitur, quum incertum vel minimum sit, vtrum AVGVSTINVS, *libr. II. ad Pollentium, cap. 8.* et auctor *collationis legum Mosaicarum et Romanarum tit. 1. et 6.* sub *Gregoriano*, cuius meminerant, auctorem intellexerint, an potius ipsum codicem; verum enim vero ideo nullo modo statuere conor, vel GOTHOFREDI, vel PANCIROLLI amplectendam esse coniecturam, ac merito perpendo, nomen *Gregorii* isto tempore fuisse frequentissimum ideoque plures exstare potuisse Gregorios. Nihil itaque certiquid de auctore proferre possumus, ex quo ad aetatem codicis ipsius argumentari possemus; maiori tamen cum verosimilitudine concludere nobis licet, adparuisse illum vel minimum temporibus Diocletiani et Maximiani Constantini Magni aetate, propterea quod auctor *collationis, tit. VI. de nuptiis incestis* adlegat legem Diocletiani et Maximiniani, quae condita fuit ann. christi ccxcv. atque aliam, quae anno sequenti fuit lata; recentiorē vero constitutionem in codice inuentam fuisse, haud statuere possumus. Plerumque credunt, auctorem fuisse ethnicum, huncque eum potissimum in finem conscripsisse codicem, vt conseruaret imperatorum, qui non minus idola colerent, constitutiones. In primis hoc defendunt GOTHOFREDVS, BRVNNQVELLIVS, HEINECCIIVS atque alii; quum nondum autem liquet, attigisse eum tempora ipsius aetatem

Con-

Constantini, mihi magis placet opinio BACHII, *libr. III. histor. iurisprud. cap. III. § 4.* Gregorium eum in finem laborem hunc suscepisse, ut consuleret iudicibus et caussarum patronis, eisque per id constitutionum imperatoriarum, quae ipsis saepius deficerent, copiam faceret. Idem quoque sentire videtur ANT. SCHVLTINGIVS: immo usque eo procedit, ut vnum vel minimum codicem, Gregorianum vel Hermogenianum, de quo paullo post disputabimus, usque ad annum cccxii. a quo incipiat Theodosianus, continuatum esse putet. IO. SICHARDVS primus fuit, qui codicem Gregorianum iurisconsultis exhiberet, codicique Theodosiano, Basileae cccxxviii. adiungeret. Idem factum est a IAC. CUIACIO, quum Lugduni ann. cccclxvi. et Aureliae Allobrogorum, siue Geneuae ann. cccclxxxvi. codicem Theodosianum in lucem emitteret; neque minus deprehenditur hic codex ea in editione codicis Theodosiani, quae prodiit Lugduni ann. cccxciii. atque in ANT. SCHVLTINGII *iurisprud. Anteiustiniana*, p. 680.

IV. *tituli ex corpore Hermogeniani codicis.* GVID. PANCIOROLLVS *libr. I. de clar. leg. interpretibus, cap. 65.* statuit, Eugenium illum Hermogenianum, qui teste BARONIO, ad ann. cccci. num. 18. praefectus praetorio imperantibus Diocletiano et Maximiano exstitit, auctorem fuisse huius codicis. GEORG. CASP. KIRCHMEYER, in *elogiis et elect. vet. iurisconsultorum*, p. 13. illum Hermogeni tribuit, qui post Iulianum sub Hadriano floruit; ab iis autem discedunt GVIL. BVDAEVS, *libr. V. de asse et eius partibus* et IAC. CUIACIVS, *libr. II. obs. cap. 27.* quum Hermogenem hunc sub Alexandro Severo vixisse et in huius imperatoris consilio fuisse putant. GVIDO PANCIOROLLVS aliam ingreditur viam, ubi statuit, Anicium Hermogenianum Olybrium iurisconsultum et consulem codicem hunc compilasse; IAC. autem GOTHOFREDVS, *proleg. ad cod. Theodosianum, cap. I.* AEG. MENAGIVS, in *amoenit. iuris civil. cap. II.* IO. STRAVCH, in *vita Hermogeniani, programm. III. p. 22.* IO. SAL. BRUNNQVELLIVS, *histor. iuris, part. I. cap. XIII. p. 153.* IO. AVG. BACHIVS, *loc. memorat.* et ANT. SCHVLTING in *iuris-*

prudentia Anteiusliniana, p. 683. eum Hermogeniano tribuunt, ex cuius libris fragmenta quaedam in digesta migrarunt, quive Hermogenianus est dictus, vti recte animaduertit ABR. WIELING, in *iurisprud. restituta*, p. 79. Verum enim vero necesse esset, vt auctor codicis illius *Hermogenis* nomen gesserit, quoniam eius codex solum Hermogenianus est vocatus et coniectura illa, quam profert BRUNNQVELLIUS, illum iurisconsultum, qui epitomen reliquit, primum Hermogenem esse vocatum ac postea vti Diadumenum Diadumenianum et Herodem Herodianum dictum Hermogenianum, nullo modo probari potest. Frustraneum itaque laborem suscipit, qui cum GOTHOFREDO, BRUNNQVELLIO, SCHVLTINGIO, RITTERO atque aliis in aetatem Hermogeniani illius epitomatoris inquit: codicem vero hunc particularem solum esse collectionem, et tantum constitutiones Diocletiani et Maximiniani esse complexum, omnino verisimile est, quum reuera superuacanei operis culpam vix effugere potuisset, si eandem sequi voluerit viam, quam elegit Gregorius, et quod maximum est, omnes constitutiones, quas fragmenta illius adhuc exhibent, a Diocletiano et Maximiano sint promulgatae; neque aliud quid adfirmandum est de tribus prioribus, etsi AVRELII nomen praeseferant, vti SCHVLTINGIVS, *loc. memor.* scite obseruat. Plerique putant codicem hunc Gregoriano esse iuniorem, idque ideo, quod ordinarie Gregorianus illi praepositur; si vero id quis adprobare velit, quod de Gregorio coniicit GUIDO PANCIOLOLVS, eum scilicet sub Valente et Gratiano floruisse, reuera necesse esset, vt contrarium statueremus. Quando id, quod SEDVLIVS *operis paschalis praefat.* scribit: *Hermogenianum doctissimum iuris latorem tres editiones sui operis fecisse*, de auctore codicis est interpretandum, vti multi interpretantur, tres eius fuerunt editiones, quas ipse procurauit: fragmenta vero, quae ad nos sunt perlata, haud in libros diuiduntur, sed solum quosdam titulos continent; neque mihi credibile est, alium ordinem placuisse Hermogeniano. Ceterum Hermogenianus aeque ac Gregorianus codex priuata quidem auctoritate sunt conditi; sine dubio tamen auctoritatem in iudiciis

diciis obtinuerunt, quod non solum ANIANVS ad L. ult. *cod. Theod. de respons. prudentum*; sed etiam ipse IVSTINIANVS testatur, quum codicem vtrumque nominat eiusque vsum prohibet, quod profecto non factum fuisset, nisi antea eiusmodi vsus locum habuisset. Ceterum fragmenta codicis Hermogeniani cum reliquiis alterius codicis ita coniuncta fuerunt, vt ista nunquam separatim prodirent; semper tamen codici Gregoriano sint adiecta. Tandem in hanc classem scribo

V. *codicem Theodosianum*. Quum eius iam supra, *libr. I. cap. 2. p. 158.* mentionem feci et quae de illo sunt memoranda, omnibus fere nota sunt atque ab aliis scriptoribus doctissime exposita, merito his supersedeo et ad IAC. GOTHOFREDVM *prolegom. codicis Theodosiani, tom. I. cod. Theodof. praemissis*, ac IO. SAL. BRUNNQVELLIVM *diff. de codice Theodosiano eiusque in codice Iustiniano usu*, quam hac in academia, ann. *MDCCCXIX.* defendit et HENR. IO. OTTO KOENIG in eius *opusculis, tom. I. p. 24.* transtulit, lectores ablego. Libri eius manuscripti supra sunt a me laudati; editiones autem, quae typis sunt impressae, sequenti ordine comparuerunt: 1) editio *Sichardiana*, ¹⁹⁾ quae primum prodiit *Basilae*, *MDCCXXVIII.* in fol. et postea *Lugduni*, *MDCCXCIII.* ²⁰⁾ 2) editio *Tiliana*, quam debemus IO. TILIO. Eius codex Theodosianus lucem ad-

Mm 3 spexit

19) Sub tit. *Codicis Theodosiani Libri XVI. quibus sunt ipsorum principum auctoritate adiectae Nouellae, Theodosii, Valentiniani, Martiani, Maioriani, Severi, Cui Inst. Lib. II. Iul. Pauli recept. sent. Libr. V. Gregoriani codicis Libri V. Hermogen. Lib. I. Papiniani titulus I* — *Excudebat Basilae Henricus Petrus.* — an. *MDCCXXVIII.* Sichardus ex sola Visigothorum compilatione Theodosianum edidit; ideoque multa in eo adhuc desunt, quae nunc habemus. conf. *Indic. Hugon. p. 131.*

20) Haec editio minime SICHARDO tribuenda, sed potius inter *Cuiacianas* est referenda. *Ind. Hugon. p. 175.*

spexit Parisiis, c1010L. in 8²¹). 3) editio *Bertrandiana*, quam IO. BERTRANDVS procurauit, eadem in vrbe, c1010L. ²²) 4) *Cuiaciana*. Eius auctor est vir summus IAC. CUIACIVS ²³). Emisit illam in lucem publicam Lugduni ann. c1010LXVI. in fol. postea vero saepius repetita, ita vt Parisiis, c1010LXXXVI. in fol. Geneuae, c1010LXXXVI. in 4. et Parisiis, ann. c1010CVII. in fol. prodiret 5) *Gothofrediana*. Quae cum elegantissimo commentario IAC. GOTHOFREDI eius post obitum ab ANT. MARVILLIO, Lugduni c1010CLXV. ²⁴) in VI. tomis in fol. est in lucem emissa: 6) *Ritteriana*, quae cura IO. DAN. RITTERI, Lips. c1010CCCXXXVI — c1010CCCXXXV. in VI. tom. in fol. iuris publici est facta. Integrum commentarium IAC. GOTHOFREDI continet atque eo nomine priori palmam praeripit, quod simul lectionibus codicum manu exaratorum, Herbipolitani, Gotha-

-
- 21) Sub tit. *E libris constitutionum Theodosii, Libri priores octo, longe meliores, quam adhuc circumferbantur, sed ab Alarico Rege Gothorum ita deminuti, ut vix decima pars in his hodie appareat eorum, quae in Theodosiano Codice continebantur: Posteriores octo integri, nunc primum in lucem reuocati à Io. Tilio, Engolism. Dicati Io. Bertrando*. Princeps est editio Libror. VIII. posteriorum. Liber XVI. vero adhuc mutilus in hac editione apparet.
- 22) Bertrandus nullam Cod. Theodos. editionem procurauit; sed in Tilianae editionis, quae ei dicata est, fronte nomen eius conspicitur; indeque error natus videtur. conf. *Ind. Hug.* p. 138.
- 23) Sub tit. *Codici Theodosiani Lib. XVI. quam emendatissimi, — Ex his libris nunc primum integri prodierunt VI. VII. VIII. XVI Caeteri autem sunt innumeris constitutionibus. — Haec omnia curante Iacobo Cuiacio. Lugduni ap. Guil. Rouillium.*
- 24) Sub hac inscriptione: *Codex Theodosianus cum perpetuis commentariis Iac. Gothofredi — Praemittuntur chronologia accuratior cum chronico historico et prolegomena: subiiciuntur notitia dignitatum, Prosopographia, topographia, index rerum et glossarium nomicum — Opera et studio Antonii Maruillii.*

Gothani atque pluribus notis RITTERI sit locupletata ²⁵). Ab his distinguit sese

Mm 4

clas-

25) Cum Codice Theodosiano coniungendae sunt Novellae, quae *Post-Theodosianae* vocari solent; *Sichardus* iam plures earum cum codice Theodos. in lucem emiserat. Postea *Cuiacius* in editione Cod. Theodos. et Libro xvi. obseru. cap. 22. et 23, quasdam publicauit, *Petrus Pithoeus* vero xlii. quae antea vel plane non, vel haud integrae saltem editae erant, adiectis emendationibus, typis describi curauit, sub tit: *Impp. Theodosii, Valentiniani, Maioriani, Anthemii nouellae constitutiones xlii. nunc primum in lucem editae*. Paris. ap. Rob. Stephanum 1571. 4. Separatim deinde has nouellas, quot isto tempore exstabant, edidit *Conradus Rittershusius* Hanouiae 1609. et Francofurti 1615, sub inscriptione: *Novellae constitutiones Impp. Iustiniano anteriorum — nunc primo in unum Corpus collectae et iunctim editae: ex noua recensione et emendatione Conradi Rittershusii — cum eiusdem notis*. Ceterum editionibus Cod. Theodos. Godofredi, Lugdunens. et Lipsiensis, adiectae inueniuntur. Tandem vno eodemque fere tempore et *ANTONIUS ZIRARDINUS*, et *IOH. CHRISTOPHORUS AMADVTIVS* nouellas quasdam e codice Ms. Ottoboniano publicauerunt, quae editoribus haecenus defecerant. Ille eas Fauentiae anno 1766. sub hoc titulo in lucem emisit: *Impp. Theodosii iunioris et Valentiniani III. Nouellae leges, caeteris anteiusinianeis, quae in Lipsiensi anni 1745. vel in anterioribus editionibus vulgatae sunt, addendae*. Ex Ottoboniano Ms. cod. edit, commentario illustrat, ex eodemque codice alia profert *Anton. Zirardinus*. Hic vero Romae 1767. talem eis praefixit inscriptionem: *Leges Nouellae V. anecdotae Impp. Theodos. Iun. et Valentiniani III. cum ceterarum etiam Nouellarum titulis et variis lectionibus ex vetustissimo Cod. Ms. Ottoboniano depromptis, quibus accedunt aliae Valentiniani III. Constitutiones: quae in Cod. Theodos. desiderantur — opera et studio Ioannis Christophori Amadutii, qui praefationem et annotationem adiecit.*

Classis altera fragmentorum iurisprudentiae Anteiustinianae. Ea libros complectitur, quos quidem Tribonianus haud adiit; interpretes tamen non minus, interpolationes Triboniani inuestigaturus, non sine fructu consulit. In eam scribimus

I. *collationem legum Romanarum et Mosáicarum*, quae sex et decem constat titulis. In quolibet eorum praeceptum quoddam diuinum ex pentateucho sumtum praemittitur; illud partim loca ex libris iurisconsultorum veterum atque iis inprimis, quibus auctoritas a Theodosio secundo satis nota illa lege, videlicet L. vn. *cod. Theod. de respons. prudent.* tribuitur, sumta; partim constitutiones imperatorum quorundam sequuntur. Longe fallitur IO. SAL. BRUNNQVELLIVS, quum *part. I. hist. iurisprud. Rom. cap. 15. §. 3.* ex collatione hac vsum codicis Theodosiani ante Iustiniani tempora in imperio orientali probare se posse, credit. Tempus non consumam in explodenda sententia summi alioquin viri; neque quidquam de auctore eius proferam, quum solae coniecturae sunt, quas proferunt IAC. CUIACIVS, *libr. XIII. obs. cap. 10 et 16. lib. XIV. cap. 4. et libr. XXI. cap. II.* nec non MARQVARD. FREHERVS, *libr. I. parerg. cap. 9.* AEG. MENAGIVS, in *amoenit. iuris civil. cap. 7.* et ANTON. SCHVLTING, in *iurisprudentia Anteiustiniana*, p. 719. Monendum potius est hoc loco, Theodosianum iam codicem exstitisse, quum collationem hanc compilaret, quum ex isto legem Valentiniani, Arcadii ac Theodosii, L. videlicet 6. *ad L. Iul. de adult.* adlegat. Inuenimus quidem saltem in codice Theodosiano partem huius sanctionis, in collatione autem integram, eandemque ob causam Pithoeo in mentem venit, statuere, auctorem collationis aliunde sumfisse hanc legem; verum enim vero sententiae huic obstat, quod ipsum codicem tamquam fontem nominat, ex quo illam hausit; neque contraria haec opinio ex eo corroboratur, quod plura exhibeat HERMOGENES, quam THEODOSIVS ista ex lege, quum sine dubio integer codex Theodosianus esset, quum collator eo vteretur; postea autem ex eo sunt perdita. Neque vero silentio praeterire debemus, IOS. SCALIGERVVM codicem huius collationis possedisse,

disse, in cuius margine annus DXCIII. est notatus; dudum vero doctissimi viri monuerunt, ex eo haud colligendum esse, quod isto primum tempore sit confecta haec collatio. Verisimile potius est, eam iam existisse antequam Iustinianus codicem suum promulgauerit, vel Anianus corpus suum conscripserit, propterea quod neque hoc, neque illo sit usus. Haec quum ita sese habeant, facile ex eo apparet, quodnam pretium huic collationi sit statuendum; plures vero illam in publicam emiserunt lucem. Primus collationem hanc ex Mandubiorum bibliotheca in publicum protraxit iurisconsultus egregius, PETR. PITHOEVS, Parisiis ann. MDCLXXIV. in 4.²⁶⁾ et MDCLXXX. in 8. Denuo reddidit ex bibliotheca illius, cum notis eiusdem meritissimi viri emendationibus SAMUEL BROVN, bibliopola Anglus, Heidelbergae, ann. MDCLVI. et postea adiecta est fratrum PITHOEORVM *observationibus ad codicem et nouellas*, Lutetiae MDCLXXXVIII. in fol. Sequuta quoque est editio tom. VIII. *criticorum sacrorum*, p. 150. sqq. et postea ANTON. SCHVLTING illam in *iurisprudentiam Anteiustinianeam*, p. 727. transtulit. Recentiori tempore de illa fratrum par nobile, puto CANNEGIETEOS, optime sunt meriti. Quum HERMANN. CANNEGIETERVS *commentarium ad fragmenta veteris iurisprudentiae, quae exstant in collatione legum Mosaicarum et Romanarum*, Frane-

Mm 5

que-

-
- 26) Isto anno hanc editionem prodiisse commemorat ANT. SCHVLTING in praef. *iurispr. Anteiustin.* In *indice Hugon.* vero ad annum 1573. refertur, secundum Maittairium. IAC. GOTHOFREDVS contra, *Manual. iur. Biblioth. iuris* Cap. II. §. X. annum 1572. ei tribuit; epistola saltim PITHOEI ad Christoph. Thuanum, huic editioni praefixa, data est Kal. Octob. 1572.

Recusa est haec editio Basileae, ap. Thom. Guarinum 1574. 4. In titulo notae Pithoei emendatiores prodire praedicantur. Hanc vero editionem typis descripsit SAM. BROVN loco et anno supra notato. Conf. GOTTL. HUFELAND l. c. p. 179.

querae CIOIOCLXV. edidit: IO. CANNEGIETER illam vna cum VLPIANI fragmentis sequenti sub titulo: *Vlpiani fragmenta liber singularis regularum et incerti auctoris collatio legum Mosaicarum et Romanarum*, Trai. ad Rhen. CIOIOCCCLXVIII. et CIOIOCCCLXXIV. in lucem emisit.

II. *fragmentum Modestini ex libro III. regularum de bonis libertorum et de testamentis*, quod tamen paucis saltem verbis consistit et ideo nullam attentionem meretur; neque tamen minus legitur ANT. SCHVLTINGII *iurisprud. Anteiustiniana*, p. 803²⁷⁾.

III. *fragmentum regularum ex veteri iurisconsulto*. Septem et decem sunt regulae, quas exhibet; incertum tamen est, cui illae sint tribuendae. IAC. CUIACIVS saepenumero illas adsignat VLPIANO, *libr. XIII. obseruat. cap. 31.* atque aliis locis: nihilo tamen minus *libr. XVII. obseruat. cap. 20.* declarat, incertum esse, vtrum illius auctor sit VLPIANVS, an alius vetustissimus auctor. IAC. GOTHOFREDVS, in *bibliotheca iuris civilis*, *cap. 2. §. 4.* solum monet, nonnullos eas adsignare VLPIANO: alios autem CAIO atque alios alii iurisconsulto; neque vero ANT. SCHVLTING, in *iurisprud. Anteiustiniana*, p. 803. auctorem nominare conatur. Quum Dositheus magister hasce regulas primum graece reddidit hicque aetate floruit VLPIANI: potuit quidem fieri, vt illas acciperet ab VLPIANO; verum tamen nihil certi hac de re proferre possumus, ac certum solum est, ipsam authenticum exemplum ad nos non peruenisse. Transtulerat illud graecum in sermonem DOSITHEVS MAGISTER, quum nescio quis, id, quod Dositheus graece protulerat, in latinam vertit

27) PETRVS PITHOEVS primus hoc fragmentum sub finem *Collationis LL. M. et R.* edidit, teste GOTHOFREDO *Bibliotheca iur. cap. II. §. VI.* Inuenitur praeterea in editt. Cod. Theod. *Paris. a. 1586. Geneu. eiusdem anni. Lugdunensi 1593. Paris. 1607.* in PETRI et FRANC. PITHOEORVM *obseruat. ad Codicem et Nouellas*, in *Criticis sacris*. l. c.

tit linguam: hancce latinam versionem, minus tamen adcurate atque eleganter formatam, eruit CLAVD. PVTEANVS et cum IAC. CUIACIO, *libr. XVII. obseruat. cap. 20.* communicauit, qui illud primum *codici Theodosiano* suo, quum illum ederet ann. *CICICLXVI.* adiecit²⁸⁾. Vulgauit postea idem PETR. PITHOEVS hocque *collationi legum Romanarum et Mosaicarum*, Lutetiae *CICICLXXIII.* iunxit atque idem fecit ANT. SCHVLTINGIVS, in *iurisprud. Anteiustiniana*, p. 803. Quum omnes hi doctissimi viri satishaberent, versionem illam latinam, vere profecto corruptam proferre: haud ita pridem bene de iurisprudencia meritis est MATTHIAS ROEVERVS, quum in bibliotheca academiae Lugdunensis codices plures inueniret, qui graecum textum DOSITHEI continerent. Edidit eum sub sequenti titulo: *Fragmentum veteris iurisconsulti de iuris speciebus et de manumissionibus, quod seruauit Dositheus magister in exercitationibus graeco-latinis nondum editis, ex codd. MSS. bibliothecae Batauae edidit, notas et emendationes adiecit Matth. Roever. Accedit eiusdem specimen obseruationum et emendationum ad glossas veteres verborum iuris.* Lugd. Batau. *CICICCCXXXIX.*

IV. *Consultatio veteris cuiusdam iureconsulti.* Frustraneum laborem quisquam susciperet, qui auctorem huius consultationis nominare vellet; neque tempus, quo illa est condita, curate definire possumus. Certa ratione tamen id definire licet, si perpendimus, illum vsum esse integris PAVLLI libris eosque ita adhuc exstitisse ipsius aetate, vti IAC. CUIACIVS, *libr. VII. obseruat. cap. 27.* monet; neque tamen minus iam eundem codicem Theodosianum aequae ac breuiarium Alaricianum habuisse, quemadmodum obseruat ANT. SCHVLTINGIVS, *loc. memor.* et IO. AVG. BACHIVS, in *histor. iurisprud. Rom. libr. III. cap. 4. §. II.* IAC. CUIACIVS illam, post-

28) Minime! sed Pithoeus fuit, qui primus hanc versionem, yna cum *Collatione LL. Mosaic. et Rom.* edidit.

postquam eam a IAC. OISELIO acceperat, primum iuris publici fecit ²⁹⁾; postea autem comparuit in SCHVLTINGII *iurisprudentia Anteiustiniana*, p. 811.

V. *Papiani liber responsorum*. Compositus est tanquam iuris Romani corpus iussu regis Burgundionum, GVNDEBALDI ³⁰⁾ et quidem ex iisdem fontibus haustum, quibus Alaricianum breuiarium conscriptum; nondum autem certum est, Papianum eum dictum esse, qui hunc librum responsorum componeret, si sequi hac in re volumus EV. OTTONEM, in *vita Papiniani*, cap. 11. p. 29. FRANC. CAR. CONRADI. *libr. 1. paerg. cap. 5. et 10.* AVG. BACHIVM, *histor. iurisprud. Romanae, libr. III. cap. IV. sect. II. §. 16.* p. 540. edit. nouiss. Coniicit inter hos CONRADI, locum ex *Papiniani libro responsorum* sumtum, initium fuisse huius libelli quumque hac ratione verba haec: *Papiniani liber responsorum* prima illius fuerint verba, factum esse ex imperitia libreriorum, vt libellus hoc nomine ab aliis distingueretur. Eo maiorem probabilitatem consequi videtur opinio haec, quum reuera responsa haud contineret et ista aetate Papinianus aequae ac Papianus saepius confunderetur, quod auctor *collationis legum Romanarum et Mosaicarum tit. II. §. 3.* nec non auctor *co-*
di-

29) Parisiis 1579. Recus. in editionibus *Operum CVIACII*, Francofurt. Parisin. et Neapol. nec minus in editionibus Cod. Theodosiani in notis antecedentibus saepius a me memoratis.

30) Negat hoc CHR. GOTTL. BIENER, *Commentariis de origine et progressu Legum iuriumque Germ. P. I. Lib. III. p. 293.* sequ. censens priuato cuiusdam Burgundionis studio conflatum esse hoc opus, vt, quod promiserat, nec praestiterat Gundobaldus, suppleretur, legumque Romanarum epitome secundum seriem legis Burgundicae conficeretur. AMA- DVTVS vero Theoderici I. regis Francorum iussu huncce libellum conscriptum dicit *Praefat. ad Leges Nouellas etc. p. XLII.*

dicis Alariciani, ad *Pauli sent. libr. II. tit. 23.* ad *L. 1. cod. Theod. de respons. prud.*³¹⁾ et *tit. cod. Theod. de dotibus* suo exemplo abunde commonstrant. Iterum debemus IAC. CUIACIO, quod in editione *codicis Theodosiani*, illum primum vulgavit, SCHULTINGIVS autem eum in *iurisprud. Anteiustiniana* sequutus est, p. 827³²⁾. Tandem certa ratione

VI. DOSITHEI MAGISTRI fragmenta cum SCHULTINGIO illis iungenda sunt: nihilo tamen minus iis libris, quos nominaui, nullo modo sunt aequiparanda, propterea quod inter iurisconsultos haud fit referendus: grammaticam saltem conscripsit et ut exemplis praecepta artis rhetoricae, quae dedit, illustraret, libro tertio collegit imperatoris HADRIANI epistolas. Neque iste liber IAC. CUIACIO ignotus fuit, *libr. XXI. observat. cap. 5.* HENR. STEPHANVS primus eum (Parisi.) ann. MDCLXXIII. edidit. Sequutus eum est NIC. CATHARINVS, ut animaduerit SCHULTINGIVS³³⁾, et postea eundem non minus vulgavit MELCHIOR GOLDASTVS ann. MDCCCI. antequam SCHULTINGIVS librum hunc in *iurisprudentiam* suam transferret *Anteiustinianeam*, p. 859.

Quum haec sunt fragmenta veteris iurisprudentiae, quot exstant: iam inter veteres quidam fuit, cui in mentem veniret, illa vnum in corpus colligere et coniunctim edere. Si fides habenda est nonnullis eruditis viris, monachus fuit, qui hunc susciperet laborem et duae eius memorandae sunt editiones. Altera prodiit cura PETRI cuiusdam AEGYDII sequenti sub inscriptione: *summae, siue argumenta legum diuersorum imperatorum ex corpore*
re

31) Conf. CONRADI praefat. nouam Parergis praefixam p. XXVII.

32) Nouissima, ceterisque praestantior editio prodiit cura IO. CHRISTOPH. AMADVTII cum *Legibus nouellis V. anecd.* ad fidem codic. ms. Ottoboniani et Sueco-Vaticani titulis anecdotis variisque lectionibus aucta, Romae 1767. fol.

33) in Praefat. *iurispr. anteiust.* praemissa.

re diui Theodosii, nouellis diui Valentiniani augusti, Martiani, Maioriani, Seueri, praeterea Caii et Iul. Pauli sententiis nunc primum diligentissime excusa, caesarei iuris studiosis utilitatem adlatura non medio-crem ex vetustissimo archetypo, Antverpiae apud Theodoricum Martinum. MDCLXVII. atque alteram debemus GERH. MEERMANNO, qui libellum hunc adiecit animaduersionibus suis in Caium. Recentiori tempore IAC. CUIACIUS, IUL. PACIUS, IO. CRISPINVS atque alii collectiones, a me iam indicatas, instituerunt. Eas omnino antecelluit SIMON. VAN LEEWIVS, quum de origine et progressu iuris ciuiliis Romani auctores et fragmenta veterum iurisconsultorum, cum notis Arnold. Vinnii et aliorum, Lugd. Bat. MDCLXXI. ederet ac histit. digestorum de origine iuris et omnium magistratuum cum notis variorum: LVCII FENESTELLAE ac POMPONII LAETI libellum de magistratibus, legum XII. tabularum fragmenta, edictum perpetuum SALVII IULIANI, VLPIANI fragmenta, IULII PAULLI receptarum sententiarum libri V. CAII institutiones: LICINII RVFINI mosaicarum legum collatio: historica narratio de origine, progressu, usu atque auctoritate iuris ciuiliis Romani et chronici canones et fastos consulares exhiberet; omnibus autem sine dubio palmam praecepit ANTON. SCHVLTINGIVS in excellenti illo opere, quod ipse ECKHARDVS recensuit. Primum lucem adspexit iurisprudencia haec Anteiustiniana, Lugd. Batau. MDCCXVII. et postea prodiit cum praefatione GEORG. HENR. AYRERI, Lipsiae CCCLXXVII³⁴). W.

§. CCLXIV.

34) Sub titulo: *Iurisprudencia anteiustiniana* (in titulo editionis Batauae hic indicantur quae in ipso opere continentur) ex recensione et cum notis Antonii Schultingii, collata cum codicibus antiquissimo Wurceburgensi et Gothano. De illustratione iuris ciu. antiqui ex lectione classicorum auctorum praefatus est Ge. Henr. Ayrer.

§. CCLXIV.

Quum igitur prisci iuris fragmenta, quae et ab Ama-
extra corpus Iustinianum vagantur, a Gothis no inter-
adeo deprauata, et ab Aniano interpolata sint: *poluta,
non

De collatione codicis Wurceburg. quam titulus et
Ayrerus in praefatione promisit, nihil plane inueni-
tur. Variantes vero lectiones in Caio, Paulo co-
dicibusque Gregoriano et Hermogeniano, quas ex
Msto Gothano collegerat RITTERVS paginas 28,
f. folia litteris: h. i. k. l. 2. signata complent, et
Caii institutionibus praemissae sunt. Videntur ta-
men tunc demum isto loco insertae esse, quum iam
omnia, quae Batava editio contineret, typis essent
descripta, uti nimirum partim ex eo, quod custos in
ultima pagina folii g. non sequenti, sed paginae primae
folii A, quo Caii Institutiones incipiunt, respondet,
partim ex ipso, ubi conspiciuntur, loco minus apto,
colligere licet. Sunt re vera quoque exemplaria
huius editionis, quae, quemadmodum animadvertit
GVST. HVGO loc. laud. p. 201. et hac variantium
collectione, et praefatione Ayreri prorsus careant,
quorumque titulus omnia, quae in libro continentur,
referat, praefationis vero nullam faciat mentionem.
Verisimile itaque est, bibliopolam exemplaria quae-
dam, priusquam et Ritteri collectio ac Ayreri prae-
famen accessissent sub eadem fere inscriptione, qua
Batava gaudet, in lucem emisisse; his vero postea
additis, titulum supra relatum editioni suae prae-
fixisse. Immo AYRERO ipsi quum praefationem
scriberet, tale exemplar mancum et quasi immatu-
rum fuisse ante oculos, necdum eum vidisse Ritteri
collectionem variantium, inde certe concludere
possumus, quod non solum Caium et Paullum cum
codice Wurceburgensi antiquissimo collatos prae-
dicat, verum etiam collectas e codice msto Gotha-
no variantes lectiones ad *calcem* operis reiectas pu-
tat, et RITTERI hanc in rem impensam operam ne
verbo quidem commemorat.

non simpliciter ex illis interpolationes legum, quae vel in digestis, vel in codice exstant, probari posse nemo non videt. In comparatione enim horum fragmentorum cum iis, quae Tribonianus exhibuit, ita versandum est, vt prius, an illa manum Aniani prodant, diligenter quaeratur, ne temere dicam compilatoribus iuris impingamus, et ex corrupto loco legem interpolationis arguamus. Qua in re qui historiae opem requirit, eo minus in iudicio falli poterit, quo certius illa legis interpolatae *νετρήσιον* supeditat. **

* De interpolatis Caii et Paulli fragmentis ipsum CUIACIUM malim te audire, quam quemquam alium. Is autem in *Not. ad §. 34. Inst. de rer. diuis. p. m. 38.* ita ait: *Non est liber Caii purus putus, nam immutata, addita, detracta, depravata sunt multa Gothorum arbitrio, a quibus ea qualiacunque fragmenta veteris prudentiae accepimus, suntque puriora multo fragmenta pandectarum, in quibus tamen ingentia flagitia Tribonianum admisisse constat: detortis saepe, exempli gratia, Vlpiani verbis in sententiam Iustiniani, atque in ius id, quod tum utebantur, non secus atque Gothi, qui ex moribus et legibus suis in Caio et Paullo pleraque commutarunt.*

** Inter modos manumittendi CAIVS L. I. *Instit. T. I. §. 1.* modum etiam in ecclesia manumittendi recenset. Sed quum *manumissio in SS. ecclesiis* ducentis fere annis post CAII tempora a Constantino M. introducta sit, teste SOZOMENO *Histor. L. I. cap. IX. 1. C. Th. de manum. in eccles. L. 1. et 2. C. de his qui in eccles. manum. nemo*

Ceterum SCHVLTINGII iurisprudentiam Anteiu-
stinianeam recudendam curauit IOS. FINESTRES ET-
DE MONSALVO, Ceruariae Lacetatorum 1744. 12.
Praefationem notasque ineditas Petri Fabri in Vlpia-
num addidit.

mo non videt, Anianum illam pro *manumissione* censu facta ex temporis sui usu apud Caium substituisse. IAC. CUIACIUS *L. VII. Obs. c. XVI.* Vnde non opus est coniectura, quamuis ingeniosa, viri summi, EZ. SPANHEMII in *Orb. Rom. Exercit. II. cap. V.* existimantis, ecclesiae nomen a Caio pro coetu, vel concione populi usurpari V. C. EV. OTTO in *praef. Tom. II. Thesaur. iur. ciu. praemissa* p. 8.

Fragmenta haec saepenumero interpreti interpolationes inuestigaturo lucem accendere, non negare possumus; nec difficile nobis impositum esse sentimus negotium, si vno, vel altero exemplo rem illustrare volumus. Ita est omnino obscura et crucem fixit multis iurisconsultis L. 2. C. *commun. utriusque iudic.* propterea quod haud conueniunt, vtrum saltem laesionem, quae dolo infertur; an aliam quoque tangat laesionem; illud autem ideo ita ambiguum est, quod TRIBONIANVS quaedam verba omiserit. Perspicimus ex fragmento *codicis Gregoriani*, quod auctor veteris consultationis nobis conseruauit quodue integram constitutionem Diocletiani et Maximiani in se continet. Verba eius, vti codice Gregoriano fuerunt conseruata, haec sunt: *an diuisio, quam iam factam esse proponis, conuelli debeat, rector prouinciae, praesente parte diuersa, diligenter examinabit: et si fraudibus eam non caruisse perspexerit, quando etiam maioribus in perperam factis diuisionibus soleat subueniri, quod improbum atque inaequaliter factum esse constiterit, in melius reformabit.* Clare docent, non, nisi de diuisionibus, quibus vna pars alteram laesit dolo, eam esse intelligendam et per id omnes tollit difficultates, quibus implicitos alioquin se putant, qui legem hanc sunt interpretati, vti optime monstrant GERH. NOODTIVS, *de forma emendandi doli mali, cap. 7.* ANT. SCHULTING, *iurisprudentia Anteiustiniana*, p. 695. et BERNARD. HENR. REINOLDVS, in *opusculis iuridicis*, p. 617. Eadem ratione L. 14. D. *de statu hominum* ita est comparata, vt interpolatio eius a Triboniano suscepta, haud statim in oculos cadat; neque dissidere videtur a L. 135. D. *de V. S.* quemadmodum supra monui; vbi vero PAVLLVM, *libr.*

IV. *sententiar. tit. IX. §. 3.* consulamus, mutatio, quam suscepit TRIBONIANVS, statim clara fit, atque extra omnem dubitationem posita. Perspexit id IAC. CUIACIUS ad *Paullum, loc. cit. in iurisprudentia Anteiustiniana*, p. 415. Non opus est, vt alia eius rei addam exempla; verumtamen omnino caute dispicere debet interpres: vtrum ea, ex quibus interpolationem TRIBONIANI eruere vult, ab illo quoque proficiantur; an sint potius tribuenda ANIANO. Optandum esset, mutationes Aniani eodem investigatas esse studio, quo doctissimi viri eruere coeperunt emblemata TRIBONIANI; verumtamen tangimus hoc loco campum, qui nondum rite est cultus. Nimium diuagarer, si hoc negotium in me suscipere vellem: inter fragmenta tamen iurisprudentiae anteiustinianae paullo curatius distinguere debemus. Quaedam ab ANIANO non sunt corrupta, eandemque ob rem sine omni dubio maximam iuris interpretis merentur attentionem. Referimus inter ea *titulos ex corpore Vlpiani ac collationem legum Romanarum ac mosaicarum*. Forsan hoc fuit causa, cur duos hos libellos coniunxerit, et prae aliis dignos iudicauerit IO. CANNEGIETERVS, quos nouo habitu iuris publici faceret. Quod attinet VLPIANVM, concludo illud cum modo laudato CANNEGIETERO partim ex eo, quod ANIANVS ad L. *vn. Cod. Theod. de respons. prud.* omnes suos labores recensuerit, inter eos autem haud mentionem fecerit VLPIANI; partim ex castitate atque elegantia stili ipsius, quae in omnibus iis libris, qui in manus ANIANI ceciderunt, desideratur; IAC. autem GOTHOFREDVS, comm. ad L. *vn. Cod. Theod. de respons. prudentum* eandem fouet sententiam. Neque vero aliud statuendum est de collatione legum Romanarum et Mosaicarum. Etiam hanc haud nominat ANIANVS, inter libros, quos recensuit, vti ex interpretatione L. *vn. Cod. Theod. de resp. prudentum* constat. Eo minus illud erat expectandum, quod breuiarium solum iis ex libris componeret, qui publicam habebant auctoritatem, videlicet codicibus atque iis iurisconsultorum scriptis, qui adprobati essent a Theodosio et Valentiniano, L. *vn. Cod. Theod. de respons. prud.* et collatio saltem a pri-

priuato homine erat confecta, neque vnquam publice confirmata. His quum accedit, loca, quae allegat auctor collationis ex codicibus aequae ac libris iurisconsultorum, ita esse comparata, ut quilibet videat auctorem genuinis ex fontibus ea hausisse ac laborem suum suscepisse, quum nondum exstaret breuiarium Alaricianum atque integri potius veterum iurisconsultorum et codicum libri, uti recte animaduertit IO. AVG. BACHIVS, *histor. iurisprud. Roman. libr. III. cap. IV. Sect. III. §. 10. p. 546.* edit. nouiss. hocque profecto haud locum haberet, ubi vel post breuiarium Alaricianum esset conditum, vel minimum in Aniani manus incidisset: iure tueri me posse arbitror sententiam, quam adoptaui. Quum res ita sese habeant: utroque libello tuto uti potest interpres inuestigaturus interpolationes; neque hoc nomine, antequam illum consulat, ipsi cautione quadam opus est; sed longe aliud obtinet, ubi alios libros hoc nomine euoluere volumus, qui non minus sunt fragmenta iurisprudentiae Anteiustinianae. Ii sunt fere sine omni dubio corrupti ab Aniano, ea tamen ratione, ut, quod praestitit in hisce libris statim in quibusdam eorum in oculos cadat: in aliis vero ita genuinis verbis sit immixtum, ut in iis lateat, neque statim erui possit. Prius adfirmare debemus merito de *Codice Theodosiano*. Qui illum paullo curatius examinarunt, concedunt, illum saltem ad nos peruenisse tanquam partem breuiarii, seu corporis legum Alariciani, ac simul multas querelas proferunt de mutationibus, quas in legibus Anianus suscepit. Sed simul haud definiunt omnia ea, quae ipsi sunt tribuenda. De interpretationibus, quae cuilibet legi sunt subiectae, illud extra omnem dubitationem est positum; sed ita a legibus sunt separatae, ut statim a lege interpretatio dignosci queat; multa vero quoque in ipsis constitutionibus, a caesaribus conditis, ab Aniano esse mutata, haud credo. In *commonitorio*, quo Alaricus corpus suum promulgauit, quodue IAC. GOTHOFREDVS, proleg. *Cod. Theod. cap. 2. et 10. SAL. BRVNNQVELLIVS de Cod. Theodosiano, sect. III. §. III.* vulgarunt, ea capita iuris Romani, quae in breuiario proponerentur, ab ipso vel *excerpta*

esse vel clariori interpretationi composita traditur; neque negare conor, hoc nomine multas leges ab ipso Aniano esse omittas, quae antea codex complecteretur Theodosianus, et ideo forsan desiderare ANT. MARVILLIVM CCCXX. constitutiones, quae in Codice quidem Theodosiano locum habere potuerunt, sed iam ibi non reperiuntur; illum autem ex singulis quoque legibus quaedam omisisse, vel quidquam in iis emendasse, mihi quidem non est probabile. Cognoscimus quoque hoc ex eo, quod quum alio loco, videlicet ad L. vn. Cod. Theod. de responsis prud. merita sua ANIANVS laudat, de Gregoriano, Hermogeniano, Caio, Papiano ac Paulo tradit, se ex iis, quae necessaria causis praesentium temporum videbantur, elegisse; ac ne syllaba quidem Codicis ipsius Theodosiani meminit; illud autem profecto factum esset, si quoque saltem excerpta ex legibus Codicis Theodosiani in opus suum transtulisset, neque minus memoratu dignum esse, omnia ea, quae adiecisse Anianum, GOTHOFREDVS, prolegom. ad cod. Theod. cap. 6. p. 224. tradit, in interpretationibus saltem reperiri. Ex his uti clare patet, tot difficultatibus usum Codicis Theodosiani in inuestigatione emblematum haud esse obstrictum, quot ibi deprehendere multi sibi sunt visi; maiore vero profecto cautione opus est, ubi quisquam alios eiusmodi libros consulit. Valet id hoc ante omnia de CAII institutionibus aequae ac PAVLLI sententiis receptis. Quum ANIANVS reduceret in epitomen CAII institutiones, quemadmodum obseruat HIERON. ALEXANDER: non potuit fere fieri, quin mutaret mirum in modum CAIVM. Inprimis de ordine, quo res traduntur, queritur IAC. OISELIUS, praef. CAII institutionibus praemissa, quum ait: „Saepius Anianus res diuersas, nec vlla adfinitate inter se coniunctas, sub vno eodemque titulo collocauerat. Quod, ut de aliis nihil dicam, neminem fugere potest qui modo inspexerit libri secundi vulgaris editionis titulum ultimum. Vbi Anianus sub titulo, ut inscriptio habet: quibus modis obligatio tollatur, agit de obligationibus ex delicto, quo nihil absurdius fingi potest. - Idem de ceteris est iudicium“ et facili quoque negotio eiusmodi mutationes in hoc libello in-

inuenire possumus. Ita quilibet manum Aniani agnoscit, ubi *libr. i. tit. i.* legimus: *Caii institutionum libr. primus dicit omnes homines aut liberos esse, aut seruos.* Paulo post pergit et ita definit libertinos, *libertini*, inquit, *qui iusta seruitute manumissi, liberi fiunt* et abundantia haec verba *liberi fiunt* addit, quae plane omittit CAIVS, L. 6. D. *de statu hominum*, et §. I. I. *de libert.* Neque minus interpolata sunt ab ANIANO mirum in modum verba, quae *tit. III. de iure personarum*, ut alia innumera exempla iam silentio praeteream. Idem adfirmandum est de PAVLLI sententiis. Quemadmodum ANTON. SCHVLTING, in *iurisprud. Anteiustiniana*, p. 213. animaduertit, excerpere saltim voluit ex hocce PAVLLI libello, quae ipsi notatu sunt digna, hancque ob causam CLAVD. SALMASIVS *de foenore trapezitico*, p. 719. collectanea solum nominavit: immo nullam adhibuit in excerpando diligentiam; sed plura mutauit. Summa itaque est cautione interpreti opus, ubi interpretes, dum occupatus est in eruendis emblematis Triboniani, illos adire velit; neque vero aliud adfirmare nobis licet de utroque codice, Gregoriano aequae ac Hermogeniano, quum ipse ANIANVS illud ad L. *vn. cod. Theod. de resp. prudent.* fatetur. Solummodo breuiarium ex illis fecit, eandemque ob causam multae leges a Iustiano integrae exhibentur, quarum saltem fragmenta suppeditat nobis codex Gregorianus, beneficio Aniani ad nos translatus, licet sine dubio ex eodem hauserit IUSTINIANVS. Haec iis de libris, qui ante Aniani tempora sunt scripti: ab iis differunt ii, qui post eius aetatem adparuerunt. Illi quidem haud interpolari potuerunt ab Aniano, uti consultatio vetus de pactis, Papiani responsa atque alii; tradunt tamen plerumque id de iure Romano, quod solum ex breuiario Alariciano hauserunt eandemque ob rationem non minus caute sunt adhibendi. W.

§. CCLXV.

Tertium interpolationis *κρίτηριον* a latinitate ac dicendi genere desumitur. Nam quum proprium cuius auctori dicendi genus sit, et sua

Tertium *κρίτηριον* a latinitate et dicendi-

dī genere
desumitur. cuique saeculo verba, suae phrasae adsignen-
tur: consequens est, ut pro interpolata haberi
debeat lex, in qua aliena ab auctoris indole et
elegantia verba occurrunt. Et si inde recte le-
gem interpolatam esse colligitur, si iureconsul-
to, vel principi, cuius nomen illa praefert, ta-
lis iuris, vel rei notitia adfingitur, quae in
eius aetatem non cadit: quidni idem iure exi-
stimetur, si verbis utatur, quae saeculo eius
non recepta fuerunt, aut certe ab eius elegan-
tia aliena? Atqui iureconsultorum latinitatem
ab ea, quae Iustiniano saeculo usitata erat, di-
versissimam esse, et longe comtiori illos dicen-
di genere usos esse, quam Tribonianum, inter
omnes constat.

§. CCLXVI.

quod fa-
men fallax

Haec sane ratio permultos interpretum mo-
vit, ut leges interpolationis arguerent, quip-
pe qui ex solo stilo personam Triboniani eruere
student.* Quamvis vero iureconsulti veteres
tersius et elegantius, quam alii auctores, ae-
quales eorum, scripserint: saepe tamen loquen-
di modi illis exciderunt, qui saeculi labem re-
dolent. (§. CVIII.) Nec ubiuis illi orationis
elegantiae et venustati in exponenda iurispru-
dentia adeo intenti fuerunt, quin verba et lo-
quendi genera usurpauerint, quae latinis auri-
bus non probantur. Ex quo haud obscure in-
telligitur, fallax esse et valde lubricum de le-
gibus interpolatis iudicium, cui sola latinitas
causam praebet, ideoque parum illi tribuen-
dum. Rectissime hac de re iudicat V. C. CA-
ROLVS ANDREAS DVKERVS *de latinitat. veter. Iu-
risconsultorum* p. 393. ubi ait: *ego, uti non negare
velim*

*velim Tribonianum quaedam in scriptis iurisconsultorum mutasse, et ad rationem noui iuris adcommo-
dasse: ita, ubi ea ratio non adest, in singulis ver-
bis, quae nobis non satis elegantia videntur, Tri-
boniani manum quaerendam non existimem.*

*) Sic CUIACIUS, MERILLIUS, GIPHANIUS, HO-
TOMANNUS, BACHOVIVS, HVBERS, WISSEN-
BACHIVS, et qui non alii? multas leges Tribon-
iano adscribunt, in quibus vel dicendi genus
non satis comtum, vel verba etiam noua, inusi-
tata, et parum elegantia deprehendunt, licet iu-
ris noui nihil in illis offendant. Tales v. c. sunt
*L. 25. §. ult. D. de probation. L. 22. §. 7. D. so-
lut. matrimon. L. 10. et 11. D. de ritu nuptiar. L.
33. D. de legat. I. L. 25. D. de hered. petit. L. 17.
D. de usur. L. 3. §. 1. D. de tutel.*

Quum quolibet tempore noua quaedam vocabula
sunt formata atque in linguam latinam recepta, quae
antea haud fuerunt vsitata: non negandum est, in-
terpolationem Triboniani ex iis nonnumquam feli-
citer inuestigari posse, si in effato huius, vel illius
iurisconsulti verba leguntur, quae haud vsu recepta
fuerunt eius aetate, ideoque fieri haud potuit, vt
ab ipso adhiberentur. Inprimis illud docuit IO. NIC.
FVNCCIUS, *de vegeta latinae linguae senectute, cap.
11. p. 129.* ideoque sine dubio ex eiusmodi peregri-
nis verbis, si in hoc, vel aliud effatum iurisconsulti
irreperunt, documentum capi potest interpolationis.
Ita multis iurisconsultis eo quoque nomine suspecta
videtur *L. 25. D. de probat.* quod vocabula *visiones,*
indiscrete, iuramentum ibi legantur, quae aetate
PAULLI haud fuerint cognita, et eadem ex ratione
V. C. MEISTERVS, *diff. de principio cognoscendi em-
blemata Triboniani, cap. 111. §. 24. L. 13. §. 1. D.
de donat. mort. caussa L. 3. D. de tut. L. 22. §. 7. sol.
matrim. ac L. 17. D. de usuris* interpolatas esse pu-
tat; nihilo tamen minus merito animaduertendum
est, tempus, quo eiusmodi vocabula introducta sunt,
numquam accurate definiri posse, ideoque incertum
manere, num aetate iurisconsulti iam locum habuerit;
nec ne? Eo accedit, interpretem ex eiusmodi ver-
bis colligere quidem posse verbalem, minime vero

realem interpolationem, si quoque extra omnem dubitationem est positum, ea nondum ciuitate donata fuisse illo tempore, quo iurisconsultus vixit: ideoque libens ECKHARDO suffragor, vbi fallax esse *απριτηριον* pronunciauerat, quod a latinitate sumatur et dicendi genere. W.

§. CCLXVII.

et pericu-
losum.

Quumque nulla legis interpolatio largienda sit, nisi nouum ius pro veteri in illa obtrudi, aperte demonstretur, vti superius ostendimus: eo minus ex stilo, vel ex verbis quibusdam recte interpolatio legis arguitur, quo magis Triboniano licuit addere, detrahere, et mutare verba, modo eadem, quae fuit antea iureconsulti, vel principis sententia, verbis exprimatur. Nam si ex sermone tantum coniecturam de interpolatione legis capere liceret, et ex loquutionibus parum venustis et latinis efficere, integrum caput esse Triboniani, nae actum esset de magna parte veteris iurisprudentiae. * CORNEL. VAN BYNKERSHOEK *L. VIII. Obs. iur. rom. cap. XV.*

* Ecce VLPIANVS ait in *L. 2. §. 6. D. de iudic. in omnibus autem, in quibus protelatur admonitio, hoc procedere sine temporali damno creditorum oportet.* In re ipsa nihil noui iuris esse vnusquisque intelligit: et tamen l. d. Tribonianismi suspecta videtur Cuiacio, Anton. Fabro et Hubero ob verba *protelare* pro *differre*, *producere*, *admonitio* pro *actione*, vel *iudicio*, quippe quae noua, et inusitata illis videntur. Sed vide, quae obseruauerunt CAR. ANDREAS DVKERVS de *latinit. ICTor. p. 331.* BYNKERSHOEKIVS *L. VIII. Obs. c. 19.* WYBO *l. c. cap. II. §. I.* Sic GIPHANIUS ad *§. ult. Inst. de auctorit. tutor.* et ad *L. 2. C. de admistr. tutor.* ex phrasi *litem agere*, quam tamen satis analogia defendit, Tribonianum in *L. 3. D. de tutel.* arguit, licet iurisprudentia quoque in d. l. alios

I. alios offendat. De graeco loquendi genere, quod passim in pandectis reperitur, dicere nihil attinet, et ex eo Tribonianum agnoscere, perquam foret absurdum. (§. CVII.)

§. CCLXVIII.

Iam non immerito quaeritur, an ex Basilicis An ex Ba- cognosci et probari possint interpolationes filicis in- gum. Quemadmodum vero Graeci in Basili- terpolatio- cis ita pandectas et codicem interpretati sunt, nes cogno- ut ex veterum iurisconsultorum scriptis, vel sci pos- ex iure posteriorum principum plurima adiece- sint? rint, aut omiserint, quae in digestis latine editis habentur, qua de re postea dicetur: ita magnopere eum falli necesse est, qui illos libros duces sequitur ad arguendas Triboniani interpolationes.

Quoniam libri iuris graeci fragmenta quidem versionis digestorum aequae ac codicis in se continent; his autem ea accesserunt, quae post Iustinianum eius a successoribus sunt sancita: ad eruendas interpolationes Triboniani nullo modo inferuire possunt. Si comparatio instituitur inter libros *Βασιλικών* aequae ac corporis iuris partes; neque conuenit lex, quae in digestis ac codice deprehenditur eius cum versione: nonnunquam quidem corrupta lectio detegi potest, vel interpolatio, ab auctoribus iuris Graeci suscepta; minime autem emblemata Triboniani. W.

§. CCLXIX.

Vt tandem locum hunc absoluiamus, in legi- Monitum bus interpretandis diligenter tenenda sunt, Bynkers- quae de hoc argumento praeclare accurateque hoekii differuit eruditissimus iureconsultus, CORNE- commen- LIVS BYNKERSHOEKIVS, in *praef. posterioribus* datur. *iuris Rom. observationibus praemissa.* Sed quid tan-

tandem, inquit, de emblematicis dicemus. *Vetus prouerbum est, inquit VLPIANVS in L. 6. §. 1. D. de offi. procons. οὐτε πάντα, οὐτε πάντοτε, οὐτε παρὰ πάντων, neque omnia, neque passim, neque ab omnibus. Sic et nos de emblematicis. Omnia agnoscere stultissimum, passim turpissimum, et ab omnibus imprudentissimum. Quemadmodum vero, ut supra dicebam, ipsius iurisprudentiae interesset, nullum omnino dari emblemata, ita et interest, dari quam paucissima. Qua propter non oportet nos esse liberales in his vel temere iactandis, vel anxie inuestigandis: quin nec ullum largiendum, si res aliter salua esse possit, et an possit, tentanda prius omnia. Sedulo inprimis cauendum, ne integros partus suppositos dicamus, vel aliorum quoque emblematicum, ultra quam necesse est, simus prodigi.*

C A P. VII.

DE

VERSIONIBVS IVRIS GRAECIS,
EARVMQVE RECTO VSV IN IN-
TERPRETATIONE,

§. CCLXX.

Transitio Proximum est, ut ad graecas iuris versiones progrediamur, et quid ex illis praesidii ad leges interpretandas peti possit, ostendamus. Nam quum meliores iuris interpretes, ex quorum praeceptis et exemplis artem leges interpretandi instituiamus, graecis haud raro versionibus utantur: operae pretium erit, hoc loco de postremo illo interpretandi subsidio agere, eius-

eiusque rei rationem paullo adcuratius exquirere.

§. CCLXXI.

Inter omnes fane constat, iuris rom. volumi-^{Ius Iusti-}
nā latine a Iustiniano edita, in graecum sermo-^{nianum}
nem conuersa esse, id quod eo minus miran-^{graece}
dum est, quo certius est, ipsum Iustinianum, ^{versum,}
sermonis alias latini retinentissimum, extremis
imperii temporibus constitutiones quasdam
graecas promulgasse. Quamuis enim translata
e Latio in Graeciam imperii sede, latina lingua
diu in aulis, conciliis, et constitutionibus Impp.
seruata sit, et vtraque lingua ab oratoribus et
grammaticis, Constantinopoli constitutis, vno
eodemque tempore exculta: neutra tamen ni-
torem suum natium seruauit, quin latina lin-
gua sensim desuetudine euanuit, vt pauci eam
intelligerent. Vnde *communis* vocatur *lingua*
graeca, qua se vsum esse Iustinianus Imp. scri-
bit, *quia omnibus nota sit propter interpretationis*
facilitatem, in Nou. VII. cap. I, latina autem lin-
gua *κυρίωτάτη, διὰ τὸ τῆς πολιτείας σχῆμα*, h.
e. *palatina*, *curialis* adpellatur in *Nou. LXVI.*
cap. I. §. 2.

§. CCLXXII.

Neque Iustinianus Imp. rerum tam imperi-^{quod prae-}
tus fuit, quin praeuideret, id quod postea con-^{vidit Iusti-}
tigit, fore, vt libri iuris, a se editi, in graecam ^{nianus.}
linguam essent transferendi, si quidem vsum
in iudiciis praestare deberent. Nam in *Const.*
Tanta, de confirmat. Digestor. §. 21. ipse leges
suas graece reddi permisit, sed *κατὰ πρόδα* h. e.
vt explicat, *sub eodem ordine, eademque conse-*
quen-

quentia, sub qua et voce Romana posita^e sunt, quod quale sit interpretationis genus, postea docebimus.

§. CCLXXIII.

Plures in
hac versi-
one graeca
elabora-
runt. In-
terpretes
dig.

In vertendis iuris Iustiniani libris plures elaborarunt, alii quidem Iustiniani aetate, alii vero paullo post eius tempora. Videamus primo de pandectis, quibus graece interpretandis Thalelaeus, Stephanus, Cyrillus et Dorotheus operam commodarunt, cuius rei testem habemus MATTHAEVM BLASTAREM in *historia iuris* p. 370. apud FABRICIVM *Bibl. Graecae Tom. XII.* vid. IOSEPH. MARIA SVARESIVS in *notitia Basilic.*¹⁾ §. 19. Ex his cum aliqui a Iustiniano inter compilatores iuris commemorantur, veluti Thalelaeus, Stephanus, et Dorotheus, hos eosdem esse multi existimant, qui graece digesta Iustiniani tempore reddiderunt, licet hoc non satis exploratum sit, et coniecturis tantum nitatur. * ANTON. AVGVSTINVS in *notis ad tractat. de nominib. propriis pandect.* NICOLAVS HIERONYMVS GVNDLINGIVS in *Gundlingian. P. II. cap. II. §. 2.* IO. HENR. MYLIVS in *Theophilo cap. V. §. 2.*

* Sane Thalelaeum inter pandectarum interpretes non numerandum esse multis argumentis efficere contendit vir eximius, CHRISTIANVS GODOFREDVS HOFMANNVS in *histor. iur. L. III. cap. I. §. 2. et 3.* Nec Stephanum eundem esse sibi persuaderi patitur, qui Iustiniani tempore vixit, et pandectis compilandis operam dedit. Quidquid sit, Blastaris de Thalelaeo testimonium non temere pro nihilo putandum esse existimo.

MAT-

1) apud FABRICIVM *B. Gr. Vol. XII. p. 487.*

MATTHAEVS *monachus*, siue BLASTARIS, *syn-
tagma alphabeticum rerum omnium, quae in sacris
canonibus continentur*, reliquit, quod primum GVIL.
BEVEREGIVS, *tom. II. pandectarum canonum S. S.
apostolorum et conciliorum, part. II.* in lucem edidit²⁾.
Quum in praefatione historiam quoque iuris trade-
ret, de Iustiniano obseruat, eum codicem aequae
ac pandectas in linguam graecam transtulisse; *ἐπι-
καὶ πρὸς τὴν ἐλληνικὴν τὰ τε τῶν κωδίκων καὶ τὰ
τῶν διγέσεων μεταβέβληκε Φράσιν*, in linguam etiam
graecam tam codices, quam digesta transtulit; sed
hac in re ei fidem denegat GVIL. GOTTFR. HOF-
MANNVS, *hist. iur. tom. I. vol. I. libr. III. cap. I.*
p. 628. hocque non sine iure, quum eiusmodi ver-
sionem IUSTINIANVS haud permisisset, vti est fa-
ctum in *constit. Tanta* §. 21. si ipse illam ordinasset.
Solummodo itaque a priuatis digesta haec graecum
in sermonem sunt versa; dolendum tamen est, ea,
quae de iis sciamus, potissimum memorato BLAS-
TARI deberi, qui scriptor fuit seculi decimi et quarti
et sese omnino suspectum reddidit, per id, quod,
vt modo ante monui, de Iustiniano retulit. Refe-
runt iurisconsulti eorum in numerum

I. STEPHANVM. Eum labore hoc functum esse,
discimus partim ex modo laudato BLASTARI; par-
tim ex libris ipsis *Βασιλικων*, *tom. IV. p. 565.* Haud
morem gessit voluntati imperatoris, qui non, nisi
κατὰ πόδα in aliam linguam verti vellet libros iuris;
interpretatus est *εἰς πλατος*: eius tamen fragmenta,
vti arbitratur HOFMANNVS, in libros *βασιλικων* mi-
grarunt. Haud ita pridem fragmenta commentarii
eius in titulos digestorum et codicis *de postulando*,
siue de aduocatis, procuratoribus et defensoribus in
lucem protraxit DAVID. RVHNKENIVS, eaque in
tom. III. thesaur. iuris ciuilis et canonici GERH. MEER-
MANNI, p. 1. et *tom. V. eiusd. thesauri*, p. 1. trans-
tulit. Immixtae quoque sunt aliorum iurisconsulto-
rum graecorum interpretationes; probabile tamen
est,

2) Oxoniae 1672.

est, notas has omnino fragmenta esse operis, de quo loquutus est Blastaris.

II. THALELAEVM. Qui eum digestorum graecum fuisse interpretem putant, sequuntur IOS. MAR. SVARESIVM, qui hoc in *notitia Basilicorum*. §. XIX. adfirmat. Prouocat quidem, vt dictis suis fidem faciat, partim ad BALDVINVM³⁾; partim ad HALOANDRVN⁴⁾ et CVIACIVM⁵⁾: immo de HALOANDRO, eum versionem hanc legisse addit. BALDVINVS id quidem asserit; sed hac in re testis non est fide dignus. Non in mentem venit HALOANDRO statuere, se legisse, vel vidisse THALELAEI versionem; sed solum eum auctorem fuisse versionis tradit; nec villo modo rem hanc testatam facit. Restat itaque CVIACIVS; verum tamen solum Thalelaeum laudat atque eius ex libris multa in libros Βασιλικων transisse addit. Haec sunt argumenta, cur HOFMANNVS, *loc. cit.* translationem hanc in dubium vocet. Eum sunt sequuti IO. DAN. RITTERVS, *not. ad Heinecc. histor. iuris*, libr. I. §. 402. ac IO. AVG. BACHIVS, *histor. iurisprud. Roman. libr. IV. cap. I. sect. III. §. VII. p. 601. edit. nouiss.*

III. CYRILLVM et DOROTHEVM, quum illum *epitome*, hunc autem indicem digestorum fecisse ferunt⁶⁾. Prouocat SVARESIVS quidem ad scriptorem

3) in praef. scholior. ad Nouellas.

4) In epist. nuncupator. ad senatum Norimb. Nouellis praemissa.

5) Lib. XIII. *obs.* cap. 33.

6) Dorotheum κατὰ μέσσην τάξιν digesta transtulisse refert Augustinus (teste Suaresio *loc. cit.* §. XIX.) in prolegom. ad Nouellas, ex Blastare; sed nihil ibi de Dorotheo legitur, si editionem consulamus, quam publicauit *Beveregius*. Hanc ob causam alio et pleniori codice *Syntagmatis Blastaris* illum usum esse, suspicatur HOFMANNVS, *hist. iur.* FABROTVS contra *Tom. VI. p. 260. Basilic.* in margine notat, Dorotheum το πλατος scripsisse; nullam vero

rem recentiore, nimirum ANT. AVGVSTINVM, cuius narratio profecto hoc nomine nullam mereatur fidem; corroboratur tamen haec coniectura ex libris ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ, tom. IV. p. 336. et tom. II. p. 190. et 192.

IV. THEODORVM, qui *commentarios in digesta* scripsit, vti patet ex libris ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ tom. III. p. 40. 42. 388. et 390. ac

V. ISIDORVM, qui eundem suscepit laborem, vti vel minimum concludere licet ex iisdem libris, tom. II. p. 535. 553. 558. et tom. III. p. 53. Accedit his

VI. THEOPHILVS. Fragmenta ex graeca eius pandectarum et titulorum de regulis iuris et signif. verborum versione collegit GVIL. OTTO REITZIVS, tom. II. *Theophili*, p. 958. W.

§. CCLXXIV.

De codice quoque res nullam habet dubitationem. MATTHAEVS BLASTARES ita scribit: Codicis

Θαλελαιος Αντικενσωρ της κωδικας εις πλατος εκδεδωκε. Θεοδωρος Ερμυπολιτης συντετμημενως, επι δε συντομωτερον Ανατωλιος, ο δε Ισιδωρος σενωτερον μεν της Θαλελαιας, πλατοτερον δε των λοιπων δυω. *Thalelaeus Antecessor codices in latitudine edidit, Theodorus Hermupolita contracte, contractius autem et Anatolius, Isidorus vero arctius quidem quam Thalelaeus, latius autem, quam reliqui duo.* Talem codicis versionem se vidisse testatur MARQUARDVS FREHERVS in epistola *Iuri Graeco-Rom.* praemissa, et aliam in insula Creta existisse BALDVINVS et SVALLEMBERGIUS ¹⁾ confir-

ro huic assertioni adiunxit auctoritatem. Nihilominus constat, Dorotheum in Digesta, Cyrillum in codicem scripsisse commentarios.

1) in *praefat.* Harmenopuli editioni praemissa.

firmant. SVARESIVS in *notit. Basilicor. §. XX.* Et sane versionis codicis multa in Basilicis existare vestigia, dudum viri docti obseruarunt.

Verba, quae recitat ECKHARDVS ex BLASTARI, non minus leguntur in praefatione, *syntagmati alphabetico* praemissa. Quum fere omnes, quos codicem graecam in linguam transtulisse scimus, nominat, solum monendum hoc loco est, nondum constare, quando hi scriptores vixerint; neque tuto affirmari posse, inter ipsos THALELAEVM, ANATOLIVN et THEODORVM adiutores Triboniani fuisse in concinnandis digestis. Quae de Theodoro Hermopolita notatu sunt digna, tradidit GVIL. OTTO REITZIVS, *de Theodoro Hermopolita, tom. VI. thesauri iuris Meermanniani*, p. 862. W.

§. CCLXXV.

Quis graecae institutionum versionis autor.

Institutionibus vero contigit, quod nec pandectis, nec codici, vt versio illarum graeca, siue paraphrasis, et amplior, et integrior hodie-num superfit. * De cuius auctore licet olim multum inter viros doctos disputatum sit: satis tamen hodie expeditum videtur, illam THEOPHILO, cuius opera Iustinianus in conficiendis Institutionibus vsus est, §. 3. *prooem. Inst. §. 3. Const. Omnem L. 2. §. II. C. de vet. iur. enucl.* deberi. Quae sententia vti vel maxime facit ad auctoritatem graecae interpretationi conciliandam: ita rationibus ad fidem rei faciendam idoneis non destituitur. Ea enim elogia Iustiniano tribuit Theophilus, quae nec mortuis, nec aliis, quorum mentio iniicitur, Imperatoribus tribuuntur, et quibus Imperatores viui tum temporis ornari solebant. Vocat quippe illum SVVM, vel NOSTRVN, item DOMINVM, modo *κράτιστον*, modo *εὐσεβέστατον*, modo *γαλήνοτατον*, *μέγιστον*, itemque Theodo-
ram

ram Augustam, ευσεβεσάτην ἡμῶν δεσποίνην. §. ult. I. de usucap. Constitutionis quoque a Iustiniano non longo abhinc tempore, item nuper emissae meminit §. 14. I. de usucap. et ἡμερον i. e. suo tempore, alia usu servari, quippe ab illo imperatore constituta, quum alia olim fuerint, testatur §. 12. Inst. de exception. Quae omnia quid aliud euincunt, quam Theophilum Iustiniani temporibus vixisse? Aliis argumentis idem confirmant NIC. HIERONIM. GUNDLINGIVS in Gundlingianis P. II. n. 2. IVSTVS HENNING BOEHMERVS in diss. praelim. de paraphrasi Theophili §. IX. sq. sed non omnibus aequae firmis ad persuadendum, vti ostendunt vir illustris EVERARDVS OTTO in comment. ad Inst. prooemium §. 4. p. 17. et V. C. IO. HENRIC. MYLIVS in Theophilo cap. III. §. 7.

* Ἀνεφάλου tamen esse hanc paraphrasin, hoc est, primo primi libri titulo destitutam, omnes codices MSC. Veneti et Parisienses testantur. Supplevit autem istam lacunam VIGLIUS ZVICHEMVS, ex Basilicis: licet in reliquis etiam male habita sit paraphrasis, et a librariis deturpata. EV. OTTO ad §. 4. prooem. Inst. p. 17.

Si rem paullo curatius consideramus, quaestio de aetate Theophili omni tempore ita fuit controuersa, vt in diuersas hac in re discederent iurisconsulti partes. Quum vna classis eos comprehendit, qui Theophilum longe post Iustinianum floruisse persuasum habent, videlicet EDM. MERILLIVM, libr. VIII. obs. cap. 27. IAC. GOTHOFREDVM, manual. iuris p. 72. IAC. CUIACIVM, comm. ad L. 19. D. de R. C. ac HVG. GROTIUM, in florum sparsione, p. 6. quibus certa ratione iungere possumus ALB. DIETR. TRECKELIVM, de testamenti faktionem, p. 30. ac CHRIST. GOTTFR. HOFMANNVM, histor. iuris, vol. I. p. 631. sqq. alteram in classem illos scribimus, qui eius aetatem in tempora Iustiniani incidisse putant. Duplex iterum eorum est genus, quumque

Oo

alii

alii putant, eum fuisse antecessorem illum Constantinopolitanum, qui vna cum Dorotheo auspiciis Triboniani ipsas institutiones conscriberet, cum IOS. MERCERIO, in *conciliatore*, p. 51. BARN. BRISSON, in *lex. iuris*, voc. *anteccessor*, IAC. CVRTIO in praefat. *editioni Theophili* praemissa: IO. GOTTLIEB HEINECCIO, *histor. iuris*, libr. I. cap. 6. §. 401. GVID. PANCIROLLO, libr. I. cap. 80. IO. SAL. BRVNNQVELLIO, *histor. iuris*, part. III. cap. 2. p. 299. IO. HENR. MYLIO, in *Theophilo*, cap. 2. NIC. HIERON. GVNDLING, in *Gundlingianis*, part. II. num. 2. GVIL. OTTO REITZIO praefat. *Theophili*, tom. I. p. 26. IO. AVG. BACHIO, *histor. iurisprud. Roman.* libr. IV. cap. I. Sect. III. §. VI. p. 598. ed. nov. ac aliis, a me p. 138. nominatis: alii contra sedulo distinguunt interpretem graecum ab auctore institutionum, uti FR. BROEVS, *histor. iuris chronologica*: VIGLIVS ZVICHEM, praefat. *Theophilo* praemissa, CAR. HAN. FABROTVS, praefat. *Theophili*, IAN. VINC. GRAVINA, *de orig. iuris civilis*, libr. I. cap. 38. ac BERNH. HENR. REINOLDVS *ad Mercerii conciliator*. p. 52. ECKHARDVS iis accedit, qui Theophilum hunc interpretem eum fuisse putant, qui ipsas institutiones cum DOROTHEO conscripsit et duobus argumentis utitur. Omnino alia adhuc addunt, qui ipsius fauent sententiae, et provocant quoque ad differentiam, quam inter imperatorem IVSTINIANVM ac augustos, qui ante eum imperio praefuerunt, facit, quum quidem hos *diuos* vocat, libr. II. tit. XXIII. §. 1. et 2. libr. I. tit. XXV. §. 6. et 10. libr. II. tit. VI. §. 14. tit. VII. §. 3. libr. III. tit. XXV. §. 3. minime autem Iustinianum. Neque minus testem eiusdem rei esse persuasum habent IVSTINIANVM, quum de THEOPHILO, auctore institutionum, L. 2. §. 9. C. de vet. iur. enucl. tradat, eum *optimam legum gubernationem extendere in splendidissima Constantinopoleos ciuitate*. Neque minus supponunt, interpretem Graecum Caii institutionibus usum esse, quum illas haud multo post Iustiniani aetatem periisse putant, atque ex eo nouum documentum capiunt, eum fuisse auctorem illum institutionum, idemque ex eo quoque probari posse putant, quod mentionem fecerit versionis

Tha-

bus codicibus manu exaratis, quorum alterum IOAN. EGNATIVS possedit; alterum autem in splendidissima bibliotheca Veneta diui Marci inuenit: istam editiones plures aliae tam antiquiori, quam recentiori tempore sunt sequutae. Inter has eminent 1) *editio Gothofrediana*, cuius auctor est DIONYSIVS GOTHOFREDVS. Primum prodiit Geneuae ann. MDCLXXXVII. 2) ac repetita est ibidem ann.

MDCLX

linguam per Theophilum Anteces. olim traductae, ac fusissime planissimeque explicatae, nunc vero primum in lucem restitutae et recognitae cura et studio VIGLII ZVICHEMI PHRYSII. quarum eximiam utilitatem eiusdem praefatio ad Opt. Max. Imp. Carolum abunde declarat. Basiliae in officina Frobeniana. Versiorem latinam Zuichemius haud adiecit; inscriptiones vero titulorum ex Codice Bibliothecae Marcianae latinas in ipsa paraphrasi exhibuit. Graecas simul cum latinis tamen, ne quid quisquam ea in re desideraret, ex Egnatii libro praefationi subiecit. Praeterea in margine prima §§. Latinorum verba addidit. In ultimo folio sequuntur emendationes paginarum 96 priorum ex recognito a Viglio ad collationem utrius codicis exemplari, quod typographis allatum erat, quum iam opus usque ad pag. 96. esset impressum. Filiae huius editionis sunt.

Parisiensis, ap. Christian. Wechelum an. 1534. in 8.

Louaniensis ex officina Rutgeri Resei an. 1536. in 4.

Illa, teste Reitzio l. c. Vigilianam *κατὰ πόδα* exprimit, nisi quod emendationes illae suo loco sint insertae, hanc vero Petri Nannii adnotatiunculae, textusque castigatissimus distinguunt.

LVDOVICI MIRAEI editio, Lugduni 1580. 16. prima est earum, quae cum interpretatione latina Iac. Curtii prodierunt.

2) Alia huius editionis exemplaria in titulo Eustathium Vignon, alia vero Guillel. Laemarum, Libra-

CIOIOXCVIII. CIOIOCVIII. et CIOIOCCX. 2) *Fabrotiana*, quam iuris publici fecit CAR. HANNIBAL FABROTUS, Lutetiae ann. CIOIOCCXXXVIII. ac CIOIOCLVII. in 4. 3) *Reitziana*, 4) quae omnes alias editiones antecedit et a GVIL. OTTO REITZIO, cum notis variorum ann. CIOIOCCCL. in duobus voluminibus in 4. procurata est. Reliquas adcurate recensuit modo laudatus REITZIUS, in tom. II. *Theophili*, p. 1109. atque idem est factum in editione nouissima *bibliothecae Lipenianae*, tom. II. p. 407. ac in AVG. FRID. SCHOTTI *supplementis*, p. 475. W.

O O 3

§. CC

brarium nominant. Quod formam externam adtinet, monere debeo, ea saltem exemplaria, in quibus Laemari nomen conspicitur, non in 4to esse excusa, quemadmodum Reitzius aliique referunt, sed in folio. Gothofredus simul cum textu graeco, secundum Miraei editionem, et versione Curtii latina, institutionum Iustinianearum quoque verba εκ παραλλήλου exhibuit. Addidit in margine paratitla et notas; et in fine fragmenta graeca titulor. *de V. S. et R. I.* subiunxit.

3) Sub tit. Θεοφ. τὸν Αντικηνα. Ἰνστιτουτων βιβλ. Δ. — *Car. Ann. Fabrotus* — ex Tribus Mss. Codd. Bibl. Regiae recensuit et Scholiis graecis auxit. Idemque Iac. Curtii latinam interpretat. emendauit et notas adiecit. Editioni primae additae sunt: gr. titt. *de V. S. et R. I. fragmenta e regijs Mss. Codd. eruta*, quae secundae defunt.

4) Sub tit. Θεοφ. Αντικ. τὰ εὐρισκόμενα — c. not. integris P. Nannii, Iac. Curtii, D. Gothofredi, H. Ernstii et C. A. Fabroti ac selectis quam plurimorum eruditor. observationibus — *Lection. varietates ex primariis editt. et Pithoeano ms. inseruit*, nouam versionem κατὰ πόδας concinnauit suasque animaduersiones et επικρίσεις addidit G. O. REITZ, qui et fragmenta Theophilina nunc primum collecta et titt. gr. *de V. S. et R. I.* denuo recogn. nec non XX *Excursus varii arg. cum glossario rhino* subiunxit. Haegae Comit.

§. CCLXXVI.

Varia ver-
tendi ge-
nera.

Varia autem quum sint interpretandi genera, quibus illi vfi sunt, qui vel pandectas, vel codicem in graecam transtulerunt linguam*: non abs re erit differentias eorum indicare. Primus vertendi modus *ἐἰς πλάτος* vocatur, qui summa vtitur libertate, multa admiscens, quae in textu autographo non habentur, adsumtis etiam exemplis, similitudinibus, et integris expolitionibus. Talis vertendi modus in pandectis *Stephano*, et in codice *Thalelaeo* placuit, idemque *paraphrasis* etiam adpellatur. Alterum interpretandi genus, quod *Cyrillus* in codice sequutus est, *κατ' ἐπιτομήν* dictum, alia plane via incedit, et in versione praeterit, quidquid saluo sensu omitti potest. Tertium, quo *Dorotheus* in codice *κατὰ μέσσην τάξιν* vertendo vsus est, intra iustum modum consistit, et nec addit quidquam, nec detrahit. Interpretatio denique *κατὰ πόδα*, qualem *Iustinianus* permisit, misere verbis alligata, nec linguae consuetudini respondet, nec aurium iudicio seruit. ** *GREG. HALOANDER* in *praef. ad Nouellas*, et *PETRVS. DANIEL. HVETIVS* de *interpretat. L. I. p. 21. sq.*

* Institutionum enim vna tantum graeca exstat versio, *Theophili* nempe paraphrasis, nec *κατὰ πόδα*, vt quidam volunt, aut alia ratione graece quemquam illas interpretatum esse constat.

** Quo minus vero singula verba in aliam linguam singulis verbis commode semper transferri possunt: innumera enim sunt in quavis lingua, quae totidem verbis alia exprimi nequeunt: tanto peius iurisprudentiae consuluit *Iustinianus*, quod *κατὰ πόδα* tantum digesta graece reddi iussit. Verbis enim si nimis intentus sit interpres, nec vim eorum et potestatem conseruetur, et linguae cuius.

cuiusque rationem habeat: fieri non potest, quia saepissime ab auctoris sententia longe disiungatur, quod vel sola latina nouellarum versio, ad verbum e graeco sermone expressa, docet, quam inconditam, barbaram, salebrosam, et multis in locis a mente imperatoris prorsus alienam, ac proinde auctoritate, qua in foro gaudet, indignam esse viri docti obseruant. ANDREAS ALCIATVS *L. IV. parergor. c. XII.* IO. FRIDERICVS HOMBERGK ZV VACH in *praef. ad Nouellas.* Sed bene habet, quod hac in re, vt in aliis, Iustini mandatu non obtemperarint, qui iuris ab eo editi volumina in graecam linguam transtulerunt.

§. CCLXXVII.

Quamquam vero graecae illae pandectarum ^{Multa ex} et codicis versiones, quibus saeculo septimo et ^{graecis} octauo in scholiis forisque utebantur, non tulerunt aetatem: nemo tamen nescit, multa ex ^{versioni-} illis in graeci iuris corpus, quod ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ ^{bus in ba-} nomine venit, translata esse, et etiamnum in illo ^{silica trans-} haberi. Vnde de eo vt quaedam differamus, ^{lata.} res ipsa exigere videtur.

§. CCLXXVIII.

Basilica sex voluminibus constant, et in sexa- ^{Basilicor.} ginta libros diuisa, ius romanum in aliam sub- ^{descriptio.} inde formam redactum, et variis Imperatorum Byzantinorum constitutionibus interpolatum, continent. Nomen illa habent a Basilio Macedone Imp. qui siue ob aemulationem, siue aliam ob causam nouum iuris corpus molitus, anno DCCCXXXVIII. ¹⁾ πρόχειρον τῶν νόμων, seu eclogam legum publicauit, quae non nisi

O o 4

qua-

1) Conf. RITTER ad Heineccii *Hist. iur. Lib. I. cap. VI. §. 404.*

draginta titulis constabat. Opus ab eo coep-
tum, Leo Philosophus locupletauit vel perfe-
cit et in sex volumina, et sexaginta libros di-
gestum, sub titulo διατάξεων βασιλικῶν promul-
gauit. Saeculi denique decimi initio Constan-
tinus cognomento Porphyrogeneta, paternum
opus sub incudem reuocauit, et vniuersum BA-
ΣΙΛΙΚΩΝ corpus in lucem emisit. SVARESIVS
notit. Basilic. §. XXII. sq. Hos βασιλικῶν libros,
praeter pauca, quae nondum reperta sunt, cum
versione latina, glossisque satis amplis edidit
CAROLVS HANNIBAL FABROTTVS Parisiis 1647.
fol. Vol. VII. *

* De compendiis Basilicorum, quorum non exiguus
fuit numerus, itemque scholiastis consulendi sunt
SVARESIVS in *notit. Basilic. §. 34. sq.* CHRIS-
TIANVS GOTFRIED. HOFMANNVS in *histor. iu-
ris L. III. c. III. §. 8. et 10.* SALOMO BRVNN-
QVELLVS in *histor. iur. P. III. M. I. cap. VI.*
Illud tantum monuisse hoc loco sufficiat, nomina
v. g. Thalelaei, Stephani, aliorumque, quae Ba-
silicorum scholiis praefixa sunt, non indicare,
esse illos scholiorum auctores, sed ex operibus
illorum desumpta esse, quae in scholiis traduntur.
Commode iterum diuidi possunt ii iurisconsulti,
qui de libris ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ bene sunt meriti eosque
iuris publici fecerunt, duas in classes. Quum prior
eos comprehendit, qui satishabuerunt quosdam tan-
tum edidisse libros, in illam scribimus:

GENTIANVM HERVETVM, qui librum XLV. *de
successionibus ab intestato*: libr. XLVI. *de statu homi-
num et rerum diuision.* librum XLVII. *de donationibus*:
librum XLVIII. *de manumissionibus* vt et partem libr.
XXVIII. XXIX. et XXX. *de dotibus et nuptiis*, sub
sequenti inscriptione edidit ¹⁾: libri VIII. Βα-
σιλικῶν διατάξεων, s. imperialium constitutionum
ex sexaginta illis, in quos totum ius ciuile auspiciis
Basilii, Leonis sapientis, ac denique Constantini Por-
phy-

1) latine

phyrogenetae redactum est, liber XLV. XLVI. XLVII. XLVIII. et mutili XXVIII. et XXIX. Paris. *ciōiōlvii.* *tomi duo* in fol. IAC. CUIACIVM, qui *librum LX.* edidit ²⁾, Lugduni *ciōiōlxvi.* in fol. DIONYS. GOTHOFREDVM, qui modo memoratum librum LX. cum iis, qui cura HERVETI comparuerunt, coniunxit et latino in sermone edidit Hanou. *ciōiōxcviii.* et *ciōiōcvi.* CAROL. LABAEVM, qui *libros xxxviii. et xxxix.* latine redidit ³⁾ eosque edidit Lutetiae Parisiorum, *ciōiōcix.* in fol. ac GVIL. OTTON. REITZIVM, qui ex codice manu exarato bibliothecae regiae Parisiensis libr. XLIX. L. LI. et LII. in publicam protraxit lucem et *tom. v. thesaur. iuris civilis ac canonici Meermanniani*, p. I. sqq. inseruit ⁴⁾.

in posteriorem ii cadunt, qui integros libros ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ ediderunt; certa tamen tantum ratione in iis locum sibi vindicare potest CAR. HAN. FABROTUS, quum quidem omnino eos, qui in edendis basilicis ante eum studia sua collocarunt, mirum in modum antecelluit, et quoque in splendidissimo opere libros sexaginta Basilicorum exhiberi declaravit; plures tamen in illis reperiuntur, qui non sunt authentici; sed a FABROTO cum ex synopsi Βασιλικῶν; tum ex THEODORI HERMOPOLITAE scholiis, HARMENOPVLO aliisque iuris graeci interpretibus sunt compilati ⁵⁾. Ceterum de his Basilicis digni

Oo 5

sunt,

2) latine, sub tit. ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ liber LX. *quo iur. civ. tituli LXX. omnia crimina, quaeque ad illorum causas variaeque iudicia ac poenas spectant, veter. Graecor. Idor. scholiis explicantur.* Iac. Cuiacio interprete.

3) CUIACIVS hos libros interpretatus est, quos post eius mortem ex ipsius autographo edidit LABBAEVS.

4) textum graecum simul cum versione latina et animaduersionibus. Separatim quoque prodierunt in *Supplemento operis Basilici Fabrotiani* cura Guil. Ott. Reitzii cum comment. Thalelaei, Theodori, Stephani, Cyrilli ed. Ruhnkenio. Lugd. Bat. 1767. fol.

5) Integros exhibuit Fabrotus xxxiii, videlicet: I, III. IV. V. VII — XV. XX — XXIX. XXXVIII

sunt, qui euoluantur: IO. MARIA SVARESIVS, *notit. Basilicor.* Parisiis CIOIOCLVII⁶). IO. ALBERT. FABRICIVS, *bibliothecae Graecae vol. XII. p. 425 — 483.* ac IO. IENSIVS, *not. Βασιλικων, stricturis eius iuris Romani*, p. 40. praemissa. W.

§. CCLXXIX.

Ex quibus
libris col-
lecta sint.

Atque hos Βασιλικων libros ex Institutionibus, Digestis, Codice, et Nouellis Iustiniani collectos esse ipse LEO Imp. in prooemio *Basilic.* testatur, idemque HARMENOPVLVS *Promptuar. iur. ciu. L. I. T. I. §. II.* confirmat. Nouissimus, inquit, omnium successit Leo Sapiens, inter reges admodum celebris, qui digesta et codices, ex Institutionibus multa, et Nouellas in vnum colligens, atque hoc opus libris sexaginta complexus ἐξηκοντάβιβλον penitus perfecit. Sed quae in Basilicis ex pandectis et codice referuntur, non adcurate textui latino respondent, sed modo latiora sunt, modo pressius adstricta. Ex quo satis adparet, ex antiquioribus librorum iuris interpretationibus,

— XXXXII XXXXV — XLVIII. LX. Libri vero II. VI. XVI. XVII. XVIII. et XXX. authentici quidem sunt, sed non integri. Conf. LVD. IVL. FRIED. HOEPFNERI Progr. *Praetermissa quaedam de Basilicōn libris* Giesiae 1774, quod ab ipso auctore emendatum in germanicum sermonem conuertit, notisque adornauit GVSTAV. HVGO, in *civilist. Magazin*, II. B. N. XVIII. p. 385 — 422. sub inscriptione *L. Iul. Fr. Hoepfners Berichtigung gewöhnlicher Vorstellungsarten über die späetern Schicksale der Basiliken.*

6) Videlicet Tom. I. Basil. Fabrot. Recusa inuenitur in editt. Corp. iur. ciu. S. Lewii Amstel. 1663. et Lipsiens. 1705. sequ. et in FABRICII *Bibl. graec.* Tom. XII. p. 467.

bus, de quibus paullo ante diximus, ista omnia fluxisse, * nec Basilicorum compilatores graece illos libros, vti quidam existimant, vertisse.

- * Omnium locorum, quae ex Stephani, Thalelaei, Cyrilli, Dorothei, Isidori, Theophili, aliorumque commentariis deprompta sunt, et in quibus veterum iurisconsultorum fit mentio, adcuratum indicem confecit vir insignis doctrinae, IO. ALBERTVS FABRICIVS, in *Biblioth. graec. Vol. XII. p. 435.*

§. CCLXXX.

Iam his expositis, facile erit ad intelligendum, quantum ad illustrandam iurisprudentiam rom. illa iuris graeci volumina conducant, et quo modo Graecorum auctoritatibus, vel luminibus in interpretando sit vtendum. Multum sane praesidii ex illis peti posse ad interpretandas leges, praeclare ingenioseque ostendit vir magni nominis, GVILIELMVS GODOFREDVS L. B. DE LEIBNITZ in *noua methodo discendae docendaeque iurisprudent. p. m. 93. Versio*, inquit, *legum nostrarum graeca ad interpretationem multum facit. Graeci enim paraphraetae et scholiastae vetustiora nostris exemplaria habuere, historiasque legum adcuratius pernouere. Vnde versio Institutionum Theophili valde commendatur. Basilica vero sunt Graeca quaedam reliqui iuris versio.* * Sed paullo distinctius et explicatius rem definire operae pretium erit.

- * Omnium vero luculentissime vsum graecarum iuris versionum in iure interpretando suo exemplo demonstrat IACOBVS CUIACIVS, quippe qui vt aliis interpretandi praesidiis, ita Graecorum commentariis legendis illud cum maxime adsequutus est, vt tam egregia et selecta, non vulgaria, non in-

doctorum scholis decantata, tradiderit, vt ex lateritia iurisprudentia auream reddiderit, et ad summum iurisprudentiae fastigium peruenerit, in quo illum constitutum, posterior aetas admirata est. ERICVS MAVRITIVS *de libris iuris communis th. XVIII.* CAROL. HANNIBAL FABROTVS *in apologia pro graecis interpret. Exercitat. XII. praemissa in Tom. III. Thesaur. iur. ciu. Otton. p. 1142.* CASPAR ACHATIVS BECKIVS *in diatriba de vsu et auctorit, Nouell. Leon. cap. II. §. 23.*

Si interpres in explicatione legum libros ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ adhibere vult, iis aliter vti haud potest, quam si ipse eos legere possit, et sciat, quid sibi velint, quum haec vel illa tradant. Ipsi sine dubio quidem hac in re inseruit versio iuris Graeci, quae textui graeco in editione Fabrotiana est adiecta; verum enim vero id haud sufficit; sed ipse nosse debet veram vim ac notionem, quam graeca sustinent vocabula, eamdemque ob rem ad subsidia respiciendum est, quibus ad perfectam eius intelligentiam peruenire debet. Quum stilius in libris Βασιλικων adhibitus multum differt ab dictione, Graecis vsitata: haud sufficit cognitio linguae graecae, quam adquirere solemus ex optimis scriptoribus graecis; sed consulere potius quoque debet partim *glossas nomicas*: partim *compendia iuris graeci*, quae inprimis lucem ei accendunt: partim *recentiora iuris glossaria*. Quod pertinet ad *glossas*; sub iis notulas intelligimus, quibus veteres iurisconsulti sensum difficiliorum verborum iuris definire studuerunt. Collectae sunt iam antiquiori tempore et plerumque secundum litterarum ordinem dispositae; plures tamen earum fuerunt auctores, quumque illae ex parte nondum editae sunt et potius publicis in bibliothecis latent; eas, quae nostris in manibus sunt, debemus summo viro, CAR. LABAEO. Primum prodierunt sequenti sub titulo: *glossae verborum iuris, quae passim in Basilicis reperiuntur*, Lutetiae Parisiorum MDCLXXVI. deinde denuo lucem adspexerunt eadem in vrbe ann. MDCLXXIX. sub hoc titulo: CYRILLI, Philoxeni, aliorumque veterum glossaria latino-graeca et graeco-latina, a Car. Labbaeo collecta et in duplicem alphabeticum ordinem redacta, cum

cum emendationibus ex manuscriptis codicibus petitis, virorumque doctorum castigationibus ac coniectaneis. His accedunt glossae aliquot aliae, quae nunc primum prodeunt: praeterea veteres glossae verborum iuris, quae passim in Basilicis reperiuntur, notis illustratae a Labbaeo: postea vero eadem glossae cum additionibus, ex codice manuscripto sumtis, Iosephi Scaligeri aliorumque virorum emendationibus ac notis Ant. Schultingii ab EVER. OTTONE in tom. III. thesauri iuris civilis, p. 1697. translatae sunt. MATTH. ROVERVS, in specimine observationum et emendationum ad glossas veteres verborum iuris, quod fragmento veteris iurisconsulti de iuris speciebus, p. 41. adiecit, et PETR. LVCRET. STRVCHTMEYER epistola crit. in glossas nomicas, Ultraiecti MDCCCLXIX. haec glossas docte explicarunt. Add. IO. BERNH. KOEHLERI Interpretationum et emendationum iuris Romani Lib. I. cap. VI. et VII.

Ab iis conuerto me ad compendia iuris, ab eo tempore, quo ius Graecum est promulgatum, aut paulo post, edita. Sunt vel ab ipsis imperantibus promulgata et legis virtute praedita; vel a privatis edita. Quum iam alii publica compendia recensuerint, neque omnia eorum adhuc sint edita: solum ex privatis tria tantum nomino, quae in primis omnem attentionem merentur. Sunt MICH. ATTALIATA, cuius *πομπὰ νομικὴ* a IO. LEVNCLAVIO editum¹⁾ et tom. II. iuris graeco-Latini²⁾ insertum: MICH. PSELLVS, cuius *συνοψις τῶν νομῶν*, postquam quasdam eius partes LEVNCLAVIVS, ignorans illam esse metro conscriptam, tanquam scholia libello ATTALIATAE subiecerat, primum integra edita est a FRANC. BOSQVETO, Paris. MDCCXXXII. in 8³⁾. Scripsit deinde in Psellum animaduersiones CORN. VAN SIEBEN, quae leguntur in miscell. obseru. in auctor. vet. et recentiores, vol. VI. p. 199. ac dein

no-

1) latine.

2) Francof. 1596.

3) cum vers. lat.

nouam procurauit editionem vna cum notis BOSQVETI ac SIBENII et interpretatione latina ab ARCHIB. MACLAINIO emendata GERH. MEERMANN, tom. 1. thes. iuris civil. ac canonici Meermanniani, p. 37⁴). CONSTANTINVS HARMENOPVLVS. Eius promptuarium saepius est recusum. Primum illud edidit THEODORIC. ADAMAEVS SVALLEMBERGIUS, graese, Paris. MDCCXXX. 4. BERN. A REY idem in latinum sermonem vertit atque edidit Coloniae, MDCCXXXVII. et MDCCXXXIX. 8. Deinde ei studia sua consecrauit IO. MERCURIUS et nouam Harmenopuli versionem edidit Lugduni, MDCLVI. 4. Repetita illa est Coloniae, ann. MDCLXVI. et postea editio omnium praestantissima cura DION. GOTHOFREDI prodiit⁵) Geneuae, MDCLXXXVII⁶).

Tandem recentiorum glossariorum mentio est facienda, quibus graeci iuris verba inprimis illustrantur. In his nominamus DION. GOTHOFREDI nomenclatorem graecarum iuris dictionum, quae apud Harmenopulum et alios quosdam iuris auctores occurrunt, Harmenopuli editioni, p. 413. sqq. adiectum: NIC. RIGALTII glossarium τακτικον μιξοβαρβαρον de verborum significatione, quae ad nouellas impera-

4) Prodiit inde cura LVDOV. TEVCHERI Lips. 1789. Recus. in Auctoribus graecis minor. cura CH. TH. KVINOEL (Lips. 1796.) Tom. II. p. 1. sequ.

5) Gr. et latine sub tit. προχειρον νομων Κωνσταντινου Ἀρμενοπουλου — Interprete Io. Mercero. Dionys. Gothofredi paratitla ad singulos Const. Harm. titulos, variar. lectio. libellus. — Nomenclator graecar. dictionum. ap. Guill. Laemarium.

6) Recentiore tempore noua Harmenopuli editio apparuit in Supplemento Thesauri Meermanniani (Hagae Comitum 1780.) p. I — 436. sub inscriptione: Constant. Harm. Manuale legum; item legg. agrariae ex var. codd. mss. emendauit atque auxit; noua versione latina adornauit, notasque et obseruatt. complur. eruditor. — ut et suas adiecit; nec non I. G. Sammet diatr. de hypobolo subiunxit Gul. Ott. Reitz.

peratorum, qui in oriente post Iustinianum regnauerunt, de re militari constitutiones pertinent, Lutetiae CIOICCI. ac GVIL. OTTO REIZIVS, in glossario Theophilino, tom. 11. Theophili, p. 1247⁷). W.

§. CCLXXXI.

Primo vero omnium satis constat, omnes, ^{Interpre-} qui in vertendis iuris Iustiniani libris elabo- ^{tes exem-} rarunt, si non Iustiniani aetate, quod non ex- ^{pla habue-} tra omnem dubitationem positum esse, non- ^{runt inte-} nullis demus, certe non multo post illam, et ^{griora,} Constantinopoli, in ipsa imperii sede, vixisse. Quod si facile nobis concedet, quicumque non plane hospes est in historia: dubitari non potest, quin illi longe integriora, quippe ex Iustiniani archetypo fideliter translata, sane nondum tot librariorum mendis deprauata pandectarum, codicis, et Institutionum exemplaria habuerint. Ex latinis vero, quibus vsi sunt, exemplis digesta et codicem vel totidem verbis, vel ^{ἐκ} ^{πλάτους}, vel ^{κατὰ μέσσην τάξιν} in graecum sermonem transtulerunt. ANTON. CONTIVS L. I. *disput. cap. VI. et VII.* IO. MERCERIVS *conci- liat. p. m. 63. 67.*

Supra traditum est, in lectionibus codicem authenticum semper praeferendum esse libris, qui ab ipso sunt descripti, et si plures dantur ἀπογραφαί, antiquiorem antecedere recentiori. Si hoc iam consideramus et simul perpendimus, versiones illas graecas, ex quibus innumerae fere leges in libros

BA-

7) Inprimis verba posterioris Graeciae explicauere: IO. MEVRSIVS *glossario graeco-barbaro*, Lugd. Bat. 1610. 4. et auct. ib. 1614. CAROL. DUFRESNE DOM. DVCANGE *glossario ad scriptores mediae et infimae graecitatis*, 11. Tom. Lugd. 1688. fol.

ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ migrarunt Constantinopoli, et quidem vel aetate Iustiniani, vel non multo post esse confectas: merito ea ex re inferimus, interpretes hos si non authentico codice, verumtamen vel minimum eo, qui omnibus, quot exstant, aetate est praeferendus, esse vsos ideoque iure posse illos consuli, si de vera legis lectione, vel genuino eius vsu oritur dubitatio. W.

§. CCLXXXII.

et ope eorum vera legis lectio potest inveniri et confirmari.

Iam quum primum sit in omni interpretatione, vt quomodo locus ab auctore scriptus sit, quaeratur, et vera legis lectio exploretur: planum certumque est, in hoc iudicio multum nos a Graecis, Basilicorumque auctoritate adiuuari. Et quum manu exarati pandectarum codices variis scripturae vitiis, et librariorum erroribus adfecti sint, ipsique Florentini libri ab illis non sint immunes: facile patet, illa ipsa vitia ope Basilicorum graecorumque iuris interpretum omnium optime posse et animaduer- ti, et emendari, vt tanto facilius germana legis lectio restituatur. Sane ex illis multas magnasque lacunas in digestis et codice suppletas esse constat, siquidem leges, quae sub titulis digestorum de *interdictis et relegatis*; et de *bonis damnatorum* desiderabantur,* itemque variae constitutiones in codice, quae temporum iniuria perierant, ab ANTONIO AVGVSTINO, IACOBO CUIACIO et ANTONIO CONTIO ex Basilicis, aliisque iuris graeci interpretibus postliminio sunt restitutae. V. C. H. G. VAN. VRYHOFF *Obs. iur. ciu. cap. XV. p. 72.*

* Has leges in pandectis, vel in codice, a CUIACIO et CONTIO restitutas in foro vsu haud receptas esse tradunt pragmatici, CHRISTOPHORVS RICHTER *Part. I. Decis. 37.* WOLFGANG ADAMVS

LAVTERBACH in *colleg. theoret. pract. exerc. I.* §. 1. aliique. In promptu ratio est. Sed vti causarum patroni ad huiusmodi leges saepe in iudiciis prouocarunt, si quid praesidii suae causae inde sperarent: ita factum est, vt non raro secundum legem a Cuiacio, vel Contio restitutam in iudiciis pronunciatum sit, atque ita forensis auctoritas illi tributa. Memorabile huius rei exemplum referunt ELECTA IVRIS PVBLICI Tom. IV. n. 1. p. 23. In causa enim illustri inter Antistitem Paderbornensem, Dietericum Adolphum, et Comitem Waldeccensem, ob comitatum Pyrmontanum agitata, in Camera imperii secundum *L. IV. Cod. de in ius vocando* iudicatum est. Nam quum Antistes Paderbornensis, lite in camera Imp. coepta, senatum imperii aulicum adire vellet, mandatum accepit de non trahendo litem ad aliud iudicium, quam vbi coepta fuit, et ad videndum se incidisse in poenam *L. ult. Cod. de in ius voc.* Haec autem lex, quae de praeuentione omnium clarissime loquitur, graeca est constitutio, ex Basilicis a Cuiacio desumpta; et titulo codicis de in ius vocando inserta. VLRICVS HVBERS in *praelection. iuris ciu. Part. II. L. II. Tit. IV. §. 19. p. 91. Vid. V. C. 10.* STEPHANVS PUTTER in eleganti et bonae frugis pleno libello, de *praeuentione atque inde nata praescription. fori cap. III. §. 19.*

§. CCLXXXIII.

Vera igitur legis lectio Basilicorum ope vel quod ex inueniri, vel confirmari potest, quod ex sub-exemplis i- iectis exemplis luculenter patebit. Explorati^{lustratur.} iuris est, parentes et patronos iurare de calumnia non compelli, quod disertis verbis tradit VLPIANVS in *L. 37. D. de iureiur. L. 7. §. 3. de obsequ. par. et patr. praest. L. 13. §. 14. D. de damno infect.* et PAVLLVS in *L. 8. §. 5. D. qui satisfac. cog.* Sed idem ille VLPIANVS in *L. 34. §. 4. D. de iureiur.* contrarium dixit, vti in co-

dice Florentino scriptum est: *qui iusiurandum defert, prior de calumnia debet iurare, si hoc exigatur: deinde sic ei iurabitur. Hoc iusiurandum de calumnia neque patrono, neque parentibus remittitur.* Vitiosam autem esse hanc scripturam, et cum Holoandro ¹⁾ legendum aequae patrono atque parentibus, satis confirmat *Synopsis Basilic. L. XXII. T. V. const. 34.* ²⁾ Ὁ ἐπάγων πρῶτος ὁμνυσι τὸν περὶ συκοφαντίας, εἰὰν ἀπαιτηθῇ, ὃν ἢ ὁμνυσι πατρὸς ἢ πατρῶν, *qui iusiurandum defert, prior iurat de calumnia, si hoc exigatur, quod non iurat pater, aut patronus.* Hanc lectionem magnus librorum manuscriptorum consensus tuetur, teste VALENT. GVIL. FOERSTERO de interpretat. iur. L. I. cap. II. n. 14. Sic VLPIANVS sibi constat, nec contortis opus est legis deprauatae explicationibus.* IAC. CUIACIVS L. IX. Obs. c. 37. FRANC. DVARENVS de iureiurando cap. IV. HUGO DONELLVS commentar. iur. ciu. L. XXIV. cap. 21. IO. MERCERIVS in conciliator. p. m. 69. ELBERTVS LEONINVS L. V. emendat. c. 20. SIEGMVNDVS REICH. IAVCHIVS de negation. Pandectar. cap. XVII. et vir multis magnisque in iurisprudentiam elegantiolem meritis illustris, EVERARDVS OTTO in praef. Tom. II. The-sauri iur. ciu. p. 15.

* Perperam IYSTVS MEIERVS in collegio Argentoratenſi L. XII. T. II. §. 16. vocabulum remittere idem in d. l. esse ac referre contendit, cuius significationis nullum exemplum in digestis occurrit. Minus quoque probabilis est BERNH. HENR. REINOLDI in notis ad Mercerii Conciliator. p. m. 70.

¹⁾ In Norica editione legitur sic: *aeque patrono et parentibus.*

²⁾ Tom. IV. p. 128.

70. coniectura, verba *de calumnia* in fine §. 4. d. l. a sciolo quodam esse, ex initio commatis repetita, ideoque delenda, quia Basilicis etiam *περὶ συκοφαντίας* legitur. Nec magis GVIL. FORNERII *L. II. Selection. cap. 4.* et ABRAMI WIELINGI in *iurisprudent. restitut. P. II. p. 212.* explicationes satisfaciunt.

Si iurisconsulti, quorum aetas in tempora media incidit, id est barbara ac inculta, haud eligere potuerunt hanc viam, qua commode conciliari poterat L. 34. §. 4. D. *de iureiurando*, propterea quod plane nullam librorum ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ haberent notitiam; eandem autem ob causam factum est, ut vel in has, vel in illas distracti sint sententias. Vnam earum refert ECKHARDVS, quod scilicet hoc loco *remittere* idem esset ac *contra inferre*, vel *contra mittere*. MEIERVS, quantum scio, primus fuit, cui haec sententia placeret in collegio *Argentoratensi*, tom. I. libr. XII. tit. II. §. 16. p. 595. Prouocat, ut notionem, quam vocabulo huic subiicit, rite probet, ad auctoritatem LIVII, libr. XXVIII. in princ. ac SENECAE, libr. II. *de beneficiis*, cap. 32. NIC. autem CHRIST. LYNCKERVS in *analest. ad Struuii ius feud. cap. II. aph. 3.* defendit MEIERI opinionem, et, ut nouo argumento illam confirmaret, legem adfert, qua *remittere* hoc sensu sumi credit, videlicet L. 3. §. 2. D. *de stellionatu*. Quum secundum ea, quae proferunt hi duumviri, is, qui prius haud iusiurandum, ipsi delatum, praestare nolit, quam si deferens de calumnia iurauerit, deferenti iusiurandum remittit, atque ideo VLPIANVS, quum scribat, *neque patrono, neque parentibus iusiurandum calumniae remitti*, nihil aliud tradit, quam quod reliqui iurisconsulti existimarunt. GEORG. AD. STRVVIVS, in *Gothofredi immo*, p. 117. animadvertit, alios distinguere, utrum sermo sit de obsequiis praestandis iis, quae a persona personae debentur; an de re aliqua, ita ut isto quidem in casu, minime autem in hoc liberi sint a iureiurando praestando. Alias iam coniecturas haud tango et solum moneo, MEIERI opinioni obstare usum loquendi; neque vllum effatum in codice aequae ac digestis reperiri, in quo is, qui a deferente iusiurandum ca-

lumniae posceret, illud ei remittere diceretur. Ne-
 que est fundata distinctio ea, cuius STRVVIVS me-
 minit et ad quam forsan respicit GVIL. FORNERIVS,
libr. II. selectionum, cap. 4. tom. II. thesauri iuris
Romani EV. OTTONIS, p. 50. hoc nomine acriter
 notatus a CVIACIO, *libr. VIII. obseruat. cap. 37.*
 atque eadem ratione ii iurisconsulti, quibus omnino
 familiaritas cum elegantiore iurisprudencia fuit,
 quidquam proferunt, quod probabilitatem sit conse-
 quutum, vbi supersedere voluerint emendatione legis
 nostrae, eamque sanam esse, persuasum habuerint.
 Ita OBERTVS GIPHANIVS distinguit vetus iusiuran-
 dum calumniae, de quo in pandectis sit sermo, a
 nouo illo, de quo in codice et nouellis quaedam
 essent cauta, ac putat, TRIBONIANVM id, quod de
 antiquo in L. 34. §. 4. D. *de iureiurando* tradiderit
 VLPIANVS, adplicare voluisse ad recentius: hoc
 nomine particulam negatiuam inseruisse ac per id
 tantum dissidium effecisse inter legem illam ac L. 16.
 D. *eiusd. tit.* Profert hoc in *comm. ad L. 2. C. de*
iureiurando propter calumn. p. 130. ABR. autem
 WIELINGIVS, *iurisprud. restitut. part. posteriore,*
 p. 211. prorsus haec reiicit; negatiuam tamen le-
 ctionem huius loci ipsi adridere quam maxime fate-
 tur, atque omnino parentibus aequae ac patronis
 iusiurandum calumniae imponit, si in ipsa causa
 nulla fraudis, vel doli sit suspicio, adeoque metus
 infamiae non adfit; verum vnice de rei agatur veri-
 tate, an debeatur forte, nec ne? Neque vero haec
 distinctio adparet ex aliis iurisconsultorum effatis,
 ideoque semper ii melius sibi consulere videntur,
 qui cum ECKHARDO mendosam hanc legem esse pu-
 tant eamque ex basilicis emendandam censent.
 Quum ECKHARDVS iam plures nominauit, qui ita
 sentiunt, solum moneo, ipsum BALDVM in L. 2. C.
de iureiur. propter calumniam hanc fouisse sententiam;
 illum autem inter recentiores non minus esse sequu-
 tos GVIL. BARCLAIVM, ad *tit. dig. de iureiurando,*
tom. III. thesaur. iuris Romani Ottoniani, p. 946.
 IO. LEVNCLAVIVM, *libr. II. notator. §. XXXVII. tom.*
III. memorat. thesauri, p. 1514. GEORG. AD. STRVVI-
 VM, *syntagm. iuris civil. exerc. XVII. §. 72. p. 1136.*
 SAM. DE COCCEII, *iur. controuerso, libr. XII. tit. II.*
quaest.

XIV. p. 623.¹⁾ AVG. DE LEYSER, *spec. CXL. coroll.*
 II. ideoque etiam eos, qui in foro summam aucto-
 ritatem obtinuerunt. W.

§. CCLXXXIV.

Quum ex libris Basilicis saepenumero fides Hinc de
 verioris lectionis facta sit, si quando libri aut legis sensu
 excusi inter se, aut scripti cum excusis non con-rogantur,
 venirent: primos illos sententiam de legis sen-
 su rogare solent, quicunque recte in iure inter-
 pretando versantur. Sic in *L. 31. §. 1. D. de*
reb. auctor. iudic. poss. non: *suspectum commendet*,
 quod κατ' ἀντίφρασιν pro notet, reprehendat
 dictum esse nonnulli volunt, sed condemnet le-
 gendum esse confirmant BASILICA *L. IX. T. VII.*
*C. 30.*¹⁾ in quibus legitur: Ὑποπτος δὲ κρίνεται ὁ
 ἐπίτροπος ἐκ δολερᾶς διαγωγῆς, *suspectus autem*
*iudicatur tutor ex callida conuersatione*²⁾. Mon-

Pp 3

strum

1) tom. II. edit. nouiss. p. 149.

1) Tom. I. p. 542.

2) Ita quidem BYNKERSHOEK¹⁾ autumat, Lib. I. *Ob-*
seru. cap. ult. sed perperam; in Basilicis enim ea,
 quae Ulpianus de differentia debitoris et tutoris
 suspecti differuit, multo contractiora exstant. Ille
 nimirum sic: sed suspectus heres non iisdem modis,
 quibus suspectus tutor aestimatur; siquidem tutorem
 non facultates, sed fraudulenta in rebus pupillaribus
 vel callida conuersatio suspectum commendet; here-
 dem vero solae facultates. Sed Graeci interpretes mul-
 to concinnius hunc locum ita verterunt ὕποπτος (sc.
 ὁ κληρονόμος) δὲ ἐξ ἀπορίας κρίνεται, οὐχ ὡς ἐπί-
 τροπος ἐκ δολερᾶς διαγωγῆς. Quis vero haud videat,
 per τὸ κρίνεται non nisi τὸ aestimatur esse redditum,
 nulloque prorsus verbo in Basilicis illo loco tangi
 tutoris vel heredis condemnationem. Praeterea,
 si cum BYNKERSHOEKIO et ECKHARDO pro: com-

men-

strum vocabuli *hosticolo*, vt legitur Florentiae in *L. vn. D. de bon. poss. ex testam. mil.* BASILICI *L. XXXV. T. XXI*³⁾. interpretantur ἐν πολέμῳ μὲν ὡς τόπῳ *hostico loco*. Vnde patet, natum esse scripturae vitium ex duabus vocibus *HOSTICO LO. i. e. loco* in vnum conflatis, vti ostendit CORNEL. VAN BYNKERSHOEK *L. IV. Obs. cap. XX.*

Hosticolum illud, quod bis occurrit in *L. vn. de bonor. possess. ex testam. militis* plurium iurisperitorum attentionem excitauit. Quum quidam verbum omnino esse, neque vitiosam huius legis lectionem sibi persuadent, eumque in finem, cum summo viro GERH. videlicet NOODTIO, *libr. II. probabiliū, cap. 2. tom. I. operum, p. 41.* prouocant ad verba *hospitaculum, viaticulum, bibernaculum, signaculum, notaculum, aediculum, a hospitium, viaticum, hiberna, signa, nota*, atque *aedes* formata, plerique mendum esse persuasum habent; inter se tamen haud conveniunt et triplici potius modo legi huic mederi student. Sunt, qui cum GREG. HALOANDRO syllabam *lo* delendam censent: eam a librario, linguae Latinae fere ignaro, adiectam esse putant, hocque nomine in locum *hosticolo, hostico* ponunt. Quum coniectura ipsorum ab VLPIANO, *L. vlt. D. de testam. milit. LIVIO, libr. VI. cap. 31. et libr. VIII. cap. 38.* neque minus PLINIO, *panegy. cap. XXIX.* certa ratione corroboratur, qui omnes etiam vocabulum *hosticum* adhibent, ea quoque placuit IAC. CUIACIO; alii vero potius *hostico loco* VLPIANVM scripsisse putant. Primus, qui id coniiceret, fuit LVD. RVSSARDVS, *not. marginal. ad hanc leg.* haud tamen adiecit, qua ex ratione senten-

meudet substituere vellemus, *condemnet*, τὸ *suspectum* foret commutandum in *suspecti*, vti iam BRENCMANNVS ad h. l. animaduertit.

3) Tom. IV. p. 817.

tentiam hanc amplexus fit; ELBERT. autem LEONINVS, *libr. i. emendat. cap. 15.* geminationem hoc loco latere putat. GERH. NOODTIVS idem quoque, vti fatetur loco memorato, adprobabat; verum enim vero castra LEONINI hac in re deseruit; sed illa sequuti sunt CORNEL. VAN BYNKERSHOEK, *libr. IV. obs. cap. 20. tom. I. operum* p. 423. CHRISTF. WAECHTLERVS, in *not. ad Noodtii probabil. libr. II. cap. 4.* in eius *opusculis*, p. 245. et IO. GOTTL. HEINECCIUS, ad *Briffon. de verbor. significat. tom. I.* p. 555. Tandem IO. LEVNCLAVIVS, *libr. II. not. tom. III. thes. iuris Romani Ottoniani*, p. 1522. *hostili loco* legit et non minus cum modo memoratis viris prouocat ad auctoritatem librorum ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ. Haec sunt, quae iurisconsulti hoc de verbo protulerunt; si vero addere licet, quid hac de re sentiam, sine dubio auctores iuris graeci satis luculenter demonstrant, sub *hosticolo* intelligendum esse locum, ab hostibus occupatum; neque mihi probabile est, vbi perpendo, bis vocabulum occurrere, vtroque in loco accessisse vnā eademque syllabam incuria librarii. Neque mihi ea adfinitas esse videtur inter *hostili loca* et *hosticolo*, quae inest inter *hostico* et *hostico loco* eademque ob causam emendatio LEONINI quoque superare videtur reliquas, quum NOODTIVS nullum ex scriptoribus veteris Latii aequae ac iurisconsultis adferre potuit locum, ex quo liqueret, haud inusitatum priscis fuisse illud *hosticolum*. Ceterum euoluendus quoque est de eo CARL. ANDR. DVCKERVS, *de veteri latinitate iurisconsultorum*, p. 372.

Simili ratione IAC. CUIACIVS. *libr. XXI. obseruat. cap. 38. L. 20. D. de in ius vocando* ex iure Graeco emendandam studet, quum scribit CAIVS: *sed etiam a vinea et balneo et theatro nemo dubitat in ius vocare licere*; auctores librorum ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ⁴⁾ in locum *vineae* substituunt *ianua*, ἀπὸ τῆς πυλῶνος hocque etiam retinendum putat. Ea quidem omnem

Pp 4

atten-

4) Libr. VII. tit. VIII. Tom. I. p. 332.

attentionem merentur, quae pro tuenda Florentina lectione erudite profert S. H. VAN IDSINGA, *varior. iur. civilis, cap. 8. p. 58.* et mihi omnino verisimile videtur, CAIVM reuera de vinea esse loquutum, atque in ius vocationem a vinea permisisse, et forsan librarium graecum errasse et ἀπο πυλωνος substituisse in locum ἀπ' ἀμπελωνος; vbi vero haud id statuere licet, atque vitio quodam verba haec laborare adsumendum, multo maiori iure legendum est ob auctoritatem ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ *ianua*, quam *linea*; neque respiciendum ad ea, quae profert CORNEL. VAN BYNKERSHOEK, *libr. vii. obs. cap. 3.* Tandem hoc loco merito memorandum est, interpretem, qui legem glossemate quodam laborare suspicatur, melius haud sibi consulere posse, quam si confugiat ad Βασιλικων nouumque robur coniecturae ipsius accedere, si integram quidem isti libri exhibeant legem, verba tamen omittunt suspecta. Ita IO. VAN DE WATER, *libr. ii. obs. cap. 9. in l. vlt. D. si ingen. esse dicatur: quotiens de hoc contenditur, an quis libertus sit, siue operae petantur, siue obsequium desideretur, siue etiam famosa actio intendatur, siue in ius vocetur, qui se patronum dicit, siue alia caussa interueniat, redditur praeiudicium, non sine similitudine vero vel verba siue in ius vocetur; vel ea, quae proxime antecedunt, lemma esse, quod ex margine migravit in textum, coniicit, propterea quod vnum idemque significant; tanto tamen maius pondus huic coniecturae accedit, quum neque auctores librorum ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ, *libr. xlviii. tit. x⁵*). neque illorum interpretes vtramque hanc propositionem coniungant. W.*

§. CCLXXXV.

et ex iisdem vis
verborum

Vis porro et potestas verborum rariorum, quibus iureconsulti vtuntur, optime ex Basilicis intelligi et definiri potest. Sic verbi *insuper-*

5) Tom. vi. p. 480.

perhabere * in *L. 43. D. de religios. et sumt. fun. rariorum*
et L. 17. D. de his, quae vt indign. quod PAPI-intelligi et
 NIANO proprium fuisse diximus, notio ex Ba-
 silicis perspicue cognoscitur. Haec enim vo-
 cem illam vertunt *παρορᾶν negligere, omittere,*
 plane vti docuit, multis scriptorum testimoniis
 hanc in rem adductis, IAC. CUIACIVS *L. III.*
Obs. c. XXII. L. XI. c. XII. Non ergo dua-
 bus vocibus scribendum esse, *insuper habere,*
 vt idem sit, ac praeterea aliquid habere, quod
 HALOANDER et IO. ROBERTVS *Animadu. iur.*
ciu. III. 15. sibi persuadent, sed pro vno iuncto
 verbo habendum MSS fide confirmat M. AN-
 TON. MVRETVS *Var. lection. L. XI. cap. XVII.*
Iniuria prohibere in Lege Iulia, cuius verba re-
 fert MARCIANVS in *L. 19. D. de ritu nuptiar.*
 nihil aliud significat, quam *absque iusta et pro-*
babili causa liberos prohibere vxores ducere,
 vel nubere, vti exponunt BASILIC. *L. XXVII.*
Tit. IV. const. II¹).

§. CCLXXXVI.

Quemadmodum verae legum lectiones ex Lectiones
 Basilicis feliciter restitui possunt, sic receptae LL. rece-
 etiam lectiones legum, si temere sollicitantur, ptae con-
 eorumdem auctoritate confirmari. Ait VLPIA- firmari
 NVS in *L. 42. D. de verbor. signif. probra quae- possunt,*
dam natura turpia sunt, quaedam civiliter, et qua-
si more ciuitatis: vt puta furtum, et adulterium na-
tura turpe est. Enimuero tutelae damnari, non
natura probrum est, sed more ciuitatis. Nec
enim natura probrum est, quod potest etiam in ho-

Pp 5

minem

1) Tom. iv. p. 241.

minem idoneum cadere. Eiicienda h. l. verba *sed more ciuitatis* tamquam spuria, et a sciolo quodam inserta, censet vir eximius GERARDVS NOODT *L. I. Probabil. iur. ciu. cap. XIII.* Sed manum a d. l. abstinere iubent BASILICA *Tom. I. L. II. T. II. p. 46. edit. Fabrot.* quae totidem verbis legem ita reddunt: ἡ κλοπὴ καὶ μοιχεύια φύσει ἀισχρὸν ἐστὶ, τὸ δὲ τῇ τετέλει κατὰδικασθῆναι, τέτο εἰ φύσει ἀισχρὸν ἐστὶν, ἀλλ' ἔδει τῆς πολιτείας.*

* Iure ciu. lata culpa dolo aequiparatur per *L. 32. D. depositi L. 1. §. 1. D. si mensor falsum mod. dixer.* et proinde in tutelae iudicio infamia notatur *L. 6. §. 1. D. de his, qui not. infam.* Quum ergo latam ob culpam tutor vt suspectus damnari et remoueri potest, vir alioquin idoneus, et integrae existimationis facile intelligitur, non natura hoc probum esse, sed more ciuitatis turpe haberi. Sic plana et expedita est legis sententia, et nulla indiget emendatione.

Haec est inprimis egregia virtus librorum ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ, quod non solum criticis, leges emendaturis, inseruiant; sed simul mirum in modum lectiones innumeras probe tuentur et a temerariis illis castigationibus, quibus leges haud restitutae sunt, sed magis corruptae, belle defendunt. Quum auctor egregium eius rei exemplum adfert, quo lectio legis cuiusdam a iurisconsulto magni nominis, GERH. NOODTIO sine ratione impugnata, ex iure Graeco optime defenditur hocque nomine iam notatus est NOODTIVS a CHRISTFR. WAECHTLERO, in *opusculis*, p. 221. optime quoque tuentur auctores iuris Graeci verba VLPIANI in *L. 2. D. de in ius vocando: sed nec eum, qui equo publico in causa publica transvehatur.* Qui scripta duumuiorum illorum IAC. CVIACII aequae ac FRANC. HOTOMANNI perlegit, ille forsan in memoriam reuocabit, quae hac de lege vterque iurisconsultus excogitauit. Quum ambobus viris verba in *causa publica* displicerent: quilibet aliam rationem, qua commode emendari possent, elegit

git atque CUIACIUS, *libr. XIII. obseruat. cap. 29*¹⁾. iurisconsultum vel *in Capitolium*; vel *in Castoris Pol- lucis aedes transuehatur* scripsisse putauit; HOTO- MANNVS autem *libr. III. obseruat. cap. VI. censu pu- blico* legit. In CUIACII sententiam discessit IAC. RAEVARDVS, *libr. II. varior. cap. 15.* verum enim vero supernacanei operis culpam doctissimos hos vi- ros, vbi in hac lege emendanda sunt occupati, haud effugere posse, belle docent libri ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ²⁾, vbi ita legem hanc exhibent: *τον δια Δημοσίων Χρει- αν ὁφειλόμενον τῷ δημοσίῳ δρομῷ, eum, qui ob causam publicam iter facit, cursu publico*, ac per id lectio- nem Florentinam recte sese habere, eleganter do- cent, vt S. H. VAN IDSINGA, *varior. iuris civil. cap. VII. p. 54.* et HENR. IO. ARNTZENIVS, *diff. ad leg. II. D. de in ius vocando*, quam praefide HERMANN. CANNEGIETER Franequerae CIOCCCLV. defendit, *cap. IV. p. 40.* ostenderunt, quibus CLAVD. PERRENONIVM, *libr. I. varior. cap. 17*³⁾. IO. CORASIVM, *libr. I. miscell. cap. II.* MARQ. FRE- HERVM, *libr. II. parerg. cap. 18*⁴⁾. atque alios iungas. Porro ANT. FABER vsque eo procedit, vt in L. 21. D. *de pact. in rational. ad hanc legem*, plu- ra verba expungenda esse statuat; eum vero illud sine iure facere, ex libris ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ eleganter ostendit GEORG. D'ARNAVD *coniecturar. libr. II. cap. 3. p. 239.* Similiter sine ratione improbat le- ctionem L. 3. §. 1. D. *de tritic. vin. vel al. legat.* RVSSARDVS, vbi pro *speculi* ponit *poculi*, eumque hac in re errare iureque posse retinere lectionem Florentinam, ostendit ex libris ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ, *libr. XLIV. tit. IX. cap. 2. §. 1*⁵⁾. CORN. VAN BYN- KERSHOEK, *libr. VI. obseruat. iuris Romani, cap. 7. tom. II. operum, p. 168.* W.

§. CC

1) *libr. XXI. cap. 9.*2) *Lib. VII. tit. VIII. Tom. I. p. 328.*3) *Tom. I. thes. Otton. p. 613.*4) *Tom. I. thes. Otton. p. 929.*5) *Tom. V. p. 772.*

§. CCLXXXVII.

quod ex-
emplo et

Iuuabit etiam rem exemplo, ex codice petito, illustrare. In *L. 10. C. de fideiussor.* Alexander Imp. actionis diuisionem *ante condemnationem* ex ordine postulari solere rescripsit. Quod quum analogiae iuris non satis consentaneum visum sit GERARDO NOODTIO *Probabil. iur. ciu. L. II. cap. I. L. I. de iurisdic. cap. XV*, quia in iudiciis stricti iuris sub initium litis exceptiones a reo allegari debent: argumentis valde speciosis contendit, pro *ante condemnationem* legendum esse *ante contestationem*. Sed vulgatam *L. 10. C. de fideiuss.* scripturam Graeci tuentur, merito proinde retinendam. Sic autem BASILIC. *L. XXVI. Tit. I. n. 80. p. 112. Tom. IV.* κρατεῖται καὶ εἰς τόκους ὁ ἐγγυητής, εἰ μὴ καὶ εἰς αὐτὸς ἐνεγγυήσατο. πολλῶν δὲ ὄντων ἐγγυητῶν εὐπόρων μερίζεται ἡ ἀγωγή παρ' αὐτοῖς, ἐν ᾧ κατ' ἀρχαίς τῷτο ἐλέχθη, ἐπεὶ μετὰ καταδίκην ἔδυνατον. *Non aliter fideiussor in usuras tenetur, quam si et in eas fideiusserit. Si plures autem sint fideiussores idonei, in partem actio diuiditur, si hoc ab initio desiderauerint: quia post condemnationem non possunt.* * Alia emendationum et interpretationum ex Basilicis confirmatarum exempla adfert IAC. CUIACIUS *L. VII. Obs. c. XXXVI. L. XI. cap. XI.*

* Antiquam enim litis contestandae rationem posterioribus temporibus in stricti etiam iuris iudiciis non semper seruata esse satis euincit *L. 8. C. de exceptionibus*, in qua Impp. Diocletianus et Maximianus rescribunt: *praescriptionem peremptoriam, quam ante contestari sufficit, omissam, priusquam sententia feratur, obicere quandoque licet.* Vid. V. C. ABRH. WIELING *lectionum iur. ciu. L. I. cap. XVI.*

§. CCLXXXVIII.

Haftenus de vera legis lectione, quam saepe numero Basilica suppeditant. Quis ergo fidem non habeat IACOBO GOTHOFREDO, viro diuturno leges interpretandi vsu subacto, ita scribenti in *Adpend. ad Philostorgii Cappadocis histor. ecclesiast. diss. posterior ad L. 8. C. de testam. p. 44.* Illud studiosos iuris monere operae pretium puto, haud vilem equidem Graecorum interpretum auctoritatem esse, et inter alia quidem ad stabilendam saepe veram legis lectionem, atque in componendis inter se iuris textibus, suiue saeculi iurisprudentia indicanda. IDEM in *manuali iuris c. VI. p. 88.* Inter optimos quoque leges emendandi modos Graecorum, siue Basilicorum collationem refert, eamque summae vtilitatis et auctoritatis esse iudicat GVIL. BEST *de rat. emendandi leges cap. I. n. 16.* NICOLAUS HIERONYM. GVNDLING *digest. L. I. T. II. p. 26.*

testimo-
niis doce-
tur.

§. CCLXXXIX.

Interpretationibus legum firmandis quantum Basilica inferuiant, ex eo facile adparet, quod plenius illa et vberius saepe leges digestorum, vel codicis exponunt. Hinc fit, vt doctiores iuris interpretes Basilicorum auctoritate, tamquam ope externa, perinde vti socio milite, copiis suis, siue interpretationibus, robur adiciant. Multum e. c. disceptatur inter iurisconsultos, an, si generatim et indefinite conuentum sit, nihil euictionis nomine praestitum iri, rei euictae pretium a venditore peti possit. Huius vero quaestionis decisio quum ab interpretatione *L. 11. §. 18. D. de action. emt. vend.* pendeat: VLPIANVM in vtraque conuentionis for-

Leges di-
gestorum
et codicis
plenius
exponunt
basilica,

formula, quae in d. l. proponitur, negare adparebit, pretium, et id quod interest, a venditore esse restituendum, eumque a IULIANO dissentire. * Atque haec VLPIANI decisio in posteriori conuentionis formula, *nihil praestitum iri, si res euincatur*, in BASILIC. L. XIX. T. VIII. n. V. Tom. II. p. 388. egregie comprobatur, et ratione ab emtione spei desumta corroboratur. Ἐνδέχεται γὰρ τὸν πρῶτην κερδαίνειν τὸ τίμημα, καὶ τὴν ἀγορασὴν μὴ σχεῖν τὸ πρᾶγμα ὡς ἐπὶ αἰλείας καὶ θήρας καὶν γὰρ μηδὲν κρατηθῆ διδωσιν ὁ ἀγορασὴς τὸ τίμημα. Nam fieri potest, ut venditor pretium lucretur, et emtor mercem non consequatur, velut in piscatione et venatione. Nam tametsi nihil captum fuerit, tamen emtor pretium praestat. Atqui emtionem spei venditioni, cui pactum de non praestanda euictione adiectum est, inesse nemo non videt, nec euictionis praestationem in emtione spei locum habere constat ex L. 8. §. 1. D. de contrah. emt. Vid. ill. GEORGII LVDOVIC. BOEHMERI repetit. vindic. pacti de non praestand. euict. §. 14. 15.

* Ex instituto hoc perillustri quondam Ducatus Magdeburgici Cancellarius IUSTVS HENNING. BOEHMER in vindiciis pacti de non praestand. euiction. contra commun. error. §. XIV. sq. tam egregie demonstravit, ut quisquis aliter sentiat, nihil sentiat.

Etiam alii iurisconsulti libris ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ ita sunt vsi, ut ad firmandam saltem sententiam, quam de sensu huius, vel illius legis adoptarunt, ad ea prouocauerint. Ut vnicum saltem ex iis nominem, incidit GEORG. D'ARNAVD, libr. 1. var. coniecturar. cap. 15. in L. 12. §. 1. D. de usu et habitatione, quumque Nernam vsuario villae vna cum oleo, frumento ac frugibus folia denegasse tradit, cum Nerua disputat hocque nomine vsuario quidquam denegasse monstrat, quod ipsi iure competeret. Adfert fere sex.

sexcenta loca ex veteribus scriptoribus, vt vsum foliorum ex iis ostendat, et tandem in ius graecum aberrat, et, vt nouo argumento sententiam suam stabiliat, in illo quoque folia vsuario adscribi notat. Ipsa quidem doctissimi viri sententia haud mihi displicet; neque minus mihi quoque probabile est, in lege memorata ita legendum esse: *Idem Nerua: et adiicit stramentis etiam vsurum: atque foliis; sed neque oleo; neque frumento; neque frugibus vsurum*; merito tamen miror, humanissimum iurisconsultum documentum capere voluisse ex libris iuris graeci. Etsi libens concedam, ex iis lectionem dubiam non minus posse emendari, quam firmari; immo quoque singula verba, quae in iure sunt obuia, explicari; tanta tamen fides iis haud habenda est, vbi de his, vel illis iuris quaestionibus est sermo, et quaenam veterum iurisconsultorum in iis fuerit sententia, explorandum est. Quum tempus, quo libri hi confecti sunt, nimis remotum esset ab aetate iurisconsultorum veterum, VLPIANI videlicet, PAPINIANI, aliorumque: profecto scientia auctorum iuris graeci haud ita perfecta esset, vt quicquid de iure traderent, illud statim iuri quoque veteri Romano, atque ei, quod digestorum aequae ac codicis complecterentur volumina, conueniret: immo illi non solum respicerent ad id, quod in iure Romano esset cautum; sed ad placita quoque imperatorum, qui longe post Iustiniani aetatem imperio praeessent: effatis iurisconsultorum horum graecorum probandi virtutem tribuere haud possumus, quam GEORG. D'ARNAUD eis adsignat, quamue etiam ECKHARDVS vna cum iis scriptoribus, quos §. CCLXXXIX. CCXC. et CCXCI. adducit, iis adscribit. W.

§. CCXC.

In exactione tributorum non solum pignora ^{quod do-} capta esse, sed bonorum etiam proprietatem ^{cetur ex-} ob nequitiam obduratam cum onere tributorum ^{emplis,} fisco addictam, recte ob *L. 2. C. de exactione tributor.* contendunt interpretes. Huic enim sententiae, quantumuis illa dura et iniqua videatur,

tur, auctoritatem praestant *BASILICA Lib. LVI. T. VIII. c. 6.* ¹⁾ quae sic legem illam exponunt. *Ἐὰν ἐπιμείνη ἀγνωμονῶν, τότε καὶ εἰς ἰομὴν τῆς ἑσίας αὐτῆς πεμπέσθω τὸ δημόσιον. Si contumax esse perseverauerit, tunc in possessionem bonorum ipsius fiscus mittitor.* * Multum quoque eorum sententiae, qui interrogationes in iudiciis realibus de possessione vnquam frequentatas esse negant, ** fauent *BASILICA L. XLII. T. IV. Tom. V. p. 741.* eorumque interpretationem *CAII* in *L. 36. D. de R. V.* firmant *L. XV. T. I. Tom. II. p. 205.*

* Vid. V. C. CHRISTIANI WILHELMI KUSTNERI *diff. de pignor. in causa indicat. capto. §. 13.* ubi haec sententia pluribus et idoneis argumentis confirmatur.

** Huius sententiae fautores nominat, expensis eorum rationibus, et argumentis, quae in contrarium a viris egregiis adferuntur, vir excellentissimus AEMIL. LUDOVICVS HOMBERGK ZV VACH in *diff. de oblatione ad litem §. 15. 17.*

§. CCXCI.

Legis sententia in iisdem quoque dilucidius proponitur.

Saepe numero quoque legis sententiam dilucidius in Basilicis proponi, et ius antiquum multis in locis declarari et illustrari, tam per-vulgatum est, vt exemplorum luce res fere non indigeat. Vt vnum modo alterumque rei confirmandae causa addamus, *PAVLLI* mentem in *L. 2. D. de ritu nuptiar.* ubi nuptias consistere posse negat sine nubentium, et eorum, quorum in potestate illi sunt, consensu, *BASILICA L. XXVIII, Tit. IV. const. 2* ¹⁾ plane rotunde.

¹⁾ Tom. VI. p. 721.

¹⁾ Tom. IV. p. 239.

deque his verbis declarant, ὅτι γίνεται γάμος, *non contrahitur matrimonium*. Tales vero nuptiae sine parentis consensu initae, quum minus sint legitimae per *L. 7. C. de nuptiis*: inualidas illas et nullas esse pronunciant *BASILICA L. XXVIII. Tit. V. const. 21²*). Ἐὰν ἀπαξ διαλυθῇ ὁ γάμος, ὑπεξαρτίας ἔσῃ τῆς κόρης, καὶ μετὰ ταῦτα συναφθῇ τῷ πρώτῳ ἀνδρὶ, μὴ συναινοῦντος αὐτῇ τῷ πατρὶ, ἔκ ἐξῆς ὁ γάμος, ἀλλὰ δύναται ὁ πατήρ τὴν προῖκα ἀπαιτεῖν. *Si semel matrimonium dissolutum fuerit, quum puella esset in potestate, et postea priori viro coniuncta fuerit, pater ei non consentiente, non valet matrimonium, et pater dotem repetere potest*. Neque minus sententia *L. 68. D. de iure dotium* clarius proponitur in *BASILIC. L. XXIX. Tit. I. l. 64. Tom. IV. p. 524*. Conf. viri illustris *GEORGII LUDOVICI BOEHMERI diss. de necessar. parentum consensu in nuptiis liberor. cap. I. §. 17. sq.*

§. CCXCII.

Quumque porro interpretatio legis historia eiusdem, et antiquitatum notitia instruat: an hac in re graeci iuris interpretes nobis quoque suppetias ferant, videamus. Quamquam vero hac dote in primis commendabilis est Theophilus, institutionum interpres, vti paullo post dicetur: vix tamen in Basilicis, aut scholiis eorum exponi videas origines legum, ritus, aliaque, quae ad historiam et antiquitates pertinent. Sed quum posita facti specie, quae legis decisioni quadrat, facile verus legis sensus inda-

An, si originem LL. spectes, vñum habeant?

2) Tom. IV. p. 290.

indagari possit: multum hic adiumenti ad interpretationem Basilica adferunt. Nam qui scholia in illa conscripserunt, plerumque species ponunt, legis decisioni adcommodatas, vt ex illis legis sensus eo facilius eliciatur. Et si veterum iurisconsultorum scripta eo tempore, quo scholia illa confecta sunt, nondum intercederunt, quod veri admodum simile est: non est, quod illas species a scholiorum auctoribus confictas, sed genuinas potius ex ipsis iurisconsultorum scriptis depromtas esse credamus. Nulla fane species fingi potest, quae magis quadret decisioni SCAEVOLAE in *L. 14. D. de transact.* quam ea, quae a scholiaste BASILIC. *L. XI. T. II. n. 14. p. 806. not. a. edit. Fabroti* refertur.*

*) Ait SCAEVOLA in *L. 14. D. de transact.* controversia inter legitimum et scriptum heredem orta est, eaque, transactione facta, certa lege finita est. Quaero, creditores quem conuenire possunt? Respondit: si iidem creditores essent, qui transactionem fecissent: si alii creditores essent (propter incertum successionis) pro parte hereditatis, quam vterque in transactione expresserit, utilibus conueniendus est. Ad h. l. scholiastes Basilicorum l. c. hanc ponit speciem. Τυχὸν inquit ἀδελφός μου τὸ λευτήσας κατέλιπε στυμόν καὶ ἄστυμον κληρονόμον. Fortasse frater meus turpem personam et integritatis hominem heredes scripserat. Praeclare illam exponit, et legem eius ope illustrat V. C. ABRAHAMVS WIELING *L. II. lectio. iur. ciu. cap. VI.*

Non quidem negare conamur, fieri nonnumquam potuisse, vt auctoribus iuris Graeci eiusue interpretibus, vbi casus fingerent, in mentem veniret, quod similitudinem consequitur veri; nullo tamen modo arbitrari debemus, illud ab iis ideo proferri, quod integri libri iurisconsultorum in ipsorum manibus fuerint, ideoque ex iis id consulere potuerint, quod

quod nobis deficit. Hoc si certa tantum ratione affirmari posset: multo profecto maioris pretii essent libri hi iuris graeci atque ex iis redundaret utilitas, omnia illa commoda, quae alioquin illi nobis praebent, longe superans; verum enim vero id haud praesumere licet, nec vllum adest momentum, ex quo colligendum est, conseruatos fuisse libros illos veterum iurisconsultorum, ex quibus digesta sunt compilata, vsque ad illa tempora, quibus Leo philosophus aequae ac Constantinus Porphyrogeneta libros suos ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ promulgarunt et postea iurisperiti illos sunt interpretati, etsi hoc quoque adfirmandum esset, illos eos adiisse. Hoc si factum esset, profecto hic, vel ille locus veteris iurisconsulti esset adlegatus in scholiis illis graecis; sed id ibi haud deprehendimus eandemque ob causam statuimus, fortuito saltem accidere, vbi scholiastes quidquam proferat, quod ad illustrandam faciat legem digestorum eiusue effatum, vti alterius iurisperiti recentioris dictum legis cuiusdam interpretationem illustrare quidem posse, minime tamen probare. Exhibet itaque quidem ABRAH. WIELING, *lect. iuris civilis, libr. II. cap. 6. p. 103.* facti speciem, quam scholiastes basilicorum *tom. I. p. 806. not. x.* tradidit: tantum tamen abest, vt illa ad fidem faciendam iis, quae de sensu vero L. 14. D. *de transaction.* tradit, vtatur: vt eam a scholiaste fictam esse concedat et solum ea cum facti specie comparet, quam ACCVRSIVS excogitauit et huic praeferat. Eam ob causam iure statuere possumus, WIELINGVM profecto hoc nomine libris basilicorum istam auctoritatem haud tribuere, quam ipsis assignare videtur ECKHARDVS. W.

§. CCXCIII.

Institutiones vero vti liberiori paraphrasi in Quid The-
 graecam linguam conuertit Theophilus: ita ophilus in
 multa in illis copiosius atque dilucidius expli- versione
 cavit. Nam I addit, quae omissa sunt, et ad institutio-
 rem adcuratius explicandam conducunt; II le- stiterit? et
 gum origines et rationes exponit; III ritus,

formulas, et solemnia populi romani verba, et quae ad statum reipublicae rom. ipsumque veterum iudiciorum ordinem pertinent, percontet; IV legum species, et definitiones verborum explanat, et denique V multa ex veterum iurisconsultorum scriptis deprompta refert. 10. HENR. MYLIVS in *Theophilo cap. VI.* Hinc recte VIGLIVS ZVICHEMVS in *praefat. Theophili edit.* praemissa nihil aliud illam paraphrasin esse, ait, quam laudabilem quamdam Institutionum extensionem.

§. CCXCIV.

quem v-
sum eius-
dem para-
phrasin
conferat
ad easdem
intelligen-
das? Quantum igitur illa Theophili paraphrasin ad intelligendos Institutionum libros conferat, unusquisque intelligit. Siue enim de veris institutionum, aliarumque legum verbis, et genuina lectione controuersia oriatur, siue de vocum vi et potestate disceptetur, siue de ipso iure ambigatur, ad omnes illas lites dirimendas multum illa prodesse poterit.

§. CCXCV.

Adiecit,
quae
omissa,

Multa a Theophilo esse adiecta, quae vel omissa sunt, vel ad rem curatius explicandam conducunt, cuilibet patebit, qui vnum modo, alterumque titulum apud Theophilum inspexerit. Sic §. 10. *Inst. de adoption.* ubi imperator ait, adoptare posse etiam, qui generare non possunt, utpote spadones, non autem castratos, Theophilus primo exponit, qui spadones dicantur, porro addit Thlibias iis, qui adoptare non possunt, et deinde rationem, cur illi adoptare nequeant, spadones autem possint, subiungit. Ait Iustinianus in *pr. Inst. de satisfact.*
tutor.

tutor. et curat. curet praetor, vt et tutores, et curatores eo nomine satisdent, quod Theophilus dilucidius explicat, datis fideiussoribus promittant, saluas et integras res eorum, qui in tutela vel curatione sunt, fore. Paucis interiectis Theophilus ostendit, quid in quaestionem venerit, si ex inquisitione datus sit tutor vel curator, quod a Iustiniano praetermissum erat. In §. 12. *Inst. de testam. ordin.* Theophilus addit, testamentum scribi posse ἐν δέρματι, ἢ ἐν ἐλεφαντίνοις πτυχίοις in pellibus aut eburneis pugillaribus. Vid. viri illustris GEORGII LVDOVICI BOEHMERI commentatio elegantissima de testamento signat. et subscripto a testibus in inuolucro §. II.

Facillime plura eiusdem rei exempla adferri possent; verum tamen iis merito supersedeo et lectores ad editionem Theophili ablego, quam DIONYSIVS GOTHOFREDVS, Lugduni ann. MDCLXXXVII. procurauit. Exhibet illa institutiones aequae ac earum paraphrasin ea ratione, vt quaelibet columna tres in partes sit diuisa atque vna textum institutionum: altera eius paraphrasin; tertia autem huius versionem latinam contineat, ideoque quid THEOPHILVS cuilibet textui adiecerit, statim in oculos cadat. W.

§. CCXCVI.

Rationes legum quum historia et antiquitates aperiant: dubitari non potest, quin multa ex intima iurisprudencia doceat Theophilus, qui origines causasque iurium et antiquitates tam diligenter exponit. Nemo sane melius de dititorum originem et iura, itemque tutelae patronorum legitimae, prudentum interpretatione legum XII tabularum introductae, persequitur, quam hic paraphrastes L. I. T. V. §. 3. et T. XVII. Ex eo quoque discimus, SC. Ma-

Exposuit
origines,
causas, et
antiquita-
tes LL.

cedoniano non foeneratorem quemdam, ' sed improbum filiumfamilias occasionem dedisse, eumque Macedonem adpellatum esse, quod ipsa SCti verba in *L. I. pr. D. de SC. Macedon.* aperte confirmant, THEOPHILVS *L. IV. T. VII. §. 7.** Veram porro rationem reddit, cur *L. Aelia Sentia* cautum sit, vt domino minori XX annis non aliter manumittere liceat, quam per vindictam, et iusta causa apud consilium adprobata. *L. I. T. VI. §. 4.*

* Sunt quidem, qui Theophilum hic reprehendunt, et a foeneratore SCum denominatum esse existimant, vtpote AEGID. MENAGIVS in *Amoenitat. iur. cap. XXXIX.* GEORG. AD. STRVVIVS in *Syntagm. iur. ciu. Ex. XX. th. 51.* GEORGIUS BEYERVS in *position. Pandect. L. I. T. II. §. 107.* et *L. XIV. T. VI. de SC. Macedon.* aliique. Sed iniuria illum viris doctis vapulare iam egregie docuit GVILIELM. MARANVS, in *paratitl. ad ff. Tit. de SC. Macedon. p. 326.* quem sequuntur BERNARD. HENR. REINOLD in *diff. de SCo Macedoniano cap. I. §. 3¹*). et doctissimus AVCTOR *Vindiciar. verborum §. vlt. Inst. de nupt. cap. V. §. 5.*

Ingrati animi notam interpres quidem effugere haud posset, si hanc laudem denegare vellet THEOPHILO, quod multa ad causam atque antiquitatem legum inseruientia tradiderit, quae alii silentio penitus praetereunt; ea tamen, quae profert, curate sunt ponderanda, antequam iis fides sit habenda; ac semper tempus, quo scriptor ille Graecus vixit, considerandum. Ita laudibus extollit ECKHARDVS THEOPHILVM eo nomine, quod eorum manumissorum statum atque originem exposuerit, qui sub *dedititiorum* nomine essent noti; verumtamen narratio eius omnino suspecta redditur, quod THEOPHILVS,
libr.

libr. I. tit. v. §. III. p. 54. ed. REITZII ne quidem sciat, legem Aeliam Sentiam, ex qua dedititii hi liberi deriuandi sunt, Sexto Aelio Catone ac C. Sentio Saturnino consulibus esse conditam; sed Aelium Sentium illius latorem esse existimet. Illam quoque in dubium vocarunt FRANC. CONNANVS, *libr. II. commentar. cap. 6.* atque alii; neque mihi probabilis videtur, etsi eam defendere studeat GVIL. OTTO REITZIVS, *loc. memorat.* Si deinde oculos coniiciamus in id, quod de origine tutelae patronorum legitimae docet THEOPHILVS *paraphras. libr. I. tit. XVII. tom. I. p. 158.* nihil aliud tradit, quam quod Iustinianus adfirmavit et ab ipso in eo tantum differt, quod imperator id paucis fere verbis declarat, quod multis exposuit interpretes. Quum leges duodecim tabularum solum proximum ad tutelam vocarent agnatum eique etiam deficientibus liberis deferrent hereditatem, QVINT. MUCIVS SCAEVOLA in libris ὁρων, quos definitiones complexos esse, supra monui, consuetarium ducebat, tutelae onus ei imponi ab auctoribus legum duodecim tabularum, cui competeret commodum hereditatis; hoc vero posito, non potuit fere fieri, quin patroni quoque tutela locum haberet; propterea quod heres proximus sit liberti sui impuberis, vti inprimis *diff. de tutela extraneorum legitima secundum praecepta iuris Romani sect. I. §. VII²*). monstraui. Haec quum ita sese habeant: iam VLPIANVS observavit, qua ratione tutela patronorum ex iure duodecim tabularum sit deriuanda, quum scribit L. 3. pr. D. *de legitimis tutor. tutela legitima, quae patronis defertur e lege duodecim tabularum, non quidem specialiter vel nominatim delata est; sed per consequentias hereditatum, quae ex ipsa lege patronis datae sunt.* Idem peragit *fragment. tit. XI. §. 3. p. 55. ed. CANNEGIETER: legitimi tutores sunt, qui ex lege aliqua descendunt: per eminentiam autem legitimi dicuntur, qui ex lege duodecim tabularum introducuntur, seu propalam, quales sunt agnati, seu per*

Qq 4

con-

2) tom. I. opusculorum, p. 19.

*consequentiam, quales sunt patroni eandemque ob causam ait IVSTINIANVS pr. l. de leg. patronor. tutela: non quia nominatim in ea lege de hac tutela caueatur; sed quia perinde accepta est per interpretationem, ac si verbis legis introducta esset; THEOPHILVS autem solum ea, quae modo memoravi, latius exponit. Tandem nondum quoque expeditum est inter iurisconsultos, THEOPHILVM veram originem senatusconsulti Macedoniani tradere. ECKHARDVS iam viros nominat, qui hac de re disputarunt. Etiam alii huic liti sese immiscere voluerunt, quumque IO. GOTTL. HEINECCIUS, *antiquit. Rom. libr. IV. tit. VII. tom. II. p. 279. et histor. iuris libr. I. cap. 4. §. 219. p. 215.* cum Theophilo, Macedonem illum filiumfamilias esse, persuasum haberet, ei repugnarunt PAGANINVS GAUDENTIVS *iurid. expositionum, libr. II. expos. 28.* CAR. HAN. FABROTVS, *not. ad Theophil. h. l.* et IO. AVG. BACHIVS, *histor. iurisprud. Romanae, libr. III. cap. 1. Sect. III. §. XIX. p. 349. ed. nouiss.* Quae quamuis ita sese habeant, iam discessi in sententiam HEINECCII, MARANI aliorumque, qui THEOPHILI causam susceperunt, in *commentar. Hoppiano, tom. II. p. 954.* nihilque obstat, quin sententiae, quam semel amplexus sum, inhaeream. Quod Theophilus refert, mirum in modum confirmatur per ipsa verba priora senatusconsulti, quae Macedonem illum, cuius causa senatusconsultum hoc est conditum, inter ceteras sceleris causas, quae natura ei administra-
 bat, etiam aes alienum adhibuisse docent, quum ipse VLPIANVS L. 213. D. *de V. S.* animaduertit, *aes alienum esse, quod nos aliis debemus, aes suum, quod alii nos debent,* eumque iure hoc tradere, partim ex natura aeris alieni, quod profecto tantum ratione eius, cui creditur, *alienum esse solet,* partim ex L. 23. §. pen. D. *de V. S.* L. 5. §. 10. D. *de iure dotium,* L. 27. D. *pro socio* ac L. 18. §. ult. D. *de castrensi peculio,* ac SENECA *libr. V. de benefic. cap. 14.* liquet. Qui aduersariam tuentur opinionem, ii quidem non minus ad senatusconsulti verba, et quidem paullo post sequentia prouocant: *et saepe materiam peccandi malis moribus praestaret, qui pecuniam, ne quid amplius diceretur, incertis nominibus crederet;*
 verum*

verum tamen facile cum antecedentibus conciliari possunt, vbi illa quidem de foeneratoribus generatim sumtis, minime autem de Macedone intelligamus; neque vlllo modo ex iis colligi potest, Macedonem haud fuisse filiumfamilias, sed potius foenatorem. W.

§. CCXCVII.

Veterum porro rituum memoriam, vbi opus ^{Repetiit} est, tam diligenter repetiit Theophilus, vtrituum ^{ve-} multis Institutionum locis haud parum adfu- ^{terum me-} derit lucis, ideoque vel hoc nomine magnam ^{moriam.} ab iis inierit gratiam, qui ex ipsis fontibus iuris scientiam haurire cupiunt. Sic I. L. I. Tit. XII. §. VI. solemnes emancipationis ritus eodem fere modo, quo Caius apud BOETHIVM *Commentar. ad Topic. Cic. III.* describit, IAC. OISELIUS *ad Caium L. I. Inst. T. VI. §. 3.* II. Veterum iudiciorum ordinem praeclare exposuit L. III. T. XIII, vbi antiquum bona debitoris obaerati possidendi modum accurate explicat. III. Formam litterarum obligationis ex antiquitate copiose docet, L. III. T. XXII. vt ei soli rei obscurae, nec fatis ab vlllo scriptore enodatae, intelligentiam debeamus. *

* Quamquam enim CAIVS L. II. *Inst. T. IX. §. 12.* de litterarum obligatione differit: observatum tamen a viris doctis est, verba eius ab Aniano interpolata, aut librariorum incuria ita corrupta esse, vt ex illis naturam huius contractus vix intelligas. GALVANVS *de usufructu cap. XVII. §. VIII.* FABROTVS *ad Theophil. l. c.* Ex Theophili autem paraphrasi discimus I. solemnia verba, a Caio omis-
sa, et solemnes litteras, quibus litterarum obligatio contrahebatur; II. nominibus factam esse litterarum obligationem, III. nomina illa non solum in causa numeratae pecuniae, sed etiam in aliis causis inscripta esse, IV. litterarum obliga-

tionem nouationem debiti induxisse et denique V. solemnem stipulationem eam praecessisse. ANTONIVS SCHVLTINGIVS *iurisprudēt. Ante-Justinian. p. m. 161. sq.* IO. GOTTLIEB HEINECCIVS *Syntagm. antiquit. Rom. L. III. T. XXII. §. IV. sq. illustris* IO. CASPAR. HEIMBURG *in diss. de chirographo post XXX. annos adhuc valido §. XI.*

Quae tradidit THEOPHILVS de nominum obligatione, in dubium vocarunt BARNAB. BRISSON, in *formulis libr. VI. p. 537.* CLAVD. SALMASIVS, *de vsuris, cap. 6.* ac DESIDER. HERALDVVS, *animadu. in Salmas. obseru. libr. I. cap. II.* sed hoc nomine optime illum defendit NIC. HIERON. GVNDLINGIVS, in *Gundlingianis, part. XL. art. II. p. 410. sqq.* ac vel minimum ea, quae CICERO inprimis in *orat. pro Roscio Comoedo, cap. I.* et *ad Attic. libr. IV. epist. vet.* nec non HORATIVS, *libr. II. sermon. v. 68.* hac de obligatione proferunt, cum THEOPHILO optime conueniunt. W.

§. CCXCVIII.

Explicauit
LL. spe.
cies.

Neque minus diligens Theophilus est in adumbrandis et explicandis legum speciebus, vt maiorem iis, quae a Iustiniano proponuntur, lucem foeneretur. Sic *L. II. T. XI. §. I.* genuinam facti speciem refert, de qua Statilius Seuerus ad Traianum imp. retulit, quae rescriptum eiusdem imperatoris in *§. I. Inst. de milit. testam.* egregie illustrat. Et *L. II. T. XIV.* eam facti speciem, in qua nec cum libertate vtiliter seruus a domina heres instituitur, cuius Iustinianus meminit, et quae constitutioni diuorum Impp. Seueri et Antonini occasionem praebuit, exponit. Eius generis species, quas quaestionibus apte adcommodat, complures apud illum v. g. *L. II. T. XVIII. §. 4.* et *§. 5. L. III. T. XXVII. §. 10. et 11.* et praefertim *L. IV. T. VI. de actionibus* occurrunt.

§. CCXCIX.

§. CCXCIX.

Verborum quoque interpretationibus Theophilum maxime intentum esse nemo negauerit, qui paullo attentius eius paraphrasin inspexit. Ita L. I. T. II. §. 6. accurate exponit, quid sit epistola, decretum, et edictum, quarum rerum definitiones Iustinianus praetermittendas putauit. Et quum L. Aelia Sentia constitutum sit, vt minor viginti annis apud consilium manumittat: Theophilus L. I. T. VI. §. 4. vocabulum *consilii* explicat, et multa ex antiquitate hanc in rem docet. *Intestabilis* est, qui nec testamentum facere, nec ex alieno testamento quidquam capere, nec in testamento testis adhiberi potest, quem proinde leges odio prosequuntur. L. II. T. X. §. 6. Antiquam iurisconsultorum formulam, *iudex litem suam fecit* L. IV. T. V. pr. eleganter interpretatur καὶ ἐαυτῷ δίκην ἡγείσθαι, *litem in se ipsum conuertit*, hoc est, aestimationi se obstringit, vel quanti re vera est ea res, de qua agitur, vel quanti iudex arbitratus fuerit. Vid. illustris GEORGII LVDOVICI BOEHMERI exercit. de remed. Syndicat. aduersus sentent. Camerac imp. cap. I. §. X.

§. CCC.

Quum Iustiniani tempore Theophilum vixisse supra probatum sit: non mirandum est, tam multa ab eo ex ipsis iuris rom. fontibus, et veterum iurisconsultorum commentariis hausta esse, et in paraphrasin relata. Constat enim, scripta veterum iurisconsultorum, postquam vsum illorum in foro Iustinianus prohibuit, post eius mortem paullatim ex oculis hominum se subduxisse. Ex his in primis Cui institutiones di-

diligenter versauit, siquidem ex illis, quae ad litterarum obligationem ex veteri iure declarandam faciunt, desumpta esse viri docti existimant. Vid. ANTON. SCHVLTINGIVS in *Iurisprudent. Ante-Iustin.* p. 161. Inter manumittendi modos Tribonianus non recensuit manumissionem per censum factam, quam sine dubio CAIVS *L. I. Instit. Tit. I. §. 1.* retulit, licet Anianus manumissionem in ecclesia pro ea substituerit. Hinc Theophilus *L. I. T. V. §. 1. et 3.* Caium sequutus, hunc quoque manumittendi modum per censum reliquis adiecit.

* Saepius Theophilum, si quando Tribonianus a Caio dissideat, hunc potius, quam illum sequi, praeclare obseruauit V. C. IO. HENRICVS MYLIUS in *hisor. Theophili cap. III. §. VI.* Ex quo fit, vt eadem plerumque in Theophilo, quae in Caio reprehendantur, et huius institutiones aequae ac Theophili paraphrasis ex Institutionibus Iustinianeis emendantur.

§. CCCI.

Paraphra-
sis Theo-
phili mag-
ni aestima-
ta,

Vt igitur omnes boni interpretis partes Theophilus expleuit: ita paraphrasin eius omnes in oculis tulerunt, qui praeclaras eius dotes paulo penitus inspexerunt. Summis proinde laudibus iure merito Theophilum ornarunt: ANTON. AVGVSTINVS *L. III. emendat. et opin. c. VIII.* IAC. CUIACIVS *L. XXVII. Obs. c. 28. in not. ad Inst. de inoff. testam. ad L. 2. D. de usu et usufr. leg. et ad L. 54. D. de aedilit. edict.* CAROL. HANNIBAL. FABROTVS in *apologia pro graecis interpret.* NIC. HIERONYM. GYNDLINGIVS in *Gundling. P. II. n. 2.* EVERARDVS OTTO in *diff. de nupt. consobrinor. cap. IV. et in praef. ad Thes. iur. ciu. Tom. III. p. 55.* et IVSTVS

HEN.

HENNING. BOEHMER in praef. edit. institut. quibus Theophili paraphrasin subiunxit, praemissa; qui vno quasi ore consentiunt, eum *optimum, antiquissimum et fidelissimum* interpretem esse, qui multa ex intima iurisprudencia doceat. *

* Ex multis, quos nominauimus, vnicum FABROTVM audiamus. *Quis latinorum, inquit, quaelector institutiones, librum vere aureum, accuratius interpretatus est? Hoc duce si studiosa legum iuuentus uteretur, optimum, longe doctissimum, et antiquissimum antecessorem nata, sine magno labore ad iuris cognitionem perduceretur.*

§. CCCII.

Habent quidem alii, quod in Theophili Tamen et paraphrasi reprehendant * et parum abest, ^{reprehen-}fa. quin nonnulli eam iuuenum manibus excutendam esse arbitrentur. ** Quamuis vero nemo inficias iuerit, illum interdum hallucinatum esse, nec acu semper rem tetigisse in explicandis populi rom. ritibus, aut eruendis verborum natalibus: ius tamen ipsum, in quo versatus est, non ignorauit. Multa praeterea in illa notantur, quae recte se habere ostendi potest, et dudum viri doctissimi satis euicerunt *** Accedit, quod nondum satis emaculati sint codices Theophili manu exarati, sed misere a semidoctis, aliis adiectis, aliis omissis, deturpati, ex quo fit, vt librarii errores saepe Theophilo adsignentur. **** Celeb. EVERHARDVS OTTO in not. ad §. 4. prooem Inst. p. 17. Quaecunque vero vitia in illa institutionum paraphrasi iure possunt reprehendi, ea vel ideo quisque Theophilo condonabit, quod digitum, vt aiunt, ad fontes

fontes intendit, viamque rem adeuratius inquirere volentibus commonstrauit.

* Sic ANDREAS ALCIATVS *L. V. parerg. iur. cap. XXIII. suspectus*, inquit, *mihi valde est Theophilus, quem deprehendi Accursio non valde doctiorem, quoad historiam et humanitatis studia. Et FRANC. CONNANVS L. II. comment. iur. ciu. c. XV. parum diligentem rerum romanarum indagatorem illum vocat et L. IX. c. VII. civilis scientiae hospitem et peregrinum.*

** Omnium acerrimus Theophili censor fuit EDMUND. MERILLIVS, qui singularem de erroribus eius librum minatus est. *Scatet Theophilus*, inquit *et aliis erroribus et ineptis interpretationibus, quas praeter verba Iustiniani de suo interiecit, quasque, si Deus faciat, suis quibusque locis indicaturi sumus. Et vero indicare expedit, cum auctoritas Theophili non pauciores, sed potiores iuris interpretes in eisdem errores induxerit facili lapsu, dum aut parum auctorem expendebant, aut aliquid ex interprete graeco nouiter emisso proferre gestiebant. L. VIII. Obs. c. 27. et Variant. ex Cuiac. interpret. cap. II. p. 372. Vid. Gundlingian. P. II. n. II. §. 8.*

*** Exemplum habemus in SC. Macedoniano, quod a Macedone filiofam, et parricida dictum esse tradidit Theophilus, a multis ideo notatus, sed iniuria, vti ostendimus supra §. CCXCVI. Plura dabit vir doctissimus, IO. HENRICVS MYLIVS in *Theophilo cap. II. §. IV.* cuius vindicias Theophili, quarum duo saltim specimina edidit, fatum eius praematurum orbi erudito inuidisse, merito dolemus.

Commentationes iunctim sunt editae, quibus vindicias THEOPHILI MYLIVS exhibuit, ac tres sunt. Eae a GOTTL. AVG. IENICHEN sub inscriptione: *Io. Henric. Mylii opuscula academica ad illustrandam atque vindicandam Theophili paraphrasin et Iustiniani imperatoris prooem. institutionum potissimum facientia*, Lugd. Bat. MDCCCXXXVIII. iuris publici sunt factae. W.

*** Id

*** Id quod satis liquet exemplo §. 4. *Inst. de nupt.* ubi Theophilus de consobrinis ait, ἔδύνανται πρὸς γάμον συνάπτεσθαι, non possunt matrimonio iungi, quod textui latino prorsus contrarium est. Sed negatio ista, quoniam in quibusdam codicibus non exstat, sine dubio ab aliena manu est, et ideo forsan adiecta, ne a CAIO L. I. *Instit. T. IV. §. 6.* Aniani manu interpolato, Theophilus dissideret. Vnde merito illam eiecit RVTGERVS RESCIVS, cuius coniecturam postea MSCorum auctoritate firmavit FABROTVS ad §. IV. *Inst. de nupt.* Vid. ANTON. SCHVLTING *Iurisprud. Ante Iustin. p. 39.* EV. OTTO in *disp. de nuptiis consobrinor. cap. IV. §. 3.*

CAR. HAN. FABROTI coniectura est, quam hoc loco profert ECKHARDVS, ubi lectionem THEOPHILI in §. 4. *paraphras. tit. de nuptiis* suspectam reddit hocque nomine defendere conatur interpretem hunc graecum; verumtamen id haud probare videtur REITZIVS, *not. ad Theoph. tom. I. p. 97. et tom. II. p. 1197.* Merito itaque statuere possumus, THEOPHILI ex sententia nuptias consobrinorum esse prohibitas, eumque per id a mente imperatoris aberrasse; neque vero id vnicus est error, in quem lapsus est THEOPHILVS. Ita reprehenditur quoque iurisconsultus ille graecus, ob exempla iuris gentium, quae exhibuit *paraphras. libr. I. tit. II. p. 15.* et licet nonnulla ita sint comparata, vt eius causam iure in se suscepit MYLIVS cum aliis: modo tamen memoratus iurisperitus ipse concedere debet, in *opusculis*, p. 78. illum falli, quum mulctam furum pecuniariam ex iure gentium deriuat, neque perpendit, longe alias poenas alibi obtinuisse, quibus furta coercerentur. Nobiscum hac in re consentiunt ANTON. AVGVSTINVS, *libr. IV. emendat. cap. 4.* et CAR. HAN. FABROTVS, *not. ad Theophilum, posteriori eius editioni* adiectis, oleumque aequae ac operam perdidisse mihi quidem videtur REITZIVS, quum hoc nomine defendere studet THEOPHILVM. Porro carpere solent litterati homines interpretem nostrum ideo, quod pr. I. *de seruitut.* in definitione *seruitutis itineris* differentiam haud tetigerit, quam iurisconsulti Romani faciunt inter *ire* atque *ambulare*

lare et inprimis inter eos, quibus id displicuit, eminent AEG. MENAGIVS, in *amoenitat. iuris*, cap. XXXVI. p. 232. et CAR. HANN. FABROTUS, *not. ad hunc loc.* verum enim vero causam illius hac in re susceperunt VLRIC. HVBERVS, in *praelect. iuris civilis*, p. 143. et IO. DAN. RITTERVS, *diff. de itineris, actus et viae differentia*, quam REITZIVS, tom. II. *Theophili*, p. 1226. edidit. Alia, quae in hac versione reprehensione digna putant, iam silentio praetereo et solum addo, ab aliis contra THEOPHILVM proferri, quae iurisconsulto fere scitu haud sint necessaria, et solum inferuiant ad ponderandam fidem, quae sit THEOPHILO tribuenda. Ita in dubium vocatur, quod THEOPHILVS de Popilio Rufo refert, *libr. III. paraphras. tit. XI. §. I.* ideo, quod nondum constat, vtrum bina quoque nomina gesserint serui, quemadmodum ex iis liquet, quae docte hanc in rem disputarunt ANT. AVGVSTINVS, *libr. III. emendat. cap. 8. tom. IV. thes. iuris Rom.* EVERARD. OTTONIS, p. 1520. IO. ANDR. HULTMANNVS, *diff. de servis binominibus*, Lugd. Batavor. CIOCCCL. et GVIL. OTTO REITZIVS, tom. II. *Theophil.* p. 1208. neque minus multis eruditis stomachum mouit, quod vinum Campanum omnium pessimum esse statueret, *paraphras. lib. IV. tit. 6. §. 33.* ideoque discederet a sententia, quam veteres scriptores aequae ac iurisconsulti de illo amplecterentur. COLERVS scribit, *parergor. cap. 24¹*). *Blenno et insipido palato oportet fuisse Theophilum, qui interpretatur Campanum vinum, pessimum. At forte an non gustauit? esto. Imperitissimum tamen fuisse oportet, et historiae ignarissimum*, cui VAL. GVIL. FORSTERVM, *libr. de iuris interpretat. cap. 8.* EV. OTTONEM, *praef. tom. I. thesaur. iuris civil.* p. 42. ac REITZIVM, *loc. excitat. iungas.* W.

§. CCCIII.

Interpres
quoque ex

Non minorem quoque fructum subacti ingenii et iudicii interpres capiet ex HARMENOPVLI prom-

1) Tom. I. Thes. Otton. p. 376.

promptuario, aliisque Basilicorum librorum, et Har-
 graeci iuris compendiis, quae *eclogae*, *manua-* nopuli
lia, *synopses*, vel *paratitla* vocantur. Saepe enim promptua-
 iuris ciuilibis loca ex illorum interpretatione illu- rio, aliis-
 strari possunt, vel corrupta sanari, vel mutilata que com-
 redintegrari, * quod multis exemplis docuit pendiis
 IOANNES LEVNCLAVIVS L. II. *Notatorum in* fructum
 EVERH. OTTONIS *thesauro iur. ciu. Tom. III. p.* capiet.
 1474. Quemadmodum vero latina iuris ver-
 ba, quae in Basilicis occurrunt, perquam ob-
 scura sunt, nec raro a graecis interpretibus de-
 prauata: ita aegre admodum interpretes *glossis*
nomicis carebit, quae latina graecis exponunt,
 eorumque notiones interpretantur. ** Celeb.
 EV. OTTO in *Papinian. cap. IV. §. 2.* Vnde
 earum auctoritate saepe vti videmus viros do-
 ctissimos, qui in explicandis et illustrandis iuris
 ciuilibis locis egregiam operam collocarunt.

* Vt vnico exemplo rem illustrem, en L. 34. D. de
legib. cuius vltima verba in Florentinis ita legun-
 tur: *an etiam contradicito aliquando iudicio consue-*
tudo firmata sit. Haec Graeci sic vertunt *τότε*
νεχρήμεθα τῇ συνήθειᾳ, ὅτε ἀμφισβήτηται ἐν
δικαστηρίῳ ἐβεβαιώθη, tunc utimur consuetudine,
quum aliquando in dubium vocata, iudicio firmata
fuit. LEVNCLAVIVS L. II. *Notator. p. 1504.*
 Vnde patet legendum esse, *contradicta iudicio*
consuetudo, quum nihil sit loquutio *contradictio iu-*
dicio. Neque enim iudicio, sed consuetudini in
 iudicio contradicatur. Atque hanc lectionem con-
 firmat responsam Ioannis, episcopi Citriensis,
 apud laudatum LEVNCLAVIVM in *iure Graec. Rom.*
Respons. L. V. p. 323. Vid. *Gundlingian. P. VII.*
Obs. III. §. 19. Ex eodem vero loco discimus,
 non necessitatis, sed utilitatis gratia ad proban-
 dam consuetudinem requiri, vt iudex pro illa pro-
 nunciauerit, vt recte obseruat IO. SCHILTER
Exercit. ad ff. II. §. XXI.

****** Tales Glossas verborum iuris, quae passim in Basilicis reperiuntur, ex variis MSC. Codicibus bibliothecae Regis Galliae descriptas edidit CAROLVS LABBAEVS Parisiis 1606. Has variis accessionibus, et Iosephi Scaligeri, aliorumque emendationibus auctas, notis instruxit ANTON. SCHVLTINGIVS, quae *Thes. iur. ciu. Otton. Tom. III.* colophonem imponunt. Plura de glossariis graecis iuridicis exponit IO. ALBERTVS FABRICIVS *Bibl. Graec. L. IV. cap. 36. §. 2. sq.* Nec quemquam legisse poenitebit, quae more suo, hoc est, eleganter et erudite, disputavit vir celeberrimus IO. AVGVSTVS ERNESTI *de glossariis graecor. vera indole et recto usu in interpretat.*

§. CCCIV.

graeci tamen iuris interpretes cum cautione adhibendi.

Quamuis vero graeci iuris interpretes, vt haecenus ostensum est, permultum ad pleniorrem iuris Iustiniani intelligentiam conducant, et magnam proinde auctoritatem in interpretatione habere debeant: tamen, vt eorum adiumento recte utaris, magna opus est cautio. Nam quum Graeci ex posterioribus legibus in ipso contextu quaedam vel corrigere, vel mutare soleant, et iurisprudentiam suorum temporum veteri iurisprudentiae passim miscuerint: facile intelligitur, non simpliciter, et inconsiderate illis fidem esse habendam. * Fieri enim potest, vt riuulos, sordibus et luto inquinatos, imprudenter Latinorum fontibus longe purioribus et limpidioribus anteponamus. Quare illi demum recte eos ad interpretanda iuris ciu. loca adhibere poterunt, qui legum iuriumque quasi fastos animo complexi sunt, et iudicio ad iura diuerso tempore constituta discernenda instructi.

* Hinc

- Hinc HUGO DONELLVS dicebat, se tum serio de sententia, sibi alias non suspecta, dubitare, vbi eam Graecis placuisse videat.

Omnino cautio haec, qua ex sententia ECKHARDI libri iuris Graeci sunt euoluendi, commendanda est; neque credendum, tuto posse ex iis emendari leges, quae discrepant earum in translatione, in basilicis tradita. Etsi supra ipse sententiam amplexus sim, nonnumquam optimas ibi exhiberi lectiones, propterea quod exempla digestorum aequae ac codicis, quibus vsi sunt auctores earum versionum, quae maximam partem in libros basilicorum migrarunt, aetate sine dubio antecedant iis, quae ad nos perueniunt: merito tamen simul ponderare debemus, libros ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ longe post Iustiniani tempora esse compositos, ac Leonem philosophum in fine demum seculi noni imperii clauum tenuisse, vti inter alios docte animaduertit CHRIST. GOTTFR. HOFMANNVS, *histor. iuris Rom. libr. III. cap. 3. §. 3. p. 652.* Quot quaeso itaque mutationes subire potuerint illae versiones graecae, ex quibus loca quaedam in digesta sunt translata, si quoque eas auctores horum librorum sub auspiciis Sabbatii illius adhibuerint? Neque vero hoc constat certo; praeterea autem sola est coniectura, si ingenue rem fateri debemus, libros iuris Romani nostri statim graece translatos esse post Iustiniani tempora, ideoque emendatiores fuisse ipsorum codices, quam nostros: coniectura, quae mihi quidem quoque probabilis est, tamen pro vera haud certe est habenda. Haec quum ita sint, prius haud est adoptanda lectio ex libris Basilicorum, quam si probabilitate alioquin sit munita, eandemque ob rem libens suffragor IO. GVIL. MARCKARDO, quum *probabil. receptar. lect. iuris civilis*, p. 81. *ex basilicis quidquam temere latino textui obtrudendum esse* negat. Illustrat hoc eleganti exemplo. Scribit POMPONIVS, L. vlt. D. *de rer. diuis.* *nam ciues Romanos alia, quam per portam egredi non licet.* Exhibent ita hunc locum editio Florentina aequae ac Haloandrina: immo omnes libri, vti fatetur GERH. NOODTIVS, *comment. in digest. libr. 1. tom. II. oper. p. 38.* ab iis tamen libri iuris graeci dissident et in locum *egredi* vocabulum

ingredi surrogant *libr. XLVI. tit. I. tom. VI. p. 164.*
μη δια της πορτης εισιων, non per portam ingrediens.
 Haec est ratio, cur NOODTIVS vel minimum melius
 esse iudicet, vbi legatur *ingredi*; sed recte MAR-
 CKARDVS eum reprehendit, propterea quod com-
 mode quoque explicari queat lex, si lectio vulgata
 retineatur. Eadem ratione IAC. VOORDA, *elector.*
cap. 2. p. 21. errorem, quo laborat L. 30. D. *pro*
socio, ipsis Basilicis antiquiorem esse putat, et ANR.
 SCHVLTINGIVS pro *donum praebuerit* in L. I. §.
 vlt. D. *de extraord. criminib.* licet illud inueniatur
 in basilicis aequae ac Florentinis pandectis, *domum*
praebuerit, in *iurisprudencia Anteiustiniana*, p.
 444. legit, quia haec *libr. V. sententiar. tit. 4. §. 14.*
 traduntur; horum virorum exemplum autem imita-
 tus est CAROL. ANT. VON WACHENDORF, *observat.*
ad leges quasdam iuris civil. cap. I. in GERH. OEL-
 RICHS *thesaur. nou. dissertat. iuridicar. selectissimar.*
tom. II. vol. II. p. 162. quum auctoritas librorum
 ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ eum deterrere haud potuit ab emen-
 datione L. 5. §. vlt. D. *de his, qui effud. vel deiece-*
rint, quam tentavit. Licet etiam illa sustineant
 particulam illam copulatiuam, quam omnes fere
 codices adprobant: *ista autem actio popularis est;*
et heredi similibusque competit, *libr. LX. tit. 4. tom.*
VII. p. 120. ed. FABROTI: vitium tamen solum ve-
 tustissimum esse arbitratur WACHENDORFIVS et *nec*
heredi similibusque competit, legit. Quum ex his
 satis abunde, vti spero, liquet, etiam non semper
 optimas lectiones ex libris Basilicis hauriri: porro
 notandum est, eorum auctores, quum hunc vel
 illum locum digestorum exhibeant, a mente iuris-
 consultorum nonnumquam recessisse. Perspicimus
 id, vt vnico exemplo rem illustrem, vbi *libr.*
XXXVIII. tit. 8. 1) L. I. §. 8. D. de magistrat.
conueniendis traditur, quum ita hanc legem exhi-
 beant, vt magistratibus adscribant, quod *tutorum*
 dent satisfactiones; neque perpendant, eos quidem
 accipere atque aestimare solere satisfactiones; mi-
 nime

1) Tom. V. p. 109.

nime autem dare: his autem accedit aliud adhuc momentum, quod haud vilipendere debemus. Quemadmodum per librariorum negligentiam pleraque fere vitia irreperunt in codices iuris Romani, in quibus eruendis multi critici omne fere tempus consumserunt: ita quoque ipsi libri iuris graeci multis in locis sunt corrupti atque emendationem nonnumquam admittunt: vel minimum eiusmodi labore in basilicis functi sunt IO. GEORG. MARCKARDVS, *prohabil. receptar. lect. iuris civilis*, p. 80. S. H. VAN IDSINGA, *varior. iuris civil. cap. 8. p. 58.* et GEORG. D'ARNAVD, *var. coniecturar. libr. II. cap. 10. p. 250 et 293.* Haec si paullo curatius perpendamus, hisque iungamus, quod ECKHARDVS hoc loco monuit, atque ad id simul respiciamus, quod longe post aetatem IUSTINIANI eius a successoribus legibus sit sancitum et non minus in libris ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ traditum; merito ECKHARDO concedere debemus, riuulos eum fontibus purioribus praepone-re, qui libros iuris Graeci inconsiderate consulere vellet. W.

C A P. VIII.

DE

RATIONE INTERPRETANDI CANONES ET DECRETALES.

§. CCCV.

Progredimur ad alterum ius aduentitium, quo ^{Transitio} in Germania utimur. Iuris enim canonici ^{ad ius ca-} corpus quum ad imitationem corporis iuris ci- ^{non.} vilis adornatum, similem fere illi formam consequutum sit: periculum facere lubet, an illa, quam haecenus explicauimus, leges interpretandi ratio, in canonibus quoque et decretalibus cum fructu possit usurpari.

Rr 3

§. CCCVI.

§. CCCVI.

Ius cano-
nicum in
duas diui-
ditur par-
tes.

Quum voluminis, in quo interpretando ver-
samur, conditionem cognitam perspectamque
habere nos oporteat: pauca prius ex historia
iuris canonici hic repetemus, et de compo-
sitione ac fontibus illius iuris, quantum fert in-
stituti nostri ratio, dicemus. *Ius autem cano-
nicum* in duas diuiditur partes, quarum prior
decretum, nomine in scholis recepto, * voca-
tur, posterior constitutiones, rescripta, et
epistolas decretales Pontificum complectitur.

* In antiquis enim libris non *decretum*, sed *decreto-
rum corpus, collectio, adparatus* vocatur: neque
enim vnius decreti explanatio est, sed plurium
decretorum compilatio. Ipse vero Gratianus
opus suum *concordiam discordantium canonum* in-
scripsit, licet hoc nomen non sine rubore susti-
neat. ANTON. AVGVSTINVS *de emendat. Gra-
tiani L. I. dial. I. p. 3.*¹⁾ et STEPH. BALVZIVS
in *notis ad illum p. 654.* CASPAR ZIEGLER *Diff.
de orig. et increment. iur. canon. §. 38.*²⁾

§. CCCVII.

Decretum
quando
Gratianus
compo-
suerit?

Quod ad decretum, seu primam corporis
iuris canonici partem attinet, opus illud priua-
tis auspiciis saeculo XII. a GRATIANO, Clusino,
monacho Benedictino, compositum est ex ca-
nonibus Apostolorum, conciliorum tum gene-
ralium, tum particularium, tam Orientis,
quam Occidentis, ex epistolis item, et consti-
tutionibus Pontificum, dictisque patrum, Grae-
corum simul et Latinorum, et variis legibus
pan-

1) Edit. GERH. VON MASTRICHT, Amhem. 1678.

2) Praemissa ELVSD. *iuri canon.* Wittemberg. 1669.

pandectarum, codicis, et Nouellarum. FRANCISCUS FLORENS *de recta iur. can. docendi et disc. rat. T. I. Opp. p. 61.* GERH. VAN MASTRICHT *histor. iur. eccles. n. 294. sq.* Quo labore ut eo maiorem a iuventute canonum studiosa gratiam iniret, via quadam, quam Ivo Carnotensis in praefatione operis sui tradidit, canones inter se dissidentes in concordiam reducere studuit, * quod exemplo egregie illustrat IVSTVS HENNING. BOEHMER in *diff. de varia decreti Gratiani fortuna* edit. *Corpor. iuris canon. praemissa §. XI.*

* Hinc non mirandum est, Gratiani opus tantam in scholis auctoritatem consequutum esse, ut solum in manibus omnium, posthabitis prioribus collectionibus, versaretur. Quin publice illud in scholarum usum ab Eugenio III. P. R. confirmatum esse, quod fere omnes iuris canon. interpretes negant, luculentissimo testimonio, ex vetustissimo kalendario archigymnasii Bononiensis depromto, comprobavit vir nostra laude maior, IVSTVS HENNING. BOEHMERVS in *diff. laudata §. XII.*

Quemadmodum GERARD. VON MASTRICHT, *historia iuris canonici*, §. 295. p. 325. GUID. PANCIROLLVS, *de clar. legum interpretibus, libr. III. cap. 2.* IO. HENR. CHRIST. DE SELCHOW, *historia iuris cap. 11. §. 112. p. 97.* animaduertunt, ciuitas, qua Gratianus lucem adspexit, in Etruria erat sita, atque Clusium vocabatur: in monasterio Clastensi autem vitam degebat idque tempore Conradi III. Num fuerit spurius ac frater magistri illius sententiarum, Petr. Lombardi et Petri Comestoris, iam non inquiram, et solum moneo, non solum PANCIROLLVM loc. memorat. sed etiam CASP. ZIEGLERVVM, *diff. de origine et incrementis iuris canonici*, §. XXXVII. hoc constanter negare. Inter fontes, quos adiit Gratianus, etiam leges iuris Romani referuntur; quicquid tamen ex illis protulit, hausit ex corpore iuris Alariciano, uti idem doctissimus iuris-

consultus notauit. Conscripsit hunc librum in monasterio quoddam Bononiensi, et quidem eo, quod diuo Felici esset dicatum, vt ex epitaphio eius, a IO. MABILLONIO, in *itinere Italico*, p. 199. edito, patet, circa annum CIICLI. vti MASTRICHTVS, *loc. memor.* copiosius exponit. Si coniecturam sequi licet, quam hoc loco profert ANTON. AVGVSTINVS, *libr. 1. de emendat. Gratiani*, dial. 1. p. 5. Gratianus ideo *concordiam* vocabat librum suum, propterea quod etiam alii eiusmodi collectiones *concordias* isto tempore vocarent; num autem calendario isti Bononiensi fides habenda sit, quam tribuit ipsi BOEHMERVS in quaestione, num ab Eugenio III. sit confirmatum hoc opus, alia est quaestio ¹⁾. Etsi rationibus sedis Romanae consulere studeret hocce opere, quantum posset; multa tamen capita irreperunt, quae haud placuerunt pontificibus, vti PERTSCHIVS, in *der Geschichte des Kirchenrechts*, sect. III. §. 8. p. 233. copiosius exponit. Eo minus itaque credendum est, Eugenium decretum illud publice adprobasse, hocque omnes fere iurisconsulti cum FR. FLORENTE, *praefat. de auctor. collect. Gratiani* ²⁾, ALBERICO DE ROSATE, in *dictionary*, CASP. ZIEGLERO *de origine et incrementis iuris canonici*, §. XXXVI. vno ore adfirmant; tacite tamen statim est factum ac mirum profecto, quam celerrime summum ad auctoritatis fastigium ope doctorum ascenderit. GEORG. HENR. AYRERVS, *diff. de collect. iuris canonici cum veteris tum recentioris*, in *opusculis varii argumenti*, tom. 1. p. 114. W.

§. CCCVIII.

Non ipsos
adiit fon-
tes,

Etsi vero XXIV. annorum spatium operi illi impendisse dicitur Gratianus, CASPAR ZIEGLER

1) Vid. *Magazin für Kirchenrecht und Kirchengeschichte*, (Leipzig 1778.) I. B. I. St. p. 1. sequ.

2) Tom. 1. *Opp. iurid.* edit. DOVIATII (Paris 1679.) p. 43.

LER *de orig. et increm. iur. canon.* §. 36. nullo tamen iudicio, nec bona fide in illo versatus est, quia non fontes ipsos adiit, sed riuulos valde inquinatos confectatus est. Neque enim concilia vidit, neque pontificum registra, neque patrum scripta inspexit, sed ex antiquioribus canonum collectionibus omnia compilauit.* Tales sunt Iuonis, Anselmi, Burchardi Wormatiensis, Reginonis, et aliorum collectiones canonum, de quibus fuse exponunt, qui historiam iuris canonici enarrarunt. GERARDVS MASTRICHT *in histor. iur. eccles. n. 248. sq.* ZEGGER. BERNARD. VAN ESPEN *schol. in omn. canon. concilior. part. IV. et V.*

- * ANTON. AVGVSTINVS *L. I. de emendat. Gratiani dial. I. p. 9.* Hic, ut nosti, et ut facile omnes concedunt, compiler insignis, nihil fere habet valde utile, quod proprium dicere possis; sed corniculæ illi similis, ut est in fabulis, risum scientibus, admirationem ignorantibus mouet. Si verba consideres, nihil illo tritius; si artem requiras, et ordinem docendi, frustra laborabis. Ita multa, refert alieno loco ponenda, ita pro certis incerta constituit; ut malis illa eadem in ipsis libris non solum conciliorum, sed etiam Burchardi, et Iuonis, et aliorum requirere.

§. CCCIX.

Quum omnes, qui saeculo X. et XI. canones ^{sed fabulis} collegerunt, quorum alter alterum fere exscri-^{inquinavit}psit, epistolas decretales primorum Romae episcoporum a Clemente vsque ad Siricum, a Pseudo Isidoro confictas, aliaque commentitia monumenta in collectiones suas retulerunt:* fieri non potuit, quin Gratianus, qui sua ex illis hausit, et fidem eorum sequutus est, iisdem fabulis decretorum corpus inquinaret. Et

quemadmodum quisque compilator multa perperam descripsit, alia corrupit, vel mutauit, et grauius alter alterum errare coegit: sic eorum quoque errata omnia Gratianus in decretum transtulit, nouisque liberaliter cumulauit. AVGVSTINVS *de emendat. Grat. L. I. dial. 15. p. m. 233.* Vid. STEPH. BALVZIVS *praef. ad Reginon.* ESPENIVS *schol. in omn. canon. concilior. Part. V. cap. II. §. 2. sq. et cap. III. §. 2.*

* Ex instituto hoc demonstrauit DAVID. BLONDELLVS in *prolegom. ad Pseudo Isidorum cap. XVIII.* ubi satis longum catalogum contextuit epistolarum supposititiarum, et capitulorum, quae Regino, Burchardus, Iuo Carnotensis, et Gratianus suis inseruerunt collectionibus, vt sedis Romanae auctoritatem amplificarent, iuraque prouocationum ex toto terrarum orbe ad illam stabilirent. IO. ADAM. KOPPIVS *histor. iuris P. II. epocha V. sq.*

Quum Gratianus magna profecto libertate vteretur, qua, quicquid ipsi displiceret, deleret, dudum id perspexerunt litterati homines: immo, quod mirum fere est, media, id est horrida atque inculta aetate eius interpretes, ita vt ab his perstringatur ac legamus gl. ad cap. 2. dist. 68. *superficialis est argumentatio magistri: mentiris Gratiane:* gl. ad cap. 7. *Const. 2. quae 3. Hic fateor plane te mentitum Gratiane* et gl. in pr. D. 18. litt. a. *illud non est verum.* Comparante eadem ob rem eum CASP. ZIEGLERVS, *loc. memorat. §. 38.* et GEORG. HENR. AYRERVS, *in opusculis*, p. 113. ob mutationes cum Triboniano, atque obseruant, plures adhuc interpolationes reperiri in decreto, quam in digestis; merito tamen simul animaduertendum est, multa irrepsisse in hunc librum, quae sint nefaria, immo praeceptis pontificum Romanorum, licet ea alioquin acerrime propugnaret, aduersentur. Ita permittitur *concubinatus cap. 4. dist. 34.* atque introducitur *communio platonica, cap. 2. dist. 1. et can. 12. dist. 40.* primatus sic relicitur, *quicumque desiderauit primatum in terra in-*

veniet confusionem in coelo; nec inter seruos christi computabitur. W.

§. CCCX.

Ex quo intelligi potest, quam multis mendis, Hinc multis et varii generis erroribus Gratiani decretum ^{tis scatet} scateat, * quorum cognitio interpreti admodum ^{erroribus.} necessaria est. Obseruarunt enim viri ingenio et doctrina praestantes, in illo I. spuria capita a sinceris non discerni, II. multa capita ad alienos referri auctores; III. saepe temporum discrimina non obseruari, nec veram capitulorum aetatem designari; IV. loca ex scriptis patrum perperam, vel nimis generaliter citari; ** V. in nominibus hominum, urbium, prouinciarum, conciliorum, et aliarum rerum saepe peccatum esse; VI. sententias patrum interpolatas; VII. varias vnius capituli graeci, et saepe falsas interpretationes adferri, et denique VIII. vitiosas saepe esse capitulorum inscriptiones. *** Quae vero librariorum incuria, vel oscitantia in decretum irreperunt, menda, vix possunt ad certa capita referri. Exempla errorum plena manu dabit ANTON. AVGVSTINVS L. II. de emendat. Gratiani. FRANC. FLORENS de recta iur. can. discendi rat. Tom. I. opp. p. 61. sq.

* Errores Gratiani primi libere indicarunt ANTONIVS DEMOCHARES ¹⁾ et ANTON. CONTIVS, Galli duo doctissimi, qui decretum a mendis et falsis inscriptionibus purgare, et in meliorem formam redigere studuerunt.

** In

¹⁾ Edidit *Corp. iur. can. cum paratitlis*, Lugduni 1555. VI. vol. 3.

****** In citandis auctorum locis exemplo Burchardi et Iuonis ita versatur Gratianus, vt generatim laudet patres, v. g. *Augustinus dicit, Hieronymus dicit*, omiffa scripti specialis, vnde testimonium depromptum est, mentione. Nec concilia distincte, sed generaliter, e. g. *ex concilio Aurelianensi*, omiffio etiam canonis numero allegauit, licet plura diuerso tempore celebrata fuerint, numeris distinguenda. *Corrector. Roman. admonit. ad lector.* IVST. HENNING. BOEHMER in *diff. cit.* §. XVII. not. c.

******* In primis illa capitula, quae ex capitularibus desumpta sunt, falso conciliis, vel patribus sunt inscripta; exemplo esse possunt c. 12. C. XXII. qu. 1. et c. 16. C. ead. qu. 5. Huius rei culpam sustinet Burchardus, qui Gratianum in errorem induxit, et, ne capitula, quae ex Reginone descripsit, e capitularibus sumpta esse viderentur, ea conciliis vel patribus antiquis non sine falso, et insigni audacia adscripsit, vt obseruat vir summus STEPH. BALVZIVS in *notis ad Reginon.* §. 22. et in *praef. ad tom. I. capitular. regum Francor.* §. 20. Atque hunc Raymundus quoque sequutus est, vti patet ex *cap. I. X. de testib. et attestat. cap. I. X. de rer. permutat. cap. III. X. de regular. et transf. ad relig.* Vid. VAN ESPEN *Schol. in canon. concil. P. IV. cap. III. §. 6. P. V. cap. II. §. 3.* IVSTVS HENNING. BOEHMER in *praef. Tom. II. iur. can. praemissa* §. XI. Aliqua vero capitula nullas habent inscriptiones.

Eadem ratione id iure in opere Gratiani reprehenditur, quod in inscriptionibus saepenumero ea, quae in conciliis sunt decreta, pontificibus tribuantur maximis; atque ea, quae sancita sunt a quodam saltem episcopo in eius dioecesi, Romano pontifici adsignentur, vel concilio generali aut prouinciali. Vsq̃ue eo procedit, vt ea, quae ex concilio Martini papae, aut Hadriani sumpta esse feruntur, Martino Bracarenfi sint adsignanda; vel Engelramo episcopo; vel Hadriano ad Engelramum: inmo Gregorio, Augustino ac Hieronymo tribuit, quae ipsis haud in mentem venerunt, quemadmodum latius

tius hoc exponit ANT. AVGVSTINVS, *Lib. I. dialog.*
 1. *de emendat. Gratiani.* p. 8. W,

§. CCCXI.

Quamquam vero in decreto a sordibus, vitiis. ^{Emenda-}
 que et fragmentis apocryphis purgando, iussu ^{tum qui-}
 et auctoritate Pontificum rom. PII IV. PII V, ^{dem, sed}
 et potissimum GREGORII XII. selecti hanc in ^{multa in}
 rem viri doctissimi praeclare elaborarunt, quo- ^{eodem su-}
 rum opera multa capita suis auctoribus restitu- ^{persunt}
 ta sunt: tamen non solum multa errata intacta ^{menda.}
 reliquerunt, et spurias Pontificum, qui Siri-
 cium praecesserunt, epistolas decretales tam-
 quam sincere receperunt, sed ipsum quoque
 opus, multis adiectis, vel omissis, ita immuta-
 runt, ut Gratianus merito in Gratiano deside-
 retur. * Ex quo illud sponte intelligitur, I. non
 esse omnino archetypo congruens, quidquid a
 Gratiano post emendationem romanam refer-
 tur, et II. multos adhuc errores, multa men-
 da in decreto superesse. VAN ESPEN in *schol.*
in omnes canon. concil. P. VI. cap. II. §. V. et
VI. IO. STRAVCHIVS *Amoenit. iur. can. Ecl. VI.*
p. 141.

* Primo enim Correctores Romani aliqua nonnullis
 tribuunt, quae illis non attribui posse constat:
 deinde sublati Gratiani inscriptionibus, quae in
 omnibus codicibus manuscriptis et editis habentur,
 alias substituunt: tum si qua mutata, addita,
 vel detracta sunt, nullam eius rei mentionem faciunt.
 Vnde aliud plane decretum emendatum esse adparet,
 quam a Gratiano compositum et editum est. Recte igitur vir
 eximius, STEPH. BALVZIVS in *praef. ad Augustinum de emendat. Gratiani*
 §. XXIX. p. 650. unum, inquit, in correctoribus illis reprehensione dignum putaverim, quod
 Gratianum purum putum, id est, cum naevis et er-

roribus suis, quomodo persaepe citari solet, exhiberi noluerint, sed pleraque in textu et in capitulorum inscriptione mutauerint, quae eodem cum fructu legentium potuissent adnotari in margine, ut alibi frequenter factum ab illis est. Sunt etiam nonnulla ab his interpolata apud Gratianum, quae vere quidem sunt auctorum, unde primo sumta sunt, sed quae tamen non exstant in locis, unde ea Gratianus accepit.

Pius quartus primus fuit, qui purpuratis quibusdam viris aliisque doctissimis viris vndique conquisitis negotium imponeret, Gratianum ex fontibus, quos ipse saepe non consuluerat, restituendi. Nomina illorum recenset ANT. AVGVSTINVS, *de emendat. Gratiani*, p. 343. et GERH. VAN MASTRICHT, *histor. iuris canonici*, §. 393. p. 423. Continuarunt laborem, imperante Pio V. ac sub auspiciis Gregorii XIII. ad finem tandem est perductus¹⁾. Nominantur *correctores Romani*, atque ea, quae ab ipsis sunt mutata, plerumque verbo: *corr. Rom.* indicantur.

Praeter has emendationes merito quoque *palearum* mentio est facienda, quae non minus in decreto leguntur. Reperiuntur *can. 1. distinct. 5. can. 2. dist. 6. can. 1. dist. 9. can. 1. II. 16. dist. 18. can. 13. dist. 23. can. 5. dist. 25. can. 7. dist. 27. can. 5. dist. 31. caus. 1. quaeest. 1. can. 60. caus. 2. quaeest. 4. can. 14. 15.* atque innumeris aliis locis, quae adcurate nominat PETR. MULLERVS, *not. ad Struu. tom. 1. p. 85.* Haud consentiunt iuris interpretes, ubi originem huius nominis indicare volunt, quemadmodum ex iis liquet, quae hanc in rem proferunt GVID. PANCIROLLVS, *libr. III. de clar. legum interpretibus, cap. 2.* ANT. CONTIVS, *ad dist. 5.* atque ANTON. AVGVSTINVS, *libr. 1. de emendat. Gratiani, dial. 11. p. 23.* eorum tamen sententia reliquas antecedere mihi videtur, qui paleas dictas esse putant ἀπο τὰ πα-

1) Prodiit haec editio, ad XI. codd. mssos emendata, Romae 1580. et 1582. IV. Vol. in fol. Eam secuti sunt, qui postea corp. iur. can. edidere.

παλαιον, antiquatum, propterea quod veteres ea legum capita, quae in desuetudinem venerunt, siue haud valuerunt, ita vocarent. Sunt, qui has paleas non minus a Gratiano deriuant, easue ab Eugenio P. R. reprobatas esse opinantur: sed iis obstat, antiquissimos codices illas haud habuisse atque in iis primum adparuisse, qui exarati sunt in seculo quarto et decimo²⁾: immo in codice Vaticano eas adiectas esse recentiore scriptura, vti testatur BARONIVS, *annal. eccles. tom. XII. ad ann. 1551.* Concludimus itaque ex his merito, eas quoque recentiori tempore adiectas, hacque in re in BERN. ZEG. VAN ESPEN, *in scholiis ad omnes canones conciliorum, part. I, cap. I. §. 3. et 25.* discedimus sententiam. W.

§. CCCXII.

Quum a πρωτοτύπω saepe decretum, prout Inspiciat a correctoribus romanis editum est, discrepet: itaque in- non sine insigni fructu id dabit operam, qui lo- terpres ca quaedam decreti interpretari cupit, vt fon- fontes et tes ipsos iuris canon. inspiciat. Inter illos vero priores collectiones, vt referuntur I. conciliorum collectiones; * II. an- nes, vt tiquae canonum collectiones; III. scripta patrum, IV. capitularia regum Francorum; et V. codices decreti vetusti et manuscripti. De his generatim obseruamus, eo purius manare riuulos, minusque inquinatos esse, quo suo quasi capiti, suo fonti sunt propiores, hoc est, eo in-

2) Conf. IVST. HENN, BOEHMERS *Gründliche Untersuchung des Worts Palea.* In den *Wöchentl. Hall. Anzeigen* d. a. 1744. n. 32. sequ. et AVG. FR. SCHOTTS *Iurist. Wochenblatt* d. a. 1773. N. I. nec non IOH. ANT. DE RIEGGER *Progr. de Paleis Decreto Gratiani insertis.* Friburgi 1768. Exstat in EIVS *opusculis ad historiam et iurisprudentiam praecipue ecclesiasticam pertinent.* (Friburgi Brisgov. 1773.) p. 307.

integriores esse canonum collectiones, quo sunt antiquiores.

* Inter praestantissimas generalium conciliorum collectiones prae caeteris illae commendantur, quae opera et studio PHILIPPI LABBAEI et GABRIELIS COSSARTII, IO. HARDVINI, NIC. COLETI, et CHRISTIANI LVPI prodierunt. Alii vero collectiones conciliorum particularium diuersorum regnorum, Galliae, Hispaniae, Britanniae et Hiberniae procurarunt, quas adcurate recenset vir illustris CHRISTIANVS GOTTLIEB BVDERVS in *bibliotheca iuris selecta Struniana*, cap. XV. §. VI.

Ante omnia hoc loco iure praedicanda merita immortalia de emendatione decreti, quibus tres ANTONII memoriam nominis sui conseruarunt, videlicet ANTON. DEMOCHARES, ANT. CONTIVS ac ANT. AVGVSTINVS. Quum duo priores ab ipso auctore sunt nominati, iis merito est iungendus ANT. AVGVSTINVS, cuius *dialogi libr. II. de emendat. Gratiani*, Tarraconae, CIOICLXXXVII. et Parisiis CIOICCVII. lucem adspexerunt. Prodierunt porro cum notis STEPH. BALVZII ac eiusdem praef. *de historia iuris canonici*, Parisiis CIOICLXXII. atque cum notis eiusdem viri pariter ac GERH. VON MASTRICHT, Duisburgi CIOICLXXVI. et Arnhemii, CIOICLXXVIII. tandem editio haec recusa est cura IOSEPH. ANT. RIEGGERI, Viennae CIOICCLXIV. Hic quum multis in locis lucem accendit GRATIANO, quam alioquin desiderat: subsidia, quibus interpreti opus est, ubi decreti loca difficiliora est explanaturus, partim sunt fontes, ex quibus Gratianus hausit: partim codices eius manu exarati. Inter illos primum locum adsigno

iis, quae in conciliis, ante Gratianum habitis, sunt acta. Quum multi eruditorum virorum in edendis actis conciliorum studia sua posuerunt: haud incommode cum ECKHARDO collectiones, quas iuris publici fecerunt, in vniuersales ac particulares diuidere possumus. Quum inter istas referre debemus: IAC. MERLINI, *consilia generalia*, tom. I. et II. Lutetiae Paris. CIOICXXIII. in fol. Colon.

CICIODXXX. 8. et Paris. CICIODXXXV. 2) PETRI CRABBE concilia omnia, tam generalia, quam particularia ab apostolorum temporibus in hunc usque diem a sanctissimis patribus celebrata, volum. II. Coloniae CICIODXXXVIII. et vol. III. ibid. CICIODLVII. 1) LAVR. SVRII, concilia omnia tum generalia tum provincialia atque particularia, vol. IV. Colon. CICIODLXVII. Conciliorum omnium tam generalium, quam provincialium volumen, in V. vol. Venetiis CICIODLXXXV. IAC. SIRMONTI concilia generalia ecclesiae catholicae, Romae CICIODCVIII. vol. IV. SEVERINI BINII concilia generalia et provincialia, quaecumque reperiri potuerunt, IV. vol. Coloniae CICIODCVI. ibid. CICIODCXVIII. et Lutetiae Parisiorum CICIODCXXXVIII. conciliorum omnium generalium et provincialium collectionem regiam, vol. XXXVII. Lutetiae Parisiorum CICIODCXXXIV. PHILIP. LABBAEI sacrosancta concilia ad regiam editionem exacta, quae nunc quarta parte prodit auctior, Parisiis CICIODCLXXIV. STEPH. BALVZII novam collectionem conciliorum, Parisiis CICIODCLXXXVIII. IO. HARDVINI collectionem maximam conciliorum generalium et provincialium, decretalium et constitutionum summorum pontificum, vol. XII. Parisiis CICIODCCXV. NIC. COLETI sacrosancta concilia ad regiam editionem exacta, Venet. CICIODCCXXVIII — CICIODCCXXXII. in vol. XXIII. et IO. DOMINIC. MANSI 2) sanctorum con-

1) Editio noua, auctior, tribusque voluminibus constans prodiit ibid. 1551.

2) Eius supplementa ad COLETI Collectionem prodierunt Lucae 1748 — 1752. VI. tom. Postea vero edere coepit: SS. Conciliorum nouam et amplissimam collectionem, in qua praeter ea, quae Phil. Labbaeus et Dan. Cossartius in lucem edidere, quaeque ex Steph. Baluzio et Ioh. Harduino priori editioni inseruit Coleti, ea omnia insuper suis in locis optime disposita exhibentur, quae Ioh. Dom. Mansi euulgavit. Edit. nouiss. ab eodem Mansi, potissimum fauorem et opem praestante Cardinali Domin. Passioneo, recensitam et auctam. Florentiae 1759. Opus. SS. noua-

conciliorum et decretalium collectionem novam, Lucae MDCCCLI. Non minus quoque particulares collectiones notatu sint dignae, videlicet GARSIAE LOAISAE *collectio conciliorum Hispaniae*, Madrit. MDXCIII. IOSEPH. SAENZ DE AGVIRRE *collectio maxima conciliorum omnium Hispaniae et novi orbis*, Romae MDCCXCIII. IV. Tom. fol. IAC. SIRMONDI *concilia antiquae Galliae a Constantini temporibus ad finem seculi decimi* Paris. MDCCXXIX. vol. III. PETR. DE LA LANDE *conciliorum antiquorum Galliae a Sirmondo editorum supplementa*, Paris. MDCCCLXVI. LVD. ODESPVN DE LA MESCHINIERES *concilia nouissima Galliae a tempore concilii Tridentini celebrata*, Parisiis MDCCXXXVI. fol. STEPH. BALVZII, *concilia Galliae Narbonensis*, Paris. MDCCCLXVIII. 8. HENR. SPELMANNI *concilia, decreta, leges, constitutiones ad res Ecclesiae orbis Britannici*, vol. II. Londini Tom. I. MDCCXXXIX. et Tom. II. MDCCCLXIV. fol. DAV. WILKINS *concil. magnae Britanniae et Hiberniae*, Londini MDCCXXXVII. Vol. IV. fol. CAROL. PETERFEY *sacra concilia ecclesiae Romano-catholicae in regno Vngariae*, Vindobon. MDCCCLII. ac IOSEPH. HARZHEIM, *concil. Germaniae*, Tom. X. Coloniae, MDCCCLIX — MDCCCLXXV. Cum his iungo

II. *canones ecclesiarum*. Quum inter illos sine dubio GRATIANVS *canonibus apostolorum* primum tribuit locum, merito animaduertimus, diuinis his legatis eos nullo modo adsignari posse; inter ipsos tamen canones atque illorum collectionem distinguendum esse. Quum in illis multa reperiantur, quae seculo secundo, tertio et quarto sunt decreta, ante tamen seculum quartum in corpus haud sunt collecti, nec apostolis tributi. Primum memorantur

nondum absolutum, sed tantum vsque ad annum 1434 haftenus perductum. Iam XXIX tomis in fol. constat, quorum priores XIII. Florentiae; ceteri Venetiis, omnes expensis Antonii Zattae Veneti apparuerunt. Nouissimus, (ab an. 1431 — 1434.) prodiit an 1788.

tur a Nectario in Synodo Constantinopolitana ann. CCCXCIV. celebrata apud ZONARAM, p. 527. et BALSAMONEM p. 763. IO. SCHOLASTICVS omnes canones admisit atque idem factum est in concilio Trullano: immo IO. DAMASCENVS non tantum eos apostolis adscribit; sed libris quoque noui testamenti adnumerat. Exhibent illos inter antiquiores DIONYSIVS *exiguus*, ISIDORVS MERCATOR, CRESCONIVS atque inter recentiores GVIL. BEVEREGIVS, in *synodico; siue pandectis canon. eccles. graec. tom. I. p. I.* ac IO. BAPTISTA COTELERIVS, in *iudicio de canonibus apostolicis, tom. I. patrum apostolicorum*, p. 429. alii autem, in quibus solum THOM. ITTIGIVM, *diff. de pseudepigraphis Christi, Mariae et apostolor. cap. XI.* IO. GVIL. IANVM, *diff. de antiquitat. canonum apostolicorum*, Vitembergae MDCCCVI. IO. FRANC. BVDDEVN *isagog. ad theol. vnivers. libr. II. cap. 5. §. 3.* p. 742. beatum patrem, IO. GEORG. WALCHIVM, *histor. ecclesiastica noui testamenti, secul. I. cap. I. sect. III.* p. 330. ac PAVLL. IOSEPH. DE RIEGGER. *diff. de collect. iuris ecclesiastici Ante - Gratianei*, ³⁾ *cap. VI.* p. 42. nominamus, plura hisce de canonibus tradiderunt. Neque vero minus adiit *canones alios* GRATIANVS; de iis vero sciendum est, collectiones illorum in antiquiores aequae ac recentiores iure distribui posse. Quum illos merito diuidere debemus in duas classes, quarum altera illas complectitur, quae in ecclesia adhiberentur occidentali; altera autem eas, quae in ecclesia orientali essent vsitatae, quaelibet earum partim maiores, partim comprehendit minores. Sine dubio codex ille, qui paullo post concilium, Constantinopoli ann. CCCLXXXI. habitum, adparuit, et ab ANTONIO AVGVSTINO, *praefat. II. epitomes*

3) Viennae 1765. 4. Add. GREG. ZALLWEIN *Diff. Collectiones iuris eccles. a primordiis ecclesiae usque ad Decret. Grat.* (Salisburgi 1760. 4.) cap. I. p. 50. sequ. LVD. TIMOTH. SPITTLER *Geschichte des canonischen Rechts bis auf die Zeiten des falschen Isidorus*, Halle 1778. 8.

tomos iuris canonici, SABINO; a PETRO autem DE MARCA, *de concordia sacerdotii et imperii*, libr. III. cap. 3. §. 4. STEPHANO tribuitur: porro *codex canonum ecclesiae uniuersae*, ex decreto concilii illius Chalcedonenfis ann. CCCCLI. habiti conditus: collectio a IO. SCHOLASTICO, circa saeculum sextum iuris publici iacta et illa, quam STATIVS, patriarcha Constantinopolitanus, circa ann. DCCCLXXX. condidit, inter collectiones maiores ecclesiae orientalis referri debent. In minorem censum cadit IO. SCHOLASTICI *nomocanon*, MICHAELIS PSELLI libellus; ALEXII ARISTINI *synopsis canonum*: SIMONIS MAGISTRI *epitome canonum*, ARSENII monachi *synopsis canonum*, MATTHAEI BLASTARIS *syntagma canonum alphabeticum* ac CONSTANTINI HARMENOPVLI *epitome diuinorum canonum*; ecclesia autem occidentalis inter maiores collectiones priscam illam versionem canonum, in concilio Chalcedonensi conditorum, collectionem a DIONYSIO exiguo procuratam, collectionem ab ISIDORO Hispalensi conditam; neque minus eam, quam ISIDORO mercatori, siue peccatori tribuunt, atque inter minores FVLGENTII FERRANDI *breuiationem canonum*, MARTINI, abbatis monasterii Dumienfis, postea autem ecclesiae metropolitanae Bracarenfis episcopi, *collectionem canonum orientalium*: CRESCONII *breuiarium canonicum* s. *concordia canonum* atque HADRIANI capitula: BURCHARDI Vormatiensis *magnum decretorum*, seu *canonum volumen* atque IVONIS episcopi Cornatensis *exceptiones regularum ecclesiasticarum* numerat. Hi quum libri antiquiori tempore canones complecterentur: recentiori inprimis duo viri eo nomine bene meriti sunt de iis, quod plerasque eorum collectiones antiquiores, a me iam nominatas, iuris publici fecerunt, videlicet CHRIST. IVSTELLVS et GVIL. BEVEREGIVS. Illius opus hanc inscriptionem habet: *Bibliotheca iuris canonici veteris in duos tomos distributa*, quorum unus *canonum ecclesiasticorum codices antiquos tum Graecos tum Latinos complectitur*, subiunctis vetustissimis eorundem canonum collectoribus Latinis; alter vero insigniores iuris canonici veteris collectores graecos exhibet. Ex antiquis codicibus MSS. bibliothecae Chri-

prodiit: ⁵⁾ IO. BVSAEVS, in editione HINCMMARI, Mogunt. CIOIOCH in 4. ⁶⁾ PETRVS PITHOEVS, Paris. CIOIOCLXXXVIII. FRANC. PITHOEVS, ibidem CIOIOCH in 7). ac IACOBVS SIRMONDVS, qui *Karoli calui et successorum aliquot Franciae regum capitula, in diuersis synodis et placitis generalibus edita* collegit Parisiis CIOIOCXIII; sed omnibus hic palmam praeripuit STEPH. BALVZIVS, qui splendidam editionem *capitularium regum Francorum*, tomis duobus, Lutetiae Parisiorum CIOIOCLXXVII. fol. procurauit. Repetita est illa Venetiis, CIOIOCCCLXXII. et CIOIOCCCLXXIII. in 8⁸). ac praeterea PETR. GEORGISCH, in *corpore iuris Germanici antiqui*, p. 485. fqq. eadem denuo in lucem emisit. Tandem

IV.

-
- 5) Haud absoluta est Tiliiana editio, sed perducta tantum usque ad caput 289. Libri VI. Post hanc, capitularia Caroli M. et Ludouici Pii ab Ansegiso collecta, cum aliis antiquis legibus, a Basilio Io. Heroldo ex exemplaribus vet. Bibliothecae Fuldensis descriptis apparuerunt Basileae 1557.
 - 6) Amerpachii editionem recudit.
 - 7) Omnes has capitularium editiones luculenter recenset STEPH. BALVZIVS *praefat. ad capitularia*, §. XLIX. sequ. Huc quoque pertinent MELCHIOR. HAIMING. GOLDASTI *Collectiones constitutionum imperialium*, quae singulatim Francofurti 1607. Hanou. 1609. Offenbachi 1610. et Francofurt. 1613, prodierunt. Recusae sunt postea Francof. 1713. IV. Vol. fol.
 - 8) Nouissima editio apparuit sub tit. *Cap. R. Fr. additae sunt Marculfi Monachi et alior. formulae et notae doct. viror. Steph. Baluzius in unum collegit, ad vet. codd. mstos emendauit, notis illustrauit, magnam partem primum edidit an. CIOIOCLXXVII. Noua ed. audior et emendatior, ad fidem autographi Baluzii, qui de nouo textum purgauit, notasque castigauit et adiecit — curante Petro de Chiniac. Tom. I. et II. Parisiis 1780. fol.*

IV *scripta patrum* silentio haud praeterire debemus, videlicet AVGVSTINI: AMBROSII: CHRYSOSTOMI, CYPRIANI atque aliorum. Exhibet loca eorum Gratianus eadem ratione, qua fragmenta iurisconsultorum in digestis conseruantur, ita, vt capita, quae illa contineant, suis sint praedita inscriptionibus et verbi causa can. 7. dist. 8. incipiat: *Item Cyprianus, in epistola ad Pompeium, contra epistolam Stephani: can. 8. Idem, in epist. ad Iulianarum, circa medi. et cet.* Quum fines libri huius nimium transgrederer, si quoque patrum editiones, quorum vna altera est praestantior, nominare vellem, lectores ablego ad beati patris, IO. GEORG. WALCHII, *bibliothecam patristicam*, quae Ienae MDCCCCLXX. in lucem prodiit. Si interpreter omnes hos fontes consulit, quos adiit GRATIANVS, facili negotio eius opus ab innumeris liberabit vitiis, quibus iam illud laborat: verum tamen per id haud nego, eum quoque hac in re non sine fructu euoluere codices decreti manuscriptos⁹⁾. Abundant iis ita

Ss 4

bi-

- 9) Ad codices Decreti msc̃tos referendae hicque commemorandae sunt editiones eius vetustiores, quae ab incunabulis artis typographicae prodierunt. Videlicet:

Argentina per Henricum Eggesteyn an. 1471. fol. Prodiit eodem anno editio *Coloniensis*, per Petrum de Olpe, teste MAITTAIRE *annal. typogr.* Tom. I. p. 92. et 94. Secutae sunt:

Moguntina, per Petrum Schoiffer de Gernsheim, 1474. fol.

Argentinenſis, per Petrum Eggestein eodem anno.

Veneta, cum praef. Petri Albignani Trecii, 1474. fol.

Basileensis, c. gloss. per Mich. Wensler 1476. fol.

Veneta, cum apparatu Barthol. Brix. per Nicol. Ienson, 1477. fol.

Veneta, per Adamum de Rotwil. 1479.

Ve.

bibliothecae publicae atque in his inprimis eae, quae in monasteriis adseruantur, vt iis recensendis iure supersedeam; maioris tamen pretii codices librorum iuris Romani esse, extra omnem dubitationem est positum. W.

§. CCCXIII.

veram le-
ctionem
inuestiget.

Summum igitur in interpretatione iuris canonici est, vt ad fontes eiusdem recurratur. Veram enim et perfectam iuris canonici cognitionem si nemo adsequi potest, insalutatis antiquis integris pontificum, conciliorumque monimentis, vt recte iudicat GONZALEZ TELLEZ in *appar. de orig. et progr. iur. canon. n. 53.* fieri non potest, vt verum canonum ac capitulorum sensum eruat, qui fontes ipsorum non inspexit. Iam quum interpretis sit, primo veram ac germanam loci, quem interpretandum fumsit, lectionem inuestigare ac constituere: videamus, quid hanc ad rem praesidii et opis fontes iuris canonici adferant.

§. CCCXIV.

Gratianus
neglectis
fontibus,

Quum omnia, quae retulit Gratianus, non ex fontibus, sed ex antecedentibus collectionibus hausta sint: factum est, vt saepe a mente

ca-

Veneta, per Ioh. de Colonia et Ioh. Manthen eodem anno. fol.

Veneta, per Adamum de Rotwil, 1480. 4.

Basileensis c. appar. Barthol. Brix. per Michael. Wensler 1481. fol.

Veneta, c. gl. per Georgium Arrivabene an. 1490.

Veneta, c. gloss. per Bapt. de Tortis, 1496. fol.

canonis aberraret, quia is, ex quo canonema mente descripsit, concilia non legit, ideoque perpe-
ram canonem retulit. Vnde planum est, ve-
ram canonis lectionem facile restitui posse, si
caput apud Gratianum cum fonte, vnde fide
inscriptionis desumptum est, conferatur, aut in
prioribus collectionibus quaeratur. Et quum
multa menda librariorum negligentia in decre-
tum sint inuecta: facile adparet, codicum etiam
MSS. antiquorum auxilio veram lectionem pos-
se inueniri.

§. CCCXV.

Prioris generis duo ponamus exempla. Ait
GRATIANVS qu. 6. C. II. can. 34. *si ex consen-
su partium iudices electi fuerint, etiam a pauciori
numero, quam constitutum est, liceat prouocari.*
In Concil. Carthagin. III. c. 10. apud IO. HAR-
DVINVM Tom. I. concil. p. 962. ex quo canon
ille desumptus est, adiecta negandi particula,
legitur *non liceat prouocari*: quae lectio omnium
codicum manu exaratorum auctoritate confir-
matur teste IANO A COSTA in *comment. ad tit.
decretal. de arbitr.* * Sexto concil. Chalcedon.
canone decretum est, nullum presbyterum, nec
diaconum, nec aliquem eorum, qui sunt in or-
dine ecclesiastico, absolute ordinari posse, ni-
si specialiter in ecclesia ciuitatis vel pagi.
Apud GRATIANVM Dist. LXX. can. 1. vbi ca-
non ille refertur, pro *pagi* legitur *possessionis*. **
BERN. ZEGER. VAN ESPEN *schol. in omn. Canon.*
P. III. §. 6. p. 100. sq.

* Ex falsa illa canonis lectione orta est sententia in-
terpretum, iure pontificio ab arbitri sententia pro-
vocare licere, quam a canonis mente alienam esse
obseruat doctissimus IANVS A COSTA l. c.

** Hic quoque error, vt fit, alium peperit errorem. Veteres enim interpretes, vt ex glossa constat, male intellecta *possessionis* voce collegerunt, posse aliquem ad titulum patrimonii recte ordinari, quod, licet olim esset illicitum, sensim praua consuetudine recepta obtinuit. Vid. FRANC. FLORENS ad *L. III. Decretal. T. V. de praebend. p. 203. Tom. II. oper.*

Quum in canone sexto concilii Chalcedonensis apud IO. HARDVINVM, *tom. II. actorum conciliorum, p. 603.* expresse vocabulum *κωμης*, quod, vti constat, *pagum* denotaret, legitur atque ei verbum *πολεις* opponitur, certum est, aliena manu irrepsisse in locum pagi *possessionis*; minime tamen statuere debemus, Gratianum primum hunc locum ita deprauasse; sed eo nomine potius reprehensione dignus est, quod ea, quae tradit ex canonibus conciliorum, maximam in partem repeteret ex ISIDORO mercatore aequae ac DIONYSIO *exiguo*, quum vterque iam graecum textum ita male est interpretatus, vt *κωμης* verteret *possessionis*. W.

§. CCCXVI.

natione
priorum
collectio-
rum.

Saepe quoque ex priorum collectionum aliqua vera lectio peti potest, si quis locus apud Gratianum in mendo cubat, quod multis exemplis ostendit ANTON. AVGVSTINVS *de emendat. Gratiani L. I.* Sic apud Gratianum *C. XVII. qu. 4. c. 26.* in vulgaribus exemplaribus legebatur, *omnes presbyteri interfectores compositione episcopi, ad cuius parochiam pertinent, solvantur, ita videlicet, ut medietatem Renaldus episcopus eius utilitati ecclesiae, cui praefuerit, tribuat.* Apud BURCHARDVM VERO *L. VI. cap. XI.* et IVONEM *Part. X. cap. CXL.* caput illud paullo emendatius scriptum est, *presbyteri interfecti compositio episcopo, ad cuius parochiam pertinebat, solvantur, ita videlicet, ut medietatem Wirigeldi eius episcopus utilitatibus ecclesiae, cui praefuit, tribuat.* Nam

Nam ubi Gratianus legit *presbyteri interfectores*, ibi Burchardus et Iuo habent *presbyteri interfecti*, et pro *Renaldus* legunt *Wirigeldi*. Sed uti illud caput ex capitularium libris desumptum est, licet Gratianus, Burchardi fidem sequutus, concilio Triburiensi illud adscripserit, ita incorruptum illud exstat *L. IV. capitular. c. XV*, ut, quid canonum collectores illi vel addiderint, vel detraxerint, facile possit deprehendi.*

* Vox enim *compositio*, quam Gratianus in *compositione* mutavit, in capitularibus non legitur, et post vocabulum *solvantur* verba, *secundum capitulare gloriosi Caroli genitoris nostri*, a Burchardo perperam sunt omissa. Rationem eius rei reddimus supra §. CCCX. n. ***

Verba *capitularium*, uti *libr. IV. cap. 15. tom. I. p. 778. ed. STEPH. BALVZII* exstant, haec sunt: *presbyteri interfecti, episcopo, ad cuius parochiam pertinent, solvantur secundum capitulare gloriosi Karoli genitoris nostri, ita videlicet, ut medietatem wirgildi eius episcopus utilitatibus ecclesiae cui prae-fuit, tribuat et alteram medietatem in eleemosina illius iuste dispertiat.* W.

§. CCCXVII.

Posterioris generis exemplum praebet *c. 3. Posterioris generis exempla. C. III. qu. 1.* in quo legitur *violentia maiorum*, ex quibus verbis veteres interpretes collegerunt, novum illo canone remedium proponi, quod contra omnem possessorem competat. Satis vero constat, depravatam esse illam lectionem, et vel *violentia maiori* legendum, uti in codicibus nonnullis scriptum esse tradit CASPAR ZIEGLER in *diff. ad c. redintegranda cap. II. vel violentia malorum*, ut est in libro MSS. bibliothecae regiae Berolinensis, teste IVSTO HENNINGIO BOEHMERO in *notis ad c. 3. C. III. qu. 1.**

Ex

Ex corrupta igitur huius canonis lectione error iste manavit, qui etiamnum pragmaticorum animos obsidet, et in foro non sine iuris prudentiae labe, et magno reipublicae malo regnat et triumphat. Vera enim lectione restituta et recepta, ieiuna interpretum sententia corruat necesse est, ** vt recte docet laudatus BOEHMERVS in *diff. de varia decret. Gratiani fortuna* §. 20. not. a. Vid. EIVSDEM *diff. de deprauato except. spoliū statu* §. IV.

* Varietas lectionis vti locum deprauatum certissime arguit, ita multum prodest ad verum eius sensum eruendum. Vnde recte monet ESPENIUS in *schol. in omnes canon. P. III. cap. I. §. 5. p. 75.* non negligendas esse varias canonum versiones, seu lectiones, ad verum canonis sensum adsequendum.

** Illud hic non praetermittendum est, textum hunc supposititium esse, ex spuris quippe Isidori Mercatoris epistolis decerptum, vti ostendit DAVID BLONDELLVS in *Pseudo-Isidoro* p. 570.

§. CCCXVIII.

Gratianus
canones
truncatos
retulit,
plures in
vnum con-
flavit, et
vnum in
tres disse-
cuit.

Fallor, aut ad verum canonum sensum percipiendum, maxime quoque necessarium est fontes adire. Nam quum Gratianus canones modo truncatos retulerit, modo plures in vnum conflauerit, modo vnum canonem, perinde vt Tribonianus constitutiones Imperatorum, in tres partes, tamquam diuersos canones, distraxerit: operam perdet interpres, nisi ad fontes recurrens, integros canones inspexerit. ESPEN in *schol. in omn. canon. concil. P. I. cap. III. §. 6.* Quantum enim illud loci intellectui officiat, si antecedentia et consequentia seiuncta sint, aut diuersa capita in vnum conglutinata, paullo

paullo superius fatis est declaratum. Ex fontibus vero constat, quinam canones rursus coniungendi sint, quae omissa, et quae remouenda, ut vera illorum sententia adpareat, nec ab auctoris mente aliena illis tribuatur.

§. CCCXIX.

Haec singula uti par est exemplis luculentis ^{quod exemplis probatur.} illustrari: ita vnum alterumue in medium adduxisse fatis habemus. Sic concilii Nicaeni canonem sextum Gratianus in tres partes tamquam tres diuerfos canones, nempe *dist. LXIV. c. 18.* et *dist. LXV. c. 1. et 6.* dissecuit. Item canon XIV. concilii Carthagenensis, anno CCCC XVIII. celebrati, in duas partes discerptus refertur *C. II. qu. 6. c. 19. et 33.* Vnde haec distractio non obscurum solum sensum canonis reddit, sed diuersum etiam a mente patrum Africanorum gignit. * Porro Gratianus nonnullis ex primo, et quibusdam ex secundo canone concilii Carthagenensis VI. verbis desumptis, vnum conflauit canonem *C. IV. qu. 1. can. 1.* et ex postrema canonis secundi clausula, quam loco citato omisit, singularem confecit canonem, *C. IV. qu. 6. c. 2.*

- * Hunc scilicet, ac si semper, qui iudicibus per contumaciam obtemperare recusat, ex patrum Africanorum sententia communione priuandus sit. Ex integro vero canone manifestum est, ibi tantum de contumacia contra iudices, de *partium consensu* electos, actum esse. Vid. BERNARDVS ZEGERS VAN ESPEN in *schol. in omnes canon. concilior. Part. II. cap. III. §. X. p. 67.*

§. CCCXX.

Quid? quod si Gratianus canones inter-Canones polauit, aut in alium plane sensum detorsit, ut saepe ad
sui

sui tempo-
ris disci-
plinam ec-
clesiastic.
inflexit.

sui temporis disciplinae illos adcommo-
daret, vix illud adcurate cognosci potest, nisi ad fon-
tes, ex quibus sua hausit, recurratur. Non
magis vero ab hac culpa ille absolui potest, quam
Tribonianus in pandectis et codice, siquidem
canones saepe ad sui temporis disciplinam eccle-
siasticam inflexit, vel omissis illis, quae illi pa-
rum conuenire videbantur, * vel etiam quibus-
dam adiectis. Exempla dabit laudatus VAN
ESPEN in *schol. in omnes canon. concilior. P. II.*
cap. I. §. II. p. 27. cap. III. §. IV. p. 49.

* Sic Patres Africani in concilio Carthaginiensi XI.
anno CCCCIV. celebrato, hunc constituerunt ca-
nonem: *placuit, ut secundum euangelicam et Apo-
stolicam disciplinam neque dimissus ab uxore, neque
dimissa a marito, alteri coniungantur, sed ita ma-
neant, aut sibi met reconcilientur: quod si contem-
serint, ad poenitentiam redigantur, in qua causa
legem imperialem petendam promulgari.* Hunc
canonem Gratianus *C. XXXII. qu. 7. can. 5.* ex
concilio Mileuitano refert, omissa clausula, in
qua causa legem imperialem petendam promulgari,
quam REGINO *L. II. discipl. eccles. c. 104.* retulit.
In promptu ratio est. Nam causae matrimoniales
eo tempore, quo illud statutum est, imperatorum
arbitrio subiectae erant; quod Gratianus omisit,
quia sui temporis disciplinae repugnabat. IUS-
TVS HENNING BOEHMERVS in *notis ad can. 5.*
C. XXXII. qu. 7.

§. CCCXX. ^b

Hinc in-
terpres
chronol.
geograph.
et histo-
riam ec-
cles. cal-
leat.

Canones, vt inter omnes constat, discipli-
nam ecclesiasticam tradunt. Quae quum pro
diuerso temporum statu diuersa fuerit, nec vbi-
que locorum eadem, sed varii mores variis in
locis obtinuerint: planum manifestumque est,
canonum capitulorumque aetates perspectas
esse debere interpreti, nec verum capituli sen-
sum

sum ab illo erui posse, nisi ei cognitum sit, quo in loco et inter quos negotia ecclesiae sint peracta. * Vnde facile patet, quibus subsidiis munitus esse debeat is, qui in decreto interpretando rite versari cupit, *chronologiae* nempe et *geographiae*. Et quum historia ecclesiastica origines, progressiones et mutationes institutorum ecclesiae exponat, causas et occasiones canonum aperiat: huius quoque cognitione animum rite subactum ad interpretandi provinciam adferat necesse est. **

* Inter causas corruptae iurisprudentiae ecclesiasticae illam quoque refert FRANCISCUS FLORENS in *diff. de origine, arte, et autoritate iuris canon.*¹⁾ quod plerique interpretum ritus, mores et instituta, quae in aliquibus ecclesiis specialiter obtinebant, vel omnino neglexerint, vel ita acceperint, quasi apud omnes ecclesias peraeque custodirentur.

** Vt in omni iuris interpretatione adcurata historiae cognitio requiritur: ita usum eius et necessitatem in iuris ecclesiastici prudentia clarissimis argumentis euicerunt FRANC. FLORENS in *orat. de recte iur. canon. discendi ratione* p. 61. Tom. I. opp. ZEGERVUS BERNARDVS VAN ESPEN *Oper. Canon. P. X. p. 189.* IVSTVS HENNINGIVS BOEHMER in *diff. de necessit. et utilitate studii histor. ecclesiasticae in iur. ecclesiastici prudentia*, observationibus selectis ad PETRI DE MARCA *de concordia sacerdotii et imper.* libros praemissa, vir perillustis IO. ERNESTVS FLOERCKE in *praenotion. iuris ecclesiast.* §. XVI. b. IO. SALOMO BRUNNQVELLIVS in *diff. de utilit. ex historia atque antiquitat. in iurisprudent. ecclesiast. studio capienda*, quae INNOCENT. CIRONII *observat. iur. canon.*

1) Tom. I. opp. p. 2.

non. Ienae a CIOIOCCXXVII. recusis praefixa est.

Quum interpreti historia ecclesiastica in explicando decreto eiusue capitibus multum utilitatis adfert: inprimis id quoque ea de parte illius obseruandum est, quae *historiae* conciliorum traditur. Plures quidem litterati viri occupati fuerunt in illa recensenda; inprimis tamen ANT. BALDASARRVS, in *istoria di tutti concili ecumenici di oriente e di occidente con la scelta di alcuni nazionali*, Venetiis CIOIOCCVIII. II. Vol. 12¹). MARCVS BATTAGLINVS in *istoria universale di tutti i concili generali e particolari*, Venetiis CIOIOCLXXXVIII. IO. CABBASVTIVS, *notitia ecclesiastica historiarum, conciliorum et canonum*, Lugduni CIOIOCLXXX.f²). GVIL. CAVE, tom. II *historiae litterariae scriptorum ecclesiasticorum*, IOACH. HILDEBRAND, in *historia conciliorum*, Helmstadii CIOIOCL. et CIOIOCCVII. EDMVND. RICHERIVS, in *historia conciliorum generalium*, Coloniae CIOIOCLXXX. ac suauissimus frater, CHRIST. GVIL. FRANCISC. WALCHIVS, in *dem Entwurf einer vollständigen Historie der Kirchenversammlungen*, Lipsiae CIOIOCCCLIX. notandi sunt. W.

§. CCCXXI.

Inspiciat quoque capitulorum inscriptiones.

Tantum momentum quum in decreti interpretatione faciant chronologicae rationes, ad verum canonum sensum inuestigandum: maximam sane gratiam eos apud iuris canonici studiosos iniisse apparet, qui singulis decreti capitulis aetates, et locorum, vbi opera, quae laudantur, conscripta, et quo interdum missa, nomina adscripserunt. * Horum enim studio effectum est, vt inspecta capituli aetate, statim de

1) 1713. 4.

2) Ibid. 1727. fol.

de ipsa disciplina, in illo relata, iudicium ferri possit. Ex quo porro intelligitur, respiciendas esse ab interprete capitulorum inscriptiones, quae ostendunt, unde deprompta sint, quoque tempore, et quo in loco conscripta. Sed quum illae saepe falsae sint, aut mendosae: illud prius constare debet, an recte sese habeant, aut a vitiis sint purgandae.

* Inter hos magnam sibi laudem collegerunt PETRVS et FRANCISCVS fratres PITHOEI, quin in praestantissima *corporis iuris canonici* editione ¹⁾ singula loca primigeniis auctoribus restituere conati sunt, additis annis, et locorum nominibus, in quibus eos singula sua opera scripsisse animaduverterunt. Horum industriam in indagandis veris aetatibus, spurciisque a veris distinguendis, longe superauit reuerendissimus archiepiscopus, IVSTVS FONTANINI ad *Gratiani decretorum libros V. secundum Gregorianos decretalium libros titulosque distinctos per IO. A TVRRECREMATA*, ex codice bibliothecae Barberinianae editos Romae a. MDCCXXVII. II. Voll. f. Hos igitur duces sequutus est IVSTVS HENNINGIVS BOEHMER in editione *corporis iuris canonici*, et singulorum capitulorum aetates singulari notauit studio, vt multum lucis hac in re iuri canonico adlatum esse nemo non intelligat.

Merito tamen hoc loco monendum est, correctores Romanos multum libertatis sibi sumsisse, ac mirum in modum, quicquid ipsis in inscriptionibus canonum, quas sine dubio ipse GRATIANVS praemiserat, displiceret, mutasse. Quum DEMOCHARES

ac

1) sub tit: *Corp. iur. can. Gregor. XIII. P. M. iussu editum a Petro Pithoeo et Francisco fratre Idis ad vet. codd. mssos restitutum et notis illustrat. ex Biblioth. Claudii Le Pelletier. Parisiis 1685. et 1687. II. Tom. fol. Recusa est: Lipsiae 1695. 1705. Aug. Taurin. 1707. fol. Francof. 1748. fol.*

ac CONTIVS inscriptionem, quae in omnibus antiquis libris tribuitur *can. 3. dist. 45.* nimirum: ex *concilio Moguntienſi* vitio quodam laborare putarent; neque hoc nomine ſolum in locum *Moguntienſi* ſubſtituerent *Moguntinenſi*; ſed in margine quoque notarent: *canone a concilii carthaginenſis primi id habebatur*: ſtatim hoc adripuerunt correctores Romani: inſcriptionem, quam aliae editiones habebant, reiecerunt atque ita formarunt: *ex Concilio carthaginenſi*: immo uſque eo proceſſerunt nonnunquam, ut inſcriptiones infererent, quae prorsus ſunt falſae. Quum *can. 34. dist. 50.* in omnibus antiquis libris ſequenti inſcriptione eſt praeditus: *Rabanus archiepiſcopus, ſcribit ad Heribaldum*, addiderunt: *libr. poen. cap. 1.* Ex quo fonte illud hauſerint, haud adiecerunt; ZEG. autem BERN. VAN ESPEN, *tractat. hiſtorico canonico, exhibente ſcholia in canones concil. part. vi. p. 163.* recte animaduertit, nullum librum Rabani poenitentialem inſcriptum legi *Heribaldo*; ſed exiſtare potius *epiſtolam ad Heribaldum*, ideoque GRATIANVM hac ratione magis eſſe deprauatum, quam emendatum. Simili ratione doctiſſimo huic iuriſconſulto haud placet inſcriptio *can. 4. dist. 68.* a correctoribus ita formata: *Leo I. ad epiſcopos Germaniae et Galliae epiſt. 86. alias 88.* propterea quod iure haud poſſit Leoni adſignari primo, ſed potius tertio, ideoque non ſine cauſſa GRATIANVS canonem hunc Leoni generatim adſignauerit. W.

§. CCCXXII.

Decreta- Veniendum nunc eſt ad alteram iuris cano-
les epiſto- nici partem, quae epiſtolas Pontificum Roma-
lae quid? norum decretales complectitur. Sunt vero *de-*
cretales reſponſa, ſeu reſcripta P. R. ad relationes ſeu conſultationes aliorum, tum de quaſtionibus diſciplinæ eccleſiaſticae dubiis, tum de cauſſis ciuilibus. Vocantur illae a Dionyſio Exiguo *decreta*, licet non ſint ſententiae a P. R. in cauſſarum, inter partes controuerſarum, cogni-

cognitione pronunciatae. Vt enim iam saeculo tertio moris erat, in causis fidei et disciplinae ecclesiasticae dubiis primarios sacrorum antistites consulere: ita ob insignem sedis Romanae auctoritatem frequentes ad illam prae caeteris ab aliis episcopis factae sunt relationes, quae *consulta*, item *consultationes* vocantur. INNOCENTIUS I. in *epist. ad concil. Milevit.* apud HARDVINUM Tom. I. *concil. p.* 1028. *Inter ceteras, inquit, ecclesiae Romanae curas et sedis apostolicae occupationes, quibus diuersorum consulta fidei et media disceptatione tractamus.*

§. CCCXXIII.

Quamquam vero illa episcoporum rom. re-
 sponsa initio, non secus ac consilia, valerent,
 nec ius nouum constituerent, sed ius tantum du-
 bium in causis ecclesiasticis, secundum cano-
 nes scriptos declararent: maiorem tamen sen-
 sim auctoritatem acceperunt, ex quo codici
 canonum vniuersae ecclesiae decretales non-
 nullorum Pontificum Rom. a DIONYSIO EXIGVO
 sunt adiectae. * CASSIODORVS *de instit. diuin.*
lect. c. 23. Ab eo enim tempore decretales P.
 R. non solum canonibus exaequatae sunt, sed
 maiori etiam studio vel integrae, vel in com-
 pendium redactae, vel potioribus tantum sen-
 tentiis ex illis decerptis, colligi coeperunt.
 GERHARDVS VAN MASTRICHT *histor. iur. eccles.*
n. 153. *sq.* IVSTVS HENNINGIVS BOEHMER in
diff. de decretal. P. R. variis collection. et fortuna
§. XI.

* Haec Dionysiana collectio, quae epistolas P. R. inde a Siricio vsque ad Anastasium complectitur, variis deinde accessionibus epistolarum aucta est. Prima earum continet epistolas Pontificum ab Hilario,

lario, qui post Anastasium vixit, vsque ad Gregorium II. quae codici Dionysiano adiecta, ab Hadriano I. pontifice Carolo M. imp. quum in vrbe esset, oblata est, vt ex ea Galliae et Germaniae ecclesiae regerentur. Exstat illa apud IVSTELLVM et VOELLVM in *bibliotheca iur. canon. vet. Tom. I. p. 249.*

§. CCCXXIV.

numerus
illarum
auctus.

Aucto vero Pontificum Rom. potestate, publicato et vsu recepto Gratiani decreto, cui spuriae Pseudo Isidori decretales insertae erant, in immensum fere decretalium numerus excrevit. Ab eo quoque tempore Pontifices Rom. non solum de causis ecclesiasticis, sed etiam in quaestionibus iuris civilis ad consultationes aliorum rescripserunt. Etenim lites et adpellationes ad curiam Romanam, in causis etiam civilibus, delatae, in iudicio Rotae Romanae decisaе sunt, ex quibus decretales maximam partem compositas esse constat. * Ex quo fieri non potuit, quin multi se certatim ad colligendas illas decretales conferrent, quarum quinque fere commemorantur collectiones, de quibus GERARDVS MASTRICHT in *histor. iur. ecclesiast.* n. 338. sq. IO. ADAM KOPPIVS in *historia iuris P. II. epoch. VII. th. 3. sq.* Compara viri illustris GEORGII HENRICI AYRERI *opuscula elegantissima Tom. I. p. 119.*

* Hinc LOTTERIVS de *re beneficiaria L. II. qu. 9. n. 35. epistolae*, inquit, *decretales aliud non sunt, quam sententiae papales, latae secundum consilia rotalia.* Atque hoc paullo plenius exponit *L. I. cit. tr. in apparat. n. 87.* Cum Romanus pontifex in grauioribus et difficilioribus causis, quae ad sedem apostolicam deuoluntur, eorum iudicio uti non dedignetur, et ipsemet olim ad eorum relationem iudicabat, mox ex eorum prudentissimis responsis

sponsis decretales epistolae, quibus conflatum est corpus iuris canonici, prodierunt. Vt enim causae ecclesiasticae in summo pontificis rom. tribunali, quod consistorium vocant, tractantur: sic causae civiles, seu iustitiae ad tribunal rotae romanae trahuntur, ibique discutuntur, cuius formam eleganter exponit IVSTVS HENNING. BOEHMER. Exercit. ad Pandect. Tom. I. Ex. XVII. §. 10. sq.

§. CCCXXV.

Ex antiquis illis quinque decretalium collectionibus, * quae intra LXX. circiter annorum spatium factae sunt, adiectis illis, quae a collectoribus neglectae erant, et editis ab ipso Gregorio IX. P. R. Honorii III. successore, constitutionibus, circa annum MCCXXX. compilata est collectio, quae decreto in corpore iuris canonici subiecta est, GREGORIANA. Operam illi auspiciis GREGORII IX. P. R. impendit RAYMUNDVS DE PENNA FORTI, Poenitentarius, et Capellanus ipsius, qui in mutandis mutilandisque epistolis decretalibus non minori, quam Tribonianus in constitutionibus imperatorum, usus est libertate. IO. STRAVCHIVS *Amoenit. iur. canon. Ecl. I. c. 19.*

Collectio.
nis Grego-
rianae au-
ctor Ray-
mundus.

* Inter illas prima vulgo habetur ea, quae BERNARDO CIRCAE, Praeposito Papiensi, et deinde Episcopo Faentino debetur, et praecipue Alexandri III, Lucii III, aliorumque pontificum decretales usque ad Coelestinum III. continet. Sed duas illam collectiones antiquiores praecessisse egregie docuit vir magni nominis, IVSTVS HENNINGIVS BOEHMER in *diff. de decretal. pontif. Rom. variis collection. §. XIII.* quarum prior ab ipso primum ex peruetusto mst. bibliothecae Hassio-Casselanae edita est in *Corpor. iuris canon. Tom. II. n. II*, posterior vero sub titulo *appendicis ad concilium Lateranense III.* a IO. HARDVINO Tom.

VI. concil. P. II. p. 1694. refertur. Ex his multa in suas collectiones retulerunt BERNARDVS et RAYMVNDVS, quae ex illis egregie illustrari possunt. Altera, quae XII. annis post BERNARDI collectionem prodiit, est GALLENSIS, siue VALLENSIS, qui nonnullas Alexandri III, plures vero Lucii III, Urbani III, Clementis III, et Coelestini eadem methodo, qua Bernardus Circa vsus est, congeffit. *Tertia* Innocentii III. decretales complectitur, opera PETRI, Beneuentani, iussu eius, reiecta Bernardi Compostellani compilatione, anno MCCX. edita. Huic quinquennio post *quarta* successit, ex eiusdem Innocentii III. rescriptis, et concilii Lateranensis IV, eius tempore habiti, decretis constata. Atque has quatuor decretalium compilationes vno volumine edidit ANTON. AVGVSTINVS Ilerdae anno 1576.¹⁾ *Quinta* denique auctoritate Honorii III, cuius solius decretales continet, promulgata est anno MCCXXVII.²⁾ Hanc, in bibliotheca Albienſi repertam, primum edidit INNOCENTIVS CIRONIVS Tolosae MDCCXLV. et notis bonae frugis plenissimis illustravit.

GEORG. LVD. BOEHMERVS, *observat. iuris canonici*, p. 4. vnus saltem collectionis meminit, quae canonibus, in concilio Lateranensi III. ann. MDCLXXXIX. latis, sit adiecta: extra tamen dubitationem est positum, eam partim a HARDVINO, partim a BOEHMERO, diuersis tamen ex codicibus iuris publici esse factam; neque comparari posse cum reliquis collectionibus decretalium antiquioribus. Primum inter illas locum occupat collatio BERNARDI CIRCAE. Recentiori tempore HENR. CHRIST. L. B. DE SENCKENBERG, in *meditat. ex iure publico ac pri-*

1) Rec. cum AVGVSTINI et CUIACII notis et emendationibus Paris. 1609. et 1621. fol.

2) Conf. IOS. ANT. DE RIEGGER *Diff. de collectione Decretalium Honorii III. P. M.* Friburg. 1768. in EIVS *Opusc. ad histor. et iurisprud. eccl. pertinent.* No. IX. p. 223.

priuato, fasc. II. med. v. §. 4. opinatus est, illam iam adparuisse ann. CIOCLXXVIII. hancque in rem ad auctoritatem prouocauit codicis academiae Gieffensis, de quo infra disputabimus; verum enim vero illum annum solum esse concilii Lateranensis, atque breuiarium illud compilatum sub Coelestino III. circa annum CIOCXCI. ex constitutionibus pontificis Lucii III. quas simul promulgauit, tuto colligere possumus hancque in rem ill. IO. CHRISTOPH. KOCHIO *opuscul. iuris canonici*, p. 14. suffragamur. Existimat quidem IO. HENR. CHRIST. DE SELCHOW, in *der Geschichte der Rechte*, §. 137. dictum esse opus hoc ab ipsius auctore *opus sententiarum extrauagantium*, sed KOCHIVS ex codice modo memorato eum refutat. Quum collectio haec aequae ac secunda priuato saltem studio esset compilata: certa ratione publica auctoritate reliquae sunt promulgatae, ita, vt, quum quarta auspiciis Innocentii III. esset condita, illa vel minimum ad academias atque inprimis Bononiensem mitteretur, atque ei auxilio iurisconsultorum auctoritas publica conciliaretur. Liquet hoc ex *epistola INNOCENTII P. P. III. ad vniuersos magistros et scholares Bononiae commorantes*, collectioni huic praemissa; neque minus HONORIVS hoc exemplum est imitatus, quum quintam vulgaret, in *epistola ad magistrum Tancredum, archidiaconum Bononiensem*, apud INNOCENTIVM CIRONIUM, in *quinta compilatione epistolarum decretalium Honorii III. p. 1.* Quatuor priores collectiones ab ANT. AVGVSTINO esse editas, iam animaduertit ECKHARDVS. Addo, denuo recusam esse hanc collectionem AVGVSTINI, vt KOCHIVS obseruat, Lutetiae Parisiorum, ann. CIOIOCXCI. IOS. autem ANT. DE RIEGGER *Honorianam collectionem* denuo in la- cem emisit Vindobonae CIOIOCLXI. 4. W.³⁾

T t 4

§. CCCXXVI.

3) Idem quoque edere coepit: *Bernhardi, Praepositi Papiensis, Breuiarium Extrauagantium cum Gregorii IX. P. Decretalium collectione ad harmoniam reuocatum, varietate lectionum et variorum notis illustratum* — P. I. Friburgi 1779. 4.

§. CCCXXVI.

qui decre-
tales inter-
polauit,

Quamquam vero bonus Raymundus veterum Pontificum constitutiones et epistolas decretales, resectis superfluis et inutilibus, se collegisse gloriatur: saepe tamen decretalibus detraxit, quae ad verum illarum sensum adsequendum maxime necessaria sunt. Nec circumstantias tantum, quae ad controuersiam pertinent, et non raro ipsam decisionem ingrediuntur, abscidit, sed etiam constitutiones, in duas et tres partes scissas, sub diuersis titulis collocauit. Praeterea de suo saepe quaedam decretalibus adiecit, vt ad temporis sui statum illas adcommodaret: quare quin capitulorum sensus obscuretur et corrumpatur, nemo est, qui dubitet. * ANTON. AVGVSTINVS *praef. ad antiquas decretal. collection. p. 2.* FR. FLORENS *de recta iuris canon. discendi rat. p. 61.* ZEGERVVS BERNARDVS VAN ESPEN *in schol. in canon. concil. Part. VIII. cap. I. §. 4.*

* Primus hoc obseruauit ANTON. CONTIVS, qui in *praef. ad decretales* in corpore iuris canonici Antwerpiae a MDLXX. edito ita hac de re scribit: *Illud admonendi sunt lectores, idem multo iustius de Raymundo isto dici posse, quod de Triboniano, multas illum utilissimas constitutiones, dum breuitati studet, misere laniasse et lacerasse, vt plerumque diuinare necesse sit, quid esset in controuersia positum, quidue iuris rescriptum et responsum.*

Plura de interpolationibus RAYMVNDI protulit IO. CHRIST. GVIL. STECKIVS, *de interpolationibus Raymundi de penna forti, decretalium compilataris*, Lipsiae MDCCCLIV. W.

§. CCCXXVII.

Hinc anti-
quas ea-

Vt igitur verus decretalium sensus inuestigari possit, necesse est, vt antiquae decretalium col-

collectiones, ex quibus Raymundus suas de-
sumsit, consulantur ¹⁾. *Multa*, inquit ANTO-
NIVS AVGVSTINVS l. c. *Raymundo detracta sunt,*
quae nisi legantur, vix relictorum sententiam depre-
hendimus. *Ex unius saepe rescripti corpore plura*
veluti membra sub variis titulis posita, si iterum con-

collectiones inter-
pres con-
sulat.

T t 5

jun-

1) Minime tamen ipsarum Decretalium codices manu-
scriptos editionesque antiquissimas negligere debet
interpres veram lectionem indagans. Immo plu-
res optimasque lectiones inde se collegisse testatur
IVST. HENN. BOEHMERVS Diff. Tomo II. *Corp. iur.*
can. praemissa. Codicum msscor. plures fane ex-
stant; ad antiquissimas vero editiones refero:

Moguntinam, sub tit: *Nova compilatio Grego-*
rii Noni per Petrum Schoiffer de Gernsheim 1473.
fol.

Romanam, cum glossa per Georgium Laur. ann.
1474. fol.

Basileensem c. gl. per Michael. Wensler, 1478.
fol.

Moguntinam per Petr. Schoiffer de Gernsheim,
1479. fol. max.

Venetam c. comm. Andreae, per Ioh. Herbort de
Seligenstadt, 1481. fol. maj.

Basileensem c. gl. per Michael. Wensler 1482.
fol.

Venetam, c. gl. per Petr. Cremonensem de Blasiis,
a. 1482. fol.

Basileensem, per Mich. Wensler, 1486. fol.

Spirensen, per Petrum Drach. 1486. fol.

Noricam, cum summariis, per Anton. Koburger,
1493.

Basileensem, cura Sebast. Brant, per Ioh. Fro-
benium, 1494.

Venetam per Andream de Papia 1492. fol.

*iungantur, multo facilius cognoscuntur. Inscriptio-
ptionum hic quoque et nominum certior scriptura est,
errata nostrorum librariorum, tum in his, tum in
aliis plerisque corrigimus. Quod si enim inte-
griores habentur Pontificum decretales in anti-
quis collectionibus, quae a Raymundo trunca-
tae, interpolatae, et in varias partes distractae
sunt: magnam illas utilitatem ad interpretatio-
nem adferre, facile vnusquisque intelligit. **

* Ipsa sane verba, quibus Raymundus utitur, *et cae-
tera, et infra, in praemissis*, manifesto indicant
supplendam esse decisionem ex integra decretali,
quae exstat in antiquis compilationibus, aut in re-
gestis pontificum. Saepe quoque initio decreta-
les mutilatae sunt, omissa quadam ipsius capituli
parte, quae aliunde repetenda est, quod ex ver-
bis *adhaec, praeterea, nunc autem, de illis, tertio,*
et similibus colligitur. Vid. GONZALEZ TELLEZ
in *apparatu iuris canon. n. 53.* IO. STRAVCHIUS
Amoenit. iur. canon. II. cap. VIII.

Quum interpres omnino fontes consulere debet,
ex quibus hausit RAYMVNDVS, collectiones videli-
cet decretalium antiquiores: partim editionibus il-
larum typis descriptis; partim codicibus earumdem
utitur exaratis. Hi perrari sunt ac haud saepe occur-
runt; tanto tamen maiorem attentionem merentur
duo illi codices academiae Gieffensis, quorum vnus
breuiarium Bernardi Circae, alter autem collectio-
nem decretalium tertiam, INNOCENTII III. auspi-
ciis factam, exhibet. Quum iam SENCKENBER-
GIUS in *meditation. fasc. II. num. 5. p. 372.* codicem
descripsit priorem huncque sequutus est IOS. ANT.
DE RIEGGER, in *bibliotheca iuris canonici*, p. 62.
haud ita pridem de eodem disputauit IO. CHRIST.
KOCHIVS, in *opusculis*, p. 9. Non solum initium
eius exhibet ac per id vitia, a SENCKENBERGIO in
descriptione illius commissa luculenter monstrat; sed
simul sequentia hoc de codice profert: *Recte beat.
Senckenbergius dixit, codicem nostrum pergamentum
esse elegantissimum, et aut seculo XII. adhuc, aut ve-*

ro ineunte XIII. scriptum, ac bene conseruatum. Formam habet maiorem, quam folio adpellare mos est. Quaelibet pagina in duo latera diuisa est. Praefationem, quam ab ipso Bernardo collectioni suae praemissam esse perhibent Douiatius et Florens, codex noster non habet et forte illa genuina non est. Primi folii pagina prima vacua mansit et in altera eius pagina eiusque latere dextro incipit epigraphe, minio notata. Eadem ratione attentionem merentur, quae altero de codice tradit KOCHIVS, quo collectio Innocentii III. exhibetur, in opusculis iuris canonici, p. 31. perscriptus est, inquit, codex noster sec. XIV. in forma maxima. Initium faciunt notabilia Pauli Hungari. Illa excipiunt ipsae decretales Innocentii III. glossis et notis Vincentii, Alani, Laurentii, Io. Andree aliorumque ad marginem positis. Ad initium cuiuslibet libri spatium, quatuor fere digitorum, eam sine dubio ob causam relictum est, ut littera initialis, uti tum moris erat, viuis coloribus miraue arte in forma maiori depingeretur. Quod quum ab alio forte peragendum esset, librarius incertus ille quantum spatii praecise ad id requireretur, tres vel quatuor lineas deinde adscribendas omisit. Quum autem initiales litterae postea non pingerentur, ipsae etiam lineae initiales non sunt adscriptae. W.

§. CCCXXVIII.

Multum porro in decretalium quoque interpretatione refert, capituli *συναφείαν* exploratam habere, ex qua vera, quae Pontifici proposita fuit, species intelligitur, unde quaestionis decisio pendet, et germana Pontificis sententia cognoscitur. Hanc vero longe facilius in decretalium, quam in veterum iurisconsultorum responsum, quae in pandectis exstant, interpretatione inuestigari posse, sponte liquet, quod fontes illarum hodie adire, et integras constitutiones inspicere commode licet. Vid. vir illustris GEORGIUS HENRICVS AYRER Tom. I. opusculor. p. 122.

§. CCCXXIX.

Cap. VI. Nullum luculentius et aptius rei illustrandae
X. qui filii sint legit. illustratur. exemplum adferri potest, quam *cap. VI. X. qui filii sint legit.* quod ita truncatum apud Raymundum existat, ut verus eius sensus non aliunde, quam ex fonte, seu ipso loco authentico, percipi possit. Verba capituli ita iacent. *Tanta est vis matrimonii, ut, qui antea sunt geniti, post contractum matrimonium legitimi habeantur. Si autem vir, vivente uxore sua, aliam cognoverit, et ex ea prolem susceperit; licet post mortem uxoris eandem duxerit, nihilominus spurius erit filius, et ab hereditate repellendus, praesertim si in mortem uxoris prioris alteruter eorum aliquid fuerit machinatus.* Etenim I. Raymundus omisit facti speciem, ALEXANDRO III. P. R. propositam, qua adultera infidias priori vxori struxerat, II. rationem decidendi, a Pontifice adlatam, quoniam inter se legitimum matrimonium contrahere non potuerunt; et III. vocem matrimonii pro vocabulo sacramenti substituit. Ex his, quae ex integra ALEXANDRI III. constitutione, infra recitanda, * discimus, luculentissime patet, sanctionem ALEXANDRI III. non ad illos pertinere adulteros, inter quos ex post facto legitimum matrimonium contractum est. Quae quum ita sint, perspicuum quoque est, ex mente Pontificis liberos ex adulterio, alioque damnato coitu procreatos, per subsequens matrimonium legitimari, et cum legitimis ad successionem admitti, licet parentes illorum, tempore concubitus, vel natiuitatis, non potuerint iustas inire nuptias, modo postea tales fecerint, et neuter illorum in necem prioris coniugis machinatus fuerit. *c. VI. X. de eo qui duxit in matrim.*

IVSTVS HENNING. BOEHMER *iure ecclesiast. protest. L. IV. T. XVII. §. 20. sequ.* Plura exempla dabit BERNAR. ZEGERVVS VAN ESPEN *oper. iuris canon. Part. VIII. cap. I. §. V.*

* Exstat illa in *adpend. ad concil. Lateranense III. P. 39. apud IO. HARDVINVM Tom. VI. concil. P. II. p. 1819.* Meminimus, nos fraternitati tuae super causa, quae inter P. et R. de quadam hereditate vertitur, quam idem R. nomine Sibyllae uxoris suae petebat, tali modo scripsisse, ut si constaret, prout litterae tuae continebant, inter dicti R. patrem et matrem post eius natiuitatem matrimonium fuisse contractum, eum, omni adpellatione remota, legitimum esse denuncies, et ab hereditate paterna propter causam praedictam nullatenus debere repelli. Tanta est enim vis SACRAMENTI, ut qui antea sunt geniti, post contractum matrimonium habeantur legitimi. Verum quoniam P. ultra quam in literis tuis continetur, nobis significauit, quod pater suus, viuente uxore, matrem R. tenebat, et eum in adulterio procreasset, et quod in mortem ipsius uxoris mater fuerit machinata: fraternitati tuae etc. quatenus veritatem rei inquiras: et si tibi constiterit, quod, viuente uxore, pater praedictus R. matre ipsius publice abusus fuisset, eum spurium et ab hereditate repellendum, praesertim, si mater ipsius in mortem prioris uxoris fuerit machinata, decernas, quoniam inter se legitimum matrimonium contrahere non potuerunt. Haec vti clarissime ostendunt, quid in dicto capitulo deciderit Pontifex, ita ad memoratam speciem decisio restringenda est, nec particula praesertim mouere quemquam debet, ad sententiam iuris can. principiis contrariam, et a mente Pontificis manifesto alienam amplectendam. Vid. vir perillustis FRIDER. ESAIAS PVFENDORF *Observat. iuris uniu. Vol. I. Obs. CLXIII. p. 428.*

§. CCCXXX.

Inscriptiones quoque decretalium, quas imperiti nullius esse momenti existimant, non negligi-

ptiones
obseruet.

gligendas esse doctiores iuris canonici interpretes obseruant. Hae vero apud Raymundum saepe sunt deprauatae, vti nomina hominum et locorum, quae in capitulis occurrunt, corrupta; quare lumen historicum constitutionibus detractum esse adparet. Vnde hoc sibi negotii datum esse putabit interpres, vt antiquas decretalium compilationes euoluat, ex quibus cum inscriptiones capitum emendari possunt, tum vera nomina restitui, aliaque scripturae vitia, quae difficilem aut ambiguum reddunt verborum sensum, facile sanari.

§. CCCXXXI.

quod ex-
emplo il-
lustratur.

Quamuis vero hoc innumeris exemplis, quae in scriptis ANTON. AVGVSTINI, INNOCENTII CIRONII, ANTON. DADINI ALTESERRAE, IANI A COSTA, GONZALEZI TELLEZI, FRANCISCI FLORENTIS, IO. STRAVCHII, aliorumque passim se offerunt, abunde probari possit: nos tamen vnico tantum exemplo huius regulae auctoritatem confirmabimus. Sic *cap. XII. X. de maiorit. et obed.* in vulgatis editionibus hanc praefert inscriptionem: *Honorius III. abbati S. Michaelis Abradensis dioecesis.* Sed episcopatum huius nominis frustra quis in orbe quaesiverit. Vitiosum quoque nomen est, quod initio huius capituli habetur, *dilecta filia in Christo abbatiſſa de Bubrigen.* quia de abbazia Bubrigensi nihil constat. In quinta vero decretalium Honorii III. compilatione ab INNOC. CIRONIO edita, haec legitur inscriptio: *Honorius III. abbati de lapide S. Michaelis Halberſtadenſis dioecesis,** et capitulum incipit, *dilecta in Christo filia abbatiſſa Quedlinburgensis.* Exstat hoc Ho-
no-

norii III. P. R. rescriptum, ex tabulario monasterii editum, apud IO. GEORGIVM LEVCKFELD in *Antiquitat. Michaelsteinens.* adpend. n. 10, p. 104.

- * Notum est hoc monasterium ad lapidem S. Michaelis, haud procul Blancoburgo situm, et a Beatrice, Abbatissa Quedlinburgensi, teste diplomate apud laudatum LEVCKFELDVM *Antiquit. Michaelsteinens.* p. 84. conditum, quod olim aeque ac Quedlinburgensis abbatia ad dioecesin Halberstadiensem pertinuit. En igitur ipsum rescriptum: *Honorius, episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio abbati de lapide S. Michaelis Halberstaden-sis dioecesis, salutem et apostolicam benedictionem. Dilecta in Christo filia abbatissa Quedlinburgensis transmissa nobis petitione monstravit, quod cum ipsa plerumque canonicas suas et clericos suae iurisdictioni subiectos propter inobedientiam et culpam eorum officio beneficioque suspendat, iidem confessi ex eo, quod eadem abbatissa ipsos excommunicare non potest, suspensionem huiusmodi non observare, propter quod ipsorum excessus remanere incorrecti. Quocirca discretioni tuae per apostolica scripta mandamus, quatenus dictas canonicas et clericos, ut abbatissae praefatae obedientiam et reuerentiam impedentes eius salubria monita et mandata observent, monitione praemissa, per censuram ecclesiasticam appellatione remota compellas.*

§. CCCXXXII.

Vulgo quidem cum GERHARDO A MASTRICHT ^{Quinam} in *historia iuris ecclesiast.* n. 364. existimant, cen- ^{Raymun-}sores Romanos saeculo XVI. decretales quo- ^{do resecta}que cum fontibus, regestis nimirum, et com- ^{decretali-}pilationibus antiquis contulisse, et quae incon- ^{bus adiun-}sulto Raymundus detraxit, et sine quibus de- ^{xerint.}cretales vix intelligi poterant, subiecisse. Tan-
tum vero abest, ut ea, quae a Raymundo omissa sunt, et in vulgatis editionibus alio characteris genere scripta leguntur, in editione
Ro-

Romana compareant, vt potius recentiori demum tempore in editionibus extra Italiam ex ANTON. CONTII editione decretalibus sint adiecta. IVSTVS HENNING. BOEHMER in *diff. de decretal. Pont. Rom. variis collection. §. XV. n. 98.* Primus vero omnium ANTONIVS CONTIVS in corpore iuris canonici, Antwerpiae anno MDLXX. edito¹⁾, decretalibus adiunxit, quae a Raymundo omiffa erant, sed cornicum, vt aiunt, oculos confixit, siquidem conatum eius curia Romana valde improbavit. Postea GONZALEZ TELLEZ, doctissimus iuris canonici interpres, in *commentario ad decretales* integras decretales, quatenus supersunt, recitavit: et ne quidem diuersis notavit typis, quae ex fontibus et antiquis collectionibus restituit. Longe melius vero iuris canonici studiosis consultum est in nouissima *corporis iur. canonici* editione, quae cura et studio IVSTI HENNINGII BOEHMERI Halae anno MDCCCXXXVII²⁾.

4 to

1) sub tit. *Decretorum canonicorum collectanea: ex diuite illa scriptorum ecclesiasticorum, summorum Pontif. conciliorumque oecum. suppellectile, D. Gratiani labore concinnata et in suas classes digesta. Praefixa sunt ab Antonio Demochare singulis fere distinctionibus et causarum quaestionibus παράτιλα summam rei succincte complectentia: nec non ad marginem additi librorum et capitum, ex quibus ista Decretorum farrago compacta est, numeri iudicatorii.* Antwerpiae apud Plantinum (in quibusdam exemplaribus: Parisiis ap. Jac. Puteanum) 1570. III. Vol. 8.

2) Sub inscriptione: *C. iur. can. Gregor. XIII. auctoritate post emendationem absolutam editum — appendice noua auctum. Iust. Henning. Boehmer recensuit, cum codd. vett. mssis aliisque editt. contulit, var. lection.*

in lucem protracta, occurrunt, diligenter ad iuris quoque canonici interpretationem perquirendae. (§. CCCXXI.)

* *Regeſta* ſ. *regiſtra* dicebantur ſcrinia, in quibus chartae et reſcripta pontificum rom. condebantur. HIERONYMVS in *apolog. aduerſ. Ruſinum*, ſi a me fictam epistolam ſuſpicaris, cur eam in eccleſiae Romanae chartario non requiris. Iam FLAV. VOPISCVS in *Probo* c. 2. hac *regeſtorum* voce uſus eſt, et Iuſtinianus in *Conſt. de codice confirm.* §. 4. Erant illa monimenta et acta publica diuerſorum officiorum et iudicum, in quae et Principum conſtitutiones referebantur. Vnde ad Pontificum rom. ſcrinia vox haec translata eſt. GONZAL. TELLEZ in *comment. ad decretal. L. I. T. II. p. 37.*

Quum omnino epistolae Innocentii III. vti eas STEPH. BALVZIVS promulgauit, interpreti interviunt ad illuſtranda multa capita decretalium: idem quoque ſtatuendum eſt partim de collectionibus epistoliarum praefulum Romanorum vniuerſaliumaeque ac iis diplomatum codicibus, quibus hae vel illae conſtitutiones, a pontificibus promulgatae, adparuerunt. Ita commendari poſſunt. PETR. COVSTANT, *epistolae Romanorum pontificum et quae ad eos ſcriptae ſunt a S. Clemente uſque ad Innocentium*, Lutetiae Pariſiorum, MDCCCXXI³⁾. ac *bullarium magnum*, cuius nouiſſima editio tomis XIX. conſtat, ac Luxemburgi ab anno MDCCCXXI. uſque ad annum MDCCCLVIII. in lucem prodiit. Cum his merito iungamus collectiones ſpeciales, quae recenſentur in *bibliotheca Lipeniana iuridica*, p. 142⁴⁾. nec minus praetantiſſima illa opera, quibus di-

plo-

3) *Diſſert. de Decretalibus Pontif. Roman. epistolis; — nec non de earundem collectionibus et editionibus*, quam huic operi praemiſerat Couſtant, recudi curauit FR. CRAMER, Coloniae 1787. 4.

4) Et SCHOTT. *Supplem.* p. 51.

plomata pontificum iuris publici sunt facta, videlicet
 FERDINANDI VGHELLI *Italiam sacram: acta Ant-*
verpiensia sanctorum: EDM. MARTENE *thesaurum mo-*
nimentorum eiusue collectionem amplissimam: STEPH.
 BALVZII *miscellanea*: IO. PETR. DE LVDEWIG *reli-*
quias manuscriptorum: VALENT. FERD. DE GVDE-

NVS *codicem diplomaticum* atque alia. W.

§. CCCXXXIV.

Ex decisionibus auditorum Rotae Romanae Qua ex re
 maximam partem epistolas decretales pontifi- factum, ut
 cum Romanorum compositas esse, supra dixi- tam multa
 mus. Huic iudicio qui adsidebant, iuri civili iuris ciu.
 Bononiae operam dederant, et interpretum iu- decreta
 ris, quos glossatores vocant, principiis innu- migrarint
 triti erant, quorum interpretationes et senten- in decre-
 tias sequebantur. Ipsi quoque pontifices rom. tales?
 quorum decretales in Raymundiana collectione
 vtramque faciunt paginam, ALEXANDER III,
 INNOCENTIVS III, HONORIUS III. et GREGORIUS
 IX. iuris civilis, ut tum erant tempora, et de-
 cretorum adprime periti fuerunt. * Hi igitur
 quum ad relationes in quaestionibus iuris re-
 scriberent, auctisque litibus et causis civili-
 bus, in curiam Romanam deductis, e re sua
 esse putarent, varia quoque de ordine iudicio-
 rum, modoque lites disceptandi, constituere:
 non mirandum est, tam multa iuris ciu. decre-
 ta in decretales migrasse, ut non immerito *ex*
iure civili esse, quidquid praeclarum in iure canonico
reperiatur, pronunciet IAC. CUIACIVS ad cap.
XV. X. de sentent. et re iudicata.

* A iuris civilis peritia prae caeteris commendan-
 tur Alexander III. et Innocentius III. Primus
 enim ius civile ipse ante pontificatum Bononiae
 professus est, ut tradit CASPAR ZIEGLER *de orig.*
iuris canon. §. L. Sane a ROBERTO DE MONTE,

in *append. ad Chron. Sigeberti Gemblac. ad annum MCLXXI.* apud PISTORIVM *Tom. I. Script. rer. germ. p. 670.* vocatur in diuina pagina praeceptor maximus, et in decretis, et canonibus, et Romanis legibus praecipuus. Nam multas quaestiones difficillimas et graues in decretis et legibus absoluit et enucleauit. Innocentius III. ob iuris ciu. scientiam *lucernae iuris* elogium olim meruit, et MATTHAEVS PARISIENSIS in *histor. Anglic. ad ann. MCC. p. 197.* eum in *scientia magnum, et audacem simul iuris peritum fuisse* refert. Vid. ANTON. DADINI ALTESSERAE *Innocentius III. P. R. p. 3.*

§. CCCXXXV.

Sunt et no-
va in iis-
dem, a
iure ciu.
prorsus
abhorren-
tia,

Erant vero glossatores a cunctis litterarum artiumque praesidiis, quae interpretandi facultatem instruunt, plane imparati, et proinde sententias et legum interpretationes protulerunt falsas plerumque, ineptas, et vehementer ieiunas. Ex infacetis horum commentariis quum profecerint Pontifices laudati, et quum adfessores Rotae Romanae causas secundum sententias illorum in foris vbique receptas deciderent: fieri non potuit, quin noua iura, et quae a iuris ciuilibus ratione prorsus abhorrent, in decretalibus constituerentur.* Erant quoque antesignani illorum, MARTINVS et BVLGARVS, quorum summa erat auctoritas, eorumque sectatores de variis iuris quaestionibus in diuersas distracti sententias,** quarum alterutram pontifices Romani tanto libentius in decretalibus praescripserunt, quanto magis illa a iure ciu. recedebat. Ex quo intelligitur, Innocentium III. *audacem iuris peritum* a MATTHAEO PARISIENSI l. c. dictum esse, quod noua iura, utpote ex lacunis glossatorum, non fontibus iuris ciu. hausta, excogitauit. IVSRVS HENNING.

BOEH-

BOEHMER in iur. eccles. protestant L. I. T. II.
§. 71. et in exercitat. ad Pandect. III. §. 10.
XVII. §. 9.

* Hinc ANT. CONTIVS L. I. disput. iur. ciu. cap. III. iam obseruauit, magnam partem iuris canonici in decretalibus ex interpretibus iuris ciuilibus desumptam esse. Audiamus quoque elegantissimum iuris canonici interpretem, IANVM A COSTA in *summar. et commentar. ad decretales* p. 69. ita erudite, more suo, differentem, non mirum, inquit, si nouam quandam formam iuri ciuili incognitam, hoc loco Innocentius III. constituit: quamuis negare non possimus, eum omnia fere accipere ex commentariis interpretum iuris ciuilibus, sed diuerso fini. Et ut de Solone Ammianus Marcellinus in fine libri XXII. eleganter ait, Solonem sententiis adiutum Aegypti sacerdotum, latis iusto moderamine legibus, romano quoque iuri maximum addidisse firmamentum: sic et Innocentius III. qui fuit iuris peritissimus, adiutus in hac nobilissima quaestione variis sententiis interpretum iuris, certas leges iudicibus praescribit, ut eadem confirmatione, qua pontifex utitur in rescriptis concedendis, et ipsi utantur in concedenda vel deneganda cognitione.

** Vid. IO. SALOM. BRUNNQVELLI prolusio de sectis et controuersis iuris Iustiniani interpret. quos glossator. adpellam. §. 5. et seq. ubi originem contentionum, quae inter Martinum et Bulgarum agitatae sunt, erudite exponit. In primis Martini sententias, licet plerumque absurdiores, in foris Italiae aequae ac Germaniae receptas esse constat.

Quoniam ex diffidiis, quae inter iurisconsultos mediae aetatis sunt agitata, multa capita iuris canonici sunt deriuanda ac lucem accipiunt, quam desiderant: doctrina de iis controuersis inter subsidia, quibus iurisperitus, leges iuris canonici interpretaturus, utitur, haud infimum tenet locum. Si primum oculos conuertimus ad illos ipsos doctores, qui hoc tempore diuersis in quaestionibus litigarunt, partim memorandi sunt eorum duces atque antesignani; partim horum discipuli. Illos quidem iam

nominauit ECKHARDVS; merito tamen addimus, MARTINVM ex celeberrima Bononiensi gente Gosia, quae a Gibellinis in exilium missa erat, ortum, Cremonensem fuisse: a nonnullis tamen quoque *Bosianum* siue *Basianum* dici ac discipulum esse Irnerii; BVLGARVM autem maiorem adhuc auctoritatem consequutum esse, quam MARTINVM. Plura de iis tradunt GVID. PANCIROLLVS, *libr. II. de vitis Iurisconsultorum, cap. 14.* IO. FICHARDVS, *vit. recentiorum Iurisconsultorum, p. 400.* et ARISVS, *Cremon. litterata, tom. I. p. 78.* Ea inter vtrumque fuit animorum disparitas, vt a multis MARTINVS cum Capitone; BVLGARVS autem compararetur cum Labeone: hic iacturam patrimonii facere mallet, quam castra praeceptoris sui, videlicet IRNERII deferere: iste autem religioni haud duceret, sententiam, quam semel amplexus erat, mutare: MARTINVS maximus principis adulator esset et BVLGARVS nullos honores adpeteret, licet ab imperatore ob insignem doctrinam et probitatem Bononiae ad ius dicendum vicarius esset creatus. Haec quum ita sese haberent, non potuit fere fieri, quin vterque suos haberet discipulos. Ii, qui praecepta MARTINI GOSIAE sunt sequuti, *Gosiani* vocantur atque inter eos memorandi sunt PLACENTINVS, qui in Monte Pessulano, Galliae Narbonensis ciuitate, primus gymnasium instituit; postea vero Bononiae ius ciuile interpretatus est, summasque super codice et institutionibus edidit, atque in Monte Pessulano, vbi primum docuerat, diem obiit: ALBERICVS A PORTA RAVENNATE, qui BVLGARI erat discipulus; eius tamen praecepta deseruit, ac PYLEVS, qui in Bononiensi pago lucem adspexit, ac praeterea *Brocardica*, siue regulas iuris generales inuenit; neque minus Sabbathinarum quaestionum volumen edidit; inter illos autem, qui *Bulgariani* dicuntur, IO. BOSSIANVS, *Cremonensis*, Iurisconsultus in primis notus, BAGAROTTVS, natione Gallus, ac LOTHARIVS, *Cremonensis*, AZO atque alii omnem quoque merentur attentionem. Quae de illis memoranda sunt, inprimis tradunt auctores *der Hallischen Beytraege zur iuristischen gelehrten Historie, tom. III. p. 726. sqq.* ac IO. SAL. BRVNNQVELLVS,

LIVS, *prolus. de sect. et controuersis iuris Iustiniani interpretum*, §. v. sqq. in *eius opusculis*, p. 308. sqq. Haec de ipsis iurisconsultis, qui inter se litigarunt: quaestiones autem, quas in medium protulerunt, variae sunt. Ita quaerebant, *utrum inualidus contractus iuramento minoris confirmetur?* quumque BVLGARVS doceret, iusiurandum, quod eiusmodi contractui accederet, restitutionem in integrum haud impedire posse, hancque in rem ad L. i. C. *si aduers. vendit.* prouocaret, MARTINVS, minorum contractus per iusiurandum, licet alioquin inualidi essent, firmari tradebat atque vsque eo procedebat, vt Fridericum permoueret, sententiam hanc lege speciali, quae est *authentica sacram impuberum C. si aduers. vend.* confirmare. Neque minus memoratu digna est controuersia super quaestione: *num filia superstitibus liberis defuncta, dos patri sit restituenda?* quum eam BVLGARVS adfirmaret; MARTINVS autem negaret, ac lis *de praescriptione annuorum reddituum*, in qua MARTINVS, tot esse praestationes, quot anni, et singulis annis nouam praestationem deberi, vt debiti dies cedat, supposuit, eamdemque ob causam, quamlibet annuam praestationem seorsim praescribendam esse, statuit; illud autem prorsus reiecit BVLGARVS. Omnes has controuersias docte exposuit BRUNNQUELLIVS *loc. mem.* ¹⁾. W.

§. CCCXXXVI.

Supereſt, vt exempla quaedam adferamus, quod ex-
et eadem opera natales errorum, qui in foris ^{emplo} il-
triumphant, inuestigemus. Interdicto ^{lustratur} recu-
perandae, vel adipiscendae possessionis, et si ^{de iudicii}
mul actione in rem quum in eodem iudicio ex-^{possessorii}
periri permittit INNOCENTIUS III. P. R. in *cap. 5.* ^{torio} ca-

Vv 4

X. de

1) Add. CAR. FR. WALCHII, beati patris, progr. *de reliquiis controuersiae inter Bulgarum de Bulgaris et Martinum Gosiam, de praelatione dotis*, Tom. III. opusc. p. 417.

mulatio-
ne.

X. de caussa posses. et propriet. manifesto MARTINI sententiam probavit. Hic enim interdictum adipiscendae siue recuperandae possessionis cum iudicio petitorio de proprietate ita cumulari posse statuit, vt utroque simul eodem tempore experiri liceat. * GONZALEZ TELLEZ in comment. ad L. II. decretal. tit. XII. cap. VI. n. 13. Vnde ex iure canonico error hic in foro manavit, siquidem iudicium possessorium cum petitorio recte hodie cumulari tradunt BENEDICTVS CARPZOVIVS L. I. Respons. 71. SCHILTER exercit. ad Pand. XIII. §. 14. IO. HENR. DE BERGER in elect. proc. posses. §. 40. vir illustrissimus, SAMVEL DE COCCEII in iur. controuerf. Libr. XLIII. tit. I. qu. V. Part. II. p. 504. aliique.

* Variarum et diuersarum erant glossographorum sententiarum. IOANNES enim, et AZO iudicium possessorium cum petitorio cumulari posse negabant. Alii vero cum PETRO DE BELLA PERTICA et CINO utramque controuerfiam, et possessionis, et proprietatis, simul eodem iudicio cognosci et terminari posse contendebant. Sed Martinus veluti eriscundus Ictus mediam sententiam sequutus est, et interdicta retinendae possessionis tantum excepit. GONZALEZ TELLEZ, loc. cit. Nullum vero praesidium haec sententia in iure ciuili reperit; quin manifesto ab eius ratione abhorret. Exploratum enim est, possessionis quaestionem prius decidi oportere, ac tum demum de caussa proprietatis iudicari per L. 3. C. de interdict. L. 13. C. de rei vindicat. Eadem quoque iuris ratio, quae interdicta retinendae possessionis cum rei vindicatione cumulari vetat, non permittit, vt interdictum adipiscendae, vel recuperandae possessionis cum iudicio petitorio iungatur. Vtriusque enim iudicii diuersa est indoles, et diuersus finis. HERMANNVS VVLTEIVS de iudiciis L. I. cap. II. n. 45. ARNOLD. VINNIUS L. II. Select. iuris quaest. cap. XXXIX. IVSTVS HENNING. BOEH.

BOEHMER *iur. eccles. Protestant. L. II. T. XII.*

§. I. f.

Sunt quidem, qui persuasum habent, cumulationem processus petitorii ac possessorii etiam iure civili esse permissam. Prouocant partim ad L. 18. in fin. D. *de interdicto vi aut clam*; partim ad L. 1. §. 4. D. *quod legat. L. 12. §. 1. D. de adquir. vel amittend. possess.* ac L. 8. §. 5. D. *si seruitus vindicetur*; sed reuera omnibus ex his legibus haud id colligi posse, quod colligendum esse putant, monstravit IVST. HENNIG. BOEHMERVS, *iur. ecclesiast. protestantium, tom. I. libr. II. tit. XII. §. III. p. 1104. et diss. de vero usu remed. possessorii et summar. cap. 1. tom. v. exercitat. ad pandect. p. 636.* ideoque reuera ex controuersia illa iurisconsultorum mediae aetatis deducendum est, quod pontifex statuit cap. 5. X. *de caussa possess. et propriet.* Quum AZO cum summo ardore propugnauit sententiam iuris ciuilis: displicuit tamen illud MARTINO, et cum hoc pontifex consentit. Distinguit quidem inter remedium *adipiscendae recuperandaeue possessionis* atque remedium *retinendae possessionis* et solum cum illis, minime vero cum hoc, actionem petitoriam coniungi statuit; nihilo tamen minus a iure ciuili recedit. Ceterum id quoque seruatur in praxi. Nec hodie cumulatur petitorium cum possessorio retinendae possessionis, haecque regula quibusdam solum in casibus exceptionem admittit; alioquin tamen cumulationem hanc permissam esse, docent IO. HENR. BERGER, in *elect. process. possessorii*, §. 40. et *oconom. iuris, Lib. IV. tit. XXX. th. v. not. 12. p. 1227.* BENEDICT. CARPZOVIVS, *libr. I. resp. 71.* SAM. STRYCK, *introduc. in prax. for. cap. I. §. 28.* et DAVID. MEVIVS, *part. VI. decis. 100.* ipsam vero litem, quae quondam hac de re exstitit inter antiquiores iurisconsultos, exponunt GONZALEZ TELLEZ, in *comm. ad cap. 5. X. de caussa propr. et poss.* IO. HENR. BERGER, *loc. laud.* et IVST. HENNING. BOEHMERVS, *loc. memorat.* W.

§. CCCXXXVII.

Ante litem contestatam iure ciuili testes non de testibus
audiri et examinari posse, inter omnes con-^{ante litem}
flat,

contesta-
tam exa-
minandis.

stat,* idque recte IOANNES et AZO, Bulgari discipuli, docebant. Sed quum MARTINVS et HVGOLINVS ab his dissentirent, qui probationem in caussa, tum ciuili, tum criminali nonnunquam recte ante litem contestatam fieri, ex iuris ciuilibus legibus collegerant: hanc sententiam, tamquam iuri ciuili consentaneam, INNOCENTIVS III. in *cap. 5. X. ut lite non contestata* et *cap. 4. X. de confirmat. utili vel inut.* confirmauit. Sic glossatorum error, ex falsa iuris ciu. interpretatione ortus, in decretalibus ius fecit, et examen testium extraordinarium ante litem contestatam vsus fori permittit, si metuendum sit, ne probationis copia processu temporis pereat, et veritas occultetur, quod probationem in perpetuam rei memoriam vocant doctores. ANDREAS GAILIVS *L. I. Obs. XCII.* IOACHIM. MYNSINGER *Cent. IV. obs. XLI.* IO. WERLHOF *diff. de examine testium ad perpet. rei memoriam.*

* Iudicium apud Romanos incipere, et res in iudicium deduci dicitur a lite contestata *L. 15. D. ratam rem haber. L. 40. D. de herid. petit. L. vn. C. de litis contestat.* Vnde ante illam fieri non poterat, quae post iudicium demum constitutum suscipitur, probatio. Nec *L. 40. D. ad L. Aquil.* nec aliae leges, ad quas vulgo prouocant, Martini sententiae suffragantur, vti egregie ostendit IVSTVS HENNING BOEHMER *in iure eccles. Protest. L. II. T. VI. §. 4.*

Pontifex generatim animaduertit, iure ciuili esse statutum, vt probatio etiam ante litem contestatam suscipienda sit, c. 4 *X. de confirm. util.* nondum tamen constat, ad quam legem respexerit. Prouocant partim ad *L. 40. D. ad leg. Aquil.* partim ad *auth. sed et si quis C. de testibus* ac *L. 32. D. de furt.* sed recte BOEHMERVS *observat. iur. eccles. protestant. tom. 1. libr. II. tit. VI. p. 1067.* tradit,
pon-

pontificem sub iure civili glossas hoc loco intellexisse atque MARTINUM aeque ac HUGOLINUM errasse, quum examen hoc testium extraordinarium ex iure civili demonstrari posse sibi persuadent, eandemque ob causam illis recte contradixisse AZONEM, et hoc nomine in sententiam IAC. CUIACII, in *recit. ad L. penult. C. de testib.* IANI A COSTA, in *comm. ad X. sub tit. ut lite non contestata* atque aliorum discedit. W.

§. CCCXXXVIII.

Peruulgatum est iuris pontificii decretum, ^{de duplici} filium fideicommissio grauatum, et legitimam, ^{detractio-} et quartam Trebellianicam deducere posse, ^{ne legiti-} quod in *cap. 16. et 18. X. de testam. et ultim. vo-* ^{mae et} ^{Trebell.} *lunt.* occurrit. Quum vero iure civili filius, ^{liberis} hereditatem restituere iussus, alterutra tantum, ^{concessa.} aut legitima, aut Trebellianica portione contentus esse debeat, et testatoribus omnibus libera potestas de dodrante bonorum disponendi concedatur, *L. 41. §. 3. D. de vulgari et pupill. substit. L. 6. C. ad SC. Trebell.* * facile patet, manifeste illam doctrinam iuri civili aduersari, et INNOCENTIVM III. eam ex glossatorum commentariis hausisse, quam usu fori vbique receptam esse vno ore confirmant ** FRANCISC. HOTOMANVS *quaest. illustr. c. XLIII.* BENEDICTVS CARPZOV *Part. III. constit. I. def. 20. 10.* SCHILTER *Exercit. ad Pandect. XL. §. 16. sq.*

* Vnde falluntur, qui vel iuri antiquo, vel nouissimo *Nou. XXXIX. cap. 1.* Pontificium decretum conuenire existimant, quorum ratiunculas satis confutarunt praeter HOTOMANNVM *loc. cit.* ARNOLDVS VINNIUS *L. II. Select. iur. quaest. cap. XXIX.* EVERARD. OTTO in *comment. ad §. IX. Inst. de fideicommiss. hereditat.*

** Vulgo tamen distinguunt inter fideicommissa pura, et sub conditione, vel in diem relicta, et ad posteriora

rora iuris Pontificii sanctionem restringunt. Sed haec distinctio, quam AZO primum excogitavit, ab Innocentii III. mente aliena est, et futuri niti-
tur ratione, merito proinde a iureconsultis intel-
ligentioribus explosa. Vid. illustris AVGVSTINVS
A LEYSER *Vol. VI. Meditat. ad Pand. spec.*
CCCCV. medit. I.

Fuerunt omnino quidam iurisconsulti, qui ex
sententia quoque iuris civilis duas detrahi posse par-
tes persuasum haberent, videlicet ANT. PEREGRI-
NVS, *de fideicommissis, art. III. num. 51.* ANT.
CONTIVS, *disput. iuris civilis, libr. I. cap. 3.* IO.
BOERIVS, *decis. 156. num. 3.* IO. CORASIVS,
ad leg. 6. C. ad St. Trebellianum, num. 4. atque
alii: nullo tamen modo hac in re iis adhaerere pos-
sumus. Qui priorem amplectuntur sententiam, so-
lum argumentum, quo illam muniant, petunt ex eo,
quod legitima aequae ac Trebellianica diuersa sint iu-
ra, quae in vna eademque persona diuerso respe-
ctu concurrant; hocque modo legitimam detrahat
filius, qua filius: Trebellianicam autem, qua heres
fiduciarius; sed recte animaduertit IO. SCHILTE-
RVS, *prax. iuris Romani, ex. XL. §. 16. p. 555.*
nihil aliud ex eo sequi, quam quod potuerit IVS-
TINIANVS ius hoc introducere. Contrarium elu-
cet ex constitutione ZENONIS, L. 6. C. ad SC. Tre-
bellian. quum eius ex sententia dodrans a filio re-
stituitur ideoque quod retinet, legitimam saltem
confineat. Eodem modo DIOCLETIANVS ac MA-
XIMIANVS L. 24. C. fam. ercisc. filio tantum quar-
tam bonorum restituendorum partem retinere per-
mittit, ac tandem IUSTINIANVS, *nouell. XXXIX. cap.*
I. sanxit, vt filius non bis, sed semel partem de-
ducat, atque haud obscure alteram sub altera conti-
neri, indicauit. Coniungitur cum hoc loco quoque
nou. XCII. cap. I. atque non minus id ex eo patet,
quod omnibus iis in locis, quibus de filio instituto
atque hereditate, ab ipso restituenda, est sermo,
non nisi vnus quartae mentio fiat, eandemque ob
causam praeter auctores, ab ECKHARDO excitatos,
id, quod iam de iure Romano tradidi, inprimis
quoque GVIDO PAPA in *decis. Gratiana, quaest. 52.*
IAC. CUIACIVS, *libr. VII. obs. cap. 3.* PETR. HEI-
GIVS

GIVS, *part. I. quæst. 32. num. 7. et 8.* HUGO DONELLVS, *libr. VII. comment. iuris civil. cap. 3.* IO. REBHAN, *de iure exactionis quartarum*, p. 18. IO. PETR. DE LVDEWIG, *diff. de Trebellianica et legitima, in fideicommissis fructuariis exulibus, cap. II. tom. I. opuscul. miscellor. p. 1046.* et FR. ES. PVFENDORFVS, *observat. iuris uniuersi, tom. II. obs. LXXXII. p. 358.* ostenderunt. Ab iure Romano prorsus discessit Innocentius III. *cap. 16. X. de testam.* sed nondum est expeditum, factum id esse ideo, quod iam glossatores hac in re haud conuenierint, et quibusdam illorum, quod iam canonico iure est cautum, placuerit. Neque id IO. SCHILTERVS, *loc. cit.* neque IO. PETR. DE LVDEWIG probare videntur: immo memoratu profecto dignum est, in constitutione pontificis deprehendi ne syllabam quidem, ex qua, veteribus iuris civilis interpretibus id placuisse, concludi posset. Non solum in Germania, sed aliis quoque prouinciis, atque imprimis iis, in quas migrarunt Germani, testamentifactio maximis limitibus erat circumscripta, atque liberi, qui facultatum paternarum condomini habebantur, summo fruebantur fauore, quemadmodum IO. CAR. HENR. DREYERVS, *de usu genuino iuris Anglo - Saxonici in explicando iure Cimbrico et Saxonico*, p. 101. et IO. GOTTL. HEINECCIUS, *de testamentifactione, certis limitibus circumscripta*, Halae MDCCCXXXVII. pluribus verbis exponunt. Haec fuit forsitan ratio, cur iudex ille Tuscanus litem, quae orta esset inter Alteracham eiusue filium; neque minus liberos cuiusdam P. atque Raynesium eorum tutorem ita decideret, vt duas quartas adsignaret liberis fideicommissio oneratis, hocque non solum diaconus ille cardinalis, ad quem causa haec esset deuoluta, sed etiam ipse pontifex id confirmaret; glossatores vero, vbi videbant, hoc haud conuenire cum praeceptis iuris Romani, ita illa cum iure canonico conciliare studebant, vt distinguerent, vtrum fideicommissum pure, an sub conditione, vel adiectione diei sit relictum, ac solum posteriori in casu liberis facultatem, duplicem quartam exigendi, concederent: immo vt sententiae suae robur quoddam conc-

ciliarent, ad L. 6. C. SC. *Trebelliano*, prouocari posse, sibi persuaderent. Quum INNOCENTIVS discrimine hoc plane supersedet, quemadmodum IO. SCHILTERVS, *prax. iur. Romani, exerc. XL. §. 21.* ARN. VINNIVS, *libr. II. quaestion. iuris ciuil. cap. 29.* atque alii docent, ii autem interpretes, qui eam adprobant, haud ante Innocentii tempora floruerunt, videlicet AZO atque ACCVRSIVS: eo maiorem similitudinem veri consequi videtur coniectura, quam modo exposui, quaeue etiam probatur SCHILTERO aequae ac LVDEWIGIO, *loc. citat.* W.

§. CCCXXXIX.

ex glossa
errores di-
manarunt
in decreta-
les

Quoties igitur a Pontifice aliquid iure ciu. sancitum dicitur, quod illo iure non constitutum est: nemo dubitat, quin illud decretum ex veterum interpretum commentariis repetendum sit. Horum enim errores pro iure acceperunt Pontifices, et quum eos constitutionibus suis inscite immiscerent, ius ciuile mirum in modum turbarunt, et, vt ius canonicum in multis capitulis ab illo recedat, effecerunt. Sic quamuis iure ciu. iudex ordinarius, siue magistratus, qui ius dicit, recusari non possit, sed tantum delegatus, siue datus: * tamen, quia MARTINVS idem iure ciu. licere credidit, teste ACCVRSIO ad L. 16. C. *de iudic.* illud iure canonico statutum est, vt qualiscunque iudex suspectus, siue ordinarius, siue delegatus, recusari possit. *cap. 10. X. de foro compet.* Hinc quidquid in iure ciuili de iudice dicitur delegato, id ius canonicum iudici quoque ordinario tribuit. Exempla habes in *cap. 39. X. de officio et potest. iudic. deleg.* iuncta L. 16. et L. 18. C. *de iudic. cap. 9. X. de in integr. restitut.* iuncta L. 3. C. *ubi, et apud quem cognit. in integr. restit. agit.*

* Nec

* Nec iure nouo hoc mutatum est. Iustinianus enim recusationem diserte ad iudices delegatos vel datos restringit in *L. 16. C. de iudic. nec Non. XCVI. cap. 2.* quatenus recusationem admittit, de alio, quam delegato iudice accipienda est, uti contra HVBERTVM GIPHANIVM et IANVM A COSTA egregie demonstrauit, immortale iurisprudentialis elegantioris decus, ANTONIVS SCHVLTINGIVS *Diss. de recus. iudicis, cap. VI. §. 7. et 15¹⁾*.

§. CCCXL.

Tanta quum esset glossae auctoritas interet ex his iureconsultos antiquos, ut rationem fere vin-^{in fora}ceret, uti patet ex testimonio RAPHAELIS FVLGOSI ad *L. si solutam C. de obligat. et action.* et omnes eius sententias tamquam responsa ex tripode acciperent: non mirandum est, iuris pontificii decreta, ex illis commentariis deprompta, in foris et iudiciis usu recepta esse, licet a iuris ciuilibus ratione longe abhorreant. Quin aliae glossatorum decisiones, in controuersis, inter illos agitatae, natae, licet iure canonico non sint probatae, tamen in foris usu seruantur. Sic transactionis inuitae iudicialis doctrinam, quae frustra e iure ciu. euincitur, a glossatoribus excogitata esse, scite eruditeque obseruat vir illustris, IO. CASPAR. HEIMBURG in *diss. de transact. iudiciali inuit. §. LXX.* Sic iuramentum appellationis usu fori obtinuit, et REC. imp. de anno 1654. §. 116. probatum est, quia IOANNES ius-

1) In *Dissert. Triade* Franequ. 1708. et in *Eius Comment. Academ.* Vol. I. n. 2.

iusiurandum de calumnia, caussa per adpellationem ad iudicium superius delata, praestandum esse censuit, AZONE et PLACENTINO ab illo dissentientibus, Celeb. IO. CAROLVS KOENIG *diff. de iuramento adpellation.* Plura exempla dabunt HERMANN. VVLTEIVS *L. II. de iudiciis cap. II. n. 76. n. 92.* IO. SALOMO BRVNNQVELL *in comment. de sectis et controuers. iuris Iustinian. interpret. quos glossator. vocamus §. XXI. sq.*¹⁾

Quemadmodum pontifices in quaestionibus, quae fuerunt media aetate controuersae inter interpretes iuris ciuilis, hanc, vel illam sententiam amplectebantur; ita nonnumquam euenit, vt ipsas controuersias deciderent, ac mediam eligerent viam. Factum est id in *cap. 20. X. de rescript.* Quum PLACENTINVS, Martini discipulus, crederet, illum, qui per mendacium rescriptum quoddam impetraverat, eo plane haud vti posse; neque vllum ex isto consequi commodum: IOANNES potius et AZO, iudicem secundum veritatis tenorem, nec secundum ea, quae supplicans adfirmaret, cognoscere debere, exclamabant ac legem *Et si legibus 5. C. si contra ius* de privilegiis, minime autem de rescriptis, quae ad iuris obseruantiam impetrantur, accipiendam esse putabant. Quaestionem hanc tetigit INNOCENTIVS III. sequenti ratione *cap. 20. X. de rescriptis: super literis, quae ab aliquibus ex malitia et a nonnullis ex ignorantia, tacita veritate, vel suggesta falsitate, impetrantur a nobis, diuersos intelleximus diuersa sentire: aliis asserentibus, eos debere prorsus carere omni commodo litterarum, cum mendax precator carere debeat penitus impetratis: aliis vero dicentibus, quod, etsi forma carere debeant in litteris nostris expressa, nihilominus iuxta rigorem iuris sit a delegato iudice in negotio proceden-*

¹⁾ in *Opusc.* p. 303.

dendum; his autem propositis, distinctionem facit atque litem ita dirimit: nos igitur inter eos, qui per fraudem, vel malitiam, et illos, qui per simplicitatem, vel ignorantiam litteras a nobis impetrant, huiusmodi credimus distinctionem adhibendam: ut hi, qui priori modo falsitatem exprimunt, vel suppressunt veritatem, in suae peruersitatis poenam, nullum ex illis litteris commodum consequantur, ita videlicet, quod delegatus (postquam sibi supra hoc facta fuerit fides) nullatenus de causa cognoscat, inter alios autem, qui posteriori modo litteras impetrant, duximus distinguendum, quae falsitas suggesta fuerit, vel quae veritas sit suppressa. cetera. IANVS A COSTA, in comment. ad decretales, p. 23. et IO. SAL. BRUNN-QUELLIVS, in opusculis, p. 339. W.

§. CCCXLI.

Ex toto terrarum orbe, qui christianorum ^{Decretales} sacra sequebatur, variis in causis, tum tem-^{iuris ger-} poralibus, tum spiritualibus, responsa a curia ^{manici ar-} Romana petita esse, supra observauimus. ^{gumenta} Vt ^{continent.} igitur ad relationes praefulum ecclesiarum Gallicanarum, Germ. et Septentrionalium regionum Pontifices rom. rescripserunt: ita decretales illorum saepe pulcherrima *iuris germanici* argumenta continent, tanto maioris aestimanda, quanto luculentius illustrando iuri germanico inferuiunt. * Magnus est eorum numerus, quae veluti gemmae hic illic in iure canonico elucent, digna profecto, quae maiori eruantur studio et illustrentur, hac praesertim aetate, qua iurisprudentiae patriae studium merito suo, eruditissimorum hominum curis et vigiliis, in summo dignitatis loco positum esse, laeti videmus.

* Hoc nomine ius canonicum *thesaurum consuetudinum germ.* et rerum ad historiam Germ. pertinentium recte adpellat IO. GOTTLIEB HEINECCIUS *Vermischt. Anmerkung. und rechtlich Gutachten*

IV. §. 1. Quis enim nescit, quanto studio rebus in Germ. gestis, cunctisque negotiis imperii se immiscuerint Pontifices Romani, ut ius quoddam hoc modo in regnum Germ. sibi arrogarent? Multa quoque decreta in iure canonico habentur, quae in conciliis, in Germ. habitis, sunt constituta. Ex quo consequitur, ut ex iis et decretalibus multa cum historiae, tum iuris publici, et privati Germ. capita egregie illustrari possint. Compara viri illustris, GEORGII LUDOVICI BOEHMERI eruditam commentationem de *reliquis iuris publici in iure canon.*

§. CCCXLII.

glossogra-
phi genti-
um mo-
rum igna-
ri.

Quum rescripta semper interpretanda sint ex legibus et moribus illarum gentium, in quarum gratiam edita sunt: facile intelligitur, non posse quemquam rite ac feliciter rescripta Pontificum, quae ad Germaniam, Gallias, et alias gentes orbis christiani pertinent, interpretari, nisi consuetudinum, quae apud illas viguerunt gentes, adprime sit peritus¹⁾. Harum quum nulla essent notitia imbuti antiqui illi decretalium interpretes, quos glossographos vocant, nemini mirum videri potest, eos studio suo decretales magis foedasse, quam explicasse, iisque tenebras magis obduxisse, quam lucem attulisse. ANTON. DADINVS ALTESERRA in *praelectione solenni ad cap. Constitutus IX. X. de in integr. restitut.* * quam vna cum reliquis quinque recudi curavit vir illustris, IO GEORGIUS ESTOR *Part. II. der kleinen Schriften p. 3. sq.*

* Acu-

1) Vid. CAR. FERD. HOMMELII Progr. *de iure canonico ex germanicis legibus et feudalibus explicando*, Lips. 1755.

* Acutissimus hic et doctissimus iuris canonici interpres luculento hoc exemplo comprobavit in *praelect. cit. ad cap. IX. X. de in integr. restitut.* cuius speciem ob inscitiam iuris Gallicani infelicius a glossographis acceptam esse observat. Nec mirum, subiicit, haec Transalpinos effugisse, qui dum sua tantum mirantur, nostra contemnunt; ignoratione rerum externarum in multis huiusce iuris partibus facile lapsi sunt.

§. CCCXLIII.

Non molestum igitur, nec iniucundum forte erit, eius rei hic quaedam specimina legere. Exstat *L. I. T. IV. cap. 2. decretal. de consuetudin.* epistola INNOCENTII III. P. R. ad archiepiscopum Lundinensem Danorum, Absolonem, quam ex BALVZIO integram retulit NIC. HIERONYMVS GYNDLINGIVS in *Gundlingian. Part. VII. Obs. IV. §. I.* Ex hac tria potissimum discere licet, ad ius germanicum pertinentia, I. nulum tum in Dania fuisse usum testamentorum, quod plane germanicum esse satis constat. TACITVS de *moribus Germ. cap. XX. II.* donationes rerum immobilium tum inter viuos, tum mortis causa, seu, vt loquitur Pontifex, *ultima voluntate* factas esse integra sanitate ac vegeto corpore, quod ius in quibuscunque alienationibus per vniuersam Germ. olim obtinuit. IO. PETRVS DE LVDEWIG *Diss. different. iur. rom. et germ. in donation. p. 94. sq.* IO. GOTTLIEB HEINECCIUS in *diss. de testamenti faction. iure Germ. valde circumscripta §. 15. sequ.* IO. ADAM. KOPP de *testament. Germ. p. 127. et V. C.* IO. CAROLVS HENR. DREYER de *usu genuino iuris Anglo Saxon. in explicando iur. Cimbr. et Saxon. p. 101. sq.* III. scotationem * apud Danos modum fuisse traditionis symbolicae, quo, adhibito glebae signo,

Vestigia
iuris ger-
manici in
decretali-
bus.

rei alienatae dominium transferebatur, vel confirmabatur. Omnes vero hasce consuetudines Danos cum Germanis communes habuisse, eo minus dubitari potest, quo certius constat, Danos germanicam agnoscere originem, et easdem in Germ. passim viguisse. Vid. IOANNES STRAVCHIVS *Amoenitat. iur. canon. eclog. III. p. 75.* NIC. HIERONYM. GVNDLING. *loc. cit.* IO. GVIL. HOFFMANNVS *de iurisprud. symbol. vet. Germ. §. 12. sq.* vir illustris FRIDERIC. ESAIAS PVFENDORF *obseruat. iur. vniuers. II p. 2.* CHRIST. ANDR. MEYCKE *diff. de scotatione danica* ¹⁾ §. 9.

- * In eruenda huius vocis origine dici non potest quam dissentiant viri docti. Quamuis vero rectius illam germanicae linguae vindicent INNOC. CIRONIVS *L. I. obs. iur. can. cap. 9.* ANTON. DADIN. ALTESERRA *in comment. ad decretal. Innocent. III. p. 40.* et GVNDLINGIVS *loc. cit.* eam a voce *Scot*, seu Germanorum *Schutt*, terrae portione, seu gleba deriuatam censeat: malim tamen ego natales eius ex lingua Danica arcessere. Nam Danorum *Skiode* nihil aliud denotat, quam rem mancipare, aut certo ritu in iudicio in alterum transferre, vti recte iam suspicatus est STRAVCHIVS *l. c.* *Leges Iutiae L. I. c. 37.* Neque vero in donationibus tantum scotationis ritu opus erat, sed in quacunque etiam alienatione ille requirebatur. Sic WALDEMARVS I. *L. IV. Legum Scaniae cap. 13.* sanxit: *In venditione terrarum ad translationem domini necesse est, ut interueniat quaedam solennitas, in qua terrae modicum emtoris pallio extento manibus assistentium (qui, si factum reuocetur in dubium, perhibere possunt testimonium veritatis) apponit venditor, qui designatam terram, quam distrahit in emtorem, in ipsius se transferre dominium profitetur. Haec autem solen-*

solennitas ex vulgari nostro producto vocabulo competenter satis potest scotatio nominari.

Integram INNOCENTII epistolam, cuius fragmentum solum exhibet *cap. 2. X. de consuetud.* edidit STEPH. BALVZIVS, *tom. 1. epistolarum Innocentii, ep. 422.* illam autem tres iuris veteris reliquias complecti, recte animaduertit ECKHARDVS. Quum I) *nullum testamentorum usum in illa prouincia* locum habere pontifex scribit: quilibet in memoriam revocabit, quod TACITVS tradit, *penes Germanos nullum esse testamentum.* Memoratu quidem dignum est, illum Absolonem, archiepiscopum Lundensem, qui pontifici hanc Danorum consuetudinem significavit, testamentum condidisse, quod primum OTTO SPERLINGIVS, *ann. CIOIOCXCVI. iuris publici fecit ac ERN. IOACH. DE WESTPHALEN, tom. II. monum. ined. rer. Germanicar. p. 26.* illustravit; nihil tamen minus consuetudini, per scotationem in alterum res immobiles transferendi, morem gessit, eiusque simul mentionem fecit. Danos, uti alios populos, usum testamentorum quantum potuerint, limitibus circumscripsisse eaque odio esse prosequutos, ex litteris quoque cognoscimus, quos pontifex Gregorius IX. ad regem, Waldemarum tertium, scripsit, quasue NIC. HIER. GUNDLINGIVS, in *Gundlingianis, part. VI. obs. IV. p. 186.* protulit: confirmant idem quoque *iura statutoria ciuitatum Hafniae et Helsingorae* apud WESTPHALEN, *tom. IV. mon. ineditorum rer. Germ. p. 2019. iura ciuitatis Ripensis,* apud eundem, *tom. III. p. 2006.* neque minus id animaduertunt IO. GOTTL. HEINECCIUS, *diff. de testamenti factione iure Germanico arctis limitibus passim circumscripta, §. X. p. 20.* atque IO. CAR. HENR. DREYER, *de usu genuino iuris Anglo-Saxonici in explicando iure Cimbrico et Saxonico, p. 101.* Quondam II) eos, qui res suas in alterum transferre voluerint, sanos esse debuisse penes Danos, discimus ex charta seculi decimi et quinti, apud WESTPHALEN, *tom. II. p. 399.* qua Io. Wonsflet, qui quidquam resignaret, haud sine ratione declararet, *sanum se esse ac compotem mente ac ratione.* Liquet idem ex iure prouinciali SAXONICO, *libr. I. art. LII. iure COLONIENSI, tit. von*

Testamenten und Vermächtnissen, ac iure prouinciali FRISIAE orientalis. *libr. 11. cap. 172.* aliisque monumentis omni fide dignis, quae adferunt ENGELBERT. KETTLER, *decis. ostfris. cent. 1. dec. 24. num. 2.* IO. HENR. CHRIST. SELCHOVIUS, *iur. German. part. spec. libr. 1. cap. 1. sect. IV. §. 204.* atque inprimis CHRIST. VLR. GRVPEN, *in den teutschen Alterthümern*, *cap. 1. p. 42.* neque vero minus III. *scotatio* actus est, solum legibus Germanicis approbatus. Ita differunt in indicanda vera origine huius vocabuli docti viri, vt FRANC. FLORENS, *tratt. IV. ad decretales*, *libr. 1. tit. 4.* eam a Scotis: IAC. CUIACIUS, *libr. 1. obseru. cap. 18.* et IO. A COSTA, *comm. in decretal. tit. de pact. a scodico; seu scudicio; siue rastro*, quo terrae vertuntur, INNOCENT. vero CIRONIUS, *libr. 1. obseruat. cap. 9.* atque ANT. DADIN. ALTESERRA, *libr. 1. decretal. Innocent. tit. 4. cap. 2.* a satis noto vocabulo *Schoff*, atque NIC. HIER. GVNDLING, *in Gundlingianis*, *part. VII. p. 169.* ac IO. GOTTL. HEINECCIUS, *elem. iuris Germanici*, *libr. 11. tit. III. §. 74. p. 424.* a *Schutt* deriuent. ERN. IOACH. DE WESTPHALEN, vir rerum harum peritissimus, in *praefat. tom. 11. mon. ineditor. rerum Germanicarum*, p. 28. eandem fouet sententiam, quam ECKHARDVS quoque tuetur, eoque minus ei suffragari dubito, quum omnes memorati viri ex *cap. 2. X. de consuetud.* supponunt, *scotationem* locum non habere posse, nisi *modicum* terrae, seu gleba sit adhibita; illud vero falsum est, atque sine dubio generatim denotat actum, quo quis rem alienandam in sinum alterius, seu dominium ac potestatem coniceret. Accedit, quod id, quod Dani *scotationem* vocarunt, penes alios populos *Laijowerpitatio* diceretur; *laesa* autem etiam sinum denotaret, vti clare ex lege SALICA, *tit. 48.* MARCVLFO, *libr. 1. formular. cap. 13.* atque aliis doctissimi viri, videlicet HENR. SPELMANNVS, in *glossario archaiologico*, p. 347. GOTTER. WENDELINVS, in *glossario vocum Atuaticarum*, editioni legis Salicae adiecto, p. 163. IO. GEORG. ECCARDVS, *not. ad leg. Salicam*, p. 91. docte demonstrant. *Scotationem* ipsam inprimis inter Danos eorumque vicinos obtinuisse, ideoque ea
vera

vera fuisse, quae hac de re fuerint pontifici relata, constat ante omnia ex legibus WALDEMARI, abECKHARDO iam excitatis; cum iis tamen conueniunt leges, quas idem rex Sialandiae, Lalandiae, Falstriaeque ann. CIOCLXXI, Wardenburgi tulit, quasve MATTH. WINGARDIVS, Hafniae CIOIOV. edidit ac iura Iutica, e quibus saltem librum illum, qui sub nomine *des Iutischen Lowbuchs*, Flensburgi CIOIOCCXVII. promulgatus est, *libr. I. cap. XXXVII. p. 30. et libr. II. cap. XCIII. p. 110.* nominasse sufficiat: neque minus chartae a IO. IS. PONTANO, *histor. danic. libr. VII. p. 383.* editae. Consistebat in traditione quadam symbolica; tamen tantum abest, vt solummodo glebam tanquam symbolum terrae tradendae eligerent; vt potius quoque ligno, baculo, sagitta, ramo, stipula, hasta, faste, ac festuca vterentur. Quum omnibus his symbolis vterentur, vti inprimis saepius citatus ERNST. IOACH. DE WESTPHALEN, *praefat. tom II. mon. ineditorum rer. German. p. 29.* ac CHRIST. VLR. GRYPEN, *loc mem.* exponunt: ea quoque adhibuerunt in scotatione, ita vt plures eius species existerent, videlicet *Hiemelskode, Grundshöde, Stöf-fenscöte*: IOACH. BLVTING, in *observat. iuris cimbrici, obs. VIII. 2).* W.

§. CCCXLIV.

Inter instituta Germanorum, quorum mentio ad datio in decretalibus iniicitur, haud abs re forsan ^{firmam}, commemoratur *datio*, seu *concessio ad firmam*, non eam quidem ob rationem, quod capitula iuris canonici, in quibus eius fit mentio, vt in *cap. 2. X. de locat. et cond. cap. 8. et 24. X. de decim. et cap. 6. X. ne cler. vel. monach. saecul. ex* epistolis Pontificum ad episcopos et praelatos

X x 4

An-

2) Apud DE WESTPHAL, Tom. II. rer. Germ. et Cimbr. p. 2199.

Anglicanos sint depromta, * sed quod certis argumentis constat, eius originem qua vocem, et qua rem, Anglo Saxonibus deberi, a quibus deinde ad alias gentes germanicas migravit. Est autem *datio in firmam* nihil aliud, quam locatio praedii pro annua frugum, loco mercedis, praestatione, modo ad certum tempus facta, modo perpetua. Vtriusque sane exempla in antiquis monumentis occurrunt. CAROLVS DV FRESNE *Glossar. mcd. et infim. latin. Tom. III. p. 512.* Ut igitur in capitulis modo adductis *firma* intelligitur *temporaria*: ita falluntur, qui simpliciter illam pro locatione perpetua accipiunt. Sed perpetua firma ab emphyteusi nihil differt. IO. COWELLVS *institut. iuris Anglicani L. III. T. XXV. §. 2. L. II. T. IV. §. I.* IO. PETR. DE LVDEWIG *in iure clientelar. Sect. III. cap. IV. p. 178.* Vide viri perillustres HENRICI CHRISTIANI DE SENCKENBERG *prim. lineas iuris feudal. proleg. §. 39.*

* Ita quidem rationes subduxit doctissimus FRIDER. BRUMMERVS *diff. de locat. conduct. cap. 1. §. 9. in Brummerian. p. 385.* Sed in mendo cubat inscriptio *cap. 2. X. de loc. cond.* ut ostendit IO. GOTTLIEB HEINECCIUS *diff. de locat. conduct. iurisdiction. cap. II. §. 7.* nec reliqua capitula, in quibus firmae vox occurrit, ad praelatos Anglicanos pertinent. Ex eo vero non sequitur, ut inepte *firmae* vox ex Anglo-Saxonica lingua derivetur, et eius proinde origo e latina lingua petenda sit, ut vir eximius sibi persuasit. Quis enim non videt *firmam* descendere ab Anglico vocabulo *farm*, quod *praedium*, *villam* denotat, unde Gallorum *ferme*, eamque derivationem longe veriore esse sententia CUIACII, et aliorum, qui illam vocem a latino *firmus* ortam esse existimant? Vid. vir magnificus et illustris Academiae Marburgensis Procancellarius, IO. GEORGIUS ESTOR *Part. I. der kleinen Schriften opusc. IV. p. 161.*

161. Ill. TRIDER. CAROLVS BVRI *Erläuterung des Lehen-rechts* p. 955.

Si coniecturam HENR. SPELMANNI, in *glossario archaialogico*, p. 229. sequi volumus, qui *dationis ad firmam* nomen a vocabulo quodam *ferme, feormia* deriuat, hocque nomine imitari CAR. DV FRESNE, tom. III. VOC. *firma*. FRANC. DE ROYE, *de iur. patronatus*, cap. I. IVST. HENNING. BOEHMERVM, *iur. eccles. protestantium*, libr. III. tit. XXX. §. CXIV. atque ipsum ECKHARDVM: iure profecto statuere licet, loca illa decretalium, quibus *dationis in firmam* mentio fit, sapere institutum quoddam patrimonium; verum enim vero FRID. CAR. DE BVRI, tract. *von den Bauergüthern*, p. 280. coniecturam hanc reiicit, ac cum CUIACIO aliisque hanc denominationem potius a *firmus* deriuat. Quum eas quoque dationes ad firmam veteres admitterent, quibus merces in pecunia consisteret numerata, ac simul easdem inprimis locationibus conductionibus temporariis opponerent, sententia excellentissimi huius iuris iurisconsulti maiorem mihi consequi videtur similitudinem. Occurrit quidem in multis chartis illud nomen et deprehendimus quoque illud in iis, quas exhibent EDM. MARTENE, tom. I. *anecd.* p. 1509. atque AVBERT. MIRAEVS, tom. I. *diplomat. Belgic.* p. 480. ex iis tamen tuto colligere haud possumus, eas quoque usitatas fuisse Germanis. Ceterum mercedem ipsam, quae praestanda esset in eiusmodi locatione conductione *firmam* vocabant et mirum profecto est, quot species firmae excogitauerint. Referre licet in earum classem *firmam albam*: *firmam liberam*: *firmam manum*, siue *manufirmam*: *firmam mobilem*: *firmam nobilem*: *firmam puram*; *firmam perpetuam*, *firmam rectam* ac *firmam regis*, vti tom. III. *glossarii manualis*, p. 566. copiosius exponitur. W.

§. CCCXLV.

Ius retractus gentilitii Germanis proprium esse, et a multis inde saeculis apud illos obtinuisse, et etiamnum vigere, inter omnes constat.

stat. Atqui huius iuris vestigium satis luculenter in *cap. 8. X. de in integrum restitut.* * adparet, in quo Guilielmus quidam proprio ac fraterno nomine supplici prece GREGORIVM IX. rogat, vt venditione bonorum rescissa sibi succurrat, cum intra annum et diem a tempore contractus, ipsis tamquam proximioribus competeret super alia portione ius offerendi emtoribus pretium iuxta municipii Parrofinensis consuetudinem approbatam. Nam Gallorum consuetudinem hic commemorari, et municipium proinde Paronense, in Veromanduarum, Galliae populi, pago situm, intelligi debere, praeclare obseruat ANTON. DADIN. ALTESERRA *de ducib. et comit. Galliae L. II. cap. III.* idque suo suffragio comprobat vir insignis, IVSTVS HENNING. BOEHMERVS in *notis ad hoc cap.* Ius autem retractus ex iure cognatorum in bona auita quaesito, seu condominio illorum, ortum traxisse, idemque Gallis, Anglis, Normannis, et cunctis Septentrionis, hoc est, originis germanicae gentibus, commune fuisse, insigni doctrinae et tabularum omnis generis adparatu ostendit Cel. IO. CAROL. HENR. DREYER in cultissimo opusculo de *usu iuris Anglo Saxon. in iure Cimbr. et Saxon. explic. p. 13. 16. V. C.* IO. FERDINAND. GVIL. BRANDT. in *diff. Marburg. de natura bonor. auitorum §. XXVI. sq.*

* Scripta est haec Gregorii IX. Pont. epistola anno MCCXXX, quo Fridericus II. Imp. ad clauum imp. sedebat, et in Italia ortos seditionum motus comprimebat. Habent ergo forsan, vnde sententiae suae colorem arcessant, qui huius Friderici II. imp. aetati originem iuris retractus in Germ. adscribunt, propter constitutionem eius de illo iure latam *L. V. Feudor. 13.* Vid. illustris AVGVSTINVS A LEYSER *Medit. ad Pand. Spec. CXCIII. m. III.*

m. III. Sed longe antiquius esse ius retractus in Germ. cum diplomata, quae Friderici II. aetatem longe superant, satis loquuntur, tum alii iam dilucide adcurateque demonstrarunt. Vid. 10. GOTTLIEB HEINECCIUS *L. II. element. iur. germ. T. XIV. §. 399. sq.* illustris CHRISTIANVS GOTTLIEB BYDERVS *diff. de iuris retract. gentilit. orig. §. 19. sq.*

Ipse quidem statui in *dem Naeherrecht, prolegom. cap. 1. §. 5. p. 8.* retractum gentilitium Romanis haud fuisse incognitum hocque demonstrare studui partim ex quibusdam digestorum legibus, videlicet *L. 60. D. de pactis, L. 62. D. de contrahenda emt. L. 1. D. de privilegiis creditorum ac L. 35. D. de minoribus;* partim ex *L. 22. C. de administrat. rer. pupill.* abrogatum tamen id esse a Valentiniano, Theodosio atque Arcadio anno post reparatam salutem *cccxc1. L. 14. C. de contrah. emt.* extra omnem dubitationem est positum atque IAC. CVRTIVS, *libr. 11. coniecturar. cap. 5.* causam quoque indagare studuit, ex qua id factum sit. Quae quum ita sese habeant, non potuit pontifex loco, quem auctor adlegavit, ad praeceptum iuris Romani respicere; reuera autem eum quidquam tradere, quod sit institutum Germanorum, pluribus ex argumentis elucet. Iis iam longe ante Gregorii tempora retractum cognitum fuisse, discimus ex lege SAXONVM, *tit. xvii, p. 106. ed. GAERTNERI;* neque minus formulis emtionum venditionum, quae in MARCVLPHI *adpend. formular. in STEPH. BALVZII capitular. reg. Francor. tom. 11. p. 446.* atque *formulis antiquis SIRMONDI cap. 8. p. 471.* deprehenduntur: immo idem confirmat SIDONIVS APOLLINARIS, *libr. 111. epist. 5. REPGOVIVS,* cuius aetas sine dubio incidit in tempora Gregorii IX. clare retractum gentilitium probat *libr. 1. art. 52.* atque eadem ratione illius meminerunt diplomata apud EDMVND. MARTENE, *collect. ampliss. tom. 1. p. 481.* et VAL. FERD. GVDENVVS, *cod. diplomat. tom. 1. p. 431.* Quemadmodum satis superque ex his elucet, potuisse praesulem Romanum hac constitutione respicere ad institutum quoddam patrium; ita ex praescriptione annali, cuius meminit, clare constat, eum quoque nihil aliud, quam

quam institutum hoc Germanicum tradere voluisse, quum nec tironem fugit, praescriptionem hanc Germanorum propriam fuisse, et ab antiquissimis abhinc temporibus ad retractum adplicatam. Quum prius copiosius exponunt CHR. GVIL. STVRMER *de praescript. annali rer. immobil. Germanor.* Altorfii CIOIOCCXLVII. GEORG. GVIL. LVDOV. BENECKE, *diff. de praescript. annali Germanor.* Gießae CIOIOCCCLI. IO. GOTTL. HEINECCIUS, *diff. de praescript. annali iuris Lubecensis*, Francofurti CIOIOCCXXXVIII. ac CHRIST. GOTTL. RICCIUS, *de praescript. Germanor. cap. II. p. 103.* posterius partim ex 2. *feud. cap. 26. §. Titius*, partim ex *lege familiae S. Petri* de ann. 1024. apud IO. FRID. SCHANNATVM, *tom. II. histor. episcopor. Vormatiensium*, in *cod. probat.* p. 45. comprobamus. Lequitur quidem pontifex de iure retrahendi tanquam consuetudine apud Gallos obtinente; recte tamen animaduertit ECKHARDVS, satis nota gentium migratione factum esse, vt Germani cum vicinis suis multa instituta, atque in his retractum quoque gentilitium, communicarent. Quum iis in prouinciis Galliae, quae iure vtuntur Romano, retractus ius nunquam vsitatum fuit, obseruante CLAVD. GVERINIO, *commentar. in ius ciuil. Parisiorum*, p. 163. illae, in quibus ius non scriptum, siue id, quod a maioribus est receptum, valeret, istud omnino comprobant, vti rem hanc vberius exponit IO. CAR. HENR. DREYER, *de usu iuris Anglo-Saxonici*, p. 44. W.

§. CCCXLVI.

Matrimo-
nia impa-
ria et cum
exteris non
contrahen-
da

Matrimonia imparia aequae ac cum exteris feminis contracta adeo non tolerabant Germani, vt iura legitimi connubii illis denegarent, et facultatem cuilibet concederent, ab alienae gentis coniuge, in torum contra leges adsumpta, diuertendi. TACITVS *de morib. Germ. cap. IV.* ADAMVS sane BREMENSIS *L. I. cap. V.* apud LEIBNITIVM *Tom. I. Scriptor. rer. Brunsvic. p. 76.* generis, inquit, et nobilitatis suae pro-
vidis-

vidissimam curam habentes, nec facile ullis aliarum gentium, vel sibi inferiorum connubiis infecti, propriam et sinceram, tantumque sibi similem gentem facere conati sunt, HUGO GROTIUS de veteri iure Germ. §. 24. edit. Estoriana. Talis matrimonii cum alienae gentis virgine initi species refertur in c. IX. de sponsal. quocum iungendus est canon XXXIX. concilii Triburiensis, ex quo caput illud desumptum est, apud PHIL. LABAEVM et GABRIEL. COSSARTIVM Tom. IX. concil. p. 461. licet perperam alii inaequalis quoque matrimonii exemplum in illo deprehendi existiment, cuius rei nec vola, nec vestigium adparet. Erudite, more suo, capitulum illud illustravit, qui numquam mihi sine honoris et pietatis significatione nominandus est, vir illustris, IO. GEORGIVS ESTOR diss. de odio Germ. in matrimon. inaequal. cap. III. §q.

Satis notum est, penes Germanos matrimonia illa tantum fuisse inaequalia ac prohibita, quae inter servos ac liberas personas contraherentur, uti constat ex legibus WISIGOTHORVM, libr. III. tit. II. cap. 3. legibus BVRGVNDIONVM, tit. XXXV. leg. I. et 2. decret. THASSILONIS, cap. 9. p. 440.¹⁾ legibus ALEMANNORVM, tit. XVIII. cap. I. et tit. LVII. p. 377. leg. FRISONVM, tit. VI. leg. SALICA, tit. XIV. cap. 6. atque aliis. Ab his recedit reuera ADAMVS Bremensis, loco, quem adlegat ECKHARDVS eandemque ob causam eius fidem adhuc in dubium vocat GEORG. LVD. BOEHMERVS, diss. de impari matrimonio et liberorum ex eo natorum iure circa successionem feudalem, p. II. Libens hoc largior: iure tamen ECKHARDVS, cap. I. X. de sponsal. inter iuris canonici capita retulit, quae reliquias iuris patrii in se continent. Qui paullulum peritus est veterum

¹⁾ Apud LINDENBROGIUM Cod. leg. antiqu.

terum iurium patriorum, ei haud potest ignota esse superbia illa, qua maiores omnes vilipenderent, qui alibi essent nati, et fere ab omnibus excluderent iuribus, quaeue vsque eo procederet, vt ne latrocinia quidem, obseruante CAESARE, *libr. VI. de bello Gallico, cap. II.* vllam haberent infamiam, quae extra fines cuiusque ciuitatis fierent. Recte itaque sentit IO. PETR. DE LVDEWIG, *differentiis iuris Rom. Gallici et Germanici in peregrinitate, albinagio atque wildfangiatu*, peregrinitatem hanc rationem fuisse, cur matrimonia inter nobilem Francum ac mulierem, ex Saxonica gente oriundam, nulla sint habita; neque erramus, si optime huic legi lucem accendi putamus, vbi ad id, quod de peregrinis maiores nostri censuerint, respiciamus. His quum accedit, quondam iura cuiuslibet populi summa cura esse distincta in Germania, atque definitum, quatenus quilibet ex lege patria ipsius sit diiudicandus, vti ex *iure prou. ALEMANNICO, cap. CCXXI. et iure prou. SAXONICO, libr. I. art. 17. et 18.* clare constat: denuo intelligere possumus concilium, cuius canon *cap. I. X. de spons.* citatur, in Germania esse habitum, vbi mox de lege Saxonum, mox de lege Francorum est sermo. Ceterum sanctior hic coetus, qui illud condidit decretum, habitus est prope Moguntiam, in ciuitate Treburiensi, villa quondam regia satis celebri, vti recte animaduertit IO. PETR. LVDEWIG, *loc. memor.* Acta huius concilii exhibet IO. HARDVINVS, *tom. VI. p. 435.* ac verba capituli, de quo nobis sermo, sunt desumpta ex *cap. XXXIX.* ita tamen a Raymundo sunt interpolata, vt profecto intelligi nequeant; nisi conferantur cum ipsis actis, ex quibus sunt delibata. W.

§. CCCXLVII.

dos ger-
manica

Quum dotem apud Germanos non vxor marito, sed vxori maritus offerret, teste TACITO *de morib. Germ. cap. XVIII.* nemo sane dubitauerit, insigne iuris germanici argumentum in *cap. 6. X. de donat. inter vir. et vxor.* depreheudi. In hoc enim INNOCENTIVS III. Pont. rom. *archi-*

archidiacono S. Andreae in Scotia ita rescribit, postulasti praeterea, si qua terra data fuerit alicui, et heredi, quem de uxore legitima procreauit, in hereditatem vel feudum, et ipse, uxori suae quaedam parte ipsius in dotem concessa, decesserit postmodum sine prole, an mulier dotem eandem de iure posset habere. Ex quo intelligitur, dotem illam maritalem ex moribus Germanorum apud Scotos, ut apud Anglo Saxones, et alias germanicae originis gentes, in usu mansisse, testante V. C. IO. CAROLO DREYERO in libro laudato p. 95. quae hodie quoque superest et inter personas praesertim illustres et nobiles dotalitii, vel doarii, vel vidualitii nomine venit. BURCARDVS GOTTHELF STRVVIVS Part. III. iurisprud. heroicae p. 207. sq. IO. PETR. DE LVDEWIG diss. de dote mariti p. 12. sq. vir perillustis HENRICVS CHRISTIANVS DE SENCKENBERG meditat. ius publ. et priu. illustrant. fascic. I. §. 23.*

- * Quam parum hoc ius concoquere potuerit pontifex, utpote Romanorum dapibus adsuetus, et iurium germanicorum imperitus, ex ultimis huius capituli verbis adparet. *Illud vero, inquit, te nolumus ignorare, quod uxor dare dicitur viro dotem, vir autem uxori donationem propter nuptias secundum legitimas sanctiones.* Hinc dos illa maritalis in chartis quoque ac diplomatibus saeculi XII. saepe donatio propter nuptias vocatur, et HONORIUS III. P. R. in cap. 15. X. de foro compet. vocabulis dotalitii, et donationis propter nuptias promiscue utitur ADOLPHVS rex Romanorum, in dipl. de a. 1292. apud virum perillustrem VALENTINVM FERDINANDVM DE GVDENVS Tom. I. codic. diplomat. p. 859. promittentes eidem natae Regis nomine dotalitii seu in donationem propter nuptias filii nostri praedicti decem millia marcarum argenti. Idem confirmant diplomata apud

apud LVCAMD' ACHERY *Tom. III. spicileg. eccles.* p. 558. IO. PETR. DE LVDEWIG *Reliqu. MSCor. Tom. VI. p. 39.* perillustrem HENR. CHRISTIANVM DE SENCKENBERG *meditat. fasc. I. p. 95. 96.* Iam vero quis non videt, ius canonicum primum haec tropica instituisse, vt dos illa germanica in donationem propter nuptias romanam sit mutata? Itaque fieri non potuit, quin ex mira illa iuris rom. et germanici confusione nouum plane ius processu temporis oriretur, quod *dotalitium* vocarunt recentiores. Vid. NIC. HIERONYM. GVNDLING *de emtione vxor. et morgengaba cap. II. §. 22.* illustris IO. GEORGIUS ESTOR *diff. de iuribus quibusdam mulier. equestr. ratione amittendi vitalitii, dotalitii §. 7. sq.*

Apud Germanos eorumque vicinos ab antiquissimis temporibus reditus vxori esse assignatos, eius ad sustentationem, in casum viduitatis, nec tiro-nem fugit; neque vero minus certum est, illos *dotis* nomine esse designatos. Sine dubio huius denominationis causa fuit comparatio eiusmodi pecuniae cum dote a TACITO facta; illam autem non solum maioribus nostris, sed gentibus quoque vicinis fuisse vsitatam, facillime monstrari potest. BRAC-TONVS *libr. XXXIX. §. I.* dotem ita describit: *dos est id, quod liber homo dat sponsae ad ostium ecclesiae propter nuptias futuras et onus matrimonii et sustentationem vxoris et educationem liberorum, quum fuerint procreati, si vir praemoriatur.* Coniungimus cum ipso FLETAM, *libr. V. cap. 23.* atque innumeras chartas, quas exhibent IO. FRID. SCHANNAT, *tradit. Fuldensibus*, p. 258. IO. PETR. DE LVDEWIG, *de dote mariti*, p. 18. ac CHRIST. GOTTL. RICCIUS, *spicil. ad Engauii elem. iuris Germanici*, p. 558. W.

§. CCCXLVIII.

diuisio bonorum in hereditaria et feudalialia.

Ex eodem, ni fallor, capitulo discimus, antiquam bonorum diuisionem in *hereditaria* et *feudalia* apud Scotos quoque receptam fuisse. Antiquitus enim omnia bona apud Germanos in *bona feudalialia* et *hereditaria*, siue *Lehn und Erbe*

di-

diuidebantur, quae vel nexu feudali alteri devincta erant, vel libera a servitii lege, iurique nullius obnoxia. Haec *allodia* quoque dicebantur, quae vel a maioribus hereditatis iure in familiam translata erant, vel proprio labore comparata. MARCVLFVS *L. I. form. XII. L. II. form. VI. VII. XII.* BURCKARD. GOTTHELF. STRUVIUS *de allodiis imp. cap. I. §. 2. 3. §q.* Vtriusque vero generis allodia quum ad heredes transirent, facile intelligitur, cur *hereditatum* nomine in formulis antiquis et diplomatibus veniant, et feudis opponantur, quippe quae olim non licebat ad heredes transmittere, quemadmodum etiam *proprietates* eadem ob causam dicebantur. HIERON. BIGNON ad *Marculf. L. I. cap. II. p. 875. 1)*. Sed quum allodia auita peculiarem induerent naturam, magnumque adeo discrimen inter illa et adquisita statueretur, ut de his libera, de illis vero restricta alienandi facultas competeret: triplex bonorum distinctio in *lehn, erbe, und eigen*, seu bona stipendiaria, auita, et adquisita in Germ. inualuit. V. C. 10. FERDIN. GVIL. BRANDT in *pererudita diss. de natura bonor. auitorum cap. I. §. XVII.*

Quemadmodum ipsa distinctio, quam pontifex inter hereditatem ac feudum facit, patria sapit instituta: ita idem imprimis statuendum est de notione, quam vocabulo *hereditatis* subiicit, quum reuera haud aliter eo utitur, quam id adhibetur in lege SAXONICA, *tit. VII. §. I. p. 67.* si scilicet sequimur sententiam 10. GOTTL. HEINECCII, *element. iuris Germanici, libr. II. tit. XIV. §. 400.* et DAV. GEORG. STRUV.

1) Ap. BALVZIUM *Cap. R. Fr.*

STRVBENII, *in den rechtlichen Bedencken*, tom. III. p. 85. Hereditaria bona feudalibus aequae ac acquisitis bonis opponi, dudum animaduerterunt iurisconsulti, hocque nomine lectorem ad FRID. ES. PVFENDORFIVM, *observat. iuris uniuersi*, tom. III. obs. XV — XIX. atque ea, quae in dem *Näherrecht*, libr. II. cap. 2. sect. I. p. 350. secundum editionem nouissimam protuli, ablego. W.

§. CCCXLIX.

Obligatio-
nis sub
poena ex-
communi-
cationis
exem-
plum.

Quo religiosius Germani promissorum fidem colebant, eo arctioribus sese modis aliis obstringere solebant, et diris admodum poenis conuentiones firmare, vt securos quam maxime redderent eos, quibuscum contraxerant. Sic ad infamiam, seruitutem, carceres, picturam famosam, ad ferendam depredationem, ad ferias esuriales et inediam, ad amissionis bonorum, excommunicationis et banni poenas, conuentione statutas, sese obligarunt. Tales obligationis sub excommunicationis poena species in cap. 40. X. de officio et potestat. iud. delegat. proponitur. Vsum enim eius satis frequentem olim fuisse in Gallia, Belgio, et Germania, certe non minus multa eius, quam reliquarum exempla existitisse, chartae ac diplomata luculenter demonstrant. * Vid. *diff. nostra de obligat. sub poena banni* §. XV. Vir ill. IO. RVDOLPH. ENGAV *element. iur. germ. L. III. T. XVIII. §. 218.* Cel. CHRISTOPH. FRIDER. HARPPRECHT in *diff. quae adnotamenta miscellanea ad diuersas iuris partes exhibet* §. V.

* Exemplo FRIDERICI II. imp. et DIETHERI, Archiepiscopi Moguntini, illam obligationem sub poena banni illustrauimus in *cit. diff.* Sed quum celeberrimus Gottingensium professor, CHRISTIANVS GOTTLIEB RICCIVS, pro eximia sua
iuris

iuris germ. peritia, largam exemplorum messem ex priscis Germanorum tabulis collegerit in eruditissima commentatione *de pacto commissorio circa pignora in Germ. foris olim usu recepto*, adpend. p. 68. placet hic ea quoque adicere, quae nobis, chartas et diplomata versantibus, sese obtulerunt. Sic Gerlacus de Isenburg in dipl. de a. 1260. apud virum perillustrem, VALENTIN. FERD. DE GVDENVUM Tom. I. Cod. diplomat. p. 673. ceterum si contra praedicta, vel eorum aliquod me venire contigerit, quod non spero, profiteor ipso facto me excommunicatum, violatorem fidei et periurum. Spontanea nihilominus eligens voluntate, quod praedictus dominus meus Electus, et quilibet successor ipsius in Dyoecesi Treuerensi, tamquam propria, excommunicandi me et denuntiandi plenariam habeat potestatem. Et anno 1263. Philippus de Hohenuels praelatis et capitulis ecclesiarum Moguntinensium non solum ad excommunicationis poenam subeundam, nisi promissis staret, sed etiam ad proscriptionem, siue bannum imperiale se obligavit his verbis: *Eligimus quoque, et petimus a Serenissimo Domino nostro Rege Richardo, quod si nos aut filios nostros dictas sententias per sex septimanas sustinere contingat: Ipse, vel is, qui pro tempore Imperium gubernabit, ex tunc, ubicunque locorum, siue in Imperio, siue extra extiterit, nos proscribat.* Tom. I. cod. diplomat. Gudeniani p. 699. Quin HENRICVS, AEpiscopus Moguntinus, et ALBERTVS, dux Brunsvicensis, anno 1287. sub excommunicationis et banni poena se seruatuos promittunt, quidquid per arbitros vnanimi consensu fuerit sancitum, in diplomate, quod in laudato codice Gudeniano p. 822. exstat,

VAL. FERD. DE GVDENYS egregio suo opere, codice nimirum diplomatico, plures chartas colligit, ex quibus vsus obligationis sub poena excommunicationis, siue proscriptionis imperii clare atque euidenter colligi potest. Ita profert tom. I. p. 543. legem compositionis inter episcopum Moguntinum, Sifridum atque Gottfridum, comitem de Reichenbach, ann. cccccxxvii. celebratae, qua in fine haec legimus verba; *et haec omnia supra dicta fide-*

titer nos seruare promissimus et insuper tam nos, quam xx. milites nobiscum praestitimus, super ipsis bona fide seruandis corporaliter sacramentum, hoc adiecto: quod si contra praemissa et iuramentum huiusmodi venerimus ullo modo, excommunicationi saepe dicti Domini nostri Aepiscopi et proscriptioni imperii sumus subiecti. Praeterea omnia feuda, quae tenemus ab eodem domino nostro AEpiscopo et ab ecclesia Moguntina, ipso facto vacabunt. In alio diplomate, quod idem tom. I. p. 561. exhibet, comes Syluester Conradus, archiepiscopo Moguntino, Sifrido ita se obligat: item si contra aliquod horum venero, subieci me spontanea voluntate vinculis excommunicationis et proscriptionis, ita ut excommunicatus sim et proscriptus nuntius et periurus. Neque minus alia eiusmodi obligationis exempla invenimus apud eundem, tom. I. p. 624. et 686. GEORG. autem CHRIST. IOANNIS spicileg. tabular. et litter. veter. p. 473. instrumentum iuris publici fecit, quo IOAN. comes de SPONHEIM et ADELHEID coniuges archiepiscopo Moguntino, WERNE-RO ac capitulo ecclesiae Moguntinae promittunt, effecturum se, ut WALTHERVS, filius comitis Veldentini renunciaret omni iuri et causae, etc. quod si non fecerint, siue non procurauerint in omnem euentum — passuros, ut in ipsos archiepiscopus Moguntinus, vel iudices sedis suae proferat sententiam excommunicationis, omni citatione, monitione, interdicto et ordine iudiciario penitus et omni modo praetermissis. Conferas IO. RVMPFF, diss. de nonnullis conventionibus Germanorum accessoriis, quibus debitores suos arctius obligare nitebantur, Gottingae MDCCCLV. W.

§. CCCL.

Variae
consue-
tudines,
ad rem
Germ. iu-
diciariam
pertinen-
tes.

Variae quoque consuetudines, quae ad rem iudiciariam Germanorum pertinent, passim in epistolis decretalibus memorantur, quas non immerito inter iuris germanici reliquias in iure canon. numerauerim. Sic ex cap. 3. X. de com-
suetud. discimus, in Gallia quoque morem illum in causis ecclesiasticis obtinuisse, ut, quere-
lis

lis vtriusque partis auditis, praesentes, siue Scabini sententiam rogati, eam dictauerint. * Quamuis vero illam consuetudinem improba-
 verit INNOCENTIVS III. tamen eam apud Ger-
 manos in cunctis iudiciis, cum publicis, tum
 priuatis, feudalibus et criminalibus, solemnem
 fuisse ex chartis et diplomatibus antiquis, aliis-
 que optimae fidei monumentis constat. Vid.
commentatio nostra de interrogat. in iure apud
Germ. §. XIX. sq.

* Verba cap. cit. hic legere operae pretium erit.
Ad nostram audientiam noueris peruenisse, quod
in tua dioecesi etiam in causis ecclesiasticis consuetu-
do minus rationabilis habeatur, quod cum aliqua
caussa tractatur ibidem, et allegationibus et quere-
lis vtriusque partis auditis, a praesentibus littera-
tis et illiteratis, sapientibus et insipientibus, quid
iuris sit, quaeritur, et quod illi dictauerint, vel
aliquis eorum praesentium, consilio requisito, pro
sententia teneatur. His vero verbis, siue populi
 circumstantis coronam intelligas, siue scabinos,
 qui sententiam rogati sint, manifeste consuetudo
 indicatur Germanica. More enim populum cir-
 cumstantem interrogandi multas ob molestias ces-
 sante, Scabinis et inueniendae, et pronuntian-
 dae sententiae, *Vrtheile zu finden oder zu schoep-*
fen, potestas concessa est, vti viri iuris germani-
 ci peritia insignes, CHRISTIANVS GOTTLIEB
 BVDER *de iudiciis duodecimviralibus §. 39.* IO.
 CAROLVS HENRIC. DREYER *de usu iuris Anglo-*
Saxon. in iure Cimbrico explic. p. 191. sq. docent.
 Egregie hoc illustrat charta Friderici, Episcopi
 Halberstadiensis, apud POLYCARPVM LEYSE-
 RVN *histor. comitum Wunstorp. p. 28.* quod feci-
 mus adfistente nobis Schulteto nostro nobili viro do-
 mino Wernero de Amwordo, et Irmirigero prae-
 cone, scabinis quoque praesentibus et distantibus
 sententiam, quorum hic nomina continentur, Con-
 radus et Aluericus fratres de Scherenbeke, Sigfri-
 dus de Peschkendorf - - et alii milites et de PLEBE
 PLVRIMA MULTITVDO.

Laicos in iudiciis ecclesiasticis scabinorum partibus functos fuisse, extra omnem dubitationem positum. Semel sancta fuit ac religiosa lex maioribus, parem a pari esse iudicandum: lex, a qua ne burgeneses quidem ac rustici recedebant: ita ut praefecti atque advocati, qui in vrbibus iurisdictionem exercerent, priusquam illius participes facti fuerint senatus oppidani, in iudiciis burgenfibus scabini munia demandare solerent atque eandem ob causam in iudiciis hubariis, meyerdingicis aliisque rusticis a rusticis iudicarentur. Copiosius hoc docent DAV. GEORG. STRVBEN in *den Nebenstunden*, part. I. p. 511. CHRIST. VLR. GRVPEN, in *obseruat. forensibus*, p. 731. IO. CAR. HENR. DREYERVS, in *der Sammlung vermischter Abhandlungen*, part. III. p. 1204. IO. IAC. REINHARDVS, in *den historischen und iuristischen Abhandlungen*, tom. I. p. 15. praeterea autem sancitum fuit a maioribus nostris ac cautum, ne quis vnquam iudex audeat iudicare sine scabinis, quemadmodum liquet ex speculo SVEVICO, cap. 87. tom. II. corp. iur. Germanici Senckenbergiani, p. 101. ac iure illo caesareo, libr. I. cap. 7. tom. I. dist. corp. iuris Germanici, p. 6. Quae quum ita sese habeant: necessitate fere adacti erant clerici, laicos scabinos in iudiciis admittendi. Cognoscimus illud inprimis ex *synodalibus illis hominibus*, qui *die semperfreyen, semperleute, sendmaesigen* dicebantur, et licet negare nequeam, in explicanda notione horum vocabulorum doctos viros haud consentire; inter eos tamen praestantissimi iurisconsulti, videlicet IO. SCHILTER, in *comm. ad ius feudale Alemannic.* cap. I. §. 18. IO. GEORG. HALTAUSIVS, in *glossario Germanico*, p. 1648 et GEORG. LVD. BOEHMER, de *impari matrimonio et iure liberorum ex eo natorum circa successionem feudalem*, §. 6. p. 13. solidis ex argumentis docuerunt, eos laicos fuisse atque a synodis, quas tanquam testes frequentarent, esse dictos. Neque minus docet charta quaedam, a VAL. FERD. DE GVDENVIS, in *codic. diplomatic.* tom. III. p. 736. promulgata, interfuisse iudiciis ecclesiasticis laicos scabinos, atque idem inprimis statuta SVSATENSIA comprobant, quae vulgarunt THEOD. GEORG. GVIL. EMMINGHAYS, *memorabil.*

Susa.

Sustentibus, part. III. nr. I. p. 102. ac FRANC. DOMINIC. HAEBERLIN, *analectis mediæ ævi*, p. 507. quum haec praecipiant: quemcunque scabinum, quod *etswere* dicitur teutonice, *burgenſes* ſtatuerint, ipſum praepoſitus acceptabit, admittit et nequaquam contradicet. Copioſius id quoque expoſuerunt IO. SCHILTER, *inſtit. iur. eccleſ. libr. I. tit. IV. §. fin.* IO. PAVLL. KRESSIVS, *in der Erläuterung des Archidiaconalweſens*, cap. III. §. 5. ac CAR. PHIL. KOPPIVS, *in der ausführlichen Nachricht von der alten und neuen Verfaſſung der geiſtl. und Civil-Gerichten in den Heſſiſchen Landen. part. I. St. II. Abtheil III. §. 98. p. 133.* quibus programma noſtrum *de laicis iudiciorum veterum eccleſiaſticorum ſcabinis.* Ienae MDCCCLXXI ¹⁾. adiicias. Haec itaque extra dubitationem ſunt poſita; num vero locus ille decretalium, ad quem prouocat ECKHARDVS, nimirum cap. 3. *de conſuetud.* ad hanc conſuetudinem reſpiciat, alia eſt quaestio. Definit pontifex eos, a quibus, *quid iuris*, ſit quaesitum, ita, vt ſint *illiterati, ſapientes* pariter ac *inſipientes*; vtrum vero hi ſcabinum fuerint, an potius populi adſtantis corona, inter litteratos homines nondum expeditum eſt. Quum prius magis placuit ECKHARDO; neque minus idem cenſuerunt IO. PAVLL. KRESSIVS, *in der Erläuterung des Archidiaconalweſens*, cap. III. §. 5. ac CAROL. PHIL. KOPPIVS, *in der ausführlichen Nachricht von der ältern und neuern Verfaſſung der geiſtl. und Civilgerichte in Heſſen, part. I. p. 113.* quibus quoque ego acceſſi, *libello modo excitato*: ſub his illiteratis populum adſtantiem intelligendum eſſe, exiſtimarunt ANT. DADIN. ALTESERRA ac EMAN. GONZALEZ TELLEZ, ad cap. 3. X. *de conſuetud.* Ante aliquot annos vir celeberrimus IO. CHRIST. KOCHIVS, *in opusculis iuris canonici*, p. 39. in eandem ſententiam diſceſſit, et vt illam corroboraret ac ſimul comprobaret, etiam media aetate adhuc vſu veniſſe, vt in iudiciis ſententia ferretur ex conſilio populi adſtantis, ad teſtimonium iuriſconſultorum quorundam

1) Quod tom. II. *opusculor.* p. 319. denuo adparuit.

dam recentiorum, videlicet HALTAUSII, DATTII, DREYERI, KOPPII, MEINDERS atque SORBERI prouocat. Quum fines huius libri omnino transgrederer, si in ea, quae modo memorati iurisperiti proferunt, curatius inquirere vellem: moneo tantum, mihi *adstantes illos*, qui quoque *die Umständer* vocati sunt, non fuisse ignotos; eos tamen 1) ordinarie saltem latas sententias, secundum formulas, a IO. CAR. HENR. DREYERO, *in der Einleitung zur Kenntniss der Lübeckischen Verordnungen*, p. 338. adlegatas, ac pleraque testimonia, a IO. GEORG. HALTAUSIO, *glossario germanico*, p. 1923. collecta, adprobasse; et si quoque 2) digni sunt habiti, qui ante inuentionem sententiarum consulerentur, non nisi iis adstantibus, qui ad id speciatim fuerint deputati, ac praesentibus scabinis, qui eos consulerent, accidisse, quemadmodum praeter DREYERVM, IO. PHIL. DATTIVS, *de pace publica*, libr. IV. cap. VII. p. 762. animaduertit: immo 3) nonnumquam inter scabinos ac illos adstantes haud fuisse differentiam, vti HERM. ADOLPH. MEINDERS, *diff. de iudiciis centenariis et centumviralibus*, p. 87. notat. Ex iis itaque, quae viri, a perill. KOCHIO excitati, proferunt, reuera haud colligi potest, consilium populi aetate INNOCENTII in ferendis sententiis esse adhibitum, ac pontificem illum intelligere sub praesentibus illis litteratis et illitteratis, sapientibus aequae ac insipientibus; quumque scabinorum inprimis officium esset, quid iuris sit, ante eiusmodi sententiae pronuntiationem dicere, mihi semper coniectura, quam in supra memorato scripto protuli, probabilitate alteri antecellere adhuc videtur; vbi vero quoque cum V. C. KOCHIO sub iis illitteratis eos intelligamus, qui praeter scabinos adstantes essent in iudicio, morem Germanorum proprium hoc capite referri, iure statuere possumus. Nondum quidem constat, vtrum *Pictauiensis*; an potius *Passauiensis*; an *Patauiensis* episcopus fuerit, in cuius prouincia consuetudo haec obtinuit; verum enim vero id haud interest, quum multa Germanorum instituta media aetate ab exteris quoque recepta sunt, ideoque facillime euenire potuit, vt si quoque de Passauiensi prouincia decre-

decretum hoc non sit interpretandum, ac pontifex potius ad Galliae vel Italiae consuetudinem respexerit, ista tamen nostra in patria sit nata, ac per migrationem gentium in alias regiones translata. Quae de inscriptione huius capituli proferunt 10. PAVLL. KRESSIVS, in *der Erläuterung des Archidiaconalwesens*, cap. III. §. 5. not. 2. p. 38. ac V. C. KOCHIVS, *loc. memor.* omnem merentur attentionem. W.

§. CCCLI.

Quum bona iure rom. non constituent domicilium: consequens est, vt ex iure germanico sit, quod in *cap. 14. X. de foro competentis* dicitur, sacerdotum quemdam *habere domicilium ratione patrimonii*. * Maiores enim nostri maxime ad locum, vbi bona rei sita erant, respiciebant, licet alibi haberet domicilium. Itaque fieri non potuit, quin forum rei sitae adeo late apud Germanos pateret, vt quacunque de causa in eo non modo actiones reales, sed etiam personales, tum ex contractu, tum ex delicto potuerint institui. In plerisque enim Germ. prouinciis nemo absque subiectionis lege feuda, vel bona immobilia possidere potest, ideoque aegre ferunt, qui iurisdictione in ciues suos, eorumque bona pollent, si iudex extraneus de rebus ac fundis in regione sua sitis cognoscat. NIC. HIERONYMVS GVNDLING *L. V. digestor. T. I. §. 30.* et in *diff. de rei vindicat. cap. II. §. 25.* IVSTVS HENNING BOEHMER in *not. ad hoc cap.* Vid. Cel. AEMIL. LVDOV. HOMBERGK *elegans diff. de foro rei sitae, eiusque amplitud. apud vet. Germ. §. 4.*

* Inscriptio huius capituli in vulgatis editionibus ita habet: *Innocentius III. Senicen. episcopo.*, in aliis libris legitur *Vicen. episcopo.* Sed praeclare obseruat vir meritorum in iurisprudentiam amplitudine

dine illustris, IVSTVS HENNING. BOEHMERVS in *notis ad hoc cap.* veram eius inscriptionem ex INNOCENTII III. *L. X. VI. ep. 26. edit. Baluz.* vbi integra exstat decretalis, restituendam esse. Exinde patet, epistolam hanc ad *Sleuicensem episcopum* emissam esse, adeoque ad Germaniam pertinere.

§. CCCLII.

de cogni-
tione caus-
sae feuda-
lis.

Ex eodem principio intelligitur, cognitionem causae feudalis ad dominum feudi apud Germanos pertinuisse, et vasallos iudicio domini ac parium curiae subiectos fuisse. Hunc morem Germanis aequae ac Gallis, Normannis, Anglis, et Scotis probatum, seruandum esse statuit ALEXANDER III. in *cap. 6. X. de foro competent.* IAN. A COSTA in *comment. ad tit. decretal. de iudic. p. 310.* Quamuis enim Pontifices Rom. pro seruando canonis priuilegio omni ope laborarent, vt clericos foro saeculari subtraherent: aequissimum tamen illis visum est, clericos vasallos sequi forum clientelare. Vid. vir magnificus et illustris, IO. GEORGIUS ESTOR *de iurisdictione curiar. clientelar. Germanicar. p. 44.*

Omnibus his locis decretalium, in quibus principia iuris Germanici deprehendi, ECKHARDVS iure statuit, adiungo *cap. 2. X. de donat. inter virum et uxorem*, propterea quod multi sibi persuadent, sanctionem hanc communionem bonorum, quae inter coniuges quondam vbique in Germania obtinuit, probare. HENR. ARN. LANGIVS, tract. *von der Rechtslehre, von der Gemeinschaft der Glieder unter den teutschen Eheleuten*, p. 36. eis refragatur; neque vero ego illorum in sententiam discedere audeo. Quum isto tempore, quo decretum hoc sit factum, facillime iura peregrina cum patriis commisceri potuerint, cum LANGIO haud ita, ideo constitutionem hanc ad communionem bonorum

rum esse referendam, quod dotis eiusue restitutionis mentionem faciat; sed aliae potius mihi sese offerunt rationes, memoratum capitulum inter ea haud numerandi, quae patrios sapiunt mores. Loquitur **VRBANVS** solum *de possessionibus, quae coniugibus dum simul viuerent, cuiuscunque contractus titulo communiter obuenerunt*; eiusmodi autem contractus quoque a coniugibus celebrari potuerant sine bonorum communione. W.

§. CCCLIII.

Haec speciminis loco sufficere possunt iuris Attamen germanici in iure canonico vestigia exquirere Pontifices volentibus. Ex campo enim amoenissimo non adeo pedem nos referre iubet instituti ratio, et aequi fue- promissae breuitatis fides nos admonet, quanto runt mori- omnia transcurso dicenda sint. Iam si quis bus Ger- Pontifices Rom. moribus et consuetudinibus manorum. Germanorum non adeo aequos fuisse contendat: tantum abest, ut ei repugnem, ut potius illos id omni ope egisse confirmem, ut decreta sua Germanis obtruderent, et iuris canonici pariter ac Romani auctoritatem, abrogatis, vel immutatis moribus patriis, in Germ. prouerherent. * Ex eo quoque factum est, ut **GREGORIUS XI.** Pont. rom. an. **MCCCLXXIII.** singulari edita constitutione nonnulla iuris Saxonici, ab **Epkone Repkouio** compilati, capita, et postea **EVGENIUS IV.** in concilio Basileensi damnarent, non aliam sane ob causam, quam quod dominationi Pontificis aduersari, aut clericorum et ecclesiarum commodis obstare viderentur. ** **HERMAN. CONRINGIUS** *de orig. iuris Germ. cap. XXVI. et cap. XXXI.* **BVRCARDVS GOTTH. STRVVIUS** *histor. iuris cap. VI. §. XXIII.* **IO. GOTTLIEB.**

LIEB. HEINECCIUS *element. iur. germ. L. II. T. VI. §. 158.*

* Id quod ipse REPKOVIVS haud ignorasse videtur, siquidem in praef. Speculo Saxonico praemissa grauter de odio, quod sibi Romae labore suo conflauerit, his verbis conqueritur: *Ich stehe zu Rom wie ein Wilt, das die Hunde belien an.* Et L. I. art. 3. idem confirmat, *der Bapst mag kein Recht sezen, da er vnser Land Recht, oder Lehen Recht mit ändern oder kräncken möge*, qui postea inter articulos damnatos relatus est.

** Inter articulos reprobatos, qui speculo Saxonico subiecti sunt, occurrit etiam art. L. II. Lib. I. vbi ita cautum est: *Ohne der Erben Laub und ohne Gerichte mag kein Mann sein eigen Guth noch seine Leuth vergeben*, quae erronea vocat GREGORIUS Pont. in quantum eleemosynas, testamta, et alia pia opera respiciunt. Ex quo facile vnusquisque intelligit, consuetudinem hanc Germ. Pontificibus maxime displicuisse, quod testandi et ecclesiarum bona augendi facultatem moribundis adimeret. Testamenta enim, quorum nullum Germani vsum habebant, (§. CCCXLIII.) primum ab episcopis et clericis in Germ. introducta esse, vt pro remedio animae suae morientes supremo iudicio aliquid de bonis suis ecclesiis ac monasteriis relinquerent, et in fauorem piae causae disponderent, satis demonstrarunt viri iuris germ. scientia insignes IO. NIC. HERTIVS notit. regni Francor. veter. cap. III. §. 58. IO. SCHILTERVS exercitat. ad pand. XIV. §. 39. sq. IO. GOTTLIEB HEINECCIUS diff. de testament. fact. iure Germ. art. limit. circumscripta §. 10. IO. ADAMVS KOPPIVS de testamentis Germanor. iudicialib. §. III. et IV. Neque vero negare volumus, iure quaedam a pontificibus esse damnata, vtpote contraria rationi et christianae religioni, quo potissimum pertinent ea, quae art. VI. et VIII. de duellis et ferro candente habentur.

Quisnam Gregorius fuerit, qui articulos quosdam speculi Saxonici reprobauerit, quaestio est, in qua
haud

haud conueniunt iurisconsulti. IO. GRYPHIAN-
 DER, *de Weichbildis Saxoniciis*, cap. XXXXVII. p.
 120. haud id definire audet et solum notat, vel Gre-
 gorium nonum, vel decimum eum esse, qui haec
 sanciret. Ab eo discrepat vir magni nominis,
 IO. GOTTL. HEINECCIUS, *histor. iur. Roma-
 ni ac Germanici*, libr. II. cap. III. §. 73. quum Gre-
 gorium nonum id constituisse perhibet; simul ta-
 men sibi contradicit, vbi factum id esse tradat ann.
 MCCCLXXI. quo longe ante Gregorius ille nonus e
 vita excessit. CAR. GVIL. GAERTNERVS reuera
 incertus est *praefat.* editioni *speculi Saxonici* prae-
 missa, §. XIV. plerique vero Gregorio XI. decre-
 tum hoc tribuunt. Eo maiori iure accessit iis
 ECKHARDVS, quum plures adsunt rationes, quae
 hanc sententiam confirmant. Haud sumo argu-
 mentum cum SILBERRADIO, *not. in Heineccii hi-
 storiam iuris*, p. 960. ex studiis Gregorii huius eius-
 que vitae ratione, iurisprudentiae excolendae de-
 destinata; sed prouoco partim ad subscriptionem bullae,
 qua articuli illi sunt condemnati: partim ad litteras
 GREGORII, hoc nomine ad Carolum quemdam im-
 peratorem datas: partim ad testimonium manu exa-
 ratum, quod in antiquissima editione speculi Saxo-
 nici Basileensi, quae Lipsiensi in bibliotheca adser-
 vatur, extat. Data est bulla *Auenione*, vti ex
 MELCH. GOLDASTI *collect. consuetudinum et leg.
 imperii*, in *Prolegom.* constat; ibi vero Gregori-
 us quidem vndecimus, minime autem ii Gregorii,
 qui illum antecesserunt, sunt commorati. Vndeci-
 mi quidem aetate, minime vero tempore decimi ac
 noni Carolus imperator imperio praefuit, ad quem
 litterae modo memoratae nec solum a GOLDASTO;
 sed etiam RAYNALDO, in *contin. annal. eccles. Ba-
 ron.* ad ann. 1374. editae, sunt scriptae; nec minus
 memoratu est dignum, quod in libro illo Lipsiensi,
 cuius modo mentionem feci, test notatum: *Hec
 sunt excerpta bulle dni Gregorii XI. reprobant specu-
 lum Saxonicum quatuordecim conclusionibus inibi con-
 tentis et condemnatis, ut clare intuentur*; praeterea
 autem idem quoque statuerunt HERM. CONRINGIUS,
de orig. iur. Germanici, cap. 21. IO. CHRISTOPH.
 KINDIUS, *diff. de reprobatis speculi Saxonici articu-
 lis*,

lis, Lips. CIOCCCLXI. ac CHRIST. LVD. SCHEIDTIVS, in der Untersuchung, ob das allgemeine Vorgeben, daß der Sachsenspiegel auf der Kirchenversammlung zu Basel als ketzerisch verdammet worden sey, Grund habe, quae commentatio primum comparuit, in den Hannoverischen gelehrten Anzeigen, de ann. 1753. p. 84. sqq. ac deinde a AVG. FRID. SCHOTTIO, in das iuristische Wochenblatt, vol. II. p. 568. translata. Secundum ea, quae modo memoratus egregius ille iurisconsultus ex codice manuscripto bibliothecae regiae Hanoueranae aequae ac aliis litterarum monumentis loc. memorat. primum nos docuit, Germanus quidam, nobili ex stirpe ortus, IO. DE CLENCKOK primus fuit, qui Repgouio sese opponeret ac *decadicon* contra speculum saxonicum conscriberet, quod adhuc in Hanouerana reperitur bibliotheca. Consecrauit illud pontifici Gregorio XI. ac per id sine dubio effecit, vt quod contra speculum proferret, attentione dignum esse crederet, atque ex XXI. articulis, quos CLENCOCIVS reprehendit, XIV. eligeret, quos condemnaret. Eius quidem machinationibus contra speculum Saxonicum, scabinos Magdeburgenses mascule sese opposuisse, discimus ex *chronica illa archicomitum Oldenburgerisum*, tom. II. scriptorum rerum Germanicarum HENR. MEIBOMII p. 162. atque alio ex scripto, a SCHEIDTIO adlegato; nihilo tamen minus ad id, quod intendit, auxilio curiae Romanae peruenit, atque causa fuit, cur pontifex plures articulos reiiceret. De iis, quos reiecit, imprimis docte disputauit SCHEIDTIVS, loc. memorat. Quae GRYPHIANDER de decreto, contra speculum Saxonicum auspiciis pontificis Eugenii IV. in concilio Basileensi condito, ac de cuiusdam TAMMI BVXDORFII conatibus narrat, SCHEIDTIVS non sine iure in dubium vocat; neque minus reprehendit sententiam GAERTNERI, speculum Saxonicum penitus a pontifice esse reprobatum, eiusue vsum interdictum. W.

§. CCCLIV.

Eur adm-
serint

Quemadmodum vero principes Germ. iurium, quae a maioribus tradita acceperant, et magnis

magnis cum emolumentis coniuncta erant, te-
 nacissimi erant: sic non poterant non Pontifi-
 ces Rom. iuris germanici principia subinde ad-
 mittere, ne animos eorum a se abalienarent.
 Atque haec iuris germanici vestigia in relatio-
 nibus in primis, epistolis decretalibus infertis,
 occurrunt, ut exempla in medium prolata osten-
 dunt. Quod si enim praesules, vel principes
 Germ. et illarum regionum, in quibus mores
 Germanorum vigeant, domini lites et causas
 suas ad sedem Rom. referrent, earumque de-
 cisionem sibi expeterent: non poterant consue-
 tudines et iura, quibus uterentur, non simul
 commemorare.

principia
 iuris
 germ. ?

§. CCCLV.

Magna vero cautione opus est in inuestigan-
 dis iuris germanici reliquiis in iure canonico,
 ne argumentum iuris germanici ibi quaeramus,
 ubi nullum occurrit, adeoque decipiamur. Sa-
 ne uti iura etiam diversissima, nonnumquam
 in capitibus quibusdam inter se conveniunt:
 sic in decretalibus quoque reperiri quaedam
 possunt moribus Germanorum similia, quae non
 possunt inter reliquias iuris germ. in iure ca-
 non. referri. * Si quis igitur recte in huius rei
 inuestigatione versari cupit, diligenter is cir-
 cumspiciat oportet, I. utrum iuris germ. argu-
 mentum in relatione, quae in epistola decre-
 tali habetur, occurrat; II. an relatio ex iis locis,
 ubi iura germanica vigeant, ** ad Pontificem
 facta sit, id quod ex inscriptione capituli intel-
 ligi potest.

Cautione
 opus est
 in inuesti-
 gandis iu-
 ris germ.
 reliq.

* Sic, ut exemplo rem illustremus, inter omnes
 constat *ius optionis*, vulgo *das Kühr Recht*, ius
 esse

esse germanicum: *Ius prou. Hadel. P. III. T. XIX. Ius prou. Wurfat. T. I. art. 7.* quod non in allodialibus solum, sed etiam in feudalibus bonis, tum inter priuatos, tum inter personas illustres apud Saxones et Alemannos, quin in vniuersa Germ. vsitatum fuisse docent GEORGIUS BEYERVS in *diff. de prouerbio iurid. maior diuidit, minor eligit. cap. I. §. 13. et 15.* et vir illustris, CHRISTIANVS GOTTLIEB BVDER in *annotat. iuris feudal. p. 145. sq.* Frustra autem sunt, qui ius illud in *cap. I. X. de paroch.* ex moribus Germ. relatum esse sibi persuadent, vti existimare videntur, qui ius illud optionis iure canon. comprobatum esse tradunt, et ad cit. cap. prouocant. b. 10. GOTTFRID. SCHAVMBVRG in *annotat. ad G. A. Struuii iurisprud. rom. germ. L. II. T. XXXII. p. 506.* Quamuis enim haec diuisionis forma in cit. cap. proponatur: tamen capitulum illud ex concilio Africano, anno CCCCII. habito, desumptum est. Vnde si vel maxime illud de hereditatis diuisione regulam hanc sanxisset, vt maior diuidat, minor autem eligat: tamen in eo nemo sanus iuris germ. vestigium agnoscere posset. Vt taceam, in illo capitulo de episcopo tantum agi ob haeresin Donatistarum remoto, et ad ecclesiae vnitatem postea reuerso, quem Pontifex vult in partem admitti prioris sui episcopatus, iam alteri episcopo dati, et diuisionem inter eos ita fieri, vt ille diuidat, qui diutius in episcopatu fuit, alter autem, qui breuiore tempore eum tenuit, eligat. ARNOLD. VINNIUS *Selectar. iur. quaest. L. I. cap. XXXV.* GEORG. BEYER cit. *diff. §. 8.*

** Caue vero legum germanicarum vsum exiguis Germaniae finibus circumscribas, qui olim latissime patebat. Vt enim populi e Septentrione profecti mores, instituta, leges suas cum armis victricibus per omnem Europam circumtulere: HVGGO GROTIVS *de veteri iure Germ. et Suecico §. 48 edition. Estorianae, ill.* CHRISTIANVS GOTTLIEB BVDER *de iudic. duodecimuiral. in opusculis p. 564.* ita in Anglia, Scotia, Dania, Norvagia, Suecia, Gallia, Hispania, aliisque regnis, mores Germ. vetustissimi viguerunt. Hinc mirum

rum non est, in rescriptis Pontificum in haec regna transmissis, passim iuris germ. reliquias elucere. IO. PETRVS DE LVDEWIG in *diurnis Hal-
lens.* P. II. n. 70. p. 344. sq. Celeb. IO. GEOR-
GIVS CRAMERVS *de coniungendo iuris et antiqui-
tat. Germ. studio* §. 13.

§. CCCLVI.

Postquam igitur satis demonstratum est, iuris ^{Errant,}
germanici vestigia in iure canonico adparere: * ^{qui pro-}
reliquum est, vt non prorsus inutilem hanc ^{pria Ger-}
observationem esse ostendamus. Illud nimirum ^{manorum}
clarum certumque est, magno conatu magnas ^{instituta}
nugas illos agere, qui principia quaedam iuris ^{ex iure}
germanici, quae in foro vbique regnant, non ^{pontificio}
ex iure germanico, sed canonico repetenda ^{deriuant.}
esse existimant. Error hic omnium fere supe-
ricris aeui iurisconsultorum animos obsederat,
vt instituta Germ. propria, quotidie in foris
obuenientia, ex iure pontificio deriuarent, qua-
si ex eo demum vim et auctoritatem haberent,
quae non poterant ex iure rom. repeti vel ex-
plicari. ** Ius enim germanicum, ex cuius
fontibus illa manarint, statuere, grande erat
piaculum et inscitia mera. Sed quamuis ex
iure canonico Germ. mores et iura egregie
probari et illustrari possint: tamen origo illorum
male ex eo arcessitur, quippe quae diu ante in
Germ. viguerunt, quam ius pontificium in il-
lam penetrauit.

* Nec in *decretalibus* solum, sed in *decreto* etiam
talia occurrunt. Huius generis sunt, quae de
homicidio apud gentes germanicas non capitali
in c. 26. C. XVII. qu. 4. de poena adulterarum
apud Germ. antiquos in c. 5. C. XXXII. qu. I.
de consensione thalami in c. 16. C. XXXVII
qu. 2. de matrimonio inter aequales tantum licito
in c. 12. XXXI. qu. 2. de antiquis placitis iu-
di-

diciariis in *c. 2. C. XV. qu. 4.* observauit vir summus IYSTVS HENNING. BOEHMERVS in *diff. de varia decreti Gratiani fortuna* §. 20.

* Exemplo esse potest obligatio pactorum, quam ex *cap. I. X. de pactis* repetunt CONR. RITTERSHVSIVS *diff. iur. ciu. et can. L. III. cap. I.* SAM. STRYKIVS *usu modern. ff. tit. de pactis* §. 2. aliique complures. A leiuna illorum sententia eo magis IO. SCHILTERVS *exercit. ad ff. VIII. §. 5. lit. e.* GEORG. BEYERVS *posit. ad ff. p. 99.* NIC. HIERONYM. GVNDLINGIVS *digest. L. II. T. XIV. p. 144.* suam seiungunt, quod ne expeditum quidem illud est, an in *cit. cap.* similis nostris moribus doctrina de pactis nudis reperiatur. IO. NIC. HERTIVS *paroem. iur. L. I. par. VIII. §. 4.* LAVRENTIVS ANDREAS HAMBERGER *de non usu stipulat. usuque pactor. in foris Germ. c. III. p. 221. in opuscul. lenae anno MDCCCXL. editis.*

Etiam aliis gentibus ius optionis, quo maior diuidit ac minor eligit, notum fuisse, negari non potest, ac illud potius clare constat ex SENECA, *libr. VI. controuers. cap. 9.* AVGVSTINO, *de ciuitate dei, libr. XVI. cap. 3.* sed falli, qui in *cap. I. X. de parochiis* de iure optionis sermonem esse persuasum habent, monet AVG. LEYSER, *spec. CXV. med. 7.* W.

§. CCCLVII.

Ad cano-
num et de-
cretalium
intelligen-
tiam re-
quiritur
scientia
verborum
obscurio-
rum.

Ex antiquis Germanorum moribus quum multa in decretum et epistolas decretales migraverint: multa quoque germanicae originis vocabula in illas penetrasse necesse est. Vt igitur in omni interpretatione verborum scientia requiritur: sic ad canonum et decretalium intelligentiam adprime necessaria est verborum obscuriorum et obsoletorum, siue latino-barbarorum, siue gothicorum explicatio. * BERNHARDVS ZEGERVVS AB ESPEN *schol. in omnes canon. concilior. Part. X. cap. I. §. 7.* Magno vero
vfu,

vsui, vt in medii aevi monumentis, sic in decretalibus quoque interpretandis esse possunt praeter CAROLI DV FRESNE *Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis* non satis aestimandum, glossaria tum *Gothica*, qualia OLAVS WORMIUS, GEORGIUS STIERNHIELMVS, FRANC. IVNIVS et HACQVINVS SPEGELIVS dederunt, tum *Anglo Saxonica* HENR. SPELMANNI, STEPHANI SKINNERI, GVIL. SOMNERI, GEORGII HICKESII, et WILHELMI BAXTERI, *Franco Theotista* IO. SCHILTERI et IO. GEORGII WACHTERI, Varronis Germ. quae obscuriores voces, variasque illarum significationes egregie expouunt. Celeb. IO. GEORGIUS CRAMER *de coniungendo iuris et antiquitat. germ. studio* §. 13.

* Talia vocabula obsoleta et obscuriora, quae in decretalibus occurrunt, tum latina, tum gothica exposuit elegantissimus INNOCENTIUS CIRO-
NIVS in *obseruat. iur. canon. libris quinque*, qui Tolosae anno. MDCCXLV. prodierunt, recusae
nae a MDCCXXVI.

Diuidit auctor glossaria, quae interpreti iuris canonici commendat, quatuor in classes. Quum de Gothicis, Anglo-Saxonicis ac Francotheotiscis extra omnem dubitationem est positum, nonnunquam quidem illa eius etiam vsui inseruire posse, ad illa tamen multo saepius confugere eum, qui in explicandis patriis legibus est occupatus, sequenti libro illa recensebo; si quis autem notiones, quas latinis verbis subiecerunt auctores iuris canonici, nosse cupit, non sine utilitate plures euoluere potest libros. Quum ipsi iam nonnunquam satisfat, ubi consulit, MARQVARDI FREHERI *glossarium vocum semilatinarum, aut barbararum*, quae in tomo I. eius *scriptorum rerum Germanicarum* occurrunt, modo memorato tomo ¹⁾ adiectum: IO. LYDII *glossarium latino barbarum vocabulorum obscurorum*, NIC. DE

1) Francofurti 1600. edito.

CLEMANGIIS *operibus*, Lugd. Bataur. CIOIOCXIII. adiectum: FRID. LINDENBROGII *glossarium seu interpretatio rerum vocumque difficiliorum*, quarum mentio in codice legum antiquarum fit, modo laudato codici, p. 1343. adiectum: ²⁾ GOTTFR. WENDELINI *glossarium Salicum vocum Aduaticarum*, ³⁾ in CHIFFLETII *operibus historicis*, tom. II. p. 123. GVIL. SOMNER, *glossarium obscuriorum vocabulorum*, quae in ROG. TWYSDEN *historiae Anglicanae scriptoribus X.* Londini CIOIOCLII. occurrunt, scriptoribus his adiectum: GER. IO. VOSSIUS *de vitis sermonis et glossematis latino barbaris*, libri IV. Francof. CIOIOCLXVI. atque *Index onomasticus vocum barbararum et exoticarum* in EDM. MARTENE et VRSINI DVRANDI *collectione amplissima veterum scriptorum et monumentorum, contentarum*, tom. IX. huius collectionis adiecti: omnibus his palmam praeripiunt CAR. DV FRESNE *glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis*, ⁴⁾ cuius editio noua opera et studio monachorum ordinis S. Benedicti e congregatione S. Mauri, tomis VI. in fol. Lutetiae Parisiorum, CIOIOCCXXXIII. sqq. prodiit: ⁵⁾ HENR. SPELMANNI *glossarium archaologicum*, Londini CIOIOCLXXXVII. P. CARPENTIER *glossarium novum ad scriptores mediæ ævi*, Paris. CIOIOCCCLXVII in IV. vol. in fol. et *glossarium manuale ad scriptores mediae et infimae latinitatis ex magnis glossariis Caroli du Fresne, domini du Cange et Carpentarii, in compendium redactum multisque verbis et dicendi formulis auctum*, tom. I-VI. Halae CIOIOCCCLXXII. — CIOIOCCCLXXXIV. 8.

Quae de interpretatione decretalium GREGORII IX. differuit ECKHARDVS, sine dubio quoque ad reliquas *corporis iuris canonici* partes sunt adplicanda. Quum illas auctor prorsus negligit, scire debemus, inter eas referendas esse

I. *Collectionem decretalium*, quae auspiciis BONIFACII VIII. est instituta ac sub nomine *libri sexti*

2) Francof. 1613.

3) *Legibus Salicis* ab ipso illustratis, Antuerpiae 1649. addotum.

4) Parisiis, 1678.

5) Recus. Basileae 1762. III. Vol.

ti decretalium nota. Composita est potissimum ex decretalibus illis, quae post Gregorium IX. sunt promulgatae: legibus praesulum Romanorum, quae sunt quidem illis antiquiores, a RAYMVNDO tamen omissae: decretis duorum conciliorum generalium Lugdunensium atque ipsis a Bonifacio vulgatis constitutionibus, ac publice Romae, mense Martio ann. cccccxviii. promulgata. Antequam collectio ista comparuit, post Raymundum plures quoque collectiones decretalium sunt compositae. Earum in censum scribere possumus *collectas Innocentii IV. decretales*, quas exhibet IO. HARDVINVS, *tom. VIII. Conciliorum*, p. 386. Alium codicem eiusdem collectionis servat bibliotheca Berolinensis. Plures constitutiones continet, quam is, ex quo sua hausit HARDVINVS ideoque eo usus est IVST. HENNING. BOEHMERVS, quum collectionem hanc in *corpus iuris canonici*, *adpend. III. p. 349.* infereret. Coniunctae dein sunt decretales Gregorii IX. atque Innocentii IV. Liquet hoc vel minimum duobus ex codicibus, quibus instructa est bibliotheca Gemmeticensis, quorum vnus inscriptus est, *decretales Gregorii IX. glossatae cum Innocentii IV. novis constitutionibus, item glossatis*; alter autem: *Gregorii IX. et Innocentii IV. decretales iunctis Innocentii IV. et Gregorii X. cum glossis*, obseruante BERNARDO DE MONTFAVCON *bibliotheca bibliothecarum manuscriptorum*, *tom. II. p. 1211.* Tandem comparuerunt quoque decretales GREGORII X. apud IO. HARDVINVM, *tom. VIII. conciliorum*, p. 705. Quum hisce collectionibus merito non sine fructu utitur, qui *librum* hunc sextum decretalium est interpretaturus: cum iis quoque codices eius manu exaratos, vti aliis in legum collectionibus, coniungit ⁶⁾. Eos, quos BERNARD. DE MONTFAV-

Z z 3

CON

6) Addo iis quoque editiones vetustiores, quae seculo xv. prodierunt:

Moguntinam, per Petr. Schoiffer et Ioh. Fust. 1465. fol.

Romanam, per Leonhard. Pflugl et Georgium Laur. 1472. fol.

Mogun.

con passim recenset, ideo iam tacitus praetereo, quod non sint tanti pretii: is tamen, qui Giessensem bibliothecam ornat, merito a me est memorandus, propterea quod haud diu post compilationem huius sylloges fit conscriptus, videlicet seculo XIII. Eius notitiam exhibet verum academiae huius ornamentum, IO. CHRIST. KOCHIVS; *opusculis iuris canonici*, p. 48. et bulla BONIFACII VIII. huic collectioni praemissa directa est, vti ex isto codice adparet, ad academiam Parisiensem, quum in plerisque aliis eius codicibus Bononiensis potius nominatur. Eo maiorem attentionem illud meretur, quo grauiorres sunt difficultates, quibus obstricta est quaeestio de auctoritate huius libri sexti decretalium in Gallia. Legendi hac de re sunt PAVLL. IOSEPH. DE RIEGGER, in *institut. iurisprud. ecclesiasticae*, part. II. §. 96. GEORG. LVD. BOEHMER, in *obseruat. iuris canonici*, obs. I. p. 15. ac IO. CHRIST. KOCHIVS, loc. memorat.

II. *Clementinas*. Conficiunt quoque collectionem decretalium, quae ab auctore 7) *Clementinarum* nomen habet; a quibusdam autem *liber septimus decretalium* vocatur. Illud eo magis est notandum, quod nostra aetate a libro illo septimo, cuius infra mentio-

Moguntinam, c. gloss. per Petrum Schœffer 1473. fol.

Romanam, c. gl. per Vdalricum Gallum 1474. fol.

Moguntinam, 1476. fol. maj.

Venetam, c. gloss. per Nicol. Ienson, eod. an. fol.

Basileensem, per Michael. Wensler, eod. an. fol.

Basileensem, per eundem 1477. fol.

Spirensen, c. gloss. per Petrum Drach, 1481. fol.

Venetam, c. gloss. per Bartholomaeum Alexandrinum et Andream de Asula 1483. fol.

Noricam, c. gl. per Anton. Koburger 1486. fol.

Venetam, cum gloss. et Extravagant. per Baptist. de Tortis, 1491. fol.

Basileensem, c. gloss. per Ioh. Frobenium de Hamelburg. 1494. fol.

7) CLEMENTE V.

tionem faciam, caute distinguatur. Ipse IOANNES XXII. in *epistola ad Ioannem, episcopum Argentoratensem, aduersus Beguinas de ann. 1321.* quae exstat apud BALVZIVM, in *collect. actorum veterum, vit. pap. Auenionensium, tom. II. p. 437.* adiectae, hoc nomine Clementinas illas designat ac MICHAEL CAESENAS, *generalis minister ordinis minorum in epistola, ann. CIOCCCXXII.* scripta et a LVCA WADDINGO *tom. VI. annal. minorum, p. 396.* exhibita, nec non PTOLOMAEVS *Lucensis, in vita Ioannis XXII. p. 174* eum sequuntur. Satis notum est, Clementis quidem auspiciis collectionem hanc esse compositam; eius vero tempore illam haud missam esse ad generalia studia, seu academias; sed id tempore Ioannis XXII. factum. Quoniam iuri dicundo ipse saepius interfuit, obseruante PTOLOMAEO *Lucensi, vit. Clementis V. apud STEPH. BALVZIVM, tom. I. vitar. paparum Auenionensium, p. 293.* multas constitutiones promulgauit. Multae earum incendio perierunt, vti notat BALVZIVS, *loc. memor.* plures tamen, quae benigniore fortuna sunt conseruatae, a CAES. EGASS. BVLÀEO, *histor. vniuers. Parisiensis sec. VI. ab anno CIOCCCV-CIOCCCXVII.* LVCA WADDINGO in *regeſto pontificio, annalibus minorum, cura IO. MART. FONSECA AB EBORA editis Tom. VI. p. 449. sqq.* adiecto ac STEPH. BALVZIO, *loc. excit.* exhibentur. His si *acta concilii Viennensis, a HAR. DVINO, tom. VII. concilior. p. 1323.* edita iungimus, fontes habemus clementinarum, qui iis potissimum egregie lucem accendunt; codices vero illarum haud sunt vilipendendi⁸⁾. Is inprimis memoratu dignus est,

Zz 4

8) His etiam subiungo editiones antiquissimas,

Moguntinam, sub tit. Clementis V. Constitutionum Codex cum apparatu Io. Andreae; cui subiicitur constitutio execrabilis Papae Ioannis XXII. per Io. Fust et Petrum Schoiffer de Gernsheim, 1460. fol.

Moguntinam, per Petr. Schoiffer de Gernsheim, 1467.

Moguntinam, per eundem 1471. fol.

Moguntinam cum comm. Iohannis Bononiens. 1476. fol.

Baf.

est, qui custoditur in splendida bibliotheca Cassellana. Eum recenset GEORG. LVD. BOEHMERVS, in *observat. iuris canonici*, p. 20. ac inprimis ideo notandus est ob epistolam Clementis, quae Clementinis est praemissa, quum illa docet, Clementem ipsum iam ad academiam Aurelianensem codicem suum misisse. Quomodo haec concilianda sint cum iis, quae tradit BERNARD. GVIDO, ⁸⁾ ac auctor *magni chronici belgici*, apud PISTORIUM, *scriptor. rer. Germanicarum*, p. 284. optime docet BOEHMERVS, *loc. memorato*. His accedunt

III. *extrauagantes Io. XXII.* quae ann. cccccxl. promulgatae sunt; minime tamen ab illo in corpus quoddam redactae:

IV. *extrauagantes communes*, quae quidem priuata saltem auctoritate compilatae, neque vnquam publice adprobatae sunt; corpori tamen iuris canonici adiectae ac magnam iuris obtinuerunt auctoritatem, quemadmodum CASP. ZIEGLERVS, *de orig. et incrementis iuris canonici*, §. 58. copiosius rem exponit. Sequuntur quidem tandem in corpore iuris canonici

V. *liber septimus decretalium* ac IO. PAVLL. LANCELOTTI *institutiones iuris canonici*; verum enim vero neutrum horum scriptorum publicam accepit auctoritatem. W.

Basileensem, c. apparatu Andreae per Michael. Wensler, eod. anno. fol.

Venetam, c. appar. Andreae; Accedunt Extrauagantes, sine glossa, per Ioh. de Colonia et Ioh. Manthen. 1479. fol. maj.

Venetam, c. appar. Andr. per Barthol. Alexandrinum et Andream de Afula, 1483. fol.

Noricam, c. appar. Andr. per Anton. Koburger, 1486. fol.

9) In vita Clementis V. ap. Baluzium l. c. p. 80.

HERMENEVTICAE IVRIS

LIBER SECVNDVS

DE

INTERPRETATIONE IVRIS
GERMANICI.

Ad. Bipl.
Rob. Hanf

REINHOLDT VON

ADOLF SCHNITZER

REINHOLDT VON

ADOLF SCHNITZER

C A P V T I.

DE

INTERPRETATIONE LEGVM PROVINCIALIVM ET STATVTO- RVM GERM.

§ I.

Ab antiquissimis inde temporibus, et ipsis Iuris ger-
fere reipublicae incunabulis Germani suis vix-
runt moribus et consuetudinibus, quae usu ma-
gis iudiciorum, tum prouincialium, tum ciui-
tatum, et reliquorum particularium custodie-
bantur, quam litteris consignabantur. His
vero moribus quum ante vsi sint Germani,
quam vel nomen iuris romani inter eos audi-
tum est: neque nuncium illis inuecto tandem
in Germaniam iure rom. remiserint: * nemo
est paullo emunctioris naris, quin iuris Ger-
manici et vtilitatem, et necessitatem intelligat.
Et quamuis multas Germ. consuetudines muta-
ta temporis, vel reipublicae ratio ex usu fori
sustulerit, vel nimia iuris rom. veneratio omne
fere studium illarum olim exstinxerit: tamen
imperii constitutiones non solum pristinum dig-
nitatis locum moribus patriis relinquunt, sed
eorum etiam notitiam a iudicibus disertissimis
verbis requirunt. *Ordinat. Cam. a 1495. tit. I,
§. 4. O. C. de a. 1555. tit. I. §. 57. Rec. imp. no-
viss. §. 105. Rec. visitat. tribun. Wezlar. §. 15. et
con-*

constitutio de iudicio imp. aulico tit. I. §. 15. in nouissima capitulat. ab Electoribus adprobata. Vid. illustrissimi et de iurisprudentia Germanica immortaliter meriti viri ERNESTI IOACHIMI DE WESTPHALEN libellus elegantissimus de iuris rom. indole et obligandi diuersa rat. ac dignitate in foris Germ. cap. II. §. 4. 5. sq.

* Hic est ille nodus, quem non expediunt, nec vquam expedient, qui, nescio quid, de non usu iuris Germanici balbutiunt. Tantum vero ego illis non tribuam, qui rancidam illam cantilenam de proedria legum Iustinianearum prae iure patrio repetunt, vt fata iuris romani, omnemque eius in Germ. accepti rationem ex historia, quam primoribus, vt dicitur, labris tantum gustarunt, exponam, id quod instituti quoque ratio non permittit.

Quum ante illud saeculum, quo iam viuimus, leges patriae fere penitus sunt neglectae ac nostra potius aetate tot viri surrexerunt, qui in colendo iure patrio tempus consumerent: etiam saepius quaestio in medium est prolata, num leges patriae Romanis, an Romanae potius patriis sint praefereendae. Quum ea facillime ex legibus, quas auctor adlegat, decidi potest, praecipua solum scripta nomino, quibus id, diuersa tamen ratione, est factum: nimirum IO. GEORG. KVLPIII, siue CONR. SINCERI *diff. de germanicarum legum veterum ac Romani iuris in republica nostra origine auctoritateque praesenti*, Lipsiae MDCLXXXII. 12. quae non solum in eius *dissertationes academicae*, p. 352. sqq. translata; sed etiam a CHRIST. THOMASIO *notis ad singulos institutionum et pandectarum titulos adiecta*: CASP. HENR. HORN *de praerogatiua morum Germaniae, in concursu cum legibus receptis*, Vitembergae MDCCII. IO. CASP. HEYDELMANN *idatr. de receptione iuris Romani eiusdemque ac legum Germaniae veterum, vti et Saxonici et Suenici speculorum in foris usu*, Gothae MDCCXIII. 8. CHR. THOMASIVS, *de rite formando statu controuersiae*:

an legum iuris Iustiniani sit frequens, an exiguus
 usus practicus in foris Germaniae, Halae MDCCCXV¹⁾.
 HENR. ERN. KESTNER, de coniunctione iuris Ro-
 mani cum patrio, Rintellii MDCCCXIX. IO. FRID.
 WERNHER diff. de usu iuris Iustiniani in iudiciis
 Germanicis non exiguo, Vitemberg. MDCCCXXVII²⁾.
 IO. GOTTF. SCHAVMBURG de auctoritate legum
 Germaniae antiquarum et in illa receptarum ex ra-
 tione legis et intentione legislatoris diiudicanda, Vi-
 tembergae MDCCCXXXIII. IO. SAL. BRUNN-
 QUELL, diff. qua in pugna iuris Germanici et Ro-
 mani illud huic, inprimis in caussarum illustrium de-
 cisionibus praeferendum esse, nisi huius receptio pro-
 betur, ostenditur, Gottingae MDCCCXXXV. IO.
 VLRIC. CRAMER Progr. de praesumptione pro iure
 Romano contra mores antiquos Germanorum, Mar-
 burg. MDCCCXXXVII. FERD. AVG. HOMMEL
 diff. de proaedia legum Iustinianearum prae iure pa-
 trio antiquo in foris Germanorum, Lipsiae MDCC-
 CCXXXIX. HENR. BROCKES, de exiguo antiqua-
 rum legum germanicarum usu, Vitembergae MDCC-
 CCXL³⁾. REINH. FRID. DE SAHME, diff. de insi-
 gni legum Romanarum usu practico in foris Germa-
 niae, Regiomont. MDCCCXLI. IO. GOTTFRID.
 BAVER, Progr. de iure Germanico regulariter atten-
 dendo: antequam vel ius canonicum, vel ius Roma-
 num, vel ius feudale Longobardicum locum inueniat,
 Lipsiae MDCCCXLII⁴⁾. IOACH. LVC. STEIN dis-
 quisitione: an et quatenus iuri Romano competat
 praerogativa prae veteri iure Germanico in deciden-
 dis controuersis iudicialibus, Rostochii MDCCC-
 XLVII. C. VITRVVIVS, in der Erläuterung von
 dem Vorzug des teutschen Rechts vor dem Römischen,
 Greifswaldae MDCCCLI. IO. CHRIST. IOS. FRANC.
 IGN.

1) Tom. IV. EIVS Diff. academ. (Halae 1780.) p.
 1. sequ.

2) In EIVSDEM Collectione noua disquisitionum iuri-
 dicar. n. 4.

3) In EIVS select. obseru. forens. p. 169.

4) In EIVS Opusc. Tom. 1. n. 11.

IGN. VNGER, *vindictis iuris Germanici contra ab-
usum iuris Romani*, Wirceburgi CIOCCCLV. ac
NEPOM. ENDRES *disp. de diuerso iuris Germanic.
ad ciuil. Romanum et canonicum habitu*, Wirceburgi
CIOCCCLXXI⁵). W.

§. II.

Nullum
vinqum
ius vniuer-
sale existit
in Germa-
nia.

Illud quoque constat inter omnes, nullo vm-
quam tempore ius commune et vniuersale in
Germ. existitisse, sed suis quemque populum
moribus vixisse, et proprias ac peculiare cui-
vis prouinciae consuetudines fuisse, tum ob
diuersam cuiusque populi indolem, tum ob di-
uersam status publici in quavis prouincia con-
ditionem, licet insignis consensus inter Germ.
prouinciarum consuetudines nullo non tempo-
re deprehendatur. V. C. HENRICVS GOTT-
LIEB FRANCKIUS *Diff. de iurisprud. veter. Germ.
§. 10.*

Diuerfa sunt nomina, sub quibus veteres ius pa-
trium designabant; inprimis autem sciendum est,
eos quoque illud *ius ciuile* vocasse. Animaduertit
istud HENR. CHRIST. DE SENCKENBERG, *in den
Gedanken von dem iederzeit lebhaften Gebrauch des
uralten deutschen bürgerlichen und Staatsrechts*, p.
23. eumque in finem ad locum CAESAR. prouocat
HEISTERBACENSIS, *mirae*, p. 170. verum tamen
idem aliis ex testimoniis facillime comprobari pot-
est. In diplomate Alberti, Landgrauii, ann. CIO
CCLXXX. scripto apud IO. MICH. HEVSINGER,
*progr. de beneficiis marchionum in ecclesiam Isenacen-
sem, part. 1. nr. 2. ius ciuile* eodem in sensu sumitur,
atque in diplomate Friderici I. a GOLDASTO, *tom.
11. constitut. imperial.* p. 7. iuris publici facto statuta
Aquisgrana *ius ciuile* huius ciuitatis vocantur; cum
his

5) In SCHMIDTII *Thesaur. iur. eccles.* Tom. 1. n. 2.

his autem aliud egregium monumentum iungendum est, quo scabini Hallenses collectionem consuetudinum, quam iussu ducis Poloniarum, Boleslai ad utilitatem burgenſium de nouo foro litteris designarunt, quaeue in *den diplomatischen Beyträgen zur Untersuchung der Schlesiſchen Rechte und Geschichte*, part. II. p. I. adparuit, ius vocarunt *ciuile*: ad petitionem venerabilis domini B. ducis Poloniae et ad utilitatem burgenſium suorum de nouo foro presentem compilauimus paginam et ius ciuile inscripsimus a nostris senioribus obseruatum. Simili ratione ius provinciale *plebiscitum* dictum esse, animaduertit BERN. FRID. RVD. LAVHNIVS, *Anmerkung über die Ausdrücke: ius ciuile Stadtrecht, plebiscitum Landrecht*, in tom. I. des iuristischen Wochenblatts, p. 152. nihilo tamen minus certum est ac expeditum, nomina *das Landrecht, der Länder Sitt und Gebräuche* et quae sunt alia, fuisse vsitatiores. Consistebant omni fere tempore maximam in partem consuetudinibus. Fuisse secula, quibus solum ea obtinuerint et quidem partim TACITI aetate; partim post exactos reges Francicos, cuiuslibet notum est, et abunde id testantur TACITVS, *de mor. Germ. cap. 29.* atque alia litterarum monumenta; ubi vero leges scriptas maioribus nostris proferre liceret, illae nihil fere aliud complectebantur, quam mores. Si primum respicimus ad antiquissimas illas leges, videlicet legem Salicam, Ripuariorum aliasue, tempore Caroli magni collectas: quilibet in memoriam reuocabit, quod EGINHARDVS, *vit. Caroli magni, cap. 79.* scribit: *omnium tamen nationum, quae sub eius dominatu erant, iura, quae scripta non erant, describere ac litteris mandari fecit*: iura vero prouincialia ac statutoria, quae litteris sunt mandata postquam a ceruicibus iugum regum Francorum deposuerant, ex consuetudinibus esse nata, infra videbimus, eandemque ob causam facillime quoque quaestionem decidere possumus, num *ius Germanicum exstat vniuersale*? Si prius haud adsumere licet, quam si communis supponatur legislator, a quo est deriuandum, ac simul rationem habemus *αὐτονομίας* cuiuslibet imperii status; neque minus veram consideramus naturam atque indolem rerum

rum priuatarum imperii, haud reprehendendum puto ECKHARDVM, quod ius Germanicum vniuersale vnam fuisse negat; vbi vero ius, quod vbique in Germania valet omnibusue Germanis commune est, vniuersale vocamus, omni iure illud cogitari posse, statuimus. Consistebat illud media aetate omnibus in iis praeceptis, in quibus vtrumque speculum, Sueuicum nimirum ac Saxonicum, conueniebat atque eadem ratione dantur plura Germanorum principia adhuc nostra aetate, quae vbique valent atque ius illud Germanicum vniuersale constituunt¹⁾. FRIDER. HENR. MYLIVS, *de iure consuetudinario vniuersali medii aevi in speculis Saxonico et Sueuico*, Lipsiae MDCCCLVI. ac IO. HENR. CHRIST. DE SELCHOW *von den Quellen des Braunschweig Lüneburgischen Staats und Privatrechts*, §. I. in eius *electis*, Exerc. IX. p. 482. quibus iungas, quae in *denen Vorbereitungsgründen zur teutschen bürgerlichen Rechtsgelahrheit*, Ienae MDCCCLVIII. dixi. W.

§. III.

Inter vari- Inter varias autem Germanorum consuetu-
as consue- dines si iura prouincialia et statutoria primum
tudines tenere locum dixero, et singularem in iis expli-
primum candis curam prae caeteris ponendam esse: *
tenent lo- cum iura omnes spero, qui iurium patriae non plane in-
prouinc. et curiosi sunt, me habiturum mihi consentientes.
statutoria. Horum igitur interpretatio quum maxime sit
necessaria, ** et de illa in foris per saepe magna
animorum sententiarumque dissensione conten-
datur, operae pretium fuerit, idoneas illa in-
terpretandi regulas haud negligere, tanto ma-
gis,

1) Conf. prae ceteris de hac quaestione GOTTL. HUFELAND *Abhandl. Giebt es ein allgemeines deutsches Privatrecht im iuristischen Sinne?* in EIVSD. *Beiträgen zur Berichtigung und Erweiterung der positiven Rechtswissenschaften*, Erstes Stück, Iena 1792.

gis, quod omnes fere, qui hoc argumentum tractarunt, omnia audacter miscent, relictis fontibus, riuulos confectantur, et veras interpretandi rationes conturbant.

* Recte et adposite perillustri quondam summi tribunalis Wezlariensis adfessor, GEORGIUS MELCHIOR DE LVDOLF in *praefat. ad collect. quorund. Statutor. prouinc. et urbium Germ. §. III.* iudicat, si extitisset in imperio legislatio aliqua sufficiens universalis et perpetua, non opus fuisset iure aliquo statutorio in singulis prouinciis vel rebus publicis singularibus. Verissimum autem est, in regno Germanico perpetuo fere mores valuisse plus, quam leges scriptas, imo adhuc hodie illos maiorem habere auctoritatem.

** Vix opus est moneri, sponte enim liquet, doctrinalem interpretationem, h. e. eam intelligi, quae regulis bonae interpretationis nititur. Atque haec numquam non permixta est, siue peregrinae, siue patriae sint leges, nisi harum interpretationem, uti fit nonnumquam, certas ob causas sibi soli legislator reseruauerit. IO. PETRVS DE LVDEWIG *Consil. Hallens. Tom. II. n. CIV.*

§. IV.

Leges prouinciales, si originem illarum respiciamus, sunt mores prouinciae cuiusdam ab antiquo obseruati, ex quibus in iudiciis, in quauis prouincia constitutis, causae et lites decidebantur. * *Statuta* vero sunt consuetudines ciuitatum tum imperialium, tum municipalium, secundum quas scabini in iudiciis ciuitatum causas et negotia ciuium iudicabant. ** Antequam vero canones quosdam Statuta illa, cum prouincialia, tum municipalia, interpretandi constituamus: opus est, ut de natura et indole illorum, fati et mutationibus quaedam exponamus.

* Sciant, quibus insolens forte videtur *morum et consuetudinum* adpellatio, Germanos leges suas cuiuscunque generis *mores* seu *consuetudines* vocasse, docente viro illustri. IO. GEORGIO ESTORE *Observat. iuris feud. I.* Hinc in chartis antiquis et diplomatibus *leges prouinciales* et *Statuta* seu *leges ciuitatenses* tam frequenter *consuetudines terrae*, *instituta maiorum*, *terrae ritus et mores*, *Ordela*, *Vsagines*, *Vsagia*, *Gebräuche*, *Wohnheiten*, *hergebracht recht* etc. adpellantur. V. C. CHRIST. GOTTLIEB RICCIUS *histor. statut. ciuit. Germ. L. I. cap. I. §. IH. p. 6. 8.* V. C. IO. CAROLVS HENR. DREYER *de usu iuris Anglo Saxon. in explicando iur. Cimbrico et Saxon. p. 74.* Quin in ipsis imperii constitutionibus leges prouinciales et statuta *consuetudinum* nomine veniunt. *Constitut. Crim. Caroli V. in fine proem.* Ex quo factum est, vt iura et Statuta, postquam litteris consignata sunt, consuetudinum nomine designarentur. Sic ALBERTVS, Landgravius Thuringiae, in privilegio Isenacenibus a. 1306. dato: *Volumus etiam nostram nouam institutionem apud ipsos pro aeterna et perpetua CONSVETVDINE inuolabiliter permanere*, apud BVRC. GOTTHELF. STRVVIVM in *Neueröffneten histor. und polit. Archiv. P. III. p. 283.* HARTWICVS A DASSEL *comment. ad consuetudin. Luneburgens. cap. I. n. 13.*

** Statutorum nomine nonnunquam leges prouinciales comprehenduntur, vti obseruat doctissimus RICCIUS *laud. histor. statutor. L. II. cap. I. p. 323.* Nos vero in significato angustiori per statuta leges ciuitatum h. l. intelligimus.

Quum inprimis iura illa prouincialia aequae ac municipalia consuetudinum nomine designarentur, vt recte animaduertit ECKHARDVS: praeter illud aliis quoque denominationibus utebantur. Inter eas, quibus statuta ciuitatum indicabant, memorandum est 1) inprimis vocabulum: *willkühr*, quum eo inprimis significare se posse arbitrarentur, libero ciuium consensu eiusmodi statuta esse condita. IO. GEORG. HALTAVSIUS, *glossario germanico*, p. 2118.

2118. notiones, quas quondam inprimis sustinebant vocabula, *willkuhr*, *willkubren*, optime explicauit; inprimis autem iis utebantur nostrates, vbi vel de sententiis, libera ex voluntate iudicum pronuntiatis, vel de statutis, libero consensu ciuium conditis, esset sermo. Quum *Chronicon* illud *rhythmicum*, quod legitur in LEIBNITII *scriptor. rerum Brunsvicensium*, tom. III. p. 68. prius clare testatur: posterius tam antiquiora, quam paullo recentiora litterarum monumenta probant. Quum in illis eminet charta illa, quae anno *MDCCXXXI. legis iuratae, hominibus de Arkes datae, quae Chora vulgarter adpellatur*, meminit quaeue legitur in D'ACHERY *spicileg. veter. scriptor.* tom. III. p. 607. ac diploma Megapolitanum [de ann. *MDCCCLXVI*, a ERN. IOACH. DE WESTPHALEN, *praef.* tom. IV. *mon. ined. rer. Germanicar.* p. 134. editum, cuius auctor vsque eo procedit, vt nominet statutorum ius *liberum arbitrium, quod in vulgari wilkoere vocatur*; innumera fere loca sunt paullo recentiorum iurium, in quibus eadem ratione vocabulum hoc adhibetur. Ita exhibetur in *den diplom. Beyträgen zur Untersuchung der Schlesiſchen Rechte und Geschichte*, part. II. p. 4. *Nicolai II. Herzogs zu Troppau bestätigte Willkuhr der Stadt Leobschütz*, et statuta *ERFORDENSIA*, a me tom. I. *der Beyträge*, p. 94. edita, hac sunt praedita inscriptione: *dit ist die willkur der stat zu Erforte*. Accedit II. *das Buch*. Sine dubio satis noto huic vocabulo patrio tam stricta notio subiiciebatur, quod quondam rari essent libri et iis in oppidis, quae nullis essent bibliothecis instructae, non nisi liber conspiceretur, qui eiusmodi comprehenderet statuta. Initium veterum illorum statutorum *MEMMINGENSIVM*, secundum ea, quae tradidi tom. IV. *der Beytraege*, p. 420. ita est conscriptum: *wir der Burgermaister, der Rautgeben und Zunftmaister gemeinlich der Stadt ze Memmingen sien mit der Gemaind ze Raut worden von Unsers Buchs wegen, das Wir vil jar vnd Tag gehept haben*. Auctor commentationis *von dem Ursprung und den vornehmsten Schicksalen des Eisenachischen Stadtrechts*, quae HENR. GOTTL. FRANCKIVS, in *die neuen Beyträge zu den Geschichten*,

Staats - Lehn - und Privatrechten der Sächf. Lande, p. 166. transtulit, animaduertit, Ifenaci librum statutorum quondam notum fuisse sub nomine *des Kettenbuchs* atque ex supra adlegato libro, videlicet *denen Beyträgen zur Untersuchung der Schlesischen Rechte*, part. II. p. 38. discimus, ius vetus prouinciale Silesiacum nomine *des rothen Buchs* esse designatum. Simili ratione HEVMANNVS *opusculis iuris Germanici*, p. 54. codicem iuris BAVARICI edidit, quo etiam ille per eminentiam dicitur *das Buch* et ea, quae profert IO. GEORG. HALTAUSIVS *glossario Germanico*, p. 1159. abunde docent, speciatim ius prouinciale dictum esse *das Landbuch* ac municipale *das Stadtbuch*. Porro III. eiusmodi statutoria iura dicuntur *Weichbildsrechte*, vti constat ex HVNNINGII *monum. Monasteriensium decis.* I. p. 117. HENR. CHRIST. SENCKENBERGII *select. iuris et historiarum*, tom. II. p. 476. et IO. ZACH. HARTMANNI *schediasm. de etymolog, vocis Weichbild*, p. 8. ac denique IV. nomine designabantur *der Stadtfreyheit*, quemadmodum patet ex satis vetustis statutis ORLAMVNDANIS, a me in *denen Beyträgen*, tom. II. p. 69. editis. Haec sunt praecipua nomina germanica; praeterea autem V. latinum est notandum, videlicet *iustitia*. Ita Henricus VII. imperator in diplomate, ann. CIOCCXXXIV. exarato, mentionem facit iurium ac iustitiarum ciuitatis Erfordiensis apud IO. CHRIST. LVNIGIVM, in *dem Reichsarchiv, part. spec. contin. IV. von den Städten*, p. 427. et IO. HENR. DE FALCKENSTEIN in *der Historie von Erfurth*, libr. II. cap. III. p. 81. Nota est *iustitia illa Lubecensis*, quam in publicam protraxit lucem WESTPHALEN, tom. III. *scriptorum rerum Germanicarum*, p. 637. et eadem ratione ipsa statuta SVSATENSIA, a beat. THEOD. GEORG. GVIL. EMMINGHAUSIO, in *memorabilibus Susatensibus*, p. 3. sqq. vulgata, *electa Susatensis oppidi iusticia* vocantur. Quum Henr. Leo in diplom. apud EDMVND. MARTENE et DVRANDVM, *collect. ampliss. monumentor.* tom. II. p. 470. et IO. GEORG. DE MEIERN in *der Nachricht von der an die Stadt Lubeck verpfändeten advocatia Mollnensi*, nr. 21. ipsas leges ciuiles *iustitias seculi* et Richardus I. rex Angliae in diplomate apud RYME-

RYMERVM *act. publ. Anglican. tom. I. p. 21.* leges, quas condidit, criminales, iustitias adpellaret: profecto haud est mirum, quid sit, quod hoc nomine statuta quoque municipalia designarentur: eo maiorem tamen attentionem id meretur, quum iam V. C. DREYERVS, *in der Einleitung zur Kenntnis der von dem Rath zu Lubeck ergangenen Verordnungen*, p. 288. animaduertit, notionem hanc vocabuli *iustitiae* neque a CAROLO DV FRESNE, neque a Benedictinis, qui illius opus multis additionibus locupletarunt, memoratam esse: immo ea quoque haud nota fuit auctori doctissimo *glossarii manualis*, tom. IV. p. 292. Plura hac de re praeter DREYERVM profert ERN. IOACH. DE WESTPHALEN, *praefat. tom. III. mon. ined. rerum Germanicarum*, p. 115. W.

§. V.

Originem igitur suam leges prouinciales et Origo eorum. statuta ciuitatum debent moribus antiquis, * ^{rum.} ex quibus ius inter suos iudices et scabinos dixisse certissimum est, antequam de illis in scripturam redigendis Germ. cogitarunt. Vt enim in vniuersum omnis iuris scripti fontes sunt mores: ita de statutis Germ. hoc tanto magis dicendum est, quod apud Germanos omne iusti et aequi praesidium ab vltima gentis nostrae origine ad recentiora vsque tempora in moribus repositum fuit, vti praeclare ostendit IO. ADAM. KOPPIVS *histor. iur. P. V. ep. II. th. 8.*

* Recte hoc iam obseruat NIC. CHRISTOPH. L. B. DE LYNKER *diff. de statutis ciuit. prouinc. §. V.* Vtique, inquit, statuta maximam partem ex ciuium consuetudine s. moribus pendent, qui conformes videbantur iuri diuino, rectaeque rationi, tum et saluti publicae, ac genio adeo ciuitatis. Sic electa vocatur Susatensis oppidi *iustitia*, ex quo recte colligit V. A. FRANC. DOMINICVS HAEBERLI-

NVS in *adnotat. ad Statut. Susat. lat. p. 32.* ab ipsis ciuitatis Susatensis incolis ex antiquis consuetudinibus, statuta Susatensium latina collecta et concinnata esse. Luculenter quoque id ex privilegiis, quibus iura ciuitatum vel ab Imperatoribus, vel a dominis regionum confirmantur, euinci potest. Sic FRIDERICVS II. Imp. in priuilegio, quo anno 1241. Colonienfium iura confirmat, *Recognouimus, inquit, praedictae ciuitati iura sua et consuetudines satis adprobatas, specialiter etiam tam nos, quam dicta Ecclesia et Priores recognouimus et recognoscimus eidem ciuitati consuetudinem antiquam et iuri consonam, talem videlicet, quod nullus ciuium Colonienfium pro delicto seu crimine infra Coloniam et terminos ipsius ciuitatis, qui dicuntur Burban, commisso, vel quod dicitur commissum extra Coloniam a nobis vel successoribus nostris in ius vocetur, nec aliquo conueniatur, sed nos et successores nostri in palatio nostro Coloniae praesidere debemus, et ibi secundum quod sententia Scabinorum Colonienfium dictauit, iudicare.* Exstat priuilegium apud 10. CHRISTIANVM LVNIG *Reichs Archiv. Part. Spec. Cont. IV. Sect. IX. p. 341.*

§. VI.

Prima statutorum
stamina.

Variis postea incrementis auctae ciuitates facile illud impetrarunt, vt imperatores, vel domini territoriorum illas tum variis donarent privilegiis, tum mores et consuetudines, quibus utebantur, tabulis publicis confirmarent. Haec vero priuilegia et diplomata quum mores illos et consuetudines commemorarent, quae deinde in statutorum codices migrarunt: nemo non videt, illa prima quasi stamina statutorum duxisse. * Ex quo factum est, vt integri iurium statutariorum codices *priuilegiorum ciuitatis* nomine nonnumquam venirent. CHRISTIANVS GODOFREDVS HOFFMANNVS *diff. qua constitu-*

stution. Ioachimi I. Electoris de succession. illustrau.
p. 3. vir perillustis ERNESTVS IOACHIM. DE
WESTPHALEN Monument. inedit. praef. ad Tom.
III. p. 57.

* Sic in FRIDERICI II. Imp. priuilegio, anno MCCXIX. Goslariensibus concessio, varia ciuitatis iura recensentur, quae deinde aliis aucta et interpolata in codicem sunt collecta. Exstat illud diploma apud IO. MICHAEL. HEINECCIUM *Antiquitat. Goslariens. L. II. p. 218.* Varia quoque iuris Stadenfium statutarii decreta in priuilegio continentur, quod anno MCCIX. OTTO IV. Imp. Stadenfibus concessit, vti ostendit vir perillustis FRIDER. ESAIAS PVFENDORF in *Obs. iur. uniu. Vol. II. adpend. p. 153.* Prima vero iuris Luneburgensium Statutarii vestigia in priuilegio Ducis Ottonis Pueri anno MCCXLVII. dato, quae-
renda esse docet V. A. GOTTFRIDVS MASCOVIVS
notit. iuris et iudicior. Brunfu. Luneburg. praef.
p. 3.

Plures profecto sunt ciuitates, quibus iura per priuilegia sunt concessa. Quum pagina excederet, si vellem omnia ea, quae nobis iam sunt nota ac publici iuris facta, recensere, quaedam tantum addere licet. In priuilegio, quod dedisse fertur Henricus, Aduocatus Plauiensis anno CIOXXVII. ciuitati Weydenfi, quodue PAVLL. DAN. LONGOLIVS, in *denen sicheren Nachrichten von Brandenburg Culmbach*, Tom. p. 181. sqq. exhibuit, integra eius statuta inuenimus; haud ita pridem vero in *denen diplomatischen Beyträgen zur Untersuchung der Schlesischen Rechte und Geschichte*, part. 1. p. 1. prodiit *Ottocars des III. Königs von Boehmen erneuerte Handfeste der Stadt Leobschütz im Troppauischen Fürstentum.* Scripta haec charta est ann. CIOCCCLXXVI. ac magnam copiam consuetudinum, hac in Silesiae ciuitate introductarum, in se continet: immo initio declarat, renouare se aliud priuilegium, a maioribus Ottocari concessum: *vnd haben en heysen vornewen eyn voralderte hantfeste, dy do vor alter vorturben waz, dy en von vnsern vorfordern vorlyhen waz vnd dyselbe*

wyr mit sundirlicher gnode bestetiget zundir der al-
ten hantfeste, waz derley behaltikeyt. Neque minus
 memoratu dignum est, collectionem illam consue-
 tudinum Halensium, quae ex mandato Boleslai Alti,
 ducis Poloniae, in vsum ciuitatis Neumarkt litteris
 designata est, quaeue *part. II. der Beyträge* legitur,
 p. I. *privilegium* vocari *Halense*, etsi reuera docu-
 mentum nomine scabinorum Halensium et quidem
 ann. CIOCLXXVIII. sit conscriptum, hisque
 profecto licentia, statuta condendi, haud concedi
 potuerit; FRID. ESAIAS autem PVFENDORFVS,
obseruat. iuris vniuersi, tom. III. adpend. p. 409.
 privilegium, quo Bernardus de Lippia ciuitati Lip-
 peni iura in illa obseruanda praescripsit, *tom. I.*
p. 137. ius statutarium Diepholtanum, tanquam
 privilegium, nomine *des Junchere Johan, edele*
Here ther Depholte, conscriptum: et p. 204. *sta-*
tuta Vlzensia, Vlzensium ciuitati sub specie priui-
 legii a Ioanne duce Brunsvicensi, ann. CIOCCCLXXXII.
 data: nec non *tom. II. adpend. p. I. chartam Otto-*
nis ducis accolis terrae nouae datam ac p. 267. *char-*
tam Alberti ducis Brunsvicensis ciuitati ann. CIO
 CCLXXVII. concessam in lucem protulit. Simili
 ratione vetustissima illa iura *Luneburgensia*, anno
 CIOCCXLVII. conscripta et a IO. CAR. HENR. DREY-
 ERO, in *denen Nebenstunden*, p. 359. publici iuris
 facta, nihil aliud, quam privilegium, Luneburgen-
 sibus ab OTTONE, duce Brunsvicensi, concessum,
 complectuntur et HENR. CHRIST. L. B. DE SEN-
 CKENBERG, in *visionibus diuersis de collectionibus*
legum Germanicarum, p. 268. *Friderici Austria-*
ci bellicosi leges, Heimburgensibus praescriptas, ex-
 hibuit. Quantum ex his colligere licet, eiusmodi
 leges, quae isto tempore ciuitates acciperent a
 principibus suis, dictae sunt in latino sermone *pri-*
viligia: in patrio autem *Handfesten* immo *Freyhei-*
ten. Quum documenta, quae sub nomine *der*
Handfesten sunt nota, mox iura eiusmodi ciuitatis
 publica, mox eorum priuata tangerent, vti colle-
 ctio privilegiorum Stiriensium, quae sub inscriptione
 sequenti: *Landhandvest des loblichen Hertzogthumbs*
Steyr, dorinnen Keyserliche, Königliche und Landes-
fürstliche Freyheiten u. s. w. begriffen, MDLXXXIII.
 pro-

prodiit, docet, inprimis ea *Freyheiten* vocabantur: immo vsque eo procedebant maiores nostri, vti, si quoque in ciuitate iura sua sine auctoritate principis colligerent litterisque mandarent, hoc nomine ea designarent. ORLAMVNDANI ita incipiunt in statutis, a me tom. II. der *Beytraege zu dem teutschen Recht*, p. 69. translatis: *diz sint Friheit, Gerechtigkeit vnd Gewonheit unsir stat Orlamunde, damitto wir begnad sint von unsirn gnedigen Hern*; ac LAVCHENSIVM statutorum, a HENR. GOTTL. FRANKIO, in den neuen *Beytraegen zu den Geschichten und den Rechten der Saechschen Lande*, Theil I. p. 103. editorum, initium hoc est: *Dis sint Fryheite Statuta vnde Gerechtigkeit gesettze da dy Stadt Lucha von den ediln grafen zue orllamunde begnad vnde begabet ist*. Vbi domini hoc modo ciuitatibus suis iura concedere vellent, duplicem viam habebant, qua ad id peruenire possent, quod sibi proposuerant, quum vel iura, quibus ciues morem gerere deberent, colligerent, haecque diplomatibus suis inferenda curarent; vel sese solum ad huius, vel illius vicinae vrbis decreta ac statuta referrent, illorumque vsum ipsis permitterent. Quum omnes illae chartae, quas paullo ante nominaui, ipsa ciuitatum iura complecterentur: omnino vsitatum quoque fuit, vsum statutorum aliorum ipsis permittere. ERN. IOACH. DE WESTPHALEN immortalis opere tom. IV. monum. ined. rerum Germanicar. p. 3203. collectionem diplomatum praecipuorum de receptione et usu iuris Lubecensis in ciuitatibus Cimbricis, quibus plures principes vsum iuris illius celeberrimi ciuitatibus suis permiserint, protulit; neque vero minus ius Luneburgense tanta attentione dignum habebatur, vt illius vsum permitteretur VLZENSIBVS, DALEBURGENSIBVS ac BLECKEDENSIBVS, testibus chartis, a IO. GVIL. HOFMANNO, in der *Samlung ungedruckter Nachrichten*, p. 238. sq. FR. ES. PVFENDORFIO, obseruat. iuris vniuersi, tom. I. adpend. p. 239. CHR. LVDOV. SCHEIDTIO, in den *historischen und diplomatischen Nachrichten von dem hohen und niedern Adel in Teutschland*, p. 44. ac PFEFFINGERO, in der *Historie des Braunschweig-Luneburgischen Hauses*, libr. III. cap. 3. p. 376. editis. Si-

mili modo concedebat dux, Bolko II. ciuibus Stre-
 linensibus teste diplomate, apud SOMMERSBER-
 GIVM *scriptor. rer. Silesiacar. tom. III. in diplomatar.*
 nr. 8. priuilegia ciuitatis Suidnicensis et secundum
 aliam chartam, quae inuenitur in SCHEIDTII *origin.*
Guelficis, tom. III. p. 858. concedebat dux Guiliel-
 mus, filius ducis Henrici Leonis, ann. CIÖCCIX,
 Luneburgensibus *priuilegia, qualia Bardouic, dum*
esset in statu suo, dignoscebatur habuisse. Quomodo
 ARNOLDVS *Lubecensis* sit intelligendus, quum *libr.*
II. cap. 40. scribit: Henricum Leonem Lubecen-
 sibus iustitias dedisse secundum iura Susatensium, in-
 fra disquiram; ego iam adhuc addo, imperatores
 quoque, vbi ciuitatum iura confirmarent, nonnun-
 quam eis simul aliarum vrbiu*m* iura concedere soli-
 tos fuisse, hancque ob caus*am* diplomata inprimis
 esse memoranda, quae VAL. FERD. DE GVDENVS,
cod. diplom. tom. III. p. 152. 215. 281. 413. sqq.
 profert. Si in caus*am* inquiramus, cur isto tem-
 pore ciues hisce iuribus prius haud vterentur, quam
 si confugerint ad principes suos, atque ab iis illo-
 rum impetrauerint in *priuilegiis* vsum, sine dubio
 in eo erat ponenda, quod iam iura peregrina maio-
 ribus nostris innotescerent et multi existerent, qui
 omnia iura municipalia, iis aduersaria, nisi priuile-
 giis essent munita, prorsus extirpanda censerent,
 atque penitus reiicerent. Comparabant itaque ciues
 licentiam, patriis vtendi consuetudinibus cum aliis
 immunitatibus, quas principes eorum largirentur,
 et ab his obtinebant, vt etiam illud in priuilegiis
 concederetur; per id autem eueniebat, vt omnia
 eiusmodi iura, quae extra leges peregrinas valerent,
priuilegia dicerentur. Discimus illud ex satis illu-
 stri illo *priuilegio Halensi*, cuius supra memini. Ne-
 que minus idem confirmat charta apud IO. PETR.
 DE LVDEWIG, *tom. VII. reliquiar. manuscriptorum,*
 p. 30. qua Ludouicus, marchio Brandenburgensis
 ann. CIÖCCCXXX. speculum Saxonum *priuilegium*
vocat Saxonicum, atque alio monumento *ius mari-*
timum a Lubecensibus conditum, *priuilegium Lube-*
cense, qaemadmodum IO. CAR. HENR. DREYERVS
in der Einleitung zur Kenntnis der zu Lubeck ergan-
genen Verordnungen, p. 218. eleganter animaduer-
 tit;

tit; minime tamen arbitrari debemus, antiquissima statuta semper esse confirmata ac priuilegiis inserta. Mihi probabile videtur, consuetudines Germanicas etiam in vrbibus primum a priuatis esse litteris mandatas et seculo demum tertio et decimo factum ob auctoritatem iuris Romani in dies crescentem, vt illa priuilegiis firmanda curarent. Obstat quidem hac in re nobis priuilegium WEIDENSE, supra memoratum, quum illud anno cixv. conditum esse ferunt; nec vllum ius statutarium nominari potest, quod hanc aetatem attigerit, verum enim vero vel minimum tempus huius diplomatis suspectum mihi videtur, multaeque mihi sese offerunt rationes, ex quibus credam, conditum esse potius in fine seculi tertii et decimi. Qui considerat, lingua patria illud esse scriptum ac simillimum priuilegiis, quae modo memorata aetate sunt concessa, mecum consentiet; praeter illud autem non facile prius statuta reperiuntur in priuilegiis ante annum cixccl. Ita a priuato saltim sunt scripta statuta illa MVHLHVSANA, quae edidit BENIAM. CHRIST. GRASHOFIVS, *comm. de originibus atque antiquitatibus S. R. I. liberae ciuitatis Muhlhusae Thuringorum*, p. 231. iustitia LVBECENSIS, ab ERN. IOACH. DE WESTPHALEN, *tom. III. mon. ined. rer. Germanicar.* p. 621. inserta, statuta SVSATENSIA, in THEOD. GEORG. GVIL. EMMINGHAUSII *memorabilibus Susatensibus*, p. 101. sqq. statuta SAALFELDENSIA, satis vetusta, a me *tom. I. der Beyträge*, p. 1. edita, atque alia, ac cum his quoque iungere licet statuta FREYBERGENSIA, a V. C. SCHOTTIO, *tom. III. der Sammlung der Stadt und Landrechte*, p. 1. edita. Haud erramus, si illa iura aetate omnibus priuilegiis, ante a me memoratis, antecedere statuamus, quum extra omnem dubitationem est positum, ea vel primis annis seculi XIII. vel ante illud esse condita. W.

§. VII.

Quandoquidem tamen iudicia prouincialia Quando et ciuitatum saepe ob malum statum terrarum, vt litteris loquuntur mediae aetatis diplomata, seu diffi- mandari datio. coeperint?

dationum turbas cessabant: fieri non poterat, quin saepe in dubium iura et consuetudines illorum vocarentur, et iudicia ipsa inscia illarum et incerta essent. Experti igitur Germani, quam infidelis diurnitatis custos sit memoria hominis, iura sua et consuetudines, ne oblivione interciderent, primo separatim litteris mandare coeperunt, deinde in codices colligenda. In primis ciuitates id tanto diligentius curabant, quanto magis a turbis negotiisque bellicis remotae erant: quibus sacrorum antistites et clerici, qui litterarum secreta soli callebant, exemplo praeiuerunt. *

- * Hos enim iam saeculo XI. leges scribere instituisse, vt ecclesiis suis, et iuri incerto consulerent, patet ex *lege familiae* anno 1024. a Burchardo, Episcopo Wormatiensi, scripta, quae exstat apud 10. FRIDERICVM SCHANNAT in *histor. Wormat. codic. probat. p. 47.* Et paullo post Adelodus, Episcopus Hildesimensis, qui a. 1190. decessit, consuetudines quasdam, et quaedam iura ecclesiae, quae ante tempora eius scriptis specialiter comprehensa non erant, ne in posterum aliqua possent malignantium iniquitate conuelli, scripto comprehendit, teste *Auctore Chronici Hildesheimens.* apud LEIBNITIVM *Script. rer. Brunsvic. Tom. I. p. 748.*

§. VIII.

In primis
id factum
saec. XIII.
vsque ad
XV.

Quamuis vero iam inde a saeculo XII. quaedam iura prouincialia et statuta in scripturam redigi coeperint: * tamen a saeculo demum XIII. *** vsque ad saeculum XV. ciuitates, veluti classico excitatae, certatim studia sua ad consuetudines suas litteris consignandas contulerunt, et vel priuato studio, vel adhibita Imperatorum, aut dominorum regionum confirmatione

tione statuta condiderunt, postquam exemptionem a iudiciis prouincialibus, aliaque priuilegia, et iura, inprimis ius et facultatem propria habendi iudicia obtinuerunt. IO. ADAMVS KOPPIVS *historia iuris Part. V. epoch. V. th. VI. p. 231. sq.*

* Ex legibus prouincialibus ad illud saeculum refertur *ius prouinciale Austriacum*, quod anno MCXC. conditum est, et ex codice MSC. editum a IO. PETRO DE LVDEWIG *Reliquiar. Tom. IV. p. 1190. sq.* Ex eodem saeculo iuris scripti originem arcessunt *Friburgenses*, quorum statuta a. MCLXXIX. Bertholdus IV. Zaeringiae dux confirmauit, teste FRANC. GVILLIMANNO *Rer. Habsburg. L. VI. c. I.* *Susatensia* quoque Statuta illo saeculo scripta esse verisimile est, quia Lubecenses, quibus iura Sostatiae concessa erant, ex eodem saeculo natales, statutorum suorum repetunt. Ita enim ARNOLDVS LVBECENSIS *L. II. Chron. Slauor. c. 40.* apud LEIBNITIVM *Script. rer. Brunswic. Tom. II. p. 651.* *Verum priusquam ei* (Friderico I. Imp.) *ciuitatem aperuissent, exierunt* (i. e. Lubecenses) *ad eum, rogantes, vt libertatem ciuitatis, quam a duce* (Henrico Leone) *prius traditam habuerant, obtinerent, et iustitias, quas in priuilegiis scriptis habebant, secundum iura Sostatiae -- ipsius auctoritate et munificentia possiderent.* Aliarum ciuitatum statuta, de quibus, quando scripta sint, non satis certo constat, sciens praetereo.

Si priuilegium illud WEIDENSE, de quo paullo ante loquutus sum, est genuinum, ista ciuitas iam statuta sua habuit initio seculi XI. eaque accepit paullo post *legem familiae* a Burchardo, episcopo Vormatiensi anno MXXIV. datam; verum enim vero iam fidem eius in dubium vocauit V. C. IO. CAR. HENR. DREYER, *in denen Zusätzen und Verbesserungen der Statutenhistorie*, quae commentatio in SCHOTTI *Sammlungen zu dem deutschen Land und Stattechte tom. I. p. I.* exstat. Neque ego aliud statuo; vbi vero paullo propius ad tria illa iura accedimus, quae vetu-

vetustate inprimis ECKHARDO nostro sese commendare videntur, iniuriam facit FRIBVRGENSIBVS aeque ac SVSATENSIBVS, quod iis praeponit ius AVSTRIACVM, quod primum LVDEWIGIVS, *loc. excit.* et ante aliquot annos HENR. CHRIST. L. B. DE SENCKENBERG, *vision. diuersis de collectionibus legum Germanicarum*, p. 213. in lucem publicam emisit: sed fallitur LVDEWIGIVS, quum ideo aduce Leopoldo primo illud deriuandum esse credit, quod primo loco quasdam prouinciae consuetudines, quae aetate ducis Leopoldi Austriaci obtinuerint secundum codicem, quo vsus est, referat ideoque incipiat: *das findt die Recht nach Gewonheit des Landts bey Herzog Leopolden von Oesterreich.* Iure eum hoc nomine reprehendit SENCKENBERGIVS ac multis ex rationibus, quibus multum inest ponderis, deducit, ius hoc potius esse compilatum eo tempore, quo Austria, duce proprio orba, ab Alberto et Rudolfo, fratribus, nomine imperii administrabatur, seculo videlicet XIII. Haec quum ita sese habent, haud id scribere possumus in classem vetustissimorum iurium; multo maiori iure autem in illam referimus statuta FRIBVRGENSIA ac SVSATENSIA. Quum ista in fine seculi XII. sunt exarata, atque latino sermone scripta: 10. SCHILTERVS primus fuit, qui versionem illorum germanicam in *chronico Friburgensi*, *not. ad Koenigshofii Elsassischer Chronic* adiecto, p. 11. exhiberet: longe tamen maiorem meretur laudem 10. DAN. SCHOEPPFLINIVS, quod in *historia Zuringo-Badensi*, tom. IV. num. 8. codicem authenticum eius in lucem protraxerit. Haec de FRIBVRGENSIBVS statutis: SVSATENSIVM antiquorum iurium editionem debemus partim THEOD. GEORG. GVIL. EMMINGHAUSIO: partim FRANC. DOMINIC. HAEBERLINO, quorum ille ea in *memorabil. Susatensibus*, p. 101. et in *commentario in ius Susatense*, lenae MDCCCXVI. hic autem in *uerando vetustatis monumento Statutis Susatensibus latinis*, Helmstadii MDCCCXLVIII. ac in *analectis medii aevi*, p. 507. in lucem emisit publicam. ECKHARDVS ideo haec iura seculo memorato scripta esse existimat, quod Henricus Leo illa Lubecensibus dederit; sed hoc argumento haud vtor. Mihi quidem

dem effatum *ARNOLDI Lubecensis*, ex quo illud colligitur, non est ignotum, ac probe quoque scio, multos eruditos praeter *ECKHARDVM* existare, qui id persuasum habent, videlicet *FRANC. DÓMINIC. HAEBERLIN*, praefatione *analectis medii aevi* praemissa: *IVST. HENNING. BOEHMERVM*, praefat. tom. II. part. II. consult. et decision. p. 6. *IO. GRYPHIANDRVM*, de *Weichbildis*, cap. 18. §. 6. *HENR. MEIBOMIVM*, in notis ad *Wittichind.* tom. I. scriptor. rer. Germanicar. p. 670. *DAN. MOLLERVM* isagoge ad *histor. chersones. Cimbr.* p. 255. *CHRIST. GOTTL. RICCIUM*, in dem Entwurf von Stadtgesetzen, libr. I. cap. 5. §. 1. *THEOD. GEORG. GVIL. EMMINGHAVS*, memorabil. *Susatens.* cap. III. §. 7. *CHRIST. LVD. SCHEIDT*, vom hohen und niedern Adel in Teutschland, p. 189. ac *ERN. IOACH. DE WESTPHALEN*, de sacco et libro, p. 64. et praefat. tom. IV. monument. ineditor. p. 120. alii autem longe aliter sentiunt cum *PETR. LAMBECIO*, libr. II. orig. *Hamburgensium*, libr. II. p. 101. *PETR. FRID. ARPJO* feriar. aestival. p. 683. *IO. RICHEY*, histor. statutor. *Hamburgensium*, p. 52. *IO. SCHVBACKIO*, de fonte iuris *Hamburgensis* non *Susatensi*. ac *IO. CAR. HENR. DREYERVS*, in der Einleitung zur Kenntniss der *Lubeckischen Verordnungen*, p. 112. his accessit, etsi quoque ius *Susatense* fontem esse *Lubecensis* docuerit tract. de cespitalitate testium, p. 128. et tract. de variis codicum iuris Germanici denominationibus, p. 36. atque eo minus dubito in sententiam *DREYERI*, quam recentiori tempore defendit, discedere, quum scite monstravit, vel minimum in antiquissimis codicibus iuris *LVBECENSIS*, qui ad nostram peruenerunt aetatem, haud vllum praeceptum reperiri, quod e *Susatensi* iure in *LVBECENSE* migravit; tantum tamen abest, vt *SVSATENSES* iure suo iam vsos esse seculo XII. negem, vt illum potius statutorum *SVSATENSIVM* codicem, quem *HAEBERLINVS* promulgauit, iam seculo XI. vel initio sequentis conscriptum esse coniiciam, quod archiepiscoporum Coloniae tanquam dominorum haud minuerit, atque id factum sit in iis, quae vulgauit *EMMINGHAUSIVS*. Neque negare licet, ciuitati *Corbacensi* teste quadam charta, quam adlegat *SCHVRZ-*
FLEI-

FLEISCHIVS in *analect. Waldeccensium*, quae SENCKENBERGIUS in *tom. VI. select. iuris et historiar.* p. 427. transtulit, iam ann. CIOCLXXXVIII. iura Sufatenfia esse concessa, atque idem eodem tempore aliis ciuitatibus contigit, quemadmodum DREYERVS, *loc. memor.* monet: vbi autem tempus, quo haec, vel illa ciuitas leges accepit scriptas, curatius definire volumus, sciendum est, pleraque vetustissima iura ciuitatum interiisse, eumque errare, qui antiquo semel iure ciuitatis reperto, antiquissimum illud esse, neque exstare, vel minimum extitisse quoddam putat, quod antiquitate illud superaret. Licet itaque ERN. IOACH. DE WESTPHALEN *codicem iuris Lubecensis* ann. CIOCCXXXV. conscriptum vulgauerit: minime tamen ideo statuere debemus, hoc anno Lubecenses iura sua primum litteris designasse, ac considerare debemus, iam anno eiusdem seculi XI. custodem libri, qui statuta contineret LVBECENSIA, fuisse constitutum, chartasque a DREYERO, *loc. memorato* adlegari, quae *iuris ciuilibis Lubecensis* annis seculi tertii ac decimi IX. XIII. ac XIX. mentionem faciant. Latius adhuc progredior; neque aetatem iuris municipalis tuto erui posse concedo, et si codex, cuius aetas certa est, proferatur atque in illo annus nominetur, quo leges litteris sunt mandatae. Etsi itaque in statutis Bremensibus, quae haud ita pridem edidit vir, de iis immortaliter meritus, GERH. OELRICHS in *der Sammlung der Bremischen Gesetzbücher*, p. 15. legatur: *Tho na godes bort ghegann waren thusund iar threhundert iar vnde twe iar, an theme dridden iare des naghesten daghes - - wurden tbe ratmanne - - thes to rade mitter menen stad dhat se wolden ere rechte beschriuen*: non possumus tamen ex eo colligere, Bremenses ante hunc annum leges scriptas haud habuisse, et modo laudatus OELRICHSIVS scite animaduertit, *praefatione* p. v. veteres nonnumquam *beschreiben* dixisse, quod alii vocauerint *abschreiben*. Idem quoque notauit DREYERVS *loc. memor.* neque vero minus extra dubitationem est positum, plura esse *κπιτηρια*, ex quibus aetas iurium dignosci queat. De vno eorum, videlicet lingua, iam nihil proferam, quum ECKHARDVS infra occasionem mihi suppeditabit, de

de ea disputandi; aliud autem in eo consistit, quod vetustiora iura casus, qui in illo sunt collecti, magis contineant, quam ipsa praecepta, ex quibus illi sunt decisi: Romanum ius parum sapiant, et quod maximum est, ea, quae ibi leguntur, nullo ordine sint disposita. Quum prima statuta ex casibus et potissimum sententiis in iudiciis priuatis orirentur, non potuit fere fieri, quin vnā rem saepius tangerent, atque ad speciales respicerent casus, vti facile id adparet ex statutis illis *LVBECENSIBVS*, quae *ERN. IOACH. DE WESTPHALEN tom. III. scriptor. rer. Germanicar. p. 637.* protulit: ex modo memoratis statutis *SVSATENSIBVS* atque multis aliis. Mirum dein profecto dictu est, quonam impetu irrepserint iura peregrina in statuta aequae ac iura provincialia, etsi eum in finem potissimum litteris mandarentur, vt mores patrios conseruarent, et licet quilibet iustitiam illam Lubecensem numerauerit inter Germanorum leges antiquiores, *IO. CAR. HENR. DREYERVS* plura vestigia iuris Romani ibi inuenit, vt *libro laudato p. 227.* eleganter ostendit: nihilo tamen minus regula tuto potest formari, quo vetustius est ius municipale, eo minus sapit legem peregrinam. Nihil profecto, aut parum iuris peregrini sapiunt statuta *SVSATENSIA* atque eadem ratione pauca sunt loca iuris prouincialis *SAXONICI* ex iure Romano petita: immo ea, quae quidquam continent, sunt adhuc suspectae fidei, vti eleganter *IO. RVD. ENGAVIVS*, *diff. de dominio insularum in fluminibus natarum*, Ienae *CICIDCCLI.* de satis noto speculi *Saxonici* effato de domino insularum, *libr. II. art.* ostendit; vbi vero oculos conuertimus ad speculum illud Sueuicum et quod maximum est ius Caesareum, plura principia iuris Romani in iis contineri videmus. Ea, quae in iure caesareo *libr. II. cap. 9. sqq. cap. 17. 34. 39. 49. 54.* ex iure Iustiniano hausta sunt, satis abunde docent, omnino falli *SENCKENBERGIUM*, quum praefatione, *corp. iuris feudalis* praemissa: *in denen Gedancken von dem lebhaften Gebrauch des uralten deutschen burgerlichen und Staatsrechts, cap. III. §. 37.* ac praefatione, *corp. iuris Germanici, tom. I.* praeposita ac denique in *visionibus diuersis de collectionibus legum Germanicarum*

nicarum, cap. 3. p. 25. et cum ipso omnes eius ad-
fecclas, dum ius illud caesareum aetate speculo Saxo-
nico si non anteferendum censeant, verum tamen
aequiparandum. CHRIST. VLR. GRVFFN in obser-
uat. rerum et antiquitat. Germanicar. obs. xxx. p.
480. coniecturam hanc inprimis impugnavit atque
praecipuum argumentum sumsit ex part. II. iuris
caesarei, cap. 17. vbi id, quod pontifex cap. I. X. de
regular. et transeunt. in 6to statuit, inueniri credi-
dit. Parum inesse in eo roboris, praeter ipsum
SENCKENBERGIUM ostendit AVG. FRID. SCHOT-
TVS, in der unpartheyischen Critic vber die aller-
neuesten iuristischen Schriften, vol. II. p. 855. ac
CAR. PHIL. KOPPIVS, in den Nachrichten von der
aeltern und neuern Verfassung der geistlichen und Ci-
vilGerichten in Hessencasselschen Landen, Th. I. p.
25. vbi vero ad multa illa principia respicimus, quae
ex iure Romano mutuatus est: iure existimare possu-
mus, ante finem seculi tertii ac decimi illud haud
esse conscriptum. Simili ratione speculum Saxoni-
cum aetate antecedere Suevicum, clare ex iis, quae
iure ex Romano sunt delibata, eleganter demonstrari
potest, vti iam factum est a GEORG. HENR. AYRE-
RO, disp. de aetate speculi Saxonici, speculo Suevico
antiquioris, Gottingae MDCCCXLII. Quae quae so-
tandem differentia inter ius HAMBURGENSE vetus,
cuius codicem in publicam lucem protraxit ERN.
IOACH. DE WESTPHALEN, monumentor. ineditor.
tom. IV. p. 203. atque inter id, quod in fine seculi
quinti ac decimi est exaratum atque primum vulga-
tum a CHRIST. DE NETTEBLA. thesaur. iuris pro-
vincialis et statutarii Germaniae, tom. I. p. 633. ac
postea a me alio ex codice tom. VI. der Beytraege
zum teutschen Recht, p. 6. sqq. Multa ex iure Ro-
mano in medium hoc ius migrasse, quod in vetu-
stiori desideratur, inprimis diss. de contractu pigno-
ratitio Hamburgensi, Ienae MDCCCLXIX. cap. I.
monstravi. Tandem ex ordine, qui in rebus ser-
vatur tractandis, tuto colligere possumus, ius, in
quo ita dicendi argumenta secundum ordinem sunt
disposita, paullo iam esse recentius. Cognoscimus
illud iterum, si comparisonem instituire velimus,
inter ius caesareum ac reliqua iura prouincialia:
iura

iura illa Hamburgensia modo memorata atque alia; merito tamen omnibus his addere debemus, non vno eodemque tempore iura esse orta, quumque semel liber esset ad conseruandas consuetudines destinatus, saepenumero in illum, quicquid memoria dignum videretur maioribus, sensim ac sensim transcribebant. Fiebat illud potissimum eo tempore, quo maiores nostri inciperent publica auctoritate mores ciuitatis colligere ac litteris mandare. Ita SENCKENBERGIUS in *visionibus diuersis de collectionibus legum Germanicarum, statutum Nordlingensis ciuitatis publici iuris fecit, quod haud ante annum MCCCXVIII. congesum et a variis continuatum tempore sequiore.* FRID. ES. PVFENDORFIUS, *observat. iuris vniuersi, tom. IV. p. 228. extractum ex fasciculo statutorum ciuitatis Hamelensis* exhibet, in quo tempus, quo quodlibet decretum in illum sit translatum, curate definitur, atque idem factum est in additionibus statutorum ERFORDIENSIVM, quae cum statutis vna in codice reperiuntur, quaeue *tom. II. der Beytraege zum deutschen Recht, p. 20. leguntur.* Tandem notandum est, inscriptiones capitibus non semper esse praepositas, sed illis plerumque esse iuniores; immo eandem ob causam, si plures statutorum exstant codices, magnam inter eos in inscriptionibus esse discrepantiam. Animaduerti id ex codicibus statutorum ERFORDIENSIVM *tom. I. der vermischten Beytraege, p. 82.* hocque facili quoque negotio aliis ex iuribus confirmari potest. W.

**) Hoc enim seculo, quod *νομογραφία* studiosissimum eleganter adpellat vir eruditissimus MICHAEL RICHEY *historia statutor. Hamburgens. cap. I. §. 33.* pleraeque et celebriores ciuitates statuta sua litteris mandarunt, aliae vero paullo serius, et seculo demum insequente iuris scripti codices acceperunt. Longum foret, et ab instituto nostro alienum, eorum recensum hic agere, qua in re otium nobis fecerunt, HEINECCIUS, HOFFMANNVS, BRVNNQVELLIUS, KOPPIUS, et qui ex instituto historiam statutorum eleganter per texuit, Cel. CHRISTIANVS GOTTLIEB RICCIUS in *zuverlässigen Entwurf von Stadt-Gesetzen L. I. cap. II. §q.* Nobis enim sufficit, generatim

aetatem, qua statuta in scripturam redacta sunt, indicasse.

Quae de statutis seculi tertii ac decimi HEINECIVS, *histor. iuris*, libr. II. cap. III. p. 49. CHRIST. GOTTFR. HOFMANNVS, *specim. coniecturar. politicarum de origine et natura legum Germanicarum privatarum*, period. v. p. 105. IO. SAL. BRUNNQVELLIVS, *histor. iuris*, part. IV. cap. 7. ac IO. ADAM KOPPIVS, *histor. iuris*, part. V. epoch. V. p. 227. tradunt, pauca sunt; neque ita comparata, ut ex iis hauriri queat perfecta horum iurium notitia. Multo latius esse progressum RICCIUM, haud inficiari possumus; eum tamen interdum haud leue reliquisse spicilegium, egregie monstravit IO. CAR. HENR. DREYERVS, in *denen Zusätzen und Verbesserungen der Statutenhistorie des Herrn Professor Riccius*, so viel das XIV. XV. XVI. XVII. Hauptstück von den Statuten der in Thüringen, Meissen, CburKreise und in der Lausitz gelegenen Städte betrifft, quae supplementa AVG. FRID. SCHOTTVS, tom. I. der Sammlungen zu den deutschen Land und Stadtrechten praeposuit. Praeterea hoc loco merita IO. STEPH. PUTTERI ac IO. HENR. CHRIST. DE SELCHOW iure sunt praedicanda, quorum ille, in *dem Versuch eines chronologischen Verzeichnisses teutscher Landes und Stadtgesetze*, qui adiectus est der iuristischen Encyclopaedie, Goettingae MDCCCCLXVII. p. 112. sqq. ac hic *elementis iuris Germanici*, part. generali, cap. III. p. 80. ¹⁾ praecipua iura Germanorum prouincialia aequae ac statutoria magna cura recensuit, et tandem addo, a me quoque in fine cuiuslibet tomi der *vermischten Beytraege zum deutschen Recht* rara quaedam iura, iam typis expressa, esse indicata. W.

§. IX.

-
- 1) Bibliothecam hanc iuris prouincialis et statutorii, quam quinque prioribus *Elementorum iur. germ.* editionibus inseruerat, separatim anno 1782 edidit, ita ut tomum secundum *Elementorum* nunc conficeret. Conf. quoque *die Allgemeine iuristische Bibliothek*, II. B. I. St. p. 37. sequ. ubi plura, quae ille omiserat, in dicantur.

§. IX.

Ex quo iura prouinciarum, vel ciuitatum in ^{Hinc iura} scripturam redacta sunt, lingua vernacula dici ^{prouincia-} coeperunt *Gesetze*, itemque *gesetzte und geschrie-* ^{lia et ciui-} *bene Rechte*. Antea enim lingua Theotisca lex ^{tatum di-} dicebatur *Ewa*, vnde *Landeseua* s. *Landoueua*, ^{cta fuit} *lex prouincialis*, quae voces in antiquissimis *Gesetze* et Germ. legibus, Salica, Boioariorum, Aleman-
norum, et capitularibus Caroli M. et aliis lin-
guae Teutonicae monumentis admodum sunt
frequentes. IO. GEORGIUS ECCARD *ad L. Sali-*
cam T. XIX. p. 43. IO. GEORGIUS KEYSLER *An-*
tiquitat. Septentrion. et Celtic. p. 34. Sed post-
quam ciuitates a Caesaribus, vel horum benefi-
cio a principibus ius impetrarunt, condendi
sibi ex Scabinorum sententia statuta, siue, vt
formula sonat, *ius bonos usus et consuetudines ponendi*
apud LVNIG *Spicileg. Eccles. P. I. Fortsetz. im II.*
Anhang p. 6. usus vocabuli *Gesetze* a voce *setzen*,
in statutis et aliis sanctionibus solemni, et ho-
dienum vsitata, magis inualuit. * Idem de le-
gibus curiae imperialis obseruat Cl. CHRISTIA-
NVS GOTTLOB HALTAVS in *memoria iuris publ.*
certi S. R. I. Sect. I. §. III.

* Sic LVDOVICVS IV. Imp. in priuilegio, anno
1331. Rotenburgensibus concessio, apud virum il-
lustrem IO. IACOBVM MOSERVVM *Reichs Stätti-*
sehen Handbuch P. II. p. 670. *dass ihr Rath Statt-*
recht, Gebott und GESETZ, die uns und dem
Reich und auch den Rechten nicht widerwertig
seyn, mögen aufsetzen und machen, und dieselbe
auch wieder abnehmen, nach ihren Willen und ih-
rer Stadt nutzen. Hinc quoque formula illa,
plena eximiae potestatis, *dass sie in ihrer Statt*
SETZEN und ENTSETZEN möchten, nachdem sie
traueten ihrer Statt nutz und nothdurft zu seyn
apud LVNIG *Reichs-Archiv Part. Special. Cont.*
IV. P. II. p. 751. At vocabulum *Recht* iam longe

ante vſitatum erat, quippe cum ipſa republica Germ. natum, et proprie ſignificabat *ius certum*, hoc eſt, illud, quod interrogante iudice, per ſententiam Scabinorum, iurato (auf ihren Eyd) iudicantium, pronunciatum erat. V. C. CHRISTIAN. GOTTL. HALTAVS *memoria iuris publ. cert. Sect. I. §. II.* Compara, ſi placet, commentationem noſtram de *interrogationibus in iure apud Germ. §. XV.*

Certum eſt, ab antiquiſſimis temporibus maiores noſtras leges vocaſſe *ewas*. Auctor *gloſſarum malbergicarum* illud in gloſſulis, legi Salicae immixtis, hoc ſenſu vocabulum illud adhibet et ius prouinciale *Landeneuas*, *Landoneuas* vocat, vti tit. XIX §. I. tit. XX. §. I. tit. XXI. §. I. tit. XXXI. §. 2. Eadem ratione *libr. III. capitular. cap. 65. tom. I. capitularium regum Francorum*, p. 760. occurrit, ac ſine iure verba: *ſecundum legem ewam* quibusdam ſuſpecta videntur, vti recte animaduertunt IAC. SIRMONDVVS, *not. ad capitular. tom. II. p. 776.* et STEPH. BALVZIVS, *not. ad capitular. tom. II. p. 1186.* Neque minus in *capitulatione CAROLI M. de partibus Saxoniae*, cap. VII. legimus: *ſimiliter quidquid aut eorum omnibus factum fuerit, omnia tripliciter faciant reſtaurare, et ſecundum eorum euua componere*, quibus ea ſunt iungenda, quae cap. 10. legimus. Retinebatur quoque vocabulum hoc a ſcriptoribus priſcis germanicis, e quibus ſaltem nominare poſſum TATIANVM, qui *libr. VII. cap. 2.* loquitur de *Godes ewa*, *lege domini*: GOTTFRIDVM, vbi meminit *des altem emon*, *veteris teſtamenti*, *libr. I. cap. 20. v. 49.* ac NOTKERVM, *psalm. I. v. 2.* ac ſequenti tempore ſaepe numero iis in verſionibus bibliorum germanicis, quae ante LVTHERI aetatem prodierunt, adhibebatur. Neque minus innumera fere ſunt vocabula, quae hac ex legis denominatione ſunt deriuanda, videlicet *ehhaſt noth*, legitimum impedimentum, *ehhaſtin*, *ehelich*, legitimum, *aemfeſtine*, legitimum ieiunium, *ewart*, ſacerdos, ſeu cuſtos legis diuinae, *eoſkeſel*, legiſlator, *ebelos*, exlex, *echting*, iudicium legitimum, *echttag*, dies iudicialis et quae ſunt alia, vti praeter auctores iam excitatos GOTTF. WENDELINVS in *gloſſar. vocum atuaticarum*, p. 151. 10. SCHILTERVS,

TERVS, *glossario teutonico*, p. 275. HENR. SPELMANNVS, *glossario archaialogico*, p. 204. IO. GEORG. WACHTER, *glossario germanico*, p. 342. IO. GEORG. HALTAVSIVS, in *glossario germanico*, p. 247. atque auctor *glossarii manualis*, tom. III. p. 380. copiosius exponunt. Haec quum ita sese habeant: ECKHARDI in sententiam libens discedo, quum vetustissimum hoc nomen esse, tradit; vbi vero putat, illud saltim adhibitum esse, donec iura medio tempore litteris fuerint consignata, atque ea postea nomine *der Geseze* esse designata, mihi id haud placet. Ex iis vel minimum, quae protuli, clare constat, supra memoratum vocabulum isto tempore, quo iura litteris mandare inciperent, nondum in desuetudinem abiisse. Ingenue quoque fateri me oportet, me nondum multa iura antiquiora vidisse, quae *Geseze* sunt dicta; neque vero minus extra dubium est positum, iam longe ante ea tempora, quibus statuta litteris sunt mandata, vocabulis *sezen*, *gesetze*, subiectam fuisse eam notionem, quam adhuc sustinent, vti IO. GEORG. WACHTER, *glossario germanico*, p. 574. ac IO. SCHILTERVS, *glossario teutonico*, p. 734. recte monent. W.

§. X.

Iam qua lingua leges prouinciales, vel statuta ciuitatum conscripta sint, disquirendum est. Quemadmodum vero ante saeculum XIII. in monumentis, ad perpetuam posteritatis memoriam duraturis, vix lingua vernacula adhibita est: ita antiquitatem saeculi XII. haud dubie ostendant statuta prouincialia, vel ciuitatum latino idiomate scripta. * Quid? quod diplomata et priuilegia Imperatorum et Principum, quibus statuta ciuitatibus largiti sunt, vel confirmarunt, aut ius colligendi et condendi statuta concesserunt, latina plerumque lingua etiam saeculo XIII. conscripta sunt, ex quibus pleraque Statuta maximam partem nata esse nemo ignorat.

* Recte ergo ex usu seculi XII. colligit Celeb. RIC-
CIVS *histor. Statutor. L. I. c. II. §. 19.* latino idio-
mate scripta esse Friburgensia Statuta, seculo
XII. condita, et versionem esse recentioris tem-
poris germanicam eorundem Statutorum, quae
in *Chronico Friburgensi* p. 12. 16. leguntur. Idem
confirmant *Statuta Susatensia*, quae primum fa-
cile locum sibi inter antiquissima vindicant. Ho-
rum duo exempla, ut vocant, authentica exstant,
membranae in forma patente latino idiomate in-
scripta, licet nonnihil inter se discrepent, quae
in tabulario urbis Susatensis adseruantur. In quo
quum diu latuissent, non sine insigni iurispruden-
tiae germ. commodo, haud ita pridem illa am-
plissimus FRANCISCVS DOMINICVS HAEBERLI-
NVS, Helmstadiensium professor, et consultiss.
THEOD. GEORG. GVIL. EMMINGHAUS in *memo-
rabil. Susatens.* Part. III. p. 101. sq. publici iuris fe-
cerunt, eoque fitim eruditorum restinxerunt.

Quum iam supra monui, SCHOEPPFLINVM tom.
IV. *histor. Zaringo Badensis* authenticum exemplar
statutorum FRIBURGENSIVM, latino sermone con-
scriptum, in lucem protraxisse et per id amplissimum
exhibuisse testimonium, omnino veram fuisse, quam
protulerunt RICCVS aequae ac ECKHARDVS de iis
coniecturam: merito quoque de statutis WEIDEN-
SIBVS, quae iuris publici fecit PAVLL. DAN. LON-
GOLIVS, loc. excit. concludimus, vel ab illo Hen-
rico Aduocato Plauienti, cui adscribuntur, haud esse
deriuanda; vel versionem saltem illarum esse germa-
nicam. Eandem ob causam vir iuris peritissimus
GERH. OELRICHS, in praefatione *der vollständigen
Sammlung alter und neuer Gesetzbücher der Reichs-
stadt Bremen* obseruat, BREMENSES quoque latina
primum lingua conscripsisse senatusconsulta atque
vnum eorum, in fine seculi tertii ac decimi condi-
tum, exhibet; ex eo autem coniicit, ius ciuitatis
illud, quod exstat, antiquissimum, sumtum esse ex
antiquiori, quod latine sit exaratum et hodie per-
ditum, eandemque ob causam latino quoque nomi-
ne *iustitiae Bremensis* esse designatum. Haec si paul-
lo curatius consideramus, nouum robur aecedere
deprehendimus coniecturae, quam beatus BOEH-
MIVS

MIVS *de aetate privilegii Halensis*, cuius quoque supra mentionem fecimus, profert, et licet illud annum MCCCXXXV. prae se ferat, maiori tamen iure id ann. CIOCLXXVIII. exaratum esse, quilibet cum BOEHMIO existimat, qui paullulum solum est versatus in iuribus patriis. Prima iura statutaria ac provincialia latino sermone esse conscripta, extra omnem dubitationem est positum. Perspicimus iam ex eo, quod ista in lingua antiquissima horum iurium sunt scripta; neque vero minus id cognoscimus iis ex legum collectionibus, quae, antequam in patrio sermone sunt conscriptae, in latino iam exstarent. Ita FRIBVRGENSES latinis statutis utebantur, antequam germanica promulgerent. Idem contigit, uti monuit ECKHARDVS, SVSATENSI in ciuitate, atque non minus LVBECENSES habuerunt latina iura, priusquam germanicam in linguam illa transferrent, et vel minimum *iustitia* illa LVBECENSIS, quam protulit ERN. IOACH. DE WESTPHALEN, *tom. III. monumentor. inedit.* p. 637. sqq. lingua latina est conscripta. Statuta SVERINENSIBVS a duce, Henrico Burewino II. ann. MCCXX. data, uti ea TORNOVIUS praef. *tract. de feudis Megapolitan.* praemissa, exhibet, latino sermone conscripta fuerunt; anno autem eiusdem seculi LXII. iis germanicis statutis uti incipiebant, quae ediderunt SIBRANDVS, *part. I. iur. Lubecens. sect. X.* p. 99. ac de WESTPHALEN, in *spec. documentor. Mecklenburgensium*, num. 17. p. 205. Quum ERFORDIENSES adhuc decretum de clericis, ab acquisitione bonorum immobilium excludendis, anno CIOCLXXXI. conditum, et a IO. HENR. DE FALCKENSTEIN, in *historia critica et diplomatica ciuitatis Erfordensis*, libr. III. cap. II. p. 114. editum, lingua latina exarassent: paullo post statuta, quae *tom. I. der vermischten Beyträge zum deutschen Recht*, p. 94. lucem adspexerunt, germanice sunt conscripta, atque idem in ciuitate MVLHVSANA contigit. Reperiuntur ibi duo codices antiquiorum statutorum, quemadmodum obseruat BENIAMIN. CHRISTOPH. GRASSHOFFVS, *commentat de originibus atque antiquitatibus S. R. I. liberae ciuitatis Muhlhusae Thuringorum*, cap. IIII. et licet neutrum

horum codicum alterum aetate antecedere censeat: ipse tamen concedere debet, latinum prius, quam germanicum exstitisse. Haec quum abunde confirmare mihi videntur, quod de lingua vetustiorum iurium tradidi: idem quoque constat ex proposito, quod habuerat REPGOVIVS. Nec tironem fugit, eum primum latine speculum suum conscripsisse, hocque ipsum praefatione declarasse:

*Nun dancket allgemein
Dem von Valckenstein,
Daß in deutsch is gebracht
Dieses buch auf Seine bitte.*

et quibusdam interiectis:

*Daß er das Buch anfieng
Daran er nicht gedacht.
Da er es in Latein hatte gebracht
Ohne Hülfe und ohne Unterweisung,
Da dauchte im das zu schwer
Dafs er es solte in das Teutsche übersetzen.*

Persuasum quidem habet IO. SCHILTERVS, *prax. iur. Rom. exerc. XXIII. §. 64.* Repgouium solum sibi proposuisse, latina in lingua librum hunc conscribere, sed propositum hoc non esse exsequutum; vbi autem haec verba intuemur, illa clare profecto demonstrant, speculum Saxonicum primum latine esse conscriptum; illud vero profecto haud factum esset a REPGOVIO, nisi necesse esse isto tempore crederet, vt latine iura conscriberentur patria. Quum ista aetate lingua latina esset fere lingua publica, atque omnia fere diplomata latine conscriberentur: corpora pia statuta sua eadem in lingua componerent: immo fere omnes leges, quae ista aetate innotuerint, tam patriae, quam peregrinae, latinae essent: non potuit fere fieri, quin existimarent maiores nostri, linguam hanc esse legitimam, eamque, quae vnice iuribus conueniret; quamdiu autem durauerit haecce consuetudo, statuta ac iura prouincialia latine describendi, alia est quaestio. Nemo arbitrari debet, ab eo statim momento latinum sermonem in exilium esse missum, quo iurium conditores patrio quoque in sermone iura sua colligere inciperent. IO. SCHILTERVS, *praefat. cod. iuris*

iuris feudalis Alemannici, praemissa §. XIII. sqq. ac BENI. CHRISOTPH. GRASSHOFIVS *de orig. atque antiquitatibus Mulhusan. cap. IV. §. 4. p. 145.* animaduertunt, tempus fuisse, quo leges vtraque lingua et Latina et Germanica conciperentur. Haud penitus sententiam hanc reiicio. Confirmat id iam, quod contigisse paullo ante tradidi, speculo Saxo-
nico, etsi haud integer textus latinus, quem composuit REPGOVIVS, iam exstet, atque ille, qui nostris in manibus existit, versio sit barbara et diu post REPGOVII aetatem confecta; inprimis autem id constat ex codicibus iuris LVBECENSIS. Quum *codex iuris Henricianus*, vti inprimis IO. CAR. DREYER, *in der Einleitung zur Kenntniss der Lubeckischen Verordnungen, sect. III. cap. I. p. 200.* exponit, haud adhuc repertus est; sine vlllo tamen dubio scriptus est latina lingua: codex germanico sermone ann. CIOCCXL. est exaratus, quem iuris publici fecit ERN. IOACH. DE WESTPHALEN, *tom. III. monumentor. ineditorum*, p. 638. Haud multo post, videlicet ann. CIOCCXLIII. ciuitati Tunderensi codex latinus est missus, quo idem vir summus est vsus: ordo vero teutonicus Liunioniae ann. CIOCCCLIV. codicem germanicum accepit, quem in lucem emisit CROHNHELM, *in corpore statutorum prouincialium Germaniae* atque latina iterum statuta ciuitati Dantiscanae sunt communicata; quae protulit IO. CAR. HENR. DREYERVS, *in denen vermischten Abhandlungen*, *tom. I. p. 445.* Simili ratione GRASSHOFIVS coniicit, codicem statutorum MVLHVSANORVM latinum a germanico aetate haud multum differre, eandemque ob causam haud mirari debemus, vbi eo tempore quibusdam adhuc in ciuitatibus latina statuta conscripta esse inuenimus, quo aliae iam patrio in sermone illa litteris mandarent. Ita ciuitati SALZWEDEL latino in sermone data adhuc sunt anno seculi XIII. LXXIII. quae PVFENDORFIVS, *tom. III. obseruat. iuris vniuersi*, p. 398. edidit. Idem chartam protulit latinam ann. CIOCCCLXXVII. *tom. II. p. 267.* quae statuta continuit HAMELENSIA, atque *tom. I. obseruat.* p. 239. VLZENSIA edidit, quae latino sermone ann. CIOCCCLXXXII. sunt conscripta; neque vero minus *tom. II. p. I. chartam Ottonis*

Ottonis ducis de ann. CIÖCCLXXXVI. accolis terrae nouae datam exhibuit, quae eadem in lingua est exarata. W.

§. XI.

Postea lin-
gua ger-
manica
conscripta
sunt.

Postquam vero saeculo XIII. et insequentibus patriae linguae studium magis inter Germanos efflorescere coepit: * germanica lingua conscripta sunt iura prouincialia et Statuta, id quod vel ex Speculatorum, Saxonici et Sueuici, compilationibus iurium prouincialium, iure prouinciali Franconico, et iure prouinciali Bauarico, anno MCCCXLIV. edito, dilucide apparet. Quamuis et horum latinae versiones, priuato deinde studio a peritis huius linguae viris confectae, circumferantur. ** Et quum Statuta cuiusuis ciuitatis saepius deinde recognita, aucta, interpolata, et de nouo sint collecta in codices; non aliam, quam vernaculam linguam constat recentiori tempore in digerendis Statutis adhibitam esse, licet latino idiomate primum fuerint conscripta. ***

* Illud vero h. l. obseruandum est, paullo serius in diplomata Imperatorum, et constitutiones imp. publicas linguam germanicam, quam in codices statutorum, migrasse. Vid. *introductio nostra in rem diplomat. Germ. Sect. II. cap. I. §. 4. sq. et V. C. IO. FRIDERICVS IOACHIM Einleitung zur teutsch. Diplomantik. cap. IV. §. 9.*

Quum hoc loco sermo est de antiquioribus iuribus municipalibus, et profecto eorum in censum ius Lubecense, quod apud *Io. Balhornium* ann. MDLXXXVI. typis est expressum, haud cadit: ego quidem ad illud profecto haud prouocassem, vt eius exemplo monstrassem, veteres nonnumquam latinum in sermonem iura Germanica conuertisse. Merito hoc moneo; simul tamen addo, praeter MAVRITIVM IAC CAROCCIVM etiam alios statuuisse, isto tempore la-
tina

tina quoque in lingua ius LVBECENSE esse promulgatum, videlicet DAN. MOLLERVM, *tom. 1. Cimbriae litteratae* p. 369. CHRIST. GOTTL. RICCIUM, *in dem Entwurf von Stadtgesetzen*, *libr. 1. cap. 5. §. 5.* GOTTL. STOLLIVM, *in der Historie der iuridischen Gelahrheit*, *cap. 11. p. 130.* CHRIST. GOTTL. BYDERVM, *bibliotheca iuris*, *cap. 4. p. 8.* sed omnes hos litteratissimos homines falli et hanc versionem authenticam neque in tabulario rei publicae Lubecensis, neque aliunde reperiri. Locupletissimus eius rei testis est IO. CAR. HENR. DREYERVS, *in der Einleitung zur Kenntniss der Lubeckischen Verordnungen*, p. 255. et simul coniecturam fouet, omnino probabilem, Lubecenses quidem voluisse eiusmodi translationem instituere; sed ad id, quod sibi proposuerant, haud peruenire potuisse. Eam versionem, quam exhibet DAVID. MEVIUS in *commentario in ius Lubecense*, non esse authenticam, aca genuino textu saepius recedere, animadvertit HENR. BROCKES, *obseruat. select. forens.* p. 627. W.

** Sic quamuis Statuta Francofurtana ad Moenum anno. MCCCLII. patria lingua in scripturam sint redacta, quae vir perillustis HENRICVS CHRISTIANVS DE SENCKENBERG *Tom. I. Selector. iur. et histor. p. 1. sq.* cum orbe erudito communicavit: tamen varia latino idiomate membranis inscripta illorum Statutorum exempla in priuatorum manibus versari, quae antiquitatem Statutorum germanica lingua scriptorum superent, idem vir magnus *Tom. I. Select. iur. et histor. p. 518. sq.* obseruat. Exstat quoque latinum iuris Lubecensis exemplum, quod vna cum germanico publicis auspiciis anno MDLXXXVI. prodiisse existimant, ERICVS MAVRITIVS *introduc. in praxin forens. vol. dissert. et opusc. p. 380.* CAROCCIUS *Anleitung zur Histor. des Lubschen Rechts §. 17.* Sed quum quam plurimis in locis illud a germanico textu discedat; merito de eius *au. Jeyrelæ* dubitatur perillustis DE WESTPHALEN *de orig. et fontib. iuris Lubec. p. 39.*

*** Id quod Susatensium Statutorum exemplo liquet, quae latina lingua saeculo XII. conscripta esse diximus.

mus. At tamen seculo XIII. Sufatenses iura sua germanica lingua denuo compilari iusserunt, quae *Schraae antiquae* nomine veniunt, vti egregie docet vir perillustis ERNESTVS IOACHIMVS DE WESTPHALEN in *praef. Tom. IV. Monumentor. ineditor. p. 112.* Ab illa diuersa est *Schraa noua* seculo XVI, vt volunt, compilata, et vernaculo pariter sermone scripta. RICCIVS *histor. Statutor. L. 1. cap. X. §. 2.*

Quoniam supra iam monui, pleraque statutorum nostrorum haud vno tempore esse condita, sed sensim potius ac sensim compilata: euenit saepenumero, vt quae statutis latine conscriptis adiicienda censerent, vernaculo sermone iis adiungerent, atque eiusmodi legum collectiones partim latine, partim germanice essent compositae. Ita ante aliquot annos vir celeberrimus, IO. CAR. HENR. DREYERVS in *den Nebenstunden* p. 411. iura TREMONIENSIA *vetusta* e codice chartacico seculi XIV. iuris publici fecit. Satis sunt antiqua, atque omnem merentur attentionem; adiecta tamen sunt statutis latinis multae accessiones, germanica lingua conscriptae. Eadem ratione sunt comparata statuta NORDHVSANA antiquissima, quae exhibuit HENR. CHRIST. L. B. DE SENCKENBERG in *visionibus diuersis*, p. 331. atque alia, quae iam silentio praetereo. Quatenus statuta germanica sint vetustissima, haud facile defini potest, quum FRIBVRGENSIA quidem a SCHILTERO ac WEIDENSIA a LONGOLIO edita, omnibus reliquis aetate sine dubio antecedunt; verum enim vero iam supra est traditum, vtraque esse, vti illa memorati viri exhibent, suspectae fidei, atque illud tantum animaduertendum est, linguam Germanicam iis in morum collectionibus, quas priuati susceperunt, prius esse adhibitam, quam in priuilegiis, quibus principes ciuitatibus suis iura darent et in ea specie statutorum, quae nomine *der Bauersprachen, Eddagsartikel* sunt nota, latinum sermonem nunquam fuisse vsitatum. Quum latiore quondam sustineret vocabulum *Bauer* notionem, quemvis incolam significaret, atque eandem ob causam plura verba, de ciuibz saltem eorumque negotiis locum habentia, videlicet *Burding, Bauerding, Bauer-*

Bauerinung, Bauermahl, Burmahl, Bauerschafft, ab illo deriuarentur, quemadmodum MICH. RICHEY, *historia statutor. Hamburgensium*, cap. IV. §. I. IO. GEORG. HALTAUSIVS, in *glossario germanico*, p. 197. ac IO. CAR. HENR. DREYER, *loc. memorat.* ostendunt, inprimis haec statuta *die Bauersprachen* vocabantur. Adhibetur nomen illud in charta quadam apud IO. PETR. DE LVDEWIG, *tom. VII. reliquiar. manuscriptor.* p. 153. hicque iurisconsultus, qui legum patriarum peritissimum se putabat, ipsi notionem horum statutorum plane incognitam esse, haud obscure declarabat, vbi in margine voculam hanc *linguam* denotare *rusticam* obseruaret. Nonnunquam dicebant *die Burgersprachen*; atque *die eddags-articel* et reuera summae erant statutorum, quae quotannis ciuibus praelegerentur, vt eo magis illa ciuibus inculcarentur. Si sequi volumus coniecturam ALB. GEORG. SCHWARZII, in *der diplomatischen Beschreibung der Pommerischen Städte*, p. 813. et IO. CAR. HENR. DREYER, in *der Einleitung zur Kenntniss der Lubeckischen Verordnungen*, p. 103. antiquissima illa statuta esse, adserere debemus; sed in dubium id iam vocauim in *den vermischten Beyträgen Th. III.* p. 62. Neque ego adhuc id adfirmare audeo; verum tamen teste MICH. RICHEY, *histor. statutor. Hamburg.* cap. IV. p. 76. mentio fit *einer Bauersprache* in codice manuscripto statutorum Hamburgensium, ann. CIOCCCLXXVI. exarato. Antiquiores ideo rarae sunt, quoniam sensim ac sensim mutarentur ac solum magistratus recentiores retinerent: inprimis tamen attentionem meretur 1) *die Bremische kundige Rolle*, de anno 1406. apud GERH. OELRICHS, in *der Sammlung alter und neuer Gesetzbücher der Stadt Bremen*, p. 647. 2) *die Lubeckische Bauersprache*, apud IO. IAC. MELLE, in *der grundlichen Nachricht von Lubeck*, cap. VII. p. 88. 3) *articuli iudicii legitimi ciuitatis Luneburgensis*, vulgo *die Eddagsarticel*, apud FR. ES. DE PVFENDORF, *tom. II. obseruat. iuris vniuersi*, p. 190. quibus paullo recentiora, videlicet 4) *die Burgersprache vom Bielefeld*, vom J. 1578. in *den vermischten Beyträgen*, Th. III. p. 67. et 5) *die Guzkowische Bauersprache*, in SCHOTTI *Samm-*

Sammlung zu den teutschen Land und Stadtrechten, tom. II. p. 191. iungas. Praeter ea quoque quidquam de eiusmodi collectione legum Luneburgensium disputauit GOTTFR. MASCOVIVS, in notitia iuris et iudiciar. Brunsvico - Luneburgensium, p. 45. sqq. eiusmodi tamen summae omni tempore, vt a quouis intelligerentur, vernacula in lingua sunt conscriptae. W.

§. XII.

Ciuitatum, Inter illas ciuitates, quae iure bene aequabiliterque constituto, et litteris consignato flore-
 quae ae- literque constituto, et litteris consignato flore-
 quis flore- bant, nonnullae tantam obtinuerunt commen-
 bant legi- dationem, vt aliae ciuitates, iustitiae fama in-
 bus, statu- vitatae, earum statuta vel sua sponte, vel iu-
 ta aliae ad- vitatae, earum statuta vel sua sponte, vel iu-
 optabant, bente, aut largiente aliquo principe adoptarent.
 ad easque Atque honos ille prae caeteris habitus est Mag-
 in causis deburgo, Susato, * Lubecae, ** Aquisgrano, Colo-
 dubiis niae, aliisque ciuitatibus, vt multae aliae ciui-
 prouoca- tates inde iura statutaria vel sponte peterent,
 bant. vel beneficii loco ab imperatoribus, vel prin-
 cipibus acciperent. Ex quo porro factum est,
 vt quae ab aliis ius municipale mutuo sumserant
 ciuitates, in causis dubiis ad illas prouocarent,
 earumque Scabinos veluti iuris promos condos
 adirent. IO. GOTTLIEB HEINECCIUS *histor. iur.*
L. II. cap. III. §. 85. 89. IO. ADAMVS KOP-
 PIUS *histor. iur. part. V. epocha V. th. 7.*

* An Lubecenses et dein Hamburgenses Susaten-
 sium institutis iuris sui priuati originem acceptam
 referant, quod veterum diplomatum fide, et gra-
 vissimorum scriptorum testimoniis constat, non
 sine magna veritatis specie, nec minori doctri-
 nae adparatu in dubium vocauit Celeb. MICHAEL
 RICHEY *histor. statutor. cap. II. §. XVII. sq.*
 quem sequitur cel. IAC. SCHVBACK *diff. epistol.*
de orig. Statut. Hamburg. non Susat. §. II. sequ.
 Sed quia tota res reedit ad interpretationem verbi
iustitiae

iustitiae, quod tum apud ARNOLDVM LVBECENS. L. II. c. XXXV, tum in diplomate Friderici II. Imp. apud LAMBEIVM L. I. orig. rer. Hamb. p. 29. occurrit, facile cum viro doctissimo transigamus. Etenim *iustitiae* vocabulum medio aevo non solum *regalia privilegia*, quae ad ius publicum pertinent, et, vt ipse interpretatur, *legitimam rerum fruendarum facultatem* denotavit, sed etiam *de iure statutorio* ciuitatis cuiusdam illud usurpatum esse constat. Sic initio Statutor. Susat. latin. legitur *Audiat vniuersitas antiquam et electam Susatensis oppidi iustitiam*; et in prooemio codicis Tunderensis Statutor. Lubec. apud perillustrem DE WESTPHALEN Monum. inedit. Tom. III. p. 620. conscribi fecerunt consules ciuitatis Lubicensis ciuitati Tunderensi -- iustitiam ciuitati Lubicensi a -- Henrico -- indultam. Nulla vero, nostra quidem sententia, adparet ratio, cur alteram huius vocis notionem in diplomatis Fridericiani explicatione excludamus. Ceterum in alias quoque ciuitates, praeter memoratas, ius Susatense transumptum esse obseruat vir perillustis ERNESTVS IOACHIMVS DE WESTPHALEN praef. ad Tom. IV. Monumentor. inedit, p. 130, not. o,

Quum supra monstraui, codices iuris Susatensis, quos EMMINGHAUSIVS aequae ac HAEBERLINVS in lucem protraxerunt, haud esse a Lubecensibus receptos et vel minimum id non ex illustri loco ARNOLDI Lubicensis demonstrari posse: haud tamen per id inficior, mores, qui in Susatensi illa satis celebri ciuitate isto florere tempore, in Lubecensem quoque irrepsisse, atque per illam conuenientiam inter ius Susatense ac Lubecense esse ortam, quam imprimis docte exposuit GABR. CHRIST. LEMBKE diss. de conuenientia quorundam iuris statutorii Lubicensis capitum cum legibus Westphalorum et speciatim Susatensium auspiciis IO. AVG. HELLFELDII, hac in academia ann. MDCCCLXII. defensa. Ipse vir celeberrimus, DREYERVS loc. mem. p. 209. id concedit; praeterea autem alias quoque ciuitates nominare possumus, a quibus iura Susatensia sunt recepta. Ciuitatem Corbacensem iam supra nominavi. Praeterea testatur WESTPHALEN, praef. tom. IV. monumentor.

num. inedit. rer. Germ. p. 131. Engelbertum, Coloniensium archiepiscopum iura eadem ann. c10ccxxii. contulisse Attendorniae, ducatus Westphalici oppido, et GEORG. CONR. CRVSIVS, ad *statuta Mindensia*, cap. ii. num. 14. idem de Mindensibus testatur. Bernhardus de Lippia Lippenibus iura Susatensia permittebat in charta apud PVFENDORFIVM, tom. iii. *obs. iuris vniuersi*, adpend. p. 406. et alia eiusdem rei exempla exhibet DREYERVS, in *der Einleitung zur Kenntniss der Lubeckischen Rechte*, p. 216. sqq. W.

** Haec pluribus ciuitatibus Statutorum suorum copiam fecit, quarum recensum instituit IO. SIBRANDVS *Iur. publ. Lubec. P. I. Sect. V. et X.* Mecklenburgicas vrbes recenset vir incomparabilis, ERNESTVS IOACHIMVS DE WESTPHALEN in *diff. de indole practica iuris Lubec. in ciuitatibus Mecklenburg.* De his, aliisque copiose differit Celeb. CHRISTIANVS GOTTLIEB RICCIUS *hister. Statutor. L. I. cap. VI. 1)*

Quum ius Lubecense maiorem adhuc obtineret auctoritatem, mirum profecto est dictu, quot legationes isto tempore Lubecensem in ciuitatem aliis ab ciuitatibus sint institutae, vt Lubecensia statuta communicarentur, hocque effecit, vt istorum praecepta in remotis quoque regionibus reciperentur, atque in his quoque egregii illorum codices reperiantur. Ita IO. CAR. HENR. DREYERVS codicem, ciuitati Dantiscanae ann. mclxvi. communicatum, in *der Sammlung vermischter Abhandlungen*, tom. i. p. 445. in lucem emisit: ERNEST. autem IOACH. DE WESTPHALEN alium iuris publici fecit, tom. iii. *monum. inedit.* p. 620. sqq. qui rogatu ducis Abel ciuitati Tunderensi, ann. c10ccxxxiv. a Lubecensibus est missus, quumque haud multo post ius Ripense, a RESENIO in nonnullis antiquis iuribus Daniae,

1) De vrbibus Holsatiae et Slesviciae conf. L. A. G. SCHRADER, *Lehrbuch der Schleswig-Holsteinischen Landrechte*, Th. i. (Kiel 1800.) p. 151. sequ.

niae, p. 223. primo editum, conderetur, integra loca codicis illius Tunderensis in id sunt translata, quemadmodum eleganter animaduertit DREYERVS, in *der Einleitung zur Kenntniss der zu Lubeck ergangenen Verordnungen*, p. 232. FRID. autem DETLEV. CAR. DE CRONHELM in *corpore statutorum prouincialium Holsatiae* codicem illum, quem Lubecenses ordini Liuoniae teutonico miserunt, in lucem publicam emisit. Reliquos codices celeberrimorum horum statutorum ad externos missos recenset ERN. IOACH. DE WESTPHALEN, *praef. tom. III. monument. ined.* p. 128. alias autem ciuitates vel minimum plura praecepta Lubecensium adoptasse ac in sua statuta transferenda curasse, IO. ERN. DE LINDE, *de origine, libris et auctoritate iuris ciuilibis Rom. et statutarii Gedanensis*, Dantisci MDCLXXX. IO. GE. KNOBLAVCH, *de Zittauensi commun. bonorum inter coniuges*, §. XV. GE. CONR. CRVSIVS, in *proleg. ad statuta Mindensia*, num. 26. atque inprimis saepe laudatus DREYERVS, *loc. cit.* eleganter demonstrant. Cum iure Lubecensi merito coniungendum est *Magdeburgense*. Omnino verisimile est, quod vir celeberrimus, BERNH. FRID. RYD. LAVHNIVS, in *der vorlaeufigen Anzeige von dem Alter des von den Schoeppen zu Magdeburg abgefassten Magdeburgischen Rechts*, quae in AVG. FRID. SCHOTTII *Sammlungen zu den deutschen Stadt und Landrechten*, tom. I. p. 17. reperitur, inprimis multis ex argumentis demonstraui ac HENR. CHRIST. DE SENCKENBERG, in *visionibus diuersis de collectionibus legum Germanicarum*, p. 50. confirmauit, Magdeburgenses longe ante speculum Saxonicum mores suos collegisse, atque laudatorum virorum in sententiam discedere eo minus dubito, quum prouocationes ad celeberrimum illud iudicium Magdeburgense vsitatae essent, priusquam REPGOVIVS speculum suum conscripserit. Quum id haud illa de collectione est intelligendum, quae adhuc quidem in manibus eruditorum exstat sub nomine *Weichbildi Magdeburgici*; hanc tamen aetatem haud attigit: antiquissimum ius, quantum scio, nondum prodiit; neque codex illius, qui in manus FRID. EVERARD. BOYSSEN incidit cuiusue de scriptura praefat. mo-

numentis rer. Germanicar. praecipue Magdeburg. tom. I. praemissa, scribit: *vetustate propemodum fugere et euanescere videtur*, iuris publici est factus. Libens hoc largior; isto tamen tempore exteris omnino ius hoc ab antiquissimis temporibus innotuisse, atque ab iis auide receptum, partim ex usu iuris Magdeburgici in prouinciis Borussiae, Silesiacis, Polonicis atque Saxonis, partim ex codicibus eius, qui adhuc aliis in ciuitatibus reperiuntur, colligere licet. Quum fines huius libelli omnino transgrederer, si de usu iuris illius celeberrimi disputare vellem, lectores ablego ad LAVHNIVM, loc. memor. ac solum moneo, beatum BOEHMIVM in *den diplomatischen Beytraegen zur Untersuchung der Schlesischen Rechte*, tom. II. p. 93. chartam exhibere, ex qua constat, OPPELENSES habuisse *ius Magdeburgicum*, ad quod in iure dicundo respicerent, AVGVSTVM VERO FRID. SCHOTTIVM tom. I. *der Samlungen zu dem deutschen Land und Stadtrecht*, p. 51. *ius Magdeburgicum* exhibere, quod cum ciuitate Gorlicensi est communicatum. Quemadmodum iuribus, ab auctore memoratis, vt ab aliis ciuitatibus reciperentur, contigit; ita idem honos tributus est aliis statutis. Quum haud necesse est, vt omnia illa recenseam, in iis, quae protuli, adquiesco, et solum moneo, nonnunquam etiam minorum ciuitatum iura talem apud externos obtinuisse auctoritatem, vbi scilicet eo tempore, quo rarae adhuc eiusmodi essent collectiones, illas instituere in mentem veniret. Ita ciues WEISSENSEENSES, qui antiquis adhuc temporibus mores suos litteris designarent, ex isto labore hanc perceperunt mercedem, vt non solum BUTTSTADIENSES, sed etiam VINARIENSES ipsorum reciperent statuta. Quum ipse statuta WEISSENSEENSIA, ann. MDCLXV. conscripta tom. II. *der vermischten Beytraege zum deutschen Recht*, p. I. protuli: GOTTFR. ALBINVS WETTE, in *den historischen Nachrichten von der Residenzstadt Weimar*, Th. II. cap. 5. p. 197. chartam protulit, quae id, quod de Buttstadiensibus tradidi, confirmat ac a Vinariensibus statuta haec adoptata esse, discimus ex ipso diplomate, ex quo ea a me sunt vulgata. Memoratu porro dignum est, quod eodem

eodem anno, secundum chartam vulgatam a BERNH. FRID. RVD. LAVHNIŌ, in der *Anmerkung über die Ausdrücke, ius ciuile, Stadtrecht, plebiscitum Landrecht*, in AVG. FRID. SCHOTTI *iuristischen Wochenblatt*, tom. I. p. 154. quaedam iura Weißenseensibus ab Alberto, Landgrauio Thuringiae, concessa sunt, quibus Gothani atque Isenacenses fruerentur: GVIL. ERN. TENTZELIVS autem *supplem. II. historiae Gothanae*, p. 367. ex documentis publicis obseruat, Henricum abbatem Hersfeldensem priuilegio ann. CIOCCCLXVI. exarato, iura HERSFELDENSIA Arnstadiensi ciuitati dedisse, ac HENR. CHRIST. DE SENCKENBERG *visionibus diuersis de collectionibus legum Germanicarum*, p. 297. iura, quae Wenceslaus primus, Bohemiae rex, Primislai Ottocari I. filius, ciuitati Brunensi in Morauia ann. CIOCCXLIII. concessit, quaeue Brunenses ciuitati Hradicensi eadem in prouincia sitae transmiserunt, exhibet. Non potuit fieri, quin per eiusmodi receptionem auctoritas morum Germanicorum mirum in modum sese extenderet: primarius autem illius effectus fuit, ut si semel ciues alterius ciuitatis iura adoptauerint, huius ad iudicia quoque prouocare ipsis permitteretur, ubi caussa controuersa ex illis esset decidenda. Quum illud inprimis ideo concederent, quod crederent, conditores statutorum illa optime interpretari posse: iura principis haud laedi putabant, ubi quoque eius subditi in causis controuersis prouocarent ad iudices extraneos: immo imperantes illos saepenumero rogabant, ut subditorum controuersias, si per adpellationem ad illos essent delatae, deciderent. Ius, ad eiusmodi iudicia prouocandi, dicebatur *das Zugrecht* atque ipsa iudicia illa superiora, ad quae quisquam prouocare posset, *die Oberhoefe*. Quoniam IO. CAR. HENR. DREYERVS, vir de iurisprudencia patria immortaliter meritus, multa industria omnia illa iudicia superiora, quae olim exstiterunt, nominauit in der *Einleitung zu der Kenntniss der Lubeckischen Verordnungen*, p. 272. hac in re lectores ad eum ablego et solum moneo, prouocationem prius haud regulariter factam esse, quam si iura illius iudicii, ad quod prouocatio fieri soleret, essent recepta in ciuitate, in quo fieret adpellatio;

receptionem tamen semper ius prouocandi produxisse, ideoque semper vnum cum altero fuisse coniunctum: praeterea autem prouocationem iterum a sententia iudicii illius superioris locum habuisse ad iudicium prouinciale. Prius breuitatis causa iam ex iis demonstrare licet, quae cauta sunt in statutis ORLAMUNDANIS a tom. II. *der vermischten Beytraege zum deutschen Recht*, p. 69. vbi ius prouocandi, das *Zugrecht*, ita describitur: *zum erstin, wass uns gebroch und feil ist an unsir Stadt gewonheit des habin wir erholunge an den Ersamen und wysen Rathe und Stad zue ihene, als vil vnss des nod sin wirdet und ist.* Clare ex his patet, mores ac consuetudines Ienenenses Orlamundana in ciuitate in subsidium obtinuisse, eandemque ob causam ad senatum Ienensem prouocari potuisse ab Orlamundanis; luculentius autem res adhuc adparet, vbi chartam inspiciamus, qua Buttstadiensibus vsus conceditur statutorum WEISSENSENSIVM. Dux GVILIELMVS ann. MDCCCLIV. non solum in diplomate, a GOTTFR. ALBIN. WETTIO in *den historischen Nachrichten von der Residenzstadt Weimar*, vsum illorum statutorum concedit, sed etiam simul permittit, *dass sie sich auch als oft ihnen Noth ist, und wirdet, an denselben von Weissensee icht sich gebuhret, erholen sollen; oder mogen.* Alia eiusdem rei testimonia iam consulto praetereo; posterius autem patet ex satis illustri documento, quod IO. PAVLL. LANGIVS, in *den Materialien zu der Oettingischen aeltern und neuern Geschichte*, tom. II. p. 189. sqq. exhibuit. Eo maiorem attentionem meretur, quum ex eo discimus, petiisse quidem maiores nostros a iudiciis superioribus sententias; iis tamen per id iurisdictionem et facultatem cogendi partes, vt iudicatis morem gererent, haud tribuisse: immo, vbi prouocatio ad iudicium prouinciale interposita fuerit, illa nonnumquam esse reformata. Ceterum de hoo Germanorum instituto satis vetusto praeter DREYERVM euoluendi sunt CHRIST. FERDIN. HARPRECHTVS *de curiis superioribus in Germania*, Tubingae MDCCCXXXII. GEORG. LVD. BOEHMERVS *de prouocationibus iuris Germanici*, Halae MDCCCXXXVIII. ac CAR. PHIL. KOPPIVS, in *der Nach-*

*Nachricht von der Verfassung der Gerichte in den
Hessen Casselischen Landen, part. I. p. 341. W.*

§. XIII.

Quamquam vero *iura prouincialia et statuta* ^{Crescente}
ria saeculis XII. et XIII. non aliam ob causam ^{tamen iu-}
tanto studio compilata sunt, quam vt irruenti- ^{ris Rom.}
bus in foro Germ. iuribus peregrinis obicem ^{auctorita-}
ponerent principes et ciuitates: sensim tamen ^{te iura pa-}
illi ipsi fastidire coeperunt mores et consuetudi- ^{tria passa}
nes, quibus per tot seculorum interualla ad ^{sunt muta-}
seculum vsque decimum tertium res Germa- ^{tionem.}
norum stetit. Quo magis enim iuris rom. cre-
scebat auctoritas, constituto a Maximiliano I.
Imp. summo imperii tribunali, constitutioni-
bus imperii ad iuris rom. normam compositis,
et Academiis in Germ. passim institutis, in qui-
bus sola peregrina docebantur: eo magis iuris
patrii studium in dies deseruit. Hinc fieri
non potuit, quin iura prouincialia, et Statuta
in multis capitibus insignem passa mutationem,
aliam plane faciem induerent.

§. XIV.

Quum enim antiquiores iurium prouincia- ^{Reforma-}
lium et Statutorum codices sinceros mores et ^{tiones LL.}
veras ac genuinas Germanorum consuetudines ^{prouincia-}
continerent, licet aliquae subinde iuris Roma- ^{lium iura}
ni laciniae illis attextae adpareant: * a saeculo ^{patria cum}
XVI, postquam iuris communis auctoritatem ^{peregrinis}
ius Rom. obtinuit, nihil prius nihilque anti- ^{mixta con-}
quius duxerunt principes territoriorum et ciui- ^{tinent.}
tates, quam vt iura illa emendarent, et ad iuris
peregrini placita attemperarent. Vnde *Reforma-*
tiones legum prouincialium et Statutorum, vt

pote a doctoribus iuris plerumque compila-
tae, ** iura patria cum peregrinis mixta conti-
nent, id quod de omnibus ordinationibus pro-
vincialibus et statutis recentiori tempore editis,
recte adfirmari arbitramur. IO. SCHILTER
exercit. ad Pandect. VIII. §. 41.

* Iam supra diximus, iura prouincialia et praesertim
Statuta saepius esse recognita, pro re nata aucta,
et ad mutati status rationem, propriasque cuius-
que prouinciae et ciuitatis necessitates adcommo-
data. Hinc mira illa exemplarium antiquiorum
varietas. Sic antiquos codices statutorum Lube-
censium seculi XIII. XIV. XV. et in forma ver-
borum, et in ordine legum mirum in modum in-
ter se discrepare, obseruat perillustis DE WEST-
PHALEN in *praef. ad tom. IV. Monumentor. in-
editor. p. 120.*

** Omnia ferme, quae primae legislationi Fran-
cofurtensi scriptae anno MDIX. illata sunt, iuri
Romano deberi docet vir perillustis HENRICVS
CHRISTIANVS DE SENCKENBERG *histor. Statut.
Francofurt. §. XIII. Tom. I. Select. iur. et histor.
p. 525.* Nouae postea Reformationi Francofur-
tensi, quae anno MDLXXVIII. prodiit, compo-
nendae adhibitus est IO. FICHARDVS, iuris ciui-
lis scientia, editisque responsis clarus, qui eo-
dem modo ex iuris peregrini maximam partem
decretis compilauit *Ordinationem Solmensem*, vt
ipse testatur apud SENCKENBERGIVM *l. c. p. 586.*
Sic quoque *Ordinatio iud. aulici* HENRICI iunio-
ris, ducis Brunsvicensis, anno MDLIX. publica-
ta, IOACH. MYNSINGERVM, qui totus erat in
iure ciuili excolendo, compilatorem agnoscit,
teste IO. GOTTL. DE HACKEMANN *de iure natur.
genuino iurium reliquor. parente cap. I. Sect. III.
§. 22.* Statuta vero *Luneburgensia* ab HENR. HV-
SANO, I. V. D. cancellario primum Megapolita-
no, deinde primario ciuitatis Luneburgensis Syn-
dico, reuisa sunt et emendata. GOTTFRID.
MASCOV *notit. iur. et iud. Brunsv. Luneburg. p.
45.* *Reformatio Colonensis* anno MDLXXI. a
CON-

CONRADO BEZDORPIO, I. V. D. conscripta est; *Merseburgense* statutum ex patrii et peregrini iuris pannis confutum ab ERNESTO BROTVFFIO, I. V. D. *Chron. Episcop. Merseburg.* ap. 10. PETRVM DE LVDEWIG *Reliqu. MSt. Tom. IV. p. 478.* Inter omnes quoque constat, *ius Lubecense* post reuisionem D. CALIXTI SCHEINII et GODESCHALCI STITENII multum a pristina integritate deflexisse. Idem iuribus prouincialibus contigit, quorum colligendorum negotium iuris rom. doctoribus committebatur. Sic *iuris Wurtembergici* codicem Tubigensium ICtorum, in primis BOCERI, opera reuifum et compilatum esse obseruat CHRISTOPH. FRIDER. HARPPRECHT *de fontibus iuris Wurtemb. art. IV. p. 25. sq.*

De meritis IO. FICHARDI de ordinatione Solmensi legenda sunt, quae *tom. III. der vermischten Beyträge zum deutschen Recht*, p. 341. disserui; DREYERVS autem *in der Einleitung zur Kenntniss der Lubeckischen Verordnungen*, p. 225. sqq. de reformatione iuris Lubecensis multa notatu profert digna. Quum isto tempore iurisconsulti omnem operam ac curam in id conferrent, vt in fugam se coniicerent iura patria, atque ea quoque in libris, qui ad illa sancte custodienda essent inuenti, videlicet *libris statutorum* extirparent: surrexit quoque quidam, qui solis ex praeceptis iuris Iustiniani *librum* componeret *statutorum*, quine IVSTINVS videlicet GOBLERVS *Goarinus*, vti HENR. CHRIST, L. B. DE SENCKENBERG, *praef. tom. II. corp. iur. Germanici* praemissa, §. XI. animaduertit, fuit. Quoniam ciuitates antiquiore aetate, vbi mores suos litteris mandarent, non in suum saltem, sed quoque aliarum in ciuitatum commodum eos promulgarent: haud inusitatum erat nonnunquam, illos quoque sub generali nomine *eines Statutenbuchs* promulgare, vt quaelibet ciuitas iis vti posset, hancque ob rem in titulo illius editionis *statutorum Vormatien-sium*, quae iuris publici est facta ann. CIOIOXXXII. haud tradebatur, ea esse Vormatiae statuta; sed ita potius est generaliter formatus: *Satzungen, Statuten und Ordnungen, rechtmäßiger, beständiger und ordentlicher Policey, in geschriebenen Rechtenn und*

natürlicher Billickeit gegründetes Ebenbild. Allen Herrschaften, und Unterthanen, Stetten, Communen, Regimenten, Gerichts und Rathsverwandten, in Bürgerlichen und Rechtlichen Handlungen fast behülflich und nothwendig. Weiland in des H. Reichsstadt Worms furgenommen: jetzow mit höchstem Fleiß beneben kayserlicher Confirmation restituirt in fol. Eundem in finem sine dubio supra memoratus scriptor composuit librum illum statutorum. Prodiit sub inscriptione: Statutenbuch, gesetz, Ordnungen und gebrauch Kaiserlicher, allgemeiner und etlicher besonderer Land und Stadtrechten, Francofurti MDLIII. sine auctoris nomine, ac paullo post altera quoque eius editio MDLVII. adparuit: verum enim vero nihil ibi inuenitur, quod non sit haustum ex iure Iustiniano. Atque eundem in censum cadit das Städtische Rechtsbuch, qui ex parte locum obtinuit in den diplomatischen Beyträgen zur Untersuchung der Schlesiſchen Rechte, tom. III. p. 62. verumtamen sine merito. Beatus editor praestantissimae huius collectionis loc. mem. ita eum describit: ich besitze einen codicem chartaceum, zusammengetragener Rechte von nicht geringer Stärcke in folio, welcher im Jahr 1399. auf Befehl Ruprechts, Herzogs zu Liegnitz und Goldberg von einem gewissen Nicolaus Worm zum etwannigen Behuf der Städtischen Gerichtshöfe im Liegnitzer Fürstenthum ausgefertigt worden. Man könnte ihm füglich den wunderlichen Titel einer iurisprudentiae Romano - Germanicae beylegen: er ist nach Art eines iuristischen Catechismus in Frag und Antwort abgefasset, das damals übliche Sachsenrecht mit Allegationen aus dem sich eingeschlichenen iure Canonico et Graeco Romano erläutert, oder vielmehr verdrehet und so buntfarbicht, dafs es dem von dem berühmten Herrn Hofrath Hommel in Litteratura iuris, p. 116. entworfenen Gemälde vollkommen ähnlich siehet. Der Freyherr von Senckenberg würde es einen deutsch-römisch geplackten Mantel genennt haben. W.

§ XV.

Duplicis
generis

Itaque duplicis sunt generis iura prouincialia aequae ac Statuta, quae in antiqua et recentiora haud

haud incommode diuidimus. *Antiqua* VOCO, sunt iura quae saeculis XII. XIII. XIV. vel primum in prouincia-
scripturam redacta sunt, vel in germanicam ^{lia et statuta.} linguam translata, aut reuifa, et accessionibus ^{ta.} locupletata. * Haec instituta vere Germanica exponunt, et mores sinceros, incorruptos, et nullis iuris peregrini laciniis deformatos sistunt, vel parum ex iure Rom. continent. IVSTVS HENNING. BOEHMER *exercit. ad pand. X. §. 5.* Atque haec, vt quisque iuris patrii studiosissimus est, ita maxime conquirat, summoque in pretio habet. *Recentiora* vero sunt, quae inde a saeculo XV. et XVI. compilata, et in nouam plane formam ita redacta sunt, vt ius patrium cum peregrino mixtum, instituta vere germanica, vel ad rom. iuris regulam exacta, vel romano quasi habitu induta, exhibeant. GEORGIUS MELCHIOR DE LVDOLFF in *praef. ad collect. quorundam Statut. prouinc. et urbium Germ. §. 3.* IO. ADAM. KOPPIVS *histor. iur. p. 155.* IO. STEPH. PUTTER *element. iur. germ. §. 28.*

* Equidem non ignoro, iam seculo XII. iura Romana Germanis non prorsus incognita fuisse, quin a sec. XIII. potissimum aditum sibi in Germ. parasse, vt praecclare ostendit saepe laudatus RICCIUS in *spicileg. histor. diplomat. de iuris Iustiniani in aulis Germ. princip. usu iam inde a sec. XIII. §. 13.* Sed quamuis nimis obstinate negare nolim, aliquid iuris rom. antiquioribus seculo XV. Statutorum codicibus admixtum esse: tamen parum illud esse, cuius inspicienti facile patebit. Quidni enim de omnibus Statutis antiquis pronunciemus, quod de Hamburgensium Statutis praecclare obseruat doctissimus MICHAEL RICHEY *histor. Statutor. Hamburgens. c. II. §. 15.* Romani iuris in antiquis Statutis nostris oppido parum est, plus in recentioribus, prout scilicet successu temporum Romanae leges etiam

etiam in Germania iuris communis nomen atque ductoritatem sibi compararunt.

Quum iura germanica antiqua merito cum ECKHARDO in prouincialia aequae ac municipalia diuidimus: duas iterum in classes prouincialia scribimus. Prior comprehendit *iura principalia* eorumque sunt tria:

I. *ius Saxonicum prouinciale* siue *speculum Saxonicum*. Conscriptum illud est ab EYKIO DE REPGOV ac inprimis de tempore, quo illud sit factum, quodue interpretem iuris Germanici inprimis nosse oportet, inter duumuiros haud ita pridem controversia est agitata, quorum vterque harum rerum fuit peritissimus, videlicet CHRIST. VLR. GRVPEN, *observationibus rerum et antiquitatum Germanicarum et Romanarum*, p. 453. et HENR. CHRIST. SENCKENBERGIUS, qui sententiam suam declarauit tract. *von dem lebhaften Gebrauch des alten teutschen Rechts*, cap. I. §. 30. p. 28. et praef. *corporis iuris Germanici*, tom. I. p. 9. et postquam fuit impugnata a GRVPENIO, eam acriter defendit in *visionibus diuersis de collect. leg. imperii*, cap. IV. p. 58. ei autem iterum respondit GRVPENIUS in *der vorläufigen Antwort auf des Herrn R Hofr. von Senckenbergs visionen*, quod scriptum denuo vulgauit AVG. FRID. SCHOTTIVS, in *der Sammlung zu den deutschen Land und Stadtrechten*, Theil. II. p. 218. REPGOVIVS libr. I. art. 3. decreti, quod in concilio Lateranensi IV. ann. CIÖCCXV. factum et a IO. HARDVINO tom. VII. *concilior.* p. 53. exhibetur, meminit; neque adulterina haec verba esse, cum SENCKENBERGIO ideo statuere debemus, quod in codice Quedlinburgensi desiderentur. Cum GRVPENIO consentio, speculumque post ann. CIÖCCXV. conditum suspicor, idque eo maiori iure, quod hanc in aetatem tempora REPGOVII ac amici eius, comitis VALCKENSTEINII incidisse, patet ex diplomatibus apud BECKMANNVM, *historia Anhaltina*, part. III. libr. II. cap. 2. §. 5. et LEVCKFELDIUM *antiquitat. Poedens. adpend.* IV. p. 288. Innumeri fere ad nos peruenerunt codices. Inter eos eminent 1) *codex Oldenburgicus picturatus membraceus,*

naceus, iussu comitis Oldenburgici ann. CIÖCCCXXXVI. scriptus, quem satis adcurate describit CHRIST. VLRIC. GRVPEN, in *observat. rerum et antiquitatum Romanar. ac Germanicarum*, p. 465. Eius iam meminit IO. GRYPHIANDER, *de weichbildis Saxon. cap. 39. num. 7.* GRVPENIVS autem illum omnibus praeferendum ducit atque sententiam suam contra argumenta SENCKENBERGII defendit in *der vorläufigen Antwort*, p. 219. 2) *codex Ambrosianus*, qui in splendidissima bibliotheca Vindobonensi custoditur, et ex sententia multorum eruditorum seculo XIV. est scriptus. PETR. LAMBECIVS, *libr. II. de bibliotheca Vindobonensi*, cap. 8. id existimat eique WERLHOFIVS, *iuris enucleati spec. II. §. 8.* p. 175. et BVRC. GOTTL. STRVVIVS, *histor. iuris cap. VI. p. 464.* adhaerent: ipsis autem contradicit GRVPENIVS, *loc. memorat. p. 476.* 3) *codices Lipsienjes*. Quatuor eorum bibliothecam academicam, duo autem eam, quam habet senatus, ornant et adcurate descripti sunt a CAR. GVIL. GAERTNERO, *praefat. editioni speculi Saxonici praemissa*. In academicis vnus reliquos aetate inprimis antecedit et, quemadmodum suspicatur GAERTNERVS, non multum post Repgouii tempora circa annum CIÖCCL. est exaratus. Quum SCHILTERVS eo iam vteretur, vbi ius feudale Saxonicum in lucem emitteret¹⁾, GAERTNERVS illum in modo laudato libro publici iuris fecit; GRVPENIVS autem in aetate horum codicum cum GAERTNERO non consentit, ne quis vnum, vel alterum Oldenburgensi praeferre audeat. 4) *codex Quedlinburgensis*, quem omnibus aliis SENCKENBERGIVS praefert, in *visionibus diuersis*, p. 68. Desiderantur in eo multa, quae aliis in codicibus leguntur. Ea incuria scribae esse omissa, negat GAERTNERVS, ac quum IO. SCHILTERVS *prax. iuris Romani, exerc. XI. §. 26.* aeque ac SENCKENBERGIVS eleganter obseruant, quosdam articulos postea accessisse, hic documentum capit aetatis codicis ex eo, quod in illo haud legantur.

1) *Codici iur. feud. Alemannici p. 95. ed. II. adiectum.*

legantur, quae *libr. III. cap. 83.* sequuntur. Integer hic codex in editione Gaertneriana est vulgatus; eum autem sequitur 5) *codex membranaceus Berolinensis*, eo nomine memoratu dignus, quod ex versibus, speculo adiectis:

In nece baptiste libellus hic explicat iste

Post xpi natus milicuxciiit est numeratus

aetas eius adcurate definiri potest, quum scriba laborem hunc ann. *CIOCCCLXIX.* vti vel minimum GAERTNERVS eos explicat, quod tamen GRUPENIUS²⁾ haud concedit, ad finem produxisse monet. Est a GAERTNERO collatus: 6) *codex membranaceus Dresdensis*, seculo XIV. magna cum elegantia conscriptus: 7) *codex Berleburgensis*, qui eodem seculo est exaratus, in tabulario Berleburgensi conseruatus et postea a perill. SENCKENBERGIO, in *visionibus diuersis*, p. 67. ad quem ille recentiore aetate peruenit, adcurate descriptus: 8) *codices* quinque alii, *Senckenbergiani*, qui partim eodem, partim sequenti seculo sunt exarati, atque ab illo *praefat. tom. I. corp. iur. Germanici*, p. 77. sqq. et *visionibus diuersis*, p. 70. descripti. His addimus 9) *codicem*, qui nostra in bibliotheca adseruatur, cuiusue STRVVIVS, *bibliotheca iuris selecta*, cap. v. §. 4. meminit, atque 10) *codicem Orlamundanum*, de quo in *den vermischten Beyträgen zum deutschen Recht*, Th. II. p. 60. differui³⁾. Vterque seculo XIV. est scriptus. Quum inter omnes hos libros *Lipsiensis* primus codex: porro *Quedlinburgensis* atque *Oldenburgensis* picturatus inprimis ob

con-

2) Qui in *der vorläufigen Antwort* etc. p. 222. annum 1369. illis litteris indicari demonstrat.

3) His adiungendus est *codex Goerlicensis* seculi XIV. quem CAR. GOTTLOB ANTON descripsit in libello: *Erweis dafs das Lehnrecht, welches — D. Zepernick aus einer Goerlizischen Handschrift herausgegeben, altes Sachsenrecht sey; nebst einer ausführlichen Nachricht von dem Görlizischen Kodex des Sachsenspiegels.* Lipsiae 1789.

controuerfiam, quae eorum de praefantia obtinuit, sunt notandi: editiones ipfas merito in antiquiores diuidimus ac recentiores. Quum illas generatim inprimis adcurate recensuerunt CAR. GVIL. GAERTNERVS, praef. *editioni speculi Saxonici* praemiffa atque auctores *bibliothecae iuridicae Lipenianae*, quae Lipfiae ann. *c1515ccclvii*. prodiit, tom. II. p. 347. ac fpeciatim Auguftanas, in quibus duae feculo quinto et decimo adparuerunt, indicauit V. C. GEORG. GVIL. ZAPFIVS, *annal. typograph. Auguftanae*, p. 23. fqq. ⁴⁾ inter recentiores duas faltem nominamus, videlicet *Ludouicianam*, quae fequenti fub infcriptione: *Sachfenfpiegel, oder das Saechfifche Landrecht in der altteutſchen, lateiniſchen und jetzo gebraeuchlichen hochteutſchen Sprache*, Ha-lae *c1515ccxx*. prodiit et *Gaertnerianam*, quam CAR. GVIL. GAERTNERVS fub titulo: *Eykens von Repgow Sachfenfpiegel, oder das Saechfifche Landrecht in dreyen Büchern - - - ausgefertigt von D. Carl Wilhelm Gaertnern*, Lipfiae *c1515ccxxxii*. in lucem publicam emiſit: iis autem certa ratione iungendus eſt CHRIST. VLR. GRVPENII *Hollaendiſcher Sachfenfpiegel nach der raren Goudaiſchen Ausgabe von 1479*. Francof. et Lipfiae *c1515ccclxiii*.

II. *ius prouinciale Sueuicum*, quod quidem aetatem aequae ac auctoritatem speculi Saxonici haud attigit; eodem tamen feculo, nimirum tertio ac decimo eſt ſcriptum atque omnem attentionem meretur. Mihi quidem haud ignotum eſt, litteratos homines diuerſas fouere ſententias de aetate illius iuris, hocque nomine inprimis notanda eſſe ea, quae protulerunt

PHIL.

4) Locupletiffimum indicem editionum aequae ac codicum speculi Saxon. mſctorum exhibet IOAN. CAR. DREYER in *den Beytraegen zur Litteratur und Geſchichte des Deutſchen Rechts*, p. 97 — 170. ad quem lectores omnino remittere poſſum. Solum addo editionem, quae prodiit Stendalii 1488. teſte OELRICHS in IO. CHR. KOPPENS *Magazin für die geſammte Rechtsgelehrſamkeit*, St. I. No. 5.

PHIL. IAC. LAMBACHER, *de aetate iuris illius antiqui Germanici, quod vulgo vocatur speculum Suevoicum*, Viennae CIOIOCCXXXIX et CIOIOCCCLVII⁵⁾.
 GEORG. HENR. AYRERVS, *de aetate speculi Saxonicus speculo Suevoico antiquioris*, Gottingae CIOIOCCXLII. IO. GOTTL. GONNE, *diff. de commento speculi Suevoici, nec non iuris Suevoici seu Alemannici*, Erlangae CIOIOCCCLIII⁶⁾. HENR. CHRIST. SENCKENBERGIUS, *praefat. tom. I. corp. iuris Germanici praemissa*, p. 7. sqq. et *visionibus diuersis de collect. legum Germanicarum*, cap. IV. p. 84. et CHR. VLR. GRYPEN, *loc. memor.* eorum tamen opinio, qui in fine modo nominati seculi speculum hoc compositum esse putant, reliquas probabilitate superare mihi videtur. Vt ex ingenti codicum illius manuscriptorum numero, quibus imprimis bibliothecae publicae sunt instructae, eos nominem, qui vetustate atque elegantia alios imprimis superant, sine dubio primum locum adsigno *codici Ambrosiano membranaceo*. Iam PETR. LAMBECIUS *bibliotheca Vindobonensi*, libr. II. cap. 8. *ullum eius generis vix antiquiorem, vel magis authenticum reperiri* existimabat, eamque ob causam illum accurate describebat; latius tamen progressus est et plura de eo protulit STEPH. CHRIST. HARPRECHT in *speculi Suevoici et praesertim iuris feudalis Alemannici non usu*, cap. IX. p. 212. Secundum ea, quae tradit IO. SCHILTER, *comm. in ius feudale Alemannic.* §. 19. praestantissimum hunc librum LAMBECIUS cum ipso communicauit, hancque ob causam grauer questus est de SCHILTERO THOMASIUS, *select. capitibus histor. iur. feud.* §. 48. *not. a.* quod illum haud iuris publici fecerit. Est sine dubio seculo decimo ac tertio adhuc scriptus et SENCKENBERGIUS, *visionibus diuersis*, cap. IV. §. XXXIII. p. 80. ei laudem quoque, quam meruit, tribuit; HARPRECHTVS autem, *loc. cit.* ac CHRIST. VLRIC. GRYPENIUS in *obseruat. antiquit. et rerum Germanica-*

5) Exstat in WEGELINI *Thes. rer. Suev.* Tom. III. n. 9.

6) Reperitur in laudati *Thesauri* tomo III, n. 10.

nicarum, p. 468. et in der vorläufigen Antwort, in SCHOTTI *Sammlungen zu den teutschen Land- und Stadtrechten*, p. 201. communem eruditorum sententiam impugnant sine ratione et ad seculum demum quartum et decimum illius aetatem referunt. Exhibuit SENCKENBERGIUS codicem hunc adcurate descriptum *tom. II. corp. iuris Germanici, sect. III. p. 1.* ac specimen scripturae illius aeri incisum ei praeposuit: huic autem 2) *Ebnerianum*, quem nulli secundum esse, testatur SENCKENBERGIUS, *visionibus diuersis, cap. IV. §. 57. p. 102.* 3) *Heimbursensem*, librum optimae notae, eleganter scriptum et optime conseruatum; neque minus a SENCKENBERGIO, *loc. cit.* descriptum: 4) *Vindobonensem*, a IO. IAC. MOSERO, in *bibliotheca manuscriptorum*, p. 19. collatum: 6) *codicem Vindobonensem chartaceum* a LAMBECIO atque HARPRECHTO memoratum atque 6) eum iungo, qui *Oldenburgicus* dicitur, atque satis adcurate describitur a GRYPENIO, *loc. memor.* Scriptus est secundum ea, quae in fine adiecta sunt, ann. MCCCLV. atque illum descripsit GRYPENIUS; sed morte est impeditus, quo minus eum iuris publici facere posset. Sequitur 7) *codex ille Wurmbrandianus*, seculo quinto et decimo scriptus, quem IO. AVG. NOB. DOMINVS DE BERGER, in *collatione codicis Alemannici* contulit, ac 8) *codex Heidelbergensis* eiusdem aetatis, quo MELCHIOR GOLDASTVS, obseruante BERGERO, praef. *collationi* praemissa, vsus est; his autem addimus 9) et 10) *codices duos Argentinenses*, quorum vnum magni facit SCHILTERVS. Vsus est iis vir summus, quum ius feudale Alemannicum in lucem emitteret. Accedunt iis 11) *codex Francofurtensis Iungianus*, cuius lectiones variantes iuri prouinciali Alemannico, quod *tom. I. corp. iur. Germanici Senckenbergiani* adparuit, a HIER. LAHRIO sunt subiectae, quibus adcurate ab LAHRIO, praefat. *speculo Sueuico* praemissa, est descriptus: 12) *codex Ingolstadiensis*, quem adhibuit IO. FRID. SCHANNATVS, in der *Sammlung alter historischer Schriften, part. I. p. 163.* 13) *codex Hortlederianus* siue *Schilterianus*, eo nomine attentione nostra dignus, quod ex sententia SCHILTERI, cui hac in re fides sit habenda,

seculo decimo ac tertio sit scriptus, atque ab eius possessore SCHILTERO collatus. Peruenit ad beatum SENCKENBERGIVM, qui in *visionibus diuersis*, de eo disputauit p. 90. 14) codex *Krafftianus*, cuius aetas ad initium seculi decimi tertii refertur, quique a IO. GEORG. SCHERZIO in editione *speculi* pro fundamento positus, ex seculo decimo ac tertio derivandus est, ac specimen eius SENCKENBERGIUS, *visionibus diuersis cap. IV. §. XXXVII. p. 84.* exhibet, postquam auctionis lege ex bibliotheca Krafftiana illum sibi comparauit: 15) codex *Scherzianus*, qui etiam in editione, quam eius possessor procurauit, est adhibitus: 16) codex *Vffenbachianus*, quem potissimum SENCKENBERGIUS, *loc. cit.* recensuit: 17) codex *Basileensis*, pergamenus, qui ex iudicio SCHERZII antiquitate et eleganti litterarum characterē KRAFFTIANO haud cedit; non minus tamen a SCHERZIO est collatus: 18) codex *Harrachianus Vindobonensis*, qui in fine demum seculi quinti et decimi est scriptus ac partim a LAMBACHERO, *loc. memor.* partim a SENCKENBERGIO *loc. laud.* adlegatus, atque eo potissimum nomine memoratu dignus, quod LAMBACHERVS ex eo aetatem huius iuris demonstrari posse, persuasum habuerit: 19) codex, qui in coenobio *Ratisbonensi*, memoriae diui Emmerani dicato, eodem teste seruatur, ac tandem 20) *tredecim* codices, quos modo memoratus vir meritissimus praeter HORTLEDERIANVM, KRAFFTIANVM atque VFFENBACHIANVM possedit, eandemque ob causam curate recensuit 7). Plura de eiusmodi codicibus praeter SENCKENBERGIVM, hoc

7) Add. codd. *Meiningenses* duo, quorum alter, antiquior membranisque inscriptus, solum ius feudale, alter, chartaceus, totum speculum sueuicum comprehendit. Vtrumque descripsit B. G. WALCH in I. G. MEVSELS *histor. literar. Magazine*, Tom. I. p. 122. De aliis quibusdam iuris Aleman. codicibus disseritur in GOEKING'S *Journal von und für Deutschland*, II et 12. St. p. 328. ac POSSELT'S *wissensch. Magazine für Aufklaerung*, II. B.

hoc nomine in primis memorandum, IO. FRID. PFEFFELIVS, *von dem rechtlichen ehemaligen Gebrauch des Schwabenspiegels*, Monachii c1515cc LXIV. atque IO. GOTTL. GONNIVS, *de commento speculi Sueuici; nec non iuris Sueuici; seu Alemannici, quod in illo haberi creditur*, Erlangae c1515 cCLIII. tradunt: non dubitandum tamen est, quin plures praestantissimi iuris illius codices lateant penitus absconditi, qui ad neminis adhuc peruenerunt notitiam, quum SENCKENBERGIVS animadvertit, praesertim in Austriacis ac Bauaricis prouinciis nullum monasterium, vel ciuitatem eius generis codicibus carere, *libr. de visionibus diuersis*, p. 102. ac *praef. corp. iur. Germanici*, tom. II. praemissa, §. XVI. existimat, in illis centuriam exstare exemplarium, eumque librum ibi fuisse sollemnem iudiciorum iuridicum; nec numerum codicum, qui adhuc supersunt, facile iniri posse. Antiquiores speculi editiones iam haud nomino; ⁸⁾ sed lectores hoc nomine ablego ad IO. SAL. BRVNNQVELLIVM, Ddd 2 *histor.*

-
- 8) Longe pauciores Sueuici, quam Saxonici speculi exstant editiones; Primam Heidelbergae an. 1472. f. prodiisse refert SENCKENBERGIVS, in *visionibus diuersis* p. 114. ex: *Nothwendigen Erinnerung auf die Donauwerthische Information* p. 131. idem testatur AVG. FR. SCHOTT, in *supplemento biblioth. Lipen.* p. 17. Id saltem constat, speculum hoc iam anno 1480. Augustae Vindelicorum per Anton. Sorgen typis esse descriptum, et hanc editionem fundamentum esse *Lahrianae*. Nota est praeterea editio *Argentinenfis Hupsuffiana*, an. 1505 et 1507. quae pro principe olim habebatur. Antiquiores quaedam exstant sine loco et anno impressionis, quas commemorat SCHERZIVS *praefat. iuris Alemannici*, Tom. II. *Thesaur. Schilteriani*, p. 5. Novissime ius feudale Alem. ex duobus codd. mstis bibliothecae Ducalis Meiningensis cum notis lectionibusque variantibus adiectis edidit B. G. WALCH in I. G. MEVSELS *historisch litterarischen Magazine* Tom. I. II. et III.

histor. iur. part. IV. cap. VI. §. 25. p. 451. IO. GOTTL. GONNIVM, loc. mem. SENCKENBERGIVM, praefat. tom. II. corp. iur. Germanici praemissa, §. 8. sqq. atque alios, inter recentiores autem sunt referendae 1) Schannatiana, quam IO. FRID. SCHANNATIVS in der Sammlung alter historischer Schriften, part. I. p. 163. in lucem emisit: 2) Bergeriana, quam IO. AVG. NOB. DOMINVS DE BERGER, sub sequenti inscriptione: collatio codicis iuris Alemannici tam provincialis, quam feudalis eiusque antiquissimi de A. CIÖCCCCXXXIV. cum MSto Argentorati ann. CIÖIOV. impresso, ad cuius exemplar illam adornavit IO. MEICHSNERS editionem, quae prodiit Francofurti ad Moenum, a. CIÖIOXLXVI. Lipsiae CIÖIOCCXXVI. 4. edidit: 3) Scherziana, quae hoc sub titulo: ius provinciale Alemannicum, alias sub nomine speculi Suevici comprehensum, ex insigni codice MSC. membranaceo perillustris domini, dni Raymundi Krafft de Delmensingen, reipublicae Ulmensis consulis - - orbi erudito offert Io. Georg. Scherzius, D. et iuris in Vniuersitate Argentor. P. P. O. Vlmæ MDCCXXVII. prodiit et simul in tom. II. thesauri antiquitatum teutonicarum Io. Schilteri translata est et 4) Lahriana, quae HIERON. VAN DER LAHR debetur, quaeue tom. II. corp. iur. Germanici SENCKENBERGII lucem adspexit⁹⁾.

III. *ius caesareum.* Quum litis, quae recentiori potissimum tempore de aetate atque auctoritate iuris illius inter summos profecto iurisconsultos magno cum ardore fuit agitata, supra mentionem feci ac simul, quid de illa sentiam, adieci, nemini mirum erit, quid sit, quod tertium saltem locum huic assignauerim collectioni. Nihil itaque hac de re iam trado,

9) Francofurti, curante GVST. GEORGIO KOENIG A KOENIGSTHAL, an. 1766. f. Continet hic tomus II. speculi Alemannici ius prouinc. et feud. auctorem veterem de beneficiis cum commentario perpetuo, glossario et indice HIERON. V. DER LAHR, ac codicem iur. prov. et feud. aleman. e biblioth. Caesarea.

trado, sed moneo, tot quidem codices haud nominari posse; inter eos autem exstare, quos nosse decet interpretem iuris Germanici. Referimus ante omnia inter illos quatuor codices, quos SENCKENBERGIVS possedit, videlicet *Eschwegienssem*, qui seculo quinto et decimo est scriptus, ac sine dubio quondam vsibus ciuitatis Eschwegiensis inseruiit: *Coloniensem*, seculo XIV. accurate scriptum, quem solum ideo nominauit, quod, qui SENCKENBERGIO eum dono dederat, Coloniae illum emit: *Vlmensem*, qui, iudice eodem iurisconsulto, initio seculi decimi et quarti est exaratus, hac tamen aetate, qua ius caesareum profecto haud compositum fuit, exstare non potuit, atque *Osnabrugensem*, qui est chartaceus linguaue inferioris Saxoniae seculo XV. exaratus. Quum beatus SENCKENBERGIVS plura his de codicibus partim in praefatione *corpori iuris feudalis* praemissa, §. VII. p. 10. partim praefatione, quam *tom. I. corp. iuris Germanici*. praeposuit, protulit; iis accedunt *codex Guelferbytanus*, qui publicam bibliothecam Guelferbytanam ornat, seque haud quidem vetustate, eo tamen nomine commendat, quod plenissimus sit: *codex Wichtianus*, qui in manus peruenit MATHIAE VAN WICHT; ex seculo tamen sexto et decimo derinandus est, ideoque attentionem fere haud meretur: *Vffenbachianus*, qui longe vetustior fuit et ann. CIOCCCXIV. scriptus, vti coniicit SENCKENBERGIVS. Cum his coniungit CHR. VLR. GRUPEN, in *observat. rerum et antiquit. Germanicarum et Romanarum*, obs. XXX. p. 482. duos iuris Alemannici codices, Francofurtensem aequae ac Heidelbergensem, quorum MELCH. GOLDASTVS in praefatione, *den Reichshandlungen* praemissa, meminit ideo, quod ius caesareum magis, quam speculum Sueuicum complecti arbitratur; ei tamen refragatur SENCKENBERGIVS: *codicem* potius *Stockheimensem* modo memoratis in *visionibus diuersis*, cap. III. §. I. p. 25. sqq. adnumerat, ac simul specimen scripturae eius ibi exhibet. Coniicit strenuus ille iuris caesarei patronus, plures adhuc exstare codices, vel minimum periisse, eumque in finem ad exempla librorum provocat, qui quondam Tremoniae, Coloniae ac Lu-

cae exstiterunt; sed nemo adhuc eos in lucem protulit. Primus, qui eius notitiam pleniorē eruditīs hominibus daret, fuit ZACH. CONRAD. AB VFFENBACH, in *bibliotheca Vffenbachiana MSta. part. IV. p. 74.* et SENCKENBERGIUS illud primum integrum in lucem emisit publicam, quumque partem eius corpori iuris feudalis inseruit, p. I. sqq. totum ius caesareum vulgavit tom. I. *Part. corp. iuris Germanici*, p. I. sqq.¹⁰).

His iungimus iura prouincialia minus principalia, e quibus saltim nominamus:

I. *ius Austriacum prouinciale*, de cuius aetate supra iam est disputatum. Illud in lucem emiserunt, diuersis tamen ex codicibus, IO. PETR. DE LVDEWIG, *reliquiis manuscriptorum*, tom. IV. p. I. sqq. ac HENR. CHRIST. L. B. DE SENCKENBERG, *visionibus diuersis de collectionibus legum germanicarum*, p. 213.

II. *ius prouinciale Rustringense*, seculo decimo tertio compilatum, atque a FR. ES. PVFENDORFIO, *obs. iuris vniuersi*, tom. III. p. 36. sqq. editum:

III. *ius vetus Frisicum*, quod initio seculi decimi et quarti est conditum, atque iam, obseruante WICHTIO, in *dem Vorbericht zum Ostfriesischen Landrecht*, p. 133. ann. CIÖCCCCCLXVIII. typis est descriptum:

IV. *ius Emsicum*, ann. CIÖCCXCII. editum et a WICHTIO in *Ostfriesischen Landrecht*, p. 648. in lucem emissum:

V.

10) Prodiit tom. I. Francofurti, cura G. G. KOENIG A KOENIGSTHAL, 1760. f. Exstat in parte eius prima; Ius Caesareum f. *Kaiser-Recht*, germanice et latine, ordo iudiciar. prouinc. f. *Richtstich Landrecht*, Ordo iudiciar. iur. feudal. f. *Richtstich Lehnrecht*. vterque germ. et latin. et syllabus vocum aut obscurarum aut obsoletarum cum earum expositione, et illustramentis Grashofianis in iur. Caes. Lib. I. et II.

V. *leges conuentus obftalbomici*, anno MCCCXXIII. rogatae, praefantiffimum iurisprudentiae Germanicae mediae monumentum. SIBRANDVS TETARTVS SICCAMA primum *legibus Friforum*, Franequerae MDCCXVII. 4. adiecit. Sequutus illum est CAR. GVIL. GAERTNERVS; nec minus eas cum *legibus Friforum* coniunxit, Lipfiae MDCCCXXX. 4. ac haud ita pridem vna cum verfione earum germanica, non minus antiqua, notis vere felectis adparuerunt tract. *von den Landtaegen der Frifen in den mittlern Zeiten bey Vbftalsboom*, Bremae MDCCC LXXVII.

VI. *ius Femariense*, quod promulgatum effe conftat ann. MDCCCXXVI. et a IO. CAR. HENR. DREYERO, in *der Sammlung vermifchter Abhandlungen*, tom. II. p. 1017. fqq. publici iuris factum:

VII. *ius Bauaricum*, quod anno MDCCCXXXVI. eft conditum. Historiam eius referunt HENR. CHR. SENCKENBERGIVS, *de legibus gentis Bauaricae*, Gieffae MDCCCXXXII. ac IO. HEVMANNVS, in *opusculis*, p. II. fqq. Prodiit iam sub nomine *des Rechtbuchs*, ius prouinciale Bauaricum feculo decimo et quinto, atque illuftris eius interpres, CASP. L. B. DE SCHMIDT, *commentar. ad ius municipale Bauaricum*, tom. II. p. 3. duarum editionum meminit, quae ifto tempore typis funt descriptae, quarumue altera anno MDCCCLXXXIV. atque altera anno 95. eiusdem feculi XV. adparuit. Prioris quoque meminit V. C. GEORG. GVIL. ZAPFIVS in elegantiffimo libello, haud ita pridem edito, *annalibus typographiae Auguftanae*, p. 28. atque obferuat, infcribi librum: *das bairifch rechtbuch*, haecque in fine legi: *gedruckt und volendet zu Augspurg vor fant Mattheus, des H. zwelfpoten tag, An. dni in LXXXIV. Jare*, atque id eo maiori iure animadverto, quum HEVMANNVS, qui de iure hoc bene meritus eft, neutrum horum librorum vidit, et quod ex SCHMIDII commentario didicit, folum loco memorat. profert. Modo laudatus iurisconfultus illud ex pluribus codicibus manufcriptis atque inprimis *Schwarzianis* in *opusculis*, p. 54. fqq. promulgauit:

VIII. *ius frificum boreale*, quod ann. MDCCCXXVI. eft litteris mandatum atque a modo nominato viro,

DREYERO, in tom. I. *der Abhandlungen*, p. 473. sqq. translatum :

IX. *ius Dithmarsicum*, quod eodem seculo, videlicet ann. cccccxlvii. est confectum. Illud ex codice authentico, quem etiam HENR. GIESEBERTVS, *periculo statutor. harmonico, introd. III. nr. 75. p. 20.* habuisse videtur, protulit ERN. IO. DE WESTPHALEN, *monument. ineditor. rer. Germanicarum, tom. III. p. 1731. sqq.* et fallitur IO. GVIL. GADENDAM, *historia iuris cimbrici, speciatim Slesuicensis et Holsatici, sect. II. §. 14. p. 88.* ubi leges a WESTPHALEN editas a primo exemplari descriptas esse haud potuisse putat, propterea quod recentioribus placitis, anno LVI. et LXV. conditis, sensim sint auctae, quum GIESEBERTVS animadvertit, *possessorem libri iuniorem haec placita successue, ut ex comparatione scripturae adparet, hinc inde inseruisse.* Quemadmodum GIESEBERTVS animadvertit, idem ius adhuc eodem seculo ann. criciter cccccclxxxv. typis antiquis, omissa mentione loci et editoris, est impressum; nec vlla nobis sese offert ratio huic narrationi fidem denegandi, quemadmodum recte observat GADENDAM, *loc. memorat.*

Sed iam verto me ad classem posteriorem, quae iura complectitur *statutaria.*

Inter ea, quae seculo undecimo litteris consignata sunt, solum *statuta WEIDENSIA* referre possumus, quae PAVLL. DAN. LONGOLIVS in *den sicheren Nachrichten von Brandenburg Culmbach, tom. II. p. 181.* in lucem edidit, quum privilegium, quod illa complectitur, datum sit anno cxxxvii. sed supra iam monui, tempus hoc mihi suspectum videri magisque probabile esse, illa seculo decimo tertio, immo forsan sequenti esse condita.

Ex seculo duodecimo nomino 1) *statuta SVSATENSIA*, quae THEOD. GEORG. GVIL. EMMINGHAVIS, in *memorabilibus Susatensibus*, Ienae ccccccxxxix. p. 101. et FRANC. DOM. HAEBERLIN et quidem partim in *venerando vetustatis monumento, statutis Susatensibus latinis*, Helmstadii ccccccxlvi. et ccccccxlix. partim in *analectis medi*

dii aevi, p. 507. in lucem protraxerunt publicam, quaeue modo laudatus EMMINGHAUSIUS *commentario in ius Susatense antiquissimum*, Francof. et Lipsiae, anno c1010cclv. illustravit: 2) *statuta FREYBURGENSIA*, primum in *chronicon Freyburgense*, quod IO. SCHILTERVS *Koenigshofii Elsassischer Chronik* adiecit, p. 11. translata, et postea a IO. DAN. SCHOEPEFLINIO, in *historia Zaringo Badensi*, tom. IV. iuris publici facta: 3) *ius Slesuicense*. Quantum pretii ei sit statuendum, inprimis monstrat ERN. IOACH. DE WESTPHALEN, *praefat. tom. III. monumentor. ineditorum*, p. 85 ¹¹⁾. Quum iam ille ex *codice FLOTOWIANO*, *loco mem.* multa iuris illius capita promulgaret, haud ita pridem antiqua haec statuta ex codice autographo membranaceo curiae Ebeltoftensis edidit PETR. KOFOED. ANCHER *farragine legum antiquarum Daniae municipalium* ¹²⁾, p. 1. ac simul specimen scripturae illius exhibuit; his autem 4) *privilegium* illud HALENSE addimus, quod beatus BOEHMIVS in *den diplomatifchen Beytraegen zur Schlesifchen Rechte und Geschichte*, part. I. p. 1. sqq. in lucem emisit, quum scite atque eleganter monstrat, necessario illud iam ante annum c10clxxviii. esse conscriptum.

Sequens seculum foecundius fuit, si iura in illo respiciamus condita. Vt praecipua istorum saltem nominemus, anno eius seculi ix. 1) conditum est privilegium, civitati STADENSI, ab imperatore, Ottone IV. ann. c10ccix. datum, atque a FRID. ES. PVFENDORFIO, *observation. iuris uniuersi*, tom. II. *adpend.* p. 152. vulgatum. Post annorum XIII. spatium 2) leges municipales BRUNSVICENSES sunt compilatae, quas GOTTFR. GVIL. LEIBNITIVS, tom. III. *scriptorum rerum Brunsvicensium*, p. 404. in lucem emisit publicam, ac anno XL. 3) privilegium exaratum civitatis LIPPIENSIS, quod modo laudatus PVFENDORFIVS, tom. III. *observationum*

Ddd 5

num

11) Conf. L. A. G. SCHRADER *Lehrbuch der Schleswig-Holsteinischen Landrechte* Tom. I. Kiel. 1800.

12) Hafniae 1776.

num iuris vniuersi, p. 109. in lucem protraxit. Neque minus litteris designata 4) ann. *CIDCCCXLIII.* iustitia LVBECENSIS, a consulibus ciuitatis Lubecensis in honorem Abelis, ducis Iutiae, missa ciuibus Tunderensibus, quae reperitur in ERN. IOACH. DE WESTPHALEN, *tom. III. monumentor. ineditorum*, p. 619. ac eodem tempore concessa sunt 5) iura a Wenceslao I. Bohemiae rege, Primislao, Otocari I. filio, ciuitati BRVNENSI in Morauia, quae publici iuris fecit HENR. CHRIST. SENCKENBERGIVS, in *visionibus diuersis de collectionibus legum Germanicarum*, p. 297. quatuor vero annis peractis comparuerunt 6) statuta LVNEBURGENSIA, a IO. HENR. DREYERO, in *den Nebenstunden*, p. 361. edita. Nouum nacti sunt priuilegium 7) STADENSES, quo iura ipsorum praecipua sunt praescripta ann. LIX. Illud quoque protulit PVFENDORFIVS, *obseruat. iuris vniuersi*, *tom. II. p. 157.* atque 8) anno LXVI. scriptum esse constat codicem iuris LVBECENSIS, qui ciuitati Dantiscanae est missus, atque a IO. CAR. HENR. DREYERO, *tom. I. der vermischten Abhandlungen*, p. 445. adiectus. Mentionem merito hoc loco quoque 9) facimus statutorum, quae quidem extra Germaniam sunt condita, nil tamen, nisi mores Germanicos in se continent, videlicet RIGENSIVM, quorum confectio ad annum eiusdem seculi LXX. est referenda. Primus quidem, qui proferre ea credidit, fuit FRID. ES. PVFENDORFIVS, *tom. III. obseru. iuris vniuersi adpend.* p. 222. sed elegantissimus ille iurisconsultus, GERH. OELRICHS, illud in dubium adhuc vocat ac credit, codicem, quem PVFENDORFIVS in lucem protraxit, statuta potius Hamburgensia esse complexum: OELRICHSIO autem debemus splendidam statutorum Rigensium editionem, quam sub inscriptione: *dat Rigische Recht und de gemeenen Stichtischen Rechten*, Bremae *CIDCCCLXXIII.* procurauit. Iungimus iis porro 10) statuta ciuitatis SALZWEDEL, quae exstant in PVFENDORFII *obseru. iuris vniuersi*, *tom. III. p. 398.* 11) statuta AVGVSTANA, lingua Germanica ann. LXXVI. conscripta atque a me *tom. IV. der vermischten Beyträge zum deutschen Recht*, p. 1. primum publici iuris facta: 12) *die erneuerte Hand.*

Handfeste von LEOBSCHVZ, quae eodem anno huic ciuitati data est ab Ottocaro III. rege Bohemiae atque edita tom. I. *der diplomatischen Beyträge zur Untersuchung der Schlesischen Rechte und Geschichte*, p. 4. 13) statuta HAMELENSIA, quae leguntur in PVFENDORFII *obseruat. iuris uniuersi*, tom. II. *adpend.* p. 167. atque 14) statuta STADENSIA, ann. LXXIX. composita atque a HENR. CHRIST. DE SENCKENBERG, *select. iuris et historiar.* tom. VI. p. 162. FR. ES. PVFENDORFIO, *obseruat. iuris uniuersi*, tom. I. p. 163. atque NIC. ANT. HENR. IULIO DE GROTHAVS, *dissertatione*¹³⁾, quam auspiciis IO. STEPH. PUTTERI, Gottingae MDCCCLXVI. defendit, vulgata. Sequuta haec sunt 15) ann. LXXXII. statuta VLZENSIA, a IO. GVIL. HOFMANNO, *collect. document. ineditorum*, tom. I. p. 236. atque PVFENDORFIO, tom. I. *obs. iur. uniuersi*, p. 239. in lucem emissā ac post duos annos non solum 16) APENRADENSIA, a IO. CAR. HENR. DREYERO, tom. III. *der vermischten Abhandlungen* p. 1375. subiecta¹⁴⁾; sed etiam 17) FLENSBURGENSIA, quae ERN. IOACH. DE WESTPHALEN, tom. IV. *monument. ineditorum*, p. 1898. in lucem publicam emisit¹⁵⁾; his autem accesserunt ann. LXXXIX. 18) statuta ERFORDIENSIA antiquiora apud IO. HENR. DE FALCKENSTEIN, *historia critica et diplomatica ciuitatis Erfordiensis*, libr. II. cap. III. p. 129. ann. LXXXI. 19) HAMBURGENSIA, quae protulit ERN. IOACH. DE WESTPHALEN, tom. III. *monument. ineditorum*, p. 3063. ann. LXXXIV. 20) FREYBERGENSIA, quae AVG. FRID. SCHOTTVS, in tom. III. *der Sammlung zu den Stadt und Landrechten*, p. 142. eruditius exhibuit, quaeue ab iis paullo

13) Sub tit: *Statuta Stadensia de anno MDCCCLXXIX. ex codice authentico accurate descripta.*

14) Recusa in *Corpore statutorum Slesuicensium, oder Sammlung der im Herzogthum Schleswig geltenden Land und Stadtrechte*, II. B. 1795.

15) Recus. ibidem. In eodem volumine continentur quoque Statuta *Haderslebeniana* de anno 1292,

paullo recentioribus, a me *tom. III. der Beyträge*, p. 150. editis, omnino differunt: ann. XCVI. iura 21) VINDOBONENSIA, a SENCKENBERGIO, *visionibus diuersis*, p. 283. edita ac 22) iura, ab Ottone duce *accolis terrae nouae* data et a PVFENDORFIO, *tom. II. obseruat. iuris vniuersi*, p. I. in lucem emissā, atque 23) anno CIOCCCI. statuta CELLENSIA, quae ediderunt GVIL. GOTTFR. LEIBNITIVS, *script. rer. Brunsvic. tom. III. p. 483.* et FRID. ES. PVFENDORFIVS, *obs. iur. vniu. tom. II. p. 12.* Quum omnia haec legum patriarum corpora seculo hoc tertio ac decimo adparuerunt, idem quoque adfirmandum est 24) *de iuribus TREMONENSIBVS vetustis*, quae reperiuntur in IO. CAR. HENR. DREYER *Nebenstunden*, p. 411. 25) statutis SALFELDENSIBVS, quae ex codice authentico primum iuris publici feci *tom. I. der vermischten Beytraege zum teutschen Recht*, p. 13. 26) statutis MVHLHVSANIS, quae BENI. CHRIST. GRASSHOFIVS, *de origine et antiquitatibus Muhlhusanae*, p. 231. ac 27) GOSLARIENSIBVS, quae exhibuit GVIL. GOTTFR. LEIBNITIVS, *scriptor. rerum Brunsvicensium*, *tom. III. p. 1484.*

Restat *seculum decimum et quartum*. Inter iura, quae hac aetate adparuerunt, principem tenent locum: 1) statuta BREMENSIA ann. III. compilata. Comparuerunt partim in *der Nachlese von alten und neuen, fremden und eignen — Abhandlungen*, *Stuck III. p. 46.* partim in GERH. OELRICHSII, viri de iurisprudencia patria optime meriti, *vollstaendigen Sammlung alter und neuer Gesetzbucher*, *Bremae CIOCCCLXXI. p. 4. sqq.* 2) ERFORDIENSIA, ann. VI. congesta atque ex codice authentico *tom. I. der vermischten Beytraege zum deutschen Recht*, p. 65. a me in lucem emissā: 3) NORDHVSANA, anno IX. compilata, quorum editionem debemus HENR. CHRIST. L. B. DE SENCKENBERG, *visionibus diuersis, ac collectionibus legum germanicarum*, p. 318. 4) DIPHOLTANA anno XVIII. confecta atque a FRID. ES. PVFENDORFIO, *tom. I. obs. iuris vniuersi, adpendice*, p. 137. iuris publici facta: 5) NORDLINGENSIA, quae eiusdem sunt aetatis ac primum a HENR. CHRIST. DE SENCKENBERGIO, *visionibus diuersis*

diuersis de collectionibus legum Germanicarum, p. 355. adiecta: 6) HAMELENSIA anno XXXV. conscripta atque a PVFENDORFIO, tom. II. *obseruat. iuris vniuersi*, p. 270. exhibita: 7) APENRADENSIA ¹⁶⁾, quae non minus hoc anno sunt compilata atque a CHRIST. DREYERO, tom. III. *der vermischten Abhandlungen*, p. 1437. prolata, 8) FRANCOFVRTENSIA, ann. LII. confecta, quae partim in HENR. CHRIST. SENCKENBERGII *selectis iuris et historiarum*, tom. I. p. I. partim in den *Zusaetzen vieler wichtigen und merckwürdigen Materien samt deren Anbange und Zugaben, welche zu einer erleuter- und ausführung wie auch vermehrung der meisten über die Reformation der Stadt Franckfurt gemachten anmerkungen dienen konnten* ¹⁷⁾, p. 325. reperiuntur, ac tandem 9) ORLAMVNDANA, ann. LXXXI. composita ac a me tom. II. *der vermischten Beytraege*, p. 61. edita.

Quum praestantissima illa opera, quibus nostro potissimum, quo iam viuimus, seculo omnia haec iura patria sunt in lucem publicam emissa, quaeue debemus ERN. IOACH. DE WESTPHALEN, FRID. ES. PVFENDORFIO, CHRIST. HENRIC. SENCKENBERGIO, IO. CAR. HENR. DREYERO, AVG. FRID. SCHOTTIO, GERH. OELRICHS atque aliis, saepius sunt a me memorta: iis denuo recensendis merito supersedeo. Neque eandem ob rem opus est, vt adhuc mentionem faciam *der vermischten Beytraege zum deutschen Recht*, quae meis sub auspiciis Ienae prodeunt, sed ad *recentiora* iura potius me conuerto. Quum tantus eorum est numerus, vt nulla in Germania existat provincia vel regio: quid quod nulla ciuitas, quae non suis fruatur iam legibus, fines mihi praescriptos omnino transgrederer, si iam illa speciatim recensere vellem. Laborem hunc haud adgredior ac tantum collectiones praecipuas illarum nomino. Duplex illarum est genus. Quum in pri-

mam

16) *Skraa* dicta; Reperiuntur in laudati *Corp. Statut. Slesvic.* tomo II.

17) *Francof.* 1775.

nam classem eas scribimus, quarum auctores intra limites huius vel illius prouinciae haud perstiterunt, sed sese ad singulas extenderunt regiones, multas, quae eam in classem cadunt, profecto haud nominare possumus, atque illae, quae isto in numero locum vindicant, a litteratis saltem priuata auctoritate sunt susceptae; neque sitim eius, qui sese totum iurisprudentiae consecrauit patriae, satiare queunt. Inprimis laudanda solum est voluntas ABRAHAMI SAVER, qui *fasciculum iudiciarii ordinis singularem, das ist, ein schoner Ausbund etlicher Chur und Fursten Gerichts Ober und Unter; auch Grafen und Herren Landordnungen, dergleichen vornehmer Reichsstädte erneureten Reformationen* 8. fasc. 2. Vol. Francofurti MDCLXXXIX. fol. in lucem edidit. Eum sequuti sunt IO. IAC. DE WEINGARTEN, *fasciculis diuersorum iurium, part. I -- IV. f.* Norimbergae MDCCXC. IO. STEPH. BURGEMEISTER, *in dem deutschen corp. iuris publici et priuati*, Ulmae MDCCXVII. ac GEORG. MELCH. LUDOLF, *in collectione quorundam statutorum prouinciarum et urbium Germaniae*, Wezlariae MDCCXXXIV. ac hisce libris CHRIST. DE NETTELBLA, *thesaurum iuris prouincialis et statutarii Germaniae*, cuius volumen primum ann. MDCCCLVI. ac secundum anno sequenti prodiit, eo nomine adiungere possumus, quod vel minimum auctor illius proposuerat, antiquioribus iuribus etiam recentiora adiungere. Iure itaque etiam locum in hac classe adsignare licet AVG. FRID. SCHOTTII *Sammlung zu den deutschen Land- und Stadtrechten, III. Theile*, Lipsiae MDCCCLXXII. sqq. ac *den vermischten Beytraegen zum deutschen Recht, Theil I -- VIII*¹⁸⁾, quae mea cura hic anno MDCCCLXXI. ac sequentibus lucem adspexerunt; iis vero addere possumus GEORG. CHRIST. KREYSIGII, *Beytraege zur Historie der Chur und Fürstlich Saechsischen Lande, tom. VI. Altenburgi* MDCCCLIV. ac

18) Apparuit Tom. I. 1771. Tom. II. 1772. Tom. III. 1773. Tom. IV. 1774. Tom. V. 1775. Tom. VI. 1777. Tom. VII. 1781. Tom. VIII. 1793. 8.

ac HENR. GOTTL. FRANCKII *neue Beytraege zu den Geschichten Staats Lehn und priuat Rechten der Lande des Chur und furstlichen Hauses zu Sachsen, erstere Theil*, Altenburgi MDCCLXVII. quum non minus in vtraque hac sylloge iura quoque promulgata sunt statutaria. Haec vna de classe: in alteram scribendae sunt collectiones iurium huius vel illius prouinciae. Pleraeque solum in prouincialibus absoluuntur; nonnunquam tamen iis quoque adiuncta sunt municipalia et inprimis sequentes memoratu sunt dignae: *die Churbraunschweig - Luneburgischen Landesordnungen und Gesetze zum Gebrauch der Furstenthumer, Graf und Herrschaften Calenbergischen Theils*, vol. I-- IV. Gottingae MDCCLXXXIX. sq. et *die Churbraunschweig - Luneburgischen Landesordnungen und Gesetze zum Gebrauch der Furstenthumer - Graf und Herrschaften Zellischen Theils*, vol. I-- V. Luneburg. MDCCLXXXI. CHRIST. OTT. MYLII *corpus constitutionum Marchicarum*, tom. I- VI. vna cum continuatione, tom. I- IV. Berolini MDCCLXXXVII — MDCCLXXV. f. 10. CHRIST. LVNIGII *Codex Augusteus*, vol. I. et II. Lipsiae MDCCLXXIV. et eius continuatio, Lips. MDCCLXXII. f. FRID. DETLEV. CAR. DE CRONHELM *corpus constitutionum regio Holsaticarum*, tom. I- III. Altonae MDCCLXIX ¹⁹⁾. IO. CAR. DAENERT, *Sammlung gemeiner und besonderer Pommerscher und Rugischen Landes - Urkunden, Privilegien, Vortraege, Constitutionen und Ordnungen*, tom. I. et II. Stralsundii MDCCLXV ²⁰⁾. CHRIST. OT-

19) Accessit Tom. IV. a. 1750. *Corpus statutorum prouincial. Holsatiae* constituens.

Add. *Corpus statutorum Slesuicensium*, oder *Sammlung der in dem Herzogthum Schleswig geltenden Land und Stadtrechte*, nebst denen für diese Gegenden erlassenen neuern Verfügungen. Mit Anmerkungen. I. B. 1794. II. B. 1795. 4.

20) Aucta est haec collectio supplementorum Tomo I. 1782. et Tom. II. 1786. f.

OTT. MYLII *Corpus constitutionum Brandenburgico Culmbacensium, Vol. I-IV.* Baruthi MDCCCXXXVI. IO. CHRIST. DE OETKEN, *corpus constitutionum Oldenburgicarum, part. I-VI.* Oldenburgi MDCCCXXII.²¹⁾ ac *Sammlung Fürstl. Hessischer Ordnungen und Ausschreiben nebst dahin gehoerigen Erleuterungs und andern Rescripten, tom. I. II. III.* Cas- selis MDCCCLXVII.²²⁾ W.

§. XVI.

Recentio-
rum in-
terpretat-
oni infer-
viunt sta-
tuta anti-
qua.

Vti vero recentiora tantum Statuta, quae ex iure patrio et peregrino mixta sunt, nor- mam decidendarum causarum in iudiciis prae- bent: ita illorum interpretationi antiqua Statu- ta dici non potest quantum inferuiant. * Quae si antiqua lingua germanica scripta sunt, cu- ius praecipuae et vetustissimae dialectus sunt, Franco Theotisca, et Cimbro Saxonica: ha- rum opus esse notitia facile intelligitur, quia sine illa nec antiqua Statuta intelligi, nec ad illustranda recentiorum capita adhiberi pos- sunt.

* Magnam proinde gratiam a iuris patrii studiosis haud dubie initurus esset, qui *Codicem Statutorum Germ. medii aevi* luci publicae exponeret, eique *glossarium vocum forensium* eiusdem aevi adiceret. Est vero, quod speramus, virum excellentissimum, IO. CAROLVM HENR. DREYERVM, quem tale opus

21) Supplementor. Tomi II. ib. 1731. 4. prodierunt.

22) His subiungo: P. F. ARPE *Sammlung Mecklenbur- gischer Landesgesetze.* Collect. I — IV. 1739 — 1740. 4. — C. T. GERSTLACHER *Samml. Württen- bergischer Gesetze.* Vol. II. Stuttgart. 1759 — 1760. 4. — *Hildesheimische Landesordnungen* Vol. III. 1782 — 1791. 4. — *Samml. der Würzburgischen Landesverordnungen, Vol. II.* Würceb. 1776. f.

opus minari accepimus, hoc quoque nomine praeclare de litteris meritum esse, et ut est cunctis ad hanc prouinciam ornandam necessariis praesidiis instructus, votis eruditorum satis facturum.

Vix quidem credendum est, virum hunc incomparabilem, grauissimis impeditum negotiis, tantum vnquam nacturum esse otii, ut laborem hunc susceperet omnino utilem; post beati tamen ECKHARDI fata, ut iam vidimus, plures surrexerunt, qui vel minimum quaedam iura antiquiora in lucem protraherent. W.

§. XVII.

Omne ius ciuile ad statum ciuitatis adcom-
modatum est. Hic vero rationes supponit, Iuris Rom. ciu. et iuris Germ. principia inter se discre-
quibus ciuitas constituitur, et instituta, quibus pant.
illa tum in publicis, tum in priuatis negotiis
continetur. Quamuis vero communes quae
dam omnium rerum publicarum rationes, et
communia instituta dantur: tamen propriae cui-
vis ciuitati ac peculiare status publici rationes
sunt, et propria ac singularia instituta. * Quod-
si forte similia alterius ciuitatis instituta in altera
deprehendimus, aliter tamen illa se in hac, at-
que in alia ciuitate habere, satis experientia
confirmat. ** Iam quum alias status publici ra-
tiones in republica Rom. quam in Germania,
eiusque particularibus ciuitatibus, et diuersa
Rom. et Germ. instituta fuisse nemo, nisi rerum
omnium ignarus, neget: ex rationibus autem
cuiusque ciuitatis et institutis *principia iuris ciui-
lis propria et domestica* ducantur: non possunt
non iuris Rom. ciu. et iuris Germanici princi-
pia inter se quam maxime ut plurimum discre-
pare.

* Exinde patet, de usu hodierno iuris Iustiniani recte
iudicare neminem posse, nisi et illius rationes

politicis intelligat, et nostrae reipublicae statum cum istis conferat. FRANC. CAROLVS CONRADI *Institut. iuris ciu. prolegom.* §. 12. Vir perillustis ERNESTVS IOACH. DE WESTPHALEN *comment. de distincta pract. ratione in iure priuat. R. G.* §. 25. sq.

** Multis hoc exemplis, si opus esset, v. c. *patriae potestatis, emancipationis, tutelae, praescriptionis, contractuum*, aliisque, quae omnia longe aliter se apud Germanos, quam apud Rom. habent, probari posset. Quin tametsi testamenta tandem Germani, clericorum artibus inducti, admiserunt: tamen multis in locis Statuta et ordinationes provinciales longe aliam et paullo simpliciore testandi formam praescribunt. *Ius Hamburg. P. III. tit. I. art. XXII. Ius Lubec. II. tit. I. art. II. Statuta Zittaviens. tit. von Testamenten.*

Haec est quoque vera ratio, cur parum utilitatis perceperit iurisprudentia ex laboribus HENR. GIESEBERTI, IOACHIMI HOPPII, SAMVELISQUE STRYKII, quum ille in libris suis, quos reliquit, videlicet *deuteronomio harmonico Israelis communibus legibus gentium et specialibus plurium populorum. Hamburgi MDCLXXVII. Iustiniano harmonico rationibus iuris vniuersalis, diuini et gentium communibus et specialibus populorum plurium illustrato, Lubecae MDCLXX. ac inprimis periculo statutorum harmoniae practicae, part. I. et II. Lubecae MDCLII.* conuenientiam iurium patriorum cum legibus peregrinis, sine villo tamen iudicio, monstrare studuit; hi vero in operibus, nec tironi ignotis, praecipui iuris capita tamquam vsum iuris Romani modernum ostendere voluerint. Monstrat id copiosius HENR. CHRIST. L. B. DE SENCKENBERG *in den Gedanken von dem iederzeit lebhaften Gebrauch des uralten deutschen burgerlichen und Staatsrechts in denen nachherigen Reichsgesetzen und Gewonheiten, cap. II. §. XXI. p. 60. W.*

§. XVIII.

Axiomata
in inter-

Ex iis, quae dicta haecenus sunt, certa colligimus axiomata, in interpretatione iurium pro-

prouincialium et Statutorum probe obseruanda, ^{pretatione}
 et reliquis interpretandi regulis omnino prae- ^{iurium}
 mittenda. I. Quodlibet ius ex suis, hoc est, ^{prou. et}
 propriis ac domesticis principiis explicandum ^{statutor.}
 est; II. inanis et prorsus inutilis est opera, iura ^{obseruan-}
 romana et germanica in suauem quamdam con- ^{da.}
 sonantiam, seu harmoniam redigendi: III. iura
 recentiora ex antiquis quodammodo pendent,
 lucemque accipiunt; IV. interpretationem Sta-
 tutorum secundum legitimas hermeneuticae re-
 gulas instituendam esse.

§. XIX.

Ex primo igitur axiome sponte intelligitur, ^{Quid ex}
 I. falsum et plane absurdum esse canonem, siue ^{primo axi.}
 procordicum illud, *Statuta ex iure ciuili Rom.* ^{omate in-}
interpretanda, limitanda, et restringenda esse; si- ^{telligi pos-}
MON PETR. GASSER diff. de procordico vulgari sta- ^{fit?}
*tuta ex iure communi esse interpret. * 1)* II. aequè
 grauiter eos falli, qui Statuta quaeuis Germa-
 nicarum ciuitatum, vt sunt hodie comparata,
 (§. XV.) sine discrimine ex iure patrio expli-
 canda esse existimant; III. Statuta esse inter-
 noscenda, et sanctiones ipsorum distinguendas,

* Nulla regula tam inuita Themide excogitata, et
 in iurisconsultorum scholas intrusa est, quam
 haec ipsa, quae contortas Statutorum interpreta-
 tiones peperit, et ius vniuersum misere peruertit.
 Nimis profecto argutae sunt rationes, quibus re-
 gulam hanc vel commendant, vel probant docto-
 res, *Statuta nimirum sterilia esse instar mularum,*
quae non pariunt, ideoque stricte interpretanda;
esse instar edictorum praetoriorum et decurionum in
municipiis decretorum; statuta esse specialia et cor-

E e e 2

recto-

*rectoria iuris communis, specialia autem non esse multiplicanda, et correctoria esse odiosa, adeoque restringenda, aliaeque, quas recenset GASSERVS diff. cit. §. 2. et §. 22. Sed quam vera fuerit illa regula in statutis municipiorum, quae post constitutionem Antonini Caracallae, amissa sentim αὐτονομία, legibus Romanorum communibus subiecta erant, de quibus erudite differt EZECHIEL SPANHEMIVS orbis Rom. exercitat. II. cap. XVI. sq. tam peruerse ad statuta ciuitatum Germanicarum, ex diuersis iuris principiis ducta, adplicatur. Quod quum ipsa recta ratio inculcat, mirandum sane est, tot perspicacissimi ingenii viros falsitatem regulae istius non perspexisse. Sed nimia romani iuris veneratio iis omnem intelligentiae aciem praestrinxerat. Hanc non immerito *superstitionem iuridicam* adpellat vir illustris AVGVSTIN. A LEYSER diff. de superstitione iuridica cap. II. §. 24. et cap. III. §. VI. sq. qua plures hodie capti sunt, quam quidem quis existimet.*

Plura hac de re proferunt IO. VLR. CRAMERVS diff. de recta statutorum interpretatione, Marburgi MDCCXXXIX. ac DAV. GEORG. STRVBE, in *den Nebenstunden*, tom. V. p. 31. sqq. W. 2).

§. XX.

Interpres Quum inanis et infructuosus labor sit, iura discernat, romana et germanica in harmoniam cogendi: (§.

-
- 2) Add. GABR. BERNH. PAGENSTECHER Diff. de interpretatione statutorum, ubi contra vel praeter ius commune disponunt, Harderov. 1735. — ANDR. FLOR. RIVINI Progr. num iura statutaria dubia vel obscura ex iure Romano declarari vel suppleri debeant? Viteb. 1746. 4. — GE. CHRIST. ALBRECHT SPIES de cauta germanicorum mixti generis statutorum interpretatione, Altorf. 1764. 4. — IOH. DIETERICVS MELLMANN, specimen II. cautionum, quae in iuris germanici priuati studio et applicatione sunt adhibendae. Kiliae 1783.

(§. XVIII) opera potius danda erit interpreti quae sunt legum prouincialium et Statutorum, vt quae ex iure sunt ex iure patrio, et quae iuris Romani pro- patrio et quae iuris Rom.
 be discernat. * Vagum enim, incertum, et male cohaerens ius fit necesse est, quod ex vario et diuerso iure permixtum et confusum est, siquidem ex diuersis principiis diuersas gigni conclusiones manifestum est. Separatis autem iis, quae moribus patriis, et quae legibus peregrinis adscititiis debentur, facile licet quaeque ex propriis, iisque certis principiis derivare, explicare, et iuris confusionem, qua nulla maior pestis, nulla capitalior est in iurisprudencia, deuitare. IO. PETR. DE LVDEWIG *opusc. miscell. Tom. II. L. IV. opusc. I. §. I. sq.* Vir perillustis, ERNESTVS IOACHIM. DE WESTPHALEN *comment. de distincta pract. rat. in iure priu. R. G. §. 19. 21.*

* Praeclare IO. SCHILTERVS *exercit. ad pand. II. additam. ad §. XII. p. 27. interea, inquit, quominus vagum ius doceamus, utriusque iuris principia ac fundamenta penitus sunt eruenda et solidius ponenda, mores utriusque populi et status diuersae reipublicae rite discernendi et quae secundum has normas receptibilia sunt, accuratius diiudicandum.* Vtinam vero hoc sibi dictum putassent iurium prouincialium et Statutorum interpretes, IO. SCHMIDIUS, Cancellarius Boicus, *commentario ad ius Bauaricum*, CAROLVS DE MEAN *ad ius Leodiense*, DAVID MEVIUS *ad ius Lubecense*, HARTWICVS A DASSEL *ad ius Luneburgense*, HENRICVS GIESEBERTVS *in Iustiniano harmonico, Deuteronomio harmonico, et periculo Statutor. harmonico*, alique, quos recenset laudatus DE LVDEWIG *loc. cit.* vt eo maiori cura statutorum et legum prouincialium rationes expendissent, causasque discrepantiae inuestigassent. Sed illud potius negotii sibi datum esse crediderunt, vt iurium germanicorum argumenta cum iure rom. in

concordiam adducerent. Hinc quum saepenumero fingant iuris rom. et germanici concentum, vbi nullus adparet, non possunt non ἀσύντατα et contortissimas proferre interpretationes. IVSTVS HENNING. BOEHMER *Exercit. ad Pand. X. §. 5. sq.*

§. XXI.

Iura recentiora ex antiquis quodammodo pendunt et lucem accipiunt.

Quumque iura recentiora ex antiquis pendant, lucemque accipiant: facile adparet, non negligenda esse in explicandis statutis recentioribus statuta antiquiora.* Nullum enim institutum Germanicum tam immutatum est posteriori tempore, quod non aliquid ex prisca indole trahat et retineat: nullum statutorum caput iuris peregrini admixtione tam inquinatum et adulteratum, quod non ex antiquis Statutis declarari et illustrari possit. Quantulumcunque vero illud est, quod ex iure patrio in emendatis siue nouissimis statutis superest, et nulla dari statuta certum est, quae non aliqua saltem instituta germanica contineant:** illae ipsae tamen iuris patrii reliquiae vt intelligi et explicari queant, consulenda sunt statuta antiquiora, vt fundamenta earum et principia inde eruantur.

* Egregie laudatus BOEHMERVS loc. cit. §. 4. sunt statuta locorum et leges prouinciales in plerisque argumentis nil nisi rudera antiqui iuris, quo Germani generatim vsi sunt, indeque est, quod in tot infinitis materiis adhuc inter se conueniant. Rationem rei huius eleganter reddit IO. WILHELMVS WALDSCHMID, Marburgensis quondam academiae Procancellarius celeberrimus, *diff. de singular. quibusdam et antiquis in Hassia iuribus praef., not. a. p. 2.* eo tamen non obstante studium patrii iuris et obsoleti, et etiamnum vigentis, utilissimum esse, plurimumque et hic referre credimus, vt nihil anti-

antiquitatis penitus ignoretur. Quamvis enim tempora, aliaeque causae in una alteraque parte quid immutauerint, omnia tamen ad indolem primaeuam etiamnum respiciunt, ad quam exigenda, explicanda et restringenda illa etiam sunt, quae mutationem aliquam subierunt. Adde, posteriorem statum ciuitatis publicum ex eo, qui fuit antea, intelligi, et quum ratio iuris ciu. in statu ciuitatis singulari contineatur: facile patet, nec publicum, nec priuatum ius hodiernum rite intelligi, nisi perspectis, quoad opus, antecedentibus status publici rationibus et vicissitudinibus.

****** In promptu causa est. Nonnulla enim Germanorum instituta ita comparata erant, aut cum plurimorum emolumentis et salute coniuncta, ut sine insigni reipublicae conuersione aboleri non possent, quantumcunque etiam de tollendis illis laborarent iuris rom. admiratores, id quod acute iam animaduertit vir perillustis, HENRICVS CHRISTIANVS DE SENCKENBERG *histor. Statutor. Francofurt. §. XIII. Tom. I. Select. iur. et histor. p. 523. add. V. A. IO. STEPH. PUTTERI elementa iur. germ. §. 32.* Ut autem non omnium prouinciarum et ciuitatum eadem ratio est: ita in aliis plura, in aliis pauciora instituta et iura patria retenta sunt, quod iura prouincialia et statutaria satis demonstrant.

§. XXII.

Neque vero statuta solum antiqua euoluenda sunt, sed, quod rei caput est, fontes statutorum, quae interpretatione indigent, ante omnia inuestigandi et adeundi. ^{Hinc fontes statutorum, quae interpretanda, adeundi} Fontes illi statutorum sunt vel *propiores*, vel *remotiores*. Iam quum ciuitates quasdam aliarum, quae magnam sibi iuris dicundi famam confecerant, statuta vel sponte, vel iubente, aut largiente Principe adoptasse, supra demonstratum sit: (§. XII.) nemo dubitat, quin illa inter *fontes propiores* primo loco ponenda sint, et prae ceteris

in subsidium vocanda. Quamuis vero ciuitates petita ab aliis ciuitatibus, vel secum communicata statuta ad proprias status sui rationes attemperarint, et exigente necessitate immutauerint: * tamen si antiquiora vtriusque ciuitatis statuta inter se conferantur, in nonnullis illa inter se conspirare facile deprehendes. Ex quo efficitur, vt vel obscuriorum verborum sententia, vel plenior loci dubii explicatio, vel generale principium, ex quo conclusiones in Statutis recentioribus obuiaae, ** fluunt, ex fontibus illis hauriri possit.

* Fieri potest, vt ciuitas quaedam, quae ius alterius ciuitatis olim recepit, postea, auctis rerum incrementis, de industria statuta sua immutet, vt neque in forma verborum, neque in ordine et dispositione legum vtriusque ciuitatis statuta inter se conueniant, forsitan ideo, vt memoriam petiti et accepti ab altero iuris exstinguat. Sufficit tamen, si in argumentis iurium inter se consentiant, licet vel maxime in oeconomia et forma verborum inter se discrepent. Exempla paullo inferius suppeditabimus. Sic *Statuta Stadenſia*, quae annum 1279. praeferunt, et edita exstant apud virum perillustrem, FRIDER. ESAIAM PVFENDORFIVM *Obſeruat. iuris vniverſi adpend. n. VI. p. 163.* tota fere quoad argumenta et verba e codice iuris Hamburgensis descripta sunt, teste *αὐτόπτη* perillustri Dn. EE WESTPHALEN *Tom. IV. monument. inedit. rer. Germ. p. 2084.*

Tria sunt eiusmodi iura statutoria, quae in rebus pariter ac verbis inter se conueniunt, videlicet *Hamburgensis*, *Stadenſia* et *Rigenſia*, ita vt saepius inter se confundantur. Optime hoc ostendit GERH. OELRICHS in splendida editione *statutorum Rigenſium*, quae Bremae, ann. c1010CCLXXIII. lucem adspexerunt. W.

** Haud raro enim in Statutis hodiernis consecutaria quaedam, vel effecta etiam superesse obseruamus omisso, vel abrogato principio, siue iure antiquo,
ex

ex quo illa fluxerunt. Quae si a iuris rom. ratione abhorreant, et si quaenis sanctiones ex principiis deriuandae et explicandae sunt: (§. XVIII.) nemo non concedet, fundamenta eorum et principia e statutis antiquioribus et fontibus repetenda esse. Exemplis rem mox confirmabimus.

Licet non negandum sit, statuta aliarum ciuitatum inter propiores statutorum fontes esse referenda, si recepta fuerint haecque ex istis postea formata, eademque ob causam statuta *Rostochiensia* feliciter haud esse explicanda, nisi simul *Lubecensia* consulantur, propterea quod apud *Rostochienses* statuta *Lubecensia* obtinerent, antequam illa litteris designarent, ac iam ipsis *ius ciuitatis Lubecensis* concederet dux *Henricus Burewinus* ann. *CIÖCCXVIII.* vti obseruat *IO. CAR. HENR. DREYERVS*, in *der Einleitung zur Kenntniss der zu Lubeck ergangenen Verordnungen*, p. 220. nemo tamen arbitrari debet, iis fontes illos propiores absolui, quum illud saltem locum habet in sanctionibus earum ciuitatum, quae antequam illas conderent, aliarum fruerentur legibus. Adiungere potius iis debemus partim mores ac consuetudines, quas in iudiciis sequerentur, partim sententias latas. Superuacanei operis culpam profecto vix effugere possem, si mores cuiusuis ciuitatis primum eius statutorum fontem fuisse, copiose demonstrare vellem. Neque tironem id fugit. Constat id quoque ex denominationibus, supra a me indicatis, et id iam saepius a me pariter atque *ECKHARDO* est monitum. Neque vero minus certum est, hanc in rem adhibitas quoque fuisse sententias iudicum. Inter illas sine dubio tenebant principem locum *die Weisthumer*; siue *testimonia a iudiciis de consuetudinibus in iis obtinentibus lata*. Nota sunt sub diuersis nominibus, ita vt quoque vocentur *Hubrechte*, *Dingnoteln*, *Hofrechte*, *Hofsprachen*, *Hofrollen*, *Landestaedinge*. Sine dubio deriuanda sunt ea ex aetate, qua iudices nullas adhuc leges scriptas prae se haberent, ex quibus controversiae deciderentur, eademque ob causam quaestiones de eo, quid iuris sit, scabinis ad decidendum proponerent. Initio responsa haec, quae darent, litteris haud designabantur; postea vero id est factum.

Quae benigniore fortuna ad nos sunt delata, quaeue exhibent IO. SCHILTERVS, *de curiis dominicalibus*, p. 35. seqq. HERM. ADOLPH. MEINDERS, *diff. de iurisdictione colonaria et cur. dominical.* Lemgouiae MDCCCXIII. IO. IAC. REINHARDVS, *in den iuristisch historischen Ausführungen*, Th. I. p. 39. CHRIST. VLR. GRVPEN, *discept. forens.* p. 844. IO. CHRI. STRODTMANN, *de iure curiali litonico*, p. 52. HENR. CHRIST. L. B. DE SENCKENBERG, *corp. iur. Germanici*, tom. I. part. II. p. 64. IO. GOTTFR. LEHMANNVS, *in den Anmerkungen über das sogenannte Holsten. Landrecht*, Glückstadii MDCCCXXV. ac CHRIST. HARTMANN SAM. GATZERT, *progr. de dominio Moeni, quatenus inprimis spectat ad serenissimos Hassiae Landgrauios tamquam comites in Catimeliboco*, Gießae MDCCCLXXI. aetatem, qua maiores nostri ipsa statuta litteris mandare coeperint, haud antecedunt ac multo minus id adfirmare licet de collectione illa consuetudinum Salisburgensium, quae sub nomine *des Salzburgerischen Landtaedings*, seculo sexto et decimo est congeſta, atque a me tom. II. *der vermischten Beyträge*, p. 149. edita; sine dubio tamen eodem tempore vſu venerunt, quo alibi ipsa statuta sunt compilata, ac simul mihi omnino est probabile, antiquissima statuta non, nisi ex eiusmodi notitiis consuetudinum, sensim ac sensim a scabinis conscriptis, esse orta. Istud potissimum ex eo colligo, quod in illis nulla ordinis ratio sit habita: immo saepissime vna res saepius repetatur et aliis tantum proponatur verbis, vti quilibet statim videbit, qui paullo intentius perlegit statuta *Susatensia*, *Lubecensia*, *Hamburgensia*, *Stadensia* atque alia; cum his autem iungamus ipsas sententias, a scabinis in his, vel illis controuersis pronunciatas. Plerumque rationem decidendi eruere studebant, quantum possent, eamque in statuta sua transferebant; nonnunquam tamen maiores eas integras iuribus inseruisse, ac vel minimum illis adieciſſe, discimus ex statutorum antiquiorum *Erfordensium* capite xv. quod incipit: *Dit ist von hern Runarte*, tom. I. *der vermischten Beytraege*, p. 104. Cognoscimus idem porro ex *libris ordaliorum Bremensium*, qui ab antiquo abhinc tempore praecipuam

cipuam iuris statutarii Bremensis conficeret partem, uti constat ex GERH. OELRICHS, *Sammlung Bremischer Gesetzbücher*, p. 67. atque iis, quae traduntur in *commentat. von den Gesetzen der Reichsstadt Bremen*, cap. 2. in der Nachlese von alten und neuen — *Abhandlungen* part. II. p. 224. neque minus idem clare testatur initium iuris antiqui *Hamburgensis*, quod tom. IV. *monumentor. inedit.* ERN. IOACH. DE WESTPHALEN, p. 2083. exstat: *Im nahmen des Vaders unde des Sones und des hilghen Geestes is dit Ordeel-Bok beschreiben unde is gedeelet in XIII. Stücke.* Rudolphus I. imperator ann. CIOCCCLXXVI. in charta, quam exhibent IO. CHRIST. LVNIG, in *dem Reichsarchiv*, part. spec. contin. IV. part. II. p. 89. ac IO. BYRCHARD. MENCKENIVS, tom. I. *script. rer. Germanicar.* p. 1457. clare testatur, ius Augustanum ortum esse ex *sententiis definitiuis seu iudicialiter latis*, in *unum collectis*, atque idem adfirmat de iure Goslariensi aequae ac Argentoratensi Fredericus II. in diplomatibus, quorum meminerunt IAC. DE KOENIGSHOVEN, in *der Elsassischen Chronik*, cap. 8. §. 207. p. 266. ac IO. MICH. HEINECCIUS, *antiquitat. Goslariensibus*, libr. II. p. 218. Mecum hac in re prorsus conuenit IO. CAR. HENR. DREYERVS, *loc. memor.* p. 226. quumque tandem in nostris prouinciis magistratibus etiam sequente aetate nihil vsitatus fuit, quam quod statutis suis sententias aequae ac rescripta superiorum, quibus illa declarantur, vel illustrantur, adiicerent, sine dubio id ex consuetudine hac antiquissima deduci debet. Eiusmodi collectiones, statutis adiectas, exhibent *die vermischten Beyträge*, tom. II. p. 383. et tom. VI. p. 292. W.

§. XXIII.

A propioribus fontibus ad remotiores progrediendum est, inter quos refero I. *vicinarum civitatum* statuta, et *vicinarum prouinciarum* leges; II. tabulas contractuum varii generis, *chartas* et *diplomata*, in illis terris scripta, in quibus iura, de quorum interpretatione quaeritur, usu et quidem a propioribus ad remotiores pro gredien- dum.

vigue-

viguerunt; III. *consuetudines gentis*, quae vel in prouincia est originaria, vel quae ex ipsa terra egressa, et sub alio sole lares sibi constituens, iura antiquae patriae sancte seruauit.

§. XXIV.

Vicina-
rum ciui-
tatum sta-
tuta et pro-
vinciarum
LL.

Quod ad vicina iura attinet, planum mani-
festumque est, multum illa vicinarum ciuitatum
statutis, et vicinarum regionum legibus prouin-
cialibus explicandis prodesse. Vti enim fini-
timae gentes, et vicinae ciuitates plerumque
communia studia et instituta habent, nec mul-
tum diuersas in plerisque rationes status publi-
ci seruant: ita communibus quoque moribus
et legibus illas vti necesse est. Hinc mirificus
ille legum concentus vicinarum gentium, quem
tum in antiquissimis Germ. legibus, Salica et
Ripuaria, Baiuuariorum et Alemannorum, An-
glorum et Werinorum * etc. tum in recentio-
ribus statutis et iuribus prouincialibus animad-
vertimus. Vicinorum igitur locorum iura in-
spicere, ex iisque statuta interpretari iubent
ALDERAN. MASCARDVS *de interpretat. statut.*
concl. II. n. 123. 125. DAVID. MEVIVS *ad ius*
Lubec. qu. praelim. X. n. 30. Part. II. dec. 251. n. 2.
CHRISTINAEVS *comment. ad Leg. Municip. Mech-*
lin. p. 10. LYNCKER *diff. de adquaestu. coniug.*
*Francofurt. §. 19. §. 26.***

* Obiter hic admonendus est lector, ne per *Weri-*
nos intelligat Thuringos, circa Werram fluuium
olim habitantes, quippe qui numquam Anglorum
vicini fuerunt, sed *Warinos* siue *Varnos*, ad
Varnam fluuium in Megapolitano tractu et Pome-
riana confidentes, vti insigni eruditionis adpara-
tu, et grauissimorum scriptorum testimoniis con-
tra CONRINGIVM, LEIBNITIVM, ECCARDVM,
LVDEWIGIVM, aliosque, probatum dedit vir per-
illu-

illustris DE WESTPHALEN *praef. Tom. I. Monument. ineditor. p. 106.*

** Sic bonorum communio inter coniuges Francofurti, vti in multis aliis Germ. locis viget. *Reformat. Francofurt. P. V. T. V. art. 2.* Ab hac neque doctores, neque nobiles exclusos esse vt probet LYNKERVUS, vel potius IO. ESAIAS SCHNEIDERVS in *diff. cit. §. XXVI.* ad vicinorum locorum statuta, et ordinationes Solmensem et Badensem prouocat, et aequae illas generalibus verbis ac Statuta Francofurtensia vti ostendit. Alia eiusmodi interpretationis exempla adfert V. C. RICCIUS *histor. statutor. L. II. c. XI. §. III.* Vid. perillustris HENRICI CHRISTIANI DE SENCKENBERG *diff. de legibus gentis Bavaricae §. 7. et 24.*

Quum auctor inter remotiores fontes antiquiorum iurium et statutorum vicinarum ciuitatum statuta, vicinarumque prouinciarum refert leges: de iis satis superque disputatum arbitror. Neque minus de legibus prouincialibus, quas media tulit aetas, omnia tetigi, quae hac de re notatu sunt digna; antiquiores autem attentionem nostram adhuc merentur. Intelligimus sub iis leges Germanorum antiquissimas, quae conditae sunt, quum Carolingi rei publicae tenerent clauum, easque in singulares ac vniuersales diuidimus. Singulares hae sunt:

I. *lex Salica.* Quando haec lex fit condita, quae in lingua id fit factum: vbi Salii, qui illum condiderunt, habitauerint et quo in loco aliis celeberrima haec lex fit scripta; diuersa tamen ratione inprimis disquirunt IO. IAC. CHIFFLETIVS, *orat. de terra et lege Salica*, Bruxellis MDCLXXXIII. IO. GOTTL. HEINECCIUS, *praef. de origine, auctoritate atque usu legis Salicae*, praemissa PETR. GEORGISCH, *corp. iuris Germanici*, IO. STEPH. WIESAND, *de lege Salica*, Lipsiae MDCCCLXII. ac HENR. CHRIST. L. B. DE SENCKENBERG, *visionibus diuersis de collectionibus legum Germanicarum*, cap.

cap. I. p. 7. sqq¹⁾. Ediderunt illam separatim IO. TILIVS, Parisiis c1010LXXIII²⁾, FRANC. PITHOEVS, Parisiis c1010CII³⁾, GOTTFR. WENDELINVS, Antuerpiae c1010CXLIX. fol⁴⁾, HIERONYM. BIGNON, Parisiis c1010CLXVI. IO. GEORG. ECCARDVS, Francof. et Lipsiae c1010CCXX⁵⁾, ac
IO.

-
- 1) Add. CHR. GOTTL. BIENERI *commentarii de origine et progressu legum iuriumque germanicorum* Lib. I. cap. III. §. 13. sequ.
 - 2) Haec *Tiliana* vocatur, quamvis post mortem TILII († 1570.) apparuit. Inscripta est sic: *Aurei venerandique antiquitatis libelli Salicam legem continentes a Chlodoueo, Childeberto et Clotario Christian. Reg. prius editi et postremum a Carolo M. emendati et aucti, item leges Burgundion. Alemannor. Saxon. Baiuvarior. Ripuarior ex veteribus libris emendatiores et auctiores. Paris. ap. Io. du Puys in 16. Hanc vero antecessit alia editio sine loco et anno impressionis in forma minima, quam descripsit SENCKENBERGIUS in visionibus p. II. et FR. CHRPH. ION. FISCHER in der Litteratur des germanischen Rechts, p. 23.*
 - 3) Prodiit haec editio cura FR. LINDENBROGII. In hac, aequae ac in HIERON. BIGNONII editione, lex illa emendata a Carolo M. s. vt dicunt, repetitae praelectionis, exhibetur; eamque LINDENBROGIUS in *codice legum antiquarum* repetiit.
 - 4) WENDELINI editio *Pactum legis Salicae antiquiorem*, quem primum HEROLDVS, *originum et antiquitatum libris*, publicauerat, continet.
 - 5) ECCARDI editio comprehendit: I. *Pactum L. S. antiquiorem* quemadmodum ab Heroldo et Wendelino publicatus est, emendatum ex msc̃tis codd. et notis illustratum, II. *Pactum L. S.* ex codice vetustissimo Guelferbytano ab auctore primo editum diversumque in plurimis ab exemplari Heroldino, c. notis. p. 119. III. *L. S.* vt e Pithoei exemplari a Lindenbrogio et Bignonio edita est, c. additionibus Reg. Francor. Childeberti et Chlotarii, Caroli M.

IO. GEORG. SCHERZIVS, in *thesauro Schilteriano antiquitatum teutonicarum*, tom. II. p. I. sqq ⁶).

II *leges Ripuariorum*, quas STEPHANVS BALVZIVS, in tom. I. *capitularium regum Francorum*, p. 29. sqq. transtulit; IO. autem GEORG. ECCARDVS legibus Salicis *libro modo memorato*. 207. adiecit ⁷).

III. *leges Alemannorum*, quas STEPH. BALVZIVS, in *capitul. reg. Franc.* tom. I. p. 53. ac IO. SCHILTERVS, *not. ad Koenigshouii Elsassischer Chronic*, p. 623 ⁸). iuris publici fecerunt ⁹).

IV.

M. et Ludov. P. Pipini et Widonis Ital. regum Ottonis I. Henrici II. Conradi I. et Caroli IV. Impp. omnia ex codd. mstis partim primum edita et notis illustrata. p. 143.

- 6) Vtrumque, tam antiquiorem, quam recentiorem textum haec *Schilteriana* editio sistit, illum ex cod. Bibliothecae Parisiensis vetustissimo, subnotatis ex Heroldiana editione et codice Guelferbytano, quem ECCARDVS in lucem emiserat, lectionibus variantibus; hunc vero ex editione STEPHANI BALVZII (in *Capitular. Reg. Francor.* Tom. I. p. 281.) vna cum FRANC. PITHOEI ac HIERON. BIGNONII notis textui cuique subiectis. Prodiit vero *Thesauri Schilterian.* tom. II. Vlmæ 1727. fol. Inuenitur praeterea textus antiquior apud GOLDASTVM *Constitut. imperial.* Tom. III. p. 2. atque etiam apud PAVLVM CANZIANI, *Barbar. Legib. antiquis*, Vol. II. p. 9. et reformatus cum decretionibus et capitularibus ad legem Sal. proprie spectantibus ibid. p. 120. additae sunt BIGNONII et ECCARDI notae. IDEM, *Vol. v.* antiquioris legis Sal. exemplaria duo ab Heroldino in pluribus diuersa diuulgauit.

- 7) Hanc ECCARDI editionem repetiit CANZIANI, Vol. II. p. 296.

- 8) Latine, cum versione germanica.

- 9) Nec minus GOLDASTVS, Tom. II. *Scriptor. rer. Aleman.* p. II. sequ. CANZIANI, Vol. II. p. 321. c. ipsius notis.

IV. *leges Baiuvariorum*, de quibus inprimis CHRIST. HENR. L. B. DE SENCKENBERG, *de legibus gentis Bauaricae*, Giesſae, MDCCCXL. differuit¹⁰):

V. *leges Frifonum*, quas ſeparatim ediderunt SIBR. TETARDVS SICCAMA, *Franequerae* MDCCCXVII. 4. et CAR. GVIL. GAERTNERVS, *Lipſiae* MDCCCXXX. 4¹¹).

VI. *leges Anglorum et Werinorum*, quae tom. I. *ſcriptorum rerum Brunſuiceniſium*, GVIL. GOTTFR. LEIBNITII p. 81. comparuerunt¹²).

VII. *leges Saxonum*. Exhibet illas memoratus LEIBNITIVS, tom. I. *ſcriptor. rerum Brunſuiceniſium*, p. 77. ac CAR. GVIL. DE GAERTNER, *legibus Saxonum tribus, quae exſtant antiquiſſimis*, *Lipſiae* MDCCCXXX¹³).

VIII. *leges Burgundionum*¹⁴).

IX.

10) Exſtant apud BALVZIVM, tom. I. p. 91. ap. CANCELIANVM Vol. II. p. 356. Nuper eas in germanicam linguam tranſtulit IO. NEPOM. MEDERER, ſub tit: *Leges Baiuvariorum oder aelteſtes Geſetzbuch der Baiuuarier, nach einer alten Handſchrift der Univerſitäts Bibliothek zu Ingolſtadt; ins Deutſche überſetzt und mit Anmerkungen erläutert.* Ingolſtadtii 1793.

11) Editioni *legum Saxonum* adiectae ſunt. Hanc Gaertneri editionem repetiit CANCELIANI Vol. III. p. I. c. notis integris SICCAMAE. —

12) Nec non Vol. III. *barb. leg.* CANCELIANI p. 31. Illuſtrauit has leges CAR. GOTTL. ROESSIG *Commentatione* (inaug.) *ad titulos ſex priores legis Angliorum et Werinorum*, *Lipſiae* 1784. 4. Vid. de hoc ſcripto IO. LVDW. KLÜBER *kleine iur. Biblioth.* B. I. p. 369.

13) Gaertnerianam edit. exhibuit CANCELIANI Vol. III. p. 37. Conf. CHR. GOTTL. EINERTI *Diſs.* (reſp. IOH. GOTTFR. MÜLLERO) *fragmenta obſervationum ad veterem legem Saxonum*, *Lipſ.* 1779.

14) Separatim has leges Lugduni ann. 1611. prodiſſe commemorat FR. CHRPH. ION. FISCHER, *Litteratur des germaniſchen Rechts*, p. 21. Exſtant ap. CANCELIAN. Vol. IV.

IX. *leges Wisigothorum*¹⁵⁾.

X. *leges Ostrogothorum*¹⁶⁾ ac

XI. *leges Longobardorum*. Hae iam prodierunt cura NIC. BOERII, Lugduni c1610XII. 4. atque alterius litterati hominis, qui nomen suum latere voluit, Venetiis c1610XXXVII. recentiori autem tempore LVD. ANT. MVRATORIUS codices Mutinenses aeque ac eos, qui bibliothecam Ambrosianam ornant, contulit ac cum notis et animaduersionibus illas edidit *scriptor. rer. Italicarum*, tom. I. part. II. p. I. sqq.¹⁷⁾.

Cum

15) PETRVS PITHOEVS primum eas protulit, sub tit.: *Codex legum Wisigothicarum*, c. *Isidori Hispal. Ep. de Gothis, Vandalis et Sueuis historia s. chronico*, Paris. 1579. fol. Postea GVIL. FORNERIUS easdem editioni CASSIODORI adiecit, (Paris. 1589.) easdemque ANDR. SCHOTTVS tomo III. *Hispan. illustrat.* et CANCIANI Vol. IV. *Barbar. Legg.* inseruit. Variantes denique lectiones cod. membran. divulgavit SENCKENBERGIUS *von dem lebhaften Gebrauche des uralten deutschen und bürgerl. Staatsrechts* p. 239. — Vid. CHR. GOTTLIEB. BIENERI *historiae legum Wisigothicarum spec.* I. Lips. 1783.

16) Pithoeus separatim eas, s. edictum Theodoricianum Parisiis edidisse dicitur; adiectae inueniuntur editionibus *Cassiodori*. Exstant quoque apud GOLDASTVM, tom. III. *Constit. imperial.* p. 18. et CANCIAN. Vol. I. p. I.

17) BOERIUS, HEROLDVS, MVRATORIUS atque GEORGISCH, chronologicam harum legum procurauerunt collectionem; LINDENBROGIUS vero ac GOLDASTVS, *Collectione consuetudin. et legum imperial.* (Francof. 1613.) illam, quam in certum ordinem redigere studuit *Petrus Diaconus Cassinensis* Logotheta, Exceptor et Chartularius imperii. Novissimus earum editor, F. PAVL. CANCIANI, *Barbar. Legibus antiquis*, Vol. I. p. 57. sqq. ordinem a MVRATORIO restitutum, lectionem vero Lindenbrogianam reddidit, notasque et varias lectiones

Cum his iungendae sunt *leges vniuersales*; siue *capitularia regum Francorum*. Editiones illorum quum a me supra *libr. I. cap. 8.* ad §. cccxii. sunt indicatae, labore hoc merito supersedeo, ac solum illos nomino, qui leges has, quas iam recensui, iunctim ediderunt. Sunt IO. SICHARDVS, *legibus Ripuariorum, Baioariorum et Alemannorum*, Basileae c1510xxx. 8. BASILIVS IO. HEROLDVS, *originum ac Germanicarum antiquitatum libris, seu legibus Salicis, Alemannorum, Saxonum, Anglorum, Thuringorum, Burgundionum, Francorum, Ripuariorum, Baioariorum, Westphalorum, Werinorum, Frisiorum, Longobardorum, Theutonum*, Basileae c1510lvii. fol. FRID. LINDENBROGIUS, *codice legum antiquarum, in quo continentur leges Wisigothorum, edictum Theodorici Regis, lex Baiuvarior. decretum Thassilonis ducis, lex Rip. l. Saxon. Anglior. et Werinor., Frisionum, Longobardor. constitutiones Siculae, s. Neapol. capitulare Caroli M. et Ludov. Imp. una cum glossario. Francof. c1510cxiii. fol.* ac PETR. GEORGISCH *corpus iuris Germanici antiqui cum praefat.* IO. GOTTL. HEINECCIUS. Halae c1510ccxxxviii. 4. ¹⁸).

§. XXV.

p. 244. adiecit; Volumine autem II. eiusdem operis ex legum Longob. codice in Bibliotheca coenobii S. Ephemiae, Veronae, exstante, variantes lectiones, formulasque inde depromptas, ipsi a LVCIO DOLLEONIO postea transmissas, p. 461. protulit. Conf. BIENERVS, *Commentariis de orig. et progressu leg. iuriumque Germanor.* cap. III. sect. III. §. 48. p. 151.

19) Nec non saepius iam laudatum PAVLI CANCIANI opus, sub tit.: *Barbarorum leges antiquae cum notis et glossariis. Accedunt formularum fasciculi et selectae constitutiones mediæ aevi. Collegit plura, notis et animaduersionibus illustravit, monumentis quoque ineditis exornavit F. Paulus Canciani Ord. seru. B. Mariae Virg. S. T. D. Vol. I — V. Venetiis 1781 — 1792, fol.*

§. XXV.

Vicinorum locorum statutis proximae sunt
tabulae omnis generis contractuum, seu char-
tae et diplomata. Nam quum illa publica sint
rerum in foro contractarum, aut super aliis ne-
gotiis confecta instrumenta: non possunt non
ad normam iuris, in quouis loco et provincia
usitati, in quolibet negotio, quod inter partes
actum est, praescripta esse. * Quod si igitur
illis in locis scripta sunt, ubi ius statutorum,
vel ius provinciale, ex quo reliquiae in hodie-
nis statutis, vel legibus provincialibus super-
stitae, manarunt, viguit: magnam illam vim ad
probandas patriae consuetudines habere, nemo
non intelligit. Quo maius vero momentum ad
fidem rei faciendam faciunt chartae ac diploma-
ta: eo maiori iure illis locum inter *fontes iuris*
patrii relinquendum esse viri grauissimi, harum-
que rerum peritissimi existimant. Sed tenen-
dae quoque sunt regulae, quas de recta in-
terpretatione et adplicatione diplomatum con-
stituit vir perillustis Dn. DE WESTPHALEN
praef. ad. Tom. II. Monumentor. ineditor. p. 4-
6. sq.

* Quot quaeso tabulae exstant, quae de necessario liberorum et agnatorum in alienationem bonorum consensu, de retractu gentilitio, de communione bonorum inter coniuges, eiusque iuribus et effectis aperte loquuntur? Quot diplomata de diverso bonorum adquirentium et auctorum iure, de resignatione iudiciali, de iure pignoris, dote mariti, tutela maritali, eiusque effectibus, de testamenti factione, et alienatione quacunque non nisi sanis et vegetis corpore permissa, exponunt, et alia iuris patrii argumenta continent? Sed hac de re satis alibi diximus, et propediem pluribus agemus. *Introduct. in rem. diplomat. Germ.*

prooem. §. 14. sq. Sect. III. cap. III. §. 26. His rationibus haud vanis inductus, *ius Germ. privatum diplomaticum* olim promisit IO. PETRVS DE LVDEWIG, aptissimus, si quis alius, ad hanc prouinciam ornandam, ob immensam diplomatum chartarumque omnis generis, quas versauit, et penes se habuit, copiam. Vir doctus, quem diuinare, quam nominare facilius est, in libello Hannouerae a. 1741. edito f. t. *Gedancken vom Ursprung und Gebrauch derer Rechte in Teutschland cap. V. §. 8. et cap. X. §. 9.* institutum hoc valde probat, modumque ingeniose opus eiusmodi commode perficiendi exponit.

Omnino recte sese habent, quae hoc loco de usu diplomatum in iure Germanico differit ECKHARDVS. Vt solum quibusdam ostendam exemplis, siue vlla difficultate omnia haec capita iuris Germanici ex diplomatibus illustrari posse, chartae belle monstrant, feminas illustres perpetuae sese subiecisse curae, quemadmodum vel minimum ex iis, quas exhibent IO. PETR. DE LVDEWIG, *reliquis manuscriptor. tom. VI. p. 26.* VAL. FERD. DE GVDENVVS, *cod. diplomatic. tom. III. p. 539.* IO. IOACH. MVLLERVS, *in dem entdeckten Staatscabinet, part. VII. p. 29.* et HENR. CHR. DE SENCKENBERG, *in denen Gedancken von dem lebhaften Gebrauch des teutschen burgerlichen und Staatsrechts, p. 279.* id ostendi diff. *de cura sexus illustrium ex legibus chartisue publicis eruta*¹⁾. Eodem libello ex alio diplomate, quod CAR. MEICHELBECK, *histor. Frisingensis, tom. I. part. II. num. CCCCLII. p. 240.* promulgauit, demonstrare potui, non necessariam fuisse curatoris praesentiam in actibus feminarum, quae vno vel pluribus consanguineis essent stipati; et quantum quaeso lucis accendunt chartae doctrinae de consensu vxoris aequae ac liberorum in alienationibus adhibendo? Ita vendit Ludouicus, Thuringiae Landgrauius, abbati Vallis sancti Georgii curiam vnam et decem mansos secundum chartam,
a HAH.

1) Tom. II. opuscul. p. 1. sq.

a HAHNIO editam, *collect. monumentor. veterum, part. I. p. 92. cum favore Sophiae matris et Elisabeth uxoris.* Otto Burggravius de Kirchberg vendidit teste diplomate apud IO. BURCH. MENCKENIUM, *scriptor. rer. Germanicar. tom. I. p. 710. attodium suum in Kaplindorf praepositae, abbatisae et conventui sanctimonialium in Kaplindorf de consensu et bona voluntate dilectae Sophiae.* In alia charta de Burchardo et Heiderico, comitibus de Schontvelde, legitur apud CHRIST. LVD. SCHEIDTIVM *manifesta documentorum, p. 265. iam dicti nobiles decimas villarum Hermelingerode et Hage, quos ab ecclesia Moguntinensi in feodo tenuerunt, consentientibus uxoribus et filiis nostris manibus resignatas obtinere, ut iam innumeras alias, quae idem comprobant, silentio praeteream.* Quaenam indoles quondam fuerit ac natura castrorum eorum custodiae, sub nomine *der Burghnde* notae: quis nexus inter diuersas iurisdictionis species, eleganter docet charta apud VAL. FERD. DE GVDENVS, *cod. diplomat. tom. I. p. 596.* Simili ratione charta, quam exhibet STEPH. ALEX. WURDTWEIN, *subsidiis diplomaticis ad selecta iuris ecclesiastici Germaniae et historiarum capita elucidanda, tom. VI. p. 446.* semper mihi eo nomine notatu digna est visa, quod iura hominum priorum atque inprimis seruorum ecclesiasticorum eleganter exponat ac testamentum quondam non, nisi consensu heredum condidisse, docet diploma, a IO. PETRO DE LVDEWIG, *reliquis manuscriptorum omnis aevi, tom. IV. p. 100. iuris publici factum.* Alia tabula apud CAR. MEICHELBECKIVM, *histor. Frisingens. tom. I. part. II. p. 28.* ad differentiam respicit inter bona acquisita ac hereditaria, et IO. CHR. HARENBERG diploma Ottonis II. in *historia ecclesiae Gandersheimensis, diss. II. p. 420. iuris publici fecit, quod doctrinam de iurisdictione eiusue speciebus admodum illustrat, ac IO. PAVLL. KRESSIVS vindictis iustitiae iudicii recuperatorii, quae Helmstadii, c. 1000. lucem adspexerunt, integrum codicillum chartarum et diplomatum adiecit, quae naturae iurisdictionis municipalis ac iuribus, magistratui oppidano competentibus, mirum in modum facem*

praeferunt. Plura iam non addo; sed solum moneo, praeter tabulas contractuum, chartas ac diplomata libellos, in Germania media aetate conscriptos, nonnunquam reliquias iuris Germanici complecti, in quibus nemo profecto illas deprehendi, facile arbitraretur. Optime id monstrat ex exemplo elegantissimi illius poematis, quod *Reinke de Voss* est inscriptum, IO. CAR. HENR. DREYER quum plura capita rei inprimis iudiciariae veterum Germanorum ex illo illustravit in *der Abhandlung von dem Nutzen des treflichen Gedichts Reincke de Voss in Erklärung der teutschen Rechts - Alterthumer insonderheit des ehemaligen Gerichtswesens*, quae in eius *Nebenstunden*, p. I. sqq. legitur. W.

§. XXVI.

consuetudines gentis originariae, vel ex terra egressae, et alibi secundum figentis.

Sequuntur nunc consuetudines gentis, quae in prouincia originaria est, vel, mutatis patriis sedibus, in aliis terris consedit. His enim quin locus inter fontes statutorum debeatur, eo minus dubitari potest, quod antiqui moris in qua vis Germ. prouincia sancta mansit custodia, cuius reliquiae hodiernum in Statutis supersunt. Sic *Ius Saxonicum* pro fonte celeberrimorum Statutorum Susatensium, Hamburgensium, * Lubecensium, Bremensium, Luneburgicorum, item ciuitatum Holsaticarum, et inferioris Germaniae omnium merito reputatur. Neque minus in statutis ciuitatum superioris Germ. antiquis varia occurrunt, quorum rationes et fundamenta ex *Iure Francico*, vel *Sueuico* a viris doctis repetuntur.

* Hamburgum enim primarium erat munimentum Nordalbingiae, quae iure Saxonico utebatur teste HELMOLDO L. I. Chron. Slauor. cap. 47. apud LEIBNITIVM T. II. script. rer. Brunsvic. p. 577. Tres autem sunt Nordalbingorum populi, Sturmarii, Holsati, Thetmarzi, nec habitu, nec lingua

qua multum discrepantes, tenentes Saxonum iura. IDEM l. c. cap. VI. Praeter honorem Metropolitanae sedis, qua omnes nationes siue regna complectitur aquilonis, habet utique Hammerburgensis ecclesia praescriptos terminos suae parochiae, ultimam scilicet partem Saxoniae, quae est trans Albiham, et dicitur Nordalbingia, continens tres populos, Thethmarsos, Holsatos, Stormarios. Hinc tot Statutorum Hamburgensium capita cum iure Saxonico conspirant. Exemplo esse possunt art. VII. T. II. P. II. Statut. Hamburg. cum L. II. Iur. Prou. Saxon. art. LXX. art. IV. T. I. P. III. cum L. II. Iur. Prou. Saxon. art. XXXIV. et LII. Holsatia vero, antiquissima Saxonum patria, iura Saxonica constanter coluit, quae proinde multum praesidii iuris Holsatici, et Cimbrici explicationi adferunt, uti erudite, more suo, docuerunt vir perillustis DE WESTPHALEN praef. Tom. III. Monum. ineditor. p. 47. et 67. sq. 10. CAROL. HENR. DREYER de usu genuino iur. Anglo Saxon. in explicando iure Cimbrico et Saxon. §. III.

§ XXVII.

Vt igitur contendi Statuta et leges prouincia-^{Germani}les cum antiquissimis originariae gentis consue-^{enim, licet}tudinibus, legumque plurimarum sensus et^{in exteras}causas in illis inuestigari valde expedit: * sic^{prouincias} ipsa vnumquemque docebit experientia, eorum,^{se infude-}quae in statutis et iuribus prouincialibus occur-^{derint, pri-}runt, iurium rationes et origines in gentis do-^{scos tamen}cesticae, sibi que sub alio sole postea lares con-^{mores re-}stituendis, legibus moribusque reperiri. ** Ea^{tinuerunt.} enim Germanorum omnium antiquissimis temporibus indoles fuit, ut quamuis, relicto solo patrio, in exteras prouincias se infuderint, tamen prisca moris patrii memoriam sanctissime custodirent. Hinc fit, ut passim in plerisque Europae regnis instituta Germanica etiamnum

vigeant, et in vicinarum gentium legibus saepe sincerioris, minusque inquinati iuris Germanici vestigia, quam in ipsa Germania deprehendantur. HUGO GROTIUS *L. I. de iure belli et pacis cap. VIII. §. I.* IO. PETRVS A LVDEWIG *in diurnis Halensib. P. II. n. 70. p. 344. sq.*

* Exinde quoque intelligitur, qualis usus sit legum Germ. antiquissimarum, veluti Saliorum, Ripuariorum, Baiuuariorum, Alemannorum, Wisi Gothorum, Longobardorum, Saxonum, Anglorum et Varinorum, aliorumque populorum, quas HEROLDVS, LINDENBROGIUS, et V. C. PETRVS GEORGISCH *in corpore iuris Germanici* collegerunt, itemque Speculi Saxonici, et Sueuici, nempe *dogmaticus et doctrinalis non practicus*, quem nemo sanus illis legibus tribuit.

** Sic inter omnes constat, Saxones, Anglos et Cimbro, qui Holsatiam et Cimbriam incolebant, anno CCCXLIX. in Britanniam traiecisse, ibique regnum constituisse. BEDA *histor. ecclesiast. gent. Anglor. L. I. cap. XV.* Ex quo sponte liquet, iuris Holsatici et Cimbrici origines, rationes, et interpretationes ex legibus institutisque Anglo Saxonici petendas esse. Sane mirificos iuris Cimbrici et Anglo Saxonici concentus in singulis fere iuris argumentis luculentis exemplis ostendit Celeb. IO. CAROLVS HENR. DREYER *libello saepius laudato p. 93. sq.* Nemo igitur adfensionem facile cohibeat ab iis, quae vir perillustis IOACHIMVS ERNESTVS DE WESTPHALEN *in praef. Tom. III. Monument. ineditor. p. 87. sq.* eleganter disputauit. *In fontibus iuris Cimbriae collocantur leges Anglo-Saxonum, scriptae inprimis ab anno 597. usque ad aetatem regis Henrici II. Quamuis enim Anglo-Saxones de Iutae Cimbriam patriam egressi sint, et a consortio veterum conterraneorum disiuncti; non tamen ab antiquis consuetudinibus et iuribus ciuitatis communis se diuelli unquam passi sunt, quin potius patriorum institutorum tenacissimi exstiterunt, ut illa non solum in Britanniam inuexerint, sed et eadem custodierint*

verint ibidem facta testaque, licet deinde cum Danicis et Normannicis consuetudinibus cognatis praecipue coniuncta fuerint. Inde est, quod in iuribus Anglo-Saxonicis et Anglo-Danicis, licet in Britannia conditis, amicissimus ubique reperiatur concentus, miraque adseruetur apud Britannos memoria auctorum nominum, iurium, morumque Cimbricorum, ut ipsae leges Anglo-Saxonicae non potuerint non semper inferuire ciuibus Cimbris et Saxonibus, instar adiumenti in tuendis patriae institutis, condendis, et illustrandis Cimbriae sanctionibus omnis aevi.

Haud fallimur, vbi generatim regulam formamus, quod earum prouinciarum iura, in quas veteres Germani quondam migrarunt, optime inferuiant iurisconsulto, qui leges patrias est interpretaturus. Quum ante omnia Danica, Anglica aequae ac Suecica sunt nominanda, hocque nomine praeter laudatum DREYERVM notari merentur PETR. FRID. ARPE, *Themis Cimbrica; siue de Cimbrorum et vicinorum gentium antiquissimis institutis*, Hamburgi MDCCXXVII. CHRIST. NETTELBLADT *Themis Romano Suecica*, Greifswaldae MDCCXXIX. et PETR. KOFOED ANCHER. *farrago legum antiquarum Daniae municipalium*, Hafniae MDCCCLXXVI. iis iungere quoque possumus CHRIST. HARTM. SAM. GATZERT, *comm. de iure communi Angliae, of the common Law of England*, Gottingae MDCCCLXV. et IVST. CHRIST. LVD. DE SCHELLWITZ, *dis. de origine iuris Anglicani e vetusto Saxonum iure in doctrina de vero reorum nomine in processu citra errorem indicando*, Ienae MDCCCLXVII; ex Gallicis autem legibus ius inprimis non scriptum consuetudines Germanicas continet, eandemque ob causam praesertim commendandum est praestantissimum opus, quod sub sequenti inscriptione: *Les coutumes generales et particulieres de France et des Gaules, corrigees et annotées par Mr. CHARLES DE MOVLIN*, primum Lutetiae Parisiorum MDCLXXXI. duobus voluminibus prodiit et postea cura GABR. MICH. DE ROCHEMAILLET, Lutetiae Parisiorum MDCCXXXV. auctum est: neque minus pluribus cum accessionibus ibidem duobus tomis ann. MDCCCLXII.

et quatuor tomis ann. MDCCCXXIV. lucem adspexit. W.

§. XXVIII.

Statuto-
rum et LL.
prouincia-
lium inter-
pretatio
secundum
regulas
hermeneu-
ticas
instituenda.

Recte denique quartum axioma postulat, vt Statutorum aequae ac legum prouincialium interpretatio secundum legitimas hermeneuticae regulas instituatur. Statuta enim sunt leges, et quodcunque legis vim habet, illud, si dubium, si ambiguum, si obscurum est, interpretationem desiderat, absque qua nullus foret legis vsus in republica. Et quum hermeneutica veras interpretandi regulas tradat: nemo dubitauerit, quin secundum illas iura etiam statutoria debeant explicari, earumque ope verus illorum sensus eruatur. Ex quo porro consequitur, vt infusa sit regula, quam generatim commendant, *statuta stricte esse interpretanda* * adeoque prorsus ex iurisconsultorum scholis exterminanda. **

* Hanc quidem regulam non sine strepitu leguleii et formularii iurisconsulti cum vulgari doctorum turba decantant, etiamsi ratione prorsus destituatur. Operae autem pretium fuerit, fontem communis erroris paucis aperire. Videbant nempe boni illi iuris interpretes, statuta multa continere iuris rom. principiis non modo parum concinna, sed aperte etiam cum illis pugnantia. Quum vero falso sibi persuaderent, romanum *primarium* ius in Germania esse, et proinde regulam constituere debere: statuta *exceptionum* loco, aut instar priuilegiorum habenda esse existimabant. Hinc formulae, *statuta iura particularia esse, ad exceptionem pertinere, contra ius commune romanum fabricata, adeoque stricte aut saltem ita esse accipienda, ne nimis a iure communi recedatur.* NIC. CHRISTOPHORVS L. B. DE LYNKER de *statut. ciuitat. prouinc.* §. XXXV. n. 1. sq. Itaque ite statu-

statuta interpretari ex eorum sententia est, verbis statutorum, neglecta vera illorum sententia, et posthabitis rationibus et principiis, inhaerere, vt cum iuris romani placitis conueniant. E. g. si caput quoddam Statutorum de pactis successoriis inter coniuges, quae pactis dotalibus inferuntur, agit: ita illud interpretandum est, vt successio coniugum ex pactis dotalibus pro donatione mortis causa habeatur. Cur vero? quia iure Romano pacta successoria nulla sunt et illicita per *L. 19. et L. ult. C. de pactis*, et nominatim pactum de successione instrumentis dotalibus insertum prohibitum est in *L. 15. C. de pact.* et *L. 5. C. de pact. conuent. tam super dot. quam donat.* Ex quo porro facile colligitur, pactum tale quinque testium praesentiam requirere arg. *L. ult. §. 3. C. de iure codicill.* instar vltimae voluntatis quocunque tempore mutari et reuocari posse arg. *L. 4. D. de adim. vel transfer. legat.* Ita rationes subducunt WOLFGANG ADAM. LAUTERBACH in *colleg. theoret. tit. de pact. dotal. §. 14.* SAMUEL STRYCK de *cautel. contract. Sect. III. cap. VIII. §. 16. sq.* BENEDICTVS CARPZOV *Part. II. Const. 43. def. 5. et 6.* et tamquam coqui duo iura lepide confundunt. Alia eius generis exempla strictae interpretationis notarunt SIMON PET. GASSER *diff. de procardico, statuta ex iure cmmuni esse interpret. §. 25. sq.* et vir illustris AVGVSTINVS A LEYSER *diff. de superstitione iuridica cap. III. §. VII.*

****** Aequè absurdum est axioma *statutum nunquam in dubio pro correctorio habendum esse*, quoniam omnis correctio odiosa sit. DAVID MEVIUS *comment. ad Ius Lubec. quaest. praelim. IX. §. 33. sequ.* vbi ipse tot exceptiones adducit, vt regula officium suum perdat. Falsum quoque est, iura correctoria strictè esse interpretanda, siquidem lex correctoria aequè apta est ad recipiendam interpretationem laxam, ac strictam, vti rectè obseruat GOTTLOB GERHARD. TITIVS *Observat. ad Lauterbach. p. 312.*

§. XXIX.

Quae, cum
sit gram-
matica et
logica,

Quum interpretatio legum vel *grammatica*, vel *logica* sit, quarum *illa* in eruendo vero et germano verborum sensu versatur, *haec* vero inuestigata legis ratione, mentem eius aperit, et genuina eruit principia, ex quibus legitimae ducantur conclusiones: nemo non animaduertit, vtriusque rationem in explicandis Statutis habendam esse. Itaque primo regulas trademus, quae ad grammaticam interpretationem pertinent, deinde de interpretatione dialectica quaedam haud vulgaria praecipiemus.

§. XXX.

de genui-
no verbo-
rum sensu
dispicien-
dum,

Primo igitur in Statutorum interpretatione de genuino verborum sensu dispiciendum esse res ipsa monet. MEVIVS *ad Ius Lubec. quaest. praelim. X. n. I.* Superuacanea quidem videtur omnis hac de re praeceptio, siquidem statuta, quibus ad caussarum decisionem in foris nostris utimur, lingua germanica conscripta sunt et nemo linguae, quam cum lacte nutricis suxit, tam rudis videtur, ut verborum in illa occurrentium significationes ignoret. Sed ut taceam, voces formulasque fori usu apud Germanos receptas, a vulgi usu et cognitione remotas esse, in recentissimis Statutis saepe occurrunt vocabula antiqua, et ex pristina fori et reipublicae memoria deprompta, de quibus illud M. Antonini Imp. *de rebus suis L. IV. cap. XXXIII.* valet, αἱ παλαιαὶ συνήθειαι λέξεις, γλωσσήματα νῦν, quae fuerunt olim usu frequentata vocabula, nunc opus habent interpretatione.* GATAKER ad h. l.

* Recte nec imperite hac de re pronuntiatio. GEORGIVS ECCARD in *histor. stud. etymol. c. XVII. in variis Germanorum iuribus, patriæ lingua litteris mandatis, quorum maximus usus est in foro nostro, non minore opus est cura ad explicanda loca difficilia, et saepius verbum male intellectum aut caespitare, aut labi facit iurisperitos etiam celebres.* Sane neglectus iuris Germanici hanc inter alias causam habuit, quod ne verba quidem intelligerentur, quorum cognitio cum legum et morum, seu rerum intelligentia velut indissolubili vinculo cohaeret.

Quemadmodum interpretis iuris Romani est officium, in veram legis lectionem inquirere, antequam eius interpretationem adgreditur; ita idem necessarium est in explicatione legum patriarum. Quum GEORG. STEPH. WIESAND *comm. de usu artis criticae in iure Germanico*, Ienae MDCCCCLV. nihil fere profert, quod expectationi lectorum satisfacere possit: ad eum lectores ablegare nequeo, et moneo potius, alio modo hac in re tractanda esse iura antiquiora; alio autem recentiora. Quum in his critico non facile campus aperitur, ubi eius scientia excurrere possit dignoscique: tanto saepius in antiquioribus loca deprehendit, quae ipsi sunt suspecta, hacque in re optimum praesidium partim in codicibus earum manu exaratis, partim in antiquioribus editionibus optimum habet praesidium. Supra iam monstraui, multos codices speculorum aequae ac aliorum iurium benigniori fortuna ad nos esse translatos. Neque minus antiquiorum legum v. c. Salicarum, Ripuariorum, Baiuvariorum, aliorumque populorum codices tam in Germania, quam apud externos adseruantur; sedulo tamen distinguendum est, utrum authentici sint, an potius ab aliis descripti. Quum authentici sine ullo dubio omnibus aliis praeferendi sint: frustra quidem authenticos codices legum antiquiorum aequae ac iurium prouinciarum quaerimus; statutaria tamen iura plura nominare possumus, quorum codices adhuc existunt authentici, et ut vnico exemplo rem demonstrem, Erfordienfes librum possident, in quo publica auctoritate ipsorum statuta sunt descripta. Licet itaque multi existant
alii

alii eorum codices; in lectionibus tamen eorum variantibus solummodo authenticus est sequendus; ubi vero authentici haud reperiantur, sine dubio antiquiores codices antecedunt recentioribus, hocque nomine aetas cuiuslibet eorum probe exploranda. Aliter res sese habet, ubi plures iuris, quod typis est descriptum, locum habent editiones. Quum plerumque quaelibet earum publica auctoritate est facta, euenire quidem potest, vt in lectionibus quibusdam inter se differant; ordinarie tamen recentior praefertur antiquiori, haecque regula eo demum casu cessat, ubi clare videmus, voluntate eorum, qui recentiorem procurarunt, haud factum esse, vt illa ab antiquiore recederet: ubi vero non omnes editiones publica auctoritate lucem adspexerunt, priuatarum hoc nomine ratio non est habenda, sed vnice ad publicam recurrendum; neque vero minus, ubi neque ex codicibus, neque ex editionibus vitium, quo verba legis laborare nobis videntur, eruere possumus, reliquas regulas adhibere possumus, quas critici sibi formare solent. Omnia haec facile exemplis quibusdam illustrare possumus. Emendationem quoque eiusmodi in iuribus patriis locum habere ostendit eleganter GERH. OELRICHS. Satis notum est, virum magni nominis, FRID. ES. PVFENDORFIVM, ius quoddam antiquum *tom. III. obseruat. iuris vniuersi* adiecisse, quod *Rigense* esse adfirmat. Illud in dubium vocat OELRICHS *praef. iuri Rigensi* praemissa, ideo, quod in illo nullum Statutum Rigense deprehendatur et potius codicem iuris Hamburgensis esse suspicatur, et vt tollat, quod ipsi in praefat. illius aduersari videtur, in locum verborum: *worden de gemeinen Radtmanne unde de wysesten der Stadt tho Rige*, substituit *tho Rath*. Statutorum porro Hamburgensium recentiorum quatuor iam existunt editiones. Tres earum seculo antecedenti lucem adspexisse, certum est; caute tamen in his prima a duabus reliquis est distinguenda, propterea quod ea, quae an. *MDCCV.* prodiit, est authentica ac publica auctoritate facta: duae vero reliquae, quarum altera anno *MDCCXIII.* altera vero post ann. *MDCCXXXIII.* comparuit, priuati studio sunt in lucem emissae. Licet itaque

MICH.

MICH. RICHEY, *historia Statutorum*, cap. III. p. 65. vnam earum multis extollat laudibus, atque animaduertat, eam ceteris esse praestantiorē, ex his tribus tamen editionibus istam haud sequi licet, vbi de dubia lectione est quaestio. Eo minus id decet, quum innumera menda modo laudatus scriptor recenseat, quae in statuta haec irreperunt: immo p. 67. animadeertit, *editionem pro exemplari, intolerabili securitate, adhibuisse non primam et publica auctoritate munitam editionem, sed vitiosam illam secundam.* Praeferre potius debemus primam: ei tamen merito aequiparandam censemus illam, quae ante aliquot annos ann. MDCCCLXXI. prodiit. Certum deinde est, plures in manibus eruditorum esse editiones iuris prouincialis Solmenfis, quemadmodum tom. II. *der vermischten Beytraege*, p. 348. docui. Quum in editione, quae Francofurti ann. MDCLXXI. typis est descripta haec de successionē coniugum proferuntur: *weren aber eheliche Kindere, so sie beyde Eheleuth mit eynander gezeugt hetten, vorhanden, alsdann sollen denselben die liggende Vaetterliche oder Mutterliche Guter zum eygenthumb genzlich - - anererbt und verfallen seyn*, atque eadem verba profert editio, quae ann. MDCCCLXXII. lucem adspexit: in recentiori, quae hoc prodiit seculo, illa ita proferuntur; *weren aber eheliche Kinder, so sie beyde Eheleut mit eynander erzeugt hetten, vorhanden, alsdann sollen denselbigen die liegenden vaeterliche und mutterliche Guther - - anererbt werden.* Quoniam aliam virtutem inesse scimus particulae copulatiuae, aliam autem aduersatiuae, statim in oculos cadit dissidium, quod inter vtramque hanc editionem obtinet: incuria tamen saltem typothetae factum esse, vt in locum *oder* succederet *und*, probabile est, eandemque ob causam lectionem priorum editionum praefert IO. GE. ADOLPHI *diff. de successionē coniugum mutua; siue de portione coniugum statutaria*, Gieß. MDCCCLXXII. p. 46. Quot quaeso tandem loca constitutionis Carolinae ex antiquioribus editionibus illius legis Carolinae eleganter restituerunt IO. PAVLL. KRESSIVS in *commentario ad constitutionem illam*: IOANN. CHRIST. KOCHIVS, in *institutionibus iuris crimi-*

criminalis ac IO. SAM. FRID. DE BOEHMER, in *meditationibus in constitutionem criminalem Carolinam*. Quum ECKHARDVS ad istam haud sese extendit, illa iam non recensebo; prouocare tamen merito ad ea licet, ad demonstrandam vtilitatem antiquiorum legum editionum earumue praestantiam. W.

§. XXXI.

et cur hoc
necessari-
um?

Itaque si vel maxime Statuta aut iura prouincialia in recentiorem dialectum translata sint, et eius dialecti aliquis non ignarus sit: fieri tamen potest, vt verba iuris, formulasque forenses ignoret. * Accedit, quod nemo in interpretatione recentiorum etiam Statutorum dextre feliciterque versari potest, et verborum vim ac potestatem perspicere, nisi antiquiora Statuta in consilium adhibeat. Atqui haec paullo vetustiori sermonis genere scripta esse, et verba obsoleta, obscura, et paullo difficiliora continere, nemo ignorat.

* Sic Celeb. MICHAEL. RICHEY *histor. Statut. Hamburg. cap. V. §. XIV.* glossarii specimen, seu recensum vocabulorum subiecit, quae in statutis Hamburgensium recentioribus de a. 1603. occurrunt, et non illico intelliguntur. Quod si alii, tam insigni exemplo excitati, tum ad recentiora, tum ad vetera Statuta similem conferrent operam, quantum commoditatis inde redundaturum esset ad interpretationem Statutorum grammaticam, quantumque praesidii et lucis iuri patrio accessurum? Sic facile adornari posset paullo plenius *Glossarium fori Germanici*, cuius specimen ex diplomatibus V. C. CHRISTIANVS GOTTL. HALTAVS edidit. Lipsiae 1738. 4. magno vsui, vt harum rerum gnari norunt, patrii iuris studiosis futurum.

Quum extra omnem dubitationem est positum, interpretem iurum germanicorum sine adcurata notitia
lin-

linguarum, in quibus leges et quidem inprimis antiquiores sunt conscriptae, feliciter progredi haud posse; merito subsidiorum rationem habet, quibus ad illam possit peruenire. Quum partim lingua latina mediae aetatis, partim patrio sermone sunt compositae: ad ea, quibus opus est interpreti, ubi perfectam linguae latinae scientiam sibi comparare velit, iam non respicio hocque nomine lectorem ablego ad id, quod supra in fine prioris libri p. 723. tradidi; illa autem in *vetera monumenta linguae Germanicae ac glossaria germanica* diuido.

Quum inter monumenta sine dubio is, qui inprimis linguam maiorum nostrorum, in legibus obuiam noscere velit, primum adsignat locum *legibus* ipsis pariter ac *chartis publicis*, ab eo abhinc tempore scriptis, quo in locum latinae linguae succederet germanica, hocque modo inprimis imitatur exemplum HALTAUSII, qui inprimis veteres leges inter fontes numeravit, quos adiit, quum immortale opus, videlicet glossarium suum, conficeret: cum iis tamen sedulo coniungit pauca illa patriae linguae monumenta, quae aetatem legum diplomatumue longe antecedunt, et tanto maiorem attentionem merentur. Ante omnia eorum in censum scribendae sunt antiquissimae versiones quorundam librorum sacri codicis, ad explicanda difficiliora loca veterum legum omnino perutiles, videlicet *Heptateuchus*, *liber Iob* et *euangelium Nicodemi*, *AngloSaxonice: historiae Iudith fragmentum danosaxonice*, ex editione EDW. TWAITES, Oxonii c1010xcix. *Psalterium Davidis latino Saxonico*, ex vetustissimo exemplari MS. editum et cum tribus aliis non multo minus vetustis collatum a IO. SPELMANNO, Londini c1010cxl. *NOTKERI tertii Labeonis psalterium Davidicum*, e latino in Theotiscam veterem linguam versum et paraphrasi illustratum, in IO. SCHILTERI *thesauro antiquitatum teutonicarum* tom. I. part. I. NWILLERAMI abbatis, in canticum canticorum paraphrasis gemina: prior rhythmis latinis, altera veteri lingua Francica, editum a PAVLL. MERVLA, Lugd. Bat. c1010xcviii. atque non minus ex optimae notae MS. bibliothecae Rhedigerianae Vratislaviensis exhibitum ac cum lectionibus variantibus translatum in IO.

SCHILTERI thesaurum antiquitatum teutonicarum, tom. I. part. I. quatuor D. N. Iesu Christi Euangeliorum versiones perantiquae duae: Gothica scilicet et Anglo Saxonica, quarum illam ex celeberrimo codice argenteo nunc primum depromsit Franc. Iunius; hanc autem ex codicibus MSS. collatis emendatius recudi curauit THOM. MARESCHALLVS, Dordrechtii MDCLXV. atque Amstelodami MDCLXXXIV. D. N. Iesu Christi S. S. euangelia ab ULFILA circa annum a nato Christo CCCLX. ex graeco gothice translata, nunc cum parallelis versionibus, Sueco-Gothico, Norraeana; seu Islandica et vulgata Latina edita cura et studio GEORG. STIERHELMII, Stockholm. MDCLXXI. OTTFRIDI euangeliorum liber cum praefatione MATTH. FLAVII, Basileae MDCLXXI. et in SCHILTERI tom. I. thesauri antiquitat. teutonicarum translatus; ac TATIANI harmoniae euangelicae antiquissima versio, Gryphisw. MDCCVI. et in SCHILTERI thesauro citato, tom. II. iis autem merito accedunt: KERONIS interpretatio regulae S. Benedicti theodisca, in SCHILTERI thesaur. antiquit. teutonicarum tom. I. part. II. Hymnus magnus ecclesiae, quem te deum laudamus vulgo vocant, seculi IX. initio in theodiscam linguam conuersus notisque illustratus a IO. GEORG. ECCARDO, Helmstadii MDCCXIII. Επὶ ὕμνων rhytmo teutonico Ludouico regi adclamatum, quum Nortmannos anno DCCCLXXXIII. vicisset, in SCHILTERI thesaur. antiquit. teutonicarum tom. II. Incerti monachi Weissenburgensis catechesis theodisca, seculo IX. conscripta atque edita a IO. GEORG. ECCARDO. Hanou. MDCCXIII. STRICKERI rhythmus antiquus germanicus de Caroli Magni expeditione Hispanica, nunc primum luce publica donatus, in SCHILTERI thesauro antiquit. teutonicarum, tom. II. fragmentum de bello Caroli M. contra Saracenos, in eodem tomo thesauri Schilteriani: incerti poetae teutonici rhythmus de sancto Anno-ne, Dantisci MDCCXXXIX. et proben der alten Schwabischen poesie des XIII. Jabrhunderts aus der Mannesischen Sammlung, Tiguri MDCCXLVIII.

Cum his iungimus glossaria, quae interpreti merito sunt commendanda. Diuidimus illa in tres classes.

Prima

Prima complectitur ea, quae verba germanica et quidem tam ea, quae adhuc valent, quam illa, quae iam sunt obsoleta, explicant. Referimus in illam KERONIS *monachi interpretationem vocabulorum barbaricorum in regulam S. Benedicti abbatis*, quae in MELCHIORIS HAIMINSFELDI GOLDASTI *scriptoribus rerum Alemannicarum*, tom. II. part. I. p. 69. exstat, omni memoratu dignam: IOACH. VADIANI *epistolam de obscuris verborum significationibus*, quae non minus dict. tom. *script.* GOLDASTI, p. 59. reperitur: IO. SCHILTERI *glossarium ad scriptores linguae Francicae et Alemannicae veteris*, quod tom. III. *thesauri eius antiquitatum teutonicarum*¹⁾ exstat: IO. GEORG. WACHTERI *glossarium germanicum*, Lipsiae MDCCCXXXVII. f. FRID. GOTTL. STRUVII *Sammlung und rechtliche Erklærung unterschiedener deutscher Woerter und Redensarten, welche in den gemeinen Rechten, Landesordnungen und Stadtrechten vorkommen; nach alphabetischer Ordnung zusammengetragen*, Hamburgi MDCCCLVII. et IO. GEORG. HALTAVSII *glossarium germanicum*, Lipsiae MDCCCLVIII. fol.²⁾.

Secundam in classem scribenda sunt ea opera, quibus aliarum linguarum, quae ex Germanica descendunt, vel cum illa quadam cognatione sunt iunctae, vocabula explicantur, videlicet: OL. WORMII *lexicon Runicum*, quod eius in *antiquitatibus Danicis* reperitur: GEORGI HICKESII *linguarum veterum septentrionalium thesaurum grammatico critico et archaeologicum*, Oxoniae vol. III. MDCCCIII. f. ABRA-

Ggg 2

HAMI

1) Vlmae 1728.

2) Add. IO. GEORG. SCHERZII *glossarium germanicum mediæ ævi, potissimum dialecti Suevicae*, edidit IEREMIAS IAC. OBERLINVS Argentorati Tom. I. 1781. II. 1784. — I. C. ADELVNGII *Versuch eines vollstaend. grammatisch kritischen Woerterbuchs der hochdeutschen Mundart, mit bestaendiger Vergleichung der übrigen Mundarten, besonders aber der Oberdeutschen*, Tom. I — V. Lips. 1774 — 1787. 4.

HAMI MYLII *archaeologum teutonem*; siue *glossarium multorum vocabulorum veterum teutonicorum celticorumque*, in GVIL. GOTTFR. LEIBNITII *collectan. etymologic. part. II. p. 1 — 208.* FRANC. IVNII *glossarium Gothicum*, VLPHILAE *euangeliiis supra nominatis adiectum*: GOTTFR. GVIL. LEIBNITII *specimen glossarii Chaucici et Celtici*, quod eiusdem in *collectaneis etymologicis, part. I. p. 33. sqq.* reperitur: GUDMUNDI ANDREAE *lexicon Islandicum, siue Gothicae Runae, vel linguae septentrionalis dictionarium*, Hafniae MDCCCLXXXIII. 4. IO. IHRE *glossarium Sueo-Gothicum*, tomi duo, Vpsal. MDCCCLXIX. fol. ac EDVARD. LYE *dictionary Saxo-nico-Gothico-Latinum*, cura OWENI MANNING, tomi duo, Londini MDCCCLXXII. fol.

Ea demum lexica, quae huius saltem, vel illius iuris, aut alterius libri vocabula explicant; vel saltem verba, in quadam Germaniae regione usitata, respiciunt hocque nomine *idiotica* vocantur, tertiam constituunt classem: nimirum BENI. CHRIST. GRASSHOFII *syllabus vocum obsoletarum, aut obscurarum in codicibus des Keyserrechts et Richtsleig Landrechts occurrentium*, qui tom. I. corp. iuris Germanici SENCKENBERGII est adiectus: HIER. VON DER LAHR *glossarium in speculum Alemannicum*, quod tom. II. memorati corp. iuris Germanici est adiunctum: IO. CHR. STRODTMANNI *idioticon Osnabrugense*, Altonae MDCCCLVI. 8. GERH. OELRICHS *glossarium ad statuta Bremensia*, Bremae MDCCCLXVII. 8. atque eiusdem *glossarium ad statuta Rigensia antiqua*, quod *statutis Rigensibus*, ab ipso editis, adiecit: IO. HEVMANNI *glossarium Bavarium et Austriacum*, quod eius in opusculis, p. 673. legitur: MICHAEL RICHEY *idioticon Hamburgense*, quod Hamburgi MDCCCXXXVIII. lucem primum adspexit: deinde multis cum accessionibus ann. MDCCCLIV. 8. prodiit ac tandem in tom. I. *thesauri iuris provincialis ac statutarii*, p. 129 — 424. sqq. translatum est: HIER. PEZII *glossarium, quo germanicae voces obscuriores et obsoletae in Ottocari chronico occurrentes explorantur*, tom. III. *scriptorum rerum Austriacarum iunctum*: NIC. ANT. HENR. IVL. DE GROTHAYS, *glossarium statutorum Sta-*

Stadensium, editioni illorum adiectum, ac tandem *Versuch eines bremisch niedersaechsischen Woerterbuchs* - - herausgegeben von der bremischen Gesellschaft, tom. I—V. Bremae MDCCCCLXVII. sqq.³⁾. W.

§. XXXII.

Verba autem, quae in Statutis occurrunt, Verba et difficilem reddunt interpretationem, sunt quae diffi.
G g g 3 vel

-
- 3) Add. HENR. FRID. ZIEGLER'S *Idioticon Ditmaricum*, idiotico Hamburgensi a MICH. RICHEY adiectum. — Versuch eines Hessischen Woerterbuchs, Appendix tomi III. IOH. GEORG. ESTOR'S *teutscher Rechtsgelehrsamkeit*. — I. CH. DAEHNERT'S, *platt-deutsches Woerterbuch*, Gryphisw. 1781. 8. — G. E. SIGM. HENNING'S *preussisches Woerterbuch*, Königsberg 1785. 8. — TILEM. DOTH. WIARDA'S, *altfriesisches Woerterbuch*, Aurich 1786. 8. — (I. G. BERNDT'S) *Versuch zu einem schlesischen Idiotikon, nebst einer grossen Anzahl anderer veralteten Worte*, Stendal 1787. — — IOH. CHR. SIEBENKEES, *Versuch eines Glossariums über Nürnbergische Rechtswoerter*, in EIVSDEM *Beytraegen zum deutschen Recht*, tom. III. No. 9. et tom. V. No. 9. — CARL FR. WALCH'S *Glossarium über saemtliche in seinen Beytraegen zum deutschen Recht enthaltene aeltere Land- und Stadtrechte*, quod tomo ultimo der *Beytraege* adiectum est. — WILH. FRID. HERM. REINWALD'S, *Hennebergisches Idiotikon*, Berlin und Stettin 1793. 8. — IO. CHR. SCHMID'S *Versuch eines schwäebischen Idiotikons*. Berlin und Stettin 1795. 8. — IO. FR. SCHVETZE'S, *Holsteinisches Idiotikon*, Kiel 1800. 8. — CARL CHRIST. LVDW. SCHMID'S *Westerwäldisches Idiotikon*, Hadamar und Herborn 1800. 8. — — Vid. quoque: F. K. FVLDA'S *Versuch einer allgemeinen deutschen Idiotiken Sammlung*. Berlin und Stettin 1788. — *Journal von und für Deutschland*, vbi plures verborum, in quibusdam solum Germaniae regionibus vfitatorum, collectiones inueniuntur.

eilem red- vel antiqua, vel vfu fori tantum recepta. Prio-
dunt inter- ris generis funt *Serede*, i. e. dolor, STATVT.
pretatio- VERDENS. n. 173. ¹⁾ *Menasle*, merces famulitia,
nem, funt STATVT. STAD. P. VIII. art. 2. ²⁾ BREMENS. art.
vel anti- 74. * ³⁾. *Queck* i. e. animal, fiue omne genus
qua. pecudum, STATVT. VERDENS. art. 83. et III.
STATVT. HAMBVRG. Part. II. T. III. art. 2. vid.
ECCARD ad *Cateches. Theotisc.* p. 136. *Echteschup*,
legitimum matrimonium, STATVT. VERD. art.
22. *Warendt*, *warende wesen*, fideiussor, et eui-
ctionem praestare, STATVT. HAMBVRG. P. IV.
art. 56. STATVT. VERD. art. 56. *Schragen*, ** ta-
bula suspensa pro publicandis constitutionibus.
STATVT. HAMBVRG. P. I. T. IV. art. 16. *Wedde-
schatt*, i. e. pignus, seu hypotheca iudicialis.
IVS LVBEC. Koll. art. 50. STATVT. VERD. art.
53. de qua voce elegans existat obseruatio viii
illustris HERM. HENR. AB ENGELBRECHT *Obser-
uat. selectior. forens. spec.* II. Obs. 49 *Inghedom*. 4.
Ingedompte, supellex, qualis describitur in STA-
TVT. STADENS. P. II. art. 18. *Stat. Verdens.* art.
35. Apud Hamburgenses et Lubecenses *lung-
fräulich Ingedömte* adparatum instructumque
sponsarum denotat. Vid. illustris. IO. GEORGIUS
ESTOR *diff. de adparat. et instructu nuptiarum* cap.
II. *Quernacht*, spatium XXIV. horarum, STA-
TVT. HAMBVRG P. I. T. XLII. art. I. *binnen der
Dwer Nacht*, eodem die, et *auer der Dwer nach*.
postero die, seu crastina luce. *** *Ius stat. Sta-
dens.* P. I. art. 5. *Ius Lubec.* L. III. T. VIII.
art.

1) Ap. PVPENDORF. Tom. I. App. p. 132.

2) Ibid. p. 217.

3) Ap. EVNDEM Tom. II. App. p. 57.

art. 14. STATVT. VERDENS. art. 10. *Sin Ding berichten, testamentum facere*, STAT. HAMBVRG. apud perillustrem Dn. DE WESTPHALEN *monument. ineditor. Tom. IV. p. 3000. Eed stauen, siue den Ayd stauen* in STATVT. STADENS. P. VII. art. 4. non est iurare super baculum, sed verba iurisiurandi praeire, quam formulam erudite explicuit V. A. CHRISTIANVS VLRICVS GRYPEN *Teutsche Alterthümer cap. II. §. 2. ungehabet und ungestabt, sine adiumento et fulcro*, in ORDINAT. SOLMENS. P. II. T. XXXIII. §. damit wir dann: *das man kein Testament noch auch Vbergab für kraeftig achten wollen, welches nicht durch den Testirer ungehabet und ungestabt undern Himmel, oder für Gericht aufgerichtet worden.* Haec verba egregie explicat IVS COLONIENSE Tit. von Testamenten und Vermächtnissen. *Wer einig sein Erbe, oder Erb-Renthen durch Testament oder Vermaechtnis, vergeben oder besetzen wolte, der soll ungehalten und ungeleitet 7 Fus lang gehen.*

* In quibusdam statutorum codicibus legitur *meinasne* s. *meinen Asuen*, vt in *Lege municipali Brunsvic. cap. I. n. 37.* apud LEIBNITIVM *Tom. III. Rer. Brunsvic. p. 436. et vet. lege municip. Cellensi art. 19. Menasle* ergo idem est, quod *meinasne*, quod interpretatur Albertus, Dux Brunsvicensis, in charta a. MCCLXXVII. *super omne pretium deferuitum, quod vocatur meinasne.* Vide quae notauit vir perillustris FRIDER. ESAIAS PFENDORF *Tom. II. Obseru. iuris vniuersi adp. p. 16. 57. 267.*

** Huius vocis origo sine dubio petenda est ab antiquo *Skraan, Skraae*, scribere, in tabulas patentes aliquid referre. Vnde vox *Schrae* communem cum illa stirpem agnoscit, vt acute coniicit vir perillustris DE WESTPHALEN in *praef. Tom. III. Monum. inedit. p. 4. sq. not. II. cuius etymologia*

logiam vocis *Schrae* Susatensis aliorum coniecturis longe praeferendam existimamus.

*** Ex his formulis luculenter cognoscitur, morem Germanorum antiquissimum, vtpote IVLIO CAESARI *L. VI. de bell. Gall. cap. XVIII.* et TACITO *de moribus Germanor. cap. XI.* iam memoratum, interualla caussarum ciuiliū non per dies, sed per noctes computandi, a primis ipsorum incunabulis ad recentiora vsque tempora mansisse. Vnde frequens eius mentio in antiquis Germanorum legibus, chartis, et Statutis occurrit, quem etiam confirmat formula solemnis *dage dingen over veertein Nacht*, STATVT. STADENS. *Part. I. art. 5.* VERDENS. *art. 51.* charta Ludouici Imp. a. 1340. apud perillustrem DE SENCKENBERG *florum spars. ad ius Austraezar. adp. p. 110. et histor. p. 220. sequ.* Vid. IO. GEORGIUSECCARD in *not. ad. L. Salicam et Ripuar. p. 74.* illustrissimus Comes DE BVNAV *Teutsche Kayser und Reichshistorie P. I. L. I. p. 53.* IVSTVS CHRISTOPH. DITHMARVS in *not. ad TACIT. loc. cit.*

Hospitem profecto ac peregrinum esse oporteret in lingua veteri theodisca, cui vocabulum *sere* dolor, ignotum esset. Occurrit illud apud OTTFRIDVM, *libr. IV. cap. 4. § 6. libr. V. cap. 21. §. 47.* NOTKERVM, *psalm. XCIII. v. 20.* et IO. SCHILTERVS, *glossario teutonico*, p. 733. innumera verba recenset isto ex vocabulo deriuanda. Eadem inuenimus in IO. GEORG. WACHTERI *glossario*, p. 1515. ac WILLERAMVS *cap. 4. §. 9.* *seren* adhibet pro vulnerare ita, vt dicat: *geseret habest du mir min herze, vulnerasti cor meum*; per id autem inprimis est factum, vt quoque in antiquioribus iuribus illud adhiberetur vna cum aliis voculis ex ea ortis et in statutis RIGENSIBVS ab OELRICHSIO editis, significet *part. IX. cap. 20. p. 50. Sericheyt* *vulnerationem*, *geserde man*, *vulneratum*, *part. IX. cap. 22. p. 52. serigen* *vulnerare*, *part. IX. cap. 21. p. 52.* Memoratu dein Il. iam sunt digna, quae ECKHARDVS de vocabulo *meinasne* profert; iis tamen merito adiciendum est, vocabulum hoc quoque legi in statutis BREMENSIBVS, *ordal. 74. Ein iewelicke Minsche de dar denet mach vor rechte holden vppe dhen hilighen sine menasle that is ver schil-*

schillinge. Substituit quidem FRID. ES. PVFENDORFIVS tom. II. *obseruat. iuris vniuersi*, p. 57, *medelse*: verumtamen in iis editionibus, quas CHRIST. NETTELBLA in der *Nachlese von alten und neuen Abhandlungen*, III. St. p. 90. et GERH. OELRICHSIVS in der *Samlung der Bremischen Gesetzbücher* ex codicibus exhibent, quae omnino maiorem habent fidem, *menasle* substituunt. Simili ratione chartam iuris publici fecit GVIL. GOTTFR. LEIBNITIVS tom. II. *scriptor. rerum Brunsvicensium*, p. 515. quae idem vocabulum habet hocque simul ita explicat: *Burmeister eorum auctoritate et ex parte consulum habebit iudicare super omne pretium deseruitum, quod vocatur meinasne, vel Hure*; in codice vero HAMBVRGENSI, art. VIII, in ERN. IOACH. DE WESTPHALEN, *monum. ineditis*, tom. IIII. p. 3008. idem *medelse* vocatur. Quantum ex documentis, a nobis adlegatis, iudicare licet, nomine hoc haud ipsa *merces famulorum* designabatur, vti quoque coniicit ECKHARDVS; sed potius arrha, quae celebrato locationis conductionis contractu, famulis dari solet, vti supra laudatus DE GROTHAVS, *glossar. statutorum Stadenium*, p. 107. animaduertit, atque auctores *des Versuchs eines bremisch-nieder-saechsischen Woerterbuchs*, tom. III. p. 141. eius in sententiam eo vel minimum nomine discedunt, quod mercedem ipsam diuersam fuisse putant a *meinasne*. Antiquissima profecto sunt III. vocabula *warende, warende wesen*, cum verbo *guaranda, guarentigionatus* cognatione quadam coniuncta. Qui IV. paullulum versatus est in iuribus Saxoniae inferioris, ei profecto ignotum haud esse potest *das Inghedom*; merito tamen fatendum est, etiam in *privilegio senatus Halensis* apud DREYHAPTIVM, in der *Beschreibung des Saalcreyses*, tom. II. p. 563. vocabulum hoc esse adhibitum. IO. GEORG. HALTAVSIVS, *glossario germanico*, p. 1015. sub *Inghedom* omne id intelligit, quod est interius. Eum haud falli, videmus ex diuersis notionibus, quas huic vocabulo subiiciunt MICH. RICHEY *idiotico Hamburgensi*, p. 103. et auctores *des Bremisch-Nieder-saechsischen Woerterbuchs*, tom. II. p. 692. inprimis tamen adparatum muliebrem sub eo intel-

ligendum esse, docent statuta VERDENSIA, quae PVFENDORPIVS obseruat. iuris vniuersi, part. I. adpend. p. 90. iuris publici fecit, si quidem in iis hanc explicationem inuenimus: *de schall thovorn hebben alle sin ingedompte, dat sint Grapen, Ketell, Kisten, Bodenne, Kuven und alle dat thom Brautüge gehoret, ane Pannen, de thor Hure gat, vort mehr alle Kleder, Linnen und Wullen, Vedderwandt, alle schmide, gülden und sulvern, alle Fleisch dat do schneden is.* Plura hac de re protulit CHR. VLR. GRYPEN, diss. de uxore theodisca, p. 130. Tandem V. loquendi ratio: *die quernacht* inprimis usitata fuit. Apud Guesphalos spatium legitimae denotabat citationis. Discimus hoc ex ordinatione vetusta Rauensbergenfi, apud HERM. ADOLPH. MEINDERS, diss. de iudiciis centenariis et iudiciis centumviralibus, p. 281. seqq. atque aliis documentis, inprimis autem *uberquernacht* idem erat ac *crastina luce, postero die*, vti non solum constat ex legibus ab auctore adlegatis; sed etiam ex statutis KEDINGENSIBVS, tit. XXVIII. in PVFENDORFII observation. iuris vniuersi, tom. I. p. 159. statutis MVHLHVSANIS apud GRASSHOFIVM, comm. de origine et antiquitatibus ciuitatis S. R. I. Muhlhusae, p. 254. codic. iuris Lubecensis, art. 145. tom. III. monum. ineditor. rerum Germanicar. ERN. IOACH. DE WESTPHALEN, p. 655. atque aliis, quae adlegat HALTAUSIVS, loc. memor. p. 1495. Haud ita pridem iuris publici factum est in *denen diplomatischen Beytraegen zu den Geschichten und den teutschen Rechten*, quae Lipsiae MDCCCLXXVII. adparuerunt, responsum, a scabinis Magdeburgensibus ann. MDCCCLXX. datum, quo, quid significet haec dicendi formula, ita exponitur: - - - *begerte er, wenn man em wider zu rechte bescheide das wort em bescheide obir quere nacht on beclagete und wurden beyde part vbir quere nacht - - weddir bescheyden: so mosten beyde part des andern tages, das ist, vbir dy quer nacht des gastrechtes warten und man dorfte der part vff den dritten tag nicht vorbe-scheyden und dy solche so lange vffscheyben, wyres auch dar in moern gericht vnigh vngerichte geschege, und wurde ein salchs ydagen nicht geclagit und wurde de sache vor-*

vornachtet: So muss man durch recht de sache zu oren vßsgetechten Dingtagen clagen cet. W.

§. XXXIII.

Posterioris generis voces et formulae vulga-vel usu for-
tae quidem sunt, sed quia noua quadam et alia recepta
potestate in foro, quam a vulgo accipiuntur,
non minorem apud plerosque obscuritatem,
quam vocabula obsoleta, trahunt. Tales sunt
Bereden, soluere, non persuadere. STATVT. VER-
DENS. n. 45 so mag he ohme mit sinem Erue bere-
den. *Willkore* s. *Willkuhr*, promissio, pactum,
conuentio spontanea. STAT. VERD. 80. HAM-
BURG Part. I. T. XXX. art. I. T. XXXVIII.
art. 4. *Echte Ding*, iudicium legitimum, item
spatium legitimum sex hebdomadam. STAT.
VERD. 2. 47. *Leg. municip. Brunswic. Part. I. art. 10.*
apud LEIBNITIVM. Tom. III. rer. Brunswic.
p. 435. *Biddet he enes echten dinges, dat sint ses*
weken. *Finden*, id est, sententiam dicere, vn-
de in *Stat. Lubec. L. V. Tit. I.* scabini, siue ad-
sessores in iudicio vocantur *Finder*, et in *Statut.*
Hamburg. Part. I. T. VI. art. 2. in die *Findung*
gehen, ad suffragandum coire. *Schelten aus der*
Christenheit IVS BAVAR. ANTIQVVM Tit. V. de
opprobriis art. II. in IO. HEVMANNI opusculis
p. 70. IVS AVGVSTAN. apud IO. SCHILTERVM
in glossario p. 188. *Schiltet er in von der Christen-*
hait, das ist ob er in heizzet einen Zohensuhn, oder
Merchensuhn, oder Mussensuhn, Chetzer, Mainaid.
Ex quo manifestum est, formulam illam gra-
viores et tales iniurias denotare, quibus aliquis
coetu Christiano indignus, aut eo numquam
initiatus increpatur. IO. GVIL. HOFFMANN Ob-
servat. iuris Germ. L. I. cap. XI. IO. HEVMANN
libro cit. p. 235. *Mit Mund und Halm übergeben,*
i. c.

i. e. per traditionem solemnem stipulata manu firmatam. ORDINAT. PROVINC. HENNEBERG. P. II. T. X. art. I. §. 3. Alle Verzicht, Vermaechniss, und Vbergab an unsern Landgericht mit *Mund und Halm* ubergaben. IO. SCHILTER Exercit. VIII. §. V. IOACH. POTTGIESER de natura et indole pignoris. Sect. II. cap. III. §. 13. Erb, Fried und Bann wirken, praeuia religionatione et traditione iudiciali securitatem emtori constituere. IVS PROV. HADEL. Part. II. T. XI¹⁾. Vid. illustris FRIDER. ESAIAS PUFENDORF Observat. iuris universi Tom. I. Obs. XCV.

Singularis profecto est ratio vocabuli *Bereden*, ab ECKHARDO indicata, quam ei VERDENSES subiiciunt. Animadvertit id quoque FRID. ESAIAS PUFENDORFIVS, *observat. iuris universi*, tom. I. p. 92. atque addit, etiam VLZENSES eodem modo vocula hac uti in *germanicis suis statutis* a IO. GVIL. HOFMANNO vulgatis in *collect. documentor. ineditor. tom. I. p. 236.* neque vero minus alium significatum vocabulum hoc sustinuit, qui ab hodierno quoque differt, quum *bereden* quoque denotaret *convincere*. Vocabant itaque maiores aliquem per iudicium duellum convincere, *einen mit einem Kampf bereden* in vetusto carmine apud IO. SCHILTERVM, *thes. antiquit. teutonicarum*, tom. II. p. 46. atque adsertionem iuratam dicebant *Berednus*; siue *Beredung*, quod ius provinciale ALEMANNICVM, cap. CCCVI. §. 7. testatur: de loquendi autem ratione: *einen schelten von der Christenheit* notandum est, in codicibus iuris Augustani, quibus usus sum, quum illud in tom. III. *der verm. Beytraege* primum exhiberem, paullo aliter illam esse formatam atque locum integrum, quo illa art. CXCVI. p. 205. occurrit, hunc esse: *wer dem andern misset einen hurensun, der ist dem Vogt eines pfund Pfennig schuldig darum, schiltet er aber ihn vor der Christenheit das ist, ob*
er-

1) Ap. Pufendorf. Tom. I. App. p. 19.

er in heisset einen Zohensun oder Merhensun oder Mussen Sun, Chezzer, Meineyd oder einen Dyp einen Verraether einen reuber einen Böswicht oder ander Scheltwort die der man von sinen ehren sagent, der soll dem klaeger bessern als er stat an Ihn findet. Vel minimum maioribus nostris loquendi formula, von etwas einen schelten, penitus fere fuit incognita, quumque ne vnicum quidem eius exemplum iuuenimus apud HALTAUSIVM, WACHTERVUM, SCHILTERVUM atque alios, eo maiorem mihi similitudinem veri consequi videtur lectio, quam exhibui. Tandem dictio: *mit Mund und Halm* non est vilipendenda. Eam illustrat in prius multis ex chartis ac diplomatibus IO. GEORG. HALTAUSIVS, glossario Germanico, p. 782. W.

§. XXXIII.

Vt in omnibus linguis, sic in germanica ^{Multa} etiam lingua multa occurrunt vocabula, quae ^{duas plu-} duas pluresue res, easdemque saepe diuersas, ^{resue res,} significant. Ambiguitas autem quum oritur, si ^{et saepe di-} verbum, aut formula in duas pluresue sententias accipi potest, eaque obscuram reddit orationem: varias quoque et multiplices verborum potestates nosse oportet interpretem, vt quae sint in Statutis ambigua et obscura explanet. *

* Sic vocabulum *Ding* variis modis in legibus et statutis Germanorum accipitur, modo pro *fiducia* WILLERAM in *Cantic. Cantic. c. IV. p. 73.* modo pro *re*, siue *caussa rei*, vnde *Bedingung*; modo pro *pacto*; hinc *Geding* IVS PROV. ALEM. cap. XCI. modo pro *iudicio*, modo pro *termino legitimo*. Hinc *Landding*, *Dingstuhl*, *Dingbanck*, *Dingleute*, *Dingpflichtig*. LEG. MVNIC. CELLENS. n. 5. apud LEIBNITIVM Tom. III. Script. rer. Brunsvic. p. 483. et in ORDINAT. PROV. HOLSAT. P. I. Tom. II. §. 1. virginibus monialibus iniungitur, *sich der Dinge zu enthalten*, vt a iudiciis abstineant; modo pro *testamento*; vnde *sein Ding berichten*, testamentum facere (§. XXXII.)

Vox quoque *Bann* diuerfos habet significatus, et vel euocationem ad hostem, siue exercitum militarem vel iurisdictionem; vnde *Bannherrn* siue *Gerichtsherrn*, *Königsbann*, *IUS PROV. SAX. L. III. art. 29. Blutbann*; vel limites siue fines agrorum; vnde *Burgbann*, territorium ciuitatis, *Wildbann*, vel *causae cognitionem et mandatum*; hinc *gebannene Tage*, i. e. dies iuridici in *IUR. FEVD. ALEM. c. 114. §. 3.* vel *proscriptionem* denotat, vt alia vocabula *πολύσημα* in Statutis obuia praetereamus.

Eo nomine in primis ab aliis se distinxit IO. GEORG HALTAUSIUS in praestantissimo suo opere, *glossario* videlicet *Germanico*, quod cuiuslibet vocabuli notiones diuerfas separatim indicauerit. W.

§. XXXV.

Quomodo
obscura
explican-
da?

Fieri potest, vt obscurum verbum, quod in Statutis occurrit, in alio eorum loco explicetur, aut vis eius ex vicinis verbis, et orationis consequentia perspiciatur. Itaque primo considerandum est, an verbum, cuius vim ignoramus, alibi in Statutis reperiat, et notis forte verbis declaretur, aut per adiecta verba determinetur. Hanc regulam placet exemplo quodam confirmare. *

* *IURE PROVINC. HADELENS. Tit. VI.* cautum est, welcher seine Güter will verpfanden und versetzen, sol dieselben drey Sontage nacheinander für dem Kirchspiel ausbieten Freunden und *Fürnossen*. Obscurum est, quid significet vocabulum *Fürnosse*, sed ex sequentibus intelligitur, illud *vicinum* denotare. Nam paullo post eodem titulo *Fürnossen* vocantur *Beylieger*, proxime adiacentes: wenn aber keine Ausbietung der Güter, so man verpfanden will, wie obsteht, geschehen, können und mügen *die nechsten Freunde und Beylieger*, wan es ihnen beliebt, wieder zu den versatzten Gütern gelangen. Nihil igitur aliud vox *Fürnosse* quam *vicinum* adiacentem significat.

Innumera eius rei exempla proferre possem; sed iis merito supersedeo ac tantum moneo, ECKHARDUM mutuatum esse id, quod de notione vocabuli *fiirnosse* profert, a FRID. ES. PVFENDORFIO, tom. I. *obs. iuris uniuersi*, adpend. p. 16. Haud penitus eius reiiciam interpretationem; merito tamen monendum est, cognatos ac potius aequales dictos esse *genossen*, *Ebengenossen*, *Hausgenossen*, vt tract. *de testis reo paris praestantia*, sect. I. p. 8. sqq. monstraui ac postea V. C. IO. CAR. HENR. DREYERVS, in *der Sammlung vermischter Abhandlungen*, tom. III. p. 1134. sqq. latius est prosequutus. W.

§. XXXVI.

In ambiguis explicandis eadem tenenda est ^{Quomodo} regula. Nam si ambigue verbum positum est, ^{ambigua?} facile adparebit, qua in sententia fuerit scriptor vel auctor statuti, si alia loca, in quibus idem verbum occurrit, inspiciamus; et ea, quae antecedunt et consequuntur, totamque orationis seriem, et iuncturam verborum, qua nonnumquam verbi significatio variatur, diligenter consideremus. Saepe verbum aliquod sensum orationis ambiguum reddit, licet simplex eius sit notio, prout scilicet in ordine verborum collocatum est, et cum pluribus constructionem admittit. *

- * In foro Hamburgensi incidit quaestio, quomodo vocabulum *fallen* in *Part. III. Statut. Hamb. T. III. art. I.* accipiendum sit. Alii enim illud de iure hereditatis, quod liberis in bonis communibus post mortem parentis competit, intelligunt, alii vero illo futuram rerum communium diuisionem significari contendunt. Verba Statuti haec sunt: *So zwey Personen in den Ehestand zusammen treten, und mit einander Kinder zeugen, stirbet nach dem unwandelbaren Willen des Allmaechtigen ihrer beideneins, alle Erb und Güter fallen auf den laengstlebenden, und ihre saemtliche Kinder.* At quamuis in illis *Iuris Hamburgensis* capiti-

capitibus, in quibus de successione ab intestato agitur, verbum *fallen* de iure hereditario accipiendum sit: tamen *art. I. P. III. T. III.* illo vocabulo futuram rerum communium diuisionem significari, planum manifestumque est. Agit enim is de bonorum inter coniuges communione, et vbiunque in Statutis Hamburgensibus de bonorum communione, et separatione liberorum tractatur, vbi verbum *fallen* futuram diuisionem denotat. Sic *art. VI. P. III. T. III. das Gut faelt halb an die Mutter, und halb an das Kind*, i. e. mater binuba, et filius diuidunt bona communia in aequales partes. Vid. Consultiss. FRANCISCI GOEDERI KROHNII *diff. de bonorum coniuges inter Hamburgenses communione*, praefide viro illustri HENRICO BROKES habita §. XXXI. *sq.*

Simili ratione dubia sunt verba speculi SAXONICI, quae de communione bonorum inter coniuges obtinente REPGOVIVS profert, quum dicit, *libr. I. art. 31. Mann unt weib haben kein geweytes Guth zu ihrem Leibe*, quum multi ex iis colligunt, dominium ipsum horum bonorum esse diuisum; alii autem hoc negant et solum fructus eorum ad vtrumque coniugem spectasse, putant; vbi vero verba postrema: *zu ihrem Leibe* intuemur, ac simul ponderamus, quae de iuribus coniugis superstitis in bonis mortui alibi, videlicet *libr. I. art. 31. et libr. III. art. 74.* tradit, perspicimus, non sine ratione speculatorem modo memorata verba adiecisse, quumque veteres sub verbo *Leib* ipsam intellexerint vitam, quemadmodum partim constat ex verbis *Lidoleip, Leibgedinge, Leibzucht, Leibrenten, Leibguth, Leibgewinn*, partim ex KERONE, *glossar. voc. lip. NOTKERO, psalm. 106. sqq. OTTFRIDO, libr. I. cap. 18. v. 42.* per ea propositionem, ab ipso ante prolatam, arctis circumscripsisse limitibus. Fallitur IO. PETR. DE LVDEWIG, quum *tom. II. opusculorum miscellorum*, p. 130. conicit, aliena manu verba irrepsisse. Habent ea codices illi duo, Lipsiensis videlicet ac Quedlinburgensis, quos beatus CAR. GVIL. GAERTNERVS edidit; neque iis editionibus, quas in lucem emisit IAC. FRID. LVDOVICI omissa sunt, quemadmodum *diff. de communione bonorum*

*inter coniuges Muhlhusanos, Ienae MDCCCLXXV¹⁾.
copiosius monstraui. W.*

§. XXXVII.

Nonnunquam statutum ambiguum et obscu-^{Statutum}
rum vsus et obseruantia fori interpretatur.^{ambiguum}
Quod si igitur obseruantia et consuetudo rite^{et obscu-}
probata est, sequenda est illa statuti explicatio,^{rum vsus}
quae manibus quasi a maioribus tradita, vim^{fori inter-}
quamdam et auctoritatem obtinuit. Verisimile^{pretatur,}
est, perspectum maioribus fuisse, quam in
sententiam statutum ambiguum sit accipiendum.
Nam *si statuta sint ambigua*, inquit NIC. CHRPH.
L. B. DE LYNKER *Decis. 1389. p. 369. n. 3. eorum*
mens praesumitur, quatenus haecenus fuerunt ob-
seruata et explicata. Communis enim statuti obser-
uantia attendenda est, cum statuta communiter re-
cipiant interpretationem a praxi et obseruantia.
DAV. MEVIVS *ad Ius Lubec. quaest. praelim. X. n. 4.*

§. XXXVIII.

Quamquam vero statuti sensus ex verbis eius^{Mens di-}
elicitur: vim tamen et potestatem illorum nemo^{centis in-}
adsequitur, nisi ad mentem eius respiciat, hoc^{primis at-}
est, nisi quid cogitatum, non quid scriptum^{tendenda,}
sit, consideret. Nam *prior et potentior est mens*
dicentis, quam vox, vt eleganter ait CELSVS in
L. VII. D. de supelleet. legata. Magnopere igi-
tur cauendum est, ne verba statuti captantes,
contra statuti voluntatem nitamur. * Exem-
plum calumniosae eiusmodi interpretationis,
quae saluis legis verbis sententiam eius circum-
venit,

1) Tom. III, Opusc, p. 198.

venit, refert vir illustris AVGVSTINVS A LEY-
SER in diff. elegantiffima *de superstitione iuridi-*
ca cap. III. §. XVII.

§ P. II. Constitut. Sax. Elect. 43. de pactis dotali-
bus ita cauetur. *Nachdem die Ehestiftungen con-*
tract seynd, so ist es auch genug, wenn zween
Zeugen, oder drey dabey gewesen, da es aber mit
den Ehestiftungen die Gelegenheit haette, dass sie
in vim contractus nicht koennen erhalten noch beschüt-
zet werden, als: die Erbschaft auf den Todes-
Fall darinnen vermacht, und es seyn fünf oder
mehr Zeugen dabey gewesen, so sollen solche Ehe-
stiftungen in vim vltimae voluntatis kraestig er-
kandt werden. Ex his verbis si quis colligere
vellet, pacta dotalia sine testibus celebrata, qui-
bus soli coniuges subscripserunt, nulla esse et in-
valida, ne is verba aucupando, constitutionis
sententiam circumueniret. Quid enim testibus
opus est, si coniuges in scripturam redegerunt
conventionem, eique propria manu subscripse-
runt? Neque ad contractus testes abscisse, nisi
melioris probationis causa, requiruntur. Ver-
bum quoque *vermachen*, legare, quo forte partes
in instrumento dotali vti sunt, eam vim habere
nequit, vt negotium pro vltima voluntate repu-
tandum sit, si reliqua, quae negotio illo insunt, con-
ventionis propria sunt, ex quibus partes in modum
contractus pacta dotalia condere voluisse adparet.

§. XXXIX.

Logica in-
terpreta-
tio statu-
torum

Haec de interpretatione Statutorum gram-
matica, iam ad regulas, quae ad logicam illo-
rum interpretationem pertinent, veniamus.
Haec, vti diximus, in eo versatur, vt eruta sta-
tuti ratione, mentem eius aperiat, et genuina
ponat principia, ex quibus Statutorum capita
cognosci et explicari possunt.

§. XL.

praemu-
nienda hi-

Quum ratio legis non aliunde, quam ex hi-
storia eius, et status ciuitatis, in qua lex condi-
ta

ta est, notitia, hoc est, antiquitatibus cognoscitur: iis ipsis praesidiis Statutorum quoque antiquitatum interpretationem praemuniendam esse, nemo non intelligit. Quo plenior ergo historiae Statutorum et antiquitatum cognitio habetur, aut parari potest: eo felicius inuestigari poterunt Statutorum rationes, eoque facilius erit illorum logica interpretatio. * Neque vero satis est, ad historiam Statutorum cognoscendam, praefationes illorum inspicere, vt ALDERANVS MASCARDVS de *interpretat. Statutor. conclus. II. §. 176.* et DAVID MEVIVS in *comment. ad Ius Lubec. quaest. X. n. 22. sq.* praecipiant: quis enim nescit, nihil, vel parum vt plurimum in illis de origine et fatis Statutorum exponi? quin potius priuilegia, quippe quae originem Statutis dederunt, diplomata, et scriptorum fide dignissimorum monimenta cum cura excutienda sunt. Ex his autem fontibus, qui Statutorum historiam, et ciuitatum antiquitates erutas litteris consignarunt, eaque re otium aliis fecerunt, tanto maiorem merentur laudem, quanto praeclarius interpretum studiis inferuiunt. **

* Huc spectat mens et consilium viri ingenii acumine et doctrinae laude insignis, GODOFREDI GUILIELMI LEIBNITII, quando in epistola ad HENR. GISEBERTVM perscripta, et *Deuteronomio eius harmonico* praefixa, optauit, librum quendam in statuta Germaniae velut introductorium edi, quo de cuiusque historia, auctoribus, mutationibus, praestantia, de plurium inter se connexionibus, mutisque deriuationibus a se inuicem differatur, ac denique quasi dictionariolum quoddam adiciatur, in quo termini obscuriores, in statutis passim occurrentes, nec facile, nisi incolis noti, ritusque nonnulli, atque alia id genus explicentur.

** In eruendis Statutorum historiis summa cum laude versati sunt vir perillustres HENRIC. CHRIS-

TIANVS DE SENCKENBERG in *diff. de legibus Bauaricis* Gießae anno MDCCCXXII. edita, et in *historia Statuti Francofurt. Tom. I. Select. iur. et histor. p. I.* perill. ERNESTVS IOACH. DE WESTPHALEN in *diff. de origine et fontibus iuris Lubec.* Rostochii anno MDCCCXXVII. edita, Celeb. IO. DAVID. KOELERVS in *historia codicis statutarii s. reformationis Norimbergensis*, Altorf. MDCCCXXI. 4. Excell. MICHAEL RICHEY in *historia Statutor. Hamburgensium*, anno MDCCCXXXVIII. Hamburgi edita, et qui omnium industriam superauit, et Leibnitii desiderium ex parte solatus est, celeberrimus CHRISTIANVS GOTTLIEB RICCIUS edito opere, s. t. *zuverlässiger Entwurf von Stadt Gesetzen*, Francof. et Lips. MDCCCXXX. 4. quod patrii iuris studiosis enixe commendamus.

Inter subsidia, quae iurisconsulto commendanda sunt, statuta aequae ac iura prouincialia interpretaturo, antiquitatum patriarum notitia aequae ac historia iuris haud infimum tenet locum. Si ingenue fateri oportet, quid de illo sentiam: leges antiquissimae eaeque, quae dudum sunt obsoletae, videlicet lex Salica, Ripuariorum, Alemannorum, magis, quam paullo recentiores ex scientia veterum morum ac rituum lumen accipiunt. Haud id negandum est; nihilo tamen minus interviunt interpreti, vbi quidquam inuenit in iure Germanico scripto aequae ac non scripto, quod istis ex legibus sit deriuandum; neque has potius intelligere queat, quam si sciat, quaenam fuerint instituta maiorum nostrorum. Vt vnico exemplo ea, quae tradidi, illustrem, ac de veritate eorum conuincam omnes, qui studium antiquitatum Germanicarum iuris patrii cultorem magis ornare arbitrantur, quam ei esse vtile, ad satis illam notam loquendi formulam, quae citationibus nostris inferi solet: *zu rechter fruher Tageszeit*, prouoco. Est illud institutum patrium, quod multis in prouinciis ac potissimum quoque Saxonice obtinet, et iam dudum iurisconsultis, et quidem eo adhuc tempore, quo hospites essent ac peregrini in iuribus patriis, attentione dignum est visum. Multa sunt, quae

quae de illo protulit CHRIST. WILDVOGELIVS, diff. *de formula citationi inferi solita*, iusto matutino tempore, Ienae CIOIOCCXV. sed veram ac genuinam eius rei rationem in eo ponere debemus, quod solem tunc tanquam deum colerent, vt IO. GEORG. KEISLERVS, *antiquitat. selectis septentrionalibus et Celticis*, cap. II. §. xv. sqq. p. 156. et diff. *de cultu solis Freii et Othini*, quae adiecta est ELIAE SCHEIDI *syngrammatibus quatuor de diis Germanis, siue veteri Germanorum, Gallorum, Britannorum, Vandalorum religione*, Halae CIOIOCCXXVIII. atque auctor *syloges antiquitatum Saxonicarum*, cap. XIX. p. 365. copiosius monstrant. Quum haec maiorum nostrorum de sole sententia vera fuit ratio, cur iure prouinciali SAXONICO, *libr. III. art. 61.* haec sint cauta: *Gericht sollen warten alle die dingpflichtig sind zu dem Gerichte von der Zeit an da die Sonne aufgehet bis zu Mittage* atque idem fere, aliis tantum verbis, proferat SVÆVVS, vbi cap. 120 ¹⁾ ait: *Man soll Gerichte warten von der Zeit, daz die Sonnen vfgat untz zu Mittag*, neque alio ex fonte quaestio illa est deriuanda, quae quondam obseruante IO. CAR. CONR. OELRICHIO, diff. *de Badding ac Ladding adpend.* num. 6. p. 12. in solemnibus iudiciis a iudice scabinis proponeretur: *ob die Sonne hoch genug am Tage gestiegen, oder ob es so hoch am Tage sey, dass er das Gericht hegen moege*: sine dubio omnes iudices, qui litigantibus, vt compareant iusto matutino tempore, *zu rechter fruher Tagezeit*, praecipiant, ritum retinent, iis a maioribus nostris inuentum, qui idolorum adhuc essent auctores. Mecum consentiunt NIC. HIER. GVNDLINGIVS, in *πρωτοις*, *libr. II. tit. XII.* p. 208. IO. FRID. MULDENER, in *reliquiis iuris Germanici in statutis Francosinae ciuitatis deprehensis*, §. 2. atque alii. Neminem profecto fugit, penes Germanos, tempore TACITI, vt ipse *libr. de moribus Germanorum*, cap. 20. tradit, *nullum fuisse testamentum*. Qui id haud scit, profecto rationem haud rite indicare potest, cur coniux ordinarie, haud queat coniugem

Hhh 3

iugem

1) Secundum edit. Schilter.

iugem priuare in testamento portione statutaria, vti obseruant PETR. BECKIVS, *de testament. coniug. libr. IV. cap. I. sqq.* IO. PISTORIS, *part. I. quaest. 31. num. 7.* BENEDICT. CARPZOVIVS, *iurisprud. forensi, part. III. const. VII. def. 8.* ac RVD. CHRIST. HENNE, *diff. de eo, quod iustum est circa portionem statutariam, coniugi superstiti ex defuncti bonis debitam*, Erfurthi MDCCCLXIV. §. XVIII. ac FRID. ESAIAS PVFENDORFIVS, *observat. iuris uniuersi, tom. I. obs. LXXXVI. §. XV.* Multo minus genuinam causam reddere haud possemus, cur neque de *Gerada*, neque de *Hergewetta* liceat eius possessori testari tantaque arte excogitata fuerit saltem venditio ista Geradae imaginaria, vti saltem eius domina post mortem suam arceat ab illa omnes, ad quos illam deferri nolit, si nos haud doceret TACITVS, incognitum veteribus esse testamentum. Alias huius praecepti reliquias profert IO. GOTTL. HEINECCIUS, *diff. de testamenti factione iure Germanico arctis limitibus circumscripta*, Halae MDCCCXXXV. Facili negotio possem plura iuris Germanici praecepta nominare, quae ex antiquissimis deriuanda sunt institutis; verum tamen iis supersedeo et solum mentionem facio libelli celeberrimi DREYERI. Est ille *der Versuch einer Abhandlung von dem Nutzen der heidnischen Gottesgelahrtheit in Erklærung der teutschen Rechte und Gewohnheiten mittlerer Zeiten*, qui legitur in eiusdem *Sammlung vermischter Abhandlungen, Theil II. p. 547. sqq.* Collegit ibi vir meritissimus plura iuris Germanici principia, quae praeceptis religionis vetustissimae Germanorum lucem accendant et quot quaeso adhuc sunt, quae aliis ex ritibus institutisque illustrari possunt. Plures sunt libri, qui ad acquirendam antiquitatum patriarum notitiam faciunt atque interpreti hoc nomine commendandi. Inter eos primum nomino scriptores, qui aureum libellum TACITI *de moribus Germanorum* explicarunt, videlicet SIM. FABRICIVM, qui TACITVM non modo integris et eruditis commentariis ANDR. ALTHAMERI, *expositum et illustratum; sed luculentis etiam ac memorabilibus clarorum virorum monumentis et observationibus auctum et locupletatum*, Augustae Vindelicorum MDLXXX.

10LXXX. edidit: IO. MICH. BEUTERVM, cuius *commentarii in Tacitum de situ, moribus et populis Germanorum*, absolutissimi, Argentinae MDXCIV. CHR. COLERVM, siquidem eius cum *animaduersionibus TACITVS* prodiit, Hanouiae MDCCII. PHIL. CLVVERIVM, qui TACITI libellum, a mendis quam plurimis purgatum et locis aliquot transpositum novisque interpunctionibus in verum sensum destinatum, Germaniae antiquae Lugd. Batav. MDCCXXXI. praeposuit. GEORG. CASPAR KIRCHMEYERVM, cuius *commentarius res moresque Germanorum veterum a suis originibus per notas criticas, historicas, politicas et similes exhibens*, Vitembergae MDCCCLV. lucem adspexit: HERM. CONRINGIVM, cuius *commentarius historico politicus*, in eius operibus tom. V. p. 253. adparuit: IVST. CHR. DITMARVM, cuius *commentarius*, Francof. ad Viadrum, MDCCXXV. primum iuris publici est factus²⁾ ac CHRIST. GEORG. GEBAYERVM, qui *vestigia iuris Germanici antiquissima in C. Corn. Taciti Germania obuia*, Gotttingae MDCCCLXVI. 8. edidit³⁾. Proximum ab his occupant locum IO. GOTTL. HEINECCII *antiquitates Germanicae iurisprudentiam patriam illustrantes*, quarum *tomus I.* Hafniae et Lipsiae MDCCCLXXII. et *tom. II.* duas in partes diuisus, ibidem, sequenti anno, prodiit. Quum ordinem institutionum Iustinianearum, patriis praeceptis profecto haud congruentem elegit, et parte posteriore *tom. II.* doctrina de tutoribus ad finem est perducta, quilibet perspicit, opus nondum esse absolutum. Multa utilia

Hhh 4

con-

2) Recus. 1749. et 1766.

3) Add. C. C. *Tacitus von Deutschlands Lage, Sitten und Völkern — Mit erklärenden Anmerkungen, einigen Ausführungen und Abhandlungen, und einem geographisch historischen Woerterbuche*, v. IO. HEINR. MARTIN ERNESTI, Nürnberg u. Altorf. 1791. 8. — *Alterthümerkunde von Germanien oder Tacitus über Germaniens Lage, Sitten und Völker, in ein System gebracht, und mit Zusätzen aus den übrigen Klassischen Schriftstellern erläutert* v. PH. LUDW. HAVS. II. Th. Mainz 1791 u. 1792. 8.

continet, dolendum tamen est, auctorem illum, de iurisprudentia quoque patria optime meritum, fines *antiquitatum* esse saepenumero transgressum; neque vixisse, quum ingenii hic foetus eius saltem in schedis protraheretur. Profecto multa deleuisset ac multa quoque ex fontibus adiecisset, qui ipsius aetate essent plane incogniti. His tandem reliquos libros antiquitatum germanicarum addo, ac ex his PAVLLI HACHENBERGII *Germaniam mediam*, quae nouissime cura GVIL. TVRKII prodiit Halae MDCCCIX. IO. GEORG. KEYSLERI *antiquitates selectas septentrionales et Celticas*, Hannou. MDCCCXX. IO. CHRIST. CLEFFELLI *antiquitates Germanorum potissimum septentrionalium selectas*, Francofurti MDCCCXXXIII. et IO. VLR. CHRIST. TRESENREUTERI *antiquitates Germanicas, in compendio adornatas*, Goettingae MDCCCLXI. inprimis nomino, quibus CHRIST. VLR. GRVPEN *observationes rerum et antiquitatum Germanicarum*, Halae MDCCCLXIII. atque eiusdem *teutsche Alterthümer zu Erläuterung des Saechsischen auch Schwaebischen Land und Lehnrechts*, Hannouerae MDCCCXXXVI. iungi possunt⁴⁾. Haec de libris, antiquitates patrias illustrantibus: haud minoris pretii sunt ii, qui *historiae* consecrati sunt iuris Germanici. Quum scripta, quae huc pertinent, commode diuidi possunt in *generalia* et *specialia*; in istis eminent HERM. CONRINGII *de origine iuris Germanici*, Helmstadii MDCCXLIII. MDCCXLIX. MDCCCLXV. et MDCCCXX. 4.⁵⁾ CHRIST. GOTTFR. HOFMANNI *specimen coniecturarum politico-iuridicarum de origine et natura legum Germanicae*

4) Add. BERNH. FR. HVMMEL, *Compendium deutscher Alterthümer*, Nurnb. 1788. 8. — KARL. GOTTL. ROESSIG *Alterthümer der Deutschen, in einem kurzen Entwurfe, nebst vorgezettem Versuche über die deutsche Mythologie*, Leipz. 1793. 8. Conf. BERNH. FR. HVMMEL *Bibliothek der deutschen Alterthümer*, Nurnberg. 1787. 8. EIVSQUE *Zusaetze und Verbesserungen zu der Bibl. d. deutschen Alterth.* ibid. 1793. 8.

5) Et Tom. VI. Oper. p. 77. seqq.

Germanicarum priuatarum antiquarum, Lipsiae MDCCXV. 4. POLYC. LEYSERI *progr. de primis iuris Germanici scripti incunabulis*, Helmstadii MDCCXXIII. et HENR. CHRIST. L. B. DE SENCKENBERG, *visionibus diuersis de collectionibus legum germanicarum a prima rerum memoria vsque ad nouam recessuum editionem*, Lipsiae MDCCCLXV. 8. ⁶⁾ Ex his quasdam commentationes, omnino notatu dignas nominauit ECKHARDVS; iis tamen merito addere possumus: IO. GVIL. GADENDAM, *historia iuris cimbrici, speciatim Slesuicensis et Holsatici*, Kilonii MDCCCLXX. 8. IO. CAR. HENR. DREYER, *in der Einleitung zur Kenntniss der in geist-bürgerlichen Gerichts-Handlungs-Policey und Cammersachen von e. hochw. Rath der Reichsstadt Lubeck von Zeit zu Zeit ergangenen allgemeinen Verordnungen*, Lubecae MDCCCLXIX. 4. IO. PHIL. CASSEL, *in der historischen Abhandlung von den Gesetzen der freyen Reichsstadt Bremen*, quam CHRIST. DE NETTELBLA, tom. II. der *Nachlese von alten und neuen, fremden und eigenen, einheimischen und auslaendischen Abhandlungen*, p. 203. inseruit: IO. GOTTF. MORELL, *diss. de iure statutorio illustris reipublicae Augustanae*, Altorfii MDCCCXXXIV ⁷⁾. IO. THEOPHIL. SEGER, *de statutis Fribergensibus*, Lipsiae MDCCCLXVI. quibus denique IO. CAR. HENR. DREYER *Zusätze und Verbesserungen der Statutenhistorie des Hrn. Prof. Riccius*, so viel das XIV. XV. XVI. XVII. Hauptstück von den Statuten der in Thuringen, Meissen, Chur Kreise und in der Lausitz gelegenen Staedte betrifft, quae in AVG. FRID. SCHOT-

Hhh 5

71

6) Add. CHR. IO. ION. FISCHER'S *Entwurf einer Geschichte des Germanischen Rechts*, Leipz. 1781. — CHR. GOTTL. BIENERI *commentarii de origine et progressu legum iuriumque germanicorum* Pars I. 1787. P. II. Vol. I. 1790. Vol. II. 1795. 8. — FRANC. XAVER. STEIERT'S *Abriss der Geschichte der deutschen Privatrechtsgelehrsamkeit*, Wirzburg 1786.

7) Exstat in WEGELINI *Thesauro rer. Suev.* Tom. IV. n. 6.

TI Sammlungen zu den deutschen Land- und Stadt-
rechten, tom. I. p. I. sqq. reperiuntur, iungere de-
bemus. W.

§. XLI.

In primis
dispicien-
dum, an ex
iure Rom.
aliquid ad-
mixtum
statuto-
rum capi-
ti inter-
pretando.

Omnia statuta, quatenus a iurisconsulto ex-
plicari, et ad hominum facta adplicari debent,
interpolata, et ex iure rom. et germanico mix-
ta esse, supra ostendimus. Primo igitur omni-
um dispiciendum est, *an ex iure rom. aliquid ad-
mixtum sit capiti statutorum*, quod interpretan-
dum suscepimus, id quod non difficile erit in-
telligere homini iuris romani aeque ac germa-
nici scientia satis instructo. Hoc sane iudicium
ideo maxime necessarium est, vt quae ex mo-
ribus fluxerunt, eo facilius discernantur ab his,
quae ex iure rom. sunt petita. Neque enim
romana esse desinunt, quae ex iure rom. in con-
stitutiones imperii, leges prouinciales, et Sta-
tuta urbium Germ. translata sunt, vt homines
parum acuti existimant, * licet quoad vsum il-
lorum et adplicationem in foris non male ger-
manicis censeantur.

* Horum si vera esset sententia, nihil esset, quod in-
ter *ius patrum et receptum*, siue *adscititium* di-
stinguamus, et sapiens doctissimorum hominum
praeceptum sequamur, ex fontibus quodlibet ius,
et domesticis principiis esse explicandum. Vix
enim euitari potest iuris rom. et germ. mixtura, si
germanica dicenda sunt, quae ex iure rom. Sta-
tutis sunt adscripta. Rectius vero CICERONEM
L. II. de legib. cap. XVIII. audiamus, *locus ipse
notus sit, ex quo ducatur quaeque pars iuris, vt
non difficile sit, qui paullum modo ingenio possit
enoueri, quaecunque noua causa consultatione acci-
derit, eius tenere ius, quum scias, a quo sit capi-
te repetendum.*

§. XLII.

§. XLII.

Vt ius ciuile effici ait VLPIANVS in *L. VI. D. Interpolatio vel de iustit. et iure*, si iure naturae aliquid additur, ^{tio vel} vel detrahitur: sic compilatores recentiorum ^{crassior,} Statutorum ex iure rom. aliquid iuri patrio ad- ^{vel subti-} iecerunt, vel detraxerunt, vel ius patrium ad ^{lior.} iuris rom. normam inflexerunt. Est autem interpolatio Statutorum alia manifestior et crassior, alia obscurior et subtilior. Prioris generis interpolatio nullam habet difficultatem, et facile agnoscitur, si manifesta iuris rom. sanctio in Statutis repetita et confirmata est: * posterioris autem generis interpolatio in eo cernitur, si iuri patrio aliquid ex iure rom. adiectum est, aut propter iuris rom. sanctionem in illo omissum et mutatum.

* Quis non iuris rom. sanctionem agnoscit, si in *Reformat. Francofurt.* ¹⁾ haec legat: *Dwyl aber bisher Vbung, bruch und Gewohnheit geweest, dass Vater und Mutter einander in iren Testament sich geerbt, und irer beider Kinder darum mit nichts bedacht haben, und aber solchs in Rechten ungemess erfunden wird, ordnen, setzen, und wollen wir, dass Vater und Mutter und andere von uffstygender Linien, so Kinder in absteigender Linien haben und Testament machen wollen, dass sie dieselben Kindere in ihrem Testament nach vermoege der Recht zu Erben machen, oder usz redlichen Vrsachen im rechten gegründet, im Testament uszgedruckt enterben sollen. Vnd wo solchs wie obgemelt nicht geschicht, so sol solch Testament dem Laster der Nichtigkeit unterworffen seyn, und kein Krafft oder macht haben.* Habes sane legitimam, habes liberos aut instituendos, aut exheredandos addita causa, habes alia, vt ipsum Iustinianum tibi audire videaris.

Haud

1) Antiqua, de anno 1509. fol. XIX.

Haud fere credendum est, quanta opera in id incubuerint FRANCOVRTENSES, vt statuta sua, quantum possent, iuris Romani praeceptis conformarent: quicquid ab iis alienum ipsis videretur, ex iis extirparent, eandemque ob causam plura iuris patrii capita ibi prorsus extinguerent. Probat id iam exemplum, quod attulit ECKHARDVS; longe illustrius tamen est, quod reformatione FRANCOVRTENSI, *part. II. tit. IV. §. I.* legimus. Etsi retractus gentilitius ab antiquissimis temporibus in vniuersa Germania esset receptus; illius tamen exercitium permittere haud audebant eius conditores; sed memores potius L. 6. Cod. Theodos. de contrah. emtion. qua illam VALENTINIANVS THEODOSIVS atque ARCADIVS abrogauerant, haec fanciebant: *wie wohl der Abtrieb im Reich deutscher Nation nicht weniger, als bey andern Nationen sonderlich auch dieser Landesart und am Rheinstrom sonst gemein und gebraeuchlich, auch der Ehrbar- und Billigkeit ganz gemaes ist: jedoch diem Weil derselbe in den kaiserlichen Rechten ausdrücklich verboten, dieselben kayserl. Rechten auch bey uns und uberdencklicher Zeit hierinnen auferhalb nachfolgenden Falls in Consorten und Ganerben also üblich gehalten und nie kein Abtrieb gestattet werden, so lassen wir es auch nochmals unverändert in dieser Stadt Franckfurth und zu Sachsenhausen dabey bleiben.* Conferas ea, quae in dem Versuch einer Geschichte des Naeherrechts, commentatione, libello vom Naeherecht praemissa, cap. II. §. 17. p. 46. ed. nouiss. hac de re notauit. W.

§. XLIII.

et cum ius
quodlibet
ex dome-
sticis prin-
cipiis ex-
plican-
dum.

Iam quum quodlibet ius ex suis, hoc est, domesticis principiis declarandum sit: nemo non intelligit, iuris rom. sanctionem, quae in Statutis repetita est, ex iure quoque rom. explicandam esse. Quod si verum est, vti verissimum esse hoc praeceptum iureconsulti limatio-
ris doctrinae et iudicii contendunt: non aliunde id, quod origine domesticum est negotium, aut iuris patrii argumentum, quam ex institu-
tis

tis domesticis, et iuris germanici principiis di-
iudicare et explicare conuenit. IVSTVS HEN-
NING. BOEHMER *diff. de fundament. pactor. fa-
mil. ad fideicommissa inclinantium cap. II. §. II.*
Hanc quoque regulam in pactorum dotalium
interpretatione adhibendam esse praeclare osten-
dit excell. AEMIL. LVDOVICVS HOMBERG ZV
VACH *diff. de orig. atque indole distinctionis pactor.
dotal. in simplic. et mixta, eorumque recta inter-
pretat. cap. II. §. II.*

§. XLIV.

Vt autem eo rectius ius quodlibet ex propri-^{vtriusque}
is principiis explicari possit; vtriusque iuris,^{iuris Rom.}
romani scilicet et germanici, rationes, et fun-^{et Germ.}
damenta in quouis argumento, et analogiam^{rationes,}
nosse et explorare multum conducit. Haec^{funda-}
enim cuncta si rite perspecta sint interpreti, non^{menta et}
verendum est, ne quodcunque institutum Ger-^{analogiam}
manorum similitudinem quamdam cum Roma-^{nosse iu-}
no habet, illud pro Romano habeat, et quae-
cunque sanctio Statutorum in aliqua parte cum
iuris rom. principiis congruit, eam statim ex
illis infelici conatu explicandam suscipiat, et
contortas proferat interpretationes. Veteres
sane interpretes hos maxime in errores se in-
duaerunt, quippe qui ob vnam alteramue con-
uenientiam iuris patrii argumentum ex iure
rom. explicabant, huiusque principia illi incon-
cinne attemperabant.

* Sic inter adoptionem et vnionem prolium similitu-
do quaedam intercedit: sed ludibrium haud dubie
aliis deberet, si quis idcirco requisita vnionis pro-
lium ex iure rom. deriuaret et aestimaret. Ex eo
vero est, si vnio prolium actio legis, seu actus
legi-

legitimus vocatur, quia adoptio legis actio dicitur *L. 3. D. de offic. proc. L. 1. C. de adoption.* WOLFG. ADAMVS LAVTERBACH in *collegio Pandect. theoret. Practico L. I. T. VII. §. 12.* Quomodo vero legis actiones nec diem, nec conditionem, nec procuratorem admittebant per *L. 123. D. de regul. iur.* ita dicendum esset, vnionem quoque prolium nec procuratorem, nec ratihabitionem admittere. Hoc autem falsum esse nemo ignorat, vt alias taceam ineptas conclusiones, quae ex adoptionis cum vnione prolium comparatione ducuntur. Huc quoque pertinent *fideicommissa conuentionalia*, seu *irregularia*, vt vocant pacta familiae de bonis auitis extra familiam non alienandis. Haec quum ad fideicommissa quodammodo inclinare existimant, ex iuris rom. doctrina de fideicommissis perperam et satis contorte exponunt. Vid. IVST. HENNING. BOEHMERI *diff. cit. loc. cit.*

Inter ineptas conclusiones, quas quondam iuriconsulti facerent ex comparatione adoptionis cum vnione prolium, primum fere locum tenet ea, qua patri vnienti Romanorum quoque patriam tribuerent potestatem, quumque ista ordinarie ius quoque procrearet, liberos exheredandi, etiam illud ex vnione prolium traducerent. Illud clare docent IO. ADAM. DE ICKSTADT, *diff. de vnione prolium, ducatus Franconici statutaria*: FRID. ES. PYFENDORFIVS, *tom. 1. obseruat. iuris vniuersi, obs. cc.* atque inprimis GEORG. HENR. AYRERVS, *diff. de indole vnionis prolium genuina*, §. XI. p. 16. Neque vero minus sunt, quibus hoc placuit, videlicet IAC. RICCIUS, *tract. de vnione prolium, cap. vlt. §. 40.* DAV. MEVIVS, *comm. in ius Lubecense, part. II. tit. 1. prooem. p. 115.* atque alii: immo eorum in sententiam certa ratione descendit SAM. STRYCKIVS, *usu moderno, tom. 1. tit. XI. §. 16.* In leges quoque haec doctrina irrepsit. Ex iis saltim nomino *ordinationem prouincialem Franconicam, tit. CXVIII. §. 7.* sed omnia haec respuunt genuinae indoli vnionis prolium, quae nihil aliud est, quam pactum successorium, vt praeter AYRERVM, *loc. mem.* monstrauit FRID. ESAIAS PYFENDORFIYS, *obseruat. iuris vni-*

uniuersi, tom. I. *obs.* 200. Haec de vnione: eadem ratione iure hoc loco prouocat ECKHARDVS ad fideicommissa familiae. Illa plane ignota fuerunt Romanis, quum pacta quoque essent successoria, quae Romae plane fuerunt prohibita. Eum in finem excogitabantur, vt principia iuris patrii in successione conseruarent ac impedirent, quo minus bona extra familiam alienarentur, quumque illud eo potissimum accideret tempore, quo iam adoptare inciperent Germani praecepta iuris peregrini, vocare illa solebant *fideicommissa familiae*. Quum ea potissimum aetate, qua iurisconsulti penitus rudes essent atque ignari morum patriorum, haud dubitassent id, quod de fideicommissis familiae esset cautum, ad haecce applicare familiae fideicommissa: non potuit fieri, quin multae quaestiones in medium proferrentur, quae essent omnino risu dignae. Quemadmodum legitimam semper saluam esse debere in eiusmodi fideicommisso persuasum haberent; ita quoque etiam ab illo deducendam putabant quartam Trebellianicam: immo vsque eo progrediebantur, vt facultatem mutandi fideicommissum concederent: sed profecto sine vlla ratione. Optime hoc praeter IVST. HENNING. BOEHMERVM, cuius elegans libellus in tom. II. *exercit. ad pandect.* p. 403. est translatus, id ostendunt IO. PETRVS DE LVDEWIG, *de Trebellianica et leg. exul. in fideicommissis fructuariis*, tom. I. *opusculor. miscellorum*, p. 1042. AVG. LEYSERVS, *meditat. ad pandectas*, tom. VI. *spec.* ccccv. p. 1008. et IO. ERN. SCHROETERVS, *diss. sistente iuris communis et Germanici differentias in doctrina de fideicommissis*, quam praeside IO. CASP. HEIMBURGIO, Ienae MDCCCXXXIII. publice defendit *cap.* III. p. 70. Cum his coniungere tandem licet, quod inprimis iurisconsulti Saxonici, licet alioquin strenui morum nostrorum statores fuerint ac vindices, multaque iuris Germanici capita in Saxonis reperiuntur, quae alibi prorsus extincta sunt, de dotalitio praecipunt. Etsi Romani, qua ratione sustentandae sint eorum viduae post obitum maritorum, haud praescriberent, ideoque ipsis *vidualitia*, seu dotalitia essent ignota; Germanis autem inauditae essent donationes propter nuptias: nihilo tamen minus

minus euenit, vt prudentes dotalitia haec cum donationibus propter nuptias compararent, et quae de his legibus in Romanis essent cauta, ad dotalitia haec adplicarent. Ex quo tempore illud iuris peritis in mentem venit, docebant, dotalitium haud cessare, si vidua secundas ineat nuptias; prius tamen illud haud admittebant, quam si illatio dotis sit probata: immo quantitatem eius ad summam dotis ita referebant, vt in quadruplicatis dotis vsuris illud consistere statuerent, atque dotem per dotalitium absorberi putabant, eumque in finem prouerbum formabant *Leibguth schwindet das Hauptguth*. Breuitatis causa solum lectores ablego ad BENED. CARPZOVIVM, *part. I. const. 28. def. 93. part. II. const. 42. def. 2. sqq. constit. 44. def. 1 seqq.* GOTTFR. BARTHIVM, *trakt. von der Gerade, cap. VI. p. 517.* atque alios: omnia vero haec praecepta de dotalitio iuri patrio haud conuenire eandemque ob causam extra Saxoniam haud obtinere, multi iurisconsultorum luculenter demonstrarunt, ex quibus saltem nominasse sufficiat IO. VLR. CRAMERVUM, *de aequitate quantitatis dotalitii viduarum illustrium, tom. II. opusculor. p. 626.* IO. GEORG. ESTOR *de dotalitio propter secundas nuptias cessante*, Ienae MDCCCXXXVI. ac potissimum DAV. GEORG. STRVBE, *tom. V. der Nebenstunden, p. 270. sqq.* Qui quaeso tandem effectus commixtionis iuris patrii aequae ac Romani reperiuntur, si oculos conuertimus ad emtionem illam venditionem geradae imaginariam? Licet haec hereditas sola in Germania sit excogitata atque patrio quoque adscribendum sit iuri, quod nullum de illa valeat testamentum atque singularis in illa obtineat succedendi ordo: omnes ii, qui de Gerada scripserunt BARTHIVS, HOFMANNVS, GOLDBECKIVS innumeras excogitarunt regulas de illa, quas solo ex iure Romano hauserunt. Qui paullulum versatus est in iurisprudencia patria, eum haud fugit, quod si vxor inprimis optet, vt ad maritum suum transferre ipsi liceat post mortem supellectilem suam, quam nostrates *geradam* vocant, ad id, quod intendit, peruenire aliter nequeat, quam si illi viuo geradam vendat. Ratio in eo solum est quaerenda, quod donatio inter coniuges iure Romano sit prohibita,

bita, quamque eodem iure donationem ob superuenientiam liberorum rescindi posse traderetur, BENED. CARPZOVIVS, *iurisprud. forensi, part. II. const. XII. def. 40.* et GOTTFR. BARTHIVS, *tract. von der Gerade, cap. v. §. 30. p. 334.* in eo conspirant, quod reuocari queat ob superuenientiam liberorum donatio geradae. W.

§. XLV.

Illud igitur satis expeditum est, purum et sincerum ius patrium, quod in Statutis reperitur, ex iuris germanici principiis interpretandum esse, non secus ac iuris rom. sanctio, aut negotium ad iuris eius normam praescriptum, ex iure rom. interpretationem recipit. * Nihil vero refert, vtrum ius patrium explicite in Statutis tradatur, an implicite et abscondite, hoc est, si effectus quidam iuris alicuius, aut consuetudinae eius, omisso principio, commemorantur. ** Haec enim, quum reliquiae sint iuris, antiquioribus temporibus usitati, non possunt non referri ad fontem, ex quo profluxerunt, et ex suis principiis explicari.

Nihil refert, vtrum ius patrium explicite in Statutis, an implicite tradatur.

* Simplicissima erant Germanorum testamenta, quippe quae etiam sine heredis institutione valebant, nec reliquae solemnitates et regulae, quas Romani in testamentis requirebant, in illis observabantur. IO. GOTTLIEB HEINECCIUS *diff. de testamenti factione iure Germ. artis limit. passim circumscripta §. XXXI. Element. iur. Germ. L. II. T. VII. §. 191. sq.* Vtramque testandi formam, Romanam et Germanicam, saepe Statuta praescribunt, et liberam cuius facultatem indulgent, Romanum, an Germanicum testandi modum sequi velit. ORDINAT. IVDICII PROVINC. DVCAT. FRANCON. *Part. III. T. XXXVII. §. I.* ORDINAT. SOLMENSIS *Part. II. T. XXIII. §. Doch ob iemant* IVS HAMBURG. *P. III. T. I. art. I. et III.* Vt igitur ex Rom. iuris regulis diiudicari

oportet testamentum, secundum formam eius conditum: ita ex patrii iuris principiis testamenta more Germ. facta aestimanda sunt, et lites de illis ortae decidendae. IO. ADAMVS KOPP de *testament. Germ. iudicial. §. XIV.*

Quum penes Germanos nullum esset testamentum, vti docet TACITVS, ac ritus testandi astutia potissimum clericorum introduceretur, obtinuerunt quidem de illis multa praecepta, quae iure Romano haud conuenirent. Illud haud est negandum. Incipere possumus a denominatione illa: *Seelengerathe, liebste, lezte Willen*, quam inprimis eleganter illustrat IO. GEORG. HALTAUSIVS, in *glossario germanico*, p. 1670. Neque minus piaae meditationes, quae praemittuntur, Romanorum in testamentis plane deficiebant et, quod maximum est, consuetudo, coram magistratu eiusque deputatis testandi, iure ex patrio est deriuanda, quum quidem Romani quoque nonnumquam testamenta sua iudici offerre solerent; vbi autem essent oblata, testamenta essent minus sollemnia et apud nos longe usitatus est, coram iudice, quam in praesentia testium testamentum condere. Haec sunt sollemnitates testamentorum, quae iure ex patrio deriuare debemus; reliquae autem petitae sunt ex legibus peregrinis, ideoque etiam ea, quae in iuribus prouincialibus ac municipalibus de testamentis sancita sunt, plerumque illas sapiunt, eandemque ob causam non minus ex iis lumen, quod desiderant, accipiunt. W.

** Nulla exstat sanctio in Statutis Hamburgensibus, qua disertis verbis bonorum inter coniuges communio comprobatur. Sed quum *Part. II. T. V. art. 10. et Tit. XI. art. 13.* sancitum sit, coniugem ad alterius aes alienum, constante matrimonio contractum, soluendum obstringi, eiusque bona omnia creditoribus obligari: non aliunde hoc, quam e bonorum communione inter coniuges, olim per omnem Germ. recepta, deriuari posse adparet. Accedit alter bonorum communio-
nis effectus, quod iure Hamburgensi finito matrimonio coniux non illata, sed portionem statutariam recipiat. Satis autem constat, iure rom.
coniu-

coniugem pro coniuge soluere non teneri, nec uxorem ex mariti, nec maritum ex vxoris obligatione conueniri posse *L. 1. 2. 3. C. ne vxor pro marito.* Soluta autem matrimonio dos illata ad uxorem, vel heredes eius, aut si profectitia est, ad patrem, donatio propter nuptias ad maritum redit. Relinquitur ergo, vt *Hamburgenfium placita*, de obligatione coniugis ad alterius nomina expungenda, ex iuris germanici doctrina fluxisse statuamus, vt praeclare docuit *IUSTVS HENNING. BOEHMER in diff. de aeris alieni inter coniug. Hamburg. communione.* Ipsa quoque portio statutaria, praesertim si dimidia fuerit, ad reliquias communionis bonorum pertinet, vt egregie docuit vir illustris, *IO. SAMVEL FRIDER. BOEHMER in diff. de ratione decid. controuers. circa portion. statutar. coniug. §. IV. VI. 10. GOTTLIEB HEINECCIUS Elem. iur. germ. T. I. T. XII. §. CCXCIII.*

Communio bonorum ab antiquissimis abhinc temporibus obtinuit, ea tamen ratione, vt illa quibusdam in prouinciis ad omnia sese extenderet bona; aliis autem regionibus ad quaedam eorum restringeretur. Quum inprimis *IO. HEESERVS, locis communibus iuris practicis de bonorum et inprimis ad quaeftuum coniugalium communione*, *Frankofurti MDCLXXXVI. CHRIST. GOTTER. HOFMANNVS de communionis bonorum coniugalium natura ac principiis*, *Frankof. ad Viadr. MDCCCXXX. GEORG. LVD. BOEHMERVS diff. de iuribus et obligationibus coniugis superstitis ex communione bonorum vniuersali*, *Gottingae MDCCCXXXVII. IO. MAVRITIUS WEYER, de communione bonorum inter coniuges eorumque diuisione inter liberos demortui coniugis et superstitem parentem*, *Lemgouiae MDCCCXXIX. ac HENR. ARN. LANGE, in der Rechtslehre von der Gemeinschaft der Güter unter den teutschen Eheleuten*, *Baruthi MDCCCLXVI.* in exponenda vera natura atque indole communionis bonorum occupati fuerunt: plures scriptores quoque ad id, quod de illa in hac, vel illa prouincia, aut ciuitate obtineat, respexerunt. Quum fines libelli nostri egrederer, vbi illos nominare vellem: lectorem hoc

nomine ad *diff. de communione bonorum inter coniuges Muhlhusanos*, quam Ienae MDCCCXXXV. in lucem publicam emisi¹⁾ quae eosdem accurate recensul-
ablego, atque solum animaduerto, inter eos quoque nonnullos societatem, quae inter coniuges Hambur-
genses obtinet, eleganter illustrasse, atque IVST. HENNING. BOEHMERVM, *diff. de aeris alieni inter coniuges Hamburgenses communione*, Hae MDCCCXXVIII. 10. CHRIST. EVERS *diff. de communione bonorum in societate coniugali praecipue secundum statuta Hamburgensia*, Ultraiecti MDCCCXXXII. PETR. STUVEN, *de eo, quod iustum est circa bona communia post mortem vnius coniugum intuitu superstitis ac liberorum secundum statuta Hamburgensia*, Ultraiecti MDCCCXXXV. ACHENR. BROCKES *de bonorum coniuges inter Hamburgenses communione*, Ienae MDCCCXXXVII. hoc nomine de statutis Hamburgensibus bene esse meritos. Etsi hodie quibusdam in prouinciis communio haec ipsa haud existat, atque per introductionem iuris Romani potius factum, vt illa in fugam se coniiceret: tanto plures tamen eius sunt reliquiae, quas deprehendere possumus in iuribus prouincialibus ac municipalibus, si paullo intentius illa consideramus. Ita ante aliquot annos FRID. AVGVST. ROSENTHALIVS meis subauspiciis dissertationem *de reliquiis communionis bonorum inter coniuges Brunsvicenses*, quam ipse elaborauit, Ienae MDCCCLXXII. defendit, hacque monstrauit, in prouinciis, ducis Brunsvicensis imperio subiectis, communionem quidem abrogatam esse; illius tamen vestigia facili negotio erui posse, atque idem de aliis regionibus adfirmare licet. Refero inter reliquias communionis omni discrimine ac delectu remoto, *portionem statutariam*, siue consistat in parte dimidia, siue in alia parte bonorum, propterea quod illa coniugi superstiti semper competat; neque, vti iure Romano est cautum, supponat, defunctum esse diuitem ac superstitem pauperem, quemadmodum discimus ex *nou. 53. cap. 6. nouell. 117. cap. 9* atque *auth. praeterea C. unde vir et uxor*. Neque minus vesti-

¹⁾ Exstat in Tom. III. *opuscul.* p. 198.

vestigium communionis deprehendimus, ubi portio illa locum habere aliter nequit, quam si coniux, qui eam desiderat, communem in hereditatem conferat illata sua. Quibusdam in locis onus collationis cuilibet coniugi superstiti impositum est, siue sit vidua, siue viduus, quemadmodum statutis HAMBURGENSIBVS, *part. III. tit. III. §. 4. et 6.* ac LVBECENSIBVS, *libr. II. tit. II. art. 2.* cautum est atque etiam in Marchia obtinet, obseruantibus ANDR. KOHLIO, *de successionem coniugum, part. II. quæst. 13. num. 10.* SAM. STRYCKIO, *de success. ab intestato, diff. IV. cap. III. §. 19.* atque aliis: in Saxonia autem atque aliis prouinciis solum vidua obligata est ad conferenda sua bona, quemadmodum AVG. BERLICHIVS, *part. III. conclus. XXIX. num. 30.* PETR. PECKIVS, *de testamentis coniugum, libr. I. cap. 45.* BENEDICTVS CARPZOVIVS *part. II. const. 23. def. 34.* SAM. STRYCKIVS *de success. ab intestato, diff. IV. cap. III. §. 7.* ac IO. AD. BECKIVS, *de collatione bonorum, cap. II. §. 88. p. 131. sqq.* docent. Qui porro paullo curatius portionem statutariam, in rebus defuncti mobilibus consistentem, considerat ac perpendit, communionem bonorum vel minimum superstiti coniugi tribuere vsumfructum totius, quam possedit defunctus, vniuersitatis, atque veteres comparasse semper mobilia cum fructibus, hancque ob causam non solum in Saxonia maritum, ob vsumfructum, quem in vxoris habet bonis, eius quoque mobilia iure hereditario capere, sed etiam ex sanctione iuris feudalis SAXONICI, *cap. XXVI.* et iuris feudalis ALEMANNICI, *cap. XXXXIX.* ad dominum directum vasalli eius impuberis res mobiles eius post obitum, ob vsum fructum, quem in feudo, quum in viuis esset, haberet, peruenire, vti copiosius monstrant CHR. GOTTL. BVDER *amoenitat. iuris feudalis, cap. 39. 10.* SCHILTERVS, *not. ad ius feud. Alemannicum, p. 275.* et FRID. ES. PVFENDORFIVS, *de tutela fructuaria, §. X.* in IO. GEORG. ESTORIS *kleinen Schriften, vol. III. p. 416. 2).* merito quoque effectum communionis deprehendit, ubi quibusdam in

Iii 3

locis

locis portio statutaria in rebus defuncti coniugis mobilibus consistit, siue sit superstes maritus, siue sit vxor. Tandem extra omnem debitationem est positum, coniugem quidem tam tacite, quam expresse portioni huic renunciare posse, quemadmodum diff. *de renunciatione portionis statutariae tacita*, lenae CIOIOCCCLX³). copiosius monstraui: eum tamen illa inuitum haud priuari posse in testamento, vti iam supra est traditum; eius autem rationem iterum in eo ponere debemus, quod ex communione descendat bonorum ideoque denuo statuendum est, vestigium hoc esse memoratae communionis. W.

§. XLVI.

Reliquiae
iuris patrii
in statutis
ex fontibus
expli-
candae.

Quoties vero reliquiae iuris patrii in Statutis occurrunt, siue sint effecta alicuius iuris, siue consuetaria: toties valde expedit, quin immo necessarium est, antiquiores Statutorum codices, si in promptu sunt, in consilium adhibere, et fontes illorum, tum propiores, tum remotiores adire. * Qui enim conclusiones aliquas intelligat, riteque exponat, si id, ex quo illae efficiuntur, sciat cum ignarissimis? Hoc vero ex antiquioribus Statutis cognosci posse, eo magis vero simile est, quo minus illa iure rom. infecta esse solent. (§. XV.) Sic quoque in illis Statutis ius subinde occurrit, quod in his, quae ex illis transfumta, aut ad illorum exemplum composita sunt, frustra quaesiueris. Idem dicendum est de iuribus, quibus tamquam communibus ciuitates Germ. antiquissimis temporibus regebantur. (§. XXVI.)

* Peruulgatum est iuris Saxonici scitum *L. I. art. XXXI. Mann und Weib haben nicht gezweyet Gut zu ihren Leibe*, quo bonorum communio inter-

3) Tom. II. opusc. p. 232.

coniuges declaratur. Vnde ius hoc in Statuta Susatensia manauit, vti confirmat *Skraa antiqua art. 51.* et *Ius Lubecense* variis in locis bonorum communionem inter coniuges inculcat. *L. I. T. V. art. VI. art. XXVI. L. II. T. II. art. II. sq.* Iam si quis primo meminerit, Hamburgum iure Saxónico, vtpote communi Statutorum ciuitatum in Saxonia inferiori fonte, vsum esse (§. XXVI. not. *) et deinde quae de Statutis Hamburgensibus ex Susatensibus et Lubecensibus Statutis deriuatis a viris doctis, et historiae patriae intelligentissimis disputata sunt, adcurate perpenderit: nonne is facile videat, bonorum communionem inter coniuges iure Hamburgensi probari, et ex indicatis modo fontibus profluxisse?

Quum illa iura Susatensia antiquissima, quae EMMINGHAUSIUS atque HAEBERLINUS iuris publici fecerant, post ECKHARDI demum prodierunt fata, ad ea respicere haud potuit. Nihil quoque in illis quidquam legitur de communione bonorum; sed in statutis Susatensibus germanicis, quae in dubio laetinis sunt iuniora, quaeue EMMINGHAUSIUS in *memorabilibus Susatensibus*, p. 155. et ERN. IOACH. DE WESTPHALEN. *monumentor. ineditor. tom. II. p. 3068.* exhibent, *art. 51.* haec sunt cauta: *vort mer welick Man cyn echte Wyf heuet, dey kopet ande verkopet, weyrt dey Man beclaghet umme dey Schult dey sey gbemaket heuet dey sal de Man helpen ghelden van ar beyder Gude.* Conuenit cum illo ius LVBECENSE antiquissimum apud ERN. IOACH. DE WESTPHALEN, *tom. III. monumentor. ineditor. p. 657.* porro iustitia LVBECENSIS, apud eundem, *tom. III. p. 623.* atque codex iuris LVBECENSIS Dantiscanus, a IO. CAR. HENR. DREYERO, in *der Sammlung vermischter Abhandlungen*, *tom. I. p. 447.* neque vero adhuc illud est abrogatum, vti plures scriptorum atque in his CONR. FRID. ZERRAN, *diff. de communione bonorum inter coniuges secundum ius Lubecense considerata*, Giesiae C1810CCXXXI. et GEORG. HENR. AYRER *diff. de debitore obaerato eiusque vidua, seu uxore sese seruante per beneficium renunciationis pactorum nuptialium*, *cap. III. §. 7. p. 270.* tradunt. Idem quoque praecipiunt statuta HAM-

HVRGENSIA, quae ERN. IOACH. DE WESTPHALEN, tom. IIII. *monument. inedit.* p. 2083. exhibet; merito tamen animaduertendum est, nondum constare, quatenus ex Susatensibus statutis Lubecensia descendant pariter ac Hamburgensia. Si hoc certum est atque expeditum, alium quoque iuris LVBECENSIS recentioris locum, qui exstat *libr. I. tit. VI. art. 2.* belle ex SVSATENSI iure antiquissimo illustrare possumus. Quum nec tironem fugit, donationem inter coniuges iure Romano fuisse prohibitam, quilibet videt, eum errare, qui sequentia iuris LVBECENSIS verba: *welch Mann oder Frau, die da keine Kinder mit einander im Ehestand gezeuget haben, vor dem Rath treten und ihr Gut gegen einander reciproce doniren und auflassen, ist denn die Frau bevormundet, so ist die Uebergabe krestig von ihr beyderseits erworbenem Guth,* iure ex Romano illustrare auderet: ad verbum fere in germanicam linguam translata potius esse videntur ex *art. XVII.* antiquissimi iuris SVSATENSIS, quem EMMINGHAUSIUS in *memorabilibus Susatensibus*, p. 107. ita exhibet: *in contractu matrimonii, vel etiam post contractum quamcunque donationem vir mulieri, aut mulier viro sub testimonio bonorum virorum dederit, si duorum bone opiniones testimonio probare poterit, super eo amplius in causam trahi non valebit.* Plura eiusmodi loca iuris LVBECENSIS, quae vel minimum cum statutis conspirant SVSATENSIBVS, collegit GABR. CHRIST. LEMBKE, *diff. de convenientia quorundam iuris statutarii Lubecensis capitum cum legibus Westphalorum et speciatim Susatensium*, quam auspiciis IO. AUG. HELLFELDI lenae MDCCCLXII. defendit¹⁾; eadem autem ratione interpretes statutorum ROSTOCHIENSIVM optime sibi consulit, vbi illa explicaturus ad statuta confugit LVBECENSIA et quidem tam antiqua, quam noua, quum illa multa capita complectuntur, quae ex Lubecensibus statutis vnice sunt repetenda. Dignum hoc nomine memoratu est elegans academicum specimen IO. CHRIST. PRIESII, *de*

1) Exstat in HELFELDI opusc. *iur. can. crim. feudal. et public* a IO. CHR. FISCHERO, lenae 1789. editis, p. 116.

de discrimine bonorum uxiorum iure Rostochiensis,
part. 1. tit. v. §. 1. sublato, quod meis sub auspiciis
anno MDCCCLXXIII. defendit. W.

§. XLVII.

Proximum est, vt de altero interpolationis genere in Statutis videamus. Hoc paullo subtilius et obscurius esse diximus, propterea quod non nisi a iuris maxime peritis, qui negotii cuiusque naturam et indolem ex suis principiis aestimant, cognosci et demonstrari potest. Praecipua eius species est, quae difficilis saepe explicatus habet, si quid moribus patriis in Statutis ex iure rom. adpersum reperitur. Hoc vero ita comparatum est, vt negotii indoli, ex iuris patrii principiis spectatae, prorsus aduersetur, aut ab illa quidem alienum sit, sed non ei repugnet, v. c. si, quod ex iure rom. desumptum est, ad formam modo rei pertineat. *

Interpolationis subtilioris praecipua species, si quid moribus patriis institutis ex iure Rom. adpersum,

- * Simplex est testandi modus coram iudicio, ideoque vere Germanicus. Quod si igitur *ORDINAT. SOLMENSIS P. II. T. XXIII. §. wann dann* praelectionem testamenti iudicialis siue nuncupatiui, siue scripti, requirit: ex iure rom. illud quidem esse nemo non intelligit, sed moribus Germanorum, et rei naturae non contrarium. At vero si in eiusmodi testamento, secundum mores Germanorum facto, heredis institutio simpliciter exigitur, vt sine illo nullum et irritum sit supremum testatoris iudicium, vt idem illud *ORDINAT. SOLMENSIS T. XXIII. §. Auch sollen* et *IVRE LVBECH. L. II. T. I. art. XII.* sancitum est: facile patet, illam laciniam, ex iure Rom. detractam, testamenti factioni Germ. non satis conuenire, et iuris patrii principia turbare. Vid. *IO. GOTTLIEB. HEINECCIUS diff. de testament. fact. iure Germ. passim circumscripta §. XXXI.*

Regulam hoc loco *ECKHARDVS* proponit, quae omnino vera est atque posita extra omnem dubitationem;

nem; neque vero minus elegans ac omni attentione dignum exemplum, quo illam illustrat. Etsi id, quod de emtione geradae imaginaria supra tradidi, modo laudatum ECKHARDI nostri praeceptum belle confirmet; non opus tamen est, vt illud iam repetam; quaedam tantum de loco ordinationis SOLMENSIS addam. Quae in eius editione, ann. **CIOIOCXII.** vulgata *part. II. tit. XXIII. p. 116.* leguntur, non minus in antiquiore, quae ann. **CIOIOLXXI.** comparuit, reperiuntur atque ita sunt comparata, vt clare constet, Hermodorum istum Solmensem, **IO. FICHARDVM** magis fauere voluisse iuri Romano, quam patrio et potius plura eius praecepta extirpare. Videmus illud ante omnia ex loco, quo testamenta *ohngehabt et ohngestabt* abrogauit, quoue ita in consuetudinem sub diu testandi increpat: *damit wir dann auch den alten boesen Brauch, so an etlichen Orten in unsern Graueschaften eingerissen, als, dass man kein Testament, noch auch Vbergab für kraeftig achten wollen, welches nicht durch den Testirer vngestabt und vngestabt vnderm Himmel oder für Gericht aufgericht worden vnd geschehen, welches aber den abgelebten, auch kranken Personen, welche doch am allermeisten zu testiren pflegen, vnd selten die jungen und gesunden, zu thun unmoeglich, genzlich cassirt und aufgehoben.* Penitus per id extinctus est ritus in Germania ab antiquissimis temporibus conseruatus, vt inprimis monstrauit **IO. AD. KOPPIVS**, *diff. de testamentis Germanorum iudicialibus et sub die conditis*, Francof. **CIOIOCCXXXVI.** neque vero minus clare id videmus, quod cuilibet testatori secundum formam, iure ciuili praescriptam, testamentum suum condere permittunt, *art. IV. et XIII.* Alia eiusdem rei indicia iam haud tango; vbi autem ad id accedo, quod **ECKHARDVS** tradit, eius in sententiam plane discedo, quum praesentiam iudicis aequae ac scabinorum, in testamento Solmensi necessariam, inter instituta patria refert. Iam supra hac de re quidquam protuli; minime tamen testandi modum coram iudicio ideo puto Germanicum esse, quod sit simplex; sed quod bona in alterum non, nisi iudicialiter transferre liceret. Clare hoc constat ex lege **SALICA**, *tit. XLIX. RIPVARIORVM, tit. XLVII. ac capitularibus*

ribus regum Francorum, libr. vi. cap. 207. eamdem-
 que ab causam pluribus in legibus solum testamenta
 eiusmodi publica permittuntur, videlicet in statutis
 HAMBURGENSIBVS, *part. iii. tit. i. art. i. LV-*
 BECENSI, *libr. ii. tit. i. art. 2. iure COLONIENSI,*
tit. von Testament. vnd Vermaechtnissen, ac ZITTA-
VIENSI iure, tit. von Testamenten, ac iure repre-
henduntur a IO. GOTTL. HEINECCIO, de testamenti
factione iure Germanico artibus limitibus passim circum-
scripta, §. XIII. ii iurisconsulti, qui cum DAV.
 MEVIO ita restringenda censent memorata iura mu-
 nicipalia, vt testamenta quoque secundum normam
 iuris Romani condita admittant. Praesertim verba
 iuris ZITTAVIENSIS ita sunt clara, ut ibi non nisi
 coram iudice testari liceat, quemadmodum quoque
 clare ostendit HENR. BODINVS, *diff. de differentia*
iuris statutarii Zittaviensis a iure civili, quaest. 7.
 Quum itaque omnino iuri patriotribuendum est,
 quod de praesentia iudicis iure Solmensi legimus:
 profecto ex peregrinis legibus haud deriuare possu-
 mus, quod permittat ordinatio Solmensis iudici,
 vbi scabinis suis sit stipatus, testamentum recipere
 in aedibus priuatis, quum scabini Romanis plane
 ignoti essent, ac Germani potius inuentores existe-
 rent satis notae regulae, quod iudex non, nisi sca-
 binis suis sit munitus, extra locum iudicii actum iu-
 risdictionis suscipere possit; vbi autem illi eum comi-
 tantur, haud interfit, vtrum iurisdictionem admini-
 stre coram tribunali, an in loco plano, quemadmodum
 FRID. ES. PVFENDORFIVS, *de iurisdictione Germani-*
ca, part. i. cap. iii. p. 20. copiosius ostendit. Qui
 porro perpendit, maiores nostros in iudicio omne id,
 quod ab ipsis esset proferendum, ore protulisse, ac scrip-
 ta plane ignorasse, hancque ob causam in Saxonia pro-
 cedendi modum *von Mund aus in die Feder* adhuc ob-
 tinere, huiusque consuetudinis vestigia inprimis de-
 prehendit in illis chartis, quae integram litis iudicia-
 riae complectuntur historiam, qualesue legimus in
 HENR. CHRIST. L. B. DE SENCKENBERG *Ab-*
handlung der wichtigen Lehre von der hoechsten kai-
serlichen Gerichtsbarkeit in Deutschland, adpend. p.
 35. et IO. PAVLL. LANGII, *Materialien zur Oet-*
ting. Geschichte, part. ii. p. 327. sine dubio ordina-
 tionem

tionem SOLMENSEM patrum redolere videt morem, quum testamenti scripti, iudici oblato, haud meminit; sed, si quoque ultimam voluntatem testator litteris designauit, illam ipsi praelegi atque ex scriptura in commentarios iudicii, *das Contract und Schoeffenbuch* referri iubet. Quum omnia haec iure ex Germanico lucem accipiunt: ex Romano petita censet ECKHARDVS, quae de heredis institutione aequae ac praelectione in iure Solmensi sunt cauta. Non negandum est, L. 8. C. *qui testam. fac. poss.* cautum esse, vt si coecus testari velit, ei testamentum sit praelegendum. Ex ratione huius constitutionis colligere volunt nonnulli iurisconsulti, id non minus necessarium esse in testamentis litterarum imperiti, vti inprimis eleganter docuit IVST. HENNING. BOEHMERVS, *exercit. ad Pandectas*, tom. III. ex. LXXV. p. 308. ideoque sine dubio eandem legem causam esse putat, cur praelectionem desiderarint SOLMENSES in testamento, commentariis inserto: mihi tamen verisimilius videtur, ideo illam praescriptam esse, quod nunquam ab ipso testatore, sed a tertio in commentarios scribatur et praelectio in qualibet requiratur registratura. Simili ratione ea, quae de heredis institutione iure cauerunt SOLMENSES, iure ex Romano petierunt eandemque ob rem merito memoranda sunt verba iuris LVBECENSIS, ad quae regula, hoc loco ab ECKHARDO proposita, tuto adplicari potest. Leguntur illa *libr. II. tit. I. art. 12. nach Lübischem Recht mus ein jeglich Testament institutionem heredis haben, welche in dieser Clausul in forma begriffen seyn sollen: vnd giebt seinen naechsten Erben, sie seynd einer, zwey oder mehr die sich wie recht, die naechsten zeugen lassen werden.* IOACH. KOLLIVS in dem *Rechtbuch*, darinnen die Artikel, die man Lubisch Recht nennet, Lubecae CIOIO LXXXVI. verba haec haud habet, nec dubium est, quin nouam post revisionem huic iuri accesserint. In diuersas distracti sunt sententias interpretes, articulum hunc explicaturi: verum enim vero si paullo intentius eum consideramus, priora verba sanctionem iuris Romani de necessaria heredis institutione adprobare saltem videntur, quam posteriora penitus reiiciunt, quum legatum proximis heredibus ab intestato relictum in locum

locum heredum institutionis succedere tradunt. Si pauca haec verba vno ex iure explicare vellemus, siue id esset ius Romanum, siue Germanicum, profecto haud feliciter progredieremur; vbi autem id, quod iuris sit patrii, ex patrio, et quod sit iuris peregrini, ex peregrino illustrare licet, facile ad id, quod intendimus, peruenire possumus, vti id factum esse constat a DAV. MEVIO, *commentario ad ius Lubecense*, loc. mem. IOACH. LVC. VON STEIN, *in der Abhandlung des Lubischen Rechts*, Theil. II. §. 152. et 153. ac GERH. HENR. LAMBRECHT, *disq. de forma heredis institutionis ex iure Germanico*, praesertim *Lubecensi*, ad Stat. libr. II. tit. 1. art. 52. Gottingae MDCCCLX. W.

§. XLVIII.

Quod ad illud Statutorum caput attinet, quod ^{Caute in} sanctionem ex iure germ. et romano mixtam ^{horum} complectitur, sunt, qui illud tum ex iure civili, ^{capitum} tum patrio explicandum esse existimant, et ipsa ^{interpre-} sane ratio illam interpretandi rationem suadere ^{tatione} videtur. In qua vero illa maxime difficultas ob- ^{versan-} iicitur, quod interpretatio eiusmodi, si ius rom. et germanicum inter se de illa re dissideant, non nimis cohaereat, nec iuris rom. nec iuris patrii principiis respondeat. Fieri enim potest, vt interpolatione, et diuersorum iurium rom. scilicet et germanici commixtione, tale ius producat, quod nec romanum, nec germanicum est, et nisi merum *σινθερόζυλον*, tamen pro novo iure habendum. * Quare paullo circumscriptius leges eiusmodi capita interpretandi definiamus.

* Huius generis exempla varia ius nostrum suggerit. Sane dotalitium, quatenus pro compensanda dote datur, et in duplicatis vsuris dotis et donationis propter nuptias, in vnum conflatae, consistit, nec iuri Rom. nec iuri Germanico convenit. Vt enim Germani dotem muliebrem olim ^{ignora-}

ignorabant: sic iuri ciuili dotalitium incognitum est. Nouum igitur ius est, ex confusione iuris Rom. cum patriis institutis ortum, vt ostendit vir magnificus, IO. GEORGIUS ESTOR in *diff. de iuribus quibusd. viduar. mulier. equestr. ratione amittendi dotalitii p. 17.* NIC. HIERONYM. GVNDELING *de emtione vxor. dote, et morgengaba cap. II.* Pacta quoque dotalia, quae mixta vocant, et in vim vltimae voluntatis inita, quinque testium praesentiam desiderant, nec iuris ciu. nec iuris patrii ratione defendi possunt. Vtrique enim repugnant, vt adcurate docent vir illustris AVGVSTINVS A LEYSER *Medit. ad Pand. Spec. CCCVIII, medit. I. 2.* IUSTVS HENNINGIVS BOEHMER in *diff. de successione hereditar. coniug. ex pactis dotal. cap. II. §. V. et XI.* Vid. PHIL. IAC. GRAV *diff. de mixtura incongrua iuris Rom. et germ. in practico. distinctione pactor. dotal. in simplic. et mixta §. XV.*

Quae de dotalitio mixto tradit auctor, supra iam latius exposui. Merito coniungere debemus fata pactorum dotalium. Quoniam pacta successoria Romanis penitus erant prohibita et nostratibus conventiones de hereditatibus initae omnino erant usitatae: non potuit fieri, quin displicerent iurisconsultis, qui solo iure Romano delectarentur, pacta dotalia, quibus vnus coniux alteri post mortem suam hereditatem relinqueret. Bene memores extiterunt legum Romanarum, quae illa penitus improbarent, videlicet L. vlt. D. *de suis vel legit. hered.* ac L. 3. C. *de collationibus* hacque ratione conciliare studuerunt patrias leges cum Romanis, si pacta, quibus de hereditate simul quidquam esset dispositum, vltimas esse voluntates statuerent, hancque in rem quinque testium praesentiam desiderarent; sed simul cuilibet testatori suam voluntatem mutandi licentiam concederent. Irrepsit quoque id in iura quaedam, quumque FRANCOFORDIENSES, initio seculi sexti et decimi iura sua renouantes, omne id ex iis sedulo proscriberent, quod iuri repugnaret Romano: illi *reformat. part. III. tit. II. §. 5.* pacta dotalia, quibus hereditates transferrentur, prorsus improbarunt; aliae vero leges, videlicet ordinatio prouincialis SOLMENSIS, *libr. II. tit. XVIII. §. 6.*

p. 91. ius prouinciale PALATINVM, *part. III. tit. v.*
 p. 322. ordinatio prouincialis ANHALTINA, *tit.*
 XXXVI. §. *wenn Ehepacten* ac ordinatio prouincialis
 SCHAVENBURGICA, *cap. XVIII.* iis naturam saltim
 vltimarum voluntatum, quas quilibet ex arbitrio mu-
 tare potest, adsignarunt. Vbi semel hoc placuit le-
 gislatori, eius voluntati morem gerere debemus; si
 vero claris verbis id non est sancitum: omnino re-
 prehendendus quis esset, si statuta vel iura munici-
 palia de pactis dotalibus ita restringere vellet, vt
 iis ex parte conuentionis vim atque effectum dene-
 gare auderet. Erudite id ostendit IO. HENR. CHRIST.
 DE SELCHOW, *elem. iuris Germanici, part. spec.*
libr. II. cap. I. tit. III. p. 542. cui GEORG. HENR.
 AYRERVUM, *progr. de pactor. successorior. inter con-*
iuges stabilitate legibus firmitus stabilienda, Gottin-
 gae MDCCCLX. iungas. His tandem addimus iura
 de *laudemiiis*. Satis notum est, iure Romano lau-
 demium memorari idque L. 3. C. *de iure emphiteu-*
tico esse introductum. Quum illud haud prius locum
 haberet, quam si opus esset consensu domini directi
 in acquisitionem praedii rustici, vel feudalis a nouo
 domino vtili factam, quemadmodum diss. *de retro-*
uenditione a laudemii onere libera, lenae MDCCCLXI¹⁾.
 copiosius exposui: ab illo omnino differebat laude-
 mium, quod Germanicum iure vocare possumus.
 Innotuit illud maioribus nostris, antequam ad ipsos
 peruenerit ius Romanum, vti ex GREGORIO *Turo-*
nenfi, *libr. IV. cap. 42. ac libr. VIII. cap. 18.* nec
 non chartis apud EDMUND. MARTENE *thes. nouo*
anecdotor. tom. I. p. 410. ac CAR. DV FRESNE, tom.
I. gloss. med. et infimae latinitatis, p. 27. patet:
 haud consistit illud in quinquagesima parte; neque
 semper se refert ad pretium et quod maximum, alia
 est ratio, cur petatur quinquagesima Iustiniani: alia,
 cur exigi soleat laudemium, vti inprimis IO. SCHIL-
 TERVS, diss. *de bonis laudemial.* §. VII. *commenta-*
rio eius in ius feudale Alemannicum adiecto, p. 621.
 GEORG. HENR. AYRERVS, *de diuersitate iuris em-*
phyteutici et iuris villaris cap. II. §. 12. ac GEORG.

LEN-

1) Tom. II. *opusculorum*. p. 255.

LENNEP, tract. von der Leyhe zu Landsidelrecht, zit. III. §. 6. p. 250. monstrarunt. Haec quum ita sunt, antiquiores iurisconsulti male interpretati sunt leges Germanicas saepenumeroque iniuriam fecerunt dominis directis, vbi legem IVSTINIANI vnicam *cynosuram* laudemiorum esse, persuasum haberent, ideoque omni delectu ac discrimine remoto ipsis facultatem, a liberis, parentibus suis successuris, laudemium poscendi denegarent cum HARTM. PISTORE, *libr. 1. quaest. 50.* MATTH. COLERO, *part. 1. decis. XXXIII.* GEORG. FRANZKIO, *doctr. de laudemis, cap. VIII. num. 28.* PETR. PANCRAT. KRAVSSIO, *medull. laudemiorum cap. VI. num. 13. ac 10.* IOD. BECKIO, *de iure detract. emigrat. et laud. part. II. cap. XII. obs. 1. p. 116.* quemadmodum a me copiosius est monstratum *diff. de laudemis a liberis, parentibus suis successuris, praestando, Ienae MDCCCLXXVII. edita 2).* W.

§. XLIX.

Distin-
guendum,
vtrum
clara, an
dubia sit
statutorum
decisio.

Primum igitur distinguendum esse putamus, vtrum clara et manifesta, an dubia sit Statutorum decisio, in qua institutis domesticis ius rom. parum apte adpersum reperitur. Nam vt ad legem dubiam interpretis officium restringitur, nec fas illi est refigere leges, aut mutare, praeiudicio iuris rom. vel germanici: ita omnino standum est illa decisione, licet naturae rei, de qua dispositio facta est, non adeo respondeat. * Quidquid enim in Statutis sancitum est, illud legis vigorem intra fines ciuitatis habere, inter omnes constat. Ex quo intelligitur, eiusmodi sanctioni interpretationem, de qua quaeritur, partim ex iure rom. in his, quae sunt ex illo iure, et partim ex iure germanico in illis, quae ex moribus patriis hausta sunt, esse capiendam. **

Fin.

2) Tom. II. opusculorum. p. 273.

* Finge igitur in lege quadam prouinciali aut Statutis quibusdam disertis verbis cautum esse, vt pacta dotalia de futura coniugum successionem, si quinque testes adhibiti fuerint, instar vltimae voluntatis libere reuocari possint, qualis sanctio in *Iure Saxonico Part. II. Const. 43. et Anhaltino Tit. XXXVI. §. wann Ehepacten* occurrit: finge clarissimam esse Statutorum dispositionem, portionem statutariam iis in locis, vbi bonorum communio viget, *iure successionis* deberi, et ex bonis coniugis defuncti non *communibus*, soluendam esse: fac denique diserte Statutis prouisum esse, legitimam ex pactis dotalibus, successionem superstiti coniugi tribuentibus, defuncti coniugis parentibus deberi; vbique ratio ipsa docet, expressam legis decisionem seruandam esse, licet principiis et naturae rei non congruat. Vnde facile adsentior Celeb. AEMIL. LVDOVICO HOMBERG ZV VACH in *diff. de orig. atque indole distinct. pactor. dotal. cap. I. §. XVI.* existimanti, auctoritate legis, vel consuetudinis, actus, natura sua inter se diuersos, vno quasi negotio comprehendi posse, et proinde modum condendi pacta introduci, vi cuius praeter mutuum consensum quinque testium praesentia requiratur, ita, vt exemplo vltimarum voluntatum libere reuocari queant. Sed an sanctio eiusmodi ideo cum iuris constituti principiis, pro diuersa cuiusque negotii natura, pugnare desinat, illud est, de quo maxime quaeritur.

** Manifestum est, regulam hanc locum quoque habere in interpretatione testamentorum, vti docuit IO. ADAM. KOPP *de testam. Germ. iudicial. p. 180.* et pactorum, V. C. AEMIL. LVDOVIC. HOMBERG ZV VACH *diff. cit. cap. II. §. II.* vir illustris, IO. SAMUEL FRID. BOEHMER *diff. de ratione decid. controuers. circa portion. statutar. coniug. §. V.*

§. L.

Quid vero, si ius rom. quidem iuris patrii An nulla
argumento admixtum est, nulla vero expressa prorsus

expresſa. decifio, qua ius peregrinum cum patrio in ſpe-
cie quadam confunditur, in Statutis reperitur? Ex eo autem quum luculenter adpareat, non derogare voluiſſe patriis inſtitutis iuris ſtatuta-
rii conditores, quum aliquid ex iure rom. illis immiſcuerint: facile patet, quaecunque ex iu-
re rom. hauſta et adſperſa ſunt iuris patrii argu-
menta, ea ita interpretanda eſſe, quemadmo-
dum iuris et negotii domeſtici indoles patitur, et vt quam minimum a iure germanico receda-
tur. * Neque longe huius regulae ratio repe-
tenda eſt. Antiquiores enim ſunt mores pa-
trii iure peregrino, ideoque, niſi expreſſa Sta-
tutorum ſanctione abrogati, mutati, et ad iu-
ris rom. formam detorti ſunt, ex propriis fon-
tibus explicandi. ** IO. SCHILTER *Exercit. ad*
Pand. I. §. XI. in not. p. 5. Addatur IO. SALOM.
BRVNNQVELLI *proluſ. de pugna iuris Germ. et Rom.*
§. VI. VII¹).

* Aliter rationes ad regulam hanc confirmandam
ſubducit laudatus KOPPIVS *libro cit. p. 184.* Ait
nempe, ea, quae ex iure rom. legibus provin-
cialibus et ſtatutis immixta ſunt, mores patrios
corrigere, eumque in finem illis inſerta eſſe.
Lex vero correctoria quum ſtrictae ſit interpreta-
tionis, et eatenus tantum legi priori derogare
poſſit, quatenus illam corrigit: efficit inde, ita
interpretandum eſſe, quodcunque ex iure rom.
teſtamenti Germ. ius ſtatutarium admiscuit, vt
a moribus patriae antiquis quam minime rece-
datur.

Recte quidem ſeſe habet, quod hoc loco proponit
ECKHARDVS; caute tamen ſunt adplicanda, quum
ſtatu-

¹) In EIVS opusculis, p. 945.

statuta nostra, immo quoque leges prouinciales sunt iura particularia horumque ea est natura, vt stricte semper sint interpretanda, ac si deficient, confugiendum sit ad ius commune, quemadmodum in primis monstrarunt CHRIST. HENR. FREIESLEBEN, *diff. de interpretatione statutorum ex iure communi*, Altorfii MDCCCXXV. ac SIM. PETR. GASSER, *diff. qua brocardicum vulgare: statuta ex iure communi esse interpretanda, examinatur*, Halae MDCCCXXXI. Videntur quidem praecepta, quae hi iurisconsulti exhibent, iis aperte repugnare, quae hoc loco ECKHARDVS tradit; commoda tamen ratione conciliantur, si inter ius commune non solum iura intelligamus peregrina, sed etiam ius Germanicum vniuersale, quod consuetudinibus potissimum ac moribus constat, in vniuersa Germania vel pluribus eius prouinciis obtinentibus, et solum regulae auctoris rationem habemus, qua id, quod iuris est in statutis patriis ex patrio et quod iuris est peregrini, ex peregrino interpretamur. W.

** Sane in pactis, quorum verba dubia sunt, et in vtramque partem explicari queunt, hanc interpretandi rationem prudentiores iureconsulti sequuntur. Sic pacta dotalia de futura coniugum successionem in dubio in vim contractus inita censentur, licet paciscentes verbis nonnullis, vltimis voluntatibus conuenientibus, vti sint, et forte mortis, hereditatis, successionis, legitimae mentionem iniecerint, aut coram quinque testibus condita sint, aut clausula codicillaris illis adiecta, si verba obligationem et contractum indicantia adsint. Vid. illustris AVGVSTIN. A LEYSER *Specim. CCCVIII. med. 4. 5. 6. sq.* V.C. AEMIL. LVDOVIC. HOMBERGK in *diff. de origine atque indole distinction. pactor. dotal. cap. II. §. IV. V. f.* Nulla vero ratio prohibet, quo minus hanc regulam in explicandis quaestionibus Statutorum dubiis, de his enim hoc loco agimus, sequamur. Sic inter omnes constat, in variis Statutis aliqua iuris Rom. placita doctrinae de communione bonorum inter coniuges esse attemperata, et, vt hoc utamur, legitimam ex defuncti bonis, in commu-

nionem deductis, parentibus defuncti coniugis assignatam STATVT. FRANKENHVSAN. L. III. art. 38. C. L. BILDERBECK in *not. ad ius Statut. Cellenf. p. 45. not. l. l.* Iam si in Statutis, in quibus modo memorata sanctio, ex iure Rom. repetita, occurrit, nihil cautum legatur, an coniux superstes ad inuentarium conficiendum, vel cautionem usufructuariam praestandam, liberis exstantibus, obligetur, aut dubia saltem huius quaestionis decisio reperiatur: non ex iuris rom. principiis, sed ex propriis fontibus speciem non decidam explicandam esse, facile quisque concedet. Ususfructus enim bonorum communium, quem Statuta coniugi superstiti tribuunt, ex condominio coniugum in bonis pro indiuiso communibus fluit, et dominium adeo comprehendit. Quum vero coniux superstes, si bonorum communionem cum liberis continuat, non alienis, sed propriis bonis incumbat, neque ad inuentarium conficiendum, neque ad cautionem praestandam obligatur. Ususfructus autem ex iuris Rom. principiis in re aliena consistit, et inuentarii conficiendi necessitas ob rei alienae administrationem requiritur. Vide illustris GEORG. HENR. AYRERI *Analecta iuris ad singular. Statutor. Nordlingens. Sect. I. cap. II. §. XIV.* ill. GEORG. LVDOV. BOEHMERI *diff. de iuribus et obligation. coniug. superstit. ex commun. bonor. vniuers. §. XXVI.* FRIDER. ESAIAE PVFENDORFII *Obferuat. iur. vniuersi Tom. I. Obs. LXXXVI. §. VIII.*

Antiquiores iurisconsulti in decidenda quaestione, num pacta dotalia ad mixta, an potius ad simplicia sint referenda, solummodo respiciebant ad verba, quae ibi essent adhibita, quumque persuasi essent, vltima saltem voluntate, neque pacto hereditatem in alterum transferri posse, credebant prius locum habere, si ibi loquendi formula occurreret: *es soll auf erfolgten Todesfall der überlebende Ehegatte alle Güter erben, oder in dessen Nachlas succediren; vel erblich auf ihn verfallen seyn*: posterius autem obtinere, vbi haec in pactis leguntur: *es solle auf begebenden Todesfall der überlebende alle Güter behalten,*

ten, siue überkommen, und des verstorbenen Freunden nichts herausgeben, es solle ihm geschenkt seyn. Nostra aetate longe aliud statuendum est atque eo minus hanc distinctionem retinere possumus, quum bene scimus, etiam ius succedendi pactis, vel conventionibus in aliquem transferri posse, quemadmodum monstrat GOTTFR. MASCOVIVS in *electis dotabilibus*, §. 22. et CHRIST. GOTTL. RICCIUS, *spicilegio iuris Germanici*, libr. I. tit. XIII. p. 506. II. Quum ECKHARDVS viueret, statuta FRANCOHV-SANA eruditis quidem iam nota fuerunt, ipsorum tamen in manibus nondum exstiterunt, sed ego primus illa tom. I. *der vermischten Beytraege zum deutschen Recht*, p. 284. vulgavi. Loquitur libr. III. art. XXXVIII. de successione coniugum, qui improles sunt: tribuit eorum superstiti adquaeustum integrum, atque solum reservat parentibus defuncti, vel aliis eius adscendentibus legitimam. Non est negandum, legitimam nostratibus plane incognitam fuisse, atque eam ex iure Romano introductam; quae autem hoc loco de ista traduntur, ita quasi implicita sunt praeceptis iuris Germanici, ut quoque haec FRANCOHV-SANI haud negligere voluerint, dum legitimam quidem parentibus adsignant; eius autem vsumfructum simul coniugi superstiti reservant ac per id speciem *eines verfangenen Guths, eines Verfangeschaftrechts* probant, cuius in dem *Wurtembergischen Landrecht de ann. 1554. fol. 203. der Cburpfaelzischen Landesordnung, libr. IV. tit. XIII. §. 2. Lindauischen Gerichts und Processordnung*, p. 126. mentio est facta. Ceterum IO. FRID. MULDENER, de iure patrio optime meritus, in *der Geschichte des Franckenhäusischen Stadtrechts, ersten Abhandlung*, plura de hoc loco protulit. III. Satis notum est discrimen inter vsumfructum Romanum ac Germanicum. Licet ille omnino cautionem admittat, plane tamen cessat in Germanico. Videmus hoc in vasallo, qui non nisi vsumfructum Germanicum exercet, ut ex legibus aliisque litterarum monumentis monstrarunt IO. SCHILTERVS, *prax. iuris Romani in foro Germanico*, exerc. XVII. §. 15. p. 70. IO. GOTTL. HEINECCIUS, *element. iuris Germanici*, libr. II. tit. II. §. 32. p. 390. atque alii: in

marito, qui non minus obseruantibus BENED. CARP-ZOVIO, *part. II. const. X. def. 9.* ac GOTTFR. BARTHIO, *in dem Bericht von der Gerade, cap. 8. §. 24. p. 318.* cautionem nullam praestare debet, atque in vidua, quae dotalitium tenet. Quumque etiam communio bonorum non minus efficit, vt qui ex illa descendat, vsusfructus sine cautione exerceri queat, quemadmodum DAV. MEVIVS, *comm. ad ius Lubecense, part. II. tit. II. art. 8. 10.* GOTTL. HEINECCIUS, *de vsusfructu aeterno, §. 34.* animaduertunt, atque ego *diff. de bonis liberorum Lindauensium profectitiis, §. XII²⁾*. latius exposui: omni quoque iure ECKHARDVS coniugem superstitem liberum pronunciat a satisfactionis praestatione. W.

§. LI.

¶ dubia,
ad analo-
giam iuris
confugi-
endum

Denique quum ab *analogia* doctrinae interpretandi ratio recte ducatur: ea in Statutorum quoque interpretatione maxime locum habeat-
necesse est. Quoties enim dubia iuris quaestio in statutis non decisa occurrit, toties ad analogiam iuris confugiendum est interpreti, qua sensus Statuti in dubiis et difficilioribus quaestionibus cum locis perspicuis et similibus comparatur, aut ex nexu doctrinae iuris et rationibus status cuiusque ciuitatis probabilis Statuti dubii sententia elicitur. Quemadmodum vero, vbi de negotiis et institutis patriis in Statutis agitur, ex natura illorum, et *analogia iuris germanici* interpretatio petenda est: sic in illis locis, in quibus de negotio quodam rom. agitur, *analogia iuris rom.* spectanda est. Quin in sanctionibus ex iure rom. et germ. mixtis, quae in Sta-

2) Tom. II. *opusculorum*, p. 176.

Statutis occurrunt, partim ad analogiam iuris rom. partim ad analogiam iuris germanici recurrendum esse viri docti praecipiunt.

§. LII.

Quum ex iure romano et germanico Statuta ^{Vfus artis} sint composita, et utroque adeo iure in foris ^{interpre-} Germ. utamur: multum fane refert, non solum ^{tandi in} ^{foro.} uniuerse veram et legitimam leges interpretandi rationem tenere, sed etiam interpretationem Statutorum, quatenus illa e iure rom. vel ex iure germanico explicanda sint, certis circumscribere regulis. Ex peruersa enim interpretatione uti necessario peruersa existit adplicatio: ita victoria litis ad Maevium pertinet, si ex iuris rom. principiis causam iudices, quae, si ius germanicum sequimur, Titio deberetur. Multas vero causas quotidie in foro agitari, ubi alter ex iure romano, alter ex rationibus domesticis, prout scilicet causae suae ratio postulat, controuersiam et diiudicari, et terminari cupit, nemo est vfus forensis tam ignarus, qui nesciat. Ex quo causam facile quisque perspexerit, cur lites magno litigantium dispendio in tot annos protrahantur, ut paene immortales euadant. Vid. perillustis ERNESTVS IOACHIMVS DE WESTPHALEN *de distincta practica ratione in iure priuato rom. germanico* §. XXII. *

- * Caue ergo existimes, scholis tantum exercendis hanc, quam instituimus, interpretandi artem sufficere, nulloque causis agendis et iudicandis adiumento esse posse. Audiamus virum magni nominis, AVGVSTINVM DE LEYSEK, qui haud dubie scit, quid in foro agatur, longe aliter hac de re iudicantem, *Quid in praxi, inquit, interfit, leges ex propriis declarare, an alienis principiis, tum demum plenius intelligitur, quum eiusmodi casus in vita civili occurrunt, ubi alter ex iure Rom. alter ex*

rationibus domesticis obiectum controuersum interpretari conatur. Vid. dissertatio eius elegantissima de superstitione iuridica Cap. III. §. VII. et §. XXII. Sane eadem hodie fabula luditur, quam suo tempore ludi conqueritur HINC MARVS, Archiepiscopus Remensis, cap. XV. de potestate regia, Tom. II. opp. p. 224. ubi comites, vicarios, et decanos his verbis increpat: quando sperant aliquid lucri, ad legem Romanam se conuertunt; quando vero per legem non aestimant acquirere, ad Capitula confugiunt, sicque interdum fit, ut ne capitula pleniter conseruentur, sed pro nihilo habeantur, nec lex. Notum est exemplum in caussa quadam illustri, ante aliquot annos in summis imperii tribunalibus agitata, quod fidem huius rei abunde facit. V. C. CHRISTIANVS GOTTL. RICCIUS in spicileg. historico diplomatico de iuris Iustiniani in aulis Germ. Principum a saeculo XIII. et XIV. usu pragmatico.

CAPVT II.

DE

RATIONE INTERPRETANDI LEGES

S. R. G. I. PVBLICAS.

§. LIII.

Transitio. **O**mne ius ciuile duabus quasi partibus, quas *positiones iuris* VLPIANVS vocat in *L. I. §. 2. D. de iustit. et iure*, absoluitur, quarum altera *ius priuatum* dicitur, altera *ius publicum*. * Hoc de imperantium et ciuium nexu praecipit, illud ad caussas priuatorum spectat. Quemadmodum vero iuris priuati, tum peregrini, tum patrii interpretandi rationem haecenus explicauimus: ita proximum est, ut viam leges, quae ad ius publicum pertinent, interpretandi tradamus.

* Iuris ergo vtriusque prudentia a iure consulto requiritur, si quidem nominis mensuram implere velit. Veteres sane Rom. iureconsultos priuati aequae

que ac publici iuris scientiam vsumque habuisse novimus: vtrumque enim scriptis suis interpretati sunt, et de vtroque consulti responderunt, amplissimis proinde muneribus in republica admoti. Omni sane laude cumulati iurisconsulti imaginem eleganter expressit PLINIUS *L. I. ep. XXII.* vbi TITVM ARISTONEM ita laudat: *quam peritus ille et privati iuris et publici? quantum rerum, quantum exemplorum, quantum antiquitatis tenet? nihil est, quod discere velis, quod ille docere non possit? Mihi certe, quoties aliquid abditum quaero, ille thesaurus est.* Vid. viri illustris EVERARDI OTTONIS oratio de arduo antecessoris munere, p. m. 35. IO. IACOBI MOSERI praecogn. iuris publici cap. II. §. VIII.

§. LIV.

Quamquam vero Statuta ciuitatum, praefer-^{Institutum} tim imperialium, de quorum interpretatione ^{auctoris.} superiori capite diximus, leges continent, quae ad status publici administrationem comparatae sunt; adeoque ad ius publicum spectant: * nos tamen de iure publico specialissimo ciuitatum et prouinciarum Germ. non solliciti, de ratione tantum interpretandi iuris publici particularis, quod imperio romano germanico proprium est, quaerimus.

* Sic in nouissima iuris Lubecensis collectione vtriusque iuris, publici aequae ac privati, capita hodie adhuc promiscue occurrunt. CHRISTIANVS GODOFRED. HOFFMANN in progr. de veteris iuris Lubecens. antiquo quodam codice.

In primis ius LVBECENSE plura complectitur capita, quae ius publicum celeberrimae huius ciuitatis imperii tangunt, hancque ob causam quaestio quoque in medium profertur, num ea quoque ciuitatibus illis mediatis, iure statutorio LVBECENSI vtentibus, sint tribuenda, haecque in primis iure fisci, quod Lubecensi ciuitati ipsius in statutis adsignetur, fruantur. Eam iam decidit DAV. MEVIVS, in comm. ad ius Lubecense, quae st. praeliminari VIII. n. 9. p. 30. idque ea ratione, vt distinguat, vtrum ciuitas priuatim iura haec adopta-

verit; an ei potius permissus sit illorum vsus a principe, atque existimet, illam quidem hoc in casu, minime vero in isto exercere posse iura illa Lubecensium publica, quae ipsorum in statutis memorantur. Idem putat IOACH. LVC. DE STEIN, *in der Abhandlung des Lubischen Rechts, libr. 1. tit. 1. §. 20.* alii autem merito hoc discrimine supersedent ac dato iure Lubecensi, concessum solum esse putant ius Lubecense priuatum, quemadmodum in primis ostendant IO. CAR. HENR. DREYER *in dem rechtlichen Bedenken, ob die mit dem Lubischen Rechte bewidmete Landstaedte sich des Rechts, die erblose Güter ihrer verstorbenen Burger zu sich zu nehmen, zu erfreuen haben*, Kilonii MDCCCLIII. ac GEORG. LVD. BOEHMER, *de iure fisci, ciuitatibus mediatis vi concessi iuris Lubecensis non competente*, quae commentatio in *electis iuris civilis*, tom. III. p. 501. continetur. W.

§. LV.

iuris pu-
blici ori-
go.

Ius publicum oritur ex legibus, pactis, et moribus ad statum reipublicae publicum praecipue pertinentibus. Nulla ergo iuris publici scientia comparari potest sine adcurata legum, morum, et pactorum cognitione, sollertique tractatione. Forma enim imperii quum ex legibus et consuetudinibus cognoscatur, quippe quae iura officiaque imperantis et parentium exponunt: fieri non potest, quin is, qui ipsas legum tabulas non inspexit, aut perfunctorie tractauit, aliter sibi animo reipublicae formam fingat, quam re ipsa existit, et inscite de arduis imperii negotiis pronunciet.

§. LVI.

LL. impe-
rii publi-
carum in-
terpretatio
necessaria

Quum eo consilio leges in republica ferantur, vt ciuium actiones dirigant, et respublica ad illarum praescriptum administretur, neuentrum autem fieri queat, nisi de sensu illarum constet: nemo non videt, legum quoque impe-

rii publicarum interpretationem requiri. Tantum enim abest, ut illarum interpretatio idcirco interdicta sit, quod personas publicas in consortione nostri imperii constitutas respiciat, ut potius tanto maior in illis explicandis cura adhiberi debeat, quanto grauiora sunt negotia, de quibus exponunt. CHRISTIANVS GODFREDVS HOFFMANN *diff. de ratione interpretandi leges I. R. G. cap. III. §. I. sq. 1)*.

§. LVII.

Ius publicum I. R. G. est complexus legum et consuetudinum, quibus tum forma imperii Romano Germanici ordinatur, tum iura imperatoris et Statuum definiuntur. Hoc quum publice in academiis Germaniae doceri inter omnes constet: * non est dubium, quin licitum sit, leges imperii nostri Romano Germanici interpretari. ** Quid enim aliud est ius publicum tradere et explicare, quam leges imperii publicas interpretari, et formam reipublicae ex illis commonstrare? Scire enim leges, parum prodest, nisi verum illarum sensum teneas.

- * Est haec Germaniae nostrae libertas, ut in illa ius imperii publicum tractare et exponere liceat, quae aliis in regnis iureconsultis non conceditur. Causas eius rei aperiunt IO. PETRVS A LVDEWIG in *singular. iuris publ. cap. I. §. XXVIII.* et Celeb. IO. IAC. HELFFERICH *diff. de iurisprudentia Princip. Ordinumque S. R. I. G. priuata §. I.* Sero tamen ipsa iuris publici disciplina in Germ. tractari coepit, quod veteres iurisconsulti iuris Iustiniani placitis, et Glossatorum commentis inutriti, sacrilegii instar putarent, de principali iudicio disputare, ob male intellectum *L. 5. C. de cri-*

1) Prodiit Lipsiae 1720.

crimine sacrileg. Maxime vero ignorantiam iuris publici Germ. illorum temporum miseria induxit, quibus omnes historiae et rei publicae ignaros, nec actorum publicorum, et diplomatum praefidiis instructos fuisse nouimus. Vid. viri illustris CHRISTIANI GOTTLIEB BVDERI diatriba cultissima de *fatis doctrinae iuris publ. in Academiis maxime Germ.* opusculis eius inserta p. 645.

** Interpretatio quidem legum imperii publicarum comitiis imp. reueruatur *Instrum. Pac. Westph. Art. V. §. 50. et §. 56. Art. VIII. §. 2. CAPITVLAT. FRANCISCI I. art. II. §. 5.* At nemo non videt, intelligi interpretationem, quam vocant, *authenticam*, cuius rei rationem infra reddemus. Nos vero loquimur de doctrinali interpretatione, quae cuius iurisconsulto est permessa.

De hoc dicendi argumento digni sunt, qui euoluantur: CHRIST. GOTTFR. HOFMANNVS, *diff. de ratione interpretandi leges imperii Romano Germanici*, Lipsiae MDCCXX. IOS. DE BVININCK, *diff. de interpretatione legum imperialium, ad capitul. art. II. §. 4.* Duisburgi MDCCCLV. ac CAR. HENR. GEISLERVS, *commentationibus de interpretatione pacis Westphalicae*, Marburgi MDCCCLXXII. MDCCCLXXV. et MDCCCLXXVI. ¹⁾ W.

§. LVIII.

LL. imperii vel scriptarum, quas Iam indolem legum imperii, et diuersam illarum conditionem inuestigemus, vt eo rectius iudicium de illarum interpretatione ferre possimus.

1) Add. IO. PETR. BANNIZZA, *subsidia interpretationis doctrinalis pacis religiosae et Westphalicae*, Wurceb. 1741. 4. — IO. NIC. FRID. BRAUER, *kurzer Versuch einer auf den Westphaelischen Frieden angewendeten Auslegungskunde*, quam tractationem introductionis loco praefixit den *Abhandlungen zur Erläuterung des Westphaelischen Friedens*. I. B. Offenbach 1782.

possumus. Sunt autem leges imperii, vel *scriptae*, vel *non scriptae*, i. e. mores et consuetudines, seu obseruantia antiquissimorum temporum. Inter scriptas imperii leges praecipuum sibi locum vindicant, quae *fundamentales* vocantur, quia ipsa reipublicae fundamenta illis continentur, ideoque nominatim in capitulationibus Imperatorum confirmari solent. CAPITVLAT. FRANCISCI I. art. II. §. 3. Tales sunt *Aurea Bulla*, *Pax publica ciuilis et religiosa*, *Pax Westphalica*, et *Capitulatio imperialis nouissima*.

inter prae-
cipuae
fundamen-
tales, vel
non scri-
ptae.

Quum quarumuis legum collectiones indicaui, de quibus occupati fuimus: merito ante omnia hoc loco nominandae sunt eae, quae leges imperii publicas nobis exhibent. Praecipuae illarum sunt isto seculo editae, quod inprimis ab antecedentibus cultu iurisprudentiae publicae sese distinxit, atque in his inprimis nominari merentur: 1) *Sacri Rom. imperii leges fundamentales, pacificationes, recessus nouissimus, diuersae sanctiones pragmaticae*, Casselis MDCCC. 4. 1) 2) CASP. ZIEGLERI *corpus sanctionum pragmaticarum S. R. I. Francofurti*, MDCCCXII. 4. 3) IO. STEPHANI BURGERMEISTERI *deutsches corpus iuris publici et priuati, oder codex diplomaticus der deutschen Rechte und Gewonheiten, wie auch Processordnungen in allen Kayserlichen Gerichten*, Ulmae MDCCCXVII. 4. 4) IO. IAC. SCHMAVSII *corpus iuris publici academicum, enthaltend des heil. Roem. Reichs Grundgesetze*, quod Francofurti et Lipsiae MDCCCXXII. ac MDCCCXXVII. primum prodiit; postea autem insigniter auctum ibidem MDCCCXXXV. Lipsiae MDCCCXLV. comparuit. Post mortem SCHMAVSII illud denuo locupletatum est ac notis illustratum a GOTTL. SCHVMANNO, Lipsiae MDCCCCLIX. ac nouissime tandem prodiit cura HENR.

GOTTL.

1) Paulo post lucem adspexit ADAMI CORTREII *corpus iuris publici S. R. I. G.* Tom. I. II. Francof. 1707. III. 1709. IV, 1710. fol.

GOTTL. FRANCKII et GOTTL. SCHVMANNI, CIOIO CCLXXIV, merito tamen notandum est, tempore, quo SCHMAVSSIVS adhuc viueret, contra eum quemdam surrexisse, BENEDICTVM videlicet THOERINGIVM eumque edidisse: *Beurtheilung des fehlerhaften corporis iuris publici, welches I. L. Schmaufs herausgegeben*; ¹⁾ 5) BVRC. GOTTL. STRVVI corpus iuris publici academicum des Heil. Roem. Reichs Grundgesetze in sich haltend, Ienae CIOIOCCXXVI. CIOIOCCXXXIV. et CIOIOCCXXXVIII. 8. 6) IO. GEORG. GRITSCHII auserlesene Sammlung des heil. Rom. Reichs Grundgesetze, Friedensschlüsse und Satzungen, part. duae, Ratisbonae CIOIOCCXXXVII. et CIOIOCCXXXVIII. 4. 7) LVD. MART. KAHLII corpus iuris publici, das ist, vollstaendige Sammlung der wichtigsten Grundgesetze des Heil. Rom. Reichs deutscher Nation, Goettingae CIOIOCCXLIIII, 8. 8) Corpus iuris publici sacri Romani imperii academicum, in sich haltend die furnehmsten Gesetze des heil. Rom. Reichs, zusammengetragen von FRANZ LEOPOLD WAITZENEGGER, Freyburgi CIOIOCCCL. 8. 9) IO. HENR. DRVEMELII corpus legum et consuetudinum iuris publici imperii rom. germanici academicum, a Carolo M. usque ad A. B. Caroli IV. Francof. et Lipsiae CIOIOCCCLVII. 4. et IO) PAVLL. IOS. DE RIEGGER corpus iuris publici et ecclesiastici Germ. academicum, Viennae CIOIOCCCLXIV. 8. ²⁾ W.

§. LIX.

1) Lips. 1745. 8.

2) Add. *Recueil précieux et unique des loix fondamentales de l' Empire — comprenant une suite de Loix et de Traités de paix depuis la bulle d'or, jusqu'au traité de paix de Teschen, conclue en 1779. inclusivement etc. à Strasburg 1788 III. Vol. 12. — CAR. FR. GERSTLACHER'S Corpus iur. germ. publici et priv. d. i. der möglichst ächte Text der teutschen Reichsgesetze, Reichsordnungen und andern Reichsnormalien in systematischer Ordnung, mit Anmerk. Th. I. Frkf. u. Leipz. 1783. (Recus. 1786.) Th. II. Carlsruhe u. Frkf. 1784. Th. III. Carls-*

§. LIX.

Porro leges imperii in *universales*, quae to- vel uniuers-
 tum imperium spectant, et *particulares*, quae ad sales, vel
 partem modo aliquam Germaniae, v. c. colle- particula-
 gium Electorum, aut Principum, corpus Euan- res.
 gelicorum pertinent, diuiduntur. HOFFMANN
diff. cit. cap. II. §. I. Aliae quoque leges im-
 perii sunt *perpetuae*, aliae vero *temporariae*, qua-
 les erant pleraeque antiquioribus temporibus
 conditae. * In tanta ergo legum imperii publi-
 carum multitudine illae praecipuo quodam stu-
 dio dignae videntur, quibus praesens imperii
 status innititur. Vir illustris IO. IACOBVS MAS-
 COV *princip. iuris publ. L. I. cap. I. §. V.*

* Tales erant leges Imperatorum *palatinae*, ad quas
 Saxones apud LAMBERTVM SCHAFNABVRGEN-
 SEM *ad annos 1075. et 1077. p. 384. et 410* prouo-
 carunt.

§. LX.

Illud denique notari meretur, alias imperii Aliae lin-
 leges scriptas esse lingua *latina*, alias vero ger- gua latina,
 manica. Antiquiores sane imperii constitutio- aliae ger-
 nes nulla alia, nisi latina lingua exaratas esse manica
 satis constat, non quod patria quasi lingua Ger- scriptas.
 manorum sit, ob romanum imperium in eos
 translatum, vt ieiune existimat BENEDICTVS
 SARPZOVIVS *de Lege Regia cap. X. Sect. IV.*
 n. 12.

Carlsruhe, 1786. Th. IV. Stuttgart 1789. 8. —
 EIUDEM *Handbuch der teutschen Reichsgesetze,*
nach dem möglichst echten Text in systematischer
Ordnung. X. Th. Frkf. u. Leipz. 1786. —
 1791. 8.

n. 12. sed quia vernacula lingua ob diuersa sacerdotum studia, non erat in negotiis publicis usu recepta. Quamquam vero inter viros eruditos haud conuenit, quando lingua germanica in tabulis publicis adhiberi coeperit, vti patet ex V. C. FRIDERICI IACOBI BEYSLAGII *collectione epistolarum de epocha linguae Germanicae in Constitutionibus imperii publicis*. Norimbergae anno MDCCCXXXII. edita *: ¹⁾ tamen illud certum est, omnes Recessus ab anno MCCCCXXXII, et Capitulationes ab anno MDXIX. germanico sermone esse promulgatas. IO. FRIDERICVS PFEFFINGER *Vitriar. illustrat. Tom. IV. L. IV. Tit. I. §. 87. p. 401.*

* Prima imperii constitutio germanice scripta anno MCCXXXV. a Friderico II. Imp. in comitiis Moguntinis promulgata est, teste GODEFRIDO Monacho ad annum 1235. apud FREHERVM *Tom. I. Rer. Germ. p. 400. edit. nouiss.* Curia, inquit, celeberrima in assumptione beatae Mariae apud Moguntiam inducitur, ubi omnibus fere Principibus regni Teutonici conuenientibus pax iuratur, vetera iura stabiliuntur, noua statuuntur, et TEVTONICO SERMONE in membrana scripta omnibus publicantur. Ex his autem verbis perperam nonnulli colligunt, Recessum hunc ex latino in germanicum translatum esse sermonem, eoque publicatum. Ceterum quod a Rudolpho Habsburgico publica lege constitutum esse varie tradunt IO. LEHMANN *Chron. Spirensi L. V. cap. CVII.* AVENTINVS *L. VII. Anal. Boior. c. IX. §. 4.* MARTINVS CRVSIVS *L. III. Annal. Suen. P. III. p. 134.* ut edicta omnia, man-

1) Add. EIUSDEM *Erläuterung des Problematis, ob unter der Regierung Kaiser Friedrichs II. auf dem Reichstag zu Maynz 1235. der Reichs Abschied zum allerersten Mahle in deutscher Sprache abgefasset worden sey.* Nürnberg 1737. Fol.

mandata, et priuilegia germanica lingua posthac scriberentur, illud a veri fide remotum esse alii iam obseruarunt. Vid. NICOLAI CHRISTOPHORI L. B. DE LYNKER *diff. de idiomate imperiali* p. II. ERICVS MAVRITIVS *diff. de imperii recessibus* §. 28. §q.

Ratio, cur leges imperii partim in lingua germanica, partim in lingua latina sint exaratae, in eo ponenda, quod utraque lingua sit Germaniae publica: antiquiore aetate latina saepenumero in instrumentis chartisue praeferretur germanicae eaque in primis quondam adhiberetur, vbi negotium litteris esset mandandum, cuius participes facti sunt exteri principes. Quando lingua patria in publicis scripturis adhiberi coeperit, nondum expeditum est, atque effatum GOTTFRIDI monachi, quem ECKHARDVS adlegat, notissimum est longeque vexatissimum, vti IO. DAN. HOFMANNVS, in *linguae Gallicae iure publico Germanico*, Tubingae MDCCCLXV. recte animaduertit. Rudolphus I. Habsburgicus linguae patriae in primis fautor exstitit ac patronus. Quemadmodum VAL. FERD. DE GVDENVVS, *praefat. syll. diplomatum*, p. 3. animaduertit, eius aetate lingua in Germanica varia edicta ac diplomata prodierunt, ac si fides habenda sit IO. AVENTINO, *annal. Boiorum*, libr. VII. cap. 9. num. 4. p. 675. ille publico edicto cauit, vt omnia priuilegia ac edicta, latine scripta, in germanicum transferrentur sermonem: immo obseruante MARTINO CRVSIO, *annal. Suen. libr. III. part. III. cap. I.* prohibuit, quominus a notariis litterae contractuum latine scriberentur. Eadem ratione auctoritatem linguae nostrae sustinuit Ludouicus III. Bauarus, vti tradit PAVLL. HACHENBERGIVS, in *Germania media*, *diff. VII. §. 10.* ac Sigismundus anno MDCCCXVII. decreuit, vt omnia principum negotia in lingua componerentur Germanica, teste MELCH. GOLDASTO, in *den Reichs Satzungen*, part. II. p. 98. Quae quamuis ita sese habeant, per id vsus linguae latinae haud est extinctus; sed mansit quoque ipsi suus honos, quemadmodum copiosius monstrant: AHAS-VERVS FRITSCHIVS, *diff. de iure idiomatis in*

imperio R. G. quae tom. I. opusculor. p. 427. seqq. exstat: IO. CHRIST. BECMANNVS diff. de iure idiomatis, Francofurti MDCLXXXVIII. ¹⁾ IO. IAC. BECHTIVS, diff. de iure linguae, Argentorati MDCLXXI. IO. IVL. SVRLANDVS de iur. idiomat. in imperio R. G. Francof. ad Viadr. MDCCCLIII. EWALD. DE KLOPMANN oratione de vju latinae linguae in comitiis imperii Romani et Germanici, lenae MDCCCLIII. ac IO. IAC. MOSER, im deutschen Staatsrecht, tom. VI. libr. II. cap. 132. p. 421. fqq. W.

§. LXI.

Quae LL. imperii latina, et quae germ. lingua scriptae sunt AVREA BVLLA, et PAX WEST-PHALICA. Reliquae vero, vtpote Recessus imp. et Capitulationes germanico idiomate conscriptae sunt. Harum autem legum historiam non est, quod aliquis a nobis expectet, quippe quam alii, et praesertim iuris publici doctores ex instituto exponunt. Illud potius hic observasse profuerit, legum, latina lingua promulgatarum, varias versiones germanicas exstare, * quae privato studio factae, multis gravissimisque mendis scatent, et a textu authentico saepissime discrepant, ideoque omni auctoritate destituuntur. CHRISTIANVS GODOFREDVS HOFFMANN *Einleitung in das Ius Publ. des Heil. Röm. Reichs p. 50. et in diff. de ratione interpretandi leges I. R. G. cap. III. §. X. XI. Ill. IO. IACOBVS MOSER Teutsch. Staats-Recht Part. I. L. I. cap. IV. §. 44.*

* Versiones Aureae Bullae germanicas recensent HENR. GYNTHER. THVLEMARIVS de *Aurea Bulla* cap.

1) Exstat in EIVS Collect. Disp. Vol. novo. n. 4.

cap. IX. et IO. PETRVS DE LVDEWIG in *praef. ad P. II. Erlaeuterung der güldenen Bull* p. 49. vbi crassa admodum Minerua omnes fere versiones confectas esse obseruat. Pacis quoque Westphalicae versiones germanicas habemus, multis itidem vitiis contaminatas.

Si definiendum est, quaenam leges lingua latina sint conscriptae: merito distinguere debemus, vtrum saltem de legibus imperii publicis recentioribus, an quoque antiquioribus sit sermo. Quando ad has quoque respicimus atque inter leges imperii cum IAC. CAR. SPENERO, *im deutschen iure publico, part. I. libr. I. cap. v. p. 99.* atque aliis referimus *senatusconsultum Romanum, de legeregia, qua a papa S. P. Q. R. insignis potestas in Ottonem I. imperatorem confertur, anno 1000 CCLXIV. concordatum nationis Germanicae antiquissimum circa electionem et inuestituram episcoporum et abbatum, inter imperatorem Henricum V. et Papam Calixtum II. factum Vormatiae in conuentu imperii ann. MCXXII. quod* GVIL. GOTTFR. LEIBNITIVS *codice iuris gentium diplomatico, part. I. p. 2. I. DV MONT corps universel diplomatique du droit des gens, tom. II. p. 66.* atque alii exhibent, omnesue leges, quas nominavit IO. FRID. PFEFFINGER, in *Vitriario illustrato, tom. I. p. 49. sqq.* multae leges notandae sunt, in latina lingua scriptae: sed ECKHARDVS in recentioribus persistit, ideoque haud est reprehendendus, vbi duas saltim leges nominat, quae lingua latina sunt exaratae, videlicet *aurea bulla ac pax Guessthalica*. De lege ista celeberrima, videlicet aurea bulla, notandum est, versiones eius existere, quae sunt antiquissimae; eam tamen fidem haud merentur, quam ei quidam tribuere videntur. Quemadmodum IO. SCHILTERVS recte animadverit, *tom. II. institut. iuris publici, tit. XIX. §. 6. p. 271.* germanicum exemplum latine prius et quidem Venetiis, iussu Friderici III. ann. 1500 CCLXXVII. a IO. IENSON typis est excusum ¹⁾. Inueniuntur

1) Sed iam anno 1474. textum latinum Norimbergae typis descriptum esse testatur PANZERVVS in *annalibus literaturae Teutonicae antiquioris*.

untur quoque codices manu exarati, qui tales exhibent aureae bullae versiones. Ex vno eorum, qui vetustate inprimis sese commendabat atque olim bibliothecam Hordleiderianam ornabat, textum modo laudatus SCHILTERVS edidit: HENRIC. autem GVNTHER. THVLEMARIVS aliam translationem iuris publici fecit ex codice manuscripto augustissimae bibliothecae Vindobonensis, in tract. *de bulla aurea, argentea, plumbea et aerea* ²⁾. Facta illa est iussu Wenceslai imperatoris; ³⁾ neque vero minus laudibus extollit IO. PETR. DE LVDEWIG, *praef. tom. II. der Erleuterung der guldenen Bulle praemissa*, p. 39. tres codices aureae bullae germanicos, quorum vnum Moguntiae, alterum Francofurti, ac tertium Lipsiae vidit. Reliquas editiones aureae bullae tam antiquiores, quam recentiores iam non nomino ⁴⁾, sed hoc nomine lectores ablego ad NIC. CHRIST.

2) Ibi etiam versio, quae Francofurti adseruatur, aequae antiquissima, exhibetur.

3) Codex, qui iussu Wenceslai Imp. anno 1400. confectus ibi exstat, non versionem, sed ipsum textum latinum continet, quem THVLE MARIUS itidem edidit.

4) Inprimis illae editiones, quae aut vnus alteriusve tantum autographi lectiones, aut plurium autographorum aliorumque codd. mssorum variantes accurate repraesentant, interpreti magno usui sunt. Ad illas refero, THVLEMARII editionem originalis Francofurtani, in opere supra laudato, quod primum Heidelbergae 1682. 1687. 4. postea Francof. 1697 et 1724. fol. lucem adspexit; porro editionem *secundum originale Francofurtense* accuratissime descriptam, quae Francof. ap. Wolf. Chph. Multz 1742. 8. apparuit. — Editionem sec. archetypum Moguntinum, Mog. 1549. fol. Antu. 1566. 8. Mog. 1575. 4. — Editionem ex archivo Princ. El. Palatini, Heidelberg. 1594. 4. et Spirae 1611. 4. Ex his vero inprimis nominanda est editio, quae Tomo I. *der neuen Sammlung der Reichsabschiede* (Frankof. 1747.)

CHRIST.

CHRIST. L. B. DE LYNCKER, *introd. ad A. B. §. 5. p. 7.* THVLEMARIUM *loc. memorat.* ac SCHILTERVM, *loc. excitat* ⁵⁾. Iurisconsultus hic, modo a me nominatus, statuit, *institut. iurispublici, tom. II. p. 267.* versionem Germanicam non minus esse authenticam; sed falli hoc nomine virum egregium, iam ostenderunt BVRC. GOTTH. STRVIVS, *syntagmat. iuris publici, cap. VI. §. II.* IAC. CAR. SPENERVS, *im deutschen iure publico, libr. I. cap. VI. p. 130.* IO. PETR. DE LVDEWIG, *loc. mem.* Mirum profecto est, quatenam in versiones irreperint vitia. Vt quaedam saltem indicemus, haud concinne profecto vertit vetus interpres verba: *res in hac lingua ventilantur, tit. XXX. §. 2. diese Sachen werden in dieser Zungen veriaget*, quemadmodum obseruat DE LVDEWIG, *loc. memorat.* Risa profecto dignus est interpres, cuius versionem protulit SCHILTERVS, vti ipse animaduertit, quum verba prooemii: *saeculentibus gladiis ad intestina proelia ita explicat: den Streit mit scharfen Schwerdern bis auf das Gedärm.* Verba *cap. v. ratione principatus seu comitatus palatini* in editione Moguntina an. MDCCXCII. p. 13. ita redduntur: *von des Churfürstenthums und Pfalzgraffschaft Freyheit wegen*: versio autem, a SCHILTERO vulgata, ab illa discedit atque haec verba ita profert: *von der Pfalzgraffschaft wegen.* Putat quidem HENR. COCCEII, in orat. inaugurali *de lege Salica*, p. 52. et *iuris publici prudentia, cap. XVI. §. 5. p. 277.* iure Moguntinum interpretem posse defendi, verumtamen aliud placet IO. FRID. PFEFFINGERO, *tom. I. Vitriarii illustrati. p. 260.* Neque minus

LII 3

1747.) pag. 45. seqq. continetur, atque ea, quam IO. DAN. DE OLENSCHLAGER praefixit *der neuen Erleutrung der Göldeuen Bulle*, Francof. et Lipf. 1766. 4.

- 5) Vid. quoque CHR. GOTTL. SCHWARZII *recensio Aureae Bullae autographorum et apographorum variarumque editionum et versionum*, quae CAR. SIG. EL. HOLZSCHUHERI orationi *de comitiis anno 1356 Norimbergae celebratis*, Altorf. 1732. 4. adiecta est.

minus tandem reprehendit idem vir meritissimus in editione MOGVNTINA, quod feuda principum eaque, quae nomine *der Fahnenlehn* designantur, haud differre supposuerit hocque nomine verba *cap. vi. feudis principum duntaxat exceptis et illis, quae Vanlehen vulgariter appellantur* ita reddiderit: *ausgenommen der Fürsten fahnlehen*: immo in eodem capite verbis: *ipse tamen comes palatinus omne onus alienationis, seu obligationis rerum imperialium huiusmodi prouisionis tempore, expresse sibi nouerit interdictum* sequentem praeposuerit parenthesin: *und derselbe Pfalzgraf hat aus kayserlicher Guthe zu verbieten*. Haec sufficiant: quis vero quaeso, quum res ita sunt comparatae, non suffragabitur IO. IAC. MOSERO, *tract. von Teutschland und dessen Staatsverfassung überhaupt*, *cap. viii. §. 6. p. 217.* quum virtutem legis omnibus aureae bullae versionibus, idque praesertim in locis, quibus recedunt ab exemplo authentico, plane denegat? Neque vero aliud adfirmandum est de pace Westphalica, cuius authenticum exemplar non minus latine est scriptum. Quum ECKHARDVS infra exemplum satis illustre incuriae adfert, quae in translatione huius obtinuit instrumenti, illud iam non memorabo; sed tantum addo, iam PFEFFINGERVM, *loc. memor.* sententiam pronunciaffe hisce de versionibus, quod illae non valeant, nisi conueniant cum textu latino. W.

§. LXII.

Magna o-
pus est cau-
tione in
LL. impe-
rii inter-
pretandis.

Cum in vniuersum maius quiddam est, leges scienter interpretari, quam vulgus opinatur: tum difficile in primis est, et periculosae aleae plenum opus, leges S. I. R. G. publicas interpretari. Varias sunt huius rei causas, quarum aliae ab ipsa legum natura, siue materia, in qua tractanda versantur, arcessendae sunt; aliae vero a ratione status publici in imperio nostro Germanico proficiscuntur. * Ex quo intelligitur, magna opus esse cautione in legi-

legibus imperii interpretandis, officiumque interpretis certis finibus circumscribi.

- * Notum est, ab eo maxime tempore legum imperii interpretandarum studium coepisse, ex quo religionis dissidium in Germania exortum est, et magna animorum consiliorumque diuersitate vtrumque continuatum. *HOFFMANN diff. cit. cap. III. §. IV.*

Plures sunt difficultates, quibus obstricta est interpretatio legum imperii publicarum; tanto tamen maiorem merentur attentionem, quo maiora sunt dissidia, quae ex illis oriuntur inter caesarem atque status imperii: inter status imperii erga se inuicem spectatos: inter iudicia imperii: principes eorumque subditos atque diuersae religioni addictos, quemadmodum obseruat IO. IAC. MOSEVS, *tract. von Teutschland und dessen Staatsverfassung überhaupt, cap. VII. p. 202. sqq. W.*

§. LXIII.

Vt autem pateat, quemadmodum interpretes in legibus imperii explicandis versari debeat, quibusque finibus officium eius circumscribatur: operae pretium erit, paullo adcuratius hac de re exponere. Primo quidem illud manifestum est, longe aliam esse legum imperii conditionem, ac reliquarum, quia formam imperii et iura imperii exponunt. Iam quum Caesari et imperio pietatem et reuerentiam vnusquisque debeat: facile patet, quemcunque, qui ad legum imp. interpretationem accedit, *verecundiam in interpretando adferre oportere.* Vt enim inconsultam animi impotentiam prodit, qui leges imperii perstringit, formam reipublicae probrosis vocabulis exagitat, iudicium sibi de summorum imperantium iuribus temere arrogat, et censuram in leges inique exercet:

ita boni contra ciuis et interpretis officio fungitur, qui modeste, licet vere, de legibus sentit, quas interpretatur.

§. LXIV.

Abstineat
a cauilla-
toriis et
sensui LL.
contrariis
explicatio-
nibus.

Quum legitima et vera legis interpretatio id agat, vt verborum sensum declaret, et ex verbis legis rationem eius eliciat: vix moneri opus est, sponte enim liquet, nullam esse interpretationem, quae saluis legis verbis sententiam eius circumuenit, et ius publicum obseruantiamque peruertit, et ne nomen quidem interpretationis mereri. Tanto magis vero a calumniosis eiusmodi interpretationibus legum imperii abstinendum est, quanto magis saluti reipublicae Germ. contrariae sunt, et ad discordias et turbas excitandas comparatae. Vnde seuerè legibus imperii cauillatoriae et sensui legum contrariae explicationes sunt interdictae. INSTRVM. PACIS WESTPH. Art. V. §. 50. * R. I. nouiss. §. 6. CAPITVLAT. FRANCISCI I. art. II. §. 6.

* Verba huius articuli §. 50. ita se habent: *Vtriusque religionis magistratus seuerè et rigoroſe prohibeat, ne quisquam publice priuatimue concionando, docendo, disputando, scribendo, consulendo Transactionem Passauiensem, Pacem Religiosam, vel hanc inprimis siue declarationem siue transactionem vspiam impugnet, dubiam faciat, aut assertiones contrarias inde ducere conetur.* Habent enim, vt rectè existimat HOFFMANNVS, peruersae eiusmodi interpretationes internum aliquod et arcanum virus, quieti publicae et animorum conjunctioni exitiale. Ex verbis autem modo recitatis, argumento a contrario ducto, colligi potest, veram et legitimam legum imp. interpretationem minime esse prohibitam. HOFFMANN *diff. cit. cap. III. §. III.*

Quod

Quod in capitulatione FRANCISCI est cautum, idem quoque factum est in iis pactis, sub quibus eius antecessoribus aequae ac eius filio gubernacula imperii sunt mandata. IO. IAC. MOSERVS, *not. ad Capit. Caroli VII.* p. 97. W.

§. LXV.

Quumque natura omnibus insitum sit, ut in ^a partium eam sententiam aliquid accipiant, quam suis ^{studio sit} opinionibus et doctrinis, quibus a pueris innutriti sunt, consentaneam esse vident, aut aliis, quorum studio tenentur, placere intelligunt; idque magno nobis impedimento sit, ne veram legis sententiam adsequamur: opera danda est, ut sine *partium studio* ad interpretationem legum imperii publicarum accedamus. Hoc vero partium studium non modo inde cognoscitur, si quis in interpretando id agat, ut iura illorum, qui diuersis sacris addicti sunt, interuertantur, aut saltem dubia reddantur, sed tum quoque se prodit, si iura Caesaris nimis euehantur, aut libertati Statuum imp. plus aequo tribuatur. * Ex illo autem partium studio fieri non potest, quin iniquae, contortae et cauillatoriae, de quibus modo diximus, interpretationes legum imp. proficiantur, quae ansam placitis noxiis, studiisque I. R. G. ruinam procurantibus, ** et infauis sectis praebent. GOTTLIEB SAM. TREVERER *diff. de studiis I. R. G. ruinam procurantibus cap. II.* V. C. ABRAM. GOTTLLOB WINCKLER *diff. de sectae studio in iure publ. I. R. G. §. V. sq.*

* De hoc partium studio grauitur conqueritur IO. GEORGIUS KVLPIVS in *diff. de studio iuris publ. recte instituendo* p. m. 6. Videas, inquit, scriptorum nonnullos soli Imperatori omnia vindicare; alios solis statibus; et in his quosdam Electores ita euehere, ut caeteros penitus deprimant; alios ex

aduerso per omnia Principes istis penitus exaequare; ciuitates vero imperiales vel nullo, vel minus debito habere loco, ita ut partium studiis omnia videantur esse conturbata. Hinc tot diuersa iuris publici systemata, singularibus principiis superstructa, quorum causam, praeter alias, sinistram quoque legum imp. interpretationem et ad facta adplicationem esse, recte obseruat Celeb. HENRICVS GOTT-LIEB FRANCKE in *notitia system. iur. publ.* §. XIV. collectioni scriptorum de *fatis, methodo, et fine iuris publ.* praemissa. Add. Ill. IO. IAC. MOSERI *Praecognita iuris publ. cap. IV. §. 10.*

** Fontes noxiorum Germ. studiorum egregie detexit sapientissimus Princeps, MAVRITIVS, Hassiae Landgrauius, dictitare solitus, *tria studia imperii ruinam prouocare: primum eorum, qui caput imperii nostri absolutum, non limitatum exoptant: secundum eorum, qui libertatem statuum deprimunt, ut seruire, quam obedire malint: tertium eorum, qui dictam statuum libertatem ita extendunt, ut legibus quibuscumque imperii soluti, quam ligati apparere malint.* PACIF. A LAPIDE not. ad *Monzamb. p. 562.* Haec pluribus, et insigni exquisitae eruditionis adparatu illustrauit eruditissimus TREVERVS in diss. laudata, cui iungenda est altera de *studiis nimiae libertatis circa Status imp. ruinam I. R. G. procurantibus* Gottingae anno MDCCCXXXVII. edita.

§. LXVI.

nec spuris
et falsis in-
terpretan-
di princi-
piis vta-
tur.

Neque vero sufficit, partium studio vacuum esse interpretem iuris publici, sed cauendum quoque ipsi est, ne spuris et falsis principiis interpretandi vtatur: qua in re olim praesertim peccatum esse nouimus. Nam vt in Germania leges imp. Imperatoris Ordinumque imp. consensu promulgatae sunt: ita absurdum est, principia illas interpretandi aliunde, quam ex statu reipublicae Germ. repetere. Varia eius generis principia recensuit, * eorumque sectatores

tores in certas classes descripsit IO. PETRVS DE LVDEWIG in praefat. ad *singular. iuris publ. cap. II. p. 18.*

* Inter falsa iuris publici principia LVDEWIGIVS *cap. II. §. VII.* etiam numerat leges Germ. publicas, Auream Bullam, recessus imp. tabulas pacis et capitulationes, grauiter ideo reprehensus a viro illustri IO. IAC. MOSERO in *praecognit. iuris publ. Germ. cap. IV. §. 9.* Sed quum ipse alibi leges, conuentiones, pacta, mores iuris publici fundamenta esse agnoscat: nihil aliud sensisse videtur, nisi leges sine notitia historiae et temporis, quo illae conditae sunt, nec intelligi, nec rationes earum cognosci posse: cui sententiae ego equidem non vereor meum quaecunque adiciere calculum. Sane veterum iuris publici interpretum, qui historiae et reipublicae Germ. prorsus imperiti erant, leges tamen non ignorabant, scripta et commentationes neminem de rei huius veritate dubitare sinunt.

§. LXVII.

Quandoquidem leges imp. formam imperii^{Habeat} Germ. exponunt: vix poterit quisquam ido-^{veram}neus ad illas interpretandas haberi, nisi veram^{formae} et ad genuinum Germ. imperii statum compa-^{imperi}ratam notionem animo informatam habeat. Sane uti forma rerum publicarum fundamentum est omnis iuris publici particularis: sic ex forma reipublicae Germ. rationes legum petendas esse, et genuina iuris publici principia deriuanda, adparet. IO. GEORGIUS ESTOR *de iudicio Principum §. CLXXVIII.* * Sed quum reipublicae Germ. forma saepe mutata sit, nec eadem semper omni tempore fuerit: facile est ad intelligendum, cognitionem formae reipublicae, qualis quoque saeculo fuit, quemadmodum in eam, quam nunc habemus, sensim conuersa sit, inter-

interpreti esse adprime utilem, maximeque necessariam. * * Neque enim leges imp. omnes vno eodemque tempore latae sunt: multo minus tutum est, ex medii aeui moribus sequentis, aut recentioris aetatis instituta sine discrimine imprudenter aestimare,

* Tanto magis coarguendus est error antiquiorum iuris interpretum, qui veteris Romani imperii statum cum forma habituque reipublicae Germanicae commiscentes, iuris publici causas ad iuris Iustiniani normam exigebant, quin ipsas leges imp. ex illo, si diis placet, explicabant. Quam peruersae inde doctrinae iuris publici ortae sint, et quot opinionum monstra in nobilissimam disciplinam inuenta, alii ex instituto docuerunt. Vid. FRIDER. GEORGIUS LAVTENSACK *diff. de inepta rat. decidendi controuersias iuris publ. ex legibus Rom. et iure canon. §. XXII. sq.* MICHAEL HENR. GRIBNER *de praeiudicio Principum imp. ex abusu iuris Iustiniani cap. I.* Grauitur adcurateque hac de re pronunciant auctores libelli, qui inscribitur *Donawerthische Information*, (quos SEBASTIANVM FABRVM, cancellarium Wirtembergicum, et LVDOVICVM MULLERVM, consiliarium Oettingensem fuisse docuit vir illustris IO. GEORGIUS ESTOR *de iudicio principum p. XXI.*) *dass ipsa reipublicae Germanicae forma nicht aus den Lateinischen Rechten, oder Bartolo und Baldo, sondern vielmehr aus des Reichs vbliehen herkommen, und dahero ruhrenden alten Verfassungen, aus der gulden Bull, Reichs Abschieden und Constitutionibus zu nehmen.*

** Existimat quidem Dn. A LVDEWIG in *praef. ad singular. iuris publ. cap. II. §. XI.* formulam imperii germanici inde ab octo saeculorum intervallo, extincta scilicet stirpe Carolingica, nullam passam esse mutationem. Ex quo fit, vt omnium fere iurium origines, quae aliquot saeculis recentiores sunt, ex aeuo Conradi I. repetat. Satis vero ex historiarum monumentis constat, disparem fuisse temporum rationem, et mox Imperatorum potestatem Statuum auctoritate praeponderasse,

derasse, mox ordinum potestatem increuisse, quod egregie per varias epochas ostendit IO. ADAM. KOPPIVS in *histor. iuris Part. VI.*

§. LXVIII.

Ex his ergo, quae diximus, haud difficul-Exinde in-
ter intelligitur, quatenam praefidia ad interpre- telligitur,
tationem legum imp. adferre, et quibus quasi quibus
opibus succinctus, esse debeat, qui rite in illo praefidiis
negotio versari cupit. Nimirum I. *linguam*, qua munitus
lex imp. scripta est, vsumque loquendi eius ae- esse debeat
interpretis
tatis calleat oportet, vt vim potestatemque ver-
borum percipiat: II. *historiam imperii Germ.*
quae origines, causas, occasiones, rationes le-
gum aperit, et statum reipublicae ad oculos po-
nit. Et quum historiae maximam fidem aucto-
ritatemque tabulae publicae concilient: III. vsum
quoque necesse est habeat diplomatum, scien-
tiamque vera a falsis secernendi. Vid. III. IO.
IAC. MOSERI *Teutsches Staats - Recht* L. I. cap.
XXXV. §. 5.

§. LXIX.

Inter adminicula, quae extrinsecus petita, quibusque
plurimum iuuant interpretationem, *actorum pu-* adminicu-
blicorum tractatio praecipuum obtinet locum. lis extrin-
Nam quum leges et conuentiones praecedere secus peti-
soleant consultationes in comitiis, aliisque con- tis.
uentibus, et tractatus: facile patet, ad veram
legum sententiam reperiendam mirum quantum
prodesse commentarios rerum in comitiis, aliis-
que conuentibus gestarum, siue *protocolla*, et
quae ex his sunt excerpta, relationes; et dia-
ria, aliaque monimenta, quae *actorum publico-*
rum nomine comprehenduntur. In his enim
plenius et clarius exponuntur, quae in legibus
et conuentionum tabulis concisius et breuius
scripta

scripta sunt; * vnde ipsi legislatores et pacificen-
tes ad protocolla in dubio legis sensu prouo-
cant, cuius rei exemplum adfert SAMVEL PV-
FENDORFIVS *de rebus Suec. L. XX. §. 177.* Vid.
IO. DECKHERVS *consultat. forens. L. I. p. 53. §q.*
HOFFMANN *in diss. cit. cap. III. §. XII.*

* Quis non videt, longe melius hodie Instrumentum
Pacis Westphalicae explicari et illustrari posse, et
veram Pacificatorum mentem multis in locis in-
vestigari, postquam insigni Germ. bono stupendo
labore IO. GODOFREDVS DE MEIERN *Acta pa-
cis Westphalicae, Tomis VII.* congesta, in lucem
edidit? Quae enim studia fuerint legatorum et
Pacificatorum, quae consilia illorum arcana, qui
fines, quae partium studia, quaenam, et quomo-
do gesta, aliaque scitu maxime necessaria, ad ve-
ram auctorum sententiam eruendam, ex commen-
tariis illis praestantissimis discimus. Vid. ERHAR-
DI REVSCHII *diss. de usu et praestantia actuum
Pacis Westphal. p. 6. §q.*

Inter illos, qui acta publica imperii collegerunt ea-
que iuris publici fecerunt, plures sunt memorandi;
neque negare possumus, alium alio copiosius atque
adcuratius illa edidisse. Eminent inter illos MEL-
CHIOR GOLDASTVS AB HAIMINSFELD, qui latina
primum lingua edidit *imperatorum caesarum rescri-
pta et statuta*, Francofurti MDCCVII. ac eodem
anno hoc opus germanico titulo: *des heil. Röm.
Reichs, Kayser, Koenig und Churfürsten Constitution,
Reformation, Ordnungen und Ausschreiben von An-
beginn der Regierung Kayser Carls des grossen bis auf
Carolus den fünften*; secundus autem tomus Hano-
viae MDCCIX. ac tertius Offenbaci MDCCX. lucem
adspexit. Sedulo distinguere debemus ab hac col-
lectione aliud opus, videlicet *collectionem constitu-
tionum imperii*, quae primum vno volumine Franco-
furti MDCCXIII. et postea quatuor tomis eadem in
vrbe MDCCXIII. prodit¹⁾; ab his autem alia,
ab

1) Omnia supra memorata quatuor volumina haec edi-
tio comprehendit, ita tamen, vt illud, quod primum
(anno

ab eodem viro edita differunt, scilicet *collectio consuetudinum et legum imperialium*, Francofurti MDCLXIII. et MDCLXXIV. *politica imperialia*, Francof. MDCLXIV. *politische Rechtshaendel*, Francof. MDCLXIV. *politische Reichsfatzungen*, Hanou. MDCLXIX. sequ. et *Reichshandlungen*, Hanouiae MDCLXIX. GOLDASTO statim iungo IO. CHRIST. LVNIGIVM, cuius vastum opus, *das teutsche Reichsarchiv*, Lipsiae MDCCCX. sqq. in XXIV. tomis in fol. prodiit. Recensuit id CHRIST. GOTTL. BYDER, in *bibliotheca iuris Struuiana*, cap. XVI. p. 584. illud autem exceperunt eiusdem *codex Germaniae diplomaticus*, tom. I -- II. Francofurti et Lipsiae MDCCCXXXII. fol. sqq. *Collectio noua, worinnen der mittelbahren oder landsaessigen Ritterschaft in Teutschland sonderbahren Priuilegia und Freybeiten enthalten sind*, Francofurti et Lipsiae MDCCCXXX. f. *Europaeische Staatsconsilia*, Lipsiae MDCCCXV. II. vol. fol. *Grundfeste Europaeischer Potentien Gerechtsame*, Lipsiae, MDCCCXVI. *selecta scripta illustra*, Lipsiae MDCCCXXIII. et *teutsche Reichscantzley*, Lipsiae MDCCCXIV. 8. Tertium locum adsignamus GOTHOFREDO GVIL. LEIBNITIO, qui *codicem iuris gentium diplomaticum, in quo tabulae authenticae actorum publicorum, tractatum aliarumque rerum continentur*, Hanouiae MDCLXCIII. ac *mantissam codicis iuris Gentium diplomatici*, ibidem ann. MDCCC. edidit, ac quartum VLRICO OBRECHTO, cuius *adparatus iuris publici*, Argentorati MDCLXCVI. in lucem est emissus. Porro dignus est, qui hoc loco nominetur I. DV MONT *corps universel diplomatique du droit des Gens*, Amstelodami MDCCCXXVI. sqq. ac FRIDERICVS HORTLEDER, in *den Handlungen und Ausschreiben von Ursachen des teutschen Kriegs*, tom. I et II. Francofurti MDCLXVII. Hunc imitatus est CHRIST. LEHMANNVS, quum *acta publica*, ad transactionem Passauiensem et pacem religiosam facientia colligeret, Francof. MDCLXXXI. MDCLCXL. et MDCCCVII. atque huic proxime accedit

(anno 1607.) prodierat, huius editionis tomum quartum et ultimum, quod vero anno 1613. apparuerat, tomum primum constituat.

cedit MICH. CASP. LONDORPIVS, cuius *actorum publicorum augmentorum cum eorundem continuatio-
ne tomī octo*, Francofurti MDCCCLXVIII. in VIII. volum. adparuerunt. Continuatū opus est cura va-
riorum litteratorum hominum ea ratione, vt plures
tomī ei accederent, atque *tomus octauus et decimus*,
ann. MDCCXXI. in lucem emitteretur; MARTI-
NVS autem MEYERVS *Londorpium suppletum ac con-
tinuatum*, tom. I-IV. Francofurti MDCCCLXV. sqq.
iuris publici faceret. Neque minus nominare debe-
mus eos, qui *theatrum Europaeum*, in XXI. tomis
ac sub nomine *Antonii Fabri, die Europaeische Staats-
kanzley* ab ann. MDCCXCVII. vsque ad ann. MD-
CCCLX. in CXV. tomis: *die neue Europaeische Staats-
kanzley*, XXX. tom. Vlmae ann. MDCCCLXI. sqq.
ac *fortgesetzte neueste Europaeische Staatskanzley*,
V. part. Vlmae MDCCCLXXII. sqq. ediderunt²⁾:
CASSANDRVM THVCELIUM; siue potius CHRIS-
TOPH. LEONH. LEVCHTIUM, qui *des heil. Röm.
Reichs Staatsacta*, tom. I-V. Francof. MDCCXV.
fol. in lucem emisit: auctores *electorum iuris publici*,
tomis XX. Ienae MDCCXIX. 8. IO. IOACH. MVL-
LERVM, in *denen iuristischistor. Electis*, part. I-IV.
Ienae MDCCXXVI. sqq. 8. und *dem entdeckten Staats-
cabinet*, Ienae MDCCXIV. 8. IO. VOLCKMAR. MVL-
LERVM in *der Fortsetzung des entdeckten Staatsca-
binets*, Coburgi MDCCXXXVIII. BVRC. GOTTH.
STRVVIVM in *dem neueroefneten historischen und po-
litischen Archiv*, Ienae Theil I-V, 1718. sqq. 10.
IACOB. MOSERVVM in *der Reichsfama* part. I-XXIII.
Francof. et Lips. MDCCXXVII. sequ. 8. und *dem
teutschen Staatsarchiv*, Ebetsdorf MDCCCLI. sqq.
4. ac tandem IO. CONR. KOENIGIVM, in *selectis
iuris publici nouissimis*, quae part. I-XLVIII.
Francofurti et Lipsiae MDCCXL. lucem adspexerunt:
reliquos autem scriptores, qui hunc in censum ca-
dunt, recensent auctores *bibliothecae Lipenianae iuri-
dicae*, p. II. ac AVG. FR. SCHOTTIVS, in *supplemen-
tis*

2) Iam hunc locum occupauit IO. AVG. REYSS, *Teut-
sche Staatskanzley*, Vlmae 1783. seqq.

tis atque emendationibus bibliothecae Lipenianae, p.
5. sqq. W.

§. LXX.

His igitur praesidiis et adminiculis * instru- Ratione
 ctus, si quis ad interpretationem legum imperii interpre-
 se accingit, ea primo expediet, quae ad gram- tationis
 maticam interpretationem pertinere diximus. grammati-
 Nimirum primo inquirendum est, qua lingua cae cura
 lex sit conscripta, tum lectionis veritas resti- interpretis
 tuenda, et verborum integritas a corruptelis
 librariorum et mendis vindicanda, deinde ver-
 borum vis ex usu loquendi declaranda.

* De adminiculis iuris publici R. G. copiosius agunt
 PHILIPPVS REINH. VITRIARIUS comment. ¹⁾
de adminiculis iuris publici R. G. IO. IAC. MOSER
in Teutschen Staats-Recht L. I. cap. XXXIII. et
 V. C. HENR. GOTTLIEB FRANCKE in *notitia*
subsidiar. iuris publici litteraria Vitriarii commen-
 tationi praemissa, in qua haud spernenda publici
 iuris adminicula a Vitriario neglecta recenset.
 Sunt vero adminicula iuris publici Germ. vt exi-
 stimat VITRIARIUS comment. cit. Sect. I. §. X.
 media et modi certi, quorum ope vel per restri-
 ctionem, vel extensionem, vel declarationem le-
 ges ad constitutionem et conseruationem reipu-
 blicae Rom. Germanicae latas accurate, commo-
 de et dextre aut intelligimus et cognoscimus, aut
 interpretamur, siue legislatorem, siue iudicem,
 siue denique interpretem agamus. Omnia vero
 illa hic commemorare ab instituto alienum est, et
 quae nos postulamus, ad interpretandi facultatem
 sufficiunt.

§. LXXI.

Prima igitur cura interpretis esse debet, vt le- vt legem
gem authentica lingua scriptam contempletur. Mul- authenti-
tum

1) Prodiit Lugd. Bat. 1711. Postea | H. G. FRANCKE
 eam denuo edidit Lips. 1740.

a lingua
scriptam
confide-
ret.

tum enim interest, quonam idiomate lex scripta legatur et explicetur, propterea quod alius saepe et diuersus legis sensus ex versione eiusdem elicitur, quam textus authenticus exprimit. Licet vero haud negauerim, illustrationi nonnumquam inferuire posse versiones: * vniuerse tamen nulli versioni tantum tribui fas est, quam textui autentico, quantumuis accuratissima sit, nisi pari auctoritate publice sit comprobata. Nihil ergo versiones valent, ad sententiam textui autentico contrariam probandam.

* Antiquioribus tamen, et textu autentico non multo iunioribus versionibus aliquid tribuendum esse nonnulli existimant, eo quod facilius, quam res gestae in recenti sint memoria, illas mentem auctorum adsequi et exprimere posse credant. Vid. HOFFMANNI *diff. de ratione interpretandi leges* S. I. R. G. cap. III. §. X.

§. LXXII.

hinc latini
textus au-
thoritatem
sequi de-
bet in A. B.

Authenticum Aureae Bullae et Pacis Westphalicae textum latinum esse, supra ostensum est. Quum vero harum legum germanicae essent versiones, quae mendis grauissimis corruptae sunt: tanto magis necessarium est latini textus auctoritatem in interpretando sequi, quod versiones germanicae contrarium saepe sensum exhibent. Sic in *Aurea bulla* latine scripta Tit. V. §. I. Comes Palatinus Rheni vicarius, seu prouisor imperii in partibus Rheni, Sueviae, et in iure Franconico esse dicitur, *ratione principatus seu comitatus palatini priuilegii*: versio autem germanica habet: *von des Churfürstenthums und Pfaltzgraffschaft Freyheit wegen*. Vtriusque textus A. B. interpretationem, vari-

asque sententias multo excussit studio IO. FREINSHEMIUS sub ficto GRATIANI PHILOECI nomine in libello rarissimo de *Vicariatu Palatino ad A. B. locum*, licet falso existimet pari auctoritate vtraque lingua Sanctionem Carolinam prodiisse. V. C. FRANC. DOMINICVS HAE-
BERLIN in *disp. de lite inter sereniss. dom. Bauaric. et Palatin. super exercitio Vicariat. Rhenani amice composita* §. XIII. * IO. SCHILTER L. I. *Instit. iur. publ. T. XVIII. §. VII.* et in *annot. ad A. B. §. 29. Tom. II. Inst. iur. publ. T. XIX. p. 291.*

* Non inanem esse quaestionem de textu legis authentico, hoc exemplo patet. Nam si latinus A. B. textus pro authentico habendus est, de quo nemo dubitat, ius Vicariatum administrandi territorio seu Palatinatu Rhenensi coniunctum est, adeoque Palatino Rheni Comiti competit, licet Electoratus in Bauaros sit translatus. Quod si vero germanicus textus praestat, vicarii S. R. G. I. in partibus Rheni, Sueviae, et in iure Franconico dignitas Electoris muneri adhaeret; vnde ad Electorem Bauariae Vicariatus pertinet et cum Electoratu simul in illum translatus est, vti praeclare iudicat vir illustris, IO. IAC. MOSER in *orat. de nexu studii critici cum prudentia iuris publ. §. 29*¹⁾. Superiori ergo seculo, orta inter Bauaros et Palatinos controuersia, de iure Vicariatus administrandi, illi versione A. B. germanica nitebantur, hi vero latini eiusdem textus tamquam authentici auctoritate ius suum tuebantur. Ill. MOSER *Staats Recht, Part. I. L. I. cap. V. §. 8.* IO. PETRVS DE LVDEWIG in *comment. ad Aur. Bull. Tom. I. p. 514. 531. sq.* HAEBERLIN *disp. cit. §. XI. et XII.*

Illustris profecto est controuersia, quae de vicariatu Palatino inter comitem Palatinum ducemque Baua-

M m m 2

riae

1) In EIVS *syntagm. diff. iur. publ. n. 316.*

riae superiori seculo est agitata. Quum argumenta, quibus quilibet vteretur, recensent CAR. LVD. TOLNERVS *historia Palatina*, cap. 4. IO. SCHILTERVS, *institut. iuris publici*, libr. I. tit. XVIII. ac IO. FRID. PFEFFINGERVS, in *Vitriario illustrato* libr. I. tit. XI p. 983. scripta publica, quae hac in lite prodierunt, recensentur in IO. CHRIST. LVNIGII *bibliotheca deductionum*, tom. II. p. 274. sqq. edit. JENICHEN, quibus IO. MART. KREMERVM, *de vicariatu Bauarico - Palatino*, Heidelbergae MDCCXXXII. HERM. CONRINGII *vicariatum imperii palatinum defensum*, Helmstadii MDCCLVIII. et GIESAE MDCCXIX. IO. GOTTFR. IOS. HERTLING, *diff. de S. R. I. vicariatu Bauarico - Palatino*, Heidelbergae MDCCXLII. ac IO. CAR. KOENIGIVM, *disquis. de optima ratione componendi litem super exercitio vicariatus in partibus Rheni, Sueviae et Franconiae iuris diu multumque agitata*, Marburgi MDCCXLII. adicere possum. W.

§. LXXIII.

In pacis
Westphal.
tabulis in-
terpretan-
dis.

Neque magis vitiis immunes sunt versiones tabularum Pacis Westphalicae germanicae, quae circumferuntur. Quam longe vero auctores illarum a textu authentico, et mente Pacificatorum discesserint, vel vnico hoc exemplo satis intelligitur. Nimirum *Art. V. §. 26. Instrum. Pacis Westph.* haec verba occurrunt, atque propterea ciuitati Lindau, nec non Weissenburgo in Noricis reddita sorte, oppignorationes imperiales ipsis ademptas illico et plenarie restituendas. Haec germanice ita versa sunt: Und dannenhero die Stadt Lindau und Weissenburg im Nürnbergischen bey Wiedererstattung vorigen Standes ihre Reichs-Pfandschaften wieder einzuraumen sey. Quot enim versus, tot fere errores hic nemo non deprehendit. *

* Nam primo Weissenburgum in Noricis verti debuissent Weissenburg in Nordgau, non im Nürnbergischen

gischen. Verba quoque *reddita sorte*, perperam et imperite, quisquis huius versionis auctor est, reddidit *bey Wiedererstattung vorigen Standes.* Sors enim non conditionem ciuitatis, sed certam pecuniae summam mutuo datam significat. HENRICVS HENNIGES in *Medit. ad Instrum. Pac. Specim. III. p. 324. n. 22.* HOFFMANN *diff. cit. cap. III. §. XI.*

§. LXXIV.

De authentico legis textu si constat, videntur est, an deprauata sint legis verba, aut mendis adfecta. Constat vero inter omnes, exemplaria legum imperii publicarum, inprimis Recessuum, operarum incuria tot mendis et naevis esse inquinata, vt *scabiosissime et ad iniuriam publicam illa excusa esse* pronunciet IO. DECKHERVS *L. I. consultat. forens. cap. XI.* Graues inde querelae doctorum hominum, collectiones recessuum tam negligenter curatas esse, vt gravissimis mendis deformatae sint, multae lacunae in illis adpareant, superflua, aliaque vitia obseruentur. * Atque haec mendorum genera, vti secundus est error, multiplicata sunt, quoties de nouo leges publicae formis sunt descriptae. ERIC. MAVRITIVS de *recessibus imp. §. XXXVII. sequ.* Hinc tanta lectionis varietas orta est, vt veram et germanam legis lectionem reperire, perquam difficile, et non nisi eius sit, qui idoneam in promptu habet materiae criticae ex libris scriptis editisque copiam.

Videat an
legis verba
deprauata,
aut mendis
adfecta.

* Aegre ferebant Imperator Ordinesque imp. hanc typographorum negligentiam, ideoque *Recessu Imp. de a. 1526. 30.* modus accurate legum imp. exemplaria excudendi praescriptus est, sed mox neglectus. Ex infinitis exemplis vnum tantum adferre libet. Exstat locus in *dem Königl. Land-Frieden zu Wormbs a. 1495. Tit. von der Vberfak-*

rer des Friedens - Enthaltung: Auch ob iemand in diesen Land - Fried begriffen, von wes Standes, Würden oder Wesens der waere, geistlich oder weltlich, oder nicht begriffen würde, beredt, beklagt, oder sonst beschuldiget, cuius vltima verba nullum admittunt sensum. Legi enim debet, geistlich oder weltlich von iemand, den dieser Land-Fried mit begriff, befehdet, bekriegt, vid. 10. PHILIPP. DATT. de pace imp. publ. p. 786. 10. IAC. MULLER Reichs Tags Theatr. sub Maximil. I. Vorstell. II. cap. 39, p. 398. Plura huius generis exempla dabunt ERICVS MAVRITIVS loc. cit. et HOFFMANN diff. de rat. interpret. leges I. R. G. cap. III. §. 9.

Etsi alioquin magna sit discrepantia inter ius Romanum ac ius publicum, atque iure reprehendi queant, qui illius rationem haud habent; non tamen fallimur, si id, quod de restituenda vera lectione legis Romanae, ac genuino modo, vitia, quibus laborat, eruendi supra tradidimus, ad leges quoque publicas adplicemus ideoque interpreti, genuinam earum lectionem inuestigaturo, consulamus, ad codices manuscriptos aequae ac optimas illarum confugere editiones. Quum nimium digrederer, si iam singulas percurrere vellem leges, iterum saltem in aurea bulla persistam ac pace illa celeberrima *Guesphalica*. Quum imperator Carolus IV. cuilibet electori exemplum authenticum aureae bullae tradendum curavit, plures adhuc codices exstant, qui omnem fidem merentur. Vbi illi reperiantur, qui septemviris duobus, SAXONICO videlicet ac BRANDENBURGICO, missa sunt, curate definire haud possumus, quemadmodum observat IO. PETR. DE LVDEWIG, praef. tomo II. *der Erleuterung der goldenen Bullen* praemissa, p. 46. alii autem tanto maiorem merentur attentionem. Inter illos eminent *codex Moguntinus*, qui triginta constat foliis ac splendore alios codices atque in his quoque Francofurtensem multum superat; immo quoque rasuris, ut memoratus liber, haud laborat. Saepissime ille est collatus; inprimis autem quoque id factum est a IO. PETRO DE LVDEWIG, uti loco memorato observat. Eadem ratione exhibet variantes huius codicis lectiones

SENCKEN-

SENCKENBERGIUS, *tom. IV. der Reichsabschiede* ac
 IO. DAN. OLENSCHLAGER, *in der neuen Erleuter. der*
guldenen Bulle Kayser Carls des IV. Proximum au-
 tem merito occupat locum *codex Bohemicus*, quem
 contulisse se testatur MELCHIOR GOLDASTVS, *tom.*
I. constitut. imperialium, p. 352. *Treuirensis* adle-
 gat HENR. GYNTH. THVLEMARNIVS, *tract. de au-*
rea bulla, cap. VII. p. 32. atque inprimis magni fa-
 cit LVDEWIGIVS, *loc. memor.* Omnibus aliis eum
 ideo praeferendum ducit, quod Treuirensis praesul
 sit archicancellarius Austrasiae; neque solum Metis
 altera pars aureae bullae sit exarata; sed prior quo-
 que, quae Norimbergae scripta, denuo litteris sit
 designata ac promulgata hocque negotium incubue-
 rit memorato praesuli: tanto vero maiorem meretur
 laudem OLENSCHLAGERVS, quod lectiones eius me-
 moratu dignas in modo excitato libro promulgauerit.
 Coloniensem archiepiscopum non minus adhuc suum
 possidere codicem, testatur THVLEMARIVS; neque
 id in dubium vocat LVDEWIGIVS, hic autem codi-
 cem quoque *Palatinum* contulit, postquam iam Hei-
 delbergae ann. *MDCCXCIV.* curante MARQVARDO
 FREHERO editus est ac translatus a MELCH. GOL-
 DASTO in *constitutiones imperiales*. Si IO. LIMNAEO,
obseruat. II. praelim. ad auream bullam, num. 2. ac
 PHIL. REINH. VITRIARIO, *instit. iuris publici*, libr.
 I. tit. II. nr. 13. fides sit habenda, delatus est post
 occupatam bello tricennali Heidelbergam vna cum
 splendida bibliotheca Romam; sed falli hoc nomine
 virum vtrumque incomparabilem, testis est THV-
 LEMARIVS, qui *loc. memor.* animaduertit, se il-
 lum Heidelbergae vidisse atque eum ita describit:
constat autem ex viginti quatuor foliis membranaceis
in quarto ceu dicunt maiori inuolucrum ex alba, s.
grossa membrana habentibus. Per folia ista infra du-
cta sunt tenuissima fila serica, unius et quidem flau-
coloris, ex quibus dependet sigillum aureum. Conue-
 nit cum hac descriptione illa, quam suppeditat IO.
 PETR. DE LVDEWIG, *loc. memor.* hicque etiam il-
 lud prouit. Neque minus eius lectiones varian-
 tes exhibuit OLENSCHLAGERVS; iudicia autem,
 quae de Francofurtensi ferunt THVLEMARIVS aequae
 ac modo laudatus LVDEWIGIVS, multum inter se

differunt. THVLEMARIVS illo vsus est, quum tractatu de *aurea bulla* sanctionem hanc Caroli IV. iuris publici faceret; sed multa in illo neglexit, vti obseruat LVDEWIGIVS. Mirum est, quanti eum aestimet THVLEMARIVS. Non solum tradit, eum simillimum esse Palatino; sed etiam addit: *hoc est famigratissimum illud bullae aureae exemplar, quod tot curiosorum hominum millia inspexerunt et quod ab omnibus pro originalium optimo atque a nonnullis primo habetur: immo illud in tanto pretio est, apud imperii Germanici procures, ut prospiciant, ne quid corruptionis patiatur.* Aliud statuit LVDEWIGIVS Francofurtensiumque gratia saltem codicem hunc ab aliis descriptum censet, propterea quod auream bullam inter priuilegia sua referrent haecque generatim sibi denuo procurarent Caroli quarti aetate. Comparat eandem ob causam librum hunc cum codice Moguntino huncque ei diuersis ex causis palmam praeripere persuasum habet. Quantum scio, OLENSCHLAGERVS vltimus fuit, qui auream bullam, isto ab codice maxima cura descriptam, exhiberet; praeter hos autem codices apographi quoque libri sunt memorandi. Inter hos primum adsignat THVLEMARIVS locum codicibus, qui Dresdae, Gothae a Vindobonensi reperiuntur: iis autem Vindobonensem codicem aliis vel minimum eo nomine praefereendum puto, quod THVLEMARIVS illum integrum exhibuerit. Quum codices hi inter primarios fontes locum occupant, quos euoluere debet interpres, veram lectionem aureae bullae inuestigaturus: cum illis coniungat editiones optimae notae. Quoniam illarum fere exstant innumerae ac iam indicatae sunt in *bibliotheca Lipeniana*, p. 93. haud omnes iam nomino; sed du saltim earum genera memorasse satis habeo. Quum vna classis illas comprehendit editiones, quae ab archetypis sunt descriptae, videlicet *aurea bulla secundum archetypum Moguntinum*, Moguntiae c1010xxxxix. *aurea bulla Karoli IV. Rom. imperat. ex archetypis illustrissimi principis electoris Palatini*, Heidelbergae c1010cxciv. *Aurea bulla Karoli IV. Rom. imper. ex archetypo principis electoris Palatini*, Spirae c1010cix. *aurea bulla ex archetypo Francofurtano*, Francofurti c1010cxciv. et

et CIOIOCCXXVIII. quibus eius editiones a THVLE-
MARIO, SENCKENBERGIO atque OLENSCHLAGE-
RO procuratae accedunt: altera classis editionum eo
nomine lectoribus commendanda est, quod lectio-
nes variantes in se continent. Earum vtilitatem iam
perspexit GVIL. LEYSERVS, quum editionem au-
reae bullae sequenti sub titulo: *aurea bulla Caroli
IV. Romanorum imperatoris, iuxta editionem Gol-
dasti. Accesserunt variae lectiones bene multae et ver-
sio germanica*, Vitembergae CIOIOCLXXI. ac vel
minimum voluntas viri huius meritissimi est prae-
dicanda; illae vero lectiones, quas exhibent modo
laudati OLENSCHLAGERVS ac SENCKENBERGIVS,
iis longe sunt praeferendi. Haec sunt subsidia, quae
adire debet iurisconsultus, vbi in lectionem aureae
bullae sit inquirendum, quae ipsi videtur suspecta:
iis autem tuto vti potest, nec fere credendum, quan-
tum ea iurisconsultum adiuuent. Ita verba haec
*cap. XXVII. semper fuerunt controuersa: et baculus
ipse protinus vna cum sigillis et typariis debet cancel-
lario imperialis curiae assignari, in usus suos bene-
placitos conuertendos.* Codex WENCESLAI modo
dictam habet lectionem: *beneplacitos conuertendos*:
neque minus illam tuetur Francofordiensis codex:
ei autem iure praeferenda est lectio: *usus suos bene-
placitos conuertendus*, quae inuenitur in codice Tre-
virensi. Eadem ratione non sine verisimilitudine
ex eodem libro emendanda sunt verba: *sedes ve-
ro et mensa imperatricis, siue reginae parabitur in
aula*, ita, vt in locum vocularum *in aula* substitua-
tur *a latere*, vt iam alia huius rei exempla silentio
praeteream. CHRIST. GOTTL. SCHWARTZIVS in
*epistola, in qua autographa et insigniora apographa,
itemque variae editiones et versiones sanctionis Caro-
linae recensentur*, quae CAR. SIGISMVND. DE HOLZ-
SCHVHER orationi de comitiis ann. 1356. Norimber-
gae celebratis, in quibus Caroli IV. aurea bulla fuit
sancita, Norimbergae CIOIOCCXXXII. adiecta, plura
hisce de fontibus protulit: eodem vero modo com-
parati sunt ii, quibus vti debet iurisconsultus in
emerdando loco *pacis Guessthalicae*. Etiam haec
plura continet loca, quarum scriptura sit suspecta.
Haud cadunt eorum in censum *loca expuncta*, siue

ea, quae consensu partium paciscentium ex pacis instrumento, antequam sit promulgatum, fuerunt sublata. Eorum meminit certa ratione *art. iv. pr. ita tamen de quibusdam grauioribus causis prout sequitur, specialiter mentionem fieri placuit, ut qui expresse non nominati, vel expuncti sunt, propterea pro omissis vel exclusis non habeantur*, et plura de iis protulit FRANC. IVST. KORTHOLT comment. *de expunctis in pace Westphalica, ad illustrandum art. 4. sect. 1. instrum. pacis Osnabrugensis*, Gieslæ c1010cccxxxi. nec negandum est, loca haec saepenumero controuersias excitare, iis, quae inter criticos solum obtinent, omnino simillimas: hocque inprimis elucere ex lite, quae de vucula *cancellariae*, in propositione quadam inter tractatus pacis Gueſtphalicae de personis cameralibus facta, deleta, est agitata atque a IO. GOTTFR. DE MEIERN, *in den Regenspurgischen Reichstagshandlungen*, tom. II. p. 531. ſqq. ac IO. IAC. MOSER, *tract. von Deutschland und deſſen Staatsverfaſſung*, cup. XXI. p. 418. exposita. Quum reuera eiusmodi loca expuncta nullo modo ad partes ipsius pacis sunt referenda, ea iam haud tango; sed potius animaduerto, eius in instrumento quaedam effata reperiri, de quorum lectione acriter disputatum est. Memoratu profecto digna sunt, quae IO. DECKHER in *Consultat. forens. libr. 1. cap. xi. num. 64.* scribit: *Finaliter et ultimo de exemplaribus manuscriptis instrumenti pacis, a Dnis plenipotentariis, quod ex historiis cognoscitur, solertissime collationatis: nunc vero ubi multa subuertuntur, quae robustissime fundata fuerint, dissonantibus repertis, cui, cuiusque lectioni et sensui credendum? Sane A. C. addicti multum suo exemplari, electori Saxoniae concredito tribuunt; nec minus catholici illi, quod in archiuo Moguntino adseruatur. Exemplum in art. v. §. ius dioceſanum 48. in ſin.* Facili quoque loca quaedam nominari poſſunt. Ita I. P. O. *art. v. §. 35.* in Moguntina editione legitur: *nec a mercatorum, opificum aut tribuum communione; aliis autem: nec a mercatorum, opificum et tribuum communione.* Sunt, qui §. 48. eiusdem articuli verba: *ius dioceſanum, quatenus episcopi ab antecedentibus plane ſeparant; turpiter vero illos falli, neque punctum ponendum eſſe*

esse post verbum *habuerunt*, probavit HENNIGES in *meditat. ad instrum. pacis*, tom. I. p. 725. Porro in §. 52. alii legunt quod vero ad pluralitatem votorum in materia collectarum attinet; alii autem in materia collectandi; neque minus multum interest, vtrum in loco: operaque detur, ne nobiles patricii, gradibus academicis insigniti aliaeque personae idoneae, ubi id foundationibus non aduersatur, excludantur; sed ut potius in iis conseruentur, qui art. V. §. 17. continetur, verba nobiles patricii, sint commate distinguenda; nec ne? Prius quidem fit in vulgata editione; sine tamen iure, vti vberius id exposui diss. *de nobilibus iure ciuitatis donatis*, §. VII. ¹). Quemadmodum DECKHERVS *loc. mem.* recte monet, *archetypi*, ubi de lectione, vel distinctione loco dubia est quaestio, ante omnia sunt consulendi, et si contingit, ut ii quoque discrepent, ad protocolla est confugiendum; cum his autem coniungere debemus adcuratiores pacis editiones. Quum in iis sine dubio eminent duae illae, quarum vnam IO. GOTTFR. DE MEIERN, in *dem Universal-Register über die sechs Theile der Westphaelischen Friedenshandlungen und Geschichte*, p. 2. sqq. atque alteram HENR. CHRIST. DE SENCKENBERG, in *der Sammlung der Reichsabschiede*, tom. III. p. 7575. exhibent, idque ideo, quod prior ab archetypo est descripta Suecico ²), posterior autem non solum lectionibus variantibus est instructa, sed etiam illas habet, quibus Moguntinum exemplar a reliquis sese distinguit. Iis editionem, quam beatus IO. RVD. ENGAVIVS sub hac inscriptione procurauit: *instrumentum pacis Osnabrugensis ex exemplaribus Hoffmanni, Obrechtii, Pufendorfii, aliorumque speciatim Io. Gottfr. de Meiern recognitum*, notis margi-

1) Tom. II. *opusculorum*. p. 81. sqq.

2) Primum separatim haec editio prodiit Goetingae 1738. fol. cum praefatione auctoris *de priorum editionum parum accuratiorum mendis et corruptellis*. Conf. de ea IO. STEPH. PUTTERI *Litteratur des teutschen Staatsrechts*, tom. II. §. 736.

marginalibus et indice instructum, Ienae MDCCCXXXIX. nec minus eam, quae PHIL. ERN. BERTRAMI cura, Halae MDCCCLXX. atque istam, quam GEORG. LVD. BOEHMERVS *principiis iuris canonici* adiecit, iungere possumus ³⁾. W.

§. LXXV.

Corpus

LL. impe-
rii a qui-
bus emen-
datum

Vana ergo est interpretis opera, nisi emendatum et incorruptum legis textum habeat. Quotus vero quisque illa exemplarium manu scriptorum, vel impressorum supellectile instructus est, ut absterfis illorum ope mendis, quae typographorum incuria in leges imp. irrepererunt, illas pristinae auctoritati restituere possit, quod interpretis munus requirit? Et quam paucis illa contingit felicitas, ut tabularia principum adire possint, et excusa exemplaria cum primigeniis conferre, sine quorum auctoritate corrupti in legibus loci emendari nequeunt? Haec vero omnia in fortunae manu posita esse, non in hominis cuiusquam potestate, quis est, qui non videat? Maximae ergo gratiae viro perillustri HENRICO CHRISTIANO DE SENCKENBERG, in Senatu imperatorio consiliario splendidissimo, illustri IO. IAC. SCHMAVSSIO, aliisque viris doctissimis debentur, quorum auctoritate, opera et studio Recessus Imp. ab innumeris vitiis ope manuscriptorum repurgati, et partim ex manuscriptis editi, partim ad impressum

3) Nouissimam ex Moguntino exemplari procurauit editionem, IO. RICH. ROTH sub tit. *Die zwey wichtigsten Reichsgrundgesetze: I. Kaiserliche Wahlcapitulation, II. Osnabruckischer Friede, nach den Originalien des Reichsarchivs.* Mainz. 1788. 8.

prefforum fidem emendati sunt, vt nunc de-
 mum Germania corpore legum imperii emendato
 omnibusque numeris absoluto gaudeat, diu
 multumque omnium votis, quibus iurispruden-
 tia publica curae cordique fuit, expetito. *

* Prodiit opus egregium, et summum quoque pre-
 tium apud posteros habiturum *Francofurti ad Mo-*
enum ann. cııııccıııııııııı. Tom. IIII. in fol.
 In calce Partis IV. adiectae sunt *emendationes et*
variantes lectiones ex collatis exemplaribus cum
 primigeniis in tabulario imperii Moguntino adser-
 vatis adnotatae. His quoque cum fructu vti po-
 test critices non ignarus, ad veram legis lectio-
 nem vel constituendam, vel firmandam, Vid. IO.
 PETRI DE LVDEWIG *praef. ad A. B. Tom. II.*
 §. 52.

§. LXXVI.

Sensus autem legis quum non solum mendis, An glosse-
 fed etiam glossematis, deprauari et perueri mata in
 possit: non immerito quaeritur, an glossema- LL. impe-
 ta in legibus imp. occurrant. Inter ea autem ri occur-
 refertur paragraphus *cap. XI. AVREAE BVLLAE* rant?
 subiectus, cuius initium est: *Hanc autem legem*
propter quaedam dubia, quae ex ea subducta fue-
runt etc. Sane neque in vtroque exemplo au-
 thentico Palatino et Francofurtensi, neque in
 Moguntino ista lacinia habetur, sed tantum in
 codice A. B. Wenceslai tempore conscripto, et
 in editione Moguntina germanica reperitur.
 Quamquam vero de *áυθεντεία* huius loci mul-
 tum laboret MELCHIOR GOLDASTVS *Part. II.*
der Reichsfatzungen p. 55. et de *regno Bohemiae*
L. IV. cap. XIII. n. 24. tamen, quum hiuc et
 obscura sit eius oratio, nec A. B. stilo conue-
 niat, rectius illum spurium esse contendunt IO.
 SCHILTER *Institution. iuris publ. Tom. II. T. XIX.*

§. XXXIII.

§. XXXIII. IO. PETRVS DE LVDEWIG in
comment. ad A. B. P. II. p. 36. BURCARDVS
GOTTHELF STRVVIVS corp. iur. publ. cap. VI.
§. IX. n. 65. aliique. *

* Illud vero negari nequit, paragraphum hunc Wen-
ceslai Imp. tempore declarationis loco Aureae
Bullae insertum esse, id quod demonstravit Ill.
IO. IAC. MOSER in *Vindiciis Authenticae huius loci*
in *Miscellan. iuridico histor.* Tom. II. p. 576. sq.

Aliud glossema deprehendimus in versione aureae
bullae Moguntinae, vbi verbis: *ipse tamen comes*
palatinus omne genus alienationis, seu obligationis,
rerum imperialium huiusmodi prouisionis tempore ex-
presse sibi nouerit interdictum, glossema adiicitur: *und*
derselbe Pfalzgraff hat aus kayserlicher Güte zu ver-
bieten, quod in authentico exemplari prorsus desi-
deratur, vti monet IO. FRID. PFEFFINGER, in
Vitriario illustrato, tom. I. p. 261. W.

§. LXXVII.

Quomodo
vis et pote-
stas verbo-
rum eru-
enda.

Quod denique ad verborum interpretatio-
nem attinet, illorum vim ac potestatem ex usu
loquendi declarandam esse diximus, quippe
qui optimus et certissimus magister est intelli-
gendae verborum proprietatis, siue viua sit
lingua, siue in vernaculis esse defierit, usu
tamen doctiorum frequentetur. Quum vero
leges imperii non vno eodemque tempore con-
ditae sunt, et consuetudo loquendi ipsa subinde
mutata est: eius potissimum aetatis, qua lex
quaeque scripta est, consuetudo, quem cuique
verbo, in quaque coniunctione, formae item
loquendi, sensum tribuerit, diligenter est in-
quirendum. Quam ad rem quae adiumenta ex ta-
bulis publicis litterarum, scriptorum aequalium
monimentis, et glossariis peti possint, quoni-
am

am in superioribus satis est demonstratum, hic exponi non est necesse.

§. LXXVIII.

Illud vero hoc loco minime praetermittendum est, ab usu loquendi vulgari, siue grammatico, saepe multum differre consuetudinem loquendi in curia receptam. Haec enim aliam vocabulis vim et potestatem subiicit, quam communis priuatorum scriptorum loquendi usus illis tribuit. Ex quo sponte intelligitur, in explicatione legum imp. tum ad grammaticum, tum ad curiae proprium significatum respiciendum esse. Neque hoc de verbis tantum honoris, siue titulis, sed aliis etiam vocabulis valet, quae in legibus imp. usurpantur * 10.

PETRVS DE LVDEWIG *commentar. ad A. B. Part. II. p. 193.*

* Recte vir doctissimus GOTTLIEB SAM. TREVER *diff. de titulis officii Imperatoris §. VIII.* scribit, non aestimentur tituli, nec explicentur ex usu Grammaticorum, sed ex potestate vocabulorum politica. Sensus grammaticus saepe ita comparatus est, ut titulus adplicari possit ad multa regna capitaque populorum, qui tamen per usum politicum, suffragationem gentium, et auctoritatem publicam genti cuidam proprius redditus est.

Lectu profecto digna sunt, quae de differentia inter rationem loquendi priuatam aequae ac publicam HIPPOL. A LAPIDE *de ratione status in imperio nostro German. part. I. p. 323.* et IO. IAC. MOSERVS, *tract. von Teutschland und dessen Staatsverfassung überhaupt, cap. VII. §. 5. seqq.* proferunt. W.

§. LXXIX.

Sensus legis imp. grammaticus, quem alii a sensu litteralem vocant, patet notionibus, quae cul-
terali non
que

est rece-
dendum,
nisi urgen-
te necessi-
tate.

que verbo subiectae sunt, explicatis. Qui quum primus et certissimus sit: recte praecipiunt doctores, ab eo, nisi summa urgente necessitate, non esse recedendum. Atque eadem haec sententia est legatorum Euangelicorum, quam declarant in dem *Vorstellungs Schreiben d. XVI. Nouemb. anno cxcicccxx. apud ANTON. FABRVM Europ. Staats Cantzley Tom. XXXVI. p. 656. Euangelici seynd von aller Deuteley der Reichs Satzungen, und insonderheit des Instrumenti Pacis Westphalicae weit entfernet, und halten vielmehr dafur, dass, nachdem die Interpretation eines Textes nichts anders sey, als eine solche Auslegung, wodurch der zweifelhaffte Verstand desselben auf eine gewisse und deutliche Meinung bestimmt werde: So kann in allen den Faellen, wo der klare unzweifelhafte buchstäbliche Verstand vor Augen lieget, gar keine Interpretation statt finden, sondern muss bey dem schlecht hin geblieben werden, was der Buchstab nach gewoehnlicher allgemeiner Redens Art zu verstehen giebet, bevor ab, wann jemand aus solchen klaren buchstaeblichen Verstand ein ius quaesitum hat. Welcher unlaugbaren Wahrheit Evangelici selbst entgegen zu handeln um so weniger iemahls gemeinet gewesen, als sie die Grundverderbliche Folge gar wohl begriffen, dass solcher-gestalt niemals einiges Pactum mit der geringsten Sicherheit errichtet werden könnte, sintemaln der andere Theil allemahl sagen möchte, dass er diesen Verstand nicht annehme, sondern der Passus, der etwa entgegen stünde, einer Interpretation bedürfftig sey, die aber ein Theil für sich nicht machen könne, sondern beyde Theile darüber sich unter einander verstehen müssen.*

Recte hoc loco principes euangelici supponunt, non nisi legem obscuram esse interpretandam; non
tamen

tamen negandum est, multa in pacis tabulis reperiri, quae sint ambigua atque obscura: immo quaedam capita eius conditores ita formalise, vt obscurae sint et diuersa ratione possint explicari. Animaduertit id HENNIGES, *meditat. ad instrument. pacis art. v. §. 29. p. 403.* et IO. LAC. MOSERVS, *loc. memorat.* W.

§. LXXX.

Neque vero semper in sensu legis litterali ad-^{In hoc ta-} quiescere licet, praesertim, si ad facta et nego-^{men non} tia hominum leges debent adplicari. Saepe^{semper ac-} enim legis dispositio ad casus proferri debet,^{quiescen-} quamuis legis significatione non comprehen-^{dum, sed} dantur: nonnumquam vero quaedam excipiun-^{ratio legis} tur, quae nominatim legis verbis continentur. ^{spectanda.} Priori modo interpretatio legis dispositionem *extendit*, dum ex scripto ducit, quod non est scriptum, posteriori autem *coarctat*. In vtraque ergo interpretatione praecipue *ratio legis* spectatur, eaque rite inuestigata, vbi locum habeat eius dispositio, nec ne, iudicatur.

§. LXXXI.

Quum tota haec interpretandi ratio coniectu.^{In quo ne-} ris nitatur: nemo non facile intelligit, cur tan-^{gotio cau-} tis difficultatibus illa obstructa et implicata sit,^{te proce-} quae dissensionibus animorum, ex partium stu-^{dendum, et} dio ortis, ita augentur, vt saepe inextricabiles^{acta publi-} videantur. Magna igitur cautione tractari de-^{ca et pro-} bet: neque vero repudianda illa est, si mani-^{tocolla in} festa sit ratio legis, aut aperte ex historiae,^{subsidium} actorumque publicorum monumentis demon-^{vocanda.} strata. Haec enim si causas, occasiones legum, consilia, et ante actorum seriem exponunt, quis rationes legum ex illis erui posse

dubitet? Nusquam igitur difficilior et magis lubrica est interpretatio, quam vbi actorum praesidia deficiunt. * Exemplum adfert ERHARDVS REVSCH *de usu et praestantia actor. Pacis Westphal. p. II.*

* Vti generatim acta publica interpretationi legum imperii inseruiunt: ita insigne subsidium sanctioni imperatoriae, quam *capitulationem* vocant, paratum est, ex iis probe perpenfis, quae in comitiis, in quibus de Imperatoris electione actum est, hinc inde proposita fuerunt et agitata. Vtilissimo igitur instituto integri commentarii actorum in comitiis, in quibus FRANCISCVS I. imperator creatus est, typis excusi sunt, teste viro perillustri HENRICO CHRISTIANO DE SENCKENBERG in *epistola* ad virum illustrem IO. DANIELEM OLENSCHLAGER §. XL. Vid. *Neue Sammlung der Reichs Abschiede Tom. I. p. 59.* Hi enim perpetui instar commentarii in capitulationem merito haberi debent. Ex iisdem commentariis, quae *protocolla* appellant, multa hausit, capitulationesque CAROLI VII. et FRANCISCI I. A. A. egregie illustravit Ill. IO. IAC. MOSER.

§. LXXXII.

Horum
autoritas
tamen cir-
cumscri-
benda.

Quamquam vero actorum publicorum et protocollorum in legum et conuentionum interpretatione magnus est vsus, et magna auctoritas: eam tamen ipsam paullo circumscriptius finire necesse est. Nam si manifeste legis litterae contrarium tradant commentarii actorum, siue protocolla et aliter in illis constitutum esse commemoretur, quam lege sancitum est: tantum iis non est tribuendum, vt illorum auctoritate contra legis tenorem nitamur. Vt enim post multas deliberationes aliud saepe placet, quam antea visum est, legum latoribus et paciscentibus: * ita definitivae instar sententiae sunt, quae

quae finitis tractatibus conclusa, et illorum tabulis sancita sunt, a qua haud quaquam recedendum est. CHRISTIANVS GODOFREDVS HOFFMANN *diff. de ratione interpretandi leges I. R. G. cap. III. §. XII.*

Quatenus ad acta, vel protocolla sit confugiendum, ubi de explicatione loci cuiusdam pacis Westphalicae est sermo, quaestio est, de qua in imperio ipso statim post conditam pacem fuit disceptatum, atque IO. GOTTFR. DE MEIERN, praef. tom. II. *der Westphael. Friedenshandlungen*, decreti meminit, a collegiis imperii tribus facti, *nachdem zu besorgen, dass in ipsa interpretatione instrumenti pacis zweifelhafte Deutungen vorfallen moechten, als ist die gesamte Resolution, dass man in dergleichen Faellen ad protocolla et acta recurriren, den verum sensum aus solchen erheben und, wie es damahlen gemeint gewesen, recht erforschen solle*: corpus autem euangelicorum in litteris ad commissarios caesaris missis, atque in tom. XXIX. *der Europaeischen Staats Canzley*, p. 673. vulgatis usum protocollorum in explicatione pacis concedere haud voluit; sed asseruit, *dass bekanntlich viel Dinge in tractatione vorkommen, die in ipsa conclusionem anders verglichen und dem instrumento selbst also einverleibet worden, wovon die Protocolla nichts melden, auch schwerlich sich finden wird, dass bey besagter Friedenshandlung von allen und jeden Protocolla publica et uniformia gehalten werden*. Causas, in quibus non sine fructu interpretes confugerint ad protocolla, refert IO. DECKHER, *consultat. forens. libr. I. cap. II. nr. 48.* atque de eorum usu plura, notatu digna, exhibet IO. IAC. MOSERVS, *tract. von Teutschland und dessen Staatsverfassung*, cap. XXI. p. 431. Quemadmodum instrumenta pacis ex tractatibus, qui eorum descriptionem praecedunt, lumen accipiunt; ita quoque idem adfirmandum est de capitulationibus, vti recte monuit ECKHARDVS; quantum autem lucis iis antiquiores adferant capitulationes, disquirat idem vir meritissimus in *tract. von dem heutigen Gebrauch der alten kayserlichen Wahlkapitulationen*, qui

in der Abhandlung verschiedener Rechtsmaterien, Stuck xvi. p. 190. reperitur. W.

§. LXXXIII.

Regula in-
terpretan-
di LL. I.
R. G.

Nihil prohibet, quo minus ex iis, quae hactenus disputauimus, regulas quasdam interpretandi leges I. R. G. colligamus, quas vero ita verecundas esse volumus, vt argumentis alia suadentibus illico concedant.

§. LXXXIV.

Prima re-
gula.

Prima vero regula haec esto. Si legis verba eum recipiunt sensum, quem in commentariis actorum, siue protocolis, declarationibus, et aliis eius generis scriptis publicis expressum deprehendimus, is pro vero et genuino tenendus est.

§. LXXXV.

altera.

Altera regula haec sit: Si generalis est legis clarae et perspicuae dispositio, nulla fingenda, multo minus admittenda exceptio, nisi legi, actusue publicis, publico consensu speciali, inserta sit. IO. DECKHERVS consultat. forens. L. I. cap. XI. p. 51. et cap. XLVI. p. 246.

I.

Sunt qui Vicariis imp. ius comites et dynastas vacante imperio de feudis inuestiendi vindicant. Sed clariora sunt AVREAEBVLLAE Tit. V. §. I. verba, quam vt saluis bonae interpretationis regulis feuda comitum et dynastarum a reseruatis imp. excipi, et Vicariorum inuestiturae subiici queant. En verba authentica A. B. l. c. feudis principum duntaxat excep-

exceptis, et illis, quae Vanlehen vulgariter appellantur, quorum inuestituram et collationem soli Imperatori vel Regi Romanorum specialiter reservamus. Iam si comites et dynastae olim vexilli symbolo ab Imperatoribus fuerunt inuestiti, ut ostendit NIC. HIERONYM. GVNDLING diatriba *de feudis vexilli §. XXII. seq.* et proinde illorum feuda maiora CAROLI IV. Imp. tempore aequae ac Principum, feuda vexilli propria et usitata significatione dicta sunt: exploratum est, eorum inuestituram non ad Vicarios imp. pertinere. Hinc non est, ut cum MICHAELE HENRICO GRIBNERO *diff. de iuribus Vicariorum, quae perperam a nonnullis in dubium vocantur Sect. I. §. XIX.* verba ad feuda Principum vexillaria restringamus, et textum authenticum ex versione quadam germanica, omissa particula copulatiua *et*, corrigamus. Neque magis opus est coniectura, quamvis ingeniosa, GVNDLINGII *de feudis vexilli §. XXXIV.* in Aurea Bulla sub feudis vexilli magna Principum duntaxat intelligi, quae solemni pompa, spectante omni populo, sub dio olim fuere permissa. Conf. IO. ADAMVS KOPPIVS *de insigni different. inter S. R. I. comites et nobiles immediat. p. 561.* et IO. HEVMANNVS *diff. de S. R. I. Comites inuestiendi ratione §. V. seq.* Superuacanea autem haec disputatio videtur, post sanctionem capitulat. *nouissim. art. XI §. VII.* quae A. B. locum aliter interpretatur, et per feuda vexillaria, feuda coram throno ab imperatore suscipienda intelligit.

Et si non negandum sit, comitibus quoque vexilla tradita fuisse atque ea tanquam symbola comitatum adhibita in sollemnibus principum inuestituris; iurisconsulti tamen obseruant, minus tantum sollem-

niter inuestitos esse comites per vexilla, hocque cum pompa cerimoniaque factum, vbi id principibus contingeret atque ea tantum quondam dicta esse *fahnenlehn*, quae sub vexillis ab imperatore sollemniter sunt collata. Sollemnitates has cessasse in comitum inuestituris, constat ex iur. prouinc. SAXONICO, libr. III. art. 52 ac iure feudali SAXONICO art. 72. atque iis, quae proferunt IO. PETR. DE LVDEWIG, in *der Erleuterung der guldernen Bulle*, tit. 5. §. I. p. 563. et HENR. CHRIST. DE SENCKENBERG in *der Sammlung rarer Schriften*, part. I. p. 134. neque vero minus facili negotio probare possumus, quod posteriori loco statuimus. In charta quadam LVDOVICI BAVARI, quam exhibent MARQVARD, FREHERVS tom. I. *script. rerum Germanicarum*, p. 31. et GOTTFR. GVIL. LEIBNITIUS, cod. iur. Gentium, part. I. num. 64. dux Romani imperii vexillifer et ducatus nominatur *vexilliferatus*. Quum porro auctor aureae bullae, Carolus IV. comiti Luneburgensi dignitatem principis ac ducis conferret, in diplomate, hanc in rem scripto et ab LEIBNITIO, loc. memor. p. 208. edito, clavis verbis cauit, vt quoque inuestitura illius sequenti tempore per vexilla fieret: *decernimus et hoc regali edito duximus perpetuo statuendum, quod tu, heredes et successores tui, duces L. ducatum siue principatum L. praedictum cum omnibus suis pertinentiis, sicut expressatur superius, a nobis nec non a serenissimis imperatoribus seu regibus romanis, successoribus nostris, et ab ipso Romano imperio, quoties opportunum fuerit, debito sollemnitatis honore, cum vexillis, vt moris est, et solita reuerentia suscipere debeatis*. Neque minus idem declarauit Danorum rex, Waldemar, quum comiti Gerardo ducatum Iutiae conferret, hisque vteretur verbis: *de quo quidem ducatu ipsum comitem Gerhardum infeudauimus, more principum, cum vexillis, dictis fahnenlehn, et praesentibus infeudamus*. Belle haec confirmat REPGOVIVS, quum lib. III. art. 52. opponit *feuda vexillaria* comitatibus atque auctor iuris feudalis SVEVICI, vbi cap. CXXXVI. ¹⁾ comitatum pertinere solum posse asserit ad quemdam vexilliferatum.

¹⁾ Sec. ed. BERGER. Apud SCHILTER. cap. CXXXIII.

tum. Locus aureae bullae, quem excitat ECKHARDVS, his non refragatur, si quoque retineamus particulam *et* ac merito ex iis colligimus, in capitulationibus recentioribus interpretationem loci huius occurrere, quae etsi authentica sit, regulis tamen artis hermeneuticae simul egregie conueniat. Ceterum diuersas in sententias hac de re distracti sunt litteratissimi viri, qui hanc tetigerunt quaestionem. Quum IO. SCHILTERVS, *comm. ad ius feudal. Alemannicum*, cap. XLII. p. 209. ac NIC. HIER. GVNDLINGIVS, *diatr. de feudis vexillor. cap. 38.* feuda comitum in feudorum vexillarium scriberent censum; MICH. HENR. GRIBNERVS autem eadem ab his excluderet comment. *de feudis vexilli*, quam Vitembergae MDCCCXII. in lucem emitteret publicam ac postea in *selektorum opusculorum tom. II. sect. I.* transferret: GRIBNERVS laborem hunc continuauit ac programme, quod ann. MDCCCXVII. prodiit ac denuo *sel. opusc. tom. II. p. 78. sqq.* adparuit, argumenta GVNDLINGII examinauit. Respondit ipsi GVNDLINGIVS, in *Gundlingianis, part. XXVI. p. 62.* ac GOTTL. AVG. IENICHEN scripta haec modo memorata in *tom. III. thesaur. iuris feudalis, p. 214. sqq.* inseruit; praeter illa autem GVIL. FRID. PISTORIVS, in *den Anmerkungen des heil. roemischen ReichsGraffen betreffend, part. II. p. 192.* atque auctor des *Beweises, dass die Reichs-Lehenbahre immediate Graff und Herrschaften ohnzweifelhafte Fahnen und Thron-Lehen seyn, mit unverwerflichen Archivurkunden besonders in Ansehung der uralten Graffschafft Hohenlohe dargethan, Oehringen MDCCCXXXIII.* digni sunt, qui euoluantur. W.

II.

Translato per *Instrum. Pacis Westphal. Art. IV.*

§. 3. in Maximilianum, Ducem Bauariae, Electoratu quinto, vix ambigi poterat, Archidapiferatus dignitatem simul in eundem translata esse. Verba enim ita iacent: *dignitas electoralis, quam Electores Palatini antehac habuerunt, cum omnibus regaliis, officiis,*

praecedentiis, insigniis, et iuribus quibuscunque ad hanc dignitatem spectantibus nullo prorsus excepto — maneat penes Dominum Maximilianum, Comitem Palatinum Rheni, Bauariae Ducem etc. Archidapiferi officium enim generali formula cum omnibus officiis comprehendendi, et Electoratus dignitati adnexum esse, satis constat. Quibus vero argumentis nixus CAROLVS LVDOVICVS, Elector Palatinus, Archidapiferatus officium sibi vindicavit, exponit BVRCARDVS GOTTHELF STRVVIVS *corpor. iuris publ. cap. IX. §. XXXIII.* At Vicarii dignitas, quum non coniuncta sit Electoratus, non potuit quoque verbis illis comprehendendi, quippe quae *priuilegium potius comitatus Palatini* diserte vocatur in AVR. BVLLA Tit. v. §. i. vid. IO. SCHILTER *instit. iuris publ. L. I. T. XVIII. §. IX.* IO. PETRVS DE LVDEWIG *commentar. ad A. B. Part. I. p. 531. sq.* At lis haec inter Serenissimas domus Bauaricam et Palatinam, per tot annorum decursum agitata, anno CIOIOCCXXIII. amice feliciterque transactione sopita est, quae Caesaris et Imperii confirmationem exspectat. *Capitulat. nouissima Art. III. §. 18.* Historiam eius erudite diligenterque exposuit V. A. FRANCISCVS DOMINICVS HAEBERLIN in *disp. de lite inter Serenissimas domus Bauar. et Palatin. super exercit. S. R. I. Vicariat. Rhenani amice composita*, praefide illustri IO. GEORG. PERTSCHIO anno CIOIOCCXXXVIII. in cathedra Helmstädiensi defensa.

Duae sunt conuentiones, quibus nostro seculo litem hanc finire studuerunt serenissimae domus electorales, Bauarica aequae ac Palatina. Ea, quae ann. CIOIOCCXXIII. est inita, cuiusue meminit

ECKHARDVS, confirmationem caesaris, quam expectauit, nunquam obtinuit. Quum paciscentes secundum illam coniunctim vicarii prouinciam administrare communeque iudicium, quod negotia, quae illi incumbunt, vtriusque electoris nomine administraret, constituere vellent: displicuit id plerisque Germaniae principibus, ac per id euenit, vt aliam eligerent viam, atque d. xxvi. mart. ann. **MDCCXXXV.** post mortem Caroli VII. nouam transactionem de vicariatu imperii Rhenano ab electoribus modo nominatis alternatim administrando concluderent. Confirmata quoque est celeberrima haec conuentio ex decreto ordinum imperii a Francisco I. augusto d. xxi. aug. **MDCCCLII.** atque in nouissima capitulatione Iosephi II. art. 111. §. 18. claris verbis est cautum: *nachdem Kayserl. Majest. dann Churfürsten, Fürsten und Staende des Reichs den in Anno 1745. zwischen beyden Churhaeusern Bayern und Pfalz des Rheinischen Vicariats und dessen Aufhebung derer unter denenselben alt-obgemeldeten Irrungen ersprieslich und zugleich zu Beförderung der heilsamen Iustiz tempore interregni vortraeglich eingesehen, selber sofort durch einen Reichschlus gnehmiget und bestaetiget haben: so sollen und wollen wir darob seyn, dass sothaner Vergleich und Reichschlus in seiner Wesenheit und gebührender Beobachtung gehalten -- werde.* Recentiori tempore totius huius litis, quae morte vltimi electoris Bauari penitus ad finem est perducta, historiam breuiter, concinne tamen exposuit IO. IAC. MOSER, von dem Röm. Kayser, römischen Koenig, und denen Reichs-Vicarien, cap. xiiii. §. 12. p. 549. W.

§. LXXXVI.

Tertia regula esto: *Si manifesta est ratio legis, Tertia siue ex verbis legis, siue ex publicis actorum commentariis cognita: tuto lex extendi potest, vel ubi cessat eius ratio, restringi.*

I.

Ex quo Principes et Status imp. de religione in diuersas distracti sunt sententias, quum se

numero suffragiorum vinci viderent, qui a Pontifice rom. secessionem fecerant: non omnia negotia in comitiis de plurium sententia confici et expedire posse contendebant. Sane res ipsa postulabat, vt negotia quaedam, et in his causae religionis, de quibus in comitiis consultaretur, a iure maioris partis exciperentur. Acriter inde et magna animorum contentione inter Catholicos, et A. C. addictos disputatum est, quibus in causis maiori suffragiorum numero standum sit, donec in tabulis *Pacis Westphal. Art. V. §. 52.* hunc in modum transactum est: *in causis religionis, omnibusque aliis negotiis, ubi Status tamquam unum corpus considerari nequeunt, vt etiam Catholicis et Augustanae Confessionis Statibus in duas partes euntibus, sola amicabile compositio lites dirimat, non attenta votorum pluralitate.* Haec quidem sanctio, licet de causis religionis loquatur, de quibus in comitiis imp. agitur: recte tamen ad reliquos imperii conuentus particulares et circulatorum extenditur. Vbicunque enim maiora suffragia alteri parti fraudi esse possunt, siue in vniuersalibus, siue particularibus imp. conuentibus, v. c. deputationum, tum ordinariarum, tum extraordinariorum, de publicis negotiis consultationes instituantur: ibi ius maioris partis ex mente Summorum Paciscentium cessare debet. Hanc, si quis dubitet, luculenter confirmant formulae, quae in Actis Pacis Westphalicae occurrunt. Sic Catholici a 1646. apud IO. GODOFREDVM DE MEIERN *Actor. Pac. West. Tom. III. L. XX. §. XXIV. p. 198.* dass in Religions-Streitigkeiten und denen darüber auffgerichteten Vertraegen, auch daraus

raus entstehenden zweifelhaften quæstionibus die *Maiores* nicht solten statt haben, mag auf Reichs-Deputations-Crayss und andern dergleichen conventibus nachgegeben werden. A. C. ad dicti sententiam suam ita exponunt: In Religion- Contribution- und denen Sachen, da die Staende als ein Corpus eigentlich nicht considerirt werden, sondern darinnen die Evangelischen eine, und die Catholische die andere Parthey constituiren, sollen auf Reichs-Deputations-Crayss und andern dergleichen Conventen die *Maiores* nicht statt haben. DE MEIERN A. P. W. loc. cit. §. XXX. p. 285. Hinc SALVIVS, Sueciae reginae legatus, nomine Protestantium: in causis autem religionis et collectarum, omnibusque aliis negotiis, ubi Status tamquam unum corpus considerari nequeunt, Catholicis et Evangelicis in duas partes euntibus, sola amicabile compositio lites dirimat, non attenta votorum pluralitate, idque tam in uniuersalibus, quam particularibus imperii conventibus obseruetur. DE MEIERN loc. cit. §. XL. p. 442. Vid. perillustris IO. ADAMVS AB ICKSTATT diss. de fundamentis et historia exceptionum a iure maiorum cap. II. §. XXXI. sq.

Quatenus ius eundi in partes locum habeat in comitiis circularum, disquirat IO. GEORG. FRID. HACKIVS, disp. de iure eundi in partes, in negotiis circularibus locum non tenente, Bambergae MDCCCLXXIII. W.

II.

Quam parum difficultatis superior habet interpretatio, tam grauis est de sensu totius loci inter interpretes contentio. Alii enim tres exceptiones a iure maioris partis, quae in
Art.

Art. V. §. 52. proponuntur, non diuerſas inter ſe eſſe, et ad vnā, nempe cauſſam religionis, redigi poſſe contendunt. Alii cauſſas, in quibus *Status tamquam vnum corpus conſiderari nequeunt*, de iuribus ſingulorum interpretantur. Alii hoc negant: omnes vero argumentis haud vanis, quae non exiguam veri ſpeciem prae ſe ferunt, vtuntur, et actorum publicorum fide ſuam quiſque ſententiam tueri nititur. Videamus iam de altera quaestione, quae negotia ſpectat, vbi *Status tamquam vnum corpus conſiderari nequeunt*, et quae cum maxime in diſceptationem vocatur. Illud nemo, opinor, negabit, iura ſingulorum, vere talia, a comuni conſultatione et decreto maioris partis ſua natura eſſe exempta, quod ex iuris publici vniuerſalis principiis egregie demonſtravit ERNESTVS ABRAHAM. AB OSTERHAVSEN *diſſ. de iure ſingulor. a maiori ſuffragior. comitialium parte excepto Sect. I.* add. CASP. ZIEGLER ad H. GROTII *de iure belli et pac. L. II. cap. V. §. XVII.* Sed illud quaeritur, an ſub verbis memoratis Pacificatores Weſtphalici negotia, in quibus iura ſingulorum verſantur, intelligi voluerint, idque ex actis et commentariis rerum in conuentibus pacis geſtarum ſatis comprobatum ſit. HENR. fane HENRIGES, iuris publici, et rerum in comitiis geſtarum peritiſſimus, ingenue fatetur, nulla ſe exempla negotiorum eiſmodi in comitiis tractatorum reperire potuiſſe, nec habet, quid ſequatur. Vid. *Meditationes ad Inſtrum. Pacis ſpec. V. ad Art. V. §. 52. p. 753.* Quin ſi actorum monimenta inſpicimus, et quae in tractatibus pacis Weſtphalicae de cauſſis a iure

iure maioris partis exceptis agitata et proposita sunt, recognoscimus: non adparet, de iuribus singularibus ullam fuisse inter partes controuerfiam. Ante motus quidem Bohemicos, anno nempe c1010cxiii. Euangelici scripto causas Caesari exposuerunt, quas maioris partis decreto non subiiciendas esse censuerunt, inter quas quarto loco *eximirte, privilegirte und Immunitaeten Sachen* commemorantur apud LONDORPIVM *Act. publ. Tom. I. L. I cap. IX. §. 19. p. 138.* Horum vero iurium singularium nulla mentio in tractatibus P. W. iniecta est: et si vnus forte legatorum tertiam addi speciem voluit, quando Status vt Status, et tamquam singuli considerantur: reliquos tamen ad suam sententiam non traxit. Quae quum ita sint, et quum iura singulorum non in quaestionem venerint: quis paciscentes credat in tabulis pacis ea a iure maioris partis excepisse? Vt autem de collectarum causa inter partes maxime disputatum esse, acta omnia loquuntur: ita Euangelicos ipsos aliquid certi definire noluisse praeclare obseruat vir illustris GVIL. FRIDERICVS DE BEVLWIZ in *diff. de nimia extensione iur. singular. siue casuum, ubi Status I. R. G. tamquam vnum corpus considerari nequeunt §. XXVIII. sequ.* Itaque circumspectis rationibus omnibus, ita sentio, atque sic animum induco, Euangelicos quum ob constantem et pertinacem Catholicorum dissensum impetrare non possent, vt collectarum causa a iure maioris partis eximeretur, *per indirectum* eam, similiaque negotia excludere voluisse, generali formula inserta omnibusque aliis negotiis, *ubi Status tamquam vnum corpus considerari nequeunt.*

queunt. Haec sane formula ob particulam copulatiuam non pro disiunctiua, sed potius pro explanatiua haberi debet. Sic enim legati Protestantium in conuentu Lengrichae a. MDCCXLVI. verba conceperunt: *In Religions-Contributions und denen Sachen, da die Staende nicht als ein Corpus eigentlich considerirt werden, sondern darinnen die Euangelischen eine, und die Catholischen die andere Partey constituiren, sollen auf Reichs-Deputations-Creiss und andern dergleichen Conuenten die maiora nicht statt haben, quae SALVVS totidem verbis latine reddidit.* IO. GODOFREDVS DE MEIERN *Autor. Pac. Westph. Tom. III. L. XXI. §. XXXVI. p. 433.*

Nimium quum diuagarer, si iam illustrem contro-
uersiam de causis, in quibus in partes statibus im-
perii ire liceat, exponere vellem: scripta solum
praecipua nominabo, quae illam tangunt. Primum
locum tribuo commentationi, quae sub inscriptione:
sacra libertatis anchora, hoc est, analysis §. in causis religionis 52. articuli V. pacis Westphalicae, ubi agitur de pluralitate votorum, in quibus causis non sit attendenda, speciatim de iure eundi in partes; nec non de iuribus singulorum, Ratisbonae MDCCXIX. et MDCCXX. prodiit et postea in tom. XIV. *electorum iuris publici*, ANTON. FABRI, *Europaeischer Staatskanzley*, part. XXXVIII. p. 315. sqq. IO. IAC. MOSER *Staatsrecht*, tom. XXXXII. p. 381. ac EBERH. CHR. GVIL. SCHAVROTH, *Sammlung der Conclusor. corp. euangel. tom. II. p. 47.* apparuit: huic autem scripta, ab ECKHARDO adlegata ac prae-
ter ea GABR. SCHWEDER *diff. de casibus a iure maioris partis in comitiis S. Rom. Germ. imperii exceptis in instrumento pacis Westphalicae, art. V. §. 52. firmatis*, Tubingae MDCCXVIII ¹⁾. IVL. MEL-
CHIOR STRUBE, *Beweis, dass das ius eundi in partes*

1) In EIVS *Diff.* Tom. II p. 1109.

21 *partes in caussis politicis statt habe*, CIPIDCCCLIX. GVST. GEORG. KOENIG DE KOENIGSTHAL *evangelisch gemeinte Gedancken über das iuseundi in partes*, Francof. CIPIDCCCLXV. IO. ERDM. SCHMIDT *diff. de diuersitate et numero specierum in §. 52. art. v. instr. pac. Osnabr. a iure maior. exceptarum*, Iena CIPIDCCCLXII. et IO. IAC. IOS. SVNDERMAHLER, *diff. de modo agendi in caussis, in quibus status in duas partes eunt, secundum leges et formam imperii considerato*, Wirceburgi CIPIDCCCLXVIII²). iungo³). W.

§. LXXXVII.

Haec vero interpretatio, de qua haftenus diximus, summis imperii tribunalibus omnino concedenda est, quippe quibus facultas data est, leges imperii ad facta, et caussas in iudiciis disceptatas adplicandi. Adplicatio enim legis nihil aliud est, nisi viua eiusdem interpretatio, qua facta cum legibus collata, ad mentem illarum examinantur, et vel iusta, vel iniusta pronunciantur. Nam si iureconsultis et doctoribus interpretatio, quam *doctrinalem* vocant, concessa est, quidni summis quoque imperii tribunalibus, iudicio nempe Imperii Aulico, et Camerali ea uti liceat, et legem imperii vel

Doctrinalis interpretatio summis imperii tribunalibus concedenda.

exten-

2) Exstat in ANT. SCHMIDTII *Thef. iur. eccl.* Tom. IV. n. 18.

3) Add. IO. LEONH. BANNIZA *disquisitio de vero intellectu §. 52. art. v. I. P. O.* Vindobon. 1768. — PET. FR. SCHWAAN *de genuino sensu §. 52. art. V. Inst. P. O.* Bambergae 1774. — IO. CHR. MAIER (Resp. GE. LVD. STECHER), *Diff. de non attendenda votorum pluralitate in Imperio rom. et liberis ciuitatibus mixtis ad §§. 9. et 52. Art. v. I. P. O.* Tubing. 1783. — CHR. GOTTL. BIENERI *Diff. delibata iuris publici capita de iure eundi in partes etc.* Lips. 1785.

extendere, vel restringere, si manifesta est eius ratio? Interpretationem enim extensiuam et restrictiuam tamquam species sub doctrinali comprehendi, nemo ignorat, et nimis iurisdictionis summorum imperii tribunalium restringeretur, si declaratiua tantum interpretatio illis concederetur.*

* Negat quidem vir perillustis, IO. ADAMVS AB ICKSTATT in *meditation. de studio iuris* §. LVII. summis imperii tribunalibus ius leges extendendi et restringendi, et inter interpretationem legalem et doctrinalem distinguit. Quis vero a mente legis recedi dixerit, si lex extendatur, vel restringatur? Talem vero interpretationem, quae menti legis repugnat, summis imperii tribunalibus non permissam esse, lubentes concedimus. At per *identicam*, vt loquitur, interpretationem vir perillustis forsitan eam intelligit, quam nos, recepta inter iureconsultos loquendi consuetudine, *extensiuam* adpellamus.

Repugnare quidem videntur ECKHARDO verba *pactis Guesphalicae* aequae ac *capitulationum*, quum in iis distinctio haud reperitur inter species interpretationis atque in *instrumento pacis* *Osni. art. VIII. §. 2.* claris verbis est cautum: *gaudeant sine contradictione iure suffragii in omnibus deliberationibus, super negotiis imperii, praesertim ubi leges ferendae, vel interpretandae sunt, in capitulatione autem nouiss. art. II. §. 5.* haec legimus: *vielweniger neue Ordnungen und Gesetze im Reich machen, noch allein die Interpretation der Reichs-Satzungen und Friedensschlusses vornehmen, noch dergleichen unserm Hofrath oder Cammergericht gestatten, sondern mit gesammten Staenden Rath und Vergleichung auf Reichstagen damit verfahren, zuvor aber darinnen nichts verflugen, noch ergehen lassen, als welches solchenfalls ungültig und unverbindlich seyn solle;* verum enim vero recte sese habent, quae ECKHARDVS tradit et omnino distinguere debemus inter interpretationem doctrinalem atque authenticam. Ipsa pax Westphalica speciem interpretationis summis tribunalibus non denegat,

negat, art. v. §. 56. *si quae vero dubia circa interpretationem constitutionum ac recessuum imperii publicorum occurrant - - - remittuntur ad comitia imperii uniuersalia*, quum solum causam remitti iubet ad comitia, si dubia circa interpretationem oriantur: liquet quoque idem ex natura potestatis iudiciariae multisque aliis momentis. Plura hac de re profuerunt IO. DECKHER, *process. informatiu. cap. 1. p. 15. sqq.* HENR. HENNIGES, *ad instr. pacis Westphal. art. v. §. 56. tom. 1. p. 681.* IO. IAC. MOSER, *vermischten Schriften. tom. II. p. 277.* IO. HENR. KIPPING *de SC. cameral. §. XXI. ac inprimis* IO. STEPH. PUTTER *de iure et officio summorum imperii tribunalium circa interpretationem legum imperii, Gottingae MDCCCLVIII¹⁾.* W.

§. LXXXVIII.

Vt autem adplicatio ulterius progredi nequit, quam de mente legis constat: ita in declaranda et explicanda lege publica iudicis cessat officium, si manifesta ambiguitate et obscuritate laboret, ut mentem eius nulla ratione adsequi possit. Omnis enim interpretatio eiusmodi legis, priuato ausu facta, nulla et irrita est, si vel maxime centies vim iudicati fuerit consequuta arg. *Art. XVII. §. 3. INSTRVM. PAC. WESTPHAL. et capitulat. CAROLI VI. art. XVI.* Quod si vero nullis interpretandi regulis mens legis indagari, aut obscuritas eius, vel ambiguitas tolli potest: nihil aequius et magis naturale est, quam ut ab ipso legis auctore interpretatio petatur. Optimus enim quisque suorum verborum interpretes censetur: * et in aperta orationis ambiguitate, vel obscuritate, de eius sensu confidenter pronunciare, insignis est stultitia, aut temeritas.

Ambiguae et obscurae legis ab auctore huius petenda.

* Aliam

1) In eius opusculis, p. 185 — 258.

* Aliam obscura et ambigua verba interpretandi regulam proposuit SALVIVS, in Pacificatione Onabrugensi legatus Suecicus, *optimus interpres est potentior*, nimis quidem veram et sollemnem inter summos imperantes, verum ab hoc loco, vt ab aequitate alienam. Vere eleganterque vir excellentis ingenii, PETRVS BAYLE dans les *Pensées sur la Comete* §. 40. hac de re disserit. *Ils disent, qu'il faut avoir un esprit soutenu de cent mille soldats, pour trouver dans les traités de Münster et de Nimégue le sens, que nous y trouvons, qu'assurement ceux, qui en ont dressé les articles, n'ont jamais cru, qu'on put les interpreter de la sorte, et que si ils ont dit ce que nous leurs faisons dire, ils ont agi comme ceux, qui font les canons de Conciles, qui en disent plus, qu'ils n'entendent; d'où vient, que plusieurs siècles après on decouvre dans leurs expressions des mysteres, à quoi ils ne songeoient pas.*

§. LXXXIX.

hinc au-
thentica
ab vniuer-
so imperii
ordinum
consensu
pendet.

Interpretatio ergo legis dubiae ad potestatem proxime accedit, quin communi doctorum consensu pro parte eius habetur, et ad iura maiestatis refertur. CASPAR ZIEGLER *L. I. de iurib. maiestat. cap. VI. §. X.* Legum autem ferendarum potestas quum secundum reip. Germ. formam Imperatori et proceribus imperii simul competat; consequens est, vt interpretatio legis imperii dubiae et obscurae, non summis imp. tribunalibus, quippe quae iudicis vices tantummodo explent, relinqui debeat, sed ab vniuerso imperii ordinum consensu pendere. INSTRVM. P. W. art. V. §. 56. Haec interpretatio *authentica* in scholis vocatur, et in declaratione voluntatis propriae obscurae et dubiae consistit. Conf. IAC. FRIDER. LVDOVICI *diff. de iure declarationis cap. I. §. V. et cap. II. §. VI.*

§. XC.

Quum ea sit reipublicae Germ. formula, vt et comitiis in comitiis omnis regni maiestas explicetur, in quibus vniuersi Status Ordinesque imperii, cum Imperatore congregati, suffragiis negotia imperii definiunt: facile intelligitur, vti leges ferendi potestatem, ita *authenticam* legum imp. *interpretationem* comitiis imp. *referuatam* esse.

imperii
referuata
est.

Sane INSTRVM. PAC. WESTPAL. Art. VIII.

§. 2. legum interpretandarum negotium comitiis vindicatur, idque ab omnium Statuum suffragio pendere, disertis verbis praecipitur: *Gaudeant (Status) sine contradictione iure suffragii in omnibus deliberationibus super negotiis Imperii, praesertim ubi leges ferendae vel interpretandae.* CAPITVLAT. NOVISSIM. Art. II. *Keinesweges aber ohne Churfürsten, Fürsten und Staenden auff Reichs-Taegen, gleichmaessig vorgehende Bewilligung aenderen, vielweniger neue Ordnungen und Gesetze im Reich machen, noch allein die Interpretation der Reichs - Satzungen und Friedens - Schlusses vornehmen, noch dergleichen unsern Reichs - Hoffrath oder Cammer - Gericht gestatten, sondern mit gesampter Staende Rath und Vergleichung auf Reichs - Taegen damit verfahren, zuvor aber darinnen nichts verfügen oder ergehen lassen.*

Referuatur interpretatio legum imperii authentica comitiis partim in *pace Guesthphalica*, partim in *capitulationibus imperatorum nouissimis*, quibus quoque *ordinationem consilii imperialis aulici* adiungere possumus. Quod spectat ad pacem Westphalicam, Suecici pariter ac Gallici legati primi fuerunt, qui proponerent, vt interpretatio haec toti relinqueretur imperio, quemadmodum EX IO. GOTTFR. DE MEIERN *actis pacis Westphalicae*, tom. I. p. 437. et 447. clare patet. Quum Caesar huic rei haud repugnaret, id sollemniter acceptarunt status in scripto,

quod apud eundem legimus, *tom. 1. p. 813. ac per id euenit, vt verba I. P. W. art. viii. §. 2. legamus: gaudeant sine contradictione iure suffragii in omnibus deliberationibus super negotiis imperii, praesertim ubi leges ferendae, vel interpretandae.* Grauaamina, quae status euangelici ann. *MDCCXLVI.* exhibebant, efficiebant, vt quod supra excitauimus, *art. v. §. 56.* constitueretur, quumque pacis Westphalicae omnino ita ratio haberetur in ordinatione senatus aulici, vt grammaticam fere expositionem verborum pacis Westphalicae complectantur, non mirum est, quid sit, quod ibi *tit. v. §. 22.* cautum sit: *da über den Verstand der Reichs-Constitutionen und Abschiede Zweifel verfallen, so sollte solches auf einen allgemeinen Reichstag verwiesen werden.* In antiquioribus capitulationibus imperatoris nihil hac de re est cautum et Fridericus Guilielmus, Brandenburgicus elector, primus fuit, qui, quum capitulatio Ferdinandi IV. conscriberetur, postularet, vt ibi interpretatio legum imperii statibus reseruaretur, quemadmodum tradunt *SAM. DE PVFENDORF, de rebus gestis Friderici Guilielmi magni, libr. 1v. §. 40. tom. 1. p. 234. sq. ac IO. IAC. MOSER, in den Anmerkungen zur Wahlcapitulation Car. VII. part. 11. p. 94.* Quum reliquis electoribus ob sanctionem pacis Westphalicae superfluum videretur, haud peruenire potuit ad id, quod intenderet. Neque quidquam hac de re traditum est in capitulatione Leopoldi ac Iosephi I. in sequentibus vero clavis verbis est sancitum, vt interpretatio legum solum sit relinquenda imperii statibus. Plura hac de re tradunt *FRID. CAROLVS MOSER, in der pragmatischen Geschichte und Erleuterungen der Kayf. Reichshofrathsordnung, tom. 11. p. 518. sqq. et PVTTERVS, loc. mem. W.*

§. XCI.

Rekursus

ergo ad

illa patet,

si quaeri-

tur de in-

terpreta-

Hoc quum perspicuum sit, nemo non intelligit, recursum ad ipsa imperii comitia patere, si de latente et ambiguo legis imperialis sensu inter partes litigantes disceptatur. Inter casus enim legibus imperii expressos, quibus recursus

fus ad comitia locum habet, hunc, ubi de inter-^{tionem legis}
 pretatione legis dubiae quaeritur, primo loco^{obscurae}
 collocandum esse, recte eleganterque docuit vir
 illustris, GEORGIUS HENRICVS AYRER *de recurſu*
ad comitia per capitulat. Caes. nouiss. restricto, non
*sublato §. XIII*¹⁾.

§. XCII.

Vera autem debet esse legis obscuritas, non^{et quidem,}
 ficta, non adfectata, verum ita comparata, vt^{si obscuri-}
 non aliter quam per authenticam interpreta-^{tas non}
 tionem tolli queat. Ex quo efficitur, vt nec^{aliter tolli}
 recursus ad comitia locum habeat, nec authen-^{potest,}
 tica opus sit interpretatione, si lex quidem du-^{quam per}
 bia sit, legitimis tamen bonae interpretationis^{authenti-}
 regulis adhibitis, ratio eius indagari, et vesti-^{cam inter-}
 giis quibusdam ad legislatoris voluntatem per-^{pretatio-}
 veniri possit. CASPAR ZIEGLER *de iuribus maie-*
stat. L. I. cap. VI. §. XI. conf. Rec. Deput. de a.
1557. §. 5. IO. DECKHER in notis ad Process.
informat. cap. I. p. 10. Et quum clarissimae con-
stitutiones saepe partium studio, vel mentis er-
rore in dubium vocentur, et obscuritatis accu-
santur: facile patet, non statim ex dissensionibus
et disputationibus de vero legis imperialis
sensu, quamuis publicis, obscuritatem aut am-
*biguitatem legis esse colligendam. ** Huius
 igitur rei iudicium non imperitis legum, et no-
 vitiis iuris publici doctoribus, nec partibus li-
 tigantibus, sed viris solida iuris publici scientia
 praeditis, longo leges interpretandi usu subactis,
 et cunctis interpretandi praesidiis instructis
 per-

O o o 3

per-

1) In EIVS opusc. var. arg. Tom. II. n. VIII.

permittendum est. GEORG. MELCHIOR DE LV-
DOLF *de iure Camerali Sect. I. §. IV. p. 36. et*
in Animaduers. ad Happelii diff. de recursu ad Cae-
sar. Mai. vel ad comitia n. III. in adpend. III.
p. 86. CHRISTIANVS GODOFREDVS HOFFMANN
diff. de ratione interpret. leges I. R. G. cap.
III. §. XVII. et vir illustris GEORGIVS HENR.
AYRER *de recursu ad comitia restricto, non sub-*
lato §. XIII.

* Vnde recte dubia circa explicationem legis sub-
orta, in vera et putatiua atque imaginaria, seu
partium studio conficta distinguimus. Quis enim
nescit, partes litigantes ita de genuina legis men-
te disputare, vt vtraque illam in rem suam de-
torqueat? Liceat iam verbis viri perillustri IO.
ADAMI AB ICKSTATT *diff. III. de causis reli-*
gionis a iure suffragior. maior. exceptis §. XVI.
exponere, qualis esse debeat obscuritas legis,
ex dubio verborum sensu, aut aliunde suborta,
vt authentica desideretur interpretatio. Hac
nempe opus esse adcurate demonstrat, si termi-
ni, subiecta scilicet et praedicata propositionum
in lege obuiarum ita vagi, ita generales, atque
indeterminati fuerint, vt nullae rationes histo-
ricae, nulla acta publica, pacta, leges et
transactiones antecedentes iisdem figendis et ad
limites suos reducendis sufficiant, idque praeterea
vitii ex generalitate sequatur, vt lex propter de-
terminationes nouas in lege non comprehensas, et
ob circumstantias varias extrinsecus superuenientes
ad casus singulares citra errandi periculum adplicari
nequeat, quin potius pugnae suboriantur, et colli-
siones cum legibus aliis, non nisi legis auctoritate
componendae.

Etsi nonnumquam putatiua saltem obtinet obscuritas:
plura tamen cogitari possunt legum loca, quae re-
vera obscura sunt atque omnino authenticam requi-
runt interpretationem. Refero merito inter illa con-
stitutiones, quae in errore quodam fundatae sunt,
hocque nomine lectorem ablego ad IO. IACOB. MO-

ERVUM in der Abhandlung verschiedener Rechtsma-
serien, p. 139. his vero addo, 10. VLR. DE CRA-
 MER in opusculis, tom. 1111. num. 7. p. 215. et in
obseruat. iuris uniuersi, tom. 1. obs. 419. p. 911. senten-
 tiam camerae imperialis, d. X1111. Mart. c1010c
 xcv. latam exhibere, qua decisionem loci pacis
 Westphalicae comitiis reliquit: *dass Klägere oder*
der Herr Beklagte von der kaiserlichen Majestät und des
heil. Reichs Staenden gebührliche Erlenter- und Erklä-
rung, dass dieser Specialcasus unter der Disposition
habitaе possessionis vel quasi 1. Jan. 1624. I. P. art. 5.
quaec. monast. 3. auch begriffen, und dieser §. auf
die Augspurgische Confessions-Verwandte, auch auf
diejenige, so von ihnen reformirt genennet werden,
unter sich selbst gleichfalls zu verstehen, also die
derentwegen im Jahr 1600. zu Speyer angefangene
Rechtfertigung und bisherige Litispendenz erloschen
seyn, beybringen und alsdenn ferner ergehen solle,
was Recht ist. Aliud exemplum exhibet PUTTERVS,
de iure et officio summorum imperii tribunalium circa
interpretationem legum imperii, §. 50. cui addas
 CHRIST. GOTTER. HOFMANNVM, *de rat. interpre-*
tandi leges imperii, cap. 1111. §. 6. p. 58. W.

§. XCIII.

Summa igitur imperii tribunalia non nisi ve-
 re dubiae legis interpretationem a Caesare et
 Statibus imp. petere tenentur. * Orta autem
 de intellectu aut adplicatione legis controuer-
 sia, si adseffores in iudicio aulico vtriusque re-
 ligionis ita inter se dissentiant, vt catholici in
 vnam, et A. C. addicti in aliam abeant senten-
 tiam: videndum primo est, an, sublata dissen-
 sione, illa componi queat. Hinc ex praescripto
 SANCTIONIS WESTPHALICAE in pleno Senatu
 denuo quaestio examinanda est, ita, vt in iu-
 dicando par sit vtrinque iudicantium numerus.
 Manente vero vtraque parte in sua sententia,
 nec dissensione sublata, decisio quaestionis ad

quando ca-
 tholici et
 A. C. addi-
 ti reuera
 dissentiant

comitia imperii vniuersalia remittitur. INSTRVM. PAC. WESTPHAL. Art. V. §. 56. Si quae vero dubia circa interpretationem Constitutionum ac recessuum imp. publicorum occurrunt, aut in diiudicandis caussis ecclesiasticis, vel politicis, inter partes supra expressas vertentibus, ex paritate assessorum vtriusque religionis, postquam in pleno etiam Senatu pari tamen semper utrinque iudicantium numero examinata fuerint, contrariae oriantur sententiae, Catholicis quidem in unam, Augustanae vero Confessionis assessoribus in aliam abeuntibus, remittuntur ad comitia imperii vniuersalia.

* Exempla declarationum legis, quas in caussis dubiis iudicia imp. a comitiis petierunt, refert CHRISTIANVS GODOFRED. HOFFMANN in *diff. cit. cap. IV. §. VI.* At exempla recursus ad comitia in caussis, vbi de interpretatione legis quaeritur, et iudicium imp. in duas partes scinditur, recenset illustris IO. IAC. MOSER *historisch. und rechtliche Betrachtung des recursus von denen hoechsten Reichs-Gerichten an den Reichs-Conuent cap. I. §. 2.*

§. XCIV.

locum tam-
men non
habet in
quouis dis-
sensu de
intellectu
legis.

Neque vero ob quemcunque dissensum de intellectu, aut adplicatione legis in summis imperii tribunalibus exortum, comitia imp. interpellare, et a grauioribus negotiis auocare necesse est. Nam si adsesiores inter se dissentiant quidem, ab vtraque vero parte vtrique religioni addicti stent, ita vt nonnulli Augustanae Confessionis adsesiores cum Catholicis sentiant, et vicissim, ac numero vtrunque pares sint, quamuis religione dispares: cessat remissio ad comitia, quum nulla respectu religionis sit diuersitas, sed lis secundum praescriptum

ORDINAT. CAMER. Part. I. cap. XIII. §. 10. terminatur. * INSTRVM. PAC. WESTPHAL. Art. V. §. 56. HENR. HENNIGES *Meditat. ad Instrum. Pacis Westph. Spec. V. p. 793.*

* ORDINATIO CAMER. l. c. hunc definiendi modum praescribit: Und so sichs bagebe, dass die Assessor-
res in votis spaennig und in zwey Theile zerfielen, so solle alsdann die Sache oder Punct, darinnen sie
streitig, an den Cammer-Richter und die andern
Assessores gelangen, und zu derselben Ermessenheit
stehen, zu solcher streitigen Sache oder Puncten,
nach Gelegenheit, Groesse oder Wichtigkeit dersel-
ben etliche aus denen Beysitzern zu verordnen, oder
aber dieselben in dem andern Definitiv-Rath, oder
so es für gut angesehen, im vollen Rath fürzuneh-
men, die Relationes wiederum anzuhöeren, und
sich einer Urtheil zu vergleichen.

§. XCV.

Quum in comitiis Caesar et Status Imp. leges publicas interpretentur: restat, vt paucis de modo interpretationis publicae videamus. Prae-
clare observat vir eximius, CHRISTIANVS GO-
DEFRIDVS HOFFMANN in diff. laudata cap. V. §. 4. modum ferendarum legum normam esse
debere legum interpretandarum. * Quamquam
vero regulariter in comitiis et collegiis de plu-
rium sententia leges feruntur: in comitiis tamen
imperii germanici de quibusdam negotiis leges
non plurium, sed omnium suffragiis, siue per
amicabilem transactionem, constitui posse, in-
ter omnes constat. Vt igitur leges in comitiis
vel maiori suffragiorum numero, vel per trans-
actionem, et amicabilem compositionem ferun-
tur: ita duplici quoque modo illarum interpre-
tationem in comitiis fieri necesse est. Sic IN-
STRVM.

Duplex
modus est
publicae
interpre-
tationis.

STRVM. P. W. Art. V. §. 50. cautum est, si dubiū quid hinc aut aliunde incidat, aut ex causis pacem religiosam, aut hanc transactionem tangentibus resultet, de eo in comitiis, vel aliis Imperii conuentibus inter utriusque religionis procures non nisi amicabile ratione transigatur.

* Haec regula tanto magis valere debet, quod interpretatio authentica, si regulis hermeneuticis non congruit, noua potius lex est, vt interpretatio vsualis noua consuetudo. Vid. perillustres viri DAV. GEORG. STRVBEN *Unterricht von Regierungs- und Justitz-Sachen Sect. II. §. VIII. not. c. Sect. IV. §. XXVII.*

§. XCVI.

quando hic
vel ille lo-
cum inue-
niat?

Prior interpretandi modus locum habet, si de illis negotiis agitur, de quibus maiori suffragiorum numero decreta, in comitiis conduntur: posterior vero in omnibus negotiis, quae vel lege a iure maioris partis excepta sunt, vel natura sua consultationem et decisionem de plurimum sententia factam respuunt. Quod ad prioris generis negotia attinet, huc pertinent I. causae religionis II. omnia alia negotia, in quibus Status tamquam vnum corpus considerari nequeunt *; III. negotia, in quibus Catholici et A. C. Status in duas partes eunt. In his enim omnibus sola amicabile compositio lites dirimit; non attenta votorum pluralitate per INSTRVM. PAC. WESTPHAL. Art. V. §52.

Hoc sub casu negotia, in quibus iura singulorum versantur, intelligi, plurimorum iuris publici interpretum est sententia. Vid. AVCTOR *Sacrae libertatis anchorae* §. 47. apud ANTON. FABRVM *Staats-Cantzley Tom. XXXVIII. p. 314.* BURCARD. GOTTHELF STRVVIVS *corpor. iuris publ. cap. XXIII. §. XLIII.* et qui ex instituto hoc de-

demonstrandum sibi sumsit, ERNESTVS ABRAHAM AB OSTERHAVSEN *de iure singulorum a maiori suffragior. parte excepto Sect. II.* At quum dubium, certe non satis liquidum sit, de iuribus singulorum in tractatibus Pacis Westphalicae cogitatum esse: malumus illa ad posterioris generis negotia, quae a iure maioris partis excepta sunt, referre.

Iura singulorum inter causas, quibus maiora locum non habent, haud esse referenda, liquet ex responso statuum euangelicorum Ferdinando I. in comitiis Spirensibus, ann. MDCCCXXIX. exhibito, quod legitur in MULLERI *historia evangelischer Staende Protestation*, libr. I. p. 114. W.

§. XCVII.

Iura atque negotia singulorum ita comparata esse, ut natura sua sub consultatione cadere nequeant, et suffragiis maioris partis, si vel maxime de illis consultandum sit, subiici, tam certum est, quam quod certissimum. *In iis rebus*, inquit CASPAR ZIEGLERVS ad HVG. GROTIUM *L. II. de iure belli et pacis cap. V. §. 17.* quae ad singulos de uniuersitate, ut singulos, non ut uniuersos, spectant, non sufficiunt maiora vota, sed omnium ac singulorum adprobatio est necessaria. Itaque in hunc censum merito referri debent praerogatiua Electorum, iura territorialia Statuum Imp. usu, priuilegio, et lege quaesita, pacta confraternitatis, et familiarum illustrium, eiusque generis alia. Nihil igitur de eiusmodi iuribus, siue singulis, siue integris collegiis competant, si quaestio de illis oriatur, nisi amico omnium consensu, statui et decerni posse, acta comitiorum satis testantur. * Vid. CHRISTIANVS GODOFREDVS HOFFMANN *diff. de ratione interpretandi leges I. R. G. publicas cap. V. §. IV.* ERN. ABRAHAM. AB OSTERHAVSEN *diff. de*

Iura et negotia singulorum suffragiis maioris partis non subiiciuntur.

de iure singulor. a maiori suffragior. parte excepto
Sect. II. §. XXXIV.

* Sic decreto, ex maiori suffragiorum parte in comitiis facto, de Archi Stabularii officio, in Electorem Brunsvico-Luneburgensem transferendo, legatus Pr. Electoris Saxoniae intercessit, et de re ad iura singulorum pertinente nihil per maiora decerni posse contendit, in cuius sententiam Evangelici Status iuerunt. *Electa iuris publ. Tom. XVI. p. 251. sq. ANTON. FABRI Staats-Cantzley Tom. XXXIII. cap. IX. p. 686.* Inter illas causas, quas Evangelici Principes a iure maioris partis eximi voluerunt, etiam pacta familiae, eorumque interpretatio referuntur apud LONDORPVM *Act. Publ. Tom. I. L. I. cap. XXXVIII. §. XVIII. Eilftens in Vertraegen der Geschlechter, Verhandlungen, Verbündnissen, und dergleichen werden die Maiora aufgehoben; denn solche erleiden keine Veraenderung, Zusatz, Erkläerung, oder Auslegung durch die Maiora, wie dann der Koenig von Boehmen, die Churfürsten, Pfaltz und Sachsen, im geringsten nicht gedulden werden, daß ihre Handlungen und Verträge durch die Maiora vernicht und aufgehoben werden sollen. Desgleichen seynd die Verbündnissen und Brüderschaften zwischen dem Haus Sachsen, Brandenburg und Hessen den Maioribus Votis nicht unterworffen, sondern müssen allhie weichen.* Ratio huius rei non alia est, quam quod ius ex eiusmodi pactis singulis quaesitum per maiora ipsis auferri nequit. Aliud exemplum, in quo ad ius singulorum in comitiis prouocatum est, ex actis publicis refert HENRICVS DE HENRIGES in *Meditat. ad instrum. Pac. Mantissa I. p. 38.*

** Inter illa argumenta, quibus ius principum et Statuum ad capitulationes Imperatorum suffragandi probare nititur vir ornatissimae doctrinae, GODOFREDVS DANIEL HOFFMANN, professor Tubingensis Academiae celeberrimus, in cultissimo libello *de iure Princip. Statuumque suffragandi ad capitulationes Imperator. cap. IV. §. XXX.*

§. XXX. p. 105. recte hoc quoque vrget, quod multa eiusmodi negotia capitulationem non possint non ingredi, quae solam amicabilem compositionem admittunt, veluti causae et iura singulorum. Ex quo colligit, Electores ad ferendum reliquorum Statuum concursus omnino teneri.

§. XCVIII.

Quum nonnullae imperii leges simul conventiones sint, ab vniuerso imperio cum exteris initae, foederumque adeo naturam habent: * sponte intelligitur, in illarum interpretatione, quoties dubium nascitur, in illis capitibus, in quibus de iuribus exterorum agitur, eorum, quorum interest, quibusque auctoribus conventio inita est, consensum requiri. Talis est ipsa SANCTIO WESTPHALICA, quatenus est conventio cum Gallis Monasterii, et cum Suecis Osnabrugae inita; itemque huc pertinent tabulae pacis Neomagensis, Rysuicensis, Radensis, et Concordata nationis Germ. quae inter leges imp. numerantur. Ill. IO. IAC. MOSER *Teutsch. Staats-Recht Part. 1. L. 1. cap. IV. §. XXI. sq.* Et quemadmodum natura pactorum docet, ab vna parte, inuita altera, ab illis recedi non posse: ita cessat alterius obligatio, si ab altera parte illa fuerint violata. HOFFMANN *diff. cit. cap. V. §. V.*

Conventionum imperii cum exteris initarum interpretatio a quibus petenda?

* Sensus nimirum proprio et vulgari illae leges conventiones seu foedera adpellantur. Nam si recte calculum ponas, et modum praesertim leges in comitiis ferendi, earumque originem consideres, omnes omnino Imperii leges publicae *pacta* sunt atque *conventiones* inter Imperatorem et Status. Hinc formula in prooemio Recessuum imp. sollemnis: *haben wir uns mit denen Staenden, und sie wiederum mit uns verglichen.* EVRC. GOTTHELF STRUVIUS, in *corpore iuris publ.* cap.

cap. XXIV. §. XXXVIII. et vir illustris IO. IAC. MOSER in *Teutschen Staats-Recht P. I. L. I. cap. IV. §. II. sq.* Est hic mos per modum pacti ferendi leges antiquissimus apud Germanos, et cum ipsis reipublicae Germ. incunabulis natus, in hunc usque diem in comitiis imperii, et statuum prouincialium perdurat. Sane Lex Salica *pactus Legis Salicae* adpellatur, et Lex Alemannorum in codice quodam vetusto inscribitur: *Incipit pactus lex Alamannorum.* STEPHANVS BALVZIVS in *notis ad Capitularia Regum Francor. p. 994. sq.* CAROLVS DV FRESNE *glossar. mediae et infim. latinit. voc. pactum.* IO. GEORGIVS ECCARDVS in *notis ad L. Salic. et Ripuar. p. 7.* Omne igitur ius publicum regni Germanici hodiernum, scriptum aequae, ac non scriptum, pactitium est et conuentionale, vti praecclare obseruat Cel. GODOFRED. DANIEL. HOFFMANN *de iure Princ. et Statuum imp. suffrag. ad capitulat. Imp. cap. II. §. VII.* Adeo verum est, quod PAPINIANVS in *L. I. D. de legibus* dixit, *legem esse communem reipublicae sponsonem.*

§. XCIX.

Optima
LL. impe-
rii inter-
pres est ob-
seruantia.

Optima quoque legum imp. interpretres est obseruantia. Haec olim vniuersum fere ius publicum absoluit, hodieque alteram eius, nec exiguam partem, constituit. * De hac imperii obseruantia quum omnes iuris publici doctores exponant, virique nonnulli insignes data opera argumentum hoc excusserint: licebit nobis pauca tantum, eaque ab instituto nostro haud aliena hoc loco explicare.

* Haec mens erat Episcoporum Germ. iam sub Friderico I. imp. quum Hadriano Pontifici rescriberent: *duo sunt, quibus nostrum regi oportet Imperium, leges sanctae Imperatorum, et usus bonus Praedecessorum et patrum nostrorum.* RADEVICVS *L. I. de gestis Friderici I. imp. cap. XVI.*

De obseruantia imperii praesertim euoluendi sunt:
 IO. GVIL. DE GOEBEL, *diff. de obseruantia gentium
 et imperii*, Helmstadii MDCCXXXIII. IO.
 GEORG. KVLPIVS, *de obseruantia imperii*, Ar-
 gentorati MDCCCLXXXV¹⁾. HENR. CHRIST. DE
 SENCKENBERG *de iure obseruantiae ac consuetudinis
 in causis publicis priuatisque*, Giesae MDCCXX
 XIII.²⁾ ac FRID. GOTTL. STRVVIVS, *de consuetu-
 dinibus imperii Rom. Germ. vniuersalibus*, Hamb.
 MDCCXXXVII.³⁾ W.

§. C.

Obseruantia imp. est ius actuum * iterato si-
 militerque tacito eorum, quorum interest, aut
 qui alias ius facere possunt, consensu celebra-
 torum obseruatione et auctoritate constitutum.
 Nihil ergo a consuetudine differt, nisi quod
 actus ad statum imperii publicum pertineant,
 et nihili, vel nimis arguta est distinctio, quam
 non-

Obseruan-
 tia impe-
 rii quid?

- 1) In EIVS *Opusc.* p. 39.
- 2) Exstat in EIVS *Semestr.* n. 8.
- 3) Add. AND. EL. ROSSMANN (*Resp.* IO. GOTTL.
 FAVST DE ASCHAFFENBURG, cuius sub nomine ea
 recusa est Halae 1748.) *Diff. de consensu imperato-
 ris ad obseruantiam imperialem necessario*, Erlang.
 1744. 4. — IO. PHIL. CARRACH, *paradoxa de
 obseruantia imperiali*, Col. 1751. 4. — IO. VL.
 L. B. de CRAMER, *succincta sed genuina indoles ob-
 seruantiae imperialis*; in EIVS *obseru. iur. univ.*
 Tom. II. P. II. n. 781. — IO. CHR. IOS. FRANC.
 IGN. VNGER *Diff. de Obseruantia imperii R. G. in
 genere* Wirceb. 1763. — IO. EB. BAYER *Diff. de
 obseruantia in imper. R. G.* Colon. 1780. — ANDR.
 IOS. SCHNAVBERT *Bemerkungen vom Reichsher-
 kommen*, in EIVS *Beytraegen zum teutschen Staats-
 und Kirchenrecht* I Th. (1782. 8.) Nr. 5. — CAR.
 FR. GVIL. de SPANGENBERG *Diff. de Obseruantia
 imperii.* Halae 1795. 8.

nonnulli inter consuetudinem et observantiam statuunt. Quis enim nescit, Germanos non solum in priuatis, sed etiam in publicis causis, quae ad regni statum pertinebant, moribus et consuetudinibus per diu vixisse, easque ipsas leges vocasse? V. C. CHRISTIANVS GOTTLOB HALTAVS in *memoria iuris publ. certi*. DIETERICVS HERMANNVS KEMMERICH *diff. de probatione consuetud. et obseruant. Sect. I. §. V.* Hinc iuris germanici vsu idem valent *consuetudo et obseruantia*, et in legibus imp. actisque publicis pro synonymis habentur. Sic in *A. B. T. IX. extremo* *obseruantia* vocatur *antiqua, laudabilis et approbata consuetudo*, in *INSTRVM. PACIS WESTPH. art. V. §. 47.* *consuetudo et obseruantia*, et in actis publicis *Gebräuche, Gewohnheiten und Herkommen* saepissime coniunguntur.

* Annon vero vnicus actus ad obseruantiam imp. introducendam sufficit? Ita quidem sentiunt ill. IO. IAC. MOSER *Teutsch. Staats-Recht Part. II. L. I. cap. XXV. §. 23.* et vir perillustis HENR. CHRISTIANVS DE SENCKENBERG in *diff. de iure obseruantiae ac consuetudinis in causis publ. et priu. §. IV. n. b. et §. V. not. a.* Est autem hoc valde singulare, et naturae consuetudinis prorsus contrarium. Quis enim ex vnico facto consensum alterius colligat, vt alter sibi ius adquirat?

Plura a nostratibus sunt excogitata nomina, quibus partem hanc iuris publici, quae non est scripta, designarent: ac primum in iis sine dubio locum vindicat *das Herkommen*, ea ratione, vt Gallus quidam legislatorem quemdam Germanos habuisse crederet, qui *Harcoman* diceretur, vt KVLPIVS *de obseruant. imperii, §. II.* docet. Vocatur quoque, obseruante IAC. CAR. SPENERO, *im deutschen iure publico, libr. I. cap. II. das alte Herkommen, ein alter Gebrauch und Herkommen, Gebrauch, Gewohnheit und Herkommen, hergebrachte Rechte, Gebräuche, Herkommen und Gewohnheiten, loeblicher Ge-*

*Gebrauch und gute Gewohnheit, das alte übliche Herkommen, das alte ruhige Herkommen, die reichskundige Observanz, das kundbahre Reichsherkommen, das kundbahre Herkommen; SPENERVS tamen loco memorato scite obseruat, ius hoc non scriptum magis dici das Herkommen, quam Gewohnheit. Summa profecto ei tribuitur in legibus imperii scriptis auctoritas; neque vsitatus quiddam veteribus fuit, quam ad illud prouocare. Memoratu profecto dignus est locus aureae bullae, cap. IX. quodque progenitores nostri, reges Bohemiae, felicitis memoriae, ipsique principes electores ac progenitores et praedecessores eorum legitime potuerint usque in praesens, sicut hoc antiqua, laudabili, et adprobata consuetudine diuturnique ac longissimi temporis praescripta noscitur obseruatum, ac pax Guestphalica non quidem art. v. §. 32. vti quidam persuasum habent, bene tamen art. v. §. 31. et art. VIII. §. 4. ad illam quoque prouocat. Quum omnes leges imperii fundamentales in conuentionibus consistant, quas membra imperii cum caesare inierunt ac inter illas obseruantia imperii locum tenet, omnino quoque in pacto quodam consistit eiusmodi obseruantia imperii, videlicet tacito; hacque in re in sententiam CASP. HENR. HORNII, iuris publici cap. XII. §. 1. IAC. CAR. SPENERI, loc. memor. ac IO. FRID. PFEFFINGERI, in *Vitriario illustrato*, tom. I. p. 48. discedo. Haud erramus, vbi cum variis doctoribus iuris publici obseruantiam hanc in eam, quae litteris est designata, atque eam, quae haud est in scripturam redacta, in eam, quae confirmata est legibus, quaeue non confirmata, diuidamus; alia autem quaestio est, a quo tempore obseruantia sit repetenda. Extra dubitationem est positum, omni tempore illam obtinuisse: immo in antiquioribus temporibus, quibus leges scriptae prorsus deficerent, illam maiorem adhuc habuisse auctoritatem; recentioris tamen hodie magis, quam antiquioris hodierna aetate ratio habetur, ob mutationes, quas subit imperii nostri forma, vti obseruat MOSERVS von *Teutschland und dessen Staatsverfassung*, cap. XXIV. §. 4. p. 495. W.*

§. CI.

Eiusdem
requisita.

Varias obseruantiae imp. et saepe otiosas diuisiones iuris publici doctores tradunt, quibus hic recensendis, ne extra oleas vagemur, haud immoramur, de ea tantum specie solliciti, quam *obseruantiam imp. interpretatiuam* vocant. Haec legem imp. publicam antea latam * interpretatur, eiusque sententiam indicat, quae ex actibus iteratis, in quibus eorum, penes quos ius est ferendi leges, Caesaris nimirum et Statuum imp. consensu haec legis sententia accepta est, colligitur. Quidquid enim secundum aliquam legem fundamentalem diu multumque publice frequentatum est, haud dubie ex mente imp. et Statuum imp. penes quos est legem interpretari, factum esse censetur. **
KEMMERICH in *diff. de probat. consuetud. et obseruant. Sect. III. §. IX.*

* Saepe quoque antiquior obseruantia legem interpretatur, si in ea abrogata, aut confirmata sit. Sic e. g. Aurea Bulla maximam fere partem ex consuetudinibus obseruantisque anterioribus collecta est, quas recenset cl. CHRISTIANVS GOTTLOB HALTAUS in *memoria iuris publ. S. R. I. certi p. 12.* Vid. DE SENCKENBERG *diff. cit. §. IX. not. d.*

** Nullum obseruantiae imp. interpretatiuae exemplum laudatus KEMMERICHVS, *loc. cit.* attulit. Quidni vero tale in nobilissimo illo INSTRVM. PACIS WESTPHAL. loco, *Art. nempe V. §. 52.* reperiri statuamus? Verba enim: *ubi status tamquam vnum corpus considerari nequeunt*, ita explicata sunt, vt sub illis negotia intelligenda sint, in quibus de iuribus singulorum agitur. Atque hanc sententiam verbis illis attributam saepius publice propositam, et in comitiis imp. consensu Imperatoris et Statuum imp. probatam esse, acta

acta publica testantur, vt nullus dubitationi locus relictus videatur, quin haec loci illius interpretatio obseruantia imp. sit recepta.

§. CII.

Quae ad obseruantiam imp. in genere ^{Eiusdem} requiruntur, ea recte ad speciem quoque, ob- ^{requisita,} seruantiam nempe imp. interpretatiuam, ad- commodantur. Sunt autem eius requisita, quae ex ipsa definitione intelliguntur, I. actuum frequentia seu reiteratio, II. actuum conformitas, III. tacitus eorum, qui ius facere possunt, aut quorum interest, consensus. * Actus vero ipsi debent esse I. publici, non clandestini, vt in notitiam Imperatoris et Statuum imp. pervenerint; II. non turbati contradictione aliorum; nec III. turbulentis temporibus, et irregulari reipublicae statu celebrati. ** Tales enim actus dicuntur extraordinarii singulares, et irregulares, qui *putatiuam* gignunt *obseruantiam*, cuius nullus est in iure publico vsus.

* Addunt alii *temporis diuturnitatem*, et *rationabilitatem*, in qua longa et concatenata argumentationum serie demonstranda nimium fere chartae absumsit Cl. IO. GOTTLIEB FAVST in *diff. de consensu Imp. ad obseruant. imp. necessario*, praefide Ill. ANDREA ELIA ROSSMANNO habita §. XV. sq. Sed diuturnitas temporis in vniuersum vix definiri potest, et ex natura negotii aestimanda est. Modo enim plures, modo pauciores actus ad obseruantiam imp. sufficiunt. Tanta autem temporis diuturnitate opus est, vt de tacito consensu Imp. et Statuum imp. aut eorum, quorum interest, dubitari amplius non possit. Quod ad alterum obseruantiae requisitum attinet, iure quidem ciuili requiritur, vt consuetudo rectae rationi non aduersetur. L. 39. D. de legib. L. 2. C. quae sit longa consuet. Nou. CXXXV. cap. I. et recte requiritur, si de intro-

ducenda consuetudine agitur. At de consuetudine iam introducta, quae vsu populi viget, inapte quaeritur, an rationi et aequitati conueniat. Ex eo ipso enim, quod tacito populi consensu probata sit, eiusque vsu frequentata, satis adparet, eam pro *irrationabili* non haberi, licet talis aliis videatur, et seruandam esse, donec detecto errore abrogetur. 10. GOTTF. SCHAVMBVRG in *compend. iuris Digestor. L. I. T. III. §. 3.* Non negamus, inter bonas consuetudines, siue obseruantias etiam improbas quasdam olim in Germ. fuisse receptas: sed vt non omnibus, nec omni tempore eadem sunt honesta et turpia: ita vix licet veteres mores ad nostros referre, et ex nostro sensu de illis iudicare. Sic tantum abest, vt Germani, bellicosissimi et libertatis tenacissimi mortales, diffidationes et bella priuata cum ratione pugnare crederent, vt conuenientissimum potius iuri et libertati naturali putarent, manu sibi ius dicere, et ferro finire lites. Neque video, cur inter obseruantias imp. irrationabiles illa etiam referatur, secundum quam is, qui insignia imperialia medio aeuo in potestate sua et custodia habebat, maximam habebat spem imperii adipiscendi. cl. FAVSTVS in *diff. cit. p. 16.* Satis enim ex historia eius aeui constat, formam modumque eligendi regis tum nondum fuisse certa lege praescriptum, et ius eligendi regis non ad paucos, sed ad omnes principes pertinuisse. Vnde fieri non potuit, quin proximi agnati, quorum ex comitiorum Germ. obseruantia prae ceteris in electione Regis maxime ratio habebatur, sibi potius prospicerent, quum opportunam insignium imp. potiundi occasionem haberent, viamque sibi custodia illorum ad Imperatoris dignitatem obtinendam eo facilius munerent. Ex quo patet, consuetudinem hanc, vt tum erant tempora, saluti imp. non aduersam, sed potius congruentem fuisse, quia turbis ex dissidentibus principum de rege creando studiis, et contentionibus potentiorum de regali diademate facile oriundis, obicem ponebat. Hac sane mente, et, vt post adparuit, optima Conradus I. cleno-

clenodia siue insignia imp. Henrico I. ante mortem tradi iussit, quippe quem, virtutem eius ante expertus, administrandis imperii gubernaculis, et restituendae regiae maiestati maxime idoneum indicabat. Videfis commentationem nostram de *iure imp. sine possessione insignium imp. minus pleno olim in Germ. habito*. Recte ergo vir perillustis HENR. CHRISTIANVS DE SENCKENBERG in *diff. de iure obseruant. et consuetudin. in caussis publicis et priuat. §. VII. rationabilitatem* tamquam consuetudinis requisitum explofit, quippe quod glossatorum inuentum esse obseruat, quo patrias consuetudines in exilium agerent.

* Nihil ergo Richardi et Alfonsi exempla illorum sententiae obstant, qui non nisi Germanum Imperatorem creari posse obseruantia inductum esse contendunt. Nam quamuis concedatur, Richardum et Alfonsum legitime esse electos, illum etiam more maiorum Aquisgrani coronatum, et componendis imperii rebus per totam vitam intentum fuisse, adeo vt in fumum abeat magnum interregnum, quemadmodum insigni doctrinae adparatu id ostendit perill. GEORGIVS CHRISTIANVS GEBAYER in *vita Richardi* L. I. p. 81. seq. add. IO. GVILIELM. HOFFMANN de *iure publ. quod in S. R. I. interregni magni tempor. obtinuit §. II. III.* negari tamen nequit, turbulentissimum et miserrimum eo tempore fuisse reipublicae statum, et ob frequentes Richardi excursions in Angliam interregno simillimum. Electio imperatoris a nutu et arbitrio Pontificum pendebat, eorumque dolis et machinationibus imperatoria dignitas adeo ante erat exagitata, nullus vt Germ. Principum illam adpeteret, teste FRAGMENTO VRSTIS. ad ann. 1247. p. 92. Vnde pericula, quibuscum imperii acceptatio coniuncta erat, Germ. principes ne ambirent, neue vltro delatum susciperent, deterrebant, eosque, vt extraneis contra morem inueteratum Augusti titulum offerrent, permouebant. IO. GVIL. HOFFMANN in *libro cit. §. XX.* IO. ADAMVS KOPP. in *histor. iur. Part. VI. p. 318.*

His igitur actibus extraordinariis et irregularibus tot saeculorum obseruantiam interruptam esse, ego quidem non dixerim: quin constat illam post interregni magni tempora, constituto iam Electorum collegio, rursus probatam, et diuturno vsu firmatam esse.

Si obseruantiam imperii inter leges imperii numeramus consensuque tacito eorum, qui legum publicarum ferendarum fruuntur potestate, niti statuamus: facile perspicere possumus, cuius consensu illa introduci queat. ANT. ELIAS ROSSMANNVS diss. *de consensu imperatoris ad obseruantiam imperii necessario*, Erlangae MDCCCXXXIV. existimauit, sine consensu imperatoris eam haud introduci posse; IAC. autem BRVNNEMANNVS, *de mutat. aureae bullae*, §. 12. et IO. IAC. MOSERVS, *loc. memorat* statuunt, haud semper imperatoris totiusue imperii consensum requiri; sed solum eos, quorum interfit, consentire debere. Quum MOSERVS ipse concedit, contrariam sententiam esse communem eamque adhuc publicis in scriptis defensam esse constat, ab illa discedere haud audeo; cum ipso tamen omnino consentio, vbi neque diuturnitatem actus, neque pluralitatem actuum in obseruantia imperii requiri statuit, quum id quidem supponatur in consuetudine, quae sit species legis priuatae; nequaquam autem in obseruantia imperii. IO. STEPH. PVTTERVS in *element. iuris publici*, libr. II. cap. 1. §. 128. p. 122. non minus docet, vnico saltem actu obseruantiam introduci posse. W.

§. CIII.

Habet vim
legis,

Quum obseruantia imp. legem imp. publicam imitetur: consequens est, vt eandem ac lex vim habeat, adeoque vetet, imperet, permittat. De legitima autem imp. obseruantia, probatis eius requisitis, constat. At vero quum diuturnitas temporis generatim definiri nequeat, tacitus autem Imp. et statuum Imp. consensus ex reiteratis actibus colligatur: satis est,
fi

si *actuum frequentia* probetur. * Nec conformitas actuum, quippe quae ex allegatis actibus praesumitur, probatione indiget, donec exceptione conformitatis, per actus contrarios interruptae, opposita impugnetur. KEMMERICH de *probat. consuet. et observant. Sect. II. §. VI.*

* Errant ergo, qui observantiam interpretatiuam facilius probari posse putant, eo quod vnicus interpretationis actus ad usum et observantiam sufficiat, ut ait CHRISTOPH. BESOLDVS *Consil. CCXII. n. 60. sq.* vid. GEORG. MELCH. DE LVDOLPH in *symphorem. consult. et decij. VIII. §. VI. p. 204.*

§. CIV.

Quaecunque vero rei gestae fidem faciunt, ^{quomodo} ea ad probandam imp. observantiam recte ad ^{eiusdem}hibentur. Probatio ergo observantiae imp. ^{probatio} fieri potest I. per *testes duos*, omni exceptione ^{fiat?}maiores, qui plenam faciunt fidem; II. ex *historiarum et scriptorum aequalium* monumentis fide dignis; III. per *diplomata*, modo sincera a falsis discernantur; et denique IV. per *acta publica*, quae aequae ac diplomata auctoritate publica nituntur.

* Non aliter vero diplomatibus, ad probandum inductis, sua fides et effectus plenae probationis constat, quam si nulla fraudis suspicione laborent. Vnde iudicio opus est, vera a falsis dignoscendi, quod regulis certis, quas *ars diplomatica* completitur, adstrictum est. Omnium perfectissima per diplomata probatio illa est, quae ex indubitatis autographis instituitur et perficitur. Quamquam vero communis est pragmaticorum sententia, exemplis et apographis instrumentorum non esse credendum, si autographa non existent, etiamsi in archiuo sint reperta: AVGVSTINVS A LEYSER

Medit. ad Pand. Spec. CCLXI. med. VII. Spec. CCLXVI. med. IX. non omnem tamen probandi vim *diplomataris* et *chartularis*, modo diuersa illorum genera distinguantur, denegandam esse, praeclare ostendit IO. WILHELMVS WALDSCHMIDT in *diff. de probat. per diplomataria* §. XVII. /q. Non minori cautione opus est in scriptorum testimoniis diiudicandis, et fide historica recte aestimanda: in quo argumento nemo accuratius versatus est viro celeb. IO. AVG. ERNESTI in *disp. de fide historica recte aestimanda*, in cathedra Lipsiensi a MDCCCXXXVI. defensa.

Hac in probatione testes quidem iure reiici nequeunt; non facile tamen euenit, vt adhibeantur. Neque omnibus scriptoribus atque litteris, ex tabulariis sumtis, fides est habenda; sed magna profecto hac in re circumspectione est opus, propterea quod ii multa tradunt, quae haud defendere possunt atque in tabulariis etiam ea reponi solent, quae ex narratione huius, vel illius viri, fidem profecto haud merentis, sunt confecta. Recte hoc animaduertit IO. IAC. MOSERVS, in *tract. von Teutschland und dessen Staatsverfassung*, cap. XXIV. §. 25. p. 509. neque minus libens suffragor IAC. CAR. SPENERO, in *dem deutschen iure publico*, part. I. libr. I. cap. XI. p. 354. quum fontes, ex quibus historia imperii est haurienda, optima quoque media esse existimat, probandi obseruantiam imperii. Sunt itaque illi *diplomata: acta publica* atque ii *scriptores*, qui fide sunt digni, atque GVIL. GOTTFR. LEIBNITIVS hoc de vsu chartarum publicarum in praefat. *codici diplomatico iuris gentium* praemissa multa protulit, quae profecto lectu sunt digna. BURC. GOTTH. STRVVIVS, *systemat. iuris publici*, cap. VI. p. 190. W.

§. CV.

Ratio leges I. R. G. ex analogia iuris publici interpretandi.

Restat, vt de ratione leges I. R. G. publicas ex analogia iuris publici interpretandi videamus. Quo plures enim causae in imperio nostro occurrunt, quae neque legibus imp. aut conuentionibus definitae sunt, neque ex obseruantia

vantia decidi possunt, eo saepius ad analogiam iuris publici in quaestionum dubiorum decisione confugiendum est. IO. IAC. MOSER *Teutsch. Staats Recht L. I. cap. XL.* Multi vero analogiam iuris publici loquuntur, qui, quid illa sit, cum ignarissimis sciunt, aut complicatam animi sui notionem vix evolvere possunt. Itaque notionem primo eius inuestigabimus, eamque exemplis * clariorem reddemus, et deinceps de legitimo et cauto eius usu in interpretatione dicemus ¹⁾).

* Vellem placuisse viro celeberrimo et iuris publici peritissimo MOSERO eo in loco, quo de analogia iuris agit, exempla eius aliquot in medium adferre, quibus res ipsa paullo planius posset illustrari.

§. CVI.

Vt omnis scientia, sic iuris publici disciplina ^{Quid analogia iuris publici?} complexum requirit doctrinarum iuris publici inter se connexarum, id quod alii *systema* dicunt, nos *analogiam iuris* vocamus. Ius autem publicum quum ex legibus imp. scriptis et non scriptis proficiscatur: sequitur, vt analogia etiam ex legibus imp. publicis, earumque fontibus ducatur.

Ppp 5

§. CVII.

-
- 1) De analogia iur. publici agunt: CAR. HENR. GEISLER, progr. de *analogia iuris publici*, Vitemb. 1784. 4. — ANDR. IOS. SCHNAVBERT progr. de *analogia iuris publici imperii in fontibus S. R. I. territoriorum non numeranda*, Helmstad. 1785. (Recus. in FR. ERN. CAR. MEREAV *Miscellaneen zum teutschen Staats- u. Privatrecht* N. XIX.) De utroque vid. IO. LVD. KLVBERI *kl. iur. Biblioth.* Vol. I, p. 53.

§. CVII.

ab hac ar-
gumenta
variis peti
possunt
modis,

Scientia iuris publici vti quoduis eius caput, principiis nititur, quae vel ex iure publico vniuersali, vel ex rationibus formae reipublicae Germ. vel ex historia imp. Germanici eruuntur, et nexum eorum ac iudiciorum, quo alterum ex altero intelligitur, requirit. * Ex quo conficitur, variis modis argumenta ab analogia peti posse, nimirum si quaestio dubia ad principium non dubium ipsius iuris publici, vel ex iure publico vniuersali, vel alia disciplina petitum refertur, aut ex rationibus formae imperii, aut ex historia probabiles conclusiones ad quaestionem explicandam vel decidendam ducuntur.

* Vir dignitate non minus, quam meritis in iurisprudentiam illustris, IO. GEORGIUS ESTOR in *Obs. iuris feudal. obs. IX.* rem ita exponit, *analogia iuris dicitur, quando quis e nexu doctrinae iuris, statuque reipublicae genuino probabiles elicit conclusiones.* Audiamus illustrem MOSERVM: *der Kayser und die Staende so wohl, als auch die Rechtsgelehrten müssen sich zum öfftern auf die Analogie berufen, das ist, sie müssen aus einem richtigen principio generali die speciale Folgerungen herleiten, oder von einem Recht, Fall und Exempel auf das andere schliessen, ia man braucht zuweilen sonst nichts anderst.* Vid. *Eius Grundriss der heutigen Staats Verfassung des Teutsch. Reichs L. I. c. X. §. I.* Nemo non videt, has doctissimorum virorum explicationes nostris dictis plane esse consentaneas.

III. IO. STEPH. PUTTERVS *iuris publ. German. prol. cap. III. §. 18.* analogiam hanc locum habere tradit, *si quid iustum sit, haud definitum, sed ex comparatione earum alia re simili lege vel observantia definita colligitur,* ac IO. IAC. MOSERVS *von Teutshland und dessen Staatsverfassung, cap. XXV. p. 588.* haec tradit: *Analogie ist und heist,*
wenn

wenn ich aus einem Recht, Fall, Sax u. s. w. einen Schlus auf ein anderes Recht oder einen andern Fall oder Sax mache, ingleichen wenn ich aus einem allgemeinen Sax Schlüsse und Folgerungen auf besondere Faelle ziehe. W.

§. CVIII.

Illud quoque, opinor, perspicuum est, analogiam, quia legibus imp. earumque fontibus nititur, legitimae certaeque interpretationis regulis ex illis eruendam esse, quoniam quidquid ex legibus imp. publicis deriuatur, ex vero illarum sensu intelligitur. Superstructa igitur analogia fit necesse est, aut principiis non dubiis, aut locis clarioribus, quorum ad normam si quis obscuriores leges interpretatur, aut quaestiones dubias decedit, is ex analogia leges interpretatur, aut quaestiones dubias decedit.

Superstructa fit principiis indubiis, aut locis clarioribus,

§. CIX.

Quodsi exemplorum lucem desiderent, quae haftenus diximus: nolumus officio nostro ita deesse, ut nullis hanc in rem utamur. Modo ad animum occurrit quaestio dubia sane, et nulla lege decisa, * *an vasallo sine consensu domini arbitrum in caussa feudali eligere liceat.* Notum vero est, eam fuisse iudiciorum particularium in Germ. inter quae iudicium feudale quoque refertur, conditionem, ut singulares privatorum caussae in quouis iudicio disceptarentur, quarum cognitio cuius relicta erat. Ortae igitur de feudo inter vasallos controuersiae ob eam rationem non nisi in iudicio feudali a domino et paribus curiae cognosci et dirimi poterant. *Ius feud. Saxon. cap. IV. Ius feud. Alem. cap.*

quod illustratur exemplis

cap. IX. GVNTHERVVS L. VIII. de bello Ligurino v. 633. sq. Singularis quoque domini utilitas, ob dominium directum ipsi in feudum competens, in eo vertitur, vt ne lites de feudo alterius, vel arbitri cognitioni submittantur. Ex quo argumento, ab analogia ducto, cogitur, in lite feudali partes litigantes sine domini consensu in arbitrum compromittere non posse. Ob eandem sane rationem, quia iurisdictio domini feudo adhaeret, vasallus illam inuito domino non potest propagare, quod illi ipsi statuunt, qui prius negant. GEORG. ADAM. STRVVIVS *syntagm. iuris feud. cap. XVI. aph. VIII.* IAC. FRIDER. LVDOVICI *Einleitung zum Lehns - Process cap. II. §. 39.* Vid. IO. ADAMI KOPPII *Auserlesene Proben des Teutschen Lehen - Rechts Part. I. p. 85. sq.*

* Iure quidem feudali Longobardico hanc quaestionem decisam esse statuunt doctores, citantes hanc in rem textus *II. F. 15. II. F. 34. II. F. 46.* Sed non moramur iuris Longobardici sanctionem, eorumque, qui illam sequuntur, opinionem, et de iure feudali germanico loquimur, cuius decisionem, etiam ex analogia ductam, iuris peregrini sanctioni praeferendam esse, viri sagaciores contendunt. Haec sane sententia inter pragmaticos magni nominis suos habet fautores, HENR. A ROSENTHAL *cap. IX. concl. XXII. n. 8.* CASP. HENR. HORNIVM in *iurisprud. feudali cap. XXV. §. XV.* IO. STRAVCHIVM *diff. de Austrag. §. XVI.* HENR. COCCEIVM *diff. de Austrag. §. XX. sq. aliosque.*

§. CX.

iudicio

principum

Iudicium quoque principum, de quo nostra aetate ab eruditissimis viris disputatum est, sine lege, sine pacto, ex antiqua iuris patrii, ab omni aevo deducta, analogia inualuit. Hanc pau-

cis

eis ita habe. Moris nimirum erat in Germ. ut quisque ab aequalibus, et statu ac conditione paribus, *seinen Genossen*, iudicaretur, quando de eius vita, honore, et bonis agebatur. Atque hi adfessorum seu Scabinorum munere in iudicioungebantur, quorum sententiam de lite iudex pronunciabat. Hinc vasalli in causis et controuersis feudalibus non alios, nisi dominum directum et pares curiae, id est, conuasallos, dignitate et statu aequales, in eadem curia feudali inuestitos, et eidem domino obnoxios, iudices agnoscebant. Vnde *pares curiae* ab aequalitate status et dignitatis dictos esse obseruant ANTON. DADIN. ALTEERRA *de ducibus et comit. Galliae L. III. cap. IX. p. 359.* Celeb. IO. GEORGIVS CRAMER in commentariis exquisitae doctrinae plenissimis, *de iuribus et praerogatiuis nobilitat. auitae cap. V. §. VI* et vir illustris FRIDER. ESAIAS PVFENDORF *de iurisdictione Part. III. Sect. III. cap. I. §. VIII.* Iam quum Germania talis esset respublica, cuius ordines beneficiario nexu regibus erant obnoxii: non poterant non Imperatores tamquam domini clientelares principum imp. in controuersis illorum, principes, veluti Scabinos, et Pares Curiae imperialis, in consilium adhibere, ex eorumque sententia illas dirimere. Ex quo patet, *iudicium principum esse, in quo praecipui regni procures de causis, tum inter ipsos principes, tum inter Caesarem aliosque imp. principes controuersis, more consueto iudicabant,* Huius vsum in Germ. perpetuum et assiduum copiosis luculentisque exemplis ex memoria omnis aevi satis demonstrauit illustris Academiae Marburgensis Pro-cancellarius, IO. GEORGIVS ESTOR in libello doctissimo *de iudicio Principum Sect. I. §. XL. sq.*
Vid.

Vid. perillustriſ HENR. CHRISTIANI DE SENCKENBERG praef. *disquisition. de iudiciis Principum praemissa* §. IV.

Regula, *neminem nisi a pari esse iudicandum*, quondam vniuersalis fuit nullique fere subiecta explicatio-
 ri. Ab TACITI aetate est repetenda atque eius ve-
 stigium omnino in TACITI libello *de moribus Germa-
 norum*, cap. 12. deprehenditur, quum *centenis*, inquit,
*singuli ex plebe comites: consilium simul et auctoritas
 adsunt.* Feudis introductis iudicia parium curiae
 causas feudales disceptasse, GUNTHERVS, *libr. VIII.
 de bello Ligurin.* v. 633. atque OTTO *Frisingensis*,
*libr. 1. de gestis Friderici I. cap. 31. tom. 1. script. rer.
 Germanicar.* CHRIST. VRSTISI, p. 424. locupletis-
 simi sunt testes atque ex recentioribus vberius expo-
 fuerunt IO. IAC. MASCOVIVS, *de par. cur.* Lipsiae MD
 CCCXXX. ac GOTTL. AVG. IENICHEN, *diff. de
 usu hodierno parium curiae in feudis Germaniae pro-
 vincialibus*, Giesae MDCCCLII. Idem vero dicen-
 dum est de civilibus causis. *Lex Alemannorum tit.
 XXXV.* paribus curiae facultatem tribuit, homicidam
 puniendi. Cum illa iungendum est id, quod *capitul.
 Caroli Calui ad Aquitanos ann. MDCCXXXVI.* est cau-
 tum; chartae autem omni memoratu dignae, quas
 exhibent IO. PETR. DE LVDEWIG, *reliquis manu-
 scriptor. tom. IV. p. 300.* IO. NIC. DE HONTHEIM,
hist. Treuir. diplomat. tom. II. p. 7. et CHRIST.
 LVDOV. SCHEIDT *in der historisch diplomatischen
 Nachricht vom hohen und niedern Adel*, p. 120.
 amplissima suppeditant documenta, inprimis inter
 illustres morem hunc sancte ac religiose esse con-
 seruatum. W.

§. CXI.

recursu ad
 comitia,
 qui itidem
 ex analo-
 gia repe-
 tendus.

Quid? quod recursus, quem vocant, ad co-
 mitia non nisi ex analogia iuris repeti et defen-
 di potest, licet in tanta iudiciorum inter se dis-
 crepantium varietate alii aliter rationes subdu-
 cant, vt difficile fere sit, in quo ille consistat,
 indicare. Illud certum est, nulla lege publica
 de illo quidquam sancitum esse, et intermissas
 visi-

visitationes annuas et deputationes, sapienter olim institutas, recurſui ad comitia anſam de- diſſe, quod non obſcure proditum legimus in *Capitulat. nouiſſima XVIII. 3.* hiſce verbis, *denen in den letzten Zeiten BEY ERMANGELUNG DES REMEDII REVISIONIS ad Comitiam genommenen Recurſibus.*

Exiſtere leges imperii, quae *recurſum ad comitia* clare adrobant; neque opus ſemper eſſe, vt ad analogiam coniugiamus iuris, vbi de eius fundamento eſt ſermo, ex illis locis *pacis Gueſtphalicae*, ad quae ipſe ECKHARDVS §. CXIII. prouocat, conſtat. Legimus ibi art. v. §. 56. *ſi quae vero dubia circa interpretationem conſtitutionum ac reſeſſuum imperii publicorum occurrant, aut in diiudicandis cauſſis eccleſiaſticis, vel politicis inter partes ſupra expreſſas ver- tentibus ex paritate adſeſſorum vtriuſque religionis, poſtquam in pleno etiam ſenatu, pari tamen ſemper vtriuſque iudicantium numero examinatae fuerint, con- trariae oriantur ſententiae, catholicis quidem in unam, Auguſtanae vero conſeſſionis adſeſſoribus in aliam ab- euntibus remittuntur ad comitia imperii vniuerſalia:* quid quod in *capitulat. IOSEPHI II. art. XVII. §. 3.* recurſus certa ratione eſt adprobatus. GEORG. HENR. AYRER, progr. *de recurſu ad comitia, per capitulationem caeſaream nouiſſimam reſtriſſo non ſublato*, Gottingae MDCCXXXIII. ac FRID. GVIL. TAFINGER, *inſtitut. iuriſprud. Cameral. ſect. IV. tit. VI. p. 955.* W.

§. CXII.

Recurſum ad comitia remedium vocant, quo <sup>Quale re-
medium
ſit recur-
ſus?</sup> vtuntur, qui contra leges imp. vel a conſtati- bus in rebus ad religionem pertinentibus, vel a ſummis regni tribunalibus in cauſſis iuſtitiae ſe laeſos grauatoſque eſſe confirmant, et, vt gra- vamen, tamquam commune omnibus, ſecun- dum reipublicae Germ. formulam vel emende- tur, vel tollatur, contendunt. *Selecſta iuris publ. nouiſſima Part. I. cap. 1. Originem eius et funda-
men-*

damenta alii a reuisionibus, alii vero a iudiciis principum repetunt. Ill. IO. GEORGIUS ESTOR *de iudicio principum fundamento et radice prouocat. vulgo recursus ad comitia Sect. VII.*

CHRIST. VAL. HAPPEL, in diss. *de recurſu ad caefaream maiestatem, vel ad comitia vniuerſalia*, Erfordiae MDCCCII. CHRIST. NETTELBLADT in progr. *de variis contra ſententias, in ſummis imperii tribunalibus competentibus remediis et praecipue de recurſu ad comitia*, Gryphiswaldae MDCCCXXXVI. IO. IAC. MOSER in *hiſtoriſch und rechtlicher Betrachtung des Recurſus von den hoechſten Reichsgerichten an den Reichs Convent*, MDCCCXXXVII. ac IO. HENR. GOTTL. DE IVSTI in *der Abhandlung von der Zuflucht zu dem Reichstage in Rechtsſachen, recurſus ad comitia genannt, in deſſen hiſtoriſchen und iuriſtiſchen Schriften, II. Abtheil. p. 200.* plura hoc de dicendi argumento proferunt¹⁾. W.

§. CXIII.

Conuenit
omnino
analogiae
LL.

Quemadmodum vero analogiae legum illud remedium conueniat, age iam conſideremus. Suprema quidem iuris dicundi potestas ſummis imperii tribunalibus per leges imperii conceſſa eſt, adeo, vt ne comitia quidem imp. ſuperioris et vltimae inſtantiae loco haberi poſſint. At quum olim etiam cauſae iuſtitiae in comitiis tractatae fuerint, ſi ob protractam, vel dene- gatam iuſtitiam ad ſummum Imperatorem pro- vocatum eſſet, nec ſuprema in rem imp. iudi- ciariam inſpectione Caesar Statusque imp. vm- quam ſe abdicauerint: recte colligitur, ad co- mitia perſugium patere, ſi in modo proceden- di, aut exſequendi ſumma imperii tribunalia minus legitime verſentur, aut iuribus et priui- legiis ſtatuum, quae vel lege, vel iure conſue- tudinis et obſeruantiae illis competunt, dero- gent.

¹⁾ Vid. IO. STEPH. PVETTER *Litt. des teutſch. Staats*. Tom. III. §. 1277. p. 513, et Tom. IV. p. 417.

gent. Nihil enim tam naturale est, quam vt querelae contra iudices exortae ad illum deferantur fontem, vnde ad eos omnis, quam nomine Imperatoris et imperii exercent, iurisdictio dimanauit. * Ill. GEORG. HENR. AYRER *de recursu ad comitia per capitulat. Caes. nouiss. restricto, non sublato §. XIX.* Celeb. IO. STEPHANVS PÜTTER *Conspect. rei iudiciar. imper. p. 136.*

* Sunt quoque causae, in quibus recursus ad comitia, instauratis etiam visitationibus, locum habet, vtpote quae eius generis sunt, vt a Visitationibus examinari et diiudicari nequeant, verum in comitiis proponi debeant. Inter illas potissimae sunt, si causa de banno imperii agitur, *Capitulat. FRANCISCI I. Aug. art. XX.* si sensus legis publicae dubius, et de eodem interpretando controuertitur. *Instrum. Pac. Westph. Art. V. §. 56.* si grauamen ita comparatum sit, vt iura Statuum communia et ipsum statum publicum attingat. *I. P. W. Art. V. §. 57.* et id genus alia negotia.

§. CXIV.

Ex his patet, maximi momenti quae^{hinc quae-}stiones, quae magnis saepe animorum motibus in comi-^{stionum}tiis, et inter iuris publici prudentes agitantur, ^{maximi}non aliud fundamentum, nisi analogiam iuris, ^{momenti}habere. Neque illud obscurum erit exempla ^{analogia}iuris, ^{fun-}modo in medium prolata consideranti, vel e ^{damen-}principio iuris publici vniuersalis probabili ar- ^{tum est}gumentatione concludi, (§. praec.) vel e rationibus formae reipublicae Germ. et principio iuris feudalis Germ. analogiam iuris demonstrari, (§. CXI.) vel a statu rei iudicariae apud Germ. argumentum ad quaestionem propositam decidendam sumi. (§. CXI.)

§. CXV.

Frequens est in comitiis imp. ex analogia le- ^{et decisio,} gum interpretandi, et quae^{ope analo-}stiones dubias deci- ^{giae facta}den-

sanctione
publica
confirma-
ta est,
quod vno
et

dendi ratio: quin tanta vis saepe decisioni analogiae ope factae tribuitur, vt auctoritate legis per sanctionem publicam confirmetur. Huius rei exemplum maxime memorabile historia interregni ante CAROLI VII. Aug. electionem nobis suppeditat. Nulla enim lege, neque obseruantia ante id tempus constitutum erat, an summis S. I. R. G. Vicariis ius comitiorum indicendorum competeret. At si analogiam iuris spectes, non potest illis indicendorum in interregno comitiorum potestas denegari. Vicarii enim *prouisores imperii* in *A. B. Tit. V. §. I.* vocantur, et partes Imperatoriae potestatis administrativa ratione in interregno exercent. Omnia ergo, quae *rectoriae* potestatis sunt, et ad prouisionem imperii referri possunt, recte ab illis administrantur. Iam quum ordinum imp. conuocatio sub iis, quae rectoriae potestatis sunt, recte comprehendatur, et prouisio imperii exitum habere nequeat, nisi in comitiis imperii consensu ordinum regni de negotiis, quae incidunt, publicis, consultationes instituantur: * planum manifestumque est, secundum analogiam iuris potentissimis S. I. R. G. Proregibus ius indicendi et continuandi comitia imp. competere, vt eruditissime, more suo, docuit vir illustris CHRISTIANVS GOTTLIEB BVDERVS in *amoenitat. iuris publ. p. 107. sq.* Quod vero ius ex analogia legis Vicariis imp. ante tribui oportere vsum est, illud in *Capitulat. CAROLI VII. Art. XIII. §. 9.* clarissimis verbis sancitum firmatumque est.

* Solio vacante in Germ. comitia habere posse, tum ex iuris publici vniuersalis principiis, tum ex rationibus

tionibus reipublicae nostrae egregie demonstravit, vir doctissimus, qui illustre hoc argumentum singulari cura, multoque elegantis doctrinae adparatu excussit, IVLIVS MELCHIOR STRVBEN in commentatione *de iure comitior. S. R. G. I. in interregno §. X. sq.*

Nihil fere, aut parum cautum est in legibus imperii de potestate vicariorum; neque iis talis est praescripta norma, quae dari solet imperatori in capitulationibus. Vbi itaque ista est definienda, merito ad analogiam est confugiendum et ex ista solum concludere solemus, haud vni religioni addicta esse debere membra iudiciorum vicariatus, quemadmodum belle animaduertit IO. IAC. MOSERVS, *von Teutschland und dessen Staatsverfassung, cap. XXV. §. 2. p. 518. W.*

§. CXVI.

In controuersia illa graui, quam principes et reliqui Status imp. cum Electoribus de iure monitis ad capitulationem suffragandi habent, varia adferri argumenta, quae ab analogia legis ducta sunt, acta publica satis testantur. Sic, vt hoc vtar, Principes imp. contendunt, capitulationem esse legem imp. fundamentalem, et quum leges ferendi potestas in Germ. non soli Imperatori, neque solis Electoribus, vel solis Principibus et Statibus imp. competit, sed penes vniuersum est imperium *Instrum Pac. Westph. Art. VIII. §. 2.* non posse reliquos Status ita a concursu ad capitulationis negotium excludi, inde concludunt, vt his ne ordinario quidem suffragii sui iure et effectum ad illam monere liceat. * Aliud eius generis argumentum praeter reliqua adfert Celeb. GODOFREDVS DANIEL HOFFMANN *de iure Principum Statuumque suffragandi ad Capitulat. Impp. cap. IV. §. XXX.*

altero illustratur exemplo.

* Ita legati Principum Offenbaci congregati in litteris ad Electorem Moguntinum anno MDCCCXLI. scriptis: *Sie versichern sich aber im Gegentheil auch, dass Ewer Churfürstl. Gnaden und das ganze Churfürstl. Collegium, nach ihrer gepriesenen aequanimitaet, dass capitulatio ad leges Imperii, ad legum imperii lationem aber omnium Statuum consensus et suffragia gehoeren, erkennen, und also selbigen bey diesem Geschaefte, nach Maasgebung des Instrum. Pacis, zu begegnen geruhen werden.* IO. IAC. MOSER *Beylagen und Anmerckungen zu K. Carl. des VII. Wahl - Capitulat. Part. I. cap. III. p. 37.* Vnde capitulationi vim legis haud tribuunt principes; nisi quatenus cum monitis illorum conuenit, iisque, quae non attentis eorum suffragiis nouiter statuta sunt, protestatione sua intercedunt. MOSER *Part. III. libri citati p. 361.*

§. CXVII.

Ratio interpretandi ex analogia adhibetur.

Saepe igitur, quam quisquam existimet, illa interpretandi ratio ex analogia usurpanda est, nimirum ubi leges silent, et obseruantia imp. nihil de proposita quaestione constitutum est. Quum imperator anno MDCCCXV. edictum ad calumnias, quae in res fidei atque imperii subinde a scriptoribus spargebantur, compescendas, promulgaret, quaerebatur, an Caesar illud non adhibitis in consilium Statibus imp. edicere posset. Ex analogia facilis erat huius quaestionis decisio, quae non aliunde, nisi ex illa petenda erat. Expediti enim iuris est, Imperatorem supremum esse iudicem et legum executorem. Ex hoc igitur principio generali concludi potest, potuisse omnino Caesarem hoc edictum ferre, quum veteres tantum leges, contra scribentium audaciam dudum proditas, repeteret.

§. CXVIII.

§. CXVIII.

Quo magis vero necessitas propter legum imperii conditionem nos cogit, vt eo perfugio vtamur: eo molestius illud est, quod lubrica admodum et fallax sit illa ratio, nec magnam semper vim et necessitatem ad persuadendum, vel ad redarguendum habeat. Habet enim illud omnis, quae ab analogia ducitur, disputatio necessario sibi vinculo coniunctum, vt facilius, quam reliquae, pro cuiusuis sensu in vtramque trahi partem possit. Huius rei in promptu est ratio.

Et, licet fallax lubricaque sit,

Saepenumero ad analogiam imperii prouocari solet, quae nondum extra dubitationem est posita. Quum itaque status Megapolitani adfirmarent in indicendis collectis prouincialibus ipsorum opus esse consensu huiusque necessitatem deriuare vellent ex eo, quod de indictione collectarum imperii valet: moleste id ferebat dux Megapolitanus CAROLVS LEOPOLDVS, vti patet in *denen den fürstlichen Mecklenburgischen Anmerkungen entgegengesetzten Anmerkungen*, p. 27. nec concedere volebat statibus suis, vt argumentarentur a forma imperii ad formam prouinciae; similitudinem tamen esse quamdam inter vtramque, iam dudum monstrauit LVDOLPH. HVGO, *tract. de statu regionum Germaniae*, cap. IIII. W.

§. CXIX.

Complexum doctrinarum iuris publici, inter se connexarum, *systema* vocari, supra nos obferuare meminimus. Itaque prout *systema* cuiusuis variat, et dantur varia iuris publici *systemata*, * inter quae non magis saepe, quam inter philosophos, aut horologia nostra conuenit: ita et analogia variet necesse est. ** Ex quo fit, vt ipsi iuris publici doctores inter se dissentiant, et alii aliter eandem quaestionem

propter varia iuris publici systemata,

ex analogia decidant, praesertim si singulares hypotheses sequantur.

* Varia iuris publici systemata tum antiquiora tum recentiora erudite recenset V. A. HENRICVS GOTTLIEB FRANCKE in *notitia systemat. iuris publ.* quam collectioni *de fatis, methodo et fine iuris publ.* praemisit, ubi de singulis adcurate iudicat.

** Vnde recte obseruat V. C. ABRAM. GOTTLOB WINCKLER *diff. de sectae studio in iure publ. I. R. G. §. V.* ita comparatam esse analogiam, vt dissidia inde nascantur, diuersaeque in iure publico sectae excitentur.

Quidam pro caesare, alii pro statibus praesumptionem obtinere putant; alii autem mediam viam ingredi solent ac per id euenit, vt qui ius publicum tradunt, nec conueniant, ubi quaestio in medium proferatur, quid sit ex analogia deriuandum. MOSERVS *loc. memor.* W.

§. CXX.

tamen non
vana et
plane re-
pudianda,

Haec quidem satis ostendunt, multis difficultatibus locum hunc obstructum esse: ne utique tamen, vt vanam semper ex analogia leges interpretandi rationem iudicemus, aut plane eam repudiandam esse censeamus, efficiunt. Nam si id, quod ad concludendum sumitur, concedi ab aliis iuris peritis nequit; si principium ipsum, siue ex ipsa, ad quam proposita quaestio pertinet, siue ex alia disciplina petatum, non satis certum, euidens, liquidum, aut rite demonstratum sit; si talis imperii Germ. forma ponatur, qualis non est, nec vmquam existit, sed animo tantum reclamante fidissima temporum teste, historia informatur: * nullam vim argumentum ex eiusmodi analogia ductum habere, nemo non intelligit. (§. CVII.)

* Exemplo esse potest commentitius ille status Germaniae postcarolingicus, siue doctrina de septem ducum

ducum et Archiprincipum immensa potestate et superioritate territoriali hodiernae simillima, quam extincta stirpe Carolingorum regnatrice, et Germania libertati iure postliminii restituta, recuperasse dicuntur. Haec scilicet est illa hypothesis, quam a SAM. PVFENDORFIO, et HENR. COCCEIO publice propositam, non sine magno ingenii acumine perpoliuit IO. PETRVS DE LVDEWIG, et quam tamquam filiolarum suam semper exosculatus est. At nemo est in historia Germ. medii aevi adeo hospes, quin videat, nisi animus eius partium studio impeditus sit, totam hanc doctrinam rerum gestarum memoriae contrariam esse, et contortis quibusdam conclusiunculis ex scriptorum aliquot testimoniis elici, vel potius extorqueri. Quum vero omnis iuris publici disciplina ficto illi statui postcarolingico tamquam fundamento a LVDEWIGIO inaedificata sit, nullum est iuris publici caput, in quo non memorata hypothesis principii loco subternatur, nulla quaestio, quae non ex illo principio decidatur. Ex quo satis patet, quam noxia sit illa hypothesis, merito proinde a viris summis IO. NIC. HERTIO *de orig. atque progressu special. R. G. I. rerum publ. §. VII.* NIC. HIERONYM. GVNDLINGIO *diff. de statu reipubl. Germ. sub Conrado I. §. VIII.* GODOFREDO DE BESSEL in *prodromo Chron. Gottwic. praef. §. VII. sq. et L. II. p. 83. 149.* IO. ADAMO KOPSIO *de different. inter. S. R. I. Comites et Nobiles immediat. Sect. I. §. XI.* aliisque confutata.

§. CXXI.

At vero si principia in iure publico, aut alia sed cum illi coniuncta disciplina dantur certa, nullisque fructu dubitationibus obnoxia, quis temere negare-^{usurpa-} rit, hanc interpretandi rationem cum fructu^{tur,} adhiberi? Quod si igitur analogia rationibus formae reipublicae exploratis, riteque ex historiarum monumentis probatis, aut eiusmodi principio, quod vel ex ipsa negotii natura fuit, * vel a rerum Germ. adprime peritis, **

nisi certa quacuis conuellere, et in dubium vocare velint, non potest non concedi, nititur: argumentum inde ductum omnino vimaliquam ad persuadendum habeat necesse est. Multum vero ponderis ipsi exempla fide digna, ex prisca rerum memoria repetita, conciliant, de quibus viros pragmaticos maxime sollicitos esse animaduertimus. Ill. CHRISTIANVS GOTTLIEB BVDER *amoenitat. iuris publ. p. 109.* V. A. IVLIVS MELCH. STRVBEN *de iure comitor. R.R. G. I. §. XVII. p. 84.*

* Sic in exemplo §. CXV. proposito ipsa Vicariae potestatis natura principium subministrat, quoniam a prouisione Imperii facultas indicendi comitia vix eximi potest.

* Quis ergo miretur, iudicium principum a nonnullis inter commenta referri, qui rationes reipublicae Germ/ media aetate, instituta Germanorum, formamque et ordinem iudiciorum Germanicorum ignorant? In quorum numerum nescio an adscribendus sit AVCTOR anonymus, caeteroquin vir doctus, *de praetenso peculiari Principum iudicio* apud perill. de SENCKENBERG in fronte *disquis. de iudicio princ. palatini in Caesarem et Recursu ad comitia.* Sufficit inter viros rerum Germ. gnaros, et historiae peritos, vt dixi, hac de re conuenire: et si de hoc constat, nihil est, quod aliorum dissensum, vel inscitiam potius et oscitantiam curemus.

§. CXXII.

si obser-

vantia non
contraria-
tur, a qua
firmiter
titur argu-
mentum.

Sic igitur vsum analogiae in interpretando iure publico s. r. g. i. iustis limitibus circumscribere videmur. Illud adhuc addimus, quod ex superioribus etiam intelligitur, nihil valere argumentum ab analogia ductum, si vel maxime omnia in illo recte se habeant, et indubitatum sit principium, ex quo concluditur, si

COM-

contraria adfit obseruantia imp. legitima. Haec enim quum ad ius publicum non scriptum pertineat: nulla est analogia, quae obseruantiae imp. repugnat. Firmius quoque est argumentum ab obseruantia imp. certa et legitima peti- tum, adeoque imbecilliori, quod ex analogia ducitur, praeferendum. Generatim enim, vbi firmior suppetit legis interpretandae ratio, debilior prudentius non adhibetur, aut priore iam vsurpata in subsidium ad maiorem rei fidem faciendam vocatur.

Si quis, vt vnico exemplo rem illustrem, confide- rat, quanto studio in pace inprimis Westphalica sta- tus imperii vna cum caesare aequalitatem inter vtri- usque religionis addictos conseruare studuerint: ei forsan analogiae pacis conuenire videtur, vt alter vicariorum imperii sit euangelicus atque alter ca- tholicus; verum enim vero isto ex pace petito argu- mento prorsus supersedemus, propterea quod ei re- pugnat obseruantia, quum ann. *CIDIXIX. CIDICCC XI. CIDICCCXL. et CIDICCCXLV.* vterque vicarius catholicam professus est religionem: ann. *CIDIC XII.* vterque euangelicae fuit addictus atque ann. *CIDICLVIII.* elector Saxo euangelicus; ex duobus autem reliquis, qui de vicariatu Palatino inter se disceptarent, vnus catholicus atque alter esset refor- matus. IO. IAC. MOSER *tract. von dem Röm. Kay- ser, Röm. Koenig und denen Reichsvicarien, cap. XIII. p. 745.* W.

INDEX PRIMVS

SISTENS

AVCTORES HOC IN LIBRO CITATOS

- A**ccursius, *Franc.* 71. 75. 88.
 109. 154. 352. 610. 686
 d'Achery, *Luc.* 704. 739
 Acoluthus, *I. Benj.* 318. 533
 Adamus, *Bremens.* 701
 Adelung, *I. C.* 835
 Adolphi, *I. Ge.* 831
 Aegidius, *Petr.* 557
 ab Aezema, *Foppus* 514
 de Aguirre, *Io. Saenz.* 642
 Agylaeus, *Henr.* 164
 Ahasverus, *Abrah.* 313. 315.
 316
 Alciatus, *Andr.* 26. 42. 75.
 83. 108. 109. 110. 138.
 139. 163. 168. 178. 203.
 295. 367. 426. 514. 540.
 583. 623
 Aleander, *Hier.* 136. 140.
 539. 541
 Alexius, *Aristius*, 644
 ab Almelooven, *Theod. Ians.*
 465. 466
 van Alphen, *Hieron.* 533
 Altamiranus, *Io.* 272. 273.
 274. 275. 352. 443
 Alteserra, *Ant. Davin.* 437.
 444. 670. 670. 690. 692.
 694. 699. 711. 973
 Althamerus, *Andr.* 854
 Amadutius, *Io. Chrph.* 541
 551. 556. 557
 ab Amaya *Franc.* 263
 Amerpachius, *Vitus* 645
 Andreas, *Gudmund* 836
 Ancher, *Peter Kofod* 793.
 825
 Antiochenus, *Io.* 461
 Anton, *Car. Gottl.* 782
 Antoninus, *Marc.* 229. 247.
 249. 255. 266. 279. 292.
 294. 302. 828
 Apellus, *I.* 142
 Apollinaris, *Sidon.*
 Appianus 229. 307
 Apuleius, 305. 433
 Arifius 678
 Aristoteles 259. 288. 504
 d'Arnaud, *Ge.* 48. 49. 50. 56.
 101. 106. 137. 155. 313.
 336. 337. 397. 522. 534.
 603. 606. 607. 629
 Arnobius 287
 Arnoldus, *Lubec.* 746. 749.
 751. 769.
 Arntzenius *Henr. Io.* 396. 603
 Arntzenius, *Petr. Nic.* 533
 Arpius, *P. Fr.* 751. 800
 Arrianus 238. 247. 256. 294.
 321. 322. 461
 Arsenius Monachus, 644
 Asconius 201
 Athenaeus, 225
 Attaliata, *Mich.* 589
 de Auendano, *Ant. Crabr.*
 443
 Auen-

- Auentinus, *Io.* 896. 897
 Aueranius, *Ios.* 50.
 Augustinus — 12. 722
 Augustinus *Ant.* 71. 79. 82.
 83. 85. 87. 88. 92. 93. 101.
 103. 105. 107. 109. 110.
 115. 120. 121. 137. 162.
 178. 190. 193. 196. 200.
 242. 343. 369. 385. 393.
 420. 425. 434. 435. 436.
 438. 445. 448. 486. 546.
 572. 575. 579. 592. 620.
 623. 625. 630. 632. 633.
 634. 635. 638. 640. 643.
 650. 662. 663. 664. 665.
 670
 Aurelius, *Osius* 336
 Aurelius Victor 228
 Ayrrer, *Georg. Henr.* 437.
 438. 558. 559. 632. 634.
 660. 667. 784. 862. 871.
 879. 884. 949. 950. 975.
 977
 Azo, 684. 688
 B.
 Bach, *Io. Aug.* 32. 62. 93.
 314. 347. 377. 380. 546.
 547. 555. 556. 563. 567.
 574. 578. 616
 Bachov, *Reiner.* 182. 269.
 328. 376. 448. 485
 Baldasarus *Ant.* 656
 Balduinus, *Franc.* 31. 42. 66.
 69. 70. 92. 142. 241. 378.
 397. 437. 443. 485. 513.
 530. 535. 539. 574. 575
 Baldus. 154
 Ballhornius, *Io.* 764
 Balsamo 643
 Baluzius, *Steph.* 467. 630.
 634. 635. 636. 637. 640.
 642. 646. 651. 673. 674.
 693. 699. 727. 758. 815.
 958
 Bannizza, *Io. Petr.* 892
 Barbeyrac, *Io.* 22. 31. 166
 Barclaius, *Guil.* 53. 390. 596
 Baro, *Eguin.* 140. 407
 Baronius, *Caes.* 639
 Barthius, *Gothofr.* 864.
 886
 Bartholinus, *Tom.* 47. 63
 Bartolus 74. 154. 166
 ab Bassen, *Thod. Regn.* 284
 Battaglinus, *Marc.* 656
 Baudoza, *Petr. ab Aria* 119
 153
 Bauer, *I. Gottfr.* 733
 Baxter — 723
 Bayer, *Io. Eb.* 959
 Bayfius, *Laz.* 119
 Bayle, *Petr.* 946
 Beatus Rhenanus 645
 Bechtius, *I. Iac.* 898
 Beck, *Casp. Achat.* 164. 588
 Beck, *Io. Ad.* 869
 Beck, *Io. Iod.* 880
 Beck, *Petr.* 854
 Becmann, *I. Christ.* 898
 Beda 824
 Benecke *Georg. Guil. Lud.*
 700
 Benedictus a *Iesu Christ.* 523.
 537
 Bentley, *Rich.* 307
 Bernand. Circa 662
 de Berger, *Io. Aug.* 785. 788
 de Berger, *Io. Henr.* 418. 680
 de Berger, *Io. Wilh.* 189.
 214
 Berlich, *Aug.* 869
 Bertram, *Phil. Ern.* 923
 Bertrand, *Io.* 56. 100. 177.
 314. 315. 348. 395. 396.
 536. 550
 Befoldus, *Christoph.* 967
 Bessario 162
 de Bessel, *Gottfr.* 107. 983
 Bestius,

- Bestius, *Guil.* 55. 63. 64. 67.
 69. 72. 73. 74. 93. 94. 95.
 97. 99. 103. 104. 105. 130.
 131. 134. 169. 275. 356.
 605
 Beuer, *Thom.* 35
 Beueregius, *Guil.* 573. 644
 de Beulwiz, *Guil. Fr.* 941
 Beuther, *Mich.* 466. 455
 Beyer, *Georg.* 36. 304. 378.
 614. 720. 722
 Beyschlag, *Fr. Iac.* 896
 Bezdorpius, *Conr.* 777
 Biener, *Chr. Gottlob.* 310.
 533. 556. 814. 817. 818.
 857. 943
 Bignon, *Hier.* 705. 814
 Bilderbeck, *C. Lud.* 884
 Binius, *Seuerin.* 641
 Birnbaum, *Andr.* 33
 Bito, *Georg.* 407
 Blancard, *Steph. Wilh.* 56
 Blastares, *Matth.* 362. 572.
 573. 575. 644
 Blaublommus, *Lud.* 119
 Blondellus, *Dav.* 634. 652
 Blumenbach, *I. Henr.* 534
 Bluting, *Ioach.* 695
 Bodinus *Henr.* 875
 Boehmer, *G. Lud.* 606. 609
 662. 690. 701. 710. 728.
 867. 884
 Boehmer, *Iust. Henn.* 8. 14.
 17. 18. 22. 26. 28. 52. 55.
 66. 74. 94. 99. 137. 212.
 214. 220. 221. 250. 254.
 277. 577. 606. 613. 619.
 620. 631. 636. 639. 651.
 652. 654. 655. 657. 659.
 661. 665. 669. 672. 677.
 681. 682. 697. 699. 713.
 714. 722. 725. 726. 753.
 779. 806. 861. 862. 863.
 867. 868. 876. 878
 de Boehmer, *Io. Sam. Fr.* 269.
 832. 881
 Boehmius — 760. 772. 793
 a Boekelen, *Chr. Otto* 226.
 229. 311. 319. 320. 325.
 326. 328. 330. 347. 348.
 349. 351
 Boerius, *Nic.* 817
 Boers, *Frid. Wilh.* 258
 Boethius, 617
 Bologninus, *Ludov.* 78. 119.
 434
 Borrichius, *Olaus* 208. 219
 Bosquetus, *Franc.* 589. 673
 Bouchard *Almar.* 541. 542
 Bouchaud. 296.
 Boyssen, *Franc. Everh.* 771
 Bractonus 704
 Brandt, *Io. Ferd. Wilh.* 699.
 705
 Brandes, *Io.* 236
 Branchu, *Io. Balthas.* 320.
 336. 339
 Brauer, *Io. Nic. Frc.* 892
 Brenemann, *Henr.* 4. 47.
 50. 62. 68. 75. 76. 77. 178.
 79. 80. 81. 83. 84. 85. 92.
 107. 108. 109. 110. 111.
 112. 113. 115. 117. 118.
 119. 121. 123. 124. 125.
 126. 127. 130. 149. 157.
 162. 176. 182. 190. 205.
 212. 319. 369. 374. 375.
 377. 392. 400. 402. 425.
 434. 437. 438. 442. 445.
 446. 467. 480. 481. 492.
 493. 598
 Breuning, *Christ. Henr.* 380.
 446
 Brillon, *Barn.* 4. 6. 25. 26.
 33. 61. 68. 100. 180. 194.
 196. 208. 212. 213. 276.
 295. 305. 365. 428. 470.
 476. 500. 537. 540. 578. 618
 Bro-

Brodaeus, *Io.* 61
 Broeus, *Franc.* 83. 57
 Brokes, *Henr.* 34. 532. 733.
 765. 848. 868
 Brotuffius, *Ern.* 777
 Bruckerus, *Iac.* 223. 227.
 228. 232. 233. 235. 248.
 250. 260. 279
 Brucknerus, *Guil. Hieron.*
 205
 Brummer, *Fr.* 518. 696
 Brunnemann, *Iac.* 966
 Brunnquell, *Io. Sal.* 32. 62.
 118. 121. 125. 139. 155.
 158. 159. 162. 176. 207.
 215. 339. 340. 341. 344.
 345. 347. 352. 358. 434.
 436. 438. 439. 452. 453.
 455. 459. 546. 547. 548.
 552. 563. 578. 584. 655.
 677. 678. 679. 688. 689.
 733. 756. 787. 882
 Budaeus, *Guil.* 75. 110. 177.
 188. 194. 547
 Budaeus, *Io. Franc.* 244.
 267. 302. 643
 Buderus, *Chr. Gottl.* 22. 77.
 536. 699. 709. 720. 765.
 911. 984
 de Buininck, *Ios.* 892
 Bulaeus, *Caes. Eyars.* 727
 Bulgarus 678
 Burchardus 650
 Burckhardus, *Iac.* 47
 Burckhardtus *Vormat.*
 Burgius, *Petr.* 254. 344. 517.
 519
 Buri, *Fr. Car.* 697
 Burgemeister, *L. Steph.* 798.
 893
 Burgundio, *Io.* 78
 Burmann, *Petr.* 51. 199
 Busaeus, *Io.* 646
 Buxdorf, *Tam.* 718

van Bynkershoek, *Corn.* 32.
 46. 50. 55. 56. 57. 59. 63.
 64. 65. 67. 69. 70. 72. 73.
 94. 95. 101. 102. 112. 128.
 129. 130. 135. 154. 168.
 169. 173. 177. 190. 199.
 200. 201. 202. 206. 207.
 208. 210. 225. 250. 262.
 263. 267. 269. 276. 277.
 286. 293. 304. 308. 315.
 325. 326. 333. 356. 362.
 369. 389. 399. 400. 404.
 417. 427. 473. 475. 476.
 478. 480. 483. 485. 488.
 489. 497. 498. 500. 501.
 502. 503. 505. 508. 510.
 513. 514. 524. 538. 568.
 569. 597. 598. 599. 600.
 603

C.

Cabasutius, *Io.* 656
 Caepolla, *Barth.* 26
 Caepolla, *Iac.* 204
 Caesar, *Iul.* 702. 840
 Caesar, *Heisterbac.* 734
 Caesenias, *Mich.* 727
 Caluinus, *Io.* 26
 Camerarius, *Io.* 62
 Cannegieter, *Io.* 128. 212.
 366. 501. 544. 554. 562.
 615
 Cannegieter, *Herm.* 48. 49.
 50. 53. 57. 65. 97. 481. 553.
 603
 Canterus, *Guil.* 188
 Canziani, *Paul.* 815. 816.
 817. 818
 Capellus, *Iac.* 200. 201. 203.
 207
 Capitolinus, *Iul.* 227. 228.
 229. 325. 327. 461
 Caroccus 764. 765
 Carpentier 724

Carpzo-

- Carpzovius, *Bened.* 680. 681.
 683. 827. 854. 864. 865.
 869. 886. 895
 Carrach, *Io. Tob.* 238. 959
 à Carranza *Alph.* 420
 Cassel, *Io. Phil.* 857
 Cassiodorus 460. 659
 Catharinus, *Io. Nic.* 418.
 419. 557
 Catullus 290
 Caue, *Guil.* 656
 Caulinus, *Phil.* 221
 Cellarius, *Christoph.* 175. 208.
 219
 de la Cerda, *Lud.* 261
 Charondas, *Lud.* 42. 110.
 115. 126. 140. 142. 249
 Chelius, *Barth.* 416. 428.
 503
 Chiffletius, *Io.* 218. 486.
 724. 813
 Chiniac, *Petr.* 646
 Christinaeus, 812
 Chrysostomus 278. 395
 Cicero 12. 18. 20. 28. 46. 60.
 61. 62. 135. 172. 185. 188.
 189. 208. 211. 222. 223.
 224. 225. 226. 232. 233.
 235. 236. 238. 240. 241.
 245. 246. 248. 249. 251.
 254. 256. 257. 264. 270.
 276. 278. 283. 284. 289.
 290. 292. 302. 339. 425.
 426. 471. 472. 501. 526.
 518. 858
 Cironius, *Innocentius* 655.
 663. 670. 692. 694. 723
 Cleffelius 856
 de Clemangiis *Nic.* 724.
 Clemens, *Alexandrin.* 4
 Clenckok, *Io.* 718
 Clericus, *Io.* 8. 20. 23. 46. 93
 Clodius, *Chr. Aug. Henr.*
 535
 Cluuerius, *Phil.* 855
 Cocceius, *Gerh.* 34. 96. 490
 Cocceius *Henr.* 901. 972
 de Cocceii, *Sam.* 376. 378.
 402. 596. 680
 Colerus, *Christ.* 854
 Colerus, *Io.* 396. 398. 624
 Colerus, *Math.* 880
 Coleti, *Nic.* 641
 Columella, 106
 Connanus, *Franc.* 138. 177.
 614. 622
 Conradi, *Fr. Car.* 72. 84.
 127. 251. 307. 368. 437.
 443. 490. 540. 556. 557.
 802
 Conradi, *I. Lud.* 57. 71.
 167. 177. 185. 199. 248.
 273. 275. 395. 534
 Conringius, *Herm.* 715. 717.
 855. 856. 916
 Constantinaeus, *Iac.* 70. 280.
 336
 Contius, *Iac.* 82. 88. 107.
 110. 111. 115. 123. 126.
 136. 142. 152. 155. 156.
 158. 163. 209. 466. 474.
 482. 485. 488. 591. 592.
 635. 638. 640. 658. 664.
 672. 677. 684
 Corasius, *I.* 336. 603. 684
 Cornelius Nepos 201. 305
 Cortius, *Gottl.* 202. 249
 Cortreius, *Ad.* 893
 Collartius, *Gabr.* 701
 a Costa, *Ian.* 139. 255. 335.
 649. 670. 683. 689. 695.
 714
 Costanus, *Anton. Guilb.* 390
 Cotelerius, *I. Bapt.* 643
 Constant, *Petr.* 674
 Cowellius, *Io.* 696
 Crabbe, *Petr.* 641
 Cramer, *Andr. Guil.* 50. 58
 Cra-

- Cramer, *Fr.* 674
 Cramer, *I. Ulr.* 733. 804.
 951. 959
 Cramer, *I. Ge.* 721. 723.
 973
 Cresconius 644
 Crispinus, *Io.* 541. 544
 de Cronhelm, *Fr. Detlev.* 763.
 771. 799
 Crusius, *Mart.* 896. 897
 Crusius, *Ge. Conr.* 69. 343.
 770. 771
 Cuiacius. 26. 42. 52. 53. 54.
 56. 60. 65. 66. 67. 68. 69.
 70. 92. 95. 102. 106. 111.
 128. 138. 152. 153. 154.
 158. 176. 181. 188. 189.
 206. 208. 220. 241. 255.
 256. 262. 267. 270. 282.
 283. 284. 299. 300. 301.
 305. 317. 326. 333. 335.
 336. 340. 345. 346. 348.
 356. 367. 369. 372. 374.
 377. 378. 400. 404. 421.
 424. 425. 433. 437. 442.
 443. 444. 445. 448. 454.
 476. 487. 488. 496. 499.
 501. 502. 505. 506. 507.
 511. 513. 540. 542. 544.
 547. 550. 552. 554. 555.
 556. 557. 558. 560. 562.
 567. 574. 577. 585. 587.
 592. 594. 596. 598. 599.
 601. 602. 603. 604. 620.
 660. 675. 683. 684. 694.
 697
 Curtius, *Iac.* 136. 138. 578.
 581. 699.
 Cyrillus, 25

 D.
 Dabelow *Chph. Chr.* 34
 Daehnert, *Io. Chr.* 837
 Daenert, *I. G.* 799
 Daoys, *Steph.* 132
 a Dassel, *Hartwig* 738. 805
 Dattius, *I. Phil.* 712. 918
 Deckher *Io.* 910. 917. 922.
 923. 931. 945. 949
 Delfico, *Melch.* 35
 Demetrius *Phaler.* — 6
 Demochares, *Ant.* 635. 640
 Demosthenes, 28. 175
 Denis 117
 Dio Cassius 228. 308. 316.
 322
 Diodorus *Siculus* 279. 280
 Diogenes *Laertius* 24. 25.
 222. 236. 237. 241. 278.
 279. 280. 284. 298. 301.
 367
 Dionysius *Exiguus* 643. 658
 Dionysius *Halicarnass.* 95
 Dithmar, *Iust. Christoph.* 840
 Ditmar, *Io. Willh.* 187
 Doletus, 203
 Donatus, *Astens.* 92. 108
 Donellus, *Hugo* 52. 324. 337.
 485. 594. 627. 684
 Dornmeyer, *Andr. Iul.* 188
 Dorotheus, 139
 Dositheus, *Mag.* 554
 Douiatius 632
 Drakenborchius, *Arnold.*
 316
 Dreyerus, *I. Car. Henr.* 685.
 693. 699. 700. 703. 709.
 710. 712. 738. 741. 744.
 747. 748. 751. 752. 756.
 763. 765. 766. 767. 769.
 770. 771. 773. 783. 791.
 794. 795. 796. 797. 800.
 809. 811. 822. 824. 847.
 857. 871
 Dreyhaupt *Io. Christ.* 841
 Drusus, *C. Liv.*
 Drümelius, *I. Henr.* 894
 Duarenus, *Franc.* 42. 52.
 92.

92. 177. 178. 191. 443. 485. 594
 Duckerus, *Car. Andr.* 103.
 182. 186. 191. 195. 200.
 201. 202. 204. 206. 208.
 210. 219. 241. 290. 321.
 412. 443. 568. 599
 Duckius, *Arth.* 92
 Duirfema, *Petr.* 49. 73. 96.
 105. 184. 243
 Durandus, *Vrsinus* 724

 E.
 Eberlinus, *Ge.* 34
 ab Eborā, *Io. Mart. Fonsēca.*
 727
 Eccard, *Io. Ge.* 159. 294.
 757. 814. 815. 834. 840.
 958
 van Eck, *Corn.* 92. 178. 230.
 310. 532
 Eckhardus, *Chr. Henr.* 319.
 706. 709. 818. 965
 Eginhardus 735
 Egnatius, *Ioh.* 580
 Eisenhardt, *Ioh. Fr.*
 Einert, *Chr. Gottl.* 816
 Emminghaus, *G. Guil.* 710.
 740. 747. 750. 751. 760.
 769. 792. 871
 Endres, *Nepom.* 734
 Engau, *Io. Rudolph.* 706.
 753. 923
 ab Engelbrecht, *Herm. Henr.*
 837
 Ennius 174
 l' Epie, *Dietr. Rool.* 289
 Epictetus 244. 257. 278. 279.
 280. 294
 Erasmus, *Des.*, 203
 Ernesti, *Io. Aug.* 9. 15. 62.
 626. 968
 Ernesti, *I. Heinr. Mart.* 855.
 Eschenbach, *Andr. Christoph.*
 21. 47. 61
 van Espen, *Zeg. Bernh.* 633.
 634. 636. 637. 639. 649.
 652. 654. 655. 658. 664.
 669. 722
 Estor, *I. G.* 42. 319. 690.
 696. 701. 704. 714. 738.
 836. 864. 869. 878. 907.
 970. 973. 976
 Euers, *Io. Christ.* 868
 van Eversdyk, *Gerhard.*
 231
 Euripides 409. 410
 Eutropius 228. 328

 F.
 Faber, *Anton.* 71. 154. 178.
 180. 181. 183. 282. 283.
 352. 378. 391. 489. 603
 Faber, *Anton.* (*Editor der*
Staatskanzley) 947. 954.
 956
 Faber, *Petr.* 55. 71. 84. 111.
 181
 Faber, *Sebast.* 908
 Fabrettus, *Raph.* 47
 Fabricius, *Io. Alb.* 147. 228.
 362. 572. 586. 587. 626
 Fabricius, *Simon* 854
 Fabrottus *Hann.* 136. 138
 141. 152. 267. 270. 574
 578. 581. 584. 588. 616.
 617. 620. 623. 624
 de Falkenstein, *Io. Heinr.*
 740. 761
 Faust ab Aschaffenburg, *Io.*
Gottl. 959. 963
 Feithius 335
 Fellenberg. *Dan.* 31. 104.
 187. 446
 Feller, *Io.* 144
 Fenestella, *Luc.* 558
 Ferrandus, *Adduensis*, 110.
 250. 295. 335

 Fer-

Ferretus, *Aem.* 377
 Festus, 60. 63. 238. 240.
 241. 264. 289. 347
 Fichardus, *Io.* 678
 Filleau, *Io.* 494
 Finestres, *Ioh.* 443. 447. 560
 Fischer, *Io. Chr.* 872
 Fischer *Fr. Chrph. Ion.* 814.
 816. 857
 Flavius, *Math.* 834
 Fleta 704
 Floercke, *Io. Ernst.* 655
 Florens, *Franc.* 631. 635.
 655. 670. 673. 694
 Fontanini, *Iust.* 657
 Fornerius, *Radulph.* 24. 26.
 54. 64. 67. 95. 101. 102.
 104. 177. 332. 333. 364. 461
 Fornerius, *Val. Guil.* 52. 56.
 64. 180. 188. 242. 332.
 596. 817
 Forster, *Val. Guil.* 17. 32.
 53. 55. 99. 179. 195. 413.
 486. 594. 595. 624
 Franck, *Io. Chrph.* 536.
 Franckius, *Henr. Gottl.* 734.
 739. 745. 799. 906. 913
 Frantzkius, *Ge.* 341. 880
 Freherus, *Marqu.* 92. 372.
 552. 575. 603. 723. 896.
 919. 934
 Freiesleben, *Chr. Henr.* 39. 883
 Freinshemius, *I.* 915
 du Fresne, *Carol.* 25. 214.
 494. 591. 696. 697. 723.
 724. 741. 879. 958
 du Fresnoy, *Langl.* 260
 Freymonius, *T. Wolfg.* 438
 Fritschius, *Ahasuer.* 897
 Fugmann, *Io. Chr.* 532
 Fulda, *F. K.* 837
 Fulgosus, *Raph.* 176. 687
 Fulgentius Ferrandus 644
 Funccius, *Io. Nic.* 21. 171.
 216. 567

G.
 Gadendam, *Io. Guil.* 792.
 857
 Gaertnerus *Carl. Wilh.* 699.
 717. 782. 783. 791. 816.
 848
 Gailius, *Andr.* 378. 682
 Galvanus, *M. Ant.* 320. 617
 Gardini, *Hyac.* 407
 Gassendus, *Petr.* 226. 285
 Gasser, *Sim. Petr.* 803. 827.
 882
 Gatzert, *Chr. Martin. Sam.*
 810. 825
 Gaudentius, *Paganinus* 220.
 247. 248. 254. 267. 616
 Gataker, *Thom.* 228. 302
 Gebauer, *Chr. Gottl.* 50
 Gebauer, *Ge. Chr.* 82. 111.
 114. 126. 127. 128. 139.
 149. 151. 855. 965
 Geislerus *Car. Henr.* 892. 969.
 Gellius, *Aul.* 7. 8. 14. 19.
 20. 46. 172. 201. 222. 225.
 226. 229. 230. 238. 241.
 276. 290. 307. 308. 309.
 323. 326. 330. 364. 397.
 433
 Gentilis, *Alberic.* 92. 118. 278.
 448. 539
 Gentilis, *Scipio* — 174. 176.
 188. 191. 195. 196. 197.
 198. 200. 207. 243. 290.
 295. 399
 Gentius, *Guil.* 188
 Georgisch, *Petr.* 646. 813.
 818. 824
 Gerbers, *Gebh.* 250
 Gerhardt, *Ephr.* 269
 Gerstlacher, *Car. Fried.* 800.
 894
 Gesner, *Io. Math.* 175
 Giesebertus, *Henr.* 792. 802.
 805
 R r r
 Gio-

- Giphanius, *Hubert.* 53. 362.
 365. 405. 426. 485. 567.
 568
 Gluck, *Chr. Fr.* 34
 Godefridus monachus 896
 de Goebel, *I. Guil.* 959
 Goeddeus, *Io.* 26. 128. 211.
 324. 328. 421. 424. 427
 Goeking 786
 Goldastus, *Melchior, Hai-*
minsfeld, 557. 646. 717. 734.
 785. 789. 815. 817. 835.
 897. 910. 919. 925
 Golzius, *Anton.* 466
 Gonne, *Io. Gottlieb.* 784. 787.
 788
 Gonzalez, *Tellez* 649. 666.
 672. 674. 680. 711
 Gordonius, *Fr. Marsius* 53.
 224. 352
 Gori, *Ant. Franc.* 77. 92
 Gofius, 678
 Gothofredus, *Dionys.* 60. 66.
 73. 106. 130. 147- 188.
 226. 242. 295. 430. 464.
 580. 585. 590
 Gothofredus, *Iacobus* 11.
 65. 70. 137. 139. 160. 215.
 239. 276. 304. 305. 311.
 312. 322. 350. 359. 372.
 396. 403. 404. 407. 414.
 436. 448. 451. 452. 454.
 456. 459. 460. 463. 464.
 468. 527. 529. 537. 545.
 548. 549. 550. 554. 562.
 563. 564. 605
 Gottfridus, *Abbas Gottwic.*
 159
 Goveanus, *Anton.* 71. 249.
 482. 485
 Graevius, *I. Ge.* 62. 241. 246.
 466
 Grananefius, *Card. Adinio.*
 465
 Grandi, *Guido* 75. 76. 85. 88.
 90. 92. 108
 Grasshofius, *Beni. Christoph.*
 747. 761. 763. 796. 843
 Grau, *Phil. Iac.* 878
 Gravina, *Ian. Vinc.* 32. 40.
 92. 229. 578
 Gregorius, *Turonens.* 879.
 Griebner, *Mich. Henr.* 908.
 933. 934
 Gritschius, *I. Ge.* 894
 Gronovius, *Iac. (sen.)* 4
 Gronovius, *Iac. (iun.)* 104.
 184. 446
 Gronovius, *I. Fr.* 19. 191.
 491. 500
 Gronovius, *Laurent. Theod.*
 84. 127. 368. 491
 de Grothaus *N. Anton. Henr.*
Iul. 795. 836. 841
 Grotius, *Hugo* — 12. 19.
 202. 250. 269. 577. 700.
 720. 724
 Grotius, *Wilh.* 317. 326
 Grupen, *Chr. Vlr.* 79. 88. 93.
 108. 110. 121. 126. 134.
 470. 694. 710. 754. 782.
 783. 784. 785. 789. 810.
 839. 842. 856
 Gruterus, *Ian.* 47. 61. 83.
 317. 461. 501
 Gryphiander, *Io.* 718. 751
 Guadagni, *Leop. Andr.* 80.
 86. 92. 93. 108. 109. 192
 de Gudenus, *Val. Ferd.* 675.
 699. 703. 707. 710. 746.
 820. 821. 897
 Guerinius, *Claud.* 700
 Guido, *Bernh.* 728
 Guilielmus, *Io.* 433
 Guillimannus, *Fr.* 749
 Gundling, *Nic. Hieronym.*
 226. 236. 256. 285. 436.
 438. 449. 532. 572. 577.
 578.

578. 605. 620. 625. 691.
692. 694. 704. 713. 722.
853. 878. 933. 934. 983
Guntherus 972. 974
Guntherus, *Chr. Aug.* 35
Gutherius, *Iac.* 410. 470. 494

H.

Hachenberg, *Paul.* 856. 897.
de Hackemann, *Io. Gottl.* 776
Hackius, *Io. Ge. Fr.* 939
Haeberlin, *Fr. Dom.* 711.
741. 750. 751. 760. 769.
792. 915. 936
Hagemeyer, *Ioach.* 128
Hahn, *Henr.* 33. 115. 439
Haloander, *Gregor.* 71. 116.
119. 137. 139. 146. 151.
158. 163. 164. 190. 216.
433. 435. 574. 582. 594.
601
Haltaus, *Christ. Gottl.* 757.
758. 832. 841. 960
Haltaus, *Io. Ge.* 710. 712.
738. 759. 767. 835. 841.
845. 846. 816. 962
Hamberger, *Laurent. Andr.*
42. 166. 258. 277. 363. 449.
722
Happelius, *Chr. Val.* 976
Harduinus, *Io.* 641. 649. 658.
661. 662. 669. 702. 725.
727
Harenberg, *Io. Chr.* 821
Harmenopulus, 586. 590. 625.
644
Harnisch, *Io. G.* 444
Harprecht, *Christoph. Frid.*
706. 777. 784
Hartmann, *Io. Zach.* 870.
Harzheim, *Ioh.* 642
Haubold, *Chr. Gottl.* 34. 35.
408. 542
Haus, *Ph. Ludw.* 855

Hausfritz, *Georg. Laurent.*
120. 151. 156. 162. 163.
435
Heeserus, *Io.* 867
Heigius, *Petr.* 684
Heimburg, *Io. Casp.* 468.
618. 687. 863
Heineccius, *Io. Gottl.* 24.
25. 32. 33. 47. 55. 100. 102.
104. 108. 164. 192. 208.
213. 214. 218. 225. 230.
238. 240. 256. 293. 294.
307. 308. 311. 314. 315.
319. 320. 322. 325. 342.
348. 349. 362. 365. 394.
397. 398. 405. 406. 407.
410. 411. 417. 425. 426.
454. 472. 484. 489. 490.
495. 514. 518. 524.
531. 533. 534. 578. 599.
616. 618. 685. 689. 693.
694. 696. 699. 700. 705.
716. 717. 756. 768.
811. 813. 818. 853. 855.
865. 867. 873. 875. 885.
886
Heineccius, *Io. Mich.* 743
Heisler, *Phil. Iac.* 56
Hellfeld, *Io. Aug.* 769. 872
Hellferich, *Io. Iac.* 891
Helmoldus 822
Henelius, *Nic.* 166. 536
Henne, *Rud. Chr.* 532. 854
Hennicke, *Car. Aug.* 446
Henniges, *Henr.* 917. 923.
945. 953. 956
Henning, *G. E. Sigm.* 837
Heraldus, *Desider.* 618
Herennius, *Modestinus.* — 4
Hering, *Io. Sam.* 220. 250.
267. 285. 288. 293. 304.
306
Hermopolita, *Theod.* 585
Herodianus — 461

- Heroldus, *Basil. Io.* 646. 817.
 818
 Hertius, *Io. Nic.* 716. 722.
 983
 Hertling, *Gottfr. Ios.* 916
 Heruagius, *Io.* 116
 Heruetus, *Gentianus*, 584.
 585
 Hesselius, *Franc.* 75
 Heumann, *Chr. Aug.* 21
 Heumann, *Io.* 740. 791. 836.
 843. 933
 Heulinger, *Io. Mich.* 734
 Heydelmann, *Io. Casp.* 732
 Heyne, *C. G.* 35
 Hickefius, *Ge.* 723. 835
 Hierocles 284
 Hieronymus 514. 674
 Hilliger, *Osw.* 92. 275. 537
 Hildebrand, *Ioach.* 656
 Hoefler, *Io. Iac.* 39
 Hoepfner, *Lud. Iul. Fr.* 586
 Hofacker, *Car. Christoph.*
 446
 Hofmann, *Chr. Gottfr.* 32. 62.
 92. 265. 365. 407. 572. 573.
 574. 577. 584. 626. 742.
 756. 856. 867. 889. 891.
 892. 898. 910. 914. 917.
 931. 950. 951. 952. 953.
 955. 956
 Hofmann, *Gottfr. Dan.* 958.
 979
 Hofmann, *Io. Dan.* 897
 Hofmann, *Io. Wilh.* 28. 31.
 57. 73. 406. 525. 692. 745.
 843. 965
 de Holzschuer, *Car. Sigism.*
 901. 921
 Homberg, *Io. Fr.* 162
 Homberg zu Vach, *Aem.*
 Lud. 160. 165. 317. 477.
 583. 609. 713. 861. 881.
 883
 Homborgius, *Andr.* 26
 Homerus, 175. 410
 Hommel, *Car. Ferd.* 24. 229.
 331. 380. 389. 404. 409.
 440
 Hommel, *Ferd. Aug.* 161.
 733
 de Hontheim 974
 van Hoogwerf, *Henr.* 221
 Hopp, *Ioach.* 802
 Horatius, 284. 289. 307. 618
 Horn, *Casp. Henr.* 732. 961.
 972
 Hortleder, *Car.* 911
 Hotomannus, *Franc.* 26. 115
 135. 136. 137. 143. 167.
 171. 191. 271. 416. 489.
 490. 497. 502. 506. 507.
 539. 567. 602. 603. 683
 Houkuis, *Fr. Gottfr.* 19. 29
 Huber, *Vlr.* 71. 92. 105.
 167. 188. 191. 247. 249
 282. 311. 357. 593. 524
 Huber, *Zach.* 262. 264. 265.
 378. 491. 567
 Huetius, *Petr. Dan.* 582
 Hugo, *Gustav.* 35. 408. 538.
 539. 543. 545. 559. 586
 Hugo, *Herm.* 61
 Hugo de Porta Rauennate
 108
 Hufeland, *Gottl.* 35. 373. 538.
 543. 553. 736
 Hultmann, *Io. Andr.* 624
 Hummel, *Bernh. Fr.* 856
 Hunningius, 740
 Hunnius, *Helfer. Vlr.* 192
 Husanus, *Henr.* 776
 Husmannus, *Franc.* 481

 I.
 Iamblichius 279
 de Ianuario, *Ios. Aurel.* 489
 Ianus, *I. Wilh.* 643
 Iaspis, *Chr. Gottl.* 535
 Iau-

- Iauchius, *Sigm. Reich.* 54. 97.
 98. 130. 137. 318. 352. 594
 de Ickstadt, *Io. Ad.* 862.
 939. 950
 van Idsinga, *Io. Henr.* 42.
 43. 53. 56. 261. 263. 265.
 514. 527. 600. 603. 629
 Ienichen, *Gottl. Aug.* 77.
 202. 230. 245. 280. 323.
 532. 533. 622. 916. 935.
 974
 Ienius, *Ioann.* 197. 391. 586
 Innocentius 659
 Ioachim, *Io. Frid.* 764
 Ioannis, *Ge. Christ.* 708
 Iosephus, *Flau.* 279. 322
 Irnerius, 108
 Isidorus, *Hispal.* 47. 61. 63.
 68. 242. 293
 Ittigius, *Thom.* 643
 Iuglerus, *Io. Fr.* 534
 Iunius, *Franc.* 723. 835
 Iuo, 644. 650
 Iustellus, *Chr.* 644
 de Iusti, *I. H. Gottl.* 976
 Iustinus, 211
 Iuuenalis, 259. 316

 K.
 Kahlius, *Lud. Mart.* 868.
 894
 Kappius, *Io. Erh.* 218
 Keisler, *Io. Ge.* 757. 853.
 856
 Kellinghofen, *Henr.* 53. 104
 Kemmerich, *Dieter. Herrm.*
 38. 960. 962. 967
 Kero, 834. 835. 848
 von der Kessel, *Dion. Gottfr.*
 276
 Kestner, *Henr. Ern.* 532. 733
 Kettler, *Engelbr.* 692
 Keffelius, *Car. Anton.* 31
 Kunderling, *Io. Fr. Aug.* 148.
 150
 Kindius, *Christoph.* 717
 Kipping, *I. H.* 945
 Kirchmayer, *Ge. Casp.* 174.
 179. 180. 182. 185. 186.
 189. 196. 204. 210. 547. 855
 Kleinschmidt 448
 Kloeckhof, *Nic.* 32. 531
 de Kloppmann, *Ewald.* 898
 Klueber, *Ioh. Lud.* 373. 816
 969
 Knoblauch, *Io. Ge.* 771
 Knorr, *Car. Gottl.* 77. 78
 Koch, *Christ. Franc.* 131.
 373
 Koch, *Chr. Traug.* 535
 Koch, *Io. Christoph.* 142.
 149. 440. 662. 666. 667.
 711. 712. 726. 831
 Koehler, *Io. Bern.* 50. 54.
 152. 589
 Koehler, *Io. Dau.* 468. 852
 Koelle, *Henr. Chr. Ern.* 35
 Koen, *Gisb.* 49
 Koenig, *H. Io. Otto* 535
 Koenig, *Io. Car.* 916
 Koenig, *Io. Conr.* 912
 de Koenigshofen, *Iac.* 811
 de Koenigsthal, *Iust. Ge. Koenig* 788. 790. 943
 Kohl, *Andr.* 869
 Kollius, *Ioach.* 876
 Koppe, *Io. Chr.* 783
 Koppius, *Io. Ad.* 634. 660.
 691. 711. 716. 741. 749.
 754. 756. 768. 779. 866.
 874. 881. 882. 933. 965.
 983
 Korthold, *Franc. Iust.* 922
 Krausius, *Petr. Pancrat.* 880
 Kremer, *Io. Mart.* 916
 Kressius, *I. Paul.* 711. 713.
 821. 831
 Kreyfigius, *Ge. Chr.* 798
 Krohnus, *Fr. Goed.* 848
 Rrr 3 Kulpi-

- Kulpifius, *Ge.* 39. 732. 848.
 905
 Kuhnhold, *Frid. Alex.* 236
 Kuihnoel, *Ch. Th.* 591
 Kustner, *Chr. Wilh.* 688

 L.
 Labbaeus, *Car.* 25. 585. 588.
 626
 Labbaeus, *Phil.* 641. 701
 Labitus, *Iac.* 276. 374. 375.
 376. 382. 384. 385. 386.
 388. 409. 411. 423. 425.
 427. 431. 432. 438. 448
 Lactantius, 234. 258. 260.
 512
 Laetus, *Pomp.* 558
 Lahrius, *Hier.* 785. 788. 836
 Lambacher, *Phil. Iac.* 784
 Lambecius, *Petr.* 79. 145.
 751. 769. 784. 785
 Lambertus Schafnaburgensis
 895
 Lambrecht, *Gerh. Henr.* 877
 Lampius, *Henr.* 313
 Lampridius, 211. 309
 Lancellotus, *Io. Paul.* 728
 de la Lande, *Petr.* 642
 Landus, *Constant.* 74. 249
 Langius, *Henr. Arnold.* 714.
 867
 Langius, *Io. Paul.* 875
 Langlaeus, *Io.* 164. 191
 a Lapide, *Hypol.* 927
 Langius, *Bernh. Fr. Rud.*
 735. 771. 772. 773
 Lanterbach, *Wolf. Ad.* 40.
 368. 448. 593. 827. 862
 Lauterlack, *Fr. Ge.* 908
 Lectius, *Iac.* 445. 447. 534.
 535
 Leewius, *Sim.* 132
 Lehmann, *Christ.* 911
 Lehmann, *Io. Gottfr.* 810. 896
 Leibnitiuss, *Guil. Gottfr.* 255.
 359. 437. 701. 739. 748.
 749. 793. 796. 816. 822.
 835. 843. 851. 899. 911.
 968
 Leickher, *Fr. Iac.* 33. 438
 Lembke, *Gabr. Christ.* 769.
 872
 Lennep., *Ge.* 880
 Leoninus, *Elbert.* 64. 72.
 92. 97. 128. 178. 202. 204.
 269. 594. 599
 Leukfeld, *I. Ge.* 671
 Leuchtius, *Christ. Leonh.* 912
 Leunclavius, *Io.* 53. 589.
 596. 599. 624
 van Leuwen, *Sim.* 31. 407.
 540
 a Leyser, *Augustin.* 154. 597.
 684. 699. 722. 803. 827.
 850. 863. 878. 883. 888.
 967
 Leyser, *Guil.* 921
 Leyser, *Polycarp.* 30. 709.
 856
 Limnaeus, *Io.* 919
 Linckius, *Henr.* 58
 Linckius, *Hier. Everh.* 534
 de Linde, *I. E.* 771
 Lindenbrog, *Fr.* 701. 724.
 814. 817. 818
 Lipenius, *Mart.* 116. 117.
 148. 152. 157. 465
 Lipfius, *Iust.* 164. 209. 250.
 251. 256. 257. 260. 261.
 267. 271. 278
 Linius, 201. 290. 305. 501.
 595. 598
 Loayfa, *Garf.* 642
 Loifel, *Anton.* 225. 532
 Londorp, *Melch. Casp.* 912.
 941. 956
 Longolius, 203. 743. 760.
 792
 Lopez,

Lopez, Greg. 249. 251. 478.
489

Lotterius — 660

Lucas Apostolus 194

Luccaberti, Bartol. 76. 78.
92

Lucianus 227. 228. 245. 264

Lucretius, 203. 260. 264.
303. 395

de Ludewig, Io. Petr. 85.

141. 142. 143. 145. 332.

675. 685. 686. 691. 696.

702. 704. 720. 737. 746.

749. 750. 767. 790. 805.

820. 821. 848. 863. 891.

899. 900. 901. 907. 908.

915. 918. 919. 925. 926.

927. 932. 936. 974. 983

de Ludolf, Ge. Melch. 737.

779. 798. 950. 967

Ludouici, C. Gunth. 224. 368.

848

Ludouici, Iac. Fr. 483. 946

Lünig, Io. Chr. 740. 741.

757. 799. 811. 911. 916

Lycklama a Nieholt 43. 71.

96. 250. 278. 343. 526

Lydius, Io. 723

Lye, Eduard. 836

de Lyncker, N. Christoph.

105. 379. 595. 741. 812.

826. 849. 897

M.

Mabillon, Io. 62. 79. 81. 107.

632

Maclainius, Archib. 590

Macrobius 292

Madihn, Georg. Sam. 174.

205

Madihn, Ludw. Gottfr. 531

Maianfius, Greg. 440. 536

Maier, Io. Chr. 943

Maittaire, Mich. 147. 148

Malquytius, Lud. 236

Manilius, Man. 61

Manning, 836

Mansi, Io. Dom. 641

Maranus, Guil. 614. 616

de Marca, Petr. 655

Marche, Ge. Aug. 38. 531

Marcilius, Theodor. 197. 255

Marckardus, 57. 135. 137.

627. 628. 629

Marckerus 346

Marculphus 694. 699. 705

Mareschallus, Thom. 834

Marlianus, Barth. 466

Martene, Edmund. 675. 697.

699. 724. 740. 879

Martialis, 46. 61. 361

Martinus, Abbas, — 644

Martresius, P. 42

Maruillius, Anton. 550. 564

Mascardus, Alderanus 812.

851

Mascov, Gottfr. 32. 139. 186.

229. 278. 287. 293. 301.

307. 311. 314. 318. 319.

320. 322. 323. 325. 326.

327. 333. 334. 335. 336.

339. 340. 341. 342. 343.

345. 346. 350. 508. 743.

768. 776. 884

Mascou, Io. Iac. 346. 895.

974

Maffon, Papir. 439

van Mastricht, Ge. 630. 631.

632. 633. 638. 640. 659.

660. 671

Matthaei, Ant. 137. 191

Matthaeus Magnus 350

Matthaeus Parisiensis 676

Mauritius, Eric. 92. 115. 589.

764. 765. 897. 917. 918

Mauflacus, Phil. Iac. 25. 51

de Mean, Carl. 805

Mederer, Io. Nep. 816

- Meermann, *Ger.* 70. 83. 190.
 225. 250. 251. 254. 351.
 352. 356. 388. 419. 480.
 486. 494. 514. 532. 540.
 543. 544. 558. 573. 576.
 590
 Meibomius 222. 718. 750
 Meichelbeck, *Car.* 820. 821
 Meier, *Iust.* 594. 595
 de Meiern, *I. Godofr.* 740.
 922. 923. 931. 938. 939.
 942
 Meinders, *Herm. Ad.* 712.
 810. 843
 Meischner, *I.* 788
 Meister, *Christ. Fr. G.* 207.
 300. 308. 472. 479. 484.
 511. 528. 529. 567
 Mela, *Pomp.* 201
 Melle, *Io. Iac.* 767
 Mellmann, *Io. Dietr.* 804
 Menagius, *Aegid.* 45. 50.
 135. 172. 223. 226. 228.
 237. 240. 241. 242. 243.
 250. 295. 298. 301. 309.
 314. 315. 317. 322. 325.
 326. 327. 372. 395. 399.
 536. 547. 562
 Menander, *Arrius*
 Mencken, *Fr. Otto.* 490
 Mencken, *Io. Burckh.* 811.
 821
 Mercator, *Anton.* 433
 Mercerius, *Io.* 22. 85. 92.
 138. 191. 212. 238. 239.
 350. 392. 421. 423. 425.
 508. 578. 590. 591. 594
 Mereau, *Fr. Ern. Car.* 969
 Merillius, *Edm.* 7. 18. 53.
 56. 57. 96. 129. 172. 220.
 229. 237. 238. 258. 261.
 263. 267. 271. 277. 285.
 286. 287. 288. 293. 318.
 320. 330. 331. 333. 336.
 337. 340. 344. 351. 352.
 358. 390. 394. 400. 418.
 437. 445. 481. 508. 514.
 515. 567. 577. 622
 Merlinus, *Iac.* 454. 641
 Merula, *Paul.* 833
 Meuius, *Dan.* 765. 805. 812
 827. 829. 849. 851. 875.
 876. 886. 889
 Meursius, *Io.* 591
 Meusel, *Io. G.* 148. 150. 786.
 787
 Meyer, *Mart.* 912
 Meyke, *Christ. Andr.* 692
 Minucius, *Natalis.* 259
 Miraeus, *Aubert.* 87. 92. 697.
 Miraeus, *Lud.* 580
 Mirabelli, *Coelest.* 444
 Mollerus, *Ant. Nic.* 307
 Mollerus, *Dan. Guil.* 57. 155.
 533. 551. 565
 du Mont, *Io.* 899. 911
 Montfaucon, *Bernh.* 111.
 113. 143. 144. 145. 156.
 162. 725
 Morell, *Io. Gottfr.* 278. 857
 Morhoff, *Dan. Georg.* 204
 Mornaceus, *Ant.* 204
 Moser, *Fr. Car.*
 Moser, *I. Iac.* 757. 785. 898.
 902. 903. 905. 906. 907.
 909. 912. 915. 922. 926.
 927. 930. 931. 937. 942.
 945. 950. 952. 957. 958.
 960. 961. 966. 970. 976.
 979. 980. 985
 Moshemius, *Laur.* 250
 du Moulin, *Charl.* 825
 van den Muelen, 31. 65. 95.
 310. 315
 Muldener, *I. Frid.* 853. 885
 Mullerus, *I. Iac.* 918
 Mullerus, *I. Ioach.* 820. 912
 Mullerus, *Io. Volckm.* 912
 Malle-

Mullerus, *Lud.* 908
 Mullerus, *Petr.* 192. 638
 Muratorius, *Lud. Ant.* 75.
 78. 459. 817
 Muretus, *Marc. Ant.* 111.
 137. 188. 200. 288. 301.
 431. 601
 Mylius, *Abrah.* 836
 Mylius, *Chr. Otto* 799. 800
 Mylius, *Fridr. Henr.* 736
 Mylius, *Io. Chr.* 114
 Mylius, *Io. Henr.* 139. 157.
 572. 577. 578. 612. 620
 Mynfinger, *Io.* 682

N.

Nannius, *Petr.* 580. 581
 Nerius, *Ios.* 64. 67. 182. 286.
 343
 de Nettelbla, *Chr.* 754. 841.
 857
 Nettelbladt, *Chr.* 825. 976
 Niellius, *Io.* 96
 van Nispen, *Io.* 446
 Noltenius, *Io. Fr.* 207
 Nonius 173. 246. 471
 Noodt, *I. Gerh.* 40. 43. 67.
 70. 95. 96. 154. 158. 177.
 194. 240. 242. 251. 259.
 262. 288. 318. 351. 354
 355. 356. 375. 378. 392.
 396. 397. 399. 408. 440.
 454. 456. 476. 484. 494.
 506. 525. 561. 598. 602.
 604. 627. 628
 Noordtkerk, *Herm.* 49. 69.
 71. 104. 129
 Norisius, *Henr.* 466
 Notker 758. 833. 840. 848

O.

Oberlin, *Ierem. Iac.* 835
 Obrecht 911
 Odespun, *Lud.* 642

Odofredus 91
 Oelrichs, *Gerh.* 14. 19. 29. 49.
 57. 97. 129. 155. 176. 181.
 185. 191. 202. 230. 231.
 263. 270. 272. 276. 310.
 320. 395. 401. 446. 585.
 628. 752. 760. 767. 783.
 794. 796. 808. 811. 836.
 840. 841. 853
 de Oetken, *Io. Chr.* 800
 Oiseliu, *Iac.* 237. 300. 339.
 539. 541. 550. 564. 617
 Oldendorpius, *Io.* 26
 Olearius, *Gottfr.* 229. 299
 Olenschlager, *Io. Dan.* 901.
 919. 920. 921. 930
 Orlandus 147
 d' Oroz, *Hier.* 333
 Ortega, *Seb.* 446
 Ortloff, *Io. Andr.* 221
 D' Orville, *Iac. Phil.* 77
 Oosterdyk, *Herm.* 447
 ab Oosterga, *Cypr. Regn.*
 284
 ab Osterhausen, *Ern. Abr.*
 940. 955
 Oteyza et Olano — 309. 396.
 480. 481. 482. 503
 Ottfried, 834. 840. 848
 Otto, *Euer.* 14. 52. 53. 70. 93.
 100. 102. 109. 137. 138. 140.
 142. 153. 169. 172. 176.
 177. 181. 182. 192. 196.
 199. 202. 220. 223. 226.
 228. 235. 236. 237. 240.
 241. 243. 251. 254. 261.
 269. 280. 282. 283. 285.
 286. 287. 289. 292. 293.
 295. 298. 300. 301. 302.
 303. 304. 307. 343. 345.
 351. 358. 362. 367. 396.
 397. 404. 405. 425. 433.
 479. 480. 500. 501. 523.
 528. 532. 534. 535. 556.
 Rrr 5 561.

561. 577. 594. 620 .621.
623. 624. 683
Otto Frisingens. 974
Onidius, 173. 225. 304. 361.
364

P.

Pacius 115. 541. 558
Pagenstecher, *Alex. Arnold.*
381. 534
Pagenstecher, *Io. Alex. Guinaud.* 534
Pagenstecher, *E. A. O. G.*
178
Pagenstecher, *Gabr. Bernh.*
804
Pagenstecher, *Henr. Theod.*
316. 348. 442. 531. 533
Pagius, *Ant.* 460. 464
Pancirollus, *Guido* 24. 155.
513. 546. 547. 578. 638.
638. 678
Panuinius, *Onuphr.* 466
Panzer 899
Papillonius, *Thom.* 251. 254.
259. 399
de Passeribus, *Nic.* 430
Pauw, *Guil.* 63. 155
Peck, *Petr.* 869
Peregrinus, *Ant.* 684
Perez, *Ant.* 83
Perraeus, *Steph.* 407
Perenonius, 395. 447. 603
Perrinus, *Aegid.* 143
Persius 321. 360
de bella Pertica, *Petr.* 680
Pertsch, *Io. Georg.* 632. 936
Pesnotus, *Lud.* 540
Peterfey, *Car.* 642
Petronius, 201
Pezius, *Hier.* 836
Pfeffel, *Car. Frid.* 787
Pfeffinger, *Io. Frid.* 745. 896.
899. 902. 916. 926. 961

Pfeiffer, *Aug. Fr.* 114
Philoecus, *Grat.* 915
Philostratus 227
Pighius, *Steph. Vinant.* 466
Pignorius, *Laurent.* 47
Pinellus, *Bened.* 178
Pistor, *Hartm.* 880
Pistorius, *Io.* 676. 728. 854
Pistorius, *Guil. Frid.* 935
Pithoeus, *Franc.* 553. 554.
646. 657. 814. 817
Pithoeus, *Petr.* 551. 553.
554. 555. 646. 657
Pitiscus, *Sam.* 364. 365
Plato, 14. 244. 245. 246
Plautus, 201. 208. 291
Plinius Secundus Maior 222.
224. 267. 323. 403. 472.
504
Plinius, *Caecil. Sec. Minor.*
230. 312. 322. 325. 403.
457. 599
Plutarchus. 14. 222. 224. 258.
259. 292. 294. 298. 299.
302. 304
Pohl, *Chr. Fr.* 401. 445
Politianus, *Ang.* 79. 90. 119.
434. 579
van de Poll, *Luc.* 419
Pollio, *Asinius,* 14
Pontanus, *I. Is.* 695
Posselt 786
Pottgiefer, *Ioach.* 844
Prateius, *Pandolph* 181. 478
Pries, *Io. Chr.* 873
Probus, *Valer.* 60. 66
Propertius, 364. 504
Prudentius 364
Psellus, *Mich.* 589. 644
Ptolemaeus, *Lucens.* 727
Pufendorf, *Fried. Esa.* 378.
669. 685. 692. 706. 743.
744. 755. 763. 767. 770.
790. 793. 794. 795. 796.
797.

797. 808. 830. 838. 839.
841. 842. 844. 847. 854.
862. 869. 875. 884. 910. 973
Pufendorf, *Sam.* 245. 983
Pulvaeus, *Hadr.* 275
Putter, *Io. Steph.* 593. 756.
779. 795. 807. 923. 945.
966. 970. 976. 977
Püttmann, *Io. Ern.* 29. 43.
57. 534

Q.

Quinctilianus 7. 15. 23. 24.
45. 72. 83. 172. 203. 237.
292. 361. 364. 403. 476

R.

Radevicus 958
Raevardus, *Iac.* 138. 181.
262. 305. 337. 339. 364.
433. 501. 603
Regnerius, *de Grancis*, 78
Ramos del Manzano, *Io.*
Franc. 247. 259. 262. 263.
264. 265. 271. 272. 273.
301. 419. 447. 486
Ranchinus, *Guil.* 407
Rau, *Christ.* 33. 168. 196.
534. 535
Raymundus de Penna Forte
661
Rebhan, *Io.* 685
Regino 654
Reimarus, *Herm. Sam.* 228.
466
Reinbold, *Mag. Ben.* 150
Reinesius, *Thom.* 47
Reinhard, *Io. Iac.* 710. 810.
Reinold, *Bernh. Henr.* 42.
53. 85. 93. 231. 327. 347.
360. 421. 427. 439. 449.
451. 457. 534. 541. 561.
578. 614
Reinwald, *Wilh. Fried.*
Herm. 837

Reiferus, *Mich. Anton.* 114.
142
Reitzius, *Guil. Otto.* 137.
139. 140. 142. 145. 523.
575. 576. 578. 580. 581.
585. 590. 591. 615. 625
Relandus, *Hadr.* 461. 466
Relandus, *Petr.* 460. 462.
464. 465
Repgovius, *Ecko.* 716. 762
Rescius, *Rutger* 136. 580.
623
Resenius 770
de Retes, *Io. Franc.* 181. 388
de Retes, *Ios. Fernandez*,
271. 273. 275. 419. 443
Reusch, *Ehrb.* 910. 930
Reufs, *Io. Aug.* 912
a Rey, *Bernh.* 590
Rhodoginus, *Cael. Lud.* 367
a Ribeira, *Em. Suarez.* 70.
250
Riccius, *Christ. Gottl.* 54.
138. 700. 704. 738. 751.
755. 760. 765. 770. 779.
813. 852. 884. 888
Richerius, *Edm.* 656
Richeri, *Mich.* 856
Richey, *Io.* 751. 767. 768.
779. 832. 836. 841. 852
Richter, *Chr. Gottl.* 318
Richter, *Christoph. Phil.* 187.
583. 592
Riegger, *Ios. Ant.* 142. 639.
640. 662. 663. 666
Riegger, *Paul. Ioh.* 643. 726.
894
Rigaltius, *Nic.* 590
del Rio, *M. Anton.* 65
Ritter, *Io. Dan.* 34. 159. 160.
372. 455. 548. 550. 559.
574. 583. 625
Rittershusius, *Conr.* 94. 476.
543. 551. 722

Ritters-

- Ritiershusius, *Nic.* 535
 Rivinus, *Andr. Flor.* 437.
 445. 446. 531. 535. 804
 Robertus, *Io.* 42. 98. 321.
 426. 431. 601
 Robertus de Monte 88. 675
 Rochemaillet, *Gabr. Mich.*
 825
 Roellius, *I. Al.* 71
 Roelsig, *Car. Gottl.* 816. 856.
 Roevers, *Math.* 49. 555.
 589
 Rogerius 108
 de Rosate, *Alber.* 632
 Rosenthal, *Fr. Aug.* 868
 Rosenthal, *Henr.* 972
 Rossmann, *And. El.* 959.
 963. 966
 Rotgerfius, *Arn.* 56
 Roth, *Io. Rich.* 924
 de Roye, *Franc.* 697
 Ruckerus, *Io. Conr.* 57. 72.
 97. 174
 de la Rue, *Tuffanus* 286.
 289
 Ruhnkenius, *Dav.* 573. 585.
 Rumpel, *Herm. Ern.* 29
 Rumpff, *Io.* 708
 Rundius, *Iust. Fried.* 645
 Rupertus, *Christ. Adam.* 65.
 94. 310. 316. 321. 323.
 461
 Ruffardus, *Lud.* 115. 129.
 158. 424. 598
 Rutgerfius, *Ianus* 104.
 Rutilius, *Bernh.* 536
 Rygerbos, *Franc.* 65. 73. 97
 Rymerus 741
- S.
- Sabinus, *Franc. Flor.* 200.
 203. 290
 Sagittarius, *Casp.* 531
 de Sahme, *Reinh. Fried.* 733
 Salicetus, 154
 Salmasius, *Claud.* 178. 190.
 194. 242. 484. 565. 618
 Salmuth, *Henr.* 66
 Salvianus 468
 Sammet, *I. Gottfr.* 57. 130
 Sanctius, *Franc.* 179
 Saresburiensis, *Io.* 88
 Sauer, *Abr.* 798
 Scaliger, *Ios.* 242. 372. 552
 Scaliger, *Iul. Caesar* 203
 Schannat, *Io. Frid.* 159. 700.
 704. 748. 788
 Schaumburg, *Io. Gottfr.* 220.
 222. 224. 225. 226. 229.
 230. 231. 235. 240. 287.
 298. 299. 300. 301. 720.
 723. 964
 Schauroth, *Eber. Christ.* 942.
 Schedius, *El.* 853
 Schefferus, *Io.* 279
 Scheidemantel, *Henr. Gottfr.*
 34
 Scheidtius, *Chr. Lud.* 718.
 745. 746. 751. 821. 974
 Scheinius, *Calixt.* 777
 de Schellwitz, *Iust. Christ.*
Ludw. 825
 Scherzcius, *I. Ge.* 756. 787.
 788. 815. 835
 Schilter, *Io.* 234. 236. 257.
 271. 295. 379. 414. 437.
 445. 625. 680. 682. 684.
 686. 710. 711. 716. 722.
 750. 758. 762. 784. 785.
 793. 805. 810. 833. 834.
 835. 843. 844. 869. 879.
 882. 899. 901. 915. 916.
 925. 935. 936
 Schlegelius, *Io. Henr.* 176
 Schmaufius, *I. Iac.* 893. 924
 Schminckius, *Henr.* 407
 Schmid, *Carl. Chr. Ludw.*
 837

Schmidt

- Schmid *Io. Chr.* 837.
 Schmidt *Ant.* 943
 de Schmidt, *Casp.* 791. 805
 Schmidt, *I. Erdm.* 943
 Schmuckius, *Guil.* 438
 Schnaubert, *Andr. Ios.* 959.
 969
 Schneider, *Io. Esaias* 813
 Schoepflinus, *I. Dan.* 760.
 793
 Scholasticus, *Io.* 643
 Schomberg, *Alex. C.* 35
 Schookius, *Mart.* 491
 Schottus, *Andr.* 817
 Schottus, *Aug. Fried.* 77.
 126. 132. 150. 165. 438.
 639. 718. 749. 754. 756.
 767. 771. 772. 785. 787.
 795. 798. 857. 912
 Schrader, *L. A. G.* 770. 793
 Schroeder, *Gerh.* 381
 Schroeter, *I. Ern.* 863
 Schuback, *Iac.* 751. 768
 Schubart, *Ge.* 32. 223
 Schubert, *Car. Fr.* 378. 380
 Schütze 837
 Schulting, *Ant.* 31. 54. 70.
 92. 105. 136. 154. 167. 168.
 171. 198. 207. 268. 332.
 339. 340. 348. 366. 367.
 372. 378. 398. 401. 418.
 449. 459. 484. 486. 500.
 515. 526. 530. 532. 538.
 539. 541. 542. 543. 545.
 546. 547. 548. 549. 552.
 553. 554. 555. 556. 557.
 558. 560. 565. 618. 620.
 623. 626. 628. 687
 Schumann, *Gottfr.* 893
 Schurzfleisch, *Conr. Sam.*
 214. 752
 Schwaan, *Pet. Fr.* 943
 Schwarz, *Alb. Georg.* 767
 Schwarzius, *Chr. Gottl.* 76.
 84. 86. 88. 90. 93. 115.
 141. 142. 143. 145. 146.
 147. 148. 149. 151. 244.
 463. 901. 921
 Schwartzius *Ioach. Io.* 58.
 103
 Schweder, *Gabr.* 288. 942
 Scioppius, *Casp.* 169
 Scribonius Largus 263
 Scrimgerus, *Henr.* 163
 Sedulius 548
 Seemiller, *Sebast.* 116. 117.
 118. 147. 148. 149. 150.
 157
 Seger, *Io. Theoph.* 33. 320.
 531. 533. 857
 de Selchow, *I. Henr. Chr.*
 33. 631. 663. 694. 736. 756.
 879
 de Senkenberg, *H. Chr. L.*
 B. 77. 662. 666. 696. 703.
 704. 734. 740. 741. 744.
 750. 752. 753. 754. 755.
 765. 766. 771. 773. 776.
 777. 782. 784. 785. 786.
 787. 788. 789. 790. 794.
 795. 796. 797. 802. 807.
 810. 813. 814. 816. 817.
 820. 836. 840. 852. 856.
 875. 919. 923. 924. 930.
 934. 959. 960. 962. 965
 Seneca 46. 201. 210. 225.
 232. 234. 237. 240. 244.
 249. 251. 254. 256. 259.
 263. 264. 267. 278. 283.
 287. 288. 293. 294. 299.
 302. 303. 304. 305. 364.
 403. 410. 460. 513. 595.
 616. 722
 Servius 267. 332. 347
 Sextus *Empiricus*, 15. 227
 Siccama *Sibrandus Tetardus*
 791. 816
 Sichar

- Sichardus, *Io.* 540. 542. 547.
 549. 551. 818
 Sickel, *Io. Conr.* 318. 533
 Sidonius Apollinaris 365.
 699
 v. Sieber, *Corn.* 589. 590
 Siebenkees, *Io. Chr.* 837
 Sigonius, *Car.* 466
 Silberrad, *Io. Mart.* 34. 717
 Simeo, *Magister* 644
 Simplicius 244. 256. 266. 279.
 280. 284
 Sincerus, *Conr.* 732
 Sirmondus, *Iac.* 136. 641.
 642. 646. 758
 Skinnerus, *Steph.* 723
 Slevogt, *Io. Phil.* 39. 220.
 221. 231. 250. 288. 293.
 395
 Socrates 461
 Solarzanus 261
 Sommersbergius 745
 Somner, *Guil.* 723. 724
 Sophocles 198
 Sozomenus 493. 560
 Spangenberg, *Ge. Aug.* 127.
 128. 156. 158. 165. 959
 Spanhemius, *Ex.* 83. 561.
 805
 Spartianus 318
 Spegelius, *Haquin.* 723
 Spelmann, *Henr.* 642. 694.
 697. 723. 724. 759. 833
 Spener, *Iac. Car.* 899. 901.
 960. 961. 968
 Sperlingius, *Otto* 693
 Spies, *Ge. Alb. Chr.* 804
 Spittler, *Lud. Thim.* 643
 Stanleius, *Thom.* 299
 Statius 643
 Steckius, *I. Chr. Wilh.* 664
 Steenwinkel, *Ian.* 535
 Steger, *Hadr.* 348. 397. 535.
 Steiert, *Franc. Xav.* 857
 de Stein, *Ioach. Luc.* 733.
 877. 890
 Stephanus, *Matth.* 26
 Stephanus, *Robertus* 119
 Stiernhielmus, *Georg.* 723.
 835
 Stivius, *Chr. Gottl.* 77
 Stobaeus 255. 294. 301
 Stollus, *Gottl.* 765
 Stockmann, *Aug. Corn.* 34.
 221. 443. 446
 Strabo 222
 Strauch, *Io.* 187. 196. 378.
 434. 536. 547. 637. 661.
 666. 670. 673. 692. 972
 Strodtmann, *I. Chr.* 810.
 836
 Strube, *Iul. Melch.* 942. 979.
 984
 Struben, *Dav. Ge.* 705. 710.
 804. 864
 Struchtmeier, *Petr. Lud.* 589
 Strunzius, *Fried.* 176
 Struvius, *Burch. Gotthelf.* 32.
 82. 92. 107. 115. 125. 155.
 160. 703. 705. 715. 738.
 782. 912. 926. 954. 957.
 968
 Struvius, *Fr. Gottl.* 835.
 894. 959
 Struvius, *Ge. Adam.* 318.
 595. 596. 614.
 Stryck, *Sam.* 378. 681. 722.
 802. 827. 862. 868. 869
 Sturmer, *Chr. Guil.* 700
 Stuvén, *Petr.* 868
 Suallenbergius 575. 590
 Suaresius 164. 356. 572. 574.
 576. 584. 586
 Suetonius 14. 19. 203. 222.
 307. 308. 309. 322. 323.
 363. 403. 518
 Suidas 224. 229
 Sundermahler, *I. Iac. Ioh.* 943
 Surius

Surius, *Laur.* 641
 Surlandus, *Io. Iul.* 898
 Symmachus 457
 Syphrianus, *Ant.* 125

T.

Tabor, *Io. Otto.* 464
 Tacitus 185. 196. 227. 229.
 230. 236. 307. 308. 309.
 312. 314. 315. 322. 323.
 461. 526. 691. 693. 700.
 703. 704. 735. 840. 853.
 974
 Tafinger, *Fr. Guil.* 975
 Tanuccius, *Bernh.* 76. 93
 Tatianus 758. 834
 Taubmann, *Fried.* 291
 Taurellius, *Lael.* 63. 64. 82.
 83. 85. 87. 92. 110. 124. 133
 Telgmann, *Rud. Fr.* 32
 Tenzel, *Guil. E.* 772
 Terentius 201. 203. 208
 Terrason, *Ant.* 32. 265
 Tertullianus 209. 260. 341.
 410
 Teucher, *Ludov.* 590
 Textor, *Fr. Io.* 26
 Thalelaeus 782
 Theodoricus 203
 Theophilus 136. 137. 138.
 139. 141. 175
 Thibaut, *A. T. I.* 36
 Thoering, *Bened.* 894
 Thomafius, *Chr.* 23. 33. 38.
 255. 324. 509. 532. 732
 Thuanus, *Iac. Aug.* 92
 Thucelius, *Cassand.* 912
 Thulemarius, *Henr. Gunth.*
 898. 900. 901. 919. 920
 Tilius, *Io.* 544. 645. 814
 Tillemontius, *Sebast. Nan.* 228
 Titius, *Gottl. Gerh.* 827
 Tollner, *C. Lud.* 916
 de Toullieu, *Petr.* 56. 184.
 269. 357. 535

Tornovius 761
 Treckelius, *Albr. Dietr.* 33.
 577
 Trefenreuter, *Io. Ulr. Chr.*
 856
 Treuer, *Gottl. Sam.* 905. 906.
 927
 Trewenschroeter, *El. Const.*
 466
 Trotzius, *Christian Henr.* 21.
 34. 47. 66. 307. 308. 368
 Turckius, *Guil.* 856
 Turnebus, *Hadr.* 251. 396
 a Turre, *Phil.* 79
 Turcremata, *Io.* 657
 Twaites, *Edm.* 833
 Twysden, *Roger* 724
 Tydemann, *Meinh.* 14. 57.
 202. 320. 346. 396. 533

V.

Valerius Maximus 268
 Valerius, *Probus* 60
 Valefius, *Henr.* 15. 51
 Valla, *Laurent.* 168. 200.
 201. 203. 219
 Valla, *Nicol.* 204
 Varro, 106. 201. 242
 Vavassor, *Franc.* 218
 Velleius, *Paterc.* 224
 Verduyn, *Casp.* 261. 264. 271
 ab Vffenbach, *Zach. Conr.* 790
 Vghellius, *Ferd.* 78. 675
 Vhlius, *Io. Fr. Lud.* 31. 34.
 65. 398. 467. 483. 490
 532. 534
 Vicat R. *Phil.* 26
 Vidania, *Diego Vincent.*
 462. 464
 Vinnius, *Arnold.* 96. 192.
 339. 378. 379. 422. 681.
 683. 686. 720
 Vintimillius, *Iac.* 92. 122
 Vir.

- Virgilius 106. 190. 263. 264.
 409. 410
 Vitalis, *Ordericus* 88
 Vitriarius, *Phil. Rheinh.* 913.
 919
 Vitruvius, *Caius* 733
 Vlſilas 834
 Vlpianus 292
 Vngebauer, *Erasm.* 220
 Vnger *Io. Christ. Franz.*
Ignat. 734. 959
 Voelkel, *L.* 35
 Voellius, 660
 Voetius, *Io.* 98. 284. 379
 Voorda, *Bavius* 535
 Voorda, *Iac.* 30. 49. 53. 321.
 628
 Vopiscus, *Flav.* 674
 Vossius, *Gerh. Io.* 190. 202.
 208. 219. 242. 433. 724
 Vrſtifius, *Christ.* 965. 974
 van Vryhoff, *Hub. Greg.* 49.
 50. 53. 57. 59. 102. 154.
 458. 592
 Vulteiſus, *Herm.* 681. 688

 W.
 de Waag, *Alard. Rudolph.*
 129
 von Wachendorf, *Corn. Ant.*
 155. 491. 628
 Wachter, *Io. Ge.* 723. 759.
 835
 Wadding, *Luc.* 727
 Waechtler, *Christfr.* 33. 96.
 135. 357. 599. 602
 Wagner, *Christ.* 192
 Waitzenegger, *Franc. Leop.*
 894
 Walch, *B. G.* 787
 Walch, *Car. Fried.* 18. 33.
 34. 43. 71. 138. 140. 146.
 218. 231. 266. 282. 313.
 487. 615. 679. 711. 736.
 737. 745. 747. 754. 755.
 756. 761. 768. 794. 796.
 797. 798. 811. 831. 837.
 845. 848. 870. 880. 885
 Walch, *Chr. With. Franc.*
 47. 656
 Walch, *Io. Ern. Imm.* 16
 Walch, *Io. Ge.* 643. 647
 Waldinus, *Io.* 246
 Waldschmidt, *Io. Wilh.* 806.
 968
 van de Water, *Io.* 48. 49. 50.
 53. 57. 71. 95. 99. 105.
 129. 134. 153. 358. 395.
 484. 600
 Wegelinus 784. 857
 Wegner, *Henr.* 26
 de Weingarten, *Io. Iac.* 798
 Weifs, *Phil. Fr.* 134
 Wendelinus, *Gottfr.* 694.
 724. 758. 814
 Werlhof, *Io.* 682
 Wernher, *Io. Fr.* 733
 Wesselingius, *Petr.* 279
 Wessenbecius, *Matth.* 443
 Westenbergh, *Io. Ortio.* 408.
 427. 534
 de Westphalen *Ern. Ioach.*
 693. 694. 695. 739. 741.
 743. 745. 751. 752. 753.
 754. 755. 761. 763. 765.
 766. 769. 770. 771. 792.
 793. 795. 797. 802. 805.
 808. 811. 813. 819. 823.
 824. 839. 841. 842. 852.
 871. 872
 de Wette, *Io. Alb.* 772
 Weyer, *Io. Maur.* 867
 Wiarda, *Tilem. Dorothe.* 837
 van Wicht, *Matthaeus,* 789.
 790
 Wieling, *Abr.* 42. 53. 54. 55.
 57. 69. 71. 86. 93. 96. 104.
 171. 183. 184. 318. 358.
 360.

360. 369. 397. 408. 422.
 425. 437. 439. 451. 476.
 539. 595. 596. 605. 610
 Wieselnd, *Io. Steph.* 813
 Wiefenhauer, *Iust. Car.* 534
 Wildvogel, *Christ.* 258. 853
 Wilkins, *Dav.* 642
 Willeramus, 833. 840. 845
 Wincklerus, *Abr. Gott.* 268.
 370. 905
 Wingartius, *Matth.* 695
 Wissenbach, *I. T.* 140. 206.
 208. 209. 261. 284. 471.
 476. 479. 480. 481. 482.
 483. 484. 485. 492. 493.
 494. 495. 496. 498. 499.
 502. 506. 509. 511. 515.
 517. 519. 528. 567
 Wittich, *Henr. Ge.* 36
 Wolbers, *Io.* 56
 de Wolf, *Christ. L. B.* 249.
 251
 Wolfhardt, *Paul. Phil.* 397.
 534. 535
 Wonflet, *Io.* 693
 Wormius, *Olaus* 723
 Wowerius, *Io. B.* 15. 289
 Wunderlich, *Io.* 26. 327. 417.
 533
 Würdtwein, *Steph. Alex.* 821
 Wurfel, *Lud. Aug.* 531
 Wybo, *Io.* 206. 208. 421.
 475. 476. 478. 480. 483.
 485. 492. 493. 496. 497.
 498. 499. 502. 503. 504.
 505. 506. 507. 509. 516.
 517. 526. 529
 X.
 Xyphilinus 228
 Z.
 Zabarella *Franc.* 466
 Zallwein, *Greg. Guil.* 643
 Zapfius, *G. Guil.* 791
 Zasius, *Vdalr.* 110. 544
 Zepernick, *Car. Fried.* 160.
 162. 164. 165
 Zerran, *Conr. Fr.* 871
 Ziegler, *Casp.* 38. 630. 631.
 632. 634. 651. 675. 728.
 892. 940. 946. 949. 955
 Ziegler, *Henr. Fried.* 837
 Ziletti, *Bapt.* 438
 Zirardinus, *Ant.* 551
 Zoannettus *Franc.* 250
 Zonaras 642
 Zosimus 227
 Zuichem, *Vigl.* 577. 578.
 579. 612.

INDEX SECVNDVS

LEGVM

HOC IN LIBRO ADLEGATARVM ATQVE EXPLICATARVM

Loca iuris Anteiustiniani.

Ex Cui institutionibus.

Lib. I. tit. I. §. I. — 560.
565. 620.

— II. §. I — 207

— IV. §. 5 — 136

— — §. 6 — 136. 623

— VI. §. 3 — 616

Lib. II. tit. I. §. 4 et 5 — 340

— III. — 332

— VII. §. 8 — 486

— IX. §. 12 — 617

Ex Pauli libris sententiarum receptorum.

Lib. I. tit. I. §. 3 — 484

Lib. II. tit. XXVI. §. 14 —
525

Lib. III. tit. IV. §. 4 — 504

— — V. §. 14 — 519

Lib. IV. tit. IV. §. — — 332

— — — VII. §. 4 — 528

— — IX. §. 3 — 419. 510.
562

Lib. V. tit. IV. §. 14 — 628

— — tit. VI. §. 8 — 391

— — XII. §. I — 270.

271

— — XXI. §. I — 513

— XXIII. §. I — 528. 529

— XXV. §. I — 528

— — §. 8 — 516

Ex Vlpiani corpore

Tit. VII. §. I — 526

XI. §. I — 501

— §. 3 — 615

— §. 11 — 516

— §. 24 — 496

— §. 25 — 479

— §. 28 — 292. 311. 332

Tit. XX. §. 6 — 544

— — §. 7 — 504

— — §. 13 — 502. 503

Tit. XXIV. §. 6 — 487

Tit. XXV. §. 3. — 502

Tit. XXV. §. 13 — 502

Ex Collatione legum Mosai- carum et Romanarum.

Tit. I. §. 2 — 366. 373

— — §. 3 — 366

— — §. 4 — 366

— — §. 12 — 366

Tit. II. §. 2 — 361

Tit. — §. 6 — 366

Tit. IV. §. 5 — 361

Tit. XV. §. 3 — 212

Ex

Ex Codice Gregoriano.

Lib. II. tit. IV. si maior fuerit probatus
lex vn. 332

Ex Codice Theodosiano.

Lib. I.

Tit. I. de const. Princ.
l. 1 — 453. 460
l. 2 — 452
Tit. IV. de Responsis prudent.
l. vn. — 106. 552. 557.
562. 564. 565
Lib. II.
Tit. I. de iurisdic.
l. 8 — 450
Tit. II. Ne in sua causa quis iud.
l. 1 — 455
Tit. VI. de tempor. cursu et reparat. denunt.
l. 2 — 453
Tit. VII. de dilationibus
l. 3 — 453
Tit. VIII. de feriis
l. 21 — 455
Tit. XIII. de act. ad potent. transl.
l. vn. — 463
Tit. XVI. de integri restitut.
l. 1 — 463
Tit. XVII. de his, qui ven. aet. impetr.
l. 1 — 452
Tit. XIX. de inoffic. test.
l. 1 — 454
l. 3 — 453. 454
l. 6 — 456
l. 27 — 453
Tit. XXIV. famil. ercisc.
l. 1 — 455
Tit. XXVI. fin. regund.
l. 3 — 453
Tit. XXXI. quod iussu
l. vn. — 455

Tit. XXXII. de peculio

l. un. — 455

Lib. III.

Tit. L. de contrahend. emt.

l. 2 — 546

l. 6 — 860

Tit. V. de sponsal. et ant. nupt. donat.

l. 2 — 452

l. 4 — 453

Tit. VIII. de sec. nupt.

l. 2 — 304

Tit. X. si nupt. ex rescript. pet.

l. vn. — 521. 523

Tit. XII. de incestis nupt.

l. 3 — 521. 522. 526

Tit. XIII. de dotibus.

l. 3 — 277. 455

l. vlt. — 526

Tit. XIX. de admin. et peric. tut.

l. 4 — 452

Lib. IV.

Tit. II. de diuersis rescriptis.

l. vlt. — 456

Tit. IV. de testam. et codic.

l. 3 — 452

l. 7 — 455. 527

l. 21 — 455

Tit. VIII. de liberali causa

l. 2 — 456

Tit. XXI. quorum bonor.

l. 1 — 452

Lib. V.

Tit. II. de bonis decurion.

l. vn. — 277

Tit. VII. de expositis

l. 2 — 454

Lib. VIII.

Tit. XVII. de iure liberor.

l. 2 — 459

l. 3 — ib.

l. vlt. — 456

Sss 2

Lib.

Lib. IX.

Tit. VII. ad leg. Iul. de ad-
ult.

l. 6 — 552

Tit. XII. de emend. serv.

l. 2 — 277

Tit. XVI. de maleficis et
math.

l. 3 — 514. 527

Tit. XXXIV. de abolit.

I — 159

Tit. XXXX. de poenis

l. 16 — 159

l. 17 — 461

Lib. XI.

Tit. II. de annona et tributis

l. 3 — 456

Tit. VII. de Exaction.

l. 3 — 455

Lib. XII.

Tit. I. de decurionibus

l. 63 — 515

Tit. XVIII. si curial. rel. ciuit.

l. 2 — 159. 463

Lib. XV.

Tit. II. de aquaeductu

l. 5 — 455

l. 6 — ib.

Tit. V. de spectaculis

l. ult. — 455

Lib. XVI.

Tit. V. de Haereticis

l. 1 — 159. 463

Tit. VII. de apostatis

l. 3 — 206

Loca iuris Iustiniani.

Constitutio omnem

§. 1 — 362

§. 2 — ib.

§. 3 — 576

Constitutio Deo auctore

§. 2 — 490

§. 7 — 473

Constitutio tanta

§. 10 — 368. 482

§. 21 — 571

Ex Institutionibus.

Prooemium.

§. 2 — 528

§. 3 — 576

§. 6 — 528

Lib. I.

Tit. I. de iustitia et iure

§. 1 — 135

§. 3 — ib. 255

Tit. II. de iure natur. gent.
et civ.

pr. — 237. 413

§. 1 — 413

§. 6 — 491

§. 8 — 310

Tit. III. de iure personarum

§. 1 — 218

§. 2 — 277

Tit. V. de libertinis

§. 1 — 565

Tit. VI. qui et quibus ex
causis manumittere non
possunt

§. 7 — 218. 499

Tit. X. de nuptiis

§. 1 — 520

§. 3 — 137

§. 4 — 136. 523

Tit. XI. de adoptionibus

§. 10 — 612

Tit. XIV. Qui testamento tu-
tores dari possunt

§. ult. — 139

Tit. XV. de legitima agnat.
tut.

§. 2 — 140

Tit. XVII. de legit. patro-
nor. tutel.

pr. 616

Tit.

Tit. XXI. de auct. tutor.

§. vlt. — 496

Tit. XXII. quibus mod. tut.
fin.

pr. — 218. 332

Tit. XXIV. de satisdat. tut.
vel curat.

pr. — 613

Lib. II.

Tit. I. de rer. diuisione

pr. — 218

§. I — ib.

§. 9 — 137

§. 15 — 302

§. 25 — 311. 339. 343

§. 34 — 340

§. 37 — 271

Tit. VII. de donationibus.

§. I — 338

Tit. X. de testamentis ordi-
nand.

§. I — 140

§. 10 — 499

Tit. XI. militari test.

pr. — 141

§. I — 618

Tit. XII. succession. sublatis.

§. 2 — 494

Tit. XVI. de pupill. subst.

pr. — 140

Tit. XX. de legatis

§. 3 — 485. 486

§. 31 — 219

Tit. XXII. de fideicom. he-
red.

§. 7 — 479. 480. 499

Lib. III.

Tit. I. de hereditat. quae ab
int.

§. 14 — 137

Tit. VIII. de success. libert.

§. 3 — 495

Tit. XIV. quibus modis re
contrah.

§. fin. — 96

Tit. XXII. de ex consensu
obligatione

§. vlt. — 415

Tit. XXIII. de emt. vendit.

pr. — 334

Tit. XXVI. de mandato

§. 8 — 334

Tit. XXVII. de obligat. quasi
ex contract.

§. 2 — 218

Lib. IV

Tit. I. de obligat. quae ex de-
licto.

§. 2 — 243

§. 6 — 140

Tit. IV. de iniuriis

pr. — 141

Tit. VI. de actionibus

§. 7 — 402

Tit. VIII. de noxalibus action.

pr. — 219

Tit. XI. de satisfactionibus

§. vlt. — 499

Tit. XVI. de poen. tem. litig.

§. I — 498

Tit. XVIII. de publicis iudic.

§. 4 — 526. 528

§. 5 — 528

§. 7 — 528. 529

Ex Digestis.

Lib. I.

Tit. I. de iustit. et iure.

l. 1. §. I — 236. 254

— §. 2 — 888

— 3 — 237. 249

l. 3 — 80

l. 4 — 277

l. 6 — 859

l. 10 — 254

Tit. II. de orig. iuris.

l. 2 — 62. 490. 492

— §. 2 — 64

Sss 3

l. 2

- l. 2. §. 3 — 95
 — §. 4 — 96
 — §. 17 — 325
 — §. 35 — 238
 — §. 38 — 174
 — §. 40 — 174
 — §. 41 — 225. 239
 — vlt. — 229. 230. 306.
 307. 308. 310. 312. 316.
 321. 322. 325. 329. 399
 Tit. III. de legibus.
 l. 1 — 176. 958
 l. 2 — 175. 195. 254
 l. 3 — 175
 l. 6 — ibid.
 l. 10 — 211
 l. 11 — 341
 l. 13 — 80
 l. 15 — 238
 l. 17 — 230
 l. 20 — 228. 329
 l. 21 — 28
 l. 25 — 8
 l. 27 — 36
 l. 29 — 18
 l. 34 — 625
 l. 38 — 38. 64
 l. 39 — 963
 Tit. IV. constit. princip.
 l. 1 — 490
 l. 2 — 102
 Tit. V. de statu hominum
 l. 2 — 365. 405
 l. 4. §. 1 — 278
 — §. 2 — 242
 — §. 3 — ib.
 l. 5. §. 1 — 494. 516. 517
 — §. 3 — 186
 l. 6 — 565
 l. 14 — 417. 418. 419. 510.
 561
 l. 26 — 275
 Tit. VI. de his qui sui vel al.
 iur.
 l. 2. pr. — 190
 Tit. VII. de adoptionibus.
 l. 2 — 493
 Tit. VIII. de diuis. rer.
 l. 6. §. 5 — 174
 l. 7 — 186
 l. vlt. — 627
 Tit. IX. de senatoribus
 l. 7. §. 1 — 316
 l. vlt. §. 1 — 493. 498
 Tit. XV. de officio praefecti
 vigil.
 l. 1 — 201
 Tit. XVI. de officio procons.
 l. 3 — 862
 l. 6. §. 1 — 570
 — §. vlt. — 188
 Tit. XVIII. de offic. praesid.
 l. 7 — 405
 l. 9 — 2 — 495
 l. vlt. — 201
 Tit. XIX. de offic. procur.
 Caes.
 l. 3. pr. — 29
 Lib. II.
 Tit. I. de iurisdictione
 l. 1 — 166
 l. 7. pr. — 495
 l. 6. — 103
 l. 11 — 341
 Tit. IV. de iniur. vocando
 l. 2 — 602
 l. 15 — 129
 l. 20 — 56. 599
 l. 24 — 500
 l. vlt. — 495. 500. 510
 Tit. VIII. Qui satisfacere co-
 gantur
 l. 8. §. 5 — 593
 l. 10. §. 1 — 53
 Tit. XI. si quis cautionibus
 l. 2 — 383
 Tit. XII. de feriis et dilat.
 l. 1 — 497. 507

— §. 2 — 506

l. 6 — 506

Tit. XIV. de pactis

l. 2. pr. — 389

— §. 1 — ib.

l. 7. §. 14 — 520

— §. 16 — 279

— §. 18 — 354

l. 21 — 603

l. 23 — 375

l. 24 — 388

l. 25 — 375

l. 27 — 375

— pr. — 315

l. 32 — 388

l. 39 — 7. 8

l. 44 — 191

l. 58 — 319

l. 60 — 699

Tit. XV. de transaction.

l. 2 — 383

l. 3 — 357

— 1 — 380

l. 6 — 231. 376. 377. 381

l. 8. §. 11 — 189

l. 14 — 182. 357. 610

l. 15 — 484. 510

Lib. III.

Tit. I. de postulando

l. 1 — 383

— pr. — 362

— §. 1 — 363

— §. 3 — 315. 363

— §. 4 — 363

— §. 5 — ib.

— §. 7 — ib. 365

Tit. II. de his qui not. infam.

l. 1 — 304

l. 2. §. vlt. — 316

l. 6. §. 1 — 602

l. 8 — 305

l. 9 — 303

l. 10 — 305

l. 11 — ib.

— §. 3 — 170

— 13 — 377

— 22 — 103

Tit. III. de procuratoribus

l. 76 — 238

Tit. V. de negot. gestis.

l. 1 — 409

l. 3 — ib.

— pr. — 408

— 5 — 409

— 8 — 409

l. 10 — ib.

— §. 1 — 317

l. 12 — 409

l. 14 — ib.

l. 19 — 348

l. 20 — 409

l. 21. §. 1 — 408

l. 31. §. 4 — 48

l. 34 — 100

l. 35 — 198

l. vlt. — 333

Tit. VI. de calumniator.

l. 1. pr. — 411

— §. 1. — 72

Lib. IV.

Tit. I. de in integrum restit.

l. 1 — 363

l. 7 — 430

Tit. II. quod metus causa.

l. 25. §. 5 — 256

Tit. III. de dolo malo

l. 5. §. 6 — 519

l. 9. §. fin. 499

l. 10 — 495

l. 11 — 505

l. 19 — 845

l. 21 — 320. 377

l. 31 — 340

Tit. IV. de minoribus.

l. 6. §. 7 — 348

— §. 20 — ib.

l. 11. §. 7 — 320

l. 18 — 64

Sss 4

l. 27.

- l. 27. §. vlt. — 502. 504
 l. 32 — 332
 l. 33 — 325
 l. 35 — 699
 Tit. V. de capite minutis
 l. 7 — 69. 70. 494
 Tit. VI. Ex quibus caus. maior.
 l. 9 — 428
 l. 15. §. 3 — 183
 — §. vlt. — 210
 l. 19 — 181
 l. 23. §. 1 — 181
 l. 30 — ib.
 Tit. VIII. de receptis
 l. 21. §. 9 — 315
 l. 32. §. 16 — 65
 l. 36 — 497. 502. 506
 l. 40 — 319
 Tit. IX. Nautae caup.
 l. 1. §. 3 — 103
 l. 3. §. 1 — 197. 277.
 l. 40 — 174
 Lib. V.
 Tit. I. de iudiciis.
 l. 1 — 360
 l. 2. §. 6 — 568
 — §. 1 — 201
 l. 6 — 383
 l. 22 — 388
 l. 28. §. 5 — 230
 — §. vlt. — 276
 l. 56 — 387. 388
 l. 66 — 7. 8
 l. 70 — 265
 l. 76 — 226. 243. 294. 295
 Tit. II. de inofficioso testam.
 l. 4 — 184
 l. 8. pr. — 361.
 l. 17 — 176
 Tit. III. de heredit. petit.
 l. 11 — 428
 l. 13. §. 6 — 348
 — §. 8 — 428. 429
 l. 18. — pr. 344
 l. 20. §. 6 — 317
 — §. 11 — 208
 — §. 18 — 385
 l. 23. §. 3 — 428
 l. 25 — 187. 567
 — §. 13 — 200
 — §. 15 — 206
 l. 27 — 271
 l. 32 — 135
 l. 36. §. 1 — 190
 l. 40 — 343. 682
 Tit. IV. si pars hereditatis pe-
 tatur.
 l. 8 — 389. 390
 l. vlt. — 129
 Lib. VI.
 Tit. I. de rei vindicat.
 l. 1 — 135
 l. 5 — 230
 l. 23. §. 3 — 340
 — §. 5 — 231
 l. 27. §. 5 — 299
 l. 36 — 608
 l. 61 — 294. 324. 339
 l. 62 — 345
 — pr. — 288
 Tit. II. de public. in rem act.
 l. 1 — 50
 l. 9 — 110. 511
 l. 10 — 511
 Lib. VII.
 Tit. I. de usufructu.
 l. 7. §. 3 — 319
 l. 12. §. 5 — 321
 l. 13. §. 5 — 208
 l. 15 — 56
 l. 17 — 319
 l. 25. §. 1 — 321
 l. 25. §. 6 — 352
 l. 27. §. 1 — 255
 l. 32 — 334
 l. 33 — 345
 l. 41 — 187
 l. 60. §. 1 — 391
 l. 68.

l. 68 pr. — 271
 Tit. II. de usufructu adcrefc.
 l. 1 §. 2 — 80
 Tit. IV. quibus modis vfus
 fructus
 l. 10 — §. 1 — 298
 — §. 5 — 298
 Tit. V. de usufructu ear. rer.
 l. 2 — 288. 289. 511
 l. 3 — 43. 313. 334. 511
 Tit. VIII. de vfu et habitat.
 l. 7 — 255
 l. 10 — 193
 — §. 2 — 334
 l. 12. §. 1 — 313
 l. 12. 1 — 606
 Lib. VIII.
 Tit. I. de feruitutibus
 l. 4 — 348
 l. 10 — 317
 l. 15 — 56
 Tit. II. de ferv. P. V.
 l. 7 — 174
 l. 19 — 318
 l. 30. §. 1 — 65
 Tit. III. de ferv. P. R.
 l. 1 — 421
 l. 3 — 386
 l. 5 — 385
 — 1 — 315
 l. 24 — 174. 314
 l. 37 — 192
 Tit. IV. Commun. praedior.
 l. 1 — 420. 421
 Tit. V. fi feruitus vind.
 l. 8. §. 5 — 681
 Lib. IX.
 Tit. I. fi quadrupes pauper.
 l. 1. §. 3 — 302
 Tit. II. ad legem Aquil.
 l. 6 — 324
 l. 13 — 268
 l. 15 — 355
 l. 27. §. 5 — 211
 — §. 11 — 322

— §. 21 — 329
 l. 29. §. 1 — 313
 — §. 4 — 190
 l. 30. §. 3 — 211
 l. 40 — 680
 l. 51 — 329. 355
 l. 52. §. 1 — 190
 — §. 2 — 329
 Tit. III. de his, qui effude-
 rint vel deiec.
 l. 1. §. 5 — 495
 l. 5. §. 8 — 199
 — §. vlt. — 628
 Tit. IV. de noxalibus action.
 l. 2 — 320
 l. 24 — 73
 l. 29 — 187
 Lib. X.
 Tit. II. famil. ercif.
 l. 5 — 98
 l. 24 — 684
 l. 25. §. 8 — 180
 l. 36. fin. — 110
 l. 44. §. 4 — 498
 l. 55 — 360
 l. vlt. — 173
 Tit. III. communi diuid.
 l. 6. §. 3 et 4 — 315
 l. 14 — 389
 l. 20 — 56
 l. 28 — 348
 Tit. IV. ad exhibendum
 l. 3. §. 6 — 65
 — §. 9 — 293. 339
 l. 9. §. 3 — 301
 Lib. XI.
 Tit. III. de feruo corrupto
 l. 1. §. 3 — 211
 Tit. V. de aleatoribus.
 l. 4 — 103
 Tit. VI. fi mensor falsum mod.
 l. 1. §. 1 — 602
 Tit. VII. de religiofis.
 l. 1 — 408. 409
 Sss §

- l. 8 — 493
 l. 14. §. 8 — 208
 — §. 13 — 333
 l. 34 — 601
 l. 35 — 243. 246
 l. 42 — 307
 l. 43 — 432. 601
 l. 44. §. 1 — 53
 Tit. VIII. de mortuo inferend.
 l. 2 — 257. 263
 Lib. XII.
 Tit. I. de rebus cred.
 l. 1 — 362. 363
 l. 2. §. 1 — 182. 425
 — §. 2 — 241
 — §. 3 — 184
 l. 3 — 425
 l. 9. §. 9 — 313
 l. 9. §. vlt. — 321
 l. 13. §. 2 — 431
 l. 14 — 321. 520
 l. 15 — 53
 l. 20 — 18. 329
 l. 21 — 390
 l. 22 — 178. 324
 l. 23 — 326
 l. 38 — 191
 l. 40 — 178. 500
 l. 42 — 317
 l. vlt. §. vlt. — 385
 Tit. II. de iureiurando
 l. 11. §. 13 — 64
 l. 16 — 410. 411. 596
 l. 28. §. 1 — 325
 l. 31 — 377
 l. 34. — 595
 — §. 4 — 52. 53. 593. 596
 l. 37 — 593
 l. 42 — 337
 Tit. III. de in litem iurando
 l. 4 — 332
 Tit. IV. de condict. causa da-
 ta c. n. fec.
 l. 3. §. 7 — 317
 l. 7. pr. — 315
 l. 15 — 314
 Tit. V. de condict. ob tur-
 pem vel iniust.
 l. 4. §. 3 — 309. 321
 l. 6 — 322. 329
 Tit. VI. de condict. indeb.
 l. 23. §. 2 — 520
 l. 26. §. 12 — 230
 l. 38 — 178
 — pr. — 326
 l. 41 — 29. 318. 336
 l. vlt. — 210
 Lib. XIII.
 Tit. IV. de eo quod certo lo-
 co.
 l. 8 — 178
 Tit. V. de pecunia constituta
 l. 25. — §. 1 — 279. 280.
 Tit. VI. commodati.
 l. 5. §. 2 — 95
 — §. 4 — 277
 l. 16 — 428
 l. 18 — 95
 Tit. VII. de pignorat. actione
 l. 9. §. 2 — 402
 l. 13. §. 1 — 95
 l. 18. §. 2 — 272
 l. 19 — 187
 l. 22. pr. et §. 1 — 353
 l. 24. §. 1 — 29
 l. 31 — 326
 l. 33 — 4. — 194
 l. 41 — 41. 43
 Lib. XIV.
 Tit. II. de lege Rhodia de iactu.
 l. 8 — 381
 l. 9 — 369
 l. vlt — 83
 Tit. III. de institoria act.
 l. 5. §. 8 — 493
 l. 17. §. 1 — 333
 Tit. VI. de Scto. macedon.
 l. 1

l. 1. pr. — 614

l. 7. §. 3 — 425

l. 9. §. 1 — 321

Lib. XV.

Tit. I. de peculio.

l. 3. §. 8 — 316

l. 4. §. pen. — 201

l. 9. §. 7 — 266

l. 17 — — 315

l. 30. pr. — 316

l. 50 — 345

Lib. XVI.

Tit. I. ad Sc̄tum. Velleian.

l. 19. §. 1 — 326

l. 65. §. 1 — 327

Tit. II. de compensat.

l. 19 — 178. 189

l. 20 — 29

Tit. III. depositi.

l. 1 — 101

— §. 4 — 53

— §. 32 — 52

— §. 33 — 94

— §. 41 — 309

l. 24 — 356

l. 25. §. 1 — 356

l. 26 — 192

l. 31. §. 1 — 428

l. 32 — 313. 602

Lib. XVII.

Tit. I. mandati.

l. 3. §. 2 — 348

l. 4. — 334

l. 33 — 335

l. 39 — 316. 318

l. 40 — 333

l. 45. §. 7 — 315

l. 56. pr. — 404

l. 57 — 178

l. 60. §. 4 — 192

Tit. II. pro socio.

l. 1. pr. — 509

l. 30 — 628

l. 27 — 616

l. 52. §. 2 — 187

— §. 3. 48. 276

— §. 18 — 315

— 65. §. 5 — 191

l. 69 — 178

Lib. XVIII.

Tit. I. de contrah. emt. et

l. 1 — 335. 345. 384

— §. 1 — 195

l. 7. §. 1 — 104

l. 8 — 606

l. 9. §. 2 — 301

l. 18. §. 1 — 174

l. 21 — 7

l. 39. §. 1 — 382

l. 40 — 101

l. 43. §. 2 — 291

l. 45 — 187. 471

l. 46 — 502. 507

l. 47 — 511

l. 48 — 511

l. 57 — 510

l. 58 — ib.

l. 62 — 507. 699

l. 72 — 181

l. 79 — 323

Tit. II. de in diem addict.

l. 4. §. 3 — 385

Tit. III. de lege commissor.

l. 4. pr. — 341. 342

Tit. IV. de hereditate vel act.
vend.

l. 2 — 425

Tit. V. de rescindenda vendit.

l. 10 — 198

Tit. VI. de peric. et commod.
rei vend.

l. 1. §. 3 — 255

l. 2. §. 1 — 277

l. 17 — 104

Tit. VII. de servis exportan-
dis.

l. 6 — 292. 350

l. 7 — 104. 291. 292

Lib.

Lib. XIX.

Tit. I. de actionibus emti vend.

- l. 6. §. 4 — 324
- l. 13. §. 8 — 390
- l. 11. §. 18 — 99. 605
- l. 17. §. 6 — 225
- l. 24. §. 2 — 325
- l. 43 — 349
- l. 45 — 326
- l. 49 — 288
- l. 51 — 187

Tit. II. Locati.

- l. 19. §. 2 — 319
- l. 30 — 202
- l. 51 — 134
- l. 59 — 394
- l. 60. §. 5. — 55. 344

Tit. IV. de rerum permut.

- l. 1 — 384

Lib. XX.

Tit. I. de pignoribus et hypoth.

- l. 1. §. 3 — 189
- l. 5 — 402
- l. 11. §. 1 — 194
- l. 15 — 360
- l. 16. §. 1 — 180
- l. 19 — 390
- l. 22 — 41. 43. 399
- l. 26. §. ult. — 272
- l. 29. §. 1. — ib.

Tit. III. quae res pignori.

- l. 3. pr. — 319

Tit. IV. qui potiores in pign.

- l. 13 — 313

Tit. VI. quibus modis pignus vel hyp. solv.

- l. 3 — 385

Lib. XXI.

Tit. I. de aedilitio edicto.

- l. 1. §. pen. — 103
- l. 14. §. 7. — 181
- l. 23. §. 3 — 103. 268. 269.
- l. 37 — 471
- l. 43. §. 4 — 270

- l. 48. §. 8 — 210

Tit. II. de evictione.

- l. 16. §. 2 — 348
- l. 20 — 101
- l. 29 — 317
- l. 37. §. 1 — 64

Lib. XXII.

Tit. I. de usuris.

- l. 2 — 272
- l. 3. §. 2 — 356
- l. 6. §. 1 — 500
- l. 8 — 272
- l. 10 — ib.
- l. 14 — ib.
- l. 17 — 567
- pr. — 208
- l. 28. §. 1 — 271
- l. 41. §. 1 — 390

Tit. II. de nautico foen.

- l. 4. §. 1 — 178
- l. 5 — ib.

Tit. III. de probationibus.

- l. 25 — 492. 495. 513. 514.
- 567
- §. 1. 493
- §. ult. 567
- l. 27 — 519

Tit. V. de testibus.

- l. 12 — 29
- l. 13 — 360
- l. 17 — 543
- l. 18 — 525
- l. 21. §. 1 — 49

Tit. VI. de iuris et facti ignor.

- l. 2 — 329
- l. 3. §. 1 — 349
- l. 10 — 303

Lib. XXIII.

Tit. I. de sponsalibus.

- l. 3 — 242

Tit. II. de ritu nuptiar.

- l. 2 — 608
- l. 3 — 136. 522
- l. 10 — 496. 567

- l. 11 — 567
 l. 14. §. 2 — 255
 l. 15 — 510
 l. 19 — 601
 l. 36 — 478. 479
 l. 41 — 289
 l. 42 — 255
 l. 50 — 104
 Tit. III. de iure dot.
 l. 5. §. 10 — 616
 l. 18 — 272
 l. 26 — 426
 l. 31 — 173
 l. 33 — 385
 l. 48 — 314
 l. 56 — 426
 l. 68 — 609
 l. 69 — 129
 — §. vlt. — 272
 l. 84 — 344
 Tit. IV. de pactis dotal.
 l. 16 — 181
 l. 17 — 100. 315. 394 520
 l. 27 — 173
 Tit. V. de fundo dotal.
 l. 12 — 360
 Lib. XXIV.
 Tit. I. de donat. inter V. et V.
 l. 11. §. 3 — 311. 321. 325.
 328.
 l. 32 §. 5 — 191
 — §. 16 — 19
 l. 66 — 492
 Tit. II. de diuortiiis.
 l. 1 — 477
 l. 2. §. 2 — 103
 l. 6 — 206. 476
 Tit. III. soluto matrimo.
 l. 10. pr. — 477
 l. 17. pr. — 318
 — §. 2 — ib.
 l. 18 — 174
 l. 22. §. 7 — 567
 — §. 8. — 196
 l. 30. §. 1 — 385
 l. 47. 185
 l. 56 — 477
 l. 57 — 186
 l. 64. §. 9 — 211
 l. 66 — 324
 — §. 1. et 2 — 323
 — §. 3. — 272
 Lib. XXV.
 Tit. I. de impensis in res dotal.
 l. 5. §. ult. — 48
 Tit. II. de actione rer. amot.
 l. 1 — 313
 Tit. III. de agnosc. et alend.
 lib.
 l. 6 — 518
 Tit. IV. de ventre inspiciend.
 l. 1. §. 1 — 231. 257. 271
 Lib. XXVI.
 Tit. I. de tutelis.
 l. 3 — 568
 — §. 1 — 567
 — §. 2. — 497
 l. 4 — ib.
 l. 5 — ib.
 l. 16 — 498
 l. 16. pr. — 195. 503
 Tit. II. de testamentaria tut.
 l. 5 — 382
 l. 33 — 323. 324
 Tit. III. de confirmando tut.
 l. 6 — 56
 Tit. IV. de legitimis tutoribus
 l. 3. pr. 615
 — §. 2. 277
 Tit. V. de tutor. et curat.
 datis.
 l. 12 — 342
 — §. 1 — 341
 l. 13. §. 2 — 479
 l. 20 — 29
 Tit. VII. de administ. et peric.
 tut.
 l. 1. §. 2 — 293
 l. 5.

- l. 5. §. 7 — 195
 l. 7 — 210
 l. 46. §. 6 — 187
 l. 47 — 192
 Tit. VIII. de auctoritate tut.
 et curat.
 l. 12 — 329
 Lib. XXVII.
 Tit. I. de excusationibus.
 l. 37 — 100
 Tit. III. de tutelae et rationib.
 distrah.
 l. 2. §. 1 — 49
 l. 4. §. ult. — 29
 Tit. V. de eo, qui pro tutore.
 l. 20 — 409
 Tit. VI. quod falso tutor.
 l. 11 — 501
 Tit. VII. de fideiussoribus tu-
 torum.
 l. 4 — 210
 Tit. VIII. de magistrat. con-
 ven.
 l. 1. §. 8 — 628
 Tit. IX. de reb. eor. qui sub
 tut.
 l. 1 — 420
 l. 8 — 421
 Lib. XXVIII.
 Tit. I. qui testam. facere pos-
 sunt.
 l. 5 — 332
 l. 6. §. 1. 502. 504
 l. 7 — 504
 l. 12 — 191
 l. 25 — 323
 l. 27 — 100. 317
 l. 29 — 192
 Tit. II. de liberis et posthumis.
 l. 3. §. 6 — 325. 328
 l. 6. pr. — 324
 l. 9. §. 2 — 320
 l. 13 — 324. 329
 l. 23 — 384
 l. 29. — 167. 178
 l. 29. §. 45 — 211
 Tit. III. de iniusto rupto irrit.
 test.
 l. 6. §. 7 — 191. 266. 269
 Tit. IV. de his, quae in testam.
 del.
 l. 1. §. 4 — 129
 Tit. V. de heredib. instituend.
 l. 9. §. 3 — 210. 317
 l. 17. §. 1 — 354
 l. 19 — 412
 l. 21 — 348
 l. 35. §. 4 — 184
 l. 40 — 69. 110
 l. 46 — 344
 l. 55 — 67
 l. 72 — 327
 l. 76 — 345
 l. 84 — 277
 Tit. VI. de vulgari et pupil-
 lari substit.
 l. 4. §. 2 — 4
 l. 6 — 327
 l. 31 — 24
 — pr. — 325
 — §. 1 — 16
 l. 41. §. 3 — 688
 l. 34. §. 3 — 48
 Tit. VII. de conditionibus
 instit.
 l. 8. §. 1 — 281
 l. 15 — 255. 281
 Tit. VIII. de iure delibe-
 randi
 l. 11 — 324
 Lib. XXIX.
 Tit. I. de testamento milit.
 l. 1. §. 1 — 193
 l. 34. pr. — 269
 l. 40 — 61. 68
 l. 41 — 203
 l. 44 — 598
 Tit. II. de adquirenda here-
 ditat.
 l. 6

l. 6. §. vlt. — 200

l. 20. §. 3 — 349

— §. 4 — ib.

l. 24 — 342. 388

l. 60 — 314

l. 78 — 185

l. 86 — 369

Tit. III. Testamenta quemad-
modum aper.

l. 1 — 376. 381

l. 2 — 380

Tit. IV. si quis omiffa causa
testamenti.

l. 2 — 388. 433

l. 10 — 320

l. 26 — 345

Tit. V. de fcto Silaniano

l. 3. §. 19 — 103

l. 25. §. vlt. 495

l. vlt. — 84

Tit. VII. de iure codicillor.

l. 8. §. 2 — 504

l. 10 — 29

l. 14 — 337

l. 18 — 100

l. 19 — 56

Lib. XXX.

de legatis I.

l. 1 — 485. 486. 492

l. 8. §. 1 — 416

l. 14. pr. — 321

l. 17 — 189. 382

l. 21 — 298

l. 22 — 299

l. 24. §. vlt. 295. 298

l. 26 — 346

— §. 2 — 338

l. 30 — 225. 425

l. 32. §. 1 — 50

l. 33 — 502. 507. 567

l. 39. §. 6 — 412

l. 44. §. 2 — 343

l. 53 — 394

l. 55 — 520

l. 65 — 197

l. 52 — 298

l. 91. §. 1 — 386

l. 121 — 191

Lib. XXXI.

de legatis II.

l. 11 — 345

l. 20 — 316. 317

l. 29 — 316

l. 34. §. 3 — 191

l. 38 — 412

l. 48 — 100

l. 53. pr. — 327

l. 66. pr. — 349

l. 67. §. 8 — 345

l. 69. §. 2 — 189

l. 73 — 272

l. 87. §. 4 — 412

Lib. XXXII

de legatis III.

l. 1. §. 2 — 194

l. 11. §. 2 — 210

l. 15 — 94

l. 19 — 315

l. 21 — 502

— pr. — 503

l. 25 — 7

l. 29 — 330

l. 43 — 317

l. 52. §. 3 — 103

l. 60. §. 2 — 190

l. 62 — 24

l. 65. §. 3 — 317

l. 65. §. 4 — 175

l. 69 — 4. 8

l. 70 — 195

— §. 2 — 328

l. 78. §. 6 — 325. 358

l. 79 — 317

l. 86 — 313

l. 88 — 343

l. 94 — 325

l. 100 — 323

l. 102 pr. — 199

— §.

- l. 102. §. 3 — 167
 Lib. XXXIII.
 Tit. I. de annuis legatis
 l. 15 — 325
 Tit. II. de usu et usufructu le-
 gato.
 l. 32. §. 1 — 167
 Tit. IV. de dote praelegata
 l. 1. §. 12 — 321
 l. 3 — 197
 Tit. V. de optione legata
 l. 21 — 48
 Tit. VI. de tritico, vino vel
 oleo legato
 l. 3. §. 1 — 603
 l. 5 — 383
 l. ult. — 110. 314
 Tit. VII. de instructo vel in-
 strumento leg.
 l. 2. §. 1 — 193
 l. 5 — 186
 l. 12 — 348
 — 3 — 316
 — 12 — 320
 Tit. IX. de penu legata
 l. 1. §. fin. — 208
 Tit. X. de supellectili legat.
 l. 7 — 3. 110. 184. 730.
 849
 — §. 2 — 8. 11. 28
 l. 9 — 176
 — §. 1 — 195
 — §. 2 — 484
 Lib. XXXIV.
 Tit. I. de alimentis vel cibariis
 legat.
 l. 9 — 177
 l. 14 — 196
 l. 18. §. 5. 493
 Tit. II. de auro, arg. mundo
 leg.
 l. 3. §. 5 — 318
 l. 12 — 472
 l. 19. §. 3 — 317
 — 5 — 472
 — 6 — ibid.
 — 17 — 322
 — 18 — ibid.
 l. 20 — 201
 l. 27. §. 4 — 201
 l. 32. §. 1 — 225
 l. 38. §. 2 — 73
 l. 39. §. 2 — 323
 Tit. III. de liberatione legata.
 l. 16 — 315
 Tit. IV. de adimendis legatis
 l. 4 — 827
 l. 11 — 265
 Tit. V. de rebus dubiis,
 l. 3 — 8
 l. 13 — 24
 — §. ult. — 189. 210
 l. 14 — 29
 l. 24 — 9. 321
 Tit. VI. de regula Catoniana.
 l. 1 — 239. 342. 396. 427
 Tit. VII. de his quae ut in-
 dignis.
 l. 16. §. 1 — 178
 l. 17 — 432. 601
 l. 22 — 203
 Lib. XXXV.
 Tit. I. de condit. et demonstr.
 l. 1 — 65
 l. 2 — 277
 l. 6 — 349
 l. 8 — 174
 l. 14 — 346
 l. 16 — 379. 380
 l. 17. §. 3 — 211
 l. 20 — 279
 l. 40 — 173
 — §. 1 — 226
 l. 44. §. 8 — 348
 l. 62. §. 1 — 327.
 — §. 2 — ib.
 l. 64 — 327
 l. 72. §. 7 — 323

l. 73 — 182

l. 77. §. 3 — 103

l. 86 — 327. 386

l. 92 — 355

l. 101 — 332

Tit. II. ad legem Falcidiam.

l. 1. §. ult. — 321

l. 9. §. 1 — 257. 261

l. 22 — 100

l. 30 — 327. 428

l. 31 — 329

l. 32. §. 4 — 327

l. 49 — 315. 345

— pr. — 315

l. 62 — 199

l. 73. §. 1 — 342

l. 76. pr. — 201

l. 88 — 194. 237

l. 91 — 201

Lib. XXXVI.

Tit. I. ad Sctum Trebell.

l. 6. §. 2 — 97. 481

l. 16 — 101

— §. 4 — 481

— §. 7 — ib.

l. 17. pr. — 481

l. 22. §. 4 — 64

l. 26 — 202

l. 27 — 102

l. 31 — 199

l. 32 — 187

l. 39 — 492

l. 45 — 481

l. 56 — 519

l. 57 — 99

l. 58 — 242

l. 65 — 327

l. 68 — 481

— pr. — 479

l. 78 — 136

— §. 8 — 522

— vlt. — 380

l. 79 — 191

Tit. II. quando dies legator.

l. 21 — 332

l. 22. §. 1 — 348

l. 25. §. 1 — 56

Lib. XXXVII.

Tit. I. de bonor. possession.

l. 1. §. vlt. — 60

Tit. IV. de possess. contra tab.

l. 8. §. 7 — 385

l. 19 — 185

Tit. V. de legatis praestandis

l. 1 — 100

l. 6 — ib.

Tit. VI. de collatione bonor.

l. 1 — 362

l. 6 — 187

Tit. VIII. de coniungend. cum

emancip. liber.

l. 3 — 342

Tit. IX. de ventre in possess.

mittendo

l. 1. pr. — 87

— §. 26 — 210

Tit. X. de Carboniano edicto

l. 4 — 363

l. 9 — 318

l. 12 — 363

Tit. XI. de bonor. possess. sec.

tab.

l. 1. §. 1 — 69

l. 11 — 345

Tit. XII. si a parente quis

manumissus

l. 5 — 319

Tit. XIII. de bonor. possess.

ex testam. mil.

l. vn. — 598

Tit. XIV. de iure patronatus

l. 17 — 345. 354

Tit. XV. de obsequiis par. et

patr. praestand.

l. 5 — 410. 411

l. 7 — ib.

— §. 3 — 593.

— vlt. — 210

l. 10 — 411

Ttt

Lib.

Lib. XXXVIII.

- Tit. I. de operis libertor.
 l. 7. §. 5 — 47
 l. 26 — 129. 202
 Tit. II. de bonis libertor.
 l. 36 — 202
 l. 43 — 345
 Tit. IV. de assignandis liber-
 tis.
 l. 8 — 321
 Tit. V. si quid in fraudem
 patron.
 l. 8 — 48
 Tit. VII. unde legitimi
 l. 1 — 88
 Tit. VIII. unde cognati
 l. 1. §. 9 — 261
 Tit. X. de gradibus et affin.
 l. 14 — 208
 Tit. XVI. de suis et legit.
 hered.
 l. 1 — 212
 — pr. — 211
 — §. 8 — 180. 321
 l. 8. pr. — 195
 l. ult. — 878
 Tit. XVII. ad Sct. Tertullian.
 l. 2. §. 44 — 44

Lib. XXXIX.

- Tit. I. de operis noui nunc.
 l. 18 — 103
 Tit. II. de damno infecto
 l. 9. §. 2 — 297
 l. 13. §. 14 — 52. 593
 l. 26 — 211
 l. 47 — 318
 Tit. III. de aqua et aquae
 pluviae.
 l. 11. §. 2 — 314
 Tit. IV. de publicanis.
 l. 1 — 50
 l. 9 — 110
 Tit. V. de donationibus.
 l. 11 — 519

- l. 14. §. ult. — 338
 l. 20. §. 1 — 202. 498
 l. 24 — 498. 519
 l. 29 — 338

Tit. VI. de mortis causa do-
nat.

- l. 1 — 175
 l. 8 — 388
 l. 13. §. 1 — 567
 l. 17 — 339
 l. 18. §. 3 — 190
 l. 31. §. 2 — 210
 l. 35 — 312. 338. 339
 l. 41 — 186

Lib. XL.

- Tit. I. de manumissionibus
 l. 16 — 103
 Tit. VI. de manumissis testam.
 l. 12 — 281
 l. 44 — 493
 l. 53 — 191
 l. 57 — 324
 Tit. V. de fideicommissariis li-
 bertatibus.
 l. 6 — 348
 l. 9 — 186
 l. 17 — 110
 l. 20 — 99
 l. 24. §. 1 — 278
 l. 34 — 349
 l. 42 — 187
 Tit. VII. de statu liber.
 l. 14. §. 1 — 202
 l. 39 — 225
 Tit. IX. qui et a quibus ma-
 numissi
 l. 5. §. 2 — 102
 l. 8 — 66. 67
 l. 16. §. 2 — 67
 l. 24 — 327
 l. 31 — 327
 Tit. XII. de liberali causa.
 l. 29 — 199
 l. 30 — 278. 325

Tit.

- Tit. XIII. quibus ad libertatem prouocare.
 l. 4 — 100
 Tit. XIX. si ingenuus esse
 l. vlt. — 48. 600
 Lib. XLI.
 Tit. I. de adquir. rer. dom.
 l. 2. §. 6 — 272
 l. 5. §. 5 — 302
 l. 7. §. 7 — 293. 301. 329.
 339. 343. 346
 — §. 13 — 298
 l. 9. §. 2 — 340
 l. 11 — 311. 329
 l. 23. §. 3 — 351. 412
 l. 24 — 343
 l. 26. §. 2 — 297
 l. 27. fin. — 316
 l. 44 — 302
 l. vlt. — 272
 Tit. II. de adquir. vel amitt. poss.
 l. 1. §. 5 — 325
 — fin. — 348
 l. 3. §. 3 — 181. 318
 — §. 8 — 343. 346
 — §. 9 — 343
 — §. 17 — 316
 — §. 18 — 329
 l. 5 — 428
 l. 12. §. 1 — 681
 l. 21. §. 1 — 382
 l. 31 — 340
 l. 40 — 343
 l. 47 — 302. 345
 Tit. III. de usurpationibus
 l. 3 — 520
 l. 4. §. 16 — 271
 — §. 20 — 301
 l. 10 — 276
 — pr. 328
 — §. 2 — 273.
 l. 15 — 110
 l. 30 — 238. 298. 299. 300.
 330
 l. 44. §. 3 — 356
 l. 45. §. 1 — ib.
 Tit. IV. pro emptore
 l. 7. §. 6 — 191
 Tit. VII. pro derelicto.
 l. 7 — 381. 382
 Lib. XLII.
 Tit. I. de re iudicata.
 l. 17 — 410
 l. 21 — 344
 l. 41 — 100
 l. 50 — 158
 Tit. IV. quibus ex causis in possessionem eatur
 l. 7. §. 1 — 422
 Tit. V. de rebus auctoritat. iud. possid.
 l. 4 — 187
 l. 31 — 421
 l. 31. §. 1 — 597
 l. 37 — 110. 178
 Tit. VIII. quae in fraud. creditor.
 l. 3 — 67
 l. 24 — 185
 l. vlt. §. 5 — 272
 Lib. XLIII.
 Tit. I. de interdictis
 l. 2. §. 3 — 363. 365
 l. 5 — 185
 Tit. III. quod legatorum
 l. 1. §. 4 — 681
 Tit. VIII. ne quid in loco publico.
 l. 2. §. 28 — 313
 Tit. XI. de via publica, et si quid.
 l. 1 — 193
 Tit. XVI. de vi et vi armata.
 l. 19 — 203
 Tit. XX. de aqua quotidian.
 l. 1. §. 18 — 190
 l. 7 — 391
 Tit. XXIII. de cloasis.
 Ttt 2 Tit.

- l. 1. §. 14 — 18
 Tit. XXIV. quod vi aut clam.
 l. 1. §. 5 — 396
 l. 3. §. vlt. 190
 l. 9. §. 2 — 190
 l. 11. §. 12 184. 324
 l. 18 — 681
 l. 22. pr. — 105
 Lib. XLIV.
 Tit. I. de exceptionibus
 l. 7 — 388
 l. 11. pr. — 381
 Tit. II. de exceptione rei iud.
 l. 7. §. 1 — 272
 l. 14. pr. — 297
 Tit. IV. de doli mali et met.
 except.
 l. 4. §. 8 — 315
 — §. 13 — 321
 Tit. VII. de obligat. et action.
 l. 20 — 202
 l. 34. §. 2 — 97
 l. 37. §. 1 — 498
 l. 38 — 4
 l. 59 — 336. 337
 l. 61 — 209
 Lib. XLV.
 Tit. I. de verbor. obligation.
 l. 8 — 321
 l. 18 — 94
 l. 28. §. 1 — 187
 l. 32. §. 2 — 198
 l. 57. §. 1 — 385
 l. 91. §. 3 — 329
 l. 97 — 187
 l. 115. §. 2 — 317. 343.
 346. 348
 l. 121 — 510
 l. 140. §. 2 — 427
 Tit. II. de duobus reis.
 l. 1 — 415
 l. 9. §. 1 — 417
 l. 17 — 315. 330
 Tit. III. de stipulatione seruor.
 l. 6 — 349
 l. 18. §. 3 — 345
 l. 19 — 352
 Lib. XLVI.
 Tit. I. de fideiussoribus.
 l. 47 — 345
 Tit. III. de solutionibus
 l. 12 — 387. 388.
 l. 13 — 195
 l. 38. §. 4 — 326
 l. 47 — 18
 l. 49 — 431
 l. 93. §. fin. — 348
 l. 95. §. 3 — 53
 — §. 7 — 345
 l. 98. §. 5 — 211
 Tit. IV. de acceptilatione
 l. 1 — 415. 416
 l. 7 — 415
 l. 9 — ib.
 l. 13. §. 4 — 190
 l. 15 — 415
 l. 19. §. 1 — 210
 Tit. VI. rem pupilli saluam.
 l. vlt. — 303
 Tit. VIII. ratam rem haberi.
 l. 15 — 682
 Lib. XLVII.
 Tit. II. de furtis.
 l. 1 — 242. 330
 l. 3. pr. — 195
 l. 7. §. 1 — 55
 l. 12. §. vlt. — 363
 l. 14 — 186
 l. 14. §. 2 — 344
 l. 18 — 312. 353
 l. 21 — 226
 — pr. — 285
 l. 25 — 243
 — §. 1 — 317
 l. 26. §. 1 — 344
 l. 27. §. 2 — 211
 l. 32 — 682
 l. 48. §. 5 — 273

- l. 60 — 273
 l. 61. §. 8 — 73
 l. 63 — 101
 l. 84. §. 5 — 275
Tit. IV. si is qui testamento liber.
 l. 1. §. 3 — 64
Tit. VIII. de vi bonor. raptor.
 l. 2. §. 12 — 48
Tit. X. de iniuriis
 l. 5. §. 1 — 226
 l. 7. §. 2 — 188
 l. 13. §. 7 — 193
 l. 15 — 53
 — §. 46 — 186
Tit. XI. de extraord. crimin.
 l. 1. §. vlt. — 628
 l. 2 — 492
 l. 4 — 185, 262, 263
Tit. XII. de sepulchro violato
 l. 3. §. 5 — 129
Tit. XV. de praeuocatione
 l. 7 — 392
Tit. XX. de scellionatu
 l. 3. §. 2 — 595
Tit. XXII. de collegiis et corpor.
 l. 4 — 193
 Lib. XLVIII.
Tit. II. de accusationibus —
 495
Tit. III. de custodia.
 l. 6. §. 1 — 193
Tit. V. ad legem Iul. maiestat.
 l. 7. §. vlt. — 129
Tit. V. ad legem Iul. de adul-
 ter.
 l. 6. §. 1 — 24
 l. 9 — 525
 l. 11. §. 5 — 202
 — §. 12 — 180
 l. 13 — 195
 l. 15. §. 2 — 182
 l. 20. §. vlt. — 19
 l. 23 — 185
 l. 29. §. 1 — 525, 526
 l. 30. §. 1 — 525
 l. 38. pr. — 202
Tit. VI. ad legem Iul. de vi publica
 l. 5. §. 2 — 185
Tit. VIII. ad legem Cornel. de sicariis
 l. 3. §. 3 — 201, 202
 — §. 5 — 528
 l. 4. §. 2 — 268
 l. 8 — 262
Tit. IX. de lege Pompeia de parric.
 l. 1 — 65
Tit. X. ad leg. Cornel. de falsis.
 l. 1. §. 3 — 191
 l. 15 — 187
 l. 29 — ib.
Tit. XIII. ad leg. Iul. peculat.
 l. 4. §. 4 — 191
 l. 9. §. 1 — 493
Tit. XIV. de lege Iul. de am-
 bitu.
 l. 1. §. 1 — 495
Tit. XV. ad leg. Fabiam de plagiar.
 l. 3 — 49
Tit. XVI. ad Sctum. Turpil-
 lian.
 l. 1. §. 4 — 432
 — §. 10 — 191
 — §. 13 — 191
Tit. XVIII. de quaestionibus
 l. 5 — 202, 526
Tit. XIX. de poenis.
 l. 4 — 96
 l. 9. §. 11 — 209, 493
 l. 16 — 330
 — §. 10 — 195
 l. 17 — 518
 — §. 1 — 194
 l. 28. pr. — 195, 209
 — §. pen. — 209, 493
 Ttt 3 l. 30

- l. 30 — 513
 l. 38. §. 2 — 493
 — §. 5 — 261
 — §. 8 — 516
 l. 39 — 271
 Tit. XXI. de bonis eor. qui
 ante sentent.
 l. 1 — 392. 525
 l. 3 — 266. 268. 269
 — pr. — 201
 — §. 4 — 270
 — §. 6 — 268. 270
 Tit. XXII. de interdictis et
 relegat.
 l. 5 — 185
 Tit. XXIV. de cadaueribus
 punitor.
 l. 1 — 492
 Lib. XLIX.
 Tit. VI. de libellis dimissoriis.
 l. vn. — 211
 Tit. XIV. de iure fisci
 l. 1. §. 1 — 325. 328. 342
 l. 45. §. 2 — 266. 269
 Tit. XV. de captiuis et post-
 limin.
 l. 12. §. 4 — 477
 l. 14. §. 1 — ib.
 Tit. XVI. de re militari
 l. 4. §. 7 — 525
 l. 13. §. 13 — 50
 Tit. XVII. de castrensi pe-
 culio
 l. 18. §. vlt. 616
 Lib. L.
 Tit. I. ad municipalem.
 l. 15. pr. — 432
 l. 26. pr. — 517
 — §. 1 — ib.
 Tit. IV. de muneribus
 l. 4 — 404
 l. 18. §. 5 — 193
 Tit. V. de vacat. et excusat.
 l. 2. §. 8 — 14
 Tit. VII. de legationibus
 l. 17 — 174
 Tit. VIII. de administrat. rer.
 ad ciuitates.
 l. 2 — 405
 l. 5 — 49. 52
 Tit. X. de operibus publ.
 l. 2 — 405
 Tit. XI. de nundinis.
 l. 2 — 195
 Tit. XIII. de extraordin. co-
 gnition.
 l. 1. §. 3 — 513. 514
 — §. 6 — 60. 61
 — 12 — 495
 Tit. XIV. de proxeneticis
 l. 5 — 194
 Tit. XVI. de verb. signif.
 l. 4 — 396
 l. 5. §. 1 — 194
 l. 6. §. 1 — 28
 l. 19 — 194
 l. 23. pr. — 616
 l. 25. §. 2 — 197
 l. 26 — 276. 324
 l. 30. §. 2 — 194
 l. 42 — 601
 l. 58 — 110
 l. 61. §. 1 — 18
 l. 63 — 186
 l. 64 — 212
 l. 77 — 172. 225
 l. 82 — 186
 l. 90 — 19
 l. 101. §. 2 — 101
 l. 118 — 428
 l. 121 — 288. 289
 l. 125 — 8
 l. 130 — 211
 l. 135 — 417. 418. 419. 561
 l. 136 — 520
 l. 141. §. 2 — 187
 l. 144 — 322
 l. 164 — 382
 l. 177

l. 177 — 237
 l. 178 — 424
 l. 195 — 48
 — §. 3 — 362. 365
 l. 198 — 420. 421
 l. 199 — 404
 l. 203 — 199
 l. 208 — 64
 l. 213 — 616
 l. 220 — 383
 l. 222 — 426
 l. 225 — 203
 l. 228 — 4
 l. 234 — 226
 l. 238 — 241
 — §. 2 — 402
 l. 239. §. 1 — 242
 — §. 4 — 194
 l. 244 — 507
 Tit. XVII. de regul. iuris.
 l. 1 — 331
 l. 3 — 18
 l. 20 — 277
 l. 23 — 327. 428
 l. 32 — 277
 l. 61 — 405
 l. 64 — 238
 l. 65 — 44. 195. 237
 l. 67 — 238
 l. 68 — 40
 l. 73. §. 2 — 396
 l. 76 — 277
 l. 77 — 517
 l. 81 — 404
 l. 96 — 7
 l. 125 — 429
 l. 126 — 428. 429
 l. 127 — 8
 l. 144 — 255
 l. 151 — 211
 l. 156 — 73. 86
 l. 183 — 430
 l. 196 — 40
 l. 197 — 255

l. 199 — 87. 90. 403
 l. 200 — 86. 90
 l. 202 — 239. 330
 l. 203 — 380
 l. 206 — 404
 l. fin. — 135

Ex codice.

Constitutio *haec quae necessaria*
 C. de nouo codice fa-
 ciendo. 450. 473

Constitutio *summa reipubli-*
cae C. de codice confirman-
 do. §. 4. 674

Lib. I.

Tit. II. de SS. ecclesiis

l. 1 — 6

Tit. III. de episcopis et cle-
ricis

l. 41 — 515

Tit. IV. de episcopali audien-
tia.

l. 6 — 159

Tit. V. de haereticis.

l. 1 — 159. 463

l. 5 — 513

l. penult. — ib.

Tit. VII. de apostatis.

l. 3 — 206

Tit. XI. de paganis.

l. 5 — 513

l. 7 — ib.

Tit. XIII. de his, qui in eccle-
sia manumittuntur

l. 1 — 560

l. 2 — ib.

Tit. XIV. de legibus

l. 5 — 28

Tit. XVII. de veteri iure enu-
cleando

l. 1 — 374

— §. 6 — 10

— §. 7 — 491

— §. 9 — 371

Ttt 4

l. 2.

- l. 2. §. 6 — 479. 480
 — §. 9 — 578
 — §. 11 — 576
 — §. 14 — 206
 — §. 18 — 328
 — §. 22 — 67. 369
 l. 3. §. 12 — 374
 — §. 13 — 371
Tit. XVIII. de iuris et facti
et ignorantia
 l. 12 — 452
Tit. XIX. de precibus impe-
ratori offerendis
 l. 2 — 154
Tit. XXIII. de diuersis re-
scriptis
 l. 3 — 469
 l. 4 — 453
Tit. LV. de defensoribus ci-
uitatum
 l. 10 — 461
 Lib. II.
Tit. I. de edendo
 l. 3 — 454
Tit. II. de in ius vocando
 l. 4 — 593
 l. vlt. — *ibid.*
Tit. III. de pactis
 l. 15 — 827
 l. 19 — *ib.*
 l. vlt. — *ib.*
Tit. IV. de transactionibus.
 l. 18 — 524. 526
 l. 19 — 330
Tit. XI. vt quae defunt aduo-
catis.
 l. vn. — 458
Tit. XIII. de procuratoribus
 l. 9 — 451
Tit. XIV. ne liceat poten-
tioribus
 l. 2 — 463
Tit. XIX. de negotiis gestis
 l. 22 — 154
 l. vlt. — 333
Tit. XXVIII. si aduersus ven-
ditionem
 l. 1 — 679
Authentica sacramenta im-
pub. ib.
 l. vlt. — 463
Tit. XLII. qui et aduersus
quos in integrum.
 l. vlt. — 505
Tit. XLIII. si minor se ma-
iolem dixerit
 l. 3 — 332
Tit. XLV. de his, qui veni-
am aetatis
 l. 2 — 452
Tit. XLVII. vbi et apud quem
cognitio in integrum.
 l. 3 — 686
Tit. LIX. de iureiurando
propter calumniam.
 l. 2. pr. — 498
 Lib. III.
Tit. I. de iudiciis
 l. 16 — 686. 687
 l. 18 — 686
Tit. V. ne quis in sua causa
iudicet.
 l. vn. — 455
Tit. IX. de litis contestat.
 l. vn. — 454. 682
Tit. XI. de dilationibus
 l. 6 — 452
Tit. XII. de feriis
 l. 7 455. 497. 506.
Tit. XIII. de iurisdictione
 l. 2 — 458
Tit. XXIII. vbi quis de cu-
riali.
 l. 2 — 461
Tit. XXVIII. de inofficioso
testamento.
 l. 17 — 24
 l. 27 — 454
 Tit.

Tit. XXXII. de rei vindicatione

l. 13 — 680

Tit. XXXIII. de usufructu

l. 13 — 334

Tit. XXXV. famil. erciscundae

l. 4 — 451

l. 5 — ib.

l. vlt. — 459

Tit. XXXVIII. communia

vtriusque

l. 2 — 561

Tit. XXXIX. finium regundor.

Lib. IV.

Tit. V. de condictione indebiti

l. 10 — 321. 328

Tit. XII. ne vxor pro marito

l. 1 — 867

l. 2 — ib.

l. 3 — ib.

Tit. XX. de testibus.

l. 10 — 455

l. 18 — 526

auth. *sed et si quis*, — 682

Tit. XXVI. quod cum eo, qui

in alter. potestate

l. vlt. — 455

Tit. XXX. de non numerata

pecunia

l. 5 — 451

l. 6 — ib.

l. 7 — ib.

l. 8 — ib.

l. 13 — 496

Tit. XXXII. de usuris

l. 28 — 51

Tit. XXXV. mandati.

l. 18 — 326

Tit. XXXVII. pro socio.

l. pen. — 508

Tit. XXXVIII. de contrahen-

da emtione.

l. 14 — 699

Tit. LIV. de pactis inter em-

torem et venditor.

l. 7 — 154

Tit. LXVI. de iure emphy-

teutico.

l. 3 — 879

Lib. V.

Tit. I. de sponsalibus et ar-

rhis.

l. 2 — 453

Tit. III. de donationibus ante

nuptias.

l. 15 — 452

Tit. IV. de nuptiis.

l. 7 — 609

l. 19 — 137. 521. 522. 523

Tit. V. de incestis nuptiis.

l. 6 — 522

Tit. IX. de secundis nuptiis.

l. 2 — 304

Tit. XIV. de pactis conven-

tis tam super dote.

l. 5 — 827

Tit. XVIII. soluto matrimo-

nio quemadmodum dos.

l. vlt. — 455

Tit. XIX. si dos constante ma-

trimonio.

l. vn. — 455

Tit. XXVII. de naturalibus

liberis

l. 1 — 546

Tit. XXXVII. de administra-

tione tutor.

l. 2 — 568

l. 22 — 421. 699

l. 24 — 452

Tit. LX. quando tutores vel

curator.

l. vlt. — 333

Tit. LXX. de curatore furios.

l. penult — 494

Lib. VI.

Tit. II. de furtis.

l. vlt. §. 3 — 353

Tit. III. de operis libertor.

l. 13 — 458

Ttt 5

Tit.

- Tit. IX. qui admitti ad bonor.
 possession. possunt.
 l. 2 — 461
 Tit. XIII. de bonor. possess.
 contra tab.
 l. 2 — 455
 Tit. XX. de collationibus.
 l. 3 — 878
 Tit. XXII. qui testamenta fa-
 cere possint.
 l. 4 — 322
 l. 8 — 876
 l. 10 — 503
 Tit. XXIII. de testamentis.
 l. 1 — 215
 l. 3 — 491
 l. 6 — 458
 l. 17 — 452
 l. 19 — 456. 459. 464
 l. 23 — 515
 Tit. XXIX. de posthumis he-
 red. instit.
 l. 3 — 311
 Tit. XXXVI. de codicillis.
 l. ult. — 455. 527
 — §. 3 — 827
 — §. ult. — 504
 Tit. XXXVIII. de Verb. et
 rer. signif.
 l. 4 — 186
 — §. fin. — 239
 Tit. XXXIX. si omissa sit cau-
 sa test.
 l. 2 — 433
 Tit. XXXXIII. communia de
 legatis
 l. 1 — 485
 l. 2 — 51. 485. 487
 Tit. XLIX. ad Sctum Tre-
 bell.
 l. 6 — 683. 684
 — pr. — 479
 Tit. LI. de caducis tollendis.
 l. vn. §. 11 — 507
 Tit. LVII. ad Sctum Orfitia-
 num.
 l. 2 — 458.
 Tit. LVIII. delegit. hereditat.
 l. ult. §. penult. — 494
 Lib. VII.
 Tit. II. de testamentaria ma-
 numiss.
 l. ult. §. 2 — 208
 Tit. IV. de fideicommissar. li-
 bertat.
 l. ult. — 208
 Tit. VI. de latina libertate toll.
 l. vn. §. 1 — 527
 — §. 2 — ib.
 Tit. XVIII. quibus ad liber-
 tatem proclamare non
 licet.
 l. ult. — 456
 Tit. XXIII. de peculio.
 l. vn. — 455
 Tit. XXIV. de Scto Claudia-
 no tollendo.
 l. vn. — 494. 517
 Tit. XXVII. de usucapione
 pro donato
 Tit. XLIX. de poena iudicis,
 qui male iud.
 l. 2 — 453
 Tit. LXII. de appellationibus.
 l. 5 — 469
 l. 6 — ib.
 Lib. VIII.
 Tit. I. de interdictis.
 l. 3 — 680
 Tit. II. quorum bonorum
 l. ult. — 452
 Tit. IV. unde vi.
 l. 8 — 450
 Tit. XXV. de partu pignoris.
 l. 1 — 272
 Tit. XXXVI. de exceptioni-
 bus.
 l. 8 — 604
 Tit.

- Tit. XLI. de fideiussoribus.
l. 10 — 604
- Tit. XLVII. de patria potestate.
l. ult. — 456
- Tit. XLVIII. de adoptionibus.
l. 1 — 862
l. 10 — 138
- Tit. LII. de infantibus expositis.
l. 2 — 454
- Tit. LIII. quae sit longa consuetudo.
l. 2 — 963
- Tit. LIII. de donationibus.
l. 19 — 458
l. 35 — 208
- Tit. LVII. de donationibus causa mortis.
l. 4 — 338
Lib. IX.
- Tit. II. de accusationibus.
l. penult — 450
- Tit. III. de exhibendis vel transmit. reis.
l. 2 — 6
- Tit. VIII. ad legem Iul. Maiestatis.
l. 5 — 468
- Tit. IX. ad legem Iul. de adulteriis.
l. 9 — 525. 526
l. 30. §. 1 — 525
- Tit. XVII. de his, qui parentes vel liberos.
l. 1 — 469
- Tit. XVIII. de maleficis et mathematicis.
l. 4 — 527
- Tit. XXIX. de crimine sacrilegii.
l. 5 — 892
- Tit. XXXII. de crimine expil. heredit.
l. 4 — 155
- Tit. XXXVII. de abigeis.
l. vn. — 450
- Tit. XLII. de abolitionibus.
l. 2 — 159
- Tit. XLIV. ut intra certum tempus criminalis quaest.
l. ult — 526
- Tit. XLVII. de poenis.
l. 16 — 525
Lib. X.
- Tit. de fide et iure hastae fiscal.
l. 5 — 467. 468
- Tit. XVI. de annonis et tributis.
l. 19 — 468
- Tit. XIX. de exactoribus tributorum.
l. 2 — 607
- Tit. XXXI. de decurionibus.
l. ult. — 138
- Tit. XXXVII. fideiurialis.
l. vn. — 159. 463
Lib. XI.
- Tit. XLIII. de aquaeductu.
l. 2 — 364
l. 3 — 455
- Tit. LXV. de fundo rei privatae.
l. 7 — 461
Lib. XII.
- Tit. XXX. de privilegiis scholarum.
l. 1 — 461
- Tit. XXXIV. qui militare possunt.
l. 1 — 458
Ex Novellis.
- Nov. VII. cap. 1 — 571
- N. XXII. cap. 7 — 476
— cap. 9 — 477
- N. XXXIX. cap. 1 — 683
- N. LIII. cap. 6 — 868
- N. LXII. — 498

- N. LXVI. cap. I. §. 2 — 571
 N. XCII. cap. I — 682
 N. XCVI. c. 2 — 687
 N. CVIII. pr. et cap. I — 177.
 495
 N. CXVII. cap. 9 — 868
 Nov. CXVIII. c. 5 — 498
 Nov. CXXXV. c. 1 — 963
 Nov. CLXII. — 498
 — cap. I — 519

Loca iuris Postiustinianei

Ex Theophili paraphrasi.

Prooem. §. 6 — 395

Lib. I.

Tit. II. §. 6 — 578. 619

— §. 8 — 396

— §. 10 — 578

Tit. V. §. 1 — 620

— §. 3 — 615. 620

Tit. VI. §. 4 — 614. 619

Tit. X. §. 4 — 136. 623

Tit. XII. §. 7 — 617

Tit. XIV. §. ult. — 139

Tit. XV. §. 2 — 140

Tit. XVII. — 615

Lib. II.

Tit. II. §. 3 — 623

Tit. VI. §. ult. — 577. 578

Tit. VII. §. 3 — 578

Tit. IX. §. 2 — 618

Tit. X. §. 1 — 146

— §. 6 — 619

— 12 — 613

Tit. XI. pr. — 141

Tit. XVI. pr. — 140

Tit. XVIII. §. 4 — 618

— §. 5 — ib.

Tit. XXIII. §. 1 — 578

— §. 2 — ib.

Lib. III.

Tit. XI. §. 3 — 624

Tit. XIII. — 617

Tit. XXII. — 617

Tit. XXV. §. 3 — 578

Tit. XXVI. §. 10 — 618

— §. 11 — ib.

Lib. IV.

Tit. IV. pr. — 141

Tit. V. pr. — 619

Tit. VI. — 678

— §. 33 — 624

Tit. VII. §. 7 — 614

Tit. XIII. §. 12 — 577

Ex Libris ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ.

Lib. II. tit. I. — 135

— tit. II — 602

— tit. IV — 361

— tit. VIII. — 603

Lib. VII. tit. VIII — 599. 603

Lib. IX. tit. VII. c. 30 — 597

Lib. XV. tit. I — 608

Lib. XIX. tit. VIII. c. 5 — 606

Lib. XXII. tit. V. c. 34 — 594

Lib. XXVI. tit. I. c. 80 — 604

Lib. XXVII. tit. IV. c. 11 —

601

Lib. XXVIII. tit. IV. c. 2 —

608

— tit. V — 136

— — c. 21 — 609

Lib. XXIX. tit. I. c. 64 — 609

Lib. XXXV. tit. XXI — 598

Lib. XXXVIII. tit. VIII. —

628

Lib. XLII. tit. IV — 608

Lib. XLIV. tit. IX. c. 2 — 603

Lib. XLVI. tit. I — 628

Lib. XLVIII. tit. X. — 600

Lib. LVI. tit. VIII. c. 6 — 608

Lib. LX. tit. IV. — 628

Lota

Loca iuris canonici

Ex prima decreti parte.

Distinct. I. c. 2 — 634

Dist. V. c. 1 — 638

Dist. VI. c. 2 — 638

Dist. VIII. c. 7 — 647

— c. 8 — ib.

Dist. IX. c. 1 — 638

Dist. XVIII. c. 1 — ib.

— c. 11 — ib.

— c. 16 — ib.

Dist. XXIII. c. 13 — ib.

Dist. XXV. c. 5 — ib.

Dist. XXVII. c. 7 — ib.

Dist. XXXI. c. 5 — ib.

Dist. XXXIV. c. 4 — 634

Dist. XL. c. 12 — 634

Dist. XLV. c. 3 — 658

Dist. L. c. 34 — 658

Dist. LXIV. c. 18 — 652

Dist. LXV. c. 1 — 653

c. 6 — ib.

Dist. LXVIII. c. 4 — 658

Dist. LXX. c. 1 — 649

Ex decreti parte secunda.

Caus. I. qu. 1. c. 60 — 638

Caus. II. qu. 4. c. 14. et 15. ib.

— qu. 6 — c. 19 — 653

— — c. 33. ib.

— — c. 34 — 649

Caus. III. qu. 1. c. 3 — 58. 650

Caus. IV. qu. 1. c. 1 — 653

Caus. XV. qu. 4. c. 2 — 722

Caus. XVII. qu. 4. c. 26 — 650.

721

Caus. XXII. qu. 1. c. 12 —

636

— — qu. 5. c. 16 — 636

Caus. XXXI. qu. 2. c. 12 —

721

Caus. XXXII. qu. 1. c. 5 — ib.

— — qu. 7. c. 5 — 654

Caus. XXXVII. qu. 2. c. 16 —

72

Ex decretalibus.

Lib. I.

Tit. III. de rescriptis

c. 20 — 688

Tit. IV. de consuetudine

c. 2. — 691. 694

c. 3 — 708. 711

Tit. XXIX. de officio et po-
testat. iudic. deleg.

c. 39 — 686

c. 40. — 706

Tit. XXXIII. de maiestate et
obedient.

c. 12 — 670

Tit. XXXV. de pactis

c. 1 — 722

Tit. XXXXI. de in integrum
restit.

c. 8 — 698

c. 9 — 686

Lib. II.

Tit. II. de foro competent.

c. 6 — 714

c. 10 — 686

c. 14 — 713

c. 15 — 703

Tit. VI. ut lite non contestata.

c. 5 — 682

Tit. XII. de causa possessio-
nis.

c. 5 — 681

Tit. XXX. de confirmat. utili.

c. 4 — 682

Lib. III.

Tit. XVII. de locato con-
ducto.

c. 2 — 695

Tit. XXVI. de testamentis.

c. 16 — 683. 685

c. 18 — 683

Tit. XXIX. de parochiis.

c. 1 — 721

Tit.

Tit. XXX. de decimis.

c. 8 — 695

c. 24 — ib.

Tit. LI. ne clericus vel monachus.

c. 6 — 695

Lib. IV.

Tit. I. de sponsalibus.

c. 1. — 701. 702

Tit. VII. de eo qui duxit in matrimon.

c. 6 — 668

Tit. XVII. qui filii sunt legitimi.

c. 6 — 668

Tit. XX. de donationibus inter vir. et vx.

c. 2 — 714

c. 6 — 702

Loca iuris germanici.

I. *Legum antiquissimarum.*

Leg. Alemannorum.

Tit. XVIII. cap. 1 — 701

Tit. LVII. — ib.

Leg. Burgundionum.

Tit. XXXV. cap. 1. et 2 — 701

Capitular. Reg. Francor.

Lib. III. cap. 65 — 758

Lib. VI. cap. 207 — 875

Leg. Frisionum.

Tit. VI. 701

Leg. Ripuariorum.

Tit. XLVII. — 874

Leg. Salicae.

Tit. XIV. n. 6 — 701.

Tit. XIX. §. 1 — 758

Tit. XX. §. 1 — ib.

Tit. XXI. §. 1 — ib.

Tit. XXXI. §. 2 — ib.

Tit. — XLVIII — 694

Tit. XLVIII — 874

Leg. Saxonum.

Tit. VII. §. 1 — 705

Decreti Tassilonis.

Cap. 9 — 701

Leg. Wisigothorum.

Lib. III. tit. II — 701

II. *Iurium provincialium et Statutar.*

Iur. feudalis Alemannici.

Cap. 9 — 972

Cap. 49 — 869

Cap. 114 — 846

Cap. 133 — 934

Cap. 149 — 869

Iur. provinc. Alemannici.

Cap. 87 — 710

Cap. 91 — 845

Cap. 126 — 853

Cap. 221 — 702

Cap. 306. §. 7 — 844

I. prov. Anhaltini.

Tit. XXXVI. Ordin. prov. §.

Wann Ehepacten — 879. 881

I. Augustani.

Art. 196. statut. — 844

I. Bauarici antiqui.

Tit. V. art. II — 843

I. Caesarei

Lib. II. cap. 9 — 753

cap. 17 — ib.

cap. 34 — ib.

cap. 39 — ib.

cap. 49 — ib.

cap. 54 — ib.

I. prov. Coloniensis.

Tit. Von Testamenten — 694.

875

I. stat. Erfordensis.

Prooem.

Prooem. statutor. — 793
I. Statut. Frankenhufani.
Lib. III. statutor. art. 38 —
 884 885
I. stat. Francofurtani.
Part. II. Reform. tit. IV. §. I
 — 860
Part. III. tit. II. §. 5 — 878
Part. V. tit. V. §. 2 — 813
I. Franconici.
(ordinat. prov. ducatus Fran-
conici)
Tit. XXXVII. §. 1 — 865
Tit. CXVIII. §. 7 — 862
I. prov. Hadelensis.
Part. II. tit. 6 — 846
 — tit. II — 844
Part. III. tit. 19 — 720
I. statutor. Hamburgensis.
Part. I. tit. VI. art. 2 — 843
 — tit. XXX. art. 1 — ib.
 — tit. XXXVIII. art. 4 —
 ib.
 — tit. XLII. art. I — 838
Part. II. tit. II. art. 7 — 823
 — tit. III. art. 2 — 838
 — tit. V. art. 10 — 866
 — tit. XI. art. 13 — 866
Part. III. tit. I. art. 1 — 865.
 875
 — — art. 3 — 865
 — — art. 4 — 823
 — — art. 22 — 802
 — tit. III. art. I — 847
 — — art. 4 — 869
 — — 6 — 848. 869
I. prov. Hennebergensis.
P. II. Ord. prov. tit. X. art. I.
 §. 3 — 844
I. prov. Holfatiae.
P. I. tit. II. §. 1 — 845
I. stat. Kedingensis.
Art. XXVIII — 840
I. stat. Lauchensis

Prooem. statut. — 745
I. statutor. Lubecensis.
Lib. I. — tit. V. art. 6 —
 871
 — — art. 26 — ib.
 — tit. VI. art. 2 — 872
Lib. II. tit. I. art. 2 — 802.
 875
 — — art. 12 — 876
 — tit. II. art. 2 — 869.
 871
Lib. III. tit. VIII. art. 14 —
 838
Lib. V. tit. I. — 843
I. stat. Memmingsensis.
Prooem. statut. — 739
I. prov. Palatini.
Part. III. tit. V. — 879
I. stat. Orlamundani.
prooem. statut. 745
I. stat. Rigense.
 Art. IX. cap. 20 — 840
I. statutor. Rostochiensis.
Part. I. tit. V. §. 1. 873
I. prov. Saxonici.
Lib. I. art. 3 — 716
 — art. 31 — 848. 870
 — art. 52 — 693. 699
Lib. II. art. 34 — 823
 — art. 52 — ib.
 — art. 70 — ib.
Lib. III. art. 29 — 846
 — art. 52 — 954
 — art. 61 — 853
 — art. 74 — 848
Ius feudale Saxonicum.
 cap. 4 — 971
 cap. 26 — 869
 cap. 72 — 934
I. prov. Schauenburgensis
 cap. XVIII. — 879
I. prov. Solmensis.
Part. II. tit. XVIII. §. Es sol-
len auch 879
 — tit.

- tit. XXIII. §. *damit wir auch* — 874
 — §. *Wann dann* — 873
 — §. *Auch sollen* — ib.
 — Tit. XXVII. §. *doch ob jemand* — 865
 I. *statutor. Stadenfis.*
 Part. I. *statut.* art. 5. 838. 840
 Part. II. art. 18 — 838
 Part. VII. art. 4 — ib.
 I. *statutor. Susatensis antiqui.*
 Initium *statutor.* 769
 Art. XVII. — 872
 Art. LI — 871
 I. *statutor. Verdenfis.*
- Art. 10 — 839
 Art. 22 — 838
 Art. 35 — ib.
 Art. 45. 843
 Art. 51 — 840
 Art. 53 — 838
 Art. 56 — ib.
 Art. 83 — ib.
 Art. 111 — ib.
 I. *prov. Wurfatiti.*
 Tit. I. art. 7 — 720
 I. *prov. Wurtenbergensis.*
 fol. 203 — 885
 I. *statut. Zittaviensis.*
 Tit. Von Testamenten — 802.

Loca legum S. R. I. publicarum

- Aureae Bullae.*
 Cap. V — 914. 932. 936.
 978
 Cap. IX — 961
 Cap. XI. 925
Capitulation. Caroli VI.
 Art. XVI — 941
Capitulation. Caroli VII.
 Art. XIII. §. 9 — 978
Capitulation. Francisci I.
 Art. II. — 947
 — §. 5. — 892
 Art. III. §. 18 — 936
 Art. XVIII. §. 3 — 975
 Art. XX — 977
Capitulation. Iosephi II.
 Art. II. §. 5 — 944
 Art. III. §. 18 — 937
 Art. XVII. §. 3 — 975
Instrum. Pac. Westphal.
 Art. IV. pr. — 922
 Art. V. §. 17 — 923
 — §. 22 — 948
 — §. 26 — 916
- §. 32 — 961
 — §. 35 — 922
 — §. 47 — 960
 — §. 48 — 922
 — §. 50 — 892. 904.
 954
 — §. 52 — 923. 940.
 954. 962
 — §. 56 — 892. 945. 946.
 952. 953. 975. 977
 — §. 57 — 977
 Art. VIII. §. 2 — 892. 944
 947. 948. 979
 — §. 4 — 961
 Art. XVII. §. 3 — 945
Ordinat. Cameral.
 Part. I. tit. XIII. §. 10 — 953
 — Tit. 57 — 731
 Recessus Imper. de a. 1526.
 Art. 30 — 917
Recessus Imper. noviss.
 §. 6 — 904
 §. 105 — 731
 §. 116 — 687

INDEX TERTIVS

R E R V M

- Abacti partus crimen*, vid. Partus.
- Abbreviaturae* quid? — 62
 — discernuntur a notis et siglis — ib.
 — inveniuntur in cod. Flor. ff. mscto. — ib.
- Academica philosophia* valde a Romanis aestimata — 232
 — iurisprudentiae parum apta — 234
 — veri falsique iudicium tollebat — ib.
 — ex ea multa hausit Zeno — 232
- Acceptilatio* quid? — 415
- Accursiani* quomodo species facti fingere solebant — 413
- Acta publica* quid? — 909
 — ad leges imperii interpretandas multum profunt — ibid.
 — eorum collectiones — 910. 911. 912
 — caute sunt adhibenda — 930
- Adagia* inveniuntur in scriptis vet. Ictor. — 187
- Adoptio* vnioni prolium quodammodo similis — 861
 — non cum illa confundenda — 862
- Adspiratio* in cod. ff. Flor. et addi et omitti solet — 104
- Africanus* Sext. Caecil. fuit Sabinianus — 326
 — fragmenta eius collecta et illustrata a quo? — 442
- Albericus* a Porta Rauennate Bulgari discipulus — 678
 — praecepta magistri deseruit — ib.
 — Brocardica inuenit — ib.
- Alburnius Valens* fuit Sabinianus — 325
- Alemannorum* legum editiones — 815
- Alemannicum* ius prouinciale iure Saxonico prouincial. recentius — 783
 — eius aetas — 784
 — codices — 784 — 87
 — editiones — 788
- Alexander* III. P. R. Bononiae ius ciuile professus — 675
 — audax iurisperitus dictus — 676
 — glossatores iuris ciuilis secutus — ib.
- Alfenus Varus* ob praestantiam stili reliquis lctis praeferatur, et in secundam classem ponendus est — 169. 171
 — eius aetas — 295

Alfenus Varus Stoicis, non Epicureis, est adnumerandus 226. 296

— fragmenta eius collecta a quo? — 439. 446

Allusiones amant Icti — 240

Ambigua verba ubi occurrunt — 23

Ambiguitates dantur in iure — 6

— unde? — 23

— Stoici et Icti in iure statuerunt — 6

— eas tollere studuerunt — ib. et 24

Amphibolia quid? — 23

Amphibolia quid? — 193

Analogia quid? — 38

— multum valet ad interpretationem legum — 12. 38

— vocatur interdum parallelismus — 12

— ab eo distinguenda est — 38

— conducit ad interpretanda statuta — 886

— iuris publici v. *ius publicum*.

Ανατοδοτον figura Ictis familiaris — 184

— quid? — ib.

Angliorum leges — 816

Aniani interpolationes quaedam — 562

Animans differt ab animali apud Stoicos — 262

Annus luctus v. *Luctus*.

Antichresis vox graeca. — 195

Antinomiae evanescunt, quando? — 412

Antiphrasa, vox graeca — 195

Antiquitates quid? — 30

— sunt subsidium inter-

pretationis dialecticae — 30

— libri eas explicantes — 33

— usum earum in iure romano. quinam ostenderunt?

— 33

— germanicae ad interpretanda statuta multum conferunt — 852

Antonius, Imp. stoicae philosophiae deditus — 228

— fuit parcus — 128

— lauta Stoicis decrevit stipendia — ib.

— permisit stoicam philosophiam publice Romae doceri — 128

Apocha, vox graeca — 195

Applicatio legis, quid? — 943

Arbor fundo, ubi coaluit, cedit, cur? — 297

Archaismos amarunt Icti vet. — 189

Aristo, an Sabinianae sectae sit adscribendus — 319

— Stoicus fuit — 230

Ars critica vid. *Critica*.

Ars grammatica, vid. *Grammatica*.

Atticum loquendi genus in Ictis cum libertate Rom. periit — 168

Attilicinus Ictus, Proculi aequalis et amicus — 315

— sectae eius deditus — ibid.

Auctores Romani, elegantiae principes usurparunt antiquatas verborum flexiones — 189

— usurparunt etiam verba nova — ib.

Auto-

Autoris gentem, aetatem nosse
multum ad eius interpre-
tationem confert — 10

—— exempla — 11

—— docendi rationem in-
terpres scire debet — 482

—— scripta ad quod de-
beant referri? — 10

—— ad ea intelligenda,
quid requiratur — ib.

Autorum veterum monumen-
ta sunt deprauata — 20

—— vnde hoc euenit — ib.

Augusta Treuironum aliquan-
do sedes Imperatorum ori-
entalium — 468

Aureae Bullae codices au-
thentici — 918

—— codex Palatinus — 919

—— Francofurtensis — 920

—— editiones — 900

—— glossema — 926

—— textus authenticus,
quis? — 915

—— textum latinum sequi
debet interpret — 914

—— versiones sunt anti-
quissimae — 899

—— — vitiosae tamen —
901. 914

—— huius rei exempla —
901

—— versiones recensentur
a quo? — 898

—— versionum editiones
— 899

Aureorum computatio satis
usitata apud veteres — 500

—— comparatio cum sester-
tiis — 495

Aureorum libri, quid conti-
nebant — 395

Austriaci iuris aetas et edi-
tiones — 790

Authenticae v. Nonellae.

Autochiria apud Romanos a
poena non immunis — 268

—— eam docentes Zenonis
principia sequuntur — 269

B.

B. et V. litterarum in ff. Flor.
permutatio frequens — 102

Baiuvariorum leges — 816

Basilica multa ex versionibus
iuris graeci continent. —

583

—— eorum descriptio —

583

—— — editores — 584

—— nomen vnde — 583

—— vsus in interpretatione
— 587

—— ex quibus libris col-
lecta sunt — 586

—— eorum ope vera legis
lectio potest inueniri et
confirmari — 592

—— de legis sensu rogari
debent — 597

—— vis verborum ex iis
cognosci potest — 601

—— receptae lectiones ex
illis possunt confirmari —
601

—— quod exemplis de-
monstratur 602 — 605

—— leges Digestorum et
codicis plenius exponunt
— 605

—— an valeant ad legis
originem eruendam? —
609

—— ad illustrandam, non
ad probandam legis inter-
pretationem valent — 611

—— ex iis latino textui ni-
hil temere obtrudendum —
627

V v v 2

Basi

- Basilica*. Noodtius hoc nomine notatus. — ib.
 ——— librariorum negligentia sunt corrupta — 626
 ——— ideoque caute adhibenda — ib.
Bavarici iuris aetas et editiones — 791
Benedictorum libri quid? — 399
Bestiis animam tribuebant Stoici, quam? — 302
 ——— de mansuefactis quid sentiant Icti? — ib.
Blastaris, testimonium eius de versionibus iuris graeci suspectum — 573
Bona apud Germanos sunt vel feudalialia vel hereditaria — 704
 ——— apud eos constituunt domicilium — 712
Brevium libri, quid? — 398
Briffonius optime scripsit de verborum significationibus — 213
Bulgarus Martini antagonista — 676. 678
 ——— ab eo Bulgariani — 678
Burgundionum leges — 816
- C.
- C. et G. litterarum in ff. Flor. permutatio frequens — 103
Calumniator quid? — 411
Caii institutiones, cuinam tribuendae? 539
 ——— quotnam libros comprehenderint — ib.
 ——— interpolatae sunt — 560
 ——— earum editiones — 540
- rerum quotidianarum fragmenta a quo restituta? — 443
Callistrati fragmenta illustrata a quo? — 445
Canones Gratianus saepe ad sui temporis disciplinam ecclesiasticam inflexit — 653
 ——— quemadmodum eos in Decretum retulit — 652
 ——— eorum vera lectio quomodo restituenda — 649
Capito C. Attius quis? 309
 ——— sectae caput. — ib.
 ——— mores, ingenium, studia — 307. 309
 ——— adulator Augusti — 309
 ——— blanditiarum eius specimen — ib.
 ——— Stoicus fuit. — 230
 ——— principem locum inter grammaticos adsecutus est — 19
Capitularia Regum Francorum inter fontes Decreti sunt referenda — 645
 ——— eorum editiones — 645. 646
Cassius C. Longinus, quis? 322
 ——— ab eo Cassiani — 312
Cavillari quid? 44
 ——— unde? 45
Celsus P. Iuventius pater, Proculianus fuit 316
Celsus P. Iuventius filius, Proculianus 317
 ——— discedit tamen nonnunquam a patris et Labeonis sententia — 317
 ——— eius ad Domitium epistola — ib.

Circae, Bernhardi collectio
decretalium — 661

Clementinae ab autore suo no-
minatae — 726

— a quibusdam liber sep-
timus decretalium vocantur
— 726

— hodie a libro septimo
diversae — 727

— earum fontes — ib.

— editiones antiquissimae
— 727. seq.

Clerici num in legibus sub ex-
pertibus rerum forensium
intelligendi — 514

Codex Gregorianus quid? —
545

— quemnam in finem
compositus 547

— auctor eius, quis? —
546

— editiones — 547

Codex Florentinus, vid. *Pan-*
dectae.

Codex Hermogenianus quid?
— 548

— auctor eius, quis? —
547

— Inscriptiones legum
non omnes sunt genuinae
— 449

Codex Iustinianus complecti-
tur quae? — 449

— graece versus — 574

— differt a codice Theodosia-
no, quam in re? — 215

— Constitutiones in eum
relatae in plures partes sunt
discerptae — 450

— retinuerunt tamen in-
scriptionem et subscriptio-
nem — 450

— quomodo hae coniungi
possunt — 453

— cuius generis sint, unde
cognoscitur 457

— continent nomina eo-
rum, ad quos missae — 457

— sine die et consule, ha-
beantne auctoritatem? —
460

— loca ubi datae obser-
vare debet interpretes — 467.
468. 469.

— commoda, quae inde
haurire potest 468

Eius editiones antiquissimae
— 156

— editio Contiana — 158

— Haloandrina — ib.

— Ruffardiana — ib.

— Spangenbergiana — ib.

— exemplaria manuscri-
pta — 155

— interpolationes plures
in codice quam in digestis
inveniuntur — 521

— cur? — ib.

— tam verbales, quam reales
— 526

— latinitas — 213

— leges, a Constantino
M. et eius successoribus da-
tae, haud eleganter sunt
scriptae — 214

— eleganter scriptae attin-
gunt aetatem iurisconsul-
torum, ex quorum scriptis
digesta sunt compilata — ib.

— leges quaedam ex plu-
ribus conflatae sunt consti-
tutionibus — 455

— inveniuntur absque die
et consule — 460

— leges laborant naevis,
et indigent emendatione
— 154

V v v 3

Co.

- Codex Iustinianus*, legum aetas unde cognosci potest — 450. 451
 — inscriptiones v. *Inscriptio*
 — legum interpretatio aequae difficilis, quam digestorum, cur? — 457
 — subscriptio v. *Subscriptio*
Codex Theodosianus, ad fragmenta iurisprudentiae anteiustinianae pertinet — 549
 — mutilatus est — 452
 — eum nec non Gregorianum et Hermogenianum allegare sub poena falsi vetuit Iustinianus — 372
 — de eo iudicium — 158
 — num ex eo Iustinianus emendari queat — ib.
 — eius exemplaria manuscripta egregia — 159
 — editiones — 549
Codices authentici omnibus aliis sunt praeferendi — 829. 918
Cognitio causae feudalis apud Germanos ad dominum feudi pertinuit — 714
Cognitores fuerunt sublati tempore Iustiniani — 515
Collatio legum Romanar. et Mosaicar. quid? 552
 — quando confecta — 372. 553
 — non est corrupta ab Aniano — 562
 — editiones 553
Collectiones Decretalium v. *Decretales*
Commentariorum veterum lictor. duplex genus — 401
 — quid continebant — 406
Communio bonorum valet Francofurti — 813
 — ab ea nec nobiles nec doctores exclusi — ib.
 — in quibusdam provinciis ad omnia sese extendit bona, in quibusdam minime — 867
 — inter coniuges Hamburgenses obtinet — 868
 — plures eius reliquiae supersunt — 868
 — vestigium eius in portione statutaria — ib.
Compendia scribendi scire debet interpres — 59
 — ad ea pertinent notae et siglae — ib.
 — Abbreviaturae et monogrammata — 62
 — Geminationes litterarum et sillabarum — 63
 — ex iis multa nata sunt vitia lectionum — 59
 — Bynkershoekii de illis iudicium — ib.
Concilia inter fontes Decreti sunt referenda — 640 sequ.
 — eorum collectiones — ib.
 — eorum historiae scriptores — 654
Conditio impossibilis definitur — 281
 — iurisiurandi turpis, cur? — ib.
Coniectaneorum libri, quid? 397
Coniectura a siglis desumpta, quid in ea observandum — 68
 — ad coniecturas omnes res

res in interpretatione re-
dit — 7

Consuetudines etiam improbae
in Germania receptae —
964

Consulis, laesae maiestatis rei,
gesta numique nihil vale-
bant — 461

Consultatio veteris Icti ad frag-
menta iurisprudentiae an-
te iustinianae refertur —
555

Contextus Orationis probe est
considerandus — 359

Contradictiones auctoris teme-
re non sunt suspicandae —
11

Contraria ope inscriptionum
conciliantur — 417

Conventionum Imperii cum ex-
teris, a quibus interpreta-
tio petenda — 957

Corporis diuisio tripartita in
legibus, vnde desumpta —
294

—— qualis? — ib.

—— duplicem divisionem
constituit Seneca — 299

—— motus perpetuus est
dogma antiquum — ib.

—— eius causam Stoici quae-
rebant in spiritu — ib.

—— fluxum perpetuum do-
cebant Stoici — 294

—— origo huius dogmatis
— 299

Corpus hominis non pars, sed
instrumentum — 266

—— quid? — 297

—— in suum saeviendi li-
centia vnde? — 266

Corpus iuris canonici ad imi-
tationem corporis iuris ci-
vilis conformatum — 629

Corporis iuris civilis, editio-

nes antiquae non sunt in
interpretatione contem-
nendae — 114

—— a quo accurate recen-
sitae — ib.

—— Gothofredianae recen-
sentur — 131. 132

Corpus legum imperii v. *Leges*
Imper.

Correctores Romani qui? —
637

—— quid praestiterint — ib.

Corruptio iuris textuum vn-
de? — 20

Crimen ex animo facientis ae-
stimabant Stoici — 285

Critica quid? — 15

—— huius artis officium,
quale? — 16

—— genuinae et sobriae re-
gula — 55

—— eam excoluerunt Icti
— 16

—— necessariam fecerunt
notae et siglae — ib.

Critici signis glossemata, ver-
ba et loca spuria notabant
— 2

—— inuestigant vitia ora-
tionis — 15

—— quomodo a veteribus
appellati — 16

Cynici Romanis exosi — 235

Cyrillus graecus iuris inter-
pres — 574

D.

Datio ad firmam quid? —
696

—— fuit vel temporaria vel
perpetua — 696

—— eius origo — 697

—— species — ib.

Decreta contra christianos
V v v 4 omi-

Crucis VII
178.

- omisit et suppressit Tribonianus — 512
- Decreta* et rescripta non admittunt interpretationem extensivam — 457
- Decretales* quid? — 658
- auctoritatem sensim nactae sunt — 659
- numerus earum auctus — 660
- earum collectiones Gregorianam praecedentes — 661
- earum collectio prima — 661
- eas interpretes consulere debet — 664
- Decretalium Gregorii auctor*, quis? — 661
- quisnam resecta a Raymundo decretalibus adiunxerit — 671
- iuris civ. decreta in decretalibus, unde? — 675
- glossae errores multi in eas dimanarunt — 676
- etiam in foris Germaniae receptae — ib.
- iuris germanici argumenta continent — 689
- huius vestigia — 691 sequ.
- earum fontes — 661 sequ.
- inscriptiones observandae 670
- interpretandarum subsidia 639
- editiones antiquissimae — 665
- Decretalium liber sextus*, cuius auspiciis conscriptus — 724
- quid contineat — 725
- eius fontes — 725
- interpretandi subsidia — ib.
- editiones antiquissimae — ib. sequ.
- codices manuscripti — ib. sequ.
- Decretalium liber septimus* publicam auctoritatem haud accepit — 728
- Decretorum libri*, qui? — 401
- Decretum Gratiani* ab eo privata auctoritate compositum — 630
- quando? — ib.
- quemadmodum appellatum — ib.
- cur *concordia* vocatum — ib.
- num publice a Pontifice R. sit confirmatum — 631
- emendatum per correctores Rom. — 637
- eius denominatio in scholis orta — 630
- editiones antiquissimae — 647
- fontes — 631. 640 — 647
- codices manuscripti — 647
- interpretandi subsidia — 635. 658
- Definitio iuris*, iurisprudentiae, iustitiae, vid. *ius*, *iurisprudentia*, *iustitia*
- Definitio* veteribus Ictis id, quod regula — 239
- definitiones Icti a Stoicis acceperunt — 237
- Definitionum libri* quid continebant — 396
- Dei virginata* ancilla pro vitata. — 201

Deus Zenoni natura est —
249

—— Dei nomen loco Iouis
a Triboniano substitutum
— 206

Dialectica in quo consistat —
— 237

—— eam docuerunt Stoici
— ib.

Dialectica interpretatio, vid.
Interpretatio.

Dictionary iuridica interpre-
ti utilissima — 25

Διστοτων corpus, quid? —
299

Differentiarum libri, quid?
— 399

Digesta, v. *Pandectae*.

Digestorum libri, quid in iis
expositum? — 405

Diplomata inter fontes statu-
torum remotiores referen-
da — 811. 819

Disputationum libri quid? —
397

Dissensiones in Pandectis oc-
currentes non sunt inter
emblemata referendae 507

Dissensiones seclorum, v. *Secla*.

Distinctio in legis interpreta-
tione quadruplex — 94

Distinctio in codice Floren-
tino — 82

Diuisiones lēti a Stoicis mu-
tuati sunt — 237

Docendirationem auctoris, in-
terpres eius scire debet —
432

Doli mali definitio vnde peti-
ta — 291

Domitiana quaestio, vnde di-
cta — 317

DON. compendium scribendi,
quid significat? 49

Donatio inter coniuges iure
rom. prohibita — 862

—— mortis causa, actus-
ne inter viuos an vltima sit
voluntas, inter sectas con-
trouersum — 338

Dorotheus iuris interpres
graecus — 574

Dosithei Magistri fragmenta
— 557

Dotalitium cum donatione
propter nuptias compara-
tur — 863

Dotem apud Germanos mari-
tus uxori obtulit — 702

—— vestigium eius in iure
Canonico ib.

—— hodieque sub no-
mine dotalitii venit —
703

Drachma duplex — 24

E.

E et I. permutantur in cod.
ff. Flor. — 103

EM. compendium scribendi,
quidnam significet — 48

Ecclesia vocab. tempore Caii
pro coetu vel concione po-
puli vsurpatum — 561

Eclogae, quid? — 625

Edicta contra Christianos, vid.
Decreta.

Edictum perpetuum quid? —
342

—— eius conditor — ib.

—— extinxit dissensus lēto-
rum — ib.

—— in titulos erat diuisum
— 462

—— quotnam libros com-
plexum sit, definiri nequit
— ib.

Vvv 5

Edi.

- Edictum perpetuum.* Sabinianorum decisiones ei inseruit Iulianus — 328
 — Iulianus immutavit, quae ibi retulit — 473
 — eius partes, quid? — 363
 — ordo a Ictis in scriptis imitatus — 365
 — illud restituerunt, qui 407
Editiones Digestorum. v. Pandectae.
Ellipsi utuntur Icti — 182
Emblema quid? — 471. vid. *Interpolatio.*
Emendari lex non debet nisi cogente necessitate — 54
Emendatio quid? — 72
 — non est pura geminatio — ib.
 — legis — ibid.
 — vulgatae et corruptae lectionis praecedere debet eius interpretationem — 45
Emisicum ius, quando conditum? — 790
 — a quo editum — ib.
Epicurea philosophia qualis — 243
 — contraria iurisprudentiae ib.
Epicurus quis fuit? — 263
 — quae docuit — ib.
 — per eminentiam philosophus dictus — ib.
 — eius placita Ictis parum consentanea — 235
 — de iis Ciceronis sententia — ib.
 — eius philosophia simulata — 236
Epistolae Innocentii III. alio-
rumque Pontificum inter-
pretationi decretalium in-
feruiunt — 673. 674
 — earum collectiones — 674
Epistolarum libri, quid continent — 398
 — eorum origo — ib.
Erciscundi qui? — 345. 346
 — quemadmodum nominandi sunt — 346
Εὐρηματικῶν libri, quid? — 400
Exceptiones legibus subiectae male numerantur inter emblemata — 502
Explicationis verborum subsidia, quae? — 25
Extravagantes Ioan. XXII. quando promulgatae 728
 — nunquam in corpus redactae ib.
 — communes nunquam publice approbatae — ib.
- F.
- F et D nonnunquam permutantur in cod. ff. Flor. — 104
Facinus v. *Crimen.*
Facta declarant interdum verba legum aut pactorum ambigua — 38
 — generalia saepe restringunt, et vice versa — ib.
Fasti consulares multum profunt interpreti in eruendis subscriptionum vitiis — 465
 — eorum editores — 466
Fatalia damna, quae? — 50. 276
Fatum Stoicis, quid? — 276
Femariense ius, quando promulgatum? — 791
 — a quo editum — ib.
- Fen.*

Feuda ad heredes transmittere olim non licuit — 705

— iis opponuntur alodia — ib.

Fideicommissa familiae non sunt ex iure Romano diiudicanda — 862. 863

Figurae rhetoricae ab Ictis usurpatae — 119. seqq.

Florentinum manuscriptum v. *Pandectae*.

Florentini Icti fragmenta illustrata, a quo? — 445

Foetus animatus et inanimatus — 261

Fontes iuris canonici, v. *Decreti* et *Decretalium fontes*.

— statutorum, v. *Statuta*.

Forma materiae a Stoicis praefertur — 293

— hypothecaria, quid? — 403

— orationis, v. *oratio*.

Formula: iudex litem suam facit, quid significet — 619

Forum rei sitae apud Germanos late patet — 713

— in eo etiam actiones personales potuerunt institui — ib.

Fragmenta iurisprudentiae anteiustinianae, vid. iurisprudentia anteiustiniana.

Fragmenta Ictor. in ff. exstantia ordini suo restitutae a quo? — 436. sequ.

Freyburgensium statuta quando condita? — 750

Friscum ius boreale quando conditum et editum — 791

— *vetus* quando conditum et editum — 790

Frisionum leges, editae a quo? — 816

Furcae vocabulum in locum crucis a Triboniano in D. substitutum — 209

Furtum fundi et aedium statuit Sabinus — 380

— negat Labeo — ib.

— modii, totius acerui furtum, quocum haec thesis conuenit? — 285

— non est ducenda ex dogmate Stoicorum — 286

— sciente et patiente domino vel colono non committitur — 55

— non manifestum in conspectu domini fieri potest — ib.

— an ab vxore committi possit, inter vtramque sectam controuersum — 336

— furti actione quis tenetur in tantum, quantum abstulit — 285

Fructus omnes hominum causa ex sententia Stoicorum comparati — 270

G.

G. et C. permutantur in cod. ff. Flor. — 103

Geminatio compendium scribendi — 63

— differt a repetitione legis — 63

— nimis contorta ubi? — 73

— simplex et pura non est emendatio — 72

— succurrit legis sententiae, quomodo? — ib.

— tutissima est ratio veram lectionem inueniendi — 71

— quando in litteris et syllabis adhibenda — 63

Ge.

- Geminatio* retrograda quid? — 72
 — differt a quasi geminatione — ib.
 — geminationes priscis usitatae fuerunt — 63
 — vere tales ab iis distinguendae sunt, quas Icti praesumunt — 64
 — earum specimina — ib.
 — earum tria genera statuit, quis? — 72
Gerada testamento relinqui non potest. — 864
 — marito vendenda — ib.
Germani diris poenis conventiones confirmarunt — 706
 — legem: par a pari esse iudicandum, stricte observabant — 710
 — ab antiquissimis temporibus suis vixerunt consuetudinibus — 731
 — quaslibet leges suas mores seu consuetudines vocarunt — 738
 — etiam in exteris provinciis priscos mores retinuerunt — 823
 — eorum instituta propria ex iure canonico non sunt derivanda — 721
 — eorum leges antiquissimae — 813
 — iunctim editae, a quibus? — 818
Germanicae linguae usus, quando incepit in constitutionibus imperii — 896
 — glossaria v. *Glossaria*.
 — monumenta vetera — 833
Germanicum ius — v. *Ius germanicum*
Glossae, quid? — 25
 — earum compilatores fuerunt interdum graecae et latinae linguae ignari — 166
 — errores pueriles — ib.
 — nomicae quid? — 588
 — iis interpretes iur. roman. carere nequit — ib. 625
 — earum usus in Basilicis legendis — 588
 — editiones — 588. 589. 625
Glossaria Anglo-Saxonica — 723
 — germanica adiuvant legum interpretem — 835
 — in tres classes dividi possunt. — ib.
 — eorum editores — 835. seq.
 — Gothica — 723
 — iuris graeci recentiora — 590
 — latino-barbara — 723. seq.
 — nomica sunt magni usus ad explanationem verborum — 25
Glossatores libros iuris mendis inquinaverunt — 51
 — consulere solebant codd. MSCtos — 74
 — ignari morum gentium — 690
 — eorum controuersiae — 678. 679
 — errores multi in Decretales sunt recepti — 676. 686
 — sectae — 678
Glossema, quid? — 20
 — glossemata corruerunt iuris textus — ib.
Glos-

Glossmata, an in legibus imperii occurrant — 925

— eorum causas et signa exponit, qui? — 21

Glossographi, Decretalium interpretes — 690

— eas obscuriores reddiderunt — ib.

Goblerus Goarinus ex praeceptis Iustiniani iuris librum statutorum confecit — 777

Gosiani, qui? — 678

Graeca latinis immiscuerant Icti pandectis — 192

— non inepte 195

— lingua communis vocatur — 571

— vocabula latina civitate donata in D. — 195

— graecae iuris Versiones cum cautione sunt adhibendae — 626

cur? — 627

— graeci iuris interpretes 572. seq.

— integriora habuerunt exemplaria, quam etiam num exstant — 591

— de iis lac. Gothofredi testimonium et laus — 605

— iurisprudentiam sui aevi cum veteri passim miscuerunt — 626

— caute igitur adhibendi sunt — ib.

— compendia — 589

Graecismi lectis romanis familiares — 196

— inueniuntur quoque in aliis auctoribus latinis — ib.

— eorum exempla in legibus — 197

Graecismi auctorem non reddunt graecum — ib.

Grammatica ars, lecto necessaria — 19. 240

— comprehenditur sub dialectica — 240

— in quo consistit — 13

— magni semper habita est ab Ictis — 14

— eius pars nobilissima est critica — 15

— eius praecepta definiunt quantum versioni sit tribuendum — 27

— interpretatio. vid. *Interpretatio*.

Grammatici veteres adiuvant verborum explanationem — 25

— habuerunt singularia privilegia — 14

— eorum negotium quale — 25

Gratianus, quis? 630. 631

— cuius — ib.

— decretum collegit — ib.

— vbi — 632

— non adiit fontes ipsos decreti — 632

— fabulis librum suum inquinavit — 633

— exempla — 634

— saepe a mente canonum aberravit — 648

— canones truncatos in decretum retulit — 652

— eosque conflavit et divisit — 652

— exempla — 653

— eos interpolavit et ad sui temporis disciplinam ecclesiasticam inflexit — 654

Gre.

Gregorianus codex. vid. *Codex gregor.*

H.

Habiliter pro apte — 201

Holoander commisit plagium litterarium in schedis Bolognini — 120

Hamburgensium Statuta cum Stadenfibus et Rigenfibus conueniunt — 308

—— eorum editio authentica, quae? — 830

Harmenopuli promptuarium multum prodest interpreti I. R. — 626

Hermeneutica in gen. quid? — 17

—— iuris — ib.

—— regulae eius vnde sumuntur — 17

Hermodorus Ephesius — 222

—— adiutor in concinnandis XII. tab. — ib.

—— qua philosophia imbutus — ib.

—— praestitit Romanis, quid? — ib.

Hermogenianus Codex. vid. *Codex.*

Hermogeniani Icti fragmenta a quo illustrata — 447

Historia ciuilis et iuris multum adfert adiumenti interpreti in inquirenda legum ratione — 30

—— vtriusque auctores — 31. sequ.

—— iuris ciuil. principia suppeditat — 30

—— iuris romani quotuplex — 31

—— rationem cognoscendae interpolationis praebet — 531

—— generalis nihil iuuat ad interpolationem cognoscendam — ib.

—— specialis scriptores — 531

Hombergii merita circa novellas egregia — 165

Homeri auctoritas apud Ictos — 196

Horti ad quae praedia referantur — 420. 421

Hosticolum quid? — 598

—— de eo variae coniecturae — ib.

Hotomannus iuris iustiniani hostis — 489

Hypotheca vox graeci originis — 195

Hypotheses scriptoris scire conducit interpreti — 219

Hysterologia, figura Ictis familiaris — 179

I.

I. et E. permutantur in cod. ff. Flor. — 103

Iauolenus Priscus, Stoicus fuit — 230

—— Sabinianae sectae deditus — 323

Idolorum auctores perspexerunt religionis suae vanitatem — 513

Illustris vox primum nomen famae — 494

—— postea mutata — ib.

Imperatorum serie observata cognoscitur facile vnde quaevis lex — 451

—— allocutiones ad quos rescripserunt — 458

Incantationes Christianis olim non plane inauditae — 514

Index

Index pandectarum Flor. v.
Pandectae

—— Labitti quomodo comparatus — 436

Indices legum, qui composuerunt? — 438

Inscriptiones capitulorum Decreti, quem usum interpreti praestant — 656

—— Decretalium observare debet interpretes — 670

—— legum *Digestorum* quid? 360

—— authenticae sunt — 368

—— non sunt summae legum — 367

—— quemnam in finem legibus praemissae? — 371

—— profunt ad interpretationem — 374. seq.

—— eiusdem auctoris locis parallelis inveniendis — 389

—— ad contrarias leges conciliandas — 417

—— ad eruendam facti speciem — 414

—— ad regularum iuris explicationem — 427

—— praestant usum si coniectura est capienda de vero auctoris sensu — 393

—— in locis ubi quaedam omissa, vel ex ordine suppressa sunt 386

—— ostendunt quorsum quaevis verbi significatio pertineat — 423

—— fontes legum — 374

—— aliasque interpreti afferunt utilitates 434

—— male reuelationes vocantur — 431

—— sunt nonnunquam vitiosae 447

Inscriptiones facile restituuntur — 447

—— ex cod. Florentino primum restitutae — 434

—— a quibus? ibid.

—— legum *Codicis Iustin.* quid continent? — 449

—— magnam interpreti adferunt utilitatem — 450. seq.

—— mentio nominis eius, ad quem constitutio est data, quando interpreti inprimis utilis? — 459

—— sunt vitiosae — 462

—— quae sint tales et quomodo emendandae? — ib.

—— *codicis Theodosiani*, quid iuvent — 456

—— inscriptiones sunt etiam in aliis codicibus praeter iustinianum — 449

Institutiones ex veterum Ictor. compendiis concinnatae — 217

—— de quibusnam vocabulis in iis literati dubitent — 218

—— an in iis inveniantur interpolationes? — 527

—— earum codices MSCTi adiuvant interpretationem — 141

—— rari in Germania — ib.

—— ubi inveniuntur — 143

—— editiones antiquissimae — 147. sequ.

—— castigatae — 151. sequ.

editio Baudoziana — 153

—— Charondina — ib.

—— Contiana — 152

—— Cuiaciana — 151

—— Gebaueriana — 154

—— Haloandrina — 151

In.

- Institutiones*. Editio Hervagiana — ib.
 — Koehleriana — 155
 — Messaggiana — 152
 — Ottoniana — 153
 — Ruffardiana — 152
 — Interpres graecus — 576
 — loca quaedam ex Theophilo restituta 139
 — stilus, qualis 217
 — aetati Ictor. conformis 218
 — versio graeca laudatur — 26
Institutiones iuris canonici nunquam publicam auctoritatem adsequutae sunt. — 728
Insuper habere, quid? — 432. 433
 — quis hac formula usus? — ib.
Intelligere aliquem, quid? — 4
Interpolare, quid? — 471
 — interpolata lex esse potest, quamvis alia cum illa conveniat — ib.
Interpolatio legis quid? — 471
 — quotuplex — 474
 — nulla est quae in verbis tantum existit — 475
 — quando adest? 496. 497
 — quando non? — 499. 500. 501
 — quid ad interpolationes referri nequit — 510. 512
 — Interpolationes dantur in corpore iur. civ. — 482
 — quae interpreti maximas obiciunt difficultates — 484
 — dignitatem iurisprudentiae deformant 487
 — non sunt fingendae — 489
Interpolationes hoc fecerunt, qui? — 490
 — non statuendae in historicis — 490
 — regulae in diiudicandis interpolationibus observandae — 492
 — an plures exstant in Codice quam in Digestis — 521. 522
 — earum causae — 492. seq.
 — criteria diversa — 530. 566
 — ex historia iuris Romani speciali — 530
 — ex fragmentis iurisprudentiae aetate iustinianae — 536
 — a latinitate et dicendi genere — 566
 — an in Digestis locum habere possint ex iure novo in Novellis constituto? — 498. 499
 — Interpolationes unde et quomodo cognoscantur? — 530
 — in verbis existentes facile tolerantur — 509
 — interpolationis genus, si ius vetus adscriptum est legi recentiori — 479
 — exempla in Scto Pegasiano et Trebelliano — ib.
 — reddunt inscriptionem inutilem — 487
 — an ex Basilicis interpolationes cognosci possunt? — 569
 — Interpolatio statutorum, v. *Statuta*
Interpres debet nosse stilum eiusque genera — 6
Inter.

Interpres debet habere notitiam auctoris legis et eius praeceptorum — 43

— nosse libri naturam et indolem — 39

— habere notitiam rei, de qua lex agit — 43

— accuratam linguae, qua lex scripta est, cognitionem — 165

— scire docendi rationem auctoris 432

— — cuius sectae studiosus fuerit — 306

— — hypotheses scriptoris — 219

— — diuersas verborum significationes — 212

— — compendia scribendi et vitia scripturae — 59

— — inquirere ante omnia veram legis lectionem — 59

— — esse alienus a cavillandi pruritu — 44

— — legum imperii debet esse liber a partium studio — 905

— — abstinere a falsis interpretandi principiis — 906
v. *Leges Imperii*.

Interpretes graeci v. *Graeci interpretes*.

Interpretari quid? — 12

— vox ambigua — 12

— inde natus error — 13

— nequeunt tirones — 44

— non est mutare legem — 55

Interpretandi genus tutissimum ex ipsis auctoribus petitur — 389- 391

— quod exemplis probatur — ib.

— etiam si locus non ex eodem libro est depromtus — 392

— regulae vocantur definitiones. — 239

Interpretatio, quid? — 3

— in interpretatione omnis res ad coniecturam redit — 7

— duplex est — 13

— petenda saepius ex analogia legum — 38

— authentica — 37

— authentica et vsualis non sunt species interpolationis, interdum tamen in subsidium vocandae — 37

— dialectica, quid? — 27

— eius diuisio — 36

— declaratiua impugnatur, a quo? — 36

— doctrinalis, quid? — 37

— extensiua, quid? — 36

— ea cessat in rescriptis et decretis — 40. 457

— grammatica, quid? — 13

— — certa est — 14

— — vindicat orationem a corruptelis — 15

— — quid in ea est praestandum — 19

— — coniungenda est cum dialectica — 28

— logica v. *Dialectica*.

— restrictiua, quid? — 36

— vsualis — 37

Interpretationis diuisio — 17

— distinctionem in grammati-

- maticam et logicam appro-
 bant Icti veteres — 17
 — diuifio inepta — ib.
 — principia, qualia fint
 — 16
Interpunctio in legis interpre-
 tatione quotuplex — 94
 — per eam fensus legis
 reftituitur — 93
Inteftabilis, quis? — 619
Inteftatus, quis? — 211. 212
Ifidorus interpres iuris grae-
 cus — 575
Iudex apud Germanos fine
 fcabinis iudicare non pote-
 rat — 711
Iudicium principum quid? —
 972
 — vfus eius in Germania
 indubitatus — 973
 — analogia introductum
 — 972
Iulianus, Saluius, Ictus in
 componendo edicto quae-
 dam immutauit — 473
 — cuinam feftae adscri-
 bendus? — 324
 — fuit Stoicus — 230
 — fcripfit de ambiguita-
 tibus testamentorum — 24
 — fragmenta plurium
 eius fcriptorum a quo col-
 lecta et illuftrata? — 442
Ius quodlibet ex fuis princi-
 piis eft explicandum — 860
 — lexica, vid. *Lexica*.
 — praecepta tria, vnde
 proficifcuntur? — 254
 — *Caefareum* plura con-
 tinet iuris Rom. principia
 — 753
 — quando confcriptum
 — ib.
 — eius codices — 789
 — *canonicum* quomodo
 interpretandum? — 629
 — habet duas partes —
 600
 — eius fontes — 639
 — illuftrat hiftoriam et
 iura Germaniae — 689
 — caute ad hunc vfum
 adhibendum — 719
 — ex eo male origo iu-
 ris germanici arcetur —
 721
 — *ciuile*, quid in eo in-
 terpretando fit obseruan-
 dum — 39
 — Tribonianus id colle-
 git ad praefcriptum Iufti-
 niani — 472
 — in corpus collectum
 omne fecit fuum Iuftinia-
 nus — 40
 — per id habet auctori-
 tatem et vim legis — ib.
 — in XII. tabulis consti-
 tutum a philofophia Stoica
 alienum — 221
 — dubium interpretari
 fibi fumerunt principes —
 341
 — iuris ciuilis libri variis
 mendis inquinati — 45
 — vitia aucta, quo? —
 51
 — *Germanicum* vniuerfa-
 le, an exftet — 734. fq.
 — Romanis legi-
 bus an fit praeferendum?
 — 732
 — de eius vfum et prae-
 ftantia fcriptores — 732
 — variae denominatio-
 nes — 734
 — vtilitas — 731
 — origo — 741

Ius reformatum et cum peregrinis mixtum — 775
 — quando? — ib.
 — exempla — 776
 — eius interpretationi inserviunt contractuum tabulae, chartae diplomata — 819
 — — consuetudines gentium — 822
 — — earum provinciarum iura in quas veteres Germani migrarunt — 823. 825
 — *Iustinianicum*, in graecum sermonem versum est — 571
 — quod praevidit Iustinianus — ib.
 — *Naturalis* definitio e Stoica philosophia est hausta — 248
 — ea duos continet Stoicismos — ib.
 — nouum quid? — 496
 — *patrium* v. *ius germanicum*.
 — iura *provincialia* vel antiqua vel recentiora sunt — 778
 — — quando *Gesetze* — 757
 — iurium provincialium collectiones — 799
 — — interpretatio, vid. *Statuta*.
 — publicum quid? — 891
 — tradere quid? — ib.
 — — hoc in aliis regnis interdictum — ib.
 — fero in Germania coepit tractari — ib.
 — quare? — ib.
 — peruerse ex iure Iustiniano explicatum — 908

— — omne pactitium est — 956
 — — systemata diuersa — 981
 — — adminicula — 913
 — — analogia, quid? — 969
 — — unde haurienda — ib.
 — — ab ea argumenta variis modis peti possunt — 970
 — — quemadmodum debet esse comparata — 971
 — — eius fundamentum est quaestio maximi momenti — 977
 — — ratio ex ea interpretandi saepius in comitiis adhibetur — 980
 — — per sanctionem publicam expresse confirmata est — ib.
 — — lubrica et fallax est — 981
 — — tamen non plane repudianda — 982
 — — argumentum ex ea ductum nil valet, si obseruantia ei repugnat — 984
Ius Romanum. vid. *Iustinianicum*.
Ius Saxonicum, vid. *Saxonicum* ius.
 — — Sueuicum v. *Alemanicum* ius.
 — — non scriptum, quid? — 700
Iurisconsulti vocati sacerdotes, cur? — 254
 — — intuitu stili in tres classes secundum aetatem distinguuntur — 168
 — — vtuntur stilo Rhodio — ib.
 X x x 2 *Iuris-*

- Iurisconsulti* seculo Augusteo
viuentes scripserunt latine
— 169
— obscuri, qui? — 176
— student verborum proprietati — 172
— stili puritati — 173
— perspicuitati — 176
— amant elegantiam quod
ad particulas attinet — 186
— et prouerbia — 187
— oratores et poetas versarunt — 173
— ad horum auctoritatem prouocant — 174. 195
— ornatum non negligunt — 119
— vtuntur figuris rhetoricis — 179
— quibus? — 180. 184
— verbis priscis et obsoletis — 188
— verbis diuersas significationes subiiciunt — 211
— discedunt nonnunquam a regulis grammaticis — 191
— graeca immiscuerunt latinis — 192
— quidam libros graece scripserunt vel inscripserunt — 193
— excelluerunt graecae linguae cognitione — 192
— secuti sunt Stoicam philosophiam, cur? — 233
— consentiunt cum Stoicis in iis, quae de infantibus et impuberibus statuunt — 303
— in doctrina de bestiis mansuefactis — 302
— ignorabant differentiam inter substantiam et materiam 301
- Iurisconsulti* more Stoicorum
origines verborum exquisiuerunt — 241
— allusiones tamen magis, quam veras deriuationes proferunt — 243
— exempla — ib.
— non omnes Stoicorum probarunt sententias — 247
— hinc tamen colligi nequit, eos Stoicos non esse secutos — ib.
— amarunt arithmeticam et geometricam proportionem, prout fuit natura rei — 287
— medii, qui? — 345
— interpretandi regulas didicerunt, vnde? — 238
Ictis philosophia Stoica erat grata — 219
— iis paradoxa quaedam Stoicorum placebant — 285
— data est respondendi facultas, cur? — 311
Ictorum docendi ratio, quomodo cognoscitur — 432
— breuitas in respondendo laudatur — 167
— studium grammatices apparet in legibus — 242
— *latinitas* et *stilus* v. *Stilus*.
— *Sectae*, v. *Sectae*.
— testimonia explicantur ope inscriptionum — 431
— vitas descripserunt, qui? — 351. seq.
Iurisprudentia, quid ex Stoicorum philosophia? — 253
— est species philosophiae — 254
— *anteiustinianae* fragmenten.

- menta qualem usum in interpretando praebeant — 536
 — sunt deprauata a Gothis — 537
 — an interpolata ab Aniano — 559
 — inseruiunt ad interpolationes inuestigandas — 538
 — in classes duas distinguendae sunt — 538
Iusiurandum Stoicis et Ictis turpe — 279
 — vnde varia in iure — ib.
 — in causis parui momenti a Stoicis prohibitum — 281
 — non valet contra ius commune — 282
 — Marcelli hac de re sententia — 283
 — sequitur naturam actus — 284
Iustitia quid? — 740
Iustitiae definitio in iure ex stoica philosophia hausta est — 251

K.

- Kαθολα* dicta, saepius *κατα τι* accipienda — 422

L.

- Labeo Antistius*, quis? — 307
 — sectae caput — ib.
 — Stoicorum praeceptis imbutus — 229
 — grammaticam et dialecticam altius penetrauit — 19

Labeo Antistius percalluit latinarum vocum origines — 172

— fragmenta eius illustrari, a quo? — 446

— Theologi nomine notus, cur? — 309

Labittus, eius index commendatur — 436

Laici in iudiciis ecclesiasticis scabinorum partibus functi — 710

Latina lingua corrupta, a quo? — 214

— ea vsus Iustinianus — ib.

— *curialis* vel palatina vocatur in corpore iuris — 571

— Repgouii aetate erat lingua publica — 762

Latinitas Codicis et Institutionum — 213

— inde desumitur latinitatis criterium — ib.

— veterum Ictor. — 165

— latinitatis non probatae vocabula, vnde? — 205

— non semper a Triboniano profecta — 206

— de latinitate vet. Ictor. opuscula — 203

Laudemium germanicum differt a romano — 879

Lectio libri, quid? — 397

Legatum post mortem heredis instituti in codicillis relictum, an debeatur, controuersum inter vtramque sectam — 337

— legato partiario, rerum partes an aestimatio de-

- debeatur, itidem inter fe-
 ctas controuersum — ib.
Legitima Germanis plane in-
 cognita — 884
 ——— legitimae et Trebellia-
 nicae detractio in Decreta-
 libus, unde? — 683. 685
Lex Regia an reuera existit?
 — 491
 ——— legis inscriptio. v.
Inscriptio.
 ——— lectio debet esse inte-
 gra ante interpretationem
 — 45
 ——— unde eruitur — ib. sq.
 ——— bene interpuncta me-
 lior est commentario — 73
 ——— ad eam indagandam
 MSCta multum conferunt
 — 73. 74
 ——— mens, quid? — 18. 29
 ——— priscis, quid? — 18
 ——— ratio, quid? — 18
 ——— unde cognoscitur —
 ib. 30
 ——— ante omnia inquiren-
 dum est, num sit adiecta, nec
 ne? — 29
 ——— sententia quid? — 29
 ——— subscriptio, vid. *Sub-*
scriptio.
 ——— tempus in codice Iust.
 unde colligitur? — 450.
 451
 ——— verba relativa cum de-
 cisiuis haud confundenda
 451
 ——— leges in codice sine
 die et consule, vid. *Con-*
stitutiones.
 ——— in Digestis compre-
 hensae, quid? — 39
 ——— admittunt quotidie in-
 terpretationem per usum et
 obseruantiam — 38
Leges aliquae vel nullum
 habent sensum — 51
 ——— exempla — 52. 53
 ——— vel non idoneum —
 52
 ——— vel sententiam a ratio-
 ne iuris abhorrentem — ib.
 ——— quando pro interpo-
 latis haberi possunt — 496
 ——— a Germanis, quomo-
 do vocatae? — 738
 ——— conuentus obstabomi-
 ci, praestantissimum iuris-
 prudentiae germanicae me-
 diae monumentum — 791
 ——— corruptae nullum prae-
 stant usum — 51
 ——— quomodo deprauatae
 sint per librarios — 52
 ——— leges fugitiuae quid?
 — 373
 ——— unde ortae — ib.
 ——— cur ita dictae? — 374
 ——— ad sedes suas sunt re-
 vocandae ope inscriptio-
 num — 374
 ——— tam repertae sub iis-
 dem titulis — 375
 ——— quam relatae sub diuer-
 sis — ib.
Leges S. R. Imperii fun-
 damentales, quae? —
 893
 ——— non scriptae — ib.
 ——— particulares — 895
 ——— vniuersales — 895
 ——— perpetuae — ib.
 ——— temporariae — ib.
 ——— tales fuerunt leges Im-
 peratorum palatinae — ib.
 ——— aliae latina, aliae ger-
 manica lingua sunt scrip-
 tae — 895
 ——— quatenam? — 898. 899
 Le-

- ratio cur? — 897
- quando lēti eas accuratius interpretari coeperint — 903
- typographorum vitio sunt deprauatae — 917
- exempla — 918
- nonnullae foederum naturam habent — 957
- earum *collectiones* — 892
- corpus a quibus emendatum — 924
- fundamentum — 907
- *interpretres* debet adferre verecundiam — 903
- abstinere a cauillatoriis interpretationibus — 904
- esse alienus a partium studio — 905
- nec uti spuris interpretandi principiis — 906
- habere veram Imperii n. tionem — 907
- legem authentica lingua scriptam contemplari — 913
- videre ne verba legis sint deprauata — 917
- non recedere a sensu litterali nisi urgente necessitate — 928
- rationem spectare — 929
- ad hoc acta et protocollo in subsidium vocare — 929
- esse munitus quibus praefidiis? — 906
- *interpretatio* est necessaria — 890
- authentica comitiis est reseruata — 892. 946. 647

Legum interpretatio quemadmodum ibi peragitur — 953. 954. 955

—— quid si de interpretatione legis summor. tribunal. assessores catholici et A. C. addicti reuera dissentiant — 951

—— in interpretatione ad obseruantiam est respiciendum — 958

—— doctrinalis summis imperii tribunalibus concedenda est — 943

—— extensiuā quando locum habeat — 929

—— grammatica, quid circa eam est obseruandum — 913

—— restrictiuā quando locum habeat — 929

—— interpretationis regulae — 932. 937

—— interpretandi ratio ex analogia describitur — 968

—— interpretatio ab auctore petenda, si lex ambigua et obscura est — 945

—— dubia circa interpretationem sunt vel vera vel putatiua — 950

—— sensus grammaticus quid? — 927

—— ab eo temere non est recedendum — 928

—— quando ab eo recedendum — ib.

—— earum versiones vitiosissimae — 898

—— leges *provinciales*, quid? — 737

—— nonnunquam statutorum nomine veniunt — ib.

—— regiae lege tribunitia non sunt abrogatae — 94

Xxx 4

Lex

- Leges receptae* usu fori non omnes quae ex basilicis re-stitutae — 592
- Lexica iuris* scripserunt, qui? — 26
- Liber*, Stoicis quis? — 277
- Libertatis* fauor apud Ictos magnus, cur? — 277
- definitio in iure unde? — 257
- priuilegia — ib. seq.
- Librarii*, qui?
- apud Romanos num serui fuerint? — 47
- deprauarunt libros iuris — 46
- non emendabant perperam scripta — 46
- cur? — ib.
- qua ratione vitia in eorum scripturas irrepserunt — 48
- qui codicem Florentinum descripserunt, non intellexerunt, quod scripserunt, quare? — 48
- Libri iureconsultor. veterum* varii generis sunt — 393
- genus triplex — ib.
- vel exegetici vel dogmatici — 394
- singulares, qui — 393
- quid circa eos obseruandum? — 403
- miscellanei, qui? — 393. 394
- recensentur — 395. 401
- quid circa eos obseruandum — 403 sequ.
- ad leges quid continebant — 394
- de casibus, quid? —
- Litterarum* permutationes scire et attendere debet interpres — 102
- quaenam saepius in ff. Florent. occurrunt? — 103
- Loca*, vbi constitutiones datae, in subscriptionibus legum notanda — 467
- vel loci, quid? — 361
- Locutionum* elegantiarum specimina in ff. — 184
- Longobardorum* leges inter fontes remotiores statutorum referendae — 817
- a quo editae? — ib.
- Loquendi* ratio cuique seculo propria — 21
- usum communem sequitur significatus verbis tribuendus — ib.
- usus in interpretatione necessarius —
- usus, quid? — ib.
- ratio in curia a vulgari differt — 927
- Lubecense* ius a multis ciuitatibus receptum est — 770
- Lusus* fuit indictus viduis temporibus antiquissimis — 304
- quam diu? — ib.
- cur per annum? — ibid.
- non a Romulo — 305
- tempus viris nullum est constitutum — 304
- M.
- Macedo* non fuit foenerator, sed filius familias — 614. 616
- Macer*, Aemil. fragmenta eius illustrata a quo? — 446
- Maecianus*, L. Voluf. Sabinianus fuit — 327
- Magdeburgenses* longe ante spe-

- speculum Saxon. iura sua collegerunt — 771
- Magdeburgensia* iura a multis civitatibus recepta sunt — 772
- Maiora* vota quando in conclusis statuum imperii locum habent? — 937
- scripta de hac controversia — 941
- illis iura et negotia singulorum non subiicienda — 955
- quare? — ib.
- exempla — 956
- Mandatario* fines mandati cedenti an actio competat, inter utramque sectam erat controuersum — 334
- Manualium* libri, quid? — 400
- Manumissio* in ecclesia post Caii tempora a Constantino M. introducta — 560
- Manuscripta* multum conferunt ad legis lectionem indagandam — 74
- Marcellus*, Ulpius, cuinam secta sit adscribendus? — 319
- fragmenta eius illustrata a quo? — 442
- Marcianus* Ael. Stoicus fuit — 231
- fragmenta eius illustrata, a quo? — 446
- Martinus*, quis? — 678
- et Bulgarus cum Labone et Capitone comparati — ib.
- quaestiones ab eo et Bulgaro disputatae — ib. 679
- discipuli eius Gofiani dicti — ib.
- Martinus* eius sententiam minus recte secutus Innocentius III. — 681. 682
- Matrimonia*, quomodo apud Romanos soluta — 477
- imparia non tolerabant Germani — 700
- cum exteris feminis apud eosdem invalida — ib.
- Matrimonii* imparis species in iure Canon. — 702
- Membranarum* libri, quid? — 396
- Menander* Arrius, fragmenta eius illustrata a quo — 444
- Mens* legis — v. Lex.
- Merillius* accerrimus Theophili censor — 622
- Migrare ad aliud matrimonium*, phrasi hac usus est quis? — 206
- Minutius* Natalis fuit Sabinianus — 324
- Miscelliones* qui? — 345. 347
- Modestinus* a quibusnam pro auctore translationis latinae ff. habetur — 108
- eius fragmentum — 554
- fragmenta eius in ff. illustrata, a quo? — 445
- Monachus* num in legibus dicatur simplex et desidiosus — 514
- Monogramma*, quid? — 62
- distinguitur a notis et siglis — ib.
- monogrammata inveniuntur in Cod. Flor. — ib.
- Monumentum* fit sepulcrum, quando? — 302
- Monstra* torquent eruditos — 418
- Mors* Stoicis, quid? — 302
- X x x 5 *Mors*

Mors voluntaria apud Romanos non punita — 269

—— Stoicis probata — 266

—— mortis appellatio in iure — 277

N.

Negotium metus causa gestum, cur *Itti* habuerint ratum — 256

—— negotia defuncti gerit, qui illum sepelit — 409

—— negotior. gestor. actio contraria an contra prohibentem locum habeat, controuersia inter vtramque sectam — 333

Neratius Priscus Stoicus fuit — 230

—— Proculeianis adnumerandus est — 318

—— discedit tamen nonnunquam a Proculi sententia et cum Sabino facit — 318

—— fragmenta eius collecta et illustrata a quo? — 442

Nerva Stoicus fuit — 230

—— qualis fuerit — 313

Nerva M. Cocceius, filius, Proculeianis est adnumerandus — 315

—— cur? — 316

Nomen quid? — 4

—— dicitur saepe apud *Ittos* verbum — ib.

Notae quid? — 59

—— sub iis siglae comprehenduntur — ib.

—— sunt vel publicae vel privatae — 60

—— distinguuntur a litteris — ib.

—— a siglis et monogrammatibus — 66

—— eas collegerunt qui? — 60

—— inuentae sunt obscuritatis causa — 61

—— de quo dubitatur — ib.

—— cur? — ib.

—— ex iis multa vitia sunt orta — 65

—— earum vsum in libris iuris prohibuit Iustinianus — 67

—— eius vero mandato librarii haud obtemperauerunt — 68

—— notis scribi paganorum testamentum, quo tempore prohibitum — 68

—— militum testamenta licuit — ib.

—— ob angustias temporis — ib.

Novellae graece scriptae sunt — 160

—— exceptis paucis sunt conuersae in latinum sermonem — 216

—— mendis inquinatae — 161

—— ex Haloandri editione laborant vitiis — 163

—— earum versio laudatur — ib.

—— latine scriptae sunt incomptae — 217

—— earum codices *MSti* — 161

—— editiones — ib. sequ.

—— earum stilus similis est constitutionibus Iustiniani in codicem relatis — 217

—— versio duplex — ib.

Notae

Novellar. Editio Hombergia-
na laudatur — 165

O.

O et V in cod. ff. Florent.
saepe permutantur — 83

Obligationis sub poena ex-
communicationis exem-
plum in iure Canon. — 706

— usus eius poenae, Gal-
lis, Belgis, Germanis fre-
quens — ib.

— exempla — 707

Obligatio pupillorum natura-
lis, an de ea litigium inter
sectas fuerit? — 336

Obscuritas orationis unde?
— 23

— non ab auctore, sed
lectore — ib.

— locutionis, quibusnam
lectis inprimis tribuitur —
152

— legis tantum vera in-
terpretationi authenticae
facit locum — 949

— ea laborant constitui-
ones in errore quodam fun-
datae — 950

Obscurus locus quid? — 23

Observantia declarat quotidie,
leges, privilegia et statuta
— 38

— optima legum imperii
interpres — 958

— quid — 959

— olim universum ius pu-
blicum constituit — 958

— ad eam pluralitas actu-
um haud requiritur — 966

— habet vim legis

— quomodo probatur —
967

Observantia, caute circa pro-
bationem eius verandum
— 968

— a consuetudine fere non
differt — 960

— hae voces saepissime in
legibus coniunguntur —
960

— eius synonyma — ib.

— consistit in pacto tacito
— 961

— a quo tempore repe-
tenda — ib.

— quotuplex? — ib.

— interpretativa, quid?
— 962

— eius requisita — 962.
963

— putativa — ib.

— huius nullus in iure
publico usus — ib.

Obsoletae dictiones occurrunt
in fragmentis *Istorum* —
188

Obstetrici conventus leges
v. *Leges*.

Osilius Ictus stoeae deditus —
226

Omissa in iure multa, quae
Tribonianus non omisit
— 516

Omissio, licet liquida, tamen
non est interpolatio — 520

— est interpolatio, quan-
do? — 478

— ab ea distinguitur — ib.

— eas diiudicare difficile
est — 515

Opinionum libri, quid? —
396

Opprobrium quid? — 290

Oratio quid? — 4

— exprimere debet sen-
sum — 9

Ora-

- Oratio* comprehendere debet iudicium — ib.
 ——— constat pluribus propositionibus — 8
 ——— ambigua — 23
 ——— prorsus obscura non pertinet ad hermeneuticam — 23
 ——— orationis forma, in quo consistat — 5
 ——— sensus — 5
Orlamundani ad civitatem Iennensem provocare potuerunt — 774
Opus libri quid? — 397
Qstrogothorum leges inter fontes remotiores iurium germanicor. referendae — 817
 ——— a quo editae — ib.

P.

- Pastorum* dotalium fata in iuribus Germaniae provincial. — 878
Pagani num deum crediderint — 206
Panaetius stoicae familiae editus — 223
 ——— duplex — ib.
 ——— scholam habuit publicam apud Rhodios — 224
 ——— eius scholam frequentavit Rutilius — 225
 ——— it. Q. Ael. Tubero cum aliis — ib.
 ——— leges hoc probant — ib.
Paleae nomen unde? — 638
 ——— recentiori tempore decreto adiectae — 639
Pandectae quid complectantur — 349
 ——— ex quorum Ictor. scriptis maximam partem collectae — 171
 ——— ex libris varii generis compilatae (v. Libri vet. Ictor.) — 393
 ——— graece non sunt scriptae — 197
 ——— a privatis in linguam graecam versae — 572
 ——— a quibus — ib. seq.
 ——— minori, quam triennii spatio confectae — 373. 374
 ——— pandectarum *codex florentinus* omnes alios antecellit — 128
 ——— a pluribus librariis est descriptus — 84
 ——— est antiquissimus — 74. 79
 ——— multa in eo sunt vitiosa — 104
 ——— nullae interpunctiones — 93
 ——— variam habet adspirationem — 104
 ——— omisit particulam negativam, ubi? — 129
 ——— an sit omnium pandectarum codicum parens? — 85
 ——— editus a Taurellio — 124
 ——— argumenta affirmantium — 86. seq.
 ——— argumenta negantium — 89
 ——— eius aetas controuersa — 79
 ——— auctoritas — 84
 ——— eius dotes externae et internae — 81
 ——— in eius editione praestitit Taurellius, quid? — 124. 130
 ——— fata — 75

Pan-

Pandectar. codex Flor. index
ei praemissus est mancus
— 369
— graece conscriptus —
369
— in Graecia codici prae-
missus — 84
— an sit ille, qui iussu
Iustiniani Digestis praemis-
sus est? — 84. 372
— lectionem Gothofredus
in sua editione non ubique
praetulit — 130
— paragraphorum distin-
ctiones, cui debentur? —
82
— non raro incommode
ibi sunt insertae — ib.
— Librarii non fuerunt la-
tini, cur? — 83
— specimina scripturae ubi
inueniantur — 81
— vitia — 82
— pandectarum codices
multi exstant — 109
— eorum qualitates —
107
— illi recensentur — 107
— codd. Brenemannii —
111
— editio quid? — 115
— quotnam exstant — ib.
— editiones veteres non
sunt contemnendae — 114
— praestant vicem MStor.
codicum — ib.
— antiquissimae recen-
sentur — 116
— editio Charondina —
126
— Contiana — 126
— Florentina s. Taurelli-
ana — 123. 130
— signa, quae in ea oc-

currunt, quid indicant? —
133. sequ.

— Gebaueriana — 127
— Gothofrediana — 130
— Guariniana — 123
— Guillardiana — 121.
122
— Haloandrina — 119
— Hugonis a Porta —
123
— Ruffardiana — 122
— Vintimilliana — ib.
— Vulgata, quid? — 118

*Pandectarum interpretes grae-
ci, qui?* — 572

— iidem a Iustiniano in-
ter iuris compilatores re-
censentur — ib.

— loca obscuritate omnes
antecedentia — 177

Papiani liber responsorum,
auctor eius quis? — 556

— editiones — ib.

Papinianus aliquando obscu-
re loquitur — 177

— perperam Sabinianis
adscribitur — 349

— fragmenta eius illustra-
ta, a quo? — 443

*Papirii Iusti fragmenta illu-
strata* — 446

Paradoxa quid? — 247

— Stoicorum quaedam a
Ictis probata — 285

Parallela loca, quid? — 12

Parallelismus, quid? — 12. 38

— est duplex — ib.

— attendendus in inter-
pretatione — ib.

Pares curiae unde dicti? —
973

Partium studium in interpre-
tatione legum imper. no-
civum — 905

Parti-

- Particulae* saepe decipiunt imperitos — 12
 — illis saepe inest multum elegantiae — 186
 — utuntur *Icti* ad ornatum orationis — 186
 — earum curam desiderat interpretatio conventionum et testamentorum — ib.
Partus abacti crimen non homicidium, cur? — 258
 — quale olim — 258
 — frequentissimum Romae — ib.
 — punitum quando? — 262
 — in femina cur? — 263
 — ancillae non est in fructu — 270
 — dotalis, dotis portio — 272
 — furtivus quid? — 273
 — legatum quando non exspiret — 272
 — ventris pars — 272
 — cum gravida perit, non interimitur — 264
 — id quod ad alias res applicatur — ib.
 — in utero nec homo nec animal apud Ictos et Stoicos — 256
 — vocatur spes animantis apud Stoicos — 263
Patriae amor, quocum comparatur — 244
 — de eo stoicorum aliorumque philosophorum sententiae — ib.
Patrum scripta inter fontes Decreti sunt referenda — 647
Paullus, ob dicendi genus obscurum notatur — 177
 — Stoicus fuit — 231
 — perperam pro Proculeiano habetur — 348. 349
 — eriscundus fuit — 348
 — duas collectiones sententiarum reliquit — 542
 — receptae sententiae, quando conscriptae — ib.
 — earum editiones — 542. 543
 — eius fragmenta illustrata, a quo? — 444
Pax Westphalica, latine conscripta — 916
 — vitiose translata — ib.
 — eius loca expuncta, quid? — 921
 — editiones — 923
Pecunia, quid — 424
 — triplicem habet significationem — 425
 — de ea Augustin. sententia
Pegasi cum Sabino controversia — 316
 — fragmenta illustrata, a quo? — 441
Pegasiani, qui — 312
Πειθαρχων libri, quid? — 400
Perimere differt ab occidere et interimere — 264
Peripatetica philosophia, qualis? — 235
 — *Ictis* non grata — ib.
Perspicuitas est virtus stili — 176
 — ei student Icti — ib.
Philosophi vrbe romana exesse iubentur — 222
 — Romam ducti primi, qui? — 223
Philosophia Romae neglecta — 221

Philosophia postea restituta —
223

—— *Ictorum* — 221

—— *stoica* v. *Stoica*.

—— *epicurea* v. *Epicurea*
etc.

—— *sectae*, quot? — 228

Physica, eam *Icti* etiam a *Sto-*
icis sumserunt — 292

Picturae dominium cui com-
peteret, fuit controversia in-
ter utramque sectam — 340

Pignus differt ab hypotheca
— 402

—— in re aliena ignorante
domino constitutum, si hic
ex post debitoris heres sit,
num valeat? — 41

Placentius Martini discipulus
— 678

—— Bononiae ius docuit
— ib.

Platonica philosophia iuris-
prudential non apta, cur?
— 235

Pleonasmus v. *Icti*.

Πλοκη, quid? — 181

—— a *Ictis* usitata — ib.

Plutarchus, quo tempore vixe-
rit? — 295

Pomponius fuit *Stoicus* — 231

—— perperam *Proculeianis*
adnumeratur — 348

—— fragmenta eius collecta
et illustrata a quo? — 442

—— fides eius quibusdam
suspecta — 34

Pontifices non aequi fuerunt
moribus germanorum —
715

—— cur eos admiserint —
719

Portio statutaria reliqua est
communione bonorum —
868

Portio, ei renunciari potest —
870

Possessio, procuratore vel alio
decedente, an amitteretur,
controuersum fuit inter se-
ctas — 340

Possessorium an cum petitorio
cumulari possit, contro-
uersum fuit inter glossato-
res — 680

Posteriorum libri, quid? —
397

Praecepta iuris v. *iuris prae-*
cepta.

Praedia urbana et rustica —
420

Praedo, quid? 428

—— duplici significato a *Ictis*
vsurpatur — 429

Pretium in emtione venditio-
ne, num consistere debeat
in pecunia numerata an quo-
que in aliis rebus possit,
quaestio inter utramque se-
ctam controversa — 335

Privilegia, quid? — 746

—— usu et consuetudine de-
clarantur — 38

Probatio ante litem contest.
suscipi nequit — 681

Probrum, quid? — 290

Procardica, quid? — 678

Proculeiani, qui? — 311. seq.

—— an quaestiones omnes
ex principiis philosophiae
stoicae deciderint — 331

—— observabant arithmeti-
cam proportionem

—— subsistebant sancte in
regulis iuris a maioribus
traditis — 233

—— offenduntur in legibus
— 311

—— cur *Pegasiani* — 312

Pro-

Proculus Sempron. propa-
gavit sectam Labeonis —
313

—— discedit nonnunquam
a Nerua ac a Labeone —
313. 314

—— eius dissensus a Sabino
— 329

Procurator falsus a non vero
diuersus — 387

Proportio geometrica et arith-
metica a Ictis promiscue
vsurpata — 287

Propositio, quid? — 9

Propricidium v. *Autochiria*.

Protribunalium libri, quid? —
400

Proverbia in fragmentis *Ictior*.
inueniuntur — 187

Pseudomenos, quid? — 237
—— occurrit in iure — ib.

Pubertas a Stoicis et Procu-
leianis ex annis aestimata
— 292

—— a Sabinis ex corporis
habitu — ib.

—— a Prisco ex utroque —
332

Publicorum libri, quid? — 395

Q.

Quaestio quomodo sit expli-
canda ex libris singularibus
— 401

—— ex miscellaneis — 403

—— in illis ad soluendum
propositis, *Icti* solent re-
ferre ipsa verba proposita
— 209

—— quaestionum libri,
quid continebant? — 395

QVI. compendium scribendi,
cuiusnam significationis?
— 49

R.

Ratio legis v. *Legis ratio*.

Ratiocinatio in interpretatio-
ne dialectica — 28. 36

Raymundus de Penna Forti,
quis? — 661

—— collectionem Gregori-
anam Decretalium confecit
— ib.

—— illas saepius interpola-
vit — 664

Recurfus ad comitia, quale sit
remedium — 975

—— ex analogia repetendos
— 974

—— legibus imperii claris
approbatus — 975

—— conuenit analogiae le-
gum — 976

Regesta quid? — 673

—— multum adiuuant in-
terpretem iuris canonici —
673. 674

Regulae iuris vnde — 427

—— quem vsum praestent
— 427

—— generales sunt circum-
scribendae finibus suis —
427

—— explicantur ope inscri-
ptionum — 430

—— vocantur definitiones
— 239

—— eas primus colligere
coepit Q. M. Scaevola —
239

—— post eum tales collige-
runt, qui? — ib.

Regularum libri, quid? — 398

—— *Fragmentum* ex veteri
Icto, ad fragmenta iuris-
prud. Anteiust. pertinet —
554

Regula.

- Regularum* libri auctor est incertus — 554
 ——— versiones — ib.
 ——— editiones — 555
Reinecke de Voss, poema germanicum medii aevi — 822
 ——— multum adiuvat interpretationem iuris germanici — ib.
Reipublicae germanicae forma saepe mutata — 907
 ——— eius cognitio interpreti legum Imp. maxime utilis — ib.
Repgonius speculum Saxonicum primum latine scripsit — 762
Reformationes legum prouincialium iura germanica cum peregrinis mixta continent — 775
Res in iudicium deducitur iure romano, quando? — 682
 ——— rei corporalis definitio Stoica — 303
Rerum quotidianarum libri, quid continebant — 395
Rescriptum, quid? — 457
 ——— num sit constitutio codicis, unde patet — ib.
 ——— non admittit interpretationem extensiuam — ib.
 ——— non differt a responso Ictor. — ib.
Respondere et responsitare num differant? — 315
Responsa dantur ad litteras — 99
Responsorum libri, quid continent? — 395
 ——— quid circa eos observandum — 422
 ——— sunt miscellanei — 393
- Retractiones* Ictorum, quid? — 340
 ——— in legibus offenduntur — 350
 ——— fictae, quae? — 355
Retractus gentilitius Germanis proprius — 698
 ——— etiamnum apud eos viget — ib.
 ——— vestigium eius in iure canonico — ib.
 ——— vsus eius antiquissimus — 699
 ——— Romanis non fuit incognitus — 699
 ——— secundum iura Francofurtana haud permissus — 860
Ripuariorum leges, ad fontes remotiores iurium germanicorum pertinent — 815
 ——— editiones — ib.
Rostochiensium statuta ex Lubecensibus explicari possunt — 872
Rubrica, quid? — 361. 364
 ——— librorum Ictor. differt a titulo — 361
 ——— saepe pro titulo — 361. 364
Rustringensis iuris aetas et editiones — 790
Rutilius Rufus, P. Stoicus fuit — 223. 225
- S.
- Sabiniani*, qui? — 311
 ——— occurrunt in legibus — ib.
 ——— unde eorum nomen? — 312
 ——— recensentur — 321. sq

- Sabiniani* interpretationi logicae se consecrarunt — 18
- Sabinus* Caelius, num nomen Sabinianae sectae dederit? — 323
- Sabinus* Franc. Flor. Vallae aduersus Alciatum defensor — 203
- Sabinus* Massurius, quis? — 321
- Salicae* leges ad fontes remotiores iurium germ. pertinent — 814
- earum editiones — ib.
- Sani* debebant esse ap. German. res suas in alterum transferentes — 691. 693
- Sapiens* a Stoicis habetur liber — 257
- Saturninus*, Venuleius, fragmenta eius collecta a quo? — 447
- Saxonicum* ius provinciale: — vocatur speculum Saxonicum — 780
- de aetate eius controversia — ib.
- a quo conscriptum? — ib.
- ius Suevicum aetate antecedit — 754
- pauca continet iuris Romani principia — 753
- fons est celeberrimorum Statutorum — 822
- eius articuli reprobat — 715
- a quo? — 716
- eius codd. *Msti.* — 781. 782
- editiones — 783
- Saxonum* leges, quis edidit — 816
- Scaeuola* Q. M. omnium Ictor. quorum scripta in D. relata, antiquissimus — 171
- ex eius libris *Opus* quatuor sumta sunt fragmenta — 171
- de eius praeceptis disseruit quis? — 441
- Scaeuola*, Q. Ceruid. pro Sabiniano habetur — 348
- paulo obscurius loquitur — 177
- breuitas eius laudatur — 167
- exempla — ib.
- fragmenta eius illustrata, a quo? — 443
- Scortum*, quid? — 289
- Scotatio*, quid? — 692
- de origine huius verbi Icti dissentiunt — 692. 694
- solummodo legibus germanicis approbata — 694
- plures eius fuere species — 695
- Scripta* antiquissimis temporibus variis modis interpolata sunt
- Secta* iuris civil. quid? et unde? — 306
- cui auctor addictus sit scire multum prodest interpreti — 306
- sectae Ictorum quando ortae — 307
- earum antistites — 310
- dissensiones et discrimina quatenus in D. — 328
- fortuna varia — 327
- propagatores — 311
- studium cessauit — 341
- quando — ib.

- quibusnam ex causis
 — 342
 — quomodo earum lites
 compositae — 344
 — sectis fauit Augustus
 alique, cur? 310
Senatusconsultum Macedonia-
num, unde nomen habet
 — 520
 — per eminentiam SCtum
 dictum — ib.
Senatusconsulti Pegasiani hi-
 storia — 480
Sensus auctoris non differt a
 sensu orationis — 5
 — orationis, quid? — 5
 — ad sensum verborum
 respiciebant ICTi, quem lo-
 quens iis tribuerat — 9
 — propositionis ex quo
 comprehendatur? — 10
 — quid ad huius inuesti-
 gationem requiratur — 10
 — legis Imperii. v. *Le-*
ges Imp.
Sententia legis, veteribus
 quid?
Sententiarum libri, quid con-
 tinebant? — 401
Servitus ex ICTor. sententia
 contra naturam est — 278
 — in eam mulier redige-
 batur, quando — 516
Servius Sulpicius ICTus, Stoe
 deditus — 226
Sestertiorum ratio, an ex ff.
 sublata — 499
Siglae, quid? — 60
 — distinguuntur a notis
 — ib.
 — abbreviaturis
 et monogrammatibus —
 62
 — ex iis et notis multa
 orta vitia — 65
 — ob earum ignorantiam
 Tribonianus lapsus — 66
 — Iustinianus earum vsum
 prohibuit — 68
 — eas compendiosa
 aenigmata vocat — ib.
Societas an contrahi possit
 sub conditione — 508
Sorites et alias concludendi
 formulas vsurparunt Stoi-
 ci — 237
Species facti, ICTis quid? —
 411
 — sollicite est eruenda
 — 412
 — quod Accursiani fece-
 runt — ib.
 — eruitur ope inscriptio-
 num — 414
 — reddit sententiam le-
 gis perspicuam — 415
Specificatio, Stoici de ea sta-
 tuerunt quid? — 339
 — quid ICTorum sectae
 — ib.
Speculum Saxonicum. vid.
Saxonicum ius.
 — Sueuicum multa iuris
 Romani principia continet
 — 754
Speculorum vsus doctrinalis,
 non practicus — 824
Status S. R. l. quibusnam in
 causis ius eundi in partes
 habeant — 939
 — ius suffragandi ad ca-
 pitulationem caesar. habe-
 re, ex analogia demonstra-
 tur — 979
 — quibusnam in nego-
 tiis nequeunt considerari
 tanquam vnum corpus?
 — 954
Statuta, quid? — 737
 Y y 2 *Sta.*

- Statuta* pluribus ciuitatibus
 priuilegiis concessa sunt —
 743
 — inferebantur priuile-
 giis — 746
 — quando litteris man-
 dari coeperint — 747.
 48
 — duplici modo conces-
 sa — 745
 — sensim aucta sunt —
 755
 — saeculi XI — 792
 — XII — 793
 — XIII — 793.
 794. 795
 — XIV — 796
 — initio latine scripta —
 759
 — quatenam? — 760
 — quando lingua germa-
 nica? — 764
 — quae nunquam latine
 sunt scripta — 767
 — aequitate celebria a
 aliis ciuitatibus receptab-
 sunt — 768
 — etiam minorum ciui-
 tatum — 772
 — quid inde effectum —
 773
 — num stricte interpre-
 tanda — 826
Statutorum collectiones — 797
 798
 — denominationes —
 738. seq.
 — fontes propiores quae
 — 807. 810
 — remotiores —
 811. 813
 — libri typis excusi opus
 habent arte critica — 20
 — *interpolatio* vel craf-
 fior, vel *subtilior* — 859
 sequ.
 — haec quando adest?
 — 873
 — *interpretatio* gramma-
 tica et logica locum habet
 — 828
 — interpretationis axio-
 mata obseruanda — 803
 — mens dicentis inpri-
 mis attendenda — 849
 — discernenda quae iuris
 patrii et quae iuris romani
 sunt — 805. 858
 — nihil refert vtrum ius
 patrium explicite vel im-
 plicite in statutis tradatur
 — 865
 — quemadmodum ea,
 quae ex iure romano hausta,
 interpretanda sint — 882
 — fontes adeundi — 807.
 — lectio vera indaganda
 — 829. 830
 — de genuino verborum
 sensu dispiciendum — 828
 — antiquiora statuta con-
 sulenda — 800. 806
 — ad analogiam respi-
 ciendum — 886
 — *interpretatio* logica
 — 850
 — praemunienda historiae
 et antiquitatum cognitio-
 ne — 851. sequ.
 — *interpretatio* difficilis
 redditur verbis antiquis —
 837
 — — usu fori receptis
 843
 — — plures significatio-
 nes habentibus — 845
 — *interpretationis* subfi-
 dia — 833. 852. sequ.

Statu-

- Statutorum* verba ambigua, quomodo explicanda — 847
 ——— obscura quomodo? — 846
Stephanus digesta in linguam graecam transtulit — 573
Stilus, quid? — 6
 ——— varius et multiplex est — ib.
 ——— *Istor.* veterum qualis? — 166
 ——— iis vocabulum Stili ignotum est — 6
 ——— in Codice qualis — 215
 ——— in Nouellis — 216
 ——— in Institutionibus — 217
 ——— Rhodius, quid? — 176
 ——— hunc diiudicauit Laurentius Valla — 168
Stoica philosophia, Ictis romanis grata et familiaris — 219
 ——— cur? — 233
 ——— publice Romae doceri potuit — 228
 ——— culturae iurisprudentiae inferuiebat — 237
 ——— ad respondendum et interpretandum utilis — ib.
 ——— — quod probatur legibus — ib.
 ——— vera — 236
 ——— continet praecipue regulas boni et aequi — 234
 ——— de Stoica veterum Istor. philosophia scriptores — 220
Stoici dicti dialectici κατ' ἐξοχην — 237
 ——— fautores erant numeri septenarii — 293
 ——— pubertatem ex annis aestimabant — 292
 ——— formam materiae praeferebant — 293
 ——— origines verborum exquisiuerunt — 240. 241
 ——— studium grammatices excolebant — 240
 ——— in etymologia luserunt — 241
 ——— gratia principum fruebantur — 228
 ——— an proportionem arithmeticam sequati sint — 287
 ——— docebant, omnia peccata aequalia esse, quid inde — ib.
 ——— habebant nonnullas doctrinas cum aliis sectis communes — 243
 ——— eorum secta magni aestimata erat — 227
 ——— dogma de iureiurando — 287
 ——— de usuris — 287
Stoicismi perperam multa iuris dogmata habentur — 303
Summae legum quid? — 367
 ——— eas praemittebant veteres titulis operum — 361
 ——— eas notarunt minio — ib.
Subscriptio legum in Codice Iustin. et Theodos. indicat tempus legis — 451
 ——— earum formulae variae — 469
Suppressa a Triboniano pro interpolatis haberi nequeunt — 512
Susatensium statuta, quando condita — 750
 ——— iura a Hamburgensibus recepta — 769
 ——— an a Lubecensibus? — 749. 751. 768. 769
 Yyy 3 Syn.

Syndicus, vox graeca latina
civitate donata — 195

Systema iuris publici v. ius
publicum.

T.

T. M. Abbreviatura cuiusnam
significationis — 49

Tarquinius superbus, Dema-
rathi Corinthii nepos, non
filius — 65

Temporis ratio in legis inter-
pretatione est habenda —
41

Terentius Clemens Sabinianam
sequutus est sectam — 327

Testamenta apud Germanos
erant simplicia — 866

Testamentorum apud eos se-
cundum Tacitum nullus v-
sus — ib. 691. 693

———— solemnitates ex iure
germanico derivandae,
quae? — 866

Testes ante litis cont. exami-
nari posse ex glossatorum
sententia in Decretalibus re-
ceptum — 682

Thalelaeus, num graecus Di-
gestorum interpret fuerit,
dubium — 572. 574

Theodorus commentator Di-
gestor. graecus — 575

Theophilus institutionum in-
terpres — 576

———— num et auctor institu-
tionum sit, incertum —
579

———— Iustiniani tempore vi-
xit — 576. 578

———— eius parapasis ἀνεφα-
λός — 577

———— quid in ea praestiterit
— 611. 613

———— eius editiones — 580.
sequ.

———— multum confert ad in-
telligendas institutiones —
612

———— adiecit quae in instituti-
onibus omissa sunt — 613

———— exempla — ib.

———— exposuit origines, cau-
sas et antiquitates legum
— 613. sequ.

———— repetiit rituum vete-
rum memoriam — 617

———— non temere eius opi-
nio assumenda — 614

———— minus recte legem Ae-
liam Sentiam ab Aelio Sen-
tio derivat — ib.

———— emancipationis ritum
describit — 617

———— veterum iudiciorum or-
dinem exponit — ib.

———— formam litterarum ob-
ligationis docet — ib.

———— legum species explicat
— 618

———— vocabula clariora red-
dit — 619

———— Caium in primis sequu-
tus est — ib.

———— eius paraphrasis ma-
gni aestimatur — 620

———— tamen et reprehensa —
621

———— interdum halucinatus
est — ib.

———— a Mylio defensus —
622

———— a mente Iustiniani aber-
ravit — 545

———— mulctam furum pecu-
nia-

- niariam ex iure gentium
 deriuat — ib.
 — a Colero notatus —
 624
Thlasiae vox civitate latina do-
 nata — 195
Thlibiae eadem vox — 195
Titulus, quid? — 361. 363
 — differt a rubrica — ib.
 — tales *Icti* operibus suis
 praefigebant — 361
 — tituli argumentum quo-
 modo indicatum — 365
 — occurrunt primi, ubi?
 — 362
Tituli ex corpore Vlpiani,
 quid? — 543
 — ex corpore Hermoge-
 niani cod. — 547
Transactio, quid? — 376. 377
 — circa hereditatem non
 inspectis tabulis, num sit
 licita — 377
 — valida — 380
 — de adulterio an licita?
 — ib.
Transpositio litterarum pro-
 ducit veram legis lectionem
 — 101
 — verborum idem facit
 — ib.
Trebatius Testa, Stoeae dedi-
 tus fuit — 226
Treburienfis civitas, ubi sita
 — 702
 — ibi concilium habitum
 — ib.
Tribonianus a censura libera-
 tur — 473
 — nil egit ab officio suo
 alienum — 473
 — ad Iustiniani praescri-
 ptum ius ordinavit —
 473
 — non venditavit consti-
 tutionem integram ex iure
 nouo pro veteri — 491
 — ei non omnia inexpli-
 cabilia sunt tribuenda —
 489
 — fecerunt hoc, qui? —
 ib.
Tryphoninus, *Claud.* genus
 dicendi eius pressum est —
 168
 — fragmenta eius illustra-
 ta, a quo? — 444
Tubero, Q. Ael. Stoicus fuit
 — 223. 225
Tuscianus, quis? — 326

V.

- V. et B. permutantur in cod.
 ff. Flor. — 103
 V. et F. nonnunquam — 104
 V. et O. itidem — 103
Verbum Ictis id quod formu-
 la — 4
 — omne esse ambiguum
 statuebant Stoici — 7
 — verbo respondet notio
 — 3
 — verba Ictis propria —
 210
 — noua et minus proba-
 tae latinitatis in ff. occur-
 runt — 200
 — debentur librariis et
 Triboniano — 205
 — signa sunt cogitatio-
 num — 3
 — relativa cum decisuiis
 non sunt confundenda —
 98
 — verba Icti consultantis
 et respondentis male con-
 funduntur, ubi? — 99

- Verborum* notiones multiplices sunt — 6
- cur? — ib.
- significationes quo pertineant inscriptiones ostendunt — 423
- de verborum significatione scripserunt, qui? — 25
- vis et potestas quomodo eruenda — 926
- cognosci potest ex Basilicis — 601
- intellectus num rerum suppeditet scientiam — 18
- traiectio vid. *Transpositio*.
- Versiones* faciunt permultum ad inueniendum verborum sensum — 27
- versioni quantum sit tribuendum definiunt grammatices praecepta — 27
- graecae iuris Iustiniani — 572
- Codicis — 575
- Institutionum — 576
- versionum varia genera sunt — 582
- vertendi modus triplex — 27
- Vexilliferatus* a Repgonio comitatibus opponuntur — 934
- Vicariatus* est privilegium comitatus Palatini — 936
- Palatinus controversus — 916
- Vicarii*, an ius Dynastas et Comites inuestiendi habeant — 932
- iis competit ius comitiorum indicendorum — 978
- quod ex sola analogia demonstrari potest — ib.
- Vidualitia* Romanis fuerunt incognita — 863
- Vinidius* Verus, fuit Sabinianus — 327
- Vinarienses* Weissenfeensia statuta receperunt — 772
- Vis et metus* negotium apud Stoicos non reddit nullum, cur? — 225
- Visio* pro specie — 206
- Vita* apud Stoicos adiaphoron — 266
- Vlpianus*, Stoicus fuit — 231
- an sectae cuidam addictus — 348
- fragmenta eius non per Anianum ad nos peruenerunt — 544. 562
- editiones — ib. seq.
- fragmentum libror. responsorum in D. a quo illustratum? — 444
- Vnitum* corpus quid? — 299
- Vocabula* v. *Verba*.
- Voluntas*, cur constans et perpetua appelletur — 251
- Vrseius Ferox* est Proculeianus — 314
- Vsurae* Stoicis quid? — 287
- in iure sunt odiosae — 288
- earum perceptionem Icti non improbant — 288
- Vsus fructus* nominis controversitur apud Ictos — 334

Vjus fructus statuitur a Procu-
lo et Cassio

—— Romanus a germanico
diuersus — 884

—— et Habitationis discri-
men inter vtramque sectam
controuersum — 334

Vsus loquendi, quomodo sit
intelligendus — 15

—— scientia multum con-
fert ad leges interpretan-
das — 926

—— differt a stilo curiae —
ib.

W.

Weidense privilegium suspe-
ctum — 749

—— quando conditum —
747

Weisenseeensia iura a quibus
ciuitatibus recepta? —
772

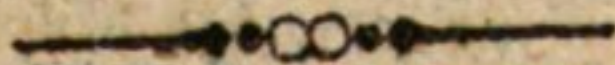
Wisigothorum leges edidit,
quis? — 817

Z.

Zeno Stoicae sectae auctor —
232

—— seiunxit male a philo-
sophia liberalium artium
cultum — ib.

—— de eo Ciceronis sen-
tentia — ib.

INDEX QVARTVS

VOCVM AC FORMVLARVM GERMANI-
CARVM EXPLICATARVM.

Aewfestine — 758

Bann — 846

—— herr — ib.

Bauer — 766

—— sprache — 766. 767

Bereden — 843 844

Beylieger — 846

Blutbann — 846

Buch — 739

Burgbann — 846

—— hude — 821

Ding — 844

—— sein Ding berichten —
839

—— bank — 844

—— leute — ib.

—— noteln — 809

—— pflichtig — 844

Dingstuhl — ib.

Echtding — 758. 843

Eddagsartikel — 766

Ehelofs — 758

Eoskefel — ib.

Erb Fried und Bann wirken
— 844

Ewa — 757

Fahnlehen — 934

Fallen — 847

Farm — 696

Finden — 843

Finder — ib.

Fürnoffe — 846

Freyheiten — 744

Gebräuche — 960

Genossen — 973

Gesetze — 757

Grundsköde — 695

Handfesten — 744

Herkommen — 960

Hiemelskode — 696

Hofrechte — 809

Hofrollen — ib.

Hoffsprachen — ib.

Hubrechte — ib.

Ingedom — 838. 841

Ingedoemte — ib.

Kettenbuch — 740

Koenigsbann — 846

Laesa — 694

Laisowerpitatio — ib.

Land-

Landbuch — 740	Rothe Buch — 740
Landesewa — 757	Schelten aus der Christenheit
Landestaedinge — 809	— 843
Leib — 848	Schragen — 835
Leibgedinge — ib.	Seelengeräthe — 866
Leibgewinn — ib.	Serede — 838
Leibguth — ib.	Seren — 840
Leibguth schwindet Haupt-	Sericheit — 840
guth — 864	Skraa — 839
Leibrenten — 848	Stadtbuch — 740
Leibzucht — ib.	Staven, Eed Staven, — 39
Medelfe — 841	Verfangenschaftsrecht — 885
Menasli, Meinafne — 838.	Vermachen — 850
840. 841	Warendt, warende Wefen —
mit Mund und Halm überge-	838. 841
ben — 843. 845	Weichbildsrechte — 740
Oberhoefe — 773	Weisthümer — 809
Queck — 838	Wildbann — 846
Queernacht — 840	Willkuhr — 738. 739. 843
	Zugrecht — 773.

CORRIGENDA ET ADDENDA.

- Pag. 25. lin. 20 dele signum ?
P. 26. l. 27. dele idem.
P. 90. l. 16. pone l. 199. D. de R. I.
— — 21. — l. 200. D. de R. I.
P. 116. l. 20. post locum, add. Legenda sunt, quae de hac
re exposuit A. F. I. THIBAUT, *Versuche über einzelne
Theile der Theorie des Rechts*, I. Th. N. XIV.
P. 122. l. 35 post MDLXI. in fol. ponatur numerus notae
6) quae titulum editionis Ruffardianae repraesentat.
P. 123. l. 21 vero post: assignamus, ponatur numerus notae
5) quae editiones Ante-Taurellianas, quarum in ti-
tulis Florentinae lectiones promittuntur, continet
ibid. — l. 35 pone *Sennetonios*.
P. 130. l. 33 post absunt add. De significatione clausulae
Ruffardianae tractavit PHIL. FRIED. WEISS, libello
p. 134. a me allegato.
P. 134. l. vlt. l. *Ruffardischen Note*.
P. 132. l. 9. lege DAOYS
P. 136. l. 40. lege RVTGERVS RESCIVS
P. 137. l. penult. l. §. 14. I. *de hereditatib. quae ab intest.*

P. 142. l. 8. lege Seiffensteinii.

P. 143. l. 7. leg. REISERVS

P. 146. l. 6. leg. RINCKIUS.

P. 158. l. 21. leg. omnino

P. 184. l. 21. l. existimemus.

P. 260. l. 17. l. LVCRETIUS

P. 262. l. 36 pone: l. 8. D. *ad leg. Corn. de Sicariis.*

P. 275. l. 21 pone: l. 4. §. 16. D. *de usurpationibus.*

P. 280. l. 29. l. VLPPIUS MARCELLUS

P. 318. l. vlt. pone: l. 17. §. 2. D. *solut. matrim.*

P. 340. l. 35. leg. *decedat*

P. 362. l. 17 — leg. Const. *Deo auctore.*

P. 363. l. 33 — leg. PAVLLUS

P. 364. l. 11. leg. PROPERTIO

P. 365. l. 17. leg. OBERTVS GIPHANIUS

P. 366. l. vlt. leg. coniicit.

P. 382. l. 17. pone l. 5. D. *de testamentaria tutel.*

P. 445. l. 13. Add. THEOD. LEOPOLD. BURCHARD, Diss. inaug. (Praef. THEOD. SCHMALZ) *Institutionum Florentini Icti, quae exstant, fragmenta commentario illustrata.* Regiomonti 1801. 8.

P. 469. l. 29. pon. l. 1. Cod. *de his qui parentes —*

P. 484. l. 25. leg. Quum Fragmenta.

P. 518. l. 19. pone l. 6. D. *de agnosc. liberis*

P. 537. l. vlt. l. BENEDICTVS a IESV CHRISTO

P. 541. l. 1. post: CXCIX. 8. dele numerum notae, reponne eundem lin. sequente post: CXCXXV. 4

P. 580. l. 20. pone: prima Sphorum verba ex Institutionibus latinis addidit.

Ibid. l. 23. leg. vtriusque

P. 580. l. 28 l. RVTGERI RESCII.

Ibid. l. vlt. leg. Laemarium.

P. 642. l. vlt. add. Tom. XXX. apparuit anno 1792

P. 734. l. 25. pro *mirae* leg. *miracul.*

P. 756. l. vlt pro: Indicantur, leg. scripta adnotata sunt.

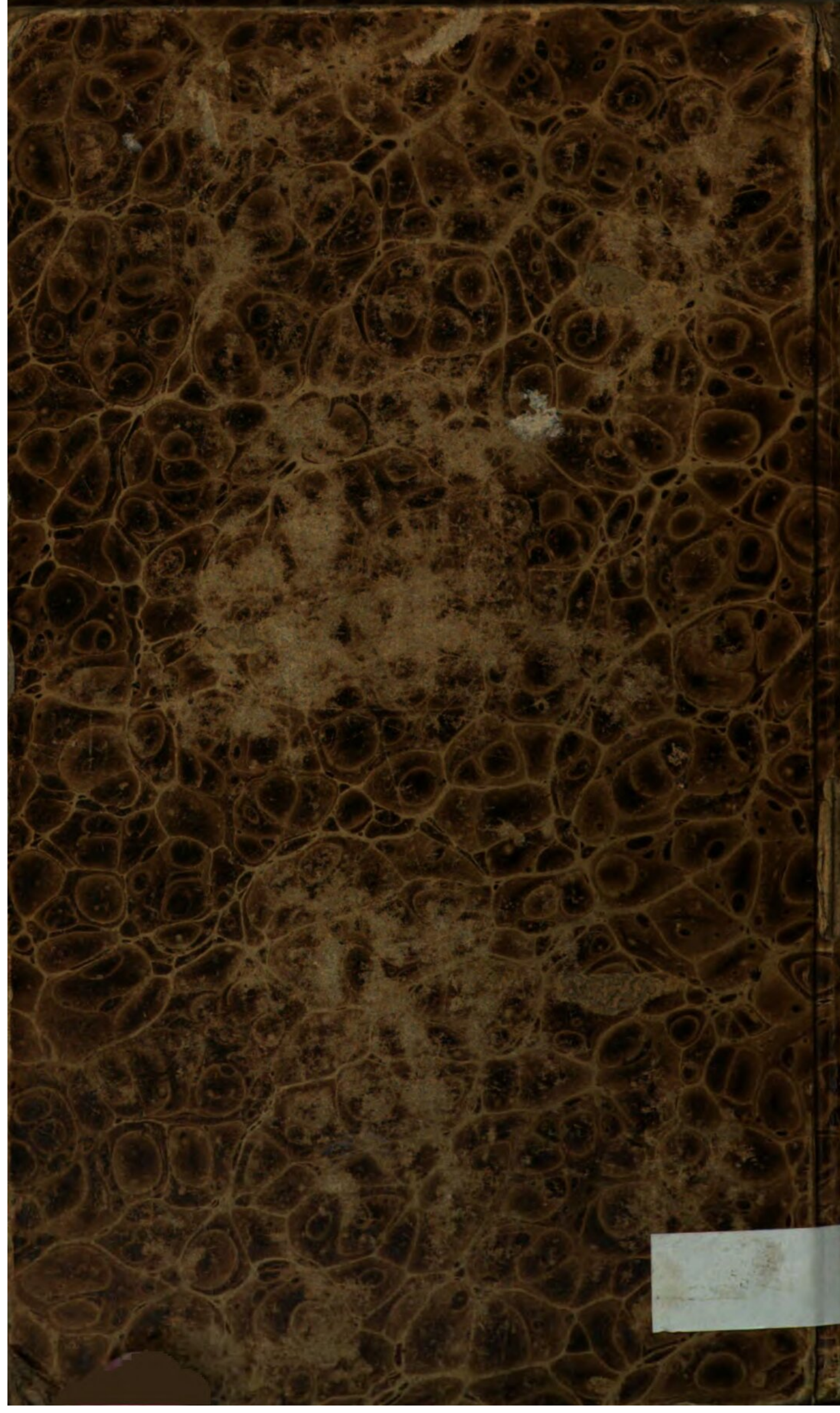
P. 834. l. 13. leg. STIERNHELMIVS

P. 837. — lin. 27. Add. Tom. II. *des Henneberg. Idiotic.* qui
supplementa prioris continet, prodiit ibid. 1801.

P. 856. — l. 36. post 1793. 8. add. Eiusdem Altertbücher
der Deutschen, in einem ausführlichen Handbuche
dargestellt — zweite verb. und mit der deutschen
Archaeologie bereicherte Auflage, Leipz. 1801. 8.

Gut vancus. von Gibaut, in Musca p. Lt. II. S. 374.
Praxella, in Kustigalisch. 1792. in 2te Aufn. 1794.
mit seiner Sammlungen. ibid.
Conradi, observationes. 1782. Gut; p. 179. ib.
J. A. V. Seidensticker Corp. 2. civ. in obsequio
contractum, 1798. voll. in der Sammlung
Spielmanns. 1798. Grammatik p. 179.

Eckhard, Christian Heinrich, / Walch, Carl Friedrich, / Walch, Karl
Wilhelm

Hermeneutica iuris Recensuit perpetuisque notis illustravit

Lipsiae 1802

Passau, Staatliche Bibliothek -- S nv/Te (b) 142

urn:nbn:de:bvb:12-bsb11347385-7